OPVS EPISTOLARVM DES. ERASMI ROTERODAMI

DENVO RECOGNITVM ET AVCTVM

PER

P. S. ALLEN, M.A.

COLLEGII MERTONENSIS SOCIVM ET BIBLIOTHECARIVM
IN VNIV. LEIDENSI LIT. ET PHIL. DOCTOREM HON. CAV.
ACADEMIAE BRITANNICAE SOCIVM

ET

H. M. ALLEN

TOM. V

1522–1524

OXONII

IN TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

Oxford University Press, Walton Street, Oxford OX2 6DP
Oxford New York Toronto
Delhi Bombay Calcutta Madras Karachi
Petaling Jaya Singapore Hong Kong Tokyo
Nairobi Dar es Salaam Cape Town
Melbourne Auckland
and associated companies in
Berlin Ibadan

Oxford is a trade mark of Oxford University Press

Published in the United States
by Oxford University Press, New York

First published 1924
Re-issued 1992

British Library Cataloguing in Publication Data
Data available

Library of Congress Cataloging in Publication Data
Data available

ISBN 0-19-820345-4

Printed and bound in
Great Britain by Biddles Ltd,
Guildford and King's Lynn

PREFACE

A FEW words are necessary to record the kind help which for many years Professor de Vocht of Louvain has given us, and his present generosity in allowing us to anticipate him. In July 1914, a fortnight before the outbreak of war, he wrote to tell us of an extremely interesting collection of original and unpublished letters—mostly written to Francis Cranevelt of Bruges, 1522–8—which had been placed in the hands of Professor de Jongh (†6 April 1915) and himself: the printing, they hoped, would begin in September. On the night of 26 August his courage and presence of mind carried the letters, down burning streets raked by rifle fire, into temporary safety; subsequently with persevering audacity he rescued them when they might have seemed hopelessly lost. These adventures he will narrate himself.

Before very long he sent us word through friends that the manuscripts had escaped the Sack. Later in the war, when the frontier was closed, he made copies of the letters we should want, and dispatched them to England through an underground channel. But the messenger was caught and nearly paid the death-penalty, for the importance of the other papers he was carrying. When Belgium was reopened, Professor de Vocht hastened to send us fresh copies; and in August 1920 showed us the actual manuscripts in the Collège du Pape at Louvain, where we were his guests. Since then he has been endeavouring to produce his edition; but the destruction of Belgian presses, together with the urgent need for directly educational books, have combined to put unexampled obstacles in his way. Finding that his edition will take a few more months to complete, he has very handsomely permitted us to publish for the first time three letters from his collection (Epp. 1298, 1317, 1435), and to make use of manuscripts of two others (Epp. 1313, 1505) which improve the text. Such magnanimity, well befitting one who shares the name of a most intimate friend of Erasmus (Ep. 133. 103), merits our sincere gratitude.

1 January 1924.

TABLE OF LETTERS

[* Not in LB. ** Printed here for the first time. ‡ Autograph.
|| Original, but not autograph.
Letters indented are written to Erasmus.]

1523

*‡1396.	T. Blaurer...significatione..	17 Nov. 1523	Constance.
*1397.	Faber. S., vir ornatissime ..	21 Nov. 1523	Basle.
1398.	Pirckheimer. S. P. Capito ..	21 Nov. 1523	Basle.
1399.	Utenheim. Integerrime ..	⟨c. Nov.⟩ 1523	Basle.
1400.	Francis I. Quo minus ad hunc ..	1 Dec. 1523	⟨Basle.⟩
*‡1401.	Botzheim. S. De calumniis ..	3 Dec. 1523	Constance.
1402.	J. More. Ne pro xeniolis ..	⟨c. Dec. 1523	Basle.⟩
*1403.	Francis I. Christianissime ..	17 ⟨Dec.⟩ 1523	Basle.
1404.	M. Roper. Toties iam ..	25 Dec. 1523	Basle.
*1405.	Brunfels. Famam nobis ..	⟨c. Dec. 1523	Strasburg ?⟩
*1406.	Brunfels. Succinctius ..	⟨c. Dec. 1523	Strasburg ?⟩

1524

*‡1407.	Angelus. Etsi nunquam ..	1 Jan. 1524	Meaux.
1408.	Pirckheimer. S. P. Vehementer ..	8 Jan. 1524	Basle.
‖1409.	Bernard of Cles. S. P., reuerendissime ..	16 Jan. 1524	Basle.
1410.	⟨Campegio⟩. Eximie domine ..	19 Jan. 1524	Basle.
1411.	Bombasius. Tuum tam ..	19 Jan. 1524	Basle.
1412.	Mazolini. Quod tua ..	⟨c. 19 Jan.⟩ 1524	Basle.
*‡1413.	Lucinges. Non verebor ..	20 Jan. 1524	Geneva.
1414.	Clement VII. Simul et mihi ..	31 Jan. 1524	Basle.
*1415.	Campegio. S. P., reuerendissime ..	⟨c. 8 Feb. 1524	Basle.⟩
**1416.	Filonardi. S. P., reuerendissime ..	8 Feb. 1524	Basle.
1417.	Pirckheimer. S. Prioribus ..	8 Feb. 1524	Basle.
‖1418.	Clement VII. Beatissime ..	13 Feb. 1524	Basle.
*‡1419.	Ber. S. Amice ..	⟨c. Feb. 1524	Basle.⟩
**‡1420.	Ber. Concedimus ..	⟨c. Feb. 1524	Basle.⟩
*‡1421.	Haner. Cogor ..	17 Feb. 1524	Nuremberg.
1422.	Campegio. Ex literis ..	21 Feb. ⟨1524⟩	Basle.
**1423.	Filonardi. S. P., reuerendissime ..	21 Feb. 1524	Basle.
**1424.	Filonardi. S. P., reuerendissime ..	21 Feb. 1524	Basle.
*‡1425.	Mutianus...conuiciis ..	23 (?) Feb. 1524	Gotha.
1426.	Molinius. Hilarius noster ..	24 Feb. 1524	Basle.
1427.	Viandalus. Commodum ..	25 Feb. 1524	Basle.
1428.	Faber. Reddidit mihi ..	1 March 1524	Basle.
1429.	Strasburg Magistrates. Magnifici ..	13 March 1524	Basle.
1430.	Henry VIII. Inuictissime ..	⟨c. March ?⟩ 1524	Basle.
*‡1431.	Morillon. S. P. Amice ..	25 March 1524	Basle.
1432.	De la Roche. Ex amicorum ..	26 March 1524	Basle.
1433.	De Hondt. Quum alterae ..	⟨30 ?⟩ March 1524	Basle.
*1434.	J. Carondelet. Vt eadem ..	30 March 1524	Basle.
*1435.	Robyns. S. P., ornatissime ..	31 March ⟨1524⟩	Basle.
**1436.	⟨Geldenhauer ?⟩. Qui tot ..	⟨c. 2 April 1524	Basle.⟩
1437.	Goclenius. S. P. Restat ..	2 April ⟨1524⟩	Basle.
*‖1438.	Clement VII. Ex litteris ..	3 April 1524	Rome.
*1439.	Budaeus. Literas tuas ..	11 April ⟨1524⟩	Paris.
1440.	Pirckheimer. S. P. Doleo tibi ..	14 April 1524	Basle.
*‖1441.	Filonardi. Recepi ..	14 April 1524	Constance.
*‖1442.	Filonardi. Agens ..	15 April 1524	Constance.
1443.	Luther. Iam satis ..	⟨c. 15 April⟩ 1524	Wittenberg.
**‡1443[a].	Giberti. Reuerende ..	20 April 1524	Rome.

BRIEF TABLE OF EDITIONS OF ERASMUS' LETTERS

(A fuller description will be found in vol. i, app. 7)

A = Iani Damiani Senensis Elegeia. 4°. Basle. J. Froben. Aug. 1515.
B = Epistole aliquot ad Erasmum. 4°. Louvain. Th. Martens. Oct. 1516.
C = C^1 C^2
C^1 = Epistole sane quam elegantes. 4°. Louvain. Th. Martens. Apr. 1517.
C^2 = Idem. 4°. Basle. J. Froben. Jan. 1518.
D = D^1 D^2
D^1 = Auctarium selectarum epistolarum. 4°. Basle. J. Froben. Aug. 1518.
D^2 = Idem. 4°. Basle. J. Froben. March 1519.
E = Farrago noua epistolarum. Fol. Basle. J. Froben. Oct. 1519.
F = Epistolae ad diuersos. Fol. Basle. J. Froben. 31 Aug. 1521.
G = Selectae epistolae. 4°. Basle. J. Herwagen & H. Froben. 1528.
H = Opus epistolarum. Fol. Basle. H. Froben, J. Herwagen & N. Episcopius. 1529.
J = Epistolae floridae. Fol. Basle. J. Herwagen. Sept. 1531.
K = Epistolae palaeonaeoi. Fol. Freiburg. J. Emmeus. Sept. 1532.
L = De praeparatione ad mortem. 4°. Basle. H. Froben & N. Episcopius. ⟨c. Jan.⟩ 1534.
M = De puritate tabernaculi. 4°. Basle. H. Froben & N. Episcopius. ⟨c. Feb.⟩ 1536.
N = N^1 N^2 N^3
N^1 = Operum tertius tomus. Fol. Basle. H. Froben & N. Episcopius. 1538.
N^2 = Idem. Fol. Ibid. 1541.
N^3 = Idem. Fol. Ibid. 1558.
O = O^1 O^2
O^1 = Vita Erasmi. 4°. Leiden. T. Basson. 1607.
O^2 = Idem. 12°. Leiden. G. Basson. 1615.
P = Pirckheimeri opera. Fol. Frankfort. J. Bringer. 1610.
Q = Epistolae familiares. 8°. Basle. C. A. Serin. 1779.
Lond. = Epistolarum libri xxxi. Fol. London. M. Flesher & R. Young. 1642.
LB. = Opera omnia. Tomus tertius. Fol. 2 vols. Leiden. P. Vander Aa. 1703.

NOTE.—At the head of each letter is printed a list of the editions in which it is found, with the necessary references. The references to Lond. serve also for H and N. Sources, printed or ms., other than the editions above catalogued, are indicated, when necessary, by Greek letters.

In the critical notes any of these editions or sources which is not specified by the sigla must be understood to follow the reading of its immediate predecessor. Thus, in Ep. 106. 1, E stands for E, F, H, N^1, N^2, N^3, Lond. and LB. Similarly, with the Greek alphabet this principle is generally followed; but occasionally, when the sources are diverse or there is some special reason for it, e.g. in Ep. 296, all the authorities are specified by their sigla.

The Corrigenda found in some of the volumes of letters have usually been treated as the true readings of those editions; but occasionally the uncorrected text and the correction have both been given; the latter following immediately after the former.

The small superior figures attached to letter-numbers refer to letters answered, the inferior to letters answering.

Angular brackets ⟨ ⟩ denote additions by an editor, square brackets [ ] denote omissions.

LIST OF ABBREVIATIONS COMMONLY USED

(For A, B, C, ... Q, Lond., LB., denoting editions of Erasmus' letters, see p. ix and vol. i, pp. 599–602.)

COLLECTIONS OF LETTERS

AE. = Les correspondants d'Alde Manuce, 1483–1514; par P. de Nolhac (Studi e documenti di storia e diritto, 1887, 8). Rome, 1888.

Agr. E. = Epistolae Henrici Cornelii Agrippae ad familiares et eorum ad ipsum: pp. 681–1061 in Agrippae . . . Operum pars posterior. Lugduni per Beringos fratres, s. a. ⟨c. 1601⟩.

Al. E. = i. Lettres familières de Jérôme Aléandre, 1510–40; par J. Paquier. Paris, 1909.
ii. Jérôme Aléandre et la principauté de Liège; par J. Paquier. Paris, 1896.

Am. E. = Bonifacius Amerbach und die Reformation; von Th. Burckhardt-Biedermann. Basel, 1894.

BE.[1] = Epistolae Gulielmi Budaei. Paris, J. Badius, 20 Aug. 1520.

BE.[2] = Epistolae Gullielmi Budaei posteriores. Paris, J. Badius, March 1522.

BE.[3] = G. Budaei Epistolarum Latinarum lib. v, Graecarum item lib. i. Paris, J. Badius, Feb. 1531.

BE.[4] = Répertoire de la correspondance de Guillaume Budé; par L. Delaruelle. Toulouse—Paris, 1907.

Bemb. E. = Petri Bembi Card. Epistolarum familiarium libri VI. Eiusdem Leonis X Pont. Max. nomine scriptarum lib. XVI. Venetiis apud Gualterum Scottum, 1552.

Bl. E. = Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer, 1509–1567; bearbeitet von T. Schiess (Badische historische Kommission). t. 3. Freiburg i. Br., 1908–12.

Boh. E. = i. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic: ed. J. Truhlar. Praze, 1893.
ii. Dva Listáře Humanistické: (a) Dra. Racka Doubravského, (b) M. Václava Píseckého s Doplňkem Listáře Jana Šlechty ze Všehrd: ed. J. Truhlar. Praze, 1897.
(Sbírka Pramenův ku Poznání Literárního Života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Skupina Druhá: Korrespondence a Cizojazyčné Prameny, číslo 1, 3.)

BRE. = Briefwechsel des Beatus Rhenanus; herausg. von A. Horawitz und K. Hartfelder. Leipzig, 1886.

Bugen. E. = Dr. Johannes Bugenhagens Briefwechsel, 1512–58, herausg. durch O. Vogt. Stettin, 1888.

Bun. E. = Petri Bunelli Galli praeceptoris et Pauli Manutii Itali discipuli Epistolae Ciceroniano stylo scriptae, ⟨Parisiis⟩, H. Stephanus, 1581.

Calc. E. = Epistolicarum quaestionum et Epistolarum familiarium libri XVI. pp. 1–217 in Caelii Calcagnini Ferrariensis . . . Opera aliquot. Basileae, H. Froben & Nic. Episcopius, March 1544.

Calv. E. = Thesaurus epistolicus Caluinianus (1528-64), ed. G. Baum, E. Cunitz, E. Reuss (CR. XXXVIII-XLVIII). t. 11. Brunsuigae, 1872-79.

Cam. E. = i. Ioachimi Camerarii Bapenbergensis Epistolarum familiarium, libri VI, ... a filiis editi. Francofurti, haer. A. Wecheli, 1583.
ii. Ioachimi Camerarii Pabepergensis Epistolarum libri quinque posteriores. A filiis ... editae. Francofurti, Palthen, 1595.

Cat. E. = Epistole Cataldi Siculi. Pt. 1, Vlyxbone, ⟨Val. Fernandez⟩, 21 Feb. 1500; Pt. 2, s. l. et a.

CE. = i. Claude Chansonnette, jurisconsulte Messin, et ses lettres inédites, par A. Rivier (Mémoires couronnés par l'Académie royale de Belgique, t. XXIX). Bruxelles, 1878.
ii. Briefe des Claudius Cantiuncula und Ulrich Zasius von 1521–1533; von A. Horawitz (Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, xciii, 1879). Wien, 1879.

Cog. E. = Epistolae aliquot G. Cognati et amicorum: t. i, pp. 295-322, t. iii, p. 207 in Gilberti Cognati Nozereni Opera. t. 3. Basileae, H. Petri, 1562.

DGE. = Damiani a Goes, equitis Lusitani, aliquot Opuscula. . . . Item aliquot Epistolae Sadoleti, Bembi, et aliorum clarissimorum virorum ... ad ipsum Damianum. Louanii, R. Rescius, Dec. 1544.

EE. = Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam; herausg. von J. Förstemann und O. Günther (XXVII. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen). Leipzig, 1904.

EE.[2] = Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam; herausg. von L. K. Enthoven. Strassburg, 1906.

EHE. = Helii Eobani Hessi . . . et amicorum ipsius Epistolarum familiarium libri XII. Marpurgi Hessorum, C. Egenolphus, March 1543.

FE. = Caroli Fernandi Brugensis, musici regii, . . . Epistole familiares. s. l. et a.

GE. = Roberti Gaguini epistole et orationes; ed. L. Thuasne. t. 2. Paris, 1904.

GHE. = Georg Helts Briefwechsel: herausg. von O. Clemen (Archiv für Reformations-Geschichte. Ergänzungsband II). Leipzig, 1907.

Gryn. E. = In librum octauum Topicorum Aristotelis Simonis Grynaei commentaria doctissima. Adiectae sunt ad libri calcem selectiores aliquot eiusdem S. Grynaei Epistolae. Basileae, Jo. Oporinus, Oct. 1556.

HE. = Epistolae Vlrichi Hutteni; ed. E. Böcking. t. 2. Lipsiae, 1859.

Hor. E. = N. Horii Remensis praefecti auxiliaris Epistolarum liber: ff. lz (= k) v° - p⁶. Bk. 14 in Nic. Horii Opus, Lugduni, J. Sacon, 27 Sept. 1507.

Hos. E. = Acta historica res gestas Poloniae illustrantia, IV, IX. Card. Hosii Epistolae, 1525-58, t. 3, edd. F. Hipler & V. Zakrzewski, Cracouiae, 1879-88.

JE. = Der Briefwechsel des Justus Jonas; herausg. von G. Kawerau (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, XVII). t. 2. Halle, 1884, 5.

La. E. = Lasciana; herausg. von H. Dalton. Berlin, 1898.

LE. = Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken; herausg. von W. M. L. de Wette. t. 5. Berlin, 1825-8.

LE.[2] = Dr. Martin Luther's Briefwechsel; bearbeitet von E. L. Enders, fortgesetzt von G. Kawerau. t. 16. Frankfurt am Main, 1884-1915.

Lo. E. = Epistolarum libri quatuor: ff. 65–163 in Christophori Longolii Orationes duae. Florentiae, haer. Ph. Iuntae, Dec. 1524.

Ma. E. = Briefe des Dr. Daniel Mauch; von A. Naegele. Römische Quartalschrift XXV, 139*–161*, 203*–225*. Rom, 1911.

Man. E. = Ioannis Manardi Ferrariensis Epistolae medicinales, Basileae, M. Isingrin, March 1540.

Marin. E. = Lucii Marinei Siculi Epistolarum familiarium libri decem et septem. Vallissoleti, A. G. Brocarius, 28 Feb. 1514.

Mart. E. = Opus Epistolarum Petri Martyris Anglerii Mediolanensis. Amstelodami, Elzevir, 1670. (The first edition, Alcala de Henares, 1530, is not readily accessible to me.)

Mas. E. = Briefe von Andreas Masius und seinen Freunden, 1538–1573, herausg. von M. Lossen. Leipzig, 1886.

ME. = Philippi Melanthonis epistolae, praefationes, consilia, iudicia, schedae academicae; ed. C. G. Bretschneider (CR. I–X). t. 10. Halis, 1834–42.

MHE. = i. Michael Hummelberger; von A. Horawitz. Berlin, 1875.
ii. Analecten zur Geschichte des Humanismus in Schwaben; von A. Horawitz. Wien, 1877.
iii. Analecten zur Geschichte der Reformation und des Humanismus in Schwaben; von A. Horawitz. Wien, 1878.
iv. Zur Biographie und Correspondenz Johannes Reuchlin's; von A. Horawitz. Wien, 1877.
(ii, iii, iv in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 85, 86, 89.)

MRE. = Der Briefwechsel des Mutianus Rufus; bearbeitet von C. Krause (Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte, N. F., IX. Supplement). Kassel, 1885.

MRE.[2] = Der Briefwechsel des Conradus Mutianus; bearbeitet von K. Gillert (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen, XVIII). t. 2. Halle, 1890.

NE. = Epistolarum miscellanearum ad Fridericum Nauseam Blancicampianum . . . libri X. Basileae, J. Oporinus, March 1550.

OE. = Oláh Miklós Levelezése; közli Ipolyi Arnold (Monumenta Hungariae historica: diplomataria, XXV). Budapest, 1875.

Oec. E. = DD. Ioannis Oecolampadii et Huldrichi Zuinglii Epistolarum libri quatuor, Basileae, T. Platter & B. Lazius, March 1536.

Oec. E. ii. = Das Leben Johannes Oekolampads; beschrieben von J. J. Herzog, Basel, 1843, ii. 263–304.

Pl. E. = Correspondance de Christophe Plantin, 1558–1586; publiée par M. Rooses & J. Denucé. t. 7. Antwerpen, 1883–1918.

RE. = Johann Reuchlins Briefwechsel: herausg. von L. Geiger (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. CXXVI). Tübingen, 1875.

Ra. E. = Religiosissimi viri fratris Ioannis Raulin, artium et theologiae professoris scientissimi, Epistolarum . . . opus eximium. Lutetiae Parisiorum, A. Ausurdus expensis I. Petit, 1 Jan. 1521.

Sad. E. = i. Iacobi Sadoleti Epistolae ⟨pontificiae⟩. Romae, 1759.
ii. Iacobi Sadoleti Epistolae ⟨familiares⟩. t. 3 & app. Romae, 1760–7.

Sch. E. = Korrespondenzen und Akten zur Geschichte des Kardinals Matth. Schiner; herausg. von A. Büchi. t. 1 (1489–1515), Basel, 1920.

Schw. E. = Dn. Iohannis Schwebelii . . . scripta theologica. . . Addita est Epistolarum . . . centuria ⟨1519–40⟩. Biponti, C. Wittel, 1605.

SE. = Christoph Scheurls Briefbuch; herausg. von F. von Soden und J. K. F. Knaake. t. 2. Potsdam, 1867–72.

Sep. E. = Epistolarum libri VII: t. iii, pp. 71–389 in Ioannis Genesii Sepuluedae Cordubensis Opera. t. 4. Matriti, 1780.

TE. = Ioannis Tritemii, abbatis Spanhemensis, Epistolarum familiarium libri duo. Haganoae, P. Brubachius, 1536.

VE. = Vadianische Briefsammlung; herausg. von E. Arbenz und H. Wartmann (Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte, 24, 25, 27–30: 6 parts and 5 supplements, s^1–s^5). St. Gallen, 1890–1908.

Vi. E. = Ioannis Lodouici Viuis Valentini Epistolarum . . . Farrago. Antuerpiae, G. Simon, 1556.

VZE. = Viglii ab Aytta Zuichemi Epistolae selectae ad diuersos: t. ii, pt. 1 in C. P. Hoynck van Papendrecht's Analecta Belgica, Hagae Comitum, 1743.

WE. = Epistolae . . . Georgii Wicelii, Lipsiae, Nic. Vuolrab, 1537.

ZE. = Vdalrici Zasii epistolae; ed. J. A. Riegger. t. 2. Vlmae, 1774.

Zeb. E. = Epistolarum libri Andreae Zebrzydowski, 1546–1553 (Acta historica res gestas Poloniae illustrantia 1); ed. Wlad. Wislocki. Cracow, 1878.

Zw. E. = Huldrici Zuinglii Opera, voll. VII, VIII, Epistolae; ed. M. Schuler & J. Schulthess. t. 2. Turici, 1830–42.

Zw. E.[2] = Zwinglis Briefwechsel; bearb. von E. Egli, herausg. von G. Finsler und W. Köhler (CR. XCIV, XCV). t. 2 (1510–26). Leipzig, 1911–14.

OTHER SOURCES

ADB. = Allgemeine deutsche Biographie. t. 56. Leipzig, 1875–1912.

Agric.[1] = Rodolphi Agricolae opuscula; ed. Petro Aegidio. Anuerpiae, T. Martinus, 31 Jan. 1511.

Agric.[2] = Rodolphi Agricolae lucubrationes, tomus posterior; ed. Alardo Aemstelredamo. Coloniae, J. Gymnicus, ⟨1539⟩.

Agric.[3] = Unedierte Briefe von Rudolf Agricola; von K. Hartfelder (Festschrift der badischen Gymnasien). Karlsruhe, 1886.

AHVN. = Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein. Köln, 1855– .

Val. Andreas = Fasti Academici studii generalis Louaniensis, edente Valerio Andrea Desselio. Louanii, H. Nempaeus, 1650.

ANGB. = Acta nationis Germanicae vniuersitatis Bononiensis; ed. E. Friedländer et C. Malagola. Berolini, 1887.

AT. = Acta Tomiciana; Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste . . . Sigismundi . . . per Stanislaum Gorski . . . collecte, 1507– . t. 13. Posnaniae, 1852– .

Athenae Cantab. = Athenae Cantabrigienses, 1500–1609; by C. H. Cooper and T. Cooper, and by G. J. Gray. t. 3. Cambridge, 1858–61, 1913.

Balan = Monumenta Reformationis Lutheranae, 1521–5, collegit P. Balan. Ratisbonae, 1884.

Balan ii = Monumenta saeculi XVI historiam illustrantia, edidit P. Balan. Oeniponte, 1885.

BEr.[1] = Bibliotheca Erasmiana, listes sommaires. Gand, 1893.

BEr.[2] = Bibliotheca Erasmiana; extrait de la Bibliotheca Belgica, publiée par F. Vander Haeghen, R. Vanden Berghe, T. J. I. Arnold, et A. Roersch.

Adagia. Gand, 1897. Admonitio etc. 1900. Apophthegmata. 1901. Colloquia. t. 3. 1903–7. Enchiridion militis Christiani. 1911. Moriae Encomium. 1908. Ratio verae theologiae. 1914.

Bergenroth = Calendar of letters, despatches, and state papers, relating to the negotiations between England and Spain, preserved in the archives at Simancas and elsewhere, 1485–1603; edited by G. A. Bergenroth, and continued by P. de Gayangos and M. A. S. Hume. t. 21. London, 1862–1899.

BN. = Biographie nationale (A–S). t. 21. Bruxelles, 1866–1913.

Böcking = Index biographicus et onomasticus; cur. E. Böcking (Vlrichi Hutteni Operum supplementum: tomi posterioris pars altera). Lipsiae, 1870.

Brewer = Letters and papers, foreign and domestic, of the reign of Henry VIII, 1509–46; arranged by J. S. Brewer, and continued by J. Gairdner and R. H. Brodie. t. 33. London, 1862–1910.

Brodie = Brewer i; 2nd edit., by R. H. Brodie. t. 3. London, 1920.

Brown = Calendar of State Papers and MSS. relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice and in other libraries of Northern Italy, 1202–1629; edited by Rawdon Brown and continued by G. C. Bentinck, H. F. Brown, and A. B. Hinds. t. 23. London, 1864–1916.

Bulaeus = Historia vniuersitatis Parisiensis; authore C. E. Bulaeo. t. 6. Parisiis, 1665–73.

Burchard = Iohannis Burchardi Argentinensis, capelle pontificie sacrorum rituum magistri, Diarium (1483–1506); ed. L. Thuasne. t. 3. Paris, 1883–5.

Butzbach = Beiträge zur Geschichte des Humanismus am Niederrhein und in Westfalen; von C. Krafft und W. Crecelius (Zeitschrift des Bergischen. Geschichtsvereins, VII, pp. 213–88, XI, pp. 1–68). Heft 1, 2. Elberfeld, 1870, 1875.

Butzbach[2] = Zur Kritik des Johannes Butzbach; von G. Knod (AHVN, lii, pp. 175–234). Köln, 1891.

Butzbach[3] = Beiträge zur Geschichte des Humanismus in Schwaben und Elsass; von W. Crecelius (Alemannia, VII, pp. 184–9). Bonn, 1879.

BWN. = Biographisch woordenboek der Nederlanden. t. 21. Haarlem, 1852–78.

Caballero = Alonso y Juan de Valdés, por Don Fermin Caballero. Madrid, 1875.

Chevalier = Répertoire des sources historiques du moyen âge: Bio-bibliographie; par U. Chevalier. 2e édition. t. 2. Paris, 1905–7.

Ciaconius = Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et S. R. E. Cardinalium, opera A. Ciaconii; ab A. Oldoino recognitae. t. 4. Romae, 1677.

Clerval = Registre des procès-verbaux de la Faculté de Théologie de Paris; publié par A. Clerval. t. 1 (1505–23), Paris, 1917.

Copinger = Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum; by W. A. Copinger. 2 parts. London, 1895–1902.

CPR. = Das Chronikon des Konrad Pellikan; herausg. durch Bernhard Riggenbach. Basel, 1877.

CR. = Corpus Reformatorum. Voll. 1–28. Melanthonis Opera; ed. C. G. Bretschneider et H. E. Bindseil. Halis et Brunsuigae, 1834–60.

Voll. 29-87. Caluini Opera; ed. G. Baum, E. Cunitz, E. Reuss. Brunsuigae et Berolini, 1861–1900.

Voll. 88- . Zwingli's Werke; herausg. von E. Egli und G. Finsler. Berlin, 1904- .

Creighton = A history of the Papacy during the period of the Reformation; by M. Creighton. t. 5. London, 1887–94.

(Vols. 1 and 2; new edition. London, 1892.)

de Jongh = L'ancienne Faculté de Théologie de Louvain au premier siècle de son existence (1432–1540); par H. de Jongh. Louvain, 1911.

Delisle = Un Registre des procès-verbaux de la Faculté de Théologie de Paris, 1505–33; par L. Delisle. Notices et Extraits XXXVI: Paris, 1899.

de Nolhac = Érasme en Italie; par P. de Nolhac. 2e édition. Paris, 1898.

de Reiffenberg = Histoire de l'ordre de la Toison d'Or; par le Baron de Reiffenberg. Bruxelles, 1830.

DNB. = Dictionary of national biography. t. 69. London, 1885–1912.

DRA. = Deutsche Reichstagsakten, jüngere Reihe, bearbeitet von A. Kluckhohn und A. Wrede. t. 4. Gotha, 1893–1905.

Ducange = Glossarium mediae et infimae Latinitatis, conditum a Carolo du Fresne, domino Du Cange; ed. L. Favre. t. 10. Niort, 1883–7.

EAE. = Epistolae aliquot eruditorum, nunquam antehac excusae, multis nominibus dignae quae legantur a bonis omnibus, quo magis liqueat quanta sit insignis cuiusdam sycophantae virulentia, *s. a.* (See p. 210.)

EEV. = Epistolae aliquot eruditorum virorum, ex quibus perspicuum quanta sit Eduardi Lei virulentia. Basle, J. Froben, Aug. 1520.

EHR. = The English Historical Review. London, 1886- .

EOV. = Epistolae obscurorum virorum, ed. E. Böcking. t. 2. Lipsiae, 1864–70.

Fredericq = Corpus documentorum inquisitionis haereticae prauitatis Neerlandicae, 1025–1528, ed. P. Fredericq. t. 5. Gent, 1889–1906.

Gachard = Collection des voyages des souverains des Pays-Bas; publiée par L. P. Gachard et C. Piot (Collection de Chroniques Belges inédites). t. 4. Bruxelles, 1874–82.

Gams = Series episcoporum Ecclesiae Catholicae; ed. P. B. Gams. Ratisbonae, 1873.

GC. = Gallia Christiana; opera D. Sammarthani, monachorum congregationis S. Mauri, et B. Hauréau. t. 16. Parisiis, 1715–1865.

Goethals = Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique; par F. V. Goethals. t. 4. Bruxelles, 1849–52.

Hain = Repertorium bibliographicum; opera L. Hain. t. 2. Stuttgartiae et Lutetiae Parisiorum, 1826–38.

Henne = Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique; par A. Henne. t. 10. Bruxelles—Leipzig, 1858–60.

Herminjard = Correspondance des Réformateurs dans les pays de langue française (1512–44), recueillie . . . par A. L. Herminjard. t. 9. Genève, 1866–97.

Herzog = Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche; begründet von J. J. Herzog. 3e Auflage; herausg. von A. Hauck. t. 21. Leipzig, 1896–1908.

Heumann = Documenta literaria varii argumenti in lucem prolata cura Iohannis Heumanni. Altorfii, 1758.

Hinds = Calendar of State Papers and MSS. existing in the archives and collections of Milan, 1385–1618; edited by A. B. Hinds. t. 1. London, 1912.

Horawitz = i–iv. Erasmiana; von A. Horawitz. Wien, 1878, 80, 83, 85.

v. Erasmus von Rotterdam und Martinus Lipsius; von A. Horawitz. Wien, 1882.

(in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1878, 79, 82, 84, 82.)

Jänig = Liber confraternitatis B. Marie de Anima Teutonicorum de Vrbe; ed. C. Jänig. Romae—Vindobonae, 1875.

Jöcher = Allgemeines Gelehrten-Lexicon, herausgegeben von C. G. Jöcher. t. 4. Leipzig, 1750–1.

Jortin = The life of Erasmus; by J. Jortin. t. 2. London, 1758–60.

Knight = The life of Erasmus; by S. Knight. Cambridge, 1726.

Knod = Deutsche Studenten in Bologna (1289–1562)—biographischer Index zu den ANGB: bearbeitet von G. C. Knod. Berlin, 1899.

Krafft = Briefe und Documente aus der Zeit der Reformation im 16. Jahrhundert; herausg. von K. und W. Krafft. Elberfeld, 1876.

LB. i–x = Desiderii Erasmi Roterodami opera omnia; ed. J. Clericus. t. 10. Lugduni Batavorum, 1703–6.

Lefranc = Histoire du Collège de France depuis ses origines jusqu'à la fin du premier Empire; par A. Lefranc. Paris, 1893.

Le Glay = Négociations diplomatiques entre la France et l'Autriche durant les trente premières années du XVIe siècle, publiées par E. Le Glay (Documents inédits sur l'histoire de France: première série). t. 2. Paris, 1845.

Legrand = Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles; par Émile Legrand. t. 4. Paris, 1885–1906.

Le Neve = Fasti Ecclesiae Anglicanae, by J. Le Neve; continued by T. D. Hardy. t. 3. Oxford, 1854.

Luc. Ind. = Lucubrationum Erasmi Roterodami index. Louanii, T. Martinus, 1 Jan. 1519.

Mazzuchelli = Gli scrittori d'Italia ⟨A–B⟩, del Conte G. Mazzuchelli. t. 2. Brescia, 1753–62.

Molanus = Ioannis Molani ⟨1533–85⟩ Historia Louaniensium, ed. P. F. X. de Ram (Collection de Chroniques belges inédites). t. 2. Bruxelles, 1861.

MSH. = Messager des sciences historiques. Gand, 1823– .

NAKG. = Nederlandsch Archief voor kerkelijke Geschiedenis. Leiden, 1829– .

NBG. = Nouvelle biographie générale. t. 46. Paris, 1855–66.

Nève = Mémoire sur le Collège des trois-langues à l'Université de Louvain; par F. Nève (Mémoires couronnés par l'Académie Royale de Belgique, XXVIII). Bruxelles, 1856.

Nichols = The Epistles of Erasmus, from his earliest letters to his fifty-first year, arranged in order of time. English translations ... with a commentary ...; by F. M. Nichols. t. 3. London, 1901–17.

NNBW. = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek; ed. P. C. Molhuysen, P. J. Blok, and L. Knappert. t. 5. Leiden, 1911– .

OED. = A new English Dictionary on historical principles. t. 10. Oxford, 1888– .

OHS. = Publications of the Oxford Historical Society. Oxford, 1885– .

Omont = Journal autobiographique du Cardinal Jérôme Aléandre, publié par H. Omont. Notices et Extraits XXXV: Paris, 1895.

Panzer = Annales typographici, opera G. W. Panzer. t. 11. Norimbergae, 1793–1803.

Pastor = The History of the Popes from the close of the Middle Ages; from the German of Dr. Ludwig Pastor. t. 12. (1–6 ed. F. I. Antrobus; 7–12 ed. R. Kerr.) London, 1906–13.

Proctor = Index to the early printed books in the British Museum; by R. Proctor.
Part I, to MD: 4 sections, London, 1898, 9; and 4 supplements, 1899–1902.
Part II, MDI–MDXX: London, 1903– .

Renaudet = Préréforme et Humanisme à Paris, 1494–1517, par A. Renaudet. Paris, 1916.

Renouard = Annales de l'imprimerie des Alde; par A. A. Renouard. 3e édition. Paris, 1834.

Renouard, Badius = Bibliographie des impressions et des œuvres de Josse Badius Ascensius; par Ph. Renouard. t. 3. Paris, 1908.

Sanuto = I diarii di Marino Sanuto (1496–1533); pubblicati per cura di N. Barozzi, G. Berchet, R. Fulin, F. Stefani, M. Allegri. t. 58. Venezia. 1879–1903.

Schmidt = Histoire littéraire de l'Alsace (xve–xvie); par C. Schmidt. t. 2, Paris, 1879.

Seebohm = The Oxford Reformers, John Colet, Erasmus, and Thomas More; by F. Seebohm. 3rd edition. London, 1887.

Stokvis = Manuel d'histoire, de généalogie et de chronologie de tous les états du globe; par A. M. H. J. Stokvis. t. 3. Leide, 1888–93.

Sweert = Athenae Belgicae, ed. F. Sweert. Antuerpiae, 1628.

Tiraboschi = Storia della letteratura italiana; del Cavaliere Abate G. Tiraboschi. 2a edizione. t. 9. Modena, 1787–94.

Trith.[1] = Liber de scriptoribus ecclesiasticis disertissimi patris domini Iohannis de Trittenhem. Basileae, Jo. de Amerbach, 1494.

Trith.[2] = Cathalogus illustrium virorum Germaniam suis ingeniis . . . exornantium domini Iohannis Tritemii. ⟨Moguntiae, P. Friedberger, c. 1495.⟩

Trith.[3] = Disertis imi viri Iohannis de Trittenhem . . . de scriptoribus ecclesiasticis collectanea, additis nonnullorum ex recentioribus vitis et nominibus. Parrhisius, B. Rembolt et Jo. Paruus, 16 Oct. 1512.

Trith.[4] = Dn. Iohannis Tritthemii . . . de scriptoribus ecclesiasticis . . . liber. . . . Appendicum istarum prior ⟨Trith.[3]⟩ nata est nuper in Galliis: posterior nunc recens additur, authore Balthazaro Werlino Colmariensi. Coloniae, P. Quentel, March 1546.

Trith.[5] = Zusätze des Trithemius zu seinem Catalogus illustrium virorum Germaniae aus der in der Würzburger Universitätsbibliothek befindlichen Handschrift: in Johannes Trithemius, von I. Silbernagel, pp. 253–63. Regensburg, 1885.

van Heussen = Historia episcopatuum foederati Belgii; ed. H. F. van Heussen. t. 2. Lugduni Batavorum, 1719.

van Iseghem = Biographie de Thierry Martens d'Alost; par A. F. van Iseghem. Malines-Alost, 1852.

Vischer = Erasmiana; von W. Vischer. Basel, 1876.

Zedler = Universal-Lexikon aller Wissenschafften und Künste. t. 64. Halle & Leipzig, J. H. Zedler, 1732–50.

ZKG. = Zeitschrift für Kirchen-Geschichte. Gotha, 1876– .

ADDENDA AND CORRIGENDA

Vol. I

P. 135, Ep. 37. In the Town Library at Gouda is a copy of Erasmus' Jerome, 1516, which was bequeathed to the Library of the Brethren of the Common Life at Gouda by Rud. a Munneckedam, at one time vice-pastor of St. John's Church, † 11 July 1546. In vol. 9 (E. 2. 10) on the verso of the last leaf is written by an early xvi^c hand, perhaps c. 1519 (see addendum to Ep. 1110 *infra*), a copy of Ep. 37. The following variants may be noted:

Tit. HERASMVS.
1. cepisti. 4. fecerant (so also the Hertogenbosch MS.).
3. hiis. 11. opus.

Besides these corrections the MS. has value in helping to authenticate the collection of 19 letters for which Dr. Karthon has discovered that Leclerc was using the Hertogenbosch MS.: see vols. i, p. 608, iv, p. xxiii.

Vol. II

P. 359, Ep. 477. 23, loto] Perhaps a shirt: cf. a letter of Jo. Dantiscus, 20 Feb. 1528 (AT. x. 84), 'Is qui habet duos lotos, cogitur vendere vnum pro contributione'.

P. 546, Ep. 574. Dr. J. F. M. Sterck of Haarlem possesses a contemporary ms. copy of this letter; which vacillates between α and β, but follows α in ll. 61, 83, the most decisive of the variants. In ll. 4, 9 it agrees with αβ.

Vol. III

P. 197, Ep. 760. Dr. Sterck's volume of the *Opus Epistolarum*, 1529 (H), which contains Ep. 1252, has a copy of Ep. 760, written at the end of the book by the same xvi^c hand. It confirms the corrections of LB. in ll. 1, 4, 5, and has also the following readings:

Tit. CLARISS. ADVLESCENTI D. ANTONIO A BERGIS.
1. S. d. Lautam. μέτρῳ λώιον.
munere. 4. istiusmodi.
3. Hesiodus. 12. haec.

Pp. 499, 500, Ep. 922. The following readings of the Codex Horawitzianus (Rotterdam MS., Erasmus III. 102; see vol. iv, p. xxvii) may be noted:—
28. temere. 54. assecutum. 72. sudoriala.
The first and third are given by Horawitz.

Vol. IV

P. 18, Ep. 999. 174 n. *After Bibliographical Soc., for* N. S. ii *read* xv, 1920, pp. 166–9.

P. 24, Ep. 1000 introd. A copy of H. Gravius' Cyprian, 1544, is in the Library of St. Walburga's at Zutphen. His comment on the *De duplici martyrio*, printed in the margin of p. 434, is: 'Cuiuscunque praesens de duplici martyrio liber sit, viderint qui eum Cypriano tribuerunt. Cypriani non esse, ex consequentibus paulo post liquido constabit, praeterquam quod phrasis ipsa Erasmum aut quempiam Erasmo similem referat potius quam Cyprianum'.

P. 278, Ep. 1110 introd. In a volume of Jerome now belonging to the Town Library at Gouda (see addendum to Ep. 37 *supra*) are bound up sixteen folios of MS. containing a draft of the *Antibarbari* earlier than that which Erasmus published, in amplified form, in May 1520. It is headed *Liber apologeticus Desiderii Herasmi Roterodami, in quo refelluntur rationes inepte barbarorum contra poesim et literaturam secularem pugnantium.* At the end the copyist, perhaps one of the Brethren of the Common Life at Gouda, concludes: 'τελοσ. Finitum anno domini xvc et xix in translatione beati Benedicti ⟨11 July⟩ ad vsum et librariam domus fratrum Collationis in Gouda'.

P. 411, Ep. 1168 introd. Hegendorfer's arrival in Poland must be dated shortly before 22 Nov. 1529: see a letter of that date to him from Andrew Cricius, bp. of Plock, expressing pleasure at his coming (Kórnik MS. 243, f. 222).

P. 412, Ep. 1168. 19n. Prof. Preserved Smith points out to me that 'Ornithoplutus ab Isocomo' is one of Erasmus' thin disguises, and denotes Heinrich von Eppendorff (Hühnreich von Ebendorf). So also Planodorpius in Ep. 1496. 110.

P. 496, Ep. 1205. 1n. *For* Ep. 1694 *read* EE^2. 32, of 20 April 1528.

P. 547, Ep. 1221 introd. That Peter Tayspil was a brother of Daniel is shown by a letter to him from Levinus Ammonius (Ep. 1463 introd.), 4 Nov. 1528: 'Me R. in Christo P. ac D. Danieli fratri tuo, qui est a suffragiis Episcopi Morinensis, quam commendatissimum facias. Is mihi fuit admodum puero notissimus in scholis, et ante annos, ni fallor, plus minus quinque et viginti in celebritate sororis vestrae conuiua Curtraci in monasterio virginum diuae Catarinae montis Sinai, quando vel ingrediebatur ordinem illum, nescio, vel profitebatur' (Besançon MS. 599, p. 194).

P. 598, Ep. 1242 introd. *For* Ep. 1697 *read* Ep. 1696.

Vol. V

P. 47, Ep. 1275 introd. For an estimate of Glapion at the time of his appointment to be Charles' confessor see Brewer iii. 1028.

P. 67, Ep. 1285. 56. Mineruium] Simon Schaidenreisser; of whom apart from the mentions here and in Ep. 1449, nothing seems to be known before 1532, when he was teaching poetry in a school at Munich. By 1535 he had entered the service of the town, and he served it as 'propraetor' 1538–73. He was a friend of the Munich poet, Marcus Tatius, and himself published several volumes: an edition of Peter Tritonius' settings to Horace and other classical poets, revised by the Swiss musician, Lud. Senfl of Zurich, Nuremberg, 1534; and translations into German of the Odyssey and of Cicero's *Paradoxa*, Augsburg, A. Weissenhorn, 1537–8. Some original letters from him to Jerome Baumgärtner are in the Public Library at Dresden (MS. C. 107^f). See ADB. xxx. 552, and H. Thomas in *Proc. of the Musical Association* xlvi, 1921, p. 81.

Ep. 1449. 41 shows that Minervius was a kinsman of Präus; and as he had some acquaintance with Erasmus (ll. 56–7 and Ep. 1449. 42), it is possible that he should be identified with Simon of Hexapolis (Ep. 482; cf. vol. iv, p. xxv).

P. 602, Ep. 1526. 35. instigantibus doctis] Prof. Preserved Smith, referring to the passage quoted in vol. iv, p. xxix in illustration of Ep. 904. 19n, points out to me that Beatus Rhenanus took a leading part in the printing of Luther's books at Basle: from the statement of Pellican (CPR. p. 75), 'Multi Lutherani libri impressi sunt Basileae, opera et submissione Beati Rhenani'. For Beatus' eagerness to spread Luther's views see BRE. 83, 113 = Zw. E^2. 53, 79.

A new direction in which search may be made for MSS. of Erasmus has been pointed out to me by Dr. J. C. van Slee of Deventer. The Athenaeum Library there contains a copy of Erasmus' *Adagia*, Basle, Froben, March 1551 (cf. BEr^2., *Adagia*, pp. 134–5); once the property of Ant. Perizonius († 24 Oct. 1672), who in 1655 was appointed professor of Hebrew and predikant at Hamm on the Lippe in Westphalia, and in 1661 moved to Deventer to teach in the Athenaeum School. In this book Perizonius inserted two autograph papers by Erasmus, containing additions for *Adag.* 431, 'Rana Seriphia', and 1660, 'Syrbenae chorus'. The latter addition appeared first in the Froben *Adagia* of Feb. 1526, and is marked by Erasmus 480, which is the number of the page of the preceding Froben edition, Jan. 1523, on which it was to be inserted: the former appeared first in the Froben *Adagia* of Sept. 1528, and is marked by Erasmus 164, the page-number of the edition of Feb. 1526.

At the foot of the latter paper (for *Adag.* 1660) Perizonius records that he received it from 'D. Henr. Rappeus, pastor Hammonensis, qui huiusmodi cartulas Erasmi manu signatas permultas habebat Hammonae anno 1656, m. Febr.'. Below the former he wrote, 'Accepi hanc schedulam a reuerendo D. Ioh. Henr. Rappaeo, qui mihi 30 Octob. anno 1659 adfuit, ac dixit hanc esse manum Desid. Erasmi Roterodami δευτέραις φροντίσι Chiliadas suas emendantis ac locupletantis'.

It is possible that Rappeus' store of papers may be still in existence.

LIST OF PLATES

LIST OF MANUSCRIPTS ABOUT WHICH INFORMATION IS DESIRED

A letter of Erasmus to a friend, 1533: sold by List and Franke to W. Künzel, 21 May 1883.

The originals of Epp. 210, 217, 223, 251, 257, 681, 705, 1166, 1208.

1141^A. To John Theodoric Harius.

Paris MS. Dupuy 699, f. 3. Louvain.
9 September ⟨1520⟩.

[An original letter, autograph throughout: in the Dupuy collection at the Bibliothèque Nationale. The year-date can be confidently assigned from comparison with Ep. 1141. For Harius see Ep. 184. 15n, and vol. iv, p. xxii.]

S. P. Amice non vulgaris, epistola tua hoc mihi fuit maiori voluptati quo mihi ex longiore reddita interuallo, refricuit necessitudinis nostre memoriam. Ne visam Hollandiam etiamsi non vetarent studia, tamen dissuaderet ingruens hyems. Alioqui magnificam istam bibliothecam oppido quam lubens viderem. Gerardus poetam egit apud te. Imo nos nunc maxime versamur in adiuuandis studiis: quanquam odiosissime conspiratur in Lutherum et Capnionem, neque me clam est quin tendant recta in omnes bonas litteras. Bene vale, mi Ioannes charissime.

Louanii. v. Idus.Septembr.

Erasmus ex animo tuus.

M. Ioanni Theodorico canonico, amico meo singulari.
In Gorchom.

---

3. Hollandiam] Cf. Ep. 1092. 1.
5. bibliothecam] See vol. iv, p. xxii.
Gerardus] Very likely Geldenhauer (Ep. 487); who, returning with his Bishop from Bruges (Ep. 1141. 1), may have met Harius at Gorcum and have encouraged him to hope that Erasmus might be induced to pay him a visit. Or possibly Corn. Gerard (Epp. 17, 184. 15n). Either of them had claims to be a poet.
10. v.] With this figure is entwined an Arabic 5: it is difficult to determine which was written first.

1252. To Ulrich Zasius.

Sterck MS. (α). Basle.
Claussen MS. (β). 4 January 1522.

[This letter survives in two contemporary copies. The first belongs to Dr. J. F. M. Sterck of Haarlem, and is written into a copy of H which he bought in 1921 at Basle. The second is the property of Dr. Bruno Claussen of Rostock, who discovered it folded and pasted down in the binding of a printed book which he bought at Ulm in 1908. With great generosity each of these scholars communicated his discovery to me at once. The text of each MS. is better than the other in some readings: α too in the form of month-date, β in having the signature also and postscript. Following upon α the same hand has copied also Ep. 760, with a few variants of slight importance.

The dates are corroborated by Velius' presence at Basle (l. 2n): also the words in which Erasmus declines the invitation to Freiburg (ll. 4–5) suggest that he had just settled down to work again with Froben.]

TER MAXIMO ZASIO ERAS. ROT.

S. P., eruditissime Zasi. Incolumem esse te atque etiam alacrem magnopere gaudemus. Velio nihil adhuc vidi neque doctius neque candidius. Huic vni pene debeo quod viuo, adeo me recreat sua mellitissima consuetudine. Friburgum non grauarer inuisere, nisi rursum me totum pistrino dedissem.

Lutherana res quo sit euasura nescio. Ego ab initio semper expectaui seditiosum exitum, nunc autem metuo. Viderit hoc Christus. Certe me dehortante res coepta est et progressa. Tu siquidem palam fauisti Luthero, consultius arbitror vt taceas quam vt scribas in illum: dabitur enim hoc non laudi, sed formidini aut leuitati. Relinque illum fatis.

Non possum plura. Saluta Latomum et gratias age pro lepido carmine quo me decorauit. Scribam alias.

Basileae prid: no: Ia: an: MDXXII.

Erasmus.

Non est consultum seni mutare sedem. Perdura et oblecta ⟨te⟩ bonis studiis ac tuis affectibus. Hec tempestas aliquando vertetur in serenitatem. Illi te serua.

TIT. ZASIO ERAS. ROT. α: DOCTORI ZASIO β. 2. Valeo nichil β. 3. adea β. 5. β: me rursum α. 8. et *om.* β. 9. siquidem β: si quãdo α. uauisti β. vt β: , α *in fine versus*. 11. β: Relinquo α. 12. β: Lathenũ α. 14. prid: no: Ia: α: prima Janu. β. 15. Erasmus . . . 18. serua *add.* β (17. affectibus *scripsi*: affatibus β).

---

2. Velio] See Ep. 548. 4n, and Epp. 1242,3. He writes from Basle, 6 Dec. 1521 (VE. 292); but by 25 Jan. had returned to Freiburg (ZE. 34).

4. inuisere] For another invitation cf. Ep. 1316. Erasmus paid the desired visit in March 1523; see p. 262.

9. fauisti] For Zasius' hesitating attitude towards Luther in Jan. 1520 see Zw. E[2]. 113; and later he disliked Luther's proposals for the marriage of priests (BRE. 181). On 5 Oct. 1521 he wrote to Boniface Amerbach (ZE. 32): 'Erasmo si esset consilium tam intrepide scribendi et tam acute commentandi, quale est Luthero; et eregione, si Lutherus facundiam, eloquenciam, modestiam, prudenciam Erasmi induisset, quod vnquam superi animal excellentius creauissent? Vtrisque faueo, praefero Erasmum'. See also Ep. 1266. 12–14; and ZE. 29, 31, 40, 57.

16. seni] Cf. Ep. 1103. 24n.

17. tempestas] Cf. Ep. 1251. 6.

12. Latomum] 'Bartholomaeus Henrici lapicidae' (1498 ?—3 Jan. 1570) was

1253. From Urban Regius.

Breslau MS. Rehd. 254. 126. Langenargen.
LB. App. 318. 4 January 1522.

[An original letter in the Rehdiger collection: autograph throughout. For Regius' connexion with Augsburg see Ep. 386 introd. The year-date is confirmed by Erasmus' return to Basle, and by Regius' tenure of his Preachership (l. 32n).]

ERASMO ROTERODAMO DOCTISSIMO VRBANVS REGIVS, THEOLOGO THEOLOGVS, S. D.

Tvvm ad nos reditum, Erasme doctissime, Germaniae, immo Christianis omnibus gratulor. Haud secus enim te expectauimus ac solem quendam qui tenebras nostrae noctis sit discussurus, tenebras inquam internas eoque periculosissimas; nam te renascentis theologiae auctorem primum nostris temporibus qui non fatetur, et mendax est et ingratus. Primus tu a turbidiss⟨imis⟩ scholasticorum lacunis ad fontem sacrarum litterarum reuocasti theologos, idque ea modestia vt admonitione tua tam salubri tamque necessaria ne inimici quidem sint offensi: praeter nescio quas noctuas abominabiles ac miserabiles pocius quam odio habendas. Primo omnium ad theologos veteres hortabaris, a quibus deinde ceu riuulis ad canonicas Scripturas, fontem limpidiss⟨imum⟩, nos perduxisti, denique effecisti tantum vigiliis tuis doctissimis

---

a schoolfellow of Matthias Held, the future Imperial Vice-Chancellor, at Arlon, his native town. For his university course he went to Freiburg, where he became B.A. c. 28 Sept. 1516, M.A. 1517, and studied under Zasius. Some verses by him were printed with Ph. Engelbrecht's *Carmen Paraeneticum* (Ep. 344. 52n), Basle, April 1517. He remained at Freiburg for some years, teaching Latin and Greek, and became head of one of the colleges: see H. Schreiber, *Gesch. Univ. Freiburg*, ii. 83, 194–6. In Sept. 1522 he was at Trèves, which he helped to defend against Francis of Sickingen; and again in Dec. ⟨1525⟩, when he wrote to Zasius (ZE. 509–12), saying that he contemplated turning to theology. About 1527 he moved to Cologne, perhaps as tutor to some young men of the family of Hagen, who were related to the Abp. of Trèves. In 1531 he migrated to Paris, where he taught in the College of St. Barbara, and in 1534, through the influence of Budaeus, was appointed the first Professor of Latin in the Collège de France: an office which he held until 1542, in spite of being at one time suspected of Lutheranism. He then retired to Coblenz, at the invitation of his former pupil, John Louis of Hagen; who had become Abp. of Trèves, 1540–7, and wished to have Latomus as his councillor. His later years were spent in the discharge of official duties. The statement commonly made that he was born in 1485, seems improbable in view of the dates of his degrees at Freiburg, and Erasmus' description of him in Ep. 1342. 214–15, as *iuuenis*.

His literary output includes numerous small poems, one of which is on the death of Maximilian, Augsburg, 27 Oct. 1519; treatises on rhetoric and humanity, and a commentary on Rud. Agricola. As Professor at Paris he turned his attention mainly to Cicero, of whom he produced some annotated editions: some ms. notes taken at his lectures on Horace are also extant. Later, in the controversies of the Reformation he took a strongly orthodox line, and wrote several pamphlets.

His acquaintance with Erasmus began c. 1515 (Lond. xxvii. 27, LB. 1283), and they doubtless met on other occasions while Erasmus was at Basle. The poem mentioned here does not seem to exist.

See J. N. Hontheim, *Hist. Treuirensis*, ii (1750), 554,5; a very full notice by L. Roersch in BN; Lefranc, pp. 183,4; and a programme by E. Wolff, Luxembourg, 1902, which I have not been able to consult.

1253. 3. solem] Cf. Ep. 1260. 148n.
7. lacunis] Cf. Ep. 1002. 15n.

vt nullum pene studiorum genus iam foeliciori pede procedat quam sacrosancta theologia. Rem sane admirabilem videmus, et litteras humaniores et sacras sic connecti vt simul citra tumultum condiscantur quae ante indoctorum machinationibus erant plusquam hostes. Tuis hoc omne lucubrationibus acceptum ferimus, qui omnem mouisti lapidem vt pro inani philosophia in scholis theologorum coelestis philosophia crucis tandem nosceretur. Gaude et triumpha, Erasme; cognosci coepit, nec apud litteratos duntaxat sed et laicos, qui persuasi sunt Paraclesi tua ad omnes Christianos pertinere sacras litteras.

Nuper matronam audiui de Lege et Euangelio ex Paulo ad Ro. doctius multo disserentem quam olim magni illi Magistri nostri potuerint. Sic tu tanquam classico vniuersum orbem ad Christi philosophiam excitasti. Ad instaurandam theologiam natum te nihil dubitamus. Proinde fato tuo obsequere, Augustinum atque Hilarium doctissima manu tua purgato, vt a veris adulterina dinoscamus: quod annis superioribus felicissime praestitisti in Hieronymo.

Ecclesia Augustana, cui sesquiannum Christum praedicaui, pro te orat assidue: ad quam propediem reuertar. Qui has tibi reddidit nobilis est, tui ob raras ingenii dotes studiosissimus, etsi ipse indoctus. Huic, si vacat, ad me vel verbum da perferendum. Vale, theologorum ac omnis eruditionis princeps.

Ex Argona, 4 Ianuarii Anno MDXXII.

Michael Humelbergius, conterraneus meus, te salutat millies.

Eximio viro D. Erasmo Roterodamo, theologo primario, praeceptori meo obseruandissimo. Basileae.

1254. From Martin Davidts.

Leipzig MS. Brussels.
EE. 4. 10 January 1522.

[An original letter, autograph throughout. The dates are confirmed by the imprisonment of Probst; cf. Epp. 1256, 1258. For Davidts, the canon with whom Erasmus usually lodged at Brussels, see Epp. 532. 32n, 1258, 1280.]

Domine Erasme, mi preceptor amantissime! Die nona †decembris recepi litteras vestras Basilee scriptas postridie Thome Apostoli. Quibus vt breuiter (me expediendo) respondeam, primo in quantum de denariis quos dominatio vestra sub me reliquit ad opus Francisci Berckmanni, eosdem effectualiter in numerata

1253. 22. Paraclesi] *ad Christianae philosophiae studium*: printed first in the *Nouum Instrumentum*, 1516, and from Feb. 1519 onwards reprinted separately by Froben in different issues; sometimes also combined with the *Ratio verae Theologiae* (Ep. 745).

24. matronam] Perhaps Margaret Peutinger: see Ep. 1247.

28. Augustinum] See Ep. 1309.

29. Hilarium] See Ep. 1334.

31. Hieronymo] See Epp. 326, 396.

32. sesquiannum] His election as Preacher is announced by Bern. Adelmann in a letter of 11 July 1520; see Heumann p. 202.

38. Humelbergius] See Ep. 263. 21n. At Ravensburg he was within easy reach of Regius at Langenargen.

1254. 1. decembris] A mistake (cf. Ep. 1353. 302) for *Ianuarii*: so too in l. 7 *nouē* is written before *decembris*. A later hand has added here *vices*[a] above the line to remove the discrepancy.

2. litteras] Not extant.

5. Berckmanni] See Ep. 258. 14n.

pecunia tradidi ad manus eiusdem Francisci die decimatercia mensis decembris nouissime preteriti; qui tunc, vt dixit, venit Bruxell⟨as⟩ inuisurus dominum Priorem monasterii sancti Augustini opidi Antwerpien⟨sis⟩. Qui quidem Prior, iussu Imperatoris vt ferebatur, ex Antwerpia erat adductus Bruxell⟨as⟩, et protunc habebat, prout etiam de presenti habet, pro carcere Domum Dei fratrum de Nazareth; ob quam causam, aut quid negocii tractetur cum eo, nescio. Audiui tamen Egmondam, Lathomum et alios quosdam habuisse disputationes cum eodem, et breui causam fore decidendam. Ferunt etiam nonnulli aliqua per eundem Priorem fore retractanda que in concionibus predicauit etc.

De rebus vestris credite illas vsque in presens fidissime atque secretissime fore seruatas, ac in futurum, vt optatis et confiditis, seruandas. De procuratorio habui conferenciam cum magistro Gwidone; id fieri non potest per nos, nisi dominacio vestra adsit in persona. Parcatis stili ineptie. Non plura pro presenti. Ex Bruxell⟨is⟩ die decima mensis Ianuarii Anno xxii more romano.

Per vestrum humilem seruitorem,
Martinum Dauidts, quo vt tuo vtere.

Omnium doctissimo domino Erasmo Rotterdammo, preceptori suo obseruandissimo. Basilee.

1255_{1270} To Charles V.

Paraphrasis in Euang. Matthaei, f°. A². Basle.
Lond. xxix. 67: LB. vii, f°. * * v°. 13 January 1522.

[The preface to Erasmus' Paraphrase on St. Matthew—a work which had been suggested to him by Schinner in June 1521 (cf. Ep. 1248. 14n). On reaching Basle he carried out the task, 'praeter animi propositum' (Ep. 1581); and was occupied with it for one or two months (cf. l. 82n). On 7 March 1522 the book was still in the press (Ep. 1264. 15–16): by 21 March it was out (Ep. 1267. 30). For its reception at Brussels and the letters that it brought Erasmus see Epp. 1269, 1299, 1300, 1302, 1331, 1342, and 1, p. 44. 3–9. A copy was sent by Boniface Amerbach to Zasius (⟨c. 2 April⟩: Basle MSS. C. VIª. 73. 328, 349); and on 14 April Zasius acknowledged its arrival (ZE. 36). Among the manuscripts of the Basle Library (Frey-Grynaeus II. 9. 137) is a contemporary German translation of this preface. It is dated 18 Jan. (achtenden), which is perhaps only an error of the translator, misreading 3 into 8: but cf. the divergent date of the translation of Ep. 939. The year-date needs no confirmation.

Of the Paraphrase there are the following Froben editions: a folio of 15 March 1522 (α); octavos of March 1522 (β), *s. a.* (γ), and 1523 (δ), the two latter being 'nunc denuo recognita'; a folio of 1524 (ε), which seems to have been set up from α, and containing the paraphrases of all four Gospels 'ab ipso autore recognitae'; an octavo of 1534 (ζ), and a complete folio of 1535 (η), each of these two volumes being 'nunc postremum ab autore recognitus'. As Ep. 1270 appears for the first time in δ, it seems likely that γ was printed shortly after β, in April or May 1522.

To fill the opening sheet (a), which evidently was printed after the rest of the book, Erasmus contributed an 'appendix' (cf. Ep. 1581) in the form of a letter, addressed to the reader and dated 14 Jan. 1522, but too long to print here. Its purpose was to maintain, as he had done in the well-known

8. Priorem] Probst: see Ep. 980. 54n.
12. Nazareth] The house of the Brethren of the Common Life at Brussels, founded in 1422: see A. Henne and A. Wauters, *Hist. de la ville de Bruxelles*, iii, 1845, pp. 134,5.
13. Egmondam] See Ep. 878. 13n. He was now Inquisitor.
Lathomum] See Ep. 934. 3n.
17. rebus vestris] Cf. Epp. 1258. 1, 1275. 9.
19. procuratorio] In connexion with one of his pensions: cf. Ep. 1287. 10–21, 27–8.
20. Gwidone] Morillon: for whose part in the matter cf. Ep. 1287.

passage in the *Paraclesis*, that the Bible should be read not merely by students, but by all classes of people: (f°. a^4) 'Me quidem autore leget agricola, leget faber, leget latomus, leget textor, legent et meretrices et lenones, denique legent et Turcae'. Further it should be made accessible to them in translations: (f°. a^6) 'Quur indecorum videtur si quisquam sonet Euangelium ea lingua qua natus est et quam intelligit? Gallus Gallica, Britannus Britannica, Germanus Germanica, Indus Indica. Mihi magis indecorum vel ridiculum potius videtur quod idiotae et mulierculae, psitaci exemplo, Psalmos suos et Precationem Dominicam Latine murmurant, quum ipsae quod sonant non intelligant. . . . (f°. a^7) Nunc multi sunt quinquagenarii qui nesciant quid vouerint in baptismo, qui ne somniarint quidem quid sibi velint articuli fidei, quid Precatio Dominica, quid Ecclesiae sacramenta'. (f°. a^8 v°) 'Haec adieci quod typographus quereretur alioqui paginas aliquot fore vacuas' (cf. Ep. 1274. 20–2). In the first passage quoted, the words *leget textor* are in the copy by Hand A in the Gouda MS. 1324, f. 3 v° (see vol. i, p. 611), but not in the printed texts. The MS. also omits *et* before *meretrices*. For a German translation, perhaps by Botzheim, cf. Ep. 1285. 38n.]

INVICTISSIMO CAESARI CAROLO, EIVS NOMINIS QVINTO, D. ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

HAVD quaquam ignarus, Carole Caesar inuictissime, quanta religio quantaque reuerentia debeatur, quum omnibus sacris literis, quas nobis sancti Patres diuini Numinis afflatu prodiderunt, tum praecipue iis quae nobis bona fide referunt, quae Pater ille coelestis ad totius orbis salutem per Filium suum Iesum vel gessit vel proloquutus est; simulque conscius indignitatis propriae, quum ante annos aliquot primum admolirer manum Epistolis Paulinis paraphrasi explanandis—nam id mihi tum vltro suggessit impetus animi—, videbar mihi facinus aggredi vehementer audax et improbum ac periculosae, quod aiunt, aleae: adeo vt posteaquam in vno alteroue capite fecissem operis periculum, plane contractis velis destiturus fuerim ab instituto cursu, ni me mirus amicorum eruditorum consensus vti pergerem perpulisset. Nec mihi licuit per horum efflagitationes conquiescere, donec quicquid esset Apostolicarum Epistolarum absoluissem; cum ipse non sumpsissem tractandas nisi eas quae citra controuersiam omnem a Paulo conscriptae sunt. Non semper mihi prospere cessit amicorum instigationibus obsequundasse. Sed hac tamen in re mihi gratulatus sum eam audaciam expectatione fuisse feliciorem: tum autori, cui minimum peperit inuidiae; tum Euangelicae philosophiae candidatis, qui mihi certatim gratias agunt, quod hac mea industria ad cognitionem Apostolicae sapientiae vel excitati sint vel adiuti.

Sed hac defunctus prouincia, non expectabam posthac vnquam mihi rem fore cum hoc scripti genere. Et ecce R. D. Matthaeus Cardinalis Sedunensis, cuius hortatu perfeceram Epistolas canonicas, quum illum e Vuormaciensi Concilio reuersum salutandi gratia conuenissem Bruxellae, primo statim colloquio, velut hoc meditatus, incipit hortari vt quod fecissem in Epistolas Apostolicas, idem facerem in Euangelium Matthaei. Ego protinus excusare multa, plus satis audax fuisse facinus, quod id tentassem in Apostolicas literas: viros quidem diuinos Apostolos, sed tamen homines fuisse; caeterum Christi maiestatem esse maiorem quam vt in huius verbis idem audere fas sit. Quod si nos non submoueret operis maiestas,

TIT. D. *ante* ERASMVS *a*: DES. *η*. 16. omnem *add.* ε.

7. primum] See Ep. 710. 25. hortatu] Cf. Epp. 1155. 1n, 1171. 47n.

tamen argumenti naturam refragari, nec admittere paraphrasten; non tantum ob hoc quod hic variae sint personae, quibus dum necessario attemperatur oratio, fit vt intra cancellos arctissimos cohibeatur calamus, nimirum exclusus ab ea libertate quam admittunt reliqua commentariorum genera: nam et paraphrasis commentarii genus est. Deinde quum bona pars Euangelii constet narratione rerum gestarum, eaque simplici ac plana, fortassis videbitur hic paraphrastes nihil aliud quam lucernam accendere in meridie, iuxta Graecorum prouerbium.

Iam quum veteres in allegoriis explicandis partim varient, partim sic agant vt mihi nonnunquam ludere videantur; nec mihi licuerit eas nisi sub persona vel Christi vel Euangelistae referre, palam est in quantis angustiis essem versaturus. Omitto quod Christus quaedam ita locutus est vt tum quum diceret, intelligi noluerit: quod genus est illud, 'Soluite templum hoc, et in triduo aedificabo illud'; rursum de emendo gladio, de fermento Pharisaeorum vitando. Porro, in eo sermone quo praedicit excidium vrbis Hierosolymitanae, finem huius mundi et afflictiones olim Apostolis euenturas, ita miscet ac temperat sermonem Iesus, vt mihi videatur non solum Apostolis sed nobis etiam obscurus esse voluisse.

Sunt rursus loca quaedam mea sententia prorsus inexplicabilia, quorum est de peccato in Spiritum sanctum nunquam remittendo: de die supremo, quem solus Pater norit, etiam Filio incognitum. Hic in commentariis licet absque periculo referre sententias diuersorum diuersas, licet ingenue fateri locum sibi non liquere. At idem ius non est paraphrastae. Praeterea sunt quaedam ita dicta vt ad haec quoque tempora pertineant, in quibus plurima sunt ab Apostolicis institutis dissidentia. Haec vt spiritu prophetico praescierint Euangelistae, certe sub illorum persona non possunt narrari, nisi frigide et coacte. Mouebat et illud animum meum, si in solum Matthaeum hoc operae sumerem, fore protinus qui idem efflagitarent in caeteros Euangelistas. Quorum voluntati si morem gererem, futurum vt mihi saepius eadem essent repetenda, nimirum omnia in quibus inter se consentiunt Euangelistae. Sin ex omnibus perpetuam quandam narrationis seriem contexerem (quum explicare dissonantes locos in Euangelistis nihil aliud sit quam in labyrintho quodam versari), non potuissem seruire perspicuitati paraphraseos.

His et huiusmodi plurimis argumentis quum deprecarer delatam prouinciam, mihique viderer habere causam bonam ac vincibilem, tamen ille vicit facundia, vicit autoritate, totius negocii periculum et aleam in sese recipiens. Nec ausus sum diutius illius viri reluctari consilio, cuius consiliis tua maiestas grauissimis in rebus solet non illibenter obtemperare. Et tamen quum ego non plane recepissem negocium, sed tantum pollicitus essem aliquando conaturum me, si forte procederet, ille Mediolanum se conferens meo nomine spoponderat Germanis opus hac hyeme proditurum. Itaque quum

54. prorsus inexplicabilia α: vix etiam doctissimis explicabilia ϵ: inexplicabilia ζ. 55. nunquam *add.* $\gamma\zeta$: *om.* $\alpha\epsilon$. 57. licet $\gamma\zeta$: libet $\alpha\epsilon$. 58. sibi $\alpha\epsilon$: tibi $\beta\zeta$.

38. commentarii genus] Cf. Epp. 1274. 37–9, 1333. 397, 1342. 929, 1381. 421–2.

41. lucernam] Cf. *Adag.* 1406.

68. perpetuam] Afterwards undertaken by Ziegler: see Ep. 1260. 179–81, 271–2.

78. Mediolanum] Cf. Ep. 1248. 14n.

ipse Basileam repeto, sic vrgebar vndique a Germanis meis, flagitatoribus non parum improbis, vt quo fidem illius ac meam liberarem, opus menstruo ferme labore perfecerim. Vtinam sit omnibus felix illius imperium ac meum obsequium ! et spero fore, si tua maiestas hoc munusculum sibi dicatum agnoscet.

Sed hic fortasse dicet aliquis qui te non alio titulo quam Caesaris nouit, Quid hoc argumentum ad prophanum principem, quod magis conueniebat abbatibus aut episcopis consecrare ? Primum mihi videtur apte datum, quicquid honestum offertur Christiano principi. Adhaec, quum nullus princeps tam prophanus sit vt ab Euangelii professione sit alienus, Caesares in hoc vnguntur et consecrantur, vt Euangelicam religionem vel tutentur vel sarciant vel propagent. Itaque non doctor est Euangelii Caesar, sed propugnator. Fateor : sed interim par est non ignorare quale sit pro quo sumis arma. Porro, quum tuum istum animum contemplor sic religioni pietatique deditum vt episcopis et abbatibus ad pietatis studium vel regula possit esse vel calcar, non mihi visus sum vlli congruentius hoc munus dedicaturus quam tuae maiestati. Proinde quod apte dicaturus eram Christiano principi, aptius Caesari, aptissime dico Carolo. Minus apta deferunt qui gemmas raras, qui feroces caballos, qui canes venatorios, qui aulaea barbarica largiuntur. Iam quum Euangelistae nulli non scripserint Euangelium, non video quo minus sit ab omnibus legendum. Et nos ita tractauimus vt et ab illiteratis possit intelligi. Legetur autem summo cum fructu, si quisque hoc animo sumet in manus, vt seipso reddatur melior ; nec Euangelicam scripturam ad suos accommodet affectus, sed suam vitam suasque cupiditates ad huius regulam corrigat. Nos in hoc opere potissimum sequuti sumus Origenem, rei theologicae longe peritissimum, Chrysostomum ac Hieronymum, ex orthodoxis probatissimos.

Det tibi, Caesar augustissime, coelestis ille Princeps, ea velle conarique quae sunt optima, atque idem tuos conatus bene fortunet, vt amplissimum imperium, quod citra sanguinis humani iacturam hactenus contigit, possis itidem vel propagare vel tueri. Illud interim semper meminerit tua clementia, nullum bellum neque tam iustis de causis suscipi neque tam moderate geri, quod non ingens et scelerum et calamitatum agmen secum trahat : tum maximam malorum partem ad innoxios et indignos recidere.

Basileae. Id. Ian. An. M. D. XX. II.

1256. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 960 (α). Louvain.
Vi. E. f. 55 v° (β) : Lond. Viv. 6 : LB. 615. 19 January 1522.

[For sources and date see Ep. 1222 introd. Erasmus replied on 4 Feb.]

IDEM EIDEM ⟨VIVES ERASMO⟩.

Expectatissimas tuas literas accepi his diebus superioribus : quae mihi, quod abs te essent, non potuerunt esse non ratissimae :

1255. 91. αε: tuteantur β: tueantur γ. 107. αδ: Originem γ. 117. Id. α: Idib. ζ.

1255. 82. menstruo] In Ep. 1342. 243–4 this estimate is doubled : but the earlier figure is more likely to be correct.

1256. 1. literas] Not extant: but probably of 14 or 22 Dec. (cf. Epp. 1248.9 and 1254. 2–3).

quod vero nec te valere nec res tibi ex animi tui sententia procedere significarent, maxima mediusfidius molestia me seu moestitia potius affecerunt. Voluissem, quum hic nouissime fuisti, mecum esses collocutus. Narrassem tibi quae audiui—etsi ea ipse nec vera esse puto nec verisimilia; sed vt magis quorundam animos haberes exploratos, quos tibi incognitos non esse sat scio—; et quae forsitan si ex me audisses, minus nunc rumoribus istis, quos in Germania quoque dissipatos scribis, mouerere. Lutherianum te hic existimari certum est; sed ab eisdem quos ipse, quum adesses, non ignorabas, si quid esset odii et inuidiae plenum, tibi solitos impingere: nec faciliorem viam existimant minuendae famae atque existimationis tuae quam si te cum Luthero coniungant. Qui haec conantur, non sunt illi quidem multi, sed assiduo clamant et inculcant, nihilque omittunt quod ad hoc persuadendum putent facere; et maxime vellent persuasum Caesari ac principibus, tametsi hoc, quantum intelligo, non aperte agant neque directe, sed oblique et per occasionem. In aula sunt theologi aliquot Parrisienses. Hi quod in te ⟨im⟩probant solum est quod de Luthero semper te pronunciasse dicunt ambigue; sed isti facile te ferunt, modo Lutherus opprimatur.

Est Augustinianus quidam tractus per hosce dies ex Antuerpia Bruxellam in ius; eo conuolarunt ὁ χωλὸς καὶ ὁ Κάμηλος. Istos audio criminose quibusdam conuiciis locutos esse de te; quod iam faciebant antequam Lutherus nasceretur. Nunquam sic Orestes insaniuit aut Hercules vt isti duo, sed incredibiliter Saxicida: cuius omnia, siue loquatur quid siue agat, mera sunt saxa; homo dignior tragoedia quam illi veteres.

Ὁ ἄγγελος Ῥωμαῖος, homo aperto pectore, neque sua neque aliena celat. Queritur affectum se multis iniuriis abs te, sed non posuisse tamen veterem amorem; dixitque Ducem Albae tibi esse infensum,

20. improbant *scripsi, cf. Ep.* 1174. 14*n*: probant *a*.

3. nec te valere] Cf. Ep. 1248. 10n.
9. rumoribus] Cf. Ep. 1249. 18–19; and see ll. 47, 86 *infra*.
19. theologi] Such as Glapion (ll. 62–3). Perhaps also the Coronel brothers; see pp. 44–5, and cf. Ep. 1285. 46.
23. Augustinianus] Probst; cf. Epp. 1254, 1258.
24. ὁ χωλὸς] Ja. Latomus, who was lame: see Epp. 934. 3n, 1088. 14n, also Lond. xix. 22, Viv. 18, LB. 871, 876; and cf. Fredericq iv, p. 165. O. Clemen's identification with Hulst (Ep. 1345 39n). in his *Beitr. z. Reformationsgesch.* i, p. 37n, is untenable: based only on a temporary lameness of Hulst due to a fall from his horse (Fredericq iv, pp. 163,4).
ὁ Κάμηλος] Nic. of Egmont; see Epp. 878. 13n, 1165. 12.
27. Saxicida] Ja. Latomus.
30. Ὁ ἄγγελος] Aleander: cf. Ep. 1195. 47n, and ll. 67–70 *infra*.
32. Ducem Albae] Fadrique de Toledo (c. 1460—p. 5 June 1527: Sanuto xxix. 232 and Brewer iv. 3151), eldest son of the first Duke, who had been created 1469 and took his title from estates on the Tormes above Salamanca. Fadrique had taken part in the capture of Granada, and became closely bound to Ferdinand: whom he loyally supported in the struggle with Philip over the regency of Castile. In 1512 he led the Spanish armies in Navarre. He now held an important place in Charles' court (see also Ep. 1271. 129 seq.); and in 1526 was made a member of the Spanish Council of State (Bergenroth iii. 2. 36). Since 1519 he had been a Kt. of the Golden Fleece (de Reiffenberg p. 347). See A. Lopez de Haro, *Nobiliario genealogico*, 1622, i. 222,3. Some letters from Ferdinand to him, 1503–12, are printed by the Duchess of Berwick and Alva in *Documentos escogidos del Archivo de la Casa de Alba*, 1891, pp. 149–62.

quod in Hispaniam scripseris ad Barbyrium Hispanos Luthero fauere, vt credantur Christiani. Quod credibile non est, nam non puto te id scripsisse; et quanuis per iocum scripseris, quis ea potuit ad illum perferre? Deinde ipse collocutus sum cum eius filio, qui narrabat patrem incidisse nonnunquam in sermonem de te, nullam tamen eius dicti fecisse mentionem: quo tamen esset animo, non potuisse cognoscere; nam ipse in neutram partem vlla prodebat signa. Et est hic sodalis κῆρυξ, non taciturus si quid comperisset. Nam neque tacuit haec duo: prius, dixisse te Antuerpiae bibliopolae vt venderet libros Lutheri, nihil veritus diploma; alterum, Lutherum, quum vt recantaret, incitaretur, respondisse non id esse sibi integrum inconsultis iis quibus authoribus et impulsoribus negotium hoc suscepisset; suspicari se te esse inter reliquos, et de primis vnum nominatum.

Hic est omnis fons rumoris in Germania sparsi; quem tu etiam quum adesses, fere totum videras. Nam qui de te sic sentiebant ante, tanquam de Christiano aliis nominibus non addicto, in eadem adhuc sunt sententia; ac plane fama vires acquirit eundo. Nebula haec est, quam ipse procul spectans ingentem putas; aliter dicturus, si propius admotam cerneres et tangeres. Nec mirum homines de rebus quae procul aguntur, sic mentiri, quum hic quotidie narrentur nobis Bruxellae et Mecliniae agi, quae ne sunt quidem vnquam cogitata. Itaque commoueri te hisce vocibus nihil oportet. Qui hic te Lutherianum vocant, et qui in Germania minime Lutherianum, vtrique iidem sunt et eandem rem agunt; sed pro qualitate et theatri et spectatorum mutant personam, in inuidiam tamen conantur trahere, et munitum omni alia parte hac tentant inuadere.

Aulicis tuis amicis vellem scriberes qualis tibi calumnia per sceleste inimicos homines intentetur, vt ad D. Heloinum: et si tibi

61. D. Heloinum *scripsi, vt in Ep.* 597. 15: Deloinum *a*.

33. ad Barbyrium] The words quoted are not to be found in any extant letter.

37. filio] Besides his eldest son Garcia (Ep. 1271. 130n) the Duke had four others: i. Fernando, who succeeded Nic. de Ovando († 29 May 1511: see A. de Torres y Tapia, *Cronica de la Orden de Alcantara*, 1763, ii. 658, 668) as Comendador mayor of that Order. He was in the Netherlands in 1516 (Brewer ii. 2261); but in 1517 accompanied Charles to Spain, where he took part in pageants and tourneys (Gachard iii. 167, 209; Sanuto xxvi. 99, 100). See also Ep. 1016. 2n. He may be traced in Charles' court also in June 1520 and May 1522 (Brewer iii. 870, 2288. 4). By Nov. 1530 there was a new Comendador mayor of Alcantara (Bergenroth iv. 2, p. xiv).

ii. Diego, Prior of the Order of St. John in Castile and Leon. He was a claimant for the see of Toledo when W. Croy was appointed, and again at the next vacancy (Brewer ii. 4146, 4277, iii. 1432). In May 1523 he was still Prior (id. iii. 3026).

iii. Pedro, Viceroy of Naples 1532, † 1552 at Florence.

iv. Juan, a Dominican, who was a student in Paris in 1520–1, and a patron of Ferd. Enzinas (Ep. 1108. 31n) and Thos. Barba (see Renouard, *Badius* ii. 143); Cardinal 1538, Bp. of Burgos 1539, Abp. of Compostella 1550, † 15 Sept. 1557. See A. Lopez de Haro, *op. cit.*, i. 222,3 and ii. 326,7.

Probably either Fernando or Diego is intended here.

42. Antuerpiae] For Erasmus' visits to Antwerp after the publication of the proclamation (l. 43n) see Epp. 1199, 1205, 1242 introd.

43. diploma] See Ep. 1192. 66n. It prohibited the sale of Luther's books.

incitaretur] at Worms.

44. respondisse] There is nothing at all like the remarks alleged here, in the official account of Luther's *Acta Wormaciae habita*, 16–26 April, as printed in vol. ii of his *Opera Latina*.

50. fama] Cf. Verg. *Aen.* 4. 175.

61. Heloinum] Cf. Epp. 641 introd., 1269.

quicquam est amicitiae cum Caesareo confessore, cui fides in aula non minor quam Christo. Et ipse eo ibo post ⟨ab⟩solutum Augustinum, vbi calore meo non parum huius nebulae dissoluam; nam neque me infimum omnium censet, et ago vt sim de familia Fernandi: sed hoc Harpocrati, ne, si emanarit, impediri possit. Ἄγγελον si commode posses per occasionem honorifice nominare, redderes ὅλον σόν; nam questus est mihi te non retulisse gratiam περὶ τοῦ ζᾷ in Stunicam—intelligis puto. Vide quibus moueatur, aut potius quid de te sentiat, quum tantopere cupit laudari abs te. Isti vero alii mordent acrius morituri, vt quaedam bestiae; nam hanc iuuentutem constat eos non habituros, quae tota est tua, hoc est bonorum studiorum, et Christi.

Saxicidam collegae oderunt, vt ferunt: tantos spiritus sumpsit ingressu huius domus Cameracensis, et arbitrantur eum plurimum posse, quod puerum sectetur. O homines vmbris exterritos! quasi vel quem sequitur, aliquid possit; vel ille quantum dominus potest, possit. Decretum animi tui est, quale semper fuit, Christianum; et indubie paratum est tibi a Christo ingens illius et copiosum praemium, quandoquidem tam mala tibi ab hominibus refertur gratia: tametsi quantum ad hos spectat, prout fuerit tui studiosus vel secus nouus Pontifex, leniet aut asperiores reddet horum voces. Sed quaeso te, vis tu communem bonorum hominum sortem recusare? Per Christum rogo te etiam atque etiam, mi Erasme, ne te angas animo, ne praecipites senectutem tuam, demissis in imum pectus istis rumusculis; nam cui et Christus ipse et boni omnes et innocentia conscientiae tantopere fauent, non est a malis nocere facile. Tibi enim quum culpa vacaueris, quae est vna bono viro in vita praestanda, quem tibi exitum statuat Deus, curandum non est.

Sed ego haeccine tibi? Varamum et Thaleum et Mauritium

63. absolutum *scripsi*: solutum *a*. 74. *a Lond.*: saccidam *β*. vt *scripsi*: & *a*. 81. tametsi *scripsi*: tamenetsi *a*: tamen etsi *β*. 90. *a Lond.*: Varranum *β*.

62. confessore] Glapion; see p. 47.

63. Augustinum] See ll. 93–100, 128–142.

65. censet] *sc.* Glapion.

Fernandi] Since the death of Croy Vives had been in a position to renew the proposals made in 1519: see Ep. 917. Cf. Ep. 1271. 126–8.

66. Harpocrati] The god of silence; cf. *Adag.* 3052.

67. Ἄγγελον] Aleander: see ll. 30–2.

69. ζᾷ in Stunicam] In annotating Matt. 4. 1 Erasmus had remarked that a reading of a MS. of Hilary, *zabulum* instead of *diabolum*, was perhaps a copyist's error. Stunica (*Annot. contra Erasmum*, 1520, f°. A[6]) pointed out that the form was common in Hilary and other Fathers, and suggested a derivation from Hebr. *zebul.* But Aleander indicated to Erasmus that *za* is often used in Greek for διά. In replying to Stunica Erasmus wrote in his first edition, Louvain, Th. Martens, *s. a.* (see App. 15): 'Mihi videtur aliquanto probabilius zabulum a Graeca voce deflexum. . . . Nam *za* Graecis aliquoties poni pro διά, notius est quam vt hic oporteat probare'. To this, no doubt as the result of the present hint, he added in the Froben edition of Feb. 1522: 'Huius rei nos admonuit Hieronymus Aleander, trilinguis eruditionis antistes, ne quem sua laude fraudasse videamur'.

74. Saxicidam] Ja. Latomus: see ll. 27–9.

75. domus Cameracensis] Perhaps the *château* at Heverle, 2 ms. sw. of Louvain, recently built by the family of Croy: see de Jongh p. 25*n. It appears that as the result of his tutorship (Ep. 934. 3n), Latomus' tie with the young Robert (Ep. 1287. 39n) or Charles Croy had become more close.

90. Varamum] No doubt a young kinsman of Abp. Warham.

Thaleum] Cf. Ep. 1303. 51: perhaps a young kinsman of the friend addressed in Ep. 1224.

Mauritium] In Ep. 176 introd. this person is identified with James

habeo auditores et charos; sed commendatione tua priores illi erunt chariores, et hic postremus, si modo charior potest esse.

De Augustino absolui tredecim libros. Septem sunt recogniti et transcripti, sex alii premuntur aliquandiu; interim aliquid accrescit. Iuueniliter statui mihi tam breuem diem, non expenso negotio tam longo et vario et recondito, vsque adeo multis historicis rebus, fabularibus, naturalibus, moralibus, theologicis referto, quae tu non ignoras. Explicarem rationem totam laboris mei, nisi ad te scriberem. Peto a te ne aegreferas paulo serius expectatione tua mitti, modo ⟨non⟩ omnino Augustino indignum opus exeat.

Verberasti animum meum illo tuo verbo, 'Non ero tibi toties flagitando molestus'. Videris enim nolle me posthac admonere vtilitatis meorum studiorum; incitatio enim ista tua et etiam, vt tu vocas, efflagitatio, quid aliud est quam calcar, quod me alioqui cessantem ad egregia opera stimulat? Et efflagitationem hanc nominas? quid ergo praeceptoris vocabis monita? Vis esse tam in amicos et discipulos ciuilis, vt moerore eos afficias, quum vident secum velut cum leuiter notis aut tibi paribus agere. Nondum et agendo et dicendo potuit tibi Viues persuadere, te nihil posse facere sibi molestum, nisi quum ne sis molestus times. Tale est illud in superscriptione, 'Amico meo obseruando'; nec 'obseruando', sed etiam, si diis placet, 'in primis obseruando'. Si posthac ad hunc modum permiseris istum siue Ioannem siue Liuinum scribere, reiiciam literas: cui obseruandus ego sum, is non est Erasmus. Per omnia iura amicitiae et vniuersa tua in me beneficia, et si qua sunt mea in te officia, te precor vt me vtaris familiarius.

Gaudeo te sic esse in Germania exceptum; quanquam mihi nihil noui id fuit. Gaudeo quoque habere te istic Velium, cuius, vt puto, extat carmen de te genethliacon felicissimum mea sententia; saluta eum nobis, si ita tibi videtur, et Buschium, simul et Rhenanum, si istic adest. Mauritius salutem tibi plurimam; saluebis et a Ioanne Clemente, qui non ibit in Italiam ante proximum ver. Is dicit multum doluisse, quod se inscio profectus sis Basileam; nam si rescisset, comitatus esset te, et mansisset istic hyemem totam.

Agebam de conducendo aliquo, quum commode me Franciscus bibliopola submonuit missurum se quam primum istuc ad te nescio quos libros: si quid vellem perferri, adiuncturum se reliquae sarcinae. Itaque iussum est illi committere septem libros recognitos iam a me. Incipiat excudere Frobenius, si sic tibi videtur; decem alios vsque ad decimumseptimum mittam haud dubie ante quadra-

130. decimumseptimum *scripsi, vt in Ep.* 1271. 46–7: decimumquintum *α*.

Mauritsz: but more probably he is the boy who was Erasmus' servant-pupil (Epp. 263. 1, 273. 34–7) and who, remaining in France, was perhaps the Mauricius Durand Anglus whose letter is printed in J. Fisher's *De vnica Magdalena*, Paris, J. Badius, 22 Feb. 1519. Or perhaps Birchinshaw, who was at Louvain about this time (Ep. 1360. 11n), is intended. Cf. also Ep. 1303. 50–1.

93. Augustino] See p. 117.

113. Ioannem] Perhaps Hovius; see Ep. 867. 177n.

Liuinum] Algoet; see Ep. 1091.

118. Velium] Cf. Ep. 1252. 2–4.

119. genethliacon] See Ep. 548. 3n.

120. Buschium] See Ep. 830 introd.

122. Clemente] See Epp. 388. 173n, 1271. 115–16.

125. Franciscus] Berckman

128. libros] of Augustine: see l. 93.

130. quadragesimam] 5 March–19 April 1522.

gesimam. Reliquum per Franciscum ipsum, quum ibit ad mercatum Francfordiensem. Ex istis septem poteris cognoscere, si quid modo vacat legere alienum, quam rationem commentariorum sum secutus; etiam si reliqui praeter octauum, nonum, decimum, et decimumoctauum minus habent et operis et operae, quoniam non ita sunt varii, et magna pars eorum quae in illis tractat, passim est cuiuis obuia. Cura, rogo te, vt excudantur aliquot centena exemplarium istius operis a reliquo Augustini corpore separata: nam multi erunt studiosi homines, qui Augustinum totum emere vel nolent vel non poterunt, quia non egebunt, seu quia tantum pecuniae non habebunt. Scis enim fere a deditis studiis istis elegantioribus praeter hoc Augustini opus nullum fere aliud legi eiusdem authoris. Vale iterum atque iterum, mi optime praeceptor.

Louanii 19. Ianuarii, 1522.

1257. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 85. Basle.

O². p. 133: Lond. xxx. 8: LB. 564. 6 February 152½.

[I cannot definitely confirm the year-date. Only 1522–4 are possible, between Erasmus' arrival at Basle and the death of Nesen; and if the interpretation of the name Verdunius be accepted, 1524 must be discarded. The resemblance in ll. 5–9 to Epp. 1244. 36–7, 1258. 26–7, and the expectation of Erasmus' return to Louvain make 1522 probable.]

ERASMVS ROTERODAMVS M. CONRADO GOCLENIO S.

S. P. Amo profecto Melchiorem, et precor illi Musas omnes propitias. Οὕτως βαλλέτω: sic innotescet bonis ac fortunam sibi parabit. Nec est quod cogitet de suffugio, sed de progressu. Tantum caueat ne det ansam improbis. Cum Lodouico ciuiliter exerce amicitiam. Neseno si quid scribis, caute scribe. Ille sane mihi fuit amicus infelicissimus. Nihil continet; nec dispicit quid quando dicendum. Nec prodest bonis literis, nec causae Lutheranae, nec suis discipulis. Is demum sapit qui nouit hoc seculo sapere. Vix etiam fidas tibi ipsi.

Spero me isthic adfuturum in quadragesima, nisi hi tumultus obstabunt qui videntur imminere. Verdunii epistola mire delectauit, si

1256. 136. illis *a Lond.*: illas *β*. 1257. TIT. S. *om. O²*. 2. Οὕτως *correxi*: ὄντως *O*: ὄντως *LB*.

1256. 136. tractat] *sc.* Augustinus.
1257. 1. Melchiorem] Viandalus: see Ep. 1237. 41n.
2. Οὕτως] Cf. *Adag.* 1328, βάλλ' οὕτως = macte virtute: also *Spongia* (HE. 333, § 393 = LB. x. 1670 A).
4. Lodouico] Probably Carinus; cf. Ep. 1215. 10n.
5. Neseno] Cf. Ep. 1244. 36n.
6. infelicissimus] See Epp. 325 introd., 1244. 36n.
Nihil continet] Evidently Erasmus charged Nesen with having let out the *Iulius Exclusus* (Ep. 502 introd.) and the *Dial. bilinguium* (Ep. 1061. 505n).
8. Vix . . . fidas] Cf. Ep. 1292. 8n.
10. isthic adfuturum] For this intention cf. Ep. 1209. 3n.
quadragesima] 5 March–19 April 1522.
hi tumultus] Cf. Ep. 1228. 52n.
11. Verdunii] Perhaps Ant. de la Marck, whose abbey was near Verdun. The letter may have again promised some preferment for Erasmus (cf. Ep. 1065), as to the possibility of which he felt doubts; and he may have thought of printing it after Ep. 956 in the collected edition of the Paraphrases, Feb. 1522. For reasons why it should not be printed see Ep. 956 introd.

tamen ille tantum potest. Additurus eram operi nostro, sed erat quur non fecerim. Miror quod Hilario dederis aureum ; nam erat illi satis viatici ex me, et ex Petro Aegidio, de meo.

Scripsissem plura, sed hic parum videbatur notus, per quem scribo. Campensi gratulor. Decebat vt ego senex iam particeps essem vestrarum felicitatum ; sed video meos labores plane fuisse Herculanos. Bene vale. Basileae postridie Non. Feb. An. 1521.

13. quod O^2 *LB* : quae/quin O^1 : quin *Lond.*   18. Febr. O^2.

13. Hilario] H. Bertulphus of Lede, between Alost and Ghent, was a pupil of Eligius Houcarius at Ghent; and some verses by him appear in Houcarius' *D. Liuini vita*, Paris, J. Badius for some Ghent booksellers, 13 Jan. 1511. It was perhaps in consequence of this early connexion that Bertulphus sometimes calls himself 'Gandauus'. Subsequently he studied at Paris, where he was a fellow-pupil of Vives (Ep. 1281. 88) and wrote some verses for John Dullardus' edition of Paulus Venetus' *Summa philosophie naturalis*, Paris, T. Kees, Nov. 1513; and then he taught for some years at Toulouse (Ep. 1403. 24–6). In 1521 he was at Geneva, where he met Corn. Agrippa and composed some complimentary verses for him (Agr. E. pp. 807, 1148–50). From 1522 to 1524 he was in Erasmus' service, and was sent frequently to Charles v (Agr. E. iii. 44); and in Dec. 1523 carried to Francis I the presentation copy of the Paraphrase on St. Mark (Ep. 1400). His reception on that visit attracted him to return to France; and though he went back to Erasmus for a time (Herminjard 99), by Nov. 1524 he was in France again (Ep. 1516), and obtained service with Margaret of Valois, Duchess of Alençon (Agr. E. iii. 72,3). He endeavoured also to draw Erasmus to follow him (Horawitz v. 77).

About Sept. 1528 he married (Lond. xx. 67, LB. 1004), and in Nov. 1531 was at Brussels, as secretary to John Dantiscus (EE. 162); but subsequently he moved to Lyons, where he was intimate with Rabelais in Nov. 1532 (EE. 182) and worked for the printer Gryphius, whom he provided with a copy of Nic. Beraldus' *De vetere ac nouitia iurisprudentia oratio*, Lyons, 1 July 1533. By the end of August he and his whole family had fallen victims to the plague (Q. 82).

His only printed work of any importance is an edition of Ant. Nebrissensis' *Grammatica*, Lyons, S. Vincent, 1523–4: but there are verses by him, on Reuchlin's death in Geldenhauer's *Collectanea*, ed. Prinsen, 1901, pp. 142–5; in praise of Erasmus' Hilary, Feb. 1523 (Ep. 1334); on the death of Bayard († 30 April 1524), in Symph. Champier's *Les Gestes . . . du preux Cheualier Bayard*, Paris, Ph. le Noir, ⟨1525⟩; in Jo. Maurus of Coutances' compendium of the *Adagia*, Toulouse ⟨c. April 1527 ?⟩ (BEr^3. *Adag.* 260); and on Froben's death, in Erasmus' *Colloquia*, Basle, H. Froben and J. Herwagen, March 1529. In this last volume appeared the *Synodus Grammaticorum*, in which he is introduced as a character. Ant. Sanderus, *De Gandauensibus claris*, 1624, p. 57, tells an amusing story of Erasmus' first meeting with Bertulphus at Ghent. When Sanderus wrote, several erudite letters between them were still extant in ms.; but they are not now to be found.

See A. Roersch in *L'humanisme belge*, 1910, pp. 69–82; reprinted from *Bull. Soc. d'hist. de Gand*, 1909.

16. Campensi] John of Campen in Over-yssel († 7 Sept. 1538). Under the influence of Luther and Melanchthon he gave up the old theology (OE. p. 193), and began the study of Hebrew in 1519. In 1520 he was appointed professor in Busleiden's college in succession to Shirwood (cf. Ep. 1046. 29n). After six years spent 'infoeliciter discendo, infoelicius etiam docendo' he tried to find a successor to whom he might resign, but was persuaded to continue. A year in Germany in 1525–6, including a visit to Basle, increased his knowledge; and on returning to Louvain he produced a Hebrew grammar, Th. Martens, June 1528, based on the work of Elias Levita. In 1531 he determined to resign, and entered the service of John Dantiscus, bp. of Culm, Polish ambassador at the Imperial court. On their way to the Diet of Ratisbon he published at Nuremberg, J. Petreius, 1532, a Paraphrase on the Psalms, which quickly won popularity. The publication had been opposed at Louvain, but Dantiscus insisted on carrying it through (EE. 162). In Oct. 1533 another attempt was made to prevent its being translated into French and Dutch (de Jongh p. 61*);

1258. To ⟨Martin Davidts?⟩.

Deventer MS. 99, f. 6 v°. Basle.
9 February 1522.

[A sixteenth-century copy in the manuscript from which comes Ep. 296, and by the same hand. The dates are amply confirmed by the contents. The person addressed evidently was some confidential friend of Erasmus, perhaps Martin Davidts. This might easily be a reply to a second letter written shortly after Ep. 1254.]

ERASMVS CVIDAM AMICO S.

CVRRVS quibus Franciscus volebat scrinium committere, iam adsunt. Fuisset gratum si venisset; sed facile fero, si sit in tuto: non mittas nisi significaro. Cupio scire reliquum fabule de Priore Augustinensium. Oecolampadius excussa cuculla monasterium reliquit, quod Dux Bauarie minaretur alioqui monasterio. Audio illi fuisse graue dissidium cum Eccio. Hinc ille lachryme. Philippus

but this too failed. One French version appeared in 1534, *s. l.*, and Dolet issued another at Lyons, 1542 (R. C. Christie, *Dolet*, 1899, p. 537). A Dutch version was printed at Delft, C. Henrici, 13 July 1534; and an English version in London, T. Gybson, 1539. In a reprint of the original, Paris, *s. n.*, 1532, a Paraphrase on Ecclesiastes by Campensis was added, seemingly without his knowledge, and likewise from notes of his lectures at Louvain.

After two years with Dantiscus, during which he spent six months in W. Prussia and visited Marienburg, he was invited in 1533 by Peter Tomiczki, bp. of Cracow, to fill the Hebrew chair in that university. During his tenure he produced a Paraphrase on the Proverbs of Solomon, Cracow, F. Unglerius, *s. a.*, with a preface to Tomiczki, 19 Feb. 1534; a commentary on Romans and Galatians, Cracow, M. Scharfenberg 1534, dedicated to Aleander, 27 Feb.; and a new edition of his Hebrew grammar, ibid., 1534, dedicated to Tomiczki, 20 April. From the two last prefaces it appears that he could no longer resist a temptation which had been before him since the previous autumn (Lond. xxx. 62, LB. 1258; cf. OE. p. 193)—to go to Venice and meet Elias Levita, who was there with Aleander. In Feb. 1535 he was invited to Rome to teach Hebrew (Basle MS. Goclenii Epist., f. 12 v°), and accepted; but after a few years decided to return to Germany, where he died at Freiburg.

He made the acquaintance of Martin Lypsius in Feb. 1524 (Horawitz v. 87, 42). Seb. Munster dedicated to him the *Logica* of Rabbi Simeon, Basle, Froben, 1527.

See Nève pp. 235–44; J. D. Janozki, *Nachricht . . . Zalusk. Bibliothek*, iii (1753), pp. 223–5; A. Jochera, *Obraz bibl.-hist. w Polsce*, ii (1842), pp. 26, 34, 152, 161; and EE.

1. Franciscus] Berckman.

scrinium] Cf. Epp. 1254. 17, 1275. 9–10.

3. Priore] Probst; cf. Epp. 1254. 8–16, 1256. 23–4.

4. Oecolampadius] On 23 Jan. 1522 he left Altomünster, where he had been living since c. 23 April 1520: see Ep. 1095. 174nn, and Binder, *op. cit.*, p. 286. He wrote to Erasmus and Beatus Rhenanus 'vt omnium amicissimis', 'ad tacitissimos', explaining his action (BRE. 222. 1–5); but the letter has not survived. From another of his letters at this period (Oec. E., f. 204), it seems to have been written in despondency about the future, both private and public: 'Non scribam τραγικωτέρως, vt nuper ad Erasmum nostrum; quamuis satis atrox, quicquid id infortunii est, videtur. Obuersatur enim ante oculos, quis rerum mearum status? . . . quis finis rerum sperandus sub his principibus?'

5. Dux Bauarie] William IV (13 Nov. 1493—6 March 1550), who had succeeded his father 18 March 1508. For his support of Rome at this time see Ranke, *Reformation*, bk. 3, ch. 5. On 5 March 1522 he issued a mandate requiring strict orthodoxy from all his subjects.

6. dissidium] This report was perhaps untrue; cf. BRE. 222, Oecolampadius to Beatus, 15 April 1522, 'Principes nunc simulant sese mihi optime voluisse, atque conditionem honestam offerunt Ingolstadii': where Eck was Professor of Theology.

Melanchton publicum agit concionatorem. Iodocus Ionas vxorem duxit et Carolstadius preter alios multos. Monachi Augustinenses partim alio migrarunt, partim mutato cultu facti sunt opifices. Sacra ibi pene nulla fiunt. In summo templo vnum tantum fit sacrum et concio. Populus communicat pene quotidie sub vtraque specie. Venerunt illuc duo fullones mire docti, sed in paucis dissentientes a Luthero. Vendicant sibi spiritum prophecie.

Narratur apud Heluetios imago quedam in linteo picta fluxisse multo sanguine: ne⟨c⟩ potuisse sisti, nisi beata Virgo in eodem linteo picta admouisset manum vulneri quod erat in latere. Nam reliqua quatuor ad preces populi iam desierant profluere. Tandem cornu durum enatum ex costis Crucifixi.

Sed compertissimum est quod hic Basilee quedam puella gignit multos carbones ex oculis. Vix est nata annis duodecim, potissimum pariens nocturnis horis. Sunt verissimi carbones, et alius post alium exit, eximentibus qui adstant. Sed hoc propemodum puto natura posse fieri.

Recideramus in morbum priore grauiorem, nec adhuc satis reuiximus. Ego sic affectus sum vt non magnopere morer vitam longiorem: tale video seculum. Caue a litteris Germanorum, atque quidquam illis temere respondere. Illis periculose fiditur. Hoc ego nimium expertus. Episcopus Basiliensis, Coadiutor aliique

7. Iodocus *correxi*: Iocletis *MS*. 11. Populc9 *MS*. 15. ne *MS*. 21. pariens *scripsi*: ps *MS*.

7. concionatorem] I cannot substantiate this statement. In March he was lecturing publicly on Genesis and the Gospel of St. John (BRE. 220).

Ionas] His marriage is announced by Melanchthon, 5 Feb. 1522 (ME. 192). The bride was Catherine Falk of Wittenberg.

8. Carolstadius] On 19 Jan. 1522 he married Anna, the 15 year old daughter of Henry of Mochau, an impoverished noble of Segrehn, near Wittenberg: see LE². 477. 62n. The date, 20 Jan., stated in Ep. 911. 56n, seems to be incorrect.

alios multos] Cf. Ep. 1241. 27n.

Augustinenses] The decision of their synod, meeting at Wittenberg, to open their convents, was taken c. Oct. 1521: see ME. 136, 139.

11. communicat] See JE. 73, 74: where this is said to have occurred on Christmas, New Year's Day, and Epiphany. Cf. Ep. 1260. 109–10.

12. fullones] The 'Zwickau prophets', Nic. Storch, Marcus Thome, and others, who arrived at Wittenberg on 27 Dec. 1521, claiming wonderful powers: see ME. 170, 182, 183, LE². 477. 84n, 478. 13 seq., 480. 4–6, 508. 55–60, 573. 33–40. For their reception by Carlstadt, in Luther's absence on the Wartburg, the Wittenberg Ordinance of 24 Jan. 1522, and the immediate check imposed by Luther's return in March, see T. M. Lindsay's *Hist. of the Reformation*, 1909, i. 314–17; B. J. Kidd, *Documents of the Continental Reformation*, 1911, pt. 1, ch. 22; and Ranke, *Reformation*, bk. 3, ch. 1.

24. morbum] Cf. Ep. 1248. 10–11. For the present state of Erasmus' health cf. CE. ii. 5, to J. A. Brassicanus, from Basle, 24 Jan. 1522: 'Dn. Erasmo, vrbis nostrae summo decori, tuas reddidi literas, aegro sane ac pituita non vulgariter laboranti; mihi enim et paucis ad eum liberior est aditus. Impetraui tandem has ad te atque alium literas, idque precibus propemodum importunis, quandoquidem ea morbi sors erat vt fragiles inter digytulos non satis calamus haereret. Iccirco non vt mihi sed vt tibi, quanquam et mihi quoque gratum faceret, schedulas istas, hoc est quantum licuit aut potuit, scripsit. Tu boni, spero, consules; ego magni facerem, rerum conditione pensata'. In the margin Cantiuncula adds 'Superscriptionem nonscripsit Erasmus, sed illius amanuensis'. Erasmus' letter is not extant.

27. periculose fiditur] Cf. Epp. 1244. 36n, 1257. 8–9.

28. Basiliensis] Christopher of Utenheim: see Ep. 598 introd.

Coadiutor] Nicholas (22 June 1478 —15 June 1550) of Diesbach, 12 ms.

complures summa me humanitate prosequuntur. Sed exulandum est a Germania ob nidorem hypocaustorum.

Vale, mi etc.: saluta amicos. Basilee quinto idus febᵘ. anno xxii.

1259_{1265} TO WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Pirckheimeri Opera p. 280. Basle.
O². p. 198: Lond. xxx. 45: LB. App. 473. 12 February ⟨1522⟩.

[For the forms of heading and address see Ep. 1085 introd. The year-date is given by the mention of the Paraphrase.]

S., vir ornatissime. Huc me contuleram, vt adessem meis lucubratiunculis excudendis. Et statim ad nidorem hypocaustorum grauiter aegrotare coepi: idem mali genus quo laboraui quum hic essem proxime. Conualueram, sed ex interuallo repetiit nos morbus priore grauior.

Iamdudum expecto quem exitum sit habitura Lutherana tragoedia. Omnino spiritu quodam res geritur; an ex Deo sit nescio. Ego, qui nunquam fauerim Luthero, nisi quomodo fauet qui hortatur ad meliora, vtrique parti sum haereticus. Apud nostros pauci quidam aliis de causis inimici, etiam Caesari persuadere conantur me caput esse huius tumultus, non alio argumento quam quod non scribo aduersus Lutherum. A Lutheranis proscindor in professionibus quasi Pelagianus, quod plus tribuam libero arbitrio. Nonne belle mecum agitur?

1259. TIT. S. *P*: BILIBALDO SVO ERASMVS S. P. *O*². 10. aliis *O*²: actis *P*.

NW. of Berne, belonged to an influential family, and thus was able to acquire abundant preferment. He was Provost of Solothurn in Dec. 1500, Prior at Vaucluse in the diocese of Besançon 1502, Prior of Grandson 1506, Provost of Lausanne 1506, Dean of Basle, and on 28 May 1519 Coadjutor to the Bishop. In 1504, being in Rome on an embassy, he was created Apostolic protonotary; and on 29 March 1509 he was Dr. of Canon Law at Siena. His election as Coadjutor was vehemently opposed by the nobility of the diocese on the ground of his connexion with Berne; and so in Dec. 1526, partly for this reason and partly because he disapproved of the persecution of Lutherans, he resigned, still, however, retaining his Deanery. Any inclinations he had towards reform did not lead him far; for he refused to participate in the Disputation of Berne in Jan. 1528, and in consequence was deprived by the Berne Council in May 1528 of two cures he held in the Rhone valley, Aigle and Bex (Herminjard 216, 235, 237, 239). He withdrew to Besancon, and spent his remaining years in retirement.

See H. J. Leu, *Schweiz. Lexicon*, vi (1752), p. 77; E. F. von Mülinen, *Helvetia sacra*, i (1858), p. 60; L. Vautrey, *Évêques de Bâle*, ii (1886), pp. 75, 77–8, giving the inscription from his tomb; GC. xv. 138, 384, 504; Zw. E². 276, 302; and some xviiiᶜ. ms. notes at Basle (MS. H. IV). He is not to be confused with the Nic. of Diesbach who was Prefect of Thonon 1537–43 (Herminjard 667, 1331).

Erasmus, who records in Ep. 1342. 459–61 kindness received from him, dedicated to him a translation of Origen's fragmentary commentary on Matt. 13–16, Basle, Froben, 1527; and Oecolampadius a volume of homilies on the First Epistle of St. John, Basle, A. Cratander, June 1524. A copy of the latter with an autograph inscription by Oecolampadius for Diesbach, dated 5 July, is in the possession of the Bamberg Historischer Verein; printed by K. Schottenloher, *J. Ziegler*, 1910, pp. 112–13.

1259. 3. aegrotare] Cf. Ep. 1248. 10n.

4. proxime] Cf. Ep. 844. 293n.

7. ex Deo] Cf. Acts 5. 39.

10. etiam Caesari] Cf. Ep. 1278. 13n; and, for a similar accusation a year earlier, see Ep. 1195 introd.

13. Pelagianus] Cf. Ep. 1225. 284n.

Absolui Paraphrasin in Mattheum iussu Card. Sedunensis. Bene vale, vir clarissime. Saluta sorores tuas, et si qui sunt qui diligant Euangelicam doctrinam. Basileae Prid. Id. Febr.

Erasmus tuus.

Clarissimo D. Bilibaldo Pirckheimero, senatori Norenbergensi.

1260. From Jacob Ziegler.

Breslau MS. Rehd. 254. 167. | Rome.
EE^2. 13 : LB. App. 320. | 16 February 1522.

[An original letter, autograph throughout. Two extracts, ll. 23–49, 55–74, are printed in LB. from Fecht (see vol. iii, p. xxiv); and the preceding and concluding portions are given by P. Kalkoff in *Arch. f. Reformationsgesch.* iii. 65–83, with an introduction. The letter appears for the first time entire in EE^2. The Latin of it is sometimes difficult, and has been misleading to translators.

Jacob Ziegler (c. 1471–1549) of Landau on the Isar received his first education in the Cistercian monastery of Aldersbach in Lower Bavaria, and was admitted there 'acolytus'. On 23 Sept. 1491 he matriculated, with two younger brothers, at Ingolstadt, where he came under the influence of Celtis and Locher (Ep. 224. 2n), and also became deeply interested in mathematics and astronomy. On 18 June 1493 he was B.A., and after taking his M.A. he entered the theological course in Sept. 1499. In 1500 he left Ingolstadt, and nothing is known of him (but cf. l. 1n) till March 1504, when he composed a work on spherical astronomy at Cologne. In these early years he usually Latinized his name as Lateranus. From Sept. 1504 until the death of Celtis in 1508 he was at Vienna; and then became tutor to a young man, Henry Kuna, later Provost of Olmutz; with whom he spent three years on an estate in Moravia, and one, 1511–12, at Leipzig. During this period he composed his first printed work, an attack upon the Bohemian Brethren (l. 130n). In 1514 he was at Vienna again; and then till 1520 at Buda, working at Pliny and Ptolemy under the patronage of Ladislaus Szalkan, bp. of Waitzen, and corresponding freely with the Italian scholar, Caelius Calcagninus, who was then in attendance on Hippolytus of Este (l. 128n) at Erlau 70 ms. NE. of Buda (see Calc. E.). From 1521 to 1525 he was in Rome, Calcagninus having procured him an invitation from Leo x. But before long he found himself in sympathy with the moderate German Reformers, and hostile to the Papacy; which he attacked in such compositions as the *Historia Clementis VII*. He remained in Italy till 1531, spending most of his time with Calcagninus at Ferrara, and working hard at astronomy and mathematics. In August of that year the fruits of his long labours on Pliny, a commentary on *H. N.* bk. ii, were printed by H. Petri at Basle. In Nov. he settled at Strasburg, where the town gave him a pension to enable him to continue his studies; and in 1532 P. Opilio published for him there a notable geographical work, on the Holy Land, containing also a disquisition on Scandinavia, in which he described the massacre at Stockholm and vigorously denounced its author, Christiern II (see Ep. 1228. 30n). By Feb. 1534 he was disillusioned as to the possibilities of reform, and withdrew to Baden as tutor, till 1539, to a young son of the Margrave: an attempt to secure admission to the court of Albert of Brandenburg at Mainz having failed. But his return to the Catholic party was genuine enough for him to be appointed Professor of Divinity at Vienna in 1541 and Dean of the Faculty in 1543. From that year until his death he enjoyed the hospitality of Wolfgang of Salm, bishop of Passau; occupying himself with Scriptural commentaries, the geography of Africa, and treatises on comets and rainbows: some of which he published with a dedication to the Bishop, Basle, J. Oporinus, March 1548. Apart from this letter and Ep. 1330 and his reply to Stunica (l. 203n), few traces remain of his relations with Erasmus.

See an excellent biography, with lists of MSS., publications, and letters, by K. Schottenloher, Münster i. W., 1910; and ADB.]

17. O^1 *LB*: diligunt O^2. Idus O^2. 18. Erasmus . . . 19. Norenbergensi *om.* O^2.

15. Paraphrasin] See Epp. 1248, 1255. 16. sorores] See Ep. 409. 28n.

S. P. Dicit. Veteris amici tui et te amare incipientis prius quam tu eruditis et iuxta piis studiis innotuisti, seram epistolam ambiciosis —id quod multi faciunt, scribentes ad te—salutacionibus auspicari forsan conueniebat; sed facit ingenii vel inopia vel rusticitas vt abstineam ab eiusmodi exordio. Debebam deinde excusare dissimulacionem ad te meam multorum annorum; verum neque hic volo laborare. Quin quod tacui, et pro viribus faui tamen, tectus fauor debebit tibi isto dulcior videri, quoniam ab isto exemplum capis in me, quo docearis reliquisse Deum multa milia virorum qui tibi deuoti sunt et genu suum ante Baal non curuauerunt.

Eas literas te accoepturum puto Basileae; quod equidem percupiam certus, quia isthic exprimes aliquid ad publicam rei Christianae vtilitatem. Expecto autem ex tua censura Aurelium Augustinum: quem nimis deformem habemus, quoniam hunc nescio qui Angli et Maiorones indocti suis neniis et feritatibus misere dehonestarunt. Qua re Amorbachii senis iudicium vehementer desidero. Tantum ergo auctorem videre cupio repurgatum et suae ipsius restitutum dignitati. Nam quare tua in Paulum commentaria, tocies quamuis promissa et ostensa nobis, hoc tempore non sperem, tam intelligo coniecturis rerum quam tu ex animo nosti. Posthumum suscipiemus partum istum. Videlicet cum hic tum pluribus aliis rebus profecto me tangit quidam tui animi sensus.

Apud Cyprianum desideras Pontium diaconum. Is in potestate est vel Episcopi vel Collegii Vratislauiensis apud opera Cypriani perinsigni codice. Scribes tu canonico eius ecclesie, Stanislao Sauro, erudito homini, si is adhuc viuit, vel pocius certiusque

1. prius *scripsi*: primum *MS.*

1. Veteris amici] When Ziegler and Erasmus became friends, is not known —perhaps at Louvain 1502–3, before Ziegler's residence at Cologne. That date would be many years ago, and before Erasmus' name had become known.

6. multorum] Cf. ll. 238–9.

10. ante Baal] Cf. 1 Kings 19. 18, Rom. 11. 4.

14. Augustinum] See Ep. 1309.

15. Angli] Such as Walleys and Trivet: for whom see Ep. 1271. 35n.

Maiorones] The Franciscan, Franc. Mayronis (of Meyronnes in Basses Alpes) was a well-known commentator on Augustine: † 1327.

16. iudicium] In relying on the medieval commentators for his edition of Augustine, 1506: see Ep. 309. 9n.

18. in Paulum] See Epp. 164. 39, 181. 32, 296. 157, 301. 18, 334. 172, 373. 134–5, 495. 43, 692. 28–9, 894. 48, 925. 12: also 1, pp. 34. 17, 40. 35, 42. 9, and HE. 53, Heumann pp. 156, 160–1, LE^2. 211. Fevynus, writing to Cranevelt, 17 March ⟨1523⟩, announces that Erasmus has resumed them: see Geldenhauer's *Collectanea*, ed. Prinsen, p. 74.

23. desideras Pontium] Cf. Ep. 1000. 42–6, where Erasmus expresses doubts as to the authenticity of the accepted life of Cyprian by Pontius. As he made no change in later editions, beyond appropriating the doubts to himself, it may be presumed either that the Breslau MS. was not accessible, or that it contained nothing new. It seems now to have disappeared.

24. Episcopi] Jac. of Salza († 25 Aug. 1539), J. Turzo's successor.

26. Sauro] Stan. Sauer (c. 1469—21 Jan. 1535) was born at Löwenberg in Silesia, where his father († 10 March 1477) was a leading member of the Town Council. He was a pupil of Beroaldus at Bologna (MRE. 455 = MRE^2. 472), and by Feb. 1502 had acquired a canonry at Ratibor, and was a notary in the chancery of the Bp. of Breslau. In 1506–7 he resumed his studies, and became Dr. of Canon Law at Padua; but by 1509 had returned to a canonry at Breslau and to the life of a student. To Mutianus in 1513 or 1514 he was introduced as 'multarum et remotarum non historiarum modo sed et disciplinarum peritus' (MRE. 260 = MRE^2. 402). He was an ardent student of Jerome, of whose sayings he made

Collegio, quoniam illud intermori non potest. Codicem ego vidi concreditum in tempus Simoni Sunfeldo, doctori medicinae, homini Hebraea, Graeca et Latina lingua docto et cui est ad Capnionem nostrum antiqua familiaritas. Habes, Erasme, indicia quibus codex indagetur; dignus qui omni diligencia perquiratur, siquidem Pontius in hoc argumento magnos auctores, Cornelium, Athanasium aut Hieronymum assequutus est. Plynianae historiae ad Vesuuium passionem, si tu hoc verbum admittis, numeris omnibus expressit; malusque genius illi meritum rependat, qui martyris et historiae dignitatem ad sordes abiecit, quibus ipse inquinatus erat impurus deflorator. Quod scelus Gallo imputo. Haec enim gens inepta quadam ingeniorum ad veteres contencione per omne erudicionis genus idoneos auctores vna conspiracione vel funditus sustulit vel indocte deflorauit, vel illorum titulis scelerate abusa indoctas fabulas et Hiberis neniis nugaciores nostro tempori obtrusit. In illo legitimo exemplari est locus, 'Stetit ad lineam'. Ille, toties dico, deflorator reposuit, 'Stetit in lineis'. Et profecto non alio loco iustius dabitur errori venia. Postquam enim superioribus vestibus Cyprianum exutum legerat, rei consequencia fere inuitabat vt eum in lineis produceret. Verum hoc tenuius, cum prior lectio suum et germanum pondus seruet, quemadmodum inter sontes allegatus martyr supplicium ordine euocatus excoepit. Hoc admonere libuit, vt loco censuram pro tuo iudicio adhibeas.

Operae precium foeceris, Erasme optime, si tua et Frobenii nostri cura duceres vulgandum quippiam cui ad cumulum deesse sentires, ⟨si⟩ hic desiderium tuum ab epistola tua publica multo ante studiosis declarares. Reperires, spero, ab inexplorato angulo prodeuntem candidum aliquem qui vos leuaret.

Descripsi olim Ratisponti ex bibliotheca ad Emmeramum commentaria diui Hieronymi in epistolam ad Galathas. Memini adhuc multa illhic inter inicia legi, quae in vulgatis libris desunt. Eciam in commentariis in Matthaeum desidero aliquid, quod puto me

---

a collection, and to whom he erected a monument in the Kreuzkirche at Breslau in 1509. For his historical interests see Ep. 850 introd. To Vadianus he lent from the library at Breslau a MS. of L. Valla's *De libero arbitrio* in 1516 (VE. s^1. 11). Ursinus Velius (Ep. 548. 4n) addressed to him an *Epistola* in verse c. 1516 (M. Denis, *Wiens Buchdruckergesch.* 1782, p. 323).

See M. Hankius, *De Silesiis indig. eruditis*, 1707, pp. 211–13; J. Heyne, *Gesch. d. Bisth. Breslau*, iii, 1868, p. 533; and other sources cited by Schottenloher, p. 55n.

28. Sunfeldo] This name does not seem to be known. Schottenloher (p. 55n) conjectures that, in spite of the difference of Christian name, the Leipzig physician and Greek scholar, Christopher Sonfelt (Schönfeld), may be meant: see MRE. 117, 209.

33. Plynianae] Plin. *Ep.* 6. 16.

37. Gallo] An amusing example of national antipathy: for similar feeling cf. BRE. 157.

41. Hiberis neniis] A favourite phrase of Jerome: cf. *Adag.* 1309, where its origin is said to be 'propter prodigiosas maleficiorum fabulas vulgo iactatas'.

42. ad lineam] Fell cites this reading in a Salisbury MS.: perhaps the 'Sarisburiensis quidam codex' collated for him by the Bp. of St. Asaph. See his edition of Cyprian, 1682, ff. §^{4} v^o, d (= p. 13). It does not seem to be in the Cathedral Library.

43. in lineis] *sc.* vestibus.

55. Ratisponti] This account is repeated, in very similar words, in Ziegler's *Libellus* (i. 203n), f^o. h^4 v°.

Emmeramum] The famous Benedictine monastery, founded in vii^c. Schottenloher aptly remarks, p. 11, that Celtis had made there his well-known discovery of the poems of the nun Roswitha.

illhic legisse. Credibile est eam lectionis copiam vicissim et inopiam pluribus locis deprehendi. Oro hic humanitatem tuam vt mittas illhuc hominem idoneum qui totum Hieronymum ad illa exemplaria conferat. Si non alium fructum, quod nunquam credam, certe istum maximum capies, emendacionem tuam ad venerandae vetustatis codices et per Imperatorem quempiam ex Italiae incorrupta aliqua bibliotheca illhuc translatos expendisse.

In Roro monasterio canonicorum regularium celeberrimo Bauariae inferioris, codex est non magnus nec antiquus, in quo sunt diui Hieronymi titulo ternae in singulos Euangelistas exposiciones breues, et non quae doceant, sed admoneant lectorem comparatae aliunde intelligentiae. Aliud tibi de opere ferre iudicium ex veteri memoria non possum. Densos autem et argutos esse oportet, si auctorem inscripcione non mentiuntur. Fuerit tuae diligenciae instituere racionem vt huius operis periculum praesencius facias, si qua fortuna reddas Hieronymum auctiorem.

Venerunt Romam propugnatores duo pontificiae stacionis, qui hoc auctumno vno proposito eam in gradu retineant, a quo detrudere quidam moliuntur, et vt premia et sacerdocia propterea referant atque adeo alieni capitis delacione beati euadant. Is, quod nosti, congressionibus suis scholasticis testatum olim foecit sophistam esse se vnum inuictum. Saepe his eciam diebus conflixit in Sapientia Romana ; et fuit vehemencia hominis, caput iactatum, latus molle, manus loquens et causam parciens in digitos, atque in his os apertum nimis, stupori omnibus. Ergo nihil non speramus nos obtinere per illum qui theologicae definicionis titulo maxime paradoxon Christianae philosophiae dogma semel et publice obtinere visus est, Ius esse mensariis foenoris accipiendi. Hunc festiui quidam delicias aiunt esse nominis Germani, et remiserunt vobis. Equidem et ego, nisi quia falsum est 'Crimine ab vno Disce omnes', agnoscerem vel inuitus opprobrium gentile.

Alteri diuersa racio est. Huius incessus, sermo, vultus totusque

66. Roro] Rohr, 18 ms. s. of Ratisbon ; founded in 1133.

75. stacionis] *i.e.* sedis.

78. Is] Eck ; who was in Rome Oct. 1521—Feb. 1522.

79. congressionibus] Such as the Leipzig Disputation (Ep. 1020. 62n) ; and cf. l. 86n.

80. Sapientia] The University of Rome.

86. foenoris] Eck had begun to study this question in 1512 (*Epist. de rat. studiorum suorum*, Ingolstadt, A. Weissenhorn, 1543, f°. A³). In the autumn of 1514 he disputed about it with the Carmelites at Augsburg (*Replica*, ibid., 1543, f. 48 v°) maintaining that with the expansion of trade the old prohibition of interest must be abandoned, and that 5 per cent. was a reasonable rate ; and in July 1515 he went to Bologna with the support of the Fuggers to maintain the same view (*Orationes tres*, Augsburg, Miller, 5 Dec. 1515, ff. D⁴ v°, E). In Aug. 1516 he maintained it again at Vienna (*Disput. Viennae habita*, ibid., 27 Jan. 1517, f°. B v°) ; and subsequently won support among the theologians of Paris (VE. 92). See Wiedemann, *Eck*, pp. 33, 53–4, 68 ; and cf. Pirckheimer's preface to his translation of Plutarch, *De vitanda vsura*, Nuremberg, F. Peyp, 30 June 1513 : also Ep. 1425. 9–10.

88. Crimine ab vno] Verg. *Aen.* 2.65,6.

90. Alteri] Jo. Faber (Ep. 386) : see Schottenloher's ingenious identification in *Arch. f. Reformationsgesch.* v (1908), 31–47, based on an extract from Ziegler's *Marsyae Satyri chorus* (Erlangen MS. 827, ff. 115,16). Faber arrived in Rome in Nov. 1521 : see his life by I. Staub, 1911, pp. 139, 156. Cf. also Epp. 1294. 13, 1324. 121n.

habitus compositus ad quandam modestiam videtur. Praefert etiam hypocrisin in media causa, qualem non temere reperias apud magnos auctores. Longe abesse putatur ab assentacione et consectacione lucri ad rerum dominos, longe ab odii et offensionis affectu in aduersarium, vnde rebus fides leuior haberetur; sapere autem, dicere et scribere omnia quae veritatis puram defensionem, regulam apostolicam et veterum tractatorum referant sententiam et fidem. His artibus instructus libellos Romam identidem submisit, praesidium moribus et opinionibus nostris adferens, quibus hoc seculo summus rei Christianae cardo nolens volensque versatur. Hoc consilio desiderium sui longe ante foecit, isto eciam insignius, quod vocantibus non semel dominis non properauit, scilicet hoc venerabilior occursurus, hoc ampliores prouocaturus fortunas, quo se grauiorem, quo sui copiam minus impetrabilem ostendisset. Nec eum sua prudencia fefellit. Fortunam a porta in sinum fere elicuerat, sed humanarum rerum casus illi omnes spes euertit. Namque sub ipsius aduentu Leo decimus grauem animam efflauit.

Sed audias, oro, ab vno exemplo, quae ista sint praua dogmata quae hi ferre non possunt. Isthic trecenti Christiani synaxin sub vtraque specie celebrarunt. Id is ad nos retulit et tanquam sacrilegio perpetrato exaggerauit. Nos vt rem funestam excoepimus, exhorruimus, facinus omni calamo et censura damnandum duximus, puto quia contra maiorum morem, contra manifestam Scripturarum sentenciam foecerunt, 'Amen, amen, dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis'. Atque haec sentencia quater repetita. Et alio loco, 'Accoepit Iesus panem, et cum aegisset gracias, fregit deditque discipulis et ait, "Accipite, comedite: hoc est corpus meum"; et accoepto poculo graciis actis dedit illis dicens, "Bibite ex hoc omnes"'. Et Paulus, 'Probet autem homo seipsum, et sic de pane edat et de poculo bibat'. Atque et hoc loco idem ritus tocies commemoratus. Sic muniti descendunt in certamen assertores publici moris et male olim recoeptarum opinionum. O nunquam qui sancta legit et versat, sed qui oculum simplicem, humilem spiritum, mentem doctam a Deo exhibet, bene pius est.

Veni ego Romam anno superiori ipso die Calendarum Martii, euocatus ex Vngaria per Leonem decimum, cognicionem instituente Hippolyto Estensi cardinali, qui episcopatum in Vngaria habuit omnium opulentiss⟨imum⟩: quo loco is mea studia cognouerat et amauerat. Salutaui Pontificem ab opere quodam meo in hereticos

98. itentidem *MS*.

107. animam efflauit] 1 Dec. 1521.

109. Isthic] In Germany: cf. Ep. 1258. 11n.

114. Amen] John 6. 53. In the three extracts here Ziegler is quoting the version of Erasmus' second edition, 1519 (cf. vol. ii, p. 183); except in l. 115, where it has *habetis*. But the spelling is his own.

116. quater] in vv. 54–8.

alio loco] Matt. 26. 26,7.

120. Paulus] 1 Cor. 11. 28.

128. Hippolyto] of Este (c. 1478—3 Sept. 1520), brother of the Duke of Ferrara; Cardinal 1492, Abp. of Gran 1487–97; Administrator of four sees—Agria and Milan 1497, Capua 1502, Ferrara 1503—until his death. He had special connexions with Hungary, having spent seven years there as a boy, from 7 to 14. See Ciaconius iii. 176–8.

130. opere] *Contra heresim Valdensium libri quinque*, Leipzig, M. Loter, 31 Oct. 1512: begun 9 Nov. 1510, but much interrupted; printed at the expense of H. Kuna. In it Ziegler attacked the

Pighardos, inter quos antea fueram triennio conuersatus. Hoc alias mihi exciderat, quoniam celeritate gratificari volebam Episcopo Olomucensi, qui idem efflagitabat. Ergo huic vt festinato operi multa acciderant non ferenda. Plus materiae quam corporis iustus modus postulabat. Disposicio multis partibus enormis, calor in contencionibus maior quam ferret Christiana aut denique modestia aliqua ciuilis. Hoc vicium veniebat mihi, quod experimento sciebam quantum Oracio a sentencia et vita illorum dissidebat. Quod tamen excusari non potest in argumento quo studeas aduersarium in tuas deducere partes, videlicet qui causae concoedere poterat, eum acerbitate exasperare prius, vt memoria doloris absistat nec possit cum illo qui contumeliam foecit, aliquid sentire commune.

Romae vbi fui, inuitamur ego et perduellis tuus apud magni nominis hominem ex episcoporum numero ; vbi, vt semota mensa fuit, productus est in coronam Lutherus et varie agitatus. Summa sentencia erat scortatorem eum esse et compotorem, qualibus viciis fere laborarent Germani. Secundum ipsum tu non tua persona prodiisti. Risu amaro excipiebat perduellis, quod solem plaerique te salutarent, qui tua in Christo pia studia agnoscunt. Lecta deinde est ipsius vel epistola vel in aliud opus praefacio quaedam, in qua in inuidiam adducebantur loci quibus tu monaciscos, preculas aridas, ancisas cucullorum oras, rugas palliorum adnumeratas et omnia secoessionum in Ecclesia symbola insectaris. Et senex ille, alioqui non monachus, sed sacrificulus tamen, ater et inamabilis, tui nominis impacientia totus ferebatur. Fauebat huius candori communis hospes, quia parum aequiter forsan audiret dici in Germania illustre aliquid, tibi eciam priuatim non amicus esset, quem clamitaret habere in cornu foenum. Videlicet Euangelium et canonem omnem, diuinum vindicem viciorum, olim oblitterarunt homines sensu corrupti, substituerunt autem illi theologiam quandam obnoxiam et tradiciones obsequentes suis auctoribus, quibus legibus deinceps securi in omnia pro libidine feruntur. Et qui haec ad diuina rursus decreta attrahit et expendit, cum inuidiam mouere diuinis libris non audeant, vindictam pro dolore in eum exercent

---

Brethren with great vehemence: to a degree which, as he now recognized, was quite unsuitable. See Schottenloher's analysis of it, *op. cit.*, pp. 23–34.

131. triennio] 1508–11, while he was with H. Kuna in Moravia.

133. Olomucensi] Stan. Turzo (Ep. 1242 introd.), to whom the book is dedicated.

138. Oracio] See Ep. 1154. 8n. Ziegler reprinted the *Oratio* at the beginning of his book (l. 130n).

a sentencia et vita] A more favourable account is given by the Dominican, Jac. Lilienstayn, who was no friend to their rule and their faith, in his *Tractatus contra Waldenses, fratres erroneos*, ⟨c. 1505⟩, f°. G[5]: 'Vellem enim ego vitam eorum conscribere et ritum; sed quia ita mutabiles sunt sicut luna, [vt] non possum certum habere quid in eis lateat. Cum enim p̄tactis (?preteritis) annis quedam sunt conscripta de eis et eorum vita, hoc nunc isti moderni negant et abhorrent. Attamen, vt conspicio, vita eorum satis bona est, sed fides abhominabilis Christifidelibus'.

143. perduellis] Stunica; see App. 15.

144. hominem] Possibly Carvajal: see Ep. 1330. 45.

146. compotorem] Cf. Ep. 1033. 22n.

148. solem] Cf. Epp. 315. 9, 323. 30, 337. 11, 344. 12–13, 391. 53, 423. 15, 591. 58, 685. 16, 769. 112–13 (of which Eck himself is the writer), 1253. 3.

153. senex] For the value of this term see Epp. 1025. 16n, 1103. 24n. I cannot find when Stunica was born. Ziegler in the *Libellus*, f°. i[2], speaks of his 'aetas nunc grauis'.

156. in Germania] Cf. Ep. 1110. 67n and ll. 247–8 *infra*.

qui deprehensam nequiciam ad locum oportune subnotauit. Ab hoc affectu foeliciter illi occurrerat, qui nasum tuum coeno quamuis foedo vltus esset. Referebam ergo huius coronae fastidium et stabam iniquo loco. Tamen ea inter nos pace dicta, vt qui ciuiliter accoeptus essem, discoessimus.

Perduellis quidem tuus ad munus suum; nam in Sapiencia Romana stipendio oneratus Oppianum enarrabat. Hunc auctorem habebat vnum omnium grauissimum, a quo suas opes ostentaret Romae et piscario foro indicaturam faceret, homo qui non paucos annos in sanctis Scripturis Veteris ac Noui Testamenti Hebraice, Graece et Latine perlegendis consumpserit, et qui, si quisquam alius, et ipse his de rebus suo quodam iure iudicium ferre possit. Ego autem domum meam, minarum plaenus et iam inde concipiens animo locum oportunum quo maliuolenciam hominis intollerabilem merito exciperem stilo. Id facturus eram a prologo in perpetuam Euangeliorum quatuor historiam, quam Aurelius Augustinus opere de consensu Euangelistarum ostendit modo, sed non prestitit.

Dum ego in hoc consilio essem, conuenimus rursus mense Nouembri, interfuitque coronae Paulus noster Bombasius. Hic perduellis iste tuus secundo produxit in fabulam, veterem suam non nunc praefacionem, sed iustum opus ad omnem maledicenciam et calumniam heresis accuratum, vt tu auctor vnus credaris omnis perfidiae quae sub coelo et in Tartaro comminisci a deploratis mentibus et ab omni pietate desertis vnquam potuit. Hoc legebat in corona, hoc paulo ante Leoni decimo porrexerat, induxeratque homines vt male de te inciperent suspicari. Paulus Bombasius vtroque loco, in corona sua praesencia apud patronum, apud Leonem meditata apologia, maliuolenciae obsistebat, te et pietatem tuam magnis animis asserebat. Tamen in procliui erat vt pars deterior vinceret, nisi isti maliuolenciae Leo decoessisset.

Nosti adhuc quid ex te voluerint. Experimentum hoc erat. Praesensisti et tu; atque vidi a litteris tuis timorem istum, et putare te nec posse legere quosdam prius quam Apostolica venia admittaris. Vidi triennium istud tanquam inducias gerendi belli postulatum. Risi tacitus mecum, et dicere fere tecum mihi videbar, 'Multa inter labrum et poculum'.

Hactenus, donec putaui perduellem tuum aliquem esse in litteris et consciencia Christiana magnum, haec me vehementer vrebant; atque impaciencia actus, remis et velis in tuae causae Apologiam scribendam properabam. Sed cum sequentibus diebus aliquocies conueniremus, et is se magis in dies aperiret, laeuius coepi ferre insaniam hominis, arbitratus malam fabulam mim[m]um pessimum

171. Oppianum] A favourite author with Stunica: see his *Annot. contra Erasmum*, 1520, f^o. F^4 v° (1 Cor. 4). There were recent editions in the Greek, by the Juntas July 1515, and by the Aldine firm Dec. 1517.

180. Euangeliorum] Cf. ll. 271–2, and see Ep. 1330. 3n.

187. deploratis] Cf. Ep. 994. 21n.

196. litteris tuis] Cf. Ep. 1236. 113–17.

198. triennium] Cf. Ep. 1236. 121–3.

203. Apologiam] See ll. 265 seq. It was completed by Dec. (cf. Ep. 1330. 3n), and was printed, evidently with Erasmus' consent, in combination with the first edition of *Cat. Luc.* (1), Basle, Froben, April 1523: its title being *Libellus Iacobi Ziegleri Landaui Bauari aduersus Iacobi Stunicae maledicentiam, pro Germania*. After an introduction about Ziegler's projected narrative of the Gospels (cf. l. 180), it consists of extracts from Stunica's *Annot. in Erasmum*, 1520 followed by long rejoinders.

cito proditurum. Et nunc ille de opinione perit. Scripsit ad hunc quispiam illius gentilis, qui tecum Louonii loquutus tuam domesticam consuetudinem omnem deprehendit, honorificas litteras super tuo nomine, hoc agens vt perduellis tuus merito virtutis tuae a scelere discoederet. Sunt hic qui eum domi nouerunt, aiunt illhic fuisse habitum atheum; certe ego Hebionitam ipsum semper putaui. Paulus Bombasius graui vultu foedam illi adulacionem, nefariam sectandi lucri sub innocentis delacione racionem, opprobrauit. Dixit funestiorem esse omni insimulata heresi Erasmiana. Elusit is increpacionem risu Domiciani, non tamen suffusus pudore fuit. Mihi et pluribus expostulantibus eius acerbitatis in te licenciam, aliud aliis respondet: Non hoc Erasmi esse, publicos mores lacessere; se freno cohibiturum Erasmi lasciuiam et, quod sceleratius est, se gloriam querere ex Erasmo. Circumuolitat eciam circumforaneus homo tabernas librarias, per eas traducit et obtrudit nomen tuum iuxta nolentibus et volentibus, solicitat quos potest suae vesaniae complices, et reperit nunc suae farinae gentilem.

Exemplaria nunc proposita sunt, quae tibi Scotinis laruis, quales tu semper exhorruisti, ab his longe vbique declinasti, hicceitatibus et isthicceitatibus sint occursura. Ipse eciam auctor tragoediae rursus excutit tuam posteriorem emendacionem Noui Testamenti et in ipsum annotaciones; illhuc erupturus, si Deo placet, vt in Aethneas crate⟨ra⟩s Erasmum pertrahat ipse frigidus Empedocles. Non sperem vt illius in te animi omnem furorem possim pro merito declarare. Inuidia et odio tui, sui philautia est tota mente emotus. Tamen ipsius personam expressam aliena oratione dabo. Habes perduellem tuum, nisi forte illi sectatas Thaidas detrahas; praeterea habes omnibus numeris militem comicum.

Haec putaui te scire oportere, non ignarus oratorem ita demum dicturum causam apposite, vbi probe perspexerit aduersarii habitum, consilia et mores. Quod nisi hoc consilium foret mihi ad te, forsan excusare leuitatem aegre possem, qui post tam pertinax multorum annorum silencium ita demum scribendum putarem, cum studia hominum pingere liberet.

Ergo quod aduersarius ea vbique in se admittit, vt iam nihil sibi animi et conscienciae Christianae integrum, nihil ciuilis honestatis inculpatum in se relinquat, censeo optimum fieri posthac, Erasme optime, ne te quoquo modo in turbam demittas; id est, dum respondes, recoedas longissime a filo quem ipse consectandum proposuit, sed oracionem reuoces ad genus: hic studium nefarium externorum, traductam ab his simplicitatem, pietatem maiestatemque Germanam, vexatam patientiam tu heroici animi venerabili quadam amplitudine et grauitate toti Germano nomini exponas.

229. Empodocles *MS.*

208. gentilis] Jo. Vergara: see p. 51. and App. 15. Carranza (Ep. 1277. 24n) had seen the letter by 27 Dec. $152\frac{2}{1}$: cf. the preface to his *Opusculum*, 1522.

212. Hebionitam] The Ebionites were an early sect who did not accept the divinity of Christ. Ziegler uses this term of Stunica in his *Libellus*, ff. i^4, l^4, also.

216. risu] Cf. Ziegler's *Libellus*, f°. h^7: 'tyrannicum Domiciani risum effundere ad proximi contumeliam'.

223. gentilem] Carranza.

225. hicceitatibus] Cf. Ep. 867. 12n.

227. posteriorem] of 1519.

229. Empedocles] Cf. Hor. *A. P.* 465.

239. silencium] Cf. ll. 1n, 5–7.

248. Germanam] Cf. l. 156n.

Quorsum euasura sit actio, intelligis. Nec aliud remedium tandem valiturum est. Quid ? Tu enim his brachiis, hoc exili corpore diu et frustra oblucteris, omni flumine longe lateque se vbique in nos effundente ? Domi tuae consistas, a tuo limite aggerem vel breuem opponas oportet, ad quem aquarum moles subsidat et impetus elidatur. Boni consulas oro, Erasme. Nihil ego foelicissimae tuae Mineruae praescribo. Tamen sit hoc mihi concoessum dicere, propterea quod tu, cum meam erga te deuocionem hoc sermonis genere intelligas, me ames et mei candoris testimonium apud te perpetuo confirmes. Multi tua consuetudine pene ociose fruuntur, quibus has opportunitates concoessas esse pene inuideo, cum illorum eciam, qui tuis consiliis in seriis rebus vtuntur, non temere vnus reperiatur in sescentis, cui magis quam mihi fuerit opus, hoc et pluribus negociis grauibus et necessariis, tua vti praesenti conuersacione.

Apologiam ego meditor pro tua innocencia. Ea a limine multum progressa est ; sed quando tandem suum spacium perficiat, quando ad te perueniat, nescio. Ibidem ego in multa vocor per perduellem istum. Quae si pro rei dignitate siue et indignitate persequar, habeam periculum, vbi permanarint; si transeam et relinquam, deseruerim stationem.

Libellum deinde concipio accidencium in perpetuam Euangeliorum quatuor historiam. Quo eadem necessitate concludor, propter quae dolet mihi tam longe excludi a vobis, a te, a Frobenio nostro, a Germania libera. Sed et has litteras per Christianam nostram necessitudinem ita suscipias, oro, vt tibi et statim Vulcano communiter missas intelligas. Tu si quid tuarum missurus ad me es, id deponi facias apud Paulum Bombasium, meum magnum amicum, si tamen hospicium ⟨meu⟩m minus putabitur obuium. Ea autem est domus Vngarorum Romae apud col⟨legi⟩um diui Petri in Vaticano.

Vale, Erasme optime, die XVI Februarii Anno salutis M D XXII.

Iacobus Zieglerus Landauus Bauarus.

Venerabili domino, Desiderio Erasmo Roterodamo, praeceptori et amico suo inprimis colendo, Basile⟨a⟩e ⟨apud ae⟩des Frobenii.

^{1250}1261$_{1278}$ FROM ANDREW ALCIATI.

Basle MS. C. VI^{a}. 54. 17 v°. Avignon.
24 February 1522.

[A passage from a letter of Alciati to Erasmus ; quoted by Boniface Amerbach in writing to Alciati, ⟨c. April 1531⟩, about the composition which had been causing him such apprehension ever since 1520 (see Ep. 1201. 15n). After copying the part of Q. 49, 30 March ⟨1531⟩, in which Erasmus states that he has already complied with Alciati's wishes, and which contains the words 'Indicat hoc illius epistola quam ad te mitto', Boniface continues 'Tua porro . . .'. On 23 Feb. 1522 Alciati wrote also to him (Basle MS. G. II. 14. 51) ; 'Di boni, quantum gaudii inuexit mihi epistola illa Erasmi, centies a me suauiata. . . . Scribo ad eum, ne tanti hominis literis non respondens, improbus videar, alioqui tamen subtrepidus'.

Tua porro epistola VI Kl. Mart. Anno XXII. Auenione scripta sic habet : Quod diligenter caueris ne Declamatio illa mea a quoquam legatur, gaudeo, et tibi plurimum hoc nomine debeo. Beasti me qui

1260. 265. Apologiam] Cf. l. 203n. 271. Euangeliorum] Cf. ll. 179–80.

hunc mihi scrupulum exemeris. Sed vt beneficium beneficio accumules, dede, obsecro per Deum immortalem, eam flammis. Surrepta enim de forulis a Caluo fuerat, vti a partu recens erat, etc.

1262. To John Erasmius Froben.

Colloquiorum Formulae, 1522, f°. a². Basle.
Jortin ii. 401. 28 February 1522.

[The preface to a new edition of the *Familiarium Colloquiorum Formulae*, Basle, Froben, March 1522 (a); which is the next enlargement after Martens' second issue in 1519 (see Epp. 909 and 1041). There are other Froben editions, each showing continuous growth, ⟨c. Aug.⟩ 1522 (β), Aug. 1523 and March 1524. In all of them this preface occurs, without important change. See BEr². *Colloq.*; and for 'heretical' passages discovered in the new edition cf. Ep. 1299. 54 seq. The Basle Library has a copy of the Aug. 1522 edition on vellum, with the name ERASMIVS FROBENIVS stamped on the cover (AN. VI. 4). For this young son of Froben, who was now about six, see Ep. 635. 20n.]

D. ERASMVS ROT. IO. ERASMIO FROBENIO S. D.

Gratvlarer tibi raram istam felicitatem, Erasmi suauissime, cui contigerit in officina paterna, velut in optimorum autorum vbere quodam fonte nasci, tum inter tot trium linguarum scientia praestantes viros educari; nisi magis conueniret isti aetati bene ominari quam gratulari. Neque vero vulgarem sustines expectationem, vt amantissimo patri, cui vere es quod diceris Ἐράσμιος, cuiusque spes omnis in te vno sita est, vt Beato Rhenano mihique respondeas, qui tuo nomine fideiussimus in baptismo, vt Guolphango Capitoni, quo fideiussore confirmationis sacramentum accepisti. A nobis curatum est vt prima linguae tuae balbuties Latinis Graecisque literis formaretur. Libellus hic nonnihil conducet et ad pietatis elementa percipienda: quo nomine debebit tibi chorus innumerabilis aequalium, quod haec vtilitas per te ad ipsos peruenerit. Visum est enim nobis tua causa dies aliquot repuerascere, dum stilum ac sententias ad tuam aetatulam attemperamus. Iesus te seruet semper ad meliora proficientem. Bene vale.

Basileae prid. Cal. Martias. Anno M.D.XXII.

1263. To ⟨Thomas Wolsey⟩.

British Museum MS. Vit. B. v. 44. Basle.
7 March 1522.

[An original letter, written by a secretary (a^1) and corrected by Erasmus (a^2). It consists of a single sheet, burnt in the Cotton fire down a large part of the right-hand edge, and with the verso blank. Possibly not more than one line is missing at the top of the page; but there may have been one or more sheets preceding. There is no address; but as the letter is among Wolsey's papers, it seems clear that he is the person to whom it was written. It was first printed by the late M. André Meyer in his *Étude critique sur les relations d'Érasme et de Luther*, Paris, 1909, pp. 163,4.

The year-date is confirmed by the connexion with Epp. 1265, 1268.]

1262. TIT. ERASMIO β: ERAMIO a.

1262. 2. officina paterna] Froben's household carried on the traditions of Amorbach's: see my *Age of Erasmus*, pp. 147, 151.

6. Ἐράσμιος] Cf. IV. 57, 545–9.

9. Capitoni] Cf. I, p. 10. 9–11.

11. literis] For the edition of the *De Constructione*, specially revised by Erasmus and printed by Froben, Sept 1517, see Ep. 341 introd.

. . . Marinvs Caracciola ; quem mihi parum aequum reddidit Aleander, ⟨concitatus a men⟩dacissimis obtrectatoribus, quibus nimium credidit, homo iritabilis. Apud D⟨eum testis⟩ esse poterat innocentia mea. Sed apud homines boni viri est pro viribus famae ⟨suae⟩ succurrere. Quum Lutherus nondum edidisset Assertiones et Captiuitatem Baby⟨lonicam⟩, improbabam in illo multa, et hortatus sum tum ipsum tum amicos vt aliter scr⟨iberet⟩. Obstiti ne libri illi primi prodirent, qui tamen fere omnibus placuerunt. Nec c⟨um illo⟩ nec cum vllo Lutherano fuit vnquam foedus vllum mihi, non magis quam fuit tuae R. ⟨T. D. Si⟩ autor est qui deterret, autor illi fui ; si fauet qui monet vt aliter scribat, faui ; ⟨si de⟩fensor est qui fatetur eum in multis errare, fui defensor. Semper eadem dixi et ⟨apud⟩ Lutheranos et apud huius hostes. Testabuntur hoc epistolae quas Luthero ipsi et ⟨amicis⟩ illius scripsi, si velint eas proferre. Quod si fuisset mihi vel minimum commercii cum ⟨Luthera⟩nis, nunc irati mihi proferrent. Circunferuntur hic multae epistolae ad amicos s⟨criptae⟩, sed vna precipue quam Brugis scripsi ad Roffensem, quam doleo esse vulgatam. ⟨Nam raptim⟩ illi scripsimus et satis libere, vt viro prudenti, amico et certi silentii. Hae decl⟨arant me⟩ non probare negocium Lutheri. Nec aliud loquutus sum Duci Frederico Colon⟨iae, nec⟩ aliud Regi Danorum. Bohemorum Capitaneo omnia pollicenti ita respondi vt nun⟨c mihi⟩ succenseat. Quid multis ? Adeo Lutheranus sum vt me in suis professionibu⟨s con⟩uiciis proscindant Lutherani, minitenturque mihi libellos contumeliosos.

Sed dicet ⟨R. T. D.⟩, ' Vnde igitur rumor ? ' Sunt duo theologi Louanii mihi infensi ob bonas literas, ⟨quas⟩ oderunt cane peius et angui. Sunt aliquot monachi qui meis libris imputan⟨t quod ipsi⟩ minoris fiunt a quibusdam. Hi non curant quid me faciant, modo perdant : be⟨luae ve⟩rius quam homines. Hoc verum est.

27. infensi a^2 : offensi a^1.

---

1. Caracciola] See Ep. 865. 67n ; cf. Ep. 1268. 68.
2. concitatus] Cf. Ep. 1302. 49–50.
obtrectatoribus] See Ep. 1482. 9n.
5. suae] Cf. ll. 52–3.
Assertiones] See Ep. 1203. 25n.
6. Captiuitatem] See Ep. 1203. 25n.
7. hortatus sum] See Ep. 980. 38–51.
Obstiti] See Ep. 1033. 47n.
14. Luthero] For a second letter of Erasmus to Luther, c. Aug. 1520, see Ep. 1141. 15n ; and cf. Ep. 1041. 46n.
18. ad Roffensem] No such letter is extant : it would have been contemporary with Ep. 1228. The publication which Erasmus deplores may have been by circulation in ms. or in print, in either case unauthorized : no copy is known. But if the letter had been so circulated, it might be expected to survive in some form. Possibly, therefore, Erasmus was thinking of Ep. 1228, which had just appeared in F. The existence of the ms., shorter than the printed text, suggests that there may have been an unauthorized circulation based on the letter actually sent. The uncertainty in its address would account for a mistake in Pirckheimer's reference to it (Ep. 1265. 20) ; and if Ep. 1265 (which has no precise dates) had reached Erasmus by this time, his mistake might easily have arisen out of Pirckheimer's. For an earlier confusion of Fisher with Warham see Ep. 413. tit. n.
21. Duci Frederico] See Ep. 1155 introd.
Regi Danorum] See Ep. 1228. 30n.
22. Bohemorum Capitaneo] Probably Artlebus of Boskowitz ; see Ep. 1154.
24. professionibus] Cf. Ep. 1225. 283.
26. duo theologi] Egmondanus (Ep. 878. 13n) and Vinc. Theodorici (Ep. 1196) : cf. Epp. 1268. 68, 1274. 51.
27. quas] Cf. Ep. 1302. 79.
cane peius] Cf. Hor. *Ep.* 1. 17. 30.
28. imputant] Cf. Ep. 1183. 118–30.

In initio non probaui rem apud populum ins⟨anis cla⟩moribus geri, quum adhuc malum esset medicabile. Hoc si esset factum, nec L⟨utherus⟩ sic insanisset, nec res huc fuisset progressa. Nec adhuc video finem, nisi alia qu⟨aeratur⟩ ratio. Ad radices veniendum est huius mali. Adeo late serpsit hoc contagium non ⟨ex⟩ nihilo natum. Illud dicam approbantibus innumeris: adeo Lutheranus sum vt nul⟨lus⟩ theologus vllis libellis aut clamoribus plus offecerit causae Lutheranae quam ego. Quod si voluissem tribus verbis me declarare Lutheranum, videremus alium ludum apud nos et Germanos quam nunc videmus. Et talem hominem impetunt capitaliter, qui tot modis prouocatus perstiterit in parte Catholica, malens vtrinque lapidari quam factioni sese adiungere.

Sed non scripsi in Lutherum. Non scripsi libros, sed epistolas. Et ad scribendum libros non erat ocium; et, si fuisset, tamen erant causae graues quur non expediret scribere. Certe declaraui ingenue etiam meo periculo mihi nihil esse negocii cum Lutheranis. Non desunt qui scribant. Et sunt alia in quibus plus queam prodesse reipublicae Christianae. Intelliget posteritas me bona fide gessisse me in hoc negocio. Interim qui me mendaciis traducunt, daturi sunt poenas aeterno iudici.

Hec nolui latere T. R. D.; cui si persuadeo, fauebit Erasmo sicut hactenus fauit. Sin minus, functus sum officio meo nec omnino defui meae innocentiae. Nam qui famam negligit, crudelis est.

Bene valeat E. T. R. D., cui me totum dedico mancipoque.

Basileae Nonis Martiis Anno M.D.XXII.

1264. To Nicholas of Wattenwyl.

Opus Epistolarum p. 821. Basle.
N. p. 785: Lond. xxi. 17: LB. 617. 7 March 1522.

[The year-date is confirmed by Glareanus' return from Paris and by the mention of the Paraphrase.

Nicholas (1492 ?—12 March 1551) belonged to a Bernese family of credit, which took its name from estates in the village of Wattenwyl, 6 ms. w. of Thun. His father, Jacob († 1525), had filled many municipal offices at Berne, and had been more than once burgomaster. After education at Paris, Nicholas entered the church, and received a canonry at St. Vincent's in Berne, 1509. In 1512 he was made an apostolic protonotary, and quickly acquired abundant preferment, including the provostship of the cathedral at Lausanne (Canon 1516), and canonries at Constance 1517 and Basle 1518 (cf. VE. 325). In 1522 he was considered a likely candidate for the bishopric of Sion on the death of Schinner; and on 5 March 1523 he obtained the provostship of St. Vincent's at Berne. But soon his sympathies, and the influence of Zwingli (Zw. E^2. 311), drew him towards the Reformers. On 1 Dec. 1525 he resigned all his benefices (cf. VE. 438), married a nun, and settled on his estates at Wyl, SE. of Berne. Later he occupied himself in the business of the Council at Berne, to which he was elected in 1534. In 1536 he was one of the Presidents of the Disputation at Lausanne; and he remained in close connexion with the Reformers, especially Farel.

Zwingli dedicated to him, 30 July 1523, a sermon delivered on 24 June at Zurich, *Von götlicher vñ menschlicher Grechtigkeit*, Zurich, Chr. Froschower, *s. a.*; and Oecolampadius some translations of Chrysostom's Homilies and of the Septuagint text of Genesis, Basle, A. Cratander, Sept. 1523. There are some verses to him in Eustorg de Beaulieu's *Chrestienne Resiouyssance*, Basle, 1546.

See H. J. Leu, *Schweiz. Lexikon*, xix (1764), 202; E. F. von Mülinen, *Heluetia sacra*, i (1858), 34, 173, 194; Herminjard 710, 886, &c.; Zw. E^2. 293, 302, 311n,

33. adhuc a^2: abhuc a^1. 41. a^2: persisterit a^1. 53. famam a^2: summam a^1.

312; and ADB. xli. 249. A few letters written to him, 1523–47, by Zwingli and others, are printed by R. Rüetschi in *Theol. Studien u. Kritiken*, xxxvi (1863), 535–64.]

ERASMVS ROTERODAMVS NICOLAO VVATTENVVILO,

PRAEPOSITO BERNENSI, S. D.

Vir ornatissime, ex degustata breui colloquio tua humanitate mirum quoddam tui desiderium me cepit post abitum hinc tuum, adeo vt in animo fuerit Bernam visere, quo diutius et propius frui liceret tua suauissima consuetudine. Et contigerat lepidissimus viae vel dux vel comes pro vehiculo futurus Henricus Glareanus, tandem nobis, id quod gaudeo, redditus e Galliis. Sed nondum licebat abesse ab hoc pistrino; et, si maxime licuisset, non erat tutum me committere itineri, donec tepent hypocausta, ad quorum vel leuem odorem statim relabor in morbum.

Aduentus Glareani nostri tantum alacritatis nobis attulit vt mihi videar reuixisse. Hoc nomine mihi videntur habere cor Eluetii, quod hunc virum magnifaciunt: nam vnus optime meretur de iuuentute suae gentis, semina bonae mentis et honestae eruditionis iaciens apud suos, olim in felicissimum prouentum eruptura.

Mittam ad te Paraphrasim in Matthaeum, si modo fuerit perfecta ante abitum Glareani. Vbi refrixerint hypocausta, licebit istam vrbem visere: interim mutuis epistolis confabulabimur. Bene vale. Basileae nonis Martii. Anno M. D. XXII.

[1259] 1265 [1268] From Willibald Pirckheimer.

Nuremberg MS. PP. 323. ⟨Nuremberg.⟩
⟨March init. 1522.⟩

[An autograph rough-draft among Pirckheimer's papers at Nuremberg: see Ep. 322 introd. It breaks off in the middle of a page: so that its curtailment is not due to the loss of a sheet. For possible indication of date see Ep. 1263. 18n.]

S. Non paruo dolore, Erasme praestantissime, me tuae affecere litterae, quoniam te aduerssa valitudine laborare significarunt; siquidem non solum nobis Erasmus, cum egrotat, languet, sed et optime cum illo periclitantur litterae. Verum cuncta Deo committere decet, qui ea secundum misericordiam suam disponet. Affligor et ego identidem morbo articulari, ita vt ferme semper in publico equitare cogar. Benedictus Dominus, qui et boni et mali diei factor est.

Quod sophistae tibi male velint, nil noui nunccias: sed nec ignoramus probos eos viros etiam apud Caesarem et principes te traducere tanquam Lutherani tumultus authorem, cum interim a Lutheranis plane suspectus habearis. Noui quam illi reprehendant quod liberum astruas arbitrium, et ni amici tui prohibuissent, iam pridem illorum contra te scripta legisses; praecipue vero Paraphrasim tuam capite 9 ad Romanos carpunt, vbi te non solum Pauli verba et mentem sed et exempla lucidissima inuertisse

1264. 5. comes] Cf. Publil. *C.* 17.
6. redditus e Galliis] Shortly before 4 March 1522: when he wrote to Zwingli from Basle, announcing his return and his intention of going to Berne (Zw. E². 198).
9. morbum] Cf. Ep. 1248. 10n.
15. Paraphrasim] See Ep. 1255.

clamitant, vt pote commentariis quorundam deceptum. Sed magis eos irritat quod Lutherana vellicare audeas; ita enim te facere dicunt.

Circumfertur et nunc tuo nomine epistola quedam ad Rofienssem, haud obscure Lutherum et sequaces tangens, que eos, vt vereor, tanquam classicum contra te incitabit: non quod timeam ne tibi defensio desit—quis enim Erasmo scutum et gladium deesse censeret?—, sed quod doleam, et mecum tibi amicissimus quisque egre ferat, te in vtriusque partis odium incidere: siquidem aliter de studiosis et bonis meritus es litteris quam vt ob illas male audias. Accedit quod vix aliquis tam constans est, etiamsi ab omni culpa sit alienus, vt sine animi perturbatione tot calumnias tolerare possit; vt interim sileam rerum meliorum intermissionem et improborum cachinos. Deus cuncta secundum bonitatem suam; verum si ita fata iubent . . .

1266. From Ulrich Zasius.

Zasii Opera, 1550, v. 488 (= 588). Freiburg.
ZE. 201. 20 March 1522.

[For the source see Ep. 1121 introd. The year-date is confirmed by Ursinus Velius' presence in Freiburg.]

ZASIVS MAGNO ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

Dolenter fero, magne Erasme, si litem tibi aduersarii tui parant, nec video quid causari possint quod contra te faciat: suspicionem enim in quam falso incidisti cur non amolirere? Sed meliora spero. Statum, conditionem, doctrinam, mores, instituta denique tua compositissima prius ponderabunt homines illi quam in te fremant. Quod si omnino aculeos stringant, cogitato et alios quoque viros bonos similia passos esse; quorum existimatio tam non laeditur conuiciis vt etiam crescat. Ergo, doctissime heros, contemne, quaeso, si quae te appetant conuicia. Nihili facias ad maledicentiam natorum insipida dicta, quae nec famae tuae nec nomini totius iam orbis praeiudicio tuto nocere possunt.

Equidem de Lutheri doctrina iudicare meum esse non existimo, eius rei inexpertus: dico tamen mihi quaedam in ea comprobari, quaedam vero contra. Generaliter id semper sensi, omnem doctrinam, si a Deo non prodeat, breui cadere; durare vero, si Spiritu diuino dirigatur. Tu, quod tuum est, sacris literis illustrandis incumbe. Socium studiorum Dorpium habes, virum eminentis ingenii. Habes et alios, etiamsi pauci sint, quibuscum tu iunctus orbi Christiano consule. Sunt enim tuae doctrinae eo synceriores quo minus ab ipso textu recedunt, eo tutiores quo integriores.

Caeterum est quo anxie tua opera hic indigeamus, propter per-

1265. 29. meliarum *MS.*

1265. 20. ad Rofienssem] See Ep. 1263. 18n.

1266. 1. aduersarii] On both sides: cf. Epp. 1259. 8–14, 1268. 53 seq., 76 seq.

9. ad maledicentiam] Cf. Ep. 1268. 71–2.

13. comprobari] For Zasius' attitude towards Luther cf. Ep. 1252. 9n.

15. cadere] Cf. Acts 5. 38,9.

17. Dorpium] Zasius had taken part in the reconciliation between Dorp and Erasmus: see Ep. 1044. 49n.

niciosam nostrae Vniuersitatis cum Ciuitate dissensionem, quae adeo increscit vt nec Velius a periculo abfuerit superiori nocte, nec alii viri docti. Ego, nisi res in melius vergat, cedere loco statui, Capitonis consilio Moguntiam profecturus, vbi nunc lectio ordinaria vacat: diutius enim in hisce periculis versari nolo, quae si amarem, dignus essem qui in iis perirem. Ego monendo, consulendo, vociferando denique ad concordiam inuitaui vtranque partem: non proficiens hilum. Quid igitur mihi spei reliquum est quo me ipsum consoler? Malo igitur in tempore mutare locum quam accepto detrimento demum effugere, ne ipse mihi defuisse dicar. Vale, nostri seculi ornamentum.

Ex Frib. XIII. Cal. April. Anno M.D.XXII.

1267. TO STANISLAUS TURZO.

Opus Epistolarum p. 720. — Basle.
N. p. 687: Lond. xix. 109: LB. 652. — 21 March ⟨1522⟩.

[The year-date may be altered with confidence in view of Velius' departure, Erasmus' attack of stone, and the two books mentioned as having appeared, evidently quite recently. It may fairly be assumed, too, that if 1523 were correct, Erasmus would have mentioned also the Paraphrase on St. John (Ep. 1333).]

STANISLAO TVRZONI, EPISCOPO OLOMVCENSI,

ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

ORNATISSIME Praesul. Quo iucundior nobis fuit Velii doctissimi simul et humanissimi viri consuetudo—fuit autem iucundissima—, hoc abitus illius est molestior. Non erat quod magnopere referret scribere: noluimus tamen hominem absque nostris litteris abire,

1266. 23. Velius *Riegger*: Vetius *a*.

1266. 22. dissensionem] For details of this conflict between Town and Gown see R. Stintzing, *Zasius*, 1857, pp. 243,4.

23. Velius] For his movements about this time cf. Epp. 1252. 2n, 1267. 1–3.

periculo] H. Schreiber, *Gesch. der Univ. zu Freiburg*, 1868, ii. 101,2, gives instances of the dangers to which private persons were exposed at this time.

25. Moguntiam] Of this proposal I find no other trace.

1267. 1. Ornatissime] To complete this form of opening the introductory S. P. is required; as in so many letters printed from MSS. in vol. iii. For publication a heading was usually concocted out of the address, ending in S. D.: S. P. was dropped, and the opening title attached to the words that follow. See Epp. 657, 658, 758, 761. In this case, after the removal of S. P., the title has been left standing alone—probably through an oversight; though the connexion would have been, as not infrequently, rather abrupt.

2. consuetudo] For Velius' coming see Epp. 1242,3; and cf. Ep. 1252. 2n.

3. abitus] Velius was at Freiburg on 15 March, apparently with no intention of leaving (MHE. iii. 51); but by now, perhaps in consequence of his recent experiences (Ep. 1266. 23), had made up his mind to return eastwards. He writes from Vienna on 26 May (BRE. 223); when he had been some time returned, and had received Ep. 1272 for transmission to Basle.

A poem which he wrote describing his journey—*Ad Erasmum Rhoterodamum Epistola*, f°. A6 in his *Oratio Dominica in versus adstricta*, Vienna, Singren, 1524—states (ll. 6–10) that he carried a letter from Erasmus, evidently of about this date, to Reuchlin at Tubingen:

'Optimus illhic
Capnion oppidulo, quod Neccarus alluit, arcto,
Littera culta illi simul est tua reddita, lauto
Hospicio ignotum accepit, caenamque subinde
Multa super magno rogitans produxit Erasmo'.

quibus testificaremur animum ad omnia paratissimum officia quae humilis sed deuotus cliens debet optimo optimeque merito patrono.

Hybernis mensibus pestilens quaedam pituita me grauiter afflixit dies complures, moxque ex interuallo repetitum grauius etiam atque diutius habuit. Sub quadragesimae tempus iam firmiusculum calculus renum subito deiecit. Huius nimirum corpusculi domicilium nunc hac nunc illac collabens admonet inquilinum suum propediem fore emigrandum; quod mihi propemodum etiam optabile duco, quum videam huius seculi tragoedias: quas nobis quorundam excitat contentio, dum alteri nescio quibus consiliis asserere conantur Euangelicam libertatem, alteri regnum suum validioribus etiam praesidiis stabiliunt.

Equidem videre mihi videor quibus modis absque tumultu consuli possit religioni Christianae. Verum ad eam fabulam opus esset principibus qui syncero pectore fauerent commodis publicis et gloriae summi Principis Iesu Christi, ante cuius tribunal sistendi sunt omnes quamlibet potentes monarchae. Ego cum nullo Lutheranorum vnquam vllum foedus inire sustinui, sed semper eos reuocaui ad consilia moderatiora, nimirum metuens ne res in seditionem exiret. Et tamen sunt qui me impudentissime etiam in aula Caesaris traduxerint vt Lutheranum. Hic fremunt in me Lutherani, quod ab eo dissentiam, meumque nomen in publicis professionibus suis lacerant, libellos insuper dentatos minitantur. Itaque vtrique parti sum haereticus.

Exiit Nouum Testamentum iam tertio a me recognitum et locupletatum. Exiit Paraphrasis noua in Euangelium Matthaei, cum caeteris in omnes Epistolas Pauli. Vrgent complures, maxime principes, vt scribam aduersus Lutherum. Ego, si liceat, pugnare malim aduersus mundum pro gloria Christi. Luthero non defuturi sunt antagonistae. Bene valeat tua celsitudo.

Basileae duodecimo Cal. April. Anno M. D. XXII[I].

[1265]1268. TO WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Nuremberg MS. PP. 412 (α). Basle.
P. pp. 394 (β), 273 (γ): O² p. 166: Lond. xxx. 28: LB. 618. 30 March 1522.

[The manuscript is a contemporary but by no means accurate copy (α¹), among Pirckheimer's papers at Nuremberg (see Ep. 322 introd.); written in a markedly German script, and corrected by another contemporary hand (α²). In places—evidently where the original was difficult to read—α¹ has left gaps for α² to fill in. A noticeable feature in α¹ is the habit of separating *in* in compounds from the rest of the word: as in l. 40n.

7. pituita] Cf. Ep. 1248. 10n. In the *De esu carnium* (see p. 46) Erasmus states that the first attack of it lasted 'viginti ferme dies' (LB. ix. 1212 E).

9. quadragesimae] 5 March–19 April.

10. calculus] Cf. Epp. 1281, 1283, 1285, 1294, 1302, 1311, 1342, 1349, 1352–3; and VE. 317.

17. consuli] Erasmus was perhaps thinking of the *Consilium* of Nov. 1520 (see Ep. 1149 introd.); in which it had been proposed that the examination of Luther's books should be entrusted to a commission appointed by Charles V, Henry VIII, and Louis of Hungary (cf. Ep. 1156. 98). But see also Ep. 1275. 20n.

29. Nouum Testamentum] See Ep. 1174. 15n.

30. Paraphrasis] See Ep. 1255.

cum caeteris] In the Froben folio of Feb. 1522: see Ep. 710 introd.

In P there are two texts: one (β) which is added in an appendix, derived from α or some other equally near copy of the original, the other (γ) much corrupted. O² and Lond. follow γ, but for LB. Leclerc selected β as clearly the better. Both β and γ have a number of evident depravations; but the textual inaccuracies of P are so many that these need not be recorded. For the address see Ep. 1085 introd.]

S. P. Vtinam sicut alter alteri συμπαθοῦμεν et alter alterum consolamur, ita nobis inuicem mederi liceret! Quanquam mihi sane minima dolorum pars est corporis morbus. Ego mihi, teste Christo, conscius me nihil ambire eorum que sunt huius mundi, volens emigrauero ex hoc domicilio, simul atque euocauerit ille noster Imperator; neque detrectem tamen interim vel immori piis laboribus, si modo fructum aliquem adferre liceat Iesu Christo. Sed videmus imbecillitatem vel potius infelicitatem nostram, videmus hoc seculum prodigiosum, adeo vt nesciam cui parti me addicam; nisi quod conscientia mea satis confidit apud iudicem Iesum. Qui sub nomine Pontificis nescio quod agunt negotium, sic vrgent omnes laqueos veteris tyrannidis, vt videantur addituri citius multa quam quicquam detracturi. Rursus, qui sub nomine Lutheri prae se ferunt vindicationem Euangelice libertatis, nescio quo spiritu rem gerunt. Certe multi se admiscent, quos malim non admisceri, si meum esset negotium. Interim exitialibus dissidiis vbique scinditur charitas Christiana. Interim in suspenso sunt hominum conscientie. Qui propensi sunt suapte natura ad licentiam, facile arripiunt occasionem e libris Lutheranis. Qui modestiores sunt, inter sacrum et saxum herent. Hinc vident argumenta probabilia et sensum nature; illinc vident auctoritatem principum ac turbam innumerabilem.

Quorsum autem res sit euasura nescio; ego coactam et extortam fidem non magni facio. Grauis est autoritas bullarum, grauior diplomatum Cesaris; sed ista fortasse cohibebunt ad tempus linguas hominum, an animos vertere possint nescio. Vtinam Deus placatus nobis hoc immittat animis principum, vt concordibus et sinceris animis, nec alio spectantibus quam ad gloriam Christi, scrutentur huius mali fontes, et remedium aliquod efficax ac duraturum adhibeant! idque quam minimo orbis tumultu, hoc est quam minimum conuulso reipublicae statu. Quid multis? res eo delapsa est vt omnino succurrendum sit populi Christiani libertati. Adeo multa irrepserunt paulatim in publicos mores, et ceu prescriptione vim legis ineuitabilis occuparunt.

De conciliis non ausim aliquid dicere, nisi forte proximum Concilium Lateranense concilium non fuit. Multum item sumpsit scholarum autoritas paulatim aucta, que nunc suas definitiones propemodum pro articulis fidei haberi postulant. Iam sub vmbra Romani Pontificis cauponantur, partim nimium sibi vindicarunt,

1. S.P. *α*: BILIBALDO SVO ERASMVS S. D. *O*². 6. *α LB*: detractem γ. 11. Iesum *α LB*: Iohann γ. 12. omnes *α LB*: omnibus γ. 16. *α LB*: admiscere γ. γ: merum *α*: mecum β. 19. arripiunt *α*¹β *LB*: accipiunt *α*²γ. 25. β: diplometum *α*. 29. huius *α LB*: haud γ. 33. praescriptiones γ. 34. *α LB*: ineuitatibilis β: inerutabilis γ. 36. item sumpsit *α*γ: scholasticor. theologor. auctoritas transsumpsit β. 37. β: scolarium *α*. β: difinitiones *α*. 38. postulant *α LB*: postulauit γ. 39. nimium *α LB*: nimirum γ.

36. Lateranense] The fifth, 1512–17: see Creighton iv.

partim eo insolentiae progressi sunt, vt omnibus fuerint intollerabiles. Que paulatim collegere robur, non possunt subito conuelli; et magnatum autoritatem palam contemnere nec tutum est nec vtile, mea sententia. Nunc ex vna parte res agitur bullis et edictis minisque: ex altera licentiosis, ne dicam sediciosis, libellis. Quod si principes aliis rebus occupati non possunt his animum aduertere, demiror non existere bonos viros qui prudenti consilio tantis malis occurrant.

Mea res non admodum agitur. Instat vitae mee terminus. Sed morientis etiam est bene velle rei Christiane; si modo recte persuasum est nobis Christum esse caput immortale totius Ecclesiae. Alius consulit suis priuatis comodis; alius metuit ne perdat quod habet; alius abhorret a tumultu, et quiescit; sed interim gliscit periculosum incendium. Me quorundam maleuolentia tanta grauauit inuidia, vt frustra sim conaturus, si quid tentem. Theologi quidam sentientes renascentibus per nos antiquis studiis suae autoritati paulatim aliquid decedere, etiam priusquam Lutheri nomen audisset orbis, nihil non moliebantur in me. His Lutherus telum porrexit quo nos conficerent: tametsi semper abstinui a Lutherano negocio, nisi quod hortabar sedulo vt aliter scriberet, si vellet proficere.

Successit Aleander, et ante Lutheri nomen hoc faciens Erasmo quod figulus figulo, natura excelsus, ferox, iritabilis, cui nihil neque lucri neque gloriae satis est. Hunc quidam implerunt falsissimis mendaciis, et sic instigarunt hominem, vt nihil haberet pensi quid de me predicaret, etiam apud summos viros, modo perderet. Et tamen apud me deierabat non viuere quenquam amiciorem Erasmo quam esset ipse. Discedens reliquit organa sua probe instructa, duos theologos Louanienses, dominum Caracciolam, Episcopum Leodiensem, hominem linguae nimium facilis, et Hispanum nescio quem in aula Cesaris, suspicor esse Episcopum Mottensem. Habet Romae Stunicam, hominem omnium iuditio insanum et ad maledicentiam natum. Is exhibuerat Leoni libellum qui continebat sex

40. insolentiae β: in solentia α. 45 β: occupanti α. 46. β: concilio α. 47. γ: occurrunt α. 49. rei β: reip. α. 51. quod β: quid α. 54. sim α^2: sint α^1. β: temten α. 55. suae β: sua α. 56. γ: decidere α. 58 tametsi α: tamen γ. 61. αγ: Alexander β. et α^2 *LB*: vt α^1γ. faciens Erasmo *LB*: faciens α: Erasmo γ. 64. pensi α *LB*: *om.* γ. 66. β: amitiorem α. 67. β: Discendens α. 68. β: Louonienses α. γ: Carociolam α. 69. α *LB*: Laodiensem γ. nimium α *LB*: *om.* γ. 70. episcopum α *LB*: apud γ. 71. ? Roma, *sicut in Ep.* 1342.602. omnium α *LB*: omni γ. β: maleditentiam α.

48. agitur] Cf. Hor. *Ep.* 1. 18. 84.

68. Louanienses] Cf. Ep. 1263. 2n.

Caracciolam] See Ep. 865. 67n, and cf. Epp. 1263. 1, 1302. 48.

69. Leodiensem] Erard de la Marck: see Ep. 738 introd. A letter from Aleander, not extant, had produced a temporary estrangement of the Bp. from Erasmus, over the mention of him in Ep. 980. 36–7: see Balan no. 89 and cf. *Spongia*, LB. x. 1645 B = HE. 333, § 129, also Epp. 1467, 1482, and 1195 introd. Erasmus had written to him recently, c. 20 March (cf. Ep. 1281. 21n), with the result that the Bp. now professed great respect for him (cf. Epp. 1281. 73–81, 1287. 43–5).

70. Mottensem] De la Mota: see Ep. 1273, and cf. Ep. 1302. 54–5. Erasmus may have made a mistake with the name, which later he forgot (cf. Ep. 1342. 253); or he was perhaps disguising it on purpose, as with other dignitaries in Ep. 1585.

71. Stunicam] See App. 15; and cf. Epp. 1213. 33–7, 1260. 88–94, 1342. 602.

insanum] Cf. Ep. 1260. 206, 223.

maledicentiam] Cf. Epp. 1260. 185, 1266. 9–10.

myriades haereseon decerptas e meis lucubrationibus; et iam caussa periclitabar, nisi mors intercepisset Leonem, alioqui non infensum Erasmo.

Lutherani mihi palam minantur libellos maledicos, et Caesari propemodum persuasum est me fontem et caput esse totius Lutherani tumultus. Atque ita magnifice periclitor vtrinque, de omnibus bene meritus. Decreueram aliquid scribere, non aduersus Lutherum, sed de concordia; verum video partes ambas sic ardentes vt prestet quiescere. Quanquam vellem iam ante duos annos in me scripsissent Lutherani. Leuassent me graui inuidia. Consului doctissimos theologos, si quid esset in nono cap. Ep. ad Rom. Negant quicquam esse mali, nisi hoc istis malum videtur, quod aliquid tribuam libero arbitrio, tametsi perpusillum. Bene vale, vir clarissime, nosque, quod soles et facis, ama.

Basileae 3. Cal. April. Anno 1522.

Erasmus tuus: raptim scriptae mane.

Non vacauit relegere epistolam: quare ignosce.

Clarissimo viro Bilibaldo Pirckheimero, senatori Norinbergensi.

1269. From George Halewin.

Leipzig MS. — Brussels.
EE. 6. — 31 March 152½.

[An original letter in the Burscher collection at Leipzig: autograph throughout. The contents leave no doubt as to the interpretation of the year-date. For Halewin, who was evidently now at Court, see Ep. 641 introd.]

G. HALOINI DOMINVS ERASMO RHOT. S.

Recepi litteras tuas, Erasme mi suauissime, similiter et Paraphrases tuas in Pauli Epistolas et in Matheum, easque cum Glapione nostro Imperatorie maiestati ostendimus; ostenditque sua maiestas munusculum id gratum sibi fuisse, vt per litteras suas, quas ad te scribit, percipere potes. Hic autem Glapion noster causam tuam defendere ac tibi patrocinari ingenue demonstrauit; cupiebat autem te hic adesse, vt securius rem tuam stabiliret. Cupiebat insuper vt in Lutherum quasi pietatis Christiane aduersarium opuscula quedam componeres: dixit enim his opusculis omnem suspitionem ac maleuolorum detractionem extingui posse. Vtinam huc ante Imperatoris discessum aduolare posses, vt rebus tuis securius consuleres! Omnipotentem precor vt sanitatem tibi restituat ac salutem conferat. Vale.

1268. 73. β: meriades α. O^2: hereseos α: haereseum γ. iam α *LB*: ea γ. 76. mihi α *LB*: multi γ. 83. β: sy α. 85. tametsi α *LB*: tam est γ. 87. Basileae . . . 1522 *add.* γ. 88. Erasmus tuus αγ: Erasmus β: *om.* O^2. raptim scriptae mane γ: *om.* α O^2. 89. Non . . . ignosce *add.* γ. 90. Clarissimo . . . Norinbergensi γ: *om.* α O^2.

1268. 79. scribere] See Ep. 1275. 20n.
83. Ep. ad Rom.] In Erasmus' Paraphrase: cf. Ep. 1342. 926 seq.
1269. 2. in Pauli Epistolas] Doubtless the collected Froben edition of Feb. 1522, folio; see Ep. 710 introd.
in Matheum] See Ep. 1255.
Glapione] See p. 47.
4. litteras] Ep. 1270.
8. in Lutherum] Cf. Ep. 1217. 106n.
11. discessum] Charles left Brussels, on his way to England and Spain, 2 May: Gachard ii. 32.
12. sanitatem] See Ep. 1248. 10n.

Episcopus Pallencie cognomine Mota, Hispanus, salutes plurimas suo nomine me tibi mittere iussit. Iterum vale ex Bruxella martii vltima. A Christi natiuitate. 1521.

⟨E⟩rasmo Roterodamo, viro litteratissimo.

[1255]1270. From Charles V.

Paraphrasis in Matthaeum, 1523, tit. v° (*a*). Brussels.
Brussels MS., Sér. ii. 53, f. 16 (*β*). 1 April 1522.

[A letter of acknowledgement for the Paraphrase on Matthew (Ep. 1255), first printed (*a*) in the Froben octavo edition of 1523, 'per D. Erasmum Rot. nunc denuo recognita'; and not, so far as I know, in any other contemporary edition. There is also a contemporary ms. copy (*β*) in Geldenhauer's *Collectanea* (ed. J. Prinsen, 1901, pp. 62,3) at the Bibliothèque Royale, Brussels, with the subscription by Geldenhauer, 'Exemplar literarum Caroli Augusti ad D. Erasmum Rot., authore M. Guidone Morilono, a secretis'. As it seems improbable that Geldenhauer's copy was made from the original sent to Erasmus at Basle, I have inferred that it was taken from the printed book, and have therefore placed it after *a*.

This letter and others written at the same time are mentioned in Epp. 1299. 37, 1300. 56, 1323. 16, 1331. 10, 1342. 251.]

CAROLVS DIVINA CLEMENTIA ELECTVS ROMANORVM IMPERATOR, SEMPER AVGVSTVS, HISPANIAE, VTRIVSQVE SICILIAE, ETC. REX, ARCHIDVX AVSTRIAE, DVX BVRGVNDIAE, ETC.

Honorabilis, fidelis, dilecte. Plurimum nos delectauit Paraphrasis tua in Euangelium diui Matthaei nuper aedita, non tam quia nomini nostro dicata est quam quod grauium doctorumque virorum iudicio magnopere laudatur; eo maxime nomine quod insigni quadam eruditione Euangelicae doctrinae puritatem exprimens, non parum vtilitatis sacrae theologiae studiosis ac vniuersae Christianae religioni sit allatura. Nam cum in reliquis studiorum tuorum monumentis, vbique celebratis, magnam laudem merearis, nullam tamen pleniorem vberioremque quam ex istis tuis Paraphrasibus tulisse crederis. Agnoscimus autem priuatim multas et excellentes ingenii tui dotes partim illustriss⟨imae⟩ memoriae Regi, patri nostro, partim nobis repraesentatas. Nam et illi Panegyricum et nobis Institutionem boni et Christiani Principis exhibuisti, non tantum in splendorem nominis nostri sed etiam ad vtilitatem posterorum. Ergo interesse dignitatis nostrae arbitramur per occasiones omnem tibi gratitudinem ostendere, intelligentes nimirum magnam ingeniorum felicitatem hanc esse, vt suarum virtutum amantem principem experiantur. Interea piis conatibus et proposito isti tuo tam recto et vtili modis omnibus fauebimus, fouebimusque quicquid in Christi honorem et Christianorum salutem abs te factum audiemus.

Datum Bruxellae, prima Aprilis. M.D.XXII.

Charles.

G. Morillonus.

1270. TIT. *om. β*. 8. vbique celebratis *om. β*. 14. posterorum vtilitatem *β*. 21. M.D.XXII *a*: MD22 *β*. 22. Charles . . . 23. G. Morillonus *om β*.

1269. 14. Mota] See pp 34, 42.
1270. 12. Panegyricum] See Ep. 179. Institutionem] See Ep. 393.
23. Morillonus] See Ep. 532 introd.

1271. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 962 (α). Bruges.
Vi. E., f. 61 (β): Lond. Viv. 7: LB. 619. 1 April 1522.

[For sources and date see Ep. 1222 introd.]

VIVES ERASMO.

Epistolam tuam accepi Basileae scriptam pridie Nonas Februarias: et accepi non resignatam prorsus, sed signo ita luxato et obscurato vt facile esset deprehendere fuisse apertam in via. De Ciuitate Augustini gaudeo seorsim edi, et habeo tibi ingentem gratiam qui hoc curaris. Sed velim etiam et cum reliquis Augustini operibus excudatur, ne desit hoc membrum corpori suo; quod credo Frobenium facturum, vt et separatim aliquot et coniunctim aliquot imprimat. Voluissem lectis nonnullis paginis in iis libris quos misi, iudicium ad me sententiamque tuam perscripsisses, vt scissem quid vitandum mihi, quid sequendum, quid tenendum esset; ego enim in hoc opere breuitate, quantum potui, studui placere. Incurrerunt quidam loci in quibus id praestari non potuit, vt quum erant res non admodum theologis nostris cognitae; sicut historiae, fabulae, philosophica, praecipue Platonica. Ideo in octauo et decimo libris longior fui forsan quam oportebat; tum vt recondita illis aperirem et proferrem, tum vt Platonica prorsus non ignorarent, viderentque haec nihil Aristotelicis cedere, et inciperent alios quoque magnos authores velle cognoscere.

Nec tamen omnia conieci quae potuissem. Multo plura praetermisi quam attuli. In aliis libris facile institutam seruaui breuitatem, quoniam historiae ex sacris libris petitae notiores sunt, etiam vulgo, quam vt debeant fusius explicari; et theologica argumenta non sum multis executus,—attigisse contentus, alioqui nullus fuisset modus. Nec gloriae tam seruiui quam forsan putas; etsi nonnihil quoque est ei datum. Sed neque tempus neque operis ratio magnopere me de gloria siuerunt cogitare; plus enim voluissem temporis ad opus quod totum aurae tribueretur et nomini. Deinde nescio quo pacto commentarii, nisi sint in sacras literas, non habent genium illum qui magnum excitare nomen possit. Opus ingentis gloriae ⟨si⟩ totum futurum est authoris ipsius, non debet in alium scribi. Verum ita est a nobis, quantum licuit, elaboratum, vt non diffidam fore quin lector me et tibi, quo authore opus suscepi, et Augustino et gloriae seruire voluisse cognoscat. Quae iocatus sum in interpretem,

11. α *Lond.*: breuitati β. 13. β: nostis α.

1. Epistolam] Doubtless answering Ep. 1256: it is not extant.

3. De Ciuitate] See Ep. 1309.

4. seorsim] Without waiting for the rest of Erasmus' edition of Augustine: which did not appear till 1529. Cf. Ep. 1256. 137–42.

11. breuitate] In accordance with counsel from Erasmus: see Ep. 1531.

33. Quae iocatus sum] The story told in Vives' preface to the reader (*C. D.*, f°. aa[5]): 'Proxime quidam Theologiae Licentiatus, quum audisset me in libro de Ciuitate Dei scribere, magno fastidio operam meam tanquam inutilem prorsus vanamque aspernatus est. "Et quid" inquit "opus est libris illis illustratore, plus satis ex se perspicuis et claris?" O te felicem, quisquis es, cui tam aperti facilesque sunt hi de Ciuitate Dei libri! Caeterum mirari qui audiebant vel ingenium hominis vel eruditionem, vel certe impudentiam.—nam imperitissime loquebatur, et rerum omnium veterum erat omnino expers ac rudis; rogauitque ex hiis qui

non omisi; et alioqui in praefatione, etiamsi non monuisses, erat animus ostendere cuiusmodi homines in Augustinum scripsissent: idque faciam et propinabo illos lectori bellissime ridendos. Tum in opere ipso interspergo velut flosculos ex eorum commentariis et Passauantii additionibus, quorum lector suaui odore reficiatur minusque sentiat viae molestiam.

Ex iis quae nunc mitto, cognosces quam ego illorum inuidiam metuam. Vitam Augustini mallem ipse adderes; nam ego non confido me eo iudicio eam collecturum quo tu soles omnia; et iniuriam fecero Sancto si, quid tu de illo esses scripturus, ipse scriberem, ineptiisque meis in caussa forem quo minus vita illius eloquentia tua illustrata veniret ad posteros. Ego vero te potius rogo atque hortor vt eam scribas. Mitto hic decem libros ab octauo ad decimumseptimum; reliquos quinque sub Pascha, aut paulopost missurus. Confecti sunt maxima ex parte. Nunc recognosco, et in chartam mundiorem describendos statim curabo. Autographum seruabitur apud me in sanctuariis; neque enim nescio quam a me damnose peccaretur Frobenio, si cui facerem copiam. Sed velim quoque vt is vicissim neminem admittat ad lectionem eorum quae excuderit, prius quam absoluerit totum opus; nec id dico sine magna caussa. Video te semper omnia vitae tuae praesidia in innocentia ponere; qua vna fretus magnus ille orator, et in reipublicae procellas tempestatesque ingressus, facile se simultates omnes contemnere profitebatur. Et profecto fieri aliter nequit quominus Deus tibi bene velit, vt qui cogitas non esse hanc aeui nostri breuitatem dignam vt ob eam tuendam tumultus et tragoedias excitemus.

De Aleandro non dubito ita esse vt scribis; tametsi ipse cum Leodio rediret Bruxellam, iurarit mihi se dignitatem tuam apud

42. me eo *scripsi*: meo *a*. 52. excuderet *Lond.*

---

audierant vnus cur sic existimaret, quum essent tot historiae, tot fabulae, tot philosophica, tot geographica, tot mathematica. "Quid" inquit "illa ad theologum?" Deinde "Sint a vel b, non sum sollicitus".'

35. cuiusmodi homines] Vives' essay 'De veteribus interpretibus' (*C. D.*, f°. aa6 v°; cf. Ep. 1303. 3n) was a reply to the Dominicans who represented that in view of the work of members of their own Order it was superfluous for him to edit the *De Ciu. Dei.* It pours scorn on their commentators, Thos. de Walleys (Ep. 843. 596n), Nic. Trivet of Oxford († 1328), and Passauantius (l. 38n).

38. Passauantii] See Ep. 531. 152n. Besides the *Specchio* there mentioned, Passavanti wrote notes on Aug. *Ciu. Dei*, in the form of additions to the commentaries of Thos. de Walleys (l. 35n), with which they are printed, Lyons, J. Sacon, 15 Oct. 1520: perhaps also the Italian translation of the *Ciu. Die*, Florence, A. Miscomini, ⟨a. 1483⟩ (see Brit. Mus. Catalogue). Vives speaks of his work with disdain: describing him (*C. D.*, f°. aa8) as 'quem nomen ipsum indicat fuisse scurram aliquem festiuum, qui sodalitium totum oblectabat: cui, vt credo, per iocum lusumque nomen Passauant est a reliquis fratribus inditum'. Again in a note (p. 434; on xiv. 18): 'Multis libris nihil locutus Passauant, nunc tandem inquit, "Quis fuerit iste quidam, expositor non dicit, nec ego scio". . . . Quanto satius fuisset, Passauant, admonitum te a nomine tuo, vlterius esse progressum, neque hic sistere'.

See Quetif and Echard, *Script. Ord. Praed.* i (1719), 645,6.

47. Pascha] 20 April 1522.

55. orator] The reference is perhaps to Cic. *Mil.* 5.

61. Leodio] I can find no other trace of this visit of Aleander. It was presumably after Erasmus' departure on 28 Oct. (Ep. 1242 introd.); and before 19 Feb. (cf. Al. E. i. 52, ii. 109).

magnates omnes semper esse tutatum. Nunc ad Hispaniam cucurrit ad nouum Pontificem: de quo omnes optima et maxima sperant atque ominantur; faxit Christus vt is creatus sit in remedium tantorum malorum Ecclesiae suae. Quod istic metuunt tibi amici ne aliqui stringant in te styli aciem, hoc, vt Cicero respondit, beneficium est. Quid enim amplius et copiosius quam Erasmo et pro Erasmo dicere? O quam facilis et quam non vera modo, sed etiam verisimilis, est defensio innocentiae! tu quam vitam conscientiae tuae, maximo rerum omnium testi, approbas, diffides te aliis approbaturum, vel inimico iudici, vt ille Scipio?

De monacho nigro doleo te tam sero in sententiam meam venisse: illud verissimum est, vitandum amicum qui obesse potest, prodesse non potest. Stunicam longas in te parare et atroces inuectiuas narrauit mihi Vergara, recitauitque illius epistolam missam ad se Roma, qua id se facturum minatur. Epistola est Hispane scripta, qua respondet literis Vergarae Latinis; nam id miratur Vergara, illum vulgari sermone rescribere Latino. Talem epistolam nec Thraso nec Pyrgopolynices scripsissent. Nondum cum aliquo Hispano de Stunica sum collocutus, quin odisse se illius mores dicat, arrogantiam, iactantiam, maledicentiam, inuidentiam supra quam explicari possit et credi. Scripsit etiam virulentissimum librum in Fabrum; is liber animos multorum irritauit, alienauitque ab eo amicos plerosque. Quin et aiunt illum non posse pati aliquos esse inter se amico animo; laborare semper et anniti vt eos non tantum disiungat, sed etiam committat. Hoc dixerunt mihi, quos ipse ex coniunctissimis infestissimos inimicos reddiderat. Megaeram dicas, non hominem. Ab huiusmodi moribus praedito magna laus est vituperari, cui placere nemo possit sine suspicione similitudinis morum.

Mihi vnicus ille versiculus venit in mentem, quo te cohorter,

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Forsan longe aliter dicerem, si istic essem; sed tamen non suademus quod nos faceremus in simili rerum statu collocati, sed quid faciendum esset. Peracta tibi est maiore ex parte vitae fabula. Quod superest, plausui da totum, non spectantium modo et praesentium, sed Christi, cui tot labores sunt tibi desudati, sed conscientiae tuae; et si quid spectantibus quoque tribuis, posterorum potius quam praesentium. Illi enim sublata inuidia caeterisque affectibus purum te verumque Erasmum considerabunt,

74. parari *Lond.* 80. se *a Lond.*: *om.* *β*. 100. caeterisque *a*: certisque *Lond.*

---

62. ad Hispaniam] Aleander was accompanying Charles' ambassador, La Chaulx, to the new Pope, Adrian VI. He was at Calais, 23 Feb., waiting to embark (Al. E. i. 52, ii. 109); had not got further than Plymouth by 24 ⟨March⟩ (Al. E. ii. 110); and reached Saragossa on 24 April (Al. E. i. 53).

66. Cicero] *Phil.* 2. 2.

71. Scipio] Cf. Cic. *de Orat.* 2. 285.

72. monacho nigro] Perhaps John Faber, the Dominican (see Ep. 1149): for whom Erasmus' admiration soon cooled.

75. Vergara] See Ep. 1277 introd.

epistolam] dated 9 Jan. 1522: see App. 15.

82. in Fabrum] *Annotationes contra Iacobum Fabrum Stapulen.*, Alcala, A. G. Brocario, 1519: opening with an *Antapologia qua aduersus I.F.S. editionem hanc vulgatam Apostolicarum Epistolarum qua Ecclesia vtitur, eam esse quam diuus Hieronymus recognouit ac Grece fidei reddidit. euidentissimis probat argumentis.*

92. Tu ne] Verg. *Aen*, 6. 95.

reddentque meritas tibi laudes, tanto copiosius quanto iniquiores tibi tui seculi homines fuerunt, virtusque tua minus est ab iis cognita inter quos versabatur; quod Socrati videmus contigisse. Rogo te etiam atque etiam ne te afflictes; cogitesque, si te vnum spectes gloriamque tuam, te satis vixisse, et interesse iam tuae posteritati. Arguere enim ex nonnullorum bonorum iudiciis potes, qualis de te apud nascituros populos futurus est sermo. Quod si reputes, pro lucro deputabis id quod posthac viues, viuesque securus et laetus; atque id demum erit viuere sine anxietate, sine solicitudine; facietque te aetas tua multis canis munita multorum latrantium contemptorem. Et ipse velut fatis exemptus et in excelso quodam existimationis bonorum hominum positus loco, infra te videbis omnia.

Sed ego iam incipio obliuisci ad quem scribo. Credo te accepturum a Moro literas per Clementem; qui his proximis diebus profectus est in Italiam, transiturus Basileam, vt dicebat. Postremis ad me literis Morus nihil de morbo suo scribit. Credo reualuisse; nam prioribus iam se conualescere significabat. Initio quadragesimae veni Brugas, quod quadragesima Louaniensis incommoda mihi est semper in oppido tam mediterraneo; vbi pisces nec edimus nisi iam putres, et non ad stomachum meum paratos. Paucis antequam venirem diebus obierat nobis Petrus Laurinus, quod dolui haud sane mediocriter. Decanus te salutat, qui superiore hebdomade profectus est Bruxellam: narrauitque mihi salutari te ab Abbate S. Bauonis Gandensis, qui hisce Calendis Ianuar. parauit tibi in aduentum tuum strenas aureas, nescio quid rerum, pecuniam credo. De Ferdinando nihil adhuc procedit, et vt lente ac frigide id ambio, nescio an procedet.

Dux Albae offerebat non contemnendam prorsus conditionem, si per Fratres rescire licuisset; cupiebat enim ille impense nepotes illos suos, quos habet in Hispania ex primogenito filio, a me erudiri. Cumque ageret de mittendo ad me cubiculario quodam suo, qui rem mecum transigeret offerretque ducentos aureos ducatos annuos mercedis nomine, interuenit Frater quidam Dominicanus rogatque Ducem ecquid Louanium mandet? se postridie iturum eo. 'Nihil' inquit Dux, 'opportunius. Quaeso te, loquere cum Viue, et ex eo cognosce an vellet hac mercede instituere nepotes meos'; et simul

125. Ianuariis β. 131. *Lond.*: primogenio a.

115. literas] Not extant: nor the two letters to Vives (ll. 118, 116).
Clementem] Cf. Ep. 1256. 122.
118. quadragesimae] 5 Mar.–19 Apr.
122. Petrus] Next born brother of Marcus Laurinus, the dean of St. Donatian's at Bruges. From the family monument erected by his children in St. Donatian's the dates of his life can be calculated as 7 Dec. 1489—27 Feb. 152½: see J. Gailliard, *Inscr. funér. de la Flandre*, 1861, i, pp. 159, 60. A genealogical table printed at p. 338 of MSH. 1892, states that his wife was Elizabeth Donche or Douche (1498—20 Aug. 1549), who remarried with Corn. Scepperus. Erasmus had doubtless known Peter at Bologna in 1506–7: cf. Ep. 201. 2n.
124. Abbate] Hugenoys: see Ep. 1214.
126. Ferdinando] Cf. Ep. 1256. 65n.
129. Dux Albae] See Ep. 1256. 32n.
130. per Fratres] For other opposition to Vives by the Dominicans see l. 35n.
nepotes] By his eldest son Garcia, who had been killed in 1512 fighting against the Moors, the Duke had two grandsons. The elder, Fernando Alvarez (1508—12 Jan. 1582), grew up to be notorious in history as the scourge of the Netherlands; the younger, Bernardino, died at Palermo in 1535, returning from the Tunis campaign.

nobilis quidam Bertrandus, is qui te Andrelaci inuisit, dat ei literas ad me, quibus certior de toto negocio fiebam. Venit Frater Louanium, colloquitur mecum plus decies ; nec de Duce verbum vllum, nec literas Bertrandi reddit. Dux vbi me videt cunctari, aut admonitus forsan a Fratre me recusare, praeficit iam hinc pueris Seuerum monachum. Ignarus ego harum rerum omnium venio Bruxellam ; ibi expostulat Bertrandus quod epistolae suae nihil responderim. 'Cui, malum,' inquam, 'epistolae ?' 'Serio' inquit, 'cui epistolae ?' 'Serio' inquam. Tunc narrat multis praesentibus rem ordine. Quorum plerique affirmabant se interfuisse cum Dux illa mandaret Fratri ; se dolere impendio quod conditionem sim aspernatus ; fuisse futurum vt nusquam magis ex animi mihi mei sententia vixissem quam secum, hoc est cum hominibus mei amantissimis ; iam integrum non esse mutari, quod inter Ducem et Seuerum conuenisset. 'Bona' inquam, 'verba ! Ego scilicet aliquid aspernarer quod mihi a Duce offerretur ? cum semper auidissime quaesierim occasionem aliquam ostendendi quam essem animo in Ducis obsequium propensissimo.' Agere me illis gratias de eiusmodi in me animis, et non tam aegreferre interceptam eam conditionem quam animum sceleratum Fratris. Et haec patimur a Fratribus ; quid facturi ab alienis ? iam non contenti eruditionem impetere, etiam in fortunas nostras inuadunt. Deus ipse vindex erit. Vale etiam atque etiam, mi praeceptor.

Brugis, Cal. Aprilis 1522.

1242,3 1272. FROM STANISLAUS TURZO.

De puritate p. 97. ⟨Kremsier ?⟩
N. p. 1103 : Lond. xxvii. 32 : LB. 620. 10 April 1522.

[The place-date can be assigned with probability from BRE. 223. At Kremsier, 22 ms. s. of Olmutz, the bishops had a summer residence ; cf. Lond. xxvii. 37, LB. 1229, of 8 Aug. 1532. The present episcopal palace there contains a library and collections.]

STANISLAVS TVRZO, EPISCOPVS OLMVCENSIS, DES. ERASMO ROT. S. D.

Non possum non confiteri, mi doctiss. Erasme, incredibili me cumulari tum voluptate tum gaudio, quoties in mentem venit—venit autem saepissime—tuae erga me eximiae caritatis beneficium ; in quo tam benigne te exhibes vt me eundem in sinum tuum dulcissimum recipias, quo germanum meum Episcopum Vuratislauien., morte mihi nimis matura ereptum, sancte et amanter complexus fueras ; quemadmodum literae tuae candidissime ad me recens scriptae abunde testificantur. Quas ego tanti estimo vt nullum munus, quantumuis pretiosum, magis. Nam quid mihi carius obuenire potuit quam vt me ille magnus seculo nostro Erasmus, ille adeo Erasmus omnium disciplinarum linguae vtriusque sine vlla

144. a *Lond.* : epistolis suis β.

1271. 138. Bertrandus] Unknown to me.

Andrelaci] The dates of Erasmus' visits to Anderlecht, as indicated by his letters, are 31 May—5 July, 31 Aug.–14 Oct.: see Epp. 1208, 1221, 1232, 1239.

142. Seuerum] See Ep. 1169. 27n, and *Rev. Hispanique*, viii, 1901, pp. 249–50.

1272. 5. Vuratislauien.] See Ep. 850.

exceptione facile princeps, in amorem suum volens ac lubens admiserit ? nulla plane mei noticia, nullo etiam digno officio praecedentibus, sed sola Casparis Velii persuasiuncula motus, aut verius ingenita illa humanitate sua, qua ex aequo pene in omnes bonis literis deditos vtitur. Quid igitur non gestiam, quid mihi ipsi non magnopere gratuler, tantum boni quantum nunquam meruerim sponte euenisse ?

Iamdudum certe ego Erasmum, quasi numen quoddam coelitus nobis missum, colo, obseruo, admiror. Et quoquo proficiscor, comitem semper ad latus habeo, vt cuius doctiss⟨imis⟩ pariter et sanctiss⟨imis⟩ lucubratiunculis non doctior solum sed etiam quotidie melior fio. Nunc vero postquam ad illa omnia amor quoque mutuus accessit, sic me maximus ille Seruator noster saluum esse velit, vt nesciam vllis verbis quantum gaudeam, quantum nomini tuo faueam, exprimere. Verum hoc tamen petere non omittam (scis enim quantum sollicitus est amor), ne me per obliuionem ex tuo sinu dimittas ; vicissim ego diligentem charitate complectar immortali, faciamque promptissime, tui nominis gratia, omnia quae gratus quisquam et amori constans facere posset ac debet. Casparem nostrum Velium, mihi iam olim diu ob ingenium literasque et ob multa item officia vnice commendatum, cum tu quoque commendatione diligenti prosequeris, adiiciam libenter ad priora corolarium, vt intelligat quam non sterilis fuerit tam magni et grauissimi viri commendatio.

Mitto in praesentia amplitudini tuae exiguum pignus meae erga te obseruantiae, quod pro tua humanitate grato accipies animo, nomismata videlicet quatuor aurea, bonorum Imperatorum. Sic enim accepi, te plurimum eiusmodi rebus, ex vetustate nobis relictis, oblectari. Si quid praeterea est in quo tuae charitati gratificari possem, exige, aut fac vt intelligam, et factum puta. Vale feliciter.

Datum x. Aprilis M. D. XXII.

1273. To Peter Ruiz de la Mota.

Opus Epistolarum p. 720. Basle.
N. p. 686 : Lond. xix. 108 : LB. 621. 21 April 1522.

[Probably a response to the compliment paid in Ep. 1269. 14–15: in spite of the suspicion expressed in Epp. 1268. 69–70, 1302. No doubt answered by the letter mentioned in Epp. 1299, 1300, 1331, 1342. The dates are sufficiently confirmed by the reference to Adrian VI as the new Pope, and by the coincidence of the two final petitions with those in Ep. 1276.

Peter Ruiz de la Mota († c. 19 Sept. 1522) of Burgos was at this time one of the leading personages in Charles' court. From being court-preacher to the Archduke Philip he entered Maximilian's service and became Imperial Secretary and Councillor. In those early years, perhaps c. 1506, he was introduced at Strasburg to Wimpfeling: for whom thenceforward he entertained high regard. In consequence Spiegel in 1514 dedicated to him Wimpfeling's autobiographical *Expurgatio* (see Ep. 224 introd.). From 1507 onwards he appears as passing frequently between Margaret and Maximilian (see their *Correspondance*, ed. E. Le Glay, 1839); and he was employed on embassies of importance, to France

24. noster *om. N.* 25. gaudeam, quantum *om. N.*

27. sollicitus] Cf. Ov. *Her.* I. 12.
37. nomismata] Cf. Epp. 1137. 59n, 1145. 18n, 1316. 39n.

in 1510, to England in 1512, 1514, 1521. In 1511 he was appointed chaplain and almoner to Prince Charles (Julius Chifletius, *Aula sacra principum Belgii*, 1650, pp. 39, 56); and as the boy grew up, de la Mota's influence over him steadily increased. In March 1516 A. Manrique, writing to Ximenes, praises de la Mota's capacity and fidelity: see Gachard in *Compte-rendu des séances de la commission royale d'histoire*, Brussels, x (1845), pp. 19, 20, 32. About July 1516 (Brewer ii. 2166; cf. Mart. E. 576) he received the see of Badajoz, following Manrique; and he accompanied Charles to Spain in Sept. 1517 (Gachard iii. 47). Before June 1520 (Brewer iii. 866) he was translated to Palencia; in Sept. 1521 Leo x promised to make him cardinal (ibid. 1601); and just now there was talk of his supplanting Philibert Naturel (Ep. 178. 42n) as Chancellor of the Golden Fleece (de Reiffenberg, p. 356). In the summer of 1522 he again went with Charles to Spain; and was in hopes of receiving the vacant archbishopric of Toledo (Quintanilla, *Archetypo de Virtudes . . . F. Ximenez de Cisneros*, 1653, p. 258). His power at that time is shown by conversations reported by the Venetian ambassador in England (Brown iii. 447, 465). Shortly after Charles landed at Santander, de la Mota fell ill (c. 28 July: Gachard ii. 66), and had to be left behind He lingered for some weeks at Reynosa; but the news of his death reached Valladolid on 20 Sept.: see the letters of Martin de Salinas, printed by A. Rodriguez Villa in *Boletin de la real acad. de la hist.*, Madrid, xliii (1903), pp. 11, 16, 40, 48, 50, 54.

George Sauromanus (Ep. 1342. 323n) dedicated to him *Hispaniae Consolatio*, s.l. et a., condoling with Spain on its king's return to the Netherlands; with a preface dated Aug. 1520, Louvain. See also Bergenroth; Henne; Le Glay.

In the interval between Epp. 1268 and 1273 may be placed Erasmus' visit to Schlettstadt, which is described in Epp. 1302 and 1342. 300 seq. (cf. Ep. 1285. 3–4, 8). His purpose was to journey to Brabant and pay his court before the Emperor's departure to Spain (cf. Ep. 1269. 11n): also to arrange in person, as he had been advised (Ep. 1254. 20–1), for the payments of his two pensions (Epp. 1245, 1273. 44n). Travelling down the Rhine he stopped two days with Gallinarius at Breisach (cf. Ep. 1307. 1n) to rest, and then struggled on to Schlettstadt, where for four days he was the guest of Beatus Rhenanus. But it was now evident that he was unequal to the fatigue of so long a journey, especially in a sudden burst of warm spring weather. So he turned round, and after resting again with Gallinarius, made his way back to Basle: whence he dispatched Hilary Bertulphus c. 23 April with a packet of letters (Epp. 1273–6, and no doubt many others: cf. Ep. 1281. 23–5, 81–2) to carry the adieux (cf. Ep. 1302. 48) he had thought it proper to make, if possible, in person. Epp. 1275. 74–5, 1276. 4, 1281. 25–7 show that he did not altogether abandon the design of making the journey, even after his return: which is an indication of the importance he attached to the fulfilment of his court obligations.]

ERASMVS ROT. EPISCOPO PALENTINO S. D.

Reverende Praesul, quod apud Caesarem tuae vocis testimonio tam candide et defenderis et ornaris Erasmum, hoc mihi fuit gratius, quod et praeter spem obtigit et meritum. Sed interim nostra qui libros aedimus, nihilo melior est conditio quam olim fuit histrionum, qui in prosceniis fabulam agebant populo. Illis erat ediscenda fabula, meditanda actio, nihil non faciendum, vti theatro satisfacerent: populo, inquam, illi promiscuo, vere beluae multorum capitum, in quo paucis eadem placent, nec iisdem semper eadem; denique cuius magna pars studio potiusquam iudicio ducitur. Ab horum pollice pendet miser ille saltator; adorat plebeculam, et quum nihil non fecerit, felix sibi videtur si impetrauit vt stet fabula. Quod si exsibilatur, arbor quaerenda suspendio. Sane de libris nec minus varia nec minus morosa iudicia, nec minus corrupta studiis. Hoc nomine nostra sors iniquior, quod haec damus nostro sumptu, quum histrionibus sua fuerit merces. Et illi, si non succedat saltatio, tantum ridiculi sunt: nos, si displicemus, haeretici.

Mihi sane studio fuit non tam placere quam prodesse omnibus. Et

succedebat, ni haec noui Euangelii tragoedia intercurrisset, quae miro quodam orbis pene totius fauore coepta est agi, sed actibus semper deterioribus in tumultuosam ac rabiosam catastrophen exiit: mihi primus statim ingressus displicuit, vel ob hoc quod viderem in seditionem exituram. Ego vero veritatem seditiosam nunquam probaui, tantum abest vt haeresim. Et tamen sunt isthic qui reclamante ipsorum conscientia me faciant Lutheranum; nimirum illud agentes, vt me suis odiis volentem nolentem protrudant in castra Lutheri. Me vero ab Ecclesiae Catholicae consortio nec mors distrahet nec vita. Quam sim Lutheranus, ipsi Lutherani declarant, qui me publicis conuiciis ac libellis dentatis fortiter impetunt. Nolim autem hoc laudis ferre, quod a Luthero desciuerim: habear et nunc Lutheranus, si vnquam fui. Quanquam initio monachorum quorundam seditiosi clamores mihi non probabantur: qui non solum in Lutherum muliebribus conuiciis debacchabantur, verum etiam in linguas, in omnes bonas litteras inuehebantur; me vero nominatim in publicis concionibus impudentissime lacerabant.

Noui Pontificis docta prudentia et prouida sinceritas, simulque diuinus quidam nostri Caesaris animus me in summam spem vocat, fore vt haec pestis sic tollatur ne quando possit reuiuiscere. Id fiet si radices amputentur, vnde hoc mali toties repullulat. Quarum vna est odium Romanae Curiae, cuius auaricia ac tyrannis iam coeperat esse intolerabilis. Et aliquot humanae constitutiones, quibus Christiani populi libertas grauari videbatur. His omnibus citra tumultum orbis Caesaris autoritas et noui Pontificis integritas facile medebitur. Ego tametsi nihil sum, tamen pro mea virili non desum neque deero officio meo. Tantum Caesaris clementia iubeat salarium meum esse perpetuum, atque aduersus quorundam odium sartam tectamque meam existimationem curet: efficiam vt illam non poeniteat huius consiliarii. Bene valeat tua synceritas, cui hunc hominem, quantulus quantulus est, totum dedico.

Basileae, postrid. Paschae. Anno. M. D. XXII.

1274. To Louis Coronel.

Opus Epistolarum p. 727. Basle.
N. p. 693: Lond. xix. 114: LB. 622. 21 April 1522.

[The year-date is adequately confirmed by the mention of the Paraphrase on Matthew (Ep. 1255) and of Charles' approaching return to Spain.

Louis Nuñez Coronel of Segovia was a theologian who had entered the world of affairs. He and his younger brother Antony, after studying for some years at Salamanca, were sent by their eldest brother, Francis Ferdinand, c. 1500, to Paris. They joined the College of Montaigu, where they were pupils of the celebrated Scottish logician, John Major. Antony took his degree from there; but Louis turned to theology, and entered the Sorbonne in 1504, becoming Fellow in 1509 (Paris MS. Arsenale 1021) and Doctor in 1514. During this period he published *Tractatus Syllogismorum*, Paris, J. Barbier, 4 Feb. 150$\frac{7}{8}$; and *Physice perscrutationes*, ibid., ⟨c. 1511⟩, in which at one point (bk. vii) he criticizes the theories of Roger Bacon about the tides. For this time see the prefaces to his own

36. diuinus] For this epithet cf. Epp. 215. 5, 221. 26, 574. 63.
44. clementia] It had recently been expressed in Ep. 1270.
salarium] Cf. Epp. 1275. 51, 1276. 6–7, 1278. 13n, 1287. 26–33, 1303. 54n, 1319. 18, 1342. 87–8.
45. quorundam] Cf. Ep. 1274. 51.
47. consiliarii] See Ep. 370. 18n.
49. Paschae] 20 April.

and his brother's numerous books ; and to John Major's *Opera*, Paris, J. Barbier, 20 June 1506.

The brothers were still in Paris in 1517 (VE. 92) ; but L. Marineus, *De rebus Hispaniae*, Alcala, M. de Eguia, July 1530, f. 167, in a notice of them (withdrawn with the rest of the section *de viris illustribus* in the edition of May 1533), states that when Charles, as Emperor, went to Germany ⟨in 1520⟩, he summoned them to him as councillors and court preachers, and that they became confessors to many of his nobles. Between 15 Dec. 1521 and 8 May 1522 Louis was frequently employed by Hulst (Ep. 1345. 39n) to assist in the work of the Inquisition at Brussels ; and then till 3 June at Ghent, Bruges, and Antwerp (Fredericq v. 263). He was thus by now a person of importance (cf. Ep. 1281. 31–3, 41–54), and was perhaps already secretary to Alfonso Manrique, bp. of Cordova and Charles' grand chaplain (cf. Brewer iii, pp. 968,9) : a position which he is known to have held later when Manrique became Abp. of Seville (cf. two letters from him to A. Valdes, printed by Caballero, pp. 329–31 ; and the preface to Vives' *De Pacificatione*, Antwerp, M. Hillen, 1529). Bergenroth (iii. 1. 426) mentions ecclesiastical provision for him in 1526, in the abbey of San Isidro at Leon. In 1525 (Ep. 1581) and again in 1527–8, when Erasmus was persistently attacked in Spain, Coronel, who had already a high regard for him (cf. Ep. 1281. 44–54), proved a strong champion. By Diego Gracian of Alderete, who renewed acquaintance with him at Burgos in Oct. 1527, he was considered the first theologian in Spain (Alva MS., Madrid, ff. 7 v°, 13 v°). He was still living in the early part of 1530 (Lond. xxv. 25, LB. 1104); but when Marineus wrote, he was perhaps dead.

A letter to him from Ant. Guevara, 8 May 1523, Medina del Campo, is included in the latter's *Epistolas familiares*, Antwerp, 1562, i, ff. 201,2 ; and another from Alf. Fernandez, Archdeacon of Alcor, 10 Sept. ⟨1526⟩, Palencia, about an attack on a Spanish version of Erasmus' *Enchiridion*, is printed by E. Boehmer from the Burscher collection at Leipzig, in *Jb. f. romanische u. englische Literatur*, iv (1862), pp. 159–61.

See P. Feret, *La Faculté de Théologie de Paris*, ii (1901), p. 65.]

ERASMVS ROT. LODOVICO CORONELLO S. D.

VIR eximie, Lodouicus Viues mihi tuas virtutes obiter denarrans nonnihil accenderat animum meum cupiditate amicitiae tecum ineundae ; sed hanc scintillam Lodouicus Berus vehementer excitauit, plenis, vt aiunt, tibiis magnoque affectu depingens mihi felix istud ingenium tuum, non solum in litteris theologicis absolutum, verum etiam in disciplinis mathematicis eleganter excultum. Nunc vero rarus quidam animi tui candor et erga me nihili hominem studium plane Christianum ex Guidonis Morilloni litteris cognitum ac perspectum fuit ; vt maiorem in modum doleam me mihi talem amicum ante profectionem meam non aliquo saltem pacto conciliasse. Gestiebat animus isthuc aduolare ante Caesaris profectionem. Contempsissem valetudinem sic crebris morbis nuper afflictam vt aegre vitam sustineam ; contempsissem itineris magnitudinem ; neglexissem studiorum labores qui nunc in manibus meis sunt ac

1. Viues] In his notes to Augustine, *Ciu. Dei*, Sept. 1522 (p. 411 : on xiii 24), which must just have reached Erasmus (Ep. 1271. 46–7) Coronel is thanked for the loan of the first volume of the Complutensian Polyglott (cf. Ep. 1213. 82n) : 'Horum Pentateuchum accommodauit mihi eximius sui ordinis homo Ludouicus Coronellus theologus, passusque est se libro in primis sibi necessario tamdiu carere, dum publicae vtilitati, cui hoc quicquid est operis a nobis elaboratur, seruiret'.

3. Berus] He must have known Coronel at the Sorbonne : cf. Ep. 413. 11n.

8. litteris] Not extant : probably contemporary with Ep. 1270.

10. profectionem meam] See Ep. 1242 introd.

11. Caesaris] to Spain in May.

12. morbis] See Ep. 1248. 10n.

14. studiorum labores] See Ep. 1294.

praelis Frobenianis excuduntur; contempsissem et alias causas quasdam haud quaquam contemnendas. Sed in primis terrebat me iter, nunc solito magis infame latrociniis. Iam crebro feliciter transcurri. Quod si quid accideret, actum esset de Erasmo.

De praefatione ac Paraphrasi quod tam amanter admones, summam habeo gratiam. Praefationem neglectim adieci, in gratiam typographi; qui querebatur vacaturas aliquot pagellas, ni adiecissem aliquid nugarum. Qualis qualis tamen est, meus est foetus vel, si mauis, aborsus. Non oportet sic execrari haeresim vllam vt huius odio non ausimus admonere quae recta sunt. Neque enim Hieronymus ideo veretur efferre laudibus virginitatem, quod Marcionitae damnarint nuptias; nec ideo non suadet monogamiam, quod digamiam damnarit Tertullianus. Si periculum est Euangelia vulgo legi, quur in vulgatissima lingua prodiderunt Apostoli? Nec arbitror quicquam esse periculi, si laici sic legant sacros libros quemadmodum illic praescribo. Quid Lutherus doceat nescio; Paraphrasim in Matthaeum magis ex autoritate Matthaei Cardinalis Sedunensis suscepi quam ex meo iudicio: quod in praefatione non dissimulo. In Apostolicis Epistolis si tuo iudicio magis satisfacio, argumentum in causa est potius quam ego. In metaphrasi sensus bona fide

---

11n. Besides the works mentioned there, Erasmus composed just at this time an *Epistola apologetica de interdicto esu carnium deque similibus hominum constitutionibus*, addressed to the Bp. of Basle (Ep. 598) 21 April, and printed by Froben, with another *Apologia* (see Ep. 1277. 22n), 6 Aug. 1522. It is of interest as containing a few practical proposals for reform, which in view of the hostility they were sure to arouse from the orthodox, evince some courage: (1) fewer saints' days (cf. Ep. 1039. 180–93), (2) liberty to priests to marry, (3) greater freedom in the matter of eating and fasting (cf. Ep. 916. 143–8, 244–54). But at the same time he wished to safeguard the authority of the bishops.

The *Epistola* was quickly circulated in ms.: a copy reached Botzheim at Constance early in July (VE. 317). In Ep. 1581, and in some scholia added to the *Epistola* in a Froben edition of 1532, p. 132, but not reprinted in his collected *Opera*, Erasmus states that he published it at the Bishop's request, after it had been carefully examined by L. Ber: in 1, p. 33. 33–9 he represents the suggestion as coming from the University. He was moved to write it by a defiant eating of pork in a private house not far from his own (cf. Ep. 1353. 177–8), without any attempt at concealment, on Palm Sunday, 13 April 1522, by a company which included Herm. Busch and a certain Sigismund Steinschnyder, a surgeon of great skill. Steinschnyder's utterances on many subjects had been rash (cf. Ep. 1496); and Erasmus wishing to defend him and himself, as his own name had been mentioned in the affair, addressed the Bishop on the general question. See Zw. E². 204, 206, with Egli's notes; the scholia of 1532, pp. 130–1; *Basler Chroniken*, i (1872), pp. 36–7, 383–4; and cf. VE. 308. The ferment aroused by the episode continued throughout the summer; and both the Bp. and the Town-Council issued mandates forbidding such licence, and also enjoining upon all preachers that they must be careful to teach nothing but the Scriptures: see CPR. pp. 88,9, and Am. E. 14.

Erasmus' appeal on behalf of Steinschnyder availed for a time; but 'anno sequenti post Inuocauit ⟨22 Feb. 1523⟩ propter suas blasphemias in sacramenta Ecclesiae et Mariam virginem, ac proditionem quam in Alsatia moliebatur, apud Ensishemium quadratus est' (*Narratio* of the Carthusian, Geo. Carpentarius of Brugg, in *Basler Chron.* i. 384). Erasmus' scholia give full details of the execution.

17. latrociniis] Cf. Ep. 1248. 2n.

19. praefatione] The essay in form of a letter to the reader, 14 Jan. 1522; see Epp. 1255 introd., 1285. 38n.

20. in gratiam typographi] Cf. Epp. 1010, 1255 introdd.

31. Sedunensis] Cf. Ep. 1248. 14n.

32. in praefatione] Ep. 1255. 24–79.

redditur, in paraphrasi licet etiam de tuo addere quod autoris sensum explanet. Quid autem iuris sit paraphrastae, facile perspiciet qui Themistium cum Aristotele contulerit. Est enim paraphrasis non translatio, sed liberius quoddam commentarii perpetui genus, non commutatis personis.

Sed vtinam mihi liceat coram tuis amicissimis monitis erudiri, et ad exactissimi iudicii tui regulam attemperare stilum ! Miror isthic esse aut adeo stultos aut tam impudenter mendaces, qui me praedicent fautorem esse Luthero. Exordium huius fabulae mihi semper displicuit : quam videbam in seditionem exituram, etiamsi nonnulla spes erat hominem sese versurum ad saniora consilia. Nec placebant seditiosi clamores quorundam rabularum apud populum. Nunc Lutherani sic rem gerunt vbique quasi seruari nolint. Hic adeo Lutheranus non sum vt alii qui fauent Luthero, litteris me rogent ne quid scribam in illum, alii minitentur mihi libellos dentatos. Quos vtinam emisissent in me ante biennium ! profecto graui inuidia me liberassent. Sunt Louanii duo aut tres, quos priuatum odium instigat in me, quod olim impense fauerim bonis litteris, quas illi iudicant incommodas suo instituto. Non est autem clementiae Caesareae, hominem Christi gloriae et ipsius dignitati laborantem talium odiis dedere. Si Luthero vel tantulum fauissem, nolo iactare quid potuerim in Germania. Sed ego vel decies mortem oppetiero quam vt periculosi dissidii sim vel autor vel adiutor. Id iam intelligit Germania ; et faxo breui intelligant omnes quanta synceritate me gesserim in hoc negocio. Quare confido fore vt tua aequitas aduersus huiusmodi impudentes calumnias mihi patrocinetur.

Bene vale, Basileae postridie Paschae Anno M. D. XXII.

1275. To John Glapion.

Opus Epistolarum p. 721. Basle.
N. p. 688 : Lond. xix. 110 : LB. 645. ⟨c. 21 April⟩ 1522.

[Evidently contemporary with Epp. 1273-4, 1276 : answered by the letter mentioned in Epp. 1299, 1300, 1331, 1342.

John Glapion († 14 Sept. 1522) was born in Normandy or Maine, and after studying at the Sorbonne, joined the Observant Franciscans and became Warden of a house at Bourgueil in Touraine. In 1517 he was appointed Commissary of the Transalpine Observants at Rome (cf. Emm. Rodericus, *Priuilegia Apost. Regularium*, 1609, pp. 337-8) : being at the time Provincial of Burgundy. In Oct. 1520 (see H. Baumgarten, *Karl V*, i. 391) at Chièvres' advice Charles selected him as his confessor ; and he soon acquired great influence over the young Emperor, who entrusted to him matters of importance and confidence, such as the mission to Sickingen and Hutten at Ebernburg early in April 1521 (see Balan 62, and Hutten's *Expostulatio cum Erasmo* = HE. 310, §§ 128-33), and the scheme for the foundation of new sees in the Netherlands (E. Armstrong, *Charles V*, ii. 337). During the Diet of Worms Aleander found him a useful helper, and Leo sent him a letter of thanks (Balan 87) ; but the Reformers detested him (cf. Am. E. 10, LE². 548. 25). On 25 April 1521 he was nominated by Leo for the work of converting the Indians in America ; but it appears that Charles would not let him go. He went with the Emperor to Spain at this time, and died at Valladolid : see a letter of Martin de Salinas (cf. p. 43 : *Boletin*, p. 51). Both Charles (Henne iii. 251) and Chièvres nominated him as executor to their wills. He composed a *Passetems de pélèrins*

---

38. paraphrasis] For this definition cf. Ep. 1255. 38n.

51. duo aut tres] Cf. Ep. 1263. 26n. The third was perhaps Laurentius : see Ep. 1166. 26n.

58. Germania] Cf. Ep. 1275. 25.

de la vie humaine, which, as translated into Flemish, was prohibited at Louvain in 1550; and other works which remained in ms. See Wadding, *Ann. Minorum*, xvi (1736), 50 and 115–17, and *Script. Ord. Minorum*, 1806, p. 426; Geldenhauer's *Collectanea*, ed. J. Prinsen, 1901; BN; Al. E. i. 52; and ZKG. xviii (1898), 131. Erasmus met him only once, at Brussels in the summer of 1521, but corresponded with him frequently and found him a consistent patron. The abuse of him attributed to Erasmus by Hutten in the *Expostulatio* (see above) is entirely denied in the *Spongia*, LB. x. 1647 B–E = HE. 333, §§ 151–5. See Epp. 1241, 1256, 1269, 1302. 13–14, 1331, 1342. 245–8, 1482. 17–18: also I, p. 35. 15–18, and OE. pp. 351,2.]

ERASMVS ROTEROD. IOANNI GLAPIONI S. D.

Ego vero te, mi Glapion, hoc nomine vel vnice gratulor optimae mentis Caesari, quod talem virum habet a consiliis. Spem enim certissimam concipio futurum vt vnus nullis huius mundi cupiditatibus corruptus consulas ea potentissimo monarchae quae faciant ad publicam orbis vtilitatem et ad gloriam Christi; quemadmodum hactenus, vt spero, facis. Caeterum pro studio isto in me tuo iam pudet toties gratias agere. Contemptis rebus omnibus, valetudine, prolixo itinere, latrociniis, iis quae nunc in manibus sunt et excuduntur, denique scrinio rerum mearum, quod nunc demum Francfordiam perlatum, nondum ad me peruectum est, istuc cupidissime aduolassem, ita me bene amet Dominus Iesus. Sed verebar ne posteaquam omnia fecissem, istic non offensurus essem Caesaream maiestatem; quae dicebatur iam dudum haerere in littore, nihil expectans nisi fauentes ventos, qui soli non agnoscunt Caesarem. Cupiebam et Caletii salutare Mecoenates aliquot meos, quos coniectabam illic cum Caesare adesse.

Si quid est in quo possim gratum facere Principi meo, aut illius dignitati aut religioni Christianae consulere, tribus verbis per hunc iuuenem fidelissimum scribito. Ego sane sum is qui silere norim. Iam aggressus eram nonnihil libelli De finiendo negocio Lutherano; sed valetudo interrupit omnia studia. Interim oratione literisque permultos temperaui, mire Luthero addictos. Epistolis etiam aeditis declaraui mihi nihil vnquam foederis fuisse cum vllo Lutherano, sed seditiosum negocium mihi semper displicuisse. Iam hoc toti Germaniae sic notum est, vt nullus impendio Lutheranus mihi bene velit, quidam minitentur dentatos libellos, alii lacerent conuiciis, Pelagianum appellantes et palponem, non Euangelicae doctrinae praeconem. Me certe neque vita neque mors distrahet ab obedientia Ecclesiae et a synceritate fidei Christianae.

Sed tamen illud, vir optime, tecum expendas velim, quam inique mecum agatur, qui,—quum tantis meis sudoribus prodesse studuerim

6. studio] Cf. Ep. 1269. 5–6.
7. valetudine] Cf. Ep. 1248. 10n.
8. latrociniis] Cf. Epp. 1248. 2n, 1274. 17.
9. scrinio] Cf. Epp. 1254. 17, 1258. 1.
15. Mecoenates] Evidently English patrons, whom he expected to cross to Calais to meet Charles.
19. iuuenem] Hilary Bertulphus: cf. Ep. 1281. 23.
20. libelli] A detailed account of this is given in I, pp. 34. 22—36 17. It would no doubt have amplified the suggestions made in the *Consilium* of 1520 (Ep. 1149 introd.); but the project was never completed. For expectation of it see Zw. E[2]. 198–9, 201 (cf. also BRE. 213); also Epp. 1268. 79–80, 1290. 37.
21. literis] Such as Ep. 1202: cf. Epp. 1143. 22n, 1290. 38, 1352. 67–8, 1386. 7–8.
22. Epistolis] Such as Epp. 961, 967, 1033, 1041: cf. Ep. 1225. 153–5.
25. Germaniae] Cf. Ep. 1274. 57–8.
26. lacerent] Cf. Ep. 1276. 9n.
27. Pelagianum] Cf. Ep. 1225. 284n.
31. sudoribus] Cf. Ep. 1294. 11n.

publicis studiis et religioni Christianae, quum semper dehortatus sim Lutheranos ab hoc seditioso negocio, qui nullis rationibus, nullis odiis aut terroribus perpelli potuerim vt in eam factionem vel tantulum concederem, quum magnos tumultus hic excitare potuissem, si talis essem qualem isti me praedicant—nunc dedar quorundam priuatis odiis discerpendus, et eo redigar vt nec istic mihi sit tutum viuere nec in Germania: hic propter Lutheranos, qui nescio quid magni tumultus moliri dicuntur, istic propter duos aut tres mihi priuatis de causis infensos. Mea vaena, quam tu diuinam appellas, sane quam exilis est. Et tamen ea qualis qualis est, seruitura est gloriae Christi, et sequundum hunc dignitati Principis mei.

Et his laboribus annos adhuc aliquot sufficere poteram, si daretur tutum ac tranquillum ocium. Sed non me fugit quantis odiis quidam in me debacchentur quidque moliantur, nimirum illud agentes vt me nolentem volentem protrudant in castra Lutheranorum: quod tamen nunquam efficient. Citius occident Erasmum quam corrumpant, et sic illos vlciscar vt meam synceritatem quam maxime probem omnibus. Haec vindicta suffecerit animo Christiano. Mihi vehementer arridet Brabantia, et praesertim rus illud Anderlacense, si Principis clementia iubeat mihi pensionem meam esse perpetuam, meque tueatur aduersus istos quosdam qui praetextu religionis vlciscuntur priuatum suum odium.

Id quam sit atrox, el hinc coniicias licebit. Senatus consultum factum est Coloniae inter Dominicanos, vt omnes libri ab Erasmo conscripti eiiciantur e totius Ordinis bibliothecis. At inter hos est Euangelium et Hieronymus. Et sunt Louanii qui vetus in bonas literas odium iam palam prae se ferunt. Horum temeritas quoniam tendit ad manifestam seditionem, autoritate Principis ac praesulum esset cohercenda. Si quid incidat in quo sit redarguendum dogma Lutheri, faciant idoneis argumentis et apertis Scripturarum testimoniis. De aliis, quos non damnauit neque scholarum neque Pontificum neque Principis autoritas, taceant, nec Euangelii cathedram contaminent stultis ac virulentis obtrectationibus. Mihi quidem est animus et tuendae fidei Christianae et ornandae dignitatis Caesareae percupidus; sed vt praestare queam quod cupio, bona ex parte ipsi Caesari in manu est, cui summa rerum in manu est. Non ambio apud illum ingentes fortunas. Tantum ocium praestet ac tranquillitatem; ego modis omnibus efficiam vt illius maiestatem nunquam poeniteat huius consiliarioli. Non vis me fidem habere dictis sed factis; sic enim scribis. Ego hoc nisi breui praestitero, scribito nomen Erasmi inter vanissimos.

Quum haec scriberem, nondum apud me certum aliquid de itinere

39. duos aut tres] Cf. Epp. 1263. 2n, 1274. 51n.

50. Anderlacense] Cf. Ep. 1208. 1n.

51. pensionem] See Ep. 1273. 44n.

54. Senatus consultum] I cannot find whether there was any truth in this report. On 19 Sept. Hummelberg had heard that some of Erasmus' opinions had been condemned by the theologians of Cologne (BRE. 226).

57. Louanii] Cf. Ep. 1299. 10–11. On 3 Sept. Volz had heard that Erasmus' Paraphrases had been burnt at Louvain University 'cum tripudio' (BRE. 225). See also Ep. 1342. 613–15.

70. consiliarioli] Cf. Epp. 1273. 47, 1276. 12.

71. hoc . . . praestitero] This promise seems to refer not to the completion of the book against Luther (cf. l. 20n) but to schemes of work for the future, such as Augustine (Ep. 1309).

statueram: sic enim animus istuc propendet, vt si vel paululum accesserit momenti, sim hunc meum Dromonem sequuturus. Tu fac interim factis amicum agas, tuisque sanctis consiliis faueat Dominus Iesus. Pontificis primatum satis iam asseruerunt Caietanus, Syluester et Eccius, vt mea opera nihil sit opus. Nam Catarinus rem non perinde dextre tractat. De Sacramentis quid sentiam iam carmine declaraui, quod additum est libello cui titulus Cato. Extat eadem de re libellus Regis Angliae, quem Romae et hic quidam falso suspicantur esse meum. O suspitiones mihi prosperas si locum commutarent, hoc est si id suspicarentur Angli quod suspicantur Germani! Opinor coniecturam natam ex stylo. Nam Rex adhuc puer nihil diligentius legit quam meas lucubrationes, e quibus fortasse contraxit nonnihil meae phraseos, si quid tamen habet meum.

Sed nae ego inciuilis, qui praestantiam tuam tot negociis obrutam epistola tam loquaci detineam, ipse occupatissimus. Valebis, et ages amicum. Basileae, Anno M. D. XXII.

1276. To John Carondelet.

Opus Epistolarum p. 767. — Basle.
N. p. 731: Lond. xx. 47: LB. 623. — 23 April 1522.

[Between Erasmus' return to Basle in Nov. 1521 and Charles v's visit to England in May 1522 on his way to Spain, and answered by the letter mentioned in Epp. 1299, 1331: cf. also Epp. 1273–5. For Carondelet see Ep. 803. 12n.]

ERASMVS ROTERODAMVS IOANNI CARONDILETO, ARCHIEPISCOPO PANORMITANO, S. D.

Reverende Praesul, admoneor amicorum litteris vt isthic adsim ante Caesaris abitum; sed hic qui has perfert, narrabat sic accelerari

1275. 86. meae *scripsi, cf. Epp.* 1290. 19, 1298. 15–16, 1313. 80: malae *H.*

1275. 75. Dromonem] Hilary: cf. l. 19.
sequuturus] Cf. Ep. 1276. 4.
77. Caietanus] See Epp. 891. 25n, 256. 45n, 1225. 198n.
78. Syluester] See Ep. 872. 16n.
Eccius] His *De primatu Petri aduersus Ludderum* was completed at Ingolstadt 7 Feb. and presented by him to the Pope in ms. 1 April 1520. Wiedemann (*Eck*, pp. 150, 517–18) mentions an edition at Ingolstadt, 1520, folio, of which there is a copy in the Wurzburg University Library; and a reprint, Paris, P. Vidouaeus, Sept. 1521.
Catarinus] Lancellotto de' Politi (c. 1484—8 Nov. 1553), a member of a respectable Sienese family. He was educated at Siena University, became LL.D. c. 1501, and taught Civil Law there and later at Rome. During a visit to Florence he was profoundly influenced by the writings of Savonarola, and in 1517 he joined the Dominicans of St. Mark, adopting the name Ambrosius Catharinus Politus. He attacked Luther with an *Apologia pro veritate Catholice fidei*, Florence, Junta, 20 Dec. 1520, and an *Excusatio Disputationis*, ibid., 30 April 1521: which found favour at Rome and among Luther's opponents generally. He was appointed Prior of Siena, was twice at Rome 1529–32, and spent 1532–7 in France, where he resumed his literary activity in defence of the faith: in his numerous polemics criticizing Cajetan, Ochino (Ep. 1192. 26n), and Erasmus, whom he considered as bad as Luther. In 1543 he returned finally to Italy, where in spite of charges of heresy against him he was made Bp. of Minori 1546, Abp. of Conza 1552: both sees being in the kingdom of Naples. His last polemic was *De coelibatu aduersus impium Erasmum*, published posthumously, Rome, 1565. See a careful biography in F. Lauchert's *Ital. Gegner Luthers*, 1912, pp. 30–133.
80. carmine] The *Institutum Christiani hominis*; see Epp. 298, 679.
81. Regis Angliae] See Ep. 1227. 5n.
1276. 1. litteris] Cf. Ep. 1269. 10–12.
2. hic qui has perfert] Hilary Bertulphus; see Epp. 1257. 13n, 1281.

profectionem in Angliam, vt verear ne frustra etiam scripserim. Sequar tamen, si sensero Caesarem isthic diutius haesurum. Sed interim te rogo, si videor meis laboribus aliquam vtilitatem attulisse bonis litteris, adiuua tuo fauore causam meam, vt mihi pensio sit incolumis, et Caesaris fauore defendar aduersus quosdam impudentissimos sycophantas. Hic ita me gero vt omnes Lutherani vehementer oderint conuiciisque lacerent, quidam etiam libellis me proscindant. Erasmus nec fidei Christianae nec Caesaris gloriae vnquam deerit. Quid multis ? Efficiam vt illum nunquam poenitest huius consiliarii. Olim quadrupedes ob damnum datum noxae dedebantur ; sed vehementer iniquum vt ego ob datam publicitus vtilitatem dedar quibusdam noxiis bestiis, vel potius liuori, quae pestis est quauis vipera nocentior. Amplitudinem tuam incolumem seruet Optimus Maximus Iesus.

Basileae die Mercurii post Pascha Anno M.D.XXII.

1277_{1312} FROM JOHN VERGARA.

Munich MS., Heine xvi. Brussels.
24 April 1522.

[For the manuscript, which is an xviii^{c}. copy, and for Vergara's correspondence with Stunica about Erasmus, see App. 15 in vol. iv. The year-date is adequately confirmed by the contents. The postscript may be dated about the end of the month, for Charles finally left Brussels on 2 May (Gachard ii. 32).

John Vergara of Toledo (5 Sept. 1492—22 Feb. 1557) was perhaps one of the first students at Ximenes' newly founded university of Alcala: at any rate he worked upon the Complutensian Polyglott, for which he revised the current Latin versions of Wisdom and Ecclesiasticus, and contributed some verses in praise of the New Testament, 10 Jan. 1514, being then M.A. He also took part in a new translation of Aristotle into Latin promoted by Ximenes, but not completed. Some letters exchanged by him from Alcala c. 1511–12 with Alfonso Segura at Salamanca are printed in Marin. E., ff. m^{5} v^{o}–n^{2}. He was secretary c. 1516–17 to Ximenes, from whom he received a canonry at Alcala: but on his patron's death he went to the Netherlands with Alonso Valdes to inform the new Abp., W. Croy (Ep. 647 introd.), about the affairs of his diocese. The archiepiscopal archives at Toledo contain some autograph notes by him of Croy's acts and correspondence. During this period he met Erasmus (cf. Ep. 1128. 4n) at Bruges (Ep. 1129. 1n; cf. vol. iv, p. 623) and later at Louvain (l. 3). Subsequently he was attached as chaplain to Charles' court; with whom he returned in 1522 to Spain (Record Office, S. P., Henry VIII, xxiv, f. 181 : abridged in Brewer iii. 2288. 4). Thence on 6 Sept. he transmitted to Vives the invitation to succeed Ant. Nebrissensis at Alcala. From the autumn of 1523 to the summer of 1524 he was settled

4. Sequar] Cf. Ep. 1275. 74–5.

6. pensio] Cf. Ep. 1273. 44.

9. lacerent] For a specimen of this cf. the letter of Fred. Hondebeke (Canirius), rector of the Latin school at Delft, to Hedio (Ep. 1459), which Scultetus printed from Hedio's papers (*Annales*, 1618, p. 136), and which De Hoop-Scheffer dates ⟨a. 29 April⟩ 1522 (*Kerkhervorming in Nederland*, p. 84): 'Erasmus indies magis frigescere et, quantum ego iudicare possum, retractare latenter quae videatur olim liberius vel dixisse vel scripsisse, aegerrime fero ; et agnosco puerilem metum, qui plus veretur hominum gloriam quam Dei. Caeterum tales Nicodemi apud nos in magno sunt numero'. See also Ep. 1313. 56n.

12. consiliarii] See Ep. 370. 18n.

quadrupedes] Of the execution of animals which had taken human life an interesting example is given by G. G. Coulton, *Medieval Garner*, 1910, p. 678 : with reference to numerous cases cited by Berriat-St. Prix in *Mém. Soc. royale des Antiquaires de France*, viii (1829), 403–50. The subject is fully treated by E. P. Evans, *Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, 1906 : with examples from xiii^{c}. to xix^{c}.

at Alcala; but on the appointment of Fonseca to the see of Toledo, 1524–34, Vergara became his secretary and accompanied him in his attendance on the Court, to Granada, Valladolid, Madrid, Alcala. Two of his letters on this service are printed by the Duchess of Berwick and Alva in *Documentos escogidos del archivo de la Casa de Alba*, 1891, pp. 239,40. About 1530 he was accused before the Inquisition by the notorious Francisca Hernandez. Fonseca, whilst he lived, protected him; but later the charge of Lutheranism was again pressed by his assailants, and on 21 Dec. 1535 he was condemned to a fine and to imprisonment which lasted till 27 Feb. 1537. His last years were spent at Toledo; where Fonseca had presented him to a canonry.

His published work is scanty; but he was a steady supporter of the humanists. To Erasmus his devotion was sincere and lasting; as their later correspondence shows. Carranza's first attack on Erasmus (l. 22n) is dedicated to Vergara. Vives, in editing Aug. *Ciu. Dei*, Sept. 1522 (p. 411: on xiii. 24), extolled his Greek scholarship and sound judgement: and introduced him as chief speaker in a dialogue, *Veritas fucata, siue de licentia poetica, quantum poetis liceat a veritate abscedere*, Louvain, Th. Martens, Jan. 1523.

See the life of Ximenes, Alcala, 1569, by Alvar Gomez de Castro (1515–80), who had known Vergara and was using the materials collected by him (ff. ¶[4] and 38,9); Andr. Schottus, *Hispaniae Bibliotheca*, 1608, pp. 552–5, with his epitaph from Toledo; Quintanilla, *Archivo Complutense*, 1652, f. 73; A. Bonilla y San Martin, *Clarorum Hispaniensium Epistolae*, in *Revue Hispanique*, viii. 1901, and *Luis Vives*, 1903, pp. 150–2, 233–4, 652; and for his trouble with the Inquisition, M. Serrano y Sanz in *Revista de Archivos*, 1901–2. There is a letter of Vives to Vergara in Vi. E. f. 37 v°.]

IOANNES VERGARA ERASMO ROTERODAMO S.

Apologiam qua Stunicae Annotationibus respondisti, Romam ad Stunicam ipsum cum mitterem (et missurum me retuleram tibi in aede diui Petri Louaniensis), hortabar amicum hominem per literas vt ibi tandem finem contentionum statueret, neglectisque leuibus offensiunculis iniret tecum gratiam eruditis iuxta omnibus ambiendam: in ea concilianda si quis mei vsus esse posset, eius commoditatibus non defuturum. Admonebam Leicorum conatuum, quam ingrati doctis omnibus accidissent, quam Leo ipsi inglorii. Addebam denique in admirationem tui non pauca sed, praeut sentio, paucissima. Hisce ille haud magnopere commotus adeo factum mutare non videtur, vt longe etiam atrocius bellum deintegro indicat, per epistolam quam ad me dedit saeuam, criminosam, fulmineam: non iam tela, nons picula, sed tragulas, balistas catapultasque minitantem, quibus vniuersos iam nunc aduersarios late ruit, agit, vrget, prosternit. *Οὐκ ἀνταπολογίσειν μὲν μόνον ἀλλὰ καὶ τὴν μὲν δευτέραν τῆς Νέας Διαθήκης ἔκδοσιν, ἔτι δὲ καὶ τὰ εἰς Ἱερώνυμον σχόλια ἄλλα τε τῶν ὑπό σου συγγεγραμμένων πολλά, μυρίων πταισμάτων βρύοντα καὶ τῆς Λουθεριανῆς ἀσεβείας μετέχοντα, ἀποδείξειν μάλα φανερῶς.* Nec ipsius tantum hanc prouinciam esse: instrui magnam delectamque doctorum hominum Italorum manum, qui eruptione facta sint in scripta tua maximo impetu inuasuri.

Interim vero, dum iusti praelii apparatus colligitur, liber emissus

1. Apologiam] See App. 15 in vol. iv, p. 622.
2. mitterem] On 10 Oct. 1521; see App. 15 in vol. iv.
retuleram] The date of this meeting is not clear. Erasmus was perhaps at Louvain in the middle of Sept. 1521 in connexion with the printing of his *Apologia*: cf. Ep. 1235. 33.
7. Leicorum] See Ep. 1037 introd.
8. ingrati] See Eev.
12. epistolam] of 9 Jan. 1522: see App. 15.
22. liber] *Carranzae Opusculum in quasdam Erasmi Annotationes*, Rome, A. de Trino, 1 March 1522. The criticisms are very moderate and respectful in tone. Erasmus reprinted

est veluti exploratorius, minime quidem Stunica ipso authore, qui videlicet maiores ordines ducat, sed Sanctio Carranza Mirandensi Hispano, inter Complutenses theologos magni loci atque nominis, qui Hispaniae Ecclesiae negocia Romae tractat. Is quod ex literis ad Stunicam meis intellexerit quam te faciam magni quamque sim clarissimae istius eruditionis admirator, nimirum existimauit id iudicii ex magna tecum consuetudine familiaritateque prodiisse. Ea re libellum ad me tanquam ad amicum tuum misit, dicataque in vestibulo epistola rogat, animum in te suum minime maleuolentem, sed aequum prorsus et obseruantem tui vt aperiam tibi. Atque adeo haec ex epistola ipsa tute multo melius. Mihi id addere visum, hominem esse argutae philosophiae theologiaeque consultissimum; acri ingenio, iudicio exacto, multa in literis illis exercitatione, καὶ ὅλως ἐπὶ ταῖς τῶν φιλοσοφικῶν λεπτολογημάτων διατριβαῖς ἐν ὀλίγοις εὐδόκιμον; adhaec moribus quidem probis et modestis et minime morosis. Vnde adducor vt credam non odio aut liuore ad haec scribenda animum adiecisse, sed studiosa quapiam nec immodesta contentione prouectum, qualis inter viros doctos de rebus literatis nullo beneuolentiae dispendio esse solet. Caetera tu ex libri lectione longe me peruestigabis sagacius; de quo nullum interim esto meum praeiudicium.

De me vero ita velim sentias, vt de homine bonarum literarum cupientissimo; ita enim fiet vt vna etiam opera Erasmi studiosum agnoscas, cuius ego causam semper putaui cum honestarum disci-

37. εὐδοκιμῶν *MS.*: *corr. Döllinger.*

---

the book together with his *Apologia* in reply, in his *Epistola de esu carnium*, Basle, Froben, 6 Aug. 1522: for which see Ep. 1274. 14n.

24. Carranza] of Miranda in Navarre. After studying in Paris he became Canon of Calahorra on the Ebro, and chaplain to Barth. Martinus, bp. of Segorbe and major-domo to Alexander VI. On 22 May 1496 he preached in St. Peter's a sermon *De diuino amore*, Rome, ⟨E. Silber: Proctor 3882⟩; which Burchard (ii. 281) describes as 'prolixum nimis et tediosum, cum Pape et omnium indignatione'. On returning to Spain he received a post in the cathedral at Seville, and was appointed to chairs, first of philosophy and then of theology, at Alcala, where he became Fellow of the College of St. Ildefonso in 1513. His next published work was *De alterationis modo ac quidditate*, Rome, Ja. Mazochius, 13 June 1514; but he returned again to Alcala, where Sepulveda was his pupil for three years. He is also credited with *Progymnasmata Logicalia*, Paris, J. Petit, 1517. In 1520 he went to Rome with Alvar Albornoz on behalf of the Spanish Church, and in passing Bologna visited the Spanish College and his old pupils there: see Sepulveda's *Liber gestorum Aegidii Albornotii*, Bologna, H. de Benedictis, 22 Dec. 1521, f. 40 A privilege that he obtained at Rome, 16 Nov. 1521 (see *Arch. f. Reformationsgesch.* iii. 82n), shows that he was then canon of Alcala. He had returned there by 7 Sept. 1523, when A. G. Brocario printed for him a defence of the Virgin-Birth, and an oration delivered before Leo X during his last visit to Rome.

He was a theologian rather than a humanist (cf. *Ciceronianus*, LB. i. 1015 C), and his present criticisms of Erasmus were on these lines. In spite of their moderate tone they roused Erasmus to reply, with an *Apologia* (see l. 22n), which, though at first restrained, soon broke out into his usual impatience. But through the influence of friends, and Carranza's good sense, Erasmus was before long appeased: see Epp. 1331. 37n, 1701, and Lond. xx. 15, LB. 899. I cannot find the date of Carranza's death: he is alleged to have been brother of Bart. Carranza, the persecuted Abp. of Toledo († 1576).

See Nic. Antonio, *Bibl. Hispana noua*, ii. 1788; M. Menendez y Pelayo, *Heterodoxos Españoles*, ii. 54–7; and the catalogue of the Colombina Library at Seville.

31. epistola] dated 27 Dec. 152$\frac{2}{3}$.

plinarum causa coniunctissimam. Nam id equidem genio meo minime alioqui foelici plane debeo, quod asperioribus ab ineunte pueritia studiis, sed alieno arbitratu, traditus, mansuetiores interim Musas eruditionemque humaniorem argutissimis quidem nugis omnibus praeuerterim, seuerioribus vero diuinae humanaeque philosophiae θεωρήμασι conciliandam coniungendamque iudicarim. Id quod cum tu aetate nostra magnis quidem laboribus sed foelicissime praestare adgressus sis, debentur haud dubie tibi bonorum omnium non studia modo et vota, sed officia prorsus et subsidia. Atque haec quidem vt praestare tenuitas mea non possit, illa certe polliceri sine fidei periculo ausim : quae olim etiam pro virili mea praesto.

Quare vero te, Erasme doctissime, etiam si superuacaneum esse sentio, hortor tamen et moneo ac per laborum istorum vberrimos fructus obtestor, ne cesses erigenti quidem sese, laboranti tamen etiamnum et afflictae, rei literariae opitulari, neu te improborum quorundam vesanae intemperies a tam arduis honestisque coeptis deterreant. Vetus ea pestis est. Fuerunt olim, ac futuri vsque sunt, tetri et maligni quidam certatores, inepte prorsus insciteque arguti, qui cum alienae eruditionis fulgorem aegris semel oculis inspexerint, non cessant optima quaeque et fructuosissima scripta insidiose primum et clanculum vellicare, mox perfricta fronte propalam incessere, inque eis sagacissimas lapsuum indagines vndique vorsum factitare, in alienis erratis ambitiosi, suorum vt qui nihil edant securi. Aduersus quos omnes firmum te et imperterritum stare potius decet quam aduersus singulos congredi.

Nec vero haec eo pertinent tanquam Stunicam Sanctiumue hoc numero censeam et sycophantiae insimulare adgrediar ; homines cum amicos mihi, tum per se probos doctosque viros et longissime ab huiusmodi vitiis abhorrentes. Sed cum multos vbique conspiciam id genus homines, aut hominum potius (nisi quod tam sunt frequentes) plane monstra, timere prorsus cogor ne bonorum tuique similium constantia tanto furori aliquando par esse non possit. Verum quorsum haec ego tam multis ? cui satis superque est si eum tu me esse intelligis qui bonis studiis cupiam faueamque ex animo, quique ea causa nullo sim tibi studio, nullo officio, quod quidem mearum sit viricularum, vnquam defuturus.

Librum ipsum vna cum hac epistola daturus eram domino magistro N. Hermanno, tui quidem, quantum intelligo, amantissimo : quem ego recens notum amare statim de ingenii amoenitate et egregia doctrina coepi. Ei vni, quod mittendi ad te eius curam susceperit, copiam libri feci : nec enim volui per aliorum prius manus volitaret quam iret ad te. Quod si respondere aliquando constitueris, fac solitae modestiae memineris ; et tua imprimis, et ipsius deinde authoris, qui plurimum tibi toto opere defert, et nonnihil etiam, si tibi videbitur, mea causa. Ego, si quid interim exierit a Stunica, dum Caesar non traiicit in Hispaniam, curabo ad

---

47. coniunctissimam] Cf. BRE. 217, from Mich. Hummelberg to Beatus, expecting him 'mecum de rebus Erasmicis, hoc est literariis, commentari, quas me vnice oblectare nosti'.

85. Hermanno] Perhaps Lethmatius : see p. 138.

te perferendum, modo sit cui tuto dare possim. Vale et habe me in tuis. Bruxellae. viii. Cal. Maias. M.D.XXII.

Cum post dies aliquot librum mihi Hermannus restituisset, negans copiam sibi dari tabellarii qui iret ad te, prouinciam mittendi ad te eius tradidi Ludouico Viui: cum essem propediem nauigaturus in Hispaniam. Tu si quid scribere libuerit (id quod erit mihi quam gratissimum), per Ludouicum ipsum literae ad me perferri commode poterunt. Vale.

Praestantiss. viro domino Erasmo Roterodamo theologo.

[1261]1278[1288] TO ANDREW ALCIATI.

Leipzig MS. Basle.
H. p. 821: N. p. 784: Lond. xxi. 16: LB. 624. 25 April 1522.

[An original letter in the Burscher collection belonging to the Leipzig University Library: written by a secretary (a^1) with a correction and three insertions by Erasmus (a^2). The verso is blank and the address-sheet missing. In the Library at Basle is a copy made by Boniface Amerbach (MS. G. II. 13a. 48 v°), which the variants show to have been taken from a^1, representing, no doubt, Erasmus' rough draft. For a xvii^c. copy at Zurich derived from the Leipzig original see Ep. 1127 introd.

The dates are confirmed by Boniface's return to Avignon to resume his studies under Alciati. He left Basle after 1 May 1522 (Basle MS. G. II. 13. 131), and reached Lyons by 20 May (ibid. 122). There he learnt that Avignon was not yet free from the plague which had driven him home the year before (cf. Ep. 1207. 29), and that in consequence Alciati had retired to Nouae or Castrum Nouarum (? Châteauneuf de Gadagne), two miles from Avignon on the way to Marseilles. He arrived there by 28 May (Basle MSS. C. VIa. 54. 166; G. II. 13. 123); and Alciati's reply to this letter (Ep. 1288) may therefore be placed about the end of the month.]

ERASMVS ROTERODAMVS ANDREAE ALCIATO.

S. P. Alii quoties hominem certum nacti sunt, solent omnibus de rebus copiosius scribere; ego vero vel ob hoc ipsum mihi puto scribendum parcissime, quod Bonifacium Amerbachium nactus sum grammatophorum, quo nihil obtingere potuit nec fidei spectatioris nec vtrique nostrum amicius. Quorsum enim opus est literis, quum hic rerum mearum nihil ignoret? De libello etiam atque etiam iubeo te esse securum. Pyrrhi nostri mortem vt ex animo doleo, ita pectus istud tuum tam amicum exosculor, qui non passus sis amici memoriam interire.

Ante annum Germani quidam mihi nimium amici rursus excuderunt ingens volumen Epistolarum; inter quas sunt quae vereor ne mihi grauem conflent inuidiam, presertim hoc seculo, quo nihil non rapitur in suspitionem aut calumniam. In aula Cesaris vix

1278. TIT. ERASMVS ... ALCIATO *add. H.* 1. S. P. *a*: S. D. *H.* 2. puto mihi *H.* 3. Amerbachium *add.* a^2. 4. nec ... 5. nec *a*: vel ... vel *H.*

1277. 98. Viui] Cf. Ep. 1281. 39–40, 55–6: from which it appears that Vergara did not give Vives the book, as he had done to Hermann.

1278. 6. libello] See Ep. 1201. 15n.

9. memoriam] Alciati composed an epitaph for d'Angleberme's tomb: see NBG. It is printed by Bimbenet, *Hist. de l'Univ. d'Orléans*, 1853, p. 353.

10. Germani] Cf. Ep. 1244. 36n.

11. Epistolarum] F, the printing of which had begun a year ago: see Ep. 1206, and cf. Ep. 1225. 147n.

13. In aula Cesaris] For Erasmus'

subsisto per quosdam qui me Lutheranae factionis autorem iactitant, non quia hoc suspicentur, quod ipsi quoque sciunt esse falsissimum, sed partim vt me quocunque titulo ledant, partim vt me volentem nolentem in Lutherana castra protrudant; quod tamen nunquam efficient. Rursus hic apud Germanos iidem illi sophistae qui mihi male volunt, apud Lutheri studiosos atrocem rumorem dissipant, me magnis ac seuis voluminibus oppugnatum, atque adeo funditus subuersum, ire omnes Lutheranorum arces. Fremunt igitur hii quoque in me, iamque libellos dentatos habent in promptu quibus me proscindant; et quod est paradoxon, quos Romanus Pontifex et Caesar pronunciauit hereticos, iis ego sum hereticus, ni velim esse hereticus. Est Romae Stunica quidam Hispanus, qui nunc alterum librum conuiciis onustum euomuit in me. Sed vtinam ante biennium in me scripsissent Lutherani! Me certe graui liberassent inuidia. Ego nullis procellis dimouebor ab instituto meo.

Nisi mihi vtrique essetis ex animo egregieque chari, vtrumque alteri inuiderem, Altiatum Bonifacio et Bonifacium Alciato. Emoriar si quicquam vnquam vidi hoc iuuene purius aut syncerius aut amico amicius. Nunquam animo suo satisfacit in predicandis laudibus Altiati sui. Vtinam eius eximiis dotibus non noceat fatorum inuidia! Futurus est aliquando magnum suae Germaniae ornamentum. Noui te, qui tuus est candor, hominem tibi iampridem et notum et charum omni officiorum genere prosequuturum. Alioqui rogarem impense vt ex mea commendatione nonnihil adiungeres tuae in illum beneuolentiae. Bene vale, vir excellentissime, et Erasmi nomen inter eos scribito qui tibi ex animo bene cupiunt.

Basileae Die Veneris post Pascha An. 1522.

1279. From Leonard Muller.

Breslau MS. Rehd. 254. 95. St. Georgenberg.
LB. App. 322. 7 May 1522.

[An original letter, by a secretary. The year-date is confirmed by Ep. 1285. St. Georgenberg was a Benedictine abbey, N. of Schwaz in the Inn valley, 16 ms. below Innsbruck. It was founded in xii[c]. at the site of a ix[c]. hermitage, on a rocky crag above a small tributary of the Inn, with steep cliffs on all sides but one—a position which made water so difficult to procure that there was continual menace from fire. After being four times burnt down—in 1284, 1448, 1637, 1705—the abbey was moved down to its present site in the valley at Fiecht, outside Schwaz, where it again suffered severely from fire in 1868.

Leonard Muller († 14 April 1525) was a monk in the Benedictine house of Scheyern, in the diocese of Freising in Bavaria. On 13 July 1510 he was elected coadjutor to Abbot Chunrad Rues of St. Georgenberg; on whose death (18 March 1515) he succeeded by right as 32nd Abbot. The ms. *Verzeichniss der Äbte* records that 'Er hat wol regiert vnd löblich hausgehalten: er war in gueten Khünsten ziemlich erfaren'. Finding the monastery in poor condition after the destruction in 1448 he rebuilt it almost entirely: church, cloister, upper library, refectory, tower and bridge-house, which bears his arms, a mill-wheel.

For these details I am indebted to Pater Hugo, one of the monks, who on

14. me *add.* α^2. 15. quia α^2: quod α^1. 16. me *ante* volentem *om. H.* 21. hi *H.* 27. Me *om. H.* 30. Alciatum *H.* 33. Alciati *H.* 34. Germaniae suae *H.* 36. et charum *add.* α^2.

anxious endeavour to put himself right with the Court at this time, and again later, see Epp. 1269, 1273-6, 1299, 1300; and cf. Epp. 1259. 9-12, 1281. 61.

20. voluminibus] For one of these see Ep. 1275. 20n.

25. Stunica] See App. 15.

32. predicandis] Cf. Ep. 1250. 2n.

16 May 1913 most obligingly showed me the present house at Fiecht and communicated to me the Abbey *Chronik . . . verfasst von einem Mitgliede* ⟨Pirminius Pockstaller, Abbot⟩, Innsbruck, 1874. Any letter-books the abbots may have kept, seem to have perished in the fires.]

LEONARDVS, DEI GRATIA ABBAS MONASTERII MONTIS SANCTI GEORGII IN VALLE ENI, ETC., S. P. D.

Ne mireris, Erasme doctissime, quod ignotus ad te scribam. Ignotus ego tibi, tu michi iam olim notissimus es, et quottidie cum diuiniore parte tui confabulor ; sunt enim et inter abbates nonnulli et inter monachos quam plurimi tui studiosi. Ceterum nos te colimus precipue, qui a complurium abbatum et monachorum superstitione simul et odio studiorum rectorum sumus perquam alieni, tibi tuique similibus quam deditissimi. Nec aliud in cucullo agimus quam vt boni Christiani simus, vtque a nullo hominum genere honesto nos discretos arbitremur.

Sed que causa michi tamen ad te scribendi? Chilianum hunc nostrum, tuum veterem discipulum, videndi tui cupidum, Basileam mitto, bonis literis operam daturum. Huic eidem, queso, optime Erasme, pro tua in omneis homines excellenti ingenio preditos beneuolentia perpetua fautor bonus commendatorque adsis. Idque me iam duobus verbis sic abs te petere existimes vt petere contentione maiore haudquaquam possim. Est michi tenue monasterium, quod, cum antecessorum meorum negligentia pene euersum esset, michi creditum est instaurandum ; eoque factum vt huic fratri meo pecuniam in sumptus necessarios suppeditare minus potuerim. Huic tu ad omneis res vno verbulo commendare multum valebis, vt pariter et sumptu minore istic agat et in consequendo, vt vocant, gradu quopiam constituta antiquitus tempora anteueniat. Quem morem in quibusdam gymnasiis adhuc seruari audio, ne cui ante impletum tempus statum titulus contingat.

Has literas amanuensis nostri Germanicis characteribus scriptas oro boni consulas. Vale.

Ex monasterio nostro Nonis Maiis M.D.xxii.

D. Erasmo Roterodamo, doctissimo eloquentissimoque sacrae theologiae professori simul et illustratori.

TIT. ENI *MS.* : EINR *LB.* 15. abs te *MS.* : a me *LB.* 20. commodare *LB.*

3. diuiniore parte] *sc.* libris ; cf. Epp. 981. 22, 1101. 7n.

10. Chilianum] A young Benedictine, who signs himself either Praus (sometimes in Greek character) or Clemens : possibly the erratic Clemens, who had connexions with the Alps, and about whom Burer writes to Beatus from Basle in 1519–20 (BRE. 129, 157, 166, 185). If so, it appears that he went back to his mountains and made his profession at St. Georgenberg ; and then was allowed to return to Basle to complete his studies, on his way visiting Botzheim at Constance (Ep. 1285). He matriculated now at Basle, and after his B.A. turned to theology (BRE. 419). In 1523 he went off to Schlettstadt (Ep. 1449), where he hoped to learn Greek from Beatus (BRE. 418) ; but on the outbreak of the Peasants' Revolt he withdrew to Strasburg, where Eppendorff (Ep. 1122 introd.) tried to find him work with the printers (BRE. 239).

He was perhaps Erasmus' 'discipulus' in the sense of having read his books (cf. l. 3n, and Ep. 1449) : or he may have been his servant-pupil in the summer of 1518.

25. Germanicis] Cf. Ep. 1281. 10 ; and a letter of Wolfgang Rychard to his son, 12 Nov. 1520, 'Dedecus est Latina verba Theutonicis grammatibus depingere' (Hamburg MS. Uffenbach-Wolf 49. 4°, f. 77). See also Ep. 333 introd.

1280. To Martin Davidts.

Opus Epistolarum p. 835. ⟨Basle.⟩
N. p. 798 : Lond. xxi. 36 : LB. 1002. ⟨c. May 1522 ?⟩

[The date of this letter is not easy to determine. Philip Haneton, seigneur of Linth, secretary to the Grand Council 1494, first secretary of audience 1517, treasurer of the Golden Fleece 1520, is said to have died on 18 April 1521 'avant Pasques', i. e. 1522, when Easter fell on 20 April: see the inscription on his tomb in St. Gudule's, Brussels, quoted by A. Sanderus, *Grand Theatre sacré de Brabant*, 1734, i, p. 199. The same year is given by de Reiffenberg, who states (p. 356) that the treasurership of the Golden Fleece, vacant by his death, was filled up on 'Pâques Fleuries' ⟨13 April⟩ 1522 : and this is further corroborated by Haneton's complete disappearance from the pages of Brewer after 20 March 1522 (iii. 2119), although previously he had been mentioned frequently. So 1522 may be accepted. The discrepancy of month-date is slight and can be reconciled without difficulty.

Thus Erasmus had left Louvain before Haneton's death. In consequence the dates of time and place given in the *Opus Epistolarum* (H) must both be wrong; and the correction made in N carries no conviction. In any case the letter must be prior to the publication of H in Sept. 1529 ; and from the fact that, in adding dates then, Erasmus considered it to belong to the Louvain period, it may be inferred that he had written both letter and epitaph some years before. But a difficulty is presented by EE. 163, a letter from Davidts, written 19 Nov. 1531, which instances as a specimen of Erasmus' kindness, 'nam recepi epitafium quondam domini et magistri Philippi Haneton, de quo non memini me gratias egisse, sicque gratias ago'. This suggests that the epitaph must have been sent to him fairly, though not quite, recently ; but as it was printed in H, at least two years must have elapsed since it reached him. That interval is in itself so considerable as to suggest that Davidts may have been referring, not to the original epitaph, but to a copy sent at a later date. Or if he could stay two years to send his thanks, he may well have stayed much longer. In view therefore of Erasmus' own impression that this letter was written at Louvain, it may be placed at no great distance in time from Haneton's death.]

ERASMVS ROTEROD. MARTINO DAVIDI S. D.

Qvanqvam aliis intentus, tamen hoc opellae non grauate dedi, vel tibi hospiti meo—solet enim apud priscos hospitii ius vel in primis esse sanctum—, vel optimi viri memoriae; cuius animum semper expertus sum vnice candidum meorumque commodorum percupidum. Si placet epitaphium, bene habet; sin minus, non grauabor recudere. Bene vale [Louanii, Anno M.D.XVIII].

Philippus Haneton, clarus auro hic est eques.
Regi Philippo Caesarique Carolo
Cum laude gessit audientiarium.
Sacer ordo, quem vellus decorat aureum,
Voluit eundem praeesse thesauris suis.
Virtus in vno hoc vicit inuidiam viro;
Tanta erat in omnes et fides et comitas
Animique candor, maximis et infimis
Desideratus vnice, coelum tenet.

1281. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 964 (α). Bruges.
Vi. E. f. 67 v° (β): Lond. Viv. 8 : LB. 625. 20 May 1522.

[For sources and date see Ep. 1222 introd. The letter shows various stages of growth (cf. ll. 69–70). It is clear from ll. 55–6 that Vives terminated it first at

6. M.D.XXVIII *N*.

l. 40, and was prepared to dispatch it if opportunity offered. Then he had his interview with Coronel and added the next paragraph. The paragraph beginning with l. 57 is also very likely a subsequent addition. It appears from the movements of the Court (cf. l. 44n) that the first part of the letter cannot be dated before 15 May: cf. l. 31n. If the precise date of the Bp. of Liège's arrival at Bruges were known, the limits might be fixed more precisely.]

VIVES ERASMO.

LITERAS tuas quas scripsisti XIII. Cal. April. accepi Non. Maiis, nescio quemadmodum tam lente perlatas. Cancellario reddidi quas ad eum scripsisti; qui vbi legisset superscriptionem, inter resignandas eas renidens, ad nos conuersus—aderat enim Narcisus medicus—'Errauit' inquit 'D. Erasmus in nomine'. Nam scripseras prius Gulielmum; deinde, hoc deleto, superscripseras Mercurinum. Sed haud dubie mihi subrisus ille non tam ex ea caussa videbatur oriri quam ipse praetendebat, quam gaudio tuarum ad se literarum. Tum legit duplicem, vt mihi quidem videbatur, epistolam—alteram non scriptam manu tua, nec litera Italica, eamque legit priorem; dehinc quam vel tu vel aliquis tuorum scripsit—, et legit attente, nec perfunctorie; tum quaesiuit ex me an quid aliud ad se scripsisses? Negaui aliud me ad eum habere. 'Atqui' inquit, 'hae literae aliquid videntur aliud significare.' Respondi me id nescire. 'Loquitur hic' inquit, 'de via quadam, nec explicat quae sit.' Quaesiuit Narcisus quomodo valeres. Respondit ille te calculo affectum scribere; tum subticuit, atque ita eo salutato abii.

Nondum venerat Cardinalis Leodiensis; venit noctu. Postridie cum ad eum essem profectus, inueni eum in vestibulo domus parantem ire ad Caesarem, reddi⟨di⟩que literas tuas; quas visus est accipere libens, dixitque se lecturum: et conscendens mulam resignauit eas, coepitque legere. Illinc rediens offendi Hilarium nostrum pulsantem nostras fores, qui nunciauit te bene valere; quod equidem gaudeo non mediocriter. De aduentu huc tuo nihil dicebat se habere certi, praeterquam quod non dubitaret te haud diu abfuturum. Multi te cupiunt adesse, etiam ii qui plurimum possunt in hac aula, ac penes quos putatur esse censura ingeniorum ac studiorum; nisi fucum omnibus faciunt, et vehementer simulatas gerunt voluntates: quod in nulla aula nouum est, nec in hac rarum.

4. renidens *scripsi*: reuidens *a*. 21. *LB*: reddique *a*. 23. eas *β LB*: eos *a Lond.*

1. Literas] Not extant: contemporary with the letter to Gattinara (l. 2), which, from its contents (ll. 14–16), evidently was contemporary with Ep. 1267.

2. Cancellario] Gattinara; see Ep. 1150 introd.

reddidi] Not before 13 May: cf. l. 44n.

4. Narcisus] His name occurs in the list of Charles' train at this time; see Brewer iii, p. 969.

5. Errauit] Cf. Ep. 1054 introd.

10. alteram] As to the nature of this enclosure I have no clue.

Italica] For the preference given to this over the German hand cf. the apology in Ep. 1279. 25–6.

15. via quadam] Cf. Ep. 1267. 17n.

17. calculo] Cf. Ep. 1267. 10.

19. Leodiensis] See Ep. 738 introd. For his recent relations with Erasmus see Ep. 1268. 69n.

Postridie] 14 May, at the earliest; cf. l. 2n.

21. literas] Evidently of the same date as those to Vives and Gattinara: see l. 1n.

23. Hilarium] Bertulphus; see p. 13. He was no doubt bringing Epp. 1273–6.

Hodie loquar Coronello; quem nondum conueni, ex quo huc venit. Si quid ex eo cognouero quod credam tua interesse abs te non ignorari, addam his literis, si modo non misero; sin misero, scribam per alios. Vergara salutat te; qui narrauit mihi Hispanum quendam qui nunc agit Romae, Mirandam nomine, scripsisse de tribus aut quatuor locis Annotationum in Nouum Testamentum tuarum. Sed modestiss⟨ime⟩ ac honorificentiss⟨ime⟩ monens potius id agit quam reprehendens aut obiurgans. Opus aiebat sibi esse dicatum. Dicebant hic in aula esse qui haberent: si nancisci possum, dabo huic Hilario ad te.

Coronello sum locutus, et quidem prolixe, ἵνα τὴν ἐμὴν εὐδαιμονίαν ⟨θ⟩αυμάζῃς. Primum recensuit occupationes suas in Lutherianos; ideo dicebat se non potuisse rescribere tuis literis, quas mihi ostendit: responsurum se antequam Brugis abeat. Vereri iudicium et censuram tuam; propterea non posse expedire rationem aliquam responsionis. Versari se in angustia et inopia rerum ac verborum, sed verborum potius: te, si ita sentit vt mihi est locutus—et deierauit se ex animi sententia loqui—, alterum Hieronymum aut Augustinum putat, seque studiosissimum tui nominis esse ait; admiratorem tuorum monumentorum, quae purissima esse et Christianissima praedicat, depugnaturum pro illis non secus ac pro Euangelio Christi. Tum ego, 'Qui sunt igitur qui illum ceu Lutheranum incessunt?' 'Nulli' inquit, 'sunt; nihil iam loquuntur, sunt stupidi qui ita iudicant.' Haec confabulationis summa; diremit nos hora coenae. Libellum Mirandae non habent; at Bruxellae dicunt esse. Si possum, alicunde eum tibi expiscabor.

Hodie venit ad me famulus quidam Leodiensis Hispanus qui olim mihi ministrauit, narrauitque Leodiensem tradidisse literas tuas Dominico cuidam Italo, quem hic apud eum Aleander reliquit, ac suspicor esse Aleandri propinquum. Hic Dominicus vbi legisset literas, dixit iis qui aderant, 'Erasmus excusat, cum nemo accuset; et queritur de Aleandro, cum hic honorifice semper de illo sit locutus, ac literas scripserit Pont⟨ifici⟩ beneuolentiae in eum pleniss⟨imas⟩'. Pratensis hodie aut cras profecturus est in Britanniam legatus perpetuus; dixitque mihi Leodiensem ostendisse sibi tuas literas,

55. habent; at Bruxellae dicunt *scripsi*: habeat Bruxellae. dicunt *a Lond.*: habebat. Bruxellae dicunt β: habent Bruxellae: dicunt *LB*. 61. aderant β: ederant α.

31. Hodie] 15 May, at the earliest; cf. l. 19n.
Coronello] See p. 44.
34. Vergara] See p. 51.
35. Mirandam] Carranza: see Ep. 1277. 24n.
38. Opus] See Ep. 1277. 22n.
39. Dicebant] For this plural cf. l. 56.
43. literis] Ep. 1274.
44. Brugis] The Court, with which Coronel no doubt was, spent 13–23 May at Bruges, on its way to England: see Gachard ii. 32.
57. Hodie] 16 May, at the earliest; cf. l. 31n.
Hispanus] I cannot identify: see also l. 73.
58. literas tuas] See l. 21n.
59. Dominico] I cannot identify.
Aleander] For his movements at this time see Ep. 1271. 62n.
63. literas] No such letter to Adrian seems to be extant. The reference is perhaps to Aleander's correspondence with Rome after the reconciliation with Erasmus in July 1521 (Ep. 1195. 47n). It may be noted that in Epp. 1256. 82, 1271. 63, Vives writes of Adrian as 'nouus Pontifex'.
64. Pratensis] See Ep. 1191. His credentials are dated from Bruges, 14 May: Brewer iii. 2255.

esseque sollicitum quod aeger significares te scripsisse. Cancellarium tibi impendio fauere dixerunt mihi homines etiam ex vulgo aulae.

Has literas vides centonibus coagmentatas; nam vt quicquid cognoueram, ita scribebam. Sed tu huiusmodi mauis, quibus certior de omnibus fias, quam accuratas illas in quibus nihil sit praeter ciuilitates.

Cum apud me esset heri Hilarius, venit ad me Hispanus de Leodiensi⟨s⟩ familia, narrauitque ipso Hilario audiente nullum hodie viuere sub coelo hominem, cuius Leodiens⟨is⟩ sit amantior quam tui; habere semper opera tua in manibus, lectitare sedulo et admirari, propugnare te, si quis calumnietur, non secus quam aras et focos: se crebro coenis et prandiis interfuisse, vbi excitata de te mentione ita te tuumque nomen et eruditionem aduersus Italos quosdam defendisset, vt facile appareret te illi esse quam chariss⟨imum⟩. Hilarius tuus diligentiss⟨imus⟩ fuit in requirendis responsis ab iis ad quos scripseras; sed genius huius aulae est mirus dilator et procrastinator.

Augustinus meus aduentu amicorum aulicorum depositus est tantisper e manibus; vbi primum hinc abierint, conuolabo Louanium. Ibi quam citissime addam extremam manum; desunt enim quinque libri tantum. Nam Frobenius habet XVII. Commendo tibi Hilarium hunc, condiscipulum olim Parisiis meum; quem arbitror alioqui tibi esse commendatissimum.

Vale Brugis XX Maii 1522.

1282. To Ennio Filonardi.

Opus Epistolarum p. 822. Basle.
N. p. 785: Lond. xxi. 18: LB. 626. 21 May 1522.

[The year-date is confirmed by the mention of Schinner as living; for though subsequently Erasmus may have been misinformed about the fact of his death (cf. Epp. 447. 596n, 1410 introd.), the mention here clearly is derived from Filonardi's letter. It is evident, too, from ll. 8–9 that the meeting at Constance in Sept. 1522 (see below) had not yet taken place.

Ennio Filonardi (c. 1466—19 Dec. 1549) was born of humble parentage in the village of Bauco among the Hernican mountains. After education at Veroli and then at Rome, he entered the service of the Curia under Sixtus IV c. 1484, and gradually rose to Papal favour. Alexander VI made him Bishop of Veroli, 4 Aug. 1503; and Julius II employed him as Vice-legate of Bologna and Governor of Imola. In 1513 Leo X sent him as Nuncio to Switzerland, to support Schinner in holding the Swiss to their alliance with the Papacy against France; and in 1514 he went there again with fuller powers as Legate *de latere*. During this period his head-quarters were at Zurich. In Aug. 1517, through the influence of a French party in Rome, Ant. Pucci (Ep. 860) was sent to supersede him; and Filonardi then spent some years in retirement at Rome. In May 1521 he was restored to favour, and sent back to work with Schinner in Switzerland: where in Nov. he was seized at French instigation and held prisoner for a month. Consequently in April 1522 he transferred his residence from Zurich, which was now inclining rapidly to the Reformation, to Constance, to be in a Catholic region and near the

70. *LB*: cognouerant *a*. 73. . Cum *LB*: . tum *a*.

66. aeger] Cf. l. 17.
Cancellarium] Gattinara.
73. heri] 19 May.
75. Leodiensis] Cf. Ep. 1268. 69n.
82. scripseras] Epp. 1273–6.
88. Hilarium] On his return journey to Basle he left Louvain on 31 May: see Ep. 1296. 14–15.

frontier. Adrian VI and Clement VII continued him in his position; and in 1525 he established himself at Chur. By 1526 he had been recalled to Rome, and he then served Clement in various posts of responsibility during the ensuing years of trouble, as Governor of Campania 1528 and of Perugia 1529–30, and as Nuncio at Milan 1531–4. From July 1532 to Oct. 1533 he was once more in Switzerland, warmly welcomed by the Catholics; but he failed to cope with the Reformation, judging it rather as a politician than as a theologian, and attributing its success to French intrigues. On the accession of Paul III he received reward for his long services, being made Prefect of St. Angelo 1534, Cardinal 1536, Bishop of Montefeltro 1538 and of Albano 1546. See a life by J. C. Wirz, Zurich, 1894: also VE.

Erasmus had a flattering reception from him at Constance in Sept. 1522 (cf. Epp. 1316, 1342), and they corresponded familiarly in 1523–4 (EE.: cf. I, p. 45. 42) and again in 1532 (EE. and EE.[2]). A copy of Erasmus' *Explanatio Symboli*, Basle, H. Froben and Nic. Episcopius, March 1533, which belonged to Filonardi, is now in the Town Library at Carpentras (C. 907).]

ERASMVS ROT. ENNIO EPISCOPO VERVLANO S.

REVERENDE Praesul, fasciculus ille vna cum tuae celsitudinis epistola bona fide redditus est. Qua quidem ex re multiplicem cepi voluptatem. Primum quod ex eo cognoui quaedam quae mea referebat scire. Deinde quod hinc perspexi quam ex animo mihi bene velit Matthaeus Card. Sedunensis, tametsi non hoc argumento nunc primum illius in me studium didici. Postremo quod obiter ceu nouum lucrum accessit animus iste tuus, tam propensus ad benemerendum de nobis, quum antehac te tantum de nomine notum habuerimus. Amplector vtraque manu quod offers, et habeo gratiam. Porro de me, quoniam nihil aliud possum, illud certe polliceor, animum memorem et gratum, qualem debet habere fidus clientulus erga dominum ac patronum optime meritum. Bene vale.

Basileae duodecimo Calend. Iunii, Anno M. D. XXII.

1283$_{1298}$ TO DUKE GEORGE OF SAXONY.

Dresden MS., Loc. 10300, f. 1. Basle.
Horawitz i. 2. 25 May 1522.

[An original letter, written and addressed by a secretary, and signed by Erasmus: in the Dresden State Archives ('Dr. Martin Luther's Lehre und andere Sachen, 1522–49'). First printed by Chr. Saxius in *De Henrico Eppendorpio commentarius*, Leipzig, 1745, p. 23. The dates are fully confirmed by the contents.]

S. P., ornatissime Princeps. Non erat quod magnopere scriberem celsitudini tuae, nisi quod preter spem oblato certo qui litteras perferret, tribus verbis testificari volui illius apud me memoriam perpetuam esse semperque futuram. Atque vtinam detur oportunitas qua re quoque liceat declarare quod tua benignitas hominem haud quaquam ingratum ad amicitiam prouocarit! Excudendorum voluminum meorum cura me Basileam retraxit, nescio quanto fructu studiorum, certe magno vitae meae periculo. Toties me repetiit morbus, qui vereor ne nunquam relinquat, adeo coepit esse familiaris: est autem omnium grauissimus, calculus renum. Auxit priuatum dolorem publica temporum calamitas, adeo video totum orbem duobus monarchis dissidentibus inuolui feralibus

1282. 5. Matthaeus] Schinner; cf. Epp. 1294. 2–4, 1295, 1299. 45n.

1283. 9. morbus] Cf. Ep. 1248. 10n. 10. calculus] Cf. Ep. 1267. 10n.

bellis. Nec minus est tumultuum in studiis quam in regionibus. Precor Deum Opt. Max. vt principum animos vertat ad consilia pacifica.

Mihi in his tantis malis magno solatio fuit Henricus Epphendorpius, iuuenis iuxta doctus et humanus, cuiusque mores generis nobilitatem pre se ferunt. Agit enim iam menses aliquot Basileae, optimo cuique gratissimus. Si quid erit in quo tua celsitudo desiderabit officium sui clientis, intelligat id totum fore promptissimum, quod nostro studio nostraque cura prestari poterit. Illustriss. celsitudinem tuam incolumem ac florentem diu seruet Christus Iesus. Basileae 8. Cal. Iunii An. 1522.

Erasmus Roterodamus,
E. celsitudini tuae addictiss.

Illustriss. Principi ac Domino D. Georgio, Saxoniae Duci, Lantgrauio Turingiae, Marchioni Mysnae, domino suo clementissimo.

1284. To Nicholas Beraldus.

De conscribendis Epistolis p. 2. — Basle.
Lond. xxix. 11 : LB. i. 343. — 25 May 1522.

[The preface to the *Opus de conscribendis Epistolis, quod quidam et mendosum et mutilum aediderant, recognitum ab autore et locupletatum*, Basle, Froben, Aug. 1522 (*a*); the printing of which had been completed early in July (see Ep. 1293 introd.). For some time Erasmus had been contemplating (cf. Ep. 1110. 60–2) a revision of his original Paris composition; which in spite of the requests of friends (Ep. 330. 18,19) and the pressure of plagiarists (Ep. 341. 10–12) he had not touched since 1511 (Ep. 241. 28–9). When at length he was compelled, first by the *Conficiendarum Epistolarum formula* (Ep. 1193. 5n) and then by Siberch's issue (Ep. 71), to undertake it, it was so altered and enlarged as to be practically a new work (cf. 1, p. 9. 13–18). There seems to be no other edition by any of Erasmus' regular printers except one 'ex postrema autoris recognitione', Basle, H. Froben and Nic. Episcopius, 1534 (β): not in BEr.[1], but there is a copy in the Bodleian (Tanner 452). A MS. of Erasmus' early work, copied for him by a secretary c. 1506, was still in his possession in 1526: see *App. de scriptis Clithouei* (LB. ix. 813 B).

The year-date of this preface is confirmed by the mention of Adrian VI (l. 46). A letter of Basil Amerbach from Basle, 5 Aug. 1522, announces the publication of *a* (Basle MS. G. II. 13. 126).]

ERASMVS ROTERODAMVS NICOLAO BERALDO S. P.

Posteaqvam Holonius ille desierat esse apud superos, eruditissime Beralde, non putabam mihi quenquam alium metuendum, qui naenias, quas iuuenis vel exercendi stili gratia vel obsequundans amicorum affectibus scripsissem, in vulgus aederet, in quiduis potius quam in hoc natas. Et ecce de repente apud Britannos exortus est alter Holonius, qui librum De componendis Epistolis excudit, quem annis abhinc ferme triginta Lutetiae scribere coe-

1283. 13. bellis] Cf. Ep. 1228. 52n.
16. Epphendorpius] See Ep. 1122 introd.
18. nobilitatem] Cf. Ep. 1122. 11 cr. n.
1284. 1. Holonius] See Ep. 904 introd. It was through him that the *Colloquiorum Formulae* (Ep. 909) had reached Froben and been printed without Erasmus' knowledge.
4. in vulgus aederet] For other unauthorized publications of Erasmus' works see Ep. 1186. 23n.
7. ferme triginta] A loose estimate.

peram, cuidam amico parum syncero, cui simili munere gratificari volebam, videlicet vt haberent similes labra lactucas. Lectioni simul et compositioni non plus temporis tributum est quam dies viginti. Atque adeo non erat tum animus hoc opus absoluere, vt archetypum illi tradiderim auferendum (nam adornabat longinquam profectionem), nullo antigrapho apud me seruato. Aliquanto post amici quidam, qui nescio quo casu nacti nugas eas descripserant, precibus adegerunt me vt operis rudimentum absoluerem : erat enim non solum rude verumetiam truncum ac mutilum. Receperam in manus, sed quum ne retractanti quidem arrideret, in totum abieci ; nequaquam fore suspicans quenquam tam effrontem qui me viuo et reclamante schedas meas euulgaret. Verum, vt video, nihil iam pudet typographos. Postea quam experiuntur nihil auidius rapi quam nugacissimas quasque naenias, neglectis interim priscis ac probatis autoribus, perfricta fronte sequuntur illud e satyra, ' Lucri bonus est odor ex re Qualibet '.

Proinde nos tametsi sic essemus affecti, vt nunquam antehac aeque senserimus quomodo fuerit animatus Flaccus, quum scriberet carmen illud, ' Vt nox longa quibus ', etc.—nam agnoscis reliqua : tamen sepositis operis sacratioribus, quae vt magis decent hanc aetatem, ita magis iuuant hunc animum, dies aliquot in recognoscendis quae iam exierant perdidimus, nescio quanta iactura studiorum grauiorum, certe maximo meo taedio. Quod ne mihi saepius accidat, etiam atque etiam te rogo, mi Beralde, effice quouis pacto vt iuuenis iste, nimium, vt apparet, amans mei, librum quem, vti scribis, a callido venditore magno emit, aut aboleat aut certe tibi tradat ad me transmittendum, quo mihi liberum sit de eo statuere. Typographis quid imprecer, nisi mentem meliorem ipsis dari ? Caeterum iuuentutem studiorum cultricem libens admonuerim vt in hisce nugis quamminimum operae perdat.

Video, discruciorque animo, bellum hoc inter Germanos et Gallos indies magis ac magis incrudescere. Quanta totius rei Christianae calamitas, duos potentissimos orbis monarchas sic feralibus dissidiis inter se conflictari ! Tolerabilius esset malum, si res eorum quorum interest monomachiis finiretur. Sed quid commeruere ciues et agricolae, qui spoliantur fortunis, exiguntur sedibus, trahuntur captiui, trucidantur ac laniantur ? O ferreos principum animos, si haec perpendunt ac ferunt ! o crassos, si non intelligunt ! supinos, si non expendunt ! Erat nonnulla spes in hoc nouo Pontifice, primum theologo, deinde spectatae a primis annis integritatis. Verum haud scio quo pacto fit vt Pontificum autoritas longe plus valeat ad excitandum inter principes bellum quam ad componendum.

Sed hi tumultus non dirimunt Musarum foedera, nec haec commercia nobis intercipere possunt bellorum leges. Non conuenit

13. amici quidam β : amicis quibusdam α.

but not necessarily a miscalculation. At the most twenty-seven years had elapsed since Erasmus' arrival in Paris.

8. cuidam amico] Robert Fisher ; see Ep. 62.

13. amici quidam] Perhaps Adolphus of Veere (Epp. 94,5) or Mountjoy (Ep. 117).

22. satyra] Juv. 14. 204,5.

25. Flaccus] *Epp.* 1. 1. 20.

32. iuuenis iste] No doubt one of Beraldus' pupils had bought a copy of the *Formula* or of Siberch's issue.

38. bellum] Cf. Ep. 1228. 52n.

Caesareanis et Gallis, sed pulchre conuenit honestissimorum studiorum sodalibus. Quare valebis, vir humanissime, simulque quum dabitur oportunitas, Budaeum, Deloinum, Brixium ac reliquos amicos meo nomine salutabis diligenter.

Basileae .VIII. Cal. Iun. AN. M. D. XXII.

1285. FROM JOHN BOTZHEIM.

Breslau MS. Rehd. 254. 38. Constance.
EE². 16. ⟨26 May ?⟩ 1522.

[An original letter, autograph throughout: the address-sheet is lost. First printed by K. Hartfelder in *Zs. f. Gesch. d. Oberrheins*, NF. viii, 1893, p. 29. The year-date is confirmed by Ep. 1279; but the month-date is in a form scarcely tenable. It is sometimes interpreted as 7 May; but Praüs and his companion could not have travelled from St. Georgenberg to Constance in one day. Possibly Botzheim began by dating on 26 May; and then, if Praüs' journey was delayed, altered to 1 June without erasing the 26.]

+

S. Quod itineris magnitudinem causaris, Erasme, preceptor omnium amantissime iuxta et doctiss⟨ime⟩, quo minus Constantiam venires, ita boni consulo, vt multis nominibus agnoscam Sletstadium te nobis iuste quidem abripuisse, tametsi nostro malo; quibus preter cetera incommoda id gloriae decessit, vt Erasmum hospitio suscipere contingeret. At cum liberum fuerit, quis non meliora quaeque deligat? quanquam interim caussam expostulandi tecum mihi non deesse credam. Parum abfuerat quin et me Sletstadium contulissem re comperta: ita illis illic charissimis meis, sed inmoderatis, litterarum voratoribus per id tempus hanc inuidebam gloriam. Videbar enim audire atque his oculis conspicere quandam subridentium amicorum gesticulationem, et praeraeptum nobis Erasmicum tryumphum diffluentibus labiis inter sese sibi applaudere. Debeo, debeo Vuymphelingo, preceptori meo venerando, debeo Paulis vtrisque, Voltzio et parocho, debeo Beato illi, ter tuo,

1285. 3. Sletstadium] See Ep. 1273 introd.

14. Vuymphelingo] See Ep. 224 introd.

15. Voltzio] See Ep. 368 introd.

parocho] Paul Constantine Phrygio, or Seidensticker (c. 1483–1 Aug. 1543), was born at Schlettstadt, and after schooling there under Crato Hofman, matriculated at Freiburg 3 June 1499, M.A. 1500. About 1503 he perhaps taught at Colmar. Three autograph letters from him to John Amorbach, dated Schlettstadt 1508, are in the Basle MS. G. II. 30. 132–6. In 1510 he was lecturing on theology at Basle, where in 1513 he became D.D. His intimacy with Beatus Rhenanus and Mich. Hummelberg is shown by MHE. ii. 17. For a time he was parish-priest of Eichstädt in Bavaria, and perhaps on his way thither was introduced by Beatus to Pirckheimer (BRE. 422); but in 1519 he returned to the same office at Schlettstadt. In 1522 Spiegel proposed him for the newly-founded N. Test. readership at Heidelberg, but without result: see E. Winkelmann, *Urkundenbuch d. Univ. Heidelberg*, i (1886), p. 218. His learning and taste (cf. BRE. 145, 170) made him a welcome member of the Schlettstadt Literary Society, and he became intimate with Wimpfeling, Sapidus, and Volz. In sympathy with them he drew towards reform (see K. Hartfelder, *Gesch. d. Bauernkriegs*, 1884, pp. 111–14; and cf. Ep. 1236. 149n), and in 1525 was obliged, like Sapidus later, to leave Schlettstadt (cf. BRE. 239). Turning to Strasburg, he became parish-priest of Illkirch, a few ms. to the s. In 1529 he moved to Basle as first Evangelical pastor of St. Peter's, and in 1532 was made Professor of O. T., in 1533 Rector. In 1535, at the suggestion of S. Grynaeus, the restored Duke Ulrich of Wurtemberg

Rhenano, debeo Sapido et ceteris eius farinae, bonis scilicet viris; debeo, inquam, quod rependam, si quando dabitur occasio, ita tamen vt omnes hii etiam inuitis dentibus Botzhemum perpetuo sibi sentiant deditissimum et ex animo fauentem.

Tyrannum illum rei Christianae inimicissimum, in te seuientem calculum, vtinam ad furcas Caudinas propellere liceret meo incommodo! In hunc non adeo multum abludere videreris, si Febrim illam Huttenicam nomine tantum mutato eo detorqueas, vt vel Fucckaro cuidam vel quibusdam ideotis Cardinalibus aut Abbatibus prepinguibus demandes. Moleste fero morbum illum subinde recrudescentem vsque ad extremam animi mei impatientiam, ita vt nihil vsquam sit mali quod illi non imprecer ex imis visceribus, qui Christianam iacturam ⟨facturus⟩ vsque adeo sit in Erasmo. Sed Christus, quae sua est clementia, rem suam in te curabit.

Ceterum quod ab hiis quae sub proximas nundinas excuduntur, abesse non poteris, plurimum approbo; tantum abest vt ansam abeundi tibi praestem, quando cum multis eum laborem communem mihi et vtilitati futurum sperem, modo ne ipsi mihi desim. Parateram tibi locum quem tuo more securus inhabitares, non dico magnificum, sed ex quo animum in te meum facile propensissimum iudicaueris; quem eo lubentius occupo et frequentius, quod Erasmo institutus sit.

De prefatione tua per me versa tarde commones; quam excudendam tradidi, non suspicatus quenquam futurum tam perfrictae frontis hominem et parum Christianae mentis, qui odio Lutheri, quisquis ipse sit, ipsam Christi et Euangelii veritatem luce clariorem persequeretur, quod hanc etiam attigisset Lutherus. Sed eo vsque pusillanimitatis progrediendum ex re fore non duco, si quicquam salutaris officii (quod tu nunquam non facis) Christianis sit exhibendum, vt metu M. N. quorumuis, etiam Hispanorum, Iudeorum

28. facturus *add. Enthoven, in fine versus.*

(Epp. 986. 1n, 1030. 65n) invited him to Tubingen; and there he spent the rest of his life as Professor of N. T., also doing much, as at Basle, for the reorganization of the University. He married, but his wife died a year before him (BRE. 361), leaving him with three young children. His works include a large but jejune *Chronicon*, Basle, J. Herwagen, 1534—undertaken at the request of Grynaeus, though Beatus considered him scarcely fit for it (BRE. 289, 290): and commentaries on Micah, Strasburg, 1538, and Leviticus, Basle, H. Petrus, March 1543. In the preface to the last he describes a school recently founded by Duke Ulrich at Tubingen.

See *Athenae Rauricae*, 1778, p. 18; Knod in ADB. xxvi. 92; R. Thommen, *Gesch. d. Univ Basel*, 1889, pp. 99–102; J. Gény, *Die Reichsstadt Schlettstadt*, 1900; VE. 974: and Zw. E³. 222n. His autograph signature may be seen on the title-page of a copy of Corn. Heresbach's Strabo, 1523, now in the Royal Print Cabinet at Berlin: see fig. 50 in H. Knackfuss' *Holbein*, tr. C. Dodgson, 1899.

16. Sapido] See Ep. 323 introd.

21. calculum] Cf. Ep. 1267. 10.

22. abludere] Cf. Hor. *S.* 2. 3. 320.

23. Febrim] See Ep. 923. 19n. In the dialogue Fever is dismissed to the representatives of wealth and power here indicated: see *Hutteni Opp.*, ed. Böcking, iv. 30–6.

38. prefatione tua] Perhaps the preface to the reader, 14 Jan. 1522 (cf Ep. 1274. 19n), printed with the Paraphrase on Matthew: see Ep. 1255 introd. A German version of it, with the title *Ein schon Epistel das die Euangelsch ler von jederman sol gelesen vnd verstanden werden*, was printed twice in 1522: by Adam Petri at Basle and by Grimm at Augsburg, but with no translator's name attached. See BEr¹. i, p. 88.

45. M. N.] magistrorum nostrorum.

et Coronellorum cessandum sit. Obstrictior enim Χριστῷ quam omnibus quantumuis illuminatis M. N. quis non est? Subodorabaris et recte quidem laconicam illam epistolam tuam nescio quid animi in me tui teporis suspitionem parituram, nisi laborum tuorum (quos habeo compertissimos) molem tibi subindicasses imminere. Nec enim par est quibusuis Botzhemis tempus impendere, quod multo rectius publicis commodis reseruatur.

En tibi, Erasme, potior animi mei pars, duos bonarum litterarum (quod familiare colloquium indicat) studiosos, nempe Chilianum Praüs, Benedictini instituti a monte diui Georgii in Oeni valle siti monachum, et alterum Symonem Mineruium, tibi antea, quod intelligo, non omnino incognitum; mihi quidem antea nunquam visos, sed eos qui, cum Constantiam appulissent, in diuersorio publico perquisissent, si quisquam illic esset Erasmi studiosus. Quibus ego denuntior. Quod cum intellexissem, vocaui illos. Quorum humanitas extorserat a me, quod vltro ambiebam, nempe litteras vt reciperent tibi perferendas quibus commendatiores tibi futuros sperabant; nam tui videndi gratia Basileam adire se dicebant.

Postremo id ex te scire percupio, quid proxime a Frobenianis prelis per te diuulgandum sit. Quicquid parturias, ita enitere, vt valetudinis tuae rationem habeas. Bene vale et nonnunquam vel verbulo Botzhemum tuum compella, qui se tibi cupit esse quam commendatissimum.

Ex Constantia †26 Cal. Iunias. M.D.XXII.

I. Botzhemus tuus ex animo.

1286. From Bacchusius.

Breslau MS. Rehd. 254. 14. Bruges.
EE². 18. 27 May 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is amply confirmed by the contents. The month-date is misprinted in EE². as 21, in Horawitz iii. 12, EE. p. 299 as 24. Of Bacchusius I can find nothing more than is contained in this letter. He was perhaps a schoolmaster at Bruges; and for two years he had been tutor to Louis of Flanders.]

S. D. Cogitanti mihi nuper vbinam Erasmus ille foret, vir literatiss⟨ime⟩, quidue ageret quaue esset valetudine, occurrit e Bruganis nostris congerronibus quidam, laetum, ita me dii ament, afferens nuncium. Dicebat quippe Erasmi mei familiarem e Germania Brugas appulisse. Vix me contineo quin protinus susque deque cursitans inuestigem hominem, rogaturus portaretne noua quaepiam, nihilne stupendum referret. Illum inuenio, rogo qui valeat Erasmus. 'Perbelle' inquit. Gaudeo equidem de tua bona valetudine. Atque etiam, nolim mihi fidas, si mentior, quenquam tum reperiri potuisse tuos inter amiculos magis me gaudio delibutum. Quid enim queam audire acceptius, quid lubentius, quam Erasmum recto habere? Est enim ea amiciciae lex, vt rebus prosperis amicorum

1285. 46. Coronellorum] Cf. Ep. 1256. 19n.
48. epistolam] Not extant.
55. Praüs] See Ep. 1279. 10n.
monte diui Georgii] See p. 56.
56. Mineruium] A kinsman of Praüs; see Addenda to this volume.
1286. 4. familiarem] Hilary; who arrived at Bruges c. 14 May (cf. Ep. 1281. 19, 23nn).

gaudeamus, doleamus aduersis. Colloquimur, vt solent φιλομοῦσοι, satis familiariter; dicit se afferre quae ad nos necdum aduenerant, nempe opuscula aliquot non inerudita: quod facile suspicabar, vbi e tua officina musaeoque prodire acciperem. Nihil non nitidum, nihil non syncerum, quicquid Erasmicum. Colloquiorum opusculum solito auctius locupletiusque excusum narrat. 'Gaudium merum nuncias' inquam ego. 'Qui sic?' 'Non est' inquam, 'quod me magis oblectet, quippe qui exploratum habeam, speremque fore vt haec certatim parique diligentia tam senes quam iuuenes euoluant, conterant atque ediscant, haud mediocrem hinc relaturi frugem.' Quis enim tam stupidus qui non perspiciat quam sint lepida, quam sint concinna, quam denique vtilia? Nec est, opinor, quisquam ita ignauus, vt quod est familiariss⟨imum⟩, quodque in singulas pene horas fere vsurpamus, nolit candidiss⟨imum⟩ simul et absolutissimum. Quod ad me attinet, futurum confido vt Brugana pubes tuis e Colloquiis longe euadat doctissima, id perdocta quo et literatis sit volupe et parentum in literas inflammet animos. Gaudent nimirum qui suos rite institutos ac literatos audiunt, aliosque in id animant. Deinde in Mathaeum Παράφρασιν aeditam, Epistolas quoque scribendi opus non inutile, postremo quaedam in Lutherum a te scripta; quae qualia sint, necdum videre licuit. Gratulor plane nostro saeculo tam foelici quo literas renasci videam atque restitui, idque opera vel Roterodami vnius. Atque vtinam in fatis sit vt plures huiusmodi contingant! Digredimur, ille negotiorum satagit suorum, ipse alio.

Hactenus qualis nostra fuerit fabulatio habes. Qui Pratensis valeat, accipito. Valet bellissime. Musas colit, vt solet, in has incumbit pro viribus. Neque est inter aulicos hoc studiosior, non est qui et literas et literatos impensius amet ac reuereatur. Cum hiis lubenter agit, hos non grauate hospitio excipit, hos non illiberaliter fortunis auget, quae eius est humanitas. Ausim, mihi crede, deierare iam a biennio perpetuo quo ipsi preceptorculus fuerim, nullum diem tam ignaue effluxisse quin linea in literis ducta superesset, nullum tam occupatum quin vel horam vel horulam negotiis publicis suffuraretur. Quid pluribus? Est studiosissimus, te prae caeteris amat vnice, te orbis lucem praedicans, oculum Germaniae, Italorum principem, Hollandorum, Flandrorum ac quicquid est maritimorum hominum, decus, theologorum doctiss⟨imum⟩, oratorum facundissimum, poetas inter cum maxime diuinum, tum artificiosiss⟨imum⟩. Et, 'vt hominem suis pingam coloribus, omnium est' inquit, 'horarum homo omnibusque numeris absolutissimus'. Tuus est totus.

Iam de literis audi. Literas tuas anno superiori ad se datas vbi me prior e Viuete luci datas accepisset, accersit Bacchusium, huic gaudium communicet. Vtinam hominem videas ridere, gestire, sibi gratulari! Plane alium diceres Pratensem, hominem: tanto erat perfusus gaudio. 'Non possum' inquit, 'non videri fortunatus, quod is visus sim Erasmo qui amicorum suorum cathalogo asscribar.

17. Colloquiorum] See Ep. 1262.
31. Παράφρασιν] See Ep. 1255.
Epistolas] See Ep. 1284.
32. in Lutherum] Cf. Ep. 1275. 20n.
38. Pratensis] See Ep. 1191; and cf. Ep. 1281. 64.
55. Literas] Ep. 1191: which had just been printed in F.

Nullum potuit in me conferre beneficium acceptius. Quid enim immortalitate preciosius, quae nec auro nec hyacyntho parari possit? Hoc mihi donauit Erasmus vel minima scheda, quod nullis opibus emeris. Atque vtinam' inquit, 'crebrius liberiusque ad me scribat! Hoc nihil fuerit gratius. Nihil est quod me publicis negotiis defessum magis mihi restituat. Tenuior sum, pro dolor, fortuna, quam qui Erasmo parem refundam vicem. Confido tamen fore vt ipsi gratificer, quod certe fecero non grauate. Eram commendaturus apud Caesa⟨ream⟩ maiestatem, ni esset commendatissimus.' Addebat huiusce farinae et alia: quae si pergam narrare, vereor ne in Iliada epistolium quod institueram, euadat. Hortor itaque, mi Erasme, atque oro, vt Pratensem ames, Pratensi scribas. Amicus est, is est qui tibi operam accommodare et velit et possit. Possit quoque nunc impensius; mittitur enim in Britanniam legatus, solus quidem. Erant inter aulicos tum quum delegeretur, qui nollent; erant qui socium adiungerent. Carolus neminem admittit, hunc aptiorem eiusmodi prouinciae obeundae quam cui collega iungatur, asserens. Pratensis vicit illorum et inuidiam et consilium. Ambigit nemo hominem summa cum laude ac Caesaris honore posse exequi atque perficere omnia: quod Deus fortunet, oro. Audi quanti sit apud Caesarem. Ex Caesare audiuit tam abstrusa, tam secreta qualia aulicorum nullus vnquam: cui Caesar istaec concrederet, praeter hunc erat nemo.

Vxor grauida parturit iamiam. Optarim pariat fauente Lucina vtroque parente prolem dignam.

Habes, vir humaniss⟨ime⟩, quid hic geratur. Vnum fac exorem te, ne scribendi tarditatem ignauiam dixeris; meae verecundiae, improbae quidem illi, dandum erat. Verebar enim ad t. d. meas mittere schedulas incultas atque scabras nihilque redolentes lucernae Aristophanicae. Vicit tandem tua humanitas, qua nihil non boni facile consulis quod ab amico sit profectum; vicit et tuus Hilarius, qui vt auderem persuasit: te candidiorem quam qui quemquam asperneris. Salutem t. d. asscribi iussit Pratensis. Vale, praeceptor optime. Tuum Bacchusiolum vel inter minimos scribito.

E Brughis 27 Maii. Anno redempti hominis 1522.

Tuus Bacchusius quantulusque est, totus.

D. Erasmo Roterodamo, theologorum doctissimo, suo praeceptori obseruando.

1287. From Guy Morillon.

Breslau MS. Rehd. 254. 110. Bruges.
EE². 15. ⟨c. 27 May 1522.⟩

[An original letter, autograph throughout. An approximate date can be assigned from the movements of the Court (see l. 2n); and this is corroborated by the references to Epp. 1273–6, brought by Hilary Bertulphus. He no doubt carried this letter back together with Epp. 1281, 1286.]

Honorandissime domine. Literas D. V. in itinere accepi, dum Curiam festinabundus sequor, quam Calesii iam peruenisse audio.

1286. 88. t. d.] tuam dominationem.
89. lucernae] Cf. *Adag.* 672.
1287. 1. D. V.] dominationis vestrae.
2. Calesii] Charles arrived at Calais on 25 May, and crossed to Dover next day: cf. Ep. 1281. 44n.

Haesi aliquot dies Bruxellae, dum huic profectioni Hispanae necessaria paro, nec Hilario quicquam operae praestare potui per absentiam meam. Quanquam non video quid ei per me praestari potuisset; ita diligenter omnia curauit. Et iam hic in aula notior est quam vt vel mea vel alterius egeat opera. Quin aliis quoque fauorem exhibere potest atque adeo mihi, vt ex literarum expeditione cognosci poterit.

Procuratorium quod D. V. a Barbirio nostro missum putat, nusquam videre potui: nec est quod damnum timeat, etiam si in alienas manus venerit, quod non credo. Nuper enim scripsit Barbirius fratri suo et mihi quo modo vellet resignare beneficia sua ipsi fratri suo. Quod tantum abest vt cum aliquo D. Vestrae damno fiat (si fiat), vt multo securior futura sit pensio. Nam in huiusmodi resignatione Barbirius reseruat sibi fructus beneficii et regressum, vt si frater prior moreretur, rediret iterum ad ipsum; et si frater superuiuat, obligatur ad solutionem pensionis, soluturus omnino, etiam si non obligaretur. Et sic siue resignetur beneficium siue non, semper apud Barbirium manet pensio. Imo si moreretur Barbirius post resignationem, pensio manet superstes in fratre.

Epistolas quibus D. V. declarat nec esse nec vnquam fuisse Lutheranum, magnopere videre desidero. Petam a D. Glapione, vbi in Curiam venero. Omnes hic magnates D. V. multum fauere videntur. Non parum profuerit quod D. V. omnibus scripserit.

Pensio D. V. non modo seruabitur incolumis apud Caesarem, sed etiam statim soluetur, si D. V. hic aliquem constituerit procuratorem ad recipiendum, vel solum scripserit domino thesaurario Ioanni Riffault, qui amico erga D. V. est animo, vt hesterna vespera mihi dixit. Manebit hic cum illustrissima D. Margareta. Poterit D. V. scribere Petro Aegidio vel alteri, qui pensionem ipsam recipiat pro anno praeterito, et in literis quas ad ipsum Thesaurarium scribet, nominare eum cui danda erit pensio. Si hic manerem, possem optime hoc procurare. Sed quis scit an hic erimus vel in Hispania? praesertim cum venti duobus sequentibus mensibus lente flare consueuerint.

Quod D. V. petit, vt cohibeantur Carmelitae et Praedicatores, in concionibus ne in se deblaterent, hoc facile fieri poterit sine scripto Caesaris, si R. Cardinalis Leodiensis et Episcopus Cameracensis illis

---

4. Hilario] See Epp. 1257. 13n, 1281. 23–7, 88n.

10. Procuratorium] Cf. Epp. 1245. 28, 1254. 19–21.

13. fratri] Nic. Barbirius: see Epp. 613 introd., and 1094. 29 n.

15. pensio] See Epp. 1094, 1235, 1245.

22. Epistolas] Epp. 1273–6.

23. Glapione] See Ep. 1275.

26. Pensio] See Ep. 1273. 44n.

29. Riffault] or Ruffaldus, chevalier and seigneur of Neufville, was Treasurer-general to Charles in 1519–20 (Henne iii. 247) and still held office in 1540 (Gachard ii. 162). He seems to have been in favour with Margaret of Austria (Henne iv. 381), and he showed himself a good friend to Erasmus (Epp. 1342. 87–8, 1461 and EE. 71; cf. Ep. 1585). A son of his was a pupil of Vives (Ep. 1303. 54n); and a daughter married with Mathias Laurinus (EE. 71: see Epp. 201. 2n, 651. 3n).

37. petit] In Epp. 1275, 1276.

39. Leodiensis] See Ep. 1268. 69n.

Cameracensis] Robert (1500—31 Aug. 1556), a younger brother of Wm. Croy (Ep. 647 introd.), who by resigning to him, c. 19 Dec. ⟨1519⟩ (C. Massaeus, *Chron.*, 1540, p. 274), the see of Cambray, secured it to the third member of his family in succession (cf. Ep. 497). Robert was a pupil of Latomus (Epp.

imposuerint silentium ; quod onus omnino in eos incumbit, non in Caesarem. Scribat D. V. super hoc Leodien⟨si⟩ et aliis episcopis quorum interfuerit. Non dubito quin hoc facile fuerit impetratu, maxime apud Leodiensem, qui de D. V. tam magnifice loqui consueuit. Nec credo eum instigatum ab Aleandro ; quem pessime odit, vt audio ab his qui hoc compertum habent.

Epistolam ad Barbirium nisi tuto ⟨non⟩ committam. Colloquar cum Moro in Anglia. Vtinam haberem literas D. V. ad eum atque etiam ad D. Cardinalem Eboracensem! Maxime voluissem videre D. V. ante nostrum in Hispaniam discessum. Supplico vt frequenter scribat ad omnes magnates Curiae, et mihi iniungat si quid curatum velit. Bene valeat D. V.

Ex cubiculo domini Decani Donatiani apud Brugas.

E. D. V. deditissimus seruitor G. Morillonus.

Honorandissimo domino meo, D. Erasmo Roterodamo. Basileae.

[1278]1288. From Andrew Alciati.

Basle MS. G. II. 13^{a}. 48. ⟨Châteauneuf.⟩
⟨c. 29 May 1522.⟩

[A copy by Boniface Amerbach, probably made at Châteauneuf before the original was sent off. On the verso he copied also Ep. 1278, apparently from Erasmus' rough-draft. For a trace of Erasmus' reply to this letter see Froben's letter to Boniface quoted in Ep. 1293 introd.]

Venit tandem ad me Amorbachius noster tuasque attulit litteras, reddiditque plane ambiguum vnde magis laetarer ; nam et aduentus eius multo mihi exoptatissimus, et quicquid a te prouenit, ceu sacrosanctum, summa apud me in veneratione est. Sic vtroque nomine me fere beauit vir ille ; et tu tamen eum commendas mihi, quasi ea meritus citra vllam alicuius commendationem non sit quae homo homini tribuere potest. Sed hoc de te humanitas egregia synceraque charitas forte extorsit, dum amici causa nimis sollicitus esse non dubitas, nunquamque mutuo in amore tibi ipsi satisfacias. O candidam mentem verumque Christiani hominis pectus, quod omnes amare, exosculari, omnibusque officiis prosequi deberent, atque inde verae institutionis exempla petere, non secus atque ab eo quem canonem vocabant prisci illi pictores. Quod qui facere nesciunt, sed potius vltro te insectantur, hi et saeculi nostri quo natus es bona non agnoscunt, et immedicabili mentis vitio laborant.

Nam quod Luteriani libellis te dentatis proscindere minentur, non est quod doleas, si illis displices qui sanioribus quibusque displicent. Accedit enim et hoc ad laudem tuam. Potuissent forte prima illa aeditione plaerisque persuadere (mihique plane persuaserant) Christiane pietatis zelo se commoueri ; sed quae deinde

934. 3n, 1256. 75n); but an attempt to secure Goclenius as his tutor in 1524 (Ep. 1457) was unsuccessful. In 1546 he was a delegate to the Council of Trent. See GC. iii. 52, BN. iv. 566.

1287. 46. ad Barbirium] See Ep. 1302. 1n.

48. Eboracensem] Wolsey. Erasmus probably complied with this wish.

52. Decani] Marcus Laurinus.

53. E.] Eidem.

1288. 13. canonem] The work of Polycletus: see Plin. *H. N.* 34. 8. 55.

20. prima illa aeditione] Perhaps the composite volume of Oct. 1518: see Ep. 904. 19n.

ediderunt quaeque hoc nomine indies moliuntur, stant contra. Accepi enim reseratis pudoris Christianaeque aequanimitatis claustris, in iurgia et contumelias exitiabileque odium eos prorumpere, agi et quandoque manibus, et aduersus Euangelicas traditiones omnia scandalo cum maximo fieri. Qua ratione et in eos firmum te esse conuenit, qui maiore, vt ego arbitror, dolo Luterianae factionis te insimulant, vt velis nolis in eorum castra secedas ; quo consilio nescio quidnam magis impium cogitari possit. Sed tu te Hieronymiano clypeo tuebere, nec de te dici sines quod de Tertulliano ille prodidit, vt aliquorum inuidia vel contumeliis accensus in aliud dogma desciscas quam in qua hactenus ὀρθοδοξοτατῶς et summa cum laude vixisti.

Illud magno tibi solatio esse debet, quod ex veteribus etiam sanctissimis patribus neminem tam felicis industriae fuisse optime nosti, qui huiusmodi vitilitigatores non fuerit expertus. Estque aliquanto melior quam veterum illorum tua conditio, quod propter peritissimorum plurium numerum qui ea tempestate degebant, tantae existimationis illi non erant, iccircoque inimicis et insidiantibus oportuniores habebantur. At tu saeculi nostri vnicum ornamentum supra omnem inuidiae aleam constitutus es, vt quanquam illi plurimum oblatrent, nihil tamen auctoritati tuae diminuant, cum huiusmodi accusationibus credat nemo. Macte igitur tua hac virtute esto et, quod facis, rem studiosorum adiuuare perge.

1289. From Maternus Hatten.

Leipzig MS. Spires.
EE. 8. 4 June 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the various books mentioned.]

S. D. Reuerendissimus dominus Episcopus Basiliensis, doctissime Erasme, proprium nuncium iam ad nos misit, cupitque a dominis meis sibi communicari copiam decreti nuper in synodo nostra Spirensi a reuerendissimo domino nostro Episcopo Spirensi disseminati. Cuius nuncii presentiam sero nimis percepi ; quare, que tuam humanitatem latere nolui, paucis accipe.

Allatus est e Roma vni ex nostris Romanistis in profesto Ascensionis Domini libellus Iacobi Lopidis Stunice contra te editus, habens duternos, vt vocant, septem ; quem exscribi curassem ac tibi misissem, si non eius copia mihi, amico tuo, denegata hactenus fuisset. At dominus Decanus, tuus amicus, hesterno vesperi mihi libellum procurauit ; cuius titulum ac epistolam liminarem simulque omnia capita et eorum initia ac finem per amicos tibi fauentes hac nocte exscribi curaui : quo impostor ille ostendere conatur te non solum, vt ipse

1289. 4. desseminati *MS.*

1288. 30. de Tertulliano] Hier. *Cat. script. eccles.* 63.

1289. 1. Basiliensis] Christopher of Utenheim : see Ep. 598.

4. Spirensi] Geo. Palatinus : see Ep. 290. 13n.

7. profesto] 28 May.

8. libellus] *Erasmi Roterodami Blasphemiae et Impietates*, Rome, A. Bladus, 1522 : cf. Epp. 1290, 1291, 1302.

11. Decanus] Thos. Truchses : see Epp. 355. 49n, 867. 31-2, 1302. 31.

13. exscribi] For a method of doing this cf. Ep. 1174. 17n.

ait, Lutheranum esse, verum etiam omnium Lutheranorum signiferum. Que omnia presentibus mitto, ac amico in te animo a me tibi missa credas rogo.

Ceterum certior reddi cupio an Frobenius Hylarium et cetera a me per Marcum, vectorem Seleustadiensem, xi Cal. Iunii missa receperit; et cum Arnobio quid agatur. Et, si Frobenio integrum fuerit, mittat aliquot Noua Testamenta in magna et parua cartha. Lectus est hic a multis libellus Regis Anglie cum magna voluptate: nunc Stunice in te scriptus a quibusdam (paucis tamen) non minori studio circumfertur. Deus opt. max. te bonis studiis ac nobis amicis tuis diu ac semper incolumem seruet. Dominus Decanus impendio te salutat. Vale et salue, doctissime Erasme. Beatum, Frobenium et eius iucundissimam conthoralem, Hieronimum ceterosque amicos saluere percupio.

Spiris pridie Nonas Iunias Anno M.D.XXII.

Maternus Hattenus tibi deuotissimus.

Grecae Latinaeque doctissimo viro D. Erasmo Roterodamo, bonorum studiorum assertori vigilantissimo, amico et preceptori insigniter colendo. Basilee. Zum Sessel.

1290. From Wolfgang Fabricius Capito.

Breslau MS. Rehd. 254. 45. Nuremberg.
LB. App. 323. 5 June 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the two books mentioned. Capito was now at Nuremberg as agent for the Archbishop of Mainz in connexion with the Council of Regency: see P. Kalkoff, *W. Capito*, 1907, pp. 112–13, where this letter is discussed.]

S. D. Stunicae libellus Lutheranis plausibilis est. Titulus est: 'Erasmi Roterodami Blasphemiae et Impietates per Iacobum etc.'. Versa pagella continet gloriosam Stunicae epistolam, qua testatur se ostensurum quam sit Erasmus Lutheranorum signifer ac princeps. Postea ex annotationibus Noui Testamenti, scholiis in Hieronymum et reliquis libris tuis pleraque facientia ad vulgi palatum atque omnium cupientium res in melius nouatas. Suum cuique argumento eulogium praescripsit, in hunc modum: 'De horis canonicis,' 'De primatu Apostoli Petri supra caeteros Apostolos', 'De humanis constitutionibus', 'De articulis Parrisien⟨si⟩bus', et id genus. Subiicit mox tua verba: quae neque inimici paulo cordatiores egreferre possunt, tanta est eloquentiae dulcedo, virtus iudicii et cautio in omnibus.

1289. 18. Hylarium] Evidently a MS. for use in Erasmus' edition: see Ep. 1334.
20. Arnobio] See Ep. 1304.
22. libellus Regis Anglie] See Ep. 1227. 5n.
27. conthoralem] Gertrude Lachner: see Ep. 419. 18n.
Hieronimum] Froben: see Ep. 903. 2n.
33. Zum Sessel] Froben's house and printing-press, Todtengässlein 3, bought from John Amorbach 14 Dec. 1507: see P. Heitz and C. C. Bernoulli, *Basler Büchermarken*, 1895, pp. xv, xx.
Erasmus continued to live with Froben till the autumn, but then migrated 'in edes suas superiores', which also belonged to Froben: see Ep. 1316. 38n. The migration may be dated about the end of Sept. 1522; for he was ten months in Froben's household (1, p. 45. 19–22 and Ep. 1528).

1290. 2. Blasphemiae] Cf. Ep. 1289. 7n.

Gratulor tibi tam commodum inimicum, cuius industria, dum cupit lacessere, optimo cuique te comprobat ; hoc est, qui sis velut in tabellam depingit, quatenus oculi concipiunt mediocres. Lutheranos hostes minime contemnendos sensisses propediem ob editas epistolas et librum Regis Angliae, non admodum, vti affirmant, a tua phrasi et stilo dissidentem. Stunica imprudens illos complacauit vnico libello, qualem aliquando amicus aliquis ex tuis consarcinare coactus fuisset. Gaudeo equidem : cui nihil acerbius quam videre Erasmum atris libellis et superuicturis proscindi. Felicibus enim ingeniis abundant, resipiscentibus genium posteritatis, et materia fauorabili ; si tecum in hac arena congredientur, praestabunt, nedum numero erunt superiores. Seculum instat hoc multo felicius, quod animum sibi constantem atque ingenium litteris instructum iuxta ponet, non tam Musarum sacris quam excolendo Christo nauabit operam : ita se omnia proferunt, quantum ex re praesente coniicio. Quare oramus quicunque tibi studemus, ocio atque quieti consulas, fugiendo hanc tragoediam, non magnatibus contra animi sententiam conniuendo, neque etiam orientibus post te, immo ex tua messe subnatae segeti, repugnando. Alia tibi ratio scribendi fortassis non fuit ; modus, vt fert pectoris bonitas ac stili, longe alius est. Qua igitur via eisdem argumentis eandem causam in alio improbabis, propterea quod inconsultius maioreque periculo egerit posthabita sui securitate.

Iactant hic libellum Erasmi aduersum Lutherum. Nondum vidi, neque credo id te ausum quod in me reprehenderes. Consulit Princeps meus ne ad Stunicam respondeas ; idem ego te cohortor. Vtram in partem deflexeris, alterius erit odium sustinendum. Sunt qui malint ad meliorem quam feliciorem partem declinares, quod hec fluctuet dubiaque sit animo, illa autem suis nixa radicibus, fundata in petram Christum, se ipsam in dies viribus superet ; tametsi liberum et immunem esse et extra teli iactum tutius est, si quidem nos potius quam reipu⟨blicae⟩ salutem respicimus.

Haec boni consule ; nam sunt simplicis animi te impendio obseruantis, quae extorserunt grauissimae bonorum de te censurae, praeterea praesentissima seculi mutatio. Quantum ad religionem attinet, aut erit orbis noster Christianus aut totam Christi imaginem explodet : non est tertium. Vale in Domino et Christum cum publica pace, sicut facis, ama, mi Erasme.

Nornbergae. 5 Iunii an. 15. 22.

Fabritius Capito tuus ex animo.

Incomparabili viro D. Erasmo Roterodamo suo, tanquam parenti colendo.

26. ingenuum, *LB*.

---

18. epistolas] Perhaps Henry's two prefaces, undated, to Leo x and the reader, which are prefixed to the *Assertio* (Ep. 1227. 5n): not his undated letter, which is found in some copies, at the end on new signatures, addressed to the Dukes of Saxony, 'pie admonitoria', warning them against Luther and urging them not to allow him to translate the Bible ; for F. Gess shows (*Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Hz. Georgs von Sachsen*, 1905, pp. 499, 500) that that was dated from Greenwich, 20 Jan. 1523.

librum] See Ep. 1227. 5n.

19. phrasi] Cf. Ep. 1275. 86 cr. n.

37. aduersum Lutherum] See Ep. 1275. 20n.

39. Princeps meus] The Abp. of Mainz : cf. Ep. 1241. 29–32.

1291. From John Caesarius.

Basle MS. G. I. 25. 15.

Cologne.
14 June ‹1522›.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is given by the mention of Stunica's book, and of Busch's presence at Basle. The bearer was perhaps Antony Brugnarius (Ep. 1318), who left Antwerp c. 5 June for fear of being suspected of complicity with Nic. of Hertogenbosch (Ep. 616. 14n) and Corn. Grapheus (Ep. 1087. 355n), after their public condemnation as heretics at Brussels, 29 April 1522: see Geldenhauer, *Collectanea*, ed. Prinsen, 1901, pp. 46,7. He did not, however, enter Basle, but turned off to Montbéliard, arriving there c. 22 June: so that this letter, if he was the bearer, cannot have reached Erasmus at once.]

S. D. P. Qui hasce litteras meas ad te pertulit, Erasme omnium mihi charissime, aliquot apud nos diebus delituit; quam vero ob causam ipse tibi luce clarius exponere poterit. Quapropter opus mihi non est rem ipsam, quam alioqui ad te scribere constitui, latius explicare. Non poterit autem ipse eam rem tam dolenter referre, quanto dolore animi tui consternaberis, certo scio, vbi ex ordine tibi omnia exposuerit. Res Christianorum eo mihi perducta esse videtur, vt prorsus animum despondere cogamur, nisi Christus, vnica et extrema spes, nostri misereri velit. Vndique mala nos circumstant. Bella vbique terrarum omnia contristant. Celum ipsum nobis aduersatur. Interim nobis placemus, interim nostro viuimus more; a quo ne latum quidem vnguem nobis discedendum putamus. Hodie non modo gens contra gentem insurgit, imo in ipsis ciuitatibus non conuenit inter ipsos ciues. Noue iam surgunt factiones, ne dicam persecutiones. Laicus clero infestus est; clerus contra laicum propemodum abhominatur. Quanta contumelia his diebus nonnullos ex ordine clericorum ciues nostri affecerint, non tam tedet quam non licet scribere. Quenam autem huius mali causa sit atque origo, in presentia non datur intelligere. Nec tamen tanta inter hos discordia est quin maior mihi instare videtur inter litterarum studiosos; nec inter eos modo qui diuersa eas ratione sectantur, sed et inter eos qui politiores litteras coluisse ex aequo probantur.

Vidi nuper librum, in quo Stunica quidam haud vulgariter doctus, publicus, vt audio, in vrbe Roma professor, natione Hispanus, aliquot locos ex operibus tuis passim collegit, veluti capita quedam, quibus nebulo ille iactat ac pollicetur se edendo propediem opere alio probaturum te non modo blasphemum sed et impium. Quem librum cum legerem, et quotquot apud nos alii probe instituti, statim facile coniecimus que causa illum impulerit cur hec contra te moliatur scribere: nempe vt te ordini ecclesiastico infestum reddat, non tam inuidia motus quam haud dubie aliquorum in vrbe Roma suasu inductus, ac sibi interim illius ordinis fauorem conciliet ad impetrandum sacerdotia quomodocunque. Sed non dubitamus te nihil vereri ac te non metuere tibi ab illo, modo res inter vos controuersa ratione, non liuore, iudicio non odio, expendatur. An hec premia sunt que tanta ingenia tandem referent? Prestiterit fortassis ledere quam in commune consulere, si sic agetur cum iis qui prodesse omnibus student, reuocare lapsos ab erroribus, restaurare quod collapsum est, indintegrare quod est corruptum.

4. rem ipsam] Perhaps the affair at Brussels: see introd.
23. librum] Cf. Ep. 1289. 2n.

Sed hec longius tecum fortasse ago quam deceat. Verum non deerat ratio que me ad hoc perduxit, quanquam cum hoc scriberem, hora erat noctis prope vndecima. Vale optime, et me tibi esse deditissimum certo tibi persuade. Iterum atque iterum vale.

Colonie Sabbato post pentecosten.

Ioannes Cesarius.

Saluta, queso, meo nomine Hermannum Buschium et ceteros quos scis mihi vtcunque notos.

Eximio viro Erasmo Roterodamo, amico suo optimo et inprimis colendo.

1292. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 87. Basle.

O^2. p. 134: Lond. xxx. 9: LB. 627. 16 June 1522.

[The year-date agrees well with the contents. For a letter written to Vives on the same day see Ep. 1303. 33.

About this time Erasmus received a visit from Balthasar Hubmaier (cf. BRE. 192), later the well-known Anabaptist leader; who wrote thus to Jo. Adelphius of Schaffhausen, 23 June 1522, *s. l.*, 'Diebus exactis . . . descendi Basileam, vbi Buschium accessi, hominem vere doctum, et Glareanum, item Erasmum salutaui. Multa cum illo de Purgatorio contuli, ac super iis duobus passibus Iohannis 1. ⟨13⟩, "Neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri". Erasmus aliquandiu de Purgatorio continuit se, sed tandem vmbratilem adducens responsionem, ad multa alia et varia quidem properauit. Libere loquitur Erasmus, sed anguste scribit' (J. H. Hottinger, *Hist. eccl. N. T.*, vi, 1665, pp. 550–1).]

ERASMVS ROTERODAMVS VTRIVSQVE LITTERATVRAE DOCTISSIMO CONRADO GOCLENIO S.

Accepi tuas literas. Georgium, opinor, iam vidisti; ex quo cognouisti rem. Dic illi non sacerdoti, vt, si decreuit abire—quod tamen ego non probo—, δεῖ θαρρεῖν. Prima coitio. Nebulo magnus est. Veniat huc bonis auibus sub proximis nundinis. Non deerit illi bona conditio. Sed tamen ego malim non solui chorum, multis de causis. Alius erit exitus quam putatur. Loquor de bonis litteris. Scripseram de Ceratino. Saltem ille veniat. Σίγα, φρόνει, νῆφε, ἀπίστει, καὶ θάρρει, καὶ ἔρρωσο. Basileae. Postridie Trinitatis An. 1522.

1292. tit. vtrivsqve litteratvrae doctissimo O^1: eidem m. O^2: *om. LB.*

1291. 46. Buschium] For his presence at Basle at this time cf. Zw. E^2. 199, 204.

1292. 1. literas] Not extant: probably dated c. 31 May and carried by Hilary (cf. Ep. 1296. 12–15n).

Georgium] A messenger, whose departure from Basle may be dated about 8 June (cf. Ep. 1296. 13–15). For indication of his return see Ep. 1303. 20.

2. rem] Perhaps the matter of the house and garden at Louvain: see Ep. 1209. 4n. It appears also from Epp. 1296. 17, 1355, that Erasmus had left some of his property behind, under the care of Nevius and Goclenius in the Collège du Lis.

illi non sacerdoti] Perhaps Melchior Viandalus: see Ep. 1237. 41n.

3. Prima coitio] Cf. Ter. *Ph.* 346.

5. chorum] The circle of Louvain scholars described in Ep. 1237.

7. Ceratino] Cf. Ep. 1237. 21–5.

8. ἀπίστει] Cf. Epicharmus *ap.* Cic. *Att.* 1. 19. 8: cited by L. Pearsall Smith, with Dem. *Phil.* 2. 24 and Bacon, *N. Org.* 1. 92 'Prudentia ciuilis . . . quae ex praescripto diffidit', to illustrate a passage from Sir H. Wotton's letter of 20 Oct. 1589, 'the rule of life, *diffidere*'. Dion Chrysostom's Περὶ ἀπιστίας, with a Latin translation by Joachim Camerarius, was printed by Petreius at Nuremberg, 1531. Cf. also Epp. 1257. 9–10, 1696.

1293. To Boniface Amerbach.

Basle MS. AN. III. 15, 1[b]. Basle.
Q. 52. 24 June 1522.

[Autograph throughout. No doubt a reply to a letter contemporary with the very entertaining narrative of his journey to Avignon and Châteauneuf (see p. 55), which Boniface wrote to Basil, 29 May 1522 (Basle MS. G. II. 13. 123). As Basil's reply to Boniface was written three or four times in rough copy and not dispatched till 6 July (ibid. 123[a], 124, 125, 125[a]: see Am. E. 14), it is likely that this letter was kept waiting for a suitable messenger till the same date. On 6 July 1522 Froben too wrote to Boniface (Basle MS. G. II. 29. 116): 'Der Bucher halben zu drucken hat myn son vnd dominus Erasmus domino Alciato geschriben. . . . Wist das ich truck in Augustino de Ciuitate Dei. Hab truckt De modo conscribendi Epistolas, auch truck ich Arnobium super Psalterium vnd Moriam vnd ander cleine buchlin vff die negste mess mit sechs pressen.'

Boniface replied to Basil on 14 Aug. (Basle MS. G. II. 13. 128), and probably to Erasmus at the same time; but the letter does not survive.]

S. Vt omnia tibi letissima opto, mi Bonifaci, ita isthuc eunti nescio quid mihi mali presagiit animus. Sed Deo, hoc est animo tuo, et amori in Alciatum repugnare non sum ausus. Nihil est vita prius: prestat periculose redire quam isthic perire. Totus orbis videtur ad insignem quandam mutationem ⟨tendere⟩: que si succedat, fortasse iura vertentur in iniurias. Ante omnia, mi Bonifaci, cura vt viuas et valeas; nam vmbrae nec Achilli placuerunt.

Nos coepimus corpore reualescere; sed alia multa angunt animum, sed omnium maxime rumor huc per Cartusianos transcriptus, quod Petrus Aegidius esset captus vt Lutheranus. Et ecce famulus adfert litteras, nihil esse dictum sinistri. At interim alterum miseramus. O regnum μοναχικόν! O te felicem! Hic mirus est tumultus ob Euangelium. Sed hec coram. Tu tantum cura vt te videamus. Vides orbis tumultum. D. Alciato eris meo nomine epistola: cui tantum tribuo quantum alii nemini.

Hec scripsi a coena, ne nihil scriberem, mi Bonifaci. Commenda me Basilio, qui post abitum tuum nunquam nos visit.

Basilee. Natali. Ioannis Baptistae, An. 1522.

Erasmus ille vere tuus.

Insigni viro D. Bonifacio Amerbachio Basilien. Auenione.

5. tendere *addidi, cf. Ep.* 1113. 24: vergere *add. Q, cf. Epp.* 950. 13, 1437. 104.

---

2. Deo . . . repugnare] Cf. Acts 5. 39.

3. amori] Cf. Ep. 1250. 2n.

7. Achilli] Cf. Hom. *Od.* 11. 475–6, 489–91. Erasmus had written first *Vlyssi*.

8. reualescere] Cf. Epp. 1248. 10n, 1294. 10.

9. rumor] This was false, but Gilles was taking care not to arouse suspicion: see Epp. 1296. 4–5, 1318. 1–5, and cf. Ep. 1291 introd. Rumour had perhaps confused Gilles with Corn. Grapheus (Ep. 1087. 355n), who also was an Antwerp secretary.

10. famulus] Hilary Bertulphus; cf. Ep. 1292. 1n.

11. alterum] Perhaps George; cf. Ep. 1292. 1n.

13. tumultus] Cf. Ep. 1274. 14n: also Basil's letter of 6 July, 'Clerus noster suis improbis precibus tandem apud Senatum obtinuit vt parochus S. Albani exularet, non sine magno tumultu parochianorum'. The pastor in question was Wm. Reublin, who for a year and more had been advocating greater simplicity in religion and worship: see K. R. Hagenbach, *Hist. of the Reformation in Germany and Switzerland*, tr. E. Moore, i. 270–1.

15. epistola] To answer Ep. 1288.

17. Basilio] In writing to him, 14 Aug., Boniface quotes this sentence, and continues 'Rogo te, optime frater,

1294. To Peter Barbirius.

Opus Epistolarum p. 722. Basle.
N. p. 689 : Lond. xix. 111 : LB. 628. 25 June 1522.

[Written to Rome (cf. Ep. 1302. 3–4); where all the persons to whom messages are sent, were at this time. Barbirius had no doubt announced in his letters (l. 1) that he was about to accompany Adrian thither. The Pope left Saragossa 11 June, sailed from Tarragona 5 Aug., and entered Rome 29 Aug. : see Creighton v. 197–8, Pastor ix. 59–69. The year-date is confirmed by the contents.]

ERASMVS ROTERODAMVS PETRO BARBIRIO S. D.

Accepimvs sarcinas et librorum et epistolarum quas istinc misisti. Apud Matthaeum Card. Sedunensem eris mihi epistolae vice. Pro tam singulari illius in me studio video quantum debeam. Si frater esset, qui posset amantius? Dolet quod Stunicam dignatus sim vnquam responso. Et huic successit Caranza non edentulus. Blasphemias rident omnes, et nemo non indignatur Stunicae, qui in florilegio haec euulgarit quae causam adiuuant Lutheranam, vt ipsis quidem videtur.

Antehac negabant istuc iter esse tutum, et ego sic eram affectus vt non essem aptus itineri. Quin haec quoque scribo grauiter afflictus calculo, quanquam iam aliquot diebus sat commode valui. Et sum affixus libris excudendis, vt non liceat abire ante finem Augusti. Tum si valetudo erit vel mediocris, aduolabimus. Saluta mihi milies amicos omnes, Pacaeum, Fabrum, Praepositum Vratislauiensem, Hermannum Phrysium, cuius ingenium ego vnice amo, Landauum Bauarum. Scribam breui omnibus, vbi dabitur certior tabellarius et valebo melius.

Basil. postrid. Natalis Ioan. Baptistae, An. M. D. XXII.

1295. To Matthew Schinner.

Opus Epistolarum p. 761. ⟨Basle.⟩
N. p. 726 : Lond. xx. 39 : LB. 667. ⟨c. 25 June 1522.⟩

[A fragment of a letter, which seems to have been appended to another in error : see Ep. 1410 introd. Though perhaps not now completed (cf. Ep. 1294. 2),

---

sepius ac soles eruditissimum virum et nobis admodum fauentem inuisas. Plures iique doctissimi tanti viri amicitiam nulla non quaesita occasione ambiunt, et huic familiarius conuixisse non minimae felicitatis loco ponunt. Cum tu vltro ab hoc subinuiteris, non grauaberis huius sodalicio frequentior adesse. Amat enim nos proculdubio, si quos amat, qui nostrorum tam honorifice vbique locorum in suis lucubrationibus meminerit'.

1. epistolarum] Not extant.
istinc] from Spain.

2. Sedunensem] Cf. Ep. 1282. 5n.

5. responso] The first *Apologia*, Louvain, Th. Martens, ⟨c. Sept. 1521⟩ : see App. 15 in vol. iv and Ep. 1235. 33.
Caranza] See Ep. 1277. 24n.
Blasphemias] See Ep. 1289. 7n.

9. itineri] For a recent attempt of Erasmus to travel see Ep. 1273 introd.

10. calculo] See Ep. 1267. 10n.
commode valui] Cf. Ep. 1293. 8.

11. libris] Basil Amerbach's letters of 6 July and 5 Aug. (Basle MSS. G. II. 13. 123[a]–6) mention the *De conscrib. Epist.* (Ep. 1284); new editions of the *Colloq. Formulae* (Ep. 1262) and the *Parabolae* (Ep. 312), all printed by Froben in Aug. 1522 (cf. p. 77); and commentaries on Psalms 2, printed with Arnobius (Ep. 1304) in Sept., and 4, which did not appear till 1525 (Ep. 1535). See also Epp. 1274. 14n, 1309.

13. Pacaeum] Cf. Ep. 1342. 322n.
Fabrum] Cf. Ep. 1260. 90n.
Vratislauiensem] Geo. Sauromanus (see Ep. 1342. 323n); not Sanderus (Ep. 1242. 26n).

14. Hermannum] See Ep. 903. 12n, and cf. Ep. 1342. 325.
Landauum] Ziegler : see Ep. 1260.

15. breui] See Ep. 1302.

it may be placed conjecturally about this date, when Schinner's offer had recently been renewed (cf. Epp. 1282. 4–6, 1299. 45n).]

ERASMVS ROT. MATTHAEO CARD. SEDVNENSI S. D.

QVINGENTOS ducatos quos tua benignitas mihi in singulos annos offert, iam mihi acceptos interpretor ; non minus obnoxius quam si recepissem. . . .

1296. FROM CONRAD GOCLENIUS.

Basle MS. G². II. 66 fin. Louvain.
26 June ⟨1522⟩.

[An original letter, autograph throughout : slightly shorn along the right-hand edge. Apart from the mention of the *Colloquia* and the Apology against Lee, the connexion with Epp. 1292, 1293, 1303, shows beyond doubt that it is addressed to Erasmus. The fictitious name was probably adopted to secure the letter against interception by unfriendly hands (cf. Ep. 1313 introd.) : possibly it was something of a nickname, intelligible to Erasmus' intimate friends. The direction to Constance was also perhaps designed to mislead ; but as there is mention of a projected visit to Botzheim in Ep. 1285. 1–3, it may have been intentional. The year-date can be assigned without hesitation from the letters mentioned above.]

S. DII istis scelestissimis malefaciant, qui lubenter ingrata renunciant ! At pessimis perdant exemplis qui haec daedita confingunt opera, quo optimu⟨m⟩ quenque merore excrucient ! Istorum vanitas et malicia, quae alieno dolore pascitur, te εἰς ἀδεὲς δέος de Petro Aegidio coniecere : quod quanquam nobis satis esse debet, et ingentis triumphi esse loco, istos haec falso diuulgasse, mihi tamen est perquam molestum, perditorum hominum improbitate factum esse vt tam animo fueris consternatus, quantum ex epistola tua potui intelligere. Spero fore vt breui illud mendacissimorum hominum genus rerum suarum satagat, suaque ipsius mala, neque falsa, renunciet. Sed de his fortuna viderit. Non dubito autem quin te magna ex parte hoc metu e falso rumore oborto liberarit Hilarius : quem e ratione dierum arbitror postridie aut non ita multo post rediisse Basileam, quam isthinc abierit Georgius ; nam discessit Loua⟨nio⟩ pridie calendas Iunii. Interea autem rursum ad te scripsimus per Petrum, filium Theodorici Alustensis, decimoseptimo calendas Iulias hinc profectum. De τοῖς σοῖς facturus eram ex Georgii verbis ; sed ille negabat te quicquam innouare velle, aut in aliam coloniam demigrare, nisi rebus creperis. Itaque nondum quicquam est tentatum. Quod si quid πανικὸν extiterit, aut videatur imminere tempestas aut etiam calamitas, prospiciam indubi⟨tato⟩ vt semper tuum sit tibi sartum tectum.

1296. 1. istis] Cf. Ep. 1293. 9.
5. Aegidio] Cf. Ep. 1293. 9n.
8. epistola] Not extant : probably carried by George, and therefore to be dated c. 8 June (cf. Ep. 1292. 1n).
12. Hilarius] Bertulphus ; who no doubt carried Epp. 1281, 1286, 1287 : cf. also Ep. 1292. 1n.
14. Georgius] Cf. Ep. 1292. 1n.
16. Petrum] His name is found in place of his father's in the colophons of three books printed at Martens' press —Adr. Barland's *Ioci veteres*, June 1524, a second edition of the same author's *Dialogi XLII*, Aug. 1524, and Vives' *Introductio ad Sapientiam*, 1524 (van Iseghem 198, 195, 196) : but nothing more seems to be known of him. It appears that he did not survive his father (BN. xiii. 891).
Theodorici] See Ep. 263. 8n.
17. τοῖς σοῖς] Cf. Ep. 1292. 2n.
19. aliam coloniam] i. e. another college than the Lis : cf. Ep. 1322. 13n

Louanii omnia sunt tranquilla, nam φυραταὶ iamdudum absunt; nisi quod nonnullos pessime habent quaedam loca in Colloquiis, quae nuper annotaui. Sed scio tibi non defore quo ea tueare, imo magna parte id praestitisse in Apologia contra Leicas insanias. Verum isti tuas responsiones non legunt; si quid videatur contra te facere, id modo legunt: quem cane et angue peius odere, sed pauci idemque mali. Sed quod facis, Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. Et vale felix, vnicum nostri saeculi ornamentum.

Louanii sexto calendas Iulias.

C. G.

Salutem plurimam tibi iussit suo nomine adscribi Carolus noster: quam tibi breui ipse perferet.

Domino Ioanni decimario, domino suo colendissimo. Co⟨ns⟩tantiae.

1297. From James Piso.

Leipzig MS. ⟨Prague.⟩
EE. 7. ⟨c. June 1522 ?⟩

[An original letter, autograph throughout; ending abruptly at the foot of a page. It answers a letter written at the instance of Ursinus Velius (Ep. 548. 4n); probably at the same time as Epp. 1242,3, since it reached Piso through Stan. Turzo (Ep. 1662). After an interval Piso replied; but his letter was mislaid among his papers, and not sent until four years later, when Piso was again moved by Ursinus Velius to write to Erasmus (Ep. 1662). As it had thus lost reality, no dates were given to it; but the festivities mentioned make it easy to assign them. The gatherings at Prague took place in the spring and summer of 1522 (cf. l. 54n), and on 1 June the Queen wrote to Charles v to give news of the rejoicings (Brewer iii. 2299). In Ep. 1662 Piso gives the impression that this letter was only completed when he was on the point of starting for Nuremberg on an embassy to Ferdinand (c. Feb. 1523; cf. EE. p. 405); but as he says here (l. 53) that the celebrations had taken place recently, an earlier date may be conjectured.]

S. Quemadmodum facile inueni, Erasme doctiss⟨ime⟩, quas Velio nostro, quod is tibi ad me scribendi auctor fuisset, gratias confestim agerem, ita quas tibi id tuapte etiam manu praestare dignato tandem agam, neque inuenio neque reperio vllas, praesertim tuis in me officiis pares. Habet fortasse Velius hostimentum aliquod Pisoni debitum, certe si non aliud, mutuum saltem amorem et parem amicitiam. Porro tua in me et antiquiora et ampliora sunt merita quam vt quouis officio, adeo non hostimento, redimi possint. Iam vero quod

1296. 23. φυραταὶ] Erasmus' foes among the friars: cf. Ep. 1263. 26n. For the word cf. Cic. *Att.* 7. 1. 9.

24. in Colloquiis] Egmondanus (Ep. 878. 13n) had discovered in the new edition of the *Colloq. Formulae* (Ep. 1262) four passages about vows, indulgences, confession and fasting, which he denounced as heretical: see Epp. 1299. 54–71, 1300. 1–42, 1301, and cf. I, p. 25. 22–5. They are examined in detail in BEr². *Colloq.* i. 105–9, 114–19: the latter section showing the changes introduced by Erasmus in the new edition of ⟨c. Aug.⟩ 1522, in consequence of Egmondanus' protest.

26. praestitisse] In the *Apologia qua respondet* (ff. F², F³: Jortin ii. 519, 520), defending the two passages in the *Colloq. Formulae* which Lee had attacked in Ep. 1061. 330–80, for indecency.

28. cane] Cf. Hor. *Ep.* 1. 17. 30.

29. Tu ne cede] Verg. *Aen.* 6. 95.

33. Carolus] Probably Harst: see Ep. 1215, and cf. Epp. 1303. 37–8, 1306. 3–5.

ad me pertinet, ego hac in re satis me felicem satisque beatum existimauero, si veteris amicitiae loco me non moueris; quem reuera ita semper et seruaui et seruaturus sum, vt cum vitam etiam ipsam deseruero, illum tamen nunquam videar deserturus fuisse, praesertim si quid fidei erit aliquando literis post cineres; non iam meis, alioqui illiteratioribus quam vt illas mihi optem esse superstites, sed eorum qui constantissimi mei in te animi testimonium vltro tibi praestiterunt, quales fuere non pauci quibus meum de Erasmo iudicium non displicuit. Accessit iis et Velius noster, e cuius oratione te scribis cognouisse me perpetuo mei similem esse et Erasmi patronum acerrimum agere. Qua in re quid praestare tibi possim non video, a laudatissimis ita laudato viris vt curione nullo, adeo non vt Pisone, praecone egeas. Porro Erasmum priuatim semel et intus et in cute mihi cognitum cur non vno semper ore publice laudem, colam, venerer? De quo quid quisque sentiat, per me cuique sit liberum ac integrum. Ego id vni illi tribuo quod non iis quos legerim omnibus. De iis loquor neotericis, qui Christianae theologiae recte consultum voluerunt; a factiosis enim istis ingeniis et scolasticis semper abhorrui. Atque vtinam a paruis olim mihi in haec vsque tempora nulla in iis alia quam Erasmica lectio venisset in manum!

Atqui erit hic qui me dicat alia non legisse. Pauca legi, fateor, si fructum expendo; sin laborum et temporis iacturam, nimis quam multa. Illud enim genius mihi meus semper suggerebat, plus nimirum ostentationis in Christi Euangelium per nonnullos interpretes, ne dicam coniectores et ariolos, inuectum fuisse quam candidissima per se veritas postulasset. Quid in illis profecerim nescio; hoc vnum plane scio, me plus condimenti ex vna aut altera Erasmi hausisse pagina quam non e plaenis tot interim magistrorum voluminibus. De meo loquor palato, vt is interim vel a duobus conuiuis tertius dissentire vel e diametro videatur. Qua in re ita mei semper fui similis, vt nunquam vno simul ore et calidum flauerim et gelidum, siue id publice siue priuatim vsu venisset. Quod ita iam vbique gentium, quibuscum versari mihi obtigit, in confesso est, vt si quid in iis quacunque etiam ex causa velim, nulla tamen valeam mutare, nisi forte mei optem dissimilis fieri: quo nihil vnquam mihi fuit aliaenius. Audierunt ista ex me reges, pontifices, principes, praesertim vero pares amici, quibus non magis Erasmi doctrinam quam Erasmum ipsum praedicaui. Qui non tam in mea verba quam in rem ipsam amice coniurarunt: etiam si subinde non deessent qui, vt reliqua plausibiliter probarent, ita indignius ferre viderentur quod Lutero (pace tua dixerim) auctor fuisse putareris vt tot mundo fabulas pareret. Id et a multis tibi appingi non is inficias.

Porro ne vetera et iampridem non semel audita repetam, hoc saltem vnum vtpote nouum assuam. Caenabant Pragae cum Rege et Regina forte nuper Andreas Burgus, Caesaris orator, raro vir ingenio,

---

20. curione] Cf. Mart. 2 praef.
21. intus] Cf. Pers. 3. 30.
38. dissentire] Cf. Hor. *Ep.* 2. 2. 61,2.
52. assuam] Cf. Hor. *A. P.* 16.
Rege] Louis II of Hungary: see Ep. 850. 18n.
53. Regina] Mary of Austria (15 Sept. 1505—18 Oct. 1558), sister of Charles V; later, Governess of the Netherlands, 1530. Her marriage contracted at Vienna 22 July 1515, had just been celebrated at Buda, 13 Jan. 1522; see BN. xiii. 673–85
Burgus] An Italian who was in

ac illustrissimi marchiones Brandemburgen⟨ses⟩ fratres, Albertus Prussiae magister et Georgius, Bohaemique proceres duo. Ibi casu nescio quo obortus de Lutero sermo, non admodum gratus principibus meis. Id vbi obseruaret ex marchionibus alter, vt principum Erasmo regie fauentium animos leniret, adiecit principio Luterum omnia ex Erasmo hausisse, et probe inter sese conuenire. Id ego ingenue audisse me quidem a multis etiam non negabam ; caeterum longe se rem aliter habere non paucis argumentis ostendi, praesentissimo autem eo quod ex tuis ad me literis recens tunc mihi redditis proferebam. Tuebantur nihilominus priorem nonnulli sententiam. Iussi interea literas tuas afferri. Allatas primum Regina praeripuit, agnoscendae manus auida, mox et Rex ipse ; hanc tamen prius cognouerat ex iis quas ad me adhuc Romam olim Sena dederas. Volat deinde epistola per omnium manus, fit silentium, legitur, lentescit vulgaris opinio. Hic euestigio qui stabant, stabat autem aulae corona, pedibus, qui item sedebant, manibus in meam omnes iuere sententiam. Videbar hic mihi coronam, si non triumphalem, certe ciuicam optimo iure meruisse, vt qui eodem tempore et clarissimum ciuem de rep⟨ublica⟩ optime meritum seruassem, et tam praefractum hostem iam non vnum strangulassem, neque tamen relicto in ea pugna loco.

Sed haec fusius forte quam oportuit, in re praesertim plusquam seria ; non enim non video quam nihil omnino ludicrum patiatur, vt quae grauissimum in proximo minetur exitum. Et vehementer profecto vereor ne sera nimium futura sit quaeuis consultatio, ipso etiam Lutero palynodiam iam nunc cantare incipiente. Errant, errant magnopere mea quidem sententia omnes qui huius mali finem ita circumscribunt vt, postquam in sacra et clerum populariter saeuitum fuerit, profanis protinus abstineatur. Longe profecto aliter haec cadet alea, nempe vt semel armatas hoc tandem praetextu manus in omnium dignitatum et magistratuum, adeoque etiam (si diis placet) in principum ac regum, iugulos et ceruices stringi et

---

Maximilian's service in Oct. 1505 (Henne i. 78), and was employed by him as Resident at the French Court for many years. In March 1516 he was transferred to the service of Margaret of Austria ; and in Feb. 1519 was sent as ambassador to Hungary, where in 1521 he was specially attached to King Louis. See Le Glay i, pp. xvi–xviii. After Louis' death he remained in Ferdinand's service, as ambassador at Rome ; see Brewer and Bergenroth. He probably died c. 1 Sept. 1532 (Bergenroth iv. ii. 991).

54. Brandemburgenses] Two sons of Frederic, margrave of Brandenburg-Ansbach († 4 April 1536), Albert (16 May 1490—20 March 1568), the last Grand Master of the Teutonic Order in Prussia, 1511–26, when he renounced his Orders, married, and became first Duke of Prussia ; and George the pious (4 March 1484—27 Dec. 1543), who in 1527 succeeded his brother, Casimir, in the margravate. Albert had recently been at war with his mother's brother, Sigismund I of Poland, to whom he refused allegiance ; but through the Imperial and Hungarian ambassadors a truce for four years had been concluded in 1521. His itinerary, cited in EE. p. 405, shows that he was at Prague 7 May—p. 30 July 1522. George had been at the Court of Hungary since 1506, King Ladislas being another brother of his mother ; and since 1516 had had special care of the education of King Louis. Both brothers ultimately became supporters of the Lutheran cause. See ADB. i. 293–310, viii. 611–14.

62. literis] Not extant.

66. Sena] where Erasmus was in the spring of 1509 ; cf. Epp. 216 introd., 1206. 24–27, 1662. The letter is perhaps that answered by Ep. 216.

mergi audiamus aut etiam videamus ipsi. Quid enim sanctum, quid saluum, quid postraemo tutum esse poterit, soluto semel religione et legibus populo?

^{1283}1298$_{1313}$ From Duke George of Saxony.

Louvain MS. Dresden.
Cran. E. 9. 9 July 1522.

[A xvi^{c}. transcript, among Cranevelt's papers about to be published by Prof. de Vocht (Cran. E.): on a gathering of six leaves, numbered 46–51 and all written by the same hand. The contents of these leaves are:

(1) the Bull of Leo x to Henry viii, 11 Oct. 1521 (Brewer iii. 1659), about the *Assertio septem Sacramentorum* (ll. 7–9);

(2) a *Responsio* on the part of Ferdinand, the Electors, and others at the Diet of Nuremberg, Jan. 1523, to articles proposed by the Papal Nuncio;

(3) this letter and its answer, Ep. 1313.

In view of Cranevelt's ties with Erasmus, it is antecedently probable that these letters should have come to him from that side rather than from Saxony. And this inference is borne out by the facts. For, though in the absence of the original of this letter, the words which the copyist has written between the dates and the signature, 'Ex originali sic subscripto' (l. 43), give no clear indication of source, in Ep. 1313 the case is different, and the words in a similar place there, 'Signatum manu propria Erasmi sic', are decisive; since the actual letter which Duke George received, now at Dresden, has no signature. The Dresden MS., however, is not the letter as first sent, but a duplicate copy made later from the rough-draft, to replace the first, which had been intercepted and destroyed (see p. 125). As the Louvain MS. of Ep. 1313 agrees closely with the Dresden MS., only differing in a few readings, some of which are better, it seems clear that it was derived from the first draft of the letter, and not from the printed texts, into which some variations were introduced. For obvious reasons it could not have been made in Saxony, since the first copy never arrived there, and the duplicate has no signature: so that we may infer with great probability that the six ms. leaves now at Louvain were copied, for transmission to Cranevelt, by one of Erasmus' servant-pupils at Basle. But I do not recognize the hand. From the position of these letters on ff. 49–51, following the *Responsio* of Jan. 1523, it is evident that they must have been copied later: and therefore not from the lost letter before its dispatch, but from Erasmus' rough-draft, which accordingly appears to have had his signature.

Prof. de Vocht's discovery fills in a gap; with the happy result that we now have the correspondence between Erasmus and Duke George for the years 1522–4 almost complete.]

GEORGIVS DEI GRATIA DVX SAXONIE, LANDTGRAVIVS THVRINGIE ET MARCHIO MISNE, ERASMO ROTTERODAMO DOCTISSIMO GRATIAM ET FAVOREM.

Reddite sunt nobis, vir doctissime, tue litere; que nobis eo gratiores fuere quod ex hiis propensum in nos animum tuum plane cognouimus. Inuitauerunt etiam nos, quamuis nullum fere scribendi argumentum modo occurreret, quod tamen habita oportunitate tabellarium nostris vacuum ad te redire non pateremur; et de vna re potissimum ad te scribere placuit. Circumfertur enim hic passim apud nos libellus quidam nostra opinione non ignobilis in Martini Lutheri opuscula et Positiones sub serenissimi Anglie Regis, domini et amici nostri obseruandissimi, nomine et titulo inscriptus: qui cum sit eruditione et elegantia plenus, vsque adeo nobis sedit animo vt vix verbis possit consequi. Quanquam vero nihil dubitemus pro regie celsitudinis ingenii et doctrine excellentia, quibus ipsam

1298. 7. libellus] See Epp. 1227. 5n, 1228. 18n.

pollere constat, eundem ex ipsius officina prodiisse, multi tamen autumant, ymo affirmant, illi aliquid ex tui ingenii Marte accessisse. Quod etiam si libellus ille regius tuis scriptis comparatur, ex scribendi filo facile deprehenditur. At quicquid sit, speramus proculdubio libellum hunc sub tanti tamque eruditi Regis titulo editum, contra Martini friuolas Positiones, quas iam per aliquot annos in vulgus sparsit, non minimam auctoritatem habiturum.

Certo etiam credimus maxime huic rei profuturum si tu, qui pariter et doctrina et dicendi scribendique copia ceteris egregie prestas, in hanc arenam descenderes. Prodierunt enim iterum in vulgari nostro Germanico paucis diebus elapsis Martini Lut⟨heri⟩ libelli duo, in quorum vnius frontispicio sese ecclesiasten inscripsit: quos ambos ad te mittimus, in quibus Martinus et de sacramentis ecclesiasticis et de prim[i]oribus Ecclesie capitibus nostro iudicio adeo spurce, obscene, impudenter ac temerarie scripsit, vt vix quicquam magis spurce, obscene, impudenter ac temerarie scribi possit et valeat.

Age igitur, Erasme doctissime, et pro Christi Iesu amore ingenii tui preclaras vires omnis huic rei accommoda; huc omnes dicendi scribendique neruos tende, quo tandem huiusmodi illi tam impudenti et temerario ita per te obstruantur ora, ne deinceps tam impune tamque licenter in rebus sacris temeraria ac prophana sua abutatur licentia. Facies proculdubio in hoc Deo opt. max. rem acceptam, Christiane reip. non inutilem, ymo proficuam, tibi quidem honorificam ac nobis omnium gratissimam; qua etiam imprimis omnium saltem de Christiane reip. salute bene sperantium tibi conciliabis animos, nomenque tuum posteritati immortale efficies. Vale, ac hanc monitionem nostram boni consulas, nosque, vti facis, ama.

Ex arce nostra Dresd[r]ensi, ipsa die mercurii nona mensis Iulii anni currentis supra millesimum quingentesimum vigesimisecundi.

ex originali sic subscripto

Georgius dux Saxonie, etc.
manu propria.

1299. To Josse Laurens.

Opus Epistolarum p. 722. — Basle.
N. p. 689: Lond. xix. 112: LB. 629. — 14 July 1522.

[This and Ep. 1300 mark a resumption of Erasmus' endeavour to make his position on the Lutheran question clearly understood at Court: cf. Ep. 1278. 13n. The year-date needs no confirmation. Epp. 1301,2 also should be read in conjunction with this.

Josse Laurens or Lauwereys († 6 Nov. 1527), seigneur of Terdeghem and LL.D., had since 1515 been a member of Charles' Council; in which capacity Erasmus had perhaps met him in 1518 (Ep. 794. 85n). In the Council he gradually rose to the leading place, by his skill in debate asserting himself over John Carondelet, Archbishop of Palermo (Ep. 803. 12n). In July 1521 he was sent to Calais as one of Charles' delegates to a conference; which finally in November produced an

17. tamque *Vochtius*: tantique *MS.*

14. tui ingenii] Cf. Ep. 1275. 81–7.

24. libelli duo] *Von beyder Gestallt des Sacraments zu nehmen vnd ander Newrung*, Wittenberg, J. Grunenberg, ⟨c. 20 April⟩ 1522; and *Wider den falsch genantten geystlichen Stand des Babst vñ der Bischoffen D. Mart. Luther Ecclesiasten tzu Wittemberg*, ibid., N. Schyrlentz, 1522, which on 4 July had already appeared (LE². 553. 10–13) —a passage which the Weimar editors (X. ii. 95) have misunderstood.

offensive alliance between Spain and England against France (cf. Ep. 1228. 52n)—the war to begin in the spring of 1523 (Brewer iii. 1802). In March 1522 he was appointed President of the Grand Council of Malines; and shortly afterwards was added to the commission for the extirpation of Lutheranism (l. 73n). See Gachard ii, Brewer iii, and Henne. It is possible that Ep. 1057 is addressed to him.

Later Erasmus came to realize that the strictness of Laurens' legal training had narrowed his outlook and made him bitterly hostile to the study of languages and literature: see Lond. xxiii. 12, LB. 1063, of 2 July 1529, which gives an unfavourable view of him.]

ERASMVS ROTERODAMVS IODOCO, SENATVS MECHLINIENSIS PRAESIDI, S. D.

Avdio et profecto gaudeo ex animo, vir eximie, summam autoritatem Lutherani negocii excellentiae tuae esse commissam: quem ego noui praeter absolutam iuris prudentiam virum integris moribus summaque praeditum aequitate. Nam vt danda est opera quo Lutheri factio sopiatur, ita cauendum est ne boni viri, et suis laboribus de studiis publicis benemeriti, dedantur quorundam priuatis odiis.

Nicolaus Ecmondanus nemo est Louanii qui nesciat quam sit homo pertinacis et vindicis animi, si conceperit odium in aliquem. Et cum illo mihi iam vetus et capitale odium intercessit, etiam antequam mundus sciret natum Lutherum; ob linguas ac bonas literas, quas ille plusquam capitaliter odit. Et quum sibi permiserit vt me toties in concionibus et lectionibus suis manifestis mendaciis perstringeret, nec ab haereseos conuicio temperans; tamen ferre non potest quod Apologia quadam, tacito etiam ipsius nomine, calumniam falsissimam a me depello. Nunc, vt audio, in omnibus conuiuiis, Mechliniae in publica concione, me vna cum Luthero haereseos notauit. Hoc certe non habet in mandatis, nec a Caesare nec a Pontifice, vt istis modis vlciscatur odium animi. Mihi nihil vnquam fuit negocii cum Luthero, nisi quod semper dehortatus sum ne pergeret talibus libellis concitare mundum, vaticinans iam tum hoc futurum quod videmus euenisse. Ego et hic et istic partim dictis, partim epistolis, multos alienaui a factione Lutherana. Nec vlla res magis deiecit Lutheranorum animos quam quod palam aeditis libris declaraui me adhaerere Pontifici Romano, et Lutheri negocium improbare. Quod si fauissem Luthero, sicut isti iactant, non defuissent praesidia principum. Nec adhuc affectus iste tam extinctus est in animis hominum quam isti putant et quam nos cupimus. Sunt hic plusquam centum milia hominum qui oderunt sedem Romanam, et Lutherum magna ex parte probant.

Vide autem quam inique mecum agetur, si quum ego perdiderim amicitiam tot eruditorum Germaniae, quum Lutheranos omnes in me prouocarim, qui nunc amarulentis libellis in me debacchantur, isti victoria sua, quam mihi non minima ex parte debent, abutantur in caput meum, et ideo traducar vt haereticus, quia mihi placent bonae literae et non placent mores Ecmondani, qui nulli fere bono

TIT. HN^2: MECHLINENSIS N^1. 32. Germaniae *H* : Germanorum *N*.

1. autoritatem] See l. 73n.
8. Ecmondanus] See Ep. 1263. 26n.
15. Apologia] *de loco 'Omnes quidem resurgemus'*: see Ep. 1235 introd. tacito . . . nomine] But 'Paucis notis hominem designabo, vt agnoscant'.
28. centum milia] In Epp. 1300. 79-80, 1302. 97 a much higher figure is given

viro placent. Scripsit ad me Caesarea maiestas, scripsit Ioannes Glapion, scripsit Archiepiscopus Panormitanus, Episcopus Palentinus, Cancellarius Mercurinus, literas humanitatis plenas, hortantes me vt pergam meis laboribus promouere rem literariam. Scripsit ad me praeter alios doctos Matthaeus Card. Sedunensis, scripsit Card. Moguntinus, cumque his alii permulti, agentes gratias omnemque fauorem ac liberalitatem pollicentes, quod in negocio Ecclesiae eum animum praestem quem illi volebant. Sedunensis offert etiam quingentos ducatos annue et viaticum honorarium, si velim adire Romam. Quid autem inhumanius quam quum ego me fecerim hostem Lutheranae partis, cum mihi pax sit cum summis orbis principibus, discerpi ab vno Carmelita? Tot annis vixi Louanii: quur tum non impingebant mihi errores meos? Imo Atensis omnia mea sine exceptione probauit. Deinde quum rogatu meo notasset duo aut tria loca, respondi et satisfeci per omnia. Nunc absente Caesare parant abuti autoritate sua in me, et vlcisci vetus odium suum.

Exiit nuper libellus Colloquiorum. In hoc clamat Ecmondanus esse quaedam haeretica. Primum in Colloquiis non trado dogmata fidei sed rationem loquendi. Nec est ibi quicquam tale, sed ille ex suo odio interpretatur. Non damno illic indulgentias, nec vsquam alias; sed quidam irridet sodalem suum, qui, quum esset nugacissimus nugator, putaret sese bullae praesidio posse peruenire ad coelum. Confessionem etiam approbo; tantum puer dicit suo animo satis fore confiteri Deo, si idem visum esset proceribus Ecclesiae, et tamen fatetur sese confiteri etiam sacerdotibus. Quasi non sit satis puero obtemperare primatibus Ecclesiae in confitendo, aut quasi Christus non sit vnus ex proceribus Ecclesiae, aut quasi mihi constet esse articulum fidei hanc confessionem esse institutam a Christo! Et tamen hac in re sensum animi mei semper submisi iudicio Ecclesiae. Quidam illic dicit se odisse pisces, et miratur quod praesules voluerint obligare nos ad esum piscium sub poena gehennae. Et tamen qui hoc dicit, fatetur sese Epicureum esse. Quanquam nec hoc mihi liquet, an

37. Caesarea] Ep. 1270.
38. Glapion] His and the two following letters evidently were in answer to Epp. 1275, 1276, 1273; which must have been delivered early in May (cf. Ep. 1281. 23n).
39. Mercurinus] Answering the letter mentioned in Ep. 1281. 2–3.
41. Sedunensis] His letter was perhaps in answer to Epp. 1248,9.
42. Moguntinus] Ep. 1302. 63–4 mentions more than one letter: but none of this period are extant. For some of the topics raised see Epp. 1305. 10–11, 1323. 18–20; and cf. Ep. 1308. 17–22.
45. offert] Cf. Epp. 1295, 1300, 1302, 1305, 1311, 1342. 314–17; and see Ep. 447. 596n. In BRE. 221, dated from Rome, 7 April 1522, Faber explains at length to Beatus that he had advised Schinner not to bring Erasmus to Rome at present.
49. Atensis] For this assertion cf. Epp. 670 introd., 1225. 118.
51. absente Caesare] Cf. Ep. 1274. 11.
54. Colloquiorum] See Ep. 1262.
55. haeretica] See Epp. 1296. 24n, 1300. 1–42, 1301.
57. indulgentias] For this defence cf. Ep. 858. 405–8: but in a private letter (Ep. 786. 24) Erasmus is more outspoken.
58. sodalem suum] *Colloq. Form.*, 1522, f°. c^4: a passage newly added.
60. puer] ibid., f°. e^7; in the *Confabulatio pia*, also new. But Erasmus had already been in difficulties for his views on this question: see Epp. 1153. 41n, 1225. 119n.
67. odisse pisces] ibid., ff. h^5 v°, h^6: a new passage inserted in the original dialogue amongst Erasmus' Paris friends.
69. Epicureum] ibid., ff. g^6 v°, h v°, h^2. This was in the earlier editions.

Pontifex hoc animo fuerit vt, excepto scandalo et contemptu, voluerit nos astringere ad esum piscium sub poena aeternae damnationis.

Nescio an agant aduersum me ex aedicto Caesaris. Certe aedictum illud postremum huc non peruenit, nec vnquam publice aut priuatim fuit exhibitum. Quare te quaeso, vir egregie, vt tua aequitas istorum odium et acerbitatem temperet. Quod ad me pertinet, scio quid agant: cuperent me protrudere vel nolentem in factionem Lutheranam, id quod nunquam efficient. Sed illud videndum, an expediat me eo propellere. Erit hoc Lutheranis gratissimum, si quid in me fecerint atrociter. Si quid habent aduersum me, primum admoneant: fortassis ita respondebo vt illis abunde satisfaciam. Non est hic ludendum temere in libros alienos. Sunt infinita hominum milia qui non oderunt Erasmum, quod ex libris meis profecerint. Et possem turbare mundum, si velim; verum citius moriar quam sim futurus autor noui tumultus. Hoc animo quum sim, tanto iniquius fuerit committere vt impune dedar implacabili odio vnius aut alterius. Si mecum agatur ciuiliter, efficiam ne quis in me desideret officium hominis Christiani. Ego semper studui prodesse omnibus, neque quisquam magis abhorret a dissidio.

Non ago nunc causam N. B., nam nescio quid ille confessus sit. Illud scio, non fuisse Antuerpiae virum moribus incorruptioribus, et gratiorem ciuibus magisque necessarium reipub. in instituendis pueris. Nec de collega illius pronuncio; nam illius causam, quod ad Lutherum attinet, non noui. Illud scio, virum esse pulchre doctum, multarum linguarum peritum, moribus synceris, nisi quod est linguae liberioris. In hunc Ecmondanus haud dubie saeuior fuit, quod priuatim ab illo fuisset laesus. Nemo nescit hoc agere Hoechstratum et Ecmondanum, vt linguas ac bonas literas extinguant, et in horum professores potissimum quaerunt ansam. Mea sententia rectius fecerint si sint contenti sua victoria, nec excitent in orbe plures tragoedias. Mundus vtcunque feret sibi ereptum Lutherum, linguas ac bonas literas eripi nunquam feret.

Sed pluribus verbis onero magnificentiam tuam; quam etiam atque etiam rogo vt sua prudentia suaque aequitate moderetur aliorum impetus. Et si quid est tale quale rumor huc attulit, non patiatur Erasmum, de omnibus benemerentem, odio duorum hominum dedi. Dubium non est quin idem velit et Caesaris clementia et summi Pontificis pietas et publicus bonorum affectus. Bene valeat tua magnificentia, vir eximie, et Erasmum inter tuos clientes asscribito.

Basileae pridie Idus Iulias, Anno 1522.

1300. To Jerome Vander Noot.

British Museum Add. MS. 38512, f. 2. Basle.
14 July 1522.

[An original letter, written and addressed by a secretary (a^1), corrected and signed by Erasmus (a^2): endorsed on the verso of the second sheet by a later hand.

96. Hochstratum *N*.

72. aedicto] See Ep. 1217. 144n.

73. illud postremum] of 29 April 1522, conferring full powers on Hulst (Ep. 1345. 39n) for the extirpation of heresy from Brabant. About ⟨7 May?⟩ Laurens was added to the commission as assessor. See Fredericq, iv, pp. 115, 123.

89. N. B.] Nic. Buscoducensis: see Epp. 616. 14n, 1302. 86–7, 1358. 32.

92. collega] Corn. Grapheus: see Epp. 1087. 355n, 1302. 83–4.

'Epistola D. Erasmi Rotterodami. 2 Octobris 1596 inuenta inter chartas et munimenta'. It is the earliest of the de Ram-Nève manuscripts bought by the British Museum in 1912 (see App. 17 in vol. vi): the opening paragraph and a few other short extracts are printed by F. Nève, *Renaissance en Belgique*, 1890, pp. 89,90. The letter is clearly contemporary with Ep. 1299.

Jerome Vander Noot († 17 Feb. 1540), seigneur of Wastwezel and Rizoir, succeeded Gattinara (Ep. 1150 introd.) as Chancellor of Brabant in 1514, and thus was now one of Charles' chief ministers (Henne i. 220, iv. 208, vii. 303). In 1528 he was still Chancellor, but by Jan. 1532 had been succeeded by his brother Adolphus, seigneur of Oignies (Henne viii. 233–42; cf. OE. p. 314 and Basle MS. Goclenii Ep. 10); who also died in 1540 (Henne vii. 303; cf. Brewer xvi. 161).]

S. P. Vir clarissime, multorum literis ad me perscribitur quod D. Nicolaus Egmondanus isthic passim in conuiuiis et in publicis concionibus debacchatur in nomen meum, ac subinde haereticum vocat; quodque agat vt impetret autoritatem ex aula Caesaris comburendi libellum qui inscribitur Colloquiorum, quod illic de confessione, de ieiunio, de constitutionibus humanis sentiam cum Luthero. Si quis leget libellum, sentiet haec longe secus habere: sed ita interpretatur ille, qui vetere odio laborat in me et in linguas ac bonas literas. Visum est igitur praemonere celsitudinem tuam, ne per illius calumniam statuatur aliquid in me quo sim indignus. Nam si illius odio voletis obsequi, nullus erit finis seuiendi in eos qui amant bonas literas. Facile suspicabar illum absente Caesare moliturum aliquid noui.

Primum in eo libello doceo loqui Latine, non trado articulos fidei. Et tamen ne verbum quidem est quod aduersetur fidei. Puer quidam illic ait se confiteri quotidie Christo. Rogatus an hoc putet esse satis, respondet suo animo fore satis, si idem visum esset proceribus Ecclesiae. Hoc ille sic interpretatur quasi pronunciem confessionem esse iuris humani. Constat hanc confessionem nostram magna ex parte esse iuris humani; quod enim semel in anno confitemur, quod huic aut illi, constat esse ex capitulo *Omnis vtriusque sexus*. Ergo quod confitemur semel in anno, mouet nos episcoporum autoritas. Nihil igitur peccat puer, si in confitendo sequitur autoritatem pontificum, etiam si dubitet an sit iuris diuini an non; de quo, vt vere dicam, mihi nondum satis constat. Quanquam inter Ecclesiae proceres primum locum habet Christus, vt opinor. Item dicit puer se confiteri tantum ea quae sint certo mortalia, aut vehementer suspecta. Hoc, opinor, nemo negat esse orthodoxum.

De ieiunio in eo libello nulla fit mentio, sed tantum de esu piscium disputat quidam. Ieiunium est nobis commendatum a Christo et Apostolis. Delectus ciborum multis locis damnatur Euangelicis literis. Nec tamen illic damnatur Ecclesiae consuetudo. Tantum disputatur in conuiuio an ea fuerit mens pontificum vt ad esum piscium obligarent promiscue omnes sub poena gehennae, etiamsi possent hoc facere: semper excipio scandalum et contemptum. Videt tua prudentia quam hic nihil sit alienum a regula fidei. Non est Egmondani sed Pontificis exponere mentem suam.

7. habere *add.* a^2 *in marg.* 20. confitemur *add.* a^2 *in marg.* 36. a^2: Vidit a^1.

5. Colloquiorum] See Epp. 1262, 1296. 24n: and, for the points attacked by Egmondanus, Ep. 1299.

15. Puer] *Colloq. Form.*, f°. e[7].

21. capitulo] *Decretales* v. 38. 12.

29. ieiunio] Erasmus must have forgotten. Fasting is briefly discussed in the *Confabulatio Pia* (f°. e[6] v°).

Indulgentias illic nemo damnat, sed quidam ridet combibonem suum quod quum esset malae vitae, tamen bullae pontificiae praesidio promiserat sibi coelum. Quid hic est hereticum ? An aliud docent bullae pontificis, quae exigunt contritionem ab eo qui petit indulgentias ?

Quantum meritus sim de publicis studiis res ipsa loquitur. Lutheranos primus omnium ab audaci negocio deterrui. Cui si fauere voluissem, non sic nunc regnaret iste Carmelita. Innumerabilium eruditorum amiciciam in Germania perdidi, quia declaraui me non sentire cum Luthero. Et nunc irati, libellis contumeliosis Lutherani debacchantur in me. Ego plures alienaui a Luthero quam vnquam alienaturus sit Egmondanus ; cuius iudicio nihil hic tribuitur. Et pro his officiis ego dedar odio vnius hominis, qui sic commotus est vt nec dissimulare possit impotentiam animi sui. Caesaris pium animum laudo : sed vtinam illius maiestas tam periculosum negocium alii commisisset ! Edictum Caesaris non armauit eos in bonarum literarum et linguarum cultores sed aduersus hereses. Et tamen huc abutentur isti sua autoritate, nisi vos vestra prudentia obstiteritis. Ipsa Caesarea maiestas ad me scripsit humanissime. Scripsit amantissime D. Ioannes Glapion, non semel. Scripsit Episcopus Palentinus. Scripsit magnificus D. Cancellarius Mercurinus. Scripsit e Roma praeter alios R. D. Card. Sedunen., amplissimum etiam salarium offerens si velim me conferre Romam. Scripsit plane fraterno animo R. Card. Mogontinus. Quibus nihil videtur inutilius causae Pontificiae quam vt odiis priuatis quorundam protrudar in factionem Lutheri. Quod quanquam isti sedulo conantur, nunquam tamen efficient. Ego sic me gessi in hoc negocio vt nihil metuam tribunal Christi. Nec ero mei dissimilis. Si quid habent aduersum me, saltem admoneant. Semel respondi Atensi ad notatos articulos, et satis feci illi caeterisque. Iactant nescio quos errores ; ego ne vnum quidem adhuc in libris meis videre potui, nisi accedat peruersus interpres, qui etiam ex optime dictis redditurus sit pessima.

De Lutherano negocio, quanquam nihil ad me pertinet, tua tamen prudentia circunspiciet, ne seuiatur in innoxios, ne supra modum. Primum non agitur de articulis fidei, sed potestate Pontificis Romani, cui hactenus nimium licuit ; de indulgentiis, quibus hactenus plus satis indultum est ; de constitutionibus humanis, quibus hactenus plus pene tributum est quam Euangelio. Lutherus vt excessit modum, ita non omnino sine causa commotus suscepit hoc negocium. Deinde si affectus hic esset penes paucos, posset seueritate coherceri. Nunc quum sint plusquam ducenties centum milia hominum qui ex parte faueant Luthero et Pontificem oderint, inutile sit seuire in multitudinem, praesertim quum nemo se profiteatur Lutheranae factionis propugnatorem. Hoc expedit etiam ipsi causae, ne plures iritentur. Melius elabetur Lutheri fauor quam extundetur.

Sed hec melius videbit tua prudentia. De me tantum rogo ne

61. videtur *add.* a^2 *in marg.* 72. circunspiciet a^2 : circunspectet a^1.

38. combibonem] *Colloq. Form.*, f°. c^4.
79. ducenties] Cf. Epp. 1299. 28n. 1302. 97.

quid concedatur odio Egmondani, nisi monear ac respondeam. Bene valeat tua magnificentia, cui me totum dedo dedicoque.

Basileae pridie Idus Iulias An. 1522.

Erasmus Roterodamus,
magnificentie tue deditiss.

Clarissimo equiti aurato D. Hieronymo vander Noot, Cancellario Brabantiae, domino meo plurimum colendo. Bruxellae.

1301. To the Theologians of Louvain.

Vita Erasmi p. 105. ⟨Basle.⟩
O². p. 241 : Lond. xxx. 57 : LB. 1206. ⟨c. 14 July 1522.⟩

[This letter is known in two forms: one, which is the shorter, first published by Merula, probably from a rough-draft, since it has no dates; the other, which is considerably longer, printed with the first edition of the *Catalogus Lucubrationum* (1), Basle, Froben, April 1523, f°. f³ (*a*). The shorter is evidently the earlier, as it was written in haste on receipt of the news of proposed action against Erasmus at Louvain; and it doubtless represents a letter actually sent with Epp. 1299, 1300, which it resembles closely. The longer was written after the arrival of ampler reports, and was perhaps never sent to Louvain; Erasmus being content to print it when opportunity offered, as his considered defence of the points attacked. Merula's note—that the letter, as he had it, 'accompanied' one of Erasmus to Goclenius, 14 Dec. 1531, which precedes it in his volume (O¹)—misled Leclerc into supposing that the two were contemporary. But, as there is no allusion to this letter in the letter to Goclenius, Merula's meaning presumably was that the two MSS. were folded up together, and that in consequence he inferred that there was a connexion between them. But he does not venture to assign a date.

I have adopted the shorter text, as being less elaborate and more like a letter; and have put the readings of *a* in the notes, except in three places (ll. 13, 28, 78), where they are obviously better. The enlarged form was reprinted in Martens' edition of *Cat. Luc.*, May 1523, but not, so far as I know, again in any authorized volume: being no doubt superseded by the more detailed defence, *De vtilitate Colloquiorum*, put forward in 1526.]

IESVS MARIA.
DETVR THEOLOGIS LOVANIENSIBVS.

QVVM res rumore tantum, sed probabili, ad me delata est, solum in hoc respondebo nunc, ne quid per calumniam temere fiat, me non audito. Iactitat quidam in nouis Colloquiis esse tria aut quatuor loca in quibus sentiam cum Luthero, videlicet de confessione et ieiunio. Id secus esse intelliget, qui libellum integer legerit.

1301. TIT. IESVS . . . 5. legerit *O*: ERASMVS ROTERODAMVS THEOLOGIS LOVANIENSIBVS, FRATRIBVS IN DOMINO CHARISSIMIS, S. D.
Res ad me delata est, non solum rumore sed et amicorum haud futilium literis, et illa nominatim exprimentium, quibus verbis, quo loco, apud quos mihi intentata sit calumnia per illum perpetuo sui similem, cuius etiam mores ac priora gesta faciunt vt quod alioqui probabile futurum erat, pro comperto possit haberi. Proinde non arbitratus sum mihi dissimulandum esse: praesertim apud vos quorum partes erant tam effrenem hominis petulantiam, si non mea causa, certe ordinis vestri gratia cohercere.
Iactat ac vociferatur in libello Colloquiorum quatuor esse loca plus quam haeretica: de esu carnium et ieiunio, de indulgentiis ac de votis. Hoc quum ille fortiter et impotenter asseueret, tamen secus habere comperiet quisquis libellum legerit integer. Quod si cui non vacat eiusmodi nugas legere, rem paucis aperiam *a*.

1301. 3. quidam] Egmondanus; cf. Ep. 1299. 8.
Colloquiis] See Epp. 1262, 1296. 24n.

Id priusquam efficiam, tria praefari visum est. Primum, non posse mihi obiici contemptum edicti Caesarei, quod audio publicatum sexto die Maii, anno 1522, quum hic libellus multo ante fuerit excusus Basileae: vbi tamen nullum adhuc Caesaris edictum vel publice vel priuatim fuit exhibitum. Secundo, quod in eo libello non trado dogmata fidei, sed formulas loquendi Latine; tametsi quaedam admixta sunt obiter quae faciunt ad bonos mores. Quod si grammaticus praescripto themate Gallico sic doceret pueros hunc sensum Latine reddere, 'Vtinam nihil edant praeter allia, qui nobis hos dies pisculentos inuexerunt!'; non, opinor, deferretur haereseos, qui sententiam improbam doceret emendate reddere. Tertio, videndum esse qualis sit persona cui sermonem tribuam. Non enim illic facio theologum concionantem, sed pueros aut bellos homunculos inter se nugantes. Quod si nolint mihi suffragari personae qualitatem, mihi igitur imputent quod illic Augustinus, opinor, quidam contemnit honestum Stoicorum, et praefert sectam Epicureorum, quod summum bonum posuerunt in voluptate; mihi imputent quod illic miles quidam, inter multa quae militariter loquitur, ait se velle quaerere sacerdotem, cui quam minimum sit bonae mentis. Haec si mihi absurde tribuerentur, quur in caeteris non debet respici personae qualitas? Nisi forte, si Turcam loquentem facerem, mihi imputandum putent quicquid ille dixerit.

Nunc de locis pauca. In primo loco puer quidam sedecim annorum ait se confiteri peccata, duntaxat certo mortalia aut vehementer suspecta: Lutherus docet non esse necesse confiteri

6. priusquam efficiam, tria *O*: vero prius quam aggrediar, tria quaedam *α*. non *O*: hac in re non *α*. 8. 1522 *O*: millesimo quingentesimo vicesimosecundo *α*. 9. Basileae: *O*: :idque Basileae, *α*. 10. Secundo *O*: Deinde *α*. 13. Gallico *O*: Germanico Gallicoue *α*. doceret pueros *α*: docet *O*. 14. praeter O^2: propter O^1. 15. non opinor . . . 16. reddere *O*: aut hoc, 'Vtinam inedia pereant qui liberos homines adigunt ad ieiunandi necessitatem!'; aut hoc, 'Digni sunt vt fumo pereant qui nobis dispensationum ac indulgentiarum fumos tam chare vendunt'; aut hoc, 'Vtinam vere castrentur qui nolentes arcent a matrimonio!': quaeso num is de haeresi causam dicere cogeretur, qui sententiam licet improbam doceret verbis bene Latinis efferre? Neminem arbitror esse tam iniquum qui hoc censeat aequum *α*. 17. videndum esse *O*: cum primis illud videndum erat *α*. tribuam *O*: in dialogo tribuo *α*. 18. pueros aut *om*. *α*. 19. nolint . . . 20. imputent *O*: quis tam iniquus sit vt nolit mihi suffragari personae qualitatem, is eadem opera debet imputare *α*. 22. quod summum bonum *O*: qui summam boni *α*. 23. mihi imputent *O*: Idem imputet *α*. quae *O*: quae sane *α*. 24. cui *O*: confessurus, cui *α*. 25. Haec *O*: Idem imputaret, opinor, si in dialogo tribuerem Ario sermonem ab ecclesiastico dogmate dissonantem. Haec *α*. tribuerentur *O*: imputarentur *α*. 27. imputandum putent *O*: censeant imputandum *α*. dixerit *O*: diceret *α*. 28. Nunc de locis pauca *O*: Haec praefatus, in genere de locis ab isto taxatis pauca dicam *α*. puer *α*: puto *O*. 29. annorum *O*: annos natus *α*. mortalia *O*, *cf*. *Ep*. 1033. 79*n*: capitalia *α*. 30. Lutherus docet *O*: quum Lutherani, sicut audio, doceant *α*.

7. edicti] Cf. Ep. 1299. 73n. The passage quoted by Fredericq states that it was published at Antwerp on 6 May.

18. bellos homunculos] Cf. *Colloq. Formulae*, f°. g^5 v°: and Ep. 116. 3,4, quoting Varro, *Men.* 335, *ap.* Gell. 13. 11.

20. Augustinus] Vincent (Ep. 131), who is introduced, with other acquaintances of Erasmus' early Paris days, in the *Colloq. Formulae*, ff. g^3 v° seq.

23. miles] ibid., f°. c^8 v°.

26. Turcam] Cf. Ep. 1041. 26n.

28. puer] ibid., f°. e^7.

30. Lutherus] Cf. Ep. 1033. 78n.

peccata mortalia omnia, sed tantum manifesta. Proinde sermo pueri multum dissonat a dogmate Lutheri. Deinde puer rogatus an ipsi sufficiat confiteri Christo, respondet satis futurum animo suo, si idem visum fuisset Ecclesiae proceribus. Ex hoc colligunt me affirmare hanc confessionem qua nunc vtimur, non esse institutam ab ipso Christo. Et istorum collectio posset esse probabilis, si Christus non esset vnus primatum Ecclesiae, quum sit princeps pastorum. Ergo qui proceres Ecclesiae dicit, non excludit Christum, sed complectitur et illum cum Apostolis et Apostolorum successoribus. Iam vt ex superfluo demus hoc dictum de puris hominibus, pontificibus, an puero non est satis quod in confitendo sequitur autoritatem illorum, etiamsi non habeat certum an pontifices hoc potuerint instituere de suo, an tradiderint ex institutione Christi? quum illi sit animus parere, quocumque modo tradiderint. Mihi nondum ad plenum constat quod Ecclesia definierit hanc confessionem, vt nunc fit, esse ex institutione Christi. Sunt enim multa argumenta mihi insolubilia, quae suadent contrarium. Et tamen hunc animi mei sensum vbique submitto iudicio Ecclesiae, libenter sequuturus vbi claram illius vocem audiero. Quod si maxime hoc expressisset bulla, et ego vel nescirem vel non meminissem, sufficeret interim obsequi autoritati Ecclesiae cum animo parendi, si etiam illud constaret. Non sequitur, Haec confessio est ex institutione hominum, Ergo non est ex traditione Christi. Et tamen quod confitemur semel in anno, quod tempore Paschae, quod tali aut tali sacerdoti idoneo, certum est esse ex constitutione pontificum.

Non fit ibi mentio de ieiunio, quod nobis per Euangelium et Apostolicas litteras commendatum est, sed de delectu ciborum,

31. peccata . . . manifesta *O*: omnia crimina capitalia *a*. sermo pueri *O*: res ipsa declarat hunc pueri sermonem *a*. 32. dissonare *a*. Lutheri *O*: quod vos damnatis *a*. Deinde puer *O*: Mox puer idem *a*. 34. colligunt me affirmare *O*: ratiocinatur, non per artem dialecticam sed per maliciam sycophanticam, me videlicet autorem esse *a*. 36. ab ipso Christo. Et istorum *O*: a Christo sed ab ecclesiae praesulibus. Ista *a*. esse *O*: videri *a*. 37. primatum *O*: e primatibus *a*. quum *O*: cum iuxta Petri dictum *a*. 38. pastorum *O*: pastorum ac iuxta vocem Euangelicam pastor bonus *a*. 40. Iam . . . dictum *O*: quemadmodum qui praecipua corporis membra nominat, non excludit caput. Quod si cui videbitur haec responsio non carere stropha, age donemus puerum illum sensisse *a*. 41. pontificibus, an *O*: ecclesiae proceribus. An *a*. 43. potuerint hoc *a*. ex *O*: nobis ex *a*. 45. Mihi nondum ad plenum *O*: Ne mihi quidem ipsi satis adhuc plene *a*. 47. multa *O*: permulta *a*. mihi *O*: mihi quidem *a*. 49. vbi *O*: simul atque certum vigilans *a*. Quod *O*: Iam *a*. 50. bulla *O*: Bulla Leonis *a*. ego *O*: aliquis *a*. nesciret *a*. meminisset *a*. 51. interim *O*: interim, opinor, hac in re *a*. 52. etiam *O*: et *a*. Non sequitur *O*: Neque vero recte colligi potest *a*. 53. est ex traditione Christi. Et tamen *O*: habet autorem Christum. Apostoli instituebant ecclesiarum disciplinam haud dubie quin ex institutione Christi: instituebant baptismum: instituebant episcopos, sed ex autoritate Christi. Et tamen negari non potest multa huius confessionis pendere ex constitutione pontificum, videlicet *a*. 54. tempore Paschae *O*: ad Pascha *a*. 55. tali aut . . . 57. Non *O*: huic aut huic sacerdoti, quod non quiuis sacerdos absoluit a quibuslibet admissis. Ex his arbitror liquere quam sit manifesta calumnia quod ad confessionem attinet. Porro *a*. ibi *O*: illic *a*. quod . . . 58. commendatum est *O* (quod O^1 *LB*: *om.* O^2): ad quod nos hortatur Euangelium et apostolicae literae *a*.

57. ieiunio] Cf. Ep. 1300. 29n.

quem contemnit Euangelium et saepe damnant Paulinae litterae, praesertim superstitiosum. Nec illic quisquam dicit hoc quod docet Lutherus, constitutiones pontificum non obligare nos, nisi accesserit contemptus : imo concedit pontificem hoc posse, tantum quaerit an hic fuerit animus pontificis, obligare ex aequo omnes ad carnium abstinentiam sub poena gehennae, nisi adsit peruersus animus. Et qui hoc dicit, ait se non aliter odisse pisces quam angues.

Si omnis constitutio episcoporum obligat ad poenam gehennae, dura est conditio Christianorum. Si quaedam obligant, quaedam non obligant, nemo melius declarabit mentem suam quam ipse pontifex. Veluti si pontifex statueret vt sacerdotes incederent cincti, an hoc animo statueret, vt si quis ob dolorem renum deponeret cingulum, esset obnoxius gehennae? Itidem, si quis cum aegrotante vxore vesceretur carnibus, quo lubentius illa comedat, an pontifex velit illum obnoxium esse gehennae ? Hoc tantum ibi quaeritur, neque quicquam asseueratur.

Nec illic nec alibi damno indulgentias, quamquam hactenus plus satis indultum est eis; tantum quidam ridet congerronem suum, qui quum alias esset nugacissimus nugator, tamen praesidio bullae putabat se posse peruenire in coelum. Hoc adeo non arbitror haereticum esse, vt existimem nihil esse sanctius quam admonere populum ne bullis confidant, nisi studeant mutare vitam et prauos affectus.

59. contemnit Euangelium *O* : palam contemnit in Euangelio Christus *a*. et saepe *O* : nec raro *a*. 60. superstitiosum . . . 61. docet *O* : Iudaicum et superstitiosum. Dicet aliquis, Hoc est accusare pontificem Romanum, qui hoc praecipiat quod damnat Apostolus. Quid doceat Euangelium, in propatulo est. Pontifex ipse declaret quo animo iubet quod non exigit Euangelium. Quanquam nullus illic dicit quod nescio an doceat *a*. 61. obligare nos *O* : reddere nos obnoxios crimini *a*. 62. contemptus accesserit *a*. imo *O* : Imo qui loquitur illic *a*. hoc posse *O* : posse constituere *a*. 64. sub poena *O* : sic vt qui comederit, obnoxius sit *a*. nisi adsit *O* : etiamsi non accedat *a*. 65. animus *O* : contemptus *a*. ait *O* : in colloquiis, addit *a*. angues *O* : anguem. Sunt autem quidam sic affecti vt piscis sit illis venenum : quemadmodum inueniuntur qui similiter abhorreant a vino. Qui sic affectus est erga pisces, si prohibeatur vesci carnibus et lactariis, nonne dure tractabitur ? An hunc quisquam homo velit obnoxium fieri poenae gehennae, si pro corpusculi necessitate vescatur carnibus ? *a*. 66. omnis constitutio *O* : quaeuis constitutio pontificum et *a*. 67. est *O* : nimirum est *a*. 68. mentem suam *O* : animum suum *a*. 69. Veluti si pontifex *O* : Atque id sane declaratum esse faceret ad tranquillitatem conscientiarum. Quid si pontifex aliquis *a*. an *O* : an probabile erit eum *a*. 70. statuisse *a*. 71. esset *O* : redderetur *a*. Itidem, si *O* : Non opinor. Diuus Gregorius constituerat vt si quis noctu cognouisset vxorem, abstineret postridie ab ingressu templi : hic si quis dissimulato coitu templum fuisset ingressus, non ob aliud nisi vt audiret Euangelicam concionem, an is obnoxius fieret gehennae ? Non arbitror virum sanctiss. fuisse tam immitem. Si *a*. 72. quo lubentius illa comedat, an *O* : quod aliter ad edendum non posset prouocari, et valetudo posceret cibum, num *a*. velit *O* : vellet *a*. 73. obnoxium esse *O* : ob id factum esse obnoxium *a*. 75. Nec *O* : Et certe ante Caesaris edictum hisce de rebus licebat quaerere. Iam vero nec *a*. damno *O* : simpliciter damno pontificum *a*. 76. eis *O* : illis *a*. 77. nugator *O* : nugator, nam talis fingitur *a*. 78. putabat se posse peruenire *O* : credebat se peruenturum *a*. adeo *a* : ideo *O*. 80. affectus *O* : affectus corrigant *a*.

---

61. Lutherus] In *a* Erasmus shows hesitancy about ascribing this opinion to Luther.

62. concedit] *sc.* qui loquitur illic: see *Coll. Form.*, f°. h[6] v°.

pontificem] *sc.* episcopum: see *Coll. Form.*

65. odisse pisces] ibid., f°. h[5] v°.

75. indulgentias] Cf. Ep. 1299. 57n.

76. quidam] *Coll. Form.*, f°. c[4].

Haec ad rumorem delatum: vbi certiora cognoro, respondebo accuratius. Nunc vide an ferendus sit is qui, lymphatus odio fratris, in conuiuiis et concionibus vocat Erasmum haereticum ex huiusmodi lemmatis.

81. Haec . . . 84. lemmatis *O*: Sed ridentur illic vota, imo ridentur et admonentur isti, quorum plurima turba est, qui domi relictis liberis et vxore, voto temere inter pocula concepto cum aliquot combibonibus Romam, Compostellam aut Hierosolymam procurrunt. Quanquam, vt nunc sunt mores, arbitror sanctius in totum homines a talibus votis dehortari quam adhortari. Hae videlicet sunt execrabiles haereses, quas ille Lynceus vidit in libello puerili. Mirum autem quur non excutiat et Catunculum meum et Mimos Publianos. Quis non intelligit ista proficisci a priuato quodam odio? Quanquam a me quidem nulla in re laesus est, nisi quod faui bonis literis, quas ille plus quam capitaliter odit, nec scit quamobrem. Et interim gloriatur sibi quoque telum esse quo se vlciscatur. Si quis illum in conuiuio dixerit Corebum aut ebrium, ille vicissim in concione clamabit eum haereticum aut falsarium aut schismaticum. Credo si coqua in coena poneret carnes adustas, postridie in concione clamaret illam de haeresi suspectam. Nec pudescit aut resipiscit, toties ipsa re deprehensus in manifesto mendacio.

Primum quam stulta, quam insana blaterauit in Nouum Testamentum a me recognitum. Deinde quid insanius illa voce quam iecit in Iacobum Fabrum et me, quum ipsa res loqueretur illum non intelligere quid mihi cum Fabro conueniret aut quid esset in controuersia? Quid impudentius quam quod in publica lectione falsi crimen et haeresim impegit quod iuxta Graecos verterim, 'Omnes quidem non resurgemus, sed omnes immutabimur?' Quid furiosius quam quod Mechliniae in publica concione monuit populum vt caueret ab haeresi Lutheri et Erasmi? Quid enim nunc commemorem quas voces euomat verius quam eloquatur in lautis conuiuiis, quoties e poculis accrescit zelus domus Dei? Nuper apud Hollandos dixit me apud theologos Louanienses haberi pro falsario. Descripsit ad me qui praesens audiuit. Rogatus quamobrem, 'Quare' inquit 'toties castigat Nouum Testamentum'. O stolidam linguam! Hieronymus toties castigauit Psalterium: an ideo falsarius est? Denique si falsarius est qui vel imprudens vel ob inscitiam vertit aliquid secus quam oportet, falsarius fuit hic cuius hodie translatione vtitur Ecclesia.

Quantum autem proficit istiusmodi moribus? Omnes rident vt Morychum, horrent vt cer⟨r⟩itum, fugitant vt morosum et intractabilem. Nec possunt non bene sentire de eo de quo ille tam odiose praedicat. Et quum omnibus displiceat, vni sibi displicere non potest. Hoc scilicet habet edictum Caesaris, vt furiosa linguae petulantia in quemcunque vellet debaccharetur. Sic sustinet negocium orthodoxae fidei vir sapiens et grauis. Non est iste zelus Dei, laedere innoxios, sed furor est diaboli. Semel collaudatus est Iudaicus zelus Phinees, sed ita vt exemplum non transeat ad Christianos. Et tamen ille palam impios occidit. Isti quicquid odit Lutheranum est et haereticum. Sic, opinor, tenue zuthum, vapidum vinum et ius insipidum isti Lutheranum vocabitur; et lingua Graeca—quam vnice odit, opinor ob id quod hanc Apostoli tanto honore dignati sint vt non alia scripserint—Lutherana vocabitur; poetica—nam et hanc odit, magis amans potaticam—erit Lutherica. Clamat per nos minui suam autoritatem, seque meis scriptis ludicrum fieri, imo ipse sese propinat doctis et cordatis omnibus deridendum, nec vllum facit finem. Ego calumniam a me depello. Quod si docti bonique male sentiunt de eo qui immerenti calumniam intendit, vtri par est imputare, iure depellenti quod agnoscere non debet, an per iniuriam intendenti? Si quis affirmans asinis esse alas in Brabantia rideretur, nonne ipse se faciat ridiculum? Clamat totum Lutherum esse in libris meis, omnia vndique scatere haereticis erroribus. Caeterum vbi qui mea legunt, nihil tale reperiunt, etiam si dialecticen nesciant, tamen facile colligunt quod consequitur. Habet autoritatem a Caesare. Rem igitur gerat ex animo Caesaris, qui nocentes sanari mauult quam puniri, certe innoxios laedi non vult. Concredidit hoc muneris ignoto: vbi rescierit qualis sit homo, dubium non est quin quod credidit sit repetiturus. Nec Caesaris mitissimi nec pontificis integerrimi mens est, vt qui suis vigiliis et ornare student et iuuare rempublicam, dedantur odiis talium, etiam si quid humani lapsus esset: tantum abest vt bonos et integros velint alienari et in diuersam partem protrudi.

Haec magis ad vos pertinent quam ad me. Nam huius mores multum dedecoris conciliant ordini vestro, dum vulgus ex hoc vno vos omnes aestimat: iniuria

1302. To Peter Barbirius.

Opus Epistolarum p. 762. ⟨Basle.⟩
N. p. 727 : Lond. xx. 40 : LB. 644. ⟨c. 14 July 1522.⟩

[Apparently incomplete : contemporary with Epp. 1299, 1300, which deal with many of the topics mentioned here.]

ERASMVS ROTEROD. PETRO BARBIRIO S. D.

Amice incomparabilis, scripsi per Morillonum nostrum, amicum vere candidum ; ex quo multa cognosces de statu tui Erasmi, qui plane periit, si perire est ad mortem tendere. Scripsi nuper sed paucis Romam, quod incertum esset an illic esses futurus. Nam mihi semper fuit suspitio Pontificem Adrianum non aditurum Romam, vel ante autumnum vel sine Caesare.

Nunc non aequum est te nescire quo fato perierit tuus hactenus abs te defensus cliens. Excudebatur hic praeter alia quaedam Nouum Testamentum tertio recognitum ac locupletatum ; et quanquam semel atque iterum me crudeliter accepisset Germania, tamen quemadmodum asina dicitur per medios ignes succurrere foetibus suis, ita ego cupiebam etiam capitis mei periculo adesse operi meo, quod haud dubie male tractatum fuisset nisi ipse adfuissem. Itaque quum daretur comitatus frequens militum qui tum dimissi a Caesare repetebant domum, ausus sum me itineri committere. Nam rure Anderlacensi sic conualueram, imo sic quodammodo repubueram, vt nihil non auderem forticulus. Sic ante ruinam, iuxta Sapientis dictum, solet attolli cor.

Hac in re iam illud maximum fuit infortunium, quod subita data occasione discesseram nondum colloquutus cum Ioanne Glapione, quem expertus sum mihi vere et ex animo amicum. Expetiuerat ille colloquium meum, et ego vehementer cupiebam congredi cum eodem : sed dum ille nostras aedes adierat, ego forte aberam Antuerpiae, colligens messem pensionariam. Interim ille Caesarem sequutus est Valentia profugum in bellum Tornacense. Itaque desperata colloquendi commoditate huc profectus sum, hoc me consolans, quod sperarem fore vt absolutis his quae erant in manibus, redderem me patriae ante Caesaris abitum.

quidem, fateor, sed sic sunt hominum mores. Neque paucos a theologiae studio alienat istius asperitas. Scio totum hominem vobis displicere, praeter duos aut tres combibones et vnum veteratorem qui stulticia hominis ad suas cupiditates abutitur. Sed ita demum intellig[er]ent omnes eum vobis non probari, si postea quam coherceri non potest, eieceritis e vestro contubernio. Difficillimum quidem isthuc erit, sat scio. Nam aegre tales auelluntur a nidore conuiuiorum solennium, opiparorum et gratuitorum. Sed tamen hoc pertinet ad honorem ordinis vestri, cui merito faueo. Bene valete a.

1. scripsi] The letter mentioned in Ep. 1287. 46 : evidently sent with Epp. 1273–6, for Morillon to take to Spain.
3. Scripsi nuper] Ep. 1294.
9. Nouum Testamentum] See Ep. 1174. 15n.
10. crudeliter accepisset] For dangers encountered by Erasmus on his way to and from Basle cf. Ep. 1248. 2n.
11. asina] Cf. Ep. 1248. 6–7.
15. itineri] For Erasmus' return to Basle in Oct.–Nov. 1521 see Ep. 1242 introd.
16. conualueram] Cf. Ep. 1208. 2n.
17. Sapientis] Prov. 16. 18.
20. Glapione] See Ep. 1275.
24. Antuerpiae] See Ep. 1242 introd.
25. bellum Tornacense] Since the English evacuation in 1518 (Ep. 360. 16n) Tournay had been in French

Et ecce statim Vuormatiae ad nidorem hypocaustorum coepi languere. Id mali discussit equitatio, et Spirae dies aliquot curaui corpusculum apud eius Ecclesiae Decanum. Rursum Basileae ad odorem hypocausti cepit me non pituita sed mera pestis. Vicit et hoc mali natura. Olfeci tertio, et incidi in morbum capitalem, qui me complures menses habebat. Huic iunctus erat atque etiam successit calculus, qui adeo non deserit me vt indies inclementius impetat. Nec est finis nec interuallum, partus partum excipit, perpetua est superfoetatio. Nixus saepe cum magno vitae periculo. Cruciatus talis est vt hac de causa mortem non timeam, et saepe inuideam iis qui peste aut quarceris laborant febribus. Ante dies quindecim pene in partu perii. Calculus erat ingens; stomachus plane collapsus ne nunc quidem potest restitui. Totus Erasmus nihil est praeter pellem et ossa.

His rebus factum est vt quum intelligerem mea maxime referre adesse in Brabantia ante Caesaris abitum, tamen per valetudinem non licuerit. Perueneram vsque ad Sletstadium, hoc est itinere bidui, sed febris oborta ex aestu coegit me redire domum: quod ipsum aegre potui quatriduo refocillatus apud Beatum Rhenanum; literis tamen rem egi vt potui. Facile diuinabam Caracciolam et Aleandrum, quos mendacissimae linguae sycophantarum in me concitarant, moliri aduersum me in aula Caesaris. Et erat nescio quis in aula mihi infensissimus: quis sit nondum olfacere potui; suspicor Hispanum esse, et aiunt esse magnae apud Caesarem autoritatis. Sed Paraphrasis in Matthaeum renouauit Caesaris in me fauorem, commode rem adiuuantibus Glapione, Episcopo Palantino caeterisque fautoribus. Nam Caesar cum apud Anglos pranderet cum Rege, orta forte mentione de Erasmo, honorifice loquutus est de me, meosque labores magnopere commendauit. Et certis argumentis compertum habeo Regem Angliae mihi fauere ex animo. Porro Cardinalium ordo satis declarauit se mihi fauere, qui Stunicae libellum, quem inscripsit vero titulo Blasphemias, aedicto vetuit excudi, clam excusum vetuit distrahi. Cardinalis Sedu-

hands: but for some time Charles had laid schemes to capture it. The siege began in Sept. 1521, and Charles was at Valenciennes 12–20 Oct. observing it: but he was driven away by the approach of Francis. Thereafter he made Oudenarde his head-quarters, until Tournay surrendered at the end of Nov. (Brewer iii. 1819). See E. Armstrong, *Charles V*, i. 132–4.

29. hypocaustorum] Cf. Ep. 1248. 10n.

31. Decanum] Thos. Truchses: see Epp. 355. 49n, 867. 31–2, 1289. 11, 26.

32. pituita] Cf. Ep. 1248. 10n.

35. calculus] Cf. Ep. 1267. 10n.

39. quarceris] 'shivering': more usually in the form *quercerus*, cf. Gell. 20. 1. 26.

45. Sletstadium] See p. 43.

48. literis] Epp. 1273–6; and no doubt others.

Caracciolam] See Ep. 865. 67n, and cf. Epp. 1263. 1–2, 1268. 68, 1305. 16.

52. Hispanum] Cf. Ep. 1268. 70.

53. Paraphrasis] See Ep. 1255.

54. fauorem] Cf. Epp. 1305. 17, 1314. 5.

55. Palantino] See Ep. 1273.

56. honorifice] Cf. Ep. 1342. 260–2. Charles was Henry's guest almost continuously from his landing at Dover, 26 May 1522, until he left Windsor, 21 June, on his way to Southampton: see Gachard ii. 32.

58. mihi fauere] Cf. Ep. 1313. 67–83.

59. Cardinalium ordo] Cf. Epp. 1305. 6–7, 1306. 25–6, 1312. 10–14, 1314. 5–6. and Erasmus' *Apologia ad Blasphemias Stunicae*, 15 June 1522 (LB. ix. 357 A–C). Their action was supported, while he lived, by Leo X; see Ep. 1213. 35n.

60. Stunicae libellum] See Ep. 1288. 7n.

nensis iam iterum atque iterum offert annue quingentos ducatos de suo, praeter honorificum viaticum. Card. Moguntinus amantissime simul et honorificentissime saepius ad me scribit. Nec omnino video mihi vllum periculum, nisi a quibusdam pseudomonachis.

De Ecmondano facile diuinabam fore quod euenit, vt profecto Caesare inciperet suam exercere tyrannidem. Statim orsus est in me vociferari, et Mechliniae in publica concione monuit populum vt cauerent ab haeresi Lutheri et Erasmi. In conuiuiis passim iactabat Erasmum esse haereticum peiorem Luthero, ac dira minabatur si adessem. Est alter qui tectius lacerat, sed nocentius. Tu, mi Barbiri, aestimas illum ex antiquis illis moribus, qui mihi quoque placebant, quum adhuc esset in humili statu: postea quam afflauit fortunae aura, ita sublati sunt animi vt theologis etiam quibusdam sit inuisus, non modo candidis omnibus. Religiosum Principis animum vehementer laudo: sed si fuisset satis edoctus de toto negocio, non commisisset rem tanti momenti homini fatuo et furioso, Ecmondano, et collegae alteri huic simillimo, quorum vterque peius odit linguas ac bonas litteras quam anguem. Carmelita in nullos magis saeuit quam in meos, et amantes bonarum litterarum, aut a quibus laesus erat. Iactat se mortuum mundo. At nihil est vindictae appetentius.

In N., probum et doctum iuuenem, plane phalarismum quendam exercuit, quod illum aliquando vocarit fatuum. Nec id potuit homo furiosus dissimulare, quum in publico perageretur palinodiae fabula. Alterum semel dimissum retraxit et in carcerem coniecit, virum quo nemo melior Antuerpiae: opinor tibi notum esse. Quid de Luthero senserint nescio, apud me certe nihil tale declararunt, sed strenue oderunt quosdam Dominicanos et Carmelitas; qui sic profecto gerunt sese vt nemo bonus eos non execretur. Fatereris ipse verum esse quod dico, si coram adesses. Illud est Carmelitae decretum, rem austeritate conficiendam esse. Sed hanc fortassis exerceri decet in eos qui palam defendunt Lutherum; apud nos nemo talis est. Odium monachorum ac sedis Rhomanae conciliauit illi aliquem fauorem apud totum populum et plerosque magnates. Si hic affectus tam atrociter puniendus est, sunt hic et apud nos ducenties centum milia hominum qui sic affecti sunt, nec alia re opus est nisi duce. Miscet se huic negocio sub honesto praetextu aliena rapiendi libido et priuatum dolorem vlciscendi cupiditas.

1303. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 965 (α). Louvain.
Vi. E., f. 70 v° (β): Lond. Viv. 9: LB. 630. 14 July 1522.

[Answering a letter from Erasmus, 16 June (ll. 32–3): not extant. For sources and date see Ep. 1222 introd.; and for the contents cf. Ep. 1306, written a month later.]

71. alter] Comparison with Ep. 1330. 53–4 suggests that Aleander is intended. Barbirius had perhaps known him at Liège.
78. collegae] See Ep. 1263. 26.
79. anguem] Cf. Hor. *Ep.* 1. 17. 30.
83. N.] Clemen and Kalkoff (cf. Ep. 616. 14n), comparing this letter with Ep. 1299, have taken this N. to be the N. B. of Ep. 1299. 89: but the descriptions of the two victims of Egmondanus' attacks show that the order is here reversed. This N. therefore is Corn. Grapheus: for whom see Ep. 1087. 355n.
86. Alterum] Nic. Buscoducensis.
97. ducenties] Cf. Epp. 1299. 28n, 1300. 79–80.

VIVES ERASMO.

Absolvi tandem, Christo gratia, 22. lib. de Ciuit. Dei: quorum quinque postremos qui reliqui erant, per hunc iuuenem Coloniens⟨em⟩ mitto, cum epistola nuncupatoria ad Regem Britanniae, cum praefatione, et de veteribus interpretibus, postremo de Gothis. Quae quatuor initio operis ponentur: sunt enim ceu prooemia quaedam. In praefatione ipsa paucula quaedam attigimus de immensa tuarum laudum materia; vtinam tam eleganter et docte quam vere quam⟨que⟩ ipse sentio magnifice! Ea tu leges prius quam imprimantur, et censura tua omnia temperabis; addes et mutabis quae videbuntur, modo ne minora facies quam diximus, alioqui nihil futura. Tum si quid est erratum non modo in Graecis et orthographia, sed etiam vel in historia vel fabula vel philosophia vel theologia vel dictione, tibi omnia trado emendanda; approbaturus non secus quae in hoc egeris opere, ac si fecissem ipse, et habiturus maximi beneficii loco, videlicet quod et me docueris et mea reddideris meliora. Annotatiunculas nil dubito quin marginibus addiderint, secuti meum exemplum ex primis duobus aut tribus libris; vel etiam suum, vt sunt ea in re exercitatiores. Tum indicem colligere non erit difficile; de quo tibi iam aliis scripsi literis per Georgium. Significabis mihi quid me velis de Coloniensi libro facere, quandoquidem iam mihi non est admodum vsui futurus, nisi forte alias, vt rursus accuratius hoc idem opus edatur. Velim iterum ad antiqua exemplaria August⟨ini⟩ conferre: voluntatem de hoc tuam curabis mihi perscribendam. De pecunia rem totam tui et Frobenii arbitrii facio. Tu ipse scis vt non sim eius auidus; et tamen viuendum est iniquissimis temporibus, et in regione vbi sumptus magni et quaestus nulli, duntaxat ingenio liberaliore digni. Si quid miserit, curet per certum aliquem et sine dilatione mihi reddendum. Plura hic non loquar, ne suspiceris me morem mutasse meum, quem tu scriptis etiam editis testificatus es. Sed fac memineris etiam tui: scis quid mihi mutuaris, cum hic essemus.

Venio ad literas tuas, quas accepi nudius, vt puto, quartus aut quintus, datas abs te postridie Trinitatis, missas mihi ab Antuerpia. Nam tuum istum, per quem iubes me opus mittere, non vidi, nec huc

5. prooemia *scripsi*: prẹmia *a*: praemia *β*. 11. est *om. Lond.* 20. Si significabis *Lond.*: *error nimirum inde natus quod in a versus ita diuiduntur*, Si/gnificabis. 23. ad *Lond.*: ab *a*. 26. tamen *a*: mihi *Lond.* 29. loquor *Lond.*

2. Coloniensem] He left Louvain on 15 July: see Ep. 1306. 3.

3. epistola] dated 7 July 1522, Louvain. With the general preface, which is undated, and the other two essays mentioned here, it fills sheet aa at the beginning of the volume.

6. paucula] A full page on f°. aa[3] is given to praise of Erasmus, especially for his work on Jerome, Cyprian, and Augustine. Later on (ff. aa[4] v°, aa[5,6]) Vives testifies how useful he had found Erasmus' library, in which he had been able to consult Plato in Greek, Strabo (cf. Ep. 629. 14,15), and Pausanias (cf. Ep. 663. 105). Cf. also Ep. 1174. 14n. For subsequent withdrawal of the praise of Erasmus in the preface see p. 118; and cf. Ep. 1222 introd.

16. Annotatiunculas] This was done.

19. indicem] This was not done.

20. Georgium] See 1292. 1n.

Coloniensi libro] The MS. borrowed from Cologne: see p. 117.

27. quaestus] It appears from Ep. 1306. 43–5 that Vives was now teaching in a school at Bruges.

30. scriptis] See Ep. 1082. 24–59. Ep. 917 was not yet published.

31. mutuaris] Cf. Ep. 1362. 5.

33. postridie Trinitatis] 16 June. Ep. 1292 is of the same date.

34. tuum istum] Hilary Bertulphus; cf. Epp. 1281. 88n, 1306. 5–7.

venit. Petrus Aegidius scripsit Corrado illum diuersis itineribus ac lentius rediturum ad vos quam rem nos in praesentia retardandam duximus: nec Carolus qui se profecturum dixerat, cum adesset Georgius, satis certus est cum discedet. Itaque hunc Ioannem Andernacum conduxit Corradus, et cum eo transegit, quemadmodum credo te ex eius literis intellecturum. Nam mihi nec quaerere nec eiusmodi curare ocium fuit, occupatissimo in postremo opere ac praefationibus recognoscendis adornandisque, deinde corpore nonnihil affecto.

De Stunica nihil multis diebus audiui; spero tibi non defutura studia digna studiis, ingenio, eruditione, probitate tua. Libellum Carranzae misi ad te per Georgium; sed video iam tibi transmissum. Particulam tuarum literarum ostendam doctori Iodoco per occasionem: quod fecissem, etsi non monuisses. Iubes me literas nescio quas Mauritio tradere. Ego vero vt neque iuuenem tuum, ita nec literas vidi vllas tuas praeterquam ad me scriptas: non dubito quin Petrus Aegidius curarit quod me iubebas. Mauritius abest in Britannia. Habes hic binas a G. Thaleo, qui percupit ex te scire an tibi sint, quas ad te in quadragesima dedit, redditae. Salutant te Cranaueldius, Laurinus, et Feuinus nostri, tui etiam; Vaulterus, consiliarius Flandriae, et Ruffaldus noster, qui negocii tui non est immemor, etiam hodie ad patrem ea de re scripsit. Potes huic reuertenti aliquot codices dare ex impressis, si ita videbitur, ad me vt perferat. Saluebunt a nobis istic tui et eo nomine nostri quoque, ac inprimis Frobenius cum tota familia. Vale Louanii XIIII Iulii 1522.

A Moro accepi his diebus binas, quibus significat se optime valere, superis gratia.

1304$_{1324}$ To Adrian VI.

Arnobii Opera f°. a^2. Basle.

N. p. 1171: Lond. xxviii. 9: LB. 633. 1 August 1522.

[The preface to a commentary on the Psalms by Arnobius the younger (v^c.), which Erasmus was the first to publish, Basle, Froben, Sept. 1522, folio (*a*: see

36. retardandam *scripsi*: vitandam *a*. 37. *LB*, *cf. Ep.* 1306. 4: perfecturum *a*. 45. Carranzae *correxi*: Carramae *a*. 50. iubeas *Lond.* 51. Thaleo *corr. LB*: Thabeo *a*.

35. Corrado] Probably Goclenius.
37. Carolus] Probably Harst: see Ep. 1215, 1296. 33n.
38. Andernacum] Evidently a professional messenger.
42. affecto] For serious developments of this ill-health see Ep. 1306. 9-12: cf. also Ep. 1222. 12n.
43. Stunica] See App. 15.
45. Carranzae] See Ep. 1277. 22, 24nn.
46. Iodoco] Perhaps Vroye of Gavere (Ep. 717. 21n): or possibly Laurens (p. 84).
48. Mauritio] See Ep. 1256. 90n.
iuuenem tuum] Cf. l. 34n.
51. Thaleo] See Ep. 1256. 90n.
52. quadragesima] 5 March–19 April.
53. Cranaueldius] See Ep. 1145.
Laurinus] The Dean of St. Donatian's at Bruges: see Ep. 201. 2n.
Feuinus] See Ep. 1012.
54. Vaulterus] Perhaps Jo. Valterus, a friend of Vives: to whose sons, just entered at a university, one of his letters is addressed (Vi. E. f. 33).
Ruffaldus] Jerome Ruffault, son of the Treasurer-general (Ep. 1287. 29n). He was a favourite pupil of Vives, who mentions him in some brief notes on Suetonius, composed in 1521–2 (Vives' *Opera*, Basle, 1555, i, pp. 686–7); and in the notes to Aug. *Ciu. Dei* (p. 587, on xviii. 19: see Ep. 1309).
negocii tui] The payment of Erasmus' Imperial pension: cf. Ep. 1273. 44n, and, for Ruffaldus' further action, Ep. 1306. 45–7.
60. binas] Not extant.

Ep. 1293 introd.) An edition by Cervicornus at Cologne, 1532 (β), has some corrections, which are adopted in a more complete revision made for the second Froben edition, 1537, 8° (γ). It is possible, therefore, that they should be ascribed to Erasmus; though it was unusual for him to have relations with the Cologne printers. The correction made in N^3 (l. 395) is noticeable, as a sign of later revision. The dates of this preface need no confirmation.

The MS. from Franckental (ll. 30–34) which Erasmus used, may be identified unquestionably with the only one of the Commentary now known to exist; which is in the Vatican Library (Pal. Lat. 160: x^c.), brought thither in 1623 with the rest of the Palatine collections. Not only does it contain (ff. 128, 119 v°, 68 v°, 58 v°, 86) all the readings cited by Erasmus in ll. 159, 174, 194, 316, 323, except that in l. 174 it has Xp̄m (*Christum*) for *ipsum* (ip̄m), in l. 316 *infaciens*; but further, Mgr. Mercati has pointed out to me that other Palatine MSS. (e.g. 203–5, a xiv^c. Augustine) came from Franckental. The MS. was perhaps procured for Erasmus by Maternus Hatten; cf. Ep. 1289. 18n, 20.

As nothing of either Arnobius, the African rhetorician (iv^c.), or his younger namesake had yet appeared in print, it is not surprising that Erasmus should have confounded the two, and have ascribed the Commentary to the African (cf. ll. 178–80), who was the better known. In editing Arnobius at the end of xvi^c. R. L. de la Barre incorporated a large part of this preface into his own without acknowledgement.

At the foot of f^o. t^6 in a, where Arnobius ends, the date August 1522 is given; and then follows a commentary by Erasmus on Psalm 2. His work on the Psalms had begun with Ps. 1 (Ep. 327); and now that he had resumed it, he was led on in ensuing years to similar treatment of Pss. 3, 4, 14, 22, 28, 33, 38, 83, 85. To Ps. 2 he wrote no preface, an omission which may be attributed not to any special fitness in adding it to Arnobius, nor to any desire to enlarge the matter dedicated to Adrian, but to the ill-health which is described in detail in Ep. 1311. In place of a dedication to this second part of the book, a small part of f^o. t^6 v° is occupied with a preface in Froben's name, which Erasmus perhaps composed (cf. Epp. 396 introd., 602); the rest of the page being left blank.

IO. FROBENIVS CANDIDO LECTORI S.

Praesulum quorundam efflagitatione permotus Des. Erasmus Roterodamus aggressus fuerat olim coeptos in Psalterium commentarios absoluere, atque hac foetura nobis aliquot Psalmos erat daturus: sed partim aduersa valetudo, partim sycophantarum quorundam improbitas, obstitit quo minus praestaret quod animo conceperat. Hoc tamen quod erat paratum, ne intercideret, Arnobianis commentariis velut auctarium quoddam adiecimus. Visum erat et illi hoc ceu specimine exhibito studiosorum explorare iudicium antequam altius opus ingrediatur. Est aliquid suo placere theatro. Fruere lector et nostrae faue industriae.

A bound copy of Arnobius was carried for Erasmus to Rome by the Basle public messenger: whom Adrian rewarded with six ducats for his pains. See Ep. 1416. 37–8, and 1, p. 43. 4–7.]

S. D. N. ADRIANO HVIVS NOMINIS SEXTO, PONTIFICI ROMANO NVPER ELECTO, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

QVVM facile diuinarem, beatissime Pater, quanta gaudiorum ambitione strepituque Roma foret exceptura longe gratissimi Pontificis aduentum, praesertim tot iam mensibus desideratum, ratio mihi quaesita est vt inter tot milia gratulantium, inter tot acclamantium et applaudentium agmina, inter tubarum voces et bombardarum tonitrua, tamen humilem, exili voce, denique procul etiam absentem, non omnino mutum agnosceres Erasmum; vt quondam tuae doctrinae theologicae auditorem et integritatis admiratorem, ita nunc tuae sollicitudinis Apostolicae ouiculam. Sic Zachaeo pusillo quaesitum sycomori praesidium, vt videret Iesum et ab eodem videretur. Imo non tam haec ratio mihi

TIT. S. D. N. $\alpha\gamma$: SANCTISS. D. NOSTRO β: *om. N.*

3. aduentum] See Ep. 1294 introd.
8. quondam] At Louvain in 1502–3: see Ep. 171. 12, and cf. Epp. 1311. 17–18, 1324. 107–9, 1332. 63–4, 1338. 19.

quaesita est quam vltro oblata. Benignitas enim Domini Iesu, cuius peculiari voluntate ad istuc muneris ascitum esse te persuasum est omnibus, quum pollicita sit inuenturos eos qui quaesissent, mihi non quaerenti organum, ni fallor, aptissimum obtulit, quo tibi gratulationis officium haud quidem vulgari more persoluerem. Obtulit enim Psalterium Dauidicum, digitis Arnobii, peritissimi Psalmistae, mea sententia dulcissime resonans. Et si quid faciunt ad magnificentiam tedarum ac funalium flammae, habet hoc organum non solum efficacem et amabilem piis auribus tinnitum, verum etiam habet et ignem suum, habet suas et faculas, de Christi igne lucentes, quem ille venerat sparsurus in terras. Hoc vt longe magis decorum est vere theologo et integerrimo Pontifici, ita non dubito quin sit et multo gratius futurum animo tuo quam lituorum cantus aut tormentorum aeneorum crepitus aut inconditae populi tumultuantis acclamationes.

Sed ne molestus sim aenigmatis, rem, vt habet, simpliciter eloquar. Eodem ferme tempore quo huc rumor omnibus laetissimus allatus est, te magno consensu Cardinalium ascitum ad Pontificii Romani culmen, missi sunt ad nos e venerabili collegio ac disciplinae regularis nomine cum primis commendato, quod, inter Vuormaciam Vangionum ciuitatem et Spiram Nemetarum vrbem situm, vulgo dicitur Franckental, Commentarii in Psalmos Dauidicos Arnobii titulum prae se ferentes. Qui mittebant, non confidebant placituros, vel quod ieiuni viderentur, vel quod impolito sermone passim manifestariis soloecismis scatentes. Verum simulatque degustandae lectionis gratia vnam atque alteram pagellam euoluissem, sensi protinus non illam esse vulgarem infantiam, sed expolitissimam impolitiem et copiosissimam breuiloquentiam: in verbis duntaxat esse parsimoniam ac neglectum, in sensibus amplissima splendidissimaque esse omnia. Quoque sum altius ingressus, hoc magis mihi creuit operis admiratio, vt plane sentirem mihi thesaurum quempiam insignem oblatum, sed, vt Pauli more dicam, in vasculo fictili. Coepit me semper, fateor, in autoribus etiam sacris sermonis mundicies, et offendit balbuties. At vtinam nobis contingant plures qui de mysteriis Scripturarum sic balbutiant vt hic Arnobius, tanta luce, tanta eruditione, tam foecunda breuitate, tanta denique sanctimonia!

Sed ne sermonis inconditi multisque locis soloeci praeiudicium operis autoritatem eleuet, praesertim apud eos qui ex orationis vitiis prudentiam etiam aut eruditionem aestimare solent scriptoris. priusquam aggrediar de laudibus autoris et operis dicere, primum illud lectorem admonitum volo, quicquid hic est soloecismorum, non esse profectum ab inscitia sed a iudicio, nec homini imputandum sed tempori. Quum enim Arnobium eloquentiae professione clarum fuisse constet, etiam antequam fidei nostrae mysteriis initiaretur, quumque Lactantius discipulus satis declaret quam non infans fuerit ille praeceptor, quumque cathecumenus scripserit

33. *a* N^3: Frankental γ *Lond.* 58. Catechumenus γ.

14. inuenturos] Matt. 7. 7, Luke 11. 9.

33. Franckental] A house of Austin canons, founded in 1135, 7 ms. s. of Worms: see GC. v. 711.

43. Pauli] 2 Cor. 4. 7.

44. Coepit] *i.e.* Cepit.

eloquentissimos libros aduersus Gentes, Tertullianum imitatus, quemadmodum hunc imitatus est Lactantius, non potest imperitiae videri quod in hoc opere tot soloecismi comperiantur, praesertim adeo manifesti vt vix Holcot aut Bricot soloecisset crassius.

Nec est quod hinc suspicemur hunc Arnobium esse diuersum ab illo cuius opus aduersus Gentes etiam ob orationis elegantiam laudatur. Idem scripsit, sed non scripsit iisdem. Illud opus scripsit eruditis, hoc scripsit vulgo. Constat autem apud Hispanos, Afros, Gallos reliquasque Romanorum prouincias sic sermonem Romanum fuisse vulgo communem vt Latine concionantem intelligerent etiam cerdones, si modo qui dicebat, paululum sese ad vulgarem dictionem accommodasset. Declarant hoc conciones ac disputationes quaedam Augustini apud populum habitae, quas ex ipsa re constat non ab Augustino scriptas fuisse, sed a notariis exceptas, qui non solum retulerunt in scriptum quod dicebatur sed etiam quod agebatur. Quos siquis postulet sibi ceu digito commonstrari, vnde huius rei possit experimentum certum capere, legat disputationem Augustini cum Maximino, et conferat initium disputationis a notariis exceptum, cum eius operis fine, quem ipse descripsit, quod Maximinus se subduxisset disputationi. Legat duas conciones quibus expurgat famam de clericis suis sparsam in populo; legat orationem qua ex populi suffragiis sibi designat episcopum successurum, et in leuioribus negociis futurum vicarium; legat cantionem aduersus Donatistas, quam vulgo canendam lingua vulgari descripsit. Haec si quis conferat cum his quae scripsit eruditis, veluti De Trinitate, De Ciuitate Dei, facile colliget quantum interfuerit inter sermonem eruditorum et imperitae multitudinis. Ac ne Romae quidem eo tempore quo maxime florebat ea lingua, omnes loquebantur quemadmodum loquebatur Cicero. Et iam tum vulgus vsurpabat sibi quaedam suo iure, quae docti damnabant.

Dixerit aliquis, Quid venit in mentem Arnobio, viro facundissimo, vt hos commentarios plebeiae linguae committere voluerit? Primum, olim nihil erat popularius Psalmis Dauidicis, adeo vt hinc et arator aliquid modularetur ad stiuam, et nauclerus ad clauum, et nauita ad remum, et fossor ad glebam, et textor ad stamen, et vxor ad colum; denique infantes hinc aliquid gestirent canere nutrici, priusquam fari nossent. Tantus amor olim habebat omnes huius diuinae musicae, quam nunc plaerique fastidiunt etiam sacerdotes. Proinde voluit Arnobius ab omnibus intelligi quod videbat cantari ab omnibus. Persuasit hoc illi Christiana charitas, quae studet prodesse quam plurimis. Maluit balbutiens vtilitatem adferre multis, quam eloquentiae laudem auferre apud paucos. Et hanc linguam popularem intelligebant et eruditi, vt nec illis

62. aut *a* : et *Lond.* 93. nauta *N.*

62. Holcot] See IV. 449n.

Bricot] Thomas Bricot († 10 April 1516) was D.D. from the Collège des Cholets at Paris 13 Jan. 14$\frac{89}{90}$. By 1502 he was canon of Notre Dame, and in 1503 penitentiary. He was the author of many works on logic and philosophy, in which he is described as 'sacre pagine ac vernantissimarum artium doctor profundissimus'; and played a conspicuous part in the proceedings of the Faculty of Theology, of which in 1506 he was dean (Clerval p. 13). See Renaudet; Hain; Copinger.

64. aduersus Gentes] See I. 210n.

72. notariis] Cf. Ep. 1231. 33n.

periret fructus mysticae cognitionis: quo percepto non oportet orationis phaleras efflagitare.

Adiiciam et alteram causam ex mea suspitione, vt ego quidem arbitror, non improbabilem. Refert diuus Hieronymus in Appendice quadam, quam attexuit chronicis Eusebii Caesariensis, hunc Arnobium, quum ethnicus adhuc in ciuitate Sicca iuuentutem institueret ad declamandum, in somniis adactum fuisse vt flagitaret baptismum. Quumque non impetraret ab episcopis quod petebat, quod illis persuaderi non posset illum syncero animo velle profiteri religionem quam hactenus impugnasset, elucubrauit aduersus pristinam religionem luculentissimos libros, atque his tandem velut obsidibus datis pietatis foedus impetrauit. Porro, ne quid suspitionis etiam haereret in animis simplicium Christianorum, qui superbam illam et artificio fucatam eloquentiam vel oderant vel habebant suspectam, in his Commentariis deposuit omnem rhetorices strepitum, seseque ad infimae plebis orationem deiecit, quo declararet sese toto pectore Christianum esse. Nam opus hoc suscepit iussu duorum episcoporum, Rustici et Laurentii, quemadmodum ipse testatur sua praefatione. Atque hoc factum obedientiam vocat, vt coniectura sit aut catechumenum loqui, aut certe recens Christianum. Proinde si quis reputet quibus ista scribat Arnobius, non debet videri soloecismus, si quid inciderit diuersum a consuetudine loquentium emendatius, imo soloecismus erat nisi sic fuisset locutus. Veluti si quis vulgo Romanorum hodie loquatur, quemadmodum olim loquutus est diuus Gregorius quum adhuc esset sermo popularis incorruptior; aut si quis apud Hispanos verba faciens, secus loqueretur quam habet publica illius gentis consuetudo, duplex incommodum lucrifaceret: primum non intelligeretur ab iis quibus loqueretur, deinde vt barbarus offenderet ac rideretur.

Quare scriptoris huius exemplum nihil suffragatur his qui, quum scribant literatis et ea lingua quae temporibus his nihil habet commercii cum populo, tamen laudi quoque sibi verti volunt, quod ineptis sensiculis sermonis ineptiam vincunt. Nam praecipua vis eloquentiae in rerum inuentione sita est. Quanquam nunc quoque non est fastidienda in scriptore Christiano munda simplicitas, modo sicut absunt phalerae lenociniaque, sic absint et sordes. Neque enim Arnobius, si nunc scriberet, iisdem vteretur soloecismis; sed aut plane Gallice scriberet, si vulgo Gallorum scriberet, aut pure Latine, si scriberet literatis. Nimirum huius generis erat Apostolorum sermo, quo nobis Nouum Testamentum literis prodiderunt. Sic tum aurigae loquebantur et nautae. Talis erat sermo, quo primum in linguam Latinam translati sunt Noui Testamenti libri; in quibus si qui soloecismi nunc offendunt aures literatorum, magis asscribendi sunt illorum temporum receptae consuetudini quam interpretum imperitiae. Sed vt tum expediebat sic scribere, quia populo scribebatur; ita nunc ineptum sit affectare soloecismos, qui nec illiteratis prosint et literatos offendant, et rem obscurent et autoritatem scriptoris eleuent.

Caeterum vt satis constat populum corrupisse Romani sermonis puritatem, ita verisimile est apud alias nationes aliisque temporibus

125. nunc *post* quis α: *om.* γ.

aliter fuisse corruptum. Certe duo quaedam deprehendimus in hisce Commentariis, quae diuus Aurelius Augustinus testatur aetate sua vulgo corrupte solere pronunciari. Nam in Commentario Psalmi centesimi tricesimi octaui, *ossum* pro *os*—vnde ducitur paternus casus *ossis*, et multitudinis casus *ossa*—, et *floriet* pro *florebit* non semel ab hoc positum est, et ita vt satis appareat non esse casu factum: et quum dixisset *os*, velut interpretans populo adiecit *id est ossum*. Vtriusque rei meminit diuus Aurelius Augustinus in opere cui titulum indidit De doctrina Christiana. Siquidem libri tertii capite tertio scribit hunc in modum, de vocibus ambiguis disserens: 'Nam quod scriptum est, "Non est absconditum a te os meum, quod fecisti in abscondito," non elucet legenti vtrum correpta litera os pronuntiet an producta. Si enim corripiat, ab eo [est] quod sunt ossa, si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia linguae praecedentis inspectione diiudicantur. Nam in Graeco non στόμα sed ὀστέον positum est. Vnde plerumque consuetudo loquendi vulgaris vtilior est significandis rebus quam integritas literata. Mallem quippe cum barbarismo dici "Non est absconditum abs te ossum meum", quam vt ideo esset minus apertum, quia magis Latinum est.' Idem libro secundo capite decimo tertio de vitiis sermonis disputans, 'Illud' inquit, 'etiam quod iam auferre non possumus de ore cantantium populorum, "Super ipsum floriet sanctificatio mea," nihil profecto sententiae detrahit. Auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, vt non *floriet* sed *florebit* diceretur; nec quicquam impedit correctionem, nisi consuetudo cantantium.' Ex his colligere licet hos Commentarios et Afris fuisse scriptos, et priscis illis temporibus.

Fortasse praestiterit et alios aliquot barbarismos indicare, quo minus offendatur praemonitus lector, quum inciderint, neue statim mutet, scripturam a librariis deprauatam suspicans. *Poenitemini* verbum non raro vsurpat deponentaliter. Item *tribulantes* frequenter ponit pro iis qui affliguntur, non qui affligunt. Similiter *confundentes* pro *erubescentes*, quasi *tribulari* et *confundi* deponentia verba sint, non passiua. *Hoc flos* et *hoc ros* constanter pronuntiat genere neutro, nimirum ad formam *os, oris*. *Carendi* et *vtendi* verbo adiungit accusatiuum. *Haec manna, mannae* inflectit, vt nos *Anna, Annae*. Graecorum exemplo saepenumero nominatiuum ponit absolute loco ablatiui, velut in Commentario Psalmi centesimi decimi quarti, et Psalmi octuagesimiquarti. Nonnunquam adiungit casum, non quem recipiunt ea verba quibus vtitur, sed quem admittit verbum quod circumloquitur, veluti Psalmo octuagesimo octauo: *memor esto Apostolos* pro *memento Apostolos*. *Adtropare* dixit alicubi, voce nimirum id temporis vulgata magis quam proba, pro eo quod erat *per tropologiam applicare*. Hanc vocem *paratura*, quae Tertulliano peculiaris est, nonnunquam et apud hunc inuenies; qui

163. elucet *corr. β secundum Augustinum*: eliget α. 165. est *deest in Augustino.* 170. absconditum *add. N.* 180. fortassis γ. 183. verbum γ: verbo α. αγ: vsurpet β. 191. octogesimiquarti β. 193. octogesimo-octauo β. 197. inuenies β: inuenitur α.

157. hoc] Arnobius.
162. Non est] Ps. 138. 15.
174. Super ipsum] Ps. 131. 18.
197 qui] Tertullian.

vt aetate praecessit Arnobium, ita gentis eiusdem fuit. His non dissimilia quaedam obuia sunt in libris Augustini, maxime iis quibus loquutus est apud populum, velut *subdiacones* et *diacones*, et *baptismum* genere neutro.

Haec referre visum est, ne cui sordescat opus eruditum iuxta ac pium, ob haec et huiusmodi sermonis vitia, quae apud eos quibus tum scribebat, adeo vitia non erant vt, si secus dixisset, habitus fuisset barbarus. Poteram mutata phrasi et adiectis paucis exiguo labore totius operis gloriam in me transferre. Sed primum illud semper alienissimum fuit a moribus meis, alieni meriti gratiam mihi suffurari; deinde visus est Arnobius indignus qui hac portione laudis apud posteros fraudaretur.

Interciderunt illi laudati libri, quibus pugnat aduersus Gentes. Saltem hoc supersit illius toties Hieronymo laudati ingenii monumentum. Atque huius quidem operis in Catalogo scriptorum illustrium non meminit Hieronymus. Fortassis in causa fuit quod is liber, vt vulgo scriptus, tantum in Africa circumferebatur, aut notior erat omniumque manibus tritior quam vt Hieronymus putarit recensendum. Ita rebus nonnullis nimia celebritas obliuionem induxit. Hac nimirum occasione nunc desideramus titulos operum Origenis. Simili casu fueramus ignoraturi libros Tertulliani, nisi nuper aliquam partem felicior studiis deus prodidisset.

Proferam et aliud argumentum, vnde praeter stili coniecturam possis antiquitatem scriptoris colligere. Aliquot haereticorum per occasionem meminit, Manichaei, Nouati et Arrii; sed nullius cuius aetas posterior fuerit aetate Arnobii. Nam Arrianam haeresim apparet huius aetate fuisse exortam. Floruit enim sub Imperatore Diocletiano, circiter annum orbis redempti trecentesimum vigesimum nonum. Caeterum nec Donatistarum nec Pelagianorum meminit, quum vtraque pestis haec exorta sit in Africa; quorum priores hoc defuncto aut admodum sene exortos apparet, alteros aetate Augustini constat extitisse. Et tamen Arnobius hic vno atque altero loco disputat De libero arbitrio, vbi non tacuisset Pelagium, si ille fuisset antiquior.

Quum igitur demonstratum sit in his quae sola poterant offendere, nihil esse quod debuit quenquam offendere, quum et autorem tantopere nobis commendet Hieronymi autoritas, quum opus ipsum tanta commendet antiquitas, nunc paucis aperiam quae me tantopere rapuerint in huius voluminis admirationem. Primum illud in confesso est, inter omnes sacrae Scripturae libros, nullum esse mysteriis abstrusioribus plenum quam librum Psalmorum, nec alium esse maioribus tenebris opertum verborum ac sententiarum. Atque in tali argumento simul et breuem esse et dilucidum, quod hic vtrumque mire praestat, mihi

203. huiusmodi *N*: eiusmodi *a*.

210. Interciderunt] Arnobius Afer's *Disp. adu. Gentes* (cf. ll. 59,64) were first published at Rome, in 1542–3, by Faustus Sabaeus of Brescia, librarian of the Vatican, from a MS. which he obtained 'iure belli', 'quem e media barbarie non sine dispendio et discrimine eripuerim': see A. Reifferscheid's edition in *Corp. script. eccl. Lat.*, iv, 1875, p. vii. The book was quickly revised and reprinted by Sig. Gelenius, Basle, Froben, 1546 and 1560.

219. nuper] In Beatus' *editio princeps* of July 1521: see Ep. 1232. 1n.

videtur hominis pariter et exquisitae facundiae et penitus intelligentis rem de qua loquitur. Nullus enim paucis explicat quae parum intelligit. Nullus tam obscura tam dilucide posset efferre nisi dicendi rationibus omnibus exercitatissimus. Nusquam est praefationum ac digressionum ambagibus molestus, sed vbique praeclarus artifex

festinat, et in medias res
Non secus ac notas auditorem rapit,

quod in Homero laudauit Flaccus. Nec vsquam est ambitiosus in citandis sacrorum voluminum testimoniis, sed totus sermo velut ex emblematis ac tessellis arcanae Scripturae concinnatus est; ac frequenter ita contexit Psalmi quem exponit versus aliquot, vt paucis verbis additis, etiam illa lucem habeant quae non interpretatur, sed ita refert vt perpetui sibique cohaerentis sermonis tenor suam habeat gratiam.

Iam quod in perspicuis etiam argumentis difficillimum est, sic docet aperte vt nihil tamen sinat frigere ab affectibus. Plus indicat oratio quam loquitur, ac properans multum et cogitationum et aculeorum relinquit in animo, vt nescias vtrum prius in te efficiat, vt intelligas an vt rapiaris. Iam hoc non solum est eruditi, verum etiam amantis quod docet. Si quid incidit quod ex reconditis antiquarum rerum historiis, aut ex eorum libris qui de naturis animantium aliarumue rerum scripsere, petendum erat; nihil est tam abstrusum apud ethnicos aut sacros etiam scriptores, quod hic paucis verbis non indicet, nihil interim ostentans aut iactitans varietatem eruditionis, quod in nonnullis etiam magni nominis scriptoribus saepe nobis molestum est. Sed rem vere sacram Apostolica quadam simplicitate synceritateque tractat. Nec congerit aliena, nec vsquam vim facit Scripturae diuinae, sed quicquid adducit, ei loco natum esse dicas. Maluit enim optima referre quam plurima. Porro, quum a iocis abstineat quos argumenti seueritas non patiebatur, tamen sentias per totam dictionem fusam esse perpetuam quandam festiuitatem et iucunditatem. Nusquam ipse languet aut dormitat, et semper alacritate dictionis subleuat ac recreat lectorem. Sic incipit vt ilico reficiat; sic properat vt non possit somnus obrepere; sic finit vt sitientem adhuc et plura cupientem dimittat.

Iam quum in Tertulliani, Origenis ac omnium pene veterum libris quaedam admixta sint, quae aut manifestum habent errorem aut suspecti dogmatis sunt, hic sic vbique temperat calamum, vt nihil vsquam compererim quod vlli haeresi sit affine. Nam quod scribit in commentario Psalmi decimi quarti, 'Iesus autem immaculatus solus Virgineam aulam ingressus, ipsum tabernaculum a maculis carnalibus liberauit': non sensit de maculis quae ante ingressum Christi fuissent in Maria, sed quae in aliis foeminis esse consueuerunt, a quibus Christus suam matrem seruauit immunem, et auxit castitatem potius quam violauit. Quin et Ecclesiae Romanae videtur hoc honoris deferre, vt extra Catholicam Ecclesiam sit, qui sit ab hac alienus, quae totius Ecclesiae teneat principatum, quaeque Petrum Apostolorum principem meruerit habere

248. notas *Horatius*: notus α. 257. tamen *om.* γ. 263. scripsere *add.* γ. 269. diuinae scripturae γ.

249. Flaccus] *A. P.* 148,9.

pastorem. Locus est Commentario centesimo sexto, et in Commentario Psalmi centesimi tricesimi octaui. Docet eximiam quandam potestatem Petro tributam a Christo, quem ter negauerat, haud dubie loquens de potestate pascendarum ouium. De votis aliquoties meminit, sed his duntaxat quibus in baptismo Christum professi, mundo Satanaeque renuntiauimus, non quod arbitrer illum reliqua vota contempsisse, sed quod haec, vt sunt, praecipua duxerit. Nec dubito quin in his commentariolis Origenis industria fuerit adiutus, qui in nullum opus diuinae Scripturae frequentius aedidit commentarios quam in Psalterium. Nam locis aliquot declarat se Graeca calluisse.

Sed interim dixerit mihi quispiam, Quid hic gratiae tibi postulas, qui nihil largiris de tuo ? Non recuso quo minus tota laus sit penes Arnobium, modo quam plurimum vtilitatis hinc manet ad verae pietatis candidatos. Et tamen est aliquid prodidisse librum antehac obscurum, atque etiam ob dictionis vitia contemptum. Est aliquid huc perpulisse Ioannem Frobenium, vt suo sumptu suoque periculo nouum opus excuderet suis formulis. Non enim semper aeque feliciter illis cadit aeditionis alea. Postremo, vix quisquam credat quantum fuerit negocii in castigandis erroribus scribae : quod vt facerem, saepe totus Psalmus erat relegendus, vt illinc subodorarer lapsus occasionem. Erant obseruandi familiares huius operis soloecismi ac barbarismi. Alicubi res plane Delium quempiam natatorem postulabat, aut Sibyllam potius. Huius generis vnum exemplum dabo Commentario septuagesimo septimo. Scriba non intelligens sic pinxerat, *quod aures in faciens*. His verbis quum nihil omnino significaretur, diuque me torsissem, diuinaui id quod res est, scriptum fuisse *quod auxesin faciens*. Nam in plerisque scripturis figura huius literae .x. non multum abhorret ab .r. Itaque scriba Graece prorsus ignarus et Latine minimum doctus, ex *auxesin* fecerat *aures in*. Item Commentario centesimo quinto scriptum erat 'Suscipiat regulam poenitentiae, *excluso noua ita* vt centesimum quintum Psalmum' etc. Nos ex coniectura restituimus, *excluso Nouato*, siue *Nouatiano*. Nam vterque fuit eiusdem haeresis, nec admittebat poenitentem.

Nouum igitur opus nouo Pontifici, sanctum ac theologicum opus integerrimo theologo Pontifici dedicamus. Id, vti spero, tua sanctitas hoc libentius accipiet, quod hoc munusculo nihil venamur—sumus enim nostra quamuis tenui fortunula contenti—nisi vt hoc opus tuis auspiciis exeat in manus hominum ; hoc nimirum vberiorem pietatis fructum allaturum, si tuo calculo fuerit comprobatum, quem ad istud dignitatis fastigium non ambitio, non vllus fauor humanus, sed, vt confidimus omnes, propitii numinis voluntas euexit, vt esset non minus optimus integritate quam maximus autoritate, qui hos impios orbis Christiani tumultus, iam heu nimium diutinos ac semper in peius gliscentes, aliquando componat. Videmus duos

331. γ: allaturus . . . comprobatus α.

314. Delium . . . natatorem] i.e. a strong swimmer, who would not succumb to the book's obscurity. *Adag.* 529 and *Apophthegm.* iii (LB. iv. 158AB) refer to an utterance of Socrates about a book of Heraclitus (Diog. Laert. 2. 5. 7). Cf. MHE. iii. 53, 'Adeo obscurus est vt qui obscurissimus, et qui Delium suffocaret natatorem'.

praecipuos orbis monarchas infensis animis inter se conflictari, vix vllam esse portionem orbis nostri immunem a bellis, a caedibus, a praedationibus. Et quanquam religio Christiana, quae olim omnes mundi plagas occuparat, nunc Europae angustiis minor sit, tamen haec quoque sectarum ac scismatum pernitiosis dissidiis misere dissecta est. Atque interim sic tumultuantibus imminet Turca.

In rebus tam afflictis magna quaedam spes habet animos bonorum omnium, fore vt discussis tempestatibus per te nobis serenitas ac tranquillitas redeat. Pollicentur hoc nobis quum aliae res permultae, tum eruditio tua non vulgaris, deinde ista morum integritas a primis annis ad hanc vsque aetatem spectata cunctis. Praeterea senectus ista, quae non sinet te alio spectare quam ad gloriam Christi ac profectum Christianae pietatis. Postremo summus cum Caesare Carolo consensus, cuius autoritas ac potentia hoc praestabit, vt possis etiam efficere quod optimum esse iudicabis.

Certe ad tantam corruptissimorum morum luem emouendam validis incantamentis est opus, ac venefico quodam artifice, qui incantet sapienter. Eam ad rem nos organum aliquod nouum porreximus; non quod deesset Psalterium Dauidicum, sed quod apud plerosque iaceret. Habet hoc, vt ferunt, humana musica, vt affectus hominum aut concitet aut moderetur, si quis artifex certas harmonias apte moduletur. Timotheus solitus fertur Alexandri Macedonis animum ad bellum certis modis accendere. Pythagoras spondeos ad Phrygium modum occinens, amore lymphatum adolescentem ad grauitatem immutauit. Simile quiddam fecisse narratur Empedocles, qui certis modis musices adolescentem iam ira percitum et in caedem ruentem ad sanitatem reuocarit. Et quanquam fabulosa videntur quae de Mercurii atque Orphei cithara prodidere veteres, tamen haec ipsa figmenta nata sunt ex artis miraculis. Certe Terpandrum atque Arionem apud Lesbios atque Ionios multis et grauibus morbis, harmoniis musicis mederi solitos, narrant rerum gestarum scriptores. Ismenias Thebanus apud Boeotos multis ischiaticis cruciatum apto modulamine exemisse legitur. Nam quod ait Vergilius,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis,

vt a poeta dictum contemni poterat, nisi nostrae quoque literae meminissent venefici incantantis sapienter et aspidis surdae. Dauid sua cithara succurrebat Sauli, quoties a spiritu Domini malo agitabatur.

Quod si tantam vim habet humana musica ad mutandas affectiones corporum et animorum, quanto credenda est efficatior coelestis haec ac diuina musica ad purgandos animos nostros a morbis spiritualibus ac spiritibus huius seculi malis. Ingens morbus est ambitio, pessimus spiritus est liuor et odium. Atque huiusmodi pestibus maxima pars Christianorum tenetur, nec his saepe liberis quos oportebat aliis mederi. Prophanis olim erant et verba et voces, quibus animi dolorem lenire

Possent, et magnam morbi deponere partem;

337. conflictari] Cf. Ep. 1228. 52nn.
370. Vergilius] *Ecl.* 8. 71.
372. nostrae . . . literae] Ps. 57. 5,6.
383. verba] Cf. Hor. *Ep.* 1. 1. 34,5.

et Christi musica non habet verba et voces, quibus excantemus animis nostris amorem rerum fluxarum et incantemus amorem rerum coelestium? Pythagoras habuit modos quibus iuuenem amore furentem ad sobrietatem reuocaret; et Christianus Psaltes non habet modos quibus principes, insanissimis bellis sic inter se sine fine tumultuantes, ad pacis amorem reuocet? Sed ipsi prius nobis hac musica medeamur oportet quam aliorum morbis mederi paremus. Nulla est Scripturae sacrae pars quae non habeat efficaces modos, modo ne velut aspides surdae obturemus aures nostras, ne penetret in animos nostros diuinae vis incantationis. Sed mea sententia nulli efficatiores quam Psalmorum, in quo diuinus ille Spiritus secretissimas suorum mysteriorum delicias nobis reconditas esse voluit, ac modos quosdam efficacissimos reposuit, quibus transformaremur in affectum Christo dignum, tantum adsit qui scite moueat huius Psalterii chordas.

Hoc peculiare munus est episcoporum ac sacerdotum. Et tamen sibi quisque psaltes esse possit. Aderit mouenti chordas, et arcanam vim aspirabit intus, si modo purus et ardens adsit animus, hoc est si purgatae mentis aures. Vtinam tua sanctitas nobis referat illum huius musices peritissimum Dauid! qui non solum ipse modulatus est, sed et alios cantores multos instituit. Dauid autem typum gerebat Iesu Christi, psaltae nostri, qui nablo corporis sui in cruce tenso nihil vulgare aut terrenum sonuit, sed harmoniam Patri gratissimam et nobis efficacissimam modulatus est. Quam suaue sonuit illa charitatis chorda, 'Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt!'

Habet et mundus organa sua, sed quae inferne reddunt sonitum inamabilem. Quid enim loquitur irae fides? 'Vlciscere, spolia, eiice, occide.' Quid sonat ambitionis neruus? 'Dilata ditionem, nec iuris iurandi aut pietatis sit ratio, quoties agitur de imperio.' Quid crepat auaritiae chorda? 'Vides nemini bene esse nisi qui plurimum possidet; per fas nefasque congere, rape, serua.' Quid sonat luxus ac libidinis chorda? 'Hic suauiter viue, quid post hanc vitam habiturus sis incertus.' Sic pessimam harmoniam reddit liuoris et obtrectationis chorda. Haec nimirum est mundi musica, quae modis huiusmodi pessimis incantat nobis pestiferas cupiditates, ac Sirenum in modum male dulcibus cantilenis nos pellicit in perniciem. His modis ebrii lymphatique sic belligeramur, tumultuamur, ambimus, rapimus, irascimur, vlciscimur, mordemus inuicem ac mordemur.

Sed ille coelesti musica tactus erat qui dixit, 'Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini'. Rursum ille, 'Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei'. Afflauerat Apostolos huius harmoniae vis, quum aiunt, 'Domine, quo ibimus? verba vitae habes'. Suauissimus autem ac modulatissimus concentus est, quoties e charitate, pudicitia, sobrietate, modestia caeterisque

395. nulli N^3: nulla *a Lond.* 421. pellicit *γ*: pelliciunt *a*.

401. Aderit] *sc.* diuinus Spiritus.
406. nablo] A Phoenician harp: tr. 'psaltery' in 1 Chron. 15. 16.
425. Quam dilecta] Ps. 83. 2,3.
427. Factum est] Ps. 21. 15.
429. Domine] John 6. 68.

virtutibus concors quaedam varietas resonat. Habet et modulos suos pro argumento diuersos haec musica. Sunt quibus flebili sed Deo gratissimo cantu deploremus peccata. Sunt qui nobis animos ac robur addant ad fortiter resistendum diabolo. Sunt alacres ac laeti, quibus gratias agamus Deo pro suis in nos beneficiis. Sunt quibus consolemur ac deliniamus afflictum. Denique nihil malorum habet haec vita quod non facile feramus, si, quemadmodum Colossensibus scribit Paulus, nos inuicem doceamus et commonefaciamus, cantionibus ac laudibus et cantilenis spiritualibus cum gratia canentes in corde nostro Domino ; et quicquid egerimus sermone aut facto, omnia in nomine Domini Iesu faciamus, gratias agentes Deo et Patri per Filium. Erit autem haec musica gratior Deo, si frequens chorus concordibus animis ac vocibus moduletur.

Sed vt ad Psalmos Dauidicos redeam, nemo potest huius modulationis sentire dulcedinem nisi sensum mysticum perceperit. Quid est enim alioqui quod plerique monachi ac sacerdotes tanto cum taedio Psalmos hos sonant ? Nimirum quia spiritu canunt, non mente. Quod si quibus non vacat prolixos aliorum commentarios euoluere, horum fastidio succurret Arnobius, qui saepe Psalmo ipso breuior est ; vt qui huius commentariolum legit, simul et Psalmum cecinerit et didicerit. Sit igitur, haec praecipua cura sacerdotibus, vt semel intelligant quod quotidie recinunt. Ita fiet vt plus capiant solatii ex vno Psalmo, quem intellectum mente cecinerint, quam ex quadraginta spiritu decantatis. Illud in primis oportet esse persuasissimum psaltae nostro, sic visum esse Spiritui sancto, et optimo consilio visum, arcana sapientiae coelestis huiusmodi figurarum inuolucris obtegere. Eruendi mysterium ipse Christus in Euangelio et Apostolicae literae viam nobis aperiunt. Horum vestigiis ingressi, veteres orthodoxi reliqua nobis prodiderunt. Sed mea sententia nemo sanctius Arnobio. Quanquam is potissimum occupatus est in sensu explicando qui pertinet ad Euangelicam historiam ; vt, quemadmodum scribit Paulus Apostolus, ex fide in fidem magis in nobis confirmetur scientia Christi, quum quicquid in Euangelicis literis gestum legimus, in Psalmis praedictum conspicamur. Atque haec sane pars in tractando difficillima est : qua recte comperta, facile vel ex sese reliquos sensus addiuinant, qui in mysticis literis sensus habent exercitatos. Qua de re nonnihil attigimus in commentario quo nuper explanauimus Psalmum, *Quare fremuerunt gentes ?*

Sed, vt aliquando finiam, beatissime Pater, orat et expectat illud abs te cum primis populus Christianus, vt arrepto Psalterio Christi, melodiam aliquam vere Apostolicam incinas, quae principum ac populorum animos iungat Christiana concordia, quae perniciosas opinionum pugnas discutiat, quae ad coelestium bonorum amorem inflammet regno coelesti destinatos. Non gratulor tibi dignitatem istam, non gratulor patriae atque etiam diocesi mihi tecum com-

455. γ : decantātes α : decātantes β. 457. γ : arcanae α. 464. quum α : cum β : dum γ.

439. Paulus] Col. 3. 16,17. Erasmus is here adapting not the Vulgate but his own translation of 1519 : cf. p. 312.

463. Paulus] Rom. 1. 17.

469. Psalmum] 2 ; see p. 100.

477. diocesi] Utrecht.

muni, cui nunc primum contigerit Romanum habere Pontificem. Non ambio vt apud te mihi prosit vel patriae affinitas vel vetus inter nos consuetudo. Sed orbi Christiano gratulabor, si, quod fore confidimus, ita tractaris munus istud Apostolicum, vt mundus intelligat tandem Romae contigisse Pontificem, cui Christi gloria nihil sit antiquius, quique Petri ac Pauli spiritum referat verius quam titulos; qui Christi vicarium sic gerat vt orbis sentiat Christi spiritum in illo versantem et agentem. Audiet, mihi crede, populus veri pastoris vocem, ac prompte sequetur grex Christi vestigiis praeeuntem; neque grauatim agnoscet Apostolicam potestatem, si senserit Apostolicam pietatem. Haec conanti precor vt aspiret Dominus Iesus, pastorum Princeps. Amen.

Basileae Calend. Augusti. Anno. M.D.XXII.

1305. To Peter Mosellanus.

Altes aus allen Theilen, 1760, i, p. 17 (*a*). Basle.
8 August 1522.

[A letter printed by J. G. Weller in *Altes aus allen Theilen der Geschichte*, Chemnitz, 1760: one of the miscellanies so favourite in Germany during xviii[c]., which were the forerunners of the modern learned periodical. Weller does not state whence he obtained the letter, nor whether the manuscript was autograph or a copy: probably the latter, for his text is very inaccurate, and the dates are not in a form such as Erasmus uses. The year-date is amply confirmed by the resemblance of the contents to Epp. 1299–1302.

For Mosellanus' position at this time between Erasmus and Luther cf. the latter's *Iudicium de Erasmo*, 28 May 1522 (LE[2]. 535): 'De praedestinatione vero sentire Mosellanum cum Erasmo antea noui; totus enim Erasmianus est. . . . Salutabis autem Mosellanum: neque ideo alienus sum ab eo, quod Erasmi magis quam mea sectetur. Immo dicito ei vt sit fortiter Erasmianus. Erit tempus cum aliter sentiet: interim et ferendus optimi animi sensus infirmior'.]

ORNATISSIMO VIRO PETRO MOSELLANO PROTEGENSI, AMICO INCOMPARABILI, ERASMVS S. P.

Gratvlor fortunae tuae, mihique tuus conspectus erit multo iucundissimus. Habebis nos fortasse itineris comites; nam Romam inuitor magnis Cardinalium promissis, praesertim Sedunensis; et tamen sunt amici qui dissuadeant. Stunica Romae tam insanit quam vnquam Orestes; singulo quoque mense euomit nouum Blasphemiarum libellum. Vetitus est interdicto Cardinalium debacchari in Erasmum. Habet sodalem Caranzam theologum; cui sic respondemus vt, si quid habet frontis, non sit repetiturus Erasmum. Stunicae furioso libello respondemus contemtim: nam R. Cardinalis Moguntinensis litteris admonuerat vt responderem Hispano. Est scurra effrons, stolidus et indoctus. Hic est Romae monachus quod Coloniae erat Pipericornus. Non miror esse Romae

1305. 5. nouum *scripsi*: notum *a*. 8. repetiturus *scripsi*: reperturus *a*. 12. Coloniae *scripsi*: Romae *a*.

1305. 2. itineris] For this proposed visit of Mosellanus to Italy cf. Ep. 1326. 4–6, but nothing more is known of it: see his life by O. G. Schmidt, p. 71.
3. Sedunensis] Cf. Ep. 1299. 45n.
4. Stunica] See App. 15 in vol. iv.
6. Cardinalium] Cf. Ep. 1302. 59n.
7. Caranzam] See Ep. 1277. 24n.
10. Moguntinensis] Cf. Ep. 1299. 42n.
12. Pipericornus] See Ep. 487. 20n.

qui sic insaniat, sed miror esse qui hunc rabulam putent esse metuendum. Hic sunt Germani nostri mire fortes vbi res desiderabat moderationem, mire timidi vbi res poscebat fortem animum.

Louanienses et monachi quidam, Ale[x]ander et Marinus extrema moliti sunt in me, sed frustra adhuc. Caesarem habeo fautorem, cuius rei sum certissimus, et Regem Angliae et Romae cardinales fere omnes. Omnes tamen vellent me Lutherum aggredi. Ego tametsi negotium Lutheri non probem, tamen multae sunt causae cur quiduis malim quam hoc negotium agere. Et tamen sunt Lutherani qui magis peccant quam ipse Lutherus. Video partem vtramque intractabilem. Nolim, si fieri queat, perire bona Lutheri ob quaedam mala; et qui sunt ab altera parte, non sunt aequis conditionibus conferendi. De tua translatione non poteram iudicare nisi collatis exemplaribus, et ad eam rem plane nullum erat otium: ne nunc quidem tempus superest. Vbi quid otii dabitur, non deero officio meo. Caetera coram commentabimus. Bene vale.

Basileae anno 22 sexto Idus Augusti.

1306. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 966 (α). Louvain.
Vi. E., f. 73 (β): Lond. Viv. 10: LB. 634. 15 August 1522.

[For sources and date see Ep. 1222 introd.; and for the contents cf. Ep. 1303.]

VIVES ERASMO.

In maxima sollicitudine sum et ero, donec factus fuero certior an sit vobis redditum quod reliquum erat libri: id misi per iuuenem quendam Coloniens⟨em⟩ Corradi consilio xv die Iulii, quoniam de profectione aliud statuerat Carolus quam dixisset cum hic erat Georgius. Nihil superest mittendum per Hilarium, quem nondum vidi; dicunt profectum Antuerpiam et rediturum breui. Per eum cogito hanc epistolam mittere; quam scribo non omnino confirmatus aut sanus, sed paulo liberior dolore quam his diebus fui. Nam ex quo Augustinum perfeci, nunquam valui ex sententia; proxima vero hebdomade et hac, fracto corpore cuncto et neruis velut lassitudine quadam et debilitate deiectis, in caput decem turres incumbere mihi videntur indicendo pondere ac mole intolerabili. Isti sunt fructus

1305. 16. Loranienses α. Alexander. *Sic labitur nonnunquam Erasmus, etiam in litteris propria manu scriptis.* 25. conferendi α: ? componendi. 26. otium *scripsi*: negotium α. 27. otii *scripsi*: otio α. 28. coram *scripsi*: eorum α.

1305. 14. Germani] For different aspects of their character cf. Ep. 1168. 18n.

16. Marinus] Caracciola: see Ep. 1302. 48n.

25. translatione] Weller suggests, with great probability, that this is Mosellanus' translation of Greg. Nazianzen's *De theologia libri quinque*, Basle, Froben, 1523, fol., with his preface to the Abp. of Trèves, 13 June 1522. He had published earlier a translation of bk. i, Leipzig, M. Lotther, 1519.

1306. 2. misi] Cf. Ep. 1303. 1–4.

5. Hilarium] Bertulphus: see Ep. 1303. 34–6.

9. nunquam valui] Cf. Ep. 1303. 42. He had been ill in 1521 too: see Ep. 1222. 12n.

12. indicendo] A notable form: which shows that in the hands of the non-Ciceronian humanists the language was living and could adapt itself to the needs of expression. Cf. also Epp. 1378 20, 1381. 378.

studiorum et merces pulcherrimi laboris ; quid labor et benefacta iuuant ? Quod de puerpera dicis, tam belle in me congruit vt quarto die postquam Augustinum deposui de manibus, nouum librum instituerim. ' Adeo ' inquies, ' animus pascitur opere ' : sed crede mihi totos duos aut tres menses reparandis ingenii viribus volo impendere, vt eae per quietem et cessationem reuocentur, sicut in noualibus.

Cupio videre Carranzae quem in modum responderis, et alia quae diceris istic conscripsisse multa inprimis et magna. In Carranza plane eram falsus ; nam imposuerat mihi fucus epistolae, quam solam ex toto legeram opere. Literas tuas ad Morum ac Cantuarien-s⟨em⟩ misi hodie in Britanniam ; breui accipient, nam eo nunc redeunt frequentes ex mercatu Antuerp⟨iensi⟩. Gratulor tibi fauorem ampliss⟨imi⟩ ordinis, ⟨in⟩ ingenium et eruditionem tuam ita propensum : si modo verum est quod hic narrauit mihi quidam a Corrado auditum, de annua pensione oblata tibi honestiss⟨ime⟩. Miror te inuidere gaudium hoc mihi amantis⟨simo⟩ tui, vt eiusmodi ad me solum non scribas : ceu vero vel ipse minus gauderem quam alii, vel si tacendum esset, non possem continere. Sed vtcunque sit, tuis omnibus incrementis et felicitate meritis tuis digna laetabor, vndecunque resciam ; ex te mallem, quo certior esset in certiore nuncio laeticia.

Pecunia egeo quidem, approbabitur tamen mihi quicquid tu et Frobenius statuetis ; si quid mittitis, iubete quam primum reddi. Si quid vis ad Vergaram scribere, mitte huc ad me. Proximo mense cogito in Britanniam transmittere. Si quid mandas, scribe per N., cum redibit e mercatu Francfordiensi. Simul te oro per eundem mittas mihi literas aliquas ad amicos illic tuos commendatitias, saltem vt sciant me amicum esse tuum, quo me pluris faciant ; etsi non est consilium manere ibi supra tres menses, aut ad summum quatuor : qua de re puto me tibi locutum esse Brugis. Me tenet tantum scholarum taedium, vt quiduis facturus sim citius quam ad has redire sordes et inter pueros versari. Ruffaldus salutat te impensissime ; qui dicit se breui cum patre congressurum et a praesente impetraturum ne tibi solutio haec diutius differatur.

Ὧδε εἰρηνικὰ πάντα. Mirum de rebus omnibus silentium ; fauor bonorum in te ardentior quam vnquam. Πολλοὶ τῶν κραζόντων ἐσιώπησαν, καὶ

16. animus *scrip* (aĩus) : auis *a*.

15. nouum librum] Perhaps the *Inst. foeminae Christianae* : see Ep. 1362. 31n.
16. animus] Cf. Ov. *P.* 1. 4. 21,2.
20. Carranzae] See Ep. 1277. 22,24nn.
22. epistolae] His preface to Vergara, dated 27 Dec. 152⅔, Rome.
23. Literas] Neither of these is extant.
26. amplissimi ordinis] The cardinals, who had supported Erasmus by suppressing Stunica's book : see Ep. 1302. 59-61.
27. Corrado] Perhaps Goclenius : as in Ep. 1303. 35, 39.
28. annua pensione] Schinner's offer : see Ep. 1299. 45n.
36. statuetis] as payment for the *Ciu. Dei* : cf. Ep. 1303. 24-5.
37. ad Vergaram] Cf. Epp. 1277, 1312.
38. N.] Probably F. Berckman ; cf. Epp. 1256. 125, 1362. 41, 56, 79, 1388. 24n.
40. commendatitias] One of these survives ; Ep. 1311.
43. Brugis] Evidently during Erasmus' visit in Aug. 1521. Vives had written to him about his English plans from Bruges in the previous July : see Ep. 1222. 18n.
45. Ruffaldus] Cf. Ep. 1303. 54-5.

οἱ ⟨ἔτι⟩ κράζοντες θανάτου σιωπήσουσι μόρῳ. Spero te viuentem adhuc visurum studia hominum in te qualia meritis tuis debentur, et interfuturum tuae posteritati; istis te debes temporibus seruare. Nam narrauit nobis te affligere valetudinem tuam immodicis studiis. Hic omnes tui te impatienter iam desideramus, et precamur Deum vt incolumem te nobis reddat. Hic apparamus bellum maioribus animis quam gerimus; atque vtinam vtrinque fieret minoribus! Aliquot Hispanorum militum millia dicuntur in Britanniam applicuisse, vt admisceantur ordinibus Britannis. Multum de Pontifice nouo speratur. Hactenus perfrixit; putant fore vt incalescat hoc Caesaris congressu, qui ad litus Cantabricum appulit XVI die Iulii. Vereor ne ille non tam se esse Pont⟨ificem⟩ Rom⟨anum⟩ meminerit, quam veteris huius iuris in se, vt pristinae authoritatis pondere in sententiam huius trahat⟨ur⟩; quod si illi qui sit et non qui fuerit, in mentem veniat, spes est magna pacis.

Sed haec relinquamus fatis. De Graphaeo et aliis rebus puto ad te scribi per Petrum Aegidium et alios qui sciunt. Nam ego domi semper abditus nihil audio; aut tam sero, vt citius sit istuc perlatum quam ad me. His diebus vacationum Claua venit Gandauo huc, tantum vt Graecum aliquem audiret. Vide studium senis; et non erubescimus iuuenes dormire. Vale etiam atque etiam, mi praeceptor. Louanii die assumptionis Virginis, 1522.

1307. From John Gallinarius.

Breslau MS. Rehd. 254. 42. — Breisach.
EE². 158. — 15 August ⟨1522⟩.

[An original letter, autograph throughout: the address-sheet is missing. The year-date can be assigned without doubt from the mention of Henry's book, which, from the inclusion of Erasmus' two letters, is unmistakably in the Strasburg edition.]

S. et sese commendat. De valetudine tua, Erasme, litterarum parens, quae, vt ex litteris tuis intellexi, meliuscula est, gaudeo, et ita gaudeo vt me metipsum ob hoc saluum censeam. Proinde vt vicem recipiam, velim vt mecum mutuiter gaudeas. Ecce nudiustercius recepi libros aliquot illius serenissimi simulque cordatissimi Regis tui Anglici contra Martinum Lutherum, a te forte antea visos. Quanta

1306. 50. θανάτου σιωπήσουσι *Grenfell*: θανάτῳ σκοπήσουσι *a*. 56. vtrinque *Lond.*: vtrũque *a*. 59. fore *LB*: fere *a*.

1306. 53. narrauit] Probably the informant of l. 27.

55. reddat] Cf. Ep. 1209. 4n.

bellum] See Ep. 1299 introd.

57. in Britanniam] An interesting parallel to the equally false rumour, suddenly and mysteriously circulated throughout western Europe, of the passage of a great Russian force through England c. 28 Aug. 1914, on its way to France.

60. ad litus] At Santander: see Gachard ii. 66.

62. huius] Charles; whose subject Adrian had been.

65. Graphaeo] See Ep. 1087. 355n; and cf. Epp. 1299. 92n, 1302.

68. Claua] See Epp. 175. 10n, 524.

1307. 1. valetudine] Gallinarius had witnessed Erasmus' breakdown in the spring (see p. 43). For details of his subsequent illness see Ep. 1311. 2–12.

5. libros] Henry's *Assertio* (see Ep. 1227. 5n): evidently (cf. l. 30) in the Strasburg edition, J. Grieninger, 9 Aug. 1522.

me illi laeticia affecerint, non facile dici potest, presertim quod tam a nobilissimo principe contra eum profecti essent, in quem se e doctioribus nostris aut nullus potuit aut nemo voluit ⟨proicere⟩. Credo id ita diuis visum esse. Veluti enim causa illa ardua Christianam tranquilitatem iandiu interturbans non nisi summos patronos expostulet, argumentum libelli maximos theologos requirat, stilum, nobile ingenium et viuax deceat, ita ea (vt mihi videor, nam hunc perlegi) in hoc vno illustrissimo Rege omnia vbertim coadunata patronum dignum sortita sunt. Vtinam hunc sibi principem scopum intuerentur nostri satrapae Germani imitandum, immo episcopi, theologi et huius farinae monachi, magistri nostri sacerdotesque sacrificuli, in magnum Reipub. Christianae commodum! Hic etenim cordatissimus Rex Lutheri fundamenta oppugnando fortiter, prosternendo strenue prudenterque conuincendo tanto maiorem meruit apud Rempub. Christianam laudem, quanto pauciores ex theologis (quorum maxime interfuit hanc hydram confodere) qui hunc erudite sapienterque aggrederentur, inuenti sunt. Quid plura? In hoc seculari principe video theologiam (quae rara in terris nostris auis est) eloquentiae coniunctam. Sed me nomenclatore tanti ingenii princeps non eget. Tu illi, Erasme maxime, illi charissimus es, tu amicus, tu illius genium nosti; iccirco plus aequo de illo tecum (quos vtrosque vehementer amo) fabulari libuit.

Calchographus pessimo hunc caractere materiaque illa indigno excussit. Ex tuis epistolis duas, vt video, addiderunt; quae si tibi placitura sint, nescio. Vnum est, mi doctissime Erasme, quod oratum velim, vt videlicet per sincerissimam et integerrimam meam erga te obseruantiam charitatemque digneris aliquando scribere quid de illo principe sentias. Mitto igitur libellum vnum, vt tabellione principe quem tibi charissimum scirem, salutarem.

Rhenanum nostrum hesterna die increpaui insolentius quod parcius Erasmo scribat: illum breui responsurum spero. Nihil nunc nisi vt Erasmum, nostrum decus, ad Nestoris annos foelicem saluumque salui videamus, precor optoque: cui me vt suum commendo. Vale salue ex Brisacho, Festo Marianae Assumptionis.

Tuus Ioannes Gallinarius, assecla et minister,
pastor ecclesiae Brisacen.

1308. From Wolfgang Fabricius Capito.

Leipzig MS. — Mainz.
EE. 9. — 17 August 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-datei s amply confirmed by the contents.]

9. proicere *addidi, in fine versus.*

24. rara] Juv. 6. 165.

29. Calchographus] John Reinhard of Grüningen in Swabia, hence commonly known as Gruninger (in varying forms). He printed at Strasburg from 1483 to 1531; and unlike the other Strasburg printers, produced many books against the Reformation. See ADB. x. 53–5, and a monograph by Ch. Schmidt in his *Répertoire bibliographique strasbourgeois*, 1893.

30. duas] Epp. 1219, 1228.

36. Rhenanum] He seems to have been spending the summer at Schlettstadt: cf. the address to BRE. 224 (=Zw. E². 222), 30 July. He had been expected in Basle early in July (Basle MSS. G. II. 13. 124,5); and c. 5–6 Aug. he had paid a visit of three days (ibid. 126,7).

S. D. Varia de te fama increbrescit. Caue ne, vtranque factionem retenturus in amore tui, ⟨in⟩ vtriusque odium incidas. Quiddam enim tale subodoror. Detestantur te Pontificii sagaciores tanquam fontem et caput mali; Lutherani contra ceu desertorem partium meliorum execrantur. Hochstratus Coloniae damnauit pridem tua scripta, nescio quae. Witenbergen⟨ses⟩ contumeliae causa nondum suis lucubrationibus tui meminerunt; at vereor ne epistola tua ad ducem Georgium Saxonem nimis arguta te multorum stilo obiiciat. Lutherus Anglo respondit calumniose summis conuitiis. Nisi nos Pontificii stultiores essemus et tantopere a vero dissidentes, nunquam orbis ferret tantam ledendi petulantiam. Stilo hactenus conati sunt; iam prope armis res geritur. Gliscunt enim animi ad pugnam, ad cedes; tot ardent conspirationes, tot indicta federa, et vbique Christus pacis autor obtenditur. Desidero veterem securitatem. Iam non sum extra tela, nimirum deprehensus apud Principem, cui sum gratior quam vellem. Adeo me aula, malum necessarium, [me] impediuit. Caeterum Princeps acerbe fert stolidissimum Hochstratum; commisit, monerem te ad contemptum humilis et sordidati aduersarii, qui allatrare potest, lacerare famam non potest. Legit Paraphrases in Mattheum diligentiss⟨ime⟩; nihil affirmat se legisse quod magis se inflammasset ad Christum. Voluit suo nomine orarem, Ioannem simili cura explicares. Non vacat super hoc pluribus modo. Tu velim respondeas.

Vale Mog. 17 Aug. an. 22.

Capito.

Io. Oecolampadius te salutat, similiter et Hedio noster, qui fortiter clamat, declamat dicere volui. Videbis omnia pendere in precipiti modo; continuo inclinabit, haud dubium, in alterutram partem rerum summa.

2. in *addidi, in fine versus.*

4. desertorem] Cf. Ep. 1276. 9n.

7. epistola tua] Ep. 1125, which had just been published in F.

9. Lutherus] Henry's *Assertio* (Ep. 1227. 5n) had been translated into German by Emser ⟨c. 28 June⟩ 1522, for Duke George. About the same time Luther began to take notice of it (LE². 548), considering it to be the handiwork of Lee (Ep. 765), and on 4 July he had decided to reply (LE². 553). He produced first an *Antwortt deutsch*, Wittenberg, N. Schyrlentz, 1522; and then *Contra Henricum Regem Angliae*, Wittenberg, ⟨J. Grünenberg⟩, 1522, with a preface dated 15 July (LE². 559). See Luther's *Werke*, Weimar edit., x. ii, pp. 175–9. On 12 Oct. Beatus Rhenanus at Basle had seen only the German reply (BRE. 228).

15. extra tela] See Ep. 1241 introd.

16. Principem] Albert of Brandenburg.

aula] Cf. Epp. 1158. 19n, 1241. 46n.

20. Legit] For the Archbishop's studies cf. Ep. 1241. 29n; and, for his intercourse with Erasmus at this time, Ep. 1299. 42n.

in Mattheum] See Ep. 1255.

22. Ioannem] See Ep. 1333.

26. Oecolampadius] After leaving Altomünster in Jan. (Ep. 1258. 4n), he had been residing since April at Ebernburg, 25 ms. sw. of Mainz, as chaplain to Francis of Sickingen (Ep. 582. 27n). In this capacity he had made changes in the castle service, having a daily reading of the Gospel in the vernacular but only celebrating mass on Sundays (cf. LE². 568). See his *Epistola* (E. Staehelin, *Oekolampad-Bibliographie*, 1918, no. 65) to Hedio, *s. l. et a.*, ⟨c. June 1522⟩, *Quod expediat Epistolae et Euangelii lectionem in Missa vernaculo sermone plebi promulgari*: for Botzheim's approval of which cf. BRE. 227. The copy sent to him by Zwingli is now in the Carl Alexander Library at Eisenach.

Hedio] See Ep. 1459 introd.

Erasmo Roterodamo, theologo primo, decori orbis, suo charissimo preceptori. Basilee.

1309. To the Reader.

De Ciuitate Dei, tit. v^{o} (a). ⟨Basle.⟩
Lond. xxviii. 2 : LB. App. 456. ⟨c. August 1522.⟩

[A letter contributed to Vives' edition of Augustine, *De Ciuitate Dei*, Basle, Froben, Sept. 1522 (a), and printed on the verso of the title: after all the introductory matter had been received from Vives (cf. Ep. 1303. 3n). An approximate date can be assigned.

This volume was intended to form part of a new edition of Augustine, more complete and correct than that which John Amorbach had published in 1506. Froben had proposed the undertaking to Erasmus in 1517 (Ep. 581. 19), and by 1518 Erasmus had agreed and was at work (Ep. 844. 255,6). In *Luc. Ind.*, 1 Jan. 1519, there is mention of 'Censurae in libros Augustini imperfectus liber'; and public interest was aroused (Ep. 922. 35–44; cf. HE. 159). But an opportunity offered to produce an edition of Cyprian (Epp. 975, 984, 1000), and Augustine was laid aside. By Sept. 1520 Erasmus had resumed work (Ep. 1144) and for about a year continued to make steady progress (Epp. 1174, 1189, 1204, 1212, 1218), to the general satisfaction of his friends (Am. E. 10, ME. 126, BRE. 217, 221: cf. Ep. 1350. 1–3); though hostile criticism was not lacking (cf. Ep. 1342. 121–2). But the move from Louvain to Basle in Nov. 1521 threw his plans into some confusion, and Augustine gave way to a third edition of the New Testament (Ep. 1174. 15n).

Erasmus' acquaintance with Augustine dated back to his monastic years: see vol. i, p. 590 and cf. Ep. 844. 186. At Paris in 1500 a manuscript of the *Enchiridion* was one of his cherished possessions (Epp. 123. 21, 135. 44, 138. 120). He had read widely, too, in the old theology, and especially in Augustine (Ep. 844. 166–88; cf. Ep. 1304. 153–77). But even his powers of work were unequal to the task of editing the whole of Augustine anew. He proposed to divide it, as Jerome had been divided, among a number of hands; and in the autumn of 1520 Vives was persuaded to undertake the *De Ciuitate Dei*.

B. Dombart, *Zur Textgesch. der Ciuitas Dei*, 1908, pp. 43–5, shows that this is the first of the many early-printed editions to give any definite indication of the manuscripts used. At Vives' disposal were three: one procured by Erasmus from Cologne, and said to be by the hand of St. Ludger († 809)—perhaps the viii^{c} Coloniensis, Dombart's K, no. 75 in Jaffé and Wattenbach's *Eccl. metr. Colonien. codd. mss.*, 1874; a second lent by Marcus Laurinus from St. Donatian's at Bruges—these two Vives was allowed to have at Louvain; and a third shown to him by the Carmelites at Bruges in the summer of 1521 (Aug. f^{o}. aa^{4} and p. 445). By 1 Jan. 1521 he set to work, and by the end of the month had completed the first book (Aug. f^{o}. aa^{4}). In spite of ill-health six books were ready by July (Ep. 1222); but it was not till Jan. 1522 that the first seven were actually dispatched to Basle (Ep. 1256). The next ten followed in April (Ep. 1271); and in July the last five arrived with prefaces and introduction (Ep. 1303). Erasmus composed this letter to the reader, to fill the verso of the title-page. Froben was at work in July (see Ep. 1293 introd.), and no doubt earlier; and by September the book was out.

Into the subsequent history of the Froben Augustine, which appeared in 1528–9 in ten volumes, we need not now enter. One point, however, must be noticed. The *De Ciuitate Dei* is included there as vol. v, Dec. 1529, being the last volume to be printed; but apart from the mention of Vives on the title-page, with an added statement that Erasmus had improved the text from a manuscript—procured from Peter Gilles (see Erasmus' letter to Schets, 2 Oct. 1526), and apparently still in Erasmus' possession at his death (Basle MS. C. VI^{a}. 71, f. 48: printed by C. Miaskowski, *Korresp. des Erasmus mit Polen*, 1901, p. 47)—the book is a plain text. This letter, Vives' prefaces and introduction and notes had all disappeared; and thus this letter is not found in any other contemporary edition.

This suppression was no doubt connected in part with the fact that the *De Ciuitate Dei* had not sold well (Ep. 1531 and Lond. xx. 87, Viv. 19: LB. 975, 990); and thus on 15 Oct. 1527—a date which is probably prior to Froben's death—Erasmus reported to Vives that the printers proposed to omit this treatise altogether from the new Augustine (Lond. xx. 20, LB. 901). Reflection must have shown them, however, that in a collected edition this was impossible; and they repaired the

omission by printing, at the end of the whole undertaking, the bare text—a volume of 492 pages instead of the 810 of 1522, and with much less variation of type.

Though the correspondence of Erasmus and Vives shows no ill-feeling over this, traces of it may be noticed in another edition of Augustine, produced at Paris by Cl. Chevallon in 1531. The general preface of this, by James Haemer of Stuttgart, 17 Oct. 1531, states that four years before (very likely on hearing of the death of Froben) Chevallon had proposed to Erasmus a new edition of Augustine: but that Erasmus had replied that he was bound in honour to Froben's successors. Chevallon waited, however; and when their edition appeared in 1529, he used it as the basis of a new edition carefully revised with the aid of MSS. borrowed from St. Victor's at Paris. The fifth volume is again appropriated to the *De Ciuitate Dei*; but instead of the plain text as given in the Froben volume of Dec. 1529, it contains Vives' preface to Henry VIII, Henry's reply, which had not before been printed, other introductory matter, and all Vives' notes. A significant change is that in Vives' preface to the reader the page of eulogy on Erasmus (cf. Ep. 1303. 6n) is cut down to a line or two of formal acknowledgement. Subsequent Froben editions of 1543, 1555, 1569, follow Chevallon's in these points. It therefore seems not unlikely that the treatment of Vives in this matter may have caused temporary unpleasantness with Erasmus; cf. Ep. 1222 introd. Further light may be gathered from a letter of Erasmus, 22 Aug. 1534 (printed by Miaskowski in *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 334), which states that Longlond 'multis iam annis vrget me vt aedam scholia in Ciuitatem Augustini. Hanc prouinciam occupauit Viues Hispanus, et opus immensum est, et nemo lectu molestior quam Augustinus, praesertim in his quae scripsit per ocium accuratius. Tentaui, quo gratificarer amico, sed animus abhorruit. . . . Scripsi illi . . me non posse praestare quod cupit'. Cf. EE[2]. 76; where Longlond expresses his disappointment at not having Erasmus' work on the *De Ciuitate Dei*.

In the selection of Augustine's 'great apologetic treatise in vindication of Christianity and the Christian Church' to appear in advance of the rest, Erasmus and Froben were doubtless not unaware of the popularity which it had enjoyed, especially in the early days of printing. Sweynheym and Pannartz printed it three times by 1470; twenty-four editions are known before 1496, and since 1500 there had been three more. It had been translated, too; into Italian in 1473 (four times reprinted by 1500), and into French in 1486–7. There is no English version till Healey's of 1610, which translates also Vives' notes. For More's interest in this treatise of Augustine cf. Ep. 999. 158–9.]

D. ERASMVS ROTERODAMVS LECTORI S. D.

IMPROBIS eruditorum flagitationibus iampridem appellabar, vt quod in Hieronymianis Epistolis praestitissem, idem praestarem in diui Aurelii Augustini libris omnibus. Ego, tametsi iam expertus essem non alium laborem plus adferre taedii, minus gloriae gratiaeque suo cultori, deinde deterrerer immensa negocii magnitudine, tamen coeperam huc animum, licet detrectantem ac reluctantem, appellere, totius operis ratione hunc in modum concepta. Primum locum tribueram illius Progymnasmatis, hoc est quaecunque scripsit catechumenus. Proximum Epistolis, quarum complures scripsit adhuc iuuenis; et ob id magis etiam redolent eloquentiae studium. Tertius destinatus erat τοῖς θεωρητικοῖς, id est contemplatiuis, quae conducunt ad inflammandos animos amore rerum aeternarum: cuius generis sunt libri Confessionum et Soliloquiorum. His adiunxissemus eos libellos qui pertinent ad institutionem vitae. Quartus decretus erat τοῖς διδακτικοῖς, hoc est in quibus docet rem

6. ac α: et *Lond.*

1. appellabar] Cf. Ep. 922. 35–44.
2. Hieronymianis] See Epp. 326, 396.
7. ratione] This arrangement is reproduced, with abridgement, in *Cat. Luc.*, Jan. 1523: I, p. 36. 18 seq. But in the actual edition of 1528–9, which was expanded into ten volumes, it was not followed.

theologicam: cuius generis sunt libri De doctrina Christiana et libri De Trinitate. Quintus habuisset τὰ πολεμικά, in quibus pugnat aduersus varias haeresiarcharum pestes; atque in his aetates ipsae quibus extitissent haereses, et affinitas errorum dedissent ordinem. Nam in hoc genere plurima conscripsit; inter quae sunt libri De Ciuitate Dei. Sextus exhibuisset τὰ ἐξηγηματικά, quibus enarrat diuinae Scripturae libros: quos eramus digesturi secundum ordinem voluminum sacrorum quae interpretatur; videlicet enarrationes in Psalmos praecessissent enarrationem in Euangelium Ioannis. Et Euangelium enarratum prius fuisset enarrata eiusdem Apostoli epistola, atque item de caeteris. Septimus indicasset τὰ ἀμφίβολα καὶ νόθα, hoc est de quibus merito dubites an sint Augustini, tum quae illi falso inscribuntur. Idem indicaturus erat etiam eos libros qui iniuria temporum interciderunt. Graeca restituissemus. Mendas vel scribarum, vel eruditulorum castigare volentium quod non intelligebant, culpa inductas, bona fide sustulissemus, non sine praesidio veterum et emendatorum codicum: quos iam in hunc vsum aliquot comparaueramus, qui vel ipsius Augustini seculo scripti videri poterant. Summam operis, quoniam erat immensum, in doctos aliquot et huic prouinciae pares partiri statueramus, sed sic vt sua cuique laudis portio solida maneret. Habet enim haec aetas permultos me felicius natos, qui plus queant in hoc genere praestare quam ego.

His rebus sperabam fore vt Augustinus, vir non minus pius quam eruditus, iam a pluribus simul et maiore cum fructu legeretur: quod in Hieronymi libris euenisse tam manifestum est vt nec inimici possint inficiari. Atque huius tam impii conatus odor simul atque permanasset ad quosdam Dominicani sodalitii fratres, iam non in symposiis tantum verum etiam in publicis concionibus vociferari coeperunt, indignum facinus nec diutius orbi tolerandum, Erasmum denique et Augustini castigationem moliri, in cuius operibus nec tantulum intelligeret: atque haeresim etiam vocabant, asseuerare quicquam esse in huius viri libris mendosum, adulterinum aut non intellectum theologis. Ego nunquam mihi vindicaui raram theologiae scientiam; et tamen non vsque adeo meum hoc ingeniolum aut eruditionem contemno vt existimem me nihil intelligere in libris Augustini, in quibus illi crassi ventres, stiuae nati potius quam literis, intelligunt omnia. Id esse verum facile credas, lector, si tres aut quatuor tibi nominem qui huiusmodi naenias nusquam non vociferabantur, praesertim Louanii et Coloniae. Nec enim ordinem in ius voco, sed istos quosdam rabulas detestor qui, praecones Euangelii professi, scurras agunt: quos ordo coerceret vel eiiceret, si suo honori consultum vellet.

Et tamen in hoc negocio non tracto rem theologicae subtilitatis, sed emendatae lectionis. Grammatici parteis mihi sumo, veritates et

32. codicum] For the MSS. used by Vives see introd.

33. Augustini seculo] This estimate has probably no more value than his description of the Codex Reuchlini (xii^{c}: cf. Ep. 373 introd.) as 'tantae vetustatis vt Apostolorum aetate scriptum videri posset': *Annot. in Apoc.* 3. 7, added in 1527.

37. felicius] See Ep. 1102 6n.

43. Dominicani] Cf. Ep. 1271. 35n.

53. tres aut quatuor] Cf. Epp. 1263. 26n, 1274. 51n, 1302. 71n, 1330. 49–52.

55. ordinem] Cf. Ep. 1006. 4n.

falsitates acutissimis illis magistris relinquo. Quod si meam industriam experti sunt studiosis omnibus magno vsui fuisse in restituto Hieronymo, quur hic maluerunt obstrepere, quam ex eo quod bene cessit, huius quod aggrederemur praeiudicium facere? Iam an aliquid falso sit inscriptum Augustino, mirari desinet qui legerit librum De vera ac falsa poenitentia: in cuius decimoseptimo capite citatur ipse Augustinus, et ita citatur vt qui librum scripsit, ab Augustino dissentiat. Idem accidit in praefatione quadam quae diui Aurelii Augustini titulo praefertur commentariis in Psalmos, quum in eadem honorifice citetur idem Augustinus. Est alius libellus ex Augustini et aliorum scriptis, veluti cento quidam, contextus a studioso quopiam, et inscribitur Augustino. Haec tam crassa non sentiunt isti, qui sibi videntur capreis et aquilis omnibus perspicatiores. Postremo, persuasum erat et mihi in Augustini libris minus esse mendarum quam in Hieronymianis. At dum tentandi gratia libros aliquot emendo, res ipsa me docuit plus esse prodigiosae deprauationis in hoc autore quam compererim in Hieronymo aut Cypriano. Atque hoc nimirum debet Augustinus suis illis eximiis amatoribus, a quibus solis intelligitur.

Haec a me non confingi, res ipsa abunde persuadebit, si quando per istos licebit absoluere quod instituimus. Interim vnum atque alterum locum proferam in medium, ex quibus prudens lector de caeteris faciat coniecturam. Libri aduersus Faustum Manichaeum 16, cap. 24, in libris non vna aeditione excusis, sic habebatur scriptum, 'Quem Dominus Iesus Christus eadem commendatione commemorat, eiusque autoritatis adductae, eorum refellit errorem resurrectionem negantium'; quum in peruetusto codice superesset incorrupta scriptura, 'eiusdemque autoritate Sadducaeorum refellit errorem'. Notat enim Augustinus locum qui refertur Matthaei cap. 22. Rursus libri 16, cap. 33, scriptura erat bifariam deprauata, 'Vides nequaquam' vel 'vides ne qua⟨m⟩quam', quum scribendum sit, 'Videsne quam tibi non dicam', etc. Respicit enim Augustinus ad ea verba Fausti quae praecesserant eiusdem libri cap. 8: 'Alias inquit, "Si Christianus es, crede dicenti Christo, quia de sese scripsit Moses. Quod si non credis, Christianus non es." Inepta semper et imbecilla responsio est, nihil habentium quod ostendant'. Quoniam igitur Faustus fecerat Augustinum his verbis loquentem, 'Si Christianus es, crede dicenti Christo,' etc., Augustinus negat se ita cum Fausto agere. Ac mox in eodem cap. 33, 'Nec illud sibi patere praecipitium,' erat deprauatum pro eo quod rectum erat, 'Nec illud siui patere'. Eiusdem libri cap. 6, in verbis Fausti, qui referens idioma sermonis ex vetere translatione dixerat, 'Virorum virorum quisquis hoc non gestauerit, exterminabitur,' deprauauerant 'vtrorum virorum'. Nam Hebraei dicunt 'viri viri' pro 'quicunque viri'.

83. faciet *Lond.* 91. ne quamquam *scripsi*: nequaquam α. 103. deprauarant *Lond.*

78. Cypriano] See Ep. 1000.

84. non vna aeditione] I cannot find any edition of these books that had yet appeared, except John Amorbach's of 1506.

91. ne quamquam] Clearly some correction is necessary here. I have adopted the reading of Amorbach's edition. It is noticeable that in the text of 1528–9 *nequaquam* still stands, although Erasmus' conjecture made here has been adopted by later editors.

Huius generis sunt innumera; sed his referendis non est in praesentia locus, quae vix etiam suo loco citra taedium referuntur. Et hoc nostrum institutum, quo nostro sumptu, non credendis laboribus, damus eis sacros autores vt purgatiores, ita et dilucidiores, isti religionis columina, quum ipsi tantum ventri seruiant et gulae, putarunt seditiosis concionibus exagitandum. Vtinam aut illi se vertant ad ea studia quae digna sint his qui se profitentur mortuos mundo! aut si ipsi nolint resipiscere, mundus resipiscens hos ficos, siue mauis fucos, excutiat oculis et alueariis, vt si nolint ipsi cuiquam prodesse, certe ne obstrepant aliis bonorum vtilitati seruire cupientibus! Industriam nostram magis prouocabit bonorum fauor quam deterrebit malorum oblatratio.

Nunc interim prodit eximium opus De Ciuitate Dei; quanto quam ante fuit castigatius quantoque doctioribus commentariis illustratum, malo te, lector, ex ipsa re discere quam ex nostro testimonio credere. Nam hoc effecit Lodouicus Viues tam praeter meritum praedicandis laudibus meis, vt ipsum vicissim nec promerentem liceat praedicare. Bene vale, curaque ne Ioannem Frobenium impensae et operae poeniteat, qui nihil detrectat quod ornandis, prouehendis iuuandisque bonis studiis conducat.

1310_{1324} To Adrian VI.

Exomologesis, f°. E⁷ v°. Basle.
HN: Lond. xxiii. 1: LB. 632. ⟨c. September⟩ 1522.

[A letter written to accompany the presentation-copy of Arnobius (Ep. 1304); from which an approximate month-date can be assigned. It was first printed in the *Exomologesis*, Basle, Froben, ⟨c. March⟩ 1524, preceding Epp. 1329, 1324, 1338; and subsequently in the collected volumes of *Epistolae*. By a mistake some words which the editor of the *Exomologesis* prefixed to Ep. 1329, have been appended in subsequent editions to this letter. In a later Froben edition of the *Exomologesis*, March 1530, the four letters between Erasmus and Adrian were removed.]

S. P. N. ADRIANO SEXTO DESIGNATO PONTIFICI ERASMVS ROTEROD. S. D.

Alivs hic, beatissime Pater, vniuersam rhetorices supellectilem in hoc depromeret, vt tibi dignitatem istam, qua maior in terris homini non potest contingere, gratularetur. Ego vero non sumam vllam hac in re operam, vt qui certo sciam quam aegre munus hoc praeter omnem expectationem delatum susceperis. Et fortassis ineptus videar, si inde tibi gratuler vnde tu suspiras et ingemiscis, non ignarus quam difficile sit istam prouinciam sic obire vt functionem tuam approbes principi Christo, cui mox omnium gestorum reddenda erit ratio; praesertim hisce temporibus, quibus totum Christianae ditionis corpus, vtraque sui parte, tantis malis laborat, etiamsi non accederent Turcarum atroces minae, atque adeo iam non minae tantum. Sed quo minus est causae quur priuatim gratulemur tibi, hoc impensius publice gratulamur orbi Christiano. Nam haec rerum humanarum tempestas talem omnino requirebat nauclerum. Multis

1310. 9. hisce *a*: his *H*.

1309. 112. ficos] Cf. Ep. 1162. 243n. 121. laudibus meis] Cf. Ep. 1303. 6n.

enim argumentis in spem vocamur, futurum vt prouinciam diuinitus delegatam non alii geras quam Iesu Christo et huius gregi: qui vtinam promereatur, vt tuos sanctissimos conatus bene fortunare dignetur, sine cuius fauore inanis est omnis conatus mortalium!

Studii erga te mei ceu pignus quoddam nunc mitto Arnobium, qui tum forte erat in manibus quum huc nuncius omnium laetissimus adferretur, Adrianum sextum rerum gubernaculis admotum; vberius ac plenius idem declaraturus, vbi se dederit opportunitas. Mihi probe nota est et meae conscientiae synceritas et tui ingenii prudens aequitas. Sed tamen quoniam video quantum hoc seculo possunt malae linguae, visum est tuam sanctitatem aduersus harum virulentiam veluti antidoto quopiam praemunire: vt si quid delatum fuerit de Erasmo, aut plane reiiciat aut, si quid dubitabit, suspendat sententiam donec meam acceperit defensionem. Nihil enim addubito quin apud te iudicem aequissimum sim istorum calumniis abunde responsurus. Hoc quum scirem te tua sponte facturum, tamen quorundam improbitas, qui nusquam non cessant, fecit vt, si non rogarem, certe submonerem. Hactenus in re Christiana animum praestiti dignum orthodoxo, eundem praestaturus vsque ad extremum vitae diem. Si neutri parti causam meam probare potero, certe Christo conscientiam hanc confido me probaturum. Sit hoc non e tripode, quod aiunt, sed ex synceri pectoris oraculo dictum.

Huius epistolae breuitatem pensabit prolixior in Arnobium praefatio. S. T. diu nobis seruet omnium seruator Dominus Iesus, qui tibi suas vices gerenti semper adesse dignetur.

Basileae. Anno. M.D.XXII.

1311. To John Fisher.

British Museum MS. Harl. 6989. 9. Basle.
Jortin ii. 494. 1 ⟨September⟩ 1522.

[An original letter, autograph throughout except the address, which is by a secretary. The first leaf is worn away at many places on both edges. On the recto, which ends with l. 35, a good deal of conjecture is necessary; but on the verso there is a margin to the left, so that only one edge of the writing is affected. The second leaf is blank except for the address, which is on the verso. In the middle of the address is a later endorsement, 'Erasmus'. To facilitate emendation the lines of the original are here reproduced. Jortin's text is inaccurate.
The month can be assigned from Ep. 1306. 39-41; for this is evidently one of the letters of introduction written in response to Vives' request. Evidently, too, it was sent with Ep. 1312. The year-date is confirmed by the death of Reuchlin.]

A⟩bsolutissime Presul, epistola tua mihi magno solati⟨o
f⟩uit in tantis malis. Conficior enim non perinde stud⟨io-
ru⟩m laboribus, sine quibus nec viuerem, ac mo⟨r-
bis⟩ subinde me repetentibus, primum pestilente
pituita, non sine febri, mox calculo, qui quotie⟨s
repetit—repetit autem pene quarto quoque die—,
toties moriendum est. Proximo nixu, qui fuit
omnium grauissimus, sic concussus est stomachus vt
nat⟩ura sese non queat recipere. Manet languor,

1310. 26. velut *H*.

1311. 2. studiorum] Cf. Ep. 1330. 18n.
5. pituita] Cf. Ep. 1248. 10n.
calculo] Cf. Ep. 1267. 10n.

success⟩it febricula, corpusculum alui profluuio indies magi⟩s ac magis attenuatur. Videtur esse phthisis que⟩dam senilis. Auget nonnihil molestiam pertinax qu⟩orundam stolidorum in me conspiratio. Extrema⟩ fabulae pars nunc Romae agitur. Predicatores instig⟩ant Stunicam quendam Hispanum, ad insaniam⟩ vsque gloriosum et impudentem. Res pendet ab⟩ huius Pontificis animo. Is qualis olim fuerit n⟩oui, qualis futurus sit in magistratu tanto nesc⟩io. Illud vnum scio, totus est scholasticus, nec ad⟩modum aequus bonis litteris. Quam amico animo⟩ quamque constanti et scio et memini.

De argumen⟩to tractando iam dies aliquot consulta⟨bamus⟩ quum tuae littere redderentur : idque omnibus viribus⟩ agam vbi consedero. Nam valetudo cog⟨it mutare⟩ locum. Romam inuitor multorum litteris. R. D. Sed⟩unensis iam iterum preter viaticum pollicetur annue⟩ quingentos ducatos. Sed territant Alpes et⟩ Appenninus, quibus haud scio an tutu⟨m sit tal⟩e corpusculum credere. Expector et in Galli⟩a. Rex letus diploma misit. Sed mal⟨i⟩m priu⟩s inter monarchas coisse pacem. In ⟨Braban⟩tia magnus tumultus est de Luther⟨o. Res commissa e⟩st iis qui me non ob Lutherum oderunt, sed pei⟩us oderunt quam Luth⟨erum ipsum. A dissidio a⟩bhorret ⟨animus meus. Et tamen quicquid facturus sum, breui ⟨faciam oportet. Quicquid id erit, faciam vt sci⟨as. Nusquam commodius hyemassem quam hic ob res adh⟨uc copiosas. Sed cum vinis huius regionis mihi ⟨non conuenit.

Qui has reddit Lodouicus Viue⟨s, qualis sit, opinor te iam ex ipsius monumentis ⟨cognoscere. Quod reliquum est cognosces ex ho⟨minis colloquio. Est de numero meorum amicorum. Robertus tuus Thubingae profitet⟨ur Graecas

15. Stunicam] See App. 15 in vol. iv.
18. noui] Cf. Ep. 1304. 8n.
19. scholasticus] Cf. Ep. 1166. 105n.
21. argumento] Either the Paraphrase on St. John (cf. Epp. 1323. 18–21, 1333); or the *Ecclesiastes* (cf. Ep. 1332. 35–6).
26. Sedunensis] Schinner: cf. Ep. 1299. 45n.
30. diploma] Cf. Ep. 1319. 3–9.
31. In Brabantia] Cf. Ep. 1299. 73n. Erasmus was no doubt thinking specially of the persecution of Nic. of Hertogenbosch and Corn. Grapheus (cf. Epp. 1299. 89–96, 1302. 83–7): in which Probst also was involved (cf. Epp. 1254. 8–16, 1258. 3–4). Cf. also Ep. 1293. 9n.
35. dissidio] Cf. Epp. 1331. 22, 1342. 283–4, 704–5.
44. Robertus] R. Wakfeld or Wakefeld († 8 Oct. 1537) was B.A. at Cambridge 1513–14, and studied Canon Law 1515–16. In 1518–19 he was incorporated there as M.A. with a degree from Louvain; which he may have obtained in 1517 (cf. Ep. 674. 29n). Perhaps at this date, Henry VIII set him to teach Hebrew to Reg. Pole; and other pupils were Pace and Tomas Hurskey, head of the Gilbertines in England. From Aug. to Dec. 1519 he was Professor of Hebrew in Busleiden's College at Louvain (Val. Andreas p. 283; cf. Ep. 1046. 29n), in succession to Matt. Adrian (Ep. 686. 5n). In 1519–20 he was elected Fellow of

et Hebraicas litteras salario satis ⟨amplo. Reuchlinus nos precessit ad superos⟨. Eum ego rettuli in numerum diuorum in Collo⟨quiis hac estate excusis. Bene valeat T. R. D., ⟨quam diu felicem faciat ac seruet omnium Seru⟨ator : cui dignaberis aliquando hunc misell⟨um tuis precibus commendare. Basilee. Cal. ⟨Sept. An. 1522.

Erasmus

D. T. ⟨deditissimus.

Reuerendo in Christo Patri ac D.D. Ioanni episcopo Roffensi. In Anglia.

[1277]1312. To John Vergara.

Munich MS., Heine x. Basle.
2 September 1522.

[A reply to Ep. 1277: evidently written in response to the opportunity offered by Vives in Ep. 1306. 37. It reached Vergara at Alcala: see his letter to Stunica, 7 May 1523. For that and for this manuscript, which is an xviii[c] copy, see App. 15 in vol. iv.]

S. Mihi vehementer gratae fuerunt tuae litterae; nimirum eruditae, elegantes, denique beneuolentia⟨m⟩ qua⟨n⟩dam erga me

---

St. John's College, Cambridge; see T. Baker's *History*, ed. J. E. B. Mayor, 1869, i, pp. 281,2. After that nothing is certainly known of him until the present mention: but at some period he was in Paris, and he also visited Bavaria, where he learnt from the Austin friar, Caspar Amon or Ammonius (for whom see BN), perhaps at Lauingen on the Danube (cf. CPR. p. 76 and LE[2]. 582).

In July 1522 he appears to have returned from England to Louvain (EHR. xxii. 749). Later in the summer he was at Hagenau negotiating with Anshelm (Ep. 397) to print some of his books. This led to an invitation from Tubingen to succeed Reuchlin († 30 June), which he readily accepted; and he introduced there the study of Syriac and Arabic. Early in 1523 Henry appointed him to teach Hebrew in Cambridge; and in spite of letters from Ferdinand and Tubingen University pleading for delay, and alleging that Wakefeld's pupils thought more of him than of Reuchlin, he was back in Cambridge by March 1524. He was made chaplain to the King; and proceeded B.D. 1524–5. An *Oratio de laudibus trium linguarum*, delivered in Cambridge 1524, was printed by W. de Worde, London, *s. a.* In 1527 Henry consulted him with Pace about the Divorce. Wakefeld at first supported the Queen; but further evidence changed his mind, and he engaged in controversy with Fisher, to whose patronage he owed much: see his *Syntagma de Hebraeorum codicum incorruptione*, London, W. de Worde, *s. a.*, and *Kotser codicis*, ⟨London⟩, T. Berthelet, ⟨c. 1535⟩. As a reward Henry sent him to teach at Oxford; and his success induced the University to petition to have him permanently. In May 1532 he was incorporated B.D., with a canonry in the King's new college: one of his public lectures there is printed with the *Syntagma*. His writings, which include a Paraphrase on Ecclesiastes, show critical ability, combined with much vanity and self-assertion. See DNB and *Cambridge Grace-Books B*[2], *F*.

The permission quoted there from Fisher to 'master Wakfeld' to study Hebrew abroad, appears to belong to 1523–4 (T. Baker, *op. cit.*, i, p. 358): in which case it probably should refer to his younger brother Thomas.

1311. 46. Reuchlinus] † 30 June 1522. Erasmus celebrated him with the *Apotheosis Capnionis*, suggested to him by a conversation with Conr. Pellican (CPR. p. 79), and first printed in the new Froben edition of the *Colloq. Formulae* ⟨c. Aug.⟩ 1522 (see Epp. 1262 introd., 1294. 11n).

non vulgarem spirantes. Certum est sequi consilium tuum. Non est animus congredi cum singulis, presertim Stunicae similibus et Caranzae: quorum tu probitatem et eruditionem multis verbis predicas mihi. Et fortassis habent in pectore, certe in scriptis nusquam apparet. Tamen hic quoque mihi placuit ingenii tui ciuilitas. Caranzae respondi, et Stunicae, duobus maledicentissimis simul et indoctissimis libellis. Restant ab illo promissi tres. Sed promisi me non responsurum. Collegium Card⟨inalium⟩ vetuerat ne illius libellus, cui titulus ex re, Blasphemiae, excuderetur. Excusus est clam per monachos quosdam, quibus ille hanc agit fabulam. Rursum vetitus est vendi: adeo placet Ecclesiae primoribus. Mihi posthac animus est a tali scabie abstinere vngues.

De te, mi Vergara, summam, mihi crede, spem concipio ex illa tua epistola, quae nihil vulgare aut mediocre pollicetur. Fefelleras hactenus me. Non suspicabar te tantum habere sodalitatis cum vtriusque litteraturae Musis. Bene vale.

Basileae. postrid. Cal. Septenbr. An. 1522.

Erasmus ex animo tuus,
ex tempore manu propria.

Expolitiss. theologo et vtriusque litteraturae cal⟨l⟩entiss. Ioan⟨n⟩i Vergarae. In aula Caesaris.

^{1298}1313$_{1340}$ To Duke George of Saxony.

Louvain MS. (α). Basle.
Dresden MS., Loc. 10300, f. 4 (β). 3 September 1522.
H. p. 718 : N. p. 685 : Lond. xix. 107 : LB. 635.

[The course of Erasmus' correspondence with Duke George at this period was interrupted by the action of chance brigands or of deliberate enemies; either Lutherans acting against the Duke, or, as Erasmus supposed later (Ep. 1437. 90–5), Eppendorff proving false. The present letter failed to reach the Duke, and accordingly three months later Erasmus dispatched a duplicate copy made from the rough-draft remaining in his own hands, accompanying it with another brief letter (Ep. 1325). Both arrived safely; and Duke George duly sent a reply (Ep. 1340). But that again was intercepted; and so for more than a year no letter passed between them. In the spring of 1524 Erasmus made another approach to the Duke, with complaints of Eppendorff (Ep. 1122 introd.), in a letter delivered in May, which has not survived. Duke George replied with Ep. 1448, sending also a copy of Ep. 1340. These were delivered on 20 Sept. (Ep. 1499); and thus communication was re-established.

For this letter the best source is a contemporary copy at Louvain (α: divided into α^1 and α^2 for the first hand and a corrector), probably made at Basle from the rough-draft retained by Erasmus (see p. 83). Besides this the duplicate copy sent to Duke George is preserved at the Dresden State Archives in the same volume as Ep. 1283: written by a secretary (β^1) and corrected by Erasmus (β^2). The recto, which ends at *quam* in l. 62, has its right-hand edge much worn, to an extent varying from two to eleven letters; but as the missing words or letters are supplied either by α or by the printed texts, the breaks need not be recorded in detail. On the verso the worn part comes in the margin. For printing in H Erasmus

5. Caranzae] This *Apologia* (see Ep. 1277. 22n) is more moderate than many of his others.

8. maledicentissimis] This is not true of Carranza: see Ep. 1277. 24n.

9. promissi tres] See Stunica's third publication: App. 15 in vol. iv.

10. non responsurum] This promise (cf. Ep. 1330. 13–14) is made at the close of the Appendix to his reply of 13 June (see vol. iv, p. 622); but he was not able to keep it, being provoked to further replies in March 1524 (printed in the *Exomologesis*, Basle, Froben, 1524) and in June 1529 (printed in H. p. 861).

Collegium] See Ep. 1302. 59n.

made considerable revisions. F. Gess, *Akten u. Briefe z. Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen*, i. 1905, pp. 352–5, was the first to use the Dresden MS. in printing this letter, having apparently made a collation with LB.; but he omits some of the variants. I have adopted the text of α, which in spite of the lapses of the copyist seems more correct, but have followed the spelling of β, as being original.

Erasmus' new refusal to write against Luther (cf. Ep. 1217. 138 seq.) may be contrasted with Ep. 1275. The year-date is sufficiently confirmed by the mention of Henry VIII's book.]

S. P., illustrissime Princeps. Periucundum accidit quod me tuis humanissimis literis sis dignatus, quum ego tam neglecte scripsissem celsitudini tuae, nimirum occupatissimus ac praeterea valetudine aduersa. Hoc orbis periculosissimum dissidium displicere tibi non est mirum; cui enim non displiceat, qui sit animo Christiano praeditus? Atque vtinam hic veris studiis aduigilent principes, vt tantum malum sopiatur, et ita sopiatur vt non repullulascat! Nam vtris sit imputandum, fortasse iam serum sit disputare. Lutherus, quod negari non potest, optimam fabulam susceperat, et Christi pene aboliti negocium summo cum orbis applausu coeperat agere. Sed vtinam rem tantam grauioribus ac sedatioribus egisset consiliis, maioreque cum animi calamique moderatione! Atque vtinam in scriptis illius non essent tam multa bona, aut sua bona non viciasset malis haud ferendis! Et tamen hic grauius peccant Lutherani quidam quam ipse Lutherus. Nunc quoniam atrocibus odiis res vtrinque geritur, periculum est ne oppresso Luthero simul pereant tot bona, quae nolim aboleri: tum autem ne pars victrix inuehat nobis quaedam quae nulli Christum amantes ferre poterunt, quaeque cessura videantur in graue detrimentum gloriae Christianae et Euangelicae synceritatis.

Etenim si libere loqui fas est apud Principem non minus prudentem quam humanum, mundus indormiebat opinionibus scholasticis, constitutiunculis humanis, nec aliud audiebat quam de indulgentiis, de compositionibus, de potestate Pontificis Romani. Haec etiam si essent indubitatae veritatis, tamen non multum faciunt ad Euangelicum vigorem, non animant nos ad contemptum huius mundi, non accendunt ad amorem rerum coelestium. Atqui haec potissimum sunt inculcanda. Non est spernenda Pontificis autoritas, sed in vnum Christum omnis est transferenda gloria. Atque his praesidiis regnabant quidam, qui non quaerunt ea quae sunt Iesu Christi, sed cum Demade, quem notat Apostolus Paulus, diligunt hoc seculum. Ab hoc somno prorsus erat expergefaciendus orbis, et scintilla vigoris Euangelici resuscitanda. Sed vtinam id factum esset ea mansuetudine curaque, qua decuerat agi negocium omnium sanctissimum! Admiscuerunt se huic negocio monachi quidam ac theologi monachales, qui stultis, indoctis ac seditiosis clamoribus malum hoc exagitarunt, et ex malo pessimum, ex minimo maximum reddiderunt. Nam initio nihil periclitabatur praeter quaestum

1. S. P. α: ERASMVS ROT. GEORGIO DVCI SAXONIAE S. D. *H.* 5. α *H*: displicet β. 6. β: hic vtinam α. 7. α^2: repullulescat α^1. 11. ac sedatioribus *add. H.* 14. non *add.* β. 15. β: Lutheriani α. 18. nulli α^2: nullum α^1. 23. constitutiunculis α: constitutionibus *H.* 29. est *add.* β. 30. his β: hiis α. 34. ea β: et α. 36. monachales α: monach β, *vbi lacera est charta in fine versus*: parum sobrii *H.*

2. scripsissem] Ep. 1283.
31. Paulus] 2 Tim. 4. 10.
36. monachales] For this form cf. Ep. 1183. 122.

indulgentiariorum. Et quemadmodum Lutherus multa scribit quae plurimorum aures ferre non possunt, ita illi permulta inuehunt quae boni doctique vident offectura pietati vere Euangelicae. Et tamen qui haec scribunt, non agunt Christi negotium, neque Pontificis, sed suum. Imo studio priuati commodi, et Pontificis officiunt causae et Christi gloriam obscurant. Hi nec ea sinunt probari in Luthero quae sunt Christianissima, nec de suis quicquam remittunt, sed prioribus etiam addunt duriora.

Quoniam igitur perspiciebam vtranque partem impotenti quodam impetu rapi transuersam, non admodum me admiscui huic tumultui, nisi quod satis declaraui mihi nihil esse foederis cum Lutheranis, neque quicquam magis displicere quam seditionem. Quanquam et alias videbam me imparem tam periculoso negocio, etiam si fuisset ocium legendi quae scribunt hinc atque hinc : erant enim legenda omnia. Ad haec iam aetas haec et valetudo a grauioribus studiis missionem flagitat. Nunquam tam acerbe scriberem in Lutherum quin diuersae parti viderer dilutus. Porro quum iam nunc mihi dira minitentur Lutherani, neminem prius discerperent quam Erasmum, si prodiret in aciem. Satis libellorum est in Lutherum, si hac via posset obrui. Et sunt qui in hac harena me longe plus valeant. Postremo semper in hac fui sententia, tragoediam hanc nulla ratione melius consopiri posse quam silentio. Idem sentiunt qui sunt inter cardinales ac magnates cordatissimi. Prodiit saeuissima Bulla a Pontifice. Nihil aliud quam exacerbauit incendium. Sequutum est saeuius etiam Caesaris aedictum, qui totus in hanc rem propensus est. Ea res linguas quorundam et calamos cohercet, at non mutat animos. Laudatur quidem pius Caesaris animus ; sed iudicium eius rei asscribunt iis quibus eruditi non multum tribuunt.

Caeterum ego nunquam dubitaui quin ille libellus serenissimi Regis Angliae non sine causa abs te laudatus, ipsius cuius habet titulum, ingenio marteque, quod aiunt, sit elaboratus. Habet enim Princeps ille ingenium mire felix ac versatile, quod incredibili modo valet, quocunque se intenderit. Et stilum olim puer non indiligenter excercuit, etiam ad me scriptis epistolis. Et ante paucos annos

39. indulgentiarum *H*. 52. enim *add.* *β*. 55. nunc *add.* *β*. dira *β* : dura *α*. 56. prodirem *β*. 58. valent *β*. 59. *β* : fui in hac *α*. 65. eius *α* : huius *β*. 71. sese *β*. 72. Et *α* : aliquot. Tum *H*.

56. Lutherani] Erasmus was thinking of Melanchthon, whom he had recently believed to be meditating an attack upon him : see a letter of Wolfgang Rychard to Jo. Magenbuch, from Ulm 3 Sept. ⟨1522⟩, printed by J. G. Schelhorn, *Amoen. lit.* i (1725), pp. 306,7 ; 'Ostendit mihi hodie epistolam Erasmi ⟨Brassicanus⟩, in qua conqueritur de fama super Philippo, quod ille nescio quid dentatis libellis moliatur : multum deprecatur Philippi odia. Velim, mi Ioannes, si aliquando Philippum a bello Erasmico dehortari possis, ne differas : redibit olim cum foenore Erasmus, et, pristini amoris memor, totus in Lutheri, imo Christi, partem palam manibus pedibusque ibit'. Earlier in the year Erasmus had expected that Melanchthon would challenge him by producing Paraphrases of his own on St. Paul : see Zw. E[2]. 201. Cf. also Ep. 1276. 9n.

57. libellorum] Cf. Ep. 1275 77-9 ; and see the long list in F. Lauchert's *Ital. Gegner Luthers*, 1912. Latomus' *Articulorum damnatorum Ratio* had appeared 8 May 1521, Antwerp, M. Hillen ; and Jo. Faber's *Malleus*, Rome, M. Silber, 14 Aug. 1522.

61. Bulla] See Ep. 1141. 20n.

63. aedictum] See Ep. 1217. 144n.

70. ingenium] Cf. Ep. 1227. 7-8.

72. epistolis] See Ep. 206 ; and cf. Lond. xxiii. 15, LB. 1038, which is to be dated 1529, not, as I wrongly stated in Ep. 206 introd., 1522.

disputationem conscripsit theologicam, An laicus obligaretur ad orationem vocalem. Solitus est et in scholasticorum theologorum libris versari; gaudet et in conuiuiis aliquid de re theologica disserere. Nonnunquam in multam noctem profertur contentio literata. Habet Reginam eleganter doctam. Quod si qua in parte fuisset adiutus in eo libro, nihil erat opus meis auxiliis, quum aulam habeat eruditissimis pariter atque eloquentissimis viris differtam. Quod si stilus habet aliquid non abhorrens a meo, nihil mirum erit aut nouum, quum ille puer studiose voluerit meas lucubrationes, huc prouocante clarissimo D. Guilhelmo Montioio, discipulo quondam meo, quo tum ille sodali studiorum vtebatur.

Duos Lutheri libellos ad me sane frustra misit tua celsitudo, rudem eius linguae qua scripti sunt. Quanquam aiunt eos hic diu fuisse circunlatos antequam per te mitterentur. Mihi stultissimum videtur eos prouocare quos non possis vincere. Quanquam admonere principes et episcopos officii sui, quoties locus ipse praebet occasionem, nec inutile sit nec alienum ab exemplis probatissimorum scriptorum. Facit hoc subinde Hieronymus, facit Chrysostomus et Bernardus. Semper fuerunt episcopi et semper erunt, et fortasse sunt hodie, qui, dulci fortuna ebrii, nec meminerunt quid sit episcopum agere. Et quod in genere dicitur, non debet verti in cuiusquam contumeliam, modo ne id fiat seditiose aut atrociter; semperque dulcedo Christianae charitatis mitiget admonitionis austeritatem. Non est minuenda pontificum autoritas, sed ea benefactis optime et paratur et seruatur. Totum hoc malum, aut certe magna ex parte, nascitur ex nobis, qui quum toto pectore mundum amplectamur, tamen Christi titulos praeteximus. Huius mali radices si amputaremus, mundus totis studiis vt patres amplecteretur. Nunc vt tyrannos odit et recalcitrat.

Expectamus quo vocet hic nouus Pontifex. Is ostendet fortassis viam aliquam finiendi huius mali, quod late tot regiones occupauit, ac plurimorum animis penitus infixum est. Ego quantum aetas,

74. Solitus est *post* disserere *transponit H* 76. disserere β: asserere α. 79. atque α: ac *H*. 80. erit *add.* β: *om.* α *H*. 81. aut *add.* β^2, *qui forsitan in animo habuerit* erit *delere*: ac α: *om.* β^1. β: voluerit studiose α. β: lucrabrationes α. 82. D. β: domino α: viro *H*. Guillelmo α: Gulielmo *N*. 83. studiorum *add. H*. 87. admonere . . . episcopos $\alpha\beta^2$: admonetur princeps et episcopus β^1. 88. officii *add.* β. sui $\alpha\beta^2$: sum β^1. 94. β: cuiusque α. 99. Christi . . . 100. amputaremus α (Huius α: Has β): sub Christi titulo tyrannidem gerimus. Quod si vere hoc essemus quod videri volumus *H*. 100. β: amplectaretur α. 104. animis α^2: ānis α^1.

73. disputationem] See Ep. 964. 123n: perhaps cf. Ep. 937. 2–3.

77. Reginam] Cf. Ep. 1028. 4n.

78. aulam] Cf. Ep. 999. 221n.

82. Montioio] See Ep. 79 introd.

84. Lutheri libellos] One was perhaps Luther's *Antwortt deutsch*: see Ep. 1308. 9n.

85. rudem eius linguae] Cf. Ep. 1342. 754–5. As Ep. 1340 shows, Duke George was not deceived by this transparent affectation: which is repeated more positively in Ep. 1499. 11. Similarly in his interview with Duke Frederic at Cologne (Ep. 1155 introd.) Erasmus had declined to talk in any language but Latin, though it was obvious that he must know his own 'Belgica'; so that Spalatinus had to act as interpreter: see Seckendorf, *Comm. de Lutheranismo*, 1692, i. 125. In 1533 C. Harst (Ep. 1215), when showing him at Freiburg the new ecclesiastical ordinance of the Duke of Cleves, translated it into Latin, 'nam ipse in lingua Germanica non erat adeo perfectus': see O. R. Redlich, *Jülich—Bergische Kirchenpolitik*, i. 1907, p. 278.

ingenium, vires et otium patientur, non deero causae fidei et concordiae Christianae; quod hactenus quoque pro mea virili feci. Erit illud, illustrissime Princeps, tuae prudentiae, curare ne haec quae hic liberius ad te scribo, mihi fraudi sint apud alios, qui nihil non rapiunt ad calumniam. Illustriss. celsitudinem tuam incolumem ac florentem diu seruet Opt. Max. Dominus Iesus.

Basileae 3. Non. Septembr. An. M.D.XXII.

Erasmus Roterodamus.

1314. To Ulrich Zwingli.

Breslau MS. Rehd. 243. 135. Basle.
Hess ii. 563. ⟨3 ?⟩ September 1522.

[An original letter, autograph throughout, in the Rehdiger collection at Breslau. Hess printed it from a transcript made by Rud. Gwalther (1519–86) in a copy of Oec. E., 29 June 1575, before sending the original to Jac. Monauius Silesius (1546–1603), from whom no doubt it passed to Rehdiger (1540–76) or his successors. For this information I am indebted to the excellent introduction in Zw. E². 235. In the notes there it is suggested that the invitation to Erasmus to come to Zurich was the outcome of Hummelberg's letter to Zwingli of 26 Aug. (Zw. E². 232), but that this letter probably precedes Ep. 1315. The month-date, which obviously needs correction, should therefore be put between those two limits. 5, which is unmistakable in the MS., is perhaps a miswriting for 3; or Erasmus may have calculated in September as for October. Either of these views seems to me easier than to suppose that he added *Nonas* to 5 through inadvertence.

Since his correspondence with Erasmus in 1516 (Epp. 401, 404) Zwingli's position had greatly changed. He had then just been appointed 'plebanus' of Einsiedeln in addition to his duties at Glarus; and though speaking freely about the Church, he was orthodox enough to become 'acolyte-chaplain' to the Pope, 1 Sept. 1518. In Dec. 1518 he was appointed 'plebanus' in the Great Minster at Zurich, and there his reforming principles developed rapidly. He encouraged the town council to lead the citizens of Zurich in revolt against the Bishop of Constance on the questions of fasting and celibacy of the clergy, and to withstand the friars about the intercession of the saints: on which points he had now won signal victories, all in 1522, sealing his triumph with his *Archeteles* (Ep. 1315. In). He had also played a leading part in the negotiations with the Papacy which led to the isolation of Zurich from the other Swiss cantons in 1522: cf. Ep. 1282 introd. See a very concise statement in B. J. Kidd's *Documents of the Continental Reformation*, 1911, pp. 374–5, 384, 387–9.]

S. Habeo summam gratiam pro tuo tueque ciuitatis in me affectu. Ego mundi ciuis esse cupio, communis omnium vel peregrinus magis. Vtinam contingat asscribi ciuitati coelesti! nam eo tendo, tot morbis subinde repetentibus. Nec video[r] quur quod offers expetam. Certum habeo Cesarem esse amico in me animo. Ordo cardinalicius totus mihi fauet. Nec est vllum periculum nisi a quibusdam furiosis Iacobitis. Nec ista ciuitas posset istos compescere quo minus blaterent in me et libros meos que velint.

1313. 105. patietur *H.* 108. hic α^2: hec α^1: *om.* β. 111. β: tercio nonas septem. Anno α. 112. Erasmus Roterodamus *om.* β.

1314. 1. affectu] It had been proposed, through Zwingli, that Erasmus should assume the citizenship of Zurich: see Ep. 1342. 536–40. Earlier in the year Zwingli had invited Erasmus to visit Zurich; Zw. E². 199 = BRE. 218.

4. morbis] Cf. Epp. 1302. 29–42, 1311. 3–12.

5. Cesarem] Cf. Ep. 1305. 17–18.
Ordo] See Ep. 1302. 59n.

7. Iacobitis] Dominicans: see Ep. 1153. 113n.

Vadianus non minus placet conspectus quam ante lectus. Nihil eo candidius. Accepi hominem frigido colloquio. Id enim postulabat valetudo, quae fugitat conuiuia. Breui videbimus quorsum inclinet res Christiana. Habemus Pontificem theologum. Ego quantum hoc seculum patitur, quoad vixero, non deero negocio Christi. Tu pugna, mi Zuingli, non modo fortiter verum etiam prudenter. Dabit Christus vt pugnes et feliciter. Bene vale.

Basileae. †5. Nonas Septembr. An. 1522.

Erasmus vere tuus.

Vigilantiss. pastori Huldrycho Zuinglio. Thuregii.

1315. To Ulrich Zwingli.

Zurich MS., E. ii. 339. 87. Basle.
Hess ii. 564. 8 September 1522.

[An autograph, hastily written, with the address by a secretary, in the Staatsarchiv at Zurich; like Ep. 404, first printed by Hottinger (vi. 628) and then by Hess. The year-date is confirmed by the mention of Zwingli's book.

Just at this time Erasmus, complying with a long-expressed wish (cf. Ep. 1285. 1–3), paid a visit to Botzheim at Constance; travelling by road along the Rhine, through Rheinfelden and Schaffhausen (LB. App. 346, 1732 E). His departure from Basle cannot have been much later than the date of this letter: for Mich. Hummelberg, who came over from Ravensburg to see him (Ep. 1316. 15), left Constance on his return home on 18 Sept. (BRE. 226). Erasmus gives the length of his stay variously as 'ferme tres hebdomadas' in Ep. 1342. 454, and 'mensem totum' in Ep. 1555: but the earlier estimate is more likely to be correct, and is supported by the statement of Beatus, who was his companion, that the visit was made 'mense Septembri' (BRE. 228).

---

9. Vadianus] Joachim (28 Dec. 1484—6 April 1551) of Watt, a few ms. E. of St. Gallen, after education in the town school, went in 1502 to Vienna, where he was B.A. 1504, M.A. 1508. He then taught in the Arts Faculty; was made poet-laureate by Maximilian, 1514; became Professor of Rhetoric 1516, Rector 1516–17, and M.D. 1517. During that period he wrote many small books; but his most notable works were editions of Pliny *H. N.* vii and Mela, printed by Singren, 14 April 1515 and May 1518. In the latter, ff. 92 v° and 95, is an honorific mention of Erasmus: to which in an amplified edition, Basle, Cratander, Jan. 1522, p. 160, further praise was added. In explaining *Adag.* 1353 Erasmus responded with a complimentary reference (added in 1526), citing Vadianus' note on Mela (1518, f. 59). In June 1518 (VE. 127; cf. s.[1] 20) Vadianus returned to Switzerland; where one of his first acts was to visit Erasmus and his circle at Basle (VE. 129; cf. Ep. 861. 5n). On settling at St. Gallen he was appointed town physician; member of the town council, in succession to his father, 1520, and its head in 1526. The rest of his life was spent there, as its leading citizen: and he directed the introduction of the reformed religion, with which, through Zwingli's influence, he was warmly in sympathy, though with no tendency to extremes. His energies were given to his municipal duties, to medical practice, and to historical and geographical composition: his chief work being a Chronicle of the Abbey of St. Gallen, begun in 1529 and containing another eulogy of Erasmus, whom he regarded as being, with Luther and Zwingli, one of the leaders of reform (see his *Deutsche Historische Schriften*, ed. E. Götzinger, i, 1875, pp. 6–7, 469). But there is little trace of any intercourse between them. For a visit to Cracow and the salt-mines of Wieliczka in the winter of 1518–19 see VE. s.[3] 44n. In Aug. ⟨1520 ?⟩ with three others he ascended Mt. Pilatus as far as the lake: see Mela, 1522, p. 34. His library and correspondence (VE) are preserved in the town library at St. Gallen. There is a contemporary life by Jo. Kessler (1502–74): see Götzinger in ADB. xli. 239–44.

lectus] Perhaps in the second edition of Mela: see preceding note.

12. theologum] Cf. Epp. 969. 17n 1166. 105n, 1311. 19–20.

One of Erasmus' motives in leaving Basle was the care of his health, with which the local wines did not agree (Ep. 1311. 24–5, 39–40); and his intention now was to go on to Rome, in response to his numerous invitations. But a bad attack of stone, which came on soon after he reached Constance, compelled him to avoid the fatigues of so long a journey, and he returned to Basle about the end of September, forgoing also an expected visit to Zurich (cf. Zw. E². 237). On his way out, or home, his reception at Schaffhausen was flattering (BRE. 228; cf. IV. 362,3). At Constance Botzheim's hospitality was splendid; and he was welcomed almost royally by men of every degree and standing. All this he describes with evident enjoyment, and with an unusual amount of topographical detail, in Ep. 1342. 333–457: and in the colloquy, *Ichthyophagia*, first printed in Feb. 1526, but seemingly written earlier, there is also a short account of it (LB. i. 805 E–806 A). See also Epp. 373 introd., 1316, 1319, *Cat. Luc.* (I, p. 46. 18–25); and IV. 360–2. It appears from BRE. 227 that Botzheim even went to the expense of putting in an open fireplace for him.]

S. Eruditissime Zuingli. Legi paginas aliquot Apologetici tui. Obsecro te per Euangelii gloriam, cui scio te vnice fauere, et omnes quotquot Christi nomine censemur, fauere debemus, vt si quid aedes posthac, rem seriam agas serio, et memineris Euangelice tum modestiae tum prudentiae. Consule doctos amicos antequam aliquid edas in vulgus. Vereor ne ista Apologia conciliet tibi magnum periculum et Euangelio officiat etiam. In his paucis que legi, multa sunt de quibus volebam te admonitum. Non dubito quin tua prudentia sit hec boni consultura; scripsi enim animo tui studiosissimo, ad multam noctem. Bene vale.

Natali virginis matris. An. 1522.

Erasmus tuus.

Integerrimo D. Vlricho Zuinglio, pastori Turicen̄.

1316. To Conrad Heresbach.

Opus Epistolarum p. 760. Basle.
N. p. 725: Lond. xx. 38: LB. 636. 18 October 1522.

[The year-date is amply confirmed by the mention of Erasmus' visit to Constance and of Glareanus' marriage.

Conrad Heresbach or Hertzbach (1–2 Aug. 1496—14 Oct. 1576) of Mettmann, between Düsseldorf and Elberfeld, after education at Münster under Murmellius (Ep. 838. 2n), matriculated at Cologne in Oct. 1512 and was M.A. 1515. To study law he went to France, where c. 1517 (cf. Ep. 664) he read Plato with Lupset in Paris (*Oratio de lit. Graecis*, f. 14 v°); and in 1519 he returned to Cologne as LL.B. In Dec. 1520 he was established at Basle as corrector for Froben (VE. 226), and was thus perhaps partly responsible for the inaccuracies in Velleius Paterculus (cf. BRE. 188, 197); but in June 1521 he was appointed Professor of Greek at Freiburg (Schreiber, *Gesch. Univ. Freiburg*, ii. 193: cf. MHE. iii. 48,9). His inaugural *Oratio de literis Graecis* was edited by Sturm, Strasburg, 1551. As he is described, on his appointment, as 'Erasmi alumnus', it is possible that he had been with Erasmus at Louvain in 1519–20. On 15 March 1522 he was still at Freiburg (MHE. iii. 51,2) and again in June and July (cf. Ep. 635. 20n); but then went off to Italy, where he became LL.D. at Ferrara, 22 Oct., and visited Padua and Venice (*Oratio*, f. 21 v°). He resumed work at Freiburg till May 1523, when he resigned because the University would not raise his salary (Schreiber ii. 194). During this period he revised the current translation of Strabo, and translated bks. iii and iv of Gaza's Greek grammar: which Val. Curio printed for him at Basle

1. Apologetici] Zwingli's *Apologeticus Archeteles adpellatus*, 23 Aug. 1522, ⟨Zurich, C. Froschauer⟩, *s. a.*: addressed to Hugo of Hohenlandenberg, bp. of Constance, and summing up the recent Zurich protests (cf. p. 129). By 26 Aug. it was in print (Zw. E². 230). See Egli's preface in CR. 88. 249–55

March and Aug. 1523. Erasmus bestirred himself (cf. Ep. 1364) to obtain fresh employment for him; and on 1 Sept. 1523 Heresbach was installed as tutor to the young Duke William of Cleves—a post which he held till 1534, when he was appointed councillor. In these years he formed an intimate friendship with John Vlatten (Ep. 1390); and revised Valla's translations of Herodotus and Thucydides, Cologne, Cervicornus, 1526,7. In 1529 he received a prebend at Xanten and the provostship of Rees (EE. 105); but gave up this preferment in 1535–6 in order to marry. His later years were spent on his official duties, and in the management of an estate belonging to his wife on an island in the Rhine below Wesel. This interested him so much that he composed a dialogue *De re rustica*, Cologne, Jo. Birckmann, 1570; which was translated into English by Barnabe Googe, 1577. Of his other numerous writings the most noteworthy are a treatise on education, 1570, and a commentary on the Psalms, edited by Sturm, with a short life of him, 1578. He corresponded with Melanchthon and Camerarius; and was closely attached to Erasmus, to whom he wrote frequently, though few of the letters survive. This attachment he imparted to his pupil; cf. Lond. xxiv. 8, LB. 1061 and App. 353.

See ADB, citing numerous sources: also his History of the Anabaptists, ed. K. W. Bouterwek, 1866; and 10 letters from him to Vlatten, 1524–36, printed by O. R. Redlich in *Zs. d. berg. Geschichtsvereins*, xli (1908), 160–84. At his death he left his library to the Church of Wesel, including a diary now in the possession of the Bergischer Geschichtsverein, from which the years 1537–44 have been printed in the society's *Zs.*, xxiii (1887), 57–83.

Mich. Bentinus (Ep. 1433. 2n), who had worked with him for Froben, dedicated to him an edition of Horace, Basle, Val. Curio, 1 April 1527.]

ERASMVS ROTEROD. CONRADO HERESBACHIO S.

NAE tu minimum abes a beatitudine, doctissime Conrade, qui tantula re beari possis. Scribis enim te fore protinus beatum, si contingat Erasmus hospes. Mira vero felicitas quam inuideas Constantiae caeterisque oppidulis, quae dignatus sum, vt scribis, mea praesentia. Imo ipse meam ipsius infelicitatem deploro: qui tot malis onustus sum, vt quoquo locorum me conferam, non solum ipse mihi molestus sim, ob morbi inclementiam ac valetudinis incommoditatem, verum iis etiam molestus esse cogar quibus cuperem esse iucundissimus.

Constantiae nihil aliud quam aegrotaui apud hospitem Ioannem Botzemum, hominem praeter eruditionis et integritatis dotes adeo festiuum vt vel mortuum possit exhilarare. Episcopus ipse

8. cogor *N*.

3. hospes] Erasmus afterwards accepted this invitation, and paid a visit to Freiburg early in March 1523.

4. Constantiae] See pp. 130–1.

12. Episcopus] Hugo of Hohenlandenberg († 7 Jan. 1532), of an ancient family established in the neighbourhood of Zurich. In 1484 he was Provost of St. Mary's at Erfurt; by 1487–8 he held canonries at Constance, Basle, Chur, and was an apostolic protonotary; and in May 1496 was elected Bp. of Constance. He was at first inclined to resist encroachments by the Papacy in the matter of indulgences, and to support Zwingli; but later he was driven, by Zwingli's persistent progressiveness, into direct opposition to reform (cf. Epp. 1314 introd., 1335. 44n) Being unable to impose any check upon it, he withdrew with his Chapter from Constance in Aug. 1526 and settled at Meersburg (Ep. 1401. 13n). After appointing Balthasar Mercklin (Ep. 1382. 25n) his coadjutor in 1527, he definitely resigned to him in 1529. But Mercklin's death compelled him to resume the see, 30 June 1531, for the last months of his life.

He was a consistent patron of John Faber (Ep. 386); and Erasmus writes of him here and in Epp. 1331.2, 1342. 361–73, with great respect (cf. also *Cat. Luc.*, 1, p. 46. 23–5). But his persecution of Botzheim in 1524–6 (see Ep. 1519 introd.) shows him in a less pleasant light. Ambr. Blaurer writes of him in 1522 (Bl. E. 43): 'Nihil ex suopte pectore sapit, sed totus pendet ex aliis'.

See Egli in *Zwingliana*, i. 185–91.

Constantiensis, vir profecto mitis, probus et integer, nihil humanitatis in me praetermisit. Pari comitate complexus est me Ennius, episcopus Verulanus, nuncius apostolicus. Accurrit et Hymelbergius, homo moribus mire candidis, aliique permulti. Et si nihil horum fuisset, comitem habebam multo omnium lepidissimum meoque animo charissimum, Beatum Rhenanum. Quando non ridet Beatus ? cuius ingenio dispeream si quid adhuc vidi ciuilius aut argutius. His omnibus nihil aliud quam molestiam attuli ; quo sane nomine mihi morbus etiam erat molestior, quanquam per se molestissimus. Vtinam tam bene mihi conueniret cum hypocaustis et vinis quam conuenit cum coelo et ingeniis ! Tandem praeter omnem spem vinum nactus Burgundiacum, re ipsa comperi quicquid hactenus mali fuit, ex huius regionis villis esse natum. Proinde nisi Burgundia huc mittet vinum, certum est adire Burgundiam. Arnoldus Comes vere talis qualem tu depinxisti, semel dignatus est coenare nobiscum.

Nec te rogabo vt Erasmiolum nobis sic instituas vt et optimis parentibus et te praeceptore dignus euadat, neque viam praescribam qua id facere oporteat, ne vel de tua fide vel de prudentia tua parum magnifice sentire videar. Tantum illud dicam, te isto officio non minorem gratiam initurum apud me quam apud ipsos parentes ; quibus tamen, vt par est, vnice charus est puer : ac praeter affectum quem in te gerit vterque, nosti quam neuter sit sordidus aut illiberalis.

Non abhorret animus a visendo Friburgo ante brumam ; sed deterrent hypocausta et vina. Iam demigraui in alteras aedes, et nouus paterfamilias esse coepi. Henricus Glareanus, quod illi felix

23. et *ante* vinis *H* : ac *N*.

14. Ennius] See p. 61.

15. Hymelbergius] See Epp. 263. 21n, 1315 introd., 1342. 420–1.

22. hypocaustis] Cf. Ep. 1248. 10n.

24. Burgundiacum] The wine of Montbéliard, with which Erasmus now made acquaintance for the first time (cf. Ep. 1319. 14 and I, pp. 38. 6–8, 46. 21), and which he always afterwards preferred to any other. On this occasion it was sent to him by Nic. of Diesbach (Ep. 1258. 28n) ; see Ep. 1342. 458–95, and cf. BRE. 227.

27. Arnoldus Comes] I cannot identify.

29. Erasmiolum] Froben's youngest son, who was now with Heresbach at Freiburg : see Ep. 635. 20n.

38. alteras aedes] A house which he had occupied before, on an earlier visit : see the letters of Basil Amerbach from Basle to Boniface at Avignon, 6 Jan. and 23 April 1523 (Basle MSS. G. II. 13. 131–2, 136) : 'Migrauit (cf. Ep. 1289. 33n) ⟨Erasmus⟩ in edes suas superiores : eius conuiua quidam doctor medicus Antwerpien., Crato Stallberger, discipulus Neseni' (cf. Ep. 329 introd. and BRE. 80) : 'D. Erasmus Roterod. praeteritam hyemem Basileae in edibus suis superioribus transegit'. In Ep. 1342. 533–5 Erasmus states that it was a house worth 400 florins, that the owner ⟨Froben : cf. III. 120–1, Ep. 1371. 7, and Lond. xxiv. 14, LB. 1070⟩ had offered it to him rent-free, but that he had insisted on paying for it (cf. *Responsio*, 1530, LB. x. 1612 E). The attraction of it was that he had built in it an open fireplace in one of the rooms in place of a stove ; cf. Ep. 1422. 28–9. It may be identified with the house 'Zur alten Treue', now Nadelberg 15–17, which Froben bought on 18 Dec. 1521 (see C. C. Bernoulli in *Basler Büchermarken*, 1895, p. xx), very likely with a view to the accommodation of his friend. As the Nadelberg is close to St. Peter's church, it may be inferred that Erasmus was still there when his first will was attested, 13 June 1527, 'in domo Erasmi apud S. Petrum' : see L. Sieber, *Das Testament des Erasmus*, 1889, p. 11.

39. Glareanus] In Dec. 1520 he had been proposing to marry Regula Amman of Zurich, sister of one of his pupils ; but in April 1522 the matter dropped, and he turned to a Basle girl, 'quae

faustumque sit, habet vxorem ex animi sui sententia. Breui saltabitur et canetur hymenaeus; habes quod homini gratuleris. Certe vir est, mea sententia, quo vix alium reperias synceriorem, planeque dignus cui non solum hoc coniugium sed omnia prorsus felicissime cedant.

Bene vale, literarum optimarum optime professor. Salutabis meis verbis omnes qui istic bene volunt Erasmo.

Basileae Natali diui Lucae. Anno M.D.XXII.

1317. From Francis Cranevelt.

Louvain MS. Malines.
Cran. E. 20. 24 ⟨October 1522⟩.

[An original letter, autograph throughout, but apparently the rough-draft, not the letter actually sent: among the Cranevelt collection (Cran. E.), which Prof. de Vocht is about to publish. The beginning of the manuscript and the right-hand edge have perished. Prof. de Vocht shows that a month and year can easily be assigned from the fact that Cranevelt's appointment to the Grand Council is dated 27 Sept. 1522, and that his wife came to join him at Malines in Oct. The mention of Hilary Bertulf (l. 15) shows beyond doubt that the person addressed is Erasmus.]

⟨Scripsi nuper, sed paucis, animo tamen minime dubio;⟩ quum⟨, incertus qua in spe⟩ fortunaque versarer⟨, cuperem vel⟨sic nonnihil ex⟩ te literarum verecundius extorq⟨uere. Scis qu⟨a conditione⟩ apud Bruganos aliquot annis v⟨ersati simus. Sed bellicis istis calamitatibus attrita Flandri⟨a diutius alere non potuit hominem vsque adeo sumptuos⟨um, idque cum gallina et pullis numerosis. Volebant illi di⟨arii minus dare quam consuessent, ego contra plusculum postul⟨abam. Ita factum est dissidium. Vocatus sum maiore stipen⟨dio et conditione splendidiore Mechliniam ad Consilium Cesar⟨ee Maiestatis. Qua in re nihil molestius fuit ist⟨a migratione. Nudiustercius aduenit vxor cum lib⟨eris, et occupati sumus in collocanda supellectile. H⟨ospitamur adhuc apud dominum Ioh. Robynum, decanum M⟨echlinień. Vbi me inuenit Hilarius tuus, adferens liter⟨as tuas et Feuyni nostri, quem sane cuperem mihi in ⟨liberando

vtilior mihi futura est' (VE. 308, 313), a natural daughter of Hemman Offenburger (BRE. 228; cf. Zw. E². 242). By 28 Nov. the wedding had taken place. Erasmus was unable to attend because of the stoves (cf. l. 22n), but sent two coins (cf. Ep. 1137. 59n), of Trajan and Alexander the Great, as a present (Zw. E². 252). See Schreiber's *Glareanus*, 1837, pp. 57,8. On 6 Jan. 1523 Basil Amerbach wrote to Boniface (Basle MS. G. II. 13. 131–2): 'Inuisit Erasmum rarius ac solet Glareanus, cui contigit excusatio Euangelica, cum vxore sua Anna Offenburga pene sepultus'.

1316. 40. habet vxorem etc.] The censor's formula at Rome in inquiring whether a man were married or not, unmarried men being liable to the *aes vxorium*: see Wilkins' note on Cic. *de Orat.* 2. 260, where the story is told of Cato. In Gell. 4. 20 it occurs in a different form, which Erasmus employs in the *De esu carnium* (LB. ix. 1197 B). He refers to it also in the *Inst. Christ. matr.* (LB. v. 619 A, 651 B). Glareanus uses the words of himself, in announcing his wedding now to Zwingli (Zw. E². 252 init.).

1317. 5. bellicis] See Ep. 1228. 52n.

14. Robynum] See Ep. 178. 7n.

15. Hilarius] See Ep. 1257. 13n; and, for his journey at this time, cf. Ep. 1322. 1.

16. Feuyni] See Ep. 1012 introd.

liberando] Cf. Ep. 1213. 18.

Theseo Herculem, si parua licet componere m⟨agnis.
Vale, vir ornatissime. E Mechlinia ix C⟨al. Nouemb.

Tuus, quantus quantus es⟨t,
Craneueldi⟨us.

1318. From Antony Brugnarius.

Leipzig MS. Montbéliard.
EE. 10. 4 November 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the connexion with Ep. 1293, and by the prosecution of Cornelius Grapheus and Nicholas of Hertogenbosch.

Antony of Brugnard, a village near Montbéliard, evidently was of French origin (cf. ll. 21–2). At some time, perhaps not long after this letter, he received a canonry in his native town. On 15 March 1532 he was appointed Principal of the College of Grammar at Dole; and about the same time, as Rhetor of the University, he conducted negotiations with Boniface Amerbach, whom it was wished to secure as Professor of Law (Am. E. 83, 84, 87). In 1539 he resigned his position at Dole and taught for a while at Orleans; see Gentian Hervet's *Opuscula*, Lyons, S. Dolet, 1541, p. 49. But in 1542 he returned to the College at Dole and resumed the Principalship till 1547: after which nothing is known of him. See J. Feuvrier, *Un Collège Franc-Comtois*, 1889, pp. 18–20, 22–4, 65–7. It appears from this letter that he may have known Erasmus at Louvain (cf. l. 38n): Ep. 1510 also shows much familiarity between them.]

+

ERASMO ROTERODAMO, VERAE ERVDITIONIS PROFESSORI CLARISSIMO, S. P. D.

Ex Handuerpia Iuniis profecturus nonis, Petrum Aegidium rogaui mihine itineri ad te accincto literas esset daturus: qui se continuo respondit facturum, sed non praestitit, veritus forsitan ne interciperentur. Quandoquidem Lutheranae tam vitabat haereseos suspicionem, vt ne verbum quidem mecum facere auderet. Nam Cornelium Grapheum suum [fuisse] collegam Bruxellae audiuerat, viderat Handue⟨r⟩piae, omnium ludibrio expositum, coactum παλινῳδεῖν, croceo induendum panno et, rebus fisco addictis, illic tandem carceris loco tantisper mansurum, donec aliter decerneret Imperator. Erat et vulgare Nicolaum, gymnasiarcham Handuerpiensem, aliquotque sacerdotes in perpetuum damnatos carcerem pane modico et aqua cibari, profanorum item aliquot bona proscripta, homines vero truncatos. Tantus ibi omnes, qui vel Lutheri vnquam meminerant, inuaserat terror, vt sibi vix satis tutus esset quisquam, ἀτὰρ δὲ φαίνωνται ἀστροβόλητοι πάντες.

Quo in albo cum esse me animaduerterem, in tutum coedere locum malui quam in ancipiti residere, vtpote qui a discipuli mei tutoribus paulo ante dimissus fueram. Huc igitur decimo septimo ab eo quo profectus sum die adpuli, sed non adiui Basileam vt te pro officio inuiserem, quoniam, cum istic negocii haberent nihil comites, eo diuertere noluerunt. Ego autem Germanici ignarus idiomatis, si secoederem solus, ne in homines nequam fortasse

1318. 6. fuisse *seposui, quasi in loco non suo per errorem scriptum.*

1317. 17. Theseo] Possibly either Nic. of Hertogenbosch or Corn. Grapheus, whom Erasmus was now exerting himself to get released from imprisonment: see Epp. 1299, 1302, 1306. 65, 1318.

si parua] Cf. Verg. *G.* 4. 176.

1318. 1. Aegidium] Cf. Ep. 1293. 9n.

6. Grapheum] See Ep. 1087. 355n.

10. Nicolaum] of Hertogenbosch: see Ep. 616. 14n.

inciderem maxime verebar ; neque vero id praestitisse aut scripsisse saltem adhuc fuit integrum. Obfuerunt etenim fata quae hic mihi omnia confuderunt, peregrinationes item et aduersa valetudo. Nunc autem quia licet, quod decet facio. Scribo, etsi ineptius quam vt te aut legere aut audire conueniat ; scribo tamen, ne non praestem quod debeo : hoc est te ne non salutem et quam exoptem valetudinem tibi prosperam contester ; ad haec, ne mea te lateat conditio, qui omnibus ad te confugientibus vel re vel opere certissimus sis Mecenas. Hic est nihil quod agam. Qui literas amet, apud nos est nemo, immo vero qui eas vel olfecerit, aut ridiculus est aut odiosus. Quid velim, iam inde colligis : me alio velle proficisci, ne hic ocio marcescam. Nam quam aut docere aut doceri potius, nihil est omnino quod malim. Quare te hoc vnum effuse rogo, si quem scias mea opus habere opera, aut literis aut verbo digneris significare. Vale Montisbeligardi nouembris pridie nonas Anni Iesu 1522.

Antonius Brugnarius,
Francisci Gualterotti quondam praeceptor.

D. Erasmo Roterodamo, syncerae eruditionis professori ⟨s⟩cientissimo. In aedibus ⟨Fro⟩benianis, Basileae.

1319. To Francis Tournon.

Opus Epistolarum p. 707. Basle.
N. p. 674 : Lond. xix. 92 : LB. 637. 10 November 1522.

[The year-date is confirmed by the visit to Constance. As to the circumstances of Erasmus' proposed migration to France, Lefranc points out (*Hist. du Coll. de France*, pp. 85–8) that there can have been no question at this time of renewing the invitations of 1517 (see Epp. 522, etc.), since Francis' projects for the foundation of a trilingual college were still in abeyance ; and he suggests that the proposal to come to France had emanated from Erasmus himself, who was growing increasingly dissatisfied with the 'tumults' of Basle (cf. Epp. 1293. 13n, 1327. 11–12). Erasmus writes fully of the negotiations in Ep. 1342. 541–95. That the proposal was never carried out may be attributed, not to any lack of warmth in the reception of it, but to his own hesitation and indecision produced by his present ill-health.

Francis (c. 1489—22 April 1562) of Tournon on the Rhone, belonged to one of the leading families of the Vivarais. At the age of 12 he joined the Augustinians at Vienne, and later as a commander in the Order attracted the notice of Francis I, who speedily took him into his service and advanced him in the Church. He held successively the sees of Embrun in Dauphiné 1517, Bourges 1525, Auch 1538, and Lyons 1551. In 1530 he was made Cardinal, and as Bishop of Sabina 1550 and Ostia 1560 he rose to be Dean of the Sacred College. He served on numerous embassies, one of which was to secure the release of Francis I in 1526 ; and he played a considerable part in the politics of his day. He was a favourite with Margaret of Valois ; but later used his power relentlessly for the persecution of heretics. Germ. Brixius dedicated to him a translation of Chrysostom's *Contra Gentiles*, Paris, S. Colinaeus, 1528 ; Alciati a treatise *De verborum significatione*, Lyons, S. Gryphius, 1530 ; John Tilius of Angoulême Κανόνες τῶν Ἀποστόλων, Paris, C. Neobarius, 1540. Other protégés were Dion. Corron (l. 29n), Jerome Fundulus (Ep. 1733 introd.) and the famous critic Lambinus (1516–72). In 1552 he founded a college at Tournon, which he designed to make the nucleus of a university ; but finding

---

39. Gualterotti] This boy, who had been under Brugnarius' tuition, probably at Louvain, with the usual accompaniment of guardians (cf. I, p. 4. 11–14 ; and Ep. 1018 introd.), has not been identified. A Robert Gualterotus was printing in Ghent in 1546 : see F. Vander Haeghen, *Bibliogr. Gantoise*, vi, 1867, pp. 13–14. The name is Burgundian in form : a Jacques Gautherot de Jussey, 1548, appears in U. Robert's *Testaments de l'Officialité de Besançon*, i, 1902, p. 150.

it soon permeated with heresy, he transferred it to the Jesuits, under whom it flourished as the Academia Turnonia. See Ciaconius iii. 506–16; GC. and NBG.
His acquaintance with Erasmus dated from a meeting at Basle earlier in 1522; see Ep. 1342. 550–55.]

ERASMVS ROT. FRANCISCO, ARCHIEPISCOPO EBREDVNENSI, S. D.

Ante dies non multos scripsi per Conradum, bibliopolam Germanum, qui domum habet Lutetiae, et tibi et Budaeo et Brixio et Beraldo. Omnes sibi vindicant laudem impetrati diplomatis regii: quod mihi certe fuit gratissimum, gratius tamen futurum si Rex suapte manu subscripsisset. Sed aiunt me ne sic quidem satis tuto istuc posse commigrare, quod dicant improbos, si quis forsitan in illorum manus incidat, nihil commoueri diplomatibus vllis: apud probos mihi non fore opus. Sed multa sunt quae me hic adhuc remorantur. Primum valetudo, quae me Constantiae mire afflixit: nam eo me contuleram, Romam profecturus si licuisset, multis affirmantibus in rem meam futurum si me nouo Pontifici exhibuissem. Deinde isthinc adferebantur saeui rumores, omnia bellis ac peste conflagrare vndique; tum nullum iter esse tutum. Post nactus vinum e Burgundia, coepi melius habere; vt intelligas Galliam fato quodam esse mihi salutiferam. Interim expectamus aurulam aliquam pacis ex hoc Pontifice, statimque post brumam toti cum totis sarcinis commigrabimus in Galliam.

De pensione Caesaris, quae iam tota huius anni debetur, excusant, nec vlli sua pensio soluitur: adeo totos nos ad ossa vsque deglubunt satrapae, belli quam pacis amantiores. De diplomate putabam me tantum debere Budaeo et tibi; nunc Beraldus et Brixius bonam huius gratiae portionem sibi vindicant. Postremo video me Card. quoque Lothoringo debere: cui certe debeo libenter, sed maxime Regi, qui gaudio gestiens dixerit Budaeo breui in Gallia futurum Erasmum. Spero futurum vt aliquando declarem vicissim et meum animum erga tam benignum Principem.

Amplitudinis tuae studium erga hunc homuncionem lubens amplector. Conabor pro mea virili hominis ingrati crimen effugere. Reddita simul est et Dionysii Coronii epistola, tuae benignitatis

1. scripsi] None of these letters survive: but for a reply from Budaeus see Ep. 1328.
Conradum] Resch; see Ep. 330. 14n.
3. diplomatis] A safe-conduct, to enable Erasmus to travel: mentioned also in Epp. 1311. 31, 1328. 38, 1342. 561.
5. subscripsisset] It is noticeable that Francis I's invitation in July 1523 (Ep. 1375) complies with this wish.
9. Constantiae] See pp. 130–1.
14. e Burgundia] See Ep. 1316. 24n.
18. pensione Caesaris] See Ep. 1273. 44n.
23. Lothoringo] See Ep. 997 introd.; and, for the occasion mentioned here, Ep. 1342. 554–62.
29. Coronii] M. Dionysius Corron, of the diocese of Chartres, was elected Proctor of the French nation at Paris University, 20 Oct. 1518: see Omont in *Mém. Soc. Hist. Paris*, xli, 1914, p. 67. John Angelus' preface to Orus Apollo (see p. 375) mentions as an example of the munificence of French prelates 'venerandum Archiepiscopum Ebrodunensem, qui Dionysium Corrhonium, virum vtriusque linguae doctissimum, magnis exornet donetque stipendiis'. Brixius in his preface to Chrysostom (see introd.) 19 March 1528, lauds 'Dion. Coronaeus tuus', and ascribes to him 'trium linguarum cognitio'. In 1531 Corron was in the train of Card. Tournon at Bologna (Bun. E. p. 45); and in 1532 (? 153$\frac{2}{3}$) was tutor to the Cardinal's nephews, Charles, James, and Justus (see Nic. Borbonius' *Nugae*, Paris, M. Vasco-

alumni, perquam arguta sane et accurata, sic vt Budaei simium possis agnoscere. Ei non vacabat in praesentia respondere, variis laboribus occupato. Celsitudini tuae precor omnia laeta, Praesul ornatissime.

Basileae prid. Martini. Anno millesimo quingentesimo vigesimosecundo.

1320$_{1345}$ From Herman Lethmatius.

Breslau MS. Rehd. 254. 97. Ghent.
EE^2. 5. 12 November ⟨1522⟩.

[An original letter, autograph throughout. The year-date can be supplied from Ep. 1345.

Herman Lethmatius or Laetmatius (c. 1492—6 Dec. 1555) of Gouda, completed a brilliant career at Paris University by standing first on the D.D. list at the Sorbonne in 1519 or 1520: see Ep. 1238. 24n. In Sept. 1522 (Ep. 1350. 8) he secured from Adrian VI a canonry at St. Mary's in Utrecht: as the result of his own prompt application to Aleander, 18 Jan. ⟨1522⟩ (Vatican MS. Lat. 6199. 90), and an uncle's appeal to the Pope (Ep. 1350. 12-14). In 1525 he was sent to suppress heresy at Amsterdam; see Fredericq iv, p. 302, v, p. 87. In Oct. 1530 he became Dean of St. Mary's, and in 1534 Vicar-General for the diocese. He was in trouble in Sept. 1535 for having bartered away to the Duke of Gueldres a 'unicorn's horn' belonging to St. Mary's, and was imprisoned and compelled to procure the restoration of it (Ant. Matthaeus, *Sylloge Epistolarum*, 1695, pp. 331-5); but his position at Utrecht does not seem to have been impaired. He was greatly concerned for the healing of the religious dissensions of the time. In 1544 he produced a treatise *De instauranda religione libri ix*, Basle, Jo. Oporinus, dedicated to Charles V; a *Suspirium siue desiderium matris Ecclesiae super redintegranda religione* in 35 books, which was never printed, is mentioned by Alard of Amsterdam (Ep. 433: see van Heussen i. 33) in the preface to some translations from Theophylact—a volume which I have been unable to trace. See also VZE. 162; but Zuichem thought him 'plus satis cerebrosum' to be sent as a delegate to the Council of Trent (VZE. 147).

See I. W⟨alvis⟩, *Beschryving der Stad Gouda*, 1714, pp. 250-8; C. P. Hoynck, *Analecta Belgica*, iii. 1 (1743), pp. 292-3; and van Slee in ADB. xviii. 458-9. Th. J. Almeloveen, *Amoen. theol.-philologicae*, 1694, pp. 61-93, prints some letters to him (Epp. 1345, 1359; and others from Dorp, Pighius, and Fisher, bp. of Rochester) from a ms. collection at Gouda: Fisher's letter, which replies to criticisms on a book, having been printed first in *Fischerii Opera*, Wurzburg, 1597, pp. 1704-7. Erasmus, too, writes of consulting him on theological questions (Ep. 1581), and praises him at the same time in the *Apol. adu. debacch. Sutoris* (LB. ix. 788 D). But apart from the present series of letters there is little trace of communication between them; unless the suggestion that Lethmatius was the collector of the Gouda MSS. (see vol. i, pp. 612,13) is correct. There is another letter from him to Aleander, 1532, in the Vatican MS. Lat. 6199. 89.]

S. P. Incredibile quantum me duabus litteris tuis commendatitiis honestasti, eminentissime Erasme. Enitar, his tuis stimulis veluti agitatus, vt aliquando omnibus palam sit eatenus quidem te nihil mentitum, si olim ego, non is sane quem tu modo tam praeclare praedicas, sed eius ipsissimi quo velut adnitendum mones, pulcher-

sanus, 1533, ff. a^5 v°, g^8, m^7, o^1 v°). He helped Ruellius (Ep. 346. 11n) with his *De natura stirpium*, Paris, S. Colinaeus, 1536, and edited posthumously his translations of Dioscorides' *De materia medica*, ibid. 1537, and Actuarius, Paris, C. Neobarius, 1 March 1539; while living in Tournon's house at St. Germain-des-Prés. From c. 1543-p. 1551 he was Prof. of Greek at the Collège de France: Lefranc, pp. 381, 404.

1320. 1. litteris] Only one is extant, Ep. 1238. The other was perhaps addressed to some magnate at the Court of Mechlin, such as Laurens or Van der Noot (Epp. 1299, 1300).

rimi exemplaris dicar haudquaquam ignauus sectator. Beaueris prorsus, si pergas hoc modo ornare. Illis ipsis litteris tuis ipse mihi videor debere referre acceptum, quod nunc in aula verser: quo me reuerendissimus D. Panormitanus, arcani Cesaris concilii princeps, per suauissimas litteras pellexit. Cui aliquid ex feturis vel tuis ipsius propediem primum enascituris vel veterum per te renascituris dedices, precor. Nomen illi Ioanes Carondelet. Laudes, arbitror, vel hominis vel etiam proauorum sat ipse nosti, vt non sit opus me narratore. Tui certe sepenumero honorificam mentionem facit, vt nihil possit supra : id quod et ceteri aulici faciunt plerique omnes, quanquam alioqui ἄμουσοι.

Quos inter ego memet inseui, vt vere dicam, non inuitus. Scis curnam ? Nimirum ad predam inhians : quam vbi nactus fuero opimam, animus est, mi Erasme, redire ad Musas, tametsi et nunc mihi in aula quoque ipsa non admodum male cum Musis conueniat. Quod si me illa predae spes ludat, tum sane idipsum perquam vere fuerim assecutus, quod altera mihi causa fuit sequendi aulam, scilicet mores, studia, ingenium atque adeo et technas ipsas aulae experiundi. Tantisper autem et orbis pleraque pars mihi vere cognita fit; quam ipsam rem putabam posse me et cupiebam quoque venari in aula, quippe in qua possit orbis, ita vt certo potest, velut ex alta specula longe lateque per omnes nationes, per omnes linguas, quantus quantus est, perlustrari. Tantisper et arduarum rerum agendarum preclara exempla intueor. Enimuero vnus Athenaeus, vnus Plinius artium quidem cyclopaediae magnam suppeditant partem. Quod si et ipsi hominum cetus libri quidam sunt, et viui libri sunt, id quod vere sunt; vna aula illius agendarum rerum immensissimae κυκλοπαιδείας partem absoluit multo maximam. Quem queso, quem hominum hae res tam splendidae non pellicerent ? potissimum si insuper et inuiteris, et honorifice quoque inuiteris, et ab illo inuiteris qui sit summi concilii atque adeo totius prorsus aulae Cesareae princeps.

Sed esto, frauder his quae dixi commodis omnibus. Si modo id ego per aulam vel solum consequar, vt in Angliam leger, videlicet huiusce ditionis illic negocia gesturus, non erit quod vnquam me huius facti sit penitendum : id quod meo quidem iudicio non fuerit admodum difficile factu, quod et ipsum mirum in modum affecto, nempe doctissimi Regis aulam doctissimam exploraturus.

Habes consilium meum, magne Erasme. Nunc vicissim tuum erit hoc etatis lubricum tuo consilio firmare. Nam, vt libere loquar, debes hoc tu meae etatis hominibus, hoc est quotquot peracto adolescentiae curriculo iam litterae Pithagoricae eam partem attingimus, qua se secat bicornis, vt tum tum nobis identidem occlames celeuma, vnus nostri seculi ac verus Vlisses, nempe omnium plane questionum que hominibus in vita tam difficiles, tam variae, tam perplexae occurrunt, articulo longe omnium periculosissimo : quo et Lucianum παιδεία τε καὶ γλυφική, atque adeo et ipsum

9. Panormitanus] See Ep. 803. 12n.
12. dedices] This request was promptly gratified : see Ep. 1334.
13. ipse nosti] But see Ep. 1345.
43. aulam doctissimam] Cf. Ep. 999. 221n.
47. litterae] The Greek Υ : cf. Pers. 3. 56, Lact. *Inst. Diu.* 6. 3. Aus. 348. 9, Hier. *Ep.* 66. 11, 107. 6.
52. Lucianum] *Somnium.*

Herculem virtus et voluptas tantum non diuulsere, vt Cicero ex Prodico. Quod verbum equidem sepe multum admiratus nunc primum cepi intelligere, posteaquam egressus scholas prescriptumque mihi a magistris iter ad biuium gradum sisti, meopte consilio relictus, mire anxius quo vergam, quo ad tu mihi, qua nunc ingrediendum sit, veluti indice commonstres: id quod ego te, ante isthec tua sacra genua prouolutus, supplex obsecro et obtestor. Vt ita te nobis atque adeo omnibus bonis et diuinis litteris diu Christus seruet incolumem!

Gandaui. 12^{a} Nouembris.

Hermanus Lethmatius Goudanus.

Berum, Beatum, Glareanum cupio meis verbis multa salute impartiri. Vale.

Erasmo Roterodamo, litterarum principi, Basileae.

1321. From John Becar of Borsselen.

Leipzig MS. Louvain.
EE. 11. 23 November 1522.

[An original letter, autograph throughout. The right-hand margin is much worn, and in places considerable restoration is necessary. But the length of line missing is not a safe guide to the amount to be supplied; for John of Borsselen is irregular in his writing, and often leaves spaces at the ends of lines.

The year-date is sufficiently confirmed by the reference to Ep. 932 as written three years ago (l. 11). The letter no doubt accompanied Ep. 1322.]

S. P. D. Si vales, optime preceptor, est quod vehementer gaudeam, et vna me⟨cu⟩m ⟨stu⟩diosorum milia tui amantissimorum. Ego quidem satis recte diuino mune⟨ri intentus⟩ intermisi tibi meis literis obstrepere, idque ⟨no⟩n alia magis de ⟨causa quam quod te, fru⟩giferis toti orbi laboribus oppressum, importunius interpellare aut intertur⟨bare noluerim: id quod⟩ satis coniicio a compluribus officiosioribus quotidie fieri. Verum ne perpetuum silen⟨tium meum in⟩grati hominis putetur indicium, statui nunc vel paucis tecum agere, vt epistola hec m⟨e ab⟩ ingratitudinis ac obliuionis suspicione vendicaret, et eius tamen breuitas tibi non esset molesta. Non ausim autem nunc promissam abhinc triennium Concionandi rationem exigere, quando te video vndique tam multis tamque dentatis inuectiuis et annotationibus appeti, vt etiam susceptos prius sanctissimos ac grauissimos castigandi et scribendi labores intermittere cogaris. Paucissimis autem accipe mearum rerum statum.

Ego hactenus vixi in sacerdotio meo Veriensi; vbi anno superiori in locum defuncti Decani S. Petri Middelburgen⟨sis⟩ omnium collegarum suffragiis sum electus, renitens propemodum et inuitus, nisi quod illius sacerdotii conditio iustis de causis meo animo magis arrideret. Eam electionem prosequutus totam Imperatoris aulam mihi expertus sum obsistentem, ob priuilegium, vti dicebant, quoddam, quo illi liceat non abbates modo sed decanos quoque et prepositos vacantibus locis sufficere. Itaque inde paulo negocio, quum nemo patr⟨oci⟩naretur, ne Mecenas quidem meus,

1320. 53. Cicero] *Off.* 1. 32. 118.

1321. 11. Concionandi] Cf. Epp. 932. 18n, 1332. 36n.

16. Veriensi] See Ep. 932. 43n.

24. Mecenas] Adolphus of Burgundy, lord of Beveren; see Ep. 93 introd.

qui me dimittere nollet nisi eatenus vt bolum ⟨quen⟩dam pensionis annue consequerer—Ea itaque spe deturbatus, Verie me continui, cepique obire demum ⟨mu⟩nus literatoris, filiolum domini de Beueris instituturus ; et ecce, quorundam consilio, pr⟨o infir⟩ma admodum valetudine Louanium mittitur, non literarum causa, quas vbiuis discere ⟨queat⟩, sed celi quod habetur saluberrimum. Huc itaque migrauimus sub finem mensis Septemb⟨ris⟩. Vicini sumus proximi Dorpio, e regione edium illius habitantes. Versor, quoad licet per docendi occupationes, in tuis sanctissimis sacre Scripture elucidationibus aliisque sacris scr⟨ip⟩toribus euoluendis. Contulit mihi nuperrime D. de Beueris sacerdotium illud qu⟨od⟩ possidebat M. Nicolaus a Burgundia, prepositus Traiecten⟨sis⟩, dictum Brouwersha⟨uen⟩ : et contulit absenti, neque meipso neque alio quoquam meo nomine ambiente, repulsis com⟨plu⟩ribus eius sacerdotii competitoribus, vt illi tanto sim astrictior quanto est in me benefice⟨n⟩tior.

Si quando ad Dorpium aliosue amicos scripseris, salutem aliquam, si aliud non poteris, veteri amico tui obseruantissimo adscribito. Bene vale, optime ac doctissime Erasme, et quod facis tot iam annos summa cum laude tua, sed longe maiori Christiane religionis fructu, in vltimum vite diem strennue perge facere. Istud est vere Euangelicum, de i⟨n⟩uitis, etiam maleuolis et maledicis ac persequutoribus, optime mereri. Precor tibi vitam longam et valitudinem prosperrimam ; idque non tam tua causa, quanquam tua quoque, sed opti⟨ma⟩rum ac sacrarum literarum, quibus tu iuuandis totam vitam impendis, nulla spe premii illectus, nisi quod a Christo sit conferendum. Optime vale, idque in plurimos annos.

Ex Louanio, nono kalendas Decembres 1522.

Tuus Ioannes Borsalus.

Eloquentissimo ac doctissimo huius etatis theologo Erasmo Roteradamo, praeceptori plurimum obseruando et colendo. Basileae.

1322. From John Fortis.

Leipzig MS. EE. 12. | Louvain. 24 November 1522.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the death of Glapion.

John Stercke († 5 April $153\frac{5}{6}$) of Meerbeke, 14 ms. w. of Brussels, was Rector of St. Donatian's college at Louvain in June 1517, when Busleiden named him as a trustee for the execution of his will founding the Collegium trilingue. He was selected as first President of the new college, and held the office till 1526, when he retired into private life. See Nève, pp. 387–8, giving the inscription on his tomb in St. Martin's church at Louvain. In the summer of 1525 he was in Rome, perhaps in connexion with the defence of Erasmus against the theologians of Louvain : see a letter of Albert Pighius, who had been his pupil, printed by Th. J. Almeloveen, *Amoen. theol.-philol.*, 1694, p. 69, and cf. Nève, pp. 386–7. Another letter of Pighius to him, dated Rome, 1522, is printed in Geldenhauer's *Collectanea*, ed. Prinsen, 1901, pp. 75–7. He is not to be confused with John Fortis of Aragon (Ep. 1108. 18n), who was Vives' friend.]

---

27. filiolum] Maximilian of Burgundy ; see Ep. 1005. 44n.

30. celi] Cf. Epp. 1111. 78n, 1224. 8.

32. Dorpio] Since his retirement from the Collège du Saint-Esprit (Ep. 1044 introd.) he had continued to live at Louvain : cf. Ep. 1165. 27.

36. M. Nicolaus] See Ep. 144 introd.

Brouwershauen] On the N. coast of the island of Duveland.

S. P. Etsi hic tuus Hilarius omnium que apud nos geruntur hinc ad te epistola viua esse possit, speraui tamen non ingratum fore si hoc quoque epistolio indicarem recte valere nos omnes in hoc nostro, ymmo tuo, Collegio trilingui; omnia quoque illius sic indies magis magisque prosperari vt nihil amplius desiderare possis, nisi forte ampliores scholas. Honestabunt hoc collegium intra paucos dies Comites Egmonden⟨ses⟩ duo, futuri conuictores nostri; res peracta est. Id cum intra quatuor dies narratum esset in prandio quodam, vbi ex more theologi saginantur, velut in stuporem versi diu conticuere omnes: tam gratulantur illi nobis hos felices successus. Sollicitant et alii nobiles etiam summi apud nos esse, sed locus non capit. Attamen si constitueris aliquando ad nos declinare, facile parabitur locus; nam magister Conrardus, qui cubiculum tibi olim destinatum iam occupat, libenter in suum vetus antrum remigrabit. Glapionem, qui defunctus esset an viueret iam diu est dubitatum, nunc certum est obisse in Hispania. Nihil audimus in te moliri, sed magnifice de te sentiunt theologi. Cetera Hilarius coram. Vale, decus presidiumque nostrum. Ex L° 8 kal. decembris 1522.

Tuus clientulus ac mancipium Io. Fortis Merbecanus.

Eximio theologo domino Erasmo Roterodamo, suo patrono.

1323_{1343} TO FERDINAND.

Opus Epistolarum p. 764. Basle.
N. p. 728: Lond. xx. 42: LB. 638. 29 November 1522.

[The year-date is amply confirmed by the two Paraphrases mentioned. Though there is no mention here of a privilege on behalf of the Paraphrase on St. John (Ep. 1333), Epp. 1344, 1353 show that Erasmus intended that Spiegel (l. 30n), in presenting this letter, should ask for one. As no reply came in two months, Erasmus pressed his application again with the aid of Pirckheimer (Ep. 1341); writing to Ferdinand at the same time (cf. Ep. 1344. 111n).]

ERASMVS ROTERODAMVS FERDINANDO, CAROLI CAESARIS GERMANO.

SALVTEM plurimam, serenissime Princeps. Ne celsitudinem tuam plurimis et arduis negociis occupatissimam diutius remorer, agnoscis, opinor, Erasmum illum, cuius De Principe libellum etiam mihi reddidisti commendatiorem, postea quam tua lectione dignatus es. In praesentia nihil peto nisi vt, si promereor, veterem in me tuum fauorem obtineas, praesertim hoc seculo longe turbulentis-

1322. 1. Hilarius] Bertulphus: see Ep. 1257. 13n.
4. Collegio trilingui] For its present state see Ep. 1221.
6. ampliores scholas] For the provision of these see Ep. 1221. 15–17.
7. Comites Egmondenses] Perhaps Philip († 1529) and George († 1559, as Bp. of Utrecht) brothers of Ct. John IV of Egmont, who was the father of the famous Ct. Lamoral (1522–68). For indication of their connexion with Louvain see Ep. 1018 introd.
conuictores] Cf. Ep. 1221. 14n.
13. Conrardus] Evidently Goclenius: for whom see Ep. 1209.
cubiculum] See Epp. 1209. 4n, 1221. 14n. Ep. 1296. 18–19, shows that Erasmus preferred to retain his old quarters in the Lis.
14. vetus antrum] The Collège du Lis.
15. Glapionem] See Ep. 1275.
1323. 3. De Principe] See Ep. 853.
4. tua lectione] Cf. Ep. 1009. 47n.

simo. Nec hoc in aliud peto nisi vt vestro praesidio bonae litterae doctrinaeque Euangelicae vigor indies magis ac magis polleat apud Christiani nominis professores. Non enim ambio dignitates aut salaria, mea nimirum humilitate meaque tenuitate contentus, sed Christi gloriam sitio : cui tua serenitas, vt non minus fauet, ita plus potest prodesse. Ego certe pro mea virili hactenus integra fide synceraque conscientia sum adnisus vt prodessem.

Superioribus mensibus Paraphrasin in Matthaeum, impulsu Matthaei Card. Seduneñ. susceptam, inuictissimo Caesari Carolo fratri tuo nuncupaui. Isque litteris pro sua mansuetudine humanissime ad me scriptis testatus est hoc studium meum sibi gratissimum fuisse. Nunc in manibus est Paraphrasis in Ioannem, quam cum multorum hortatu sum aggressus, tum praecipue Card. Mogontini et praesulis eximii Ioannis episcopi Roffensis apud Anglos, viri sanctimonia doctrinaque incomparabili : quod hoc Euangelium plus habeat obscuritatis quam caetera, non tantum ob sublimitatem rerum diuinarum de quibus tractat, verum etiam ob sermonis aenigmata quibus inuolutum est. Hoc quicquid est laboris decretum est tuo dicare nomini, qui doctrinam Euangelicam non solum profiteris, quod est omnium commune, verum etiam aues cognoscere, studes vita ac moribus exprimere. Porro tuum istud pulcherrimum exemplum plures imitabuntur, spero, si tua pietas et religiosum erga sacras litteras studium nulli fuerit ignotum.

Qui has reddit, Iacobus Spiegel, auo tuo paterno Caesari Maximiliano secretarius fuit, vt fidissimus, ita cum primis gratus : eleganter doctus et stilo felici, ac praeter has dotes impense fauet ac prouehit Euangelica studia. Quem tuae celsitudini commendarem, si vel ipse possem aliquid, vel ille talis esset vt egeret vllius commendatione : quem scio suis ipsius virtutibus fore commendatissimum, nimirum iisdem quibus Maximiliano, acerrimi iudicii Principi, placuit. Tua serenitas sibi polliceatur ab Erasmo quicquid ab humili quidem sed fido mancipio praestari poterit. Eam iugiter florentem seruet Opt. Max. Iesus Christus : qui vestra consilia bene fortunet, in reipublicae salutem et in Dei gloriam.

Basil. tertio Cal. Decemb. An. 1522.

[1304,1310]1324. FROM ADRIAN VI.

Gouda MS. 1324, f. 57 (α).	Rome.
Exomologesis, f°. F v° (β).	1 December 1522.
HN : Lond. xxiii. 3 : LB. 639.	

[For the Brief which follows, the text of the Gouda MS. (see vol. i, App. 9) is markedly different from any other, and in some points better. In view of the possible connexion with Herman Lethmatius (see p. 138), who was at this time

14. in Matthaeum] Ep. 1255.
15. Seduneñ] Cf. Ep. 1248. 12–14.
16. litteris] Ep. 1270.
18. in Ioannem] Ep. 1333.
20. Mogontini] Cf. Epp. 1299. 42n, 1308. 20–2.
Roffensis] Cf. Ep. 1311. 21n.
30. Spiegel] See Ep. 323. 12n. He did not, in fact, go to Nuremberg (cf. Ep. 1344. 119–20); but Erasmus soon had reason to believe that he had secured the appointment he desired (Ep. 1341. 19).

intimate with Erasmus, it may be conjectured that the Gouda text was derived from the original document actually received at Basle: so that, with some allowance for the occasional inaccuracy of Hand A, it may be adopted here (α). A year or so after the arrival of the Brief, Erasmus had it printed in the *Exomologesis* (β: see Ep. 1310 introd.); and thereafter it appeared, with only two trifling variations, in the collected volumes of letters. In the Deventer MS. 99, ff. 7, 8 there is a contemporary copy—as far as *peniteat* (l. 120); perhaps incomplete through the loss of a leaf—by the same hand as wrote Epp. 296, 1258; but its variants, apart from a few sporadic errors, show that it was made from β. So too with contemporary copies at the Hague (131. C. 31), and among Cranevelt's papers at Louvain (see p. 83), and with a copy by an unknown hand in Geldenhauer's *Collectanea* at Brussels, ed. J. Prinsen, 1901, pp. 133–7. These four MSS. may therefore be neglected here. But besides them there is a much fuller draft of the text in a MS. at the Vatican (Lat. 3917), which contains a number of contemporary copies of papal documents by various secretarial hands. For this letter, which is on ff. 16, 17, there are some corrections by a hand which resembles Aleander's; and the MS. therefore supports his statement made in a letter to Erasmus, 1 April 1532 (see Paquier in the *Mélanges* of the École Française de Rome, xv, 1895, pp. 365,6): 'Breue illud ad te Adriani Pontificis, quod aureum vocas, quo tantopere gloriaris, quod contra aduersarios toties obiicis, si nescis, mea foetura fuit; idque eo tempore quo tam male de me mereri non cessabas; extatque etiamnum apud me archetypon multo laudum tuarum plenius et locupletius quam ad te missum fuerit'—a claim which suggests that Adrian, being dissatisfied with Hezius' first draft, as not warm enough (Ep. 1342. 632-41), may have dictated the substance of what he wished to say (cf. Epp. 1341. 27–9, 1345. 15–17) to both Hezius and Aleander, for each to indite a suitable invitation to Erasmus; Hezius' second attempt, which has several resemblances to Ep. 1339, being finally accepted. It is not necessary to reproduce all the variations of Aleander's text, which at the points of contact agrees with β rather than α; but the more striking passages are given in a separate apparatus.

The importance of this Brief to Erasmus was great. The new Pope was an old friend (cf. Ep. 1304. 8n), and since becoming Cardinal in 1517, though not specially interested in the Renaissance (cf. Ep. 1166. 105n), had given encouragement to Erasmus' recent studies; inviting him to continue upon the Old Testament the methods he had applied to the New (Ep. 1581; cf. *Apol. adu. debacchationes Sutoris*, LB. ix. 753 F), and urging Leo to bring the famous scholar to Rome (cf. Ep. 1161. 22n)—though hints of disapproval had not been wanting (cf. Ep. 1225. 1n). But nearly a year had elapsed now since Adrian's election, and no sign had come of his sentiments towards Erasmus; in spite of feelers extended through Barbirius (Epp. 1294, 1302) and direct approach with a dedication and its accompanying letter (Epp. 1304, 1310). The advanced party among the reformers began to declare that Adrian was dissatisfied with Arnobius; and that yielding to the pressure of the orthodox, such as Stunica and Carranza, he had pronounced Erasmus to be a heretic (Zw. E². 246, 2 Nov. 1522, quoted in Ep. 1327. 6n; cf. VE. s.³ 96), and had publicly condemned his books (Ep. 1518; cf. Ep. 1342. 626–7). So that Erasmus had reason to be apprehensive. It is not clear how soon his anxiety was relieved. The words prefixed to Ep. 1329 in the *Exomologesis* show that by 22 Dec. this Brief had not been delivered; and Epp. 1330. 47–9, 1331. 40–7, convey the same impression. On 27 Dec. Dorp at Louvain knew of the invitation to Rome and ample promises accompanying it (see his letter to Lethmatius in Th. J. Almeloveen's *Amoen. theol.-philologicae*, 1694, p. 68), the nature of which is revealed by Ep. 1345. 17–18; but the Brief was sent to Brabant before it reached Erasmus at Basle (Ep. 1518). That he mentions it in Ep. 1341 but not in Ep. 1337 implies that he did not see it till between 8 and 28 Jan. In spite of the conditions that would evidently attach themselves to such an invitation, if accepted, Erasmus welcomed it with joy (see Epp. 1341, 1345; and cf. Ep. 1351. 11–13, 44–6); eagerly accepting the statement that Adrian had dictated the greater part of it himself. The strength of his feeling is shown in the letter from Aleander quoted above. Opinion at Rome is indicated in a letter from Hannibal, the English Ambassador, to Wolsey 13 Dec. 1522 (Brewer iii. 2714): 'His Holiness has sent for Erasmus under a fair colour by his Brief; and if he come not, I think the Pope will not be content'. For Erasmus' relations with Adrian see C. Höfler's *Papst Adrian VI*, 1880, pp. 328–52.

The year-date needs no confirmation.]

ADRIANVS PAPA SEXTVS DILECTO FILIO ERASMO ROTERODAMO.

DILECTE fili, salutem et Apostolicam benedictionem. Litteras tuas, tam eas quas manu tua ad nos exarasti, quam eas quibus in fronte commentariorum Arnobii excusis labores tuos nobis nuncupas, semel atque iterum legimus perlibenter: tum quia abs te veniebant, quem ob egregiam eruditionem semper plurimi fecimus, tum quia singularem quandam in nos religionemque nostram prae se ferebant pietatem. Nam de Arnobio, tametsi eum per grauissimas occupationes nondum nobis legere licuit, ex his tamen quae hactenus quasi raptim de illo libauimus, tum ex veneranda eius vetustate reique de qua agit argumento, et tua denique commendatione, persuasum habemus non posse eum non esse optimum authorem. Quod vero scribis, vereri te ne aliquorum odiis ac susurrationibus Lutheranae factionis nomine sis nobis suspectus, bono in hoc te animo esse volumus. Licet enim, vt verum fateamur, nomen in hac re tuum ab vno forte aut altero non multum tui studioso nonnihil apud nos delatum sit, ex natura tamen nostra et instituto, ad hec ex officio pastorali quod gerimus, non faciles praebere aures solemus ad ea que de doctis et sanctimonia claris viris sinistre nobis referuntur: quos quanto scimus excellentiore doctrina praeditos, tanto videmus esse inuidiae morsibus magis obnoxios.

Pro ea tamen qua te prosequimur charitate proque famae ac verae gloriae tuae desyderio te hortamur vt contra nouas hereses istas stilum tuum, qui diuina benignitate tibi contigit felicissimus, exerceas; qum multis de causis tu prouinciam hanc tibi potissimum a Deo reseruatam credere merito debeas. Inest enim tibi magna ingenii vis, varia eruditio, scribendi promptitudo, quanta nostra memoria paucissimis aliis, ne dicamus nullis; preter hec quoque apud eas nationes vnde malum hoc ortum est, summa et authoritas

TIT. DILECTO . . . ROTERODAMO *om.* β. 3. excusis *add.* β. 6. et religionem β. pietatem prae se ferebant β. 7. tametsi α: etsi β. 8. legere α: perlegere β. his α: iis β. 9. hactenus α: hucusque β. quasi *add.* β. illo α: eo β. 12. aliquorum α: aliorum β. et insusurrationibus β. 14. esse animo β. 15. aut α: vel β. tui non multum β. 17. ad hec . . . gerimus α: adde etiam ex eo quod gerimus officio β. 18. sanctimonia claris α: virtute praeditis β. 22. ac α: et β. 23. hortamur α: hortari non omittimus β. istas haereses β. 24. tuum α: istum β. diuina . . . felicissimus α: tibi Dei benignitate felicissimus contigit β. 25. tu *add.* β. 26. credere α: reputare β. 28. β: dicam α. quoque α: vero β. 29. eas *add.* β. hoc malum β. et *om.* β.

Principal variants between α and the Vatican MS. Lat. 3917.

8. ex his tamen . . . 12. authorem α: speramus tamen non optimum non esse autorem quem et vetustas veneranda et rei qua de agit argumentum et Erasmus denique commendat *MS.*

14. volumus . . . 17. instituto α: iubemus: simul quia nomen in hac re tuum parcius fortasse quam suspicaris apud nos delatum est, simul quia nos et ex natura nostra et institutis *MS.*

22. Pro ea . . . 26. debeas α: Illud nequaquam possumus diffiteri, non modo nos sed et alios omnes diu multumque esse miratos, quod nondum contra nouas istas haereses felicem stilum tuum exercueris; quum multis de causis iudicio omnium tibi fere vni prouincia haec quasi coelitus reseruata videatur *MS.*

12. scribis] Ep. 1310. 24–32. 15. ab vno . aut altero] Cf. Ep. 1330. 49–54.

et gracia: quibus sane dotibus ad Christi honorem et Ecclesiae sanctae fideique defensionem vti debes, qui eas tibi sua liberalitate munificentissima largitus est. Quod ea de causa potissimum a te fieri cupimus, vt et his qui te super re Lutherana suspectum reddere conantur, hoc demum pacto imponas silencium; et labores tuos, quos iuuandis policioribus litteris ac expoliendis locupletandisque Scripturis sacris diu impendisti, hac tam sanctissima opera, qua nulla Deo gracior, nulla veris Catholicis optatior, nulla te et ingenio, eruditione eloquentiaque tuis dignior esse potest, exornes.

Caue proinde expectes aptiorem tibi vnquam dari occasionem, qua vel maius Deo obsequium vel vberius tuae nationi, immo vniuersae reipublicae Christianae, beneficium possis impendere; quam si non minus stolidas rusticasque quam impias istas hereses, a Martino Luthero non quidem inuentas sed a priscis heresiarchis, quos catholica Ecclesia ac sancti Patres diuino proculdubio afflati Spiritu sepius condemnarunt, acceptas et tanquam ab inferis denuo erutas—quae, proh dolor, tot animas fratrum tuorum subuertunt quotidie, et cuncta perturbationibus nephariis replent—, Hieronimi tui, Augustini ceterorumque Patrum sanctorum exempla et zelum laudabilem imitatus, racionibus fortissimis ac sanctarum Scripturarum authoritatibus confuderis, abstuleris, exploseris. Et quidem, Erasme, miro studio magnoque successu antehac multa scripsisti, quae quanquam eruditis omnibus magnam attulerint vtilitatem, collata tamen cum opere ad quod te inuitamus, quodque

30. Christi honorem α: eius honoris β. 31. sanctae *om.* β. sua ... 32. largitus α: sola sua benignitate elargitus β. 32. potissimum de causa β. 33. his β: hic α. 34. silentium imponas β. 35. iuuandis α: locupletandis β. ac α: et β. locupletandisque Scripturis *om.* β. 38. tuis α: tua β 39. proinde α: enim β. aptiorem ... dari α: tibi tota vita tua datum iri β. 40. nationi tuae β. 41. impendere possis β. 42. impias α: malignas β. 44. sanctissimi β. Spiritu proculdubio afflati β. 45. et tanquam α: quasi β. 46. proh dolor *om.* β. quotidie subuertunt β. 47. cuncta ... nephariis α: vniuersa confundunt, turbationibusque β. 48. tui *add.* β. ceterorumque ... 49. Scripturarum α: et aliorum sanctorum Patrum zelum exemplaque imitatus, lucidissimis rationibus et sanctae Scripturae β. 50. abstuleris α: sustuleris β. Et α: Multa β. 51. miro α: magno β. multa *om.* β. 52. quanquam ... 54. piorum α: licet per se magnam doctis omnibus vtilitatem attulerint, tamen prae hoc opere ad quod te hortamur, et quod β (per se magnam β: permagnam *H*).

---

30. sane ... 31. debes α: dotibus, si non ad eius honorem et defensionem vtaris *MS*.

32. Quod ea ... 34. silencium α: , vide ne praeter ingratitudinem in assertorem tuum et istam suspicionem confirmes quam tantopere deprecaris *MS*.

36. hac tam ... 50. exploseris. Et α: amittas. Amittes enim dubio procul ingenii tui fructus, si rusticae hae haereses locum habeant. Nam quo alio nomine appellemus isthaec monstra quae Lutherani post tot saecula ab inferis eruunt, quam rusticorum Valdensium damnata deliramenta? tanto illis perniciosiora quantum haec calamistrate cuiusdam [illegible]ationis fucis oblita et virosa maledicendi rubigine referta simplices et naturae vitio ad maledicta libenter audienda faciles animos citius fallunt, et ad disseminanda odia et in Dei populo seditiones quas videmus concitandas exasperant. Quae si impunita remaneant, non bonae modo literae, quas tantum ornasti, sed et caeterae scientiae omnes, vel omnino intereant vel magnum detrimentum accipiant necesse est: siquidem et doctores sacros et sacrosancta concilia et ius vtrunque et philosophiam omnem profligatissimi id genus homines despiciunt et pessumdant. Multa tu *MS*.

52. quae quanquam ... 59. Erasme, tu qui α: sed prae iis quae restant quaeque abs te hominum consensus expectat, vel omnino leuia vel certe eo minus necessaria quod illa ad paucorum, id est doctorum, vsum edidisti. Haec alia ad communem

omnium piorum hominum abs te flagitat consensus, minus necessaria videantur: qum illa doctis tantum prosint, hoc vero in communem omnium Christianorum pacem et tranquillitatem—qui fere vnicus in hoc seculo est Euangelicae doctrinae finis—Deo aspirante sit redundaturum.

Quod qum ita sit, dilecte fili Erasme, tu qui a puero ad hoc aetatis quasi per omnes gradus conscendisti, et artes, quascunque tractasti, semper aliquid meditando ac scribendo in melius toto conamine prouexisti, ad hanc rem isti scientiae, isti professioni, isti aetati debitam diutius subsistere noli; qum eadem ad scribendum vigeat in te acrimonia, iudicium sit longe firmius, doctrina eciam accesserit multo locupletior. Neque prouinciam hanc racionabiliter queas declinare, quod forte ex modestia altius in te radicata huic rei imparem te esse dicas. Nam praeterquam quod contrarium est, vt omnes norunt et rei habet veritas, aderit tibi hac in re laboranti Deus, cui in hoc seruies: aderit et iustissima fidei causa, quae aduersus hereticorum astucias et impetus victrix semper fuit, et nunc proculdubio erit, quamuis Deus aequissimo iudicio propter ingentia hominum scelera, praecipue ecclesiasticorum, Ecclesiae suae nauiculam in his fluctibus procellosis nonnihil laborare permittat. An putamus eundem Deum nostrum sponsam suam Ecclesiam, quam precioso sanguine suo sibi acquisiuit, et cum qua vsque ad consummationem seculi se futurum pollicitus est, nunc deserturum, et non pocius confusurum eos qui suos intellectus superbos ac peruersos contra Dei scientiam et contra catholicam veritatem extollere non verentur? quibus 'iudicium', vt ait Petrus Apostolus, 'iam olim non tardat et perditio illorum non dormitat'.

54. flagitat consensus *α*: consensus expectat *β*. 55. videantur *om. β*. 56. communem *add. β*. 57. vnicus *α*: vnus *β*. 59. dilecte *α*: non debes *β*. tu *add. β* 60. conscendisti et *α*: eas *β*. 61. ac *α*: et *β*. in melius . . . 62. prouexisti *α*: iuuisti *β*. isti scientiae *om. β*. 63. noli *om. β*. eadem . . . 64. acrimonia *α*: idem in te ad scribendum vigeat tenor *β*. longe sit *β*. 65. eciam . . . Neque *α*: vero, vt par est, etiam locupletior accesserit quam prius: neque vero *β*. 66. declinare queas *β*. forte *add. β*. altius in te radicata *α*: tua te *β*. 67. te esse *om. β*. 68. est vt *α*: et *β*. et rei habet veritas *add. β*. hac in *α*: in hac *β*. re *om. N*. 70. astucias . . . semper *α*: impetus et insidias ad extremum semper victrix *β*. 71. nunc . . . aequissimo *α*: proculdubio etiam nunc erit, licet Deus iustissimo *β*. 72. ingentia *α*: grauissima *β*. praecipue *α*: maxime *β*. 73. his *β*: iis *α*. procellosis *om. β*. *β*: permittit *α*. 74. nostrum *om. β*. 75. Ecclesiam *add. β*. sibi *add. β*. 77. suos . . . 78. peruersos *α*: superbos intellectus suos *β*. 79. vt . . . 80. Apostolus *om. β*.

omnium Christianorum pacem et tranquillitatem, qui fere vnus in hoc saeculo est Euangelicae doctrinae finis, modis omnibus spectant. An quid de te sensuros et dicturos homines putas, quum te norint *MS*.

65. Neque prouinciam . . . 67. esse dicas *α*: Neque est quod te huic rei imparem aut Luthero inferiorem dicas: (et hoc enim ex ore tuo prodiisse, quamuis iudicio nostro falsum et ab iniquissimis hominibus rem suam tuo titulo honestantibus excogitatum, typis tamen expressum circumfertur) *MS*.

68. aderit . . . 113. purgato *α*: diceres: etiam iustissimae fidei causae alias contra omnes impetus et insidias tandem victrici, non parum aduersari videreris: Quibus enim vnquam maledictis posses atrocius Christianam religionem impugnare, aut quo maiore ellogio falsas et per se ruentes haereticorum rationes extollere quam si

75. acquisiuit] Cf. Acts 20. 28.
76. pollicitus est] Matt. 28. 20.
77. intellectus] Cf. 2 Cor. 10. 6.
79. Petrus] 2. 2. 3: Erasmus' version.

Et propheta in Psalmo, ' Vidi impium superexaltatum super cedros Libani, et transiui, et ecce, non erat: quesiui illum, et non est inuentus locus eius '.

Quod nullatenus dubitamus eciam Luthero et suis complicibus, nisi resipuerint, cito euenturum. Qui vt ipsi sunt carnales et dominationem contemnentes, ita omnes sui similes reddere satagunt. An igitur contra istorum insaniam stilum tuum acuere recusabis, quos Deus iam a facie sua proiecisse et in reprobum sensum manifesto tradidisse perspicuum est, vt dicerent, docerent ac facerent que non conueniunt? Per hos vniuersa Christi Ecclesia perturbatur, animae innumerabiles eternae damnationis reatu cum ipsis inuoluuntur. Itaque exurge in adiutorium causae Dei, et preclaris ingenii tui dotibus in gloriam eius, sicut in hanc vsque diem fecisti, vtere. Cogita te in hoc positum, vt per tuam industriam cum Dei auxilio magna eorum qui a Luthero subuersi sunt, pars in viam rectam redeat; qui nondum ceciderunt, stabiles permaneant; qui vacillantes ac lapsui propinqui sunt, a casu preseruentur.

Que res quam grata Deo, quam veris catholicis iucunda futura sit, tu ipse facile animaduertere potes. Eciam debes meminisse dicti illius beati Iacobi Apostoli, quo asseuerat eum qui fratrem suum a veritate errantem conuerterit et peccatorem ab errore viae suae reuocauerit, seruare illum a morte et cooperire sibi multitudinem peccatorum. Nobis certe dici non potest quam acceptam sis rem facturus, si tua opera contingat vt qui pessima hac heresi infecti sunt, sponte pocius sua resipiscant quam censoria sacrorum canonum legumque imperialium virga feriri expectent. Quod quam

81. Et . . . Vidi α: Vidi, inquit propheta, β. 82. illum *om.* β 84. nullatenus dubitamus α: proculdubio β. complicibus *om.* β. 85. eueniet β. 86. dominationis β. satagunt α: student β. 87. acuere recusabis α: conuertere dubitabis β. 88. manifeste β. 89. perspicuum est α: conspicitur β. dicerent *add.* β. ac facerent α: atque agerent β. 90. Per hos α: quibus β. 91. innumerabiles animae β. ipsis α: eis β. 92. Itaque α: Exurge β. 93. ingenii . . . diem α: dotibus ingenii, quas ab eo accepisti, in eius honorem, sicut hucusque β 94. te . . . 95. Luthero α: in te positum esse, cum Dei adiutorio, vt magna eorum qui per Lutherum β. rectam viam β. 97. qui α: Qui vero β. casu α: labendo penitus β. 98. quam veris α: et veris β. 99. ipse *add.* β. animaduertere α: aestimare β. Qui etiam meminisse debes β. 100. beati *add.* β. asseuerat α: asserit β. 102. cooperire sidi α: operire β. 104. sis rem facturus α: rem facies β. contingat α: fiet β. hac α: ista β. 106. feriri α: percuti β.

---

te Lutheranis eruditione aut stilo cedere fatereris, quos multis persuasum est vel solum promulgato abs te in eos scribendi rumore, puncto temporis profligatum iri, At illi nunc superbi elatis cristis partim te sibi ducem iactitant, tuo consilio omnia geri, atque adeo quidquid habent ex tuis fontibus deriuasse, partim nequaquam taciturum te ad haec in quibus magnus Ecclesiae cardo vertitur, nisi eorum scripta probares, quum vel minimas quasque sermonis labeculas longo saltem aeui et Ecclesiae vsu tolerabiles in sacris libris pati non possis. Sed omnibus his malis minimo negocio obuiam ibis, et ex diuturno tuo silentio conceptam in pectoribus hominum nubem statim depelles, si contra istos turbatores Christianae caritatis, nihiloque minus tui nominis infamatores, omnes ingenii calamique tui neruos et quamprimum et serio intendes: Quod si feceris, non dubitamus quin mellifiua tua eloquentia et bonis viuisque rationibus, quas adduces, plurimum etiam autoritate tua promoti Lutherani, ad redemptoris sui gregem quem malo

---

81. propheta] See Ep. 1381. 145n.
Psalmo] 36. 35,6.

88. reprobum sensum] Cf. Rom. 1. 28.
100. Iacobi] 5. 19,20.

a nostra natura alienum sit, tu ipse, vti credimus, ex eo tempore quo simul in dulci sanctarum literarum ocio inque priuata adhuc vita Louanii degebamus, optime nosti.

Quod si rem hanc, quam, salutis creditarum nobis ouium Christianaeque tranquillitatis desyderio, tantopere abs te poscimus, voles pleniore adhuc obsequio augere, fac hieme transacta et aëre Romano, qui aliquot iam mensibus peste laborat, purgato, ad nos quamprimum venias, sed incolumis ac letus. Erit tuus aduentus et nobis et amicis quos hic habes gratissimus. Iuuabit item te non parum ad hoc opus, quod tam praestare debes quam potes, magna quae penes nos est librorum copia et frequens cum viris piis et eruditis hisce de rebus commentatio. Nos vicissim operam dabimus, idque breui, fauente Christo, vt te huius itineris aut tam sancti laboris non peniteat: quemadmodum dilectus filius noster, dominus Ioannes Faber, vir zelosus et egregie doctus tuique amantissimus et magnus laudum tuarum vbique praeco, viua tibi voce seu

107. sit alienum β. ipse, vti credimus, *add.* β. 108. dulci sanctarum α: iucundo β. inque α: et β. 109. degimus β. 110. Christianaeque tranquillitatis *add.* β. 111. tantopere α: tanto studio β. voles *om* β. 112. augere cupis, fac transacta hyeme β. 114. ac α: sed β Erit . . . 115. gratissimus *om.* β, *necnon Cod. Vaticano.* item α: enim β. non parum te β. 117. quae penes nos est α: quos hic habemus β. cum . . . 118. rebus α: nobiscum et cum pluribus aliis piis et doctis viris de hac re β. Nos α: Nos vero β. operam . . . 119. huius α: dabimus operam, et breui cum Dei auxilio, vt ne te istius β. 120. non *om.* β. quemadmodum α: prout β. noster, dominus α: magister β. 121. zelosus et *add.* β. 122. magnus *add.* β. tibi viua β. seu α: vel β.

spiritu seducti non modo turpiter deseruerunt, sed et omni astu dissipatum in praeceps agere conantur, facile redeant Id quam nobis esset iucundum et gratum, potius quam censoria legum virga in eos animaduertatur, tu ipse facile perspicere potes, qui quum memineris nos dum in iucundissimo literarum ocio et priuata adhuc vita degeremus, fuisse ad mansuetudinem quam ad austeritatem proniores, existimare debes hanc animi nostri clementiam tum aetate tum pastorali officio non remissam modo aut immutatam, sed potius auctam. Igitur magno salutis creditarum nobis ouium desiderio te, dilecte fili, hortamur et in Domino obsecramus vt munus hoc Deo hominibusque acceptum et te Christiano homine et theologo dignum ac nobis imprimis gratum tandem suscipias. In quo licet multa praeclara ingenia non infeliciter hactenus elaborarint, iudicant tamen omnes te colophonem, vt aiunt, operi inditurum, si semel manum apponas. Quod si rem nobis desideratissimam pleniore adhuc obsequio augere cupis, fac *MS.*

120. quemadmodum . . . 127. Hezius α: Dignus est enim ex Diuino oraculo mercenarius mercede sua. Datum Romae *MS.*

109. Louanii] Cf. Ep. 1304. 8n.

113. peste] The plague raged in Rome Sept.–Dec. 1522. At the date of this letter the College of Cardinals had fled, only one of them having the courage (cf. Ep. 1105. 21n) to remain with Adrian; who insisted upon staying, though he was himself attacked by a fever 13–22 Sept. See Pastor ix. 100–6.

114–15. Erit . . . gratissimus] Found only in the Gouda MS.

120. non peniteat] In *Cat. Luc.* (1, p. 43. 7–12) Erasmus states that Adrian offered him, no doubt verbally through Faber, 'sacerdotium satis honorificum' (cf. Ep. 1345. 17–18) and 'munus honorarium', both of which he declined: apparently in the missing portion of Ep. 1352.

121. Faber] See Epp. 386, 1260. 90n. The date of his return from Rome (cf. Ep. 1335. 36) is uncertain. I. Staub in a life of him, 1911, pp. 177–8, shows that there is no reason to suppose that he was in Constance before the late autumn, and suggests that he had left shortly before the date of this letter. Or he may have been the bearer of it: for Hezius, who only arrived in Rome with Adrian at the end of August, was intimate with Faber 'aliquot menses' (Ep. 1339. 32).

scriptis explicabit latius. Cui eandem quam nobis habiturus esses fidem adhibebis.

Datum Romae aput sanctum Petrum sub anulo piscatoris, anno Domini 1522. die prima decembris : pontificatus nostri anno primo.

T. Hezius.

1325_{1340} To Duke George of Saxony.

Dresden MS., Loc. 10300, f. 3. — Basle.
Horawitz i. 3. — 5 December 1522.

[An original letter in the volume from which Ep. 1283 comes: written by a secretary (α^1), corrected, signed and addressed by Erasmus (α^2). Also, like Ep. 1283, first printed by Saxius, p. 24. The year-date needs no confirmation.]

S., illustrissime Princeps. Quoniam tua celsitudo non respondet litteris meis, suspicor eas non esse redditas. Nam quo minus suspicari queam his veluti liberius scriptis offensum esse tuum animum, singularis quedam tua nulli non predicata facit humanitas, praesertim quum huc ipse prouocaris. Auget suspitionem hanc meam Henricus Epphendorpius, qui veretur ne famulus per quem miserat sit interceptus, aut aliud quippiam sinistri fati acciderit: id quod ego sane illius causa nollem. Est enim mea sententia iuuenis omnibus omnium fortunarum fauoribus adprime dignus, tui nominis predicator indefatigabilis. Superioris itaque epistolae exemplum denuo mitto, si forte intercidit.

Nihil interim addam nisi me toto pectore tuae illustrissimae celsitudini deditum esse, quam nobis diu felicem ac florentem conseruet Opt. Max. Iesus Christus.

Basileae Non. Decemb. Anno. 1522.

Erasmus Rot. serenitati tuae addictiss.
manu mea subscripsi.

Illustriss. Principi ac domino D. Georgio, Saxoniae Duci etc.

1326. To Henry Stromer.

Opus Epistolarum p. 759. — Basle.
N. p. 724 : Lond. xx. 34 : LB. 640. — 5 December 1522.

[Evidently contemporary with Ep. 1325.]

ERASMVS ROT. HENRICO STROMERO MEDICO S. D.

Vir eximie, quoniam πολλὰς φιλίας ἡ ἀπροσηγορία διέλυσεν, hisce literis certe salutem dicere volui meo Stromero, testatumque facere tui memoriam apud me nondum intercidisse, nec vnquam intermorituram. De P. Mosellano quid actum sit scire cupio ;

1324. 123. latius explicabit β. Cui . . . 124. adhibebis *add.* β. 127. T. Hezius *om.* *H.* 1325. 11. intercidit α^2 : incidit α^1.

1324. 127. Hezius] See Ep. 1339.
1325. 2. litteris] Ep. 1313.
8. illius] *sc.* Epphendorpii : for whom see Ep. 1122 introd.
1326. 1. πολλὰς] Inc. *ap.* Arist. *Eth. Nic.* 8. 5. 1 ; cf. *Adag.* 1026.

scripserat enim ad me prolixe de suo ad nos aduentu, atque interim ne rumusculus quidem adfertur de homine. Scripserat item illustrissimum Ducem Georgium destinasse mihi munus regale, nam hoc vsus est verbo. Ego sane ab eo Principe vt non promereor, ita non expecto munus, quanquam nec alias admodum auidus munerum captator: sin est aliquid, nolim optimi Principis benignitatem et ipsi perire et mihi. Bene vale. Basil. non. Decemb. Anno 1522.

1327. To Ulrich Zwingli.

Zurich MS., E. ii. 339. 88. Basle.
Hess ii. 565. 9 December 1522.

[An autograph, hastily written, in the Staatsarchiv at Zurich; like Epp. 404, 1315, first printed by Hottinger (vi. 629) and then by Hess. The address is by a secretary. The evident relation between the opening of this letter and the close of Ep. 1315 shows that except for Zwingli's intermediate letter, which is not extant, there had been no correspondence between him and Erasmus in the interval. The year-date is further confirmed by the connexion with Ep. 1331; see l. 6n.

Erasmus' attitude towards the Reformers as expressed in this letter may be compared with Glareanus' estimate of his position, in a letter to Zwingli from Basle, 20 Jan. 1523 (Zw. E². 270): 'Erasmo rem ⟨the Disputation at Zurich: Köhler⟩ proposueram anteaquam tua altera afferretur epistola. Ille rem vnius oppidi esse; gaudere si bene cederet res Christi, ne in neruum iret, quod multi tentarent temere; de te bene omnia sperare. Et quaedam communia dixit. Vereor te delatum apud istum. Coniicio de quodam. Sed certi nihil habeo. Si tu mihi auscultabis, pauca aut, si placuerit, nihil ad illum scribito. Ita sunt mores illius. Hoc vnum crede, nunquam illum cum pontificibus rem Christi proditurum. Sunt in Luthero quaedam quae ille abesse vellet, quaedam etiam vt ab homine scripta non placentia. Nec mirum cum mediocris ingenii viri in Luthero quaedam desyderent. Ego quid de Pontifice Romano et Caesare aliisque hostibus Lutheri sentiat, probe scio: verum quo consilio nil temere audeat, quaerere distuli. Nec scire fas est omnia'.]

S. Humanitatis illud est tuae, mi Zuingli, boni consulere studium in te meum. Sed ego multos frustra admoneo. Facile ferrem temeritatem alienam, nisi hec res grauaret et bonas litteras et bonos viros et rem Euangelicam: cui, dum stulte fauent, officiunt, adeo vt si quis cupiat extinctam doctrinam Christi, non possit meliorem praestare operam. Exiit et aliud nugamentum

1326. 11. Anno *add. N.*

1326. 5. aduentu] Cf. Ep. 1305. 2n.

7. munus] There is no mention of this in Ep. 1305.

9. munerum captator] Cf. 1, pp. 42. 24—45. 7.

1327. 6. nugamentum] Mentioned with similar disapproval in Ep. 1331. 53-4, and evidently with some idea as to its authorship. Egli is clearly right in identifying it (Zw. E². 256n) with Zwingli's anonymous *Suggestio deliberandi super propositione Hadriani, pontificis Romani, Nerobergae facta ad principes Germaniae, a quodam ingenue tum in commune reip. Christianae, tum priuatim Germaniae fauente scripta* ⟨Zurich, C. Froschauer, c. Nov. 1522⟩: reprinted from Zwingli's autograph MS. in CR. 88. 429-41. Finsler establishes conclusively (*Zwingliana*, i. 113-15) that it is to be ascribed to Zwingli; and Egli shows in CR. that it was probably composed on receipt of Mich. Hummelberg's letter of 2 Nov. 1522 from Ravensburg (Zw. E². 246). A copy was sent by Hummelberg to Pirckheimer c. 12 Dec. (VE. 328).

Erasmus' annoyance with the publication may have proceeded in part from the insinuation at the beginning that Faber's *Consilium* (Ep. 1149 introd.: ascribed in the *Suggestio* to 'doctus quidam') had proved a failure; partly also from the repetition of a rumour reported by Hummelberg, which is, however, combated. 'Pontifex

nugacissimum de Pontifice. Qui scripsit, si addidisset nomen suum, fortiter insanisset. Nunc periculosas nec minus insulsas nugas absque titulo prodidit. Si tales sunt omnes Lutherani, mihi valebunt, quotquot sunt. Nihil vnquam vidi dementius his ineptiis. Nisi me Bruma hic alligaret, quouis demigrarem potius quam huiusmodi naenias audire cogerer. Bene vale, mi Zuingli, et rem Euangelicam prudenter ac fortiter gere.

Basilee postrid. Concept. An. 1522.

Erasmus tuus.

D. Vdalricho Zuinglio, parocho Turegensi.

1328. From William Budaeus.

Budaei Epistolae Latinae, 1531, i. 126 (*a*). Paris.
Budaei Opera, 1557, i. 378 (*β*). 14 December ⟨1522⟩.

[Evidently of the same period as Ep. 1319. The year-date can also be assigned without question from Budaeus' appointments. I am again greatly indebted to M. Delaruelle's excellent notes in BE⁴. 139. If this letter is, as he suggests, an answer to Erasmus' mentioned in Ep. 1319. 2, that must have been about as slow in transit as Botzheim's mentioned in Ep. 1331. 1. For delay in transit between Basle and Paris cf. also Ep. 1370 init.

In a collected edition of Budaeus' works, Basle, Froben, 1557, the text of this letter was corrected in a few places, though obviously without authority; and has also suffered some depravation.]

BVDAEVS ERASMO SALVTEM.

Gratvlationem tuam libentiore animo quam hilariore vt agnoscam, tua beneuolentia effecit. Nam quod ornatum me simul esse honestissimo munere scribis, et graui morbo cito exiluisse, falsus id tibi scilicet, vt assolet, quispiam rumor attulit: quasi vero morbus annis duodeuiginti inolitus, vt ita dicam, atque fibratus, in homine studioso, nedum in hoc aetatis, sanari tandem possit. Auctum ego vero me honorifico munere et sane opimo non diffiteor, munificentia regia; eoque munere quod mihi amici mei, quod viri boni, quod literarum fautores exoptabant augurioque quodam iamdiu destinabant: vt sedere iam literae in primis subselliis audirique ex suggestu possent et domi et peregre, quasique e superiore loco dignitati suae patrocinari. Id est enim in vrbe et in curiis summis censere, atque inter aulica consilia specimen sui edere, simul Principis tanti latus pro potestate cingere. Late enim functio huius muneris patet: in me etiam eo vberius, quo facilius iam antea mihi aditus aulae etiam abstrusioris patebant, cum adire visum erat.

Verum ne ἐνδείκνυσθαι ἐν τῷδε τῷ ἀξιώματι possim, νεογνόν efficit

1328. TIT. GVLIELMVS BVDAEVS ERASMO ROT. S. *β*. 2. agnoscam *β* : cognoscam *α*.

Rhomanus Erasmum haereticum declarasse fertur'.

1327. 11. demigrarem] Cf. Ep. 1319 introd.

13. prudenter ac fortiter] Egli compares with Ep. 1314. 14–15.

1328. 3. munere] Budaeus had been appointed one of the eight Masters of Requests, in succession to Jo. Caluau (l. 81n). He was received in Parliament 21 Aug. 1522: see *Actes de François Ier*, vii, p. 490; ix, p. 146. A fuller account of the duties of the office is given in Ep. 1370. 57–103.

5. annis duodeuiginti] Cf. Ep. 1073. 6n.

τι νόσημα, τοῦ παλαιοῦ δήπου ἐκείνου ἀπόγονον τοῦ ἐπιτρίπτου. Hoc anno pituita acrior ac bile mixta defluere ad intestina coepit; illicque torminosum morbum ita ciere cum vomitu vehementi, vt iam mihi vitam longiusculam spondere nemo ausit, aut certe persuadere possit nunc. Et hic tu gratularis mihi decessionem morbi pro huiuscemodi accessione. Quum literas tuas accepi, in media eram carnificina, clamator ipse quidem vocalis, vt si quisquam alius non delicatus. Postridie eas resignaui et legi cum summa voluptate, vt quidem in re calamitosa. Id postridie dies est hodiernus. Proinde nihil nunc magis opto quam vt mihi per bonam Regis veniam liceat vrbanam posthac vitam agere, id est me mihi restituere, saltem bona ex parte: nam *ἀμφίβιος* hic magistratus est meus, cuius functio quadrantem anni tantum binos collegas in aula necessario retinet. Quam conditionem aetati iam vergenti et affectae summi loco beneficii alteriusque muneris ambio vel verius postulo. Sed non satis causas commeatus aulae probo; quando facies nostra vana habitudine fallacique praedita, nec postulatis meis nec causificationibus astipulatur, id quod mihi fidem semper queribundo et excusanti derogauit.

Quod scribis de diplomate regio gratias te egisse, id quo pertineat nondum comperi. Nam post diploma etiam alterum ad te missum quid factum sit nescio. Nuper ita res tulit vt aulicus in vrbe essem, Rege iam diu hic existente: quae res commode mihi cessit. Spero enim hanc operam mihi in functionem cessuram, non secus quam si peregre comitatus ageret. Rex tui nominis fautor est, vt qui opera quaedam tua in idioma nostrum vertenda curauerit et lectitet: vt nuper mihi ipse dixit. Caeterum quod Corradus tibi de Lexico Graeco, nec agnosco ipse nec inficior. Aliquando id in mentem mihi venerat; sed scribendi labor me deterruit. Nam vt institueram, res erat immensi laboris, nec tamen commentationis tam mihi iam intractabilis quam valde argumentosae, duntaxat post adnotandi laborem iamdiu exanclatum. Plurima enim ita orsa habeo, vt detexendis iis non magnopere fortasse assudandum mihi esset: sed sparsa, incondita et dissipata, et quae me defuncto parum adiumenti successoribus meis allatura sint.

Ne vero mihi ocium ad id sumere possem, aulicis muneribus accessit praefectura decurionum huius vrbis, tam mihi propemodum congruens quam literarum studio militia aut negociatio. Haec eadem iam mihi quatuor plus menses abstulit studii, tranquillitatis, hilaritatis, vt mihi iam displiceam intemperiis inusitatis actus et exercitus; cum interim exhausta prope hac vrbe ciuium fuga

23. nunc *om.* *β*. 28. nunc *β*: quum *a* 45. *β*: lectitat *a*.

22. longiusculam] He lived till 1540.
38. diplomate] See Ep. 1319. 3n.
41. iam diu hic] The Court was at Paris 29 Nov.–23 Dec. 1522: see the itinerary in *Actes de François Ier*, viii, p. 438.
44. vertenda] Perhaps by Louis Berquin: cf. Ep. 925. 13n.
45. Corradus] Probably Resch (Ep. 1319. 1–2); who had published a Greek lexicon in July 1521 (cf. Ep. 1460 introd.), printed for him in Paris by P. Vidouaeus, and was perhaps now contemplating a new issue.
46. Lexico Graeco] See Ep. 1233. 166n.
55. praefectura] The provostship of the merchants of Paris, a two-years office, upon which Budaeus entered c. 16 Aug. 1522: see Delaruelle, who shows that the provost no longer represented the merchants, but was appointed by the King.

pesti cedentium vehementer hic grassanti, ego inter paucos mei ordinis ita restiterim necessitate muneris, vt paucissimos dies tribus his mensibus per occasiones hinc abnoctarim in Samariano meo, quo familiam ablegaueram. Adde quod libellorum regiorum magisterium—is videlicet honor quo nuper donatus sum, antea praefectura donatus regiae bibliothecae, commodis non multo minoribus praedita: quae duo munera mutuo non colliduntur in me—Verum id magisterium alia studia poscit tam a pristinis abhorrentia quam *τά τε δικανικὰ ἀφέστηκε τῶν τῆς εὐθυμίας ἐρώντων καὶ τὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐξηγητῶν συγγράμματα ἀπεοικότα φαίνεται πρὸς τὴν ἀμφὶ τὴν καλλιλογίαν σπουδήν*.

Vterque vero magistratus absenti mihi delatus est a Principe: ne me homines *εὐτυχῶς δεξιωτικὸν* iudicent *ἢ ἄγαν σπουδαρχοῦντα*. Prior domo me accersitum tandem aulico comitatui implicauerat. At cum domum per occasionem rediissem, et familiam cupide inuisissem, Rex Lugduno codicillos magistratus ad me misit, honoris cum satis stipendiosi, tum in primis expetiti atque etiam ambiti a togatis aulicorum: cum interim nullum suffragatorem illic adornatum habuerim aut oblatum. Cui honori accessit epistola eiusdem Principis ad me scripta, sane index ac declaratrix solidae germanaeque munificentiae prolixaeque in me voluntatis. Octo collegarum vnus alioqui praesulatu praeditus, in aula demortuus erat necopinato et legatione reuersus. Porro quum ad gratias agendas Regi in aulam me contulissem (aula autem interim propius accesserat, magno meo itineris compendio), et simul vt in verba legitima, vt assolet, sacramento adigerer (nam ante stipendia moribus non procedunt magistratus ineuntibus), inde rursus in vrbem hanc mihi reuertenti, vt in curiae supremae consessum admitterer, eodem illic vtique sacramento prius adactus, ecce tibi, pridie nostri aduentus nuncius mihi affertur muneris municipalis ingentibus mihi studiis ciuium nihil minus expectanti delati, haud scio quam auspicato: illic enim in Iliadem, quod aiunt, malorum angorumque incurri atque impegi. Eum autem honorem iniquo

70. *ἀμφὶ τὴν om. β.* 81. , in aula *scripsi*: in aula, *αβ.* 85. adigeret *β.* antea *β.* 91. auspicato *β*: conspicato *α.*

---

60. pesti] For details of its ravages at Paris in August M. Delaruelle refers to the diary of Nic. Versoris, 1519–30; in *Mém. Soc. Hist. Paris*, xii (1885), pp. 117–18. Cf. also Ep. 1342. 1021.

cedentium] Cf. Ep. 1105. 21n.

62. Samariano] Cf. Epp. 435. 136n, 568. 12,13.

64. magisterium] of Requests: see l. 3n.

65. bibliothecae] M. Delaruelle quotes Brantome (*Soc. Hist. France*, iii. 94) that Budaeus was 'le premier gardien et rechercheur' of Francis I's library.

74. rediissem] Early in June (cf. Ep. 1370. 32–6); he was still at Lyons on 3 June (BE[4]. 137,8).

75. Lugduno] Except for a few brief outings the Court was at Lyons throughout June and until 23 July (*Actes* viii, p. 437); cf. Ep. 1370. 44n.

81. praesulatu praeditus] John Caluau, bp. of Senlis 1517—† June 1522; who had been a Master of Requests since Jan. 1515 (*Actes* vii, p. 485). After discharging an embassy in Switzerland Dec. 1521—Feb. 1522 (*Actes* ix, p. 77) he died at Lyons, where the Court then was, on his way back from Rome (GC. x. 1439).

83. propius accesserat] The Court left Lyons (cf. l. 75n) 23 July, was at Roanne 24 July, at Blois 4–15 Aug., and reached Paris 18 Aug. (*Actes* viii, p. 437). Budaeus perhaps met it at some stage s. of Blois.

86. moribus] Cf. Cic. *Caecin.* 10. 27.

89. muneris] See l. 55n.

tempore et difficili ne recusarem, auctoritas et imperium Principis mihi cupienti obstitit, qui subinde in eandem vrbem aduenit.

Quapropter de me in commune literarum negocium nihil est quod tu speres, nedum in lexici coagmentum. Etsi nihil est certe quod libentius, iucundius promptiusque susciperem, si mihi ocium suppeteret. Post hac fortasse videro quid praestare me aequum sit pro virili, siquando vberius prouidentia ex animi mei sententia mecum egerit; et simul cum aetate hac nostra indulgente⟨r⟩, quae vereor ipsa ne olim insignis bellorum cladibus futura sit: id quod vtinam ominari me Deus nolit! Vale.

Parisiis postridie Iduum Decembrium.

Deloinus me visens literas tuas legit; qui eiusdem pene argumenti epistolam habuisse a te dixit, cui breui rescripturus est. Vale rursus, vir de literis nouis exemplis meritissime.

1329_{1338} To Adrian VI.

Exomologesis, 1524, f^o. E^8 v°. — Basle.
HN: Lond. xxiii. 2: LB. 641. — 22 December 1522.

[In the *Exomologesis* (see p. 121) the editor prefixed to this letter the words 'Haec epistola missa est priore diplomate misso quidem sed nondum reddito'; the 'prius diploma' being evidently Ep. 1324. By a misunderstanding the editors of H appended the words to Ep. 1310, which precedes this letter in the *Exomologesis*; and there, in defiance of the obvious sense, they have hitherto remained.]

S. P. N. ADRIANO SEXTO ERASMVS ROTERODAMVS S.

Beatissime Pater, pietatis in te meae promptaeque erga sedem istam obedientiae pignus iterum mitto per publicum nuncium ciuitatis Basiliensis, si forte libellus quem pridem misi, redditus non est. Tum aliud ad manum non erat: vbi sese vberior obtulerit occasio, non defuturus sum officio meo. Nihil his temporibus potest esse turbulentius, in quibus difficillimum sit omnibus satisfacere. Ego certe hactenus satisfeci conscientiae meae, quam spero me Christo etiam approbaturum. Neque simplex est rerum tempestas; armis, opinionibus, studiis, factionibus, odiis conuulsa sunt omnia. Mundus vnum te spectat, qui rebus humanis serenitatem reducas.

Si tua sanctitas iubebit, audebo secretis literis indicare consilium meum, si non prudens, certe fidele; quo malum hoc sic extingui possit vt non facile repullulet. Nec enim magni refert sic opprimi violentia, vt mox erumpat maiore cum periculo, quemadmodum solent male curata hulcera. In magnis tempestatibus a quouis etiam se moneri patiuntur quamlibet periti gubernatores. Nec

1328. 96. speras β.   100. indulgentius β.

1328. 94. eandem vrbem] Perhaps Blois.
104. Deloinus] See Ep. 494.
105. epistolam] Not extant.
1329. 3. ciuitatis Basiliensis] The object of this appeal to Rome, for which cf. ll. 34–8, and Ep. 1330. 2–3, I have not been able to discover. It seems to have been in progress since August: when the Basle public messenger was also in Rome (Ep. 1416. 37).
libellus] Arnobius: see Ep. 1304. Ep. 1338. 3–6 shows that both copies reached the Pope.
12. consilium] See Ep. 1352 introd.: also Ep. 1335. 3n. For earlier essays on the same subject see Epp. 1149 introd., 1275. 20n.

Moses repudiauit Ietro consilium, etiamsi ego Ietro non sum; sed tamen apud Horatium Dauus fidele consilium impartit hero suo. Si quid erit quod probabitur, licebit vti. Si nihil erit, quoniam praeter duos nos nemo cognoscet, nullo periculo res obliterabitur. Nos humiles videmus et audimus fortasse quaedam non aspernanda, quae summos viros fugiant.

In primis illud cauendum censeo, ne priuata quorundam odia laedant publicum orbis et Christi negocium; et sic vindicetur hominum autoritas, vt non prodatur autoritas Iesu Christi, qui solus est heri et hodie ipse et in secula. Nos olim quaedam liberius lusimus—sic tum ferebat temporum tranquillitas—, non suspicantes hoc seculum exoriturum. Nunc, quoniam video rem Christianam in graue discrimen adduci, modis omnibus aduigilandum est, neque quicquam omnino dandum priuatis affectibus. Nolim ominari male. Tamen video plus imminere periculi quam vellem, aut quam multi intelligant. Vtinam Christus omnia vertat in bonum exitum!

Ciuitas haec Basilea multis dotibus eximie florens, peculiari quodam studio ducitur erga sedem istam, quum ob multa, tum ob Synodum quondam hic habitam. Proinde digna est, meo iudicio, fauore sanctitatis tuae, praesertim quum quod petit, nec iniquum sit nec difficile. Hoc iussus sum asscribere, quum nihil esset opus. Si tua sanctitas dignabitur obedientiae meae periculum facere, iniungat quod volet; nisi promptus et alacer paruero, ne numeret Erasmum inter suos. Spiritus Domini Iesu dirigat animum tuum et omnes tuos conatus ad salutem orbis ac Dei gloriam.

Basileae. Anno M.D.XXII. XI. Cal. Ian.

1330. To Jacob Ziegler.

Opus Epistolarum p. 758. Basle.
N. p. 723 : Lond. xx. 32 : LB. 642. 22 December 1522.

[Contemporary with Ep. 1329. For Erasmus' correspondence with Ziegler since Ep. 1260 see l. 15n.]

ERASMVS ROT. IACOBO LANDAVO BAVARO S. D.

QVANQVAM semper sum occupatissimus, nunquam tamen quam nunc occupatior; nihilominus, quum huius reipublicae magistratus admonuisset se peculiarem nuncium istuc emandaturum, praefationem tuam qua in Stunicam velitaris, ἀπνευστὶ perlegi. Non agam interim, Landaue, gratias pro isto tuo in me animo, sed optarim posse referre. Exosculor autem supra quam dici potest,

1329. 23. fugiunt *H*. 43. *H*: M.C.XXII *a*.

1329. 18. Moses] Cf. Ep. 1006. 352.
19. Horatium] *S.* 2. 7.
27. liberius lusimus] Cf. Ep. 1007. 80n.
36. Synodum] Cf. Ep. 1021. 106 seq.
1330. 3. nuncium] Cf. Ep. 1329. 2–3.
praefationem] The secondary title of Ziegler's *Libellus* (Ep. 1260. 179–80, 203n, 271–2) is *In quatuor Euangeliorum perpetuam historiam Prologus, cum Erasmianae traductionis defensione*. There is no preface by Ziegler; and the preface in Froben's name says that the author 'promittit perpetuam rerum gestarum seriem ex quatuor Euangeliis contextam'. So it may be inferred that the *Libellus* itself is meant here. It opens with a short introduction about his project for composing a continuous narrative of the Gospels.

felix istud tuum ingenium ac dicendi venam ingenio parem : quo magis indignor stupidis istis rabulis, quorum improbitas facit vt ad huiusmodi rixas deuocentur ingenia rebus nata melioribus ; tum autem quanquam a nullo vicio longius absum quam inuidiae, tamen Stunicae, ita me bene ament Musae, stylum istum et operam inuideo. Me plus quadragies poenituit quod vnquam scabiem istam attrectarim, et stat sententia posthac quiduis perpeti potius quam aduersus istum verba facere.

Literas tuas vtrasque mihi redditas scito ; nam quod ad posteriores non responderim, nihil aliud in causa fuit quam ocii penuria, maior quam quisquam credat. Magnam temporis partem sibi poscit valetudo, subinde aduersa ; caeterum in libris aedendis tantum est negocii vt vix duo sufficiant Hercules. Accedit ad haec tantum ex omnibus plagis epistolarum, vt huic vni negocio par esse non possim, si maxime coner. Erat mihi tuus error magnopere iucundus, qui mihi tam copiosam pariter et argutam epistolam peperit. Non enim te consulebam an Stunicae respondendum esset, sed te ciuiliter submonui ne quid aduersus illum scriberes, nihil aliud quam crabronem iritaturus. Siquidem hoc est quod ille Thraso sitit, vt multorum literis quocunque modo celebretur : dignior est qui versificatorum naeniis velut asinus ab apibus exagitetur.

De libello tuo quid fieri velis non significas. Nec ex eo quiui intelligere an Apologias quibus semel atque iterum Stunicae, mox Caranzae respondi legeris. Suspicor enim per bibliopolam Claudium istuc aduectas. Non satis coniectare potui quid ordinis sequutus sis in tuo libello ; certe frater tuus qui descripsit, plurimum peccauit in orthographia. Vtcunque de hoc libello statueris, illud tibi suaserim, ne si quando voles in lucem exire opus quod instituisti De contextu quatuor Euangeliorum, contamines illud Stunicae nomine, aut aliud vllum opus quod victurum existimes. Quis enim profectus ? An vt ille pudescat ? saxo citius ruborem suffuderis. An vt resipiscat ? deploratum est ingenium. An vero vt orbis norit portentum esse natum ? hic isti fructus erit optatissimus, si contingat.

Quod autem hominem palam insanientem in me tulit Roma, satis conieci quanta sit istic quorundam integritas : nec me clam est quorum instinctu hoc fecit, tametsi homo natura maledicus est et huic fabulae natus. Porro quod hunc senex ille Card., cui cognomen a Cruce, gentilis amplectitur suoque contubernio dignatur, quid aliud quam quod dicitur, dignum patella operculum ? Περὶ τοῦ

13. stat sententia] Cf. Ep. 1312. 10n

15. Literas] Ep. 1260 and one later to which Erasmus had not yet replied. In this sentence he is perhaps answering a query sent through an intermediary.

18. libris] Erasmus was now occupied with a new edition of the *Adagia*, Jan. 1523, and with the Paraphrase on St. John, and Hilary (Epp. 1333,4); also with *Cat. Luc.* (Ep. 1331. 63n).

30. Apologias] See App. 15 in vol. iv.

31. Caranzae] See Ep. 1277. 24n. Claudium] I cannot identify.

33. frater tuus] Martin Richter of Redwitz, Ziegler's secretary and 'frater adoptatus', 'frater selectus' (LE². 1482. 10–11, and n. 5) : see Schottenloher's *J. Ziegler*, pp. 35, 62, 100, 102, 397.

36. De contextu] See Ep. 1260. 203n.

39. deploratum] Cf. Ep. 994. 21n.

45. Card.] Carvajal : see Ep. 239. 48n.

'Αρχιερέως meliora libet ominari; certe quod ad me pertinet, scio illum quorundam in me odiis nondum fecisse satis. Sunt enim tres furiae apud nos, quae odio bonarum literarum excitant hanc tragoediam, Iacobus Hoghestratus Dominicanus, Vincentius Alcmariensis eiusdem sodalicii, Nicolaus Ecmondanus Carmelita. Est quem his merito annumeres, hoc nocentior quod tecte facit omnia et aliorum fruitur vel abutitur magis insania. Hi, quoniam inuisi sunt bonis omnibus, et indies redduntur inuisiores, multum profuere factioni Lutheranae.

De Roma adeunda non est quod causas suggeras. Vna est iustior quam vellem excusatio, aetas ingrauescens, corporis imbecillitas, ad haec renum calculus, capitale iamque nimium familiare malum. De epistolis tuis quod mones, hactenus a me curatum est, et in posterum curabitur. Athanasium, Reuchlino interprete, Latinum ad te mittam per hunc, si quiuero nancisci, simulque 'Αποθέωσιν tui Reuchlini. Ioannes Frobenius tuus est et tibi cupit esse commendatus. Bene vale.

Basileae vndecimo Cal. Ianuarii, Anno M.D.XXII.

1331_{1335} To John Botzheim.

Opus Epistolarum p. 758. — Basle.
N. p. 723: Lond. xx. 33: LB. 643. — 25 December 1522.

[The year-date is amply confirmed by the contents.]

ERASMVS ROTEROD. IOANNI BOTZEMO S. D.

Hodie reddita est epistola 14. Nouembris per academicos. Non erat opus ea diligentia in reddendo tantillo munere tanto Praesuli, praesertim quum nihil esset illic quod ad illum proprie pertineret. Alio argumento, si dabitur occasio, testabor meum erga illius celsitudinem studium. Nec hoc faciam ficte, sed ex animo, nec ab illo quicquam ambio nisi mutuam beneuolentiam et commune studium erga rem Euangelicam, quae ad omnes pertinet: cui non dubito quin ille optimus Praesul faueat, quantum haec tempora patiuntur. Paraphrasim in Ioannem destinaui Ferdinando, quod in Matthaeum Carolus Caesar etiam literis ad me scriptis testatus sit sibi fuisse gratissimam; quanquam id non ex illius modo

1330. 51. Hochstratus *N*. 58. vellem *N*: vellet *H*.

1330. 48. 'Αρχιερέως] Adrian VI. For Erasmus' apprehensions earlier about the new Pope see Ep. 1311. 19–20. The encouragement in Ep. 1324 had not yet reached him: cf. Ep. 1329 introd.

51. Alcmariensis] For this designation of Vinc. Theodorici (see Ep. 1196) cf. Ep. 1166. 42.

53. Est] Perhaps Aleander; as Schottenloher suggests, p. 62. Cf. Ep. 1302. 71.

59. calculus] Cf. Ep. 1267. 10n.

60. quod mones] To burn them; cf. Ep. 1260. 274–6. But Erasmus had not destroyed Ep. 1260.

61. Athanasium] Reuchlin had translated two of his works, both printed by T. Anshelm: *In librum Psalmorum*, Tubingen, 12 Aug. 1515, and *De variis quaestionibus*, Hagenau, March 1519.

63. 'Αποθέωσιν] See Ep. 1311. 46n.

1331. 1. epistola] Not extant.

2. munere] Apparently the *diuinatio* of Ep. 1335. 3; which Botzheim seems to have offered to the Bp. of Constance (Ep. 1316. 12n) on his own responsibility.

9. in Ioannem] Ep. 1333.

10. in Matthaeum] Ep. 1255.

literis] Ep. 1270.

literis, sed multorum aliorum cognoui, Gattinarii Cancellarii summi, Glapionis Franciscani, qui nihil apud Caesarem non poterat dum viueret, Episcopi Palentini, qui et ipse diem obiit, Georgii Haloini, Antonii Sucqueti, quo nihil habet haec aetas candidius, Ioannis Carondileti, archiepiscopi Panormitani, vt ne commemorem alios priuatos amicos.

Qui putant se idem valituros in negocio Christi, quod ad omnes nationes, ad omnia secula pertinet, quod valent in compotatione theologica, disputatiuncula scholastica, longe falluntur. Res est efficax et inuicta veritas, sed Euangelica prudentia dispensanda. Ego sic odi dissidium, sic amo concordiam, vt verear ne, si inciderit articulus, citius deserturus sim aliquam veritatis portionem quam turbaturus concordiam, si quid tamen ego possum. Concionator iste certe, vir bonus, magis profuerit rei Euangelicae, cui sine dubio fauemus omnes, si columbinae simplicitati addat Euangelici serpentis prudentiam. Experiatur hoc, et damnet meum consilium, nisi comperit esse verum. Quid agant dii selecti, quid dii minores, quanquam illa quoque variis e locis ad me perscribuntur, non est meum, hoc est infimae plebeculae, iudicare. Ego in hac fabula meas sane partes synceriter peragam ; de exitu viderit ipse choragus Christus.

Gaudeo te mearum literarum pharmaco subleuatum ; sed demiror vos Constantienses ex tam leui rumore concipere morbum tam atrocem. Quo animo si ego essem, non Constantiae sed in Hollandia natus, ad quem quotidie talia mendacia perferuntur, iam pridem mortuus essem. Hoc scito, duos illos theologos qui priuatis odiis non in me, a quo nunquam fuere verbo laesi, sed in bonas literas quas semper defendi, debacchati fuerant, nunquam fuisse modestiores quam nunc sunt. Hic Pontifex Adrianus erat extrema ancora ; ea postquam fefellit, despondent animum.

39. debacchati fuerant *add. N.*

---

12. Gattinarii] answering the letter mentioned in Ep. 1281. 2–3.

13. Glapionis] His and the next letter evidently answered Epp. 1275, 1273.

14. Haloini] Ep. 1269.

15. Sucqueti] The letter is not extant. Ant. Sucquet († 31 Aug. 1524) was a trusted dependent of Le Sauvage (Henne i. 220n, ii. 201), through whose influence he rose to be a Master of Requests, and a member of Charles' Grand Council in 1517. Jerome Busleiden, dying at Bordeaux 27 Aug. 1517, made codicils to his will with Le Sauvage († 1518) and Sucquet as executors (Nève p. 43). This gave Sucquet an important position in the conduct of the Collegium trilingue: cf. Epp. 1051. 8n, 1057 introd. For Erasmus' high opinion of him see Ep. 1556 and Lond. xxiii. 12, LB. 1063, written to his brother and son. He was buried in St. Donatian's at Bruges; see J. Gailliard, *Inscr. funér. de la Flandre*, 1861, i, p. 140.

16. Carondileti] answering Ep. 1276.

23. deserturus sim] Cf. Ep. 1119. 40n.

24. Concionator] John Vanner; see Ep. 1335. 44n.

33. literarum] Not extant.

pharmaco] Erasmus may be quoting Botzheim's own word: cf. BRE. 227.

34. rumore] Perhaps that which Hummelberg had reported to Zwingli in Zw. E^2. 246, that Adrian had declared Erasmus a heretic: cf. Ep. 1327. 6n, or perhaps cf. Ep. 1342. 1n.

35. in Hollandia natus] See Ep. 996. 43n.

37. theologos] Probably Stunica (App. 15) and Carranza (Ep. 1277. 24n): for Erasmus seems now to be thinking of Rome. For the suppression of them by high authority there see Ep. 1302. 59n.

Imputant hoc cuidam theologo, qui me amat etiam ignotus ignotum, quem aiunt apud Pontificem posse omnia. Pontifici veris rationibus agenti Christi negocium, adero modis omnibus, pro mea quidem quantulacunque portione. Nec dubito quin, vt est senex doctus, praeterea rerum plurimarum vsu peritus, sit responsurus nostrae expectationi. Si quid fefellerit, ego certe non ero seditiosus.

Nunc ad extremam concionatoris interrogatiunculam, An totum Euangelium sit deserendum? Primum hi maxime deserunt, qui male defendunt; deinde quam lente suam doctrinam Christus prodidit! Quid autem insanius quibusdam istis qui nunc videri volunt Euangelici? Admonui amicum tibi non incognitum de epistola Episcopi Constantiensis vexata. Nunc exiit nugamentum longe dementissimum. Demiror quid isti cogitent aut quid sibi velint.

Cronbergius bis mecum est colloquutus, et valde placuit hominis modesta prudentia. Huttenum non vidi, nec hoc tempore videre cupio. Optime illi volo, si bene velit sibi. Mihi est aliud quod agam. Scripsi tibi simul et Fabro. Beatus adhuc abest.

---

42. theologo] Evidently Hezius: see Ep. 1339. 10–12, 30. His signature is appended to Epp. 1324, 1338.

52. amicum] Evidently Zwingli; cf. Ep. 1327.

53. epistola] Zwingli's *Archeteles* (Ep. 1315. 1n) replies point by point to a letter of the Bp. of Constance (Ep. 1316. 12n) addressed to the Chapter of Zurich, 24 May 1522.

nugamentum] Cf. Ep. 1327. 6n.

56. Cronbergius] Hartmuth or Hartmann (1488—7 Aug. 1549) of Cronberg in the Taunus, NW. of Frankfort, a nobleman of sturdy independence of character, who early gave his support to the Reformers; following the lead of Francis of Sickingen, whose kinsman (not son-in-law, as in Ep. 1342. 696) he was. In May 1521 he threw up a post that he held under the Emperor, in protest against Charles' condemnation of Luther at Worms (LE². 432. 38–40). In the ensuing disgrace he was encouraged by Luther to stand firm (LE². 494, 511); and he showed the vigour of his spirit by facing without dismay the loss of his hereditary castle in Oct. 1522 (cf. Zw. E². 252). During the next year he wandered much: first with Oecolampadius (cf. Oec. E., f. 209 v°), whose changes at Ebernburg (cf. Ep. 1308. 26n) he had supported (cf. LE². 568), to Basle, where he had two interviews with Erasmus (Ep. 1342. 696); afterwards, c. 24 Feb., to Wittenberg (cf. ME. 232 with LE². 627) and Bremen (Zw. E². 292); in Aug. 1523 to Constance and Zurich (Ep. 1382. 44–5); and in Sept. settling with his wife and mother at Basle (Krafft p. 54). It was not till Nov. 1541 that he recovered Cronberg.

See LE². 494nn., Zw. E². 252n, ADB. xvii. 189–90; and, for traces of his correspondence, Seckendorf, *Comm. de Lutheranismo*, 1692. Some religious writings, in German, addressed to the Emperor, the Pope, the friars and others, were printed at Wittenberg 1522–3. Of these there is a new edition with biographical details by E. Kück, Halle, 1899; which I have not been able to examine. See also ZKG. xix (1898), 196–203.

57. Huttenum] On 28 Nov. he had just arrived in Basle (Zw. E². 252 = HE. 298), and he left again on 19 Jan. for Mulhausen (Oec. E., f. 209 = HE. 306; cf. Ep. 1437. 24–39); having spent there 'dies plus quinquaginta' (*Expostulatio* = HE. 310, § 4), staying in the inn Zur Blume (Am. E. 15). Erasmus sent through Eppendorff a transparently fictitious excuse for not inviting him to see him; which became the subject of much recrimination between them. See the *Expostulatio* and the *Spongia* (HE. 310 and 333), also Epp. 1342. 689–96, 1356, Am. E. 15, and VE. 334; and the contentions with Eppendorff in 1527–8. Ep. 1496. 6–13 reveals that what Erasmus really feared was lest Hutten and his companions should settle down in his house as impecunious guests of whom he could not get rid.

59. Beatus] He was at Schlettstadt on business, and did not return until after Hutten's departure (l. 57n). Hutten had visited him there on his way to Basle in Nov. See *Spongia*,

Eppendorpius raro nos visit, alioqui sui similis. Salutabis amicos omnes meis verbis, in primis medicum—cui nondum vllam rettuli gratiam, quanquam, vt Graeci dicunt, omnino μέμνημαι—, Concionatorem Dominicanum, Hymelbergium. Medici et Concionatoris nomina scire cupio. Ex tuis Gratiis precor vt tibi grata contingant omnia quae dicis aut facis. Semper sis voluptati tuis, tui vicissim tibi; semperque contingat adiunctis Gratiis inter Musas canere. Habes ad pleraque, sed epistola scripta mox a prandio, quum Baccho sumus afflati verius quam Musis. Natali Christi, Anno M.D.XXII.

1332. To Christopher of Utenheim.

Opus Epistolarum p. 815. Basle.
N. p. 779: Lond. xxi. 8: LB. 661. ⟨Jan. init.⟩ 1523.

[As the month-date is missing, it is likely that the year-date was added at the time of printing. Obviously 1522–3 are the only years possible. There are some resemblances to Ep. 1311; but the decision to stay at Basle till March, conflicts with the wish expressed in Ep. 1311. 37–40, not to winter there. It may be compared with the intention shown in Epp. 1319. 16–17, 1327. 11–12, to see the winter out before moving. The hesitation of the utterances here about the new Pope no doubt implies that Ep. 1324 had not yet arrived: so that this letter may be placed at any date between 25 Dec. 1522 (with a year beginning at Christmas) and 8 Jan. 1523 (see p. 144), without altering the year-date. This period coincides with the completion of Hilary for the press.]

ERASMVS ROTERODAMVS CHRISTOPHORO EPISCOPO BASILIENSI S. D.

QVAMVIS praeter assiduos studiorum labores, a quibus non ignoras mihi nullas esse ferias, et aliis quibusdam occupationibus distringerer, vt interim ne renouem de valitudine morboque iam nimium familiari veterem querelam, tamen obsequi cupiens tuae voluntati, cui sic lubens gratificarer vt nemini mortalium lubentius, percurri verius quam perlegi librum abs te missum. In libello De statu et officio episcoporum fortassis multos offendet et stili simplicitas et sermonis inelegantia, quandoquidem hoc seculo nihil

---

LB. x. 1635 E–36 E = HE. 333, §§ 42, 46, 47; and cf. Ep. 1496. 11–12.

1331. 60. Eppendorpius] See Ep. 1122 introd.

61. medicum] Menlishofer; see Ep. 1335. 73n.

62. Concionatorem] Botzheim in replying (Ep. 1335. 43–4) understands Vannius, as though there were a comma following; but none of the contemporary editions has one.

63. Dominicanum] Evidently the Prior of Ep. 1342. 394–6.

Hymelbergium] Cf. Ep. 1316. 15.

nomina] For mention in *Cat. Luc.* (1, p. 46. 19, 22); composed at this time. In Ep. 1342. 418, 422 he overlooked one.

64. Gratiis] Cf. Ep. 1342. 336–54, and 1, p. 46. 17.

1332. 1. labores] Cf. Ep. 1330. 18n.

6. libello] Evidently a volume containing two of the works of Dionysius Rikel, the Carthusian (1402—12 March 1471), known also as de Leeuwis: for whose numerous writings see Trith.[1] ff. 116 v°–118 v°. The former work is quoted there as *De vita et regimine praesulum*; the latter was perhaps the *De vita et regimine curatorum*. In each (art. 20–4: art. 62–4) the revelations of St. Bridget (cf. Ep. 1095. 174n) are cited —as also in art. 15 of another work by Dionysius, *De vita canonicorum*. All of these were printed in his *Opera minora*, Cologne, Jo. Soter, 1532; and the two last by G. Vorsterman at Antwerp, 1532. Panzer (vi. 439, viii. 212) mentions also undated editions at Cologne by M. Werden, and at Paris by Jo. Petit. But the book sent to Erasmus was perhaps, like Briselot's (l. 20n), in ms.

fere vendibile est nisi quod et Musarum myrothecia redoleat. Alioqui non caruit ingenio Cartusianus ille ; et oratio, tametsi non est omnino Latina, tamen est dilucida. Caeterum quod ad alterum libellum attinet, in argumento tam copioso, propterea quod in litteris Euangelicis et Apostolicis, in libris Prophetarum, imo in omnibus vtriusque Testamenti voluminibus tam multa leguntur de pastoribus, videbatur autor fuisse ieiunus : cuius obscuritas quoque offectura fuerat operis gratiae, etiamsi materiae foecunditatem vtcunque tractandi felicitate exaequasset. Certe multa quae ceu seria repetit ex Brigidae reuelationibus, nunc eruditis omnibus risui futura scio : adeo decreuit hominum credulitas.

Libellus Episcopi Berithensis, mihi olim cogniti, non est indoctus ; sed nimium sapit iura pontificia. Quo nomine nunc certe displiciturum plerisque scio : quanquam et praeterea ieiunus est et inelegans. Proinde vix inuenietur qui haec suo periculo excudat. Quod si tua celsitudo mallet rem agi suo periculo, non foret consultum me praefationem addere operi, propter varias vtriusque partis suspiciones. Lutherani fremerent quod rem Papisticam adiuuarem ; diuersi suspicarentur me taxare voluisse praesules ac sacerdotes. Vtriusque factionis studia sic ardent vt non optem altius admisceri seditioso negocio. Expectamus quo se vertat studium et animus huius Pontificis. Qui si videbitur vere spectare Christum, totis viribus adiutabimus ; si quid tamen possum tantulus homuncio.

Decreuimus hic adhuc commorari vsque ad Martium, sic enim iubet necessitas ; non ociosi tamen interim futuri. Nam praeter alia diui Hilarii libros magnis sudoribus emendauimus, et, si vires dabit Christus, librum De ratione concionandi absoluemus : quem olim a me promissum crebris litteris efflagitat optimus praesul Ioannes Roffensis episcopus, per veterem amicitiam nostram perque constans et perpetuum suum erga me studium obtestans. Accedent et alia quaedam.

Illud in litteris tuis repetitum, ' tuus qui suus non est,' magno animi cum dolore legimus. Suspicor enim celsitudinem tuam aduersa valetudine discruciari. Quo nomine mihi quidem es charior, sed malim esses iucundior. Nam recte quidem dicitur hominum amores nonnunquam malorum societate conciliari. Caeterum ego maioribus malis dignus sum, tua ista integritas tranquillitatem omnem promerebatur. Verum haec est lex humanae conditionis ; velimus nolimus, marcescit hoc corpusculum et collabitur hoc domicilium. Sed ea res non admodum molesta est

---

20. Berithensis] Briselot ; see Ep. 597. 4n. The work mentioned here appears (cf. ll. 27–8) to have been on the same subject as those of Dionysius ; but it does not accord with any of the titles cited by Sweert, p. 401. Nothing of Briselot's was ever printed.

26. Papisticam] Cf. Ep. 1459. 94n.

35. Hilarii] See Ep. 1334.

36. concionandi] Cf. Ep. 932. 18n: also Epp. 1311. 21n, 1321. 10–12, 1334. 235n, and Basle MS. G. II. 29. 119. On 13 April 1523 Volz, having perhaps seen *Cat. Luc.* (1), wrote to Beatus Rhenanus suggesting that the book might be dedicated to himself (BRE. 229). In the summer of 1525 Erasmus took it in hand again ; see Ep. 1581 and the last words of his *Apologia* against Sutor, also of the *Lingua* (Epp. 1591, 1593).

38. Roffensis] Cf. Epp. 1311. 21n, 1581.

44. dicitur] See *Adag.* 1071 ; quoting Arist. *Rhet.* 1. 6.

tui similibus, ornatissime Praesul, quorum animus ob vitae sanctimoniam semper floret in Christo: cui Paulus cupit propius coniungi et a corporis sarcina liberari. Haec vita etiamsi maxime bona contingat, tamen ad aeternitatem quid aliud est quam momentum? Quanquam alioqui quid habet quur optari longa debeat, nisi vt diu liceret prodesse quam plurimis?

Mitto celsitudini tuae libellum Lutheri De quatuordecim spectris, qui magnopere probatus est, etiam ab his qui doctrinae illius omnibus modis aduersantur. Scripsit enim hunc priusquam res ad hanc rabiem esset progressa. Atque vtinam vir ille sic amicorum monitis potuisset ad moderatiora reuocari, quemadmodum quorundam odiis efferari! Quod si quid etiam hic insit mali, nouit tua prudentia aurum e sterquilinio legere.

Noui mores et ingenium huius Pontificis, etiam domestica consuetudine. Nec dubito quin multa sit correcturus in Ecclesiae moribus: videlicet dispensationum immodicam licentiam, sacerdotiorum immensam congeriem. Praescribet cultum decorum clericis, palam facinorosos non feret, coget ad frequenter sacrificandum. Atque haec quidem vt aliquem habent gradum ad speciem religionis, ita nescio an in his sita sit vis verae pietatis. Habebit omnes dicto audientes propter autoritatem Caesaris, cui per omnia geret pontificatum. Cardinales, etiam hi qui illi male volunt ex animo, dissimulabunt ac ferent, donec regnum Romanae sedis iam nonnihil labefactum constabiliet. Deinde huic non diu victuro qui succedet, suo rem geret arbitrio. Nec mihi sane placet tolli primatum illius sedis, sed optarim eam esse illius disciplinam vt omnibus praeluceat ad Euangelicam pietatem enitentibus: quemadmodum aliquot iam seculis palam exemplo suo docuit quae Christi doctrinae prorsus aduersantur. Bene vale, Praesul optime.

Basileae, Anno M. D.XXIII.

1333. To Ferdinand.

Paraphrasis in Euang. Ioannis f°. a². Basle.
Lond. xxix. 71: LB. vii. 489. 5 January 1523.

[The preface to Erasmus' Paraphrase on the Gospel of St. John. This continuation of his work upon the New Testament had been suggested to him in 1522 by the Archbishop of Mainz (Ep. 1308. 21–2), and perhaps by Fisher (Ep. 1311. 21n); and on 6 Jan. 1523 (Basle MS. G. II. 13. 132) he had nearly completed the composition. The printing began in the middle of January (Oec. E., f. 209).

All the authorized editions were by Froben: the first in Feb. 1523, folio (α), reissued in octavo in March (β), April (without change in this preface), and again without month-date (γ), in 1523—each being described as 'nunc primum excusa'. The folio of 1524 (δ) is 'per autorem recognita', and so too the octavo of 1534 (ε): after which come the folio of 1535 (ζ), 'nunc vltimo per autorem recognita', the folio (η) and the octavo (θ) of 1540, and the 1541 folio (ι) in the collected *Opera*. The dates of this preface need no corroboration.

A copy, no doubt of α, was presented to Ferdinand, at Innsbruck at the end of April, unbound (Ep. 1361. 12–21): and apparently not, as Erasmus had wished

51. Paulus] Phil. 1. 23, Rom. 7. 24.

56. Lutheri] His *Tesseradecas*, composed in Sept. 1519 and addressed to Duke Frederic of Saxony (LE². 214, 215): printed at Wittenberg, Jo. Grunenberg, 1520 (LE². 250–1, 254, 268). The gift was appropriate to the Bp.; for its theme is to offer consolation in illness. Erasmus mentions it again with approval in *Cat. Luc.* (1, p. 32. 1).

63. domestica consuetudine] Cf. Ep. 1304. 8.

(Ep. 1357), through Bern. of Cles; for Lupset's comments suggest that there had been some miscarriage. Erasmus subsequently sent a copy properly bound (Ep. 1376. 14–16). For Ferdinand's gift in acknowledgement see *Cat. Luc.* (1, p. 44. 16–19).]

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI D. FERDINANDO, AVSTRIAE ARCHISTRATEGO, CAROLI CAESARIS GERMANO, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

Anno superiore Paraphrasim in Euangelium Matthaei, magis ex autoritate R. D. Matthaei Cardin. Sedunensis quam ex animi mei iudicio susceperam, Ferdinande principum integerrime: partim quod ipsa maiestas operis religione quadam animum meum ab attrectatione submoueret; partim quod et alioqui plurimae variaeque difficultates imbecillitatem meam sibi probe consciam ab aggrediendo deterrerent. Iamque mihi videbar in totum huius generis scriptione defunctus. Tamen nescio quo pacto rursus huc me perpulit tum superioris audaciae successus, tum summorum virorum autoritas—quorum voluntati non satisfacere mihi vehementer sit inhumanum, iussis non parere nefas quidem erat—, vt Ioannis Euangelium ad eundem modum explicarem. Non me fugiebat quanto etiam augustior esset huius argumenti maiestas, quod magna ex parte versatur in abditis illis naturae diuinae mysteriis enarrandis, et huius admirabili cum nostra commercio. Quis enim hominum vel cogitatione consequi possit, quomodo Pater Deus sine initio, sine fine, semper gignat Filium Deum? in quem generans sic se totum effundit vt sibi nihil decedat; a quo sic nascitur Filius vt ab eo qui producit, nunquam recedat. Rursum quomodo ab vtroque procedat Spiritus sanctus, sic vt inter omneis sit eiusdem naturae perfectum consortium, non confusa personarum proprietate? Quis ingenio complecti queat quo nexu summa illa et ineffabilis natura hominem sibi copularit; vt idem qui semper fuerat ex Deo vero Deus verus, homo verus ex homine nasceretur? In huiusmodi rebus explicandis, in quibus nonnunquam verbum mutasse piaculum sit inexpiabile, vbi paraphraseos libertas? Ad haec videbam mihi fore iter per loca crebris ac variis difficultatibus impeditissima, salebris intersepta, saltibus ac lamis imperuia, eluuionibus ac voraginibus intercisa. Nullum enim est Euangelium vnde natae sint plures aut operosiores de fide quaestiones, aut in quo vehementius sudatum sit ab eximiis veterum ingeniis, denique in quo enarrando magis varient interpretes: quod ego sane non illorum tarditati vel imperitiae, sed vel sermonis obscuritati vel rerum difficultati tribuo. Accedebant et illae peculiares huic negocio difficultates, quod totus fere sermo quem Euangelista tribuit Domino Iesu, sit aenigmatis inuolutus: quae si explices paraphrasi, iam non cohaerent quae respondentur ab his qui quod dictum erat, non intellexerant. Sic enim multa dicuntur a Domino, vt non prius intelligenda sciret, nec prius intelligi vellet, quam rerum euentus quod dictum erat explanaret.

Porro quum paraphrastae sit, quod astrictius est dictum, id explicare fusius, ne temporis quidem modus mihi seruari potuit.

TIT. DES. *ante* ERASMVS *add.* θ. 18. sic β: sit α. sibi α: ipsi ε.

1. Paraphrasim] Ep. 1255.

Etenim quum extremam coenam Dominus noctu legatur peregisse cum discipulis, atque inter coenandum interim lauerit suorum pedes, tamen a coena tam prolixum sermonem habet cum suis, vt mirum sit tempus tot verbis suppetisse: praesertim quum ex aliorum Euangelistarum narratione constet et alia multa, nocte eadem, tum dicta tum facta fuisse. Modus igitur temporis mihi seruari non potuit, cui illa omnia erant prolixius etiam explicanda.

Postremo habet Ioannes suum quoddam dicendi genus, ita sermonem velut ansulis ex sese cohaerentibus contexens, nonnunquam ex contrariis, nonnunquam ex similibus, nonnunquam ex iisdem subinde repetitis, vt paraphrasis has orationis delicias non possit reddere. Quod genus est, 'In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum'. In his tribus membris, Verbum Verbo, Deus Deo succinitur; ac mox repetito principio circulum absoluit, 'Hoc erat in principio apud Deum'. Ac rursum, 'Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso, vita erat, et vita erat lux hominum: et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt'. In his liquet vt orationis quodque membrum semper excipiat prius, sic vt prioris finis sit initium sequentis, ac tale quiddam hic agnoscas quale Graecorum ἠχὼ solet affectare. Quibus de rebus nonnihil dictum est nobis in argumentis. Hanc peculiarem sermonis gratiam intelligebam mihi frequenter in paraphrasi perituram.

Itaque quum has hisque consimiles difficultates multas perspicerem, tamen aggressus sum prouinciam, tot nimirum ac tantis viris suo hortatu huc vocantibus, autoritate compellentibus; praesertim autem superioris obsequii verius quam audaciae successu fretus. Nec enim hactenus modo successit, quod vndique candidus lector pro hoc officio mihi gratias agit, verum etiam quod Carolus, Caesarum quos octingentis abhinc annis habuit mundus, vt maximus, si ditionis amplitudinem spectes, ita et optimus, si quum alias illius vere Caesareas virtutes, tum praecipue religionis ac pietatis studium contemplere, laborem hunc meum—nam illi dicaram—non tantum vultu et oratione, sed literis etiam non minus honorifice quam amanter ad me scriptis sibi multo gratissimum fuisse testatus est.

Proinde mihi conuenire visum est vt, quoniam Matthaeus Carolo consecratus esset, Ioannes Ferdinando velut alteri Carolo dedicaretur. Ac sane bona quaedam spes blanditur animo meo, futurum pollicens vt, quemadmodum illud successit Caroli Caesaris auspiciis, ita et hic conatus Ferdinandi succedat auspiciis. Sunt duo nomina huius aeui felicissima; est fratrum par huius aetatis auspicatissimum. Nec dubitandum arbitror quin sanctissimorum principum pia studia diuini numinis fauor bene fortunet. Licet enim, opinor, bene ominari de his, in quibus adhuc adolescentibus egregius virtutum prouentus magnificae spei, quam de se primae aetatis velut herba praebebat, respondet. Nam et pueritiae tuae noua quaedam et admirabilis indoles iam tum eiusmodi prudentiae, moderationis, mansuetudinis, integritatis, religionis ac pietatis

51. β: sermone α. 59. in ipso, α: , in ipso δζι: in ipso γεθ.

71. gratias agit] Cf. Ep. 1060. 16–19. 76. literis] Ep. 1270.

scintillas ostendebat, vt nemo non sibi polliceretur eximium quendam ac numeris omnibus absolutum Principem.

Iam vero publicam orbis de te spem quum hactenus non fefelleris, illud insuper efficis, vt votis etiam omnium, non solum spei, iam factus natu grandior cumulatissime satisfacturus esse credaris. Libellum de Principe Christiano, qualis qualis est, iam pridem adolescens studiosis omnibus commendasti, postea quam tua lectione dignatus es. Et hunc igitur proprie tuo nomini dicatum, iuuenis huius seculi florentissimus multisque nominibus orbi gratiosissimus, dignaberis commendare. Nec id adeo, quo vel tibi gloriae quippiam vel mihi commodi nonnihil accedat : quum nec istius fortunae splendor nec istius ingenii modestia laudem humanam vel desideret vel affectet, nec hic animus quicquam ambiat praeter Christi fauorem ; sed vt his quibus hoc laboris desudatum est—desudatum est autem in commune omnibus—vberiorem adferat fructum. Etenim quae per se recta sunt, tum demum adferunt magnam vtilitatem, si superato liuore fauorem publicum meruerint. Ad hanc rem plurimum adferet momenti, si declararis hoc munus meae lucubrationis tibi non ingratum fuisse.

Nec enim metus est, opinor, ne istos audiendos existimet tua prudentia, qui fortasse dicturi sunt, quum viderint Euangelicam Paraphrasim Ferdinando dicatam, 'Quid prophano Principi, quid iuueni cum Euangelio ?' meque iuxta vetus Graecorum prouerbium βατράχῳ οἰνοχοεῖν cauillabuntur. Quasi vero soli omnium principibus apta munera deferant, qui de venatu, de alendis canibus, de habendis equis, de machinis bellicis, aut fortasse de lusu aleae libellos barbarica quapiam lingua elucubratos offerunt. Ego contra sic existimo, philosophiam Euangelicam, quum omnibus et summatibus et infimatibus et medioxymis sit in primis frugifera, nullis tamen magis esse necessariam quam potentissimis orbis monarchis. Nam quo maior est negociorum moles quam sustinent, quo periculosior est rerum tempestas quam moderari debent, quo plures sunt illis occasiones quae solent et recta ac bene nata beneque instituta ingenia corrumpere ; hoc diligentius oportet eos Euangelicae doctrinae sanctissimis certissimisque praeceptis instructos ac praemunitos esse, qui non nisi magno totius orbis malo peccant. Episcoporum peculiare munus est, ex Euangelicae sapientiae largissimo penu populum alere, vnde et pastores appellantur. Fateor. Attamen Homerus non sine causa a viris etiam apud Christianos laudatissimis laudatus est, quod Regem appellet ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum. Quanto magis oportet hoc cognomen in Christianum Principem competere ? Princeps non docet Euangelium, sed praestat ; docet autem etiam quisquis praestat. Caeterum quo pacto praestabit, si nesciat ? quo modo sciet, nisi diligenti crebraque lectione verset, nisi magno studio penitus infigat animo ?

---

97. de Principe Christiano] See Ep. 853.

98. tua lectione] Cf. Ep. 1009. 47n.

114. prouerbium] See *Adag.* 1220: 'id ministrare quo nihil esset opus ei cui exhiberetur'.

118. barbarica] By this Erasmus must mean not the vernacular, to which he was by no means hostile (cf. Ep. 1126. 95n), but the non-literary Latin adapted to, and indeed required by, the practical subjects mentioned.

Quibus magis oportet esse persuasum, coelestem esse Regem huius mundi gubernatorem, quem nihil fugiat, cuius oculos nemo possit fallere, cuius potentiae nemo possit resistere, qui pro suis quenque meritis sit iudicaturus :—quam summis principibus, qui ob potentiam neminem metuunt, et facile, si velint, fallant ; et si quid peccant, non modo non vocantur ad hominis tribunal, sed laudantur etiam ob flagitia ? Quorum animis altius oportet esse infixum, post hanc vitam, quae nec regibus vel ad vnius diei spatium certa est, nec vlli potest esse longa, superesse vitam nunquam finiendam : in qua sine conditionis aut dignitatis vllo delectu, nisi quod grauior erit illorum causa qui hic potentia caeteris antecelluerunt, ad incorrupti Iudicis ineuitabilem sententiam ita quisque messurus est vt hic sementem fecerit ; neque quisquam elapsurus est quin aut pro benefactis coronam referat aeternae beatitudinis, aut pro malefactis, perennibus gehennae suppliciis dedatur :—quam horum quibus vndique secundae res, quibus hominum applausus et praesentium rerum amorem et futurorum obliuionem suadet ? Quibus penitius impressum esse refert a Christo denunciatum, ‘ Vae diuitibus ac potentibus, qui solatium habent in hoc seculo ’ :—quam his quibus omnium rerum copia quae solent euirare mortalium animos, affatim adest ? Quibus magis inculcatum esse par est, suum cuique creditum talentum in lucrum Domini, rationem ab omnibus exacturi, sollicite dispensandum esse :—quam his quibus ob potentiam a Deo traditam in manu est vel plurimum prodesse vel plurimum nocere rebus mortalium ?

Quibus oportet certius esse persuasum, homines, quamlibet magnos ac sublimes, ex sese nihil posse, sed omnia quae vere bona sunt, omnibus a Christo proficisci, ab illo petendum quicquid Christianis votis optari potest, ad illum vnum referendam omnium rerum bene gestarum gloriam :—quam his quibus ob ea bona quae Christus docuit esse spernenda, mundus applaudit vt felicibus, quos ob inania quaedam bonorum simulacra, vulgus hominum tantum non vt deos adorat ac suspicit ? Quibus magis oportet esse persuasum, ferociam esse Deo inuisam ; iniuriam non esse retaliandam iniuria ; nihil esse pace melius, nihil mansuetudine clementiaque Deo gratius ;—quam his quos tot res quotidie ad tumultus, ad bella, ad vindictam sollicitant ? Quorum mentibus conuenit intimius impressum esse, nec vitae cupiditate nec mortis metu deflectendum ab honesto ; nec in hac vita cuiquam pro benefactis sperandum esse praemium, quum in futuro seculo nulli sua merces sit defutura :—quam principum, quos tot illecebrae, tot rerum tumultus, tot occasiones identidem ad inhonesta sollicitant ? Talis nimirum animus, vnde pendet orbis publica vel felicitas vel calamitas, grauibus ac solidis philosophiae decretis munitus sit oportet, quo possit erectus et illabefactus aduersus omnes huius mundi machinas subsistere.

Sed huiusmodi dogmata, quae veluti saburra nauim, ita non sinunt animum fortunae rerumque fluctibus iactari, non aliunde, nec melius, nec certius, nec efficacius hauriuntur quam ex Euangelicis literis. Quod si Princeps prophanus, quoniam in crassioribus

153 *bis*. quibus η : quos α. 154. αθ : suadent ηι.

negociis plerunque versatur, et ob publicam tranquillitatem tuendam, non semper ea potest obtinere quae perspicit esse rectissima : tamen hoc illi certe praestabit semel hausta penitus Euangelica philosophia, vt, quantum potest, semper ad ea quae Christi praeceptis sunt proxima nitatur, et quam minimum a scopo deflectat. Id quum in omnibus optemus qui res humanas in terris moderantur, tamen in te, Ferdinande, magnopere speramus etiam, vt quem nouerimus a primis annis mire propensum ad Euangelicae lectionis amorem, quippe qui non solitus sis hoc temporis quo sacrum peragit sacerdos, vel superstitiosis precatiunculis vel friuolis alloquiis terere, quemadmodum plerique magnatum solent, sed aperto codice Euangelico reuerenter inspicere quid doceret eius diei vel Epistola vel Euangelium. Nec dubitamus quin isti pueritiae tuae specimini multum adiecerit aetatis accessio. Nec mediocris spes est futurum vt tuum istud exemplum quam plurimi mortalium passim aemulentur. Etenim vt viciorum contagia facillime serpunt ad plurimos, a summatibus viris profecta, ita virtutis exemplum celerrime commendatur omnibus, si a claris autoribus fuerit exortum.

Quanta fuerit olim Euangelicae doctrinae maiestas, vel ritus illi, quos ex antiquitate traditos etiamnum seruat Ecclesia, docere nos poterunt. Codex habetur auro, ebore, gemmis pulchre ornatus ; inter sacra religiose seruatur ; non sine veneratione ponitur aut sumitur. Petitur a sacerdote pronunciandi facultas ; fit sacer e thure, stacte, myrrha et galbano suffitus ; frontes et pectora signantur crucis imagine, submissis ceruicibus defertur gloria Domino ; assurgitur ab omnibus, astatur erecto corpore, nudatis capitibus, arrectis auribus, venerabundis oculis. Ad Iesu nomen, quoties incidit, curuantur genua : mox magna religione pectori admotus codex circunfertur, osculo singulorum adorandus, tandem inter sacra reuerenter reponitur. Hae ceremoniae quid aliud nobis loquuntur, quid aliud monent, quam nihil oportere Christianis antiquius esse, nihil charius, nihil venerabilius, quam coelestem illam philosophiam, quam omnibus Christus ipse tradidit ; quam tot iam seculis totius orbis consensus comprobauit, quae sola nos reddit aduersus hunc mundum et huius mundi principem inuictos ?

Sed quemadmodum optimo iure reprehenditur Iudaeorum inanis ac praepostera religio, qui legis suae codicem mira veneratione prosequuntur ; substernunt mundissima lintea, procidunt, adorant, non contrectant nisi puris manibus ; quum ea quae praecipue lex docet, impie negligant : ita nobis curandum est ne quam sumus in ceremoniis religiosi cultores Euangelii, tam reperiamur in non obseruando prophani. Quorsum enim attinet codex ebore, argento, auro, serico, gemmis exornatus, si nostra vita sordibus viciorum,

214. *a LB* : venerabundus ι.

194. quem nouerimus] As Ferdinand's childhood had been spent in Spain until the summer of 1518 (Ep. 846. 15n), Erasmus can only have had second-hand knowledge, derived from others (cf. Ep. 917 introd.), as to the young prince's conduct up to that date. But by April 1519 (Epp. 943. 23, 970. 24) he had met Ferdinand, perhaps on the occasion of his visit to Malines in March. It is possible, however, that he is recording his own observations made then ; and means here that the lapse of four years, from 16 to 20, had brought Ferdinand from ' pueritia ' to manhood.

223. Iudaeorum] Cf. Ep. 1006. 142n.

quae execratur Euangelium, oblita sit? si animus noster nullis Euangelicis virtutibus niteat? Quid prodest liber admotus pectori, si quod docet, procul abest a pectore? si quod damnat, regnat in pectore? Quid sibi vult suffitus odoratus, si nobis sordet illius doctrina, si nostra vita odor est letalis? Quid prodest submissa ad codicem ceruix, si nostrae cupiditates erectis ceruicibus pugnant aduersus eius praecepta? Quid confert assurrexisse, nudo vertice astitisse, si tota vita nostra talis est vt palam Euangelicae doctrinae contemptum prae se ferat? Qua fronte codicem exosculatur Euangelicum, qui libidini, qui auariciae, qui ambitioni, qui gulae, qui iracundiae seruiens, conspuit Euangelica monita? Qua fronte dat osculum libro nihil aliud docenti quam pacem, quam mansuetudinem, quam charitatem; qui contempta Christi doctrina, totus liuore tabescit, odio madet, ira feruet, vlciscendi libidine fertur, rapitur, furit in proximum suum; qui dum suo morem gerit animo, furialibus bellis miscet orbem? Quo ore complectitur et adorat Euangelicum codicem, qui totis vitae studiis huic mundo foederatus est, quem velut hostem execratur Euangelica philosophia?

Puris manibus ac religiose contrectamus Euangelicum codicem, et impuris animis despicimus Euangelica praecepta? Quin haec magis admouemus pectori, haec exosculamur animo, hic ceruicem inflectimus? Quidam etiam Euangelii secundum Ioannem partem descriptam, de collo suspensam circunferunt, aduersus morbos aut tristes alioqui casus remedium. Quin magis Euangelii doctrinam animo circunferimus, aduersus omnes viciorum morbos remedio futuram? Non improbo ceremonias, non exagito vulgi simplicis religionem. Sed tum demum ista fuerint nobis vsui, si quod signis visibilibus admonemur, re praestiterimus. Si vere Christiani sumus, hoc est si legitimi Euangelicae doctrinae professores, totum hoc quod illic foris geritur, intus in animis nostris peragatur.

Audio morem esse apud quosdam, vt Princeps nudatum ensem manu tenens adstet Euangelicae lectioni, caeteri manu capulo admota. Quo pacto autem gladio defendet Euangelium, cuius animus hostis est Euangelii; qui totus spirat mundum; cui nihil contemptius quam nobile illud margaritum Euangelicum; cui nihil inuisius quam id quod solum Christus docuit expetendum? Qui populum expilat, qui tenues opprimit, qui bellis res humanas ac diuinas miscet, qui tot malis causam praebet, in cuius ambitionem tantum humani sanguinis funditur, ensem vibrat, quo defendat Euangelium Christi? Prius ipse se reconciliet Euangelio; prius Euangelico gladio prauas cupiditates resecet ab animo suo: tum, si videbitur, in hostes Euangelii minax stringat ferrum.

Et haec quidem, illustrissime Princeps, admonendi gratia dicta sunto, citra cuiusquam contumeliam. Rem tantum ostendimus, non notamus personas: et hoc liberius haec scribimus, quod in

252. hic αζ: his εη. 275. tantum γ: tantam α

253. Euangelii] For this practice cf. Ep. 563. 20–30; also *Enchiridion*, can. v (LB. v. 30 F). For its antiquity the late Dr. J. Wickham Legg directed me to a passage in Jerome's Comm. on Matt. 23. 5 (Dilatant et phylacteria): 'Hoc apud nos superstitiosae mulierculae in paruulis Euangeliis et in crucis ligno . . vsque hodie factitant'.

tuam integritatem ne leuis quidem horum malorum suspicio possit competere. Neminem secundum episcopos magis decet Euangelica religio quam principes. Sed horum simplicitas saepenumero fallitur religionis imagine. Siquidem persuasi nonnunquam ab his qui perfectae religionis professione commendantur, existimant summam esse pietatem, si quotidie precum, quas horarias vocant, pensum absoluant, si nullus dies abeat absque sacro. Atque haec quidem vt in prophano simul et iuuene principe fateor argumentum aliquod esse piae mentis, ita permulta sunt quae propius ad Christiani principis officium attinent. Etenim si prospiciat ne belli tempestas oriatur, ne publica libertas violetur, ne populus tenuis ad famem adigatur, ne magistratus corrupti creentur, mea quidem sententia, sacrum Deo gratius obtulerit quam si sex annis recensuerit preculas illas. Et tamen hoc quoque laudo, si modo quod est praecipuum accesserit.

Caeterum si princeps existimet nihil sibi deesse ad veram pietatem, fretus obseruatione talium rerum, neglectis aliis quae propria sunt regiae functionis, haec nimirum vera pestis est religionis, haec est reipublicae pernicies ; et qui talia persuadent, nec principibus bene consulunt nec populo. Pium est adesse sacro, si quis modo purus accedat. At quo pacto purus accedam ad commemorationem illius veri summique Principis, qui pro salute suorum vitam impendit, si ob iram, si ob ambitionem, si ob socordiam meam tot hominum milia vel affliguntur vel intereunt ? Ne dicam interim, quod vix vllum tempus magis vacuum minusque sollicitum est principibus quam quo vacant rei diuinae. Quid autem magni est, preces illas statis horis dictas esse principi, cui nullum tempus satis magnum curandis reipublicae negociis ?

Abunde multum precatus fuerit, si quotidie recenseat, et ex animo recenseat, illam sapientissimi iuuenis precationem : ' Domine, da mihi sapientiam et intelligentiam, vt ingrediar et egrediar coram populo tuo '. Aut huic simillimam, quam idem, ni fallor, recitat in libro cui titulus Sapientia : ' Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, vt mecum sit et mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te. Scit enim illa et intelligit omnia, et deducet me in operibus meis sobrie, et custodiet me in sua potentia, et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum iuste, et ero dignus sedium patris mei. Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis ; et sic correctae fuerint semitae eorum qui sunt in terris, et quae tibi placent, didicerint homines ? ' Atque hanc sapientiam quam optat sapientissimus ille iuuenis, maxime reperire licet in literis Euangelicis, si quis ex animo, si quis pia curiositate rimetur. Alioqui qui factum est vt Christianorum mores partim in vitam plus quam ethnicam reciderint, partim in Iudaismum quendam degenerarint, nisi ex Euangelicae doctrinae neglectu ? Quanquam, vt ingenue fatear, nullis seculis defuerunt apud quos Euangelio suus constiterit honos ; sed tamen his annis quadringentis vigor illius apud

300. Ne *αεθ* : Nec *δζι*. 310. quid *α LB* : quod *ι*.

306. iuuenis] Solomon; see 2 Chr. 1. 10.

309. Sapientia] Wisdom 9. 4, 10–12, 17–18.

plerosque refrixerat. Quo magis omnibus studiis adnitendum vt igniculum illum pro sua quisque virili ἀναζωπυρῶμεν, quem aeterna veritas Dominus noster Iesus misit in terram ; nec aliud optat quam vehementer accendi, quam latissime vagantem omnia corripere.

In moribus seculi tam corruptis, in tantis opinionum dissidiis quibus nunc miscentur omnia, quo potius confugiendum est quam, quod recte monet diuus Hilarius, ad purissimos diuinae Scripturae fontes, quorum purissima et illibatissima pars sunt Euangelia ? Neque vero debet monarchis hoc nomine suspectum esse Euangelium, quod, vt quidam iactitant, seditiosos reddat eos quos oportet principibus dicto audientes esse : imo principibus hoc praestat, vt pro tyrannis sint veri principes, et populo praestat vt bono principi libentius obtemperet, parum commodum mansuetius ferat. Denique non debet Euangelio verti vicio, si quis re per se optima non optime vtatur. Pacis Euangelium dicitur, primum Deo nos reconcilians, deinde nos inter nos mutua concordia copulans. Si quis in hunc lapidem impegerit, sibi imputet, non Euangelio. Nulla vis est hominum, nullum ingenium, nulla conspiratio quae veritatem Euangelicam possit opprimere, tum potissimum exerentem sese quum maxime premitur.

Sed hisce de rebus vereor ne iam plus satis dictum sit. Nunc quo maiore cum fructu legatur, de autoris consilio pauca loquutus, finem faciam. Cum vita doctrinaque Domini Iesu Christi iam Apostolorum praedicatione ac caeterorum Euangelistarum literis late per orbem esset diuulgata, Ioannes ille Iesu amore nobilis, postremus omnium hoc Euangelium scribendum suscepit : non tam vt Euangelicam texeret historiam, quam vt quaedam ab aliis Euangelistis praetermissa suppleret, quum non indigna cognitu viderentur. Praecipuam autem causam fuisse putant quur scripserit hoc Euangelium, vt Christi diuinitatem assereret aduersus haereses, iam tum veluti malam zizaniam in bona segete suppullulantem : sed praecipue Cerinthianorum et Ebionitarum, qui praeter alios errores docebant Christum nihil aliud fuisse quam hominem, nec omnino fuisse prius quam de Maria nasceretur. Expediebat autem in primis vt orbis sciret et crederet Christum eundem et verum Deum et verum hominem fuisse. Quorum posterius primum ad amorem hominum in illum excitandum facit—libentius enim amamus nobis cognata—, deinde stimulos ad imitandum acriores subiicit. Quis enim conetur aemulari quod ab angelo per speciem modo, non etiam vere, gestum esset ?

Porro, quoniam vt sunt ardua quae praecipit, ita summa sunt quae promittit, oportebat non ignorari diuinam eiusdem naturam, vt confidamus illum haud dubie praesidio futurum suis quos sic dilexit ; nec frustraturum in promissis, qui quicquid vult, nutu possit efficere. Superiores autem Euangelistae de diuinitate Domini Iesu pene nihil attigerant. Nam hanc opinor esse sapientiam quam Paulus loquebatur inter perfectos ; inter caeteros nihil

355. veluti αεθ : velut δζι. 362. cognata βδ : cognita αγ.

341. impegerit] Cf. Prov. 3. 23, Matt. 4. 6, Luke 4. 11.
356. Cerinthianorum] See Ep. 1232. 65n.
Ebionitarum] See Ep. 1260. 212n.
371. Paulus] 1 Cor. 2. 6 and 2.

se scire profitens nisi Iesum Christum et hunc crucifixum. Forte nondum ferebat tempus tam ineffabile mysterium vulgo literis prodere, ne rideretur ab impiis, quod nec credere possent nec intelligere. Quanquam et alioqui veteres omnes quoties de rebus diuinis verba faciunt, et parcissime et religiose loquuntur; copiosiores in his quae magis conducunt ad vitae pietatem. Haereticorum itaque temeritate Apostolus compulsus est apertius asserere Christo diuinam naturam; quemadmodum Arianorum audacia compulsi sunt orthodoxi patres certiora quaedam de rebus iisdem definire, quum maluerint ab eiusmodi rebus definiendis abstinere, quae et longe superant humani captum ingenii, nec nisi magno periculo definiuntur. Atque haec pars merito beato Ioanni relicta est, Iesu ἀγαπητῷ καὶ ἐρασμίῳ; quem vt ille qui fons est omnis sapientiae, prae caeteris magis dilexit, ita credendum est quod plenius arcana quaedam suis, vt ita loquar, deliciis inspirarit. Hunc igitur χριστόφιλον imbibamus omnes, vt et ipsi φιλόχριστοι fieri mereamur.

Tantum illud lectorem admonitum esse volo, me quidem in hoc opere probatissimos Ecclesiae doctores sequutum fuisse; verum nec passim, nec in omnibus, quandoquidem et ipsi inter sese non raro dissentiunt. Semper tamen bona fide profero quod mihi germani sensus esse videbatur, quum perspicerem ab autoribus vetustis contra haereticorum opiniones dimicantibus, quaedam violentius detorqueri. Nolim tamen vt quisquam huic Paraphrasi plus tribuat quam tributurus erat commentario, si commentarium scripsissem: quanquam et paraphrasis commentarii genus est. Allegorias, in quibus video veterum quosdam ad superstitionem vsque fuisse diligentes, parcius, nec vltra quam satis esse iudicabam, attigi. Valeto, Princeps ornatissime, totisque studiis Euangelii gloriae faueto; sic Christus opt. Max. vicissim tuis votis dexter aspiret. Basileae. Anno M.D.XXIII. Non. Ianuariis.

1334. To John Carondelet.

Hilarii Opera, 1523, f°. aa². Basle.
N. p. 1159: Lond. xxviii. 8: LB. 613. 5 January 152$\frac{2}{3}$.

[The preface to Erasmus' edition of Hilary, Basle, Froben, Feb. 1523 (α): 'quem nunc Frobenius excudit' (Basil to Boniface Amerbach, Basle, 6 Jan. 1523: Basle MS. G. II. 13. 132). A letter in Froben's name on the title-page informs the reader that he will easily see how much the new text surpasses 'priorem aeditionem': which is no doubt that of Badius, Paris, 1 Jan. 1511. A Froben edition of Aug. 1535 (β) is described as 'nunc denuo . . . recognita'. It was enlarged by the addition of a treatise *De Patris et Filii vnitate*, which had been printed first by Jo. Sichardus, from a MS. of whose origin he gives no account, in *Antidotum contra diuersas omnium fere seculorum haereses*, Basle, H. Petri, Aug. 1528: see P. Lehmann, *Johannes Sichardus*, 1912, pp. 57, 210. In the text of β this is attributed to Hilary; but a note on the verso of the title-page, evidently from the hand of Erasmus, shows that, like the *De duplici martyrio* in the Cyprian of 1530 (Ep. 1000), it had been set up without his knowledge, 'nobis aliud agentibus', and that he was quite decided in his mind that it was not genuine. After Erasmus' death Martin Lypsius (Ep. 750) revised his Hilary again for the Frobens in 1550. In BEr.[1] a Froben edition of 1526 is mentioned; but I have not been able to see a copy.

When this preface was included among Erasmus' *Epistolae* in N (cf. 1, p. 39.

389. hoc *add.* β.

391. nec passim] Cf. Ep. 1159. 14n. 397. commentarii] Cf. Ep. 1255. 38n.

26-8; also Epp. 1000, 1460), the text of β was adopted. The year-date may be interpreted so as to conform to that of the book; and this is confirmed by the sequence of letters, Epp. 1320, 1345, 1350.

For a proposal of the work see Ep. 1253. 29. Erasmus found it difficult (I. pp. 16. 9, 42. 5). Of the MSS. he used I have found no other trace than that in Ep. 1289. 18.]

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO,
D. IOANNI CARONDILETO, ARCHIEPISCOPO PANORMITANO,
AVLAE CAESAREAE APVD BRABANTOS CONSILIARIO SVMMO,
ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

NISI prorsus inane nomen fatorum est, Praesulum ornatissime, equidem arbitror hoc mihi prorsus in fatis esse, vt identidem in hoc genus labyrinthos reuoluar, vnde molestiae taediique sit plurimum, gloriae quam minimum. Etenim quantopere sudandum sit ei qui vetustos autores temporum ac librariorum culpa, sed multo maxime sciolorum et audaculorum temeritate, non vno modo deprauatos emendare conatur, vt nemo sentit, ita nemo credit nisi qui periculum ipse fecerit. Verum illud mihi magni cuiusdam et excelsi animi videtur, publicitus benemereri de omnibus, vel citra spem ad benemerentem rediturae gratiae: porro, excelsioris etiam animi est, planeque regium, vt ait ille, male audire quum bene feceris. Quod mihi iam toties vsu venisse ferrem iniquiore animo, nisi perspicerem idem, quum omnibus qui sua industria conati sunt insignem vtilitatem adferre rebus mortalium, tum ipsi diuo Hieronymo, quo viro nihil habet orbis Latinus vel doctius vel sanctius, accidisse.

Plurimum sudoris compereram in emendando Hieronymo, sed plus in Hilario: cuius talis est sermonis character, vt etiam si res per se dilucidas tractaret, tamen esset et intellectu difficilis et deprauatu facilis. Nunc quid censes fuisse negocii, quum res non modo difficillimas verum etiam inexplicabiles illa sua phrasi disserit verius quam explicat? Et tamen vix in alium autorem plus sibi permisit eruditulorum temeritas, idque potissimum in libris De Trinitate et Synodis; in quibus quoniam tractantur periculosae de rebus diuinis difficultates, oportebat summam adhibere religionem, nec apicem vllum immutare. Siquidem ex collatis variis exemplaribus deprehendimus alicubi librorum initiis additas praefatiunculas, rursus in fine coronides, in medio pannos assutos, alicubi, quod Hilarius suo more fuerat proloquutus, sciolum aliquem absolutius et euidentius conatum explicare. Nonnullis paginis viginti aut triginta versus erant assuti.

Iam vero quoties incidebant loca quae videbantur ab opinionibus inter orthodoxos receptis dissidere, plus quam viginti locis pharmacum admiscuerant, maxime quoties disputat de doloribus aut cruciatibus, quibus affectum fuit corpus et anima Domini nostri Iesu Christi. Id facit, quum aliis aliquot locis, tum praecipue libro De Trinitate decimo; sed ita perplexe vt aliquoties plane videatur

TIT. REVERENDISSIMO α: AMPLISSIMO β. APVD BRABANTOS *add.* β. DES. *ante* ERASMVS *add.* β. *Titulum multo breuiorem dat N.* 9. vel *add.* β. 10. rediturae ad benemerentem β.

1. fatorum] Cf. Ep. 1060. 5n.
11. regium] Cf. Ep. 1578.n.
17. Hieronymo] Cf. Epp. 308, 396.
37. De Trinitate] 10. 23.

Christo tribuere corpus et animam nullis obnoxiam molestis affectionibus. Ad id docendum, quum adhiberet collationem de telo aquam aut ignem ictu violento penetrante sine vulneris sensu, propterea quod corpus in quod fit impetus, non sit capax vulneris, etiam si teli natiua vis est vulnus infligere; de suo parenthesin admiscuit quispiam 'si tamen id apte comparabitur'. Rursum quum paulo post subiiceret, 'Habuerit sane illud Domini corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturae habet vt calcet vndas et super fluctus eat', etc.—nimirum ex hac dissimilitudine colligens Iesu corpus etiam in sensu doloris nostris corporibus fuisse dissimile; sic ab illis correcta fuerat Scriptura, 'Habuerit sane illud Domini corpus (ex peccato) doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturae habet vt calcet vndas (suapte natura, siue mirabili adiutorio Dei) et super fluctus eat', etc.

Ac paulo inferius, quum diuus Hilarius scripsisset, 'Et homo ille de Deo est, habens ad patiendum quidem corpus, et passus est, sed naturam non habens ad dolendum'; sic erat correctus, hoc est deprauatus, locus, 'Et passus est, sed (imbecillem, vt nostra, ex peccato) naturam non habens ad dolendum'. Aliquanto post, vbi scripserat Hilarius, 'Fallitur ergo humanae existimationis opinio, putans hinc dolere quod patitur,' sic quod scriptum erat emendarant, 'Putans hinc (tanquam in carne peccati) dolere quod patitur'. Similiter in calce secundi libri, quum hunc in modum esset scriptum, 'Hic ergo Spiritus sanctus expetendus est, promerendus est, ea deinceps praeceptorum fide atque obseruatione retinendus,' intertexuerant, 'promerendus est, adorandus est'; veriti nimirum ne quis suspicaretur illum sensisse Spiritum sanctum non esse adorandum, quum multis modis doceat Patrem et Filium adorandum, de Spiritu nihil tale pronunciet: videlicet quia non incidit, aut quia nondum hoc id temporis erat exacte definitum.

Mirum autem quur iidem non corruperint et huius operis finem, vbi constanter sic scriptum est, 'Patrem scilicet te nostrum, Filium tuum vna tecum adorem, et Spiritum sanctum tuum, qui ex te per vnigenitum Filium est, promerear'. Nam hic quoque, quum pronunciet Patrem et Filium 'adorandum', Spiritum sanctum nihil aliud quam 'promerendum' dicit. Hoc genus appendices, plus quam triginta locis comperimus additas in Hilario, tametsi nos exempli causa vnum atque alterum locum duntaxat in medium attulimus, ne molesti simus lectori. Rursus admiror non et illud esse correctum, quod scribit Spiritum sanctum ex Patre esse per Filium, ac non potius ab vtroque proficisci; imo in vno quodam exemplari, id correctum comperi, *per eum* mutato in *cum eo*.

Quaenam est ista temeritas in libris alienis, praesertim veterum, quorum memoria nobis, vt esse debet, sacrosancta est, quum ipsi absint a periculo, quemuis, vtcunque visum fuerit, radere, expungere, addere, demere, mutare, supponere? An hoc agitur, ne quis putet in veterum libris esse quicquam erroris? Atqui laterem, vt aiunt, lauerit, quisquis isthuc conetur. Hanc felicitatem Deus solis

51. siue α : sine β. 81. vt esse debet *add.* β.

43. admiscuit quispiam] No MS. with such interpolations seems to be known.
44. paulo post] *Trin.* 10. 23.

diuinis voluminibus peculiarem esse voluit. Alioqui nemo, quantumuis eruditus et oculatus, non labitur, non caecutit alicubi, videlicet vt omnes se meminerint homines esse, et a nobis cum delectu, cum iudicio, simulque cum venia legantur, vt homines. Quod si quid in his occurrerit quod speciem habet erroris, quum aliud senserit qui scripsit, non erat contaminanda scriptura, sed scholiis adiectis scrupulus amouendus; quod plerisque in locis conatur Petrus Lombardus, adducens simul et exponens aliquot locos de dolore ac metu Christi, libro Sententiarum tertio, dist. xv.

Non fert epigrammaticus ille poeta eum qui velit ingeniosus videri in libro alieno. Quis autem ferat istos qui tantum sibi sumunt vt, vbiubi lubitum fuerit, pro germana scriptura suos assuant pannos? Ciuilitatis est commode quod scriptum est interpretari. Caeterum mutare suo quenque arbitratu quod scriptum est in veterum libris, temeritas est, ne dicam impietas. Et tamen hoc factum deprehendimus et in Ambrosianis libris, non vno in loco. Si mutata scriptura consulendum est scriptoris periculo, hoc in recentiorum libris potius fieri conueniebat; quos antiquitas nondum statuit extra iudiciorum aleam, nec mors adhuc ab inuidia vindicat. Nunc erga veteres pene superstitiose candidi, in horum libris qui nostra scribunt aetate, quaedam etiam recte scripta deprauamus, omnia incommode interpretamur: quasi talis interpres non reperturus sit et in Paulinis epistolis, quod vt erroneum, vt de haeresi suspectum, vt scandalodes, vt irreuerentiale possit calumniari.

Sed his interim omissis, praestat vt de singulis Hilarii operibus iudicium nostrum paucis aperiamus. Duodecim libros De Trinitate scripsit exul in Phrygia, quo relegatus erat factione Saturnini cuiusdam Episcopi Arelatensis, Imperatore circumuento. Siquidem Ariana factio tam late radices egerat, sic inualuerat, vt mundus aliquandiu nutaret anceps vtram in partem sese inclinaret; praesertim quum per Constantium Augustum, exiliis, direptionibus, minis ac terroribus compellerentur accedere partibus Arianorum. Qua de re velut indigna queritur apud Caesarem Hilarius, homines nouo exemplo cogi ad fidem magis quam persuaderi; largiens interim illud, quod Arianorum fides esset syncera. Quin et ipse locis aliquot testatur se diu siluisse, vel quod in tanto mundi dissidio nonnihil ambigeret etiam illius animus, vel quia quum spes non esset meliorem partem posse vincere, satius esse duceret silentio consulere quieti quam intempestiua audacia publicum orbis malum non tollere, sed exacerbare. Videtur autem tota vi adnisus vt in hoc opere declararet atque exereret quicquid ingenio,

113. β: Saturninae α.

93. Lombardus] *Sent.* 3. 15. 5: 'De quibusdam Hylarii capitulis valde obscuris, quae videntur communi sententiae obuiare'. In his own *Disputatiuncula* on the subject (Ep. 108) Erasmus does not cite Lombardus, but adduces the testimony of Hilary, who 'etiam impiam stulticiam nominat, si quis affirmet Christum suam ipsius mortem reformidasse' (LB. v. 1268 D).

95. poeta] Mart. 1. *praef.* 1.

109. scandalodes] It is rare for Erasmus to transliterate a word so purely Greek in form: but see Epp. 337. 177, 1175. 13, 1242. 5.

The practice of the printers varied. Thus in Ep. 858. 134 Martens' edition (β^2) has *energian*, where all the Froben editions have the Greek; but the other Greek in the letter it prints without transliteration. See also Epp. 1110. 1, 1202. 80.

124. meliorem partem] Cf. Ep. 1124. 19.

quicquid eloquentia, quicquid sacrarum cognitione literarum posset. Videmus enim hoc ferme, vt egregiis pictoribus ac statuariis, ita claris scriptoribus studio fuisse, vt in vno quopiam opere exactum aliquod et absolutum artis suae specimen relinquant, vnde posteritas aestimare valeat quid praestare potuissent, si summis viribus adniti voluissent. Id affectasse videtur Vergilius in opere Georgicon, Ouidius in sua Medea, M. Tullius in libris De Oratore, Augustinus in Ciuitate Dei, Hieronymus in Commentariis quibus explicat Prophetas, Thomas Aquinas in materia Eucharistiae, Bernardus in Cantico.

Magis autem ad hunc conatum extimulamur, si contingat argumentum non solum amplum ac magnificum, verum etiam nouum ac non perinde protritum. Siquidem operis amplitudo, praeterquam quod capax est magnificae tractationis, etiam dignitatem ex se praebet, et nouitas addit gratiam. Veteres autem parcissime de rebus diuinis philosophabantur ; neque quicquam audebant de his pronunciare, quod non esset aperte proditum his literis quarum autoritas nobis est sacrosancta. Sed huc primum perpulit Ioannem Euangelistam Cerinthianorum et Ebionitarum impia temeritas, vt arcana quaedam de Christi diuina natura literis mandaret. Post Arianorum curiosa subtilitas ad maiorem necessitatem adegit orthodoxos ; videlicet vt De protensione naturae diuinae, De supercreatione Filii, De adoptione in nomen Dei, tum autem Περὶ τοῦ ὁμουσίου καὶ τοῦ ὁμοιουσίου, magnis contentionibus dissererent ac denique definirent. Subinde necessitatem hanc deplorat sanctissimus vir Hilarius, haud quaquam ignarus quam periculi plenum sit, quam parum religiosum, de rebus ineffabilibus eloqui, incomprehensibilia scrutari, de longe semotis a captu nostro pronunciare. Sed in hoc pelagus longius etiam prouectus est diuus Augustinus, videlicet felix hominis ingenium quaerendi voluptate velut aura sequundiore aliunde alio proliciente. Moderatior est et Petrus Lombardus, qui sententias alienas recitans, non temere de suo addit, aut, si quid addit, timide proponit. Res tandem vsque ad impiam audaciam progressa est.

Sed veteribus sit venia, quam precantur quos huc adegit necessitas. Nobis qua fronte veniam poscemus, qui de rebus longe semotissimis a nostra natura tot curiosas, ne dicam impias, mouemus quaestiones ? tam multa definimus, quae citra salutis dispendium vel ignorari poterant vel in ambiguo relinqui ? An non habiturus est consortium cum Patre et Filio et Spiritu sancto, qui nesciat ad philosophiae rationem expedire quid discernat Patrem a Filio, quid ab vtroque Spiritum sanctum, quid intersit inter Filii natiuitatem a Patre et Spiritus processionem ? Si credo quod traditum est, esse tres vnius naturae, quid opus est operosa disputatione ? Si non credo, nullis humanis rationibus persuadebitur. Atque huiusmodi periculosa curiositas fere nobis e philosophiae studio nata est : id quod non vno in loco testatus ille inter Latinos theologos multo omnium doctissimus Tertullianus, quanquam et ipse philosophiae cum primis callens.

130. fuisse *a* : esse *β*. 136. Bernardus in Cantico *add. β*. 174. testatur *β*.

146. Cerinthianorum] Cf. Ep. 1333. 356. Ebionitarum] See Ep. 1260. 212n.

Socrates Atheniensis, cuius est illud celebratum apophthegma ' Quae supra nos, nihil ad nos ', philosophiam a contemplatione rerum naturalium in mediam hominum vitam deduxit, frequenter vsurpans illud Homericum :

Ὅττί τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Et tamen de naturis syderum, de motu coelestium orbium, de fulminibus, de ventis, de iride deque similibus rebus, quoniam ad id initia cognitionis suppeditant vel sensus ipsi corporum vel effectuum experientia, multa certo deprehenduntur, et in primis iucunda cognitio est, et in admirationem simul et amorem opificis subuehit ; attamen quoniam vir sapiens animaduertit in huiusmodi studio totam aetatem homines desidere, neglectis interim his quae propius ad nos pertinent, a contemplatione rerum naturalium omne studium ad mores deuocauit. At ea quae nos scrutamur, quae definimus, interdum nec sacris literis prodita sunt, vt si comprehendi non possint, certe credi debeant ; nec vllis rationibus idoneis probari nec cogitatione concipi, nec similibus adhibitis adumbrari, vt sunt, possunt. In quibus vestigandis, quum a felicissimis ingeniis summa vi diu desudatum fuerit, hic demum est extremus profectus, vt intelligant se nihil scire : et adeo ad vitae pietatem nihil faciunt, vt nusquam magis habeat locum illud Pauli, ' Scientia inflat, charitas aedificat '.

Quod supercilium, quas contentiones, quos tumultus, quae mundi dissidia videmus ex huius generis inscita scientia scatere ! Quumque tam fugax sit vita nostra, interim ea negligimus sine quibus nulla spes est cuiquam assequendae salutis. Nisi condonaro fratri quod in me peccauit, mihi non condonabit Deus quod in ipsum admisi. Nisi mundum cor habuero, non videbo Deum. Hoc igitur totis studiis agendum erat, hoc meditandum, hoc vrgendum, vt liuore, vt inuidia, vt odio, vt superbia, vt auaricia, vt libidine purgem animum. Non damnaberis si nescias vtrum Spiritus a Patre et Filio proficiscentis vnicum sit principium an duo ; sed non effugies exitium, nisi curaris interim habere fructus Spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Ad haec igitur vertenda est, huc intendenda praecipua studii nostri cura. Non quod in totum damnandam existimem vel philosophiae in tres partes dissectae vel rerum vltramundanarum vestigationem, modo adsit ingenium felix, et absit definiendi temeritas, absit peruicacia et concordiae pestis, vincendi pertinax libido.

Summa nostrae religionis pax est et vnanimitas. Ea vix constare poterit, nisi de quam potest paucissimis definiamus, et in multis liberum relinquamus suum cuique iudicium ; propterea, quod ingens sit rerum plurimarum obscuritas, et hoc morbi fere innatum sit hominum ingeniis, vt cedere nesciant simul atque res in con-

191. interdum *add. β.* 218. quam potest *add. β.*

177. apophthegma] Cf. *Adag.* 569, quoting Lact. *Inst.* 3. 20.
180. Homericum] *Od.* 4. 392.
198. Pauli] 1 Cor. 8. 1.
209. fructus] Cf. Gal. 5. 22.
214. in tres partes] Cf. the title of Gregory Reisch's *Margarita philosophica, totius philosophie rationalis, naturalis, et moralis principia . . . complectens* : see Ep. 308.

tentionem vocata est: quae postquam incaluit, hoc cuique videtur verissimum quod temere tuendum susceperit. Atque hac in re adeo modum nesciere quidam, vt postea quam nihil non definierant de rebus diuinis, nouam etiam in his qui nihil aliud sunt quam homines, θεότητα commenti sint: quae quidem plus quaestionum et atrociores tumultus excitauit orbi quam olim Arianorum temeritas. Sed pudet Rabinos quosdam alicubi non habere quod respondeant. Imo hoc demum est eruditionis theologicae, nihil vltra quam sacris literis proditum est, definire; verum id quod proditum est, bona fide dispensare. Multa problemata nunc reiiciuntur ad Synodum οἰκουμενικὴν: multo magis conueniebat quaestiones eiusmodi in illud reiicere tempus quum, sublato speculo et aenigmate, videbimus Deum de facie.

Sed haec alicubi forte tempestiuius dicentur; nunc ad id quod erat institutum reuertor. Erat quidem hoc argumentum splendidum in primis ac tali tuba dignum; erat nouum, quod, nisi fallor, Hilarius Latinorum primus eloquentiae suae gladium strinxit in Arianos. Ea quoque res illi plurimum famae conciliauit, praecipue quod res esset cum hoste nobili. Nam non dubito quin apud Graecos, praeter Athanasium, plures idem fecerint. Sed hoc erat illius aetatis, praeter sacras literas neminem nominatim citare, praesertim si quid hausissent e Graecorum fontibus. Id enim veluti suo iure sibi vindicabant. Alioqui mihi candidi pectoris videtur, non dissimulare per quos profeceris. Sic autem moderatur orationem in toto hoc opere, quasi suapte industria singula eruerit e sacris voluminibus. Quanquam autem optassem tali ingenio, tali facundiae, tali pectori, feliciorem magisque frugiferam materiam; tamen hinc quoque non mediocris erit fructus lectori, quod pleraque loca, quae multum habebant obscuritatis, apud Ioannem et Paulum explicet, mea sententia non minus feliciter quam accurate.

Porro quod Hieronymus in epistola quadam ad Paulinum de doctis censuram agens, Hilarium scribit Gallicano attolli cothurno, quum alioqui Graecorum flosculis ornatus incedat; frustraque legi ab imperitioribus, quod interdum longis periodis inuoluatur: quanquam vbique suum quoddam dicendi genus habet Hilarius, tamen in hoc opere praecipue verum est. Rem enim, vt est probabile, mutuatus a Graecis, addidit Gallicam grandiloquentiam; quum Graecis peculiaris sit erudita simplicitas, et oratio venusta dilucidaque magis arrideat quam grandis et operosa. Neque raro ludit in locis communibus. Quod genus sunt, periculosissimum de rebus diuinis verba facere: deploratum esse, cui pudor est in consilio vt intellectum etiam errorem pertinaciter tueatur: Scripturam diuinam non esse detorquendam ad nostros affectus, sed nostram sententiam ad Scripturae regulam emendandam. Frequenter autem assurgit ad floridam quandam ac theatricam sublimitatem, praesertim quum incidunt loca quae facile splen-

228. quosdam *add.* β. 262. ludit α : desidet β.

235. alicubi] Perhaps in the *De ratione concionandi*, which Erasmus had now resumed; see Ep. 1332. 36n. Cf. also l. 622.

236. argumentum] *De Trinitate*.

253. Hieronymus] *Ep.* 58. 10.

descunt tractata; veluti de fabrica vniuersi, de natura corporum coelestium, de concordi discordia elementorum, de scatebris fontium, de cursu amnium, de vicibus accessus ac recessus maris, de variis terrae foetibus: neque raro vsque ad tragica schemata attollitur, prosopopeias et apostrophas, quibus vel haereticos vel Deum ipsum alloquitur.

Et haud scio an haec grandiloquentia Gallorum ingeniis sit peculiaris. Habet huiusmodi quiddam et Sulpitius Seuerus; habet et Eucherius etiam hoc elaboratior, sed cura feliciore, si quid tamen ego iudico. Nec degenerat ab hac phrasi Guilhelmus Budaeus, vir inter huius aeui scriptores celeberrimus; adeo sublimis vt tubam sonare credas, non hominem; adeo feliciter elaboratus vt eruditum lectorem nunquam satiet, triuialiter literatos procul submoueat. Porro sermonis obscuritas tametsi partim inde est, quod frequenter orationem diuersis e membris contextam vix tandem longo circuitu absoluit; tamen illud etiam officit orationis perspicuitati, quod in argumento per se subtilitatibus inuoluto laudem etiam affectauit argutiae, nonnunquam et copiae: quod idem in Asse fecit Budaeus. Caeterum hoc incommodi fit leuius, si assueueris. Quemadmodum enim quosdam loquentes aegre intelligas nisi saepius audieris, et quemadmodum musicae genus ob hoc ipsum minus delectat, quia nouum est et insolens; ita quoniam suus cuique stilus est, fit assuetudine familiarior ac proinde iucundior: siquidem et Titus Liuius, quo non alius iucundior, ad primum gustum subausterus est. Id autem potissimum euenit in his autoribus in quibus, praeter id quod quisque suum quendam habet gustum peculiarem, accedit cura et subtilitatis affectatio. Quales mihi praecipue videntur inter oratores Quintilianus, inter poetas Horatius.

Apparet hoc sensisse diuum Hieronymum, qui in epistola ad Romanum oratorem, scribit hunc in modum; 'Hilarius, meorum confessor temporum et episcopus, duodecim Quintiliani libros et stilo imitatus est et numero'. Difficillimum est autem eum qui vel artis praecepta tradit vel de rebus natura subtilibus argumentatur, curam expoliendi sermonis cum perspicuitate coniungere. Quintilianus praeter has difficultates etiam breuitatem affectauit. Mihi vero veterum dictionem variam consideranti, videtur vix vllos prouinciales feliciter reddidisse Romani sermonis simplicitatem, praeter aliquot qui Romae a pueris sunt educati. Nam et Tertulliano et Apuleio suus quidam est character; et in decretis Afrorum, quae multa refert Augustinus contra Petilianum et Cresconium, deprehendas anxiam affectationem eloquentiae, sed sic vt Afros agnoscas. Subobscurus ac submolestus est nonnunquam et Augustinus, nec omnino nihil Africum habet Cyprianus, caeteris licet candidior. Nec mirum si Gallus refert Gallicum quiddam, si Penus Punicum, quum in Liuio nonnullos offendat Patauinitas. Fere fit autem vt maior sit affectatio in his qui linguae cuiuspiam municipes sunt, quam qui ciues; qui aduenae, quam qui indigenae. Nimirum hinc est quod anus illa Theophrastum 'hospitem' appellasse legitur, vt nimium Attice loquentem.

277. Eucherius] For Erasmus' acquaintance with him see Ep. 676.
284. absoluit] *sc.* Hilarius. 298. Hieronymum] *Ep.* 70. 5.

Quanquam mihi quidem videtur diuo Hieronymo per ἀκυρολογίαν dictus 'imitatus', qui reddidit aut expressit. Reddit enim aut exprimit parentem nata proles potius quam imitatur. Sed natura verius in foetu nunc patrem, nunc matrem, nunc auum aut auiam, nunc materteram aut patruum imitatur. Ad haec, in imitando conatus est, in reddendo effectus. Nec semper reddimus quod imitamur, et nonnunquam imprudentes reddimus aliquid. Alioqui vt forte non ineptum sit aemulari stilum Quintiliani, ita superstitiosae cuiusdam diligentiae merito videatur, praesertim in argumento dissimili, librorum etiam numerum parem affectasse. Caeterum vt in copia dissimilis est Hilarius Quintiliano (nam rem eandem subinde aliis atque aliis verbis repetit et inculcat), ita in ordinis imitanda cura pene anxius est, nec parum temporis consumens in pollicendo quid dicturus sit et in repetendo quid dixerit (qua quidem in re similior est Aristoteli quam Quintiliano); multum in reperiendis transitionibus, quibus inter se partes concinne contexat; multum in excusando, si quando per occasionem incidens attactum est quod iuxta promissum ordinem alio loco tractari debuerat. Duobus nominibus refert Plinium, qui scripsit Historiam mundi; primum praefatione tam elaborata, deinde quod primum librum totius operis elenchum esse voluit, qui illi, vt apparet, postremo loco scriptus est.

Atque hactenus quidem de opere cui titulus est De Trinitate; cui succedit liber De Synodis, idem argumentum aliter tractans. Refert enim in quibus episcoporum conuentibus damnata sit haeresis Arianorum. Hunc scripsit ad Galliarum episcopos, gratulans illis quod in tantis mundi tumultibus ab Ariana factione temperassent. Hunc, vt ipse testatur, vertit e Graeco, sed hac libertate vt vbique neglectis verbis sententiam modo reddat, et vbi locus inuitat, aliquid de suo admisceat; quam libertatem sibi permittit et in Psalmos scribens, quemadmodum mox suo dicemus loco. Porro quum hic recitet sententias synodicas, tamen defensionis periculum deprecatur: non perinde, opinor, quod illis quibus haec scribebat, diffideret, aut quod quaedam non satis approbaret, sed religione quadam asseuerandi, quam nos paulatim sic dedidicimus vt nihil pudeat. Sic enim fere res mortalium a paruis initiis ad maiora proficiunt, donec in vicium vsque luxurient. Diuus Hilarius in calce libri duodecimi nihil audet de Spiritu sancto pronunciare, nisi quod spiritus Dei est—nec hoc ausurus, nisi legisset apud Paulum: non audet creaturam dicere, quia nusquam legerit in sacris literis.

Haec professio non satis esset hoc seculo, quia plura nos docuit veterum necessaria diligentia; sed citra necessitatem nos longius euehimur. Olim fides erat in vita magis quam in articulorum professione. Mox necessitas admonuit vt articuli praescriberentur, sed pauci, et Apostolicae sobrietatis. Deinde haereticorum improbitas adegit ad exactiorem diuinorum voluminum excussionem, peruicacia compulit vt quaedam ex autoritate synodorum definirentur. Tandem fides in scriptis potius quam in animis esse

349. β: psalmis α. 367. fides α: fidei symbolum β.

319. ἀκυρολογίαν] A loose, or inaccurate, expression; cf. Dion. Hal. *de Lys.* 4.

coepit, ac pene tot erant fides quot homines. Creuerunt articuli, sed decreuit synceritas: efferbuit contentio, refrixit charitas. Doctrina Christi, quae prius nesciebat λογομαχίαν, coepit a philosophiae praesidiis pendere: hic erat primus gradus Ecclesiae ad deteriora prolabentis. Accreuerunt opes et accessit vis. Porro admixta huic negocio Caesarum autoritas non multum promouit fidei synceritatem. Tandem res deducta est ad sophisticas contentiones, articulorum myriades proruperunt. Hinc deuentum est ad terrores ac minas. Quumque vita nos destituat, quum fides sit in ore magis quam in animo, quum solida illa sacrarum literarum cognitio nos deficiat; tamen terroribus huc adigimus homines, vt credant quod non credunt, vt ament quod non amant, et intelligant quod non intelligunt. Non potest esse syncerum quod coactum est, nec Christo gratum est nisi quod voluntarium. Meminit huius operis diuus Hieronymus in epistola ad Florentium, hisce verbis: 'Et prolixum valde librum De Synodis sancti Hilarii, quem ei apud Treuiros manu mea ipse descripseram, vt mihi transferas peto'.

Iungitur huic liber quem scripsit aduersus Constantium Augustum, Arianae factioni fauentem: sed hic est, ni fallor, quem scripsit in eum iam vita defunctum. Fortiter enim conuiciatur, quum caeteri ad eundem duo, quorum alterum scripsit viuo, alterum etiam porrexisse creditur, blandius loquantur. Meminit huius rei diuus Hieronymus in Catalogo: 'Est eius' inquit, 'et ad Constantium libellus, quem viuenti Constantinopoli porrexerat. Est alius in Constantium, quem post mortem eius scripsit'. Hactenus Hieronymus. Quod autem durius scripsit in mortuum, pietati datum est: quod blandius egit cum viuo, Christianae prudentiae fuit; quae mauult mederi malo, si liceat, quam exacerbare. Sed horum librorum mihi nullus videtur haberi perfectus. Quum enim exactum quiddam et operosum polliceantur, non praestant id quod pollicentur, sed veluti subito obticescunt. Ob affinitatem materiae iungitur his epistola quam scripsit aduersus Auxentium, quem Mediolani de Arianae haereseos consortio reum peregit: Auxentii epistola subnectitur, qua se purgat Valentiniano et Valenti Augustis.

In his euoluendis illud obiter subiit animum meum, fortasse non defuturos qui mirentur quod, quum tot libris, tanto studio tantoque molimine, tot argumentis, tot sententiis, tot anathematis agatur vt credamus Filium esse verum Deum eiusdem essentiae siue, vt aliquoties loquitur Hilarius, eiusdem generis aut naturae cum Patre, quod Graeci vocant ὁμούσιον, potentia, sapientia, bonitate, aeternitate, immortalitate caeterisque rebus omnibus parem—, de Spiritu sancto interim vix vlla fiat mentio; cum tota controuersia de cognomine veri Dei, de cognomine homusii, de aequalitate, non minus pertineat ad Spiritum quam ad Filium. Imo nusquam scribit adorandum Spiritum sanctum, nusquam tribuit Dei vocabulum, nisi quod vno aut altero loco in Synodis refert improbatos

392. Est α: Et *Catalogus*. 402. qua β: quo α. 405. quod *add.* β.

382. Hieronymus] *Ep.* 5. 2.

eos qui Patrem, Filium et Spiritum sanctum auderent dicere tres Deos: siue quia putarit tum magis patrocinandum Filio, cuius humana natura faciebat vt difficilius persuaderetur Deum esse, qui idem esset homo—et hunc Ariani diuinitate spoliare tentabant, quum de Spiritu sancto nondum esset agitata quaestio; siue haec veterum religio fuit, vt, licet Deum pie venerarentur, nihil tamen de eo pronunciare auderent quod non esset aperte traditum in sacris voluminibus. In quibus vt aliquoties Filio tribuitur Dei cognomen, ita Spiritui sancto nusquam aperte; etiam si post orthodoxorum pia curiositas idoneis argumentis comperit e sacris literis in Spiritum sanctum competere quicquid Filio tribuebatur, excepta personarum proprietate. Sed ob imperuestigabilem rerum diuinarum obscuritatem in nominibus tribuendis erat religio: de re diuina nefas esse ducebant aliis verbis loqui quam sacrae literae loquerentur et publica Ecclesiae traderet autoritas. Spiritum sanctum legerant, Spiritum Dei legerant, Spiritum Christi legerant. Didicerant ex Euangelio Spiritum sanctum non seiungi a Patre et Filio. Docentur enim Apostoli baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Seruant trium personarum consortium solennes illae preculae, ex antiquissimo Ecclesiae ritu nobis relictae, breues iuxta ac doctae, in quibus Pater rogatur per Filium in vnitate Spiritus sancti. Pater frequentissime Deus vocatur, Filius aliquoties, Spiritus sanctus exerte nunquam.

Atque haec dixerim, non vt in dubium vocem, quod nobis e diuinis literis patrum orthodoxorum tradidit autoritas, sed vt ostendam quanta fuerit antiquis religio pronunciandi de rebus diuinis, quum sanctius etiam eas colerent quam nos: qui huc audaciae prorupimus, vt non vereamur Filio praescribere quibus modis debuerit honorare matrem suam. Audemus Spiritum sanctum appellare Deum verum, ex Patre Filioque procedentem, quod veteres ausi non sunt: sed iidem non veremur illum subinde nostris sceleribus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi crederemus Spiritum sanctum nihil aliud esse quam inane nomen. Quemadmodum plerique veterum, qui summa pietate colebant Filium, tamen homusion dicere verebantur, quod ea vox nusquam in sacris literis haberetur. Adeo prior fuit Ecclesiae profectus in puritate vitae quam in exacta cognitione diuinitatis; nec vnquam plus accepit dispendii quam quum in eruditione philosophica, demum et in opibus huius mundi quam maxime promouisse videbatur: non quod per se malae sint opes, sed quod plerumque inuoluant hominem curis huius mundi.

Nec per se mala est eruditio, sed plerunque gignit factiones ac dissidia. Praetexitur fidei catholicae defensio, et interim admiscent sese affectus priuati, et sub Christi titulo Satanae negocium agitur. Non quod tale quippiam suspicer de Hilario quale certo comperimus in quibusdam huius aetatis. Sed tamen quum viueret, homo erat; non carebat humanis affectibus; falli poterat, corrumpi poterat. Eiectus erat ac damnatus erat per Saturninum; apud Phrygas barbarie nobiles exulabat annos aliquot; vrgebat modis omnibus

430. et publica . . . autoritas *add. β*. 438. exerte *add. β*. 445. verum . . . procedentem *add. β*. 446. ausi non sunt *α*: aliquandiu non videntur ausi *β*.

Ariana factio. Haec aliaque permulta poterant etiam boni viri affectibus imponere sub specie pietatis.

Non inficior execrandam haereticam peruicaciam, si sanari non possit. Sed illud interim cauendum, ne erroris vnius odio deuoluamur in alium errorem; eamque seruemus animi moderationem, ne simultas nobis persuadeat esse prauum quod rectum est, esse dulce quod amarum est, et contra. Id si nulli fere veterum non aliqua ex parte accidit, equidem non deprecabor hominis ociosi notam, qui haec admoneam. Tertullianus dum nimis acriter pugnat aduersus eos qui plus satis tribuebant matrimonio, delatus est in alteram foueam, damnans quod Christus approbauit, et exigens quod Christus non exegit sed suasit. Hieronymus tanto ardore pugnat aduersus eos qui matrimonium efferebant, cum iniuria virginitatis, vt ipse sub iniquo iudice vix possit suam tueri causam, si reus fiat parum reuerenter tractati coniugii ac digamiae. Montanus, dum ardentius oppugnat illos qui passim dignis et indignis aperiebant Ecclesiae fores, plus satis laxata seueritate disciplinae Ecclesiasticae, in diuersum incidit malum. Diuus Augustinus aduersus Pelagium toto studio dimicans, alicubi minus tribuit libero arbitrio quam tribuendum putant qui nunc in scholis regnant theologicis.

Possem huius generis exempla permulta commemorare, etiam ex recentioribus; sed praestat, opinor, in re odiosa non esse admodum copiosum. De Hilario nunc agimus, qui tum ob vitae sanctimoniam, tum ob insignem eruditionem, tum ob eloquentiam admirabilem aeui sui lumen fuit. Quanto stomacho saeuit in Arianos, identidem impios, diabolos, blasphemos, Satanas, pestes, Antichristos eos appellans! iam enim leue est haeretici cognomen. Et tamen probabile est inter Arianae factionis homines fuisse quibus persuasum esset, hoc quod de Christo praedicabant, verum ac pium esse. Dogma magnis ac multis autoribus nitebatur. Suffragabantur in speciem aliquot loca Scripturae diuinae; nec deerant rationes quae nonnullam veri speciem prae se ferrent. Accessit Caesaris autoritas, et praeter hanc ingens subscribentium numerus; cui merito fuisset accedendum, si semper melior pars esset quae maior. Postremo certamen erat de rebus longe semotis ab humani ingenii captu. Monendum ac docendum ego censuissem si quis cum Ario sensisset; non autem protinus appellassem Satanam aut Antichristum.

Etenim si haec torquenda sunt in eum quisquis errat alicubi, quid faciemus, praeter tot egregios Ecclesiae doctores, ipsi huic Hilario, qui tot locis sentire videtur Christo fuisse corpus quod doloris capax non esset: famem, sitim, lassitudinem aliasque hoc genus affectiones non fuisse naturales in eo sed assumptas? Nam hoc plane scripsit exponens Psalmum sexagesimumoctauum, qui in synodo pronunciat anathema in illum qui negaret solum Patrem innascibilem Deum dici, quasi Spiritus sanctus aut Deus non sit aut nascatur et ipse a Patre. Ac ne quis causetur in synodis Hilarium recitatorem esse tantum sententiarum, non etiam autorem, dicit eadem suo nomine libro De Trinitate duodecimo, asseue-

499. melior pars] Cf. l. 124n.

rans solum Patrem Deum innascibilem esse ; solum Filium genitum, non creatum ; Spiritum sanctum sic proficisci ab vtroque, vt nec natus dici possit, nec tamen admittendus sit in nominis consortium : quod quidam Filio tribuebant, creaturam illum appellantes, quum nos non minus execremur creaturae nomen in Spiritu sancto quam in Patre aut in Filio. Et quum alias, tum libro De Trinitate octauo, magna contentione defendit, nos quoque cum Filio et Patre vnum esse natura, non adoptione, neque consensu tantum. Rursus eius operis libro tertio, sed magis libro decimo, sic loquitur de corpore Christi, vt sentire videatur Mariam Virginem praeter concipiendi, gestandi et pariendi ministerium nihil addidisse de suo ; quum orthodoxi credant Christum ex opificio quidem Spiritus, sed ex substantia virginei corporis conceptum. Quin et alia loca sunt quae ciuilem et commodum requirant interpretem. Quam autem legem in se statuit, qui sic saeuit in alios ?

Quod si quis indignetur quicquam affectuum huiusmodi tribui diuo Hilario, legat Hieronymi dialogum quem scripsit aduersus Luciferianos. Is declarat Hilarium odio factionis, a qua fuerat diu vexatus, et aduersus quam diu bellum gesserat, incidisse in damnatam ab Ecclesia sententiam. Sed praestat ex ipsis Hieronymi verbis rem cognoscere. 'Si' inquit 'haeretici baptisma non habent, et ideo rebaptizandi ab Ecclesia sunt, quia in Ecclesia non fuerunt, ipse quoque Hilarius non est Christianus ; in ea quippe Ecclesia baptizatus est quae semper ab haereticis baptismum recepit. Antequam Ariminensis synodus fieret, antequam Lucifer exularet, Hilarius, Romanae Ecclesiae diaconus, ab haereticis venientes in eo quod prius susceperant baptismate suscipiebat ; ni forte tantum Ariani haeretici sunt, et ab his solis baptizatum recipere non licet, ab aliis licet. Diaconus eras, o Hilari, et a Manichaeis baptizatos recipiebas ; diaconus eras, et Ebionis baptisma comprobabas. Repente postquam exortus est Arius, totus tibi displicere coepisti : segregas te cum tuis vernulis et nouum balneum aperis.' Rursus aliquanto post : 'Legat et ipsius Hilarii libellos, quos aduersum nos de haereticis rebaptizandis aedidit, et ibi reperiet ipsum Hilarium confiteri a Iulio, Malcho, Syluestro et caeteris veteribus episcopis simul in poenitentiam omnes haereticos susceptos'. Quod si Hieronymus haec scripsit in hunc Hilarium, palam arguunt eum odio factionis Arianae ex opinione catholica in haereticam fuisse delapsum, quum nulli vnquam magis impie, magis insane delirarint de Christo quam Manichaei ; quum tam insignis esset Ebionitarum blasphemia, qui Christum nihil aliud esse docebant quam hominem ; quum interim Ariani faterentur esse Deum et magnum Deum, eundem tamen creaturam esse, sed infinitis partibus caeteris omnibus excellentiorem, quam Pater in Filii et in diuini nominis honorem adoptasset, per quam condidisset vniuersa, quaeque in coelis sunt quaeque in terris. Fateor haec esse infra dignitatem Christi ; sed quid ad Ebionitarum blasphemiam ? Et tamen ab Ebionitis

530. Quod si quis . . . 569. pondus habeat α (541. susceperant α : acceperant *Hier. ed. Eras.* 550. simul α : similiter *Hier. ed. Eras.*) : *om.* β. *Cf. Ep.* 1000. 128–47.

534. Hieronymi] *c. Lucif.* 26. 547. Rursus] ibid. 27.

receperat, qui ab Arianis non recipiebat. Quanquam, ne quid dissimulem, incertus sum an haec de hoc nostro Hilario praedicet Hieronymus, praesertim quum librorum quos hic citat, non meminerit in Catalogo Scriptorum. Ac Gennadius recenset Hilarium episcopum quendam Arelatensem: tametsi de libellis quorum meminit Hieronymus, nullam facit mentionem. Sit hoc igitur tantum in hoc propositum, vt probabilis argumenti pondus habeat.

Haec nequaquam ideo nobis dicuntur, vt sanctissimi doctissimique viri gloriam obscuremus famamque suggillemus, sed vt huius temporis episcopos ac theologos admoneamus, ne quid tale sinant ipsis subrepere, quale videmus tanto viro accidisse. Primum Euangelicae simplicitatis est fratrum facta scriptaque candide interpretari. Deinde si quis lapsus est qui dissimulari non potest, non ilico saeuiendum in eum qui lapsus est, quum nemo non labatur; sed adnitendum vt homine saluo tollatur error. Denique sic est admonendus proximus, quemadmodum nos admoneri cuperemus, si quid accidisset humanitus. Nunc videmus quosdam qui in alienis libris nihil non calumniantur, qui rabie quadam desaeuiunt in famam proximi, quum in ipsorum libris reperiantur manifestae blasphemiae in Christum. Sit hoc vanum, nisi re ipsa doceam in libellis quorundam, qui iam annis aliquot hinc atque hinc multi prouolarunt, Pontificiae maiestatis ὑπερασπισταί, esse quaedam quae, dum impense tuentur hominis dignitatem, apertam habent contumeliam in Christum. Hoc nisi res euicerit ipsa, sim ego vanus autor.

Non damno studium illorum qui sobrie defendunt Pontificis autoritatem aduersus quorundam seditiosam petulantiam: tametsi magis optarim sic efflorescere Christi gloriam vt totius mundi gloriam obscuret, etiam, si fieri possit, Petri et Pauli, non modo Romani Pontificis. Sic enim obscurati, vere fuerimus gloriosi, si nos ex nobis nihil essemus, sed Christus esset omnia in omnibus. De paucis interim loquor, qui dum immodice student homini suam asserere dignitatem, non satis consuluerunt dignitati Christi, cui soli debetur omnis dignitas. In his quum sibi ignoscant Meuii, tam feroces, tam immites, tam iniqui sunt aduersus alios. Quod illic iudicium esse potest, vbi tam impotens est odium? Semper quidem ventilandus est gladius sermonis Euangelici aduersus omnes errores impios, et omni, quod aiunt, pede standum aduersus haereses suppullulantes. Sed illam oportet primam esse curam, ne reperiatur in nobis quod in aliis insectamur: deinde, ne corrupti priuatis affectibus, quod bonum est, dicamus malum; quod dulce, amarum; quod lucidum, tenebrosum. Est enim hoc pertinaciae plerisque mortalium ingeniis insitum, vt quod semel quocunque casu pronunciauerint, nunquam tueri desinant, etiam si compererint sese perperam pronunciasse. Primum pudor obstat; is per conten-

571. famamque suggillemus *add.* β. 573. tanto viro α: summis alioqui viris β.

564. incertus sum] By 1530 (cf. Ep. 1000. 128n) Erasmus had ascertained that Hilary the deacon of Rome was a different person from the Bp. of Poitiers; and in consequence it was necessary to omit this whole passage.
566. Gennadius] See Ep. 676. 23n.
593. Christus] Cf. Col. 3. 11.

tionem proficit in peruicaciam, peruicacia tandem exit in rabiem. Ita fit vt, dum vtrinque crudescit pugna, vtrinque veritas amittatur. Schismaticus error dicitur, si quis Pontifici Romano nonnihil detrahat autoritatis. Caeterum quur nemo commouetur, quum huic quidam plus nimio tribuunt, insigniter impudentes et turpiter adulantes ? Si displicet falsitas, quur non vbique displicet ? Denique quur asseuerans Virginem matrem immunem a peccato originis apud Dominicales haereticus est, apud Scotistas orthodoxus ? An non haec palam testantur corruptum iudicium ? An istud est sermonem diuinum ὀρθοτομεῖν ? nam verbo Paulino libenter vtimur. Sit igitur purus ac simplex eius oculus, qui parat ex oculo fratris festucam eiicere ; semperque nobis ob oculos versetur illius lenitas, qui quum solus omnium vacaret omni errore, tamen non extinguit linum fumigans nec baculum fractum comminuit. Sed haec quoque tempestiuius alias disserentur.

Proximus hic locus habet Commentarios in Matthaeum, sic enim appellat Hieronymus ; alii Canonem appellare maluerunt, ob id, opinor, quod carptim titulos aliquot exponat. Nec dubito quin hoc opus verterit ex Origene ; adeo per omnia sapit Origenis et ingenium et phrasim. Quum enim illic multa praeclara doceat quae plane clamitant autorem ad vnguem absolutum in diuinis literis, tamen aliquoties in allegoriis superstitiosior est, interim et violentior, nimium in hoc intentus, vt destruat historicum sensum, quasi locus non sit allegoriae illo incolumi. Nonnunquam in connectendo (nam et in hoc occupatus est) videtur aliquoties ingenio lusisse potius quam rem seriam tractasse. Videmus autem inter innumeras dotes hoc vicii Origeni fere in omnibus scriptis esse peculiare : qui vir vtinam haberet multos caeterarum virtutum suarum aemulos, vt hac in parte quosdam habuit etiam Latinos sectatores ! Porro commentarios quos aedidit in Psalmos, Hieronymus admonet ex Origenis commentariis imitatos esse verius quam versos ; praesertim quum ipse nonnulla de suo addiderit. Ea quae sint, prudens lector non difficile deprehendet. Sunt enim ferme ex his quae tot libris disseruerat aduersus Arianos. Quod autem ipse nusquam indicat quem sit sequutus, non opinor ideo factum vt dissimularet per quem profecisset, sed vt Origenici nominis inuidiam vitaret. Quod idem vbique facit Ambrosius.

Meminit huius operis Hieronymus in praefatione secundi libri in Micheam, citans Hilarium, qui quadraginta ferme versuum milia ex Origene verterit in Psalmos ad sensum. Mirum autem quo consilio Psalmos aliquot sibi sumpserit interpretandos, praetermissis reliquis, nisi forte quia non contigit plenum opus Origenis nancisci. Scripsit autem, quemadmodum recenset Hieronymus, in Psalmum primum et secundum, dein a quinquagesimo primo vsque ad sexagesimumsecundum, et rursus a centesimo decimooctauo vsque ad extremum. Atqui nos plus habemus quam recenset Hieronymus, videlicet praeter duos primos a Psalmo quinquagesimoprimo

623. hic α : his β.

615. apud Dominicales] Cf. Ep. 1173. 129n.
617. Paulino] 2 Tim. 2. 15.
619. festucam] Cf. Matt. 7. 3–5, Luke 6. 41,2.
621. linum] Cf. Is. 42. 3 quoted in Matt. 12. 20 : see Ep. 939. 112,13.
622. alias] Cf. l. 235n.

vsque ad sexagesimumnonum, rursus a centesimo decimooctauo vsque ad finem; nisi quod vltima pars abesse videtur in exemplaribus, extrema, vt suspicor, pagina in manu descriptis codicibus vel reuulsa vel detrita: quae fere perire solet non aliter quam, quod est in prouerbiis, extrema faba. Ex quibus illud colligitur, quod in Psalmos scripserat Hilarius, non totum peruenisse ad Hieronymum. Nam Catalogum de claris Scriptoribus aedidit Hilario mortuo: ne quis causari possit Hilarium addidisse quaedam operi post aeditum Hieronymo catalogum. Atque in his testatur sese ex nonnullis accepisse quod scripsisset commentaria in Cantica canticorum; verum negat hoc opus sibi conspectum fuisse.

Nobis plura etiam interciderunt, videlicet Epistolae quas scripsit ad diuersos: item liber Hymnorum. Nam epistola quae superest ad Apram filiam, nihil habet Hilarii, hymnus multo minus; in quo ne carminis quidem ratio constat, quum Hieronymus alicubi testetur illum carmen scripsisse. Nos tamen vtrunque addidimus, ne gustus deesset, si quis forte vellet de his rebus iudicare. Declarat hoc phrasis et compositio sermonis Hilariani, in carmine non infelicem fuisse. Et fortassis aliquot hymni quos hodie canit Ecclesia, non indoctos sed incerti autoris, illius sunt: veluti hymnus 'De ligno crucis', cuius initium *Crux fidelis*, 'De Ioanne Baptista,' cuius initium *Vt queant laxis*. Desideramus et commentarios in Iob; quos, vt indicat ibidem Hieronymus, ex Origene vertit ad sensum. Et extat quidem inter Origenis reliquias liber Iob enarrator, cuius phrasis nihil habet affine cum Hilariano charactere. Quin et praefatio testatur idem opus ab aliis nonnullis fuisse versum, sed neque bona fide neque docte, dum ex bene Graecis reddunt male Latina; quum ipse qui haec praefatur, re ipsa declaret se fuisse hominem qui nec Latine sciret nec ingenio aut eruditione valeret, sed qui tanto plus haberet arrogantiae, quanto minus habebat peritiae. Desideramus et eum librum quem scripsit aduersus Salustium praefectum, siue contra Dioscorum medicum; in quo videtur omnes ingenii facundiaeque vires exeruisse. Declarat id diuus Hieronymus in epistola ad Magnum oratorem: 'Breui' inquit, 'libello quem scripsit contra Dioscorum medicum, quid in literis posset ostendit'. Desideratur et liber aduersus Valentem et Vrsatium, historiam Ariminensis et Seleuciensis synodi acta continens; nisi forte hic synodorum libro admixtus est.

Atque hactenus quidem de singulis eius viri lucubrationibus attigisse satis est. Nunc in genere de laudatissimi viri dotibus pauca libabimus. Ac primum de vitae sanctimonia quid attinet dicere, quum autoritas ecclesiastica iam olim eum diuorum catalogo

659. prouerbio β. 664. Cantica α: Canticum β.

659. extrema faba] Cf. *Adag.* 3372: quoted from Festus.

673. aliquot hymni] I am indebted to the late Dr. H. M. Bannister for the indication that this view is incorrect. The former hymn may be identified with the *In honore sanctae Crucis* of Venantius Fortunatus, Bp. of Poitiers († p. 600), 'Pange, lingua'; the eighth stanza of which begins 'Crux fidelis'. The latter is now recognized as the work of Paulus Diaconus († 799). See G. M. Dreves, *Lateinische Hymnendichter des Mittelalters*, 2e Folge, in *Analecta hymnica medii aeui*, vol. 50, 1907, pp. 71, 120.

688. Hieronymus] *Ep.* 70. 5.

690. aduersus Valentem] Fragments of this were published in 1598 by Nic. Faber, from a MS. belonging to Pithou.

asscripserit ? Quanquam alioqui et omnes viri libri mirum quendam pietatis ardorem spirant. Quanta vero fuerit nominis illius autoritas vel hinc licet coniicere, quod diuus Hieronymus, qui pene contempsit Augustinum nec ita multum tribuit Ambrosio, toties tanta cum veneratione citat Hilarium, alibi vocans eum 'Orbis Deucalionem', alibi 'Latini sermonis tubam', alibi 'Latinae eloquentiae Rhodanum' appellans. Nec vno in loco aduersus calumniantes quod ipse Origenicis vteretur, huius exemplum veluti clypeum obiicit; cui plenissimum testimonium reddit in epistola quadam ad Marcellam: 'Tantum' inquit, 'virum et temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo; qui et confessionis suae merito et vitae industria et eloquentiae claritate, vbicunque Romanum nomen est, praedicatur'. Quid hoc elogio plenius? Nec minus honorifice meminit eius in Commentariis quibus enarrat Esaiam: 'Sanctus' inquiens, 'et eloquentissimus martyr Cyprianus, et nostri temporis confessor Hilarius, nonne tibi videntur excelsae quondam in seculo arbores aedificasse Ecclesiam Dei?' Quin et diuus Aurelius Augustinus non sine praefatione honoris autoritatem Hilarii citat in libris De Trinitate.

Caeterum Hebraei sermonis prorsus rudis fuit Hilarius: vnde si quid ex his attigit, aut ex Origenis hausit fontibus aut parum feliciter attigit. Siquidem enarrans Psalmum quempiam, admonet Bresith rectius verti *in filio* quam *in principio*—quemadmodum refert Hieronymus in annotationibus quas scripsit De traditionibus Hebraeorum in Genesim: quum reclamet Septuaginta interpretum autoritas; ad haec Symmachi ac Theodotionis, qui magno consensu verterunt ἐν ἀρχῇ; reclamet et ipsa sermonis Hebraei scriptura, quae Bresith habet, quod Aquila interpretatur ἐν κεφαλίδι, id est *in capitulo*, non Babem, quod interpretatur *in filio*. Dicitur autem et caput initium cuiusque rei. Qua quidem in re non iniuria quis desideret in Hilario constantiam, qui quum non vno in loco mire praedicet Septuaginta translatorum autoritatem, a qua nefas putat latum, vt aiunt, vnguem discedere, in hac voce non dubitauerit dissentire. Suspicor autem locum quem notat Hieronymus, esse in commentario quo enarrat Psalmum secundum. Nam illic obiter annotat Bresith Hebraeis sonare tria, *in principio*, *in capite*, et *in filio*. Quumque vox ea varie reddita sit ab interpretibus, ille putat ab autoritate Septuaginta non esse recedendum. Sed insignius etiam lapsus est in Osanna. Quam vocem in commentariolo quem scripsit in Matthaeum, sic docet Hebraeis sonare, *Sanctificatio domus Dauid*; quum nihil sit in hac dictione quod vllam habeat affinitatem cum hoc interpretamento: siquidem Hebraeis *redemptio* dicitur Pheduth, *domus* Beth. Porro Dauid quum sit eadem vox Latinis, Graecis et Hebraeis, hic non esse insertum, per se liquet omnibus; quemadmodum alicubi docet Hieronymus.

703. β: appellat α. 704. ipse *add.* β. 725. Baben β. 739. Dauidem β.

702. Deucalionem] Hier. *c. Lucif.* 26. But this should have been removed, like ll. 530–69, in β: for the reference is to Hilary the deacon of Rome.
tubam] *adu. Rufin.* 2. 19.
703. Rhodanum] Hier. *in Gal.* bk. ii init.
706. ad Marcellam] Hier. *Ep.* 34. 3.
710. Commentariis] Hier. *in Is.* 17. 13–14, on cap. 60. 13.
714. Augustinus] *Trin.* 6. 10.
718. Psalmum] See ll. 730–3.

Porro Graecas literas tenuiter attigerat, si quidem Hieronymo credimus: cuius verba super hac re subscribam ex epistola quadam ad Marcellam, qua explanat Psalmum centesimum vicesimum-sextum. 'Nisi' inquit, 'quod non eius culpae asscribendum est, qui Hebraei sermonis ignarus fuit, Graecarum quoque literarum quandam aurulam ceperat, sed Heliodori presbyteri, quo ille familiariter vsus est: ex quo ea quae intelligere non poterat, quomodo essent ab Origene dicta, quaerebat. Qui, quoniam in hoc Psalmo commentarium Origenis inuenire non potuit, opinionem magis insinuare suam quam inscitiam voluit confiteri: quam ille sumptam claro sermone disseruit, et alienum errorem disertius exequutus est'. Hactenus Hieronymi verba recensuimus; in quibus dum sedulo patrocinatur Hilario, satis odiose tractat Heliodorum, praesertim quum id quod adfert, nihil aliud sit quam diuinatio. Sed vt obiter hic patrocinemur Hilario, mihi non fit verisimile virum tantum vsque adeo fuisse credulum vt in enarrandis diuinis literis totus pependerit ex alieno iudicio; nec adeo rudem Graecae literaturae vt non potuerit ipse sensum deprehendere, praesertim in Origene, cuius sermo mire perspicuus est: id quod facile coniectari potest ex his quae Latine versa supersunt. Quanquam non satis video quid hic vsque adeo diuum Hieronymum offenderit. Nam quod adfert varias veterum interpretationes ex Hebraeo, nihil ad Hilarium pertinet, qui semper ex professo sequitur Septuaginta versionem: qui hoc loco transtulerunt ἐκτετιναγμένων.

Caeterum quod ait Hilarium interpretatum filios excussorum *Apostolos*, quod iussi sint pedum puluerem excutere in eos qui non recepissent Euangelium, si quis attentius legerit commentarium Hilarii in Psalmum *Nisi Dominus aedificauerit domum*, comperiet aliquanto secus habere. Nam mea sententia vocat 'Apostolos ac prophetas excussorum', hoc est 'impiorum filios', qui sua culpa reiecti sint a Deo, et excussi in execrationem ob pertinacem incredulitatem. Caeterum quod obiter duobus verbis meminit de puluere pedum excusso, non huc pertinet vt Apostoli dicantur excussi, sed vt puluis excussus in incredulos Iudaeos significet ipsos ob pertinaciter reiectam Euangelii gratiam excussos in reprobam mentem: id quod clarius etiam explicat Commentarius in Matthaeum, 'Et signo' inquit, 'pulueris pedibus excussi aeterna maledictio relinquatur'. Referrem et ex Psalmis ipsius Hilarii verba, nisi longum esset ac molestum lectori, praesertim in praefatione. Proinde res ipsa loquitur hic Hieronymum aut memoria lapsum esse aut Hilarii commentarium parum attente legisse. Iam quod probat Hieronymus Marcellae commentum, quae scripserit Apostolos fuisse filios excutientium potius quam excussorum, equidem non video quid sibi velit; nisi forte quemadmodum Graeci dicunt ἰατρῶν παῖδες, id est medicorum filii, pro medicis, ita dicti sunt Apostoli 'excussorum filii' pro excussis. Alioqui successores Apostolorum potius vocandi erant 'excussorum filii', si recte nomine excussorum intelliguntur Apostoli. Nec absurdum est

768. β: attentus α. 789. excussorum α:] excussoribus β.

742. Hieronymo] *Ep.* 34. 3.
765. hoc loco] Ps. 126. 4.
777. in Matthaeum] 10 § 10, on v. 14.
783. Hieronymus] *Ep.* 34. 3.

tamen excussos dici qui se excusserint; quemadmodum loti dicuntur qui se lauerint, et coenati qui coenauerint. Sic enim dicitur et puluis excussus et homo seu pes excussus, quemadmodum dicitur aspersa labes homini et homo labe aspersus.

Haec obiter attingere visum est, non in hoc tantum vt patrociner Hilario, verum etiam vt intelligamus olim non fuisse religionem sanctissimis viris a quamlibet magnis autoribus dissentire: praeterea summos etiam viros aliquoties dormitare, quemadmodum hic dormitauit Hieronymus in taxando Hilario. Amicus vterque, sed omnibus amicior esse debet veritas.

Nunc ad illud quod institueramus sese recipiat oratio: quanquam facile crediderim illum non ad plenum scisse Graecas literas. Etenim quod ad orationis concinnitatem attinet, felicior est in his quae ex sese suoque, quod aiunt, Marte scribit, quam in his quae vertit; quum in his quae vertit, densior ac sanior sit in sententiis. Idque suspicor in causa fuisse ne quid susciperet vertendum, nisi cum hac libertate, vt suo arbitratu reddat sensum, omissis etiam aut additis quae videntur: nam id tutius semiperitis eius sermonis vnde transferunt. Sumpsit idem iuris sibi Pogius in vertendo Diodoro Siculo; sumpsit sibi Ruffinus in vertendis pene singulis quae transtulit, praesertim in libris Origenis et Eusebii Caesariensis historia. Verum haec non est libertas interpretis, sed licentia potius contaminantis aliena scripta. Quanquam Hilarius nusquam interpretem profitetur, praeterquam in Synodis, nihilo magis quam Ambrosius, qui sua fere hausit ex Origenis lucubrationibus. Mihi lapsus videtur ex occasione Graeci sermonis, quum distribuens suam cuique personae proprietatem, aeternitatem assignat Patri, imaginem Filio, vsum Spiritui sancto. Fortasse Graece legit τὸ χρηστὸν siue χρηστότητα, atque ea dictio Graecis dicta est ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc est ab vtendo: vnde et εὔχρηστος dicitur comis et commodus ad vitae consuetudinem, ἄχρηστος inutilis. Caeterum χρηστὸν siue χρηστότης Graecis non tam sonat vsum siue vtilitatem, quam bonitatem, comitatem, suauitatem, siue, vt frequenter vertunt, benignitatem. Potentia Patri tribuitur, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto. Quem locum citat Augustinus in opere De Trinitate, nonnihil laborans in exponendo quid sibi velit nomen *vsus*.

Caeterum vtcunque hoc habet, quum diuus Hilarius non admodum Graece calluerit, tamen operaeprecium est videre in Psalmis quam anxie philosophetur in dictionibus Graecis, nunc proprietatem et emphasim diligenter indicans, nunc quiritans a Latino interprete non satis commode redditam Graeci sermonis sententiam, nunc amphibologiam amouens ex verbis Latinis Graeci sermonis praesidio. Et vbi sunt interim isti qui negant in literis sacris vllum esse vsum Graecarum literarum? Vbi sunt isti cameli verius quam homines, qui blaterant ex Graecis literis nihil aliud oriri quam haereses? Et quum haec vociferentur in publicis concionibus, mirantur si quibus videntur elleboro egere. Quin et translatio qua vtitur, diuersa est ab hac quae nunc vulgo recepta est. Porro,

806. redderet β. 824. Quem . . . 826. vsus *add.* β.

824. Augustinus] *Trin.* 6. 10, 15. 3. 834. cameli] Cf. Ep. 878. 13n.

quum Cypriano sua sit translatio, quum Augustino sua, quum Ambrosio sua, quum Hilario sua, quum Tertulliano sua ab omnibus diuersa, satis apparet olim nullam fuisse communem omnium.

Minutiora fortasse videbuntur quam vt sint indicanda, voces quasdam et orationes esse huic peculiares praeter publicam consuetudinem Latine loquentium. Nam his pronominibus, *sui* et *suus*, durius subinde vtitur. Item *tecum* et *cum illis* vsurpat pro eo quod erat *iuxta tuam*, *iuxta illorum opinionem*. Nam *intimare* pro *significare* reperitur et apud alios, sed recentiores. *Disproficit* aliquoties vsurpat pro *degenerat* siue *in peius proficit*. *Zabolus* pro *diabolo* non apud hunc tantum inuenitur, et ex antiquitate ductum videri potest: quae non solum in dictionibus compositis verum etiam extra compositionem ζὰ vsurpabat pro διά. Graecas aliquot aut Hebraicas voces vsurpat nonnunquam iuxta Latinam inflexionem, nonnunquam iuxta Graecam. *Rheumam* alicubi dicit pro *rheumate*, quasi dicas *rheuma*, *rheumae*, vt *musa*, *musae*. *Pascham* alicubi dicit et *mannam*. Rursus alicubi dicit *diapsalmam* et *diapsalmae*, alias *diapsalma* et *diapsalmatis*. Est vbi manifestarium deprehendas soloecismum, sed quales solent nonnunquam et eruditissimis obrepere, adeo vt et in Ciceronis libris vnum atque alterum deprehendas: ne quis continuo mendum esse suspicetur et rasuram paret.

Referrem aliquot exempla, nisi suis locis annotassem in spatio marginali: quanquam et alioqui non difficile cuiuis fuerit ex elencho reperire. Enarrans Psalmum centesimum vicesimumquartum scribit hunc in modum, ‘Postque conuersio fit prophetae, retributionem a Domino ei qui ab iniquitate manus abstinuerit imprecantis, “Bene fac, Domine, bonis et rectis corde”; probitatem et voluntatis et facti in vtroque significans’. Sic enim subiecit *significans*, quasi praecessisset, ‘Postque conuersus propheta, retributionem imprecatur’, etc. Et huius generis sunt ferme caeteri: siue hoc accidit humano lapsu, quales deprehenduntur et in Cicerone; siue a Graecis imitatus est, qui sic paternum casum ponunt absolute, quemadmodum nos ablatiuum, et rectum casum vsurpant interdum loco paterni. Hoc vicium quod ἀναπόδοτον Graeci vocant, potissimum accidit his qui longo circuitu vix tandem absoluunt orationem, quique magis circa rem quam circa verba sunt intenti. Quod genus, si quis dicat *Non licuit ad te scribere*, post multis in medio interiectis tandem subiiciat *variis negociis occupatus*: quasi praecessisset *Non potui ad te scribere*. Hoc a veteribus factum nos citra culpam imitamur, dicentes *Non sum id nescius*, *Quoties eius diei mihi venit in mentem*, *Id anus mihi indicium fecit*: perinde quasi pro *nescius sum* dixisses *nescio*, pro *venit in mentem*, *recordor*, pro *indicium fecit*, *indicauit*. Similis locus est, sed hoc euidentior, in enarratione Psalmi centesimi quadragesimiprimi, ‘Corpus enim quod cruci affixerant

864, 868. Post quae *edd. recentiores*. 871. imitatus α: mutuatus *N*. 873. vsurpamus β. 880. eius *N*: ei α. 884. β: affixerat α, *sed in to.* 2, *p.* 383, *recte* affixerant.

851. ζὰ] Cf. Ep. 1256. 69n.
864. prophetae] Cf. Ep. 1381. 145n.
867. significans] In the text of Hilary Erasmus adds in the margin here and also against *contuentes* (l. 885) ‘Soloecismus’: ii. 281, 383 in α.

contuentes, potestatem animae, quae se signis et factis Deum probauerat, nemo quaerebat'. Hic rursus *contuentes* positum est pro eo quod erat *dum contuentur*. Atque haec exempli gratia retulisse suffecerit.

Sed nae ego insigniter impudens, qui lectorem auidum tam loquaci praefatione remorer a lectione diuini operis. Desinam igitur, si prius vnum illud abs te petiero, Praesulum optime, vt hoc quicquid est laboris, tuo dicatum nomini, mei erga te studii pignus ac monumentum esse velis. Quid praestiterimus, aliorum esto iudicium. Certe magnis sudoribus adnixi sumus vt Hilarius, vnicum illud Galliarum lumen, aliquanto castigatior ac nitidior exiret in manus hominum. Prodibit autem et gratiosior, si tuus accesserit fauor; cuius prima est apud omnes autoritas, cuius integra synceraque iudicia nulli non perspecta sunt. Nimirum respondes egregiae Carondileticae gentis indoli, cuius felix foecunditas nobis praeter eximium illum Burgondiae Cancellarium multos dedit: quorum ego quinque noui, viros non minus humanos quam integros, omnique genere ornamentorum cumulatos.

Vides igitur quid vener, nimirum vt ex Carondiletici nominis splendore nonnihil fauoris conciliem Hilario, quem oportet omnibus sacrae doctrinae studiosis esse commendatissimum. Video enim quosdam prae nouis libellis qui nunc vndiquaque prouolant, veteres autores fastidire: intantum vt et Origenem et Hieronymum veluti sexagenarios, quod est in prouerbio, de ponte deturbandos existiment. Ego vero vt non arbitror aspernandum, si quid horum temporum ingenia vel excogitarint vel instaurarint; ita mentis est improbae, vetustati non suum deferre honorem, ingratae vero etiam, eos reiicere quorum industriae tantum debet orbis Christianus. Quid enim nunc possemus in sacris literis nisi Origenis, Tertulliani, Chrysostomi, Hieronymi, Hilarii, Augustini monumentis adiuti? Ego vero nec Thomae nec Scoti libros in totum antiquandos esse duco. Scripsere suo seculo, multaque nobis e veterum libris hausta, subtilius excussa tradiderunt. Caeterum nec istorum inciuilitatem approbo, qui huic autorum generi tantum tribuunt, vt bonis literis feliciter vbique repullulantibus obstrependum putent. Variae sunt ingeniorum dotes, multae seculorum varietates sunt. Quod quisque potest, in medium proferat; nec alteri quisquam inuideat, qui pro sua virili suoque modo conatur publicis studiis vtilitatis aliquid adiungere. Veteribus debetur reuerentia, praesertim quos praeter eruditionem et eloquentiam vitae quoque commendat sanctimonia, sed ita vt cum iudicio legantur: recentioribus debetur candor, vt absque inuidia legantur, nec sine delectu tamen. Absit autem vbique rabiosa contentio, pacis et concordiae pestis; nec absint a studiis Gratiae, quas Musarum comites non temere finxit antiquitas.

Amplitudinem tuam diu nobis incolumem seruet is sine quo nihil esse potest saluum, Praesulum ornatissime.

Basileae. Nonis Ianuariis. Anno a natali Christi M.D.XXII.

889. nae β: ne α.

900. Cancellarium] John Carondelet († 1501), the Abp.'s father; cf. Ep. 803. 12n. The vagueness here is intentional: see Ep. 1345. 47–9.

901. quinque] Cf. Ep. 1350. 25n.

908. de ponte] See Ep. 1062. 57n.

[1331]1335. FROM JOHN BOTZHEIM.

Breslau MS. Rehd. 254. 105. Constance.
EE². 20. 7 January 1523.

[An original letter, autograph throughout: the address-sheet missing. The year-date is confirmed by the contents.]

+

S. Dedi his diebus ad te epistolam per affinem Frobenii, quem tu nugacissimum appellas, ego verbosissimum leuiculum, non abs re. De diuinatione tua nihil est quod periculi metuas; cautior ero quam vt id ex me expectare habeas. Contra ego fidem tuam imploro, ne mali quicquam ex literis meis ad te datis contingere sinas, qui plus satis et imprudenter et libere saepius ad te scribo. Testantur literae tuae te affuturum summo Pont⟨ifici⟩ pro tua virili. Res est non absurda, modo veritas ipsa non opprimatur. Odisse dissidium, amare concordiam summae pietatis argumentum est. At si quando inciderit articulus vbi malis veritatis portionem deserere quam turbare concordiam, memineris non cuiuis offensae cedendam esse veritatem. Verum quidem veritas nonnunquam suo loco reseruanda est, non deserenda aut eo modo obticenda, ne contrarium videatur assertum; nam id quauis occasione recepta nunquam admittendum crediderim. Nec est vlla veritas tam seditioni proxima quam, si tuo modo, vt soles omnia, modestissime protuleris, turbulentam aut seditiosam iudicaturus sit quisquam apud pios et Christiani pectoris homines. Fieri difficillimum est vt scribas quod a nemine rapiatur in calumniam, maxime in negotio tam arduo et plus nimio iam exulcerato. Fieri non potest vt eiusdem negotii iuditia diuersa tam seditiosa, tam contentiosa, qualia sunt huius, in tranquillitate consentientibus partibus sopias; immo plus vereor, si rebus pontificiis annuas, concordie studens, maiori periculo et tumultui patrocineris. Aequum est vincere veritatem, et illi adesse, tum maxime vbi conscientia leditur. Noui ingenium tuum hac in parte. Velles quidem veritatem per omnia saluam, si per illam nemo lederetur:

23. corcordie *MS.*

1. epistolam] Not extant: but see Ep. 1342. 627–8.

affinem Frobenii] Perhaps Conrad Resch (Ep. 1083. 2); or else John Schabler or Wattenschnee (Ep. 1508. 12n.), who travelled much and acted as messenger for Froben (cf. EHR. xxii. 742), and in 1523 turned publisher: see C. C. Bernoulli in *Basler Büchermarken*, 1895, p. xxvii. He was father of Bruno Amerbach's bride, Anna Schabler, who is probably the 'affinis mea charissima' of the preface in Froben's name, 30 Aug. to Erasmus' *Encomium Matrimonii*, Basle, 1518: see Ep. 604. 10n.

3. diuinatione] It is not clear what work of Erasmus is intended here. It was of no great size (Ep. 1331. 2); and evidently he had spoken freely in it, or there would have been no need for caution in showing it about. It may have been his *Consilium* about the Lutheran trouble (cf. Ep. 1329. 12n), or possibly it was an early draft of *Cat. Luc.* (1); which from its concluding sentences might fittingly be presented to the Bp. of Constance (cf. Ep. 1331. 1–3). The inquiry in Ep. 1331. 63–4 shows that *Cat. Luc.* was now in hand.

On the composition of this some light is thrown by a letter of Nesen to Spalatinus, from Wittenberg, 29 May 1523 (Munich MS. Lat. 2106. 69: a xvii[c] copy): 'Quod hactenus non scripserim . . . Erasmus in causa fuit. Is ad me scripsit epistolam de rebus familiaribus bene longam. Hanc etiam ad te, vt pollicebar, mittere paro. Superuenit operum Erasmi Catalogus, in quo orbi quoque publicata vidi quae ad me peculiariter scripta putabam. Proinde ex illo Erasmi animum te discere malebam quam ex epistola.'

quod vel raro vel nunquam contingit. Iustior erit excusatio, si veritas ipsa mansueta nonnihil maleuolentiae conciliet apud quosdam, quam si deseratur veritas, quae Christus est, propter homines. Quid si hac via extingueretur veritas, quod sint qui inde seditionis occasionem sint sumpturi ? Porro cedant affectus vtrinque, suffigantur oculi in Christum, qui iustus iudex in vero iuditio iudicabit omnia. Scio te mirum eius artificii fabrum, cui parem non vidit aetas nostra, qui perdoctus sis quo ingenio sit scribendum in rebus periculo expositis.

Faber strennue agit contra Lutherum, sed suspectus multis nominibus, quod adfectibus ex sacerdotiis et muneribus conceptis plus aequo vel saltem non eo modo seuire videatur, quamuis totus ore sit blandus et Italico fuco non absimilis. Non est hoc saeculo pontificibus et tyrannidi illorum nimium tribuendum, nisi malimus expectare capitale periculum. A capite diffunditur illa pestis; quod si illic cura adhibeatur, facile corpus et membra restituentur. Faber secundo concionatus est ad populum absente concionatore nostro, Ioanne Vannio; nam nomen illius scire cupiebas. Adhortatus est plebem et auditores ne nouis et peregrinis dogmatibus abduci se permittant, sed potius Patrum vestigiis inherentes sensum sequantur illorum ab Apostolis vsque ad nostrum seculum receptum. Multis argumentis persuasit contra doctrinam Lutheri, suppresso tamen vel illius vel alterius nomine. Suaui mansuetudine pellicit eos qui fuerant aduersarii. Et refelli possent nonnulla que proponit; tamen speties illa et blanda persuasio nonnihil mouet simplices animos. Per omnia conuenit mihi cum Fabro, solo hoc negotio dempto, qui plus aequo mihi videtur tribuere tyrannidi ecclesiasticae. Ita habent affectus mei, vt calorem et vehementiam preter spem et votum nonnunquam incutiant. Volo literis tuis me illi commendes, amicus amico amicum, quanquam se offerat amicissimum in spetiem. Scio enim illum male habere, si quisquam obnitatur instituto suo. Nulli ero calcar seditionis, nulli occasio turbandae pacis. Vellem tamen vtrimque audiret alter alterum; nam saepe est olitor etiam oportuna loquutus. Concionator Vannius aut sua sponte, quod audio, queret abire, aut quaeretur modus quo festiuiter sit ablegandus, quantum ex coniecturis intelligo.

Quod Huttenum ad colloquium non admiseris, suspitionem tollit captandi consilii, sed apud hos qui id norunt.

Palam rumor inualuit multos conuenisse Basileae, qui Lutheranae

---

36. Faber] The Vicar-General (Ep. 386), who had recently returned from Rome (cf. Ep. 1324. 121n). He had produced there an *Opus aduersus noua dogmata Lutheri*, Rome, M. Silber, 14 Aug. 1522.

39. Italico fuco] Another example of feeling in Germany against Italy; cf. Ep. 1110. 67n.

44. Vannio] John Wanner of Kaufbeuren in Swabia. He had been appointed preacher in the cathedral of Constance in 1521–2 (Bl. E. 35 and 43) through the influence of Botzheim (K. Walchner, *Botzheim*, 1836, pp. 25,6); but his inclination towards reform, which he made no attempt to conceal, soon aroused the hostility of the Bp. and the friars (cf. Epp. 1382. 36, 1401. 9–12; and N. Paulus, *Deutsche Dominikaner*, 1903, p. 315). He was still in office in 1526, and perhaps in 1530. See Bl. E. and VE.

nomen] Cf. Ep. 1331. 63n.

59. nam saepe] A translation of a Greek hexameter preserved by Gell. 2. 6. 9; cf. *Adag.* 501. Erasmus there attributes (in 1508) to Bombasius an emendation, *καὶ μωρός*, which is the reading of Stobaeus, and is adopted by modern editors in place of *κηπωρός*.

65. multos conuenisse] Cf. Ep. 1342. 660–703, where the rumour is attributed

factionis suspecti habentur, causa captandi nescio cuius consilii. Monachi illi, tui aduersarii, digni sunt qui proprio liuore suffocentur, dum falluntur votis suis in te. Securus scribas quicquid libuerit, certus apud me sepulta fore omnia ; gratius enim exhibere offitium non poteris. Bene vale, mi praeceptor, et valetudinem tuam diligenter cura.

Constan⟨tiae⟩. vii Id Ianuar. 1.5.2.3.

Medico tuo nomen est Ioannes Menlishouerus.

1336. To Francesco Chieregato.

Opus Epistolarum p. 716. — Basle.

N. p. 683 : Lond. xix. 103 : LB. App. 319. — 8 January 152$\frac{2}{3}$.

[The interpretation of the year-date is indicated by the contents. Chieregato, for whom see Ep. 639, had been appointed Bishop of Teramo 7 Sept. 1522, and was now Nuncio in Germany and in attendance at the Diet of Nuremberg ; where he had been since the end of Sept. 1522 (Pastor ix. 128).]

ERASMVS ROT. FRANCISCO CHIREGATO, EPISCOPO INTERAMNENSI, S.

Reverende Pater. Ex Oratione quae formis excusa venit ad nos, agnoui Chiregattum meum—adhuc enim veteris amicitiae vocabulis vtor—, et exilii gaudio quod tibi contigerit dignitas pro tuis virtutibus. Opinor autem eandem esse quam Pius secundus dedit olim Ioanni Campano. Locum ipse celebrat epistola quadam ; cui nomen autem Interamni, quod amnem, opinor, ciuitas dirimat. Gratulor et istam legationem obtigisse, plausibilem in primis ac fauorabilem. Vtinam impetres quod agis, et qui orator istuc venisti, redeas exorator !

Scripsissem copiosius, sed et ego eram occupatissimus, et verebar ne tu iam istinc abieris priusquam hae literae perferantur. Non sum

---

to Erasmus' opponents. Oecolampadius (Zw. E[2]. 252), Cronberg and Hutten (Ep. 1331. 56, 57nn) had all arrived recently at Basle. Other visitors about this time were Hinne Rode from Utrecht (Oec. E., f. 209 v°) and Geo. Saganus of Delft, both strongly Lutheran in sympathies: see De Hoop Scheffer, *Kerkhervorming in Nederland*, 1873, i. 101–2, and LE[2]. 552. n. 1.

1335. 73. nomen] Cf. Ep. 1331. 63–4.

Menlishouerus] John Menlishofer of Constance, a kinsman of Mich. Hummelberg, who reports his marriage in April 1518 (MHE. iii. 2,3). Though still a young man (Ep. 1342. 418), he was a physician of eminence, and was frequently consulted by Vadianus: see his letters in VE. 'Vir, si quisquam, sincaerus et apertus' is a description of him at this time by Ambr. Blaurer (Bl. E. 52): 'non minus humanus quam eruditus' by Erasmus in *Cat. Luc.* (1, p. 46. 22,3). He was still living in 1540 (VE. 1105); but it is not clear whether the Menlishofer killed at the siege of Constance in 1549 (see K. Walchner, *Botzheim*, 1836, pp. 166,7) was he or his son.

1336. 1. Reuerende Pater] Cf. Ep. 1267. 1n.

Oratione] *Francisci Chaeregati electi Episcopi Aprutini, Principis Terami et Oratoris apostolici, Oratio habita Nurimbergae in senatu Principum Germaniae*. xiii. Cal. Decembris, M.D.XXII, ⟨Nuremberg, F. Peyp⟩: appealing for the aid of Hungary against the Turks, and therefore addressed to King Louis. See Pastor ix. 128–9.

2. veteris amicitiae] Perhaps in Italy, 1506–9, or in England during Erasmus' visits of 1516 and 1517.

5. Campano] See Ep. 61. 144n. He became Bp. of Teramo in 1463.

epistola] i. 4 in Campanus' *Opera*, Rome, E. Silber, 31 Oct. 1495.

10. occupatissimus] Cf. Ep. 1337. 7-8.

immemor studii in me tui: vtinam aliqua ex parte rependere queam officium! Est isthic candidissimus vir Bilibaldus senator: gaudebis hominem cognouisse. Bene vale.

Basileae. VI. idus Ianuarii Anno M.D.XXII.

1337$_{1344}$ TO WILLIBALD PIRCKHEIMER

Opus Epistolarum p. 634. Basle.
N. p. 605: P. p. 274: O^2. p. 170: Lond. xix. 5: LB. 614. 8 January 152$\frac{2}{3}$.

[The text of P, though less carefully printed than that of H, evidently was taken from the letter actually received by Pirckheimer: for the transference of its heading to the address cf. Ep. 1085 introd. The interpretation of the year-date is given by Ep. 1344, which answers this.]

ERASMVS ROTERODAMVS BILIBALDO S. D.

NEC ego poteram secus de tuo prudenti candore suspicari, mi Bilibalde; sed erant qui me litteris admonerent vt te placarem. Vtinam Deus immittat animis principum orbi salutifera consilia! Pudet me horum tumultuum. Dicas Phaethontem admotum currui solis. Et interim nobis videmur Christiani, et agimus de Rhodo. Stunicam semper contempsi. Vellem autem quosdam Lutheranos negotium Euangelicum tractare prudentius. Nunc in summo tumultu sum, quod instent nundinae; post scribam copiosius. Bene valebis interim. Basileae sexto Idus Ianuarii. Anno M.D.XXII.

Erasmus tuus ex animo.

Clarissimo Bilibaldo Pirckheimero, senatori et consiliario Caesareo.

^{1329}1338$_{1352}$ FROM ADRIAN VI.

Exomologesis, 1524, f^o. F^4 v° (a). Rome.
HN: Lond. xxiii. 4: LB. 648. 23 January 1523.

[For the delivery of this letter to Erasmus in Basle, after his return from Freiburg, c. 9–11 March, see Ep. 1353. 223.]

ADRIANVS PAPA SEXTVS.

DILECTE fili, salutem et apostolicam benedictionem. Redditae sunt nobis his proximis diebus literae tuae xi. Cal. Ianuarii Basileae ad nos datae, cum altero exemplari eleganter et sumptuose apparato Arnobii tua opera castigati et sub nostro nomine in lucem emissi;

1337. TIT. *H Lond.*: S. *P*: BILIBALDO SVO ERASMVS S. P. *O^2*. 2. admonerent *H Lond.*: admouerunt *P*: admonuerunt *O^2*. 3. orbi *H Lond.*: orbis *P*. 10. Erasmus . . . 12. Caesareo *P*: *om. HO^2*.

1336. 13. Bilibaldus] O. R. Redlich notes, *Der Reichstag von Nürnberg 1522–3*, 1887, p. 112, that this endeavour of Erasmus to bring his two friends together was quite unsuccessful: cf. Ep. 1344. 30–7.

1337. 2. placarem] Erasmus' offence was that he had shown publicly at Court a private letter (not extant) which he had received from Pirckheimer: see Ep. 1344. 1–7.

5. Rhodo] The news of its fall had not yet reached Western Europe: see Ep. 1362. 74n.

6. Stunicam] See App. 15.

7. summo tumultu] Cf. Ep. 1336. 10.

propterea quod nondum certior factus esses an quod primo miseras ad manus nostras peruenisset. Quibus duabus rebus vere ex animo et plus quam credi facile queat, in Domino laetati sumus. Nam et munus ipsum tale est vt—quantum ex longa epistola tua operi praescripta credere, et ex paucis quae hactenus per diuersas occupationes in illo legere potuimus, odorari licet—vel per seipsum, nedum ex eo quod abs te probatum et aeditum sit, magnopere doctis omnibus placere debeat; et literae ipsae tantam animi tui synceritatem, religionem, zelum Dei, pietatem, ergaque nos et hanc beati Petri sedem deuotionem et obseruantiam prae se ferunt, vt si qua vnquam ex minus amicis de te delationibus, quales excellentibus viris nunquam decsse solent, irrepere potuisset animo nostro sinisterior de tua integritate suspicio, eam omnem hae literae penitus sustulissent: omninoque credas ex illis ad eam beneuolentiam, qua te, tum ob patriae studiorumque et vitae communionem, tum ob multiplices ingenii et naturae dotes, quas bonorum omnium largitor in te collocauit, semper sumus prosequuti, maximum pondus accessisse.

Summopere vero in illis gratum fuit quod nobis consilium pollicearis tuum, quo temporum istorum turbulentia atque confusio sic, vt ais, extingui possit vt non facile repullulet. Teque in Domino hortamur, et quam maxime possumus serio et in abundantia charitatis requirimus, vt quantum tibi Dominus donauerit, nobis modum ac rationem aperire satagas, quibus tetrum hoc malum, dum adhuc medicabile est, de medio nationis nostrae auferri valeat: qua re nihil est sub sole quod ardentius desideremus. Neque id quidem, quod nostra autoritas atque potentia, quod ad nos priuatim attinet, hac saeua tempestate nonnihil periclitari videatur—quippe quarum neutram non modo vnquam concupiuerimus, verumetiam vltro delatas vehementer reformidauerimus, plane (Deum testamur) recusaturi, nisi inde Dei offensam et conscientiae nostrae laesionem veriti fuissemus; sed quod tot millia animarum Christi sanguine redemptarum, et curae nostrae pastorali creditarum, idque nostrae secundum carnem nationis, sub spe Euangelicae libertatis, re autem vera diabolicae seruitutis, recta in perditionem trahi videamus.

Quanto vero et citius et secretius nobis huiusmodi tuum consilium patefeceris, tanto Deo maius obsequium et nobis rem gratiorem praestiteris. Celeritate enim propter commune periculum, secreto vero propter tuum, cuius incolumitatem vt nostram cupimus, opus est. Et quamuis iamdudum ad te peruenisse credamus literas nostras prioribus tuis, cum quibus alterum exemplar Arnobii ad nos dederas, respondentes, in quarum calce te inuitabamus vt, transacta hyeme, et aëre Romano a praesenti pestis contagione repurgato, ad nos venires, magnamque ex his postremis literis fiduciam conceperimus, te ei desiderio nostro morem gesturum: omittere tamen noluimus quin id ipsum et per has nostras abs te etiam instantius

8. quantum *H*: quantum tum *a*. operi *a*: opera *N* 29. Qua re *N*: Quare *a*.

8. epistola] Ep. 1304.
19. communionem] Cf. Ep. 1304. 8n.
45. literas] Ep. 1324, replying to Ep. 1310.

deposceremus ; nisi forte tibi euidentissime constaret, te isthic plus quam apud nos Deo obsequi et Ecclesiae suae prodesse posse. Eo enim casu contra rationem propositumque nostrum, quo Dei honorem et Ecclesiae suae aedificationem posthabitis omnibus priuatis affectibus quaerimus, futurum esset, si te ex vberiori messe auocaremus. Alioqui vero scito te nil nobis gratius quam si ad nos veneris, et cito veneris (quatenus tamen id citra incommodum tuum fieri valeat), praestare posse ; nobisque omnino curae fore ne itineris ac laboris te tui poeniteat: veluti prioribus literis promisimus, et hisce repromittimus. Non est autem cur ob alterutram dictarum causarum venire differas, cum iam et hyems declinare incipiat, et pestis contagio adeo facta sit exigua vt in tanta vrbe prope nulla videri possit.

Negocium istius ciuitatis, et ob illius nobilitatem ergaque hanc sedem deuotionem et ob tuam intercessionem, commendatissimum habemus, breuique expeditum ad ipsam ciuitatem cum eius nuncio reuertetur. Datum Romae apud sanctum Petrum sub anulo piscatoris die vigesimatertia Ian. M.D.XXIII. Pontificatus nostri anno primo.

T. Hezius.

1339. From Theodoric Hezius.

Breslau MS. Rehd. 254. 91. — Rome.
EE[2]. 11. — 25 January 152$\frac{2}{3}$.

[An original letter, in one hand throughout, perhaps not autograph: evidently contemporary with Ep. 1338. On the second leaf the ends of two lines are worn away. The address-sheet is missing.

Theodoric Adriani († 10 or 15 May 1555) of Heeze, 6 ms. SE. of Eindhoven, studied at Louvain, and obtained, probably there, his licence in theology. He attracted the notice of Adrian of Utrecht, and in 1515 went with him to Spain as secretary; winning his confidence completely and becoming his confessor. For a few months in 1522 he was Adrian's datary; but this position he was glad to resign to Enckevoirt. His influence with the Pope continued, however (Bergenroth ii. 540, 543); and for his intimacy with Aleander at Rome see Al. E. ii. 141. Eck dedicated to him there *De Purgatorio, contra Ludderum*, Rome, M. Franck, June 1523. It was generally expected that when Adrian created a Flemish Cardinal, Hezius would be selected instead of Enckevoirt; but the Pope died without making adequate provision for him. He remained at Rome for some time after Adrian's death; and Ep. 1483, sending the *De libero arbitrio*, is probably addressed to him there. But before 21 July 1525 he returned to the North, with instructions from Clement VII to silence Erasmus' opponents among the friars (see Ep. 1589a, and his report, 26 Oct., in Balan, pp. 552–60); and settled at Liège, where he held a canonry at St. Lambert's and after 1541 became Vice-dean. His report shows that by 1525 his admiration for Erasmus had already begun to cool; and under the influence of the Louvain theologians he came to regard his former friend with suspicion. A letter of Goclenius to Erasmus, 28 Aug. 1530 (Basle MS. f. 6 v°.), reports his activity in suppressing the circulation of Erasmus' works at Liège: cf. also Lond. xxx. 56, LB. 1205, and Al. E. ii. 142, expressing to Aleander openly and with evident sympathy the scandal caused by Paul III's Brief to Erasmus

71. T. Hezius *om. H.*

62. pestis] Cf. Ep. 1324. 113n.

69. anno primo] As there can be no doubt of the year-date here, it is clear that Adrian reckoned his pontificate, not from his election on 9 Jan., but from his coronation on 31 Aug. 1522. C. Burmann, *Analecta de Hadriano VI*, 1727, p. 492, prints a Brief of 20 July 1523, 'pontificatus nostri anno primo'. In Alvar Gomez' *Thalichristia*, Alcala, M. de Eguia, 30 June 1525, is a letter of Adrian to Gomez dated 28 April 1522, 'officii vero a nobis suscepti apostolatus anno primo'.

of 1 Aug. 1535 (Vischer p. 34). In 1540 he was appointed Inquisitor for Flanders and Brabant (Henne ix. 68). Towards the end of his life he thought of joining the Jesuits, but was dissuaded. At his death he founded scholarships in the Collèges du Pape and du Faucon.

He was a kinsman of the brothers Loher of Hoogstraeten, Carthusians at Cologne: one of whom, Theodoric, the editor of Dionysius the Carthusian (p. 161), praises him with Arnold of Tongres (Ep. 543. 7n) as 'inter theologos honestissimos viri doctissimi', in dedicating Dionysius' Commentaries on the Psalms to Erard de la Marck. Cologne, P. Quentel, Aug. 1534 (cf. also NE. p. 204); the other, Bruno, addressed to him some *Enarrationes* on the Sunday Gospels and Epistles by Jo. Justus Lanspergius, Cologne, M. Nouesianus, 1541, revised in 1553. Another book dedicated to him is Nic. van Winghe's Flemish translation of the *Imitatio Christi*, Antwerp, 1552; with a preface dated 7 Aug. 1548 from St. Martin's at Louvain. Blasius Ortiz, who accompanied Adrian from Spain to Rome, describes Hezius (*Itinerarium Adriani Sexti*, Toledo, 1546, f°. b[8]) as 'vir timoratae conscientiae, qui benigna quadam et dulci conuersatione studiosus virtutis omnes confouebat'; and Jo. Molanus, *Hist. Louaniensium*, p. 625, writes of him with veneration.

On leaving Rome Hezius carried away with him many of Adrian's private papers ('scripturas omnes': cf. Pastor ix. 226–7n). In 1575 Gregory XIII wrote to the Bishop of Liège asking him to make inquiries for them; but nothing has ever been found.

See Val. Andreas pp. 266, 306; P. F. X. de Ram in *Annuaire de l'univ. cath. de Louvain*, xxvi (1862), pp. 257–79; BN. ix. 366; and numerous sources cited by Pastor ix. 81–2n. One of these is a monograph by H. J. Allard, which I have not been able to see. Ep. 1386 is perhaps addressed to Hezius.]

Reverende Domine, mi Erasme, humil. commen⟨dationem⟩. Multi anni sunt ex quo te suspicio et maxima in veneratione habeo, ob easdem nimirum causas quae te (quod citra adulationem mihi praecipue odiosam dictum sit; quicquid enim habes, certum est te a Domino omnium bonorum fonte hausisse, seu potius accepisse) toti mundo admirabilem reddiderunt. Ad quas accedens patriae communio effecit vt tuas laudatas ingenii ac naturae dotes egregiasque tui operumque tuorum laudes mihi quodammodo tecum communes reputarim, eisque quasi meis iure quodam meo gestierim. Sed prohibuit me hucusque pudor et infantiae meae conscientia, vt tibi hunc animi affectum et hoc amoris vinculum nunquam patefecerim. At postquam sanctissimas, religiosissimas, piissimas, candidissimas literas tuas quas ad sanctissimum dominum meum, postquam in hanc Vrbem venit, et praesertim XI Kal. Ianuarii Basileae dedisti legi, tanto impetu intimi amoris erga Erasmum meum raptus sum, vt conceptum ardorem vel balbutienti lingua tibi patefacere coactus sim, quanquam paucis. Vnde vehementer doleo; summopere enim cuperem prolixius.

Sed tot et tantae meae sunt in obsequiis pontificiis publicisque rebus occupationes, vt vel mediae totum meum cerebellum sibi vendicare sufficiant. Eo itaque hoc tibi epistolion scriptum scias, vt te et virtutes doctrinamque tuam a Theodorico Hezio, sanctissimi D. N. Hadriani qualicunque secretario suspici, amari, coli, mirari summeque desiderari tibi persuadeas, eumque inter eos qui tibi addictissimi sunt perpetuoque erunt, habere ac numerare velis. Hoc si impetrare dignus habitus fuero, rem maiorem quam si mihi Sanctissimus vel episcopatum dedisset (testis est mihi conscientia quod non mentiar), me impetrasse putabo.

---

11. nunquam patefecerim] Cf. Ep. 1331. 42.

13. literas] Epp. 1310, 1329.

14. in hanc Vrbem] Adrian entered Rome 29 Aug. 1522: see Ep. 1294 introd.

Et quoniam difficile, ne dicam ἀδύνατον, est animum in ea quae non noris amplectenda inclinare, si nosse vis quis sim, D. Ioannes Faber, Constantien⟨sis⟩ vicarius, qui iamdudum istuc peruenisse debet, te certiorem facere poterit: quicum hic aliquot menses coniunctissime vixi, et saepe de Erasmo vtrique nostrum charissimo libentissime loquutus sum. Quem ego hominem mirifice diligo ob ingenii candorem ac modestiam, multiplicem doctrinam et (quod vtroque pluris facio) verae fidei zelum ac Lutheranae perfidiaene dicam an insaniae detestationem: qua nescio an quicquam habuerint multa retroacta secula infelicius, monstrosius, exitialius. Cuius rei causam aliam estimare non valeo nisi quod iustissimus Deus ob grauia hominum, non minus ecclesiasticorum quam laicorum, scelera, omnia sic confundi patiatur, vt vel vexatione πεπαιδευμένοι ad Dominum Deum suum reuertantur, discantque omnes quam amarum sit eos reliquisse eundem Dominum Deum suum. Id quod ego mihi semper ex hac rerum omnium perturbatione et, vt sic dicam, praeposteritate tandem futurum de immensa Dei bonitate et plurimis anteactorum temporum exemplis pollicitus sum. Neque quicquam dubito Martinum Lutherum, qui nunc tantum non pro deo colitur, et super cedros Libani exaltatus, et prope omnia ad seipsum traxisse videtur maximaque animarum strage laetatur, cito, nisi resipuerit, cum toto grege sequacium suorum dissipatum iri, sicut puluerem ante faciem venti, et in ima inferi deturbandum: veluti iis qui dogmata haec eadem (multi enim hi, vt scis, fuere) vel alia his similia ad popularium aurium pruritum accommodata asserere et probare conati sunt, semper euenisse legimus. Nunquid enim non lumen tenebras, et mendacium veritas, et sapientia maliciam ad extremum vincent et superabunt? Quanquam interea nihil omittendum est iis quicunque aduersus carcinoma hoc tam late serpens remedii aliquid affe⟨rre⟩ possunt, quin perniciosissimo et funesto huic morbo non iam venienti, sed in viscera nationis nostrae penetranti, pro viribus occurrant. In quibus quum tu scias, si ex modesti⟨a⟩ dissimulare non vis, quem locum et quem belli pro Christo gerendi apparatum teneas, nihil dubito quin iam magnum et rarum et praesens aliquid moliaris: quod hi oculi gestientes, spero, videbunt, antequam multi menses abeant.

Sed vide quo me rapuerit feruor meus, quum initio breuissimam tantum epistolam scribere statuerim. Quanquam nihil haec sunt ad ea quae Erasmo meo coram dicere vellem: quod si mihi, vti spero, continget vt possim, in felicitatis meae non parua sorte positurus sum. Sed quid de me dico? imo nec S. D. N. nec quotquot hic sunt boni et docti viri, sunt posituri. Vtcunque autem erit, Erasmus meus me totum suum vel amicum vel seruitorem vel fortunarum suarum procuratorem perpetuo est habiturus: quem diu viuere, valere ac mortalium generi prodesse cupio.

Romae xxv^{ta} die Ianuarii 1522.

Tuus, quantulus est eritue vnquam, T. Hezius,
S. D. N. Papae secr⟨etarius⟩.

---

30. Faber] Cf. Ep. 1324. 121n.
40. ecclesiasticorum] Cf. Ep. 1324. 72.
47. super cedros Libani] Cf. Ep. 1324. 81–2.
48. traxisse] Cf. John 12. 32.
49. cito] Cf. Ep. 1324. 85.
50. sicut puluerem] Cf. Ps. 34. 5.
63. oculi . . . videbunt] Cf. Luke 2. 30.

$^{1313, 1325}$1340$_{1499, 1526}$ FROM DUKE GEORGE OF SAXONY.

Dresden MS., Loc. 10300, f. 14. Dresden.
Horawitz i. 4. 25 January 1523.

[A rough draft, by a secretary, in the same volume as Ep. 1283. In another volume of the same collection (Loc. 10299, f. 27) is an earlier draft by the same hand; but no notice need be taken of it. This letter, like Ep. 514, was first printed by J. K. Seidemann in *Die Reformationszeit in Sachsen von 1517 bis 1539*, Dresden, 1846, ii, p. 70.

Like Ep. 1313, this letter was intercepted on its way, and Erasmus did not see it till more than a year later, when the Duke sent a copy of it with Ep. 1448: cf. Ep. 1499.]

GEORGIVS DEI GRATIA DVX SAXONIE, LANDTGRAVIVS THVRINGIE ET MARCHIO MYSNAE, ERASMO ROTERODAMO THEOLOGO GRATIAM ET FAVOREM.

NON te fefellit suspitio, doctissime Erasme, qua putasti literas, quarum exemplum denuo misisti, interceptas. Antea enim non fuere reddite; sed quid in causa fuerit nobis non constat. Caeterum quod prouintiam illam scribendi contra Lutherum adeo subterfugis et detrectas, nos nihil nunc miramur, posteaquam intelleximus te in illius scriptis tam multa bona, quibus times, pleraque etiam Christianissima offendisse, nullaque ratione hanc tragediam melius consopiri posse censes quam silentio. Proinde, imprimisque cum et nos nominatim atroci simus ab ipso affecti iniuria, in posterum te ad hoc quod tot rationibus recusas, cohortari cessabimus, ne aut vindictae alicuius cupidi arguamur, aut versus torrentem saxum voluamus. Non autem putassemus, nisi a te ipso fuissemus facti certiores, cum et nunc, sicuti quoque antea sepius, in Germania superiori vitam agas, te linguae illius rudem esse ac propterea libellos frustra ad te missos; suspicamur tamen te eos non alio animo quam quo missi sunt suscepisse.

Bene vale Ex Arce nostra Dresden. xxv^{a} Ianuarii A Christo Nato Anno M.D.XXIII°.

Doctissimo theologo Erasmo Roterodamo, deuoto nostro.

1341$_{1344}$ TO WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Pirckheimeri Opera p. 273. Basle.
O^{2}. p. 164: Lond. xxx. 27: LB. 616. 28 January 152$\frac{2}{3}$.

[For the forms of heading and address see Ep. 1085 introd. Apart from Ep. 1344, the interpretation of the year-date is given by the Paraphrase mentioned. Accompanying this letter was a second letter from Erasmus to Ferdinand (cf. Ep. 1344. 111n).]

S. Nihil mihi fuit tuis litteris gratius, ornatissime Bilibalde. Nunc, vt occupatissimus, paucis agam quod volo. Nemo nescit

1341. 1. S. *P*: ERASMVS BILIBALDO SVO S. P. *O*^{2}.

1340. 1. literas] Ep. 1313.
2. denuo] with Ep. 1325.
9. affecti iniuria] In his letter to Hartmuth of Cronberg (p. 160) of ⟨March 1522⟩ (LE^{2}. 494), printed four times in 1522, Luther had called Duke George a 'Wasserblase'; and when the Duke protested, had answered with defiance (LE^{2}. 603, 609; cf. 611). In a sermon, too, at Wittenberg, 7 March 1522, he had styled the Duke 'einen Narren vnd närrischen, törichten Fürsten': see L. Lemmens, *Aus ungedruckten Franziskanerbriefen*, 1911, p. 27. Cf. also LE^{2}. 498. 41–2.
14. rudem] See Ep. 1313. 85n.

quantum bonae litterae debeant Frobenio, qui solus omnium suo damno nostris studet compendiis; sed vt sunt κεραμεῖς, plerique insidiantur homini, propemodum coniurati vt illum perdant. Vbi quid noui operis prodit quod putent fore vendibile, mox vnus atque alter suffuratus ex ipsius officina exemplar, excudit ac venditat minimo. Interim Frobenius immensam pecuniam impendit in castigatores, frequenter et in exemplaria. Huic iniquitati facile succurretur, si fiat Imperatorium interdictum ne quis librum primum a Frobenio excusum, aut cui sit aliquid ab autore additum, excudat intra biennium. Tempus longum non est, et officina Frobeniana vel ob hoc fauore digna est, quod nihil ex ea prodit ineptum aut seditiosum.

Excuditur nunc Paraphrasis in Euangelium Iohannis Ferdinando dicata: cuius partem ad te mitto, vt ostendas, si videbitur commodum. Non dubito quin res facile possit impetrari. Referet tamen si id fiat quam primum. Si non est commodum vt fiat per te, poteris aliis mandare. Adest enim, vt audio, Iacobus Spiegel, mihi cum primis amicus, homo candidus; adest Episcopus ac princeps Teramnensis, nuncius Apostolicus, qui pro sua humanitate mihi semper fauit vnice. In hoc negocio, mi Bilibalde, mihi nec seritur nec metitur; et tamen Frobenii ac litterarum causa libenter et hic tibi debebo, qui multis aliis nominibus tibi sum obstrictissimus. Si diploma Caesareum non statim poterit expediri, saltem sciamus impetratum esse, vt in his nundinis Frobenius possit vti titulo.

Summus Pontifex ad me diploma plenum honoris ac beneuolentiae misit. Iurat illius secretarius non esse vulgare, sed vere omnia ab ipso Pontifice dictata. Bene vale, vir huius seculi decus.

Basileae 5. Cal. Febr. Anno 1522.

Ornatissimo viro D. Bilibaldo Pirckheimero, Caesar. Maiest. a consiliis.

5. coniurati *LB*: coniurato *P*. 31. Ornatissimo . . . a consiliis *om.* *O*[2].

4. κεραμεῖς] Cf. Hes. *Op.* 25, quoted in *Adag.* 125; and Ep. 1437. 64–5, 222–3.

7. suffuratus] On the question of copyright at this time cf. Ep. 1349 introd.

10. interdictum] Froben had had privileges for five years from both Leo and Maximilian (Ep. 802. 10n) for the Jerome of 1516 (Ep. 396). So, too, a four-year privilege from Maximilian for the first edition of the New Testament, 1516: mentioned on the title-page, but not printed; and not repeated for the editions of 1519 and 1522, where Ep. 864 appeared as a token of the privilege granted by the Pope (see *Apol. adu. debacch. Sutoris*, LB. ix. 751 E; and, for a similar example, perhaps cf. Ep. 1270). The present request, which Erasmus had already attempted to make in Nov. through Spiegel (Epp. 1323 introd., 1353. 227–8) was granted with alacrity (Ep. 1344. 110–45) in the general terms desired. At Ferdinand's direction a privilege was drawn up in Charles' name by Varnbuler, dated at Nuremberg, 14 Feb. 1523; with a preamble which follows rather closely the opening paragraph of this letter, and granting Froben protection for all his books for two years after publication. It was printed at the beginning of Beatus Rhenanus' *Autores hist. ecclesiasticae*, Basle, Froben, Aug. 1523. For trace of an application to ecclesiastical authority see Ep. 1392. 13–14.

Shortly afterwards Cratander (Ep. 1374. 109n) obtained a similar privilege from Charles, also for two years, dated at Nuremberg, 17 Aug. 1523: see his Cyril of Alexandria, Aug. 1528, i, f°. a[3].

15. Paraphrasis] Ep. 1333.

19. Spiegel] But cf. Ep. 1323. 30n.

21. Teramnensis] Cf. Ep. 1336.

27. diploma] Ep. 1324.

28. secretarius] This title should mean Hezius (p. 198); but Ep. 1345. 15–17 ascribes the information to the chaplain, Barbirius, and this is borne out by Ep. 1342. 637–43.

1342. To Marcus Laurinus.

Catalogus Lucubrationum, 1523, fo. c4 (*a*). Basle.
HN: Lond. xxiii. 6: LB. 650. 1 February 1523.

[A letter printed with the first edition of the *Catalogus Lucubrationum*, Basle, Froben, April 1523 (*a*: see 1 introd.), but omitted in the second. Later it was included in the big volumes of letters. Martens reprinted *a* at Louvain in May 1523, probably without authorization; for a collation of the variants reveals only a few depravations which need not be recorded.

The dates of month and year are not to be relied upon; for the letter has the air of a composition. It seems hardly likely that the opening section, containing a narrative of Erasmus' journey to Basle in Nov. 1521, should not have been sent to so intimate a friend as Laurinus before Feb. 1523; and later on (ll. 579–80, 907–11) the references to Leo's successor suggest a date in Dec. 1521 or Jan. 1522. There are also two points of resemblance (ll. 602–3, 926 seq.) with Ep. 1268. But the descriptions of Erasmus' visits to Schlettstadt and Constance in April and Sept. 1522 prevent the placing of the whole letter so early; cf. also l. 183n. It may be inferred that in wishing to publish a letter to which he attached importance as expressing clearly his attitude towards Luther, Erasmus conflated it with an earlier letter to the same friend, which for the vividness of its narration he considered likely to please the public for whom he wrote.]

ERASMVS ROTERODAMVS MARCO LAVRINO, COLLEGII S. DONATIANI APVD BRVGAS DECANO, S. D.

Nae tu plurimum debes Hilario nostro, qui tibi saeuis rumoribus exanimato, quemadmodum scribis, subito reddiderit animum. Sed esse qui rumores huiusmodi mendacissimos spargant, vel ob hoc non debet esse mirum, quia iam nouum non est: praesertim quum mundus alat tot ociosos, quibus hoc vnice studio est vt, quod istis procliue est et solum superest, homines de publicis studiis deque religione Christiana benemereri conantes, linguis veneno tinctis confodiant, et vel hac ratione ad breue tempus discrucient animos eorum qui, vt publicis commodis gaudent, ita fauent vtilitati publicae sua industria consulentibus. Verum illud admiror, esse qui rumoribus istiusmodi commoueantur, maxime iam toties experti quam vanos fuisse docuerit rerum exitus. Mirum autem videri non debet, si homines qui ne per somnium quidem vnquam intellexerunt quid sit pudescere, audent mentiri de tam procul absente, quum in proxime vicinum soliti sint nouas subinde comminisci fabulas. En casus senarium effudit! Arbitror rem iambo dentato dignam.

Louanii tot annos egi: quoties Bruxellam aut Mechliniam me contulissem, totos decem dies minatus iturum me prius quam irem, isti, quos nihil pudet, iactabant me fugisse metu. Denique quum rusticans Anderlaci, qui locus est et celeberrimus et Bruxellae, vbi Caesaris est regia, proximus, valetudini consulerem, pene quotidie in vrbem ade-

13. ne *a*: nec *H*.

1. Hilario] See Ep. 1257. 13n.
rumoribus] For reports prejudicial to Erasmus see ll. 224–7, 517–19, 526–8, 541–2; and cf. Ep. 1459. 80n. But see also Ep. 1331. 34n; and cf. a letter of Jo. Fevinus, 17 March ⟨1523⟩, announcing Hilary's arrival at Bruges 'hesterno vesperi', bearing this letter from Erasmus: 'quibus vnice oblectati sumus . . . quod adhuc viueret. Nam rumor increbruerat quindecim continuos dies integros mortem obiisse, et prope persuaserant illius emuli sic rem habere' (Geldenhauer's *Collectanea*, ed. J. Prinsen, 1901, p. 74). Cf. EHE, p. 86.

20. Anderlaci] In the summer of 1521.

quitans, ac Louanium quoque subinde recurrens, videlicet latitabam istis. Ac frequenter eodem tempore Louanii decumbebam febri immedicabili; et iuxta Bruxellam delapsus ab equo perieram apoplexia; quum multis annis, gratia Christo, non valuissem rectius quam id temporis valebam. Sed intra septem annos, quoties isti me extulerunt, quoties profligarunt, quoties variis malorum generibus afflixerunt!

O plus quam Phalarides ac Moezentios! Non satis est semel occidisse miserum Erasmum, nisi toties tot malis excarnificent, tot exitiis extinguant? Nec interim tot suppliciis, tot mortibus saturare possunt crudelem animum. Vbi est interim illud Ioannis Apostoli, Qui odit fratrem suum, homicida est? An non satis declarant isti quid sint facturi si tuto liceat, qui toties occidunt lingua, quoniam ferro non queunt? Et tamen dies ille non potest procul abesse quo verum erit dixisse, Vixit Erasmus. Nec vllus est casus non expectandus mihi, qui possit homini accidere. Quin mirandum etiam hoc corpusculum per se inualidum, nunc aetatis etiam accessione imbecillius, tot morbis, tot malis, tot laboribus sufficere. Quod ego sane deuotionibus istorum et aris debere me puto, sic volente Deo, ne tam crudeli voluptate cito potiantur. Iam vbi me tandem diris modis confecerunt, tum saeuiunt in libros meos, perinde atque in liberos charissimos; vt in his veluti rediuiuus, vel superstes magis, crudelius etiam intercam. Hos quoties praefixo θῆτα damnarunt, quoties vltricibus flammis exusserunt!

Quo minus adfuerim in conuentu Vuormaciensi siue, vt nunc doctis vocari coepit, Berbethomagensi, quo certe fueram inuitatus, partim in causa fuit quod nollem inuolui negocio Lutherano, quod tum vehementer anceps erat; partim quod facile diuinarem in tanta principum frequentia tantaque varii generis hominum colluuie non defuturam pestem: quum Colonia non fuisset immunis ab eo malo, quum illic primum ageret Caesar. At mortuo Principe Cieruio, nescio quid conati sunt deferre quidam apud Caesarem; sed adeo impudenter vt nemini bono cordatoque persuaserint. Atque ego submonitus amicorum literis, ilico scriptis ad aulae primores epistolis ita fumum illum discussi, vt omnes mihi non minus amanter quam honorifice responderint. Inter quos erat illustriss⟨imus⟩ vir Mercurinus Gattinarius, summus Caes⟨areae⟩ Ma⟨iestatis⟩ cancellarius, Card. Sedunensis, Marlianus episcopus Tudensis, Hieronymus Aleander tum nuncius apostolicus: nam alios data opera non nomino. Solus Episcopus Leodiensis dies aliquot remoratus nuncium, tandem exclusus negociis verbis duntaxat respondit.

Vbi redisset Caesar Bruxellam, vix vllus erat dies quin per medium forum ac praeter aulam obequitarem, in aula frequenter versarer, idque non admodum ex more meo; ac propemodum magis habitabam Bruxellae quam Anderlaci. Quotidie salutabam episcopos, quan-

46. Berbetomagensi *N*. 52. Ciuerio *H*.

23. decumbebam] For similar reports cf. Ep. 1518.
26. valebam] Cf. Ep. 1208. 2n.
31. Ioannis] 1 John 3. 15.
43. θῆτα] Abbreviated for θάνατος. Cf. Isid. *Orig.* 1. 3. 8, quoting Enn. *fr.* 318: also Erasmus' *Adag.* 456.
50. pestem] Cf. Ep. 917 introd.; and SE. 217.
52. Cieruio] See Ep. 532. 27n.
55. epistolis] See Ep. 1195 introd.
62. redisset] Charles returned to Brussels on 14 June 1521: see Gachard ii. 30.

quam alioqui neutiquam ambitiosus in talibus officiis. Prandebam cum Cardinale, confabulabar cum vtroque nuncio; visebam oratores, et illi me vicissim Anderlaci. Nunquam in vita minus latui, nec vnquam magis versatus sum in oculis hominum. Et erant interim ex istis blateronibus, qui descripserant in Germania Erasmum abditum alicubi latitare. Nec id factum prius resciui quam huc me recepissem.

Rursus quum Caesar ageret Brugis, vna cum Rege Danorum, et adesset id temporis Britannici Regis nomine legatus R. D. Thomas Card. Eboracensis, si me domi tuae tantum continuissem, scis ipse quam latitassem, quum frequenter omnes aut certe praecipuos aulae proceres haberes conuiuas: inter quos sedebam, omnibus, vt opinor, gratissimus. Nunc quoties foris prandebam aut coenabam apud optimates, atque etiam apud Danorum Regem, qui me vel quotidianum conuictorem optabat! Quo non obequitabam frequenter et te comite? In qua magnatum celebritate non adfui? nunc in aula Caesaris, nunc in familia Card. Eboracensis, nunc apud alios atque alios: etiam si frequenter inuitatus non ibam. Sum enim natura domi amantior; et hoc vitae genus postulant etiam studia nostra. Atque vti tum latitabam, ita postea fugi.

Sex totos menses adornaueram iter Basileam, idque palam omnibus: quandoquidem hoc nomine maturius etiam numerauit Caesaream pensionem Thesaurarius, quod dicerem mihi iter esse Basileam. Neque causa latebat, nimirum eadem ob quam toties et ante Basileam inuisi, prius quam istos heroes timerem. Excusum fuerat prius volumen Noui Testamenti, supererant Annotationes. His adesse cupiebam, non solum vt exirent emendatiores, verum etiam vt paulatim pro re nata vel immutarem aliquid vel adderem. Nam in hoc scripti genere redit autori labor actus in orbem, cui nunquam exhausti satis est. Cupiebam autem hac aeditione, quae tertia erat, postrema defungi. An haec leuis causa videtur? Videatur sane, sed istis ventribus, qui tamen ob conuiuium opiparum non dubitarent vel Basileam vsque pedibus aduolare. Mihi certe ea causa non minus cordi erat quam Regi Gallorum ditio Mediolanensis.

Iam ad iter eram accinctus, nec quicquam obstabat nisi viarum discrimina. Expectabatur igitur tutus comeatus. Interea diuersis locis colligebatur pecunia, qua gratia et Louanii sex dies sum commoratus; nimirum et illic latitans, quemadmodum soleo, in diuersorio quo nemo se confert hospitum, adeo vt frequenter non sit locus. Pandocheo symbolum est imago Viri Syluestris. Forte fortuna tum aderat Hieronymus Aleander: quicum suauiter viximus, nonnunquam et in mediam vsque noctem producentes literatas fabulas. Conuenerat inter nos vt, si contingeret tutum iter, vna discederemus.

67. Cardinale] Schinner.
vtroque nuncio] Aleander and Caracciolo.
73. Brugis] In Aug. 1521; see Ep. 1223 introd.
Rege Danorum] See Ep. 1228. 30n.
88. pensionem] Cf. Epp. 1242 introd., 1434. 21.
Thesaurarius] John Riffault: see Ep. 1287. 29n.
91. Noui Testamenti] See Ep. 1174. 15n. The text has only the year-date 1522; but the *Annot.* have the month-date Feb. added.
94. redit] Cf. Verg. *G.* 2. 401.
97. ventribus] Cf. Ep. 1166. 16.
103. diuersorio] See Ep. 1244. 3n.
106. Aleander] For Erasmus' recent relations with him see Ep. 1195. 47n.

Eodem reuersus aliquot post diebus, etiam tum offendi Aleandrum molientem abitum, quemadmodum moliebar. Bruxellae didiceram Franciscum Sychinum ducem postridie Tenae futurum: cui tum pulchre conueniebat cum Caesare, quomodo nunc conueniat nescio.

Is dies erat natalis et meus et Apostolorum Simonis et Iudae: quo quidem die accidit quiddam natali meo dignum, hoc est fatale. Dominicalis quispiam, ille, vt opinor, interpres Moriae, concionatus fuerat in templo diui Petri hora septima, homo confidens ac sibi mire placens: Phormionem quempiam dixisses e comoedia. Videbatur non e suggestu sacro sed prorsus e plaustro loqui. Totam ferme horam debacchatus in nomen Erasmi, subinde iungens nomen Lutheri, videlicet vt populus suspicaretur mihi cum illo multum esse negocii; sed praecipue destomachatus est, quod diceret me Augustini quoque libros velle corrigere, in quibus nihil intelligerem. Promisit sese copiosius eadem de re concionaturum a prandio: tum enim foecundi calices faciunt istos disertiores. Harum rerum ignarus quum venissem in templum adfuturus summo sacro, salutauit me Maketus, homo comis et illius Academiae vetus alumnus. Rogat quid accidisset quod tam mane fuissem in templo, nimirum hora septima, idque praeter morem meum. 'Qui mane?' inquam. 'Aderas' inquit, 'in contione.' Risi et intellexi, quod mihi nouum non erat, rabulam quempiam apud populum blaterasse. Erat autem is theologicae laureae candidatus, et hac ratione praebebat sui specimen, se non futurum hoc indignum honore.

Redeo domum, sumpto prandiolo conscensurus equos: nam hora secunda decreueram abire. Offendo Aleandrum inambulantem; cui saepe narraram multa de blateronum eiusmodi impudentia, sed ille non poterat vnquam credere. Proinde iubeo vt si fidei meae vellet facere periculum, mitteret aliquem e suis ad templum Dominicalium hora prima. Nam illic erat peragendus veteris comoediae postremus actus. Mittit ille e suis quempiam ad Bucentam, omnium theologorum quos Louanium intra quinquaginta annos habuit stultissimum; Coroebum quempiam dicas. Denunciat (nam verba propemodum excepi) ne blateret in famam cuiuspiam, sed doceat Euangelium; quoque magis deterreat, admiscet autoritatem summi Pontificis: quam illi mire reuerentur, quoties illis est commodum ac bonum. Suborno qui auscultent: nam mihi erat abeundum ob comites accinctos. Hi post perscribunt hominem questum quod per quosdam non liceret obsequi suo spiritui.

---

111. Sychinum] See Ep. 582. 27n.

112. conueniebat] In July 1521 Sickingen had been persuaded to support Charles in the war against France. But his unprovoked attack on the Abp. of Trèves in Aug. 1522 had led to his outlawry in Oct. See ADB. xxxiv. 156–7.

113. natalis] For the question between 27 and 28 Oct. see II. In and App. 2; also III. 78 and IV. 2. Melanchthon in 1547 celebrated the 28th (ME. 4056).

114. fatale] Cf. Epp. 1060. 5n, 1102. 6n, 1334. 1.

115. Dominicalis] Laurentius: see Ep. 1166. 26n.

122. Augustini] Cf. Ep. 1309 introd.

126. Maketus] John Maquet († 1535) of Binche in Hainault, 'Promotor' (a disciplinary official) of the University 1507–8 and 1512–18, and 'Syndicus' (legal agent) from 1519 until his death. See Val. Andreas pp. 52–4 and de Jongh. In 1524 he was appointed temporarily to succeed Hulst (Ep. 1345. 39n) as Inquisitor (Henne iv. 315).

139. Bucentam] Vinc. Theodorici; see Ep. 1196 introd.

Vbi Tenam venio, Franciscus quidem dux non aderat, nec expectabatur; sed aderat magna vis militum, partim peditum, partim equitum, partim medii generis, qui praedam bigis deuortabant, vna cum claudis ac sauciis, qui sibi parum cauerant in bello. Hos habui comites itineris vsque ad Spiram: illic transmisso Rheno, relinquo illos ad sinistram. Horum frequentia hactenus contigit iter tutissimum.

Decretum erat quam minimum viae dispendium facere. Solent enim officii gratia more Germanico conuenire sodalitates; qua re nihil iucundius quum vacat, sed properanti et fesso, tum itineris negociis occupato, nihil inutilius. Interim dum salutamur et salutamus, equi neglecti morbum contrahunt aut siti pereunt. Itaque ab oppido Dura, recta transcurro Sychimum, relicta ad laeuam Colonia Agrippina. Eo die ieiuni sedimus in equis totas nouem horas, gnauiter interim equitantes, quod extrema via longior esset opinione, parumque tuta ob montium ac collium flexus.

Postridie venimus Confluentiam, hora ferme decima. Quum illinc quoque gestirem abire tacitus, nescio quo casu resciuit eximius vir Matthias, eius vrbis Officialis, homo totus bonis libris ac virtuti deditus. Is (quod fore diuinaram) nos volentes nolentes domum pertrahit, confluunt sodales. Illic primum et didici et vehementer sum admiratus, in Germania fuisse qui mihi nescio quid metuerent. Sed hunc πανικὸν θόρυβον ridens etiam illis ademi. Narrabant et Episcopum mei conueniendi desiderio teneri—nam et Coloniae me vocarat ad prandium, sed excusaui coelum pestilens et incommodum, nimirum prius habens consulere valetudini quam obsequi principum voluntati: verum is tum aberat. Porro, quoniam videbam mihi per amicos salutatores non permissum iri vt eo die me illinc explicarem, ne totus sine linea periret dies, a prandio complures epistolas scripsi diuersis amicis, per humanissimum virum Carolum Harstum, qui me officii gratia fuerat eo comitatus.

Prius quam Moguntiam peruenirem, in itinere cognoui R. D. Card. Moguntinum abesse: itaque solum Capitonem ad colloquium euocaui. Simul atque vero et hunc abesse cognoui, accingor itineri. Comites e suis famulis armatos obtulit eximius iuuenis Marquardus ab Hatsteino, canonicus ecclesiae Moguntinae; qui nuper mortuus est, longa alioqui vita dignissimus. Id quum recusarem, quod ea res frequenter etiam inuitat praedones, puerum suum comitem addidit.

Vuormaciae, dum adornatur prandium, Hermannum Buschium

150. generis qui *a*. 161. *H*: aequis *a*. 180. *a* N^2 *LB*: Maguntinum N^1 *Lond.*

152. itineris] See Ep. 1242 introd.
156. sodalitates] Cf. ll. 210, 216, 429.
158. salutamur] For Erasmus' dislike of such formalities cf. Epp. 545. 15–17, 700. 4, 1512, 1610; and ll. 65–6, 175, 424, 668.
166. Matthias] of Saarburg: see Ep. 867. 58n.
169. metuerent] In view, perhaps, of his connexion with Reuchlin and Luther: cf. Epp. 1006. 153n, 1155. 18n.
171. Episcopum] Richard of Greifenklau, Abp. of Trèves 14 May 1511—† 13 March 1531. For the use of the lesser title cf. Ep. 388. 58n.
Coloniae] In Nov. 1520; see Ep. 1155 introd.
176. sine linea] Cf. *Adag.* 312; quoting Plin. *H. N.* 35. 84.
177. Harstum] See Ep. 1215.
180. abesse] Both the Abp. and Capito were at Halle in Nov. 1521: cf. Ep. 1241 introd. and LE^2. 474, 475.
182. Marquardus] See Ep. 1109. 29n.
183. nuper] 13 June 1522.
186. Buschium] See Ep. 830.

ad colloquium euoco, virum nec vulgariter eruditum et mihi vetere necessitudine coniunctissimum. Dum is diu frustra quaesitus non inuenitur, diutius in hypocausto desideo, non sine magno meo malo: quum enim antea semper bellissime valuissem, illic sensi valetudinem infici, paedore magis quam calore. Adeo mihi male conuenit cum hypocaustis Germanicis, cui cum ipsis hominibus tam belle conuenit. Gratularer illis rem tot modis commodam, si mihi liceret communiter frui. Sed tamen primam hanc corporis affectionem labor equitationis excussit. Volabamus enim Spiram verius quam equitabamus, et plane Pegasos habebam: qui nunc quoque deuorant dominum suum.

Spiram vbi ventum est—ventum est autem admodum sero—, recta me confero vna cum equis ad aedes Thomae Truchses, eius ecclesiae Decani; siue quia ille sic crebris ad me literis iusserat, siue quia noueram omnia diuersoria militibus vndique differta, qui illic ferocius agere solent quam in bello, ita vt forteis decet viros. Apud hunc quoniam canonicos aliquot coenantes offendi, accubui pariter. Tepebat et illic hypocaustum, licet abesset nidor. Ilico rediit illa iam nimis nota corporis affectio. Itaque decretum erat in totum abstinere a delitiis Germanorum. Illic biduum refocillato corpore, Argentoratum peruenio. Nec hic decreueram commorari, sed Iacobus Spigel, Caesaris secretarius, vir eruditus ac moribus plus quam niueis, quem insalutatum praeterire non audebam, me prodidit sodalitio; cui nuper accesserat Lucas Bathodius, et hoc in amore caeteris vehementior. Datus est his dies vnus et item alter. Inde Sletstadium me confero, comitantibus aliquot; inter quos erat Bartholomaeus Latomus Treuir, singulari morum et ingenii dexteritate iuuenis, qui Friburgi moderabatur collegium philosophicum. Hinc rursum nos honoris gratia Colmariam vsque produxerunt aliquot e sodalitio; inter quos erat Beatus Rhenanus, qui me postridie Basileam vsque prosequutus est.

Quid ego tibi hic, mi Laurine, Thrasonem referam, commemorans quanto studio sit mihi reditum gratulatus senum optimus ac sanctissimus Episcopus Basiliensis, qui nunc quoque missis subinde xeniis et epistolis testatur suam erga me pietatem? quanto magistratus huius ciuitatis, quanto caeteri vel Ecclesiae vel studiorum proceres; copiosius etiam declaraturi studium animi sui, ni talibus officiis vbique prae me feram me nequaquam capi. Et adeo non latuit Germaniam adesse me, vt praeuolante rumore dies aliquam multos illic fuerim, ante quam aduenirem. Et interim isti nugones iactabant me demigrasse Vuittenbergam. Quid enim istos pudet?

Erat interim Basileae sat prospera valetudo, donec frigerent coenacula. Caeterum vbi perspicerem iam aliis esse frigus intolerabile, passus sum semel atque iterum incendi moderate. Sed ea ciuilitas magno mihi constitit; mox orta pituita pestilens. Pituitae

192. Germanis *N*. 208. Spiegel *N*.

189. hypocausto] Cf. Ep. 1248. 10n.
196. deuorant] So he soon sold them: cf. Epp. 1422. 23n., 1434. 24n.
199. Truchses] See Ep. 355. 49n.
208. Spigel] See Ep. 323. 12n.
210. sodalitio] See Epp. 302, 867. 24.
Bathodius] See Ep. 883. 13n.
213. Latomus] See Ep. 1252. 12n.
216. sodalitio] For the members of this Society in 1520 see BRE. 163.
postridie] 15 Nov.
220. Basiliensis] Utenheim: Ep. 598.

successit calculus, adeo subinde recurrente malo, vt nullus esset dies quin aut conciperem, aut parturirem, aut parerem, aut a partu decumberem, quemadmodum solent puerperae. Stomachus interim sic collapsus vt nullo remedio posset restitui. Mihi natura letalis est inedia; et calculi nixus, qui saepe biduum durabant, nihil minus patiuntur quam cibum. Itaque quum dolor esset quauis morte grauior, tamen non minus erat a stomacho collapso periculi. Quid multis? tantum hic erat calamitatis vt vel Nicolao Ecmondano fuerit satis futurum.

At interim corporis quamlibet magnis malis non cessit animus infractus. Praeter alia multa absolui Annotationes in Nouum Testamentum. Aggressus sum et absolui intra duos ferme menses Paraphrasim in Matthaeum: eam absolutam mitto Caesari, excepta est magno totius aulae fauore. Exhibuit eam Ioannes Glapion in sacello, praesentibus aliquot aulae primatibus, inter quos erat R. P. episcopus Palentinus; quorum candidissimo testimonio meae lucubrationes vehementer Caesari commendatae sunt. Protinus agnouit Caesar Erasmum, qui quondam patri Philippo porrexisset Panegyricum, ipsi pridem librum De Principe Christiano: ac munus sibi gratum fuisse, literis etiam non minus amanter quam honorifice scriptis testatus est. Testati sunt idem literis suis humanissime scriptis, quum alii complures tum ipse Glapion, N. episcopus Palentinus, Mercurinus cancellarius, Georgius Haloinus, R. P. Ioannes Carondiletus, archiepiscopus Panormitanus, Antonius Suketus inter consiliarios autoritatis praecipuae, Maximilianus inter secretarios primi nominis. Quum plerisque pensiones vel adimerentur vel decurtarentur, mihi polliciti sunt meam incolumem ac solidam futuram, iubentes vt maiora etiam a Caesaris benignitate sperarem in posterum. Quin ipse Caesar paulo post cum Anglorum Rege conuiuium agitans, vltro fecit honorificam mei mentionem, satis declarans quo esset in me animo. Id certo cognitum habeo ex his qui mensae astabant.

Scio iam dudum rides θρασωνισμὸν meum, sed huc me compellit sycophantarum impudentia: et tamen aliquanto minus narro quam res habet, tantum abest vt quicquam admentiar. Nam nec te fugere puto quam non sim huiusmodi gloriolarum appetens. Verum illud interim calumniantur quod tam diu haeserim Basileae, quod ante Caesaris abitum non adfuerim, quamlibet inuitatus amicorum literis. Hic vellem equidem, ornatissime Marce, mihi causam esse minus iustam quam est. Apud Caesarem nihil agebatur, nisi de fortuna vel constabilienda quae contigerat, vel augenda; et ego iam parta plane

263. *a* N^2: adstabant N^{13}.

232. calculus] See Ep. 1267. 10n.
236. inedia] Cf. Epp. 296. 17–18, 867. 168–70, 1211. 150–7.
243. duos ferme] But cf. Ep. 1255. 82n.
245. Glapion] See Ep. 1275.
247. Palentinus] See Ep. 1273.
249. Panegyricum] See Epp. 179, 180.
250. De Principe] See Ep. 393.
251. literis] Ep. 1270.
252. literis] Some of these were elicited later by Epp. 1275, 1273, 1276: cf. Ep. 1299. 38n.
253. N.] Cf. Ep. 1127. tit. n.
254. Mercurinus] Cf. Ep. 1299. 39n.
Haloinus] See Ep. 1269.
255. Suketus] See Ep. 1331. 15n.
256. Maximilianus] Transsyluanus; see Ep. 1553.
260. Caesar] Cf. Ep. 1302. 55–7.
269. non adfuerim] For his attempt to return in April 1522 see Ep. 1273 introd.
inuitatus] Cf. Ep. 1269. 10–12.

contentus eram, et Basileae me non fuisse ociosum res ipsa loquitur. Quid si hoc negocium mihi pluris fuisset, quod ad publicam vtilitatem pertinebat, quam quod mihi priuatim conducibile fuisset? num essem reprehendendus? Ad summos honores vocabar—hoc enim non vnis ad me literis testatus est Glapion—et tot argumentis compertum habebam Caesaris erga me studium, et metu scilicet abstinebam. Quod si tale periculum ostensum fuisset istis mundo mortuis, vt alatis pedibus hiantes aduolassent!

Ego si quid erat quod hic metuebam, nihil aliud erat quam ne cum Lutherianis conflictandi negocium ab eo mihi delegaretur, cui negare fas non fuisset: non quod faueam seditioso negocio, qui sic ab omni dissidio naturae quodam instinctu abhorream vt, si mihi pro latifundio lis esset suscipienda, citius rem deseram quam ius meum persequar. Sum enim vere vitis ac ficus illa apologetica e libro Iudicum, quae per legationem arborum vocata ad imperium bellumque gerendum, respondit se non posse deserere naturae suauitatem ac bellicis turbis inuolui. Erat hoc a magnis, sed falso, persuasum Caesari, me cum primis huic prouinciae gerendae esse idoneum, cum nemo deligi potuerit magis inutilis. Videbam vndique multos accinctos ad hoc negocium; agnoscebam quam essem impar tantae prouinciae, etiam si fuissem natura compositus ad tam odiosas pugnas; videbam alia multa quae dissuadebant, de quibus opinor magis expedit nunc siluisse.

Et tamen ne haec quidem tam multa deterruissent me a reditu, nisi me violentus ille tyrannus compedibus suis vinctum detinuisset. 'Quis iste tyrannus,' inquies, 'quum Eluetia tyrannos nesciat?' 'Phalaris' inquam 'ille calculus; cuius vtinam mihi liceat esse tyrannicidam!' Et hoc tamen contempto Sletstadium vsque profugeram: sed sic affectus ex itinere vt primum Brisaci apud Henricum Gallinarium, eius loci parochum, biduo refocillarim corpusculi lassitudinem ac febrim lenierim; deinde apud Beatum, amicum omnium candidissimum, refocillatus quadriduum, aegre me Basileam receperim, sed hic quoque apud Gallinarium refocillatus: verum interim obfirmato animo vt, si rescissem Carolum diutius apud nos commorari, sartis viribus retentarem iter. Vbi per famulum, quem in hoc praemiseram, cognouissem certum diem ad quem Caesar destinasset nauigare—is erat Maii primus, qui tum proxime imminebat—, exclusus a spe videndi Caesaris, continui me Basileae menses aliquot, haudquaquam indulgens ocio.

Interea quum eruditorum hominum literis Romam inuitarer, et complurium et eorum quibus fidere tuto poteram—sed praesertim R. Card. Sedunensis, qui frequenter per alios, sed bis propriis literis amanter magnoque studio scriptis hoc agebat: in quibus praeter omnem fauorem, praeter omnes spes, de suo pollicebatur quingentos ducatos annue, praeterea viaticum non sordidum—et eodem prouocaret literis humanissime scriptis Syluester ille Prieras, coepi et de

282. Lutheranis *N*.

287. Iudicum] 9. 8–15.
299. calculus] See Ep. 1267. 10n.
300. Sletstadium] See Ep. 1273 introd.
302. Henricum] An example of Erasmus' inaccuracy in Christian names; cf. Epp. 1054 introd., 1347. 256n, 264n. For Gallinarius, whose name was John, see Epp. 305. 207n, 867. 10, 1307.
314. Sedunensis] See Ep. 1299. 41n.
318. Syluester] See Ep. 872. 16n.

Roma adeunda cogitare, si quo pacto tyrannus ille meus daret commeatum. Et erant alioqui permulta quae me Romam prolicerent. Optimorum librorum et eruditissimorum hominum copia : tot amici veteres, inter quos erat et Ricardus Pacaeus, tum illic agens, et Paulus Bombasius, et Ioannes Faber, et Georgius Sauramanus, praepositus Vratislauiensis, iuuenis ad vnguem doctus ac maximis rebus natus, et Hermannus Phrysius, iuuenis olim magnus et nobilis inter eruditos futurus : tot noui, inter quos Coricius, vir candidissimi

323. Sauromanus *H*.

319. tyrannus] Cf. ll. 297–300.

322. Pacaeus] He had been sent off in haste, c. 19 Dec. 1521, to Rome to work for Wolsey's election to the Papacy; and arrived 27 Jan. 1522. He was still there on 30 April, but by 4 Aug. had retired to N. Italy. See Brewer iii. 1884, 1995, 2211, 2420; and cf. Epp. 1294. 13, 1360. 11.

323. Bombasius] For Erasmus' recent relations with him cf. Epp. 1213, 1236, and BRE. 221.

Faber] See Epp. 1260. 90n, 1299. 42n, 1324. 121n.

Sauramanus] Geo. Sauermann (1492?—31 Oct.? 1527), of good family at Breslau, after matriculating at both Wittenberg and Leipzig in 1508, entered Bologna in 1509, being already canon of Löbau in Saxon Lusatia. In 1513–14 he was rector of the University, and on 3 June 1514 LL.D. A *Panegyricus sermo* delivered to him as rector by Romulus Amasaeus, Bologna, Benedictus, 1513, speaks of him as holding a provostship at Glogau and a canonry at Breslau. For his acquaintance with Hutten at Bologna cf. HE. 85. He was still there in 1519, when he composed an oration on the death of Maximilian, Bologna, H. de Benedictis, 28 Feb. 1519: but soon afterwards went to Rome. Leo x took him into his service, and sent him in 1520 to salute Charles v in Spain. Adrian of Utrecht arranged an audience for him at Corunna in May; and as a result he was taken into the Imperial service, and accompanied Charles by sea to the Netherlands. See his *Hispaniae consolatio*, s.l. et a., dedicated to De la Mota (Ep. 1273) in Aug. 1520 from Louvain: where his friendship with Erasmus was no doubt formed. In the autumn he returned through Nuremberg (SE. 217) to Rome, and his last years were spent as Imperial proctor at the Papal court.

By 17 April 1520 he had received the deanery of St. Cross at Breslau, and c. 1521 was appointed provost of the cathedral. On Adrian's election to the Papacy Sauromanus addressed an oration to him, Rome, Ja. Mazochius, 1 May 1522; and edited also another delivered by H. Balbus (Ep. 23. 47n) before Adrian in Rome 9 Feb. 1523. Though a critic of the faults of the Church, he composed a strong defence against schism, *De religione ac communi concordia*, Rome, 1524. His last work was to edit Andr. Cricius' *De afflictione Ecclesiae*, Rome, F. M. Calvus, with a dedication to S. Turzo (Ep. 1242) dated 1 April 1527 from Rome. In May came the sack of the city, and after some months of misery he died of injuries then received: see Jo. Pierius Valerianus' *De litteratorum infelicitate*, 1620, pp. 86,7. For his relations with Erasmus see Ep. 1294. 13, and Lond. xx. 9, 66, LB. 875, 966, cf. Ep. 1479. 130n. A letter to Pirckheimer, 1 Feb. 1524 from Rome, is printed in P. p. 311. In Geo. Logus' *Hendecasyllabi*, Vienna, H. Vietor, May 1529, f°. F v°, are some verses on a son, Julius Clement, born to Sauromanus at Rome.

See a life by G. Bauch in *Zs. f. Gesch. Schlesiens*, xix, 1885, 146–81, abridged in ADB.: also Knod.

325. Hermannus] See Ep. 903. 12n.

326. Coricius] John Coricius (?Goritz) of Luxemburg († c. 1527 fin.), a cleric and jurist, who in May 1497 was in the employ of the Curia (Burchard ii. 377: cf. 482, 539, also Balan p. 325) and served under six Popes. In his later years his house and vineyard near Trajan's Forum was the resort of the poets of the Roman Academy; to whom on St. Anne's day, 26 July, he gave an annual festival. At this Aleander was a guest in 1516: see his *Journal*, ed. Omont, 1895, p. 17. About 1514 Sansovino erected for him a chapel in St. Augustine's church, with a fine altar group containing St. Anne. Poems addressed to the 'Ara Coriciana' are mentioned in MHE. ii. 33 of Feb. 1515 (cf. id. iv. 7); and in July 1524 Blosius Palladius edited a volume of *Coryciana*, Rome, L. Vicentinus, containing besides these poems one letter of Coricius himself. In 1520 Coricius was named by the Dominicans

pectoris, et Landauus olim futurus inter scriptores nobilis, nisi me plane fallit animi praesagium. Omitto nunc tot Cardinales : quorum maxima pars mihi impense fauet, vt ex amicorum literis cognoui, quidam etiam suis ipsorum literis animum erga me suum testati sunt. Si quis addubitabit de mea fide, productae literae docebunt me modestius quam pro re loqui.

Itaque quanquam dissuadentibus amicis omnibus, Constantiam adii, comitantibus vltro duobus amicis, Henrico Epphendorpio, praeter generis claritatem ac literas, moribus suauissimis, ac Beato Rhenano. Excepit nos omnes hospitio clarissimus vir Ioannes Botzhemus Abstemius, eius loci canonicus : quo quidem homine nihil adhuc vidi comius aut candidius ; diceres Musis et Gratiis natum. Domum habet quae Musarum domicilium videri possit : nusquam non prae se ferens aliquid nitoris et elegantiae, nusquam muta, sed vndique loquacibus picturis alliciens ac remorans oculos hominum. In aula aestiua, quam, vt ait, mihi parauerat, proxime mensam stabat Paulus docens populum. In altero pariete sedebat Christus in monte, docens suos discipulos : tum Apostoli per iuga proficiscentes ad Euangelii praedicationem. Secundum fumarium consistebant sacerdotes, scribae et Pharisaei, cum senioribus conspirantes aduersus Euangelium iam subolescens. Alibi canebant nouem sorores Apollinis, alibi Charites nudae, simplicis beneuolentiae et amicitiae non fucatae symbolum. Sed quid ego persequar totam illius domum epistola depingere ? cuius nitelas, cuius delitias vix decem diebus perlustrare possis. Sed in totis aedibus vndique ornatissimis nihil est ornatius ipso hospite. Musas et Gratias magis habet in pectore quam in tabulis, magis in moribus quam in parietibus.

Primo statim aduentu rogaram hominem ne quem vocaret ad conuiuium, quod et ego natura paucis delector : et tum sic eram affectus vt ego potius essem aliis molestiae futurus, quam vt multorum conuictu possem hilarescere. Primum lassus de via, deinde adeo grauidus vt nulla scropha aeque, denique partui proximus : praesentimus enim et hoc, non aliter quam puerperae. O vere miseram prudentiam ! Aderat tum forte R. D. Hugo, Constantiensis episcopus, vir heroica corporis proceritate, comitate singulari, homo

334. Eppendorpio *N*.

to act as one of their proctors in the Reuchlin case (HE. 174).

Like Sauramanus (l. 323n) he was cruelly handled in the sack of Rome (cf. Pierius Valerianus, *op. cit.*, pp. 87–8) ; and though he escaped to Verona, he soon died there of grief. Sadoleto recalling in 1529 the happy gatherings in his garden writes of 'dulces Corycii iracundias' (Sad. E. 106).

Erasmus' friendship with him was no doubt formed in Rome in 1509 ; perhaps through the introduction of Piso, for whose letter to Coricius, printed in A, see Ep. 216 introd. With it Piso sent him a present of Muscovite silver coins with Greek and Ruthenian inscriptions.

See Roscoe *Leo X* ; Gregorovius, *Rome in the Middle Ages*, xiv. 4 ; Pastor viii ; L. Geiger in his *Vierteljahrsschrift*, i. 145–61 and ADB. ix. 375 ; and J. Paquier, *Aléandre*, 1900, pp. 113–14.

327. Landauus] Ja. Ziegler : see Ep. 1260.

333. Constantiam] See Ep. 1315 introd.

334. Epphendorpio] See Ep. 1122 introd. ; but cf. LB. App. 346, 1732 D–F.

342. parauerat] Cf. Ep. 1248. 17n.

348. sorores Apollinis] Cf. Ep. 1331. 64–6.

361. Hugo] See Ep. 1316. 12n.

syncerus et absque fuco, absque supercilio : non militaris, vt fere solent apud Germanos, sed vere sacerdotem agens. Is ilico resciuit aduentum meum, et honoris gratia volebat accersere. Sed submonuit hominem Botzemus, parceret valetudini meae : se indicaturum quando id commodum esset futurum. Atque hic geminam humanitatis laudem promeruit Episcopus. Humanitatis erat quod offerebat officium, sed maioris humanitatis erat quod oblatum patiebatur recusari. Quidam enim indignantur seque contemni putant, nisi per omnia obseruias, vel tuo malo. Misit tamen oeconomum suum, qui mihi perdicibus aliquot donatis deferret quicquid rerum haberet domus Episcopi ; et vsi sumus assidua liberalitate Praesulis. Post dies aliquot enixus sum, sed sic vt nunquam maiore cruciatu. Languebam igitur e partu, sic vt nec mihi nec aliis essem iucundus : alioqui nihil deerat ad summam voluptatem. Deum immortalem, quod hospitium, quis hospes, quam belli homunculi, quam nitidus apparatus, quae fabulae, quae lectiones, quae cantiones ! O mensae coenaeque deum ! Non inuiderem diis poeticis suum nectar et ambrosiam, si valetudo fuisset aliquanto secundior.

Adblandiebatur et ipse loci situs. Imminet enim Constantiae lacus mire spaciosus, in longum simul et in latum ad multa passuum milia porrectus, nec minus interim amoenus. Addunt gratiam montes nemorosi vndique sese ostentantes, quidam eminus, quidam e propinquo. Nam illic Rhenus velut in Alpium confragosis ac praeruptis locis delassatus, tanquam amoeno diuersorio refocillat sese ; per cuius medium leniter delabens, apud Constantiam recipit sese in suum alueum, recepto simul et nomine : quanquam totus lacus semper maluit nomen suum debere ciuitati, Bregantinus olim dictus, qui nunc Constantiensis appellatur, donec ei quae nunc Constantia vocaretur, Breganto nomen esset. Dicitur et piscosus esse et profunditatis vix credendae, adeo vt alicubi summa aqua ab imo fundo absit cubitis centum. Nam aiunt ingentium montium moles aquis huius tegi. Is qui praeest sodalitio Dominicalium, vir integerrimus doctrinaque solida, sed in concionibus sacris admirabili quadam facundia, donauit nobis ex eo lacu piscem ingentem, quam Throttam appellat vulgus, munus rege dignum, si apud nos datum fuisset. Rhenus relicto ad dextram lacu, paululum praeterlapsus vrbem Constantiam, veluti ludens ac lasciuiens insulam facit, quam occupat insigne monasterium virginum ; ac mox in sese coiens

397. Trottam *N*.

363. militaris] Cf. Ep. 1158. 19n.

371. obseruias] Cf. Ep. 867. 37n.

377. belli homunculi] Cf. Ep. 1301. 18n.

381. Adblandiebatur] This expatiation is a measure of Erasmus' enjoyment of his visit. He hardly ever halts to descant on natural scenery.

391. Breganto] It appears from BRE. 233 that Erasmus is here making a mistake: attributing to Constance the name of Bregenz, which is at the other end of the lake.

394. Dominicalium] Ant. Guldenmünster (Pirata) of Hermannstadt, preacher to the Dominicans of Constance, and vicar of the Provincial, †21 Aug. 1534: see N. Paulus, *Deutsche Dominikaner*, 1903, pp. 313–23.

397. Throttam] In the *De esu carnium* (see Ep. 1274. 14n) Erasmus mentions the 'trocta' as one of the delicacies which the rich enjoyed on fast days (LB. ix. 1202 F).

400. monasterium] There seems to be no island between Constance and the Untersee except the well-known 'Insel' with its Dominican friary: but I cannot find any evidence of a nunnery there.

lacum efficit minorem, quem, incertum quamobrem, Venetum appellant. Ab hoc iusto alueo voluitur, plerunque vorticosus, sed vtcunque nauigabilis vsque ad oppidum, olim Cameram Imperialem nomine Schiffhusiam, ob traiectum, vt opinor, prius quam illic pons esset. Nam haud procul inde sunt cataractae, per quas se praecipitat magno fragore Rhenus: quanquam et alias frequenter cataractis intercisus et saxis impeditus, parum aptus est nauigiis vsque ad Basileam.

Sed interim Constantiam recurrat oportet narratio: quae ciuitas nulla re magnopere celebris est quam ecclesia perquam vetusta nec ineleganti; tum synodo illic olim habita, praesidente Caesare; sed praecipue Ioanne Hus illic exusto. Missitabantur vndique xenia, e locis etiam procul dissitis. Alius vinum aliquod insigne mittebat, alius auiculas, alius pisces, alius aliud. Magistratus honorario vino misso gratulatus est nobis. Canebant e propinquo diebus aliquot publici tibicines: nam hoc quoque solet honoris hospitibus quibusdam praestari. Quod si conuiuas quoque nosse cupis, assidue erant praeter Beatum et Epphendorpium Ioannes medicus, homo iuuenis quidem sed insigniter ingeniosus ac doctus, ac perinde sobrius et modestus; Michael Hymelbergius, quem vt tibi paucis depingam, pudore, modestia, doctrina, suauitate morum, alter Rhenanus est. Aderat et Vannius concionator, vir Euangelicae synceritatis.

A partu post quam nonnihil virium collegimus, horulam dabamus amicis salutatoribus, sed electis et commendatis: nec enim licebat omnium affectui morem gerere. Episcopus pro sua humanitate cupiebat quicquid poterat honoris exhibere. Sed ab hospite submonitus est me hominem esse modici cibi, vel nullius potius; abhorrere a tumultuosis conuiuiis: ne quem mea causa vocaret; ne quid apparatus adiungeret quotidiano. Paruit, et sodalitatem illam nostram dumtaxat accepit prandio. Ab hoc dimissus honorificentius quam ego sane promerebar, inuisimus R. P. Ennium episcopum Verulanum, tum illic nuncium apostolicum—nam iam ante coierat inter nos mutuis literis amicitia: qui tanta cum alacritate nobis occurrit ac si quispiam alicuius precii ad se venisset. Consedimus soli, variis de rebus confabulantes. Est enim vir adprime prudens et, quoniam in multorum principum negociis diu versatus est, singulari praeditus iudicio. Augebat et aetas aequalis et morbus communis mutuam beneuolentiam. Nam et ipse calculo fuerat obnoxius, eadem ex causa collecto malo, nimirum ex vinis earum

432. tum *a*: tunc *Lond.* 435. apprime *N*.

401. Venetum] The Untersee.

403. olim Cameram Imperialem] This expression is not clear. It perhaps means, as the Rev. W. A. B. Coolidge has kindly pointed out to me, that Schaffhausen was, from xii^{c} fin., an Imperial Free City. He suggests also that the reference may be to Maximilian's attempt in 1495 to introduce a Reichskammergericht and gemeiner Pfennig for the Empire: to which Schaffhausen was subject until its admission to the Swiss Confederation, 10 Aug. 1501.

404. pons] Mr. Coolidge informs me that there is record of a bridge at Schaffhausen as early as 1259–60: see the cantonal *Urkundenregister*, 1906, i, nos. 143, 145–6.

412. Hus] See Ep. 843. 323n.

418. Ioannes] Menlishofer: see Epp. 1331. 63n, 1335. 73n.

420. Hymelbergius] See Ep. 1315 introd.

422. Vannius] See Ep. 1335. 44n.

424. salutatoribus] Cf. l. 158n.

431. Ennium] See Ep. 1282.

439. vinis] Cf. Ep. 1311. 40–1.

regionum, tenuibus, acribus, asperis, crudis, crudelibus et inamoenis. Mutato vino desierat laborare, aut certe laborabat leuius. Communicabat et alia remedia ex Mediolano missa. Adornabat et ipse iter in Italiam, neque quicquam obstabat nisi Breue Pontificis, quod in singulas horas expectabat; me cupiebat itineris sui comitem. Ac mihi quidem gestiebat animus, quum non longius abesset Tridentum quam itinere sex dierum, vt aiebant. Nam illac erat eundum ob Caesarianorum et Gallorum dissidia. Sic enim nunc fruimur monarchis. Inuitabant Alpes e propinquo arridentes, dehortabantur amici: sed frustra, ni calculus violentus rhetor persuasisset Basilea repetita reuolare in nidum.

Interim dum Abstemius hospes innectit morandi causas, dum verba dant nautae—nam erat animus Schiffhusiam vsque nauigio deuehi, quod diffiderem me ferre posse iactationem equestrem: sic eram affectus—, commorati sumus Constantiae ferme tres hebdomadas. Tandem quum nautae nullum faciunt mentiendi finem, idque suo vel iure vel more, ira robur addidit, et conscensis equis hora octaua, peruolauimus Schiffhusiam ante tertiam pomeridianam. Vbi reditum est Basileam, visum est gustare vinum Burgundiacum, quod mihi multum recusanti ante dies complures donarat vir humanissimus Nicolaus Diesbach, decanus ac designatus episcopus Basiliensis, quem nunc coadiutorem vocant. Primo gustu non admodum adlubescebat palato, caeterum nox arguebat indolem vini. Sic enim subito recreatus est stomachus, vt mihi viderer renatus in alium hominem. Atque ego sane semper imputaram malum hoc vinis quibusdam, quae pleraque, quum cruda, acria et ob hoc inimica stomacho sint, tamen facile penetrant in renes, eoque crudam materiam secum deferunt. Ad haec quasi per se parum sint infelicia, malis pharmacis viciant, calce, alumine, rhesina, sulphure, sale: nam aqua, quam largiter addunt, minimum est malorum. Quid multis? pleraque digna sunt quae bibantur ab haereticis. Nam hoc ego tormenti satis esse putarim ad quoduis maleficium puniendum. Et tamen reperiuntur qui tam miseris villis dignentur inebriari.

Gustaram et ante vina quaedam apud Burgundiones nata, sed ardentia et austera. Hoc erat colore gratissimo, pyropum esse diceres, sapore nec dulci nec austero, sed suaui; nec frigidum nec ardens, sed humidum et innoxium; stomacho sic amicum vt nec copia largior multum offenderet: et quod in vinis subrubris rarum est, mediocriter soluebat aluum ob genuinam, vt coniicio, vim humiditatis, quam explicat in stomacho. O felicem vel hoc nomine Burgundiam, planeque dignam quae mater hominum dicatur, postea quam tale lac habet in vberibus! Non mirum si prisci mortales pro diis colebant, quorum industria magna quaepiam vtilitas addita est vitae mortalium. Hoc vinum qui monstrauit, qui dedit, quanquam monstrasse sat erat, nonne vitam dedit verius quam vinum? Aduectum est et aliud vas priore non inferius, nisi quod auriga plus satis

442. remedia] Cf. Ep. 1416. 9n.
447. dissidia] See Ep. 1228. 52n.
450. nidum] Cf. Ep. 1209. 4n.
451. Abstemius] Botzheim.
458. vinum] See Ep. 1316. 24n.
460. Diesbach] See Ep. 1353. 256-69.

diluerat aqua. Alterum obsignatum erat gypso, licebat exhaurire, non licebat infundere ; hoc non item. Et idcirco illud aduectum est non omnino plenum, hoc plenum vsque ad summum ; et hoc ipsum prodidit oenocleptam, quo se probare voluit bonae fidei vectorem. Atque interim qui nummum suffurantur, pendent : qui rem simul tollunt et vitam, impune ludunt.

Itaque, mi Laurine, facili negocio possum adduci vt totus demigrem in Burgundiam. Ob vinum, inquies ? Imo malim vel ad Iuuernos vsque migrare, potius quam vel semel experiar calculum. Hoc certe literis meis debeo, vt quocunque terrarum me vertam, nusquam mihi defuturi sint amici. Certe totius Germaniae, quae latissime patet, nullam arbitror esse ciuitatem quae non cupide sit exceptura Erasmum, si quo lubeat commigrare. Nec admodum mentiar, si idem praedicem de Italia et Gallia. Certe ad nonnullas inuisendas humanissimis literis sum inuitatus ; et quas adhuc inuisi, vel Constantiam vel Sletstadium proficiscens, atque inde rediens, vino misso, quod ex more nouis hospitibus honoris gratia donari solet, mihi gratulatae sunt. Quo quidem honoris genere intantum non delector, vt frequenter mandarim amicis, curarent ne quid tale fieret : non ob id solum quod existimem honoris hoc aliis deberi magnatibus, non Erasmo humili modis omnibus homunculo ; verum etiam quod haec officia lassis aut alioqui occupatis nonnunquam impedimenta sunt verius quam ornamenta.

Iam porro, quandoquidem Gloriosum e comoedia Militem agere coepi, quid tibi commemorem tot epistolas honoris gratia, vel ab eruditis viris vel a magnatibus, e longinquis etiam regionibus huc missas, non sine munere ? Quid referam doctos homines, quosdam etiam dignitate praeminentes, huc non ob aliud e longinquo profectos quam vt viderent Erasmum ? Quibus non ambigo quin vsu veniat quod Graecorum prouerbio dicitur, Thesauro sperato carbones repertos. Sed qualis qualis ego sum, haec certe coarguunt rabularum istorum impudentem vanitatem ; qui, vt scribis, isthic iactarant mihi nusquam in Germania tutam esse sedem, et ideo, opinor, quoties aliquo me confero, solitus sum impetrare fidem publicam. Caeterum quo minus multas vrbes inuisam, quod vel animi gratia fecissem nonnunquam, etiam si ad id per literarios labores daretur ocium, tamen hypocausta prohiberent, quae quidem hic feruent totum annum, vix tribus exceptis mensibus : et locum quem mihi Basileae paraui, mecum circumferre non licet.

Nec hoc minus impudens mendacium erat, quo me iactabant hic Basileae domum esse mercatum et ius ciuitatis redemisse, videlicet isthuc nunquam rediturum. Vt omnia mihi placeant in Germania— sicuti placent pleraque—, certe res vna propellit hinc, nimirum communis omnium hypocaustorum vsus ; quo fit vt solus habitem, ac nec alios liceat inuisere sine valetudinis meae periculo, nec aliis me liceat inuisere citra incommodum, qui non minus offenduntur frigore meo quam ego illorum calore. Illud verum est, esse Basileae qui mihi aedes dono obtulit quadringentis florenis aureis emptas, in

495. Iuuernos] Cf. Ep. 453. 9.
514. profectos] Cf. my *Age of Erasmus*, 1914, pp. 277–81.
516. prouerbio] See *Adag.* 830.
517. rabularum] Cf. ll. 1–15.
523. hypocausta] Cf. ll. 189–92, 570–1.
534. aedes] See Ep. 1316. 38n. The owner of it was Froben : see III. 120, 1.

quibus nunc versor. Sed ego nec emi, nec donum oblatum accepi. De ciuitate ne per somnium quidem est vnquam cogitatum. Quidam non infimae autoritatis apud Turegos semel atque iterum mecum egit per literas vt illic ius ciuium acciperem. Ego demirans quur haec ageret, respondi me velle ciuem esse totius mundi, non vnius oppidi.

De Gallia adeunda, quod eam mihi velut vnicum asylum superesse dictitabant, non omnino de nihilo nata est fabula. Persuasum habebam vinum esse causam morbi mei; necdum intellexeram tale vinum cominus a Burgundia suppeditari posse: et si potuisset, ferebantur hic tum varii rumores, metum iniicientes ne non essemus hic omnino futuri bellorum expertes. Tale si quid accidisset, ne Burgundia quidem potuisset siti meae succurrere. Verum illud, vt dixi, quum ignorarem, et rumores huiusmodi scrupulum iniicerent, coepi leuiter de Gallia adeunda cogitare, quae vel mediis in bellis vini copiam suppeditaret. Hac de re quum mentionem fecissem apud R. P. Franciscum archiepiscopum Ebredunensem, qui, tum hic legatione fungens, nos semel atque iterum inuisit, vltro pollicitus est ille se curaturum a Rege suo diploma, quo tutius eo liceret proficisci, si ita visum fuisset. Iuuenis humanissimus gestiens ac sibi gratulans apud mensam regiam quod Basileae vidisset Erasmum, egit de diplomate; aderat autem id temporis R. D. Card. Lothoringiae. Rex laetus etiam indulsit quod petebatur. Deinde, vbi Budaeum vidit, quem asciuit inter intimos aulae primores, 'Heus,' inquit, 'Budaee, mox habebimus Fabrum in nostra Gallia'. Quum Budaeus respondisset Fabrum non abesse a Gallia, Rex intellecto nominis errore, 'Erasmum,' inquit, 'Erasmum volebam dicere. Nam diploma paratum est quo tuto veniat'.

Inuitabat quidem me vetus illud Galliae hospitium, quae mihi nunquam non fuit iucunda. Inuitabat quod ante annos sex magnificis conditionibus me reuocauit: quas si tum accepissem, vt nihil aliud dicam, certe non tam diu digladiandum mihi fuisset cum aliquot stolidis mataeologis Louaniensibus; nec mihi calerent aures huiusmodi furiosis tragoediis, quibus hic feruent omnia. Et res esset aliquanto quam nunc est amplior, aut certe minus angusta: fortassis et valetudo melior, qui toties ob haec vina et nidorem hypocaustorum sum de capite periclitatus. Inuitabat et illud, quod in Gallia versans multo propius abfuturus essem a Brabantia: quo vel in bello transcurrere licuisset, ob noticiam et priuatam amicitiam eorum qui ciuitates hinc et hinc obtinent, quae sunt in confiniis. Vnum obstabat, bellum inter tres Reges. Quorum vni, nempe Carolo, iureiurando etiam addictus sum; alteri, nimirum Regi Angliae, pluribus nominibus sum obstrictus, atque adeo toti illi nationi; tertium, videlicet Galliarum Regem, ob tam propensum in me studium non possum non amare. Sperabam autem vel huius noui Pontificis opera breui pacem inter eos coituram. Quanquam

536. Quidam] Zwingli; cf. Ep. 1314. 1,2.
541. De Gallia] See Ep. 1319 introd.
551. Franciscum] Tournon: see Ep. 1319.
553. diploma] Cf. Ep. 1319. 3n.
556. Lothoringiae] See Ep. 997.
557. Budaeum] For his recent promotion see Ep. 1328. 54–93.
564. ante annos sex] See Epp. 522, &c.
574. amicitiam] e.g. with the branch of the Burgundy family settled at Tournehem: see Ep. 80 introd.
575. bellum] See Ep. 1228. 52n.

ad me quidem nihil attinebat bellum, vt qui non adirem Galliam illuc ducturus exercitum, aut aliquid magni muneris apud Regem ambiturus ; sed cum eruditis amiculis inter Musas ac literas suauius victurus quam hic viuebam. Itaque diploma iam multos menses apud me est, nec vsus sum.

Dices quur non huc potius ? Quoniam isthic omnia feruebant bellis, ferebatur esse rerum omnium ingens penuria, sed praecipue vini Gallici : cuius isthic vel in pace aegre est copia, si quis γνήσιον desideret. Et erat furiosis quibusdam datus gladius, quibus nec collegam esse libebat nec aduersarium. Et iam satis mihi videbar conflictatus cum monstris quibusdam, quae quum prodesse nec velint nec possint, tamen in hoc vnum vacant totam aetatem, vt vel male loquendo negocium facessant bonarum literarum cultoribus. Denique semper e Gallia breuissimus fuisset transcursus ad vos, si quid inuitasset.

Hactenus rem habes paucis, sed absque fuco. Iam quod scribis a nonnullis audisse te quod etiam apud Germanos audirem male, fortasse verum est : nec mirum, quum nusquam absint homines maledici. Equidem do pro viribus operam ne quis meo merito de me maledicat. Caeterum si mihi sperem tantam felicitatem quae nemini hactenus contigit, vt efficiam ne quis omnino de me male loquatur, tum vere tempus esset in proprium expuendi sinum. Roma Stunicam habet : habet et Germania nonnullos qui nesciant benedicere. Audio queri nonnihil quosdam impense Lutheranos, vt vocant, quod dilutior sim, quod blandior principibus, quod nimium pacis amans. At ego, vt verum fatear, malim in hanc peccare partem ; non tantum quia tutius, verum etiam quia sanctius. Placeat sua cuique sententia. Sunt et in altera parte qui me data opera suspectum reddere conentur, quasi mihi cum Lutheranis sit foedus. Sed huiusmodi rumores, qui studio finguntur vtrinque, quemadmodum temere nascuntur, ita facile euanescunt. Et habent hoc sane a priscis moribus quidam, vt ad huiusmodi rumusculos mire commoueantur.

Pridem late sparsus erat hic fumus libros meos exustos esse in Brabantia, idque autore R. P. Iacobo Hochstrato, vetere meo, si non familiari, certe amico ; et commentum tam impudens homines etiam literati desultoriis epistoliis distulerant. Sensi ilico technam quorundam, quos ego sane nescio quo nomine debeam appellare, nonnulli Lutheranos vocant ; videlicet hoc agentium, vt me, hominem simplicem et credulum, in Iacobum Hochstratanum irritarent : in quem si scripsissem impotentius, cogerer in ipsorum castra transire. O callidum consilium ! Mox ipsa res docuit tale nihil vel cogitatum fuisse apud nostros.

Successit huic rumor etiam atrocior, ex literis velut e Roma missis. Additum erat nomen hominis ἀξιοπίστου. Rem vt compertam scripsit, magno cum dolore, quidam vir illic grauis et eruditus ad Botzemum meum. Is pene exanimatus ad me perscripsit meos libros

607. quia *post* etiam *om. H.* 610. , vtrinque *a.* 616. epistolis *H.*

589. furiosis] Cf. Ep. 1358. 36–7.
602. expuendi] See *Adag.* 594.
Stunicam] Cf. Ep. 1268. 70–1.
613. exustos] See Ep. 1275. 57n.
614. Hochstrato] See Ep. 1006 introd.
616. desultoriis] Mart. Cap. 1, § 88, uses this word with *leuitas* Cf. an English writer of 1703, quoted in OED. s.v.: 'David danced with composed and decent, not desultorious and light motions, such as vain fellows are wont to use'. See also Ep. 1406. 76.
626. perscripsit] Perhaps in the letter mentioned in Ep. 1335. 1.

Romae publicitus Pontificis voce condemnatos esse. Risi protinus, et agnoui superiori simillimum commentum. Nimirum illud agebatur, vt homo rerum imperitus et credulus, hoc facto prouocatus, lingua calamoque Pontificem incesserem: quo facto cogerer ad ipsos transfugere. Caeterum quam id commentum fuit impudens, non solum compluribus literis e Roma scriptis testatum est, verum ipsius Pontificis Breui nuper ad me dato: quo certe nullum adhuc accepi vel amantius scriptum vel honorificentius. Quanquam quod ad laudes quidem attinet, sic interpretor, me admoneri qualis esse debeam, non depingi qualis sim. Certe a tali Pontifice vel probari vel amari non moleste fero. Ac ne Breue parum haberet apud me ponderis, submonuit me literis suis quidam e Pontificio famulitio non infimus, quum Pontifex sensisset diploma scriptum esse dilutius, quod is qui deformarat exemplum, propter amicitiam quam habet mecum non vulgarem, parcius de me scripsisset, ipsum sua voce pleraque dictasse. Atque iisdem literis idem amicus sacerdotium non aspernandum offert, quod iam possidet, cessurus vbi velim.

Nec est quod hic clamitent me praeda corruptum deserere veri patrocinium. Fatebor hoc esse verum crimen, si vnquam accepero munus vllum huiusmodi: quod tamen si caperem, non facerem absque multorum exemplo. Quicquid mihi fortunulae est, id totum fuit ante Lutherum orbi cognitum, et obtigit non ambienti. Dimidium obtrusit recusanti R. archiepiscopus Cantuar., dimidium vltro detulit Caesaris Caroli benignitas. Huic etiam si quid decedet, minuendis sumptibus augebimus censum. Si praemiis ad hoc bellum pertrahi potuissem, iam olim pertractus essem. Deterruit me perpensa, hinc negocii magnitudo, hinc virium mearum imbecillitas.

Audi nunc tertium, vtroque impudentius. Sparserant summum Pontificem nescio quid libelli scripsisse in me, eum a multis esse conspectum. Suboluit ilico techna: nimirum agit hoc factitius ille Pontifex, vt me prouocet ad calami linguaeque petulantiam. At ego ex Apostolicis literis didici Principi meo non maledicere, sed bonum venerari, malum ferre, si frustra sim moniturus.

Habet et diuersa pars fabulas suas, in qua nonnulli sunt qui sic agunt partes Romanae sedis vt, si conentur extrema, magis nocere non possint. Hi nuper rumorem sparserant Basileam multos confluere Lutheranos mei consulendi gratia; atque adeo Lutherum ipsum hic latitare. Is rumor hic me nequaquam grauabat, vbi quam plurimi sunt qui norunt esse falsissimum. Atque vtinam verum esset omnes Lutheranos pariter et Antilutheranos consilii gratia ad nos confluere, vellentque meis parere consiliis! Res humanae paulo melius, opinor, haberent. Multi me salutandi videndique gratia

627. condemnatos] See Ep. 1324 introd.
633. Breui] Ep. 1324.
638. quidam] Barbirius: cf. Ep. 1345. 15–17. His letter evidently was contemporary with Ep. 1324.
639. is qui deformarat] Hezius: for whom see Ep. 1339.
642. sacerdotium] This offer was perhaps the first step in the deception which Barbirius practised upon Erasmus about this time: see p. 331.
644. praeda] Cf. Ep. 1459. 54n.
646. munus vllum] Cf. Ep. 1326. 9.
649. Cantuar.] See Ep. 255 introd.; and cf. Ep. 1205. 38–44.
650. Caroli] See Ep. 370. 18n.
658. Apostolicis literis] Cf. Acts 23. 5, Rom. 13. 1–6, 1 Pet. 2. 18–19, Tit. 2. 9, 3. 1–2.
663. confluere] Cf. Ep. 1335. 65n.
668. salutandi] Cf. ll. 513–15.

conueniunt, nonnunquam gregatim ac plerunque ignoti. Nullus vnquam apud me professus est se Lutheranum esse, nec mihi datum est negocium hoc inquirendi, et diuinus non sum ; neque mihi quisquam hoc nomine notus aut commendatus esse coepit, quod Lutheranus esset. Ante quam dissidium hoc hucusque incrudesceret, cum omnibus ferme Germaniae doctis habebam literariam amicitiam, mihi sane perquam iucundam. Horum nonnulli refrixerunt in me ; quidam prorsus alienati sunt ; nec desunt qui se palam hostes profiteantur et exitium denuncient. Habebam item cum multis consuetudinem, qui nunc saeuiores sunt in Lutherum quam vellem, imo quam expedit ipsi causae. Nec ideo submoueo quenquam ab amicitia mea, si paulo propensior est in Lutherum, nec ideo renuncio cuiquam amicitiam, si ferocior est in Lutherum ; quum vterque quod facit, bono studio faciat. Sic enim interpretor quum in amico, tum in viro non malo.

Venerunt Basileam, quos aiunt suspectos quod sentiant cum Luthero. Hoc totum mihi volo imputari, si vel vnus me vocante huc sese contulit ; et nisi apud amicos satis testatus sum hoc mihi vehementer esse molestum. Quod si qui sese huc conferunt huius aut illius factionis, qua fronte me incusant, qui Basileae nec custos sum portarum nec vllum gero magistratum ? Fuit hic Huttenus paucorum dierum hospes ; interim nec ille me adiit, nec ego illum : et tamen si me conuenisset, non repulissem hominem a colloquio, veterem amicum et cuius ingenium mire felix ac festiuum etiam nunc non possum non amare. Nam si quid illi praeterea negocii est, nihil ad me pertinet. Sed quoniam nec ille ob aduersam valetudinem poterat ab hypocaustis abesse, nec ego ferre, factum est vt neuter alterum viderit. Cronbergius, Francisci gener, bis me conuenit ; cuius indoles et oratio me certe mirum in modum delectauit. Declarauit enim hominem simplicem fucique nescium, magno tamen ingenio praeditum. Sed hoc colloquium nec longum fuit nec caruit testibus. Imo si Lutherus adesset ipse, libenter miscerem cum homine colloquium, amanter et libere moniturus eum de multis, tametsi sero fortassis, nisi quod iuxta Paulum omnia sperat Christiana charitas.

Odi dissidium vt non aliud malum aeque, non tantum ex doctrina et institutione Christi, verum etiam occulta quadam naturae vi : quo magis discrucior, reputans hoc seculum sic vndique fermentatum et publicis et priuatis odiis, vt vix vsquam sit syncerae amicitiae vestigium. Nec hos amare licet quos meritissimo amas ; nec vlla mundi plaga vacat huius mali contagio. Altera pars contemni non potest, altera contemni non vult ; vtraque videtur si non in ore, certe in pectore habere Homericum illud. Et haud scio an alterutra possit opprimi sine graui bonarum etiam rerum ruina. Nec enim negari potest quin multa monuerit Lutherus quae corrigi sit in rem Christianam, quaeque mundus diutius ferre non poterat. Atque

696. Crōbergius *HN*^{3} : Crombergius *N*^{2} *Lond.*

684. Venerunt] See Ep. 1335. 65n.
689. Huttenus] See Ep. 1331. 57n.
696. Cronbergius] See Ep. 1331. 56n.
702. Paulum] 1 Cor. 13. 7.
711. Homericum] Perhaps *Il.* 4. 185–7 ; cited in *Adag.* 2721 as 'Contemnentis dicterium', to show 'nos . . contumelia leuiter commoueri'.

in hanc quidem publicam orbis tempestatem satis infeliciter incidit haec aetas mea, cui iam velut emeritae debebatur ocium, fruiturae, sicut par erat, pristinis studiorum laboribus : saltem liceret huius fabulae spectatorem esse, praesertim quum et ipse sim inidoneus histrio, et tam multi vndique vltro semet ingerant in proscenium. Verum id quo minus liceat, vtrinque sedulo procuratum est, dum in hac parte sunt qui me primum technis prolicere, mox vi rapere student in sua castra ; rursus in altera parte sunt qui modis omnibus conantur in hostium copias propellere, non ob aliud nisi vt hac via perderent, quem linguis, bonis literis ac veteri theologiae fortiter patrocinantem de gradu deiicere non poterant. Itaque factum est, non mea quidem culpa sed peruerso quorundam studio, vt vtraque in parte habeam quosdam mihi parum propicios : siquidem in parte altera sunt qui meum silentium fauorem inuisae partis interpretentur; rursum, inter eos qui Luthero fauent, sunt qui fremant et indignentur quod ob animi timiditatem, vt aiunt, causam Euangelii deseram ; nec deseram solum, verum etiam moliar aliquid ad constabiliendam causam pontificum, siue vt isti vocant papisticam.

Verum aliis quidem iam saepenumero respondi. Nunc lubens egerim cum Lutherano quopiam, sed cui sit aliquid aequitatis. Opinor enim me causam meam et illi probaturum, ex his quae ipse mihi largietur. Primum enim percontabor illum quid sentiat de Luthero. Vtique respondebit virum esse sanctum et Euangelicum, Christianae pietatis instauratorem. Deinde rogabo num huic similes sint quos habet sibi deuotos. Confirmabit haud dubium sic esse. Mox percontabor ecquod exemplum sit Euangelicum technis et vi in suam factionem quenquam pertrahere, praesertim quum non ignorent hanc professionem non esse minus periculosam quam fuerit olim Christiani nominis ? Iudaeorum erat obambulare maria et terras, vt vnum proselytum illicerent in nassam legis. Apostoli neminem humanis artibus allectabant, et celabant Christi nomen professos, donec vrgeret articulus profitendi.

Haec dicere possem, si professio Lutheranae factionis nihil aliud esset quam professio doctrinae Euangelicae ; et si quis eam apud istos aliquando clam professus esset. Nunc qualis sit illa professio, aliis iudicandum relinquo. Certe qualis qualis est, me inscio nata est, et me dehortante progressa, etiam vsque ad eos gradus intra quos adhuc maxima ex parte mundus applaudebat fabulae. Interim sequuta est Captiuitas Babylonica, Abrogatio Missae, totius Hussiticae doctrinae defensio ; praeter alia, quae Saxonica lingua conscripta me nec lectorem admittunt. Et tamen hactenus quum multis aliis de causis, tum hac praecipue, quod intelligerem negocium esse maius mea cognitione, de dogmatibus Lutheri nihil pronunciaui. Tantum aeditis aliquot epistolis testatus sum me prorsus alienum esse a foedere Lutheranorum ; et in scriptis illius quae mihi legere contigit, desiderare plusculum Christianae modestiae et optare minus amarulentiae.

740. ecquid *H*.

730. timiditatem] Cf. Epp. 1384. 20n, 1459. 80n.
732. papisticam] Cf. Ep. 1459. 94n.
744. proselytum] Cf. Matt. 23. 15.
753. Captiuitas] See Ep. 1153. 146n. Abrogatio] Wittenberg, M. Lotther, Jan. 1522 ; with preface dated 1 Nov. 1521.
755. nec lectorem] But cf. Ep. 1313. 85n.
758. epistolis] Such as Epp. 967, 1033. Ep. 939 Erasmus did not himself publish.

Hic rursus appellabo illum Lutheri amicum, num censeat hoc facinus, quod ille magno sui capitis discrimine, magno aliorum aggreditur, praeclarum esse ac multa laude dignum. Respondebit, opinor, prorsus apostolicum esse ac memoria dignum immortali. Age, vtar permisso. Quis igitur non iudicasset me mortalium qui viuunt omnium arrogantissimum, qui tantum laudis mihi vindicassem, vbi ne tantulum quidem promerebar ? Imo quis non censuisset me quouis Oreste insaniorem, si falsissimam gloriam capitis mei periculo voluissem emptam ? Iam erat plerisque monarchis ac praesulibus persuasum, me totius Lutheranae doctrinae fontem esse, autorem, propugnatorem et Atlantem : imo libros qui nomine illius circumferuntur Lutheri titulo, meos esse. An ego tacitus tantam gloriam mihi tribui pati debebam ? Clamat Ioannes, 'Non sum ego Christus' ; an me conueniebat obticescere ? 'Sed nimium' inquiunt, 'multis epistolis hoc testaris.' Imo tam multis epistolis vix adhuc persuadeo quibusdam, adeo mendacium hoc impudentissimum erat infixum animis plurimorum.

Iam quod ad modestiam et maledicentiam attinet, rursus percontabor Lutheranum meum an expediat Lutheri doctrinam quam maxime propagari in orbe, summisque et infimis quam commendatissimam fieri ? Nimirum respondebit hoc in primis expedire. Quur igitur quidam indignantur Erasmo, qui duas res vellet abesse a libris Lutheri, quae potissimum et fidem abrogant et optimi cuiusque animum alienant, arrogantiae speciem et maledicentiam immodicam? Et tamen haec ita sunt insigniter manifesta vt qui quam amicissime defendunt, non habeant colorem quem adferant, nisi sic commeruisse peccata nostra, vt per tam acerbum obiurgatorem scorpionibus caederemur. Mihi certe primum Lutheri spiritum nonnihil suspectum reddidit illa scriptorum ferocia, et nusquam non parata conuicia. Nec dubito quin aliis quam plurimis idem vsu venerit quod mihi. Si Lutheri doctrina sancta est, quam multos credis ab ea alienatos eo libello quo respondit Anglorum Regi ? quo principe vix alius hodie viuit omnibus regiis dotibus ornatior, nec alienior a tyrannide nec gratiosior apud suum populum ; nec apud quem bonae literae et egregia virtus magis sit in precio. Liceat hoc citra adulationis suspicionem testari de eo a quo nec accipio quicquam nec ambio.

Hoc certe negari non potest, Regem pio animo scripsisse, et si quid conuitiorum admiscuit in Lutherum, praeterquam quod ipsius exemplum posset praetexere, scripsit in eum in quem persuasus erat longe atrociora competere. Et tamen si quid in eo libello est alienum, suspicor esse dicteria quaedam acerbiora. Itaque si Lutherus collaudato pio Regis studio rem solidis argumentis fortiter peregisset, non violata regia dignitate, rectius, opinor, consuluisset suae causae : de qua nunc cum Lutherano quopiam perinde loquar, quasi sit optima. Quid autem inutilius quam conuitiari summis principibus ? quibus facillimum est ea contemnere, et in promptu est, si libeat, ἀντιμυκτηρίσαι. Ego nec amore nec odio cuiusquam mortalium, sciens prodam veritatem Euangelicam. Ferunt monarchae liberam admonitionem, seditiosam petulantiam non ferunt. Haec in hoc

773. Ioannes] John 1. 20, 3. 28.
792. libello] See Ep. 1308. 9n.
796. nec accipio] No permanent endowment by pension or benefice; cf. 1, p. 44. 9–15, Ep. 296. 111–17.
797. scripsisse] See Epp. 1227, 1228.

tantum dixerim, vt perspicuum sit quam nec Lutherianis dederim occasionem quur in me merito saeuiant. Non quod illos metuam, si suo vitio ferantur in me potius quam mea culpa ; sed quod velim aequitatem meam omnibus esse probatam. Nam prouolant hinc atque hinc aliquot epistolae, ceu velites, nescio quid minitantes ; et inter has vna non parum spirans veneni, etiam ante consertas manus.

Sed hic volo rursum vt adsit mihi Lutheranus ille, quem vt aequiorem delegi iudicem huius causae. Indignandi causae sunt huiusmodi. Videbar in epistolis alicubi nescio quid ostentare spei, si liceret, et si daretur ocium, me non defuturum tranquillitati rei Christianae et dignitati sedis Apostolicae. Quid haec promissio facit aduersus Lutherum ? Sed fingant me scripsisse nescio quid aduersus illum—quod adhuc sane verum non est, quum totus orbis vltro acuat stilum in illum ; quur vni mihi indignentur, si me commoueam, iussus ab his quibus vix tutum est non obsequi ? Sed illud mihi concedet, opinor, iudex meus, Lutherum non esse tam peruerse iniquum vt, quum ipse sibi permittat non solum ab omnibus Ecclesiae doctoribus dissentire, verum etiam a conciliorum decretis, indignetur si quis alicubi ab ipso dissentiat ; seque laesum existimet, si quis a conuitiis temperans, sacrarum literarum testimoniis, quibus ille tribuit plurimum, ac solidis rationibus inquirat veritatem. Nam huc ipse prouocat omnes : nec alio prouocat Romanus Pontifex quam vt Lutherus solidis rationibus ac sacrae Scripturae testimoniis coarguatur. Proinde non erat aequum minitari, prius quam vidissent qua ratione quaque moderatione scripsissem.

Iritabat autem multos ridicula suspitio, quae persuaserat libellum quem Rex Anglorum scripserat aduersus Lutherum, meo Marte compositum esse ; caeterum titulum Regis additum, quo magis grauaretur Lutherus. Et hac de re tam stulta, scribebant ad me serio magni principes et amici docti, conantes expiscari veri professionem. Quod si vicisset stultissima suspicio, videlicet in meum caput iisdem leporibus lusisset Lutherus quibus nunc ludit in Regem. At ego interim annis aliquot non videram Britanniam ; et quum Caletii salutarem Regem innumeris aulicis praesentibus, ne cogitabatur quidem de scribendo aduersus Lutherum, sed potius de componendo dissidio. Nondum enim exierat Captiuitas Babylonica. Porro libellum non prius resciui scriptum esse quam vidi excusum ; idque Brugis, quum illic Cardi. Eboracensis ageret de rebus componendis inter Caesarem et Gallum. Obsidebam ostium R. Card., fabulans inter illius proceres et expectans vt ad primam occasionem illum salutarem. Tandem prodit Marinus Caracciola, nuncius Apostolicus, libellum manu gestans. Rogo num liceat aperire. Annuit. Lego titulum dumtaxat, et quod Rex in ima margine primae paginae suapte manu subscripserat ; ac quoniam tum non

810. Lutheranis *N*.

815. vna] Perhaps the *Iudicium D. Martini Lutheri de Erasmo Roterodamo* (LE^2. 535 ; see Ep. 1348. 34n, and cf. ll. 937–40). For Ambr. Blaurer's endeavour to keep a ms. copy from reaching Erasmus in Aug. 1522 see Bl. E. 43.

818. in epistolis] Such as Epp. 1144, 1167, 1195.

842. Britanniam] His last visit had been in April 1517 : see Epp. 566, 577 introdd.

843. Caletii] See Ep. 1118 introd.

846. libellum] Henry's *Assertio* ; see Ep. 1227. 5n.

847. Brugis] See Ep. 1223 introd.

850. Caracciola] See Ep. 865. 67n.

licebat pluribus, arridens reddo librum. 'Inuideo' inquam, 'Luthero talem aduersarium.' Ille primum ringebatur magis quam ridebat. Vbi sententiam eandem dilucidius expressissem, respondit, 'Et ego gratulor Ro. Pontifici talem defensorem.'

Interea quum mihi quoque libellus esset certo ac saepenumero promissus, nescio quo casu non redditus est: suspicor ob abitum Card. opinione celeriorem. Est enim et hoc regium. Erat tamen destinatus libellus quem Rex suapte manu notauerat, 'pro D. Erasmo'. Is missus mense Augusto, anno iuxta Romanam supputationem millesimo quingentesimo vicesimoprimo, redditus est Basileae mense Feb., anno millesimo quingentesimo vicesimo secundo. Nec vnquam mihi licuit legere libellum regium, nisi ex aeditione miserabili Argentinensi; eoque perlecto, mox perlegi et Lutheri responsionem. Tantum mihi constat de libello, nec praeterea pilus vllus. Nec vnquam olfacere potui si cuius opera Rex illic adiutus esset. Plane phrasis ipsius est, et ingenium habet ad omnia felix et expeditum: et tamen si quid voluisset vti doctorum auxiliis, habet aulam differtam viris disertis et eruditis. Caeterum in epistola quid aliud laudaui quam animum Regis? aut quid aliud laudare poteram, non lecto libro? Hic expecto sententiam mei Lutherani, an aequum sit huius suspicionis tam inane somnium mihi obesse apud viros Euangelicos.

Audi nunc aliud crimen. Impingitur mihi quod ante quatuor annos non discesserim e proscenio, dicens 'Valete et plaudite': nimirum mea gloria meoque praemio contentus, quod linguas consecrarim theologiae, quod sophisticas ranas e scholis profligarim, quod contemptis ceremoniis ad fontes sacrae Scripturae sim adhortatus. Hic certe plus laudis mihi tribuunt quam ego agnosco. Sed ex hoc proscenio discedere non licet, nisi choragus ille noster iusserit. Et tamen sic hactenus ago fabulam vt illa sublimia Rosciis et Aesopis relinquam; denique comoedum esse mihi magis libet quam tragoedum. Ex voce, lateribus, arte meipsum metior. 'Sed obstas' inquiunt, 'reliquum fabulae peracturis.' Audiamus igitur et haec crimina. 'Romanam' inquiunt, 'Ecclesiam adhuc magnifacit et agnoscit. Romanum Pontificem adhuc coli iubet. Scribit neminem bonum vnquam subtraxisse sese huius regno.'

Haec aliaque permulta sunt in illorum literis. De regno nusquam memini. Alicubi scripsi pios omnes vbique fauere dignitati Pontificis. Quis autem non faueat eius dignitati qui virtutibus Euangelicis Christum nobis repraesentet? Et hoc addo, quoties aliquid tribuo dignitati Pontificis. Nemo vero nescit quibus in rebus sita sit vera dignitas Romani Pontificis: nec hoc vno in loco declaratum est in lucubrationibus meis. Ego vero doctus ex Euangelicis et Apostolicis

865. Nec vnquam] Until Feb. 1522.
866. Argentinensi] Grieninger's of 9 Aug. 1522: see Ep. 1227. 5n.
869. adiutus] For Luther's suspicions of Lee see Ep. 1308. 9n.
871. aulam] Cf. Ep. 999. 221n.
872. in epistola] Ep. 1228. 9.
876. Impingitur] I do not know where. Luther says similar things in his letter of 20 June 1523 to Oecolampadius (LE^2. 674): cf. Epp. 1384, 1397. For Erasmus' inclination towards retirement cf. Epp. 1075, 1158.
888. iubet] Cf. Ep. 1167. 343-4.
891. scripsi] Cf. Epp. 1144. 6-7, 1195. 39-42.
896. Euangelicis] Cf. Matt. 22. 17, &c. Apostolicis] Cf. l. 657n.

literis, etiam ethnicis principibus aliquid tribuendum esse didici, nisi palam impia iubeant. Ad hanc regulam nullius episcopi dignitatem contemnendam esse censeo. An non impium est contemnere bonum episcopum ? Sed depingunt quem velint contemni. ‘Et quis est’ inquiunt, ‘Romanus Pontifex ? an non exustor Euangelii, inimicus Dei, seductor totius Christiani populi ?’ Si de tali Pontifice loquuntur, a me nullus vnquam probatus est : et tamen si quis talis esset, non est meum illos de solio praecipitare. Viuit adhuc Christus, et habet in manu flagellum, quibus tales exturbet e templo.

‘Sed non est spes’ inquiunt, ‘sequuturum meliorem Leone.’ Primum, ego non sum iudex Leonis. Habet ille suum iudicem, cui stat aut cadit. Si praecesserunt tot boni, quur non est spes aliquem posse sequi priscis illis adsimilem ? Nam de hoc nihil pronuncio, ne cui videar assentari. Christus ipse per impium pontificem adiuratus respondit, nec prorsus obticuit a Pilato iussus loqui. Paulus quomodo agit causam apud Festum, Felicem et Agrippam ? videlicet appellat tyrannos mancipia diaboli, seruos peccati, hostes Dei, mox aeternis ignibus addicendos. Nunc vide quid isti responderint, ciuilitatem meam excusantibus. ‘Sic’ inquit, ‘diceret Erasmus, “Antichristus es, Papa : seductores estis, episcopi : Romana sedes vestra abominabilis est Deo” :’ aliaque in hanc sententiam multa, his etiam odiosiora. Non probant Erasmi ciuilitatem, nisi prius haec praefati, tam videlicet Euangelice. Primum illud quaeram ex meo iudice, an putet aequas huiusmodi leges, quas mihi praescribit : deinde an putet vtiles negocio Lutherano. Si haec scriberem in bonos pontifices, nonne videar iniurius ? Si in malos sic debaccharer, quid aliud quam iritarem crabrones in meum multorumque malum ?

Superest adhuc vnum crimen omnium maximum. In Paraphrasi, qua explico nonum caput Apostoli Pauli ad Romanos, tribuo minimum quiddam libero arbitrio, videlicet sequutus Originem et Hieronymum. Principio quum paraphrasis sit commentarii genus, quum profitear me in plerisque sequi probatos ac priscos interpretes, quid admissum est piaculi, si sequor alicubi Originem et Hieronymum, autores, vt arbitror, in sacris literis non aspernandos ? Atque id factum est ante quam Lutherus prodidisset dogma suum, siue Vuicleuiticum, Quicquid facimus siue boni siue mali, esse necessitatis absolutae. Nam mea Paraphrasis excusa est Louanii, anno millesimo quingentesimo decimoseptimo ; et aliquot mensibus erat Antuuerpiae scripta prius quam excuderetur. Atque interim quidam appellatur totus Erasmianus, quod de libero arbitrio mecum sentiat

928, 931. Origenem *H.*

905. quibus] The false concord is perhaps due to reminiscence of the original, ‘Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis’ : John 2. 15.

912. Paulus] The words here attributed to him are not in the Vulgate, nor in Erasmus' translation. But in the Paraphrase on Acts 26. 18 (which was not, however, yet published, nor perhaps written : see Ep. 1414) Erasmus employs some of these phrases.

926. Paraphrasi] See Ep. 710 ; and cf. Ep. 1268. 82–5.

928. libero arbitrio] Cf. p. 400.

929. commentarii] Cf. Ep. 1255. 38n.

937. quidam] Mosellanus : cf. LE[2]. 535. 9–11, 45–8, which Erasmus had no doubt seen in print (cf. Ep. 1348. 34n).

et a Luthero dissentiat : sed tamen huic datur venia, quod iuuenis bonae spei breui sit aliter sensurus.

Hic rursus appello meum aequum iudicem, quum hoc scripserim ante proditum Lutheri dogma, quum idem sentiant omnes theologi tum veteres tum recentes, Origines, Hieronymus, Chrysostomus, Hilarius, Arnobius, Scotus, Thomas, cur ego, velut autor huius sententiae, vocor in ius ? et quur qui dissentit a Luthero vocatur Erasmianus potius quam Hilarianus aut Hieronymianus ? praesertim quum eam quaestionem non susceperim pertractandam in Paraphrasi, sed obiter transilierim, quemadmodum fecit ipse Paulus, qui non dignatur illic respondere percontatori improbo ? Et tamen vide, lector, quanto minus illic tribuam libero arbitrio quam tribuant vel veteres vel recentiorum scholae. Suspicor enim haec esse verba quibus offenduntur ex capite nono. Quum enim proposuissem improbam quaestionem obiectam Deo, quae conatur illi impingere iniusticiam, ' Imo,' inquam, ' nonnihil est in voluntate conatuque ⟨nostro⟩ situm : licet hoc ita sit exiguum vt ad Dei gratuitam beneficentiam nihil esse videatur. Nemo damnatur nisi sua culpa : nemo seruatur nisi Dei beneficio. Eo dignatur quos vult, sed ita vt sit de quo gratias agas, non sit quod queraris '. Haec in Paraphrasi.

Videbam hinc Scyllae periculum illiciens ad fiduciam operum, quam ego pestem religionis maximam esse fateor. Illinc videbam Charybdim, malum etiam formidabilius, quo nunc non pauci tenentur, dicentes, ' Obsequemur animo nostro ; siue torquemus nosipsos, siue indulgemus animo, tamen eueniet quod semel statuit Deus '. Itaque sermonem meum moderatus sum, vt minimum quiddam tribuerem libero arbitrio, ne fenestram aperirem tam capitali socordiae, vt abiecto omni conatu vitae melioris, quod suo animo collubitum fuerit quisque faceret. Et tamen haec scribebam, ignarus fuisse quenquam qui funditus tolleret omnem liberi arbitrii vim ; quod dogma, etiamsi mihi constaret esse verum, nolim tamen nudis verbis in vulgus serere. Nunc quis nescit de fato disputatum inter philosophos ante Christum natum ? et hinc ad nos venerunt quaestiones inexplicabiles, de praescientia, de praedestinatione Dei, de libero hominis arbitrio, de futuris contingentibus: in quibus arbitror optimum esse non admodum anxie versari, quando abyssus est imperuestigabilis. Malim ea inculcare quae nos hortantur ad modis omnibus conandum optima : nihil tamen interim nobis arrogantes, etiamsi quid esse nostrum possit, sed totum iudicium deferentes Christo, cum bona fiducia de illius benignitate potissimum concepta.

Pronunciet hic igitur meus ille iudex, an mihi velut autori debeat imputari quod nemo veterum ac recentium non dixit ? An aequum sit mecum hac de re litigare, cum potius agendum sit cum tot huius sententiae autoribus, qui rem ex professo tractant, quum ego obiter in Paraphrasi paucis attigerim ? Fieri potest vt, quoniam non satis teneo omnia Lutheri dogmata, imprudens et in alium quempiam lapidem impingam : quod si contingat, num protinus in me frement illius amici ? Tot sunt vbique qui magnis clamoribus, qui libris aeditis in Lutheri doctrinam destomachantur : et mihi vni hiscere

943. Origenes *H*.

non licebit, si quid parum arrideat ? Saltem hoc concedant homini, vt vere scribunt, meticuloso, parum erudito, nullius in hoc rerum genere iudicii, vt tot probatorum virorum iudiciis subscribat alicubi, et in tumultu tam periculoso tacitus in eorum discedat sententiam, quorum autoritatem tot seculis sequutus est orbis Christianus.

Si quis Erasmum non potest amare vt Christianum infirmum, sumat in eum quem volet affectum : ego alius quam sum esse non possum. Si cui Christus impartiit grandiora dona Spiritus, et sibi fidit, vtatur in Christi gloriam. Mihi magis interim cordi est humiliora sectari, modo tutiora. Non possum non execrari dissidium, non possum non amare pacem et concordiam. Video quanta sit in rebus etiam humanis obscuritas, video quanto facilius excitetur tumultus quam sedatur ; et didici quot sint artes Satanae. Nec meo ipsius spiritui ausim per omnia fidere : tantum abest vt de alieno spiritu possim certo pronunciare. Cupiam omnes in hoc conniti, vt victore Christo coeat inter omnes Euangelica concordia, et excluso tumultu veris rationibus consulatur hinc sacerdotum dignitati, hinc populi libertati, quem Dominus Iesus liberum esse voluit. Huc euntibus pro sua virili non deerit Erasmus. Caeterum si cui magis placet omnia miscere, me certe nec ducem habebit nec comitem. Praetexunt energiam Spiritus. Saltent igitur bonis auibus inter prophetas, quos afflauit Spiritus Domini. Me nondum corripuit iste Spiritus: vbi corripuerit, fortasse dicar et ipse Saul inter prophetas.

Non dubito quin iamdudum dices, Quorsum ista tam multa, tam putida ? Nimirum huc, ne posthac talibus rumusculis vel tantillum commouearis, etiamsi nullus accurrat Hilarius qui te exhilaret animumque reddat. Vtrique viduae caeterisque amicis multam ex me salutem annunciabis. Simul atque se remiserit hyems, prouolabimus e nido. 'Quonam' inquies? Ad vos, si pacis affulserit serenitas. Sin minus, illuc vbicunque fuerit paratior salutaris vini copia. Nam Romae pestis odiose ludit, nec minus saeuit Lutetiae. Bene vale, vir optime.

Basileae, Calend. Febru. Anno a Christo nato M.D.XXIII.

1007. quem *H N*[2] *LB*: quē *a N*[1]: quae *Lond.* 1014. dicas *N.*

990. scribunt] Erasmus was perhaps thinking of the preface ⟨written by Ulrich Hugwald⟩ for Adam Petri's edition of Terence, Basle, 1522 f°. a[2]: in which is reprobated the opinion 'illorum qui hodie sibi et multis aliis Ecclesiae columnae videntur ; Christum professi, caeterum spiritus fidei prorsus ignari, Platonisantes virtutum illas laruas inculcant, ac per hoc Christo omnibus modis aduersi. Sed ex ignorantia, non malitia : quo magis ignoscendum. Nisi sicubi grammatici officio fungentes sacras literas a mendis repurgant, vel de lingua in linguam transferunt. Quibus theologicum nomen quidem adimere nihil veremur, cum nihil minus quam sacras literas et intellegant et viuant, molles et delicati.

'Sed tamen non ingrati agnoscimus bene de patria meritos. Non nescimus enim quantum Germania, immo totus Romanae quam vocauerunt Ecclesiae orbis, debeat melioribus literis. Quas illi de quibus loquor, si non ab interitu vindicauerunt primi, certe industria et ingenio iuuerunt plurimum'. This judgement, concluding however with its handsome tribute, is usually supposed, and most probably, to refer to Erasmus and his followers.

1017. Vtrique viduae] Two sisters of Laurinus: see Ep. 1458. 67 and EE. 71

1021. pestis] Cf. Epp. 1324. 113n, 1338. 62.

Lutetiae] Cf. Ep. 1328. 60n.

[1323]1343. From Ferdinand.

Opus Epistolarum p. 764. — Nuremberg.
N. p. 729 : Lond. xx. 43 : LB. 651 — 15 February 1523.

FERDINANDVS DEI GRATIA PRINCEPS ET INFANS HISPANIARVM, ARCHIDVX AVSTRIAE, DVX BVRGVNDIAE, ETC., IMPERIALIS LOCVM TENENS GENERALIS, ERASMO ROT. S. D.

Honorabilis ac erudite, sincere nobis dilecte. Accepimus litteras tuas ex Basilea, quibus, quae ad nos de laudabili opere Paraphrasis in Ioannem a te composito scripsisti, intelleximus, eaque nobis gratissima et summae iocunditati fuere. Et cupimus ac affectuose te hortamur, in eiusmodi dignis et maximis laudibus et praeconiis extollendis laboribus et vigiliis perseueres et persistas, illamque Paraphrasim impressioni ad communem doctorum et proborum vtilitatem et commodum, quam primum per ocium licuerit, exhibere cures, et vnam ad nos transmittere. Quod erga te, vbi occasio se obtulerit, omni benignitate et clementia nostra, in quibuscunque poterimus, recognoscere et rependere studebimus, et meritorum ac vigiliarum tuarum immemores non erimus.

Datum in ciuitate Imperiali Nurenberga, die decimoquinto Mensis Februarii Anno M.D.XXIII.

[1337, 1341]1344. From Willibald Pirckheimer.

Strobel's Beiträge i. 163 (α). — Nuremberg.
Nuremberg MS. PP. 324 (β). — 17 February 1523.

[First printed by G. T. Strobel in his *Vermischte Beiträge zur Gesch. d. Litteratur*, Altdorf, 1774 (α), evidently from the letter as actually sent and received, which, though not now extant, appears to have been then in his possession : see his preface, 30 May 1774. The autograph rough-draft (β) is also available as a source, among Pirckheimer's papers in the Town Library at Nuremberg ; hastily written, especially towards the end, with frequent abbreviations, and lacking some paragraphs and the dates. The letter must have been delivered within a few days ; for Ep. 1353 clearly is based on the news contained here.

For the elucidation of some points I am indebted to the assistance of my friend, Dr. E. Reicke, now Director of the Town Library and Archives : which was most generously given on the occasion of our visit to Nuremberg in Sept. 1906.]

S. Nil mirum, Erasme praestantissime, si fuerint qui te vti me placares admonuerint, tametsi minime commotum ; quoniam non defuere qui et me contra te instigarent, quod literas meas priuatim ad te scriptas in Caesaris publicasses curia. Ego vero, quum te semper et non vulgariter quidem amauerim, certusque sim de moribus tuis et vera probitate, scio te nil maligne aut fraudulenter hac in re egisse. Noui praeterea quasnam tibi aemuli struant insidias, tam Romae quam in Caesaris curia, praecipue vero in Germania inferiori ; noui et Lutheranorum contra te animum ;

1344. 1. vti . . . 2. tametsi α : admonerent vti me placares, licet β. 3. quod β : qui α. 6. moribus . . . probitate α : probitate tua β. nil . . . 7. re α : nihil in hac re peruersse aut fraudulenter β. 7. praeterea quasnam tibi α : quibus te β. struant insidias tam α : vrgeant insidiis et β. 8. quam α : et β. curia α : cura β. 9. Lutheranorum . . . animum α : quid Lutherani quidam de te sentiant β.

noui demum longo edoctus vsu, quam difficile sit ac negotii plenum tot resistere sycophantiis, tot repugnare calumniis, et ita repugnare vt nec Deus laedatur nec homines offendantur: vt interim de existimatione propria conseruanda sileam. Quapropter minime mihi molestum fuit si literas meas aliis etiam legendas tradideris, cum nil in eis contineatur cuius me pudeat aut poeniteat, tuaque intersit vt alii intelligant quidnam vtraque pars minitetur, qualeque periculum vtrinque instet. Valeant igitur qui nos committere tentant; ego enim in coepto nostro amore perpetuo et sinceriter quidem perseuerabo: quod et te facturum minime dubitabo.

Ceterum quod Lutheranos quosdam Euangelicum negotium prudentius tractare velles, tibi cum multis commune est votum. Sed vtinam pars altera quoque circumspectius ageret, ac magis rationi quam affectibus indulgeret! non enim tot tantaeque assiduae turbae orirentur. Potuisset, et adhuc posset, negotium hoc, si non penitus tolli, saltem aliquantulum sedari, si cum modestia, grauitate et comitate tractaretur. Dum vero insani quidam homines, et procul dubio a Deo exoculati, omnia cum terrore, comminationibus poenisque plane tyrannicis, et funditus quidem, extirpare contendunt, non solum incendium tantum non exstinguunt, sed potius assidue augent. Petiit Legatus Apostolicus hic a principibus vt tres vrbis huius concionatores, viri boni, eruditi et summe modesti, in vincula coniicerentur ac Romam ad poenam mitterentur, ob dicta quaedam, vt ipse dicebat, peruersa et haeretica: quum tamen postea compertum fuerit nil eos tale dixisse. Insimulauit et vnum ex eis, qui Hebraeis doctus est literis, Iudaismi; quum manifeste constet Christianis illum ortum esse parentibus.

10. longo . . . plenum α: quam molestum et negotii plenum sit β. 11. tot repugnare α: et β. repugnare α: resistere β. 12. laedatur *om.* β. 13. conseruanda *om.* β. Quapropter minime α: Haud igitur β. 14. etiam aliis β. 15. cum α: precipue quum β. tuaque . . . 16. intelligant α: sed ideo scripte fuerint vt et tu et alii intelligerent β. 16. minitetur α: tibi minaretur β. 17. instet α: instaret β. nos . . . 18. tentant α: inter nos dissidium querunt β. 18. perpetuo et α: ad finem vsque β. 19. quidem *om.* β. dubitabo. Ceterum α: dubito β. 20. quosdam *om.* β. 21. votum *om.* β. 22. pars α: et pars β. circumspectius quoque β. ac . . . 23. indulgeret *om.* β. 23. tantaeque . . . 24. orirentur α: orirentur scandala et tumultus β. 25. saltem β: saltim α. 26. et α: ac β. tractaretur α: ageretur β. 28. poenisque . . . contendunt α: et plane tyrannicis poenis abolere student β. 29. tantum α: hoc β. 30. hic *om.* β. vrbis huius *om.* β. 31. viri . . . modesti α: qui hic cum summa modestia Euangelium predicant β. 32. ad poenam *om.* β. 33. dicebat α: asserebat β. et . . . 34. Insimulauit α: quin β. 35. qui . . . 36. parentibus α: quoniam Hebraicis incubuerat litteris, Iudeum esse et Iudaicis parentibus ortum esse asserebat: quum tamen compertum fuerit nil tale, sed plane contrarium quid, a concionatoribus predicatum fuisse, et bonum illum virum Christianum et ex Christianis parentibus esse natum β.

30. Legatus] Chieregato: see Ep. 1336.

31. concionatores] Andr. Osiander (19 Dec. 1498—17 Oct. 1552), the reformer of Nuremberg, who was now preacher at St. Laurence's church, and to whom Chieregato imputed a Jewish origin; Dominicus Schleupner († 3 Feb. 1547) of Neisse in Silesia, who had studied at Wittenberg 1519–20 (cf. LE[2]. 329–31), and came to Nuremberg on Luther's recommendation as preacher at St. Sebald's; and Thomas Venatorius (c. 1488—4 Feb. 1551), a Dominican who had been brought to Nuremberg by Pirckheimer and was preacher in the Hospital. See Spalatinus' *Annales* ed. J. B. Menckenius in

Vix crederes, mi Erasme, quantum tam impudens mendacium et facinus tam audax Pontificis pariter et Legati detraxerit authoritati, quantumque pepererit contemtum, non solum apud Nurenbergenses sed summos etiam principes ; parumque abfuit quin ingens concitaretur tumultus, non sine magno periculo Legati et quorundam, coactusque est Senatus Nurenbergensis diurnas stationes ac nocturnas agere excubias, vt tanto obuiam iret malo. Egit et alia quaedam Legatus leuissima et parum probata : ex quibus talem sibi peperit contemtum, vt non sine rubore in publicum prodire audeat. Nemo enim, nemo, inquam, vel minimo eum dignatur honore, sed vniuerso populo ludibrio et contemtui est.

Et haec omnia illi euenere fraudibus monachorum, quibus maiorem quam debuit, attribuit fidem. Illi enim infensissimo odio Nurenbergenses persequuntur, ac Lutheranos appellant, quia hoc anno omnes sustulere mendicos, adeo vt nemo amplius in publico mendicare ausit : quibus tamen omnibus, et large quidem, prouident iuxta conditionem vniuscuiusque. Quod pietatis officium omnes laudant, et largiter bona sua conferunt ; monachi vero, quicquid egenis accedit, auaritiae ac ventribus eorum decedere putant. Hinc illae lacrimae et Acherontis commotio. Admonui Legatum per amicos—mihi enim illum sine periculo conuenire non licuit—vt monachorum caueret insidias : sed et me illi suspectum reddidere ; nunc vero sentire incepit quam sincere secum egerim.

Scripsit Pontifex Senatui Nurembergensi, et quaedam falsissima obiecit ; id omne in Legatum refertur, cui nec summe petenti responsum dare voluit Senatus. Insimulatur etiam nescio quid summe scelerati. Scripsit et Pontifex inter cetera principibus, se ingenue fateri multa nephanda scelera quibusdam iam annis in sancta sede Romana perpetrata esse et ob ea peccata clerum Lutherana plecti haeresi : omnes enim, inquit, errauimus, et vnus-

37. tam impudens α : tale β. et . . . 38. Pontificis α : sump⟨tibus⟩ pontificiis β. 38. authoritati β : auctoritatis α. 39. quantumque . . . contemtum α : pariterque contemptum pepererit β. Nurenbergenses α : nostros β. 40. etiam α : quosdam β. 41. non sine . . . 49. fidem α : ita vt Senatus nocturnas quoque excubias agere cogeretur. Nec Legatus se paruo exposuit periculo ; qui ita contemnitur vt nemo preter paucos illi honorem deferat. Fertur et alia quedam leuissima egisse, circumuentus πτοχο⟨τυράννων⟩ insidiis β. 50. persequuntur, ac Lutheranos α : prosequi ceperant, Lutheranosque β. quia . . . 53. vniuscuiusque α : quoniam neminem ex ciuibus suis amplius mendicare sinunt, sed cunctis indigentibus necessaria prebent : ad β. 53. laudant . . . 55. putant α : libenter bona sua contribuunt ; quod illi molestissime ferunt, auaricie sue adimi putantes que in pauperes Christi erogantur β. 56. et Acherontis . . . 72. amplectuntur α : Verum nemo vere dicere

Script. rer. Germ. ii (1728), 620 ; ME. 234 ; F. Roth, *Einführung d. Reformation in Nürnberg*, 1885, pp. 108–17 ; and *Deutsche Reichstagsakten*, j. r. iii, ed. A. Wrede, 1901, p. 411.

39. contemtum] For the indignation excited in Nuremberg see a letter of the Ratisbon delegate, Hans Portner, 4 Jan. 1523 : cited in *Deutsche Reichstagsakten*, iii, p. 925n.

60. Senatui] For Adrian's Briefs at this time to various towns see *Deutsche Reichstagsakten*, iii, p. 404n. Some of them have been printed ; but not, so far as I know, this one.

63. principibus] The quotations here are from the instructions given to Chieregato, c. 25 Nov. 1522 : printed by Peyp, Nuremberg, 1523, in German and Latin, the latter in two issues with the *Grauamina* (l. 165n) attached. See *Deutsche Reichstagsakten*, iii, pp. 391, 397.

66. errauimus] Cf. Is. 53. 6.

quisque in viam suam declinarunt, nec inuentus est qui faceret bonum, et nec vnus quidem. Pollicetur tandem multa: quae vtinam velit, et quum velit, possit, et quum possit, re exequatur! Quod multis impossibile videtur: sed Deo omnia sunt committenda. Male audiunt Nurenbergenses a quibusdam tanquam Lutherani, quia Euangelicam doctrinam cupide amplectuntur. Vtinam Romanenses ea qua Nurenbergenses modestia et morum probitate vsi fuissent, et adhuc vterentur! nam minus viderent, audirent ac sentirent quae assidue perferre coguntur.

Sed de his satis. Scriberem tibi quid in conuentu isto decretum esset, si id tenerem. Multa enim in medium deducta sunt, praecipue de vniuersali Germaniae pace constituenda, sed pauca expedita; praeterquam quod populus nouis exactionibus aggrauatus est, nempe vt de omnibus mercibus, siue in Germaniam importandis siue exportandis, persoluantur quatuor aurei de centum, scilicet vt habeant δημοβόροι βασιλέες quod agant. Vtrum vero tam intolerandum onus perferri poterit, exitus ostendet. Legati ciuitatum omnes insalutatis abiere principibus, nec vllo pacto annuere voluerunt. Hoc principes ferunt molestissime, et, ni fallor, magnae inde turbae insurgent. Principes enim omnino exactionem illam ratam haberi volunt; ciuitates vero penitus reluctantur, ac omnia potius ferenda esse putant quam tam inhumanum iugum. Et interim contra Turcas accingimur, quum apud nos omnia dissidiis et odiis flagrant; aliisque auxilia pollicemur, quum nos omni destituti simus subsidio. Cernunt principes vbique nobiles moliri defectionem, norunt subditos grauissimis premi oneribus, insuper tamen ciuitates etiam alienare contendunt: quod profecto minime fieret, nisi diuina nos vrgeret vindicta. Sed longior sum: Deus sit nobis propitius!

Quod vero scribis, Pontificem literas ad te humanitatis plenas dedisse, gratum mihi fuit audire, cum honoris tui, tum sycophantarum tuorum gratia. Facit profecto non imprudenter, si te et alios doctos demulcet. Satis enim multi iam irritati sunt; quos Hochstratus, Eckius, Aleander et vniuersa sophistarum turba minime quiescere sinent, nisi Pontificis intercedat autoritas. Sentient tandem Romanenses quam sit res periculi plena ensem in manus tradere hominum insanorum, temulentorum, temerariorum, fastu et arrogantia repletorum; quamuis iampridem experti sint quanta mala hinc inde temeritas et parum considerata excitauerit audacia. Silent quidam indignis habiti modis, idque sub praetextu pontificiae auctoritatis: qui plus taciturnitate sua se vendicant quam quidam tumultuantes et omnia clamore replentes, quamuis et ii forsitan tempore suo loqui incipient.

poterit Nurembergenses hucusque impie quid aut aliud quid egisse quam quod viros bonos et Euangelice doctrine studiosos deceat *β*. 73. Romanenses *α*: Antilutherani *β*. qua . . . probitate *α*: modestia qua Nurēbergenses *β*. 74. et . . . 75. coguntur *α*: non enim audire, videre ac sentire cogerentur quae illis quotidie accidunt *β*. 76. Scriberem . . . 110. aduenere *α*: Fiat voluntas Domini,

67. nec inuentus] Cf. Ps. 13. 3, 52. 3.
80. mercibus] For these proposals see Ranke, *Hist. of Reformation*, bk. 3, ch. 2.
82. δημοβόροι] Cf. Hom. *Il.* 1. 231.
96. literas] Ep. 1324.

Sed vt tandem ad Frobenii negotium deueniamus, aduenere literae tuae nouissimae perquam oportune, nempe quum Ferdinandus postridie abiturus esset, nec amplius in concilium venturus nisi vt valediceret. Confestim igitur rem aggressus sum, et amicos, qui iam praesident, eadem nocte rogaui vt operam darent quo voti compotes euaderemus. Rem vero totam Cancellario, vt vocant, Caesarei regiminis delegaui, homini non minus tibi quam mihi amico: cui etiam literas tuas pridem ad Ferdinandum conscriptas tradidi. Commiserat enim Oecolampadius ne illas alicui praeterquam Spiegelio vestro consignarem; verum quum ille nusquam compareret, iamque Ferdinandus se ad abitum praepararet, illas amplius retinere nolui. Cancellarius igitur, Vdalricus Varenpuhler seu, vt tu eum in epistola quadam nominas, de filicum colle, confestim Ferdinando in concilium venienti literas tuas obtulit, simul et preces nostras exposuit ac exemplaria ostendit. Princeps vero literas tuas auide arripuit et legit, confestimque votis annuit. Verum quum res non solum in manu ipsius sita esset, data oportunitate ipsemet illam principibus proposuit, non sine honorifica nominis tui mentione. Qui omnes cum legatis pariter Erasmo morem gerendum esse decreuerunt: tametsi negotium aliqualiter in hoc haeserit, quod quidam censerent priuilegium, vt vocant, non ad omnes libros sed solum ad transmissa dari debere exemplaria. Sed diligentia Cancellarii et amicorum opera generale impetratum est priuilegium.

Admonuit Ferdinandus sua sponte Vdalrichum vt literas ante

sine cuius nutu hec non aguntur. Caeterum β. 111. perquam oportune α: recto suo aduenerunt tempore β. 112. nec α: ac non β. concilium . . . 113. valediceret α: principum conuentum, nisi vt valedicer⟨e⟩t, esset venturus β. 113. et amicos . . . 115. vocant α: non opera Legati seu Spigelii tui, qui nusquam comparuit; quamuis, si affuisset, nihil sine aliorum adminiculo expedire potuisset, polliceatur ipse quid velit. Secretarii enim non eius sunt authoritatis apud Ferdinandum cuius fuere apud Maximi⟨lianum⟩, precipue Germani, nec res ista in soli⟨us⟩ Ferdinandi potestate, sed principum sita fuit. Cancellarium igitur, vt apellant β. 116. delegaui . . . 122. colle α (122. eam α: *correxi*): V. Varen aggressus sum, hominem tibi notum et amiciss. Huic litteras tradidi quas pridem ad F. scripseras ac Spigelio tradendas commiseras, pariter et Frobenii exemplaria que vna miseras, ac negotium totum comisi; qui β. 123. literas . . . 124. ostendit α: tuas dedit litteras, exempl[er]aria ostendit ac preces Frobe⟨nii⟩ exposuit β. 125. literas . . . votis α: perquam humane litteras legit ac confestim votis nostris β. 126. Verum . . . data α: dataque β. 127. ipsemet illam α: rem β. proposuit α: exposuit β. 128. mentione α: praefatione β. cum legatis pariter α: vnanimiter β. 129. tametsi . . . 135. ipse α: F. itaque V. litteras quam primum expediendas commisit, vt ipse ante discessum adhuc suum β.

111. nouissimae] Ep. 1341, which evidently was accompanied by a second letter from Erasmus to Ferdinand in sequence with Ep. 1323; for the resemblance between the privilege granted (Ep. 1341. 10n) and the opening of Ep. 1341, probably implies that in drawing it up Varnbuler had before him a letter of Erasmus similar to Ep. 1341, and adopted its wording.

112. abiturus] Ferdinand left Nuremberg on 16 Feb.: see a letter of Planitz, *Berichte aus dem Reichsregiment in Nürnberg*, ed. E. Wülcker and H. Virck, 1899, p. 371.

117. literas] Ep. 1323.

118. Oecolampadius] This seems to imply that he paid a visit to Nuremberg about the beginning of Feb., bearing Ep. 1341. The visit can only have been brief. I find no trace of it in such of his letters as survive: Oec. E., f. 209, Zw. E[2]. 271, 280.

122. epistola] Ep. 867. 36.

134. literas] The privilege, which is dated 14 Feb.; see Ep. 1341. 10n.

discessum suum expediret, vt ipse manu propria subscribere posset. Is igitur, licet negotiorum mole obrueretur, paruit, et ante discessum Ferdinandi totum negotium absoluit—idque gratis et sine pecuniis, quod apud nos rarissimum est—, non tam mei quam tui gratia. Si igitur res acta est vt cupitis, bene habet, quum tibi semper et vbique morem gerere sim paratus, nec minus Frobenio commodare desiderem ob communem studiorum vtilitatem ac hominis probitatem. Bene feceris tamen si Vdalrico vel paucis literis gratias agas, et Frobenii nomine exemplar ei pro beneuolentia sua transmittas. Tale enim diploma, praecipue generale, sine viginti aureis impetrari non potuisset.

Ceterum libenter tibi illuderem, quod quibusdam confisus, qui tibi fumum promisere, nobis hoc negotium iniungere nolueris; etenim si ipsimet interfuissent, opera nostra indiguissent. Non enim Ferdinandi secretarii eius apud illum sunt autoritatis cuius olim apud Maximilianum fuere: quapropter parum abfuit quin negotium fuisset neglectum. Quodsi mihi respondere volueris, noluisse te mihi molestum esse, praecipue quum haberes qui rem egregie posset expedire, non accipio excusationem; quum et ille tibi verba dederit, mihique vix aliud quid gratius obtingere possit quam tibi rem gratam facere, et animum meum non tam verbis quam factis ostendere. Remitto igitur tibi tuas litteras ad illum; cui forsitan minime sua deerit excusatio.

Mitto et Legati ad te literas, nec non et alias quasdam; tuas vero recte illi consignaui. Non respondit, quia itineri se accingebat, nec abire ausus est nisi in Ferdinandi comitatu; ita periculis et ludibriis se reddidit obnoxium. Refert Pontifici principum responsionem, qualem forsitan nullus vnquam reportauit, licet episcopis quibusdam repugnantibus. Blandis contexta est verbis, sed ita acerba vt vix aliquid auditum fuerit asperius. Addita sunt Grauamina nationis Germanicae septuaginta ferme aut paulo plus, quae nec amplius perpeti velle aut posse se nostri asserunt; satis sibi verborum hucusque datum esse putant, ac tempus esse vt aliquando euigilent. Quo cuncta haec spectent, tute considera.

Sed calamum reprimere necesse est; quid enim aliud agerem

136. Is . . . 138. gratia α: quam rem V. perquam gnauiter et cito expediuit, et, vt videres quantum tibi deferret, diploma hoc gratis et sine omnibus tradidit pecuniis, quod hic mitto β. 139. acta . . . tibi α: ex animi tui ac F⟨robenii⟩ sententia expedita est, gaudeo; tibi enim β. 140. sim . . . 142 Vdalrico α: cupio, quin et libenter Frobennio, vtpote viro bono et comodo. Tu autem benefeceris si V. β. 142. gratias agas α: pro humanitate sua gratias egeris, pariter β. 143. ei . . . 172. MDXXIII α: mittas. Nisi enim tibi, res absque x florenis non

Ep. 1343 followed next day; cf. Ep. 1353. 227–39.

144. viginti] In his rough draft (β) Pirckheimer says x.

146. quibusdam] The reference is to Spiegel: against whom Pirckheimer shows some feeling.

156. litteras] This letter to Spiegel is not extant.

158. literas] Not extant: apparently written before receipt of Ep. 1336.

tuas] Ep. 1336, of the same date as the first letter answered here by Pirckheimer.

161. responsionem] of 5 Feb. 1523: printed in Peyp's Latin volumes mentioned in l. 63n. See *Deutsche Reichstagsakten*, iii, pp. 435–43; also 417–35, 443–7.

165. Grauamina] By the time these were printed, Nuremberg, F. Peyp, 1523 (Panzer vii. 465), they had risen to 100: see B. J. Kidd, *Documents of the Continental Reformation*, 1911, p. 106.

Bacchanalium die? Tu vero, mi Erasme, bene vale, et me tuum semper esse putato; nam et ego de te ita sentio.

Nurenbergae, XVII. Februarii, Anno Salutis M D XXIII.

[1320]1345[1350] TO HERMAN LETHMATIUS.

Gouda MS. 959. Basle.

LB. App. 321. 21 February 152$\frac{2}{3}$.

[An original letter, autograph throughout, except the address, which is by a secretary: one of a small collection of letters written to Herm. Lethmatius which are now in the Town Library at Gouda, all but one of them (Ep. 1359) autograph. The Library records show that they were given to the Library of St. John's, the Groote Kerk, at Gouda (out of which the present Town Library grew) by Henry Lethmatius, great-grandson of Herman's brother, in 1653—a date which dissociates them from the Gouda MSS. of vol. i, p. 613.

It appears from Ep. 1383. 17–21 that this letter was being circulated in print in Aug. 1523; but no copy of such an issue seems to exist. Erasmus, for an evident reason (ll. 43–4), never included it among his published letters; and the first known print of it is in Th. J. ab Almeloveen's *Amoenitates theologico-philologicae*, Amsterdam, 1604, p. 62—not an accurate text.

The MS. has suffered much, part of it being badly faded and the paper decayed, perhaps through water; and the right-hand edge of the recto being for the most part worn away. Also, while it was in his possession, Henry Lethmatius pasted over some part of the verso with paper, on to which he transcribed the lines (38–45) thus covered. For these reasons the text is often difficult to decipher; and in the lines covered only a few of the words can be read through the adherent paper. But with the help of a copy which he made with his own hand (cf. his inscription in J. Fisher's *Assertionis Lutheranae Confutatio*, Antwerp, M. Hillen, 1523, also presented by him to the Library: 274, E. v. 68), most of the gaps can be reconstructed with certainty. For the year-date he has in each case—on the MS. and in his copy—1522. It seems likely that the final figure was legible to him, and therefore correctly transcribed. If so, the interpretation to be put upon it is shown by the mention of Adrian's Brief (Ep. 1324).

Besides the Gouda MS. there are ms. copies of this letter in the University Libraries of Basle (Amorbachiana) and Leiden (no. 51), and the Royal Libraries at Brussels (Geldenhauer's *Collectanea*) and Munich (Cam. 33, f. 173); but as the original letter exists, they have little importance. Some of them may have been made from the printed text. All agree in giving the year-date 1522. The remaining letters in Lethmatius' collection are printed by Almeloveen, pp. 65–93: see also I. W⟨alvis'⟩ *Beschryv. d. Stad Gouda*, 1714, p. 218.

Dr. J. Prinsen in editing Geldenhauer's *Collectanea*, 1901, p. 148n, and considering only the copy there, suggested that this letter might be in part a forgery. But as Dr. L. A. Kesper shows in *De Nederlandsche Spectator*, no. 34, 1904, the existence of the autograph original entirely dissipates this opinion.]

S. P. Hilarium iam dicaram tuo Moecenati priusquam tuae litterae huc vocarunt. Primum destinaram Regi Galliarum; sed dehortantibus licet amicis, verti consilium ob hos rerum tumultus omnibus bonis studiis inimicissimos: quorum ego nullum video finem nisi si quis exoriatur ἀπὸ μηχανῆς θεός. Proinde magis tibi gratularer aulam, si tempora essent tranquilliora. Tui vero candoris est quod mihi gratias agis, imo tu teipsum ornas tuis istis eximiis virtutibus; quibus, vti confido, vicissim ornabis Christum, cui debentur omnia. Videris enim mihi multis nominibus felicissimus,

expediuisset. Verum quia Spiegel non venit, litteras tuas ad illum tibi remitto: cum enim principes omnes abeunt, illum minime venturum arbitror β

1344. 170. Bacchanalium] The Roman festival of licence was not celebrated on any definite day; but evidently Shrove Tuesday, 17 Feb. 1523, is intended here.

1345. 1. Hilarium] See Ep. 1334.

3. tumultus] For the continuance of the war with France (Ep. 1228. 52n) see Ep. 1342. 541–50, 581, 586–7; and, for Erasmus' relations with Francis I, Epp. 1319 introd., 1328. 43–5, 1375.

si quod superest, prudenti consilio modereris: quod tu nullo monitore, scio, facturus es. Vtinam nos aliquid possimus in ornando te! Certe nullam pretermittemus occasionem. De legatione Britannica puto temporibus his turbulentissimis nihil futurum. Si quid tamen acciderit, faciam omnes amicos communes.

Romanus Pontifex prolixo diplomate plenoque beneuolentiae testatus est animum erga me suum; quod ipse maxima ex parte ore proprio dictauit, vt testatur litteris suis Barbirius. Offert et decanatum satis honorificum. Proximis ad illum litteris honorificam ⟨faciam⟩ tui mentionem.

Non opus est tibi consilio meo. Omnino paranda est fortuna et autoritas, que hominem vindicet a contemptu, vt nunc sunt tempora. Scripsimus epistolam iocosam de vtendo aula, sed quae seria ducat: ea est in libello de ratione componendi epistolas. Scio te curaturum vt vbique te sobrium serues in conuiuiis: ea res tibi multum conciliabit autoritatis. Affectus gloriae, etiam si quo pacto titillet animum, summopere dissimulandus est, in cultu pariter et in oratione. Aula nasum habet. In disputationibus cauendum ne quando scholastico more incalescas; nec semper, nec cum omnibus, nec quauis de re decertandum. Ita pluris fies et minus habebis negocii. Colendi ⟨proceres⟩, sed hi potissimum qui plurimum valent. Oportet omnibus esse comem: non abiecte tamen, sed sic vt memineris theologice dignitatis absque supercilio. Commendat et sanctimoniae speties. De rebus aulicis non oportet liberius loqui, nec statim prodere quid sentias; et si quid consules, sit aequum minimeque noxium. Quod si cogeris accedere parti, semper in latus felicius inflectito. De negocio Lutherano, quam minimum te admisceas, si licebit; et si quid ages, semper memineris aequitatis. Linguis et bonis litteris oportet fortiter patrocinari; nam Franciscus Hulst et Ecmondanus magis has persequuntur quam Lutherum. Ea res conciliabit tibi animos plurimorum, et praecipue iuuentutis

30. proceres *scripsi in fine versus, vbi charta lacera; sicut in LB.* i. 449 D, *necnon App.* 510, 'Proceres aliquot cole': sunt *Almeloueen.* 31. tamen *post* Oportet *add. Almeloueen, in fine paginae, vbi charta lacera: sed praestat omittere.*

15. diplomate] Ep. 1324.

17. Barbirius] Cf. Epp. 1341. 28n, 1342. 638–43.

18. decanatum] Cf. Epp. 1324. 120n, 1496. 143; I do not know where.

19. mentionem] Perhaps in the missing part of Ep. 1352.

22. epistolam] Printed in the *De conscrib. epistolis* (Ep. 1284), LB. i. 448 E: also as LB. App. 510. Cf. vol. i, p. 612.

28. incalescas] Cf. a letter of Nic. Daryngton (Ep. 1224. 8n) from Louvain 14 Feb. ⟨1522⟩ (EHR. xxii. 747). After complaining of the 'frigidity' (cf. Ep. 1166. 106n) which he found in the theological disputations, he points to the opposite extreme: 'Parisiis clamatur vere Sarbonice et voce, quod dicitur, Stentorea; fremunt aliquando ad spumam vsque et dentium stridorem'.

nec semper] Cf. Ep. 1159. 14n.

39. Hulst] A lay member of the Council of Brabant, and Licentiate in Laws of some university; probably Louvain, as he was acquainted with Adrian of Utrecht. In Jan. 1520 (de Jongh p. 18*) he was chosen by the Council to settle the question raised by Nesen (Ep. 1057 introd.). In Dec. 1521 he took a leading part in the prosecution of Corn. Grapheus (Ep. 1087. 355n) and Jac. Praepositus (Ep. 980. 54n). After that Charles appointed him inquisitor to suppress heresy in the Netherlands (Ep. 1299. 73n). His activity in this post was great but shortlived. A mistake in the arrest of Corn. Hoen (Ep. 1358. 26n) aroused very strong feeling against him; and charges were brought which encouraged Margaret to dismiss him (cf. Balan 261, pp. 554–5), though in June 1523 Adrian VI had created him papal inquisitor. By 1524 he was discredited; but influence (cf.

vbique subolescentis. Haec tempestas ne potest quidem durare diu. Bene vale.

Haec tuo iussu liberius scripta vel in ignem coniice; nullum enim exemplar apud me manet.

Basileae nono Kalendas Martii anno 1522.

Erasmus ex animo tuus.

Incertus eram de maioribus Archiepiscopi, alioqui pluribus hoc egissem in prefatione. Dubitabam vtrum pater fuisset Cancellarius an auus: ne nomen quidem quisquam docere poterat. Rursum vale.

Eximio theologo Hermanno Lethmatio Goudano, in familia Caesaris.

1346. To the Nuns of Cologne.

Ratio verae Theologiae, ⟨1523⟩, f°.O^4 v° (α). ⟨Basle.⟩
LB. 666. ⟨c. February⟩ 1523.

[The opening and concluding passages of the *Virginis et Martyris Comparatio*, written in response to a request, supported by presents of sweetmeats, from the Benedictine nuns of Cologne, with whose warden, Helias Marcaeus, Erasmus had been for some years on friendly terms: see Epp. 842, 1475. For the archetype (α) I have adopted the edition of the *Ratio verae Theologiae* discussed in Ep. 1365 introd. In Sept. 1524 at Marcaeus' request Erasmus enlarged this letter into a little treatise (β), and printed it with the *De immensa Dei misericordia Concio* (Ep. 1474); where it fills 49 pages, of somewhat smaller content, instead of 7. α is reprinted in the Cologne edition of Dec. 1523; β in Froben editions of Oct. 1524, 'ex recognitione autoris', and Sept. 1529 (γ), where it is combined with the *De pueris instituendis* and other small works of Erasmus (see Epp. 603–4, 799, 1194). Leclerc appears to have used for his text, here and in Ep. 1365, a copy of α: for the three misprints he proposes in his notes to correct are found in that text, but not in the Cologne edition. β appears in its right place among Erasmus' moral writings in the Basle *Opera* of 1540, v. 493, and in LB. v. 589.

The opening words of Ep. 1475 show that the amplification of α into β was the result of a request made some time before; perhaps at the sending of sweetmeats as a *strena* for the New Year of 1524. The year-date given in the text below is confirmed by the existence of the Cologne reprint of Dec. 1523. This letter may therefore be taken to be a response to a *strena* for 1523—a suggestion which indicates a conjectural month-date; and from the first three words it seems that the nuns must have begun their pleasant practice at the New Year of 1522.

Like the *De . . . Dei misericordia* this pietistic work rapidly attracted notice, and demand for it in the vernaculars arose. The following translations are noted in BEr^1.; into German 1533, into English by Thomas Paynel 1537, into Flemish *s. a.*; into Italian 1554, into Dutch 1616, into French 1712.]

ERASMVS ROT. VENERABILI COLLEGIO VIRGINVM MACABEITICARVM APVD COLONIAM AGRIPPINAM, SALVTEM IN CHRISTO IESV, VIRGINIS FILIO, AC VIRGINVM OMNIVM CORONA.

Semel atque iterum tragematis ac dulciariis missis prouocat me pietas vestra, virgines optimae, vt aliquo scripto thesaurum vestrum,

1346. TIT. MACCABAEITICARVM β: MACHABAEITICARVM γ. 1. Semel α: Iam iterum β. missis α: quibusdam β. 2. vestra pietas β. simul et *ante* thesaurum *add.* β.

Ep. 1467. 9–11) saved him from disaster, and his last years were spent in the duties of a minor office. See van Slee in ADB. xiii. 336, based on De Hoop Scheffer, *Kerkhervorming in Nederland*, 1873; and Fredericq iv.

Hulst appears to have died at Utrecht; for the month-date of his death, 7 Nov., is preserved in the calendar of the Carthusians there (van Heussen i. 154).

1345. 48. in prefatione] See Ep. 1334. 898–902.

1346. 2. thesaurum] The relics of the Maccabaean brothers; cf. Ep. 842, 19.

quem sane preciosissimum tenetis, celebrem, et vobis vestrum propositum commendem. Nimirum lucrum facere vultis illud. Venamini vt pro xeniis quae delectant palatum, recipiatis ea quae pascant animum. Pia captatio est, sancta auiditas est, prudens et quaestuosa commutatio, planeque digna sapientibus virginibus: si modo is essem qui possem pro corporali semente spiritualem messem reponere. Non erratis in affectu, sed erratis in delectu. Quod optimum est diligitis, sed non eum deligitis qui possit sanctissimis votis vestris satisfacere. Ne tamen simpliciter ingratus videar, gratulor vobis, sanctissimae virgines, istum animum nihil aliud sitientem quam gloriam sponsi vestri. . . . . . .

[f°. O[8]] Proinde agnoscite, virgines, vestram felicitatem, et non inuidebitis mundo suas delicias. Agnoscite dignitatem, et non expetetis sordida mundi commertia. Adhaerete sponso vestro: in hoc simul habetis omnia quae vere laeta sunt aut magnifica. Animet vos ad constantiam domesticum exemplum sanctissimorum iuuenum, qui gaudent etiam corporum suorum pignora seruari in tam sacro collegio. Illi mori maluerunt quam gustare carnem suillam. Vos putate carnem esse suillam quicquid ingratum est sponso vestro. Si fueritis emulatrices pulcherrimi certaminis, eritis et consortes gloriae, opitulante sponso vestro Iesu: qui viuit et regnat in omnia secula. Amen.

Anno salutiferae Incarnationis M.D.XXIII.

1347_{1355} To Jodocus Gaverius.

Gouda MS. 1324, f. 61 (α). Basle.
Exomologesis, 1524, f°. F[6] v° (β). 1 March ⟨1523⟩.
HN: Lond. xxiii. 5: LB. 671.

[This letter was first printed in the *Exomologesis*, Basle, Froben, 1524; and afterwards in the collected volumes of *Epistolae*. It is found also in one of the Gouda manuscripts (App. 9 in vol. i). After collation of these sources I do not feel clear that the manuscript is not copied from the *Exomologesis*. In many points

4. Nimirum . . . 5. Venamini α: in quorum altero religiosa quadam ambitione ducimini, quae non vestram quaeritis gloriam, sed Dei qui in sanctis suis vere gloriosus est. In altero sentio vos spirituale lucrum quaerere: nimirum illud venantes β. 6. pascunt γ. 7. quaestuosa α: vere lucrifera β. 8. possem . . . 9. reponere α: possim ex diuinarum scripturarum myrotheciis aliquid depromere quod aeque reficiat mentem vestram ac vestra munuscula reficiunt corpusculum nostrum β. 9. Non erratis αγ: Non erra/ratis β. 10. sed α: verum β. deligitis β: diligitis α. 12. etiam atque etiam *ante* gratulor *add.* β. sanctissimae α: deo dilectae β. 14. agnoscite, virgines α: virgines optimae, agnoscite β. 15. delicias α: deliciarum praestigias β. vestram *ante* dignitatem *add.* β. non expetetis β: ne expectatis α (expectetis *LB*) 16. Adhaerete . . . simul α: Nisi te cognoueris, inquit, pulcherrima inter foeminas. Comminatur sponsus virginibus nisi agnouerint suam beatitudinem. Non agnoscunt autem quas instituti poenitet, quae mundi delicias suspirant. Cogitate quali sponso nupseritis, illi totis praecordiis adhaerete, in quo semel β. 18. domesticum *om.* β. 19. gaudent etiam α: magis etiam gaudebunt β. suorum corporum β. tam sacro α: vestro β. 20. si senserint vos aemulatrices suarum virtutum quibus Deo placuerunt. Ornant illi vestrum sodalitium, sic illos vicissim ornabitis integritate morum vestrorum *post* collegio *add.* β. mori α: tot suppliciis excarnificari β. 23. gloriae consortes β. cum patre et spiritu sancto *post* qui *add.* β. omnia secula α: aeternum β. 25. Anno . . . 1523 α: *om.* β: Dixi γ.

they agree together against the other sources, and in one case (l. 253) they coincide in error. It is quite possible, too, that in the points where the manuscript offers a different, if not a better, text than that of the *Exomologesis*, the divergence may be due, as in Ep. 325, to the laxity of the copyist. Nevertheless, in the absence of any clear guidance, precedence may be given to the manuscript: though there is no need to retain its unusual spelling.

In all the sources the year-date is 1524; but for an obvious reason I have ventured to change it. The date of Nevius' death has now been conclusively established by Prof. de Vocht, in an article in the *Mélanges Charles Moeller*, Louvain, 1914, as 25 Nov. 1522. It seems hardly likely that Erasmus would have delayed till 1 March 1524 to write what is not a biographical sketch like Ep. 1211, but a lament for his friend's death: and in fact there is nothing in the letter to imply a date later than March 1523 except the single sentence about Hutten (l. 304)—where the implication is, no doubt, that he is dead—which may quite well be an interpolation at the time of printing (cf. Ep. 745), especially as it conflicts with the statement a little later on (l. 309) that Nevius' loss is the most recent of all. Furthermore, the coincidence of the opening sentences of this and Ep. 1355 seems to imply that that letter is the answer: though the business part of it finds no counterpart here.

The year-date may therefore be changed to 1523; on the supposition that Erasmus altered it when he revised, and no doubt amplified, the letter for publication in the *Exomologesis*, just as he altered the year-date of the *Catalogus Lucubrationum* (I) on revising and enlarging it in 1524. On the same view it is easy to explain the disappearance of the business portion here, as being unsuited to what had now become a literary composition.

For Nevius see Ep. 298 introd.; for Gaverius Ep. 717. 21n.]

ERASMVS ROTERODAMVS IODOCO GAVERO, VIRO PRAETER IVRIS PROFESSIONEM VNDEQVAQVE DOCTISSIMO, SALVTEM DICIT.

IOANNIS Naeuii, communis amici, nunciata mors, quemadmodum mihi grauem moerorem attulit, ita attulit et salubrem admonitionem. Non enim possum non grauiter ferre tam singularis amici iacturam, praesertim quum ipse multis nominibus esset vita longissima dignissimus. Rursum mors tam subita admonet nos omnes, ne quis in eo statu velit viuere in quo nolit mori. Ex amicorum enim literis intelligo illum cum amicis hilariter ac iucunde coenasse: mox quum ascenderet gradus illos a me toties calcatos (nam demigrarat in cubiculum meum), subito morbo correptum ad horam ferme decimam, nec ab hoc paroxysmo vixisse nisi sex horas. Quanquam haud scio an mors ista possit videri subita, cum illi tot annis res fuerit cum paralysi. Ac mea sententia nimium indulsit medicinae, cuius ipse non erat ignarus. Nam quae pars est liberalis eruditionis, in qua vir ille non fuerat felicissime versatus? tanta erat ingenii dexteritas.

Proinde in familiaribus colloquiis soleo nonnunquam illud in illum iacere, ingenium Naeuii male habitare. Profecto dignus erat animus ille feliciori domicilio. Rursum indigna mens erat quae curis humilioribus inquinaretur; sed semel irretitus explicare sese non poterat. Iam quae linguae felicitas, quam prompta, quam parata dicendi facultas, si de re seria dicendum esset! Qui lepos, quae argutia, si iocis aut salibus ludere libuisset! Tum qui morum candor! quae conuictus suauitas! Quam erat amicus amico, quam arcani crediti continens, quam non sordidus! Vnum in eo

5. tam subita mors β. 11. ista mors β. 14. fuerit β. 17. Rursus β.

8. cubiculum meum] For the position of Erasmus' room in the Collège du Lis on the upper floor cf. Ep. 1209. 4n.

desiderabam, ne nullus esset naeuus in Naeuio: tenacior erat simultatum quam ego volebam. Eas non facile quidem concipiebat, sed semel conceptas aegre ponebat. Hac vna de re nonnunquam inter animos tam concordes erat, vt scis, aliqua discordia. Non poteram illi persuadere quam facile nonnunquam graues inimicitias comis appellatio solueret, quamque verum esset illud Graecorum prouerbium, πολλὰς φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσε.

Solebam illi occinere fabulam de Ioanne Coleto, viro perenni hominum memoria digno. Pessime illi conueniebat cum patruo, viro admodum sene ac praefractis moribus. Lis erat non de lana caprina nec de asini, quod aiunt, vmbra, sed de magna summa pecuniarum, ob quantam vel filius bellum indiceret patri. Coletus pransurus apud reuerendissimum patrem Guilhelmum archiepiscopum Cantuariensem iunxit me sibi in cymba. Interea legebat ex Enchiridio meo remedium iracundiae, nec tamen indicabat quur ea legeret. Accubitus ordo forte sic dabat vt Coletus sederet e regione patrui, vultu subtristi, nec loquens nec prandens. Archiepiscopi vero rara quaedam est hac in re dexteritas, vt curet ne quis parum hilaris sit in conuiuio, sermones ad omnium affectus attemperans. Iniectus itaque sermo de aetatum collatione: orta est inter mutos confabulatio. Denique patruus senum more gloriari coepit, quod tantus natu tantopere polleret viribus. A prandio nescio quid seorsim agitatum est inter illos. Vbi Coletus mecum repetisset cymbam, 'Video,' inquit, 'Erasme, te felicem esse'. Ego admirabar quur hominem infelicissimum diceret felicem. Ibi denarrauit quam atroci animo fuerit in patruum, adeo vt propemodum statuisset omnibus Christianae modestiae repagulis refractis et cognationis affectu contempto manifestum cum illo bellum suscipere: eaque gratia cepisse meum Enchiridion in manus, vt iracundiae remedium quaereret, et profuisse. Mox ex ea qualicunque confabulatione quae orta est in prandio, vtrinque dilutam amarulentiam, sic vt statim Archiepiscopo sequestro facile res omnis inter eos composita sit. Huius generis exemplis apud illum commemorandis non admodum promouebam. Sed hunc naturae neuum quot eximiis virtutibus ille pensabat!

Hic non pergam te consolari, Iodoce, virum iuxta prudentem ac doctum, ob mortem amici. Sciebas enim te habere mortalem, quemadmodum ethnicus ille dixit de filio, 'Sciebam me genuisse mortalem': et ab omni philosophia videtur alienus, qui miserius ducit mori natum quam nasci moriturum, quum vtrunque pariter

30. πολλὰς . . . διέλυσε β: pollas philias aprosegoria delyse α. 31. β: perhenni α. 34. quod aiunt *add.* β. 36. R. P. β. β: Guielmum α. 43. Iniectus itaque α: Per eum itaque iniectus est *H.* collatione aetatum β. orta α: Hinc orta *H.* 44. mutos β: mutuos α. 51. cum illo bellum suscipere α: bellum suscipere cum patruo β. 52. Enchiridium β. 55. statim α: mox β. 56. β: aput α. 61. ethnicus *om.* β.

24. tenacior] Cf. Epp. 696, 838

30. prouerbium] Cf. Ep. 1326. 1n.

31. Coleto] From the mention of the *Enchiridion* (Ep. 164) it follows that this episode cannot be dated earlier than Erasmus' second visit to England, in 1505-6.

37. Cantuariensem] For another occasion on which Erasmus dined at Lambeth with Warham see 1, p. 5.

48. infelicissimum] Cf. Ep. 1102. 6n.

56. illum] *sc.* Naeuium.

61. ethnicus ille] Anaxagoras: see Val. Max. 5. 10, ext. 6.

secundum naturam sit hominis. Verum dictu mirum quam vulgus execretur subitam mortem, adeo vt nihil frequentius, nihil vehementius apud Deum ac diuos deprecetur quam mortem subitaneam et improuisam. Subito mori piis pariter atque impiis commune est. Herodes repente percussus ab angelo periit. Heli sacerdos, vir pius, e sella prolapsus obiit. Horrendum est male mori, non subito. Atque hic superstitiosus mortalium timor sibi vana fingit remedia, simulacrum Christophori, certas preculas ad Virginem matrem, voces et notulas quasdam magicis non dissimiles. Qui tantopere formidant mortem subitam, quanto rectius facerent si a superis precarentur bonam vitam! Quid enim stultius quam vitae correctionem differre in mortem? Quam vero paucos corrigit longa aegrotatio! si tamen vllos corrigit.

De nemine quidem desperandum est; sed tamen sero discit Christianismum, qui iam quod discit, exercere non potest; sero confessionis remedium adhibet, quum iam in summis labris est anima. 'Da mihi' inquiunt, 'veram contritionem et puram confessionem ante mortem.' Et hoc petunt nonnunquam a diua Barbara aut Erasmo. Obsecro, quid aliud isti petunt quam 'liceat mihi male viuere, et tu da bene mori'? Nolunt odisse commissa sua, nisi sub horam mortis; volunt frui peccatis suis quam diu valent. Alioqui dicerent Christo, non Barbarae: 'Da mihi nunc odium peccatorum omnium, da salutiferum de commissis dolorem, da vt mihi semper amara sit recordatio superiorum malorum, da, dum valeo, sic confiteri semel vt posthac non sit opus confessione'. Quidam illud etiam nominatim a Deo flagitant, quo genere mortis mori velint et quot menses decumbere. Quanto Christianius est nihil interim aliud curare quam vt sic instituamus vitam ne, quandocunque dies ille supremus aduenerit, opprimat nos imparatos, reliqua summi numinis arbitrio relinquamus! Nouit Deus quid cuique maxime expediat. Vna nascendi ratio est omnibus; moriendi magna varietas. Eligat ille quodcunque voluerit. Non potest male mori qui bene vixerit. Quod si pio homini deligere fas esset mortis genus, nullam arbitror magis optandam quam subitaneam, quae velut e medio cursu bonorum operum repente subuehat in coelum. Iam aegrotanti, et velit nolit corpusculi malis seruienti, quantum perit temporis ab officiis pietatis! Non studet, non docet, non concionatur, non visit aegrotos, non laborat manibus vnde subleuet fratris egestatem, imo potius interim aliis est onerosus, quos charitas nollet grauari.

Narrant Theodoricum Franciscani sodalitii, qui Louanii diem

66. β : aput α. deprecentur β. 67. Subito . . . 69. subito *add. H.* 72. et α : ac β. 73. subitam mortem β. 78. β : excercere α. 83. tu da α : da tu β. 93. summi *om.* β. 95. magna α : mira β. 96. β : phas α. 97. subitaneam α : subitam β. 99. et α : ac β. 102. β : aegestatem α. interim *add.* β. onerosus est β.

104. Theodoricum] Coelde (c. 1435—11 Dec. 1515) of Osnabruck, or Münster, after studying at Cologne joined the Austin Friars, but c. 1453 went over to the Observant Franciscans, and in process of time gained great reputation and influence as a preacher. During plague in Brussels in 1489 he distinguished himself by devoted service to the suffering. Rod. Langius' *Rosarium* (Ep. 70. 45n) was composed at his suggestion, and its title describes it as 'instar praedicationis deuotissimi Fratris Theodorici Coelde'. Of the

suum obiit, virum, vt nosti, habitum et pium et integrum, quum sentiret corpusculum grauari lassitudine, vnde coniiciebat mortem secuturam, solitum inter suos dicere, ' Vtinam Deus, vbi visum ipsi fuerit, hinc me subito tollat, ne morbo diutino grauis sim fratribus meis ! ' Adeo vir bonus non vult cuiquam in vita molestus esse, vt ne morte quidem sua velit vllum grauari. Quod optarat contigit. Eo die quo defunctus est, bis fuerat concionatus, peregerat rem diuinam, interfuerat solenni liturgiae. Accumbebat in prandio ; sub finem prandii petiit abeundi veniam, dicens se sentire nescio quid nauseae. Abiit solus in cellulam, creditus est quiescere. Vbi diu non prodiret, ingressi sunt fratres, et reppererunt in lecto vestitum ac mortuum, sed dormienti similem. Quis eam mortem non iudicaret feliciorem quam lentam aegrotationem ?

' Sed absunt ceremoniae, aqua sacra, caereus sacer, crisma, signum crucis, turba acclamantium aut etiam eiulantium.' Non dicam hic quod haec aliquoties nihil aliud quam mortis molestiam conduplicant ; illud tantum respondebo, quod sic baptizatus est eunuchus ille Candaces reginae. Nec aliter arbitror baptizatos quos baptizauit Apostolus Paulus. Num ideo noster baptismus felicior, quia tot ceremoniis peragitur ? Miserum est, inquiunt, mori solum. Atqui morienti sufficit vnus angelus, qui animulam elapsam deferat in coelum. Adsunt nonnunquam qui solatio sint morienti, sed frequentius adsunt qui dolorem addant et desperationem: vxor morosa, liberi inobedientes, sodales aleae, temulentiae ac scortationum, concubina, inimicus qui lesit.

Nosti senatorem illum Mechliniensem, sodalem et aequalem Bogardi medici ; nam vterque vixit vsque ad decrepitam aetatem. Gronsellus autem ille superabat etiam aliquot annis, vt ex ipsorum colloquio didici. Huius hospitio sum vsus aliquando Mechliniae.

105. nosti *α* : scis *β*. 106. mortem secuturam *α* : morbum sequuturum *β*. 108. diutino morbo *β*. 118. crisma *om. β*. 123. Apostolus *om. β*. 127. et *α* : ac *β*. 128. ac *add. β*. 131. Bogardi *β* : bocardi *α*. 132. *β* : Gronselus *α*. 133. aliquandiu *β*.

---

sanctity of his life Erasmus, who saw him at Bergen c. 1493–4 (see App. 5 in vol. i), gives a vivid picture in Lond. xxvii. 5, LB. 1230. Abp. Hermann of Cologne had a great regard for him, and in 1497 persuaded him to become Guardian of the Franciscan house newly founded at Brühl ; whence Coelde was transferred as Guardian to Antwerp, to Bodenthal near Brussels in 1503, and in 1506 to Louvain, where he died.

Trithemius, who knew him at Cologne, mentions some writings (Trith[1]. f[o]. u[4] v[o], Trith[2]. f. 67) ; the best known of which is a small book of devotion in the vernacular, *Christenspiegel* or *Manuale simplicium*, first printed at Cologne, perhaps before 1477, and fourteen times later during Coelde's lifetime, but now very rare (Hain 14968–70, Campbell 1585–9, Reichling 1908, Proctor ii. 10559).

See J. B. Nordhoff in Pick's *Monatsschrift*, Bonn, i, 1875 ; R. Ernsing in *Hist. Jahrbuch*, Munich, xii, 1891, pp. 56–68 ; Hamelmann, *Illust. Westphaliae viri*, ed. K. Löffler, 1908, p. 16n ; and ADB. iv. 386–8.

121. sic] *sc.* sine ceremoniis.

131. Bogardi] Cf. Ep. 932. 54n.

132. Gronsellus] Gerardus de Gronselt († 7 Feb. 1514), belonged to a family which perhaps originated from Gronsfelt or Gronsveld, s. of Maastricht. His father (?), Jo. de Gronsselt († 9 June 1463), was a famous lawyer at Louvain ; and he himself rose to be a member of the Council of Malines. See Val. Andreas p. 170.

Erasmus' residence in his house at Malines may probably be dated either in 1502–3, or in 1509 (cf. Ep. 216 introd.).

133. aliquando] The reading of the MS. is preferable : for there is no other evidence to show that Erasmus ever made a long stay at Malines. He passed

Ibi ex filiis cognoui quum iam decumberet (nam senio periit verius quam morbo), cognatos apud ipsum pernoctare volentes iussit abire cubitum: 'Nihil' inquit, 'opus mea causa grauari quenquam; facile vel solus moriar, nimirum paratus quandocunque me vocarit Deus'. O vocem vere Christiano dignam!

Quum agerem Romae, narrabant Saxonem quendam cum sodalibus aliquot eo religionis gratia venisse; quumque surrexisset a poenitentiario apud quem exonerauerat conscientiam suam, procubuit genibus flexis ante altare quoddam, sic innitens scipioni suo et complosis manibus orans. Huius sodales quum vellent abire, mirantur quid ille tam diu moraretur in precibus. Quum ille finem non faceret, vellicant hominem admonentes esse tempus abeundi, et reperiunt mortuum sed prorsus oranti similem. Narrant et physici subitam ac vehementem affectus mutationem parere mortem: quod ferunt vsu venisse mulieri, cui moerenti quod falso rumore persuasum esset filium in bello perisse, repentinam mortem attulit filius praeter expectationem saluus ingressus domum. Idem videtur huic accidisse. Praecesserat ingens dolor de commissis. Successerat ingens gaudium ex absolutionis fiducia. Hinc mors subitanea. 'Mortuus est' inquiunt, 'sine lux, sine crux, sine Deus.' At quis eam mortem non optaret vt longe felicissimam?

Nullum Apostolorum aut veterum illorum quos Christus vnice charos habuit, legimus perisse morbo, sed omnes fuisse βιοθανάτους, quemadmodum fuit ipse Dominus Cristus. Atque ego quidem arbitror hoc mortis genus magni muneris loco illis donatum fuisse. Tota vita impendebatur Euangelio, mors ipsa plurimum habebat gloriae minimumque cruciatus. Quid enim martyris morte laetius minusue luctuosum? Tum quam multi morbi sunt qui vincunt virgas, vngulas, secures et cruces! Quot annis multos discruciat podagra, quot excoriatio renum ac vesicae, quot calculus, carnifex meus! Quae crux conferenda est cum pleuretidis cruciatu? Leges, quum maxime saeuiunt, dissecant viuum in 4or partes priusquam attingant vitalia. At ego crediderim minus sensurum cruciatus, si cui membratim corpus dissecetur, quam qui sentit calculum sub imis costis ac circa venarum quas meseraicas appellant medici, angustias saeuientem. Quanquam medici veteres inter extremos cruciatus, qui subitam mortem adferunt, primas tribuunt calculo vesicae: qui fortassis hoc est acerbior, quod fere sit immedicabilis, nisi velis remedium morte crudelius, atque ipsam plerunque mortem. Certe huic proximum malum est renum calculus, quum saeuit acerbius. Me vero tam subinde repetit tamque capitaliter adoritur, vt si quis odit Erasmum, merito iam inimicus esse desinat, nimirum

136. quenquam grauari *β*. 137. morior *N*. 142. ante *α*: ad *β*. 143. et *om*. *β*. 148. moerenti *β*: merenti *α*. 156. morbo perisse *β*. *β*: biothanatos *α*. 157. Cristus *om*. *β*. 158. *α H*: nu/meris *β*. 162. *α N*: discrutiat *β*. 163. meus carnifex *β*. 169. *β*: angustius *α*. 170. *α H*: tribuant *β*. 172. atque . . . mortem *add*. *β*. 175. desinat *α*: desinere debeat *H*.

through on his return to Basle in May 1515 (Ep. 337 introd.); and was there for some days in March 1519 (Ep. 927) and again in March 1521 (Ep. 1188).

139. Saxonem] I cannot find mention of this in any other source.

153. sine lux] Cf. Ep. 950. 29.

156. βιοθανάτους] A corrupt form of the late word βιαιοθανάτους.

163. calculus] See Ep. 1267. 10n.

odio tot malis saturato. Porro cruciatum tam immitem secum adfert calculus, vt quantumuis validum ac robustum corpus intra triduum nonnunquam interimat; et si se remittat dolor, in hoc remittit, vt mox saeuiat atrocius. Quid hoc est aliud quam frequenter regustare mortem? Quis autem cuperet reuiuiscere, paulopost iterum moriturus?

Proinde graues autores non sine causa mortem repentinam dixerunt esse summam vitae felicitatem. Huius exempla multa commemorat Plinius li° vii°, capite 53. Sed multo plura quotidianae vitae casus suppeditant. Quanquam inter hos feliciores videntur, qui vehementi gaudio animam subito efflarunt. Sed longe felicissimi qui post multos annos feliciter actos, in re iucunda pariter et honesta subito defecerunt. Quemadmodum accepimus quibusdam rem diuinam facientibus aut concionantibus, aut rerum coelestium contemplationi intentis, repentinam mortem accidisse. Sunt qui felicius existimant bene viuere quam diu: sunt rursus qui longaeuitatem in maximis bonis numerant. Ego me inter felices numerare non possum—vix enim arbitror quenquam viuere qui minus debeat fortunae: tametsi bonam malorum partem, vt ingenue loquar, meaeipsius incogitantiae debeo. De longaeuitate queri non possum, iam enim non procul absum ab anno sexagesimo. Tantum aetatis si quis astrologus aut chiromantes mihi iuueni promisisset, nunquam fueram crediturus. Ac tum etiam mihi videor viuacior quoties me confero cum iis qui paucioribus vixerunt annis. Ante diem morior, si me conferam cum diuo Hieronymo, si cum Varrone; qui, octogesimum agens annum, scripsit libros De re rustica, et ita scripsit vt ex labore videatur adhuc alacri animo fuisse et studiorum sensisse dulcedinem. Cum iis potius me confero, qui cum me tanto praecesserint eruditione, tanto paucioribus annis vixerunt. Non iam loquar Lucanos et Persios. Vergilius anno quinquagesimo primo periit. Ouidius non multo maior. Cicero anno sexagesimo 4°. Et haec ingenia inter homines numero.

Sed magis nos mouent exempla viciniora. Laurentium Vallam inter eos pono qui sempiternam posteritatis promeruere memoriam: videtur is ante senectutem obisse diem. Hermolaus Barbarus, sed nihil minus quam barbarus, ad iustam senectam peruenit, at multo ante decrepitam excessit aetatem. Picus Mirandulanus, Angelus Politianus (quae sui seculi decora!) vigenti adhuc aetate perierunt. Si

176. malis β: malorum α. 177. quantumuis α: quamuis β. 179. atrocius saeuiat β. 182. mortem . . . 183. felicitatem α: repentinam mortem summam vitae felicitatem dixerunt β. 184. multo β: multa α. quotidianae β: cotidiani α. 186. subito efflarunt animam β. 187. et α N^2: atque β N^3. 189. coelestium rerum β. 196. . Tantum α: , quantum β. 197. chiromantis *H*. 199. iis α: his β. 200. β: Hieronimo α. 202. labore α, *in margine additum*: his β. sensisse studiorum β. 203. iis α: his β. tanto me β. 206. sexagesimo 4° α: 64 β: LXIIII *N*. 208. Sed *om.* β. α *N*: Valam pono inter eos β. 209. memoriam promeruerunt β. α *H*: Vidētur β. 210. is *om.* β. Barbarus, sed nihil minus quam barbarus, *om.* β. 211. senectam α: senectutem β. at α: sed β. 212. β: Policianus α.

192. inter felices] Cf. l. 48n.
196. sexagesimo] Cf. l. 221n.
208. Vallam] See Ep. 20. 102n. When he died, he was about 51.
210. Hermolaus] For these three scholars see Ep. 126. 128–9nn. Hermolaus scarcely reached 40, Picus died at 31, Politianus at 40.

veterum monumenta reuoluas, comperies multos in literis celebres viros ad multam vixisse aetatem, hac nostra memoria perpaucos reperias: siue hoc imputandum mundo vergenti ad senium, siue quod nunc eruditio maiore dispendio comparatur.

Veniam ad illos quos mihi ante annos non ita multos videre contigit. Quum primum adirem Italiam, iam perierat Philippus Beroaldus Bononiensis. Cuius memoria tum mire celebris erat et gratiosa; et tamen ille decessit me, vt nunc sum, natu minor. Huius cognatum eodem nomine et cognomine referentem illum vidi Romae: iuuenem moribus candidissimis, stilo et eruditione non inferiorem maiore illo, multorum iudicio, vt et mihi visum est, etiam superiorem. Hunc iuuenem fata e terris eripuerunt.

Bononiae primum videre contigit Scipionem Carteromachum, reconditae et absolutae eruditionis hominem, sed vsque adeo alienum ab ostentatione vt, ni prouocasses, iurasses esse literarum ignarum. Cum eo post Romae fuit mihi propior familiaritas. Et hic decessit haud multo maior annis quadraginta duobus.

Pataui neminem vidi celebrem (mortuos tantum commemoro) praeter Raphaelem Regium; hominem admodum natu grandem, sed cruda viro viridisque senectus. Erat tum, vt opinor, non minor annis lxx; et tamen nulla fuit hyems tam aspera quin ille mane hora septima adiret Marcum Musurum Graece profitentem: qui toto anno vix 4^{or} intermittebat dies quin publice profiteretur. Iuuenes hyemis rigorem ferre non poterant; illum senem nec pudor nec hyems abigebat ab auditorio.

Musurus autem ante senectutem periit, posteaquam ex benignitate Leonis Papae coeperat esse Archiepiscopus, vir natione Graecus, nempe Cretensis, sed Latinae linguae vsque ad miraculum doctus: quod vix vlli Graeco contigit praeter Theodorum Gazam, et Ioannem Lascarem, qui adhuc in viuis est. Deinde totius philosophiae non tantum studiosissimus, vir summis rebus natus, si superesse licuisset. Quodam die quum domi ipsius essem cenaturus, et adesset pater

215. aetatem vixisse β. 221. vt nunc sum *add. H.* 224. illo maiore, iudicio multorum β. et *add. H.* 225. e *add. N.* 228. ni α *H*: in β. 229. hic *om. N.* 233. viridisque β: viridisque erat α. 235. Marcum α: M. β. 239. α *H*: perit β. 240. Papae *om.* β. *H*: ceperat α. 241. nempe α: nimirum β. 243. Deinde ... 244. studiosissimus *add.* β. 244. licuisset superesse β. 245. coenaturus essem β.

220. Beroaldus] See Ep. 256. 137n and vol. ii, p. xix. He was not 52 at his death.

221. vt nunc sum] Erasmus was now 56.

222. Huius cognatum] The younger Ph. Beroaldus (1 Oct 1472—30 Aug. 1518) was a nephew of the elder. After education at Bologna he taught there 1499–1502; and then went to Rome. His talents procured him admission to Papal service under Julius II; and Leo X appointed him to the librarianship of the Vatican, with a brief dated on the actual day of Inghirami's death (l. 264n). His most notable work is the first edition of Tac. *Ann.* i–vi, in Guilleret's Tacitus, Rome, 1 March 1515. See a careful thesis by J. Paquier, 1900; also Fantuzzi and Mazzuchelli.

226. Carteromachum] See Ep. 217. 2n. Erasmus here underestimates his age; for he nearly reached 50.

232. Regium] See Ep. 450. 22n. His age is uncertain.

233. sed cruda] Cf. Verg. *Aen.* 6. 304.

239. Musurus] See Ep. 223. 4n.

240. Archiepiscopus] See Ep. 556. 18, and vol. iii, p. xxvi.

242. Gazam] See Ep. 233. 9n.

243. Lascarem] See Ep. 269. 51n.

245. pater seniculus] Cf. IV. 181–3, which evidently is based on conversation with Erasmus. I cannot find anything further about him. At the time of this incident, 1508, Musurus was about 38.

seniculus qui nihil nisi Graece sciebat, iamque in chernibe, vt fit, alius alii deferret, ego, vt finirem moram inutilem, arrepta patris manu Graece dixi 'ἡμεῖς δύο γέροντες'. Mire exhilaratus senex lauit mecum. Quanquam id temporis haud multo maior eram Musuro. Musurus autem amplexus Zachariam, iuuenem eximie doctum, 'καὶ ἡμεῖς' inquit, 'δύο νέοι'.

Venetiae vidi Paulum Canalem patricium, iuuenem summis rebus natum nisi mors illud ingenium terris inuidisset. Is phthisi periit me illic agente. Aldus Manucius, hospes meus, multis post annis periit, haud multo minor annis lxx, sed tamen animo ad literas mire iuuenili. Petrum Cottam vno prandio vidi et audiui tantum, aetate florenti, pari modestia atque eruditione virum.

248. dixi graecae β (graece *H*). ἡμεῖς δύο γέροντες β: Hic Greca α. 251. καὶ ἡμεῖς β: et tu α. δύο νέοι β: Hic Greca α. 252. β: Veneciae α. 253. *H*: pthisi α. 254. Manucius *om.* β.

248. δύο γέροντες] For a somewhat similar occasion with Aldus cf. Ep. 868. 82–6.

250. Zachariam] Legrand (i, p. cxxv) conjecturally identifies with Zach. Callergi of Crete, who is famous as a printer at Venice 1499–1500, 1509, and at Rome 1515–23: also as a writer of MSS. The last definite date in his life is that he completed a fine MS. of Stobaeus (New College, Oxford, 270) for Pace at Rome on 8 Dec. 1523.

252. Canalem] or Decanalis (c. 1483—c. Aug. 1508), a 'patrician' of Venice where he was a friend of Augurelli, Navagero, and Bembo (Bemb. E., p. 465) and a member of Aldus' circle (cf. AE.). The termination of his career of brilliant but unremitting labour is lamented by Erasmus in *Adag.* 1248 (= 1252 in the Aldine edition of Sept. 1508); but Bapt. Egnatius' almost extravagant eulogy (*Racemationes*, Venice, Jo. Tacuinus, 5 Sept. 1508, capp. 6, 17) speaks of him as still living. Jo. Pierius Valerianus, *op. cit.* (l. 256n), pp. 30–1, credits him with a knowledge of Greek and Hebrew, and also of 'astrology' and mathematics; and states that he was occupied with an edition of Ptolemy's geography at the time of his death: which took place in the convent of the Camaldulenses at Venice, after a haemorrhage. In 1505–6 he made an inaccurate copy (Palatinus) of the Cod. Marcianus of Athenaeus, which was used for the Aldine edition of 1514, and later by Casaubon. It is now in Paris. See the editions of Athenaeus by Schweighäuser, 1801, vol. i, pp. lix, lx; and by Kaibel, 1887, vol. i, pp. xiii, xiv. G. Agostini, *Scritt. Viniziani*, ii (1754), 549–55, gives a detailed life.

254. Aldus] See Ep. 207 introd. He was about 66 at his death.

256. Cottam] As nothing is known of Peter Cotta beyond the mention here, it seems likely that Erasmus is again at fault with a Christian name (cf. Ep. 1054 introd.) and intended John Cotta of Verona, a friend of Aldus and Aleander in Jan. 1508 (AE. 56). Born of humble parents at Legnago on the Adige 25 ms. below Verona, he became a good scholar and mathematician. At first he taught in a school at Lodi, but later went to Naples and joined the Academy of Pontanus († Aug. 1503: see Ep. 337. 339n), where he perhaps met Lilius Gyraldus. Some notes by him on Propertius are found in an edition of Cat., Tib., Prop., Venice, Jo. de Tridino, 19 May 1500: and to the edition of Ptolemy's *Geographia*, Rome, Bern. de Vitalibus, 1508, he contributed a revision of bk. 7, ch. 6, on the planisphere, before 8 Sept. ⟨1506⟩. After service with nobles of the Sanseverino and Cabavilian families, by Jan. 1508 he had become secretary or 'canzelier' to Bart. d'Alviano, the famous Venetian general (AE. 56; cf. Sanuto vii. 408, 426); and his meeting with Erasmus perhaps took place during Alviano's triumphal visit to Venice in July 1508 (cf. *Resp. ad Petr. Cursium*, Basle, Froben, 1535, p. 19: LB. x. 1753 A). He took part in Alviano's projected university at Pordenone; but on his master's defeat by the French at Agnadello, 14 May 1509, he too was taken prisoner and many of his papers destroyed. He was allowed to act as messenger to negotiate for Alviano's release; but died at the age of 27–8 of a fever, while interceding at Viterbo for the help of Julius II—perhaps not long after 2 Aug. 1509, when his name disappears from Sanuto (ix. 10). A few of his poems were printed in collections with those of Sannazarius, M. Ant.

Romae vidi Petrum Marsum longaeuum potius quam celebrem. Non multum aberat ab annis lxxx, et florebat animus in corpore non infelici. Mihi visus est vir probus et integer, neque potui non mirari industriam. In aetate tanta scribebat commentarios in librum De senectute, aliosque nonnullos Tullii libellos. Licebat in eo perspicere vestigia quaedam veteris seculi. Ibidem cognoui et amaui Petrum Phedrum, lingua verius quam calamo celebrem: erat mira in dicendo tum copia, tum autoritas. Magna felicitatis pars est Romae innotuisse. Ille primum innotuit ex Senecae tragoedia cui titulus Hippolytus, in qua repraesentauit personam Phedrae, in area quae est ante palatium Cardinalis Raphaelis Georgiani. Sic ex ipso Cardinale didici, vnde et Phedro cognomen additum. Is obiit minor annis, ni fallor, quinquaginta, dictus sui seculi Cicero. Hieronymum Donatum tantum videre contigit per

259. et florebat . . . 260. infelici *add.* β. 261. tanta aetate β. 262. Tullii α: Ciceronis β. 263. quaedam *om.* β. 264. Phaedrum *H.* 265. mira erat β. 268. Phaedrae *H.* 269. Phaedro *H.* 271. β: Hieronimum α.

Flaminius and others, Venice, Dec. 1529 and 1548.

See Jo. Pierius Valerianus (1477–1558), *De litteratorum infelicitate*, Venice, 1620, pp. 36–7; Lilius Gyraldus (13 June 1479—2–3 Feb. 1552), who knew him 'iuuenem adolescens', *De poetis nostrorum temporum*, Florence, 1551, p. 38; and Paulus Jovius (19 April 1483—11 Dec. 1552), *Elogia doctorum virorum*, Venice, 1548. There are biographical notes in a reprint of his poems by G. Cristofori, Sassari, 1890.

258. Marsum] See Ep. 152. 19n.

264. Petrum Phedrum] Erasmus is again (cf. l. 256n) at fault with the Christian name; as also in the *Ciceronianus*, LB. i. 993 A, and in the *Resp. ad P. Cursii defensionem*, LB. x. 1751 A. He intends Thos. Phaedrus Inghirami (1470—6 Sept. 1516) of Volterra, an ecclesiastic whose life was spent in close dependence on the Curia. On 7 March 1495, the feast of St. Thomas Aquinas, he preached before the Cardinals an oration in praise of the saint; which—or a similar one delivered by him on the same date in 1500 (Burchard ii. 245, iii. 23)—was printed by E. Silber, Rome, *s.a.* (Proctor 3914), with a dedication to Card. Carvajal (Ep. 239. 48n), whom in 1496 (cf. Burchard ii. 291) he accompanied on a mission to Maximilian. On 14 March 1497 Maximilian sent him from Innsbruck the diploma of a poet laureate. On 7 Jan. 1503 he was appointed Canon of the Lateran; and he attended the two conclaves of that year in the train of Card. Podocatharo, Bp. of Capaccio. By Dec. 1505 he was Librarian of the Vatican (AE. 36: cf. GE. ii. 50n), and in that position secured for Rome the Bobbio MS. of Cic. *Rep.* He appears as secretary to the Lateran Council in 1512 (Pastor vi. 427). He died of a fall from his mule; see Jo. Pierius Valerianus, *op. cit.*, p. 25. His portrait by Raphael is in the Pitti gallery at Florence. Janus Parrhasius, to whom he was a kind and consistent patron, extols his eloquence in *De rebus per epistolam quaesitis*, Paris, 1567, pp. 34–5, 144–6.

See Burchard; Roscoe, *Life of Leo X*, cap. 21; and Gregorovius, *Rome in the Middle Ages*, tr. A. Hamilton, viii. 316–17. Three orations by him of the years 1504–5 are printed by P. A. Gallettius in *Anecdota litteraria*, 1773–4, vols. i–iii.

268. palatium] The Cancelleria, on its small piazza, sw. of the Pantheon: built between 1486 and 1495 by a Tuscan architect, not Bramante, for Card. Riario. With it was rebuilt the adjoining church of San Lorenzo in Damaso. See Pastor vi. 179, vii. 193, and Gregorovius, *op. cit.*, vii. 654, 695–6.

Raphaelis] See Ep. 333.

271. Donatum] (c. 1457—21 Oct. 1511), one of the leading 'patricians' of Venice, who, though much occupied in diplomacy, was of high attainments in scholarship also and theology. He translated Alex. Aphrodiseus' *De anima*, Bresc a, Bern. de Misintis, 13 Sept. 1495; and an *Enarratio* of Chrysostom on part of 1 Cor., ibid., 1 March 1496. After his death his son Philip, bp. of Canea in Crete, dedicated to Leo x, in 1520, his father's treatise *De processione spiritus sancti, contra Graecum schisma* (first printed by Mai, *Script.*

occasionem ; nec post data est congrediendi facultas. Senex erat, sed corpore florentissimo ; vir ob raram ingenii dexteritatem, non solum ad literas verumetiam ad omnem publicorum munerum functionem appositus.

Procul abest Britannia ab Italia, sed eruditorum hominum aestimatione proxima est. Quam multos hic ex vetere sodalitio desidero ! Primum Andream Ammonium Lucensem, Deum immortalem quanta ingenii dexteritate, quam fideli memoria praeditum ! Tum animus quam erat excelsus, quam alienus a liuore, quam alienus a sordibus ! Hunc et suis dotibus et omni principum applausu florentem, maximis rebus destinatum subita mors intercepit, natu minorem annis xl. Cuius equidem decessum non possum non dolere, quoties in mentem venit quam mihi fuerit iucunda eius familiaritas. Erat huius sodalitatis et Ioannes Sixtinus Phrysius, qui non multo post obiit, sed illo maior. Caeterum corpore, nisi qua morbi vis incidisset, in Nestoris aetatem durare potuisset ; ingenium erat ad omnia versatile, memoria prompta tenaxque. Praeter iuris vtriusque scientiam, quam habebat viatici loco, in nulla disciplina non feliciter versatus. Successit iis Ioannes Coletus, Londoniensis ecclesiae Decanus, qui decessit anno ferme liii°. Huius dotes eximias quid opus est recensere ? quum eum in literis meis satis depinxerim, idque ex vero. Nam hominem multis annis domestice noui. Haud multopost periit Gulielmus Grocinus, praeter theologiae professionem in omni genere disciplinarum vsque ad morositatem exacte versatus. Is tamen vt ad multam vixit aetatem, ita nihil scriptum reliquit. Attactus paralysi plus minus annum superstes sibi fuit.

273. florentissimo corpore β. 276. ab Italia Britania β (Britannia *H*). 284. eius *add. H.* 286. nisi qua α : quod nisi si qua β. 289. loco viatici β. 290. iis α : his β. Londoniensis ecclesiae Decanus *om.* β. 292. eximias dotes β. opus est α : oportet β. 294. β N^3 : Guielmus α : Guilielmus N^2 *Lond.* 297. superstes sibi α : ipse sibi superstes β.

vet. noua collectio, vii, Rome, 1833), begun in Greek while on embassy in Crete and translated into Latin at Rome ; and *De principatu Romanae sedis, ad Graecos*, to Clement VII, Rome, F. M. Calvus, Jan. 1525. In the preface to the former he mentions also as unpublished a volume of letters, a paraphrase on Arist. *de physico auditu*, and a letter written from Crete, 15 July 1508, describing in detail the recent earthquakes there. Trithemius (Trith¹. f. 136 v°) credits him also with translations from Dionysius the Areopagite and John Damascenus (IV. 454n). For some of his embassies to Rome see Burchard. Orations delivered by him as ambassador 1501–5 have been printed. For his conduct of negotiations between Venice and Julius II in 1509–10 see Sanuto and Creighton iv. 105–11. He died at Rome when on embassy from Venice ; see Aleander's *Journal*, ed. Omont, 1895, p. 13, and cf. Jo. Pierius Valerianus, *op. cit.*, p. 38.

Politian gives him a handsome tribute in the *Miscellanea*, Florence, Ant. Miscominus, 19 Sept. 1489, cap. 90. Erasmus knew him mainly from his letters (cf. *Ciceronianus*, LB. i. 1010 DE). a few of which, to Pico 1484, to Politian 1488–90, were included by Badius in *Illust. vir. epistolae*, ⟨Lyons⟩, N. Wolf, 13 Feb. $\frac{1499}{1500}$ (ii. 8–13). The works of Marinus Becichemus, c. 1504–6, abound with his praise, in gratitude for kindness received.

See a detailed life by G. Agostini, *Scritt. Viniziani*, ii (1754), 201–39 ; which enumerates eight books dedicated to him.

272. Senex] He was about 52 when Erasmus was at Rome. For the use of the word cf. Ep. 1025. 16n.

278. Ammonium] See Epp. 218, 623, 624.

285. Sixtinus] See Ep. 113.

290. Coletus] See Ep. 106.

292. literis] Ep. 1211.

294. Grocinus] See Ep. 118. 22n.

296. nihil scriptum] Cf. Ep. 540. 82–92.

Ex Germanis amicis nullum desidero praeter Ioannem Capnionem, qui florenti quidem senectute, sed tamen iusta, defunctus est. Porro adhuc diu succurrere studiis publicis potuisset, nisi sic visum esset superis condere quaedam animantia quae nihil aliud quam ledunt. Bos arat, equus gestat, ouis pascit. Quid faciunt crabrones, cynomyae, viperae et cantharides? Accessit his publica bellorum tempestas. Vtinam liceret Huttenum in hoc catalogo ponere! Nunc circuitu facto Louanium redeo. Illic triduum fruitus sum consuetudine Christophori Longolii Brabanti: nam Mechliniae natum aiunt. Is nuper periit Venetiae, natus annos plus minus xxx. Iuuenis ad litteras natus, et in his mature feliciterque institutus; inter nobiles futurus, si licuisset viuere. Postremus omnium nos reliquit Naeuius. Sic solent milites ducum nobilium commemorare facta, et ex illorum exemplis sibi proponere quid possit accidere. Nos itaque restamus. Quid dixi, restamus? Ego, nam de me loquor, vltra colum, quod aiunt, viuo: felix si cum eorum quae expertus sum memoria liceret repubescere. Verum hoc vt votum est ἀνεμώλιον—nam Homerico verbo libenter vtimur—,ita nihil me torquet. Volens sequor quo vocat communis naturae cursus. De vitae spacio nihil queror, vltra spem contigit; quanquam poteram annos aliquot in amicorum fauoribus, quos industria mearum lucubrationum mihi per vniuersum orbem non paucos paraui, conquiescere, nisi, veluti mus, quod Graeco prouerbio dicitur, in picem, in hoc tragicum seculum incidissem. Quo minus hic obtigit felicitatis, hoc confido mihi melius futurum in altero seculo. Et tamen mihi fui infelix potius quam aliis. Sunt qui sibi nati sibi viuunt. Omnibus incommodi, sibi solis sunt felices, neque cuiquam bene faciunt nisi quum moriuntur. Ne tum quidem deest animus incommodandi. Onerant posteros parentalibus, precibus, sacris, ceremoniis, vestibus, nolarum strepitu, vt vel mortui negocium facessant viuis. Ego malim Herculanis immori laboribus.

De mortis genere, quo non aliud cruciabilius, sic me consolor, quod nihil habet omnino contagii: cum leuiora etiam corporis vicia, quod genus sunt lippitudo aut linguae balbuties, afficiant conuictorem. Solus dolet, solus in periculo est qui laborat calculo. Nullus autem est tantus cruciatus quem humana natura non ferat, si assueuerit, praesertim si adsit fortis animus. Nec muliebriter dictum est apud Euripidem ab Electra:

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ᾽ εἰπεῖν ἔπος,
Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος,
῏Ης οὐκ ἂν ἄραιτ᾽ ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.

300. Porro α: Poterat β. publicis studiis β. potuisset *om.* β. 302. laedant β. α *H*: aequus β. 303. β: cynomiae α. His accessit β. 305. redeo Louanium β. 307. β: Veneciae α: Patauii *N*. 308. α *H*: maturae β. 310. nobilium ducum β. facta α: fata β. 314. β: anemolion α. 315. nam *add.* β. 321. obtigit hic β. 322. melius mihi β. 324. sunt *om.* β. 326–7. vestibus, ceremoniis β. 332. Solus . . . calculo α (in periculo est α: periclitatur β): cui cum calculo res est, solus dolet, solus periclitatur *H*. 333. cruciatus tantus β. 336. Οὐκ . . . 338. φύσις β: Hic tres versus greci α.

303. bellorum] Cf. Ep. 986. 45–51, 60–4.

306. Longolii] See Ep. 914; and, for his visit to Louvain, Ep. 1023. 1n.

307. Venetiae] Erasmus was misinformed on this point, and in 1525 wrote Bologna (Epp. 1597, 1603). Here and in Ep. 1597 the editors of N made the necessary correction.

312. vltra colum] Cf. *Adag.* 567.

320. mus] Cf. Ep. 256. 54,5.

335. Euripidem] *Or.* 1–3.

Porro, quod ad animum attinet, non solum sic cogito, mitius reddi malum si quis ferat aequo animo quod vitari nequit ; verumetiam hoc Euangelicae debeo philosophiae, quod corpusculum hoc totum semel dedidi Christo, non aliter quam aegrotus ac de vita periclitans se credit medico vngenti, proluenti, secanti, vrenti ; persuasus quod quibuscunque modis ille tractauerit hoc animae domicilium, salutis meae causa facturus sit. Nihil illi praescribo, tantum seruet et faciat quod velit. Scio illum nihil velle nisi quod nobis est optimum.

Caeterum ab his remoris, quae non patiuntur alios aequo animo superstitibus dicere 'Valete et plaudite', iam propemodum sum liber. Et iuuenis cibum ac potum semper ita sumpsi vt pharmacum; et saepenumero doluit non licere sine cibo potuque perpetuo degere. Veneri nunquam seruitum est : ne vacauit quidem in tantis studiorum laboribus. Et si quid fuit huius mali, iam olim ab eo tyranno me vindicauit aetas, quae mihi hoc nomine gratissima est. Ab ambitione semper abhorrui, cuius rei nunc me suppoenitet. Tantum honoris accipiendum erat, quantum sat erat ad vindicandum a contemptu. Sed nec tum poteram imaginari tales esse beluas sub humana specie quales experior : et nunc ambire serum est quod obire non possim. Senectus solet ad rem attentos reddere. Huius morbi ne tantulum quidem adhuc attigit animum meum. Atque vtinam sic liceat moderari sumptus, vt morienti nec proprium aes nec alienum supersit, praeterquam quod huic vbicunque reponendo corpusculo sit satis ! Porro famae sarcinam vtinam liceat et antequam corpus deponere ! Tantum abest vt me gloriae poeniteat, si quid tamen omnino est gloria. Nulli sunt affectus priuati, puta liberorum, parentum aut cognatorum, qui me remorentur in vita. Omnes amo ex aequo, qui Christum diligunt.

Nonnihil mihi luctandum fuit cum animo meo, vt erga eos qui scientes et volentes destinata malicia nihil commerito, imo benemerito, oblatrant, obtrectant, atque etiam exitium moliuntur, sumeret affectum pure Christianum. Impetrauimus et hoc, vt non solum non cogitemus de vindicta, sed ne male quidem precemur. Videmus hanc lenitatem etiam in militibus, quum certa mors vrget : quanto magis hunc affectum nobis praestare debet Euangelica philosophia ! Nunc aliquantulum in hoc luctor, vt certam fiduciam animo concipiam de mea salute. Atque hac de re frequenter ipse mecum confabulor, nonnunquam et cum eruditis amicis communico. Nec adhuc fit satis, neque a Lutheranis neque ab Antilutheranis. Itaque mihi nihil videtur consultius quam hanc securitatem modis omnibus ambire precibus ac benefactis a Christo, vsque ad supremum vitae diem, ac tum huius quoque rei iudicium illi permittere : sic tamen vt quam est minimum spei ex nostris meritis, tam sit plurimum fiduciae ex illius immensa erga nos charitate, eque promissis adeo benignis.

340. nequit α : non potest β. 345. et α : ac β. 350. et α : Ac β. 365. parentum aut cognatorum α : aut parentum β. 368. et *om.* β. 371. non α *H* : *om.* β. 375. animo *add.* β. mea *om.* β. 377. neque . . . neque α : nec . . . nec β. 378. β : Antiluteranis α.

351. Veneri] Cf. Ep. 296. 53–5.

362. sit satis] This wish resembles what he records of Warham, both in the *Ecclesiastes* bk. i (LB. v. 811 E) and in the preface to Jerome, 1533.

372. lenitatem] Cf. Ep. 1029. 9n.

In hac philosophia nunc versor, eruditissime Gauere: ad quam te quoque hortarer, nisi scirem te, virum iuxta pium ac doctum, iam olim haec omnia fuisse meditatum. Incusas incommodam tuam valetudinem, nec iniuria quereris. Erat istud ingenium omnino meliore dignum domicilio, sed vide ne multum adiiciat mali, morbi imaginatio. Deinde medicis vti laudo, indulgere non laudo. Salutabis diligenter veteres congerrones nostros, Ioannem Paludanum, Theodoricum Alustensem, Ioannem Armentheriensem et Petrum Curtium, qui in Naeuii vices successerunt; cunque his totum sodalitium trilingue.

Basileae. calendis martiis: anno a Christo nato † 1524.

1348. To ⟨George Spalatinus⟩.

Weimar MS. Reg. N. 163 (*a*). Basle.
ZKG. ii. 130 (*β*). 11 March 1523.

[The manuscript, which is in the Hauptstaatsarchiv at Weimar, is in Spalatinus' hand throughout. It is very likely a translation made by him (for his facility in this cf. Ep. 501 introd.) for submission to Duke Frederick of Saxony, who appears to have been unable to read Latin: cf. the translation of Ep. 939, which was perhaps provided by Erasmus, though the manuscript of it is, like this, in Spalatinus' hand.

This translation was first printed by O. Waltz in ZKG. ii, 1878, p. 130 (*β*), from a modern copy by Neudecker († 1866), now Gotha MS. chart. A. 1289. 1, 258, which except for one reading and some trifling differences of spelling agrees entirely with *a*, and probably was derived from it.

There is no definite mark that the letter is addressed to Spalatinus; but as he was the intimate friend and counsellor of both Luther and Duke Frederick, and as the manuscript is in his hand, the ascription is most probable. The contents—the view that Henry's attack on Luther had been made under pressure, the advances to Luther, the talk of coming to Saxony—are so confidential that it is not surprising

387. tuam *om. β*. 388. dignum meliore *β*. 391. *β*: Theodericum *a*. 394. nato *a H*: *om. β*.

390. Paludanum] See Ep. 180.

391. Alustensem] See Ep. 263. 8n.

Armentheriensem] John Heems of Armentières († 1 July 1560), priest, was Prof. of Medicine at Louvain 23 Nov. 1525, M.D. 25 April 1526, and Rector of the University four times between 1529 and 1550. He succeeded Nevius at this time as head of the Collège du Lis, in some way jointly with Peter Curtius (l. 392n). See Val. Andreas pp. 42–3, 222, 232, 262; and Prof. H. de Vocht in the *Mélanges Charles Moeller*, Louvain, 1914.

392. Curtium] or de Corte (c. 1491—17 Oct. 1567) of Bruges, after passing second in the Arts promotion at Louvain in 1513, lectured on physics and dialectic at the Collège du Lis, and was elected a member of the University Council in 1518. He turned to theology (Lic. 7 June 1526, Dr. 12 July 1530) and in 1529 succeeded Wm. of Vianen (Ep. 650. 4n) as professor of theology and therewith *plebanus* of St. Peter's church. He was Rector of the University in 1530, 1538, 1548. In 1540 Charles v made him Inquisitor for the Netherlands, and he was charged with supervision of the Latin, French, and Flemish Bibles which were officially issued, 1547–50. After taking a considerable part in the foundation of the new sees created by Paul iv in the Netherlands, he was consecrated first bp. of Bruges, 8 Feb. 156½. His relations with Erasmus were always appreciative and friendly; cf. Ep. 1537 and EE². 12. He is not to be confused with Petrus Cursius of Carpi, who in 1535 composed a *Defensio pro Italia ad Erasmum*, which impelled Erasmus to a *Responsio*.

See BN. iv. 915–18; Val. Andreas pp. 42–3, 78 (cf. 99), 106–7; GC. v. 249; de Jongh pp. 53*, 55*; and Horawitz v. 30. For a time he was undivided head of the Collège du Lis (cf. EE². 12), but resigned in 1531 and received a pension: see Prof. H. de Vocht, *op. cit.*

that Erasmus never published it. The fact that it is in German almost disposes of any suspicion as to authenticity, for no one could have fabricated a letter in Erasmus' name except in Latin: unless Spalatinus was completely imposed upon.
The year-date needs no confirmation.]

DIE Selickeit. Es ist zwischen dir vnd mir keyn vneynickeit furgefallenn. Sonder was gescheen ist, das ist vngeferlich gescheen. Ist auch vnser freuntschafft nicht von noten gewest. Hat auch dem Euangelio nichts zugetragen, welchs ich meyner art nach meins vermogens treulicher furdere dann villeicht etliche meynen. Wir treyben eyn sachen, aber die arbeyt seind vngleich. Vnd wolt Gott das es alles Christus zu seinem preyse wende! Dann daran leigt vnser selickeit.

Von des Luthern geist hab ich nye durn vrteilen, aber ich hab offt besorgt, so grosse ansehen der hoffart vnd so grosse frecheit zu schelten mochten dem Euangelio, das gluckseliglich wider aufwechst, schaden zufugenn. Was ist so grosser lesterung von noten gewest wider den Konyg von Engellandt, den frummsten Fursten diser Zteit? Es sey ferr von mir der verdacht der schmeichlerey. Ich hab nichts von im, so beger ich nichts von im. Er hat gedrungen geschriben, vnd hats dafur gehalten die sach sey gantz heilig. Hats dafur geacht der Luther sey das allerbost thier, vnd ist von den vberredt worden, von welchen nicht wunder ist das ein konyg betrogen wirt. Dann ich gib nu nach das er betrogen sey worden. So nu der Luther sein gemut gepruft hett, das warlich Cristlich ist, so er im von hertzenn die scheldtwort vergeben hett, die der Konyg nicht wider den Luther sonder wider den so er vberredt fur ein solchenn gehaltenn geschriben. So er on beleydigung konyglicher wird mit argumenten starck vleissig vnd lautter geantwort hett, so hett er wider ein so grossen fursten wider in bewegt, noch so vil Leut im abfellig gemachet. Vnd wolt Gott das er noch senfftmutiger wurd. Aber was ist das fur ein Vorred mit welcher er des Melanchthon Vertzeichnus lobeth? Wie wil hoffart hat sie!

Ich forcht des Luthers nicht, sondern zwey ding bewegen mich. Wenn der Luther solt zu poden geen, so wurd wider keyn Gott noch keyn mensch mit den munchen kunnen auszkummenn. Folgend, so kan der Luther nicht vmbkümmenn on das es vergee dann mit im ein grosser teyl der Euangelischenn lautterckeit. Ich hab seiner sendbrief eynen zu den freunden wider mich gesehen, die vil bittrickeit in sich hat. Ich weissz das etlich seind die den man reitzenn.

17. allerbest β.

10. hoffart] Waltz cps. Ep. 1342. 784.
12. lesterung] Cf. Ep. 1308. 9n.
15. hab nichts] Cf. Ep. 1342. 796n.
16. geschriben] See Ep. 1227. 5n.
24. wird] *sc.* Würde.
27. Vorred] For Melanchthon's *Annotationes* (*Verzaichnung* in the German edition) on *Rom.*, *Cor.*, Nuremberg, Jo. Stuchs, 23 Oct. 1522, Luther wrote a preface, 29 July (LE. 424 = LE². 564): in which he lauds Melanchthon's work and disparages that of Aquinas, Jerome, and Origen, with especial contempt for the followers of Aquinas.
35. sendbrief] Probably Luther's *Iudicium de Erasmo Roterodamo ad amicum* (a letter to Caspar Borner, professor at Leipzig: LE². 535, 28 May 1522), printed with Melanchthon's *De Erasmo et Luthero Elogion* and Luther's letter to Capito (LE². 479, 17 Jan. 1522), *s. l. et a.*, both in Latin and German, about this time: cf. Epp. 1342. 815n, 1374. 69, 1496. 26-7.

Aber das wer ein Euangelische clugheit gewest, das man von mir vnd wider mich keyn vrteyl gesprochen hett ; man hett denn zuuor die warheit erfarenn. Wenn ich nach weltlichen dingen trachteth, so wolt ich nichts serer wunschenn dann das er zusampt den seinen aufs allerbitterst wider mich schribe. Aber die sach wirts selbs erweisen wie gar ich nichts der gleichen nicht furhabe. Wolt ich wider das Euangelium gehandelt haben, so hett ich itzo guldene berge. Domit ich aber solchs nicht thetth, hab ich allerley geliden vnd gethunn. Des Luthern freunde bedencken wenig in vil sachen was zuthun von noten sey. So folgen sie auch keynem rat. Ich wolt dem Luthern selbs schreiben, wo ich die arbeyt nicht vergeblich thun, vnd doch darneben mein schaden vnd fertreyben wurd. Darumb allein bitt ich Christum das er welle vnser vnbedechtickeit vnd torheit zu seynem lob wendenn. Ich wolt auch zu euch kummenn, wenn der wege nicht so grosz were, so leydeth mein kranckheit schier gar keyn reyse.

Ich bitt dich du wollest mich vnserm Gnedigsten Hern, dem durchlauchtigsten Churfursten zu Sachssenn, mit vleis beuelen : mit dess. C. G. ich ein ser grosz vnd hertzlichs mitleiden trage. Gehab dich wol. Geben zu Basel. den nechsten tag vor Sant Gregorien tag Anno domini xv^c.xxiii.

Erasmus.

1349. To Francis Asulanus.

Vatican MS. Reg. Lat. 2023, f. 160. Basle.
de Nolhac p. 107. 18 March 1523.

[An original letter, autograph throughout: torn at one place (l. 23). The year-date is confirmed by the mention (l. 10) of the new Froben edition of the *Adagia*, which appeared in Jan. 1523. As the preface in Froben's name is dated 1 Jan. 1523, the book had no doubt been printed for the most part 'anno proximo'.

The letter of Francis Asulanus and Erasmus' first reply are lost; but this second reply shows that Asulanus' complaint was concerned with the enlarged *Adagia*, of which the Aldine firm had printed the first issue, when Erasmus was at Venice in 1508 (Ep. 211). Froben had reprinted it without authorization in Aug. 1513 (cf. Ep. 283. 153); but since then there had been Froben editions, amplified and edited by Erasmus in ⟨1515⟩, Nov. 1517–18, and Oct. 1520. In the world of letters there was as yet little opportunity of establishing copyright. Printers wished strongly for some protection (cf. Ep. 1341); but in the absence of means to obtain it pirated one another's productions without hesitation (cf. *Trans. of the Bibliographical Soc.* xiii, 1913–15, 318–21). Nevertheless there seems to have grown up a sense that the author at least ought not to encourage such piracy (cf. Ep. 732. 19–23).

Without Erasmus' knowledge (l. 16) the Asulani had reprinted the Froben edition of Nov. 1517–18 in Sept. 1520: only to find it superseded at once by the enlarged Froben edition of Oct. And now they may have heard of the new edition just completed. But their remonstrance with Erasmus was probably based not so much on their recent disappointment as on the general ground that they had published the book originally, and were therefore entitled to consideration from him. Erasmus' reply was to offer to let them pirate the new edition forthwith, with further additions from his pen; his only condition being that they should produce it within the next year. The additions offered were probably some of those incorporated in the Froben edition of Feb. 1526 (cf. BEr². pp. 106–8): to which in spite of the disclaimer in ll. 11–12 Erasmus afterwards proceeded.]

43. wider das Euangelium] Cf. Ep. 1213. 42n.

51. kranckheit] See Ep. 1267. 10n.

56. Sant Gregorien] 12 March. Spalatinus notes in the margin, correctly, 'Donnerstag nach Oculi'.

S. Francisce mi, arbitror tibi redditas litteras meas, quibus tuis illis litigatricibus respondeo. Nec oblitus sum nostre pristinae consuetudinis, nec, si velim obliuisci, sinat calculus, quem isthic primum collegi; meque subinde repetens Venetiae commonefacit. Nec cum Frobenio nec cum vllo typographorum foedus habeo, tantum abest vt in vestram perniciem coniurarim. Et fateor, quum isthinc abirem, patrem admonuisse vt si quid haberem, ad ipsum mitterem: sed eo vultu dicebat vt mihi videretur ridere risum Sardonium.

Frobenius anno proximo excudit Prouerbia rursus locupletata. Ego habeo postremam manum; nam arbitror iam satis impensum huic operi. Plurimaque sunt ex bonis autoribus adiecta. Si vestra diuendita sunt, mittam exemplar absolutum et emendatum, cuius nulli ⟨prius⟩ facturus sum copiam quam tibi: si modo tibi fuerit in animo intra annum excudere. Nam quod parum feliciter excuderitis, mihi non potestis imputare, quum me inscio factum sit a vobis. Hac igitur de re facite me quamprimum certiorem quid habeatis animi. In Bibliis aeditis fateris et ipse vos vsos exemplaribus parum emendatis. Et ego multa deprehendi praesertim in Prouerbiis, Ecclesiastico ac similibus. Recte itaque fecerit pater, si ex emendatioribus rursus nobis dederit idem opus. Si excuderit opera Chrysostomi Grece, praesertim ea que versa non sunt, esse⟨n⟩t vt maxime vendibilia; aut si quid esset Origenis Grece. ⟨Mun⟩dus insanit in libros sacros, nec est periculum ne quis aemuletur magnum volumen.

Hic iuuenis cupit artem vestram discere. Dispicietis an vobis possit esse vsui; nam orauit vt se vobis in hoc commendarem. Bene vale cum tuis omnibus, quibus me diligenter commendabis.

Basileae. 15. Cal. April. An. 1523.

Erasmus tuus.

Erudito viro D. Francisco Asulano. Venetiae.

$^{1345}1350_{1359}$ From Herman Lethmatius.

Breslau MS. Rehd. 254. 96. — Malines.
EE². 14. — 18 March ⟨1523⟩.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. Omnes omnino vere docti ardent, Erasme, desiderio videndi tui Augustini, et vno omnes ore te rogant ne hac spe eos frustres diutius. Egmondanus me quoque palam celebri theologorum con-

1349. 3. isthic primum] In a passage inserted in *Adag.* 1001 (LB. ii. 405 c) for the edition of Feb. 1526 Erasmus says that while working on the *Adagia* at Venice, 'interim mihi cum calculo, malo nondum noto, res erat'.

7. abirem] In Dec. 1508; cf. Ep. 212. When returning Northwards c. July 1509 (see Ep. 216 introd.), Erasmus could not turn aside to Venice, though he had some compositions to offer to Aldus (AE. 76).

patrem] Andr. Asulanus; Ep. 212. 5n.

18. Bibliis] See Ep. 770 introd.

21. excuderit] Nothing came of either of these suggestions. Erasmus' publications of parts of Chrysostom in Greek begin in 1525.

23. in libros sacros] Cf. Ep. 1400. 342–3.

25. Hic iuuenis] Possibly Hovius (Ep. 867. 177n), who left Erasmus at some time in 1519–24 and went to Italy. The absence of real commendation here accords with Erasmus' dissatisfaction with him (cf. Ep. 1437. 192–5). See also Ep. 1387. 4n.

1350. 2. Augustini] See p. 117.

uiuio connumerauit Lutheranis : in quam opinionem et alios aliquot ex eodem collegio facile pertraxit. Precor te vt adhuc de muneribus ac donis vel accipiendis vel recusandis aulicum preceptum mihi prescribas. Commendatio mei apud summum Pontificem sit, precor, ἀκρηβεστέρα. Contulit mihi mense Septembri prebendam sanctae Mariae Traiectensis, sed et lucellum illud quod ei venisset ex bullis, mihi condonauit. Et ni fallor, ego omnium quibus contulit sacerdotia, plane ordine primus. Et hec omnia proprio, vt vocant, motu. Quorsum hec tendant, ignoro. Auunculus meus, fretus veteri eaque in scholis primum nata amicicia, scripserat ei epistolam commendatitiam nostri. Ea mihi eius boni prima origo.

Reuerendissimus dominus meus nunquam non iactitat abs te Hilarium dedicatum sibi. Frater eius huc appulit ex Burgondia nuper, qui te colit, si quis alius. Is animo est plane liberali, vt haud dubitem, si tantum ei honoris impendisses quantum hic impendisti Panormitano, sentires, et vere sentires, nihil mentiri me dum predico eius liberalitatem. Dominus meus alio ingenio est. Illius, si forte queris, nomen Ferry Carondelet. Est Archidiaconus primarius insignis ecclesiae Bizontinae, eius vrbis que a Basilea distat itinere duum dierum. Habet preterea innumera alia eademque opima sacerdotia et insuper pensiones multas et abbatiam. Nati

5. collegio] The Theological Faculty at Louvain.

12. Auunculus] I cannot identify.

16. Hilarium] Ep. 1334.

21. Carondelet] Ferry (c. 1473—27 June 1528), fifth son of John Carondelet, the Chancellor of Burgundy (Ep. 803. 12n), was born at Malines, and named after St. Ferjeux, one of the apostles of Besançon. He matriculated at Dole, 21 Sept. 1498, and after serving in Maximilian's household, married c. March 1501 ; but his wife, Digna de Baux, died 18 Oct. 1503, leaving him with a son Paul (1501-81). At some time before 7 March 1502 he was reading law at Bologna (cf. Ep. 928. 36n) ; and after his wife's death he resumed his studies and proceeded LL.D. In 1509 Erasmus met him in Rome (Ep. 1359). On 12 May 1510 Ferry was appointed proctor for Maximilian and Prince Charles at the Papal Court (cf. Jänig p. 41, 15 Oct. 1511) ; and in this capacity he attended Julius II at Bologna till May 1511, and afterwards at Rome till May 1513, when he was recalled. The description of him in the record printed by Jänig as 'archidiaconus Buscoducis' is no doubt an error : for though he afterwards acquired a provostship at Furnes 16 Nov. 1513, his main preferment was the Archdeaconry of Besançon ; which he received in 1504. With this was conferred upon him c. July 1511, *in commendam*, the Abbey of Mont-Benoît, which in 1520 he began to restore with great magnificence (see J. Gauthier in *Réunion des Soc. des Beaux Arts des Départements*, xxi, 1897, 236-47). After 1513 he went back again to Italy and resided at Viterbo till c. 4 May 1520, when he returned to take charge of Mont-Benoît. In April 1524 Erasmus visited him at Besançon ; and in 1528 dedicated to him an edition of Faustus Regius' *De Gratia Dei*, Basle, Jo. Faber Emmeus. A portrait of Ferry painted by Raphael at Rome, later presented by the States-General of Holland to the Earl of Arlington (1618-85), is now in the possession of the Duke of Grafton. Another portrait may be seen in a picture painted by Fra Bartolommeo at Viterbo, 'La Vierge des Carondelets,' which Ferry presented to the Cathedral of Besançon in 1517-18.

See Chenaye-Desbois, *Dict. de la Noblesse*, iii, 1771, pp. 522-3 ; Nic. Ant. Labbey de Billy, *Hist. de l'Univ. de Bourgogne*, 1815, ii. 229 ; A. Castan in *Mém. Soc. d'Émul. du Doubs*, iv. 8, 1873, pp. 129-56 ; BN. iii. 350 ; and GC. xv. 233. Twenty-one of Ferry's dispatches from Italy to Margaret of Austria, 1510-12, are printed from the Archives at Lille in *Bull. hist. et phil.* of the Comité des Travaux historiques et scientifiques, Paris, 1895, pp. 97-134, by M. Léon de la Brière; who has written also a short life, Evreux, 1894, which I have not seen.

sunt patre cancellario. Superstites sunt fratres quinque, omnes praediuites et gratiosi.

Fac, precor, optime Erasme, ne posthac tot menses nos crucies expectatione tuarum litterarum, quot proxime cruciasti. Interea hi Erasmomastiges somniant quod optant, et eiusmodi somnia audent etiam spargere in vulgus perinde atque res veras. Illis semper somnia falsa, tibi perpetuum vita incolumis, alacris et leta!

Mechlinie 18^{a} Martii.

Humanitatis tuae discipulus obseruantissimus,
Hermanus Lethmatius Goudanus.

1351. From Peter Wychman.

Leipzig MS. EE. 13. — Malines. 22 March 152$\frac{2}{3}$.

[An original letter, autograph throughout. Erasmus' letter, which it answers, is not extant. It is surprising that he should have so far doubted the loyalty of his old friend and host (see Ep. 1231) as to write and charge him with hostile criticism. The interpretation of the year-date is given in the text; and this is confirmed by the reference to Ep. 1324.]

S. Haud vnquam veritus fueram fortunam sic aliquando (etsi plerunque vires eius expertus) in me seuituram, vt ea me nota afficeret qua tuis litteris adurere videris; quod haudquaquam fecisses si morum meorum quis tenor memorie tue inhesisset. Zelo enim solido concitatiorem (qui nunquam fide caret) me esse constaret, quam vt fictus inconstantia in amicitiam ipsam indexteritatis quid admitterem. Quid, queso, vermiculus rusticanus et ipsa nullitate nullior, etiam impendio offensus, in te Athlantem possem? Carperemne tua scripta, quibus, vt ansam omni maledico tolleres, tam succincte aperteque contra Sanctium Carazangam quid sentias absoluis? At hec orbi innotescentia Pontifex suo diplomate, quod reliquum Ecclesie est (que in contemptum venisse deplangitur) in te collocans, ad sidera tollit. Et certe aliud nichil, cum totus ⟨nichil⟩ nisi littere sis, de te humano iuditio patet. Quare haud lubet tam notorie impudens mendatium explodere diffusius.

'Ne ansa detur malis', hoc me scire voluisti. Vices tibi reddo, teque scire hisce volo, quod stimulanti caritati centies haud absque lucta ingenti restiti, in Grapheo ac suo collega apud cucullatos detentis,

1351. 13. nichil *addidi, in fine lineae.*

1350. 25. fratres quinque] The eldest son of the family, Claude (1467—31 May 1518), head of the Council of Regency when Charles went to Spain in 1517, was now dead. But besides John (Ep. 803. 12n) and Ferry, the third, fourth, and sixth sons were still living; William († 1526), who had been in the household of Philip and Charles; Charles († 1539), master of the household to the Princess Eleanor; and Philip († 1547), esquire to Margaret of Austria. See Chenaye-Desbois, *op. cit.*, iii. 520-2; and BN. iii. 340-1, 350.

27. tot menses] Between three and four: cf. Epp. 1320, 1345.

1351. 10. Carazangam] See Ep. 1277. 24n.

11. Pontifex] See Ep. 1324.

13. nichil nisi littere] Cf. Mich. Hummelberg to Beatus Rhenanus, 23 March 1522 (BRE. 217), asking for news 'de rebus Erasmicis, hoc est literariis'; see also Ep. 1366. 8–10.

18. Grapheo] Cf. Epp. 1087. 355n, 1291 introd.

collega] Nic. of Hertogenbosch: see Ep. 616. 14n, and cf. Ep. 1358. 32.

cucullatos] Perhaps the Franciscans of Brussels, to whose charge Jac.

pluries a fratribus inuitatus, quin per consulem quendam in liberationem dicti college stimulatus (taceo detentos) vel locum ipsum (sincere agere volens, ansamque auferre omnem) aliquando inuiserim.

Sed 'significant per litteras amici'. Ingenue fateor, cum preteriti, presentis ac futuri seculi homines omnes demerueris diuinis tuis scriptis. Pauculos tamen comperio qui sub hoc turbine (demetior neminem) tui memoriam in publico effrene faciant. Sunt Sucketus, Adrianus Wielius secretarius, Dauidis Martinus sua modestia. Hiis me tertium aut quartum adderem, nisi extra calculum amici ablegassent. P. Egidio super biblioteca semel locutus sum; Gockleno tertio, de te inquirens; Dorpio, sub mortem Iohannis Sucketi; medico, Iohannis Sucketi pie memorie filie marito, qui, vbi me viderit, de tua valetudine compellat; Hermanno Panormitani, munificentissimi domini, familiari. Cum nullo alio verbum habui, nisi cum domino magistro Francisco Vander Hulst. Ast nemo horum, si diis placet, hec tibi de me, ni fallor, scripsit.

Contineo bilim; sed vnum restat. De tuorum numero me dele, aut, quod pro tua maiestate debes, hos michi amicos insinua, vt vel non amicos aut mendaces (sint qui sint) conuincam. Ego tamen michi constabo, non quia (quos vis tuo calamo viuificas ac mortificas) Erasmus sis, fuisti aut eris, sed eo solum nomine, quo totum tibi me dedicaui, profitebor, amabo, colam. Bene vale.

Machlinie hac XXII[a] Martii, 1522 stilo gallicano.

E. d. deditissimus Petrus Wychmannus, presbyter, rusticanus ille tuus hospes, et, quia indignus hac nota, penam immeritam pendens.

Super Pontificis diplomate gaudeo. Si tamen me de tuis censeres,

---

Praepositus (Ep. 980. 54n), arrested at the same time, had been committed.

19. consulem] O. Clemen, *Joh. Pupper von Goch*, 1896, pp. 274–5, suggests the 'Consul Vrselius', through whose aid Grapheus was finally restored to Antwerp: see J. C. Diercxsens, *Antuerpia Christo nascens*, 1773, iii. 365.

25. Sucketus] Ant. Sucquet; see Ep. 1331. 15n.

26. Wielius] Adr. Wiele of Brussels was now secretary to Charles v in the Council of Brabant: a position which he had earned by Court service. In a letter from Malines, 5 April 1507, to John Marnier, secretary to Margaret of Austria (printed by Le Glay: see Ep. 175 introd.), he describes himself as 'custos et pedagogus adolescentulorum regiorum archiducum', and complains that a certain Robert of Ghent was trying to displace him from being 'pedagogus'; though the joint office 'quod sic adhaeret vt commode dissociari nequeat', had been conferred upon him by Margaret. In 1513 he was 'maistre d'escole' to Charles' pages (Henne v. 45n). On 27 July 1521, when Christiern of Denmark (Ep. 1228. 30n) visited Bruges and received an oration of welcome from Cranevelt (Ep. 1145), Wiele delivered a reply in the King's name: see Geldenhauer's *Collectanea*, ed. J. Prinsen, 1901, p. 121. In 1530 he was at Augsburg for the Diet: his letter thence (EE. 142) shows anxiety for the future of his eight children. See EE. p. 446.

Dauidis] See Ep. 532. 32n: also Epp. 1258, 1280.

28. biblioteca] Books which Erasmus had left behind in the Collège du Lis, under the care of Jo. Nevius: cf. Ep. 1355. 18–20.

Gockleno] See Ep. 1209 introd.

29. Iohannis Sucketi] Perhaps a brother of Ant. Sucquet (l. 25). There was a master of requests of this name in the Archduke Philip's household in 1501 (Gachard i. 371). Evidently he was just dead.

30. medico] Perhaps cf. Ep. 1355. 11.

31. Hermanno] Lethmatius: see Ep. 1320.

Panormitani] Jo. Carondelet: see Ep. 803. 12n.

33. Vander Hulst] See Ep. 1345. 39n.

42. E. d.] Eidem dominationi.

43. nota] Cf. l. 2.

44. diplomate] Ep. 1324.

suaderem eius foliiš ac fructubus externis delitiose luxuriareres, abs tamen eo quod nucleo dentes fixius imprimeres.

Litterarum monarce, domino Erasmo Ro^{mo}.

^{1338}1352. To Adrian VI.

Opus Epistolarum p. 607. ⟨Basle.⟩
N. p. 578 : Lond. xviii. 20 : LB. 649. ⟨22 March 1523.⟩

[The suppression of the end of this letter was perhaps intentional. Erasmus' avowed purpose in writing was to convey to Adrian's private ear (cf. ll. 22–3, and Ep. 1386) his proposals for dealing with the Lutheran trouble, in compliance with the requests made to him from Rome. These proposals he describes in letters of this period as a 'cohortatiuncula . . . ad Christianam concordiam' (Ep. 1358. 3–4), or 'consilium' (Epp. 1329. 12, 1376. 7; cf. Ep. 1408. 16). In spite of the promise given in Ep. 1358. 3 this letter was not published till 1529. Even then it may have seemed undesirable to print in full a document which was designedly confidential. But if the abridgement was intentional, it is noticeable that Erasmus managed to cut it off at a point which allowed some indication of his opinions to appear (ll. 147 seq.). Adrian never sent any reply : cf. Ep. 1384. 25n.
The month-date can be assigned precisely from Ep. 1353. 240. For the bearer see Ep. 1358. 40n.]

ADRIANO SEXTO ERASMVS ROTEROD. S. D.

Beatissime Pater, qui has perfert, vt mihi visus est vtcunque certus, ita praeter expectationem oblatus est a prandio, postridie diluculo profecturus. Itaque parum abfuit quin consultius ducerem ad tantum Principem de re tam ardua nihil omnino scribere quam ex tempore scribere. Tamen quoniam vtroque diplomate—nam vtrumque redditum est—sic vrget, obtestatur ac propemodum adiurat tua sanctitas vt, si quod habeam consilium his tumultibus sedandis, pro mea virili conferam, et tua compulsus autoritate et tua vere Pontificia mansuetudine fretus, vel ex tempore scribam, scripturus copiosius simul atque dabitur et ocium et grammatophorus certior.

Tutius simul et commodius erat haec coram agere, planeque erat animus, quo sane quam amantissime inuitat tua benignitas. Sed cogor edictis saeuissimi tyranni parere. 'Cuius' inquies ? Longe Mezentio et Phalaride crudelioris ; calculus illi nomen est. Atque istic quidem remisit se pestis, remisit hyems ; sed longum est iter, vt iam tutum sit, per niuosas Alpes, per hypocausta, ad quorum solum odorem exanimor, per sordida et incommoda diuersoria, per acria vina, ad quorum gustum ilico periclitor. Si valetudo suppeteret, tutius esset iter per Galliam ; verum id fiet vbi volet Dominus. Interim Dominum Iesum testem facio huius conscientiae, me quicquid scripturus sum, simplici synceroque animo scribere. Nemo mortalium leget hanc epistolam nisi nos duo. Si quid placet, vtere ; si quid displicet, puta non esse scriptum.

1351. 46. dentes] Cf. Hor. *S.* 2. 1. 77,8.
1352. 5. vtroque] Epp. 1324, 1338.
15. calculus] See Ep 1267. 10n.
16. pestis] See Ep. 1324. 113n.
17. hypocausta] Cf. Ep. 1248. 10n.
20. per Galliam] i. e. by Marseilles, through Lyons and Avignon (cf Ep. 1020. 54n), and then perhaps on by sea : as Sadoleto, travelling from Rome to Carpentras in April 1527, went by sea from Civitavecchia to Nice (Sad. E. ii. 65). Cf. also Herminjard 483. The roads, too, between France and Italy had been greatly improved of

Vtinam adessent mihi praesidia quae mihi tribuis ad cohercendum hoc dissidium! non dubitarim huius vitae iactura publicis mederi malis. Primum stylo vincor a multis, nec haec res stylo geritur. Eruditio longe est infra mediocritatem; et si qua est, ex vetustis autoribus hausta est, vt aptior sit concioni quam pugnae. Iam huius homunculi quae possit esse autoritas? An apud hos valeat autoritas Erasmi, apud quos nihil habet ponderis autoritas tot academiarum, tot principum, ac summi denique Pontificis? Gratia si qua fuit, aut sic refrixit vt pene nulla sit, aut prorsus interiit, aut in odium etiam versa est. Qui antea sexcentis epistolis describebar 'ter maximus heros', 'princeps literarum', 'sydus Germaniae', 'sol studiorum', 'antistes bonarum literarum', 'vindex syncerioris theologiae', nunc aut sileor aut longe diuersis coloribus depingor.

Nihil moror inanes illos titulos, quibus nihil aliud quam grauabar. Quibus conuiciis multi nunc debacchantur in caput meum, quam amarulentis libellis incessunt, quibus minis territant! Nec enim defuerunt qui mihi exitium denunciarent, si quid me commouerem. At interim alii clamitant mihi conuenire cum Lutheranis, clamitant me nihil in illum scribere: sed qui vehementer fauent Luthero, fremunt me nimium frequenter incessere Lutherum, et amarulentius quam decet. Quiritatur hoc ipsum Lutherus in suis ad amicos epistolis. Late patet Germania, et abundat excellentibus ingeniis. Nec hanc tamen solum hic habet affectus; non ausim scribere in quam multis regionibus, quam penitus, popularibus animis sit infixus Lutheri fauor et odium Pontificii nominis. Porro vix credat aliquis quanta sit ingeniorum peruicacia—constantiam vocant ipsi. Nec abhorret ab his bona pars eorum qui deamant politiores literas.

Haec dolens ac gemens refero, beatiss. Pater, et vtinam vana! Cum omnibus eruditis erat mihi iucundissima sodalitas; hac sola possessione videbar mihi felix. Pene mori maluissem quam tot amicitiis renunciare, ac mundi, prope dixerim, odium concitare in caput meum. Et tamen hoc malui quam videri factiosus; nec adhuc huius animi me poenitet. Non hic commemorabo quantam tragoediam, fortassis immedicabilem, potuerim excitare, si quorundam affectibus me praebuissem. Malo fraudari hac gratia quam arcanum effutire. Nec hoc nomine mihi posco gratiam, quod a maleficio temperaui, vtcunque diuersa pars pietatem appellat. Si valetudinis ac senectutis excusatione tantum conquieuissem in hoc

---

late: see a letter of Alex. Minutianus, 1 Jan. 1521 (Milan MS. Brera AD. xi. 31, f. 159 v°). Cf. also Bun. E. p. 59.

31. tot academiarum] Cf. Epp. 1030. 16n, 1141. 19n, 1165. 13n.

35. ter maximus] Cf. Epp. 319. 1, 344. 8, 1353. 289.

princeps] Cf. Epp. 357. 27–8, 380. 1.

sydus] Cf. Ep. 463. 78.

Germaniae] Cf. Epp. 303. 13–14, 359. 27, 374. 41, 376. 24, 391. 53, 482. 26, 510. 17, 612. 10n, 866. 41–2.

36. sol] Cf. Ep. 1260. 148n.

bonarum literarum] Cf. Epp. 355. 47, 464. 22, 674. 3.

37. theologiae] Cf. a letter of Mutianus to Jo. Lang, 24 May 1520 (MRE. 634, MRE². 590), with a long eulogy beginning 'Scimus nos omnes qui restitutae ab Erasmo theologiae gratulamur, quantum prosint Erasmi diuina in rem Christianam merita': see also Ep. 980. 53n.

45. Lutherus] For recent criticisms of Erasmus in his letters cf. LE². 455, 525, 535.

58. quorundam affectibus] Perhaps those who wished him to take a leading part in the defence of Reuchlin: see Ep. 1041. 11n, and cf. Ep. 1155. 18n.

negocio, habenda, opinor, erat gratia. Nunc tot epistolis, tot libellis aeditis testatus sum me esse alienissimum a foedere Lutherano; omnem spem mei ademi omnibus, ac ne nominis quidem mei praetextu passus sum illos vti apud vulgus. Publice dehortatus sum a seditioso negocio, priuatim quoscunque potui vel cohercui vel reuocaui, vel certe moderatus sum. Neque nihil profeci: sunt qui mihi pro fidelibus monitis agunt gratias. Quoties palam Lutheri maledicentiam detestatus sum! Quis tulit indignius quam ego, Regis Anglorum nomen tam irreuerenter attactum?

Atque interim dum haec ago apud Germanos, Rhomae traducor furiosis ac plus quam famosis libellis. In Brabantia non iam in conuiuiis tantum ac vehiculis, sed in publicis concionibus ac solennibus praelectionibus praedicor haereticus, haeresiarcha, schismaticus ac falsarius; haec neque raro facta sunt, neque clam vt ignorari possint. Sciscitetur a populo tua sanctitas, audiet a quouis illorum nomina. Habet Lutheri factio quosdam qui sic promouent illius causam, quasi deuouerint seipsos nisi illam modis omnibus subuertant. Et isti sibi videntur Pontificis causam humeris suis sustinere. Iactant nihil esse pestis in libris Lutheri quod idem non sit in meis. Nec vllus adhuc articulus proferri potuit qui mihi cum Luthero conueniat. Sed isti interpretantur quaedam: verum, sed deprauatissime, suspicantur, sed maliciosissime. Sic ego centum locos colligam ex Paulinis Epist., qui congruunt cum his quae damnata sunt in Lutheri libris. O graue exemplum eorum qui sibi credi postulant in negocio fidei! Quid enim isti aliud proficiunt, nisi quod dum palam seruiunt suis priuatis affectibus, et fidei causam perdunt et sibi autoritatem abrogant, et vulgi odium in Pontificem exacerbant!

Multa scripsi prius quam suspicarer Lutherum esse natum, aut priusquam quisquam somniaret hoc seculum exoriturum. Praecipitaui fateor pleraque omnia—nam hoc mihi vicium est genuinum; doctorum tamen ac praesertim Ecclesiae iudicio me semper submisi. Multos rogaui, monerent si quid inesset in lucubrationibus emendandum; et qui tum vel obticuerunt vel approbabant, exorto Luthero damnant quod approbauerant. Nihil non calumniantur. Sub omni lapide, quod aiunt, cubat scorpius; hoc suspectum, hoc scandalosum, hoc irreuerenter dictum. Et quum nullius academiae, nullius episcopi censura, in me prodita sit, tamen quidam priuata autoritate clamitant haereticum, haeresiarcham. Quem animum quantumuis constantem haec iniuriae non propellerent in factionem? Me tamen nulla vis a recto deflectere potuit. Et tamen sic primum impulsus est Arius, sic Tertullianus.

Quare dispiciat tua sanctitas an hunc animum dignum iudicet qui dedatur quorundam impotentibus odiis, tum an hoc expediat negocio quod est in manibus. Qui bene volunt Pontificiae causae,

102. haec *H* : hae N^2.

63. epistolis] Such as Epp. 939, 961, 967, 1033.

66. Publice] e. g. in the *Consilium* of 1520: see Ep. 1149 introd.

67. priuatim] See Ep. 1275. 21n.

71. attactum] Cf. Ep. 1308. 9n.

72. Rhomae] By Stunica (App. 15) and Carranza (Ep. 1277. 24n).

92. Praecipitaui] Cf. 1, p. 3. 6–11, and Epp. 269. 29, 54–6, 402. 2, 421. 58, 842. 1, 918. 4–6, 935. 33–4, 1479. 56, 1482. 44.

98. scorpius] Cf. *Adag.* 334.

dant operam vt ex haereticis reddant orthodoxos, vt alienatos reuocent, vacillantes confirment; quod tua quoque sanctitas non minus prudenter quam Christiane fieri suadet. At isti religionis et Ecclesiae nutantis Atlantes, vacillantes impellunt, amicos alienant, ex orthodoxis faciunt haereticos, bene dicta deprauant. An non merito deplorem senectutem meam, quae velut in picem mus, vt aiunt, in hoc seculum inciderit? Multos euexit ac ditauit Lutherus, nonnullis profuit esse Lutheranis. Mea conditione quid infelicius, qui dum omnium commodis meo victu sumptuque noctes ac dies inseruio, nihil aliud refero praemii quam quod vtrinque dilaceror?

Sed ostendit tua S. horum malorum remedium. 'Confer' inquis, 'te Rhomam, aut scribe quam odiosissime in Lutherum; indicito bellum omnibus Lutheranis'. Primum quum audio 'Confer te Rhomam', quid aliud fit quam si quis cancro dicat 'Vola'? Respondit cancer 'Da alas'. Dicam et ego 'Redde iuuentutem, redde bonam valetudinem'. Vtinam hic esset mihi minus iusta excusatio! Prolixum esset commemorare causas quae mihi persuaserunt vt hactenus manerem Basileae. Illud semel ausim deierare: si quid vidissem vtilius reip. Christianae, me vel cum vitae periculo facturum fuisse. Nunquam defuit perficiendi voluntas, sed proficiendi spes. Quid autem stultius quam mouere malum bene quiescens, si nihil speres nisi maius incommodum?

Etiam atque etiam te rogo, permittas hanc veniam ouiculae tuae, vt aliquantisper liberius loquatur apud suum pastorem. Vt liceat per valetudinem, quid profecturus sum Rhomae? Abfuturus sum a consortio Lutheranorum? Iam nunc absum maxime. Nihil enim mihi cum illis commercii. Itaque mihi quidem nihil est periculi ab illis, quod ad animum attinet. Porro quod attinet ad illos corrigendos, citius profecero vicinus quam procul remotus. Quid faciet medicus aegrotis, si se procul abducat? Quum hic increbuisset rumor me Rhomam accersitum, qui statim fremitus extitit iactantium me isthuc ad praedam aduolare! Quid igitur habiturum est ponderis, si quid isthinc scripsero, praemiis corruptus, quemadmodum isti sibi persuaserunt? Agam isthic aut scribam fortasse tutior; at istuc est mihi consuluisse, non causae. Si moderate ciuiliterque scripserim in Lutherum, videbor cum illo ludere: sin ipsius stylum imiter, si bello lacessam Lutheranos, quid aliud quam crabrones iritaro? Hactenus, fateor, alui quibus potui modis doctorum hominum amicitiam. Sic enim video me plus proficere.

Sed hactenus, inquies, nihil audio praeter querimonias; consilium expecto. Et haec quae hactenus dixi, consilii pars est. Caeterum vt aggrediar, video multis placere vt malum hoc sanetur austeritate; sed vereor ne rerum exitus doceat olim hoc inconsultum fuisse consilium. Plus enim video periculi quam vellem, ne res exeat in atrocem caedem. Non iam disputo quid istis dignum est, sed quid expediat tranquillitati publicae. Latius serpsit hoc malum quam vt sectione aut vstione sanandum sit. Fateor, sic olim apud Anglos regum potentia oppressa est factio Vuycleuitarum, sed oppressa verius quam extincta. Et tamen quod tum in eo

113. mus] Cf. Epp. 256. 54–5, 1347. 320–1.
114. ditauit Lutherus] Cf. Epp. 1397. 27, 1408. 25, 1417. 14.
155. Vuycleuitarum] Cf. Epp. 843. 323–4, 1367. 76n.

regno licuit, quod totum ab vnius nutu pendet, nescio an hic liceat in tam vasta regione inque tot principes dissecta. Certe si stat sententia carceribus, flagris, confiscationibus, exiliis, censuris, mortibus obruere malum hoc, nihil hic opus fuerit meo consilio. Quanquam video tuae mansuetissimae naturae diuersum placere consilium, qui mederi malis quam punire. Id fuerit non admodum difficile, si omnibus adesset idem animus qui tibi; vt sepositis, quemadmodum scribis, priuatis affectibus synceriter consultum vellent gloriae Christi et saluti populi Christiani. Quod si suo quisque commodo priuatim intentus est, si theologi suam autoritatem vndique sartam tectam haberi postulant, si monachi suis commodis nihil patiuntur decedere, si principes omne ius suum mordicus retinent, difficillimum fuerit in commune consulere.

Primum erit explorare fontes vnde hoc malum toties repullulat: his ante omnia medendum. Tum autem non inutile fuerit, si rursus ostendatur impunitas his qui ex persuasione aut impulsu alieno errarunt; vel potius omnium malorum superiorum ἀμνηστία, quae fato quodam accidisse videntur. Si sic quotidie nobiscum agit Deus, omnium obliuiscens admissorum quoties ingemuerit peccator, quid vetat quo minus idem faciat Dei vicarius? Et tamen interim per magistratus ac principes coherceantur nouitates, quae minimum faciunt ad pietatem, plurimum ad seditionem. Optarim, si fieri possit, et libellorum procudendorum licentiam cohiberi. Ad haec praebeatur mundo spes mutandorum quorundam, quibus non iniuria se queritur grauari. Ad libertatis dulce nomen respirabunt omnes. Huic modis omnibus consulendum erit, quatenus salua pietate licet; consulendum est explicandis hominum conscientiis, sed interim nihilo secius consulendum dignitati principum et episcoporum. Verum haec dignitas aestimanda est his rebus in quibus vere sita est illorum dignitas, quemadmodum aestimanda est et populi libertas.

Dicet tua sanctitas, 'Qui sunt isti fontes, aut quae sunt ista mutanda?' Ad harum rerum expensionem censeo euocandos e singulis regionibus viros incorruptos, graues, mansuetos, gratiosos, sedatos affectibus, quorum sententia ——

1353. TO ULRICH ZASIUS.

Epistola de delectu ciborum, f°. A[7]. Basle.
ZE. 202. ⟨23 March⟩ 1523.

[This letter was printed for the first time in 1574, with the title, *D. Erasmi Roterodami ad Vdalricum Zasium Epistola de delectu ciborum in ieiuniis ab Ecclesia Catholica indictis, edita per Hilarium Pyrckmaier Landishutanum. Antea nunquam excussa* (α): a very rare volume of which I know of only one copy, in the University Library at Freiburg. It has no printer's name; but a preface by Pyrckmaier, dated 16 Nov. ⟨1573?⟩ from the house of the Knights of St. John at Schlettstadt and addressed to Erasmus Sutter, Commander of that Order for Strasburg (cf. Ep. 305. 260n) and Schlettstadt, states that the original—which may have been the letter actually received by Zasius—had been supplied to Pyrckmaier for publication by John Hartung (1504–79), professor of Greek at Freiburg, and of Protestant sympathies, with whom he had recently been staying.

In the Berne Town Library (B. 50, f. 1) is a xvii[c] MS. (β), perhaps copied from α, since it reproduces the title as far as *indictis*—a heading which is found again above the letter, on f°. A[7] of α. From it J. R. Sinner supplied a transcript c. 1773

to Riegger for ZE (γ), imagining it to be an autograph original (ZE. p. 300n). J. Neff, *U. Zasius*, ii, 1891, p. 35, prints a collation of β and γ; which is, however, not exhaustive. An examination of the variants recorded below shows that the text of α, though often better than that of βγ, is by no means accurate throughout. In some places the writer of β, while copying, has corrected it; and in others Sinner has made some drastic emendations, besides correcting sporadic depravations which appear in β. The insertion of Varenbuler's name (l. 236) and of two other passages (ll. 53, 242), together with a number of improved readings elsewhere, perhaps denotes that the writer of β had access to the original manuscript from which α was printed; but as α is undoubtedly prior in time to β, it may take precedence here. In view of its evident inaccuracy I have not hesitated to emend it still further.

The connexion with Epp. 1343, 1344, 1352 confirms the year-date; and there is a clear reference (l. 160) to the morrow after Passion Sunday (but see l. 162n). Besides thus showing the month-date, this reference also gives demonstrable evidence (instead of inferential: cf. Ep. 480 introd.) of a case of the error of writing in the date the present instead of the coming month.

This letter was written shortly after a visit which Erasmus paid to Freiburg, in response to pressing invitations received: cf. Epp. 1252, 1316. 37. He was not Zasius' guest, but stayed in the Ship Inn; where the University authorities on 9 March sent him a present of a silver cup (H. Schreiber, *Gesch. d. Univ. Freiburg*, 1868, ii. 28n). The magistrates also made him some complimentary offering (l. 304n). In the colloquy *Ichthyophagia* (first printed in Feb. 1526: LB. i. 805 B–E) he states that the visit lasted only a few days; and describes with evident amusement, as here, the excitement created because Zasius, entertaining him at his house before departure, set before him chicken to eat, although it was Lent. By 11 March he had returned to Basle (Ep. 1348).

Erasmus' reason for not publishing this letter may perhaps be found in the freedom with which he handles subjects of acute controversy, and especially in his very outspoken utterances about his master, the Emperor (ll. 103–10).]

ERASMVS ROTERODAMVS SVO ZASIO.

ADVOLAVIT huc aurula quaedam rumoris, vani, vt arbitror, te vocatum in ius, coactum fuisse causam dicere, quod Erasmo pullum appararas; et cum tantus sis iureconsultus vt possis etiam in difficillimis causis patrocinari reis, tamen non alio colore absolutum fuisse quam quod per diploma Pontificis id facere liceret. Proinde scire cupio verumne sit quod huc perlatum est. Nam mihi sane non fit verisimile. Primum enim miror quis corycaeus sycophanta nidorem eius pulli detulisset ad Senatum. Deinde non arbitror quenquam in Senatu esse tam inciuilem vt, cum ego isthuc profectus sim honoris vestri gratia, non semel inuitatus etiam magistratus nomine, mihi voluerit hoc labis aspergere, et hoc velut honorario munere donatum dimittere. Tu sentiens, opinor, me periclitari de calculo et ideo maturare abitum, clam ac me inscio domi tuae pararas pullum gallinaceum. Hoc vnicum erat humanitatis tuae, qua non minus admirandus es, mi Zasi, quam eruditione, qua cum paucis es suspiciendus. Ipse tamen, vt scis, abstinui, teque obiurgaui quod plus satis humanus id mea causa fecisses, vnde nasci poterat nonnihil tragoediae. Sentiebam me calculo grauidum, et omnino decretum erat abire; et ideo, ne rursus multis confluentibus cogerer diutius accumbere in conuiuio et mox ventre onusto equitare,

1. vani *scripsi*, *cf. v.* 216 : . Nam αγ : , Nam β. vt arbitror αβ : audio γ. 3. apparares β : appararis γ. 4. reis αβ : aiunt γ. magis *ante* absolutum *add.* β : magis te *add.* γ. 6. γ : prolatum αβ. 7. quis βγ : quod α. 13. inscio αβ : nescio γ. 16. suspiciendus αγ : suscipiendus β.

5. diploma] granted to Erasmus; cf. ll. 56, 83–5, 215.

7. corycaeus] Cf. Ep. 1236. 114n.

18. calculo] See Ep. 1267. 10n.

volebam domi tuae sumpto ouo et vini cyatho protinus equos conscendere, ne me isthic Lucinae labores occuparent. Praesentimus enim nixus nostros, non minus quam mulieres grauidae.

Nec me fefellit animus meus. Quarto post reditum die enixus sum ingenti cruciatu calculorum et arenae vim incredibilem, sed vnum calculum immani magnitudine. Et isthuc veneram adhuc a partu languens, nec alio consilio veneram nisi vt agitato corpore aut morerer aut durescerer; et ad robur quidem profuit agitatio. Caeterum ambulatio illa sub coenam longior, tum coena prolixior et vina mutata, reuocarunt calculi malum: quod qui norit quam sit capitale, quam habeat carnificinam, crudelissimus sit qui exigat a quoquam vt ob ciborum superstitionem in tantos cruciatus ac manifestum vitae discrimen semet coniiciat. Nam, vt verum fatear, inter omnia quae in vitam Christianam irrepserunt, nihil minus facit ad veram pietatem, nihil Iudaismo vicinius est quam ciborum delectus. Nec is tam comprobatus est ab episcopis quibusdam, vt morbis ac doloribus excruciemur, sed vt corporis aestus temperetur. Itaque qui coactus tanta necessitate vescitur cibis accommodis corpori suo moderate cum gratiarum actione, non peccat aduersus constitutionem pontificum, etiamsi nullum habeat diploma; peccaturus aduersus legem diuinam, si superstitiosa ciborum abstinentia sciens ac prudens sibi mortem consciseeret, non minus quam si in die ieiunii se fame enecaret ne violaret edictum Pontificis.

An is Christiani pectoris esse videatur, qui cum constet aliquem ob piscium esum de morbo comitiali, de paralysi, apoplexia, aut his omnibus crudeliore calculo periclitaturum, cogat miserum vesci piscibus? Non ista religio est, sed crudelitas; nec haec tendunt ad Christianam disciplinam, sed ad homicidium; nec hoc est parere pontificum constitutionibus, sed aduersus pontificum mentem vel suae vel aliorum seruire superstitioni. Nam Romanus Pontifex nihil minus vult quam ob suas constitutiones vel interire quenquam vel in manifestum capitis discrimen deuenire; et, si vellet, ne ius quidem habet constituendi quod perniciem adfert homini, non salutem. Mihi semper periculosus fuit piscium esus ob imbecillitatem corpusculi, et ob id iam olim diploma paraui. Nunc accessit aetas, semper aliquid deferens viribus, accessit calculus subinde recurrens, malum morte formidabilius. Adde nunc laborum sarcinas, etiamsi nihil aliud quam tot epistolis ex omnibus mundi plagis aduolantibus respondere. Et tamen ob infirmos saepe periclitor, metuens ne quis, meum praetexens exemplum, id faciat ad luxum quod ego nonnunquam cogor dare

28. durescerem γ. 31. habeat α: atrocem β: atrox γ. carnificina γ. 36. tam comprobatus *scripsi*: tamen, cum probatus $\alpha\beta\gamma$. est *scripsi*: sit $\alpha\beta$: non sit γ. 37. $\alpha\gamma$: excrucientur β. 38. omnes stringit, nullo discrimine facto *post* temperetur *add.* γ. 45. is *add.* $\beta\gamma$. esse *om.* $\beta\gamma$. 50. constitutionibus α: *om.* β: statutis γ. 53. vel in . . . deuenire *add.* $\beta\gamma$. 60. responderem $\beta\gamma$. 61. quis *om.* γ. praetexentes . . . 62. faciant γ.

24. Quarto . . . die] 12–14 March.
35. Iudaismo] Cf. Ep. 1006. 142n.
56. diploma] See Ep. 1079. 5n; and cf. l. 5.

necessitati. Est hoc quidem immodicae cuiusdam charitatis et superfluae, tuo incommodo vitare periculum infirmi proximi. Sed quae tandem charitas est exigere vt ob huius vel illius infirmitatem de vita periclitetur proximus ? Ego quod apud te non ausus sum facere, mi Zasi, non dubitassem facere apud hunc Pontificem ; tametsi non prorsus alienum ab huiusmodi superstitione, sed non vsqueadeo vt ab Erasmo aut Erasmi similibus sit exacturus carnium abstinentiam.

Quanto rectius faciunt Romae, imo in tota Italia ! ac nunc etiam Basileae venduntur carnes palam in macellis, ne desint quibus est opus. 'Sed interim vescuntur quibus non est opus.' Tolerabilius est sexcentos vesci quibus non est opus, quam vnum hominem vita dignum ob ciborum delectum interire. Mirum autem est cur hac potissimum parte Christianismum aestimemus. Si negotium facessitur iis qui non abstinent a carnibus, multo iustius est puniri qui non abstinent a caena. 'Sed scandalum' inquiunt 'vitandum'. Crudele scandalum est si ob huius aut illius iniquam superstitionem cogatur mori proximus. Imo hoc docendus est populus assidue quod docet Apostolus, ne quis iudicet fratrem suum in cibo aut potu, et in bonam partem interpretetur quod recte fieri potest. 'Sed absque diplomate nefas.' Imo praesens necessitas non expectat diplomatis praesidium. Vrget morbus laethalis, et e Roma accersetur diploma, quod succurrat mortuo ? quanquam non probo qui publicam consuetudinem, qualis qualis est, temere seditioseque contemnant.

Audio vestrum Senatum hac in parte superstitiosiorem esse. Quod si verum est, non tam ipsis imputo quam Pharisaeis quibusdam, qui, cum nihil habeant verae religionis, titulis, coloribus, vestium formis vindicent religionis imaginem. Alioqui totum mundum in illis reperias. Sunt luxus auidi, irae tenaces ac vindices, elati, feroces, sibi placentes, inuidi, auari, vacui affectu omni verae charitatis, gloriae ventrisque mancipia. Quid haberent isti pietatis, si detrahas vestem et ciborum discrimina ? Nimirum hoc Pharisaicum genus huiusmodi superstitionem instillat in animos principum, qui spiritualium rerum imperiti, putant hoc esse sanctum quod docent religionis insignibus commendati. Porro quo simplicior est principum ingenuitas, hoc minus nouit de aliena fraude suspicari, atque hoc facilius imponitur. Laudandus est zelus, licet non secundum scientiam ; sed zelus iudicio carens ad verae pietatis studium corrigendus est.

Non possum non probare religiosum Caesaris animum, qui, per-

63. et superfluae *scripsi* : ex superfluo αβγ. 64. tuo α : suo βγ. 65. vel α : aut βγ. 66. Ego αβ : Et γ. 67. αγ : Ponficem β. 68. alienum αγ : aliorum β. 70. αγ : abstinentia β. 71. tota αγ : sola β. 74. sexcentis βγ. 84. e *om.* γ. αγ : Romo β. 85. accersitur γ. 87. contemnat βγ. 89. tam αγ : tum β. 90. titulis αγ : situlis β. 91. vindicant βγ. 93. verae α : fere βγ. 100. iisdem *ante* imponitur *add.* γ. 102. γ : corrigendum αβ.

71. Italia] Cf. the *De esu carnium* (LB. ix. 1206 F) : 'Proinde mihi non displicet mos apud Italos, iuxta quem etiam in Quadragesima publice in macellis venduntur carnes vitulorum, hoedorum et agnorum, sed a paucioribus, ne quid desit aegrotis aut iis qui aegre carent esu carnium. Nec quisquam notat ementem aut vescentem, etiam si nihil morbi prae se ferat.'

78. a caena] Cf. Ep. 1211. 309n.

81. Apostolus] Rom. 14.

suasus a Dominicastris et Franciscanis, credit in hisce rebus magnum esse momentum Christianae religionis. Sed aliter sapiet vbi aetas et rerum vsus auxerit iudicium. Atque vtinam qui hanc religionis scintillam in illius animum potuerunt immittere, docuissent et persuasissent alia, quae magis conducunt vtilitati publicae! Non dubito quin ad haec quoque se docilem praeberet optimo praeditus ingenio iuuenis. Quanta magistratuum vbique corruptela, quanta praedandi licentia, quantae calamitates innoxiorum agricolarum, quam crudelis expilatio populi, quam impii bellorum tumultus, quot caedes hominum! Haec quomodo vitari possent, monere debuerant, qui ob esum carnium coelum terrae miscent, et in nugis excitant tragoedias. Itaque non possum adduci vt credam viros graues, prudentes et rerum vsu peritos, cuiquam exhibituros negotium, si quis ob manifestam corporis necessitatem domi suae quocunque die vesceretur iis quae valetudo postularet. At si quid superstitionis hauserunt ex Pharisaicis magistris, laudandus est illorum animus. Sed a tui similibus, doctis et integris viris, corrigendum est iudicium.

Quod si eo res deuenit, vt per prophanos magistratus cogendi simus ad pietatem, vtinam ab his potissimum arceri possit populus, quae verae pietatis pestem inuehunt! Quantorum malorum magistra est temulentia! Sed vel in die Parasceues licet ad vomitum ac syncopen inebriari, et aegroto ac periclitanti de vita vesci pullo capitale est. Olim magistratus, si quando se demittebant ad humiliorum rerum curam, illa prospiciebant, ne minuerentur per fraudem pondera suae mensurae, ne rerum precium supra quam par esset intenderet venditor, ne monopolia fierent inter rerum venditores, ne vina vitiarentur, ne carnes piscesue morbidi putresue venderentur, ne conuiuia fierent sumptuosiora quam expediret, ne quis aedificaret aut vestiretur sumptuosius quam pro modo facultatum. Haec enim, tametsi minutiora, pertinent tamen ad ciuium vtilitatem. Caeterum quid quisque domi suae biberet aut ederet pro valetudinis necessitate, medici praescribere solent, non magistratus.

Quod si pium est ciuiles magistratus suis rationibus adigere populum ad humanarum constitutionum obseruationem, multo magis id fieri conueniebat in his quae praescripsit Deus. Moechamur impune valentes, et aegrotis non licet impune vesci quae conducunt valetudini. Quodsi prophano magistratui non est cura diuinarum constitutionum nisi cum libet, cur in humanis constitutionibus non seruant ius aequum? imo cur placet ordo praeposterus? Passim

108. publicae βγ, *vt in Epp.* 1358. 39, 1365. 120: Reipublicae α. 110. βγ: praedito α. 112. quam αβ: quae γ. quam αβ: qui γ. 113. possunt βγ. 114. terra γ. 117. quis αβ: quos γ. 118. die αβ: tempore γ. 120. tui α: sui βγ. 122. βγ: congendi α. 123. simus α: sumus βγ. 124. quae βγ: qui α. verae *scripsi*: veram αβγ. pietatis γ: veritatis αβ. inuehunt βγ: inuehit α. Quantorum γ: Quantum αβ. 126. ac *ante* syncopen αβ: ad γ. 127. αγ: demittebat β. 130. αγ: essent β. 135. αγ: quisquam β. 136. αγ: praescriberi β. 139. constitutionum α: institutionum βγ.

104. Franciscanis] Such as his confessor, Glapion; see p. 47, and cf. LE². 548 24–6. See also LE². 352, quoted in Ep. 1141. 15n, and Ep. 1148. 9n.

124. verae pietatis] Cf. ll. 35, 101; and Pyrckmaier's preface, f°. A³ v°: 'ebrietas, quae etsi est verae pietatis pestis'...

caenatur impune, et ouum non gustatur impune: atqui vtrumque interdixit authoritas pontificum. Palam aurigae nautaeque important et exportant diebus Dominicis, et calceario non est fas consuere calceum. Equites diebus festis obequitant nonnunquam ad praedam, et ob solum carnium esum mouemus tragoediam. Nulli exhibetur negotium quod in die sacro non audierit sacram concionem, atque hoc potissimum facit ad Christianam pietatem, et huius rei gratia primo basilicas et dies Dominicos instituit Ecclesia. Ac saepenumero fit vt sacerdote ad rauim vsque clamante in templo, in vicino lupanari temulentis concionibus obstrepant ganeones; et hoc permittente magistratu licet impune. Haec quid aliud arguunt quam nos esse praeposteris iudiciis, qui seuerius ea persequamur quae praescribunt homines quam quae praecipit Deus, ac tenacius haeremus iis quae minimum habent momenti ad pietatem quam his quae suapte natura sancta sint et honesta.

Heri, hoc est Dominico die qui vocatur Passionis, valetudinis gratia cum amico quodam eques expatiabar sub coenam, et inuitabat mira coeli serenitas. Occurrit nobis magna vis iuuenum, quorum nullus sobrius, plerique vacillantes ambulabant, alii subinde cadebant, et mox ebrii ab ebriis subleuabantur, alii sic ducebantur vt reliquo corpore nixi baiulis aegre mouerent pedes. Quidam seniculus in morem sarcinae sublimis gestabatur humeris, prono corpore, sic vt pedes occurrerent, caput ab illorum tergo penderet, identidem conuomens gestantium tibias. Sic olim, opinor, efferebantur ad sepulturam. Nec multo magis erant sobrii qui gestabant quam qui gestabantur. Potarant, vt aiebant, in viculo proximo. Deus praecepit sobrietatem ac vetuit temulentiam; homines praeceperunt obseruationem diei festi. Hic vtrunque violatum erat, et nemo putat commissum esse flagitium. Si quis vel videat Carthusiensem plus satis potum, nemo putat esse admissum flagitium. Si idem gustarit carnes, piaculum est aeterno carcere dignum. Quid his iudiciis magis praeposterum?

Atque interea dum hoc mirabile spectaculum detinet oculos nostros, erat in prospectu praedium suburbanum Sigismundi, qui nuper atrocissimo supplicio periit. Ea domus erat, in qua hoc ipso ferme tempore ante annum celebratum est illud infoelix conuiuium. Nec desunt qui factum hoc inter praecipua facinora numerent, ob quae tam horrendas poenas luit miser. Equidem temeritatem eius

145. atqui γ: atque $\alpha\beta$. vtrumque $\alpha\gamma$: vtrinque β. 149. ad $\alpha\beta$: ob γ. 154. $\beta\gamma$: tumulentis α. 157. $\alpha\gamma$: praecepit β. 159. suapte $\alpha\beta$: sua γ. 161. eques *scripsi*: equis α: equo $\beta\gamma$. 163. plerique $\alpha\beta$: plurimique γ. obambulabant $\beta\gamma$. 167. illorum $\alpha\beta$: horum γ. 168. conuomens α: commouens $\beta\gamma$. 170. potarunt $\beta\gamma$. 173. esse commissum $\beta\gamma$. 174. $\alpha\gamma$: Charthusiensem β. 177. $\alpha\gamma$: Atq β. $\beta\gamma$: occulos α. 179. $\beta\gamma$: hocipse α. 182. Equidem $\beta\gamma$: Et quidem α.

145. caenatur] Cf. Ep. 1211. 309n.

148. diebus festis] For Erasmus' liberal views on the observance of these cf. Epp. 1039. 180–96, 1274. 14n.

160. Passionis] 22 March 1523.

162. Occurrit nobis] This incident is fully described also in the colloquy *Ichthyophagia* (LB. i. 803 A–C); and is said there to have occurred on Palm, not Passion, Sunday. Though not published till Feb. 1526, the *Ichthyophagia* was perhaps composed as early as 1524. But even so, this letter, written on the day after the event, is the better authority for the date.

174. Carthusiensem] Erasmus' respect for the Order (cf. Ep. 1196. 425n) is reflected even here.

178. Sigismundi] Steinschnyder: see Ep. 1274. 14n.

facti non possum non improbare; tametsi qui norunt hominem, praedicant lunaticum fuisse, et non nisi ex interuallis animo constitisse. Tanta ex occasione subibat animum factum illud; vnde graues tragoediae sunt excitatae, et cum praesenti spectaculo conferendae. Quod cum frequenter ac solenniter fiat, nemo putat vlla dignum animaduersione, cum simul violetur dies festus, cum praetereatur cultus ac sermo diuinus, cum contra diuinum praeceptum committatur. Ebrietas rixarum, caedium, adulteriorum et omnium pene flagitiorum mater, adeoque pestifera disciplina reipublicae vt nunc apud Saracaenos sit ebriis poena capitis. Sed interim sacerdotes libenter amplectimur quod prophani principes fauent authoritati nostrae, vindicandis nostris constitutionibus; immemores interim illius prouerbii, Mutuum muli scabunt. Cogimur enim illis vicissim fauere, cum ius et opes nostras sibi vendicant, cum immunitates adimunt, cum occupant sacerdotia, cum exactionibus grauant: nimirum hoc est vti fauore principum in rebus ecclesiasticis. Aequum est autem gloriari tandem religioni Christianae belle florescenti; si, cum omnis vita nostra plena sit ambitione, ferocia, auaritia, rixis, pugnis, homicidiis, bellis, praedationibus, simultatibus, vsuris, simoniis, fraudibus, periuriis, adulteriis, libidinibus, furtis, hoc potissimum nobis vindicemus pietatis opinionem, cuius contemptu primum Apostoli declararunt se fortiter Christianos. Petrus antequam exuisset totum Iudaismum, abhorrebat a cibis quos Mosaica lex interdixerat. Caeterum vbi caelitus doctus concepit firmitatem Euangelicam, vescitur cibis quibuslibet.

Atque haec dixerim, eruditissime Zasi, non vt animum addam stultis, qui se putant Euangelicos viros si citra necessitatem vescantur carnibus aduersus Ecclesiae vel constitutionem vel consuetudinem, sed vt ostendam vulgi praepostera iudicia. Quanquam non arbitror vestros magistratus, viros cordatos et seueros, adeo superstitiosos esse vt negotium velint facessere si quis coactus valetudinis necessitate vescatur quibuslibet, etiam si nullum habeat diploma Pontificis. Itaque hunc rumorem habebo peruanissimum, donec tuis literis factus ero certior. Caeterum quod ad animum meum attinet, adeo non tangor luxu vt cupiam perpetuo rapis et caulibus vesci, si modo hoc cibo liceat tueri valetudinem corpusculi. Tantum illud doleo, mihi hac in re tam bonam esse causam. Malim enim decies episcopis dare poenas gustatarum carnium quam semel calculo dare poenas ob esum piscium.

Quo die huc reuersus sum, redditum est a Romano Pontifice diploma alterum, priore multo tum honorificentius tum blandius. Praeterea literarum a candidissimo theologo, Theoderico Hescio, primo Pontificis secretario, exemplaria ad te mitto, ne quid ignores

185. tanta αβ: Data γ. 186. et *om.* βγ. conferendae α: conferre βγ. 191. disciplinae γ. 192. imposita *post* capitis *add.* γ. 195. Mutuum αβ: mulum γ. 197. cum *ante* immunitates *add.* βγ. 199. religione Christiana γ. 200. florescenti α: conflorescenti βγ. 203. hoc αβ: hanc γ. 204. Apostoli primum βγ. 206. βγ: adhorrebat α. 216. habeo βγ. peruanissimum α: persuasissimum β: falsissimum γ. 217. quod ad αγ: quoad β. 225. Theodorico βγ. Hescio α: Hessio β: *om.* γ.

---

203. hoc] *sc.* ciborum delectu.
224. diploma] Ep. 1338; cf. Ep. 1352. 5.
225. literarum] Ep. 1339.

rerum Erasmi tui. Triduo post allatum est priuilegium, quod a Ferdinando meis literis impetraui Frobenio. Epistola nostra venit in tempore: nam postridie parabat abitum. Princeps nec erat venturus in concilium, nisi vt diceret vale proceribus. Epistolam auide legit, protinus agnoscens Erasmi sui nomen. Postridie rem ipsam in consessu proposuit, non sine honorifica mentione mei. Concordibus suffragiis decretum est morem gerendum Erasmo, nec his contentus optimus Princeps mandauit diligenter Cancellario, expediret eodem die diploma, quo posset ante abitum sua manu subscribere. Expeditum est ab Vdalrico Varenbuyle, viro nobis amico candidoque, idque gratis, praeter morem aulicorum. Mox redditae sunt literae Ferdinandi quibus mihi gratias etiam agit, et promittit se pensaturum officium. Suspicor eas literas ab ipso fuisse compositas.

Summo Pontifici eiusque secretariis heri respondimus per hominem certum quidem (nam habet aula Caesaris certa negotia apud Pontificem, et nobis ex animo amicus est) sed properantem; ausi tamen sumus vel ex tempore scribere, praesertim cum ille suis literis flagitaret celerem responsionem. Propemodum decretum est hic commorari vsque ad proximum Augustum, tunc vel Italiam petituri, quo cum Pontifice vocant eruditi complures, vel Galliam; nam pacis odor quidam naribus affulsit meis. Idipsum ex me coniectaram: et vtinam me non fallat coniectura! Dabitur quod exactum est, et foedus inter principes coiit. Satius est perire rem ex parte, quam bello perire vitam cum re. Malo pacem emptam quam bellum pluris constaturum.

Iam dices, scio, 'Homo germane Germanus, quid tibi cum Gallis?' Imo mihi saepe res est etiam cum capis et gallinis. Sed extra iocum, e Germania me propellunt hypocausta, et in Galliam inuitant vina, quorum hic non est certa copia. Et iam nunc abiissem,

227. post *add.* βγ. 228. impetraui α: impetrauit βγ. .Frobenio αβ: Frobenius. γ. 232. mei α: nominis mei βγ. 235. βγ: possit α. 236. αγ: Vldarico β. Varenbuyle β: Varenbuyler γ: N. α. 238. gratiam βγ. 239. ipso α: eo βγ. 242. et nobis . . . est *add.* βγ. βγ: . Sed properanti α. 244. est α: erat βγ. 246. cum αβ: a γ. vocant *scripsi*: vocentur α: vocantur βγ. complures γ: quam complures αβ. 249. rem perire βγ. 251. constiturum γ. 253. capris γ. 255. αγ: abissem β.

227. priuilegium] See Ep. 1341. 10n.
228. literis] Ep. 1323 and a letter contemporary with Ep. 1341; cf. Ep. 1344. 111n.
Epistola] The narrative at this point evidently is based upon the information given by Pirckheimer in Ep. 1344.
236. Varenbuyle] See Ep. 867. 36n. For the reading of α cf. Ep. 1127 tit. n.
238. literae] Ep. 1343.
240. respondimus] Ep. 1352.
hominem] See Ep. 1358. 40–1.
242. est] *sc.* homo certus.
244. flagitaret] Ep. 1338. 41–3.
246. vocant eruditi] The letter answered by Ep. 1349 very likely contained an invitation.
Galliam] Cf. Ep. 1319. 3n.
252. Germanus] Cf. Ep. 1147. 28n.
253. capis] Erasmus was fond of this jest. It appears in the earliest draft of the *Colloq. Formulae*, as composed in Paris c. 1497 (see Epp. 130. 92n, 909 introd.): f°. h[5] of Froben's edition, March 1522, LB. i. 664 CD. Cf. also *Cat. Luc.* (1, p. 11. 1,2).
254. me propellunt] This determination to leave Germany was fortified by the continued attacks made upon him from the side of the Reformers. It lasted strongly throughout the year (cf. Epp. 1359. 16, 1364. 20–2, 1376. 8–9. 1385. 12, 1386. 12–13, 1388. 13), and marks the unsettled condition of his outlook at this time. On 22 June ⟨1523⟩ Basil Amerbach writes from Basle to Boniface at Avignon, 'D. Erasmus Roterodamus sub Septembrem alio migrare habet in animo' (Basle MS. G. II. 13. 145).
hypocausta] Cf. Ep. 1248. 10n.
255. vina] Cf. Ep. 1316. 24n.

nisi vir optimus Nicolaus, decanus et officialis Episcopi Basiliensis, mihi tertium iam vas vini Burgundiaci dedisset. Ac fefellit me hominis benignitas. Primum vas ipse miserat, id donatiuum esse voluit. Id passus sum, quoniam existimabam me tantum benignitatis vel sustinere posse vel reponere. Iussit alterum aduehi velut soluturo. Vbi venit, reiecit precium. Rursum cum sentiret me periclitari, curauit aduehendum tertium. Obtuli oeconomo precium antequam abiret nuntius; respondit id fore, vbi vinum venisset. Vbi venit, conabar obtrudere precium pro duobus. At ab illo non quitum est impetrari vt vel teruncium acciperet. Itaque me noua et insperata benignitas hominis erga me nihil promerentem magnopere solicitum facit, qua ratione possim tantis beneficiis respondere. Quod si iudicatis interesse studiorum vt viuat Erasmus, si non est ingrata haec mea apud vos mora, debetis et vos Decani liberalitati. Malum hoc est immedicabile, sed cum aetate semper ingrauescit. Varia sunt medicorum remedia. Illud ipsa me docet res, praecipuum mali praesidium esse a vino, et hoc nomine foelicior est Gallia. Partiar tamen me duabus nationibus. Animus habitabit apud Germanos, corpus apud Gallos. Neutri alteri inuidebitis, cum ipsum etiam vocabulum testetur vos inter vos esse fratres.

Quum isthic essem, excipiebas annuli mei signum, ex quo nescio quid ariolor, te nostra insignia depicta velle alicubi figere. Quod si recte diuino, quaeso te, mi Zasi, per amicitiam nostram, sinamus ista vulgaria et doctis viris indigna. Si quid ad rem faciunt insignia, sat insignium expressum in libris meis. Praeterea semel atque iterum tibi excidit nomen Principis et Herois. Non me fugit ista, mi Zasi, non aliunde proficisci quam abundantia quadam amoris erga me tui. Sed tamen debet et hoc impetrare abs te amor in me tuus, vt abstineas ab his quae vel ridiculum praebeant vel inuidiosum reddant amicum. Impetrat hoc amor a parentibus vt amori suo temperent, nec affectui, quo feruntur in filium, indulgeant, ne corrumpatur amore quem oportet seueritate corrigi. Iampridem rideor et traducor inter nasutos Ter Maximus. Satis est hoc, etiam si non ridear posthac Princeps Studiorum et Heros. Ego quantulus quantulus sum, sedulo praestabo quod potero. Ista magnifica nomina in te competunt, qui sic omni genere literarum ornatus es, excultus et absolutus, vt nihil putem deesse ad summam foelicitatem, nisi quod tibi non contigit in celebri quapiam vrbe nobilique Academia versari. Quanquam vbicunque Zasius est, suis dotibus magnus est. Refert tamen ad gloriam, dignitatem et opes parandas, Athenis agas an Seriphi.

256. vir γ: vix αβ. Basileensis γ. 257. me fefellit βγ. 258. hominis αβ: horum γ. 265. quitum αβ: quod conuentum γ. impetrari β: impetratum α: impetraui γ. teruncium βγ: ter nuncium α. 266. et *add.* βγ. 272. nomine αβ: non γ. 274. Neutris γ. 277. alicubi αβ: alibi γ. 279. sinamus αβ: abiiciamus γ. 281. Non me βγ: Nomen α. 282. quae etsi *post* Zasi α: *om.* βγ. proficisci βγ: proficiscuntur α. quam αβ: quam ex γ. 287. corrumpant γ. 288. et α: ac βγ. nasutulos γ. 289. βγ: TER MAXIM. α. 294. quapiam α: quadam βγ. 296. Seriphi αβ: Syracusis γ.

256. Nicolaus] of Diesbach: see Epp. 1258. 28n., 1342. 459–61.

275. vocabulum] *sc.* Germani.

276. annuli mei] No doubt Terminus, given to him by Alex. Stewart: see Ep. 604. 2n.

280. in libris meis] Cf. Ep. 1101. 7n.

289. Ter Maximus] For these flattering titles cf. Ep. 1352. 35–7.

Saluta mihi dominum Rectorem, cumque hoc omnes istius Gymnasii proceres et alumnos. Scio quantopere debeam vniuersis. Si non erit facultas referendae gratiae, certe non deerit opportunitas testandi memorem animum. Christus optimus maximus tuam venerabilem senectutem diu conseruet incolumem sanctis moribus et optimis studiis. Bene vale, Basileae decimo calend. †Martii. Anno, 1523.

Erit et hoc humanitatis tuae, submonere literis, si quid videbitur in quo putes me gratum facturum isti magistratui. Hoc quod praestitit, erat supra meritum meum. Qui curauit vt ageretur de nouo munere, fortasse fecit amico amicus, mihi tamen parum rem gratam fecit. Idem erat futurum Basileae, cum huc proxime redirem; sed re ex Bero cognita, manibus ac pedibus obstiti ne quid fieret vltra vinaria xenia. Rursum vale.

1354. From Claude Morelet du Museau.

Breslau MS. Rehd. 254. 103. Dijon.
EE². 160. 〈March 1523 ?〉

[An original letter, in the same hand throughout: presumably autograph. As there is some authority (cf. L. Delaruelle, *G. Budé*, p. 89n) for spelling the name of the Dijon family of Morelet du Museau with an a, the writer is probably the Morletus of Ep. 1370. 5. If so, this letter must be prior to Erasmus' of 1 April 〈1523 ?〉, in which he informed Budaeus that he was prepared to welcome the young man (Ep. 1370. 1–6).

Of this Claudius Marletus Diuionensis I know nothing more than that he composed *Orationes duae Valentiae habitae, vna in laudem diui Sebastiani, altera in funere generosissimi adolescentis Antonii Palmerii ex tempore recitata*, Lyons, S. Gryphius, 1528 (Panzer vii. 345); a volume which I have not seen. A letter from him, 'docteur ès droits à Dijon' is entered in the Archives communales of Besançon, 3 June 1534 (BB. 17, f. 102 v°).

A member of the family, possibly the same person, was nephew to the liberally minded bishop of Meaux, William Briçonnet (Ep. 1407. 118n), and a pupil of Nic. Beraldus (Ep. 925); in 1524 was chamberlain to Francis I, and in correspondence with Oecolampadius, under the style 'Maurus Musaeus' (Oec. E., f. 176: Herminjard 108); 1534–7 was in exile at Basle and Geneva because of his religious opinions, until pardoned and recalled by Francis (ibid. 475–6, 478; cf. 1018 = VE. 1188); 1541–3 was French ambassador to the Protestants of Germany and Switzerland.]

S. P. Miraberis forsan quod homo ignotus ad te scribat. At desine mirari, iam non est ignotus, tuus est; iampridem enim me tibi addixi. Quo factum est vt magno supramodum tui videndi desiderio tenerer, etiamnum Iussello nostro succenserem, quod te

1353. 304. gratum me βγ. 306. fortassis βγ. 1354. 4. etiamnun *MS.*

1353. 297. Rectorem] Theobald Bapst (c. 1497—4 Oct. 1564) of Gebwiler in Alsace, or of Ensisheim. His life was spent at Freiburg University: matric. 12 Jan. 1515, being already in orders, B.A. 1516, M.A. 1517, and thereafter professor of Rhetoric. After a somewhat lively youth he settled down, and was elected Rector in Oct. 1522—a half-yearly office which he held fourteen times. For a time he was at the University of Dole, but in 1528 resumed his chair at Freiburg. In 1535 he received one of the chairs of Law, and in 1542 succeeded to that now held by Zasius. By his will he left a large sum of money, which about the end of the century was applied to the foundation of the Collegium Theobaldicum. See H. Schreiber, *Gesch. d. Univ. Freiburg*, 1868, ii. 332–5.

301. senectutem] Cf. Ep. 1025. 16n.

304. quod praestitit] Evidently something more than the customary offering of wine: cf. also IV. 357–64.

307. proxime] In Sept. 1522; see p. 131.

1354. 4. Iussello] Theobald Bietricius, parish-priest of Porrentruy (Ep. 1391), writes to Erasmus in Oct. 1526 of

conuenisset me absente ; videbatur enim michi preripuisse laeticiam congressus nostri, quae inter nos ex compacto communis esse debebat. Namque inuicem te visere pepigeramus : quod etiam adhuc summopere desidero, nec michi erunt aurae faciles quousque te viderim, vtque tui michi, sic fiat tibi copia nostri. Post vero, quandoquidem per ocium te visere non licuit, quam maxime desideraui ad te scribere ; sed veritus ne id michi temeritati verteretur, continui quantum vix credas fuisse auidi animi.

Tandem tui desiderio victus, differre non potui quin protinus ad te scriberem, coactus famae dispendio desiderio meo satisfacere. Sed tamen tantum abest factum hoc a penitentia, vt nichilli ducam quid quisque loquatur, prae tua amicitia. In hac enim michi erit praesidium abunde magnum, siquidem si me hac non dedignaberis : ad quam cum vnumquemque aspirare videam, magis conniti debeo vt hac quoque dignus sim, atque in contubernium illud, venerandum tuae amicitiae contubernium, cum aliis admittar. Quod tantopere desideraui, vt michi nusquam non personaret Erasmus, Erasmus, exoptatissimus Erasmus. Et si quis Erasmi fuit studiosus, huius ego quoque studiosus fui ; vnoque hoc nomine michi visus sum perquam eruditus, quod michi placerent tua scripta, quod te impendio amarem. Et fiet in posterum vt te semper amem, tuumque nomen iam satis tuapte doctrina commendatum vbicunque predicem, collaudem, efferam.

Bene vale Diuione ad multam noctem.

Tuus Claudius Marletus, discipulus obsequentissimus.

Desiderio Erasmo Roterodamo, domino venerando, Basileae.

[1347]1355. From Jodocus Gaverius.

Leipzig MS. — Louvain.
EE. 5. — 27 March 152$\frac{6}{7}$.

[An original letter, autograph throughout.]

S. Vnicum literarum decus atque omnis eruditionis princeps. Neuii mors, qua nihil mihi luctuosius, nihil tristius grauiusue accidere potuit, admonet me quidem, qui abhinc ferme octo annos simili cum eo valetudine laborauerim, ne quid agam, ne quid cogitem, vnde altissimo Domino rationem reddere non sim mox paratus. Quod vero ad res tuas attinet, vetus amicitia expostulat necubi tuis rebus commodisque desim ; quare tibi persuasissimum habeas mihi fore gratissimum si quando tibi gratificandi occasio arriserit. Porro ad ea que literis tuis postulas, operam sum nauaturus pro mea quidem virili, ne boni viri officium, ne amici, desiderare valeas. Sed non tota res ex me pendet, cui et alii coniuncti sunt, medicus atque Officialis Brugensis atque alii preter heredes ; quos penes est nobis

'Iussellus noster' (Ep. 1760): but I find no other trace of the name. A Hugue Jussez, 'licencié es lois et curé de Porrentruy' († 29 March 1538) is found in the Liber vitae of the confraternity of St. Michael at Porrentruy ; see L. Vautrey, *Jura Bernois* ii, 1868, p. 261.

1354. 9. copia nostri] Cf. Sil. 2. 30.

1355. 11. medicus] Perhaps the son-in-law of John Sucquet: see Ep. 1351. 31.

12. Officialis Brugensis] I am obliged to Monsieur I. Warichez of Tournay for the suggestion that this may be Balthazar de Cordes († 1529), who was *Officialis* of Tournay at this time and perhaps also of Bruges. In the will of Jac. of Thielt (Ep. 1094. 46n and vol. iv, p. xxx), dated 24 Nov. 1541, Adam de Ballon is mentioned as *Officialis* of

omnem facultatem abrogandi potestas, cum hereditatem adire voluerint: a qua hactenus periculi metu manus abstinuere, timentes ne es alienum grauius sit defuncti bonis. Gens autem est non solum non opulenta, sed tam inops vt pecuniam, qua misere apud nos victitant finem expectantes, mutuo sumpserint, ideo ad predam magis auida atque more impatientior.

De bibliotheca, rumor per Neuium sic sparsus erat vt omnes conuictores suam esse crederent, preter documenta modica que inuenimus; futurum tamen spero, simulque dabo operam ne de ea re tibi questio moueatur. De ciatis vero, tuos fuisse certo mihi constat; at non contineri syngrapha illa posteriori, qua nihil inter vos reliquum esse preter mutuam beneuolentiam testatur, quo pacto hominibus illis auidissimis persuadeas, aut non eque sicut es quo illi te ex conuictu obligatum ferunt, quod ciatorum pretium illorum sententia superat? Quod si documentum aliquod liquidius haberes de victu soluto, illud potius exhibendum censerem. De vino, tibi dono missum esse non me latet, qui sepius audierim pro sola vectura quatuordecim florenos aureos exoluisse; sed quid (quod ex ministris intellexere) si acuisse dicant, quo modo Regenti periisse conuincetur? Sellas duas opere Bruxellen⟨sis⟩ inuenimus, sed vtraque diuendita est priusquam tue adferrentur litere. Lecticam quam scribis nondum vidi, mensam vero longam inuenimus; atque vtinam hec omnia (que amici tua facile esse credimus) apud te potius quam apud illum inuenta essent! Ego vero omnem operam meam tibi polliceor in hanc rem; sed vt amicis commodius satisfacere valeamus atque improborum hominum loquacitati, si quid apud te sit quod huic negotio conducere possit, vel ad nos vel Coclenium potius vel alium quempiam amicum transmittas. Vale, eruditorum princeps.

Louanii sexto Calendas apriles anno 1522.

Tibi addictissimus I. de Gauere.

Non theologorum modo sed omnium doctorum principi, D. Erasmo Roterodamo, mihi semper colendo. Basilee.

1356. To Ulrich Hutten.

Epistolae Floridae p. 142. Basle.
K. p. 146: N. p. 1061: Lond. xxvii. 3: LB. 672. 3 April ⟨1523⟩.

[In all sources the year-date is curiously inaccurate. The correction is obvious, as the letter falls between Hutten's visit to Basle in Dec. 1522 (l. 7) and his death c. 31 Aug. 1523 (Ep. 1388. 12n). After leaving Basle on 19 Jan. (cf Ep. 1331. 57n.) he was now at Mulhausen, and Eppendorff (Ep. 1122 introd.), going to and fro from Basle, was carrying messages between him and Erasmus. For two fragments of letters which Hutten wrote to Erasmus early in 1523 see P. p. 295, LB. App. 346, 1735 BC; cf. also *Spongia* (LB. x. 1635 E–36 C, 1669 BC = HE. 333, §§ 42–9, 383–6). The same source (LB. x. 1633 D–F: §§ 18–21) shows that Hutten replied to this letter promptly, and promised that the *Expostulatio* (l. 63n) should follow shortly.

It is surprising that after the chagrin which Erasmus had suffered in connexion

Bruges: see G. Caullet, *Musiciens de Courtrai*, 1911, p. 61.
19. bibliotheca] Cf. Ep. 1351. 28.
22. ciatis] *sc.* cyathis.
25. es] *sc.* aes.
30. ministris] For one of these see Ep. 902.
31. Regenti] Naevius.
32. Sellas] For Erasmus' purchase of these see Epp. 616. 16, 637. 11.
39. Coclenium] See Ep. 1209. The initial c (small) is indubitable.

with the settlement with Eppendorff in 1527–8—at which his relations with Hutten had been discussed in mortifying detail—, he should have cared to rake the matter up again by producing this letter, which certainly does him no credit, for publication in J.]

ERASMVS ROTER. VDALRICHO HVTTENO S.

HEN. EPPHENDORPIVS, nostri non instudiosus, certe tui amantissimus, subindicauit mihi te non satis amico in me animo esse, adeo vt nescio quid mordacioris scripti mediteris. Quod ego sane eo magis sum admiratus, quod de meo in te animo, quem hactenus in te gessi vt si in quenquam alium amantissimum, nihil adhuc immutarim, etiamsi pristinam familiaritatem nobis inuidit ad tempus fortuna. Nec dedignatus sum te alloquio, quum hic adesses, sed humanissimis verbis per Epphendorpium rogaui vt abstineres, si tantum esset salutatio, propter inuidiam qua grauatus sum iam diu vsque ad capitis periculum. Quod autem consilium est lucrifacere inuidiam, quum nihil prosis amico? Ego te, mi Huttene, in tali statu, si fuissem Huttenus, vltro rogassem Erasmum ne sibi frustra accerseret odium. Et tamen admonui Epphendorpium, si posses abesse ab hypocaustis, quae ego nullo pacto ferre possum, mihi non ingratum fore tuum colloquium.

Fortasse non sunt mea in te officia quae commemorem, et si qua essent, ineptum sit ea a me commemorari. Hoc possum vere praedicare, me veteris beneuolentiae semper fuisse tenacissimum; nec vnquam Huttenum a me vel dicto vel facto fuisse laesum. Ego sum huius animi, vt tantam amicitiam, quantam inter nos conciliarunt bonae litterae, vix etiam parricidium dirimere debeat. Sunt fortasse qui te instigent in me, hoc agentes vt tuo stilo abutantur ad animi sui saturandum odium. Quod si feceris, illud scito, primum facies in immerentem—non enim dicam bene meritum—, certe in tibi bene volentem: deinde rem facies Iacobo Hoechstrato, Nicolao Egmondano aliisque compluribus, quos tu pro summis hostibus ducis, longe gratissimam; caeterum summopere molestam bonarum litterarum cultoribus, quorum te profiteris propugnatorem. Quomodo repubescent illa portenta, si senserint Huttenum illam sic adamatam Erasmo ingenii vaenam, illum toties praedicatum Erasmo stilum, in Erasmum stringere?

Quare fuerit hoc tuae prudentiae, priusquam tollantur signa, priusquam rauco crepent cornua cantu, priusquam tuba terribilem bello sonitum taratantara dicat, veluti missis patre patrato ac feciale, secretis litteris ad me libere et amice perscribere quid de me tibi delatum sit, aut quid omnino sit quod exulceret animum tuum. Nam ipse, ita me Deus bene amet, non possum diuinare. Non dubito quin tibi per omnia sim satisfacturus, nisi prorsus alius esse coepisti quam olim fueris. Vtinam, mi Huttene, non haberes alios hostes quam Erasmum! Vtinam haberes quicquid hic inimicus tibi optat! Puta hoc tibi de tripode dictum.

TIT. VDALRICO *N*. 25. Hochstrato *N*.

7. alloquio] When Hutten visited Basle in Dec. 1522: see Ep. 1331. 57n.
14. hypocaustis] Cf. Ep. 1248. 10n.
33. cornua] Cf. Verg. *Aen.* 8. 2.
tuba] Cf. Enn. *Ann.* 452, *ap.* Prisc.; and Verg. *Aen.* 9. 503.

Iam si te ab instituto reuocare non potest nec veteris amicitiae religio, nec studiorum communium ratio, nec hostium voluptas, cogita hoc non mediocriter ad tuam quoque existimationem pertinere. Quis enim non desideraturus est humanitatem et genere et litteris dignam in Hutteno, si nulla lacessitus iniuria ferrum letali veneno tinctum stringat in amicum ? Nec fortasse defuturi sunt qui, perpendentes quo in statu res tuae sunt in praesentia, suspicentur istis artibus praedam vndicunque peti ; et periculum est ne apud multos haereat coniectura, nimirum in profugum, obaeratum, et ad extremam rerum omnium inopiam redactum. Non es ignarus quae fabulae vulgo de te ferantur, neque nescis quamobrem tibi succenseat, quidque tibi minitetur Comes Palatinus, qui de famulo tuo sumpsit capitis supplicium. Proinde nolim interpreteris hanc meam admonitionem vel a metu vel a mala conscientia proficisci potiusquam ab amore tui, meque nunc meum negocium agere magis quam tuum. Vt odiosissime scribas, primum nec horum malorum insolentem impetes, nec omnino mutum. Deinde vt obticescam, tamen grauius laeseris tuam ipsius existimationem quam meam. Quare etiam atque etiam vide, mi Huttene, vt hic tuam prudentiam in consilium adhibeas, potiusquam obsequare leuissimorum hominum cupiditati.

Bene vale, Basileae in die parasceues. † 1527.

Expecto tuam expostulationem.

1357. To Bernard of Cles.

Vienna MS. Pal. 9737ᶜ, f. 3. Basle.
Horawitz i. 5. 5 April 1523.

[An original letter, autograph throughout: until the beginning of the nineteenth century, as my friends, Sir Aurel Stein and Sir Thomas Arnold, discovered for me in Oct. 1909, preserved in the episcopal archives at Trent, but subsequently transferred to the Statthalterei at Innsbruck, and later to the Nationalbibliothek

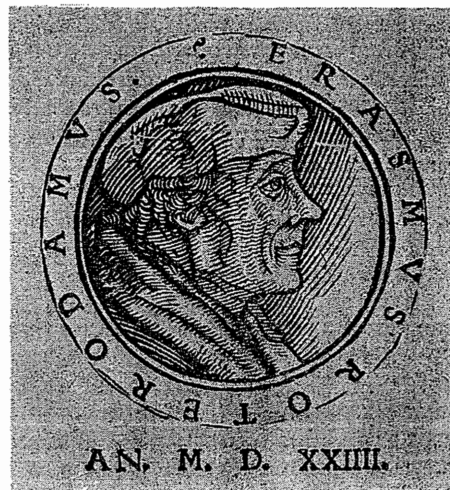
62. 1527 *J*: M.D.XXVII *K*: M.D.XXIIII *N*.

53. Comes Palatinus] Ludwig v (2 July 1478—16 March 1544), who succeeded his father, Philip, as Elector Palatine in 1508: see ADB. xix. 575–7. He had executed one of Hutten's servants for molesting three abbots who were passing through the Palatinate; cf. Ep. 1445. 41–2, I, p. 28. 14–16, and P. p. 295, LB. App. 346, 1735 A.

63. expostulationem] This word perhaps suggested to Hutten the title which he gave to his attack on Erasmus (HE. 310). It was written after seeing Ep. 1342 in print, probably therefore in April or May; and was printed by John Schott at Strasburg during the summer, not long before Erasmus' reply, the *Spongia* (Ep. 1378), which followed it quickly. For the circumstances of the composition and publication of the *Expostulatio* see the *Spongia* (LB. x. 1633 E–1634 A = HE. 333, §§ 19–21); also Ep. 1383. 1–9, and LB. App. 346, 1735 CD. Though Melanchthon condemns Hutten's action as early as 3 July, he did not see the book till August (ME. 245, 247, 253–5; cf. 273, 291); but a copy had certainly reached Zurich by 13 July (VE. 353). For Melanchthon's attitude in the matter see his letter to Oecolampadius, 8 Sept. 1523, quoted in Ep. 1384. 53n: cf. also Epp. 1429, 1432, 1437, 1477, and I, p. 29. 3–5.

It is evident from Epp. 1378. 19–21, 1384. 59–60 that Erasmus was now expecting a written document, to be sent to him privately: cf. *Spongia* (LB. x. 1633 D–F = HE. 333, §§ 17–19), and Brunfels' *Responsio* (HE. 334, pp. 327–8).





Woodcuts of Erasmus from books of 1523–4.

at Vienna. It was first printed by B. Bonelli, *Monumenta ecclesiae Tridentinae*, 1765, iii. 2, p. 192.

The year-date is amply confirmed by the mention of the Paraphrases.

Bernard of Cles (29 March 1485—29 July 1539) was now Ferdinand's most trusted adviser. He came of an ancient family, who were lords of the castle of Cles or Gless in the Val di Non, 20 ms. N. of Trent. After education for three years at Verona, he matriculated at Bologna in 1504, was proctor of the German nation 1508, and Dr. of Laws 15 May 1511; having taken deacon's orders in 1509, and afterwards received a canonry at Trent. He returned from Bologna to enter the service of the Bishop of Trent, and by 1512 was Archdeacon there and protonotary apostolic. In 1514 he was summoned to Innsbruck as councillor to Maximilian (cf. EE. 164, BRE. 288); and on 12 June was elected Bishop of Trent, though the Dean, Banisius (Ep. 700), contested the see. In 1516 he was appointed Imperial Governor of Verona. His political ability rapidly made him one of the foremost statesmen of his day. Ferdinand, whose service he entered, relied upon him completely from the first; and made him President of his Privy Council in 1526 and Supreme Chancellor in 1528. His later years were largely spent in diplomatic negotiations. Clement VII created him Cardinal in March 1530; and in Jan. 1539 he was appointed administrator of the see of Brixen. He beautified the town of Trent and enlarged the castle; and his care for its government is shown by a volume of *Statuta ciuilia ciuitatis Tridenti*, Trent, M. Fracacinus, 10 Dec. 1528, issued under his direction (see J. A. Tomaschek in *Arch. f. Kunde österr. Gesch.-Quellen*, xxvi, 1861, 71–83).

To Erasmus he was a consistent patron; wishing him to come and live with him at Trent. Erasmus responded by dedicating to him an edition of Irenaeus, Basle, Froben, Aug. 1526. From other scholars, too, he received numerous dedications: Clement's *Recognitiones*, Basle, Bebel, Aug. 1526, from Sichardus, whose research for manuscripts he sedulously fostered; *Prouerbiorum Symmicta*, Vienna, Vietor, March 1529, from J. A. Brassicanus (Ep. 1146); Tacitus, Basle, Froben, 1533, from Beatus Rhenanus (BRE. 288); Balbus' *Oratio* from Sauromanus (Ep. 1342. 323n); and other books from Ursinus Velius, Cuspinianus, Geo. Sibutus and Seb. Munster. His household at Trent is described by Sichardus as 'an Academy'; and his interest in learning is shown by a manuscript of historical miscellany, including the *Notitia Dignitatum*, which he had copied from one in the Chapter Library at Spires, when there with Ferdinand for the Diet in 1529 (Lat. 3102,3 in the Nationalbibliothek at Vienna: see Endlicher's catalogue, 1836, nos. 331,2). Much of his correspondence survives in ms. in the Staats-Archiv at Vienna: see an article by K. Stögmann in *Sitzungsberichte* of Vienna Academy, xxiv, 1857, 159–239, on his letters from Andrea del Burgo (Ep. 1297. 53n), 1515–33. Other letters 1533–8, are printed in NE, bks. iv–vii; also in EE and OE. For an indication of his reputation see Bl. E. 145.

See a contemporary life by Janus Pyrrhus Pincius, *De vitis pontificum Tridentinorum*, Mantua, V. Rufinellus, 1546; Ciaconius iii. 516–17; Knod 1150; and ADB. iv. 324,5.]

SALVTEM plurimam, ornatissime Praesul. Serenissimus princeps Ferdinandus suis ad me litteris postularat vt ad se mitterem libellum Paraphrasis in Euangelium Ioannis, ipsius dicatam nomini. Id feci, adiecto libello Paraphrasis in Mattheum, quam Caesari Carolo pridem dedicaram. Visum est autem Ioanni Fabro, canonico et vicario ecclesiae Constantiensis, homini docto, pio, et Romano Pontifici, quum his dotibus, tum praecipue ob mirum quoddam studium restituendae tranquillitatis Christianae gratissimo, vt nostrum munusculum per te serenissimo Principi exhiberetur: sic enim fore commendatius, si a probatissimo viro calculus aliquis accederet. Quod si facere dignabitur T. R. D., non illibenter debe-

2. litteris] Ep. 1343.
3. Paraphrasis] Ep. 1333.
4. in Mattheum] Ep. 1255.
5. Fabro] For his championship of the Papacy cf. Epp. 1260. 75, 90–107, 1335. 36–53, 1382. 67–72; and, for Adrian's high opinion of him, see Ep. 1324. 120–4.

bimus illi; cui cupimus esse chari ac propius noti. Quod idem optat Faber, tuae dignitatis admirator vnicus ac praedicator candidus: quam diu nobis seruet incolumem Christus Opt. Max. Basileae. Nonis. April. An. 1523.

Erasmus Rot. E. R. D. T. addictissimus.

Reuerendo in Christo patri ac domino D. Bernhardo, episcopo Tridentino.

1358. To Peter Barbirius.

Opus Epistolarum p. 802. Basle.
N. p. 766: Lond. xxi. 1: LB. 653. 17 April 1523.

[The year-date is confirmed by the contents. For Erasmus' relations with Barbirius at this time see Epp. 1342. 638–43, 1386 introd.]

ERASMVS ROTERODAMVS PETRO BARBIRIO, ADRIANI PONTIFICIS A SACRIS, S. D.

Pvlchre nobis depingis sanctissimum Pont⟨ificis⟩ animum. Eam epistolae partem, mi Barbiri, magna sane cum animi voluptate legi. Aedam breui cohortatiunculam ab his impiis contentionibus ad Christianam concordiam. In ea sic exprimam pium et syncerum Pontificis propositum, vt sperem eam commendationem ad negocium conficiendum non mediocre momentum habituram, praesertim si Germani senserint eius animum non abhorrere a submouendis his quae grauant etiam pios homines, quae illaqueant conscientias omnium ob quaestum paucorum; denique si senserint eum nec in Lutherum fore iudicem inclementem. Nam quae Lutherus scribit de tyrannide, auaritia, turpitudine Romanae curiae, vtinam, mi Barbiri, essent falsa! Ego adhuc misere metuo ne res exeat in tumultum. Praetexitur Euangelica libertas, verum non omnes eodem spectant. Sunt qui hoc fuco quaerunt insanam licentiam seruiendi carnis affectibus. Sunt rursus qui inuident opibus sacerdotum; et sunt qui vt sua fortiter profundunt vino, scortis et alea, ita rapinis inhiant alienorum. Sunt denique quorum res in eo statu sunt vt tranquillitas illis tuta non sit. Sunt in his tamen aliqui qui cuperent absque tumultu, si fieri possit, corrigi quae in Ecclesiam parum vtiliter irrepserunt. Rebus itaque confusis, vt solet in incendio, quisque rapiet quod affectarat.

In primis igitur cauendum ne tumultus semel exoriatur: quod audio factum Erphordiae, vbi singulis diebus occiduntur aliqui. Apud nos, tametsi stulta inclementia Ecmondani et illius collegae quidam indigne tractati sunt, tamen gaudeo nondum ventum ad manus; alioqui finem nescit mutua laniena. Cornelius Hoen, vir

1358. 3. cohortatiunculam] See Ep. 1352 introd.
8. grauant] Cf. Ep. 1344. 165–8.
23. Erphordiae] The troubles there had their origin in the conflict of Papists and Reformers: see F. W. Kampschulte, *Die Universität Erfurt*, ii (1860). 168–75. Eobanus and his friends deplored them as leading to the decay of the University (EHE. pp. 83, 87, 88, 90, 294): see C. Krause, *Helius Eobanus*, 1879, i. 330–42.
24. Ecmondani] See Ep. 878. 13n. collegae] Hulst: see p. 235.
26. Hoen] Corn. Henrici Hoen († a. April 1525) was a lawyer attached to the Council of the Hague. He was perhaps the author of an *Epistola tractans*

optimus, vt audio, fuerat restitutus per aulam. Eum arte retraxerant in arcem quandam : ibi conuicissent illum haereseos—nam hic Ecmondanus felicius argumentatur quam in scholis—, verum ilico liberatus est per Hollandiae proceres. Hic haereticus erat, quod ausus sit cum Ecmondano disputare. Cornelius restitutus est, sed diu passus indigna. Nunc demum restitutus est et Nicolaus noster, vir integerrimus. Nec dubito quin his succurrerit Pontificis aequitas; rectius tamen factura, si tales, qui suis moribus cunctis et bonis et malis inuisi sunt, exarmaret, praesertim in tam arduo negocio. Quaeso te, Carmelitam istum tanta armare autoritate, quid aliud erat quam furioso tradere gladium ? Ego constanter sic me geram, vt exitus declaraturus sit me nihil aliud spectare quam Christi gloriam et publicam vtilitatem.

Nuper quoniam oblatus erat Praepositus quidam, canonicus apud diuum Donatianum Brugis, homo certus sed mox abiturus, scripsi plus quam ex tempore Pontifici, satis libere et haud scio an temere, certe animo syncero. Vix erat ocium relegendi quod scripsissem. Bona spes est illius humanitatem boni consulturam hanc simplicis animi fiduciam. Hic mihi visus est parum certus : vnde paucioribus ago, plura scripturus vbi contigerit cui tuto possimus fidere. Bene vale, vir optime.

Basileae 15. Calen. Maias, Anno M.D.XXIII.

[1350]1359. To Herman Lethmatius.

Gouda MS. 959. Basle.
LB. App. 324. 17 April 1523.

[This letter is the companion to Ep. 1345, but unhappily the original has not survived,—only Henry Lethmatius' copy at Gouda (a^1: see p. 234); from which, since he reproduces the evident depravation in l. 14, Almeloveen, in his *Amoenitates*, 1694, p. 65 (a^2), must have printed: his addition of the surname in the address notwithstanding. The Staatsbibliothek at Munich (Cam. 33, f. 173) has a late copy (β), the variants of which have no value; but which in the absence of the original, may serve to confirm the text—if the copy was not made from a^2, with which it agrees in the depravation of l. 14. LB. reprints a^2.]

---

coenam Dominicam (LE². 552), which was shown to Luther by Hinne Rode (cf. *Wesseli Opera*, 1617, ff. * *6 v°, * *7) c. 1522 and rejected by him; but was printed by Zwingli ⟨Zurich, Froschover, 1525⟩ (cf. O. Clemen in ZKG. xviii, 1898, pp. 347–8). In Feb. 1523 he was arrested on a charge of heresy, and transported by Hulst (l. 24); but was released in March through the intervention of Margaret of Austria (Fredericq iv, no. 125), only to be retained in custody at the Hague, until let out on bail by the Council in Oct. (ibid., nos. 152, 172; cf. Ep. 1394. 10–12). Corn. Gerard of Gouda (Ep. 17 introd.), who was an intimate friend, addressed to him during that period a letter of comfort, *De Patientia* (NAKG. ii, 1902, pp. 32–5); and later ⟨c. Sept. 1524⟩ forwarded to him his *Apocalypsis* for safekeeping. Gerard's accompanying letter (printed by C. Burmann, *Hadrianus VI*, 1727, f°. Hh4) shows that Hoen had long been a friend of Erasmus; and thus gives ground for identifying him with the person addressed in Ep. 1166: cf. also Ep. 1044. 69n. See LE². 552n; De Hoop Scheffer, *Kerkhervorming in Nederland*, 1873; and BWN.

31. Cornelius] Grapheus (Ep. 1087. 355n: cf. Ep. 1394. 10.

32. Nicolaus] of Hertogenbosch: see Epp. 616. 14n, 1299. 89, 1302. 86.

40. Praepositus] He was a friend of Erasmus (Ep. 1353. 242), but I cannot identify. See also Ep. 1352. 1,2. Hardly Fevinus (Ep. 1012).

41. scripsi] Ep. 1352.

S. P. Linguae hominum nobis in manu non sunt: vt quae recta sunt sequamur, in manu est. Ecmondano Pontifex iussit imponi silentium; atque vtinam exarmaret hominem palam furiosum! Gratulor tuae fortunae: non deerunt dignitates et opes. Tu animum tibi para magnis rebus parem, sincerum, rectum atque omnia postponentem gloriae Christi. Munera ne capta sordida. Quemadmodum Delphius, saepe recusa, sed ciuiliter: est enim aliquid recusare bene. Ea res pariet tibi plus et lucri et honestae famae. A magnis accipere magna nihil omnino nocuerit. Animus captandus est.

R. D. Archiepiscopus mihi abunde satisfecit quod opus probat: nihil enim aliud captabamus quam ipsius fauorem. Dominum Fredericum Archidiaconum etiam Romae noui: cuius animo non ero ingratus. Profectus est Bisontium in Augusto Hilarius, maxime vini causa; in quo mihi spes vitae.

Iam taedium me cepit seditiosae Germaniae. Tu ne verere in negocio Lutherano sequi aequitatem, et aliorum iniquitate oppressos liberare bonos. Vult hoc ipse Pontifex, vt intelliges ex certis eius litteris. Bene vale, mi Hermanne, et me vere tuum esse iudica.

Basileae. 15 Kalendas Maii anno 1523.

Erasmus ex tempore.

Absolutissimo theologo Harmanno Goudano, apud Archiepiscopum Panormitanum.

1360. From Thomas Lupset.

Leipzig MS. Constance.
EE. 14. 21 April ⟨1523⟩.

[An original letter, autograph throughout and complete: evidently of the same period as Ep. 1361. Lupset was now on his way to Italy. Ep. 1362. 44–5 suggests that in passing through the Netherlands he had seen Vives at Bruges. For some of the work that he did in Italy see Ep. 388. 173n.]

Qvam sit tui studiosus Botzemus, si alias nunquam, certe hoc tempore abunde satis declarauit: qui nos ex tuarum literarum com-

1359. 2. Ermondano β. 5. atque α: vt β. 6. gloriae α: gratiae β. 8. tibi pariet β. 12. captamus β. 14. Hilarius, *scripsi*: Hungariae $\alpha\beta$: Burgundiae *coni. LB*. 15. mihi α: nihil β. 22. Harmanno α^1, *cf. Ep.* 1383. 17: Hermanno Laethmatio α^2: Hermano β. Gaudano β.

1359. 2. imponi silentium] There is no mention of this, not unnaturally, in Epp. 1338,9; but the information had no doubt been conveyed orally through either Hezius or Barbirius (cf. Ep. 1358. 1,2). See also Epp. 1383. 23–4, 1433. 13, 1481. 63, 1515. 15, 1518. 27; and I, p. 25. 26–8 (added in 1524).

7. Delphius] The reference is perhaps to the wonted refusal of the Delphian Oracle to give any clear answer to inquirers; rather than to any verse-composition by Aegidius of Delft (Ep. 456. 87n). Or cf. Ep. 1446. 21–2.

14. Hilarius] This emendation, for the impossible reading of all the sources, seems easier than that of LB. I cannot trace the movements of Hilary Bertulf (Ep. 1257. 13n) in Aug. 1522, after his return from the Netherlands (cf. Ep. 1306. 5–7). But when Erasmus came back from Constance (see p. 131), the wine was awaiting him; and the emphasis that he lays on his wish not to receive it as a gift (Epp. 1342. 459, 1353. 260–5) suggests that he had sent to fetch it.

16. taedium] Cf. Ep. 1353. 254n.

18. liberare bonos] Cf. the recent deliverance of Erasmus' friends (Ep. 1358. 26–33).

19. litteris] Ep. 1338.

1360. 2. literarum] Not extant.

mendatione ita susceperit vt, si frater aut pater esset, non video quid potuisset amantius. Me primo statim congressu ad prandium traxit, nec iam alia aut dixit aut fecit quam si aduenissem expectatus hospes, antiqua consuetudine illi coniunctissimus; aegre passus est me alio diuersorio vti preter eius domum. Heri mihi et mea causa D. Fabro cenam magno apparatu exhibuit. Nihil profecto habeo quod conferam cum eius humanitate. D. Faber diligenter curauit omnia que ad iter pertinent. Orator Sanctissimi in dies expectat Pacei huc aduentum. Est Suetius quidam, quem Hilarius Thomae socio commendauit, qui nescio quo animo nos persequitur. Basileae expectabat discessum nostrum, nec hinc prius quam nos est abiturus; queritur se miserum esse, nihil habere. Videtur miles confidens ad quiduis paratus: ab hoc comite nihil boni nobis polliceor. Optime valebis, doctissime preceptor. Constantiae xxi, Die April.

Seruulus tibi merito deditissimus Lupsetus.

Doctissimo optimoque viro D. Erasmo Roterodamo, domino ac praeceptori meo plurimum obseruando. Basileae.

1361. From Thomas Lupset to John Botzheim.

Hist. eccl. Supplementum p. 860 (*a*). Innsbruck.
LB. App. 325. 27 April ⟨1523⟩.

[One of the two letters concerning Erasmus in Fecht's *Historiae ecclesiasticae seculi xvi Supplementum*, 1684 (see vol. iii, p. xxiv), which are not derived from the Rehdiger MS. at Breslau. I cannot find any earlier source than Fecht. The year-date is supplied, correctly, in LB; from the mention of the Paraphrase.]

Salvtem plurimam, reuerende Botzeme, vir omnium quos hactenus in hac vita reperi, humanissime. Vsus sum Ioanne tuo ad Enispontem vsque; qui morum suauitate facile mihi probauit te illi aliquando fuisse dominum. Dn. Hier. Balding ex tua commenda-

1361. 4. Hier. *LB*: Heer *a*.

1360. 3. non video] The punctuation given is that of the MS. Förstemann and Günther, to smooth the construction, print .*Non*.

8. D. Fabro] See Ep. 1357. 5–8; and, for Botzheim's opinion of him now, Ep. 1382. 67–72.

10. Orator Sanctissimi] Filonardi, who had just settled at Constance; see Ep. 1282 introd.

11. Pacei] For his business in Italy see Ep. 1342. 322n. He was now detained at Venice (Brewer iii. 2870, 3023, 3140); but in June it was still hoped that he would come to Constance (ibid. 3103). On 10 April Filonardi had written to Henry VIII, expressing his desire for Pace's support in dealing with the Swiss (ibid. 2941).

Suetius] I have no clue to the identity of this Swedish adventurer.

Hilarius] Bertulf; see Ep. 1257. 13n.

Thomae socio] Very likely Thos. Winter (1511?—p. 25 May 1543), Wolsey's natural son. After studying at Louvain under Maurice Birchinshaw (Brewer ii. 4692, iii. 525; perhaps cf. Epp. 1256. 90n, 121, 1303. 50), Winter was old enough to begin the accumulation of ecclesiastical preferment, with Wolsey's aid, in 1522–3, and by 1526 to be Provost of Beverley and Dean of Wells. He was in Italy in Dec. 1523 (Brewer iii. 3594), and at a later date was with Lupset in Paris. So that he may quite well have been sent now to Italy in Lupset's company. In Sept. 1524 he had perhaps returned to Louvain (Epp. 1486. 18, 1491. 20). In Aug, 1525 Lupset reports a project for his marriage (Ep. 1595). For Winter's life see A. F. Leach, *Beverley Chapter Act Book* ii, 1903, pp. xcv–ix.

1361. 2. Ioanne] Evidently a servant.

4. Balding] See Ep. 400.

tione non alium se mihi praestitit quam tu ex Erasmi. Statim designauit publicum vrbis nuncium, qui sine meo sumtu dux esset itineris. His meritis quam arcte me teneas deuinctum, tunc demum scies cum venerit occasio qua vel opera vel diligentia vel facultatibus possim aut tibi aut tuis commodare.

Est quod cupio significari Dno. Erasmo: mihi hoc tempore minime vacat, tu pro tua in Erasmum obseruantia non grauaberis id quam primum facere. Nudius tertius primum delatum est ad Ferdinandum Opus Paraphraseos in Ioannem, sine epistola, sine vlla commendatione. Princeps tamen benignissime suscepit et dedit Hieronymo tuo muneri. Is pollicitus est mihi curaturum se vt ornate concinnatum volumen reddatur Principi. Nisi agnouissem Erasmi manum, non credidissem ab Erasmo missum; nec potest fieri quin hac parte nuncius, quisquis is fuerat, si non perfidia aut inuidia, certe negligentia plurimum peccarit: cum nunc tandem sit oblatum opus, quod ideo, ni fallor, ita vt erat, inconcinnatum misit Erasmus, vt Princeps primus omnium noua eius foetura frueretur.

Ioanni tuo pro sua erga me fide et diligentia gratias ages. Ego ea laboro rerum inopia vt praeter viaticum nihil habeam quod donem.

Bene vale, Enisponti e lecto, XXVII. die April.

Tui obseruantissimus Tho. Lupsetus.

Doctissimo viro D. doctori Botzemo Abstemio, patrono communi studiorum. Constantiae.

1362. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii, p. 967 (α). Bruges.
Vi. E., f. 76 (β): Lond. Viv. 11: LB. 654. 10 May 1523.

[For the sources see Ep. 1222. Since his last extant letter to Erasmus (Ep. 1306) Vives had made his fruitless visit to England (cf. Ep. 1311. 40–4); and now he was contemplating returning to Spain (cf. l. 102n). The new paragraph at l. 78 shows that, like Ep. 1281, this letter was not written continuously.]

VIVES ERASMO.

De ratione, ne fallatur Frobenius, res sic habet. Franciscus dederat antequam liber exiret, XX aureos florenos; sub finem Ianuarii dedit sex. Hanc summam ipse accepi tum et tres libros. Aiebat iussum esse a Frobenio dare mihi XXXII florenos aureos, sed ex his detraxisse octo, qui debebantur tibi. Quae ille de me ac meo nomine ad vos scripsit, nihil me mouerunt. Nemo magis est, si qua est fides, imperitiae meae conscius me ipso, nec minus dissimulator; idcirco leuiter angor gloriam non contingere, cum non meruisse sciam. Ita velim mihi propitium Christum, vt credo assecutum me nominis opinionem meritis maiorem, et tam immodice fauere mihi famam saepenumero admiror. Itaque quod ille dixit non aegrefero,

1361. 9. *LB*: possum *a*. 15. muneri *scripsi*: munere *a*. 18. fuerit *LB*.
1362. TIT. *a Lond.*: VIVES D. ERASMO ROT., PRAECEPTORI SVO, S. *β*.

1361. 13. Paraphraseos] See Epp. 1333, 1376. 12–16.
15. Hieronymo tuo] Baldung; see l. 4.
20. inconcinnatum] For another book sent unbound cf. Ep. 1442. 1–6.
1362. 1. Franciscus] Berckman.
2. liber] The Augustine: see Ep. 1309.
5. debebantur] Cf. Ep. 1303. 31.

cum in hac parte felicius succedat quam optare me par est, incorruptius mea aestimantem. Quid, quod si maxima mihimet ipse de me persuasissem, et me optimos ac doctiss⟨imos⟩ libros scribere arbitrarer, non ignoro tamen peculiarem genii fauorem esse, a quo vita monumentis literariis inspiratur; et fortunam esse quae rebus precium et aeternitatem donet, nosque consilia praestare, non euenta: ideo sapientis esse, postquam quae in manu sua sita sunt, quam possit industrie ac diligenter disposuerit, fortuitis aequabilem se praebere; siquidem aliud in vita praestandum non est bono viro, praeter culpam.

Haec quidem me consolarentur, si in vera eruditione ac sapientia obscurus essem: nunc autem et clarior sum quam plerunque vellem, ne meam a rebus omnibus inopiam tam multi spectarent ac scirent. Et imperitiam meam tantam esse video, vt illam profiteri prae pudore cogar, vt quod alii deprehensuri sunt, ipse minore culpa prae me feram. Scripsi tamen primum aetatis calore impulsus, deinde quia

tenet insanabile multos
Scribendi cacoethes.

Sed meum sanabo, vt spero. Nam simul vt primum emisero librum quem his diebus ad Reginam Angliae composui, in longas me abdam ferias et ocium innoxium, tum quod hoc ad pinguem vitam beatamque compendiosius, tum ne me toties voce prodam mea velut sorex, et lacessam fortunae atque existimationis aleam; postremo quod, vt Atilius consulebat, satius est cessare quam nihil agere. Tum nemini facessam negocium ex istis qui nomina nostra quaestibus suis metiuntur et censent. Et haec quidem, vt maxime verum Franciscus scripserit: nam an ita sit, tempus, vt spero, declarabit, et potest Frobenius ab Hilario sciscitari.

De Augustino scio illum vendidisse plurima exemplaria, et ipse noui qui emerint. Qui vero de Londino audet tam impudenter mentiri? vbi ipse fassus mihi est se paucis diebus supra triginta Augustini exemplaria distraxisse. Certe Lupsetus negabat se in Anglia vidisse Augustinum vllum meum venalem. In eadem Anglia supra quadringenta mea Somnia affirmauit mihi vendidisse se. Forsan non vendibile putat nomen, quod confert cum tuo aut Budaei. Quid? nusquamne est hic alius quem socium sibi Frobenius adiun-

26. cogor *Lond.*   36. Atilius *scripsi*: Appius *a*.

---

29. tenet insanabile] Juv. 7. 51,2.

31. librum] *De institutione foeminae Christianae*, Antwerp, M. Hillen, 1524, 'impensis honesti viri Francisci Byrckman, ciuis Coloniensis': with Vives' preface to Queen Catharine, 5 April 1523, Bruges. The long interval between preface and publication suggests that Vives for a time tried to get the book printed without Berckman's aid, but at last was obliged to have recourse to him.

36. Atilius] Cf. Plin. *Epp.* 1. 9. 8. The *Thesaurus* (i. 1381. 61–4) explains the witticism as 'melius est studiis litterarum per otium quam inanibus in vrbe negotiis incumbere'.

40. Hilario] Bertulf; see Ep. 1257. 13n.

41. Augustino] See Ep. 1309.

illum] F. Berckman, who is frequently referred to below, either as N. (cf. Ep. 1306. 38n) or without specification (ll. 46, 47). See also Ep. 1388. 24n.

44. Lupsetus] See Epp. 270. 60n, 1360 introd.

46. Somnia] See Ep. 1108. 202n. Froben had reprinted it in March 1521.

gat ? O miseram ingeniorum gloriam, si aliter constatura non est nisi eiusmodi nebulonibus libuerit ! Ego vero et gloriae iam nunc et studiis omnibus renuncio, si hac necessario eundum sit. Pudet literariae conditionis, si exiturus liber non sit nisi illiteratorum auaritiae approbetur : vt Kemponum et Brechtorum et Torrentinorum plena sint omnia, Ciceronem vix vnus habeat. Nunquam Deus immortalis tam inique cum studiis egerit, vt aliter exerere se nequeant nisi per N. quaestum : quem ego puto in me esse inclementiorem, quod cum Antuerpiae me aliquot dies latitando elusisset, nescio cuius pecuniae quae de ratione supererat gratia, dixi ministris illius defessum esse iam me perferendis ipsius praestigiis et elusionibus, quibus me tam impudenter ludificaretur. Valeat gloria, si tantam importat seruitutem vt vnicum verbum loqui libere non sinat ; cum ii qui gloriam non sectantur, dicant quicquid libet.

Vellem scripsisses an sit Frobenius illa Opuscula impressurus :

55. exerere *a Lond.* : exercere *β*.

---

53. Kemponum] Kempo Thessaliensis Hollandie (of the island of Texel) was M.A. of Paris : of his life there his *Carmina et Epigrammata*, Zwolle, P. van Os, (⟨c. 1500⟩ : Copinger 3446) contain reminiscences, one being an epitaph for Corn. Oldendyck, principal of the Little Sorbonne († 21 July 1492). His principal work was a commentary on bk. ii of the *Doctrinale* of Alexander de Villa Dei (Ep. 31. 37n) ; the earliest known edition of which was printed at Cologne, H. Quentel, 1 July 1505, 'iam dudum edita'. As this appeared in conjunction with the commentary of Torrentinus on bk. i, it seems likely that Kempo was teaching with him at Zwolle. His *Carmina* were printed again, revised, in an edition of his commentary, Deventer, Th. de Borne, 24 May 1513 : so that he was perhaps still living at that date. See D. Reichling, *Das Doctrinale des Alexander*, 1893, pp. cclii, cclxxvi, cccvi.

Brechtorum] See vol. iii, p. xxvi.

Torrentinorum] Herm. Torrentinus (? Beeke) of Zwolle († c. 1520) is said by Hamelmann to have been a pupil of Hegius at Deventer ⟨p. 1483⟩. He joined the Brethren of the Common Life, and taught in the fifth class of their school at Groningen ; where he came under the influence of Wessel († 4 Oct. 1489). For the support of his mother he left the Brethren, and returned to Zwolle ; where he became rector of the school. In his later years his eyesight failed (cf. his letter of 19 March ⟨1508⟩, from Zwolle, printed by Murmellius in the second edition of a commentary on Jerome's *Ep. ad Niciam*, Deventer, Th. de Borne, 1515) ; and Alb. Hardenberg (1510–74) records having seen him led about the streets by a pupil (*Wesseli Opera*, 1617, f°. ** v°). It seems that in consequence of this, Gerard Listrius (Ep. 495) succeeded him at Zwolle before his death.

He produced many small books for use in schools, mostly printed at Deventer : commentated editions of Vergil's *Buc.* 1492, and *Georg.* 1496, of Sabellicus' *Carmina* ⟨1498⟩, and the *Hymni et Sequentiae*, s. a. ; an *Elucidarius poeticus* 1498, with explanations —added in an edition of 1505 (Panzer vi. 32)—from the Greek (based on Craston's Lexicon), Hebrew, and Arabic —a work so successful that it was re-edited at Utrecht in 1787, and Italian translations appeared in 1649 and 1712 ; *De generibus nominum*, s. a. (for all these see Campbell) ; and *Orationes familiares ex Ouidii libris*, Cologne, Quentel, 1510. But his most notable work is a commentary, suggested to him by Wessel, on bk. i of Alexander's *Doctrinale* ; the third but earliest known edition of which was printed at Zwolle, A. Kempen, 1 March 1504. In this the severity with which he excised great numbers of lines, was much resented by the conservative : his *Apologia*, addressed to his brother John, provost of the Praemonstratensians at Haarlem, is printed at the end of his commentary. Murmellius (Ep. 838. 2n), who was an intimate friend, dedicated to him Politian's *Rusticus*, Munster, L. Borneman, 1510.

See Butzbach, quoted in Böcking, pp. 484–5 ; Trith[4]. p. 460 ; Reichling, *op. cit.*, pp. lxix, xci, ccxlvi, cccv–vi, and *J. Murmellius*, 1880 ; BWN. and ADB. ii. 245.

56. N.] *sc.* Francisci : see l. 41n and cf. Ep. 1388. 24n.

63. Opuscula] No Froben edition of

alioqui significa per primas literas ; mittemus alio. Neque vero tam me immodice ipse amo vt cum damno Frobenii velim ex eius officina prodire quicquam meum : non est sic ille de me meritus. Itaque ne putet me sibi iratum fore, si mea non ediderit ; faciat quod maxime in rem suam esse credet.

Sed nimio plura de nugis et ad te. De titulo ⟨, vereor ne liber meus recedat aliquantum ab ins/tituto⟩. Ego vero sexcentos commisero in scribendo soloecismos bene adultos, etiam Egmondano ridiculos, modo ne Βασιλεὺς vnum in dando : non tam misere grammaticos metuo. Romae non dubito quin sis omnia reperturus commota et turbata, praesertim Rhodo capta. De Turca timent omnes, ne impetum conuertat in Siciliam et Italiam. De Budaei munere non tam laetum est quam de valetudine eius triste ; ad illum his diebus scripsi.

Quum haec scripsissem, factus literis amicorum certior Opuscula mea non esse a Frobenio excusa, et N. dicere te authore reiectum a Frobenio librum : qua de re scripturum te mihi per famulum, quem paucis diebus huc mittes. Et quanquam non magni tua refert quid ipse de hoc facto credam, tamen, si qua est mihi apud te fides, velim existimes me illud non credere, non etsi quis dixisset spectatiss⟨imae⟩ fidei, quanto minus a N. profectum. Tantum adieci, vt scires N. nondum mutasse mores. Si dicam me non aliquantum doluisse, mentiar ; sed minus forsan quam alii eiusmodi rebus soleant. Ex tuis literis aliqua erat spes ; nam scribebas Frobenium libentius mea impressurum, si N. acciperet societatem, quasi subsignificares impressurum. Nunc intelligo nec me nec mea esse tanti vt in tanta librorum varietate locus sit tam exiguo libro vllus, nisi ad primam praeconis vocem vendatur : etsi illum vendibiliorem fecisset Frobenii officina, vt Somnium fecit, et in Germania tam lata tamque differta studiosis, in qua quid non distrahitur ? Opuscula quaedam mea curauit istic Beatus edi ; quorum ne vnum quidem exemplar hic vidimus. Equidem falsum me opinione comperio. Nam qui vt me non in orchestra sedere sciebam, sic ad quatuordecim ascendisse iam vel arbitrabar vel cupiebam, nunc in plebeiis de postremis me esse sentio. O quam vere censu distinguuntur ordines, etiam huius

69. ad *a* : de *Lond.* De titulo : ego *a*. *Liquet deesse aliquid.*
92. differta *LB* : diserta *a*.

Martens' volume (see Ep. 927 introd.) is known.

71. Egmondano] See Ep. 878. 13n.

72. Βασιλεὺς] Henry VIII ; from whom Vives evidently expected a present in return for the dedication to the Queen (cf. l. 31n).

73. Romae] For Erasmus' firm resolve to leave Germany cf. Ep. 1353. 254n.

74. Rhodo capta] Rhodes was invested by the Turks in June 1522 and fell 28 Dec. (Brewer iii. 2324, 2841). Rumour of this reached Rome 3 Jan. 1523 and Antwerp 15 Feb. (ibid. 2758, 2833). The loss was regarded very gravely in Rome. On 13 Jan. a letter thence to Wolsey reports that 'if that island were taken, the Pope could not stay in Rome, nor could any prince be in tranquillity, as it is the key of Christendom' ; and on 20 Feb. Campegio gloomily forecasts 'Sicily will be the next place attacked' (ibid. 2771, 2839).

75. Budaei] Cf. Ep. 1328. 3, 55nn.

77. scripsi] The letter is not extant.

92. Somnium] Cf. l. 46.

93. Opuscula] A selection from Martens' volume (cf. Ep. 927 introd.), containing the *Adu. Pseudodialecticos* (cf. Ep. 1108. 7n) and *Pompeius fugiens*, was printed at Schlettstadt by L. Schurer, June 1520.

ciuitatis ! Hem, huccine reciderunt illa tam magnifica, ‘ Clarissimus et vndequaque doctiss⟨imus⟩ ’. Sed haec quoque viderit fors ; cum qua qui minimum habent negocii, hi demum foeliciss⟨imi⟩ sunt.

Ego nulla ratione subtrahere me potui Hispanico itineri, quod puto me cras aut perendie ingressurum : quod velit Christus mihi prospere succedere. Per Britanniam proficiscar, et ibi et in patria amici in te hominis officium praestabo. Christum precor vt te seruet diutissime incolumem et laetum : vbicunque fuero, illinc te de meis rebus certiorem faciam. Vale, mi praeceptor, et memineris semper amicitiae nostrae ; meque Christo, cui tam gnauiter seruis, commenda. Beatum saluta mihi et Frobenium. x. Maii. 1523. Brugis.

1363. To Ennio Filonardi.

Vatican MS. Lat. 6559, f. 79. Basle.
25 May 1523.

[This and Ep. 1364 are copies in a xvi^c secretarial hand, in a miscellaneous volume containing a number of letters written to Filonardi (for whom see p. 61) and his nephew Antony. They were first printed by Dr. J. A. F. Orbaan in his *Bescheiden in Italië* i, 1911, pp. 56,7. The year-date is confirmed by Filonardi's movements (l. 1n), and by the contents of Ep. 1364. It is noticeable that on other occasions Erasmus' correspondence with Filonardi goes in pairs : see Epp. 1423, 1424 and 1441, 1442.]

S. P., reuerendissime Praesul. Gratulor mihi te nobis esse redditum : quod si tuo quoque commodo factum est, tibi quoque gratulor. Precor autem vt sit quur merito gratuler. Qui has perfert, cupit eximi numero malorum monachorum, quorum vbique magna est copia, et inseri consortio bonorum virorum. Mihi predicatus est dignus fauore tuo, qui faues bonis omnibus. Si idem tibi videtur, tractabis hominem humaniter. Bene valeat T. R. D. : cui me semper exhibebo mancipium addictissimum.

Basileae Postrid. Penthecostes. An. M.D.xxiii.

Erasmus E. R. T. D. deuotus cliens.

Reuerendo in Christo patri ac domino D. Ennio, episcopo Verulano, nuntio Apostolico. Constantiae.

1364. To Ennio Filonardi.

Vatican MS. Lat. 6559, f. 79. Basle.
25 May 1523.

[For the source see Ep. 1363 ; with which this is plainly contemporary.]

Reverendissime Presul. Ignoscet mihi tua humanitas quod te

1362. 100. vndiquaque *Lond.* 101. minimum *a* : nimium *Lond.* 1363. 3. gratuler *scripsi* : gratulor *MS.*

1362. 102. Hispanico] In response to the invitation to Alcala. But finding employment in Oxford, he never reached Spain ; see Ep. 927 introd.

1363. 1. redditum] After visiting Rome in Nov. 1522, to pay homage to Adrian VI, Filonardi had been sent back to Constance in April 1523 : see his life by Wirz, pp. 58,9.

3. Qui has perfert] Possibly Antony of Ep. 1388. 18. Ep. 1364. 3,4 shows that he was a German, and unknown to Erasmus. The nature of Filonardi's reply is given in Ep. 1392. 14–15.

nugacibus meis literis interpellem. Hodie commendaui tibi quendam ex aliena predicatione, vt spero non vana. Et sic est Germanorum ingenium, vbi quid vehementer cupiunt, non ferunt sibi negari. Nec perpendunt quid possit is a quo flagitant commendationem, sed quid optent ipsi. Ceterum hunc iuuenem Conradum Heresbachium ex meo ipsius animo commendo tue celsitudini: quid autem velit, ex ipso cognosces. Friburgi honesto salario profitetur Graecas literas. Ingenio est foelicissimo, doctrina rara, iudicio magno, stilo mire felici ac parato, nec vlla affectatione molesto: tum moribus adeo puris vt nihil optari possit nec suauius nec modestius nec candidius. Aut me plane fallit animi presagium, aut hic aliquando inter magnos et celebres futurus est. Opinor non esse magni momenti quod abs te petet; in quo velim te talem experiatur qualem ego te iudico predicoque. Optarem mihi dari occasionem qua me declarem vnum esse ex eorum numero qui sublimitati tuae cupiant per omnia gratificari.

Nescio quis rumor sparsus est apud Germanos me stilum acuere in Lutherum: quod ego sane nec facio, nec vllum video fructum si faciam, nisi quod tumultus incrudesceret. Et iam nunc adeo fremunt quidam vt mihi decretum sit Germaniae supremum vale dicere: quanquam et hoc et ante decretum erat. Si peto Italiam, istic aliquot dies fruar humanitate tua: quod, quum essem proxime Constantiae, per morbum non licebat. Ego nullum video finem huius tumultus, nisi si principes ostendent se breui equa sequuturos, ac sublaturos ea de quibus mundus merito queritur. Hac de re scripsimus nonnihil summo Pontifici; et Caesaris edictum quod nuper aeuulgatum est, tale quoddam videtur ostendere. Dominus Iesus R. T. D. seruet incolumem.

Datum Basileae Postridie Penthecostes An. M.D.XXIII.

1365. To Albert of Brandenburg.

Ratio verae Theologiae, ⟨1523⟩, f°. A² v°. Basle.
LB. 655. 1 June 1523.

[A preface written for a new edition of the *Ratio verae Theologiae* (see Ep. 745 introd.), to which Erasmus had perhaps been impelled by Beatus' ill-timed issue at Basle with the dedication to John Faber (cf. Epp. 953, 976).

In the summer of 1524, when revising his *Catalogus Lucubrationum* for a new issue (cf. Ep. 1474 introd.), Erasmus added a list of his works, arranged in order for a collected edition; and specified among them, evidently as the final text,

7. Horesbachium *MS*. 25. ostendent *scripsi*: ostenderet *MS*.

2. quendam] Cf. Ep. 1363. 3.
7. Heresbachium] See p. 131.
8. quid autem velit] Perhaps some title of honour; just as Jerome Froben and Nic. Episcopius went to Chur in Jan. 1520 to obtain the degree of M.A. from Ant. Pucci (BRE. 149, 152). For the powers of a 'legatus de latere' to confer degrees and to create poets laureate, 'milites aurati,' papal notaries, and acolytes, see a Brief of Leo x to Filonardi, 8 Oct. 1514, printed by J H. Hottinger, *Dissert. misc.* Πεντάς, 1654, pp. 515–26: cited by J. C. Wirz, *Ennio Filonardi*, 1894, pp. 29–30, 108–9.
21. vale dicere] Cf. Ep. 1353. 254n.
23. istic] at Constance; cf. Ep. 1363. 1n.
proxime] in Sept. 1522: see p. 131.
27. scripsimus] Ep. 1352.
edictum] The Imperial Edict of 6 March 1523, which embodied the conclusions of the Diet of Nuremberg in answer to Adrian VI: see Creighton v. 225.

which he wished to be adopted, 'Methodus verae Theologiae ex aeditione anni 1523 apud Michaelem Hillenium' (1, p. 40. 29–30). The year-date of Hillen's edition he corroborates earlier in the same *Catalogus* (1, p. 21. 25–6), by adding the words 'ac rursus anno proximo' to a statement that he had previously revised and enlarged the *Methodus* (or *Ratio*) in 1522. The dates of this preface may therefore be regarded as adequately established.

But of an edition by Hillen in 1523, or in any other year, no certain indication has been found. Even the Ghent bibliographers, after their far-reaching researches, have none to mention in BEr². The earliest of this recension that they cite, is a Cologne edition—no doubt only a reprint—by H. Alopecius, Dec. 1523; which contains at the end also a letter to some nuns at Cologne (Ep. 1346). They give, however, another edition, *s. l. et a.*, containing the text revised and enlarged—'postremum ab ipso autore castigata et locupletata, cui exactior castigatio cum noua elegantique praefatione <this letter> accessit'—together with Ep. 1346: an item which is not mentioned on the title-page and which appears to have been inserted for the purpose of filling the final sheet. This undated volume is in italic type, closely resembling—especially in linked letters, i or u with s, u with m or n, and many others—the italic Froben was using at that date, e.g. in the second issues of the *Spongia* (Ep. 1389) and of the *Catalogus Lucubrationum*, and in the *Exomologesis* (Ep. 1426). Of its five initial letters, CLNQS, some—in the actual letters, though not in the backgrounds—are like the initials to be found in Bebel's books a little later. I have therefore adopted this undated edition as the archetype for this preface and for Ep. 1346, conjecturing that it was printed for Hillen by one of the Basle printers: an arrangement of which I know no other example, but which has some corroboration in the insertion of Ep. 1346 as a supplement—as would only have been easy if the book were being printed within reach of Erasmus.

There was no other authorized issue of the *Ratio verae Theologiae* during Erasmus lifetime. This preface was therefore not reprinted; and is not even found in the Basle *Opera* v, 1540—probably because Hillen's edition had been so small that there was no copy then available at Basle.

Just at this time Archbishop Albert (Ep. 661 introd.), under stress of the attacks made upon him (see Ep. 1241 introd.), was losing his liberal sympathies and ranging himself with the Papal party: see P. Kalkoff, *Capito*, 1907, ch. 9.]

REVEREND. IN CHRISTO PATRI AC D., D. ALBERTO S. E. R. TITVL. S. CHRYSOGONI CARDINALI, MOGVNTINENSI AC MADENBVRGEN. ARCHIEPISCOPO, PRINCIPI ELECTORI, PRIMATI, ETC., ADMINISTRATORI HALBERSTADIENSI, MARCHIONI BRANDEBVRGENSI, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

QVOD Paulus Apostolus non improbat quidem nuptias, verum denunciat fore vt qui sese inuoluerint matrimonio, habituri sint afflictionem iuxta carnem, videlicet eas sollicitudines subindicans quas parentes sumere coguntur in gignendis, alendis, educandis, elocandis prouehendisque liberis, mihi videtur ad nos quoque pertinere, qui, tametsi corpore steriles, tamen subinde pro liberis aliquid librorum gignimus; nisi quod nostra conditio videri potest haud paulo durior. Siquidem illis nihil aliud denunciat Paulus quam afflictionem carnis; nos duplex sequitur afflictio, carnis et spiritus. Neque enim haec facimus mediocri dispendio tum rei tum valetudinis: quanquam haec quidem quota portio sunt, si ad animi curas expendantur? Proinde non solum hoc nomine miserior est conditio scribentium quam gignentium, quod duplici sarcina grauatur, verum quod in vtroque genere nostra praeponderant incommoda.

Quanto facilius est mulieri concipere foetum quam nobis idoneum

1. Paulus] 1 Cor. 7. 28 Erasmus quotes his own translation.

argumentum! Quanto minore periculo illa enititur quam nos aedimus! Quod si quae parit infeliciter, hoc est foetum mutilum aut alioqui monstrosum, vulgus non puerperae imputat, sed vel astris vel vicio corporis vel casui vel Deo. Si quid in ingenii nostri foetibus vicii conspicitur, nulla venia est. Nobis solis imputatur qui genuimus, et ob foetum vocamur in capitis periculum. Adde quod mulier ob eundem partum non nisi semel experitur Lucinae nixus, nos toties eundem foetum parturire cogimur. Ac mihi sane euenit plerunque—nam de caeteris non pronuncio—quod puerperis solet, quae, dum praepropere matres esse student, aborsu foetum immaturum eiiciunt; vel potius quod nonnullis animantibus, quae, quoniam informes massas edunt, coguntur diu lambendo fingere quod pepererunt: quo quidem in genere sunt vrsi. Hoc vicii sic mihi video cum nonnullis esse commune, vt tamen ipse culpam meam hic insigniter agnoscam. Sic sum, ferre gestandi tedia non possum. Ita fit vt, dum celerius studeo liberari a labore, saepius idem labor sit deuorandus.

Adde his quod qui gignunt corpore, puellam vnam vni gignunt sponso: quae si nacta sit cui placeat, non refert quam placeat caeteris. Nos populo gignimus, hoc est beluae multorum capitum; cuius oculis quum diuersa placeant, ne fieri quidem potest vt per omnia placeas, etiam si gignas quod suapte natura formosissimum sit. Huic tam moroso proco nobis seruiendum est. Quod his sane temporibus longe difficillimum est; in quibus sic variant hominum studia vt quod vni parti blandiatur, necesse est vt alteri vehementer displiceat. Ac saepe fit vt non aliam ob causam displiceat aut placeat liber, nisi quod displicet aut placet autor.

Quin et illud accedit nobis incommodi, quod cum proci soleant ambire fauorem parentum, nobis exambiendus sit fauor multitudinis, cuius vtilitati nostro victu seruimus: hac in parte aliquanto infeliciores histrionibus—satis enim de puerperis dictum arbitror—, qui cum mercede conducti saltent, nemo tamen vnquam habuit theatrum tam morosum aut iniquum vt lapidetur actor si parum feliciter cesserit actio. Extrema calamitas est exibilari atque explodi e proscenio. Nobis capitis nostri periculo peragitur fabula, idque nostro etiam sumptu.

Scio dicet iamdudum tua celsitudo, 'Ohe, satis iam parabolarum; rem paucis expedi!' Faciam. Iam anni complures sunt quod hunc libellum de Ratione Theologiae rudem adhuc emiserim: sic vt commentarius verius esset quam liber. Quum autem sic etiam incultus inueniret procos quibus placeret, addidi cultus nonnihil, et adiecto tui nominis lenocinio velut dote quadam eandem filiam rursus elocaui. Id quum semel atque iterum factum, tuo ni fallor genio, satis feliciter cesserit, hoc demum anno 1523 reuocaui sub manus; ac tantum impensum est operae vt iam propemodum inter libros numerari possit. Quanquam quod legitur, quod teritur manibus studiosorum, id totum tui genii esse duco. Quod si quibus displicet, horum temporum fatis imputo, in quibus sic ardent hinc

24. toties . . . parturire] Cf. Ep. 1248. 6.

55. emiserim] In the *Nouum Instrumentum*, 1516, fo. bbb, with the title *Methodus*; cf. Ep. 1372. 42n.

59. rursus] In the first separate edition, by Martens, Nov. 1518: see Ep. 745 introd.

atque hinc contraria studia, vt nihil scribi possit tam insulse aut etiam impie, quin inueniat qui pollice faueat: rursus nihil tam feliciter aut circunspecte, vt remedium sit aduersus sycophantae morsus. Fuit hoc infelicitatis meae, vt mea senectus in hoc seculum inciderit. Orandus est Dominus Iesus vt, qui solus id potest, suo spiritu animos Christiani populi vertat in amorem pacis et concordiae. Etenim quam diu spiritu nostro tumultuabimur, quo magis adnitemur nosmet explicare, tanto magis inuoluemur.

Quam aliis arrideat hoc seculum nescio, mihi certe magnopere displicet. Sic feruent partium studia vt non possit esse syncerum iudicium. Iurgiorum et rixarum plena sunt omnia. Penitus sublata est illa libertas ac suauitas studiorum, imo neglectis bonis autoribus nihil placet nisi quod seditionem sapit. Interim quanta clades concordiae Christianae! Quam vix vsquam reperias synceram illam ac simplicem amicitiam, non aliquo fermento viciatam! Coniuratos reperias, amicos nequaquam. Quid autem est nostra religio, si tollis pacem? Nimirum ea rerum facies erit, quasi si tollas solem e mundo. Malim ego vel holitor esse, tranquillitate Christiana fruens ac spiritus Euangelici simplicitate gaudens, quam terque quaterque maximus theologus huiusmodi dissidiis inuolutus. Ego certe, quod ad me pertinet, hoc ago totis viribus, vt hoc fermentum ex intimis animi mei fibris reuellam, meque restituam simplicitati tranquillitatique spiritus Euangelici, meque componam in eum habitum mentis, quo bona cum fiducia comparere possim apud tribunal Iesu Christi: quo fortasse cras aut perendie sim accersendus. Quanquam omnibus eodem veniendum est, neque cuiquam haec vita longa potest esse, etiamsi esset certa. Nunc quum incerta sit, sic oportet omnes viuere quasi eadem nocte sit a nobis anima reposcenda.

Lubens autem adhorter omnes vt seriis studiis pro se quisque agat quod ago. Gradus aliquis fuerit ad sarciendam concordiam, si quisque syncere ac veluti coram Deo suum animum expurget a fermento odii, liuoris et contentionis. Simplex oculus nihil spectat nisi gloriam Christi. Qui concionantur apud populum, sermonem Euangelicum pure syncereque tractent, nulli quidem assentantes, sed interim quantum fieri potest temperantes ab his quae spectant ad seditionem magis quam ad aedificationem. Absit aduersus proximum aut etiam iniquum iudicium. Sic vnusquisque de scriptis alienis pronunciet vt vellet pronunciari de suis. Caeterum eorum quae necessario cogantur omnes credere, definitio contrahatur ad paucissima, quod quidem licebit salua synceritate professionis Christianae. Reliqua vel prohibeantur inquiri, vel suo cuiusque iudicio relinquantur. Ea res non solum efficiet vt posthac exoriantur pauciora dissidia, verum etiam ad id conducet, vt religio Christiana facilius per omnes orbis nationes propagetur. Tum autem corrigantur ea de quibus iam pridem mundus merito queritur. Etenim si iudex ille impius in Euan. Luc. non omnino contempsit interpellationem oppressae viduae, quanto

77. seditionem] Cf. Ep. 1359. 16.
93. anima reposcenda] Cf. Luke 12. 20.
97. Simplex oculus] Cf. Matt. 6. 22, Luke 11. 34.
111. iudex] Luke 18. 2-6.

minus oportet negligere clamorem eorum pro quibus sanguinem suum fudit Dominus Iesus Christus! Neque enim pro magnatibus tantum mortuus est; et humiles ac pusillos sibi peculiariter habet curae. Hos omnium primos allegit, per hos ortum ac prouectum est regnum Euangelicum.

Haec fient etiam absque tumultu, si monarcharum ac principum autoritas, semotis interim humanis affectibus, toto pectore seruierit vtilitati publicae et gloriae principis omnium Iesu Christi, sique submoueantur ab hoc negocio quos mundus iam nimium diu tulit, suae gloriae, sui ventris suaeque tyrannidis negocium agentes; qui regnum suum non putant posse consistere, si populus quicquam habeat vel mentis vel cerebri. Pulsandus est igitur communibus precibus Iesus opt. max. vt hanc mentem vtriusque status primoribus impartiat: inter quos tu, vt praecipuum locum tenes, ita plurimum adiumenti poteris adferre ad restituendam Ecclesiae tranquillitatem. Quod te gnauiter facturum atque etiam facere confido. Bene vale.

Basileae Calendis Iuniis. Anno. 1523.

1366. From Polydore Vergil.

Gabbema p. 5. London.
LB. App. 326. 3 June 1523.

[First printed in *Epistolarum ab illustribus et claris viris scriptarum centuriae tres. Quas passim ex autographis collegit ac edidit S. A. Gabbema*, Harlingen, 1663. Many of Gabbema's papers are now in the Provincial Library at Leeuwarden; but Dr. S. A. Waller Zeper, Librarian of the Friesch Genootschap there, has had the kindness to inform me that the original of this is not to be found among them.

The letter was no doubt sent with Ep. 1367. It appears that Erasmus, in sending Algoet (l. 6) to England, had commissioned him to inquire through Zach. Deiotarus (l. 1), whether Polydore had seen Ep. 1175, which had now been over a year in print. As with many of Pirckheimer's letters (cf. Ep. 1085), I have transferred the heading to the address; in view of the direction to Basle.]

Mi Erasme, salue. Nudiustertius noster Zacharias salutem mihi tuis verbis nunciauit, significauitque te meorum libellorum famae profuisse, ac de me postremo quaesiuit an illud scissem. Ego ad ea respondi me certum habere studium erga me tuum, et id esse vt perinde tu mei vt ipse tui, et amantissimus et studiosissimus sum. Postea heri ille duxit ad me puerum tuum, a quo particulatim intellexi quonam pacto tecum ageretur, id quod summae mihi fuit voluptati; nam quod viuis, quod vales, illud maxime ex republica nostra literaria est, cum perspicuum sit naturam te omnium vnum ad eam locupletandam peperisse.

Quod tua in me officia continenter confers, ago gratias; ita respondes amori, ita ius necessitudinis, quae iampridem mihi tecum intercessit, nauiter seruas. Ego itidem facio, qui tuae maximae laudis haudquaquam detractator existo; id quod testatur epistola

1365. 122. ventris] Cf. Ep. 1166. 16.

1366. 1. Zacharias] Deiotarus: see Ep. 1205. 1n.

3. profuisse] Cf. Epp. 1175. 5–8, 113–19, 1210. 1–9.

6. puerum tuum] Livinus Algoet: see Ep. 1373. 1.

9. literaria] Cf. Ep. 1351. 13n.

13. tuae . . . 14. laudis] In the *Apologia* of 29 April 1524 (l. 15n) after praising the learned men who were teaching in Italy and England, Polydore continues:

nostra ad nostrum Cuthebertum Londinensem Episcopum, cui nuper duas sacrorum adagiorum centurias dedicaui. Scripsi item, postquam hinc proxime discessisti, ad te literas, easque nostro Moro dedi; sed quia nihil responsum est, postea mihi eatenus tacendum putaui, quoad vsu veniret vt vspiam vna essemus; quod tandem aliquando fiet. Interim si tibi vsui esse possum, vtere Polydoro tuo, qui te etiam pecunia iuuare cupit; cuius rei cum posthac periculum feceris, spes non fallet, vti de puero tuo scire poteris.

Vale Londini. III. Nonas Iunias. M.D.XXIII.

Saluta, quaeso, meis verbis Ioh. Oecolampadium, si istic agat, et nostrum Beatum Rhenanum.

Tuus Polidorus Vergilius.

Reuerendo domino Erasmo, amico charissimo. Basileam.

1367_{1369} From Cuthbert Tunstall.

Opus Epistolarum p. 881. London.
N. p. 834: Lond. xxii. 22: LB. 656. 5 June 1523.

[The year-date is confirmed by the mention of Luther's book against Henry VIII (l. 3). The change in the month-date in N is no doubt a mere depravation.]

CVTBERTVS TONSTALLVS, LONDINENSIS ECCLESIAE MINISTER, ERASMO ROTERODAMO S. D.

Dici non potest quantopere sum gauisus lectis tuis literis, praesertim his quibus tum ad Regem, tum ad Legatum scriptis, his te suspitionibus liberas, quas de libello a Luthero in Regem edito,

---

'At nemo mehercle homo magnificentius id officii suis praestitit quam noster Des. Erasmus Roterodamus; cui postquam nonnullas suo excellenti ingenio auxerat artes, nihil potius fuit quam suam Germaniam, minus olim literarum peritam, longe doctissimam efficere: in qua sane re tantum profecit vt nusquam gentium hodie hominum ingenia magis eruditione floreant'. Cf. Ep. 1406. 211–12.

1366. 15. Cuthebertum] Tunstall, who had been consecrated Bp. of London 9 Oct. 1522, in succession to Fitzjames (see Ep. 1211. 365n). The letter mentioned here was probably designed as a preface for an addition to Polydore's *Adagia sacra*, which, to the number of 431, had already been printed, with a dedication to Pace, 5 June 1519, in Froben's edition of July 1521 (cf. Ep. 1175. 4, 117nn). I cannot find that the 200 were ever added, or the preface printed: it is not in the second Froben edition, June 1525. But from the definiteness of Polydore's statement it may be inferred that the 'accession' (cf. Ep. 1494. 29) was sent to Tunstall in ms.; and the preface to him, in which Erasmus is extolled (cf. l. 13n), was perhaps converted into an *Apologia* to the reader—dated from London, 29 April 1524, and appended to the Froben volume of June 1525, f°. b³—in which Polydore defends himself for having introduced some Christian adages into the edition of 1521.

17. proxime discessisti] In April 1517: see Ep. 577.

literas] Not extant. It was perhaps written in the summer of 1520 to invite Erasmus to recommend Polydore's *Adagia* to Froben: cf. Ep. 1175. 115n.

25. si istic agat] For the uncertainty of Oecolampadius' movements since his arrival at Basle (Ep. 1335. 65n) cf. Ep. 1401. 22n.

1367. 1. literis] Not extant. They were probably written about the end of April (cf. l. 103n) and carried by Levinus Algoet (Ep. 1373. 1). For mention of the answers see Ep. 1383. 27n.

2. Legatum] Wolsey.

3. libello] See Ep. 1308. 9n.

tanquam aliquid inesset tuum, hic subortas esse nonnulli tibi rettulerunt: non quod animis hominum tam alte insederat haec suspitio vt tuis literis fuerit reuellenda, quandoquidem sic totus liber contumeliis scatet, sic singulis pagellis Lutherianum virus spirat, vt ex qua officina prodierit, ille ipse lectus prodat; verum ea re sum laetatus vehementer, quod ex his intellexi tibi cum Lutherianis male conuenire, teque a Pontifice Maximo rogatum vt congrediendi cum Luthero prouinciam susciperes, iam exoratum prope in procinctu esse. Id quod omnes amici tui magnopere et expectant et cupiunt, vt cum illo Proteo, imo verius Atheo, tandem congrediare.

'Caeterum ex Luthero' inquis, 'et Lutherianis male audiam.' At non peius quam Deus ipse, quem ille maliciae omnis autorem facit, dum liberum tollit ab hominibus arbitrium, atque omnia statis necessitatis legibus fieri prorsus contendit, vt liberum cuiquam non sit, si velit, bene facere. Et Christi causa iniecta probra plus tibi laudis nimirum parient quam omnia omnium quantumuis elaborata encomia. Quocirca nihil est quod eo nomine terreare. Mihi quidem videris hoc patriae tuae in primis debere: quae, nisi quam primum occurratur, pestilente hac contagione, sese latius sparsura si nemo obuiam prodit, infici periclitatur.

Nemo vnquam in sacris eruditus literis, eorum qui hactenus fuerunt, sua aetate perniciosam ortam haeresim vidit quam non impugnauit. Quo, quaeso, nomine tuus Hieronymus celebrior habetur quam quod haereses sui temporis acerrime confutauit? Non illum sacri Moseos et Prophetarum libri ad Hebraicam veritatem restituti, non multiplices commentarii magnis desudati laboribus clariorem reddiderunt quam quod aduersus Heluidium, Iouinianum, Luciferianos, Vigilantium, Pelagianos in harenam sese dedit. Vbi maior Origenis elucet eruditio quam contra Celsum? vbi maior Basilii quam contra Eunomium? Cyprianus dum contra Demetrianum, Nouatianum et Nouatum acrius inuectus est, quantam laudem rettulit! Quanta Hilario contigit Constantium impugnanti! Quae vero Augustinus contra Pelagium, contra Iulianum, contra Arrianos, contra Manichaeos, contra Gaudentium, contra Petilianum, contra Faustum, contra Fulgentium scripsit, tantopere illius viri sanctum ardorem exprimunt, vt nesciam an eius vel flagrans in Dei Ecclesiam charitas, vel magna in sacris literis eruditio, ex vllis aliis scriptis sit dilucidior. Porro, quis vnquam in Ecclesia paulo eruditior post ortam nouam haeresim reticuit? Ea demum vera militia Christiana est, haereses expugnare. An barbaros in fines nostros irrumpentes pauxillumque abigentes praedae persequi pulchrum putamus, haereticos de religione atque aris nobiscum decertantes aequo animo ferimus? quando multo est praeclarior de his quam de illis victoria, quod his deuictis aeternus in coelis datur triumphus, illis summotis breuis admodum in hac vita gloriola.

7. Lutheranum *LB*. 10, 15. Lutheranis *LB*.

4. hic subortas] Cf. Ep. 1383. 25–6. For similar suspicions of Erasmus at an earlier date see Epp. 1218,19.

10. a Pontifice] See Epp. 1324, 1338.

17. liberum . . . arbitrium] See Ep. 1419 introd.

22. patriae tuae] *sc.* Germaniae; cf. Ep. 1366. 13n.

Te vero vel maxime mouere debet, quod quam multis lucubrationibus in Ecclesiae vtilitatem sumptis gloriam parasti, praeripere tibi Lutheriani parant, dum in suorum numero falso te recensent. Adde quod aemuli, si qui sunt, qui tuam corrodunt famam, quando non alio magis nomine tibi nocere possunt, in illam factionem te asscribunt. Quantus autem accedit stimulus, quod Adrianus, summus Pontifex et tuus conterraneus, et de grege Domini tam sollicitus, tantopere te inuitat vt eam prouinciam desumas! ad quam cum illius atque omnium iudicio videris in primis idoneus, tum etiam non rogatus sponte nomen dare debes: cum eas haereses suppullulare videas, quibus tandem adultis tota ruet Ecclesia. Neque enim vna aut altera perniciosa nouitas ingeritur, sed ad ingentem Vuicleficarum haeresum cateruam noua accedunt arma, nempe conuicia, contumeliae, probra, linguae veneno tinctae, vt plane videri possit venenum aspidum sub eorum labiis ebullire. His telis Ecclesiam, quam alia ratione non possunt, expugnare parant. Quae autem ab Apostolis instituta post Christum incarnatum in Ecclesia catholica semper obseruata sunt, istis vniuersa displicent, traditiones sanctorum Patrum, Ecclesiae ritus, sacra omnia: in quorum locum quid ipsi statuere velint, nondum inter eos conuenit. Omnes namque Christianos viros iuxta ac foeminas ex aequo sacerdotes esse, Stoica quadam morosophia contendunt, omnes etiam ex aequo reges; nam eo tendit libertas illa Christiana, quam nullis hominum legibus asserunt obnoxiam. Quo quid aliud quam anarchiam parant? tametsi Germaniae principes nondum id persentiunt. Tentatum id aliquando a Vuyclefianis in hoc regno fuit; coactumque ab his coniuratorum exercitum commisso praelio vix tandem regia potestate fusum fugatumque annales nostri testantur. Lutherus De abroganda Missa, quam nunquam intellexit, libellum est ausus aedere. Quid tandem superest amplius, nisi si de abolendo Christo scribere destinauit? nam huc hominis insania tendere videri potest: quandoquidem diuam Virginem ab eius sequacibus iam explosam audimus. Tantane impietas vltra sustinenda est?

Per ego te Christi tot exhaustos mortali corpore labores, per illum sanguinem quem in mundi precium moribundus profudit, per illam gloriam quam in coelis decursa hac vita expectas, te obsecro atque obtestor, Erasme, imo vero te orat atque obtestatur Ecclesia, vt cum hac hydra tandem congrediare. Aude tantum, et orbis spondet tibi victoriam. Quantum etenim tibi culpae non abs re impingi potest, si tuae patriae periclitanti, si Ecclesiae collabenti quam primum succursurus non aduolas, tantum immortalis gloriae te manebit, si abs te patriae tuae conseruata religio, si tuis lucubrationibus Ecclesia suffulta erit. Denique, illi ipsi labores quos in sacris literis exornandis sumpsisti, non parum te excitare debent:

53. Lutherani *Lond.* 63. haereseωn *Lond.* 64. tinctae *N*: tincta *H*, *necnon N¹ in quibusdam exemplaribus.* 76. Vuiclefianis *Lond.*

65. venenum] Ps. 13. 3, 139. 4.
72. morosophia] Cf. Luc. *Alex.* 40.
76. a Vuyclefianis] In 1413–14: see P. Vergil, *Angl. Hist.*, Basle, J. Bebel, 1534, pp. 435–6, and cf. Ep. 1352. 155.
79. De abroganda Missa] See Ep. 1342. 753n.
83. explosam] This rumour, as far as Luther's immediate followers were concerned, appears to be quite baseless.

quando quas tu multis sudoribus expolire curasti, foedis haeresibus ab istis pollutas vides, qui non impoliti sermone cupiunt ipsi videri. Quo fit vt nitorem in sacris literis plerisque inuisum reddant. Qua, quaeso, in re melius animam iam per aetatem sensim deficientem ponere potes, quam dum Cerberum istum, diro latratu in omnes ecclesiasticos ordines insultantem, gladio Spiritus abactum in antrum suum coges ? Id quod te facturum eo magis confidunt omnes, quod ipse nuper aedito libello expectationem iam omnium de ea re concitasti.

Vale Londini Nonis Iunii Anno Millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

1368. From Wolfgang Fabricius Capito.

Basle MS. Ki. Ar. 25 a. 100. Strasburg.
Hess ii. 555. 18 June 1523.

[A contemporary copy, endorsed 'Copia ad Eras. Rot. ex Argentina 18 Iunii anno &c xxiii'. The year-date is confirmed by the mention of Hutten's *Expostulatio*. Ep. 1374. 1–3 shows that for lack of a messenger this letter was delayed in dispatch.

Capito had been at the Diet of Nuremberg with the Archbishop of Mainz. After their return thence in Feb. 1523, he took leave and went to Strasburg; where the influence of his friends now decided him to abandon his position in the Archbishop's court and throw in his lot with Reform as it was developing around him.]

S. D. Quod nihil hactenus scripserim, in causa est reuerentia tui ac meae imbecillitatis conscientia. Tot negotiis, tot technis, tot insidiis iactatus plusquam dimidium animi amisi : qui quidem alioqui tenuiss⟨ime⟩ superfluit. Iam vero iterum noua tragedia. Lutherani picturis ac libellis famosis me vehunt. Pontificii contra emptis testimoniis aut certe eblanditis Ro⟨mae⟩ faciunt, si diis placet, Lutheraniss⟨imum⟩. Et sunt qui talibus sycophantiis libenter aures praebeant, quamuis ne literam quidem de eo negotio scripserim, neque etiam consiliis meis illorum causam adiuuerim qui studeant impensius rebus nouandis : sicut etiam nihil pressi istorum partes qui omnia sacra prophanaque commiscent, questus sui causa. Lucri enim satis abunde mihi putaui vtrinque abesse, quoniam vtrique odiis plusquam fatalibus tumultuantur.

Vocat me Cardinalis meus tribus nuntiis : ego vero, quia in hunc modum traducor, hac hora missionem efflagitaui, et ita efflagitaui vt honeste aut commode negare nequeat. Praeterea praeposituram

1367. 105. Iunii *H* : Iulii *N*.

1367. 103. aedito libello] *Cat. Luc.*, April 1523, mentioning the projected dialogues about Luther (I, pp. 34. 22–35. 3); also containing Ep. 1342, in which Erasmus, while refusing to condemn Luther, made it plain that in many points he disagreed with him, especially deprecating the attack on Henry VIII. The volume was very likely sent to England with the letters mentioned in ll. 1–2.

1368. 1. nihil hactenus] Cf. Ep. 1374. 52–3.

5. Lutherani] I find no trace of this in JE, LE, or ME. But on 21 May 1523 Hedio (p. 479) wrote to Capito from Mainz (Krafft p. 53): 'Nesenus e Wittenberga hodie scribit in haec verba, "De Capitone ne sis sollicitus. Caui pulchre apud Lutherum ne quid horum fiat quod tu metuebas"'. See also Ep. 1374. 96–9.

6. Romae] No doubt under instigation from Capito's rivals for the provostship (l. 16n).

14. Cardinalis meus] The Abp. of Mainz.

16. praepositurum] Of St. Thomas'

aiunt decretis contra me executorialibus Adrianum ademisse, quam tot molestiis viuente Leone tutatus sum. Atqui nondum mihi insinuate sunt; neque de tanto Pontifice, qui pauperes literarum amatores euehendos suscepit, credere id libet: nisi quod male metuo et Romae fortassis locum esse sycophantis. Scio miraris consylium meum, qui exclusus praepositura etiam tali aula me excludo, quasi obstinate velim ad pauperiem affectare viam, cum ne teruntius quidem supersit. Atqui sententia sedet nihil velle amplius experiri tam inconstantiss⟨imam⟩ fortunam aulicam. Malo egregie esurire quam toties mutare vultum. Tu me data occasione Pontifici commendes.

Hutteni libellum excusum aiunt. Nescio quid homini in mentem venerit vt te, autorem cum renascentium literarum tum redeuntis pietatis, impetendum statueret. Fortassis homini dolet moderatio ista: quam existimant alii callidiorem quam vt hoc seculo prodesse possit, qum omnia ad nouitatem spectent, neque spes sit omnia hactenus recepta eque valitura apud posteros. Vale in Domino, obseruandiss⟨ime⟩ praeceptor.

Argentinae 18 Iunii Anno xxiiio.

[1367]1369 To Cuthbert Tunstall.

Opus Epistolarum p. 883. Basle.
N. p. 836: Lond. xxii. 23: LB. 793. ⟨June fin. 1523.⟩

[That this letter answers Ep. 1367 is clear both from its position in H and from the verbal quotations, e.g. in ll. 38, 53. It is inconceivable that Erasmus should have waited two years to reply to such a letter: so that the year-date given in H must be wrong. An approximate month-date may be assigned.

The firmness with which Erasmus maintains his mediating attitude against the suasion of his English patrons is noticeable.]

ERASMVS ROTERODAMVS CVTBERTO TONSTALLO, EPISCOPO LONDONIENSI, S. D.

Istvd tam pium studium, tam flagrantem erga Ecclesiam Dei zelum non possum equidem non vehementer probare, Praesul cum primis obseruande; nec dubito quin istum mentis impetum iudicio susceperis. At mihi meique similibus circumspiciendum est ne, quod scribit Apostolus, zelum habeamus, sed non secundum scientiam; ac, iuxta Parmenonis comici dictum, metuendum ne nimium calidum hoc sit modo. Siquidem video quibusdam vsu

1368. 33. volitura *MS.*: *corr. Hess.*

at Strasburg. For rival claimants to it see P. Kalkoff's *Capito*, 1907, ch. 1. Adrian vi had secured it to Capito, probably in 1522, with the express expectation that he would definitely side with the Church against Luther: see a letter of Aleander to Capito, printed by Friedensburg (ZKG. xvi, 1896, p. 499), and a passage deciphered subsequently, in Kalkoff, *op. cit.*, p. 129. Cf. also Ep. 1374. 72. Of the sequestration here reported I find no confirmation.

1368. 17. executorialibus] *sc.* literis; cf. Ep. 1374. 73.

19. literarum amatores] In announcing the grant of the provostship Aleander had written (see l. 16n): 'neque Pontificem esse tam a bonis literis beneque literatis viris alienum quam nonnulli pingunt'. See also Ep. 1166. 105n.

28. libellum] See Ep. 1356. 63n.

1369. 5. Apostolus] Rom. 10. 2.

6. Parmenonis] Ter. *Eun.* 380.

venire vt, dum maiore studio quam iudicio rem gerunt, non solum vna cum zizaniis euellant triticum, quod Christus in Euangelio fieri vetuit, verum etiam pro zizaniis euellant triticum; dum vel prius damnant quam intelligunt, vel quod pie dictum est interpretatione deprauant: idque videri volunt zelum religionis et haereseon odium, quum haec praecipua sit pestis et pietatis et concordiae. Sic qui vehementer amant quempiam, nihil in eo non laudant; qui vehementer oderunt, nihil non damnant. In Lutheri scriptis quaedam audio reprobari, quae, si sobria collatione inter eruditos et integros disputarentur, nonnihil conferrent ad spiritualem et Euangelicum vigorem, a quo mundus nimium profecto degenerauit: idque eorum opera potissimum, qui apud Italos ius pontificium professi sunt, magna quidem cum laude tum ingenii tum industriae, sed vtinam pari fructu verae pietatis. Constitutiones hominum, quoniam imperitae multitudini fere parantur, hoc agunt, vt minus peccetur: Christi philosophia longe altius vocat, et aliis rationibus ingreditur.

Fateor esse verissimum quod tu non minus eloquenter quam erudite disseris, priscos Ecclesiae proceres nusquam magis declarasse quid ingenio, doctrina facundiaque valuerint, quam in conflictibus aduersus haereticos, nec aliunde plus verae laudis retulisse; et huc me prouocas splendidis sane exemplis, Origenis, Basilii, Cypriani, Hieronymi, Augustini. Verum vbi me cum his confero, me miserum, protinus, vt Homerice dicam, παραὶ ποσὶ κάππεσε θυμός. Vtinam eas vires quas mihi sermone tribuunt multi, re itidem dare possint! Hoc vnum polliceor, me pro mea qualicunque portione non defuturum Ecclesiae negocio. Vtinam de exitu rei tua te fallat diuinatio! Mihi non admodum sagaci iam dudum idem subolet. Quod si eueniat, vereor ne pro excussis pontificibus, episcopis et principibus, sordidos quosdam dominos recipiamus multo illis inclementiores. Nam ἀναρχίαν iam pridem mussant ii quos Anabaptistas vocant: aluntur et alia dogmatum monstra, quae, si proruperint, efficient vt Lutherus propemodum orthodoxus videri possit. Mussatur et illud, baptismum nec in adultis nec in paruulis esse necessarium. Quod si persuaserint, id quod moliuntur quidam, in Eucharistia nihil esse nisi panem et vinum, non video quid nobis reliquum faciant de sacramentis ecclesiasticis. Extitit aliud insaniae genus; prophetae volunt videri, sed ridentur ab omnibus. Nulla quidem adhuc exorta est secta quae de Christo praedicet impie: multis tamen hic opinionum tumultus addidit animos, vt ausint non solum de Christi diuina natura blasphema loqui, verum etiam de Scripturae totius autoritate dubitare. Ita fit, quoties semel effractis repagulis sese in licentiae campum effudit hominum temeritas, nullum facit insaniendi finem, donec omnia secum inuoluat exitio.

Istis, vt verissime scribis, omnia displicent; sed quidam e diuerso omnia mordicus retinent, nec ea quidem mutari volentes quae

13. haereseωn *Lond.*

---

9. in Euangelio] Matt. 13. 24–30.
31. Homerice] *Il.* 15. 280.
38. Anabaptistas] An early example of the use of this name. The 'Zwickau prophets' (Ep. 1258. 12n) repudiated infant baptism: but this name does not seem to have been applied to them.
53. scribis] Ep. 1367. 68–9.

perperam irrepserunt in Ecclesiam, et vnde scatet praecipua Christiani populi corruptela. Quumque dicimus illis vehementer iniquum esse ob hominum vicia conuellere quae recta sunt, respondere solent, vt sunt linguaces, eos quorum arbitrio gubernatur Ecclesia, nec Dei timore nec Scripturarum admonitu nec principum autoritate tot iam seculis hactenus corrigi potuisse, nec aliam esse viam medendi nisi perturbatis omnibus. Vtraque pars ad se trahit funiculum contentionis. Malum hoc immedicabilius reddit principum pertinax discordia: quod ita velim radicitus extirpari, ne ad tempus repressum paulo post maiore exitio rebulliat. Restituendae Ecclesiae formam nobis depingit liber Esdrae. Bona spes esset, si Dominus nobis talem principem mittere dignaretur qualis fuit Esdras; talem pontificem qualis fuit Iosue; talem prophetam qualis fuit Aggeus; talem populum vt, dum reclamat impiis dogmatibus, correcta mala vita bonis operibus aedificet ciuitatem ac domum Dei. Sic enim legimus, Vna manu faciebat opus, et altera tenebat gladium. Aedificantium enim vnusquisque gladio erat accinctus renes, et aedificabant, et clangebant buccina. Nunc si in clamoribus aliquot theologorum ac monachorum parum sobriis, si in armis et copiis episcoporum et cardinalium tota spes nostra est, demirabor si per ea poterit sanari malum, vnde praecipua scatet occasio mali. Sed nondum promeremur vt afflatu Spiritus expergiscantur orbis primates. In Domino confido, qui non irascitur in perpetuum; et nunc merito cum Psalmographo dicere possumus, Reppulisti nos et destruxisti nos. Vtinam liceat et illud accinere, Iratus es, et misertus es nostri! Illud certe licet, Commouisti terram et conturbasti eam; sana contritiones eius, quoniam mota est.

Sed nae ego sum insigniter impudens, qui haec ad te! Dominus pietatem tuam sospitet ac prosperet in aeuum, Praesul ornatissime. Datum Basileae Anno Millesimo quingentesimo vigesimo †quinto.

1370. From William Budaeus.

Budaei Epistolae Latinae, 1531, f. 127 (α). ⟨Paris.⟩
Budaei Opera, 1557, i. 379 (β). ⟨c. June 1523.⟩

[From the same sources as Ep. 1328: clearly later, since Budaeus has written before of his appointment to be a Master of Requests (ll. 31–2). M. Delaruelle (BE[4]. 140) dates early in 1523; but the wording of l. 3 seems to imply a longer interval. I therefore prefer to place this in the summer of 1523, supposing that Erasmus' letter of 1 April (ll. 1–2) belonged to the same year. As Budaeus appears to write from Paris (ll. 82–3), a date must be chosen before the end of July, when the Court went off to the provinces (*Actes de François I[er]*, viii, p. 440).]

BVDAEVS ERASMO.

Commodvm literas a te acceperam cum hanc epistolam scripsi: erant autem eae scriptae primo Calend. April. Quod ipse miratus sum, qui post eum diem bis, vt opinor, ad te scripsissem: sed sic fit interdum incuria literas reddentium. Gratias tibi habeo ob

1369. 83. sum *om. N.* 1370. TIT. S. *post* ERASMO *add. β.*

1369. 56. illis] *sc.* isti, of l. 53.
70. Vna manu] Nehem. 4. 17.
78. irascitur] Cf. Ps. 102. 9.
79. Reppulisti] Ps. 59. 3, 4.
1370. 1. literas] Not extant: nor Budaeus' two since 1 April.

Morletum, Quaestoris filium, quem causa mea comiter admittere instituetas: etsi nondum eum vidi, ex quo ipsi literas dedi ad te commendatitias. Μακαρίζω σε, ἄνερ δαιμονιώτατε, immo vero inuideo plane tibi e renibus laboranti, ego e principatu animi laborans. Ἐγὼ μὲν οὖν ζηλῶ σε λιθιῶντα μὲν ἐσθ' ὅτε, βαθεῖαν δὲ σχολὴν ἀεὶ καὶ εὔθυμον ἄγοντα, καὶ εὐψύχως δὴ ἔχοντα, ὡς πρόδηλον ἐξ ὧν συ διατελεῖς εὐδοκιμούντως συγγράφων: cum ego τρισάθλιος e capite iam olim, e praecordiis nuper omnique sensu animi laborare coeperim vsque ad deliquium. Quem ipsum animum alternis prope horis despondere soleo; curarum etiam agmine ita obrutus sum atque oppressus vt respirare nequeam, nedum amores meos liberaliores interuisere, quibus conglutinatus esse ante consueueram. Nam quid me tute tandem occupare censes temporis lectioni literariae, cum totus nunc sim, atque etiam ἡμιόλιος, affixus in ergastulo munerum publicorum? cui me Deus nexui, vt arbitror, animaduersionis ergo addixit. Cum autem duorum alterum virilem sibi operam poscat, alterum etiam plena virilique maiorem, duntaxat hoc tempore, sesquioperam ambobus, vt possum, impertio, ἐν τοσούτῳ γε τὸν θυμὸν χαλεπῶς ἀνθελκόμενος. 'Hei' inquis 'miserae menti tuae, cum ne curando quidem corpori iam affecto laxamentum habeas!' Sed sic plectuntur fere qui in nexum sese dedunt inscientes imprudentesque. Nimirum fatalis mihi fuit huius temporis conditio, atque adeo huius biennii intemperies rationum mearum conturbatrix extitit: earum quidem certe, quas cum literis habeo.

Verum haec studiorum calamitas cupiditatis vitione vertatur, operae erit precium rem a capite cognoscere, ita sententiam ferre. Mihi supplicum libellorum magisterium liberalitate vel bonitate potius regia obuenerat: vt scribere ad te memini. Domi enim tum eram, Rex autem erat cum comitatu Lugduni; vnde me ante mensem circiter subduxeram, commeatu non impetrato, vt qui vltra ferre desiderium τῶν παιδικῶν non possem τῶν ἡμετέρων: nec mihi eam reuisendi veniam indulgere Rex voluerat. Sub id tempus contigit vt vnus e collegio nostro demortuus illinc nunciaretur, et simul plerique mihi hunc honorem omine famae destinari dicebant. Ego qui ita ex aula me proripuissem, vt neminem aut stipulatorem aut suffragatorem reliquisse me scirem nisi Principis humanitatem et fidem (iamdiu enim mihi eum honorem pollicitus fuerat), propior tamen spei solo mentis augurio atque expectationi eram, tametsi dissimulabam. Nec tamen cum res satis diu in

5. Morletum] See Ep. 1354.
Quaestoris] A Morelet du Museau, who was 'tribunus aerarius' for the French Government at Milan in 1510–11 (Legrand ii, p. 333 = BE[4]. 1). The *Actes de François I[er]* show him as 'trésorier des guerres' and 'général des finances'; as married to Marie Briçonnet, and with a son Antony (see also Ep. 1354); and as † a.15 Nov. 1529. Possibly, too, as ambassador to Switzerland from 1522 onwards, † a.May 1529: unless this is his brother, John Morelet, the scholar and secretary to Louis XII, for whom see L. Delaruelle, *G. Budé*, pp. 88,9. The family was Burgundian, from the neighbourhood of Dijon: for two later members of it see P. Papillon, *Bibl. des auteurs de Bourgogne*, 1745, ii. 94.

11. iam olim] Cf. Ep. 1073. 6n.

27. biennii intemperies] For Budaeus' dislike of Court life cf. Ep. 1066. 52n.

31. magisterium] See Ep. 1328. 3n.

32. tum] At the time of appointment.

33. Lugduni] See Ep. 1328. 75n.
ante mensem] Cf. Ep. 1328. 74n.

37. vnus e collegio] John Caluau: see Ep. 1328. 81n.

suspenso fuisset (propterea quod Rex ad Allobroges digressus venandi causa animique fuerat, comitatu interim cum Regis matre Lugduni existente), quisquam mihi persuadere potuit vt in aulam scriberem, ne quidem homini mihi amico illicque praepotenti. Quoad cum iam plurimi existimarent incuria mea rem euanidam abiisse, nonnulli etiam id affirmarent, ecce fasciculum literarum ab armillato tabellario allatum, in quo codicilli erant regii cum epistola eiusdem ad me. Voluit enim Princeps humanissimus literarumque admirator codicillos etiam domum ad me vltro mitti: quod raro fieri solet. Id vero decus non mediocre, non tam Budaeo quam nomini atque nationi in vniuersum literarum bonarum studia colentium, delatum esse omnes interpretabantur: fortunas tamen nostras fastigiolumque non quolibet modo aucturum.

Collegium est octouirorum, quorum functio atque opera latissime in repub. patet: siquidem in praestantissima fere quaque parte magistratuum locum primarium ac numerum obtinet hic magistratus, in quem beneficio Principis adoptatus sum, primum in magno Principis consilio, in curia centenaria, atque in omnibus denique curiis summis, quae causarum vltimam disceptationem habent, sedendi honestissimo loco et secundum Praesides ius habet, nisi si principes aut pontifices adsint. Sententiae etiam dicendae locum antiquiorem obtinet omnibus consiliariis. Magnum autem consilium vocatur curia aulae comes. Quam velut cohortem quandam iurisconsultorum, asseclam regiae et praetorii dicere possis, cuius coryphaeus est Cancellarius ὁ νομοφύλαξ. Huius tamen octouiratus praecipuae atque antiquissimae partes sunt vt Principi praesto sint collegae e cubiculo prodeunti postulationibusque supplicum vacaturo. Cuius officii vices in orbem binis et saepe singulis cedunt: cum alioqui ordinariam sessionem habeamus in illa aequi et boni, vt ita dicam, officina, quam cancellariam nostri vocant; in qua locus est dicatus disceptandis rescriptis principalibus, quae ex bono ipsa aequoque postulari solent aduersus iuris summi exactique seueritatem. Quibus rescriptis accedunt preces eorum supplices qui in legem Corneliam de sicariis quippiam admiserunt aut alias capitalem rem aduersus leges ausi sunt; quibus veniam regiis verbis dare solemus, poenam suppliciter deprecantibus, si quidem venia ac misericordia digni esse videantur. Regias autem venias dare possumus et bini et singuli, si singulos nostrum sedere contigerit; quod quotidianae est functionis in hac vrbe, et ad aulam in aedibus Cancellarii.

Hae porro functiones quamlibet multiplices, honorarias tamen magis atque voluntarias vices habent quam necessarias atque

81. Regias α : Regiis β.

44. ad Allobroges] During the residence of the Court at Lyons in the summer of 1522 (cf. Ep. 1328. 75n) Francis was twice absent; between 8 and 13 June at Crémieu, E. of Lyons, and between 14 and 21 July in the country E. and SE. of Vienne: see his *Actes* viii, p. 437. The latter occasion must be meant here, as Budaeus had been a month away from Court (ll. 33–4).

45. Regis matre] Louise of Savoy, 1476—14 Sept. 1531.

61. curia centenaria] The Parliament of Paris, which, in imitation of the Roman senate, had nominally 100 members: see F. Aubert, *Hist. du Parlement de Paris*, 1894, i, p. 10.

hominum vendicatrices; nisi si maiores ad causas argumentosiorisque instrumenti aduocemur: quod non saepe euenit. Eo fit vt eum honorem gerere possim sine luculento ocii literarii dispendio. Verum cum eam ob causam mihi viri amici literarumque amantes gratularentur, quasi expetendus mihi maximopere honos accommodatissimusque in sinum non flagitanti cessisset, qui immunitatem semper amplexus essem, ecce autem ex transuerso alterum munus municipale inuasit necopinantem, quod mihi absenti honoris gratia omnibus pene punctis delatum (solet enim plerunque praetextatis hominibus primique subsellii deferri) me e vado in aestum vehementem turbulentumque abripuit. Quod cum alterum decus quasique fortunae iam in me munificae corollarium esse homines existimarent, plaudendumque ducerent et philologiae nostrae propinquis et necessitudine coniunctis atque affinitate, eo res breui vertit vt curarum scaturiginem domum me admisisse intelligerem, aut segetem quandam angorum animique perturbationum conduxisse, biennium metendam (est enim biennii magistratus), nisi mihi humanitus interim quid acciderit.

Hic status nos excepit haud ita multo postquam e secessu aliquando prodiimus, vt scenam ironiae longissimo interuallo reuiseremus, euocati quidem ipsi a principio aliudque agentes; sed tamen sensim sacramento adacti aereque stipendiario subinde auctorati sub auspiciis honestae ambitionis. Huius autem nunc munia detrectare si instituerim, fore video vt homines ciuilis ingenii et qui fortunae nitidioris in candida vrbanitatis petitores sunt, rustico me genio praeditum esse cauillentur, de literisque humanioribus ac de mea familia male et absurde ac praepostere meritum. Non enim philosophiam sequi, sed vinculis legitimis vitae ciuilis nexuique ingenuo animum non tam seruitutem exosum quam inertem, in laboreque et sole fatiscentem, subducere videbor: id quod tum demum laudabile futurum est et plausu dignum, si quando velut emeritis stipendiis causarii iam et in aula aliquantulum gratiosi facti missionem exorabimus. Sin aliter rem interpretari cum paucis instituteris, vide num misericordia saltem dignus sim, si minime plena venia: qui ob libertatem vtcunque addictam seruilibus iam suppliciis affectus sim ac bestiis saepe obiectus. Vale.

1371. To Henry Eppendorff.

Nuremberg MS. ⟨Basle.⟩
⟨June 1523 ?⟩

[An original letter, autograph throughout: in the Germanisches Museum at Nuremberg. The notes of the late Dr. Max Reich give the recent history of the manuscript. In the middle of the last century it was in the collection of Dr. Karl Fischer of Prague. In the seventies it was bought by the firm of O. A. Schulz at Leipzig (see their 16th Catalogue of Autographs): from whom it was acquired by the Germanisches Museum in 1883.

Evidently an answer to a letter from Eppendorff complaining that two of the servants of the house in which Erasmus was living had defamed him, in some

97. munificentiae β. 114. β: nexuque α.

93 municipale] Cf. Ep. 1328. 55n. 110. in candida] *sc.* veste.

matter connected with a horse. Erasmus' rejoinder is that the house was not his, and that he had no power over its retainers; but that he had dismissed the servant of his own concerned in the affair, and was prepared to do the same by a certain 'Hannouiensis', who was known to Eppendorff. This person may be the quidam veste coriacea, quem mihi persuaserat ⟨Epp.⟩ esse nobilem, quum mox compertum sit illum fuisse coquum cuiusdam magnatis ruri; et paulo post fugit e diuersorio, furatus equos aliquot' (P. pp. 296–7, LB. App. 346, 1737 c).

A precise date is not easy: perhaps in the period when Eppendorff's quarrel with Erasmus was beginning (cf. Epp. 1376, 1377).]

S. Ab equite de re equestri epistolam equestrem accepi, homo a nulla re alienior quam a negociis equestribus. Tui candidissimi mores et studium quoddam erga me praeter omne meritum meum non vulgare faciunt vt toto pectore faueam existimationi tuae: quanquam hac in re non arbitrer eam periclitari. Quos meos appelles nescio. Sic mei sunt vt nihil in eos habeam iuris, quum vix vllum habeam in famulos. Edes hae Frobenianae sunt, non meae. Et si meae essent, in eum quem opinor te sentire, non est aliud iuris nisi vt admoneam aut etiam obiurgem supra ius meum: id quod factum est antequam de equo esset mentio. Nunc idem factum est odiosius.

Si quid hoc ad rem facit, Hannouiensem vidi nunquam, nec vlla occasio⟨ne⟩ mihi notus fuit, nisi quia mihi minime gratus esse cepit. Et hac de causa potissimum vnum e famulis ablegaui, quum alioqui me nihil offenderit ille Hanouiensis: qui tibi domestico etiam conuictu notus est. Quare tute videto quid in illum statuas. Ego meos cohibebo, quod quidem in me erit. Ille sane meus non est. Et si nostra Margareta nonnihil effutiret, num tua prudentia postularet vt id a me praestaretur? Et tamen ille sancte deierat a se rumorem non esse sparsum. Quod si quid peccasset meum mancipium, id quod tu non obiicis, tamen iuxta priscum ius licebat noxae dedere. Dedo igitur tibi totum Hanouiensem et alterum cui irasceris, quod quidem in illos mihi iuris est. Si sparsus est rumor, quo modo poterit a me cohiberi? Si non poterit abire Hannouiensis nisi probata re, quo modo poterit supprimi negocium? In summa monui non semel, obiurgaui odiose. Ille deierat. Scribe quid aliud possim, et faciam.

Bene vale, clarissime Epphendorpi.

Clariss. D. Henrico Epphendorpio.

1372. From Bartholomew Villanus.

Leipzig MS. Locarno.
EE. 15. 3 July 1523.

[An original letter, autograph throughout. I cannot confirm the year-date but there is nothing to impugn it.

Bart. Villanus of Pontremoli, which is in the Apennines on the road between Parma and Spezia, seems not to be otherwise known. He was perhaps a canon in the collegiate church of St. Victor at Locarno. The family of Villani is found at Pontremoli from xiv^{c}–xvii^{c}: see an introduction by Aless. d'Ancona (pp. x, xi)

---

1. equite] For the significance of this word to Erasmus cf. Ep. 1168. 19n.

7. Edes] See Ep. 1316. 38n

18. Margareta] Evidently Erasmus' housekeeper: perhaps the Rottpergerin of Ep. 1374. 109.

to a reprint in *Scelta di curiosità letterarie*, no. 187, Bologna, 1882, of a poem by Franc. Villani, *La Guerra di Pontriemoli*, Florence, 1556.]

NISI michi persuasum foret, germanissime Christiani nominis assertor idemque totius literaturae nostro aeuo facile princeps (patiatur, obsecro, tua modestia, quid animus meus de te sentiat, paulisper exhalare),—nisi, inquam, persuasum mihi plane foret vitam tuam ac mores stilo doctrinaeque tuae respondere, non auderem inpraesentiarum his meis ineptiis altissimas occupationes tuas interpellare. Noui siquidem dudum cum ex sermonibus multorum, tum exactius ex libris qui sub tui praeclari nominis auspicio per vniuersam, vt verisimile est, Europam foeliciter obambulant, quanta sit Erasmicae eruditionis opulentia, quam multiplices illius omnigenarum scientiarum diuitiae. Vnde non immerito admonitus quantum supercilii soleat humana ista cognitio possessorum suorum frontibus affigere, nedum scribere sed nec de scribendo quidem cogitare praesumpsissem, ni quantum hinc terrebatur mea pusillitas, tantum inde confortata fuisset audentia, existimans quantus Erasmus ipse in Christiana phylosophia phylosophus existeret: cuius sane professionis id in primis esset peculiare, vt ex lupis agnos, ex anguibus quoque columbos efficeret. Hac igitur fiducia fretus, amplissimae praesentiae tuae per incultas has literulas meas accessum non expaui. Quibus id ante omnia perspectum illi velim, me iugiter omnipotenti Deo gratias agere, quod tempestate ista virum talem producere dignatus sit, per cuius incomparabilem vereque coelestem operam Euangelica seges tot tamdiu superfluis herbis obruta, tot spinosis vepribus implicata, tot damnosis zizaniis labefactata occetur, explicetur, expurgetur, adeo vt ex illius farina quotidianum panem sibi quisque conficere commodissime queat. Ego enim (vt de me tantum loquar, sitque mihi testis in hoc ipse Deus, quod non mentior), etsi non asimbolus omnino quarundam humanarum facultatum, vt pote qui in dialecticis perplexitatibus aliquantisper versatus sim, Aristotelici Platonicique gurgitis vnda nonnihil aspersus, Hippocratica vestigia dietim imitans (licet eorum cognitio genio meo gratior continuo quam exercitium extiterit), religiosae cuiusdam vitae cupidus, theologicae veritatis pabulum inhiantissimo spiritu semper appetii; verum deterrebar ab ingressu ob vepricosam sepem, quam vulgatiores isti theologi tam laetae segetis campo circumduxerant. Nulla enim, vt videbatur, per illorum superstitiosam curiositatem semita remanserat, quae non tota prius soluendis quibusdam anxiosissimis parumque ad rem facientibus quaestiunculis exhanclanda foret, antequam ad carpendos suauissimos messis illius fructus per diuturnam etiam aetatem perueniri posset.

At modo tu, vir excellentissime, Compendium nobis veluti digito praemonstrasti, quo ad [ad] verissimae theologiae culmen, ad certissimae phylosophiae soliditatem facillime percurramus. Haec est coelestis illa et vere Euangelica Christi doctrina, tam leni, tam

42. Compendium] As first printed in the *N Instrumentum*, 1516, the *Ratio verae Theologiae* (see Epp. 745, 1365) is entitled simply *Methodus*. In Martens' edition, Nov. 1518, which was reprinted in the N. Test., 1519, the title-page has *Ratio seu Methodus compendio perueniendi ad veram Theologiam*: and the book is headed *Ratio seu Compendium verae Theologiae*.

placido tamque aperto stilo per te nuperrime paraphrastice explanata, vt quilibet etiam semipaganus in summum theologum modicissimo labore breui possit euadere. Gratias igitur immortales agere debemus omnes immortali Deo; tibi autem, vti in hoc Diuinae Prouidentiae organo, teneri quamplurimum, non secusque, immo magis, gratulari quam Romani veteres illis olim solebant qui subactis alienis regnis triumphantes patrium nomen mundanae gloriae fumo consecrabant. Quid caeteri hac in parte acturi sint nescio; quo autem ad me attinet, sciat Erasmus me tantum nomini suo deditum esse, vt inter legendum opera sua, Methodum praesertim, centies mecum verba illa repetierim, 'Inueni hominem secundum cor meum'. Ne despexeris itaque, homo clementissime, venientem ad te hominem non magnae opis sed bonae mentis. Christianus Christianum suscipiat pio sane et candido affectu dispositum: qui in tertio illo tuo circulo nulli adhuc mundano astrictus vinculo vagans, expectat auidissime quinti illius etiam tui temporis refrigeratam charitatem recalescere, prolapsumque statum in melius reformari. Qua in re Erasmicam industriam totis viribus desudare necesse est, nec timeat quin Christus, cuius negocium agitur, pientissimos eius bonorumque omnium conatus adiuuet. Interim memor ipsa sit mei, si quo in angulo domus Domini vasculum meum vsui esse possit; spondeo certe pro tam diuino opere spiritum exhalare. Vale ex voto, vir Euangelice, et me in tuorum asseclarum numero numera. Locarni quinto Nonas Iulii M.D. xxiii.

Barptolaemus Villanus Pontremulen.

Praesentes has dedimus perferendas ad te Quaestori. Has in partes Basileae eidem poterit et tua dignatio, si vacabit, (si non prorsus dedignabitur), suas commendare; promi[s]sit enim se transmissurum ad nos. Vale iterum, felix, etc.

Apud nos insusurratum est nonnihil de concilio Argentinae celebrando; id quam verum sit, ex te libentissime scirem.

Celeberrimo viro domino Desiderio Erasmo Roterodamo, etc. Basileae.

1373. From Antony Clava.

Breslau MS. Rehd. 254. 53. Ghent.
EE[2]. 21. 5 July 1523.

[An original letter, autograph throughout. The year-date of the manuscript is corroborated by L. Algoet's visit to England (ll. 1–2).]

54. quo *MS.* (q^o, *sicut in vv.* 43, 66): quod *EE.*

56. Inueni] Acts 13. 22.

60. tertio . . . circulo] Cf. *Rat. ver. Theol.*, Nov. 1518, f^o. f^3 v°: 'Tercium circulum promiscuo vulgo dare licebit, ceu crassissimae huius orbis quem fingimus parti' (LB. v. 88D); also Ep. 858. 292,3.

61. quinti . . . 62. temporis] Ibid. ff. f^2 v°, f^3: 'Quintum tempus facere licebit Ecclesiae prolabentis ac degenerantis a pristino vigore Christiani spiritus: ad quod opinor pertinere quae dicit Dominus in Euangelio, quod abundante iniquitate refrigescet charitas multorum' (LB. v. 88B: cf. Matt. 24. 12).

71. Quaestori] Apparently the financial official of the province in which Locarno was situated.

75. Argentinae] I can find no trace of any origin for this rumour.

+

ANTONIVS CLAVA CLARISSIMO THEOLOGO DES. ERASMO SALVTEM PLVRIMAM DICIT.

NIHIL mihi gratius facere potuit tuus iste Leuinus quam quod ex Anglia rediens ad me diuertit salutemque tuo nomine dixit. Hunc cum sine literis nostris abire nolui, nihil tamen occurrebat quod scriberem, nisi illud vnum, me scilicet illum esse tuum Antonium, semperque fore, quo vti poteris quibusque in rebus. Me tibi omnia leta quotidie prosperaque precari, desiderare tamen maiorem in modum tuum ad nos optatissimum aduentum, si modo id sine molestia incommodoque tuo fieri queat. Sin nequeat, aut aliter vel tibi vel superis visum fuerit, nos tamen semper, vt hactenus fuimus, ita cum Erasmo nostro manebimus; hoc est quotidie, quantum licebit, versabimur inter facundos sermones orationesque disertissimas ceteraque tua preclara opera ac perquam salutaria. Que nobis cum pridem plurima reliqueris, non desinis tamen plura maioraque quotidie cudere atque emittere; adeo de vniuerso genere humano benemeritus, vt immortales tibi gratias non habere tantum, sed et agere quisque pro sua virili et referre etiam debeamus, quicunque tantorum beneficiorum non immemores esse censeri velimus. Ego me tibi, Erasme clarissime, quanto possum studio, etiam atque etiam commendo. Vale, decus nostrum.

Gandaui ex aedibus nostris Tertio Nonas Iulii anno salutis 1523mo.

Idem ille dignitati tue deditis⟨simus⟩ Anto. Claua.

Clarissimo theologo Des. Erasmo Roterodamo, patrono suo plurimum venerando. Basileae.

1374. FROM WOLFGANG FABRICIUS CAPITO.

Basle MS. Ki. Ar. 25 a. 123. Strasburg.
Hess ii. 557. 6 July 1523.

[A contemporary copy, perhaps by a secretary of Capito; another letter from whom follows on the lower part of the second leaf (f. 174). This letter is clearly in sequence with Ep. 1368, which had not yet been dispatched. It marks the beginning of Capito's critical attitude towards Erasmus; for though he was now annoyed with Luther, and anxious to remain in favour with the Pope in order to secure his provostship, it was not long before he went over definitely to Reform. For the embitterment of Erasmus' relations with him in the next year see Ep. 1485.
Hess' text is inaccurate in many points, and omits the postscript altogether.]

CAPITO ERASMO.

S. D. Frequentiores habeo nuntios ad remotiss⟨ima⟩ loca quam ad vnam Basileam; nam quas ad proximas tuas respondi, adhuc mecum sunt, quod non esset cui darem perferendas. Tacui autem tam diu neutiquam offensus, sed conscientia tantum inscitiae meae atque tuae reuerentiae. Hoc enim triennio ingenii succum, qui alioqui fuit, vt scis, intra modum et valde exilis, exhauserunt molestissimae illae occupationes aulae, quas indies etiam atque

1374. 3. essent *MS.*: *corr. Hess.* 4. insticiae *MS.*: *corr. Hess.*

1373. 1. Leuinus] Algoet (Ep. 1091) cf. Epp. 1366. 6, 1367. 1n, 1383. 27.

1374. 2. respondi] Evidently Ep. 1368.

etiam grauiores experiebar, maxime autem dum affectarem missionem impetrare. Nihil temporis vt vel caelum libere suspicerem, ab opere aulico suppetebat, quanquam per interualla interim quae publica studiorum facies, si quando vacabat, noscitare non omisi: quod quidem in luce hominum et in publicis vndis negotiorum iactato non omnino difficillimum fuit, cum ex vulgi sensu publicoque iudicio quam sententia eruditissimorum potius dependeat. Offendi quaedam ceu futurae tragediae incitamenta hinc et hinc emicantia, quorum bona pars interesse tua plurimum videbatur. Atqui monere pro officio pudor vetabat, cuius sensum tam acrem commouit praeter vsum rerum censura de me tua; qui velut αὐλικώτατον et a bonis studiis abalienatum iure ferebaris apud congerrones tuos deridere, si quando mei inciderit mentio. Certe ridendi me omnibus intempestiuo officio praebere ansam silentio caui; quanquam de mea barbarie voluptatem tibi nihil inuideo, facileque fero citra suspicionem diminutae amicitiae, minime impatiens coram etiam audiendae veritatis, nisi, quatenus animo refrixi, minus sum ad tantam familiaritatem sustinendam repertus idoneus.

Ad haec deterruit et iudicii mei debilitas, qui de tua prudentia, quae spem meam superent, sustineo facile sperare. Quid igitur? Cogitaui mecum, 'Erasmusne tempora haec et subnascentem posteritatem non habet cognita, perspecta meditataque? Tune illius monitorem agas? Tune praeibis tantae sapientiae?' Scripsi tamen communibus amicis quibusdam, ne cautione nimia in periculum incurras, periculum esse, idque timere amicos me prudentiores; qui quoniam non pertulerunt ad te quod res est, opinor, riderunt nimirum nihil videre Capitonem. Et profecto ne nunc quidem, nisi tot literis prouocatus, auderem subire tantum improbitatis et monitoris impudentiam. Exerit autem caput, mi Erasme, fere nostra Germania, sed ad licentiam prope. Si qui boni interim, ad Scripturae latitudinem Christianismi libertatem astringunt; quorum calculus, quod potior est, incipit obtinere. Illis tu in suspitionem venis mutatae sententiae, qui tuapte sponte Lutheranum nomen aliquotenus aspergens, maiest⟨atem⟩ Pontificiam argute excogitatis laudibus cohonestatam non semel attollis. Quanquam id equidem cum paucis ὁμοψή⟨φοις⟩ prudentiae tribui, cum fere modum tractandi, non materiam et rem argumentorum, incessas. Illi vero ad impietatis contumeliam processisse aiunt, qui scripseris multa impie Lutherum monuisse; quod quidem nondum videre contigit.

Rumor editi dialogi per te, quo quae fidei tribuuntur ferebaris

8. affectarer *MS.*: *corr. Hess.* 21. silentio *Hess*: silentii *MS.* 23. , minime *scripsi*: , mīae *MS.*: nostrae, *Hess.* 25. repertus *scripsi*: refectus *MS.* 40. tuapte *scripsi*: suapte *MS.* 41. aspergens *scripsi*: asperso *MS.* 43. ὁμοψη— *MS.*: ὁμοψύχοις *Hess.*

18. αὐλικώτατον] Cf. Ep. 1158. 19–20; which Capito had doubtless seen in F. For his real dislike of Court life see Epp. 1241. 46n, 1308. 16–17.

44. modum tractandi] Cf. Epp. 947. 35, 980. 38–9, 1033. 50–3.

non materiam] Cf. Ep. 1033. 140–2.

45. aiunt] This criticism was quite false. For Erasmus' repeated defence of Luther see Ep. 1143. 15n.

48. editi dialogi] This rumour was perhaps based on the new edition of the *Colloq. Formulae*: see Epp. 1262, 1296. 24n.

nominatim impugnare, Norinbergae a magnis viris iactabatur; sed vanus rumor, vt res docet, fuit. Mirum autem qua⟨n⟩tum te degrauarit inuidia vtcunque leuis aurula; quam suspiciose fecerit etiam amicos de te tum loqui tum sentire: quae causa non postrema fuit Norinb⟨ergae⟩ silentii. Postquam vero huc applicui, eundem rumorem accepi haud paulo constantiorem. Putaui ineptum Epimetheum agere post rem; sed vt silentio periclitantem vindicarem amicum, ad quod iampridem totus propendebam, sententia fuit. Erant quae, si cum venia licebit, hoc est si ineptientem ⟨audire⟩ forte iuuabit, aliquando monebo libere, fortassis non inutilia, asserendae opinionis contra Lutheranorum insultus, quibus tum etiam angebar⟨is⟩. Es enim in orbis theatro constitutus, velis nolis: amicum esse et haberi veritatis manifestum, aut huius dissimulatorem oportet, vt nunc sunt tempora.

Vide, mi Erasme, quanto consultius Capitoni tacuisse! Haec dum loquor, scribens, adeo de me stulticiam comprobo, quem tantus aulae vsus expoliri non potuit. Nequeo enim fucis niti, ad amicum et patronum praesertim. Lutheri virulentiam, qui a nemine praetextu Christianismi abstinet, ad te quoque pertinere ex animo doleo, non minus vice publicorum studiorum quam tuo nomine. Libellus istius, vt audio, modo hic prostat venalis. Leue est ac ridiculum, quod me, si est vt aiunt, tanto fastidio contemnit. Bono tamen id mihi erit apud Pontif⟨icem⟩, opinor. Nam de praepositura exturbare Curtisani iam pergunt, et in hoc literae executoriales, quae decretae fuerant post fata contra antecessorem meum, proxime insinu⟨a⟩tae sunt mihi; quibus equidem exerceor, vehorque iam in ore omnium, non sine labe Pontificii nominis. Aduletur, aiunt, quisquam in posterum Romano Pontifici, qum Capito ille perpetui triennii blandissimam operam atque oleum omne perdidit. Assentetur et palpet, sed commode; alioqui peiora, sicut ille, sentiet experturus. Tametsi ad pacem ego publ⟨ice⟩ citra hominis alicuius respectum et constanter et moderate consilium semper miscui, quemadmodum prudentiae tuae fortassis constare potest, et Imperii Status attestari possunt. Adeoque illic olim, sed sero, vereor, sentient non inane fuisse, quod mea paruitas in medium toties asseuerauit; et ne nunc quidem, nisi blande quam commode consulentem malint, propterea odisse poterunt.

Remisi nuncium aulae, reuocatus a Principe tribus epistolis; idque spe recipiendi animi a curis profanis, etiam magis a turbarum molestiis, excludendo me nimirum omnibus facultatibus. O me

56. amicum *scripsi*: ociū *MS.* 61. amicus *MS.*: *corr. Hess.* 70. fastigio *MS.* 78. omne *Hess*: ōem *MS.* 79. sentiat *MS.* 85. maluit *MS.*: *corr. Hess.* 86. adisse poterint *MS.*: *corr. Hess.* 88. a *scripsi post* magis: ⁊ *MS.* (et). 89. molestiis *scripsi*: orituris *MS.* me *Hess*: mihi *MS.* facult/tatib. *MS.*

---

49. Norinbergae] Capito evidently had heard this at the Diet; cf. Ep. 1368 introd.

53. silentii] Cf. Ep. 1368. 1, and l. 3 *supra*.

69. Libellus] The *Iudicium de Erasmo*: see Ep. 1348. 34n.

72. praepositura] See Ep. 1368. 16n.

74. antecessorem meum] Jac. Fabri († 6 June 1520) of Reichshofen, NW. of Hagenau; a friend of Wimpfeling. See P. Kalkoff, *Capito*, 1907, pp. 7–8.

miserum Capit⟨onem⟩ ! cui durum erit esurire, durius carere tecto, duriss⟨imum⟩ eiectum fortunulis hisce exulare, obaeratum praesertim tanto aere alieno. Quod si subsidio esse voles apud Pontificem et reuerendissimum D. Fran. Cheregatum, auguror fore tranquillitatem. Habes ergo iam quod vere scribere potes gratiosum Romanis.

Libellis et picturis famosis traducunt me Lutherani. Extat epistola Lutheri, extat Hutteni ; extat imitatio passionis Domini, qua me faciunt proditorem Iudam, et pictura satis acerba, cui praescriptum 'Capito silet'. Adhaec dialogi aliquot. Qui tanta fero, nihil recipio gratiae, sed exilium cogor subire. Sed haec paulo perturbatius : intra pelliculam, quod aiunt, desidens affectus sum. Nam pauperiem neque admodum hinc expecto, si rem propius expendere datur ; neque obruentem tam fracto animo videor laturus. Hutteno, si tibi visum, forte respondebo, sed ex re ostendendo quo ingenio quae commoda tu praestiteris orbi ; exagitata interim hominis istius ingratitudine et impudentia.

Vale in Domino. 6. Iulii. Anni. 1523.

Oecolamp⟨adius⟩ Trucksessen ⟨remuneretur⟩ de 10 aureis quo⟨s⟩ Cratander numerabit. Salut⟨em⟩ Rottpergerin, Cratandro.

1375. From Francis I.

Basle MS. G². I. 36. 10. — St. Germain-en-Laye.
Vischer p. 31. — 7 July ⟨1523⟩.

[An original letter, partly autograph : until recently in the box which contains Epp. 333, 335, 338–9, 517–18, 586. Against ll. 8–10, which are written in an ample space between the date and the Treasurer's name, Erasmus notes in the margin, 'Hec Rex scripsit propria manu'. The manuscript evidently was before Beatus Rhenanus when he wrote IV. 336–9.

93. Cheregatum] See Epp. 639, 1336. Capito had perhaps made his acquaintance at Nuremberg ; cf. Ep. 1368 introd.

97. epistola] LE². 479 ; cf. Ep. 1348. 35n.

Hutteni] In the *Expostulatio* : HE. 310, §§ 85–7.

99. 'Capito silet'] Cf. the *Hochstratus ouans* (Ep. 1165. 22n : Böcking, Eov. 480). After intimating that the provostship of St. Thomas' (see Ep. 1368. 16n) was a papal bribe to Capito 'quo minus cum caeteris latret', it continues : 'magis itaque mutus erit quam piscis, subducet se ex eruditorum causa et fortissimum hostem illis aget'.

108. Trucksessen] This postscript seems to refer to the payment of a debt. A letter of Capito (LE². 685 : 30 July 1523) is addressed to a certain Jac. Truchsess, who is not otherwise known.

109. Cratander] Andrew Hartmann (Cratander or Cartander) of Strasburg († c. 1540 fin.) was perhaps living in Basle as early as 1505. In April 1513 he was working as compositor for Schürer at Strasburg ; and in 1516 he contributed prefaces for books printed by A. Petri at Basle, the Sentences, 17 Jan., and a *Repertorium* or index prefixed to an edition of Ambrose, 10 Aug. From 1518 to 1536 he was publishing, mostly learned works, at Basle ; where in 1519 he was admitted citizen. When Oecolampadius came to Basle, 17 Nov. 1522, Cratander received him into his house (Oec. E. i, f. 208 ; cf. Zw. E². 252) and employed him as corrector ; and later S. Grynaeus too corrected for him. Among Capito's papers at Basle are two letters from Cratander, 20 Sept. 1521 and 4 May 1524 (Ki. Ar. 25. a. 48, 49) ; the earlier of which shows friction between him and Froben arising out of competition (cf. Ep. 1341. 10n). See C. C. Bernoulli in *Basler Büchermarken*, 1895, pp. xxiv–v. It is possible, though not probable, that in 1520 Erasmus allowed Cratander to print one of his prefaces for the first time : see Ep. 1010 introd.

Rottpergerin] See Ep. 1371. 18n.

Invitation to Erasmus from Francis I.
Basle MS.: Ep. 1375.

This is without doubt the letter mentioned in the passage quoted by Vischer from the *Spongia* (LB. x. 1665 D = HE. 333, § 337): 'Rex Galliae toties ad honestissimas conditiones inuitat, literis etiam propria manu descriptis, id quod negant eum ter a corona suscepta fecisse'. The year-date can be assigned from the itinerary of Francis I, in the Catalogue of his *Actes* viii, 1905, p. 439. Vischer, misled by a wrong year-date for Ep. 1343, inclines to 1522: but in July of that year Francis was at Lyons.

For earlier negotiations for Erasmus to go to France see Ep. 1319 introd.]

CHER et bon amy. Nous auons donne charge a nostre cher et bien ame messire Claude Cantiuncula, present porteur, de vous dire et declairer aucunes choses de par nous; desquelles vous prions tresaffectueusement le croyre, et y adjouster entiere foy, comme feriez a nostre propre personne. Cher et bon amy, nostre Seigneur vous ait en sa garde.

Escript a Sainct Germain en Laye le viime jour de Juillet.

Je vous auertys que sy vous voules venyr, que vous seres le byen venu.

Francoys.

Robertet.

A nostre cher et bon amy, maistre Erasme Roteradame.

1376. TO WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Pirckheimeri Opera p. 275. — Basle.
O^2 p. 170: Lond. xxx. 29: LB. 631. — 19 July ⟨1523⟩.

[Between Epp. 1343, 1352 and the death of Hutten in Aug.–Sept. 1523 (see Ep. 1388. 12n).]

S. Durero nostro gratulor ex animo; dignus est artifex qui nunquam moriatur. Coeperat me pingere Bruxellae: vtinam perfecisset! Nos eodem in statu fuimus quo ille, malo ex re nihili nato. Persentiebam animo voluptatem quandam, quod ex hoc

1376. 1. S. *P*: BILIBALDO SVO ERASMVS S. P. *Lond.*: BILIBALDO ERASMO SVO S. P. *O*^{2}.

1375. 2. Cantiuncula] See Ep. 852. 80n.

7. Sainct Germain] The well-known castle and palace of the French kings, founded in xii^c; above the Seine 8 ms. w. of Paris. Francis I enlarged it 1539–48. See Vivien de St. Martin.

11. Robertet] Florimond Robertet (c. 1461—29 Nov. 1527), Treasurer of France, who since the death of George of Amboise in 1510 had been virtual head of the government under first Louis XII and then Francis I: see BE^4. 94, 95, 161nn.

1376. 1. Durero] The celebrated artist (21 May 1471—6 April 1528) had met Erasmus at Antwerp and Brussels in 1520–1 (Epp. 1132, 1136 introdd., 1189. 5n) with pleasure on both sides; and though his invocation to Erasmus after Worms is often regarded as a proof of disillusionment, friendly relations between them continued. In 1525 the project for a painting of Erasmus by Dürer (cf. ll. 2–3) was revived; and the well-known engraving was completed in 1526 (Epp. 1603, 1729), not entirely to Erasmus' satisfaction. For high praise of Dürer see also the preface, 14 March 1525 (Ep. 1558: Jortin ii. 451) to Erasmus' edition of Chrysostom *De sacerdotio*, Basle, Froben, May 1525; and the *De Pronuntiatione*, ibid., March 1528 (LB. i. 928 C–F).

2. Bruxellae] See Ep. 1136 introd.

3. eodem in statu] Erasmus was ill in July with a severe attack of stone, of which he nearly died: see Epp. 1411, 1422, 1426, 1434. For Dürer's illness about the same time see his letter of 4 Sept. 1523: no. 25 of his *Briefe*, ed. M. Thausing, 1888, tr. W. M. Conway, *Literary Remains of Dürer*, 1889, p. 128.

turbulentissimo seculo migraturus essem ad Christum. Gliscit indies haec pestis, nec vllum video exitum. Scripseram Pontifici consilium meum; sed Eccius scribit suum consilium maxime placuisse, seque apud Pontificem valere plurimum. Ego me ab his contentionibus abduco, et ad tranquilliora. In Paraphrasibus tractandis videor mihi fieri melior, et nemo laeditur.

Grauamina reddidit mihi Syluius Aegranus, sed nondum perlegi. Si tu recte vales, est quod magnopere gaudeam. Vt video, alius sibi sumpsit partes reddendi libros meos Ferdinando, vt aliquid ab eo extorqueret. Misi post libellos inauratos. Ferdinandus et litteris humanissimis gratias egit, et centum florenos aureos dono misit.

Emoriar, mi Bilibalde, si crediturus eram in vniuersis Germanis esse tantum inhumanitatis, impudentiae, vanitatis, virulentiae, quantum habet vnus libellus Hutteni. Tot testimoniis ornatus est a me. Toties per me suo Cardinali ac ceteris principibus commendatus est. De nullo candidius sentiebam et loquebar. Nunquam a me verbo laesus est. Imo cum hic esset, obtuli colloquium, si quid esset rei seriae; detuli ei officium, si quod a me praestari vellet. Nihil minus expectabam quam hunc assultum ab Hutteno. Multis coniecturis adducor vt credam Henricum Epphendorpium huius fabulae artificem: adeo ille subito factus est Huttenianus. Ego tamen non desinam esse similis mei. Nondum statui an velim illi respondere. Furit, nec habet cuius iacturam faciat. Fugitat ac latitat nunc apud Eluetios, non absque periculo. Fouet illum Zwinglius Thurregii, sed clam. Bene valeat meus Bilibaldus. Reliqua cognosces ex Egrano. Basileae 14. Cal. Aug. Anno †1522.

Erasmus vere tuus.

Clarissimo D. Bilibaldo, Caesareo consiliario.

11. *O*²: Aegrarius *P*. 15. egit *O*²: agit *P*. 29. Heluetios *O*². 31. *O*²: cognoscis *P*. Aegrano *O*². 32. Erasmus . . . 33. consiliario *om*. *O*².

---

7. consilium meum] Ep. 1352.
Eccius] I cannot find any specific composition which could be called his *Consilium*. But he had recently produced *De Poenitentia et Confessione secreta semper in Ecclesia Dei obseruata, contra Lutherum*, s. l. et a., addressed to Adrian VI, with a preface, 13 Nov. 1522, in which he urged that Luther must be combated by the appeal to antiquity. A second edition was printed at Rome, Ja. Mazochius, 24 May 1523. Eck also published at Rome, with M. Franck, May and June 1523, a defence of Henry VIII's book against Luther (Ep. 1227. 5n); and *De Purgatorio*, dedicated to Hezius (Ep. 1339).
9. abduco] Cf. Ep. 1353. 254n.
11. Grauamina] See Ep. 1344. 165n.
Aegranus] See Epp. 872. 12n, 1377.
13. Ferdinando] Cf. Ep. 1361.
15. litteris] Ep. 1343.
dono] Cf. Ep. 1386. 36–7; and I, p. 44. 16–19. For the expectation underlying this gift see Ep. 1382. 29–30.
19. libellus] The *Expostulatio*: see Ep. 1356. 63n.
20. suo Cardinali] Albert of Brandenburg; for Erasmus' commendation see Epp. 745. 15–18, 67, 968. 20–2, 1009. 67–71.
ceteris principibus] Cf. Ep. 967. 105–11; and *Cat. Luc.* (I, p. 27. 26–31).
22. cum hic esset] See Ep. 1331. 57n.
25. Epphendorpium] See Epp. 1122 introd., 1371, 1377.
28. respondere] For Erasmus' reply, the *Spongia*, see Ep. 1378.
30. Zwinglius] Cf. Hutten to Eobanus, 21 July, from Zurich (EHE. pp. 290, 1 = HE. 317): 'Abstulit in Eluetios fuga me. . . Cum scribes vero, aut huc mitte ad Zuinglium, aut Basilaeam ad Oecolampadium': also Zw. E². 307, 310.

1377. To John Sylvius Egranus.

Zwickau MS. 〈Basle.〉
〈July 1523 ?〉

[A contemporary copy, not an autograph: in the Ratsschulbibliothek at Zwickau. Reproduced in facsimile by M. Richter, *Desiderius Erasmus und seine Stellung zu Luther*, 1907, and again by O. Clemen, *Handschriftenproben aus der Reformationszeit*, 1911, no. 18; printed by J. G. Weller, inaccurately, in *Altes aus allen Theilen der Geschichte*, Chemnitz, 1760, ii. 156, the miscellany from which Ep. 1305 also comes; and more recently by O. Clemen in *Mitt. des Altertumsvereins für Zwickau* vii, 1902, p. 32.

The letter does not admit of a precise date, but may be placed conjecturally in the period when Eppendorff's quarrel with Erasmus was in full progress (cf. Epp. 1371, 1376). Egranus, for whom see Ep. 872. 12n, appears to have been in Basle at this time; cf. Epp. 1376. 11,31, 1383. 1.]

AEGRANO SVO.

S. Plura scripturus eram, sed hic subito discessit. Eppendorpius negat omnia de libello edito. Missis ad me literis denunciauit mihi monomachiam, mox alteris denunciat laqueum. Scribit se natum ex nobilissimis parentibus, et malle milies mori quam habere vnam guttulam sanguinis mercatorii. Irascitur tibi quod nescio quid de ipso scripseris. Dixit Hieronimo, filio Frobenii, 'Credo' inquit, 'illum confossum a fratre meo'. Habet ille talem fratrem qui sic confodiat homines ? Bene vale. Plura non vacat.

Erasmus tuus.

1378. To Ulrich Zwingli.

Spongia, f°. a². 〈Basle.〉
LB. x. 1631. 〈August init. 1523.〉

[The preface to Erasmus' *Spongia aduersus aspergines Hutteni*, Basle, Froben, Sept. 1523. The chronology of the composition can be ascertained with precision. The *Expostulatio* (Ep. 1356. 63n) was in circulation in the first half of July. By 19 July Erasmus had not yet made up his mind whether he would reply or not (Ep. 1376. 27–8); yet in spite of his recent illness (Ep. 1376. 3n) he completed the book before the end of the month (Ep. 1389. 69–70), in six days' work (*Spongia* fin., LB. x. 1672F). In Ep. 1437. 68–71 (cf. I, p. 27. 7–8) he represents that the decision to publish this defence of himself was taken on the advice of his friends. As Froben's presses were occupied, the printing did not start till 13 Aug., and was not completed till 3 Sept. (Ep. 1389. 75–6; cf. Ep. 1383. 13–14). This preface was probably written later than the book; but from the continuous pagination it seems likely that it was not, like many prefaces, deferred till after the book was set up in type. It may therefore be placed early in August, a date which accords with the many verbal resemblances to Ep. 1379.

Böcking (HE. pp. 83*–84*) cites more than one issue of the first edition; and Ep. 1397. 3–4 probably implies that a great number of copies were printed. Almost immediately came the news of Hutten's death (see Ep. 1388. 12n); which impelled Erasmus in a new edition to substitute a new preface (Ep. 1389) in place of this. A year later, in reissuing *Cat. Luc.* (cf. Ep. 1437. 143n), he inserted a long explanation of his reasons for writing the *Spongia* (I, pp. 27–9, 30–1).]

---

2. libello] Very likely Hutten's *Expostulatio*: see Ep. 1356. 63n.

7. fratre] In 1529 he seems to have been resident at Joachimstal in Bohemia (EE. 111). Cristofferus and Anthonius 'ab Eppendorff ex Eppendorff', who matriculated at Leipzig in 1521–2, 15 years later than Eppendorff himself, were perhaps his sons: but I can find nothing else about him.

ERASMVS ROT. ERVDITISSIMO VLRICHO ZVVINGLIO, APVD INCLYTAM HELVETIORVM CIVITATEM THVRREGIVM CONCIONATORI, S. D.

QVONIAM isthuc primum hinc allatum est venenum, Zuuingli doctissime, visum est conuenire vt eodem primum iret antidotus, non quod metuam ne apud te aut vllos cordatos viros laederet existimationem meam Huttenica criminatio, sed vt his quoque mederer qui vel mihi parum sunt aequi, vel naturae vitio libentius ea credunt quae laedunt famam hominis quam quae commendant. Quis enim vir bonus aut cordatus non detestetur hoc exemplum, quod Huttenus, nec verbo nec facto vnquam laesus a me, sed sic toties etiam aeditis voluminibus a me praedicatus, vt nemo neque benignius aut candidius neque crebrius, toties meis literis apud primates viros commendatus, subito velut ex insidiis talem libellum emisit in amicum, etiam tum candidissime atque amantissime de ipso praedicantem, quum ista scriberet, nihil omnium minus suspicantem quam vt ab Hutteno nasceretur aliquid tragoediae ? Quid excogitari potuit alienius ab omni humanitate fideque Germanica, quid optatius aut gratius bonarum literarum hostibus, quid ipsis bonis literis incommodius, quid Euangelico negocio perniciosius, aut, si libet, etiam Lutherano, cui se iactat fauere ? Bellum indixerat Romanensibus, et amicum syncerissime amantem, nulla expostulatione praemissa, tam amarulento libello inexpectantem aggreditur, vt in nullum hostem adhuc scripserit virulentius. Et interim auxit, vt audio, libellum, quasi parum ibi fuisset veneni ; nec videtur vnquam facturus finem, posteaquam semel bellum indixit et Musis et Gratiis.

Equidem non inuideo illi Heluetiorum humanitatem, qui concedunt latebras, quo tutus sit interim ab his qui venantur illum ad supplicium. Sed tamen curandum est ne sic abutatur Heluetiorum humanitate, vt apud eos tuto latitans tales libellos eiaculetur in capita quorumlibet de studiis publicis benemerentium, interim nec Pontifici parcens, nec Caesari, nec Germaniae principibus, ac ne Heluetiae quidem gentis integerrimis viris ; quorum de numero est Lodouicus Berus. Haec quoniam scribit apud Heluetios latitans, metuendum est ne quid hinc olim inuidiae aut incommodi perueniat ad hanc gentem ; quam optamus publica tranquillitate

8. nec verbo] Cf. Ep. 1379. 6.
11. commendatus] Cf. Ep. 1376. 20n.
15. fideque Germanica] Cf. Ep. 1225. 361n.
17. Euangelico] Cf. Ep. 1379. 16.
20. expostulatione] Cf. Ep. 1356. 63n.
inexpectantem] Cf. Ep. 1306. 12n.
22. auxit] For this report Erasmus had the authority of Oecolampadius (Ep. 1384. 76–7), who was in Hutten's confidence (Ep. 1376. 30n): cf. also Ep. 1389. 25.
26. latebras] Cf. Ep. 1376. 30n.
27. abutatur] Cf. Ep. 1379. 14.
29–30. nec Pontifici] Cf. Ep. 1379. 11.
32. Berus] He and John Gebwiler, canon of Basle Cathedral, are described in the *Expostulatio* (HE. 310, § 139) as 'duas exitiabiles Basileae pestes, auaritia perditos, ambitione occoecatos, curtisanorum teterrimos, et qui soli in ea vrbe renascentibus literis ac emergentibus bonarum artium studiis pertinacissime diu iam obsistunt'. They had been very active in endeavouring to prohibit the printing of Luther's books in Basle: see a letter of Cratander, 13 Nov. 1520 (Basle MS. G. II. 29. 71).
34. ad hanc gentem] Cf. Ep. 1379. 18.

cunctisque bonis esse florentissimam. Nihil autem facilius quam serere dissidia, quum difficillimum sit mederi malo semel nato. Bene vale.

1379. To the Town Council of Zurich

Zurich MS. E. i. 1. 98. Basle.
Hess ii. 572. 10 August 1523.

[A contemporary copy, in the Staatsarchiv at Zurich: printed by E. Egli in *Actensammlung zur Gesch. d. Zürcher Reformation*, 1879, p. 245; and earlier, but less accurately, by Hess. The year-date is evidently correct: though Egli misread it into 1524, when Hutten had been dead nearly a year. The letter, as it stands, must have been translated for Erasmus, for transmission to the Council; from an original draft in Latin, bearing considerable resemblance to Ep. 1378.

Within a few days Hutten also addressed the Council, with an autograph letter, 15 Aug. 1523 (Zurich Staatsarchiv, E. i. 1. 61: Hess ii. 574, HE. 324); saying that he had heard of Erasmus' letter attacking him, and asking to be informed of its contents.]

ERASMVS VSS ⟨BASEL⟩

Vil heils, grossmechtigen mine Herren. Ich acht wol ir wüssind wie ich bisshar nitt allein von des gemeinen nutzes vnd gůtter künsten, sonnder ouch der Euangelischen ler wegen flissig gearbeitet hab, mit yedermans nutz vnd niemas schaden. Vnd ist gechlingen herfür gewüscht Vlrich von Hutten, dem ich allwegen gůts gethan, vnd inn nie, weder mit worten noch wercken verletzt hab, der selbig hatt ein büchlin wider mich lassen vssgan, nit allein min lümbden antreffend, sonnder ouch dobechtig follen offenlicher lügen vnd bübscher schelckungen, darnebent ouch ander gůtt menner, diser schmechung vnwirdig, begriffende, darinn er ouch weder dess Bapsts noch Keisers schonet. Diss schrib ich aber nit darumb, das ich im verbume, dass v̈wer güttikeit inn also by v̈ch ladt wonen, damit er nit inn siner vffsetzigen finden hend komme, sonnder das er die selb v̈wer güttigkeit nit missbruche zů einem geilen vnd můttwilligen schriben, das da treffenlich schadet dem Euangelischen handel, andren gůten künsten, ouch gmeinen sitten; darzů ouch das nit vss dess vngezempten Frefenheit v̈werer landtschafft villicht in zůkünfftigem etwas schadens oder schand entspringe; dann er ietzmal gar nüdt zůuerlieren hatt. Darumb so ir sin můttwilligkeit ein wenig zemen, werdent ir mir nit as ein grossen dientst vnd nutz, als andren künsten, die er befleckt, bewyssen. Ir werdent ouch v̈wer landtschafft ein vast nutzlich ding thůn, die ich allweg in grossem wesen zůsin beger.

Gott behüt v̈ch, wolgeachten mine Herren; vnd ist etwas darin ich v̈ch dienen kan, wil ich willig erfunden werden.

Basileae Natali Laurentii Anno etc. xxiii°.

Den grossmechtigen vnd v̈bertreffenlichen Herren, Herren gwalthaberen vnd regenten der statt Zürich.

1379. 6. weder mit worten] Cf. Ep. 1378. 8.
11. weder dess Bapsts] Cf. Ep. 1378. 29.
14. missbruche] Cf. Ep. 1378. 27.
16. Euangelischen] Cf. Ep. 1378. 17.
18. landtschafft] Cf. Ep. 1378. 34.

1380. From Charles V to Margaret of Austria.

Brussels MS. Valladolid.
22 August 1523.

[An original document in the Royal Archives at Brussels, Archives de l'Audience: printed by A. Pinchart in MSH. 1858, p. 394, and again in his *Archives des Arts, Sciences et Lettres* ii, 1863, p. 43. As with Ep. 691, Pinchart's original cannot now be found. Gachard's itinerary (ii. 34) confirms Charles' presence at Valladolid at the date given.

Erasmus' imperial pension had not been paid since his departure from Louvain in Oct. 1521: see Epp. 1319. 18, 1585. His earlier reminders to his Court patrons may be read in Epp. 1273, 1275, 1276; but of the later petitions which reached Charles himself and moved him to send these instructions no trace survives. See, however, Ep. 1585. It seems as though Erasmus had heard of this letter by Jan. 1524: see the references in Epp. 1408, 1409, 1417, 1418, 1422, to Charles' directions that he should return to Brabant. But the first definite mentions of it are in Epp. 1434. 27–8, 1466. 53–4. For subsequent negotiations about his pension see Ep. 1645 introd.]

DE PAR L'EMPEREVR.

Madame, ma bonne tante. Chiers et féaulx. De la part de nostre bien amé maistre Érasme de Roterdame nous a esté remonstré que de la pension que par ci-deuant luy auons ordonné prendre et auoir de nous par chascun an, il ne peult auoir ne consuyr solucion ne payement, quelque dilligence qu'il ait de ce fait faire, nous supliant vous en escripre; par quoy et que désirons icelui Érasme estre fauorablement traictié par raison de ses grandes doctrines et littératures, vous requérons et ordonnons le faire payer et satisfaire de ce que iusques oires luy peult estre deu de sadicte pension, affin que à faulte d'icelui payement il n'ait occasion de laisser nostre service.

Donné en nostre ville de Validoly, le xxiie iour d'aoust xv^{c} xxiii.
Charles.

1381. To Henry VIII.

Paraphrasis in Euang. Lucae, f^{o}. Aa^{2}. Basle.
Lond. xxix. 70: LB. vii. 271. 23 August 1523.

[The preface to Erasmus' Paraphrase on St. Luke. Unlike the two earlier Paraphrases on the Gospels (Epp. 1255, 1333), this did not appear first in one of Froben's handsome folios, but in a small octavo (cf., however, Ep. 1414: but there the choice of the octavo issue to be sent first to Clement was no doubt due to the convenience of carriage by post-horse) dated 30 Aug. 1523 (α). Other Froben editions, each described as 'per autorem recognita', are an octavo of 1523–4 (β), folios of 1524 (γ) and 1526 (δ), an octavo of 1534 (ϵ) and a folio of 1535 (ζ); and these are followed by two issues in vol. vii of the collected *Opera*, 1540 (η) and 1541 (θ). This preface appears to have been written in haste, and set up in α without much care; for a good deal of correction was necessary in β, and one faulty construction (l. 171) survived to be corrected as late as η. But after β the variants are mainly sporadic. From those in ll. 262, 284, 401, 419, it is clear that Lond. was printed from θ. It is noticeable that in his citations here from the New Testament, Erasmus contrary to his custom (cf. Epp. 1304. 439n, 1365. 1n, 1400. 98n: also Ep. 858. 530n) gives the Vulgate rendering instead of his own, except in ll. 102, 227, 235.

The Amerbach correspondence shows that Erasmus had already begun upon the Paraphrase by 23 April (Basle MSS. G. II. 13. 136, 29. 119) and that on 22 June the printing was in progress (G. II. 13. 145). It seems almost as though on the material side of his dedications, Erasmus was not as punctilious as might have been expected in one who on paper certainly knew how to show himself a good courtier.

Not only was the book for Henry allowed to appear in a comparatively unimposing form; but, though Ep. 1385 was written to accompany the presentation, the apology with which Ep. 1430 opens, suggests that there was some delay in the delivery of the book. For similar unaccountable carelessness on Erasmus' part see Epp. 835. 5, 939. 12, 1393 introd.; and the fiasco connected with Ep. 1333. Another case was with the *Ciceronianus*: see the letter to Vlatten, 19 March 1528 (Lond. xix. 68, LB. 947).]

INVICTISS. ANGLIAE ET FRANCIAE REGI, DOMINO HYBERNIAE, CATHOLICAE FIDEI DEFENSORI, HENRICO EIVS NOMINIS OCTAVO ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

MITTO tibi Lucam medicum, generosissime Rex, non alium quam antehac habebas, sed Latinis auribus explanatius fusiusque loquentem. Nec hic mihi puto sumendam operam vt placem istos qui nobis occinere solent recte proditam a doctissimis viris sententiam, in muneribus dandis illud imprimis esse spectandum, vt apta sint quae donamus. Factum est hoc nuper a nobis, quum Carolo Caesari dicaremus Matthaeum; et ante nos ab eruditissimis hominibus demonstratum est ex praescriptione vetustae consuetudinis, quoduis argumentum recte dicari principibus. Quos etiam si sciamus nunquam lecturos, tamen hinc ea capitur vtilitas, quod illorum titulis opus studiosorum affectibus commendatur: quemadmodum non inscite scripsit Plinius, quaedam ob hoc ipsum summo haberi in precio, quod sint templis dicata. Est autem quorundam erga nuper natos libros tanta morositas vt prius reiiciant quam degustent. Itaque perit et scriptori speratus fructus et lectori sua vtilitas. Ab his illud saltem impetrabit praefixus in frontispitio voluminis summorum principum titulus, ne damnent, ne fastidiant, ne conspuant, priusquam legerint. Quanquam et alioqui quorundam principum pietas facit ne videatur absurde facere qui Regi dono mittit Euangelium. Quandoquidem mihi retulerunt homines minime vani, et Carolum Caesarem, si quid in tantis rerum tumultibus datur ocii, id in Euangelico codice libenter consumere; et illustrissimum Principem Ferdinandum, huius fratrem, Paraphrasim in Ioannem quam ipsi nuper dedicaui, frequenter habere in manibus; atque inclytum etiam Danorum regem Christiernum, id quod tibi quoque notum esse potest, Christianos libellos frequenter habere in manibus, nostramque in Matthaeum Paraphrasim cupide legere. Quur igitur videatur inepte mitti Euangelium iis qui tractant et amant Euangelium, quod certe ab omnibus tractandum est qui se meminerunt esse Christianos? Quanquam autem iuxta rationem humanam hoc potissimum donandum est quo maxime eget cui mittitur, tamen iuxta regulam Euangelicam habenti donandum est, vt exuberet.

TIT. ET FRANCIAE *om* δ   DES. *ante* ERASMVS *add.* ζ.   3. mihi hic ζ.

6 Factum est hoc] See Ep. 1255. 85–100.
12. Plinius] *H. N.* praef. 19.
24. in Ioannem] See Ep. 1333.
25. Christiernum] See Ep. 1228. 30n.
26. notum esse potest] The King and Queen of Denmark had visited England recently, and Henry had been persuaded to befriend them. Leaving Malines on 5 June, they were in London at the end of the month, and by 6 July had reached Gravelines on their return journey. See Brewer iii. 3075, 3141–2, 3153, 3155, 3165–6.
32. Euangelicam] Cf. Matt. 13. 12, 25. 29; Mark 4. 25; Luke 8. 18, 19. 26.

Proinde videbar mihi facturus congruentissime si tibi medicum hunc Euangelicum mitterem, qui sacras literas adeo non fastidias vt, quod tua scripta testantur, in his etiam vltra mediocritatem profeceris, vt qui tibi donet aliquid huius generis, non tam munus dare videatur quam officium reponere. Quid quod et coniunx tua nobilissima, vnicum hoc aeuo verae pietatis exemplar, fastiditis nugis muliebribus bonam diei partem collocat in sacris libris? cum alias principes foeminas, quae maximam temporis partem in fucando, in alea similibusque lusibus conterunt, admonens quid ipsas deceat; tum nobis nostram exprobrans ignauiam vel impietatem potius, qui maximam vitae partem in prophanis literis absumimus. Iam si hoc imprimis curae est, vt in monarcharum aulis semper adsint exacte docti perspectaeque fidei medici, qui curam agant regii corporis; quanto magis conuenit illic versari Lucam medicum, qui non scammonio aut elleboro tueatur corporis bonam valetudinem, sed coelesti pharmaco liberet animum a morbis ad aeternam mortem pertrahentibus! qui sunt ignoratio veri, diffidentia erga Deum, amor huius mundi, ambitio, auaritia, luxus, odium, inuidia. Nam his morbis obnoxia est omnis vita mortalium, quemadmodum ait Ioannes Apostolus, deplorans totum mundum in malo positum esse, nec aliud in eo regnare quam concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitae. Ab his morbis hoc plus est periculi summis principibus, quo maior est indulgentia fortunae et quod libet faciendi licentia.

Videor autem mihi non inanem operam sumpturus, si tibi primum Lucam medicum, deinde pharmacum quod adfert, paucis commendaro; tametsi non dubito quin vtrunque sit, vt esse debet, tuae pietati commendatissimum. Nimirum hic est ille Lucas patria Antiochensis. (Est autem Antiochia ciuitas olim adeo celebris ac potens vt ei parti Syriae quae Ciliciam attingit, nomen dederit; hoc ipsa quoque Roma felicior, quod hic primum sedem habuerit Apostolorum princeps Petrus, quodque in hac Paulus et Barnabas Apostolici muneris dignitatem acceperint.) Fuit autem familiaris Apostolorum omnium, sed praecipuus assectator Pauli, atque etiam peregrinationis illius indiuiduus comes. Ex conuictu Apostolorum scripsit Euangelium; ex his quae Paulus ipso teste gessit, scripsit volumen cui titulum fecit Acta Apostolorum. Eam historiam produxit vsque ad secundum annum Pauli Romae commorantis, hoc est vsque ad quartum Neronis Caesaris: vnde coniiciunt eadem in vrbe librum esse scriptum. Satisque constat inter eruditos, hunc esse cuius toties in epistolis meminit Paulus Apostolus: velut in epistola ad Corinthios secunda, 'Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias'. Rursum scribens ad Colossenses, 'Salutat' inquit 'vos Lucas, medicus charissimus'. Rursum in epistola ad Timotheum secunda, 'Demas

41. principes β: principis α. 46. perspectae γ. 74. Apostolus αδ: *om.* γε. 77. β: Collossenses α.

---

36. scripta] See Ep. 1227. 5n.
37. profeceris] Cf. Ep. 1227. 24n.
38. coniunx] Cf. Epp. 1028. 4n, 1313. 77, 1404. 24.
53. Ioannes] 1. 2. 15-17.
75. Corinthios] 2. 8. 18.
77. Colossenses] 4. 14.
78. Timotheum] 2. 4. 10, 11.

enim ' inquit ' me reliquit, diligens hoc seculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam : Lucas est mecum solus '. Quin et illud proditum est a veteribus, quoties Paulus vocat Euangelium suum—velut ad Timotheum, ' Memor esto Dominum Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid secundum Euangelium meum '—, eum sentire de Euangelio Lucae ; quod quemadmodum Marcus ex autoritate Petri, ita Lucas ex autoritate Pauli conscripserit historiam Euangelicam.

Hieronymus arbitratur eum Graecae literaturae caeteris fuisse peritiorem ; et ob id exactius contexuit narrationem historicam, ab ipsa Ioannis Baptistae conceptione exorsus, permulta referens de natiuitate deque infantia, quaedam etiam de pueritia Iesu, multas etiam parabolas ac miracula, quae caeteri breuitatis studio praetermiserant. Quumque caeterorum nullus egressus sit tempus Domini assumpti in coelum, hic solus altero volumine nascentis et gliscentis Ecclesiae prosequutus est historiam. Addunt et illud, quemadmodum Matthaeus Euangelium, Petrus Epistolas scribit Iudaeis potissimum, ita Lucam Euangelium potissimum scripsisse Gentibus ; nimirum discipulum Pauli, qui vt doctor erat Gentium, ita ad Gentes scripsit omnes Epistolas, praeter vnam ad Hebraeos, de cuius autore semper est dubitatum. Scripsit post Marcum, sed ante Ioannem ; vnde et Discipulus praefertur Apostolo. Denique, quod medico congruit, traditur fuisse longaeuus. Nam sequutus consilium Pauli, qui scripsit ' Bonum est vxorem non attingere ', vixit coelebs octoginta quatuor annos. Ossa defuncti ex Achaia translata sunt Constantinopolim vna cum reliquiis Andreae Apostoli, anno Constantii vicesimo.

Habes medicum ex medico, Apostolorum familiaritate commendatum, Pauli Apostoli non vno testimonio laudatum, denique ecclesiarum omnium consensu comprobatum. Quum enim multorum Euangelia reiecta sint, hic consentientibus omnium suffragiis receptus est, vt expleret sacram illam ac mysticam tetrada quam olim designauit Moses, exponens nobis quatuor fluuios ex vno Paradisi fonte scatentes, qui irrigant vniuersam terram ; post vidit Ezechiel, quum nobis depingit animalia mystica quatuor et quatuor rotas in vna.

Nunc de pharmaco quod nobis dedit, paucis, si videtur, dicamus. Ex Hippocrate sumere consueuerat remedia quibus corporum morbos leuaret ; caeterum ex Apostolis qui Christum viderant ac audierant, imo ex ipso Spiritu sancto, hausit hoc pharmacum quo nostris animis mederetur. Apud priscos medicos erat quoddam medicinae genus efficacissimum, ex variis et exquisitis rebus arte commixtum, quod illi vocabant θεῶν χεῖρας, hoc est deorum manus. Verum nullum adhuc pharmacum repertum est a medicis quod

113. depingeret β. 120. arte αζ: ante ε.

82. Timotheum] 2. 2. 8.
88. contexuit] *sc.* Lucas.
99. dubitatum] In the preface to his Paraphrase on Heb. (Ep. 1181) Erasmus does not raise this question ; but he had already expressed his opinion in Ep. 1171. 7-9.
102. Pauli] 1 Cor. 7. 1.
106. medicum] *sc.* Euangelicum.
111. Moses] Gen. 2. 10-14.
113. Ezechiel] 1. 5 seq.
121 θεῶν χεῖρας] Cf. *Adag.* 206.

omnibus corporum morbis medeatur, quantumuis iactent efficacem illam sed nulli notam panaceam. Certe senectus morbus nulli cedit medicinae. Sed haec vere manus est Dei, quae per synceram fidem semel aufert omnes animorum morbos, et, quod solius est Dei, confert immortalitatem.

Nec inscite dictum est Graecorum prouerbiis, Animi laborantis medicum esse sermonem. Neque defuerunt qui crederent et corporum morbos conceptis verbis, magicam vim habentibus, propelli posse. Dominus Iesus medicus erat, qui, dum viueret in terris, sermone pellebat morbos corporum quamlibet atroces aut inueteratos, sermone mortuos excitabat ad vitam. Non enim erat sermo magicus, sed omnipotens Sermo Patris omnipotentis. Idem sermone profligat morbos animorum, quum ait ' Fili, remittuntur tibi peccata ', et ' Vade, fides tua te saluam fecit '. Proinde et prophetia Christum medicum promiserat. Dicit enim in libro Sapientiae, ' Etenim neque herba neque malagma sanauit eos, sed tuus, Domine, sermo qui sanat omnia '. Haec nimirum est illa vera panacea. Psalmus item mysticus sic habet, ' Misit sermonem suum, et sanauit eos ab interitionibus eorum '. Sermo Patris viuus Christus est. Miserat Mosen et Prophetas ; per hos curata est Iudaeorum natio, sed non est sanata. Solus Sermo Patris efficax fuit sanandis hominum morbis, non solum leuioribus verum etiam loetalibus. Loetales morbos agnoscis, quum addit Propheta 'ab interitionibus eorum'. Quum ita collapsus est stomachus vt fastidiat ac reiiciat omnem cibum, aegrotus ad mortem tendit. Tali morbo laborabat vniuersus mundus ante medici coelestis aduentum : id quod paulo superius dixerat, ' Omnem escam abominata est anima eorum, appropinquauerunt vsque ad portas mortis '.

Miscuerant varia pharmaca philosophi Pythagorici, Academici, Stoici, Epicurei, Peripatetici, promittentes animi sanitatem ac felicitatem etiam. Multa miscuit Moses, praescribens varias religionis ceremonias, multa Prophetae ; sed inualescentibus morbis nihil profuit medicina, nisi quod auxit morbum et prodidit. Animi stomachus prauis cupiditatibus velut humoribus noxiis corruptus, et auersabatur philosophorum elaborata praecepta ; et Mosi praescriptis superstitiosiores reddebantur, non meliores. Non sapiebat amara Prophetarum obiurgatio, et horum promissis non est habita fides. Id videns Pater coelestis, nihil volens perire eorum quae condidit, emisit Sermonem suum, qui coelesti medicina liberaret vniuersos ab omnibus animorum morbis, tantum vt morbum agnoscamus et fidamus medico. Quemadmodum autem amici medici, si quando non licet semper adesse aegrotis, relinquere solent pharmacum aliquod quo sibi possint esse medici qui laborant, si res ita postulet ; ita Dominus Iesus in coelum reuersus reliquit nobis per Apostolos suos pharmacum Euangelicum, facile quidem et cuiuis

124. β : panacen *a*.

128. prouerbiis] Cf. *Adag.* 2100.
134. Sermo Patris] Cf. Ep. 384. 46n.
137. Sapientiae] 16. 12.
140. Psalmus] 107. 20.
145. Propheta] This title is applied to David by Jerome and Augustine. Cf. Nic. de Lyra's preface to his *Postilla super Psalterium*: 'Dauid qui fecit Psalmos, saltem pro maiori parte, non solum dicitur propheta, sed etiam eximius prophetarum '. See also Epp. 1324. 81, 1334. 864.
148. superius] Ps. 107. 18.
158. reddebantur] *sc.* homines.

expositum, sed efficax si quis vt oportet sumpserit: vt autem vtiliter sumas, praecipue praestat fiducia erga medicum. Nec satis est gustasse; traiiciendum est in viscera, vt stomacho receptum per omnes venas vim suam diffundat. Tum demum incipit concutere totum hominem odio pristinae vitae: sed hanc perturbationem sequitur magna animi tranquillitas.

Habent corporum medici empiricos et pharmacopolas artis suae ministros, ipsi praescribunt quid dandum sit aegrotis. Ita Christus vnus est qui praescripsit salutis aeternae remedium. Apostoli et horum successores episcopi tantum ministri sunt, miscent, terunt, admouent non sua pharmaca sed Christi; tingunt aqua, sed Christus abluit animum; docent quae Christus ipsis tradidit, sed Christus ipse facit vt sermo illorum sit efficax. Corporum medici frequenter variant et in morborum iudiciis et in praescribendis remediis, nonnunquam et pro remediis praescribunt venena, iuxta dictum Graeci poetae:

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Vnicum autem Euangelicae medicinae praescriptum est, quod a nullo mortalium corrumpi debeat aut mutari. Denique simplex est, vt, si cessent hii quos oportebat huius pharmaci ministros esse, sibi quisque possit sumere, modo adsit animus fidens, syncerus et salutis auidus. Nam et summus ille medicus qui solus totum hominem sanare potest, aliquando per se conferebat sanitatem, nonnunquam et per Apostolos ac Discipulos.

Iam tota medicorum ars duos potissimum scopos habet: primum vt morbis, et ab his quae gignunt morbos, corpora liberent—hanc partem therapeuticam vocant; deinde vt bonam valetudinem tueantur ac robur addant—eam in ratione victus collocant. Neque enim medici semper vrunt aut secant, non semper infundunt scammonium quo corpus exhauriant, propemodum occidentes vt viuificent, sed aliquando ministrant quae cor exhilarent, quin et pascunt benigniter. Ita nobis primum administratur potio fidei, quae poenitentia perturbat animum et inaniens nos exonerat peccatis. Mox additur pharmacum consolationis, exhortationis ac doctrinae perfectioris. Etenim si medicus, posteaquam corpus inaniit, subito destituat aegrotum, periculum est ne vacuum ac viribus defectum maior aliqua morbi vis inuadat, velut paralysis aut apoplexis aut phthisis. Ita posteaquam poenitentia nos prostrauit, exagitato morbo baptismus nos vacuos reddidit ab omnibus peccatis, adhibentur ea quae iam bene vacuum animum salubriter impleant. Exhausta est iracundia, infunditur lenitas et mansuetudo. Exhausta est inuidia, subiicitur candor. Exhausta est rapacitas, succedit liberalitas. Exhaustus est ardor bellandi, succedit studium pacis. Exhaustus est amor voluptatum carnis, succedit amor rerum coelestium.

Vis audire scammonium Euangelicum? Poenitentiam agite. 'Iam securis ad radicem arboris posita est.' Et 'Omnis arbor quae

171. vim suam diffundat η: vis illius diffundatur α. 181. in *ante* morborum αθ: *om.* ε. 187. hii α: hi γ. 193. liberet β. 204. aut *ante* apoplexis *om.* β.

183. poetae] Hom. *Od.* 4. 230. Luke. 3. 9.
213. Iam securis] Cf. Matt. 3. 10. Omnis arbor] Matt. 7. 19.

non facit fructum bonum, exciditur.' Itidem Paulus, 'Mortificate membra vestra quae sunt super terram; scortationem, immundiciem, libidinem, concupiscentiam malam et auariciam'. Ac mox, 'Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis'. Exhausit; quomodo rursus implet? 'Induite vos', inquit, 'sicut sancti Dei et electi, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem et condonantes vobis inter vos, si quis aduersus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donauit vobis. Super omnia autem haec charitatem habete, quod est vinculum perfectionis, et pax Christi exultet in cordibus vestris.' Huiusmodi domum mundatam scopis et talibus ornamentis vndique plenam non rursus occupabit spiritus malus, reuersus cum aliis septem ipso peioribus. Habet igitur Euangelica medicina suum vinum, quod emordeat saniem vulnerum nostrorum. 'Abi post me, Satana, non sapis ea quae Dei sunt, sed quae sunt hominum,' vinum est. Nunc vide oleum: 'Confidite quia ego vici mundum'; 'Capillus capitis vestri non peribit'; 'Nolite timere, pusille grex, quoniam vestrum est regnum coelorum.' Paulus habet cibum quo fouet nuper conuersos ad Christum, ne relabantur in morbos adhuc imbecilles; habet et solidum cibum, qui corroboret eos semper proficientes vsque ad mensuram plenitudinis Christi. Robur collegerant de quibus scriptum est in Actis Apostolicis, 'Ibant gaudentes a conspectu consilii, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati'. Robur collegerat qui dixit, 'Omnia possum in eo qui me fortem reddit'. Proinde Dominus Iesus in Euangelio hortatur ad esum panis e coelo profecti, cuius esus praestat immortalitatem. Hortatur ad esum carnis suae, ad potum sanguinis sui: nimirum de doctrina sua sentiens, quae vt panis vegetum ac robustum reddit animum, vt vinum efficax inebriat vsque ad huius vitae contemptum, vt caro solidam habet alimoniam, vt sanguis vitalem habet vim. Quanquam autem omnis diuina Scriptura vim habet medicam, tamen nullum pharmacum habet efficacius quam Euangelicum. Idem in omnibus est spiritus, sed in his esse voluit in quo praecipue vim suam exereret, ne nullum esset discrimen inter ministros et Dominum, inter lacunas et fontem.

Operaeprecium est autem considerare quanta sit vis huius pharmaci. Respublica corpus quoddam est. Huius pestes ac morbi sunt mali mores: quibus diuersis regionibus praecellentes sapientia viri leges ceu remedia quaedam opposuerunt; velut apud Athenienses Solon, apud Lacedaemonios Lycurgus, apud Cretenses Minos, apud Romanos decemuiri. Nullus tamen horum potuit efficere vt leges quas condidisset, aliae quoque nationes amplecterentur. Ac ne tentauit quidem hoc illorum quisquam, ne praeter inanem operam impudentiae quoque lucrifaceret opinionem. Solon decenni exilio leges suas obtrusit vni ciuitati. Plato, vir tam doctus ac perinde

232. adhuc *add.* β. 236. concilii γ. 247. vim β: viam α.

214. Paulus] Col. 3. 5.
216. mox] Col. 3. 9.
218. inquit] Col. 3. 12–15.
224. scopis] Matt. 12. 44, Luke 11. 25.
227. Abi] Matt. 16. 23, Mark 8. 33.
229. Confidite] John 16. 33.
230. Capillus] Luke 21. 18.
Nolite] Luke 12. 32.
235. Actis] 5. 41.
237. Omnia possum] Phil. 4. 13.

facundus, nunquam persuasit vt Athenienses reciperent ipsius leges. Neque dubitandum tamen est quin omnes sibi persuaserint leges quas condidissent esse veras, et optasse, si fieri potuisset, vt totus terrarum orbis eas amplecteretur. Ac ne Mosi quidem leges vltra nationem vnam propagatae sunt, quanquam Pharisaei magna ambitione proselytos aliquot venarentur. Denique ne Caesarum quidem violenta autoritas extorquere potuit vt ipsorum leges apud omnes gentes haberent pondus. Et quod hii conati sunt proditis legibus, idem conati sunt philosophi praeceptis suis, magno iudicio summaque cura proditis. Quorum nemo tam eloquens fuit aut tam eruditus vt vnicuipiam nationi persuadere potuerit: adeo pharmacum quod adferebant, vim habebat dilutam et inefficacem.

Sola veritas Euangelica intra paucos annos cunctas totius orbis regiones occupauit, peruasit ac vicit; Graecos ac barbaros, doctos et indoctos, plebeios ac reges ad se pertrahens. Tam efficax erat huius veritatis pharmacum, vt tot hominum milia, relictis patriis legibus, relicta maiorum religione, relictis voluptatibus ac vitiis, quibus ab incunabulis assueuerant, nouam ac peregrinam doctrinam amplecterentur, et ex diuersis linguis, diuersis institutis, in humilem quandam philosophiam consentirent: praesertim quum nulla aetas magis fuerit instructa, vel eruditionis facundiaeque praesidiis vel monarcharum potentia; quumque mundus omnibus suis praesidiis pugnaret aduersus inermem Euangelii veritatem, tamen efficere non potuit quin ea, primum occupata Graecia, Neronis vrbem et aulam inuaderet, moxque per omnes Romani imperii prouincias sese spargeret vsque ad Gades et Indos, vsque ad Afros ac Scythas,

Et penitus toto diuisos orbe Britannos.

Hae gentes linguis, legibus, ritibus, moribus, institutis, diis, religione, forma plurimum inter se dissidebant. Mox ex tanta discordia facti concordes eandem cantionem canere coeperunt, Iesum Christum vnicum orbis Dominum Seruatorem laudibus vehentes.

Interim direptio bonorum, exilia, carceres, cruciatus, mortes, nihil aliud erant quam profectus Euangelii. Quis vnquam inuentus est qui pro Solonis legibus aut Zenonis decretis mortem oppetere sustinuerit? Pro simplici Christi doctrina quot senum ac iuuenum, quot matronarum ac virginum milia suas ceruices praebuere secandas! Et tamen quanto sunt admirabiliora magisque a sensu communi abhorrentia quae docet Euangelium, quam paradoxa philosophorum! Et illorum doctrinam nemo principum oppugnauit, et tamen sua sponte euanuit; quemadmodum et leges et magia et ritus sacrificiorum. Quis enim nunc sacrificat diis ethnicorum aut mactat Iudaicas victimas? Quis nunc nouit Zoroasten? Quis Pythagorae aenigmata pili facit? Quis Apollonii Tyanaei vitam non veluti somnium quoddam legit? imo quis legere dignatur? Nam quod Aristoteles hodie celebris est in scholis, non suis debet, sed Christianis: perisset et ille, nisi Christo fuisset admixtus. Aduersus

262. eas α *LB*: *om.* θ. 264. β: venerarentur α. 265. violenta αδ: *om.* γ. 266. hii α: hi γ. 272. peruasit α: persuasit β. 284. ac α *LB*: et θ. 292. oppetere αδ: opportere ε. 297. β: doctrina α. 301. Tyanei β.

285. Et penitus] Verg. *E.* 1. 67.

Euangelicam philosophiam adhuc teneram ac nascentem statim coortus est mundus omnibus suis praesidiis; per Iudaeos praetextu religionis aduersus omnis religionis fontem pugnantes, per philosophos omni doctrinae genere pollentes, per sophistas disputandi pertinacia inuictos, per rhetores eloquentiae viribus admirabiles, per tyrannos omni genere saeuitiarum armatos, per reges, praesides, magistratus, per magos ac praestigiarum artifices, per daemones huius mundi dominos.

Hos omnes tumultus, velut inundans malorum pelagus, Euangelicae veritatis vis excepit, sustinuit, perrupit, deuicit. Ad lucem enim Euangelicam aequum erat omnia humanae potentiae simulachra euanescere. Emicuit Euangelium illud simplex et humile, quod omnes moliebantur obruere. Libri eorum qui summo ingenio, mirabili eruditione, exquisita facundia scripserunt aduersus Euangelium, ceu somnia quaedam vltro euanuerunt, adeo vt ne extent quidem, nisi si qua fragmenta seruata sunt a Christianis. Reges quod prius impugnabant, adorant; magica vis euanuit, daemones eiulantes eiiciuntur. Philosophia confessa est suam inscitiam, et relicta stulta hominum sapientia, amplexa est sapientem stulticiam crucis; rhetores scribunt encomia Iesu Christi, poetae deos veteres exibilant, et pro innumeris vnum Iesum Christum decantant. Haec tanta mundi mutatio paucis annis a Christo passo per totum orbem fieri coepta est, ac nullis praesidiis humanis semper increuit in maius, donec fermentum admixtum farinae satis tribus totam afficeret conspersionem, donec granum sinapis terrae infossum per Asiam, per Africam et Europam late panderet ramos suos.

Accedit huc quod qui veritatem Euangelicam oppugnabant, non solum habebant varia terriculamenta quibus mascula quoque pectora possent labefactari, edicta, tribunalia, confiscationes, proscriptiones, exilia, carceres, eculeos, virgas, secures, cruces, ignes, bestias, mortes; verumetiam illecebras varias quibus animus quamuis continens posset corrumpi. Dicebat Caesar, 'Abnega Christum, et esto inter proceres meos primus: ni facis, confiscabuntur omnes tuae facultates, saeuiam in vxorem ac liberos, ipse bestiis obiicieris'. Quis hic persuasit tot hominum milibus vt cum gaudio acciperent honores ademptos, facultates direptas, vt conspicientes eos quibus nihil habebant secundum Deum charius, rapi ad immania supplicia, gratias agerent: vt ipsi demum quum liceret effugere, quum liceret tantis potiri commodis, vltro se praeberent excarnificandos? Nulla vis humanae facundiae id potuisset; sed diuina veri vis potuit, quae latebat in grano sinapis.

Nec philosophorum doctrina caruit lenocinio. Stoici libertatem, veras diuitias, sanitates, regnum aliaque dictu magnifica pollicebantur. Epicurei voluptatem auribus hominum commendabant. Peripatetici corporis bona cum virtute copulabant. At Euangelica

311. per magos *post* artifices *iterat* α: *om.* β. 326. passo α: occiso β. 345. veri αθ: vere ε.

---

323. stulticiam crucis] Cf. 1 Cor. 1. 18, 23 and Ep. 337. 497; also Ep. 1400. 62–4.

328. fermentum] Cf Matt. 13. 33, Luke 13. 21. Satum (= σάτον) denotes a Hebrew measure.

329. granum sinapis] Cf. Matt. 13. 31–2, Mark 4. 30–2, Luke 13. 18–19.

doctrina, vt nullis terroribus humanis quenquam pertrahebat, ita quam nihil habebat in speciem plausibile, imo quam multa prorsus incredibilia! Annunciat quendam Iesum suffixum cruci, qui morte sua liberasset genus humanum: hunc esse Deum et hominem, natum ex Virgine, qui reuixisset a morte sederetque ad dextram Dei Patris; qui docuisset esse beatos qui hic ob sui nominis professionem lugerent, sitirent, esurirent, affligerentur, male audirent et occiderentur, olim reuicturos omnes: tum ipso iudice pios sortituros immortalitatem, impios perhennes gehennae cruciatus. Quis philosophus ausus fuisset haec tam paradoxa, tam non plausibilia proponere? Et tamen haec ita persuasit humilis Euangelii sermo, vt insanus habeatur qui non credat, vt tot hominum milia vitam citius deserant quam veritatis Euangelicae professionem.

Et per quos tandem haec tanta mundi mutatio nata est? per paucos discipulos, ignotos, humiles, tenues, idiotas. Quid attinet de reliquis dicere, quum Petrus horum princeps piscator fuerit et idiota, Paulus sutor coriarius, nullus omnium diues aut potens aut nobilis? Aut nihil habebant huius mundi, aut si quid habuerant, relinquebant. Et quomodo tales rem tantam praestare potuerunt? nimirum adferebant pharmacum in vili pyxide, sed diuina vi potens et efficax. Simplex et inconditus est Euangelii sermo; quem si quis expendat ad Thucydidis aut Titi Liuii historiam, multa desiderabit, multis offendetur. Quam multa praetermittunt Euangelistae! quam multa tribus verbis attingunt! quam multis locis non conuenit ordo! quam multis locis inter se videntur pugnare! Haec poterant lectoris animum alienare ac fidem abrogare lectioni. Contra, qui scripserunt humanas historias, quam solliciti sunt vnde rem exordiantur! quam curant ne quid praeter decorum, ne quid parum probabile, ne quid inconsistens aut absurdum narrent! Tum qua euidentia rem subiiciunt oculis, quibus delitiis deliniunt ac retinent animum lectoris, ne quid obrepat tedii! Atqui horum elaborata monumenta magna ex parte interciderunt, et quae supersunt, nec ab omnibus et sine fide leguntur. Quis est enim vsque adeo credulus qui confirmet in Tito Liuio nihil esse falsae narrationis? Verum tot hominum milia reperta sunt, quae mallent decies mortem oppetere quam admittere in Euangelicis literis vnicam esse falsam sententiam. Ex his an non palam agnoscimus rem non esse potestatis aut prudentiae humanae sed virtutis diuinae? Latens vis est in pharmaco, quod, semel infusum corpori, se sparsit per vniuersas orbis nationes veluti per omnia membra. Habemus causam quur Euangelica veritas intra tam paucos annos per homines humiles, omni seuitiae genere rebellante mundo, sese sparserit per vniuersum orbem. Nunc vero subierit alicui demirari qua ratione factum sit vt propioribus seculis, quum mundus haberet principes Christianos, episcopos doctos, opulentos magnaque autoritate praeditos, sic in angustum contracta sit ditio Christi. Nam huius rei comperta causa, fortasse citius inueniretur remedium.

Sed ego iamdudum oblitus mei, praefationis excedo limites. Redeo nunc ad nostrum medicum Lucam; quem, vt tibi non dubito fore commendatissimum, ita velim per te omnibus reddi commenda-

352. β: Annunciant *a*. 355. sui nominis *a*: nominis ipsius β. 363. mundi *om*. ε. 365. et *a*: *om*. ζ. 392. propioribus seculis *add*. β.

tiorem. Ait sapiens Ecclesiasticus, Honora medicum propter necessitatem. Quanto magis huic medico suus habendus est honos, qui tam efficax pharmacum exhibuit, quod nulli non est necessarium, nisi si quis est qui vacat omni crimine, nec opus habet vt seipso melior euadat! Erit autem et efficax, si pertaesi morbos nostros, pharmacum hoc frequenter arrodemus, si assidue commandemus, si traiiciemus in stomachum animi nostri, si non reuomemus quod sumptum est, sed in animi stomacho continuerimus, donec explicet vim suam, nosque totos in se transformet. Expertus sum hoc in meipso, parum esse fructus ex Euangelio si quis oscitanter ac perfunctorie legat. Sed si quis iugi et accurata meditatione in eo versetur, vim quandam sentiet qualem in nullis aliis libris.

Iam, vt hominum suspitionibus occurramus, quod singulas Euangeliorum Paraphrases singulis principibus dicauimus, casus est, non ambitio; siquidem idem nobis hic euenit quod in Epistolis Apostolicis. Quum scriberemus in Matthaeum, nihil minus expectabamus quam vt flagitaretur Ioannes ac mox Lucas. Nunc ne qua lacuna vacua videatur inter Euangelistas, addemus et Marcum. Quanquam qui diuersa Euangelia diuersis dicat, nihilo videatur facere absurdius quam diuus fecit Hieronymus, qui Prophetas etiam minores diuersis attribuit. Admonuimus alias ac rursus admonemus lectorem, ne plus tribuat nostrae Paraphrasi quam tribueret aliorum commentariis. Non enim in hoc scribimus Paraphrases, vt Euangelium excutiamus e manibus hominum, sed vt commodius et maiore cum fructu legatur: quemadmodum condiuntur cibi, quo libentius ac iucundius sumantur. Quin et illud mihi monendus est lector crassior, me nusquam in Paraphrasi loqui; ne quod sub Euangelistae persona modeste vereque dicitur, sub mea videatur arroganter dici.

Impartiat tibi Dominus Iesus spiritum suum, Rex inclyte, vt sub principe vere Christiano indies magis ac magis regnet floreatque veritas Euangelica.

Basileae, decimo Calen. Septembris Anno M.D.XXIII.

1382. FROM JOHN BOTZHEIM.

Leipzig MS. Constance.
EE. 16. 24 August 1523.

[An original letter, autograph throughout The year-date is amply confirmed by the contents.]

S. Congratulor tibi, suauissime praeceptor, ex animo, te esse pro quo habendo atque fouendo certent capita mundi et reges terrae, missis ad te vndequaque et diplomatis et muneribus, maiora praestituri si volueris. Non est de nihilo natus fauor Anglorum erga te,

1381. 401. *a LB*: est habendus θ. 406. animi nostri α: in intima pectoris β. 407. continuerimus α: continebimus δ. 410. quis *om.* ζ, *in fine lineae.* 419. fecit diuus θ. 424. maiori ζ. 432. Septemb. δ.

1381. 400. Ecclesiasticus] 38. 1.
415. Matthaeum] See Ep. 1255.
416. Ioannes] See Ep. 1333.
417. Marcum] See Ep. 1400.
420. alias] Cf. Ep. 1255. 38n.

1382. 2. certent capita mundi] Evidently Erasmus had written in the same strain as in Ep. 1386.
4. fauor Anglorum] Cf. Epp. 1383. 28–9, 1386. 49n.

cum tu etiam maiora ab illis merueris, tametsi plerumque pessima merces contingat a quibus optime sis meritus; sed memineris aliquid diuinae misericordie relinquendum esse quod remuneret vel condonet. Scribis numerosam multitudinem amicorum tibi et ab antiquo fuisse, et his aliquot accessisse. Scias hos omnes esse paucissimos, si comparaueris his quos venturis subinde seculis es habiturus. Inuitant te plures pro odiosissimo negotio tractando. Periculum est ne ferueat affectus, vt plus velint vindicatam iniuriam sui Regis quam auctam gloriam Christi.

Secretarii consilium placet. Is, quisquis est, consulit studio tuo salutari et quieti quam vbique praedicas. Dicèris conductum organum multorum papistarum, nec sine graui periculo tuorum librorum, qui vellicabuntur passim a quouis etiam cerdone. Meo consilio suspendes omnes illos ad vnum aut alterum annum, vt solebas hactenus; nisi malis esse signum, ad quem plurimi mittant spicula. Monitore non eges, cui plus satis est ingenii pro eo negotio.

Placet quod de theologis Louan⟨iensibus⟩ scribis; redigentur tandem quo digni sunt. De adeundo Gallo consule noctem. Olfacio esse quosdam ex Germanis apud Cesarem qui tibi male faueant, ex quibus vnum esse putant quendam Balthasarem, praepositum in Vualdkirch et canonicum Constan⟨tiensem⟩, qui nunc in Hispaniis agit in aula. D. Margarita furit in negotio Lutherano, id quod apud

12. iniuriam sui Regis] Cf. Ep. 1308. 9n.

14. Secretarii] Very likely Hezius: cf. Ep. 1339. 76.

16. papistarum] Cf. Ep. 1459. 94n.

18. suspendes] In the sense of Hor. *A. P.* 388.

19. solebas hactenus] Botzheim was perhaps thinking of the unpublished works mentioned in *Cat. Luc.* (I, p. 34. 16–22): which he had received a few months before. Earlier in the same (p. 3. 5–11) Erasmus had confessed that slow composition was not his practice.

22. de theologis] Probably such information as is given in Ep. 1383. 23–4.

23. adeundo Gallo] See Ep. 1375.

consule noctem] Perhaps cf. Man. 3. 194–8, Ov. *A. A.* 1. 251–2.

25. Balthasarem] Balth. Mercklin (c. 1479—28 May 1531) of Waldkirch, in the Elz valley, NE. of Freiburg. After education at Schlettstadt (see J. Gény, *Die Reichsstadt Schlettstadt*, 1900, pp. 91–3) he obtained a canonry in St. Simeon's at Trèves in 1495 (J. N. Hontheim, *Hist. Treuiren.* ii, 1750, p. 546); and later became Dean. In 1498 he matriculated at Bologna, and on 14 Aug. 1500 proceeded Decr. Dr. On returning home he obtained a canonry at Constance, and in 1507 was appointed one of Maximilian's councillors. The rest of his life was spent in Imperial service, and in 1527 he was Vice-Chancellor (VE. 479). In July 1520 he was at Vienna (VE. 204); in Sept. 1521 he tried ineffectually to get Lutheran books burnt at Constance (Bl. E. 35). From 1522 to 1527 he was with Charles in Spain; in 1528–9 he was sent on a mission to S. Germany and to attend the Diet of Spires; and in 1530 he accompanied Charles to Italy and the Diet of Augsburg. He acquired much preferment; including the provostship of Waldkirch 1508, a canonry at Brixen, the administration of Hildesheim, and the see of Malta 1527. On 18 Sept. 1527 the Chapter of Constance elected him coadjutor-bp., and on 9 March 1529 he succeeded to the see on the resignation of Hugo of Hohenlandenberg (Ep. 1316. 12n).

See Knod 2362, and ADB. xxi. 445. His correspondence, which is detailed with care in EE, shows that he was a friend of Vadianus, Zasius, and Pirckheimer. Erasmus had some acquaintance with him later, and dedicated to him an edition of Algerus of Liège, Freiburg, Jo. Faber Emmeus, 1530.

27. D. Margarita] In spite of acts of mercy (cf. Ep. 1358. 26n), she was probably regarded as generally supporting Hulst and Egmondanus at this time: cf. Ep. 1383. 21–3.

nos facit Faber et per hunc aliquot episcopi et principes; sunt tamen ex his qui pili faciant. Certo scio illum extorsisse pecuniam Ferdinandi ad te missam vt corrumparis; nam integer nolueras. Metitur Erasmum ex se, qui tanto Iudae constantior est quod non reiitiat pecuniam receptam, sed indies augeat mercedem suae pertinatiae. Is ascitus est in aulam Ferdinandi. Reuersus nunc agit Const⟨antiae⟩ quoad res suas componat. Nam multo aere alieno grauatus est, vt etiam superet Eppendorphium.

Concoquitur apud nos denuo tragoedia de reiiciendo Vannio, non sine tumultuoso murmure, tametsi in secretis inter paucos res agatur. Proximis litteris intelliges. Populus et maior pars senatus fauent Vannio; fidunt Faber et sui plurimum auxiliis et Verulani Episcopi et aliorum qui Caesaris nomine hic agunt Constantie. Subodoratur tumultus, sed intra quindecim dies, si quid agetur, scies. De disputatione Oecolampadii hactenus scire non potui finem; nec dabatur oportunitas conueniendi eum qui litteras tuas reddidit.

Ad solennem diui Barptolomei receperam hospitio Cronebergium aduenam, nec prius a me visum nec cognitum. Is abiit Tygurum: cui adhibueram ducem viae meum Martinum eo die. De exustis tribus monachis Bruxellae delata est nuda historia Norimberge excusa, quam audio propediem prodituram accuratissime conscriptam. De Hutteno sedando placet institutum; cetera placebant omnia. Nuntius eadem hora qua tuas reddidit, extorserat litteras meas, si quas ad te haberem mittendas. Nunc audio Tyguri conuenisse legatos Eluetiorum omnium pro tractando negotio Lutheri. Lucernenses insaniunt contra Tygurinos; vellent esse perditos. Intellexi tamen Bernenses, Suitenses, Glarianos, Basilienses, Schaffhusenses colludere cum Tygurinis; nam hii non pessime fauere negotio dicuntur. Expectabimus quid sit futurum. Postquam Frobenius quicquam absoluerit, cura vt habeam.

Quid hoc est, mi Erasme, quod dicis, 'Si propius abesses, inuiserem te'? Si vales et faues Botzhemo, iter erit breue; si secus,

28. Faber] Cf. VE. 354 and Zw. E². 310.

29. pecuniam] See Ep. 1376. 14–16.

33. in aulam] This appointment, of which there is no mention in a letter from Constance, 27 July 1523 (Zw. E². 310 = Bl. E. 56), had no doubt been announced recently. In a letter of 5 July, printed by Friedensburg from the Vienna Archives in *Arch. f. Ref.-Gesch.* v (1908), 314–16, Faber answers Ferdinand's invitation, practically accepting it and sending an agent to negotiate the conditions. Cf. Ep. 1388. 8–9.

34. aere alieno] As the result of his visit to Rome in 1521–2; see I. Staub, *J. Fabri*, 1911, p. 170. The position was perhaps not unusual; for Erasmus was not ashamed to confess to it under somewhat similar circumstances (Ep. 1434. 24, 59).

36. Vannio] See Ep. 1335. 44n; and Bl. E. 55. In a letter of 28 Aug. Botzheim gives further details to Vadianus (VE. 360).

39. Verulani] See Ep. 1282 introd.

42. disputatione] See Ep. 1384. 49n.

44. Cronebergium] See Ep. 1331. 56n.

46. meum Martinum] Another servant; cf. Ep. 1361. 2.

47. historia] See Ep. 1384. 2n.

49. sedando] By replying to the *Expostulatio*. A draft of the *Spongia* had perhaps been sent to Botzheim.

cetera] Perhaps the application to the authorities at Zurich: Ep. 1379.

51. conuenisse legatos] This information was incorrect. A national council to consider the religious situation had recently been suggested by Nic. Wattenwyl (Ep. 1264 introd.; see Zw. E². 311); but nothing came of the proposal. The invitations to the second Disputation at Zurich were not issued till 12 Oct. 1523: see B. J. Kidd, *Documents of the Continental Reformation*, 1911, pp. 408–9.

quoduis, quantumuis proximum, erit longissimum. Expectat te mansio tua superne cum fumario fabrefacta. Expectat te tuus Botzhemus; qui, si posset, imperaret profectionem tuam Constantiam. Vnum est vini periculum; cetera pro tua humanitate boni consulta fore non diffido. Vale felicissime.

Ipso Barptolomei solenni. 1.5.2.3.

Tuus Botzhemus.

Faber sub die Corpori Christi dicato volens Lindaui habere concionem ad populum, postquam conscendisset pulpitum seu suggestum, coepit strui turrim inuincibilem contra aliquot doctrinas Lutheri, qui, dum vehementius propugnat, plausibilius irridetur. Tum postea intra paucos dies leui quodam vento vastatur turris illa Fabrilis; quod cum vidisset quidam amicus, scripsit hoc hexastichon, quod appositum vides.

Omnium doctiss⟨imo⟩ viro, domino D. Erasmo Roterodamo, praeceptori chariss⟨imo⟩. Basileae.

1383. To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 276. ⟨Basle.⟩
O^2 p. 176: Lond. xxx. 33: LB. App. 471. 29 August ⟨1523⟩.

[1523, because of the *Spongia*: also, because evidently in sequence with Ep. 1376.]

Aegranvs solet exaggerare omnia, quanquam nihil adhuc accidit mihi indignius hoc facto Hutteni. Hanc technam struxit Heinricus Epphendorpius, qui omnia sua consilia miscuerat cum Hutteno, quum esset Basileae. Vterque debebat animam; visum est illis hac via posse extundi ducentos florenos ab amicis Erasmi. Et extorsissent aliquid, nisi obstitissem: nam olfeci technam. Cum viderent nihil extorqueri posse, saltem a typographo voluerunt paululum abradere. Neuter fecit odio mei, quum de vtroque sim bene meritus, sed amore praedae. Nunc ab aliis quibusdam extorserunt sexcentos florenos et triginta. Huttenus habet ducentos; iuuenis, cuius nomine bellum indictum, quadringentos; Epphendorpius legatus triginta. Fauit alea, et haec sors attulit ei lucrum nonaginta. Isti habentur hic pro honestis viris. Spongiam meam qua Hutteno respondeo, iam pene excudit Frobenius. Itaque sero mones: quanquam respondeo contemptim.

1383. *Pro titulo* ERASMVS BILIBALDO SVO S. P. *add.* O^2 (P. O^2: D. *Lond.* PIRCKHEIMERO *ante* SVO *add. LB.*) 2. Henricus O^2. 6. obstitissem *scripsi*: obstitisses *P*: obstitisset *Böcking* (*HE.* 329).

1382. 61. mansio tua] See Ep. 1342. 342.
fumario] Cf. Epp. 1248. 10n, 1342. 345.
63. vini periculum] Cf. Ep. 1342. 438–41.
67. Corpori Christi] 4 June. The incident is narrated with detail in Bl. E. 55, of 25 June: unfortunately only in epitome at this point. Faber had been 'plebanus' of St. Stephen's at Lindau since 1516: see Staub *op. cit.*, p. 19, and cf. VE. 184.
73. hexastichon] Not now preserved with the MS.

1383. 4. debebat animam] Cf. Ep. 1437. 49.
7. typographo] Froben.
10. ducentos] This sum was reported to be in Hutten's possession at his death; cf. Zw. E^2. 320 = HE. 350.
11. iuuenis] Can Hartmuth of Cronberg (Ep. 1331. 56n) be intended?
13. Spongiam] Ep. 1378.

Emserum existimabam esse defunctum. Simile quiddam accidit mihi Louanii. Scripseram Hardmanno Gaudano, qui praeter vtriusque linguae litteraturam non vulgarem Lutetiae primam lauream meruit, familiariter de rebus ad ipsum pertinentibus, nec credebam fore vt vlli suorum eas litteras ostenderet. Epistola circumfertur excusa. In ea, vt scribunt, taxantur Franciscus Hulstus et Ecmondanus Carmelita, quibus Caesar et Pontifex regnum commisit exurendi Lutheranos. Nondum vidi epistolam. Pontifex imposuit silentium Ecmondano : itaque mussant theologi.

Nescio an tibi scripserim de tragoedia exorta in Anglia. Iniecta erat Regi suspicio me adfuisse Luthero in nouo ludicro libello. Ea de causa misi famulum. Is rediit omnibus foelicissime gestis. Rex excusat sese ; et item Cardinalis. Amicis veteribus accreuit et amor et numerus. Donarunt famulo supra triginta florenos. Buschius Hutteno furiosior, semper a me laudatus et humaniter acceptus Basileae, certe nullo verbo a me laesus, excudit nescio quid in me ; quod fortassis exibit hisce nundinis. Huiusmodi conciliant non optimam famam Germaniae. Nihil stolidius. Principes omnes hortantur in Lutherum. Ego autem non scribam, aut ita scribam vt qui pugnant pro regno Pharisaico, malint me siluisse.

Bene vale, 4. Cal. Sept.

Erasmus tuus.

Ornatiss. D. Bilibaldo, senatori Norimberg.

1384. To Ulrich Zwingli.

Zurich MS. F. 42. 70. Basle.
Hess ii. 566. 31 August ⟨1523⟩.

[An autograph, in the Central Library at Zurich : written in haste, so that it is difficult to decipher. A few words (ll. 25, 94) need correction, and there is an error of a not uncommon type (cf. Ep. 1054 introd.) in the address. At the foot of f. 2 a copy of the letter is written, continuing on to f. 2 v° and surrounding the address : by the xvii^c. hand in which the manuscript of Ep. 1436 is written at Basle. From similarity of lacunae I had inferred that the writer was J. C. Füssli, who was the first to publish this letter in full, in his *Epist. ab Eccl. Heluet. Reformatoribus scriptae*, 1742 ; but Dr. Escher of Zurich showed me that Füssli's handwriting was entirely different. Hess' text, which like Füssli's has gaps, was not

17. Harmanno O^2 : Hermanno *Lond.* Goudano *LB.* 22. Egmondanus O^2. 24. Egmondano O^2. 37. Erasmus . . . 38. Norimberg *om.* O^2.

16. Simile quiddam] The implication is perhaps that Emser's translation of Henry VIII (cf. Ep. 1308. 9n) had been printed without his knowledge.

17. Scripseram] Ep. 1345.

18. Lutetiae] See Ep. 1238. 24n.

24. imposuit silentium] Cf. Ep. 1359. 2n.

26. suspicio] Cf. Ep. 1367. 3–4.

libello] His reply to Henry VIII : see Ep. 1308. 9n.

27. famulum] L. Algoet ; see Ep. 1373. 1n.

Rex] For these letters, which were doubtless of about the same date as Epp. 1366,7, cf. Epp. 1386. 34, 1408. 21–3.

28. Amicis] Cf. Ep. 1382. 4–9.

31. excudit nescio quid] Cf. Epp. 1386.28, 1406.48–50, 1437.170, 1466.27. It seems that nothing of the kind was printed ; but for another publication attributed by Erasmus to Busch see Epp. 1397 introd., 1496. 89n. Busch's hostility to Erasmus had begun some months earlier (LE^2. 631).

34. in Lutherum] Cf. Epp. 1324, 1338, 1367, 1386. 5, 1387 ; and *Cat. Luc.* (1, p. 35. 11–20). For earlier invitations see Epp. 1180, 1213.

taken from the original, which he supposed to have perished; nor can it have been taken from Füssli, since it supplies some of his gaps, but misses some words which he prints. The difficulty of the manuscript may be judged from the fact that even Köhler's text in Zw. E². is not perfect. Some extracts are given by J. H. Hottinger in *Primitiae Heidelbergenses*, 1659, p. 220, and in *Hist. eccl. N. T. sec. xvi*, ii, 1665, pp. 28–31.

The last paragraphs are a postscript written on 1 Sept.; cf. l. 49n. The year-date is easily supplied from the contents. The letter indicates that Zwingli was now becoming critical of Erasmus, and that the sympathy which had hitherto existed between them was coming to an end. It is in fact the last which survives of their correspondence, though Erasmus wrote again soon: see Zw. E² 319, Zwingli to Oecolampadius, 11 Oct. 1523, 'Erasmus pridem bis ad nos scripsit, de te honestam in vtraque epistola faciens mentionem. Vna enim sic ait, "Oecolampadius apud nos triumphat".']

S., optime Zwingli. Grata mihi fuit tue epistole confabulatio. Rumor huc allatus est etiam tercium illum Augustinensem exustum postrid. Visitationis. Nam pridie eius diei exusti sunt duo. Quorum mortem an deplorare debeam nescio. Certe summa et inaudita constantia mortui sunt, non ob articulos sed ob paradoxa Lutheri: pro quibus ego mori nolim, quia non intelligo. Scio pro Christo mori gloriosum esse. Nunquam defuit piis afflictio, sed affliguntur et impii. Et πολύτεχνος est ille qui se subinde transfigurat in angelum lucis. Et rarum est donum discretio spirituum. Lutherus proponit quaedam enigmata in spetiem absurda: 'omnia opera sanctorum esse peccata, que indigent ignoscente Dei misericordia'; 'liberum arbitrium esse nomen inane'; 'sola fide iustificari hominem, opera nihil ad rem facere'. De his contendere, quomodo velit intelligi Lutherus, non video quem fructum adferat. Deinde video in plerisque illi addictis miram peruicaciam. Et in Lutheri scriptis quantum maledicentiae, sepe preter rem. Ista me cogunt subdubitare de spiritu illorum; quem ob causam, cui faueo, velim esse syncerum. Nullum monitorem ferunt; imo moniti se referunt in partem diuersam et inuoluunt hominem quauis occasione. Appellas me contatorem. Obsecro te, quid velles me facere? Adhuc que scripsi, libere scripsi. Et sicubi sum blandior, non

---

1. epistole] Perhaps the letter mentioned in Ep. 1496. 13.

2. Augustinensem] Cf. Ep. 1382. 46–9. The allusion is to the burning at Brussels on 1 July—after confinement at Vilvorde since July 1522—of two Austin friars from Antwerp, Henry Vos and John van den Esschen, by the inquisitors, on the ground that they had embraced some of Luther's opinions. A third, whose name is unknown, was condemned, but not burnt at the same time; and his fate is uncertain. For the rumour reported here cf. LE². 684 and n, also Herminjard 75. Two German narratives of the event and one Latin—all printed at the time—are reprinted with elaborate introductions by F. Pijper in *Bibl. Reform. Neerlandica*, viii, 1911, 1–114; see also Fredericq iv. 140–8, v. 775. Prefixed to the Latin narrative, which gives the date incorrectly as 30 June, is an unsigned and unaddressed letter from an eyewitness, dated Brussels, 10 July 1523. It has been suggested (cf. Pijper pp. 24,5) that this was written to Erasmus: but there is no evidence in either direction. A brief account of the affair is given by Erasmus in a letter of 1 July 1529 (Lond. xxiv. 4, LB. 1060). See also O. Clemen, *Beitr. z. Reformationsgesch.* i, 1900, 40–52.

3. Visitationis] Mariae: 2 July.

11. esse peccata] See Art. 31 of Luther's *Assertio* (Ep. 1203. 25n); and cf. Epp. 1195. 64n, 1225. 334–5.

12. liberum arbitrium] See Art. 36 of the *Assertio*.

sola fide] Cf. Ep. 1195. 63n.

20. contatorem] Köhler notes that this word is used by Glareanus in an interesting diagnosis of Erasmus' position, written to Zwingli, 20 Jan.

prodo veritatem Euangelicam, sed assero qua licet. De hoc Pontifice conceperam bonam quandam spem. Nunc vereor ne me fallat. Et tamen hunc admonui officii sui; blandius quidem, sed ita credebam expedire. Scripsi illi priuatim prolixam epistolam liberrime. Nihil respondet: vereor ne sit offensus. Eam si legisses, diceres me non esse blandum, quum se dat occasio. Et liberior essem si viderem me profecturum. Dementiae est tibi perniciem accersere, si nulli prosis. Ego florentissimam regionem reliqui, ne miscerer negocio Pharisaico. Nam alia lege non licuisset illic viuere. Et ea est valetudo mea vt non possim quouis loco viuere. Pontificia tyrannis nec his placet quibus displicet Lutherus. Episcopos ex patribus factos principes prophanos, et cum monarchis colludere, quis non videt, quis non dolet?

Hec mihi non vno loco dicta sunt. Que nunc aguntur, video recta ad tumultum tendere. Eius finis qui sit futurus nescio. Mundus est plenus pessimis. Hi semper erumpunt excitata rerum tempestate. Satis admonui episcopos, satis principes, vel in libello de Principe; homo nullius autoritatis. Quid me velles facere preterea? Etiamsi vitam contemnerem, non video quid esset insuper faciundum. Tu in nonnullis dissentis a Luthero. Dissentit et Oecolampadius. An ego propter illius doctrinam obiiciam me meosque libros periculis? Omnia recusaui que mihi hoc nomine offerebantur, vt aduersus illum scriberem. A Pontifice, a Cesare, a regibus et principibus, a doctissimis etiam et charissimis amicis huc prouocor. Et tamen certum est aut non scribere, aut ita scribere vt mea scriptio non sit placitura Phariseis. Non est opus vt testibus citatis tibi ius asseras admonendi mei. Eruditorum admonitio mihi semper fuit gratissima. Oecolampadius proposuerat

25. expedire *MS.*

1523, from Basle (Zw. E^2. 270: quoted also in Ep. 1327 introd.): 'Erasmus quid scripserit, in manu omnium est. Senex est, quiescere vellet. Sed vtraque pars eum trahere conatur. Ille humanis sectionibus adesse non vult. Et quis eum trahat? Quem fugiat videt; quem sequatur non item. Christum omnes eius libri sonant. Ac magis verisimile Lutherum studiis Erasmi adiutum quam Erasmum illius. Timidus est quia cunctator. Nunquam quicquam ex illius ore audio quod non Christum sonet. Opiniones humanas quasdam habet. Francis plus fauere videtur quam Germanis, quanquam omnes adiuuat ex aequo. Displicent ei concionatores quidam, qui et tibi placere non possunt: qui cum indocti sint Lutherique causam adiuuare volunt, non modo non adiuuant, sed etiam Euangelio nocent. Lutheranus esse non vult Erasmus, sed neque Antilutheranus: nisi adeo flagelletur ab iis vt ferre amplius nequeat. Mirum vero cur Germani adeo Erasmo infensi sint, quos adeo literis illustrauit: cum tamen pulchellus ille Aleander per totam Germaniam, aut certe magnam portionem, prope vt insultans victor iuerit, a nemine lesus, multos interea ledens. Fumi sunt minae hae. In innocentem Erasmum saeuiunt, et propterea nunc de eo tales rumores spargunt.'

23. conceperam] Cf. Ep. 1314. 12.

25. epistolam] Ep. 1352.

Nihil respondet] Cf. Ep. 1416. 26; and Ep. 1690, 'Egi . . . per litteras cum Adriano Pontifice: coniicio non placuisse consilium, vel ex hoc quia nihil respondit'.

26. offensus] Cf. Ep. 1496. 55–8.

29. florentissimam] For Erasmus' appreciation of Brabant see Epp. 1111. 77–9, 1208. 1n, 1221, 1237.

reliqui] See Ep. 1242 introd.

39. de Principe] See Epp. 393, 853.

46. huc prouocor] Cf. Ep. 1383. 34n.

49. admonitio] Cf. Ep. 1076. 6n.

Oecolampadius] Köhler's note elucidates this episode. In defence of the Evangelical party Oecolampadius had issued *Conclusiones*, which he was

quedam disputanda, iamque schedas prodiderat. Iussus est in aliud tempus prorogare. Nunc permissus est disputare quum volet. Vir optimus est, sed impatiens monitoris, quamuis amici. Scripsit ad illum Lutherus, sibi narratum illum enarrare Esaiam, me vehementer obstetisse; quum nemo magis faueat Oecolampadio. Addit mihi non multum tribuendum in his que sunt spiritus. Hoc quid sit non intelligo. Adiicit me veluti Mosen eduxisse Israhelem ex Aegypto, ceterum moriturum in campestribus. Vtinam ipse sit Iesus qui perducat omnes in terram promissionis!

Expostulatio Hutteni non est reddita, nisi posteaquam iam esset vulgata multis exemplaribus, et ambiret typographos. Ego illi non inuideo tuorum ciuium fauorem. Miror tamen quo nomine faueant. Tanquam Lutherano? Nemo magis officit cause Euangelicae. Ob bonas litteras? Nullus eque nocuit bonis litteris. Imo libellus ille scriptus sine causa in amicum multam inuidiam conciliabit nomini Germanico. Quid enim barbarius quam tot fictis criminibus incessere amicum bene cupientem ipsi ac de ipso bene meritum? Scio illum instinctu alieno fecisse, et hoc fuisse per quosdam agitatum, vt ab amicis meis extorqueretur pecunia. De ceteris illius factis non disputo. Satis nota sunt. Sed amiciciam colunt etiam piratae. Respondimus illi; imo non respondimus, sed impudentem calumniam a nobis depulimus. Magis me mouet causa Euangelica ac bonarum litterarum quam mea iniuria. Nihil moror illorum amiciciam qui tali delectantur ingenio. Nulli non persuasum est hic, quicquid isthic habet fauoris, te autore nactum esse, vtcunque tu tergiuersaris. Aliquid mali ille potest adferre vestre ciuitati, boni nihil. Porro quod auxerit maledicum libellum, ipse narrauit Oecolampadius. Quanquam, vt illius video ingenium, ille non desinet furere, non tam meo malo quam bonarum litterarum. Quod si non desinet,

fragili querens illidere dentem,
Illidet solido.

Tu curabis hominem cohercendum, si putes hoc interesse et politioris

prepared to maintain on 16 Aug. The Town Council and the University interfered; but on 30 Aug. the opposition of the former was withdrawn, and the Disputation took place next day.

53. Lutherus] LE². 674. 18–39, of 20 June 1523. Erasmus' quotation is not verbal, but gives the sense: somewhat increasing its acerbity. The letter evidently caused him annoyance; for he returns to it in his postscript, l. 87: see also Ep. 1397. 9–10. It was perhaps to counteract this utterance of his leader that on 8 Sept. 1523 Melanchthon too wrote to Oecolampadius (Oec. E. ii. 12), a letter carried by a young law-student, Hieronymus Schurtz, who was returning from Wittenberg to Basle: 'Sperat et cum Erasmo se congressurum: quod ego cum ob alia vellem, tum ob hoc maxime, vt fides homini fieret alienissimos nos esse ab Hutteni consiliis, semperque studuisse ne labefactaretur eius dignitas. Vides nos minime molliculis auribus esse, qui dissimulauerimus (cf. ME. 253) tot eius parum amicas epistolas.'

55. spiritus] So Burer had reported from Wittenberg, 30 June 1521 (BRE. 206): 'Aiunt Erasmum nondum eum spiritum nactum esse quem habeat Lutherus'.

59. Expostulatio] See Ep. 1356. 63n. See also Pellican's letter of 30 Nov. quoted in Ep. 1242 introd.

61. ciuium fauorem] For Erasmus' action against Hutten at Zurich see Ep. 1379.

quo nomine faueant] This passage is reproduced in Ep. 1389. 54–9.

70. Respondimus] See Ep. 1376.

74. te autore] Cf. Ep. 1376. 29–30.

76. auxerit] Cf. Ep. 1378. 22n.

80. fragili] Cf. Hor. *S.* 2. 1. 77,8.

litteraturae et cause Euangelice et nominis Germanici, quandoquidem vulgus hodie Germanos vocat quicunque Germanice loquuntur.

Oecolampadius heri disputauit, et quidem feliciter, disputaturus denuo proximo Dominico. Lutherus scripsit ad Oecolampadium mihi non multum esse tribuendum in his que sunt spiritus. Velim hoc ex ⟨te⟩ discere, doctissime Zwingli, quis sit ille spiritus. Nam videor mihi fere omnia docuisse que docet Lutherus, nisi quod non tam atrociter, quodque abstinui a quibusdam enigmatis et paradoxis: vnde cupiam plurimum denique fructum enasci, sed ego malo fructum magis presentem. Valde grauat istos inuidia, quod vos prebetis palam copiam omnibus contradicendi. Precor vt Dominus Iesus dirigat ac bene fortunet spiritum vestrum.

Quod Hilarius meus dixit, per te potuisse premi libellum Hutteni, si voluisses, ex suo animo dixit, non ex meis mandatis. Bene vale. Basilee. prid. Cal. Septembr.

Erasmus tuus plusquam ex tempore.

Eruditiss. D. Ioanni Zwinglio. Thuregii.

1385. To Henry VIII.

Opus Epistolarum p. 760. Basle.
N. p. 725 : Lond. xx. 35 : LB. 657. 4 September 1523.

[Written to accompany the presentation copy of the Paraphrase on St. Luke (Ep. 1381).]

ERASMVS ROT. HENRICO ANGLIAE REGI S. D.

Serenissime Rex, de tuae maiestatis in me studio Thomas Morus mihi scripsit rem longe quidem gratissimam, sed minime nouam. Quo magis intelligo mihi totis viribus adnitendum vt et meritis et votis tuae maiestatis aliquando satisfaciam. Sunt hic magni rerum motus vel parturitiones potius, quid pariturae nescio, nec simplex dissidium est. Oblique moliuntur qui fauent Caesari, contra qui Gallo. Quin et Lutheriani videntur nouos sumpsisse spiritus; contra, principes saeuiunt. Christus det felicem exitum.

Venit ad te Lucas medicus, aeternae salutis artifex. Eum tua maiestas comiter accipiet, meque numerabit inter eos qui ipsi cupiunt et optant omnia laeta feliciaque. Molior aliquid aduersus noua dogmata; sed non ausim aedere, nisi relicta Germania, ne cadam priusquam descendam in harenam. Bene valeat tua maiestas. Basil. prid. non. Sept. Anno M.D.XXIII.

1384. 94. p̄bebis *MS.* 98. Septembr. *corr. Erasmus, pro* Oct., *quod prius scripserat.* 1385. 7. *H Lond.* : Lutherani N^2 *LB.* 14. Anno *add. N.*

1384. 84. Germanos] Cf. Ep. 321. 13n. For the wide extension given to the term see bk. 1 of Irenicus' *Germaniae Exegesis* (Ep. 877. 1n); and cf. my *Age of Erasmus*, p. 265.
87. proximo Dominico] 6 Sept.
Lutherus] Cf. ll. 52–7.
96. Hilarius] See Ep. 1257. 13n.

1385. 1. Morus] His letter is lost.
11. aduersus noua dogmata] Perhaps the *De Libero Arbitrio*: of which Erasmus later sent the first draft for Henry to see (Ep. 1430. 12). Cf. also Epp. 1358. 3, 1386. 21–3, 1397. 14–15.
12. relicta Germania] See Ep. 1353. 254n.

1386. To ⟨Theodoric Hezius ?⟩.

Vatican MS. Reg. Lat. 2023, f. 151. Basle.
de Nolhac p. 114. 16 September 1523.

[A xvi^c copy, in a secretarial hand, among the papers of Sadoleto in the Vatican: endorsed by him, 'Exemplum literarum Erasmi'. From the resemblance to Ep. 1383 there can be no doubt that the letter is by Erasmus; but the person addressed cannot be identified with certainty. Evidently he was some one closely connected with the Papal court; but he can hardly be Sadoleto, who was not in Rome at this time (see S. Ritter, *Un umanista teologo*, 1912, pp. 12,13), and whose acquaintance with Erasmus, or at least correspondence, had not yet begun. de Nolhac conjectures Peter Barbirius, who as Adrian's chaplain enjoyed great influence with him, and to whom Erasmus was accustomed to write confidentially. But in view of the deception practised upon Erasmus by Barbirius, during Adrian's lifetime (see Erasmus' letter of 22 Aug. 1534, printed by Miaskowski, *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, 334) the secretary, Hezius (Ep. 1339), is perhaps more likely. It is easy to suppose that either of them may have had a copy made to send to Sadoleto: though I have no indication of intimacy between them.]

Non possum litteris tibi satis significare praesentem huius regionis et horum temporum statum; aut ego nihil video, aut aliquid monstri alitur inter multas regiones et ciuitates quasdam precipuas. Ex hoc famulo multa disces quae litteris mandare tutum non est. Hortaris vt scribam in Lutherum; atqui iam id feci, non semel testatus me ab ea factione semper fuisse ac fore alienissimum. Testor me quoscumque potui dehortatum ab ea factione et semper dehortaturum, idque feci et facio sedulo, nec sine fructu. Id est cur potissimum in me fremunt Lutherani. Promiserant enim sibi triumphum si vel siluissem, vt possent abuti apud populum meo nomine. Vix ceperam scribere librum in illum; mox ad odorem eius rei ceperunt plane furere, adeo vt sit mihi relinquenda Germania; quam vtinam numquam vidissem!

Nec habeo quo fugiam. A Gallia—nam eo Rex ipse me vocat magnis promissis—excludit bellum. In Anglia non libet viuere, hic non licet. Non ferunt vllum verbum dici in Lutherum; periculum est ne fiam martyr, antequam promerear lauream martyrii. Illi omnia scribunt Germanice: cum populo nobis res est. Non ignorabam quam pertinaces inimicos haberem in ista parte; et tamen, ne factiosus essem, ausus sum totam Germaniam in me prouocare, citius periturus quam adiutor futurus dissidii. Non pigebit scribere in Lutherum; sed vereor ne mea scriptio et mihi capitis periculum accersat et nouos tumultus excitet. Nam totum odium in me deriuabitur; quando nunc etiam mihi potissimum

5. *Punctum addidi post* feci: *post* semel *maluit de Nolhac.*

3. monstri] Cf. Ep. 1406. 59–60.
4. famulo] Cf. Ep. 1387. 4n.
6. testatus] Cf. Epp. 1033. 192–3, 1143, 1275. 22n, 1352. 63–4.
7. dehortatum] Cf. Ep. 1275. 21n.
11. librum] Cf. Epp. 1275. 20n, 1358. 3–6, 1385. 11n.
12. furere] Cf. Ep. 1422. 54n.
relinquenda Germania] See Ep. 1353. 254n
15. bellum] Cf. Ep. 1345. 3n.
In Anglia] Cf. Epp. 451. 19, 1432. 67–9. This reluctance was perhaps due to the climate, or to the insular position: hardly, as this letter shows further on, to lack of warmth on the part of his friends. But for other motives cf. Ep. 597. 51 and nn.
18. Germanice] Cf. Ep. 1313. 85n.
21. Non pigebit] Cf. Ep. 1385. 11–13.

imputant quod res ipsorum non omnino succedit vt volunt: iam viceramus, inquiunt, nisi Erasmus principes in nos animasset. Ex libello Huthenico potest estimari quibus conuiciis debachaturi sunt in caput meum. Buschius est Huteno multo virulentior; et is scribit in me, et interim in Brabantia et Colonia theologi et monachi me publice vocant hereticum. Ego tamen nullis contumeliis dimoueri potui a recto statu.

Interim sic moderatus sum mea vt omnes integri probent, vt principes mihi etiam gratias agant quod ex libris meis profecerint. Nuper scripsit ad me Rex Angliae et Cardinalis Eboracen⟨sis⟩, preter multos episcopos; Rex Galliae nuperrime, additis propria manu duobus versibus; Caesar pridem, Ferdinandus nuper bis, misso etiam honorario munere. In Germania deus essem, si vellem impugnare potestatem Pontificis, quam plane decreuerunt subuertere plerique. Ego semper illam tueor dictis ac scriptis. Pro his itaque laboribus, pro hac constantia in recto statu, pro neglectis tot amicitiis doctorum apud Germanos, pro accersitis periculis hoc feram praemii, vt Stunicis et similibus sycophantis obiiciar Romae?

Ego, quicquid fiet, nec mutabo sinceritatem conscientiae nec in vlla⟨m⟩ factionem me deflectam; nec seiungar ab Ecclesia Romana, nec vllius principis humani opem implorabo. Potuissem ledere existimationem Pontificis, sed absit vt ego vtar Sathanae potestate. Cupio, et vtinam possim, prodesse omnibus, et maxime iis quorum auctoritas prodest omnibus.

De fortuna non sum anxie sollicitus. Angli dant quantum volo; Rex Galliae offert duo milia annue litteris aliqua ex parte propria manu scriptis. In Sanctissimi D. N. sinceritate mihi summa fiducia est; cui illud promittes meo nomine, siue venio Romam siue non venio, me in parte Catholica constantissime futurum. Certe animus est Romae, nec vsquam libentius huius corpusculi sarcinam deposuero.

Ba⟨si⟩leae sextodecimo Kal. Octobris, M D XXIII.

1387. From Ennio Filonardi.

Leipzig MS. — Constance.
EE. 17. — 23 September 1523.

[An original letter: by a secretary, except ll. 17–18, which are by the Bishop himself. The contents suggest, and Ep. 1392 shows, that the news of Adrian VI's death on 14 Sept., had not yet reached Switzerland.]

27. libello Huthenico] The *Expostulatio*: see Ep. 1356. 63n.
28. Buschius] See Ep. 1383. 31n.
34. Rex Angliae] Cf. Ep. 1383. 27n.
35. Rex Galliae] Ep. 1375: the offer mentioned in l. 50 was probably made verbally through the bearer, Cl. Cantiuncula (Ep. 852. 80n).
36. Caesar] Ep. 1270.
Ferdinandus] Ep. 1343 is the only one extant.
37. munere] Cf. Ep. 1376. 15n.
49. Angli dant] In occasional gifts; in addition to his regular pensions from Aldington and from Lord Mountjoy. In the letter of 22 Aug. 1534 quoted above, Erasmus says of Longlond: 'Aliquot annis sponte misit quindecim angelatos, post misit viginti'. For contributions to his income from friends in general at this time cf. I, p. 45. 1–5.
51. Sanctissimi D. N.] Adrian VI; news of whose death had not yet reached Basle. Cf. Ep. 1387 introd.

REVEREN⟨DE⟩ DOMINE HON⟨ORANDE⟩.

COMMEN⟨DATIONEM⟩. Litteras D. Vestrae R. vna cum annexis ad Vrbem hodie cum summa animi consolatione recepi: quas, vt cupit et petit, omni qua fieri poterit diligentia cum aliis meis Romam fideliter perferendas curabo. Quod eiusdem familiari prestiti, parum extitit, cum D. Vestrae R. virtutibus et laudibus maiora debeam.

Si R. D. Vestra excogitare posset remedia opportuna ad Lutheranam heresim quanto citius extinguendam, de illisque Sanctissimum D. N. informaret, meque, si placeret, certiorem redderet, arbitrarer rebus et eius gloriae apud ipsius Sanctitatem plurimum profuturum.

Si aliud contigerit vbi D. Vestrae R. obsequi valeam, rogo officia mea non negligat, meque in dies in eius seruitia ardentiorem inueniet; precipuam enim spem in D. Vestra R. reposui, si eandem in Vrbe in excelso et debito honore iuxta Pontificis mentem et commune desiderium videre licuerit. Et sic eidem anima et corpore semper me commendo, trado, dedo et offero, vt foelix viuat.

Ex Constantia. XXIII. Septembris. M.D.XXIII.

V. R. D. obsequentiss⟨imus⟩ frater,
E. episcopus Verulanus.

Reueren⟨do⟩ D. meo obseruandissimo D. Erasmo Roterodamo, sacrae paginae doc⟨tori⟩ vnico. Basileae.

1388. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 88. — Basle.
O^2 p. 134: Lond. xxx. 10: LB. 658. — 25 September 1523.

[The year-date is amply confirmed by the contents.]

ERASMVS ROTERODAMVS M. CONRADO GOCLENIO S.

QVVM per Hilarium expectem literas tuas, mi Gocleni, non est quod nunc magnopere scribam. Ne quid te cruciet aliorum successus, sed expecta feliciora: quamquam non video quur istius fortunae te magnopere poeniteat. De Viue miror. Scripsit mihi se cogitare de

1388. TIT. O^1 *LB*: EIDEM *ante* M. *add.* O^2. 1. O^2: expecto O^1.

1387. 1. Litteras] not extant.
annexis] One of these was Ep. 1386.
4. familiari] Possibly John Hovius (Ep. 867. 177n), who is mentioned in Ep. 1424. 7 as known to Filonardi. Cf. also Ep. 1386. 4; and see Ep. 1349. 23n.
6. R. D.] reuerenda dominatio.
remedia] The request made here had perhaps been suggested to Filonardi from Rome.
1388. 1. Hilarium] See Ep. 1257. 13n.
3. feliciora] For Goclenius' dissatisfaction now with his position at Louvain cf. Epp. 1435. 1–6, 1437. 179–81.
4. Viue] After writing Ep. 1362 he went once more to England, on his way to Spain (cf. Ep. 927 introd.). He had reached Oxford by 12 Sept.; for on that date the University wrote to Wolsey, expressing satisfaction with him (Arch. Univ. FF, no. 120 = Bodl. MS. 282). The letter mentioned here is not extant. It was perhaps written in the first flush of disappointment about the amount of his salary, and at finding the University not so flourishing as he had hoped: cf. letters of the University to Wolsey and More, 8 June 1523 (ibid. nos. 117, 118), 'Pauperes enim sumus. Olim singuli nostrum annuum stipendium habuimus, aliqui a nobilibus, nonnulli ab his qui monasteriis presunt, plurimi a presbyteris quibus ruri sunt sacerdotia. Nunc vero tantum abest vt in hoc perstemus, vt

reditu in Brabantiam. Quod si verum est, opinor sexaginta libras propositas esse pro sexaginta angelatis. Aiunt etiam Parisiis exustum esse quendam. Saeuit et Ferdinandus mire in Lutheranos: in eius aulam Faber meus, Constantiensis Vicarius, ascitus est ingenti salario.

Gratum fuit quod scripsisti de rebus nouis. Non dubito quin Spongia iam ad vos perlata sit. Huttenus excessit e rebus humanis 29. die Augusti: cuius morte periit magna ex parte meae Spongiae gratia. Tumultus rerum vndique cooriens cogit nos hic adhuc sedere hanc hyemem. Quod si literas nuper a Roma allatas maturius accepissem, iam iter ingressus fuissem. Haec hyems, vt spero, dabit finem malis. Gallo male metuo. Faueo Principi meo; sed nullum video finem, si procedat imperii dilatatio.

'Εγέλασα τουτο⟨υ⟩ὶ 'Αντωνίου simplicitatem. Venit huc vt emeret libros, deponeret τὸ σχῆμα, denique et τοῦ γαμεῖν; nec habebat obulum. Admoneo te ne cum hoc inauspicato criminum genere multum habeas commertii. Admonui et olim ne valde inplicareris τῶν Γερμάνων amicitiis; sunt equus Seianus. Bene vale, ac magno animo perage Musarum negotium: fortuna aliunde affulgebit. De Francisco rursus admoneo ne quid rerum mearum illi committas.

Basileae 7. Calend. Octobr. Anno 1523.

---

illi quibus debeant solitum stipendium dare recusant. Abbates enim suos monachos domum accersunt, nobiles suos liberos, presbiteri suos consanguineos. Sic minuitur scholasticorum numerus, sic ruunt aule nostre, sic frigescunt omnes liberales discipline. Collegia solum perseuerant: que si quid soluere cogantur, cum solum habeant quantum sufficit in victum suo scholasticorum numero, necesse erit aut ipsa vna labi aut socios aliquot eiici' (118).

5. libras] The sense requires a smaller coin than the angel; probably the French livre which was equivalent to the florin current (cf. Ep. 436. 5n). In the exchange of the day £1 English = 3 angels = 7 or 8 florins current. For payments to Erasmus in livres see Epp. 179, 181 introdd.

6. etiam] In addition to the Brussels martyrs: for whom see Ep. 1384. 2n.

7. exustum] Jo. Vallière, an illiterate hermit of Falaise in Normandy, aged c. 40, was burnt at Paris, 8 Aug. 1523, for declaring that Christ was the son of Joseph and Mary: see *Journal d'un bourgeois de Paris*, ed. V. L. Bourrilly, 1910, pp. 397–8.

8. Faber] Cf. 1382. 33n.

11. Spongia] See Ep. 1378.

12. 29. die Augusti] Erasmus repeats this in Ep. 1389. 6: but the exact date of Hutten's death has never been established. In reporting the event from Basle just about this time Cantiuncula gives 31 Aug. (HE. 335), Basil Amerbach 1 Sept. (HE. 351).

13. gratia] Cf. Ep. 1389. 1.

adhuc sedere] Instead of leaving Germany as he had planned: cf. Ep. 1353. 254n.

14. literas] One of them is answered by Ep. 1386.

16. malis] Cf. Ep. 1345. 3–5.

18. 'Αντωνίου] Perhaps cf. Ep. 1363. 3n. Ep. 1437. 205 shows that he was a Franciscan.

22. amicitiis] Cf. Epp. 1244. 36n, 1389. 36, 1437. 98, 1512. 23–5.

equus Seianus] i.e. fataliter infelices. See *Adag.* 997, citing Gell. 3. 9: of a horse belonging to Cn. Seius, 'eiusmodi quodam fato vt . . . possessor . . . cum omni domo ad internicionem vsque deperiret'.

24. Francisco] Berckman. For Vives' and Erasmus' continued distrust of him cf. Epp. 1362. 56, 1488. 39–41, 1494. 32–6, 1507, 1513. 37–44, 1531. 25–6, 1560.

1389. To the Reader.

Spongia, f°. a².

⟨Basle.⟩
⟨c. October 1523.⟩

[The preface to the second edition of the *Spongia*: see Ep. 1378. A conjectural date can be assigned from Ep. 1397. 3–4; which states also that this edition consisted of 3,000 copies.]

ERASMVS ROTERODAMVS CANDIDO LECTORI S. D.

Hvtteni decessus gratiae nonnihil detraxit nostrae Spongiae, si tamen huiusmodi libellorum vlla est gratia. Nam si praescissem, aut non respondissem aut respondissem aliter; nunc quaedam insunt quae solus Huttenus erat intellecturus. Cui Spongiam nondum arbitror fuisse perlectam: quod tamen affirmauere quidam, siquidem Huttenus periit vigesimo nono die mensis Augusti, atque eodem ferme tempore Frobenius Spongiam finiit quo ille vitam. Atque vtinam mors, quemadmodum Hutteno contigit satis felix, quippe quae miserum tot malis vel exemit vrgentibus vel subduxit imminentibus, ita contigisset aliquanto maturior! videlicet prius quam huc amentiae deuenisset, vt libello tam sycophantico tantum inuidiae tantumque labis conciliaret tum sibi tum bonis literis, tum negocio Euangelico, tum Germanico denique nomini: nam hic minima malorum portio redit ad me. Quanquam si rectis iudiciis homines ducerentur, non aequum esset quenquam iniquiorem fieri bonis literis, si quis extitit qui his peruerse vtatur: nec Euangelico negocio, cui sese Huttenus impudenter ingessit, quum illum vt hostem suae causae auersaretur etiam Lutherus; multo vero iniquius ex vnius vitio totius gentis ingenium aestimare. Habuit Scythia suum Anacharsidem, et multos bliteos genuerunt Athenae. Ab hoc sane dedecore praeter omnem causam violatae amicitiae vindicassem amicum, nisi quidam etiam studio curassent ne colloqueremur. Nunc illud certe mihi gratulor, quod hactenus licuerit tueri veterem illam meam in respondendo moderationem. Etenim si me Huttenus repetisset—quod facturus erat, opinor, si vixisset, vel quia semel perfricuerat os, vel quia non erant defuturi qui plaustrum, quod aiunt, percellerent—, sensisset meam responsionem vere nihil aliud fuisse quam spongiam.

Ac per me quidem Hutteni manes placide quiescent, modo ne posthumo quopiam libello mortuus etiam mordeat, aut exoriatur aliquis qui tragoediam redintegret. Mihi videtur hactenus plus satis insanitum. Postea quam quod factum est, id infectum fieri non potest, superest vt malum, quoad licet, sepeliatur. Et quoniam haud male consulunt qui monent vt ex malis, si quid inest boni, decerpamus, ego primum ex hoc incommodo illud excerpam commodi: ero posthac in suscipiendis amicitiis contantior, in colendis cautior, in praedicando parcior, in commendando circunspectior. Quid enim vetat me, iuxta Solonis celebre dictum, quotidie addiscen-

1. gratiae] Cf. Ep. 1388. 13.
4. solus Huttenus] Cf. Ep. 1033 introd.
6. vigesimo nono] Cf. Ep. 1388. 12n.
22. ne colloqueremur] But cf. Ep. 1331. 57n.
25. repetisset] Cf. Ep. 1378 22.
27. plaustrum] See *Adag.* 513.
36. amicitiis] Cf. Ep. 1388. 22.
38. Solonis] Cf. *Adag.* 760

tem aliquid senescere? Porro iuuentus hinc admoneri potest vt non minus bonae menti studeat quam bonis literis, vt impotentes animi cupiditates rationis freno moderetur: nam multi suis vitiis primum blandientes, scorta et comessationes condonant adolescentiae, aleam ac profusionem putant esse nobilitatis. Interea decrescit res, crescit aes alienum, periclitatur fama, perit fauor principum quorum benignitate alebantur. Mox egestas inuitat ad rapinam. Ac primum latrocinio belli titulus praetexitur, deinde vbi luxui veluti Danaidum dolio nihil sufficit, venitur ad perdita consilia, vt iam inter amicum et inimicum nullum sit discrimen, quoties inhiatur praedae. Tandem animus velut equus excusso sessore praeceps fertur in exitium. Tametsi de Hutteno non perinde admiror; cuius quam omnia pene consilia fuerint inconsulta, notius est quam vellem. In his cogor desiderare iudicium, qui hominem ad agendam insanam fabulam protruserunt in proscenium, qui nunc etiam tam insulso spectaculo applaudunt. Videri volunt fauere bonis literis: nemo mortalium his magis nocuit. Impense studiosi sunt Lutheri: non poterant huius causam magis laedere. Amabant Huttenum: nullus hostis plus mali dedit Hutteno. Oderunt hostes Lutheri: nullus adhuc illis exhibuit spectaculum iucundius. Sunt admodum Germani: trecentis annis nemo magis offecit nomini Germanico.

Neque vero me fallit quo consilio, per quos haec est acta fabula. Sum quidem simplici praeditus ingenio minimeque suspicaci: sed non vsqueadeo nullo naso sum, nec in tantum stipes aut fungus, vt solus non sentiam quod sentiunt omnes. Verum, si licebit hactenus defunctum esse pugna gladiatoria, cupio nescire quod scio et obliuisci quod memini. Sed vereor ne per quosdam huiusmodi tragoediarum nimium amantes non liceat: qui cum non ignorent quam ciuiliter tractarim Huttenum in Spongia, tamen non pudet istos iactare me post extinctum Huttenum aedidisse libellum, veluti cum laruis luctaturum. Hutteni Expostulationi statim respondi in mense Iulio. Vidit manum meam Ioannes Frobenius, cumque hoc alii nonnulli. Excusurus erat, sed nec praela tum vacabant, et mihi consultius est visum differri, ne ante nondinas alia prodiret criminatio, cui non liceret respondere. Iam quum constet Huttenum perisse die quo dictum est, in insulula quadam, quae longe est supra Thuregium, quum constet Spongiam a Frobenio ad Id. August. coeptam, tertio die Septemb. absolutam, qui fieri potest vt ego post obitum Hutteni Spongiam aediderim? praesertim quum Hutteni mors fuerit, vt scribunt, subita. Supputa tempus quo rumor huc adferendus erat etiam per veredarium, et inspice diem quo iam missae erant sarcinae: non inuenies quatuor horas ad aedendam Spongiam. Iam hinc aestima quantum habeant frontis qui haec iactant. Quod si prodiderit sese de quo suspicor, sentiet quam non toto pectore oderim Huttenum.

Bene vale, lector, et nostro malo doctus sape.

---

46. belli titulus] Cf. Ep. 1168. 19n.

54. fauere bonis literis] With this passage cf. Ep. 1384. 61–5.

58. Germani] Cf. Ep. 1129. 22n.

74. insulula] Ufnau, in the Eastern arm of the Lake of Zurich. It belongs to the Abbey of Einsiedeln.

82. de quo suspicor] Either Brunfels (cf. Ep. 1406. 121–4); or Herm. Busch (cf. Ep. 1383. 30–2).

1390. To John Vlatten.

Tusculanae Quaestiones, f°. a² (a). Basle.
N. p. 1203 : Lond. xxviii. 18 : LB. App. 499. ⟨c. October⟩ 1523.
Gouda MS. 1324, f. 145 v° (β).

[The preface to an edition of Cicero's *Tusculanae Quaestiones*, Basle, Froben, Nov. 1523 (a). There is a later issue, perhaps authorized by Erasmus, Basle, 1536 (BEr¹.), which I have not seen. Subsequently this preface was included among Erasmus' letters in N; cf. Epp. 1000 introd., 1013.

It is found also in one of the Gouda manuscripts (App. 9); where, however, one page, ll. 12–40, is missing. But though the manuscript has a few variants of note, they are hardly sufficient to make it clear that, as in some other cases (cf. Epp. 325, 1193, 1206, 1225, 1239), the copyist was not following the printed text of a, with which it agrees in the title and in l. 57. Even the dates at the end are very likely conjectural, obtained from the colophon of a. For these reasons, though it is probably nearly contemporary (see vol. i, p. 612), the manuscript has no great value. For convenience I have placed it as β at the end of the sigla, after LB.

Erasmus' work was perhaps begun at Louvain; for one of the manuscripts that he used for this edition was borrowed from Julian Carbo (†c. 1523), an Austin canon of St. John's near St. Trond in 1500 (Mazarine MS. 1565 *fin.*), then of Thronus beatae Mariae, at Owen near Herentals, and later confessor to the nunnery of Jericho in Brussels: an enthusiast for Cicero, whose works he had copied out almost complete with his own hand, though not very accurately (see Horawitz v. 51, 72). The task of collating manuscripts having been entrusted to servant-pupils, Erasmus' part of deciding between variant readings and adding notes cost him only two or three days (ll. 6–17).

For his earlier work at Cicero see Epp. 152, 1013.

John of Vlatten or Flatten († 11 June 1562) belonged to a branch of the Merode family which took its name from the village of Vlatten, near Zulpich, sw. of Cologne. He matriculated at Cologne 17 July 1516 as 'Dns. Wlaten, beate Marie Aquensis canonicus': preferment which he had already received on 30 June 1515 from Duke John III of Juliers (l. 143), who on 26 Jan. 1517 appointed him also 'scholaster' at St. Mary's. In 1519 Vlatten was B.A. at Cologne, and then studied law, 1521–4, at Orleans, Paris, and Freiburg: during which period he received, 23 Dec. 1521, the provostship of St. Martin's at Cranenburg, w. of Cleves. At Freiburg (ll. 121–2) he renewed his acquaintance with Erasmus, perhaps begun in 1520 (cf. Ep. 1170. 47), and met Conrad Heresbach (Ep. 1316); who dedicated his Strabo, Basle, Val. Curio, March 1523, to Vlatten as a patron to whom he was deeply indebted. By 1524 he had become counsellor to the Duke of Cleves (Ep. 1467). In 1525–6 he went to Bologna to renew his legal studies (Knod 4005); and visited Rome. On return he resumed his duties as counsellor, and was employed for the remainder of his life on political and diplomatic affairs; retaining, however, his position as 'scholaster' as late as 1536. In 1535 he was given the provostship of Xanten, in 1541 that of St. Mary's at Aachen, in 1544 that of Kerpen, w. of Cologne, in exchange for Xanten; and in 1554 he succeeded Gogreff as Chancellor of Juliers.

His friendship with Erasmus lasted unbroken. The *Ciceronianus* was dedicated to him in 1528; and in return he sent a 'puteus argenteus' which was among Erasmus' possessions in 1534 (Basle MS. C. VIª. 71, f. 4; printed by L. Sieber, *Mobiliar des Erasmus*, 1891, p. 7: cf. EE. 85). In 1532–3, when Duke John undertook a visitation of the churches in Cleves and Juliers, with a view to the introduction of moderate reform, Vlatten persuaded Erasmus to send a *consilium* in general terms (EE. 183; cf. LB. App. 512); in return for which the Duke, who since 1529 had been inviting Erasmus to settle in his dominions (EE. 105), granted him an annual pension of 30 florins. But a request for more specific recommendations met with no response (LB. App. 373).

In consequence of these relations Vlatten, when he became Chancellor, was at variance with the Lutherans; especially with Hamelmann, who endeavoured to bring him to a new 'interpretation' of Duke John's 'Erasmian' ordinances for church government. See Hamelmann's *Geschichtl. Werke*, ed. K. Löffler, ii (1913), 238–50, 276, 284–5.

For Vlatten's life see ADB. xl. 87–9, and an excellent article by O. R. Redlich in *Zs. d. berg. Geschichtsvereins*, xli (1908), 160–84, prefixed to some intimate letters to him from Conrad Heresbach, 1524–36; also EE and Mas. E.]

ERASMVS ROT. CLARISSIMO D. IOANNI VLATTENO, PRAEPOSITO ECCLESIAE CRANENBVRGENSIS ET SCHOLASTERI AQVENSI, S. D.

QVVM Ioannes Frobenius, vir ornatiss⟨ime⟩, adornaret suis typis excudere Tusculanas Quaestiones M. Tullii, meque rogasset vt hic aliquid adderem opellae meae, quo liber exiret aliqua recentis vtilitatis accessione commendatus; eo lubentius hanc suscepi prouinciam, quod pluribus iam annis mihi nihil aut perpusillum commercii cum Musis mansuetioribus fuisset. Itaque conferendorum exemplarium negocio famulis delegato, iudicandi parteis mihi sumpsi; totoque opere non oscitanter perlecto, digessi versus carminum, quae ille quidem non sine exemplo Platonis et Aristotelis ex Graecis Lātinisque poetis, sed propemodum ad taedium vsque, congerit. Vbi variabant exemplaria, vel quod probabatur amplexi sumus; vel, si videbatur anceps iudicium, vtranque lectionem seruauimus, alteram in contextu, alteram in spatio marginis. Nonnulla citra codicum suffragium restituimus, sed nec admodum multa, et ibi duntaxat vbi res homini docto et exercitato non esset obscura: nonnihil etiam scholiorum adiecimus. Dum haec ago, bidui triduiue dispendium facere necesse fuit in aliis studiis, quibus rem Euangelicam vtcunque promouemus.

Atque huius dispendii adeo me non poenituit, vt in votis sit, si liceat, ad veteres illos amicos remigrare, ac menses aliquot cum illis familiariter viuere. Tantum fructus me sensi percepisse ex his libris relectis, non tantum ob stili rubiginem abstergendam (quanquam hoc quoque nonnihil est, meo quidem iudicio) verum multo magis ob animi cupiditates moderandas refrenandasque. Quoties inter legendum expuebam in stolidos istos, qui in Cicerone nihil praeclarum esse dictitant praeter verborum phaleras! Quam illic est varia lectio voluminum, quae doctissimi Graeci de recte beateque viuendo reliquerunt! quanta vis, quanta copia salubrium ac sanctissimorum praeceptorum! quanta cognitio quantaque memoria priscarum simul et recentium historiarum! Tum autem, quam altae cogitationes de vera hominis felicitate, quae plane declarant illum hoc egisse quod docebat! Iam vero in explicandis rebus procul a communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant Romana lingua tractari posse, quae perspicuitas, qui candor, quae facilitas, quae copia, quae denique festiuitas!

Philosophiam, quae primum in rerum naturalium contemplatione occupata procul aberat a vita communi, Socrates primus in terras atque etiam in domos deduxisse legitur. Plato et Aristoteles conati sunt eam et in aulas regum et in senatum et in ipsa tribunalia

TIT. CLARISSIMO D. αβ (CRANEBVRGENSIS β): *om. N.* PRAEPOSITO . . . AQVENSI αβ (CRANEBVRGENSIS β): *om. N.* 1. ornatissimus β. 2. M. α: Marci β. 4. hanc prouinciam eo lubentius suscepi β.

7. famulis] For Erasmus' employment of servant-pupils to help him in his work cf. *Cat. Luc.* (1, p. 44. 40); and see Ep. 1766n.

17. aliis studiis] Cf. Epp. 1391, 1393, 1400, 1414, 1426, 1427.

producere. M. vero Tullius mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse: cuius opera sic loqui didicit vt promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque huius generis tam multos libros scripsit vir ille difficillimis temporibus summoque reip⟨ublicae⟩ tumultu, quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Et non pudet nos nostrarum confabulationum atque conuiuiorum, quum videamus homines ethnicos tam sanctis commentationibus et ocium, quod dabat reip⟨ublicae⟩ calamitas, transegisse? nec ab ineptis voluptatibus quaesiuisse mentis auocamenta, sed a sanctissimis philosophiae praeceptis petiisse remedium?

Quid aliis accidat nescio; me legentem sic afficere solet M. Tullius, praesertim vbi de bene viuendo disserit, vt dubitare non possim quin illud pectus vnde ista prodierunt, aliqua diuinitas occuparit. Atque hoc meum iudicium mihi magis blanditur, quoties animo reputo quam immensa sit, quamque inaestimabilis aeterni numinis benignitas: quam quidam ex ingenio, opinor, suo nimis in angustum contrahere conantur. Vbi nunc agat anima Ciceronis, fortasse non est humani iudicii pronunciare. Me certe non admodum auersum habituri sunt in ferendis calculis, qui sperant illum apud superos quietam vitam agere. Nulli dubium esse potest quin crediderit aliquod esse numen, quo nihil esse posset neque maius neque melius. Porro quid senserit de animorum immortalitate, quid de diuersa sorte praemiisque vitae futurae, tum quanta fuerit syncerae conscientiae fiducia, si non satis declarant tot eius libri, certe vel vna illa epistola satis arguit, quam ad Octauium scribit, iam, vt apparet, destinata morte.

Si Iudaeis ante proditum Euangelium sufficiebat ad salutem rudis quaedam et confusa de rebus diuinis credulitas, quid vetat quo minus ethnico, cui ne Mosi quidem lex erat cognita, rudior etiam cognitio profuerit ad salutem, praesertim quum vita fuerit integra, nec integra solum verumetiam sancta? Perpauci Iudaei ante lucem exortam Euangelii nouerant exacte Filium ac Spiritum Sanctum, multi non credebant resurrectionem corporum; nec tamen ideo de illorum salute desperatum est a maioribus. Quid si ethnicus tantum hoc credat, Deum quem persuasum habet esse omnipotentem, sapientissimum et optimum, aliqua ratione subuenturum bonis et vlturum malos, quae ipsi videatur quam maxime accommoda? Quod si quis obiiciat vitae maculas, equidem arbitror nec Iob nec Melchisedec omnibus omnino vitiis caruisse per omnem vitam. Sed excusandum non est quod immolauit idolis. Id fortasse fecit, sed non ex suo iudicio verum ex consuetudine publica: quae quoniam legibus etiam erat confirmata, non poterat conuelli. Nam esse conficta quae de diis ferebantur, vel ex Ennii sacra historia poterat

42. Atqui β. 50. M. α: Marcus β. 52. pectus illud β. 56. Ciceronis anima β. 57. auersum αβ: aduersum *N*. 58. sunt β: sint α. aputt β. 64. scribit ad octauium augustum β. 70–1. exortam lucem β. 78. Melchisedech β.

64. epistola] This letter to Octavius or Octavianus has ms. authority, but is now generally recognized as spurious: Teuffel, *Gesch. Röm. Lit.*, 1890, § 188. 5.

82. Ennii sacra historia] Translated or adapted from a similar work of Euhemerus of Agrigentum (*fl.* 304). It is mentioned by Cic. *N. D.* 1. 119, Aug. *Ciu. Dei*, 7. 26. See Teuffel, *op. cit.*, § 103. 6.

cognoscere. Sed oportebat vel vitae iactura populi stulticiam coarguere. Tantum roboris nec ipsis aderat Apostolis, priusquam hauserant coelestem spiritum, vt impudens sit hoc exigere a M. Tullio.

Verum hac de re liberum esto suum cuique iudicium. Ad illos crassos redeo, qui praeter inanem verborum tinnitum nihil magni credunt esse in libris Ciceronis. Qui fieri potest vt tot res eruditas tam dilucide, tam copiose, tanto cum affectu explicet, nisi penitus intelligat quod scribit ? Quis autem sumpsit huiusmodi libros in manum quin surrexerit animo sedatiore ? Quis tam accessit moerens qui non abierit hilarior ? Geri videtur quod legis, nec secus afflat animum tuum quidam orationis ἐνθουσιασμός, quam si ex viuo ipsius pectore ac felicissimo illo ore manantem audires. Quamobrem mihi saepe videri solet, inter omnia quae in vsum vitae mortalium industria reperit, nihil esse vtilius quam vsum literarum, nec vllam artem praestantiorem opificio typographorum. Quid enim felicius quam cum eloquentissimis simul ac sanctissimis viris, quoties lubitum est, confabulari ? neque minus habere perspectum illorum, qui ante tot annos vixerunt, ingenium, mores, cogitationes, studia, facta quam si multis annis egisses cum illis consuetudinem ?

Nunquam mihi magis probatum est illud Quintiliani, Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere coeperit. Mihi puero minus arridebat Cicero quam Seneca ; iamque natus eram annos viginti, priusquam ferrem diutinam eius lectionem, cum caeteri pene omnes placerent. An aetatis progressu profecerim nescio : certe nunquam mihi magis placuit Cicero, tum quum adamarem illa studia, quam nunc placuit seni ; non tantum ob diuinam quandam orationis felicitatem, verum etiam ob pectoris eruditi sanctimoniam. Profecto meum afflauit animum, meque mihi reddidit meliorem. Itaque non dubitem hortari iuuentutem, vt in huius libris euoluendis atque etiam ediscendis bonas horas collocent, potius quam in rixosis ac pugnacibus libellis, quibus nunc vndique scatent omnia. Me vero, tametsi iam vergente aetate, nec pudebit nec pigebit, simulatque extricaro me ab his quae sunt in manibus, cum meo Cicerone redire in gratiam, pristinamque familiaritatem, nimium multis annis intermissam, renouare menses aliquot.

Visum est autem hoc, quicquid est operae, tibi dicare, multis ac magnis dotibus ornatissime Vlattene, siue vt hoc argumento declararem, mihi nondum excidisse suauissimam illam consuetudinem, qua mihi primum Friburgi singularis humanitas tua raraque morum dexteritas cognita perspectaque est : siue vt haberes hos Ciceronis libros emendatiores, quos literariae pubi iuberes praelegi. Nam scholae quoque curam potissimum ad te pertinere dicebas. Caeterum isthic esse ranarum chorum quae bonis obstrepant literis, mirum

85. a M. α : ab ethnico β. 86–7. crassos illos β. 88. esse credunt β. 90. quod α : quae β. 91. manum α : manus β. 93. enthusiasmos β. 96. repperit β. 98. ac α : et β. 103. (fateor) *post* puero *add.* β. 120. nondum mihi β.

102. Quintiliani] *Inst.* 10. 1. 112.
103. Mihi puero] Perhaps under the influence of Jerome : cf. Ep. 325. 69–70.
121. Friburgi] See p. 262.

videri non debet, quum hae nusquam desint, quae cantionem illam occinant e vetere comoedia, Βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ. At istis fortiter neglectis oportet ea sequi quae maxime sunt in rem iuuentutis. Ad id praecipue conducet si ludo praeficiatur aliquis non minus bonis moribus quam bonis literis praeditus, cui salarium augeatur pro merito. Is primum iactis vtriusque linguae fundamentis, optimos quosque autores praelegat, hoc est M. Tullium et vt quisque est M. Tullio proximus. Ex poetis deligat castos: caeterum ex his qui lectu digni sunt ob eruditionem sed perniciosi ob obscoenitatem (quo de genere est Martialis), excerpenda censeo quae pueris tuto praelegi possint.

Sed de his fortassis alias plura: quanquam nemo rectius consulet quam Leonardus Pricardus, vir et eruditione varia et morum integritate, et multo rerum vsu consultissimus. Conradum Heresbachium nobis ereptum dolerem—dispeream enim si quicquam adhuc vidi illo iuuene absolutius, siue spectes vtriusque linguae peritiam siue felicitatem ingenii, siue morum comitatem integritati parem—, ni nossem et quos Midas reliquerit et quem Principem nactus sit patronum. Bene vale. Basileae: anno xv^c 23.

1391. To Theobald Bietricius.

Virg. Lauret. Liturgia, f°. a². ⟨Basle.⟩
⟨c. October 1523.⟩

[The preface to Erasmus' *Virginis matris apud Lauretum cultae Liturgia*, Basle, Froben, Nov. 1523: a mass written at the request of the friend to whom it was addressed, and apparently the first ever composed for that famous cult since the reputed location of the Sacred House at Loretto in 1295. Erasmus' work found such favour that on 20 April 1524, during his visit to Besançon (see Ep. 1440. 4n), the Archbishop, Antony de Vergy, issued a diploma from his castle at Gy, between Besançon and Gray, granting forty days remission of penance to all who should make use of it within his diocese. This encouragement and the continued pressure of Bietricius (cf. Ep. 1534. 19) moved Erasmus to enlarge the Liturgy by adding a *Concio*; and it was printed again by Froben, in May 1525, with a new preface to Bietricius (Ep. 1573), substituted for this, and the Archbishop's diploma included. On this second edition is based the Venice reprint, Nic. Zopinus, 1526 (see BEr¹.). There is another Froben issue, with the second preface, in the volume *De pueris statim ac liberaliter instituendis*, Sept. 1529. See U. Chevalier, *Notre-Dame de Lorette*, 1906, pp. 311–12, 324–5; and Jos. Zeller in *Theol. Quartalschrift*, xc, 1908, pp. 280–4. The cult of Loretto made great progress in popular esteem during the latter half of the fifteenth century. Chevalier shows (p. 206) that the earliest public recognition of the miraculous translation of the Sacred House is by a Bull of Paul II, 1470; and (p. 19) that the precise dates at the end of the

127. Βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ α: Hic Greca β. 132. M. α: Marcum β. 133. M. *om.* β. his α: iis β 136. praelegi possint α: praelegantur β. 137. iis fortasse β. 144. Basileae: anno xv^c 23 *add.* β.

127. comoedia] Ar. *Ran.* 209.

131. vtriusque linguae] This recommendation of elementary Greek as a school subject is found in the first draft of the *De Ratione Studii* (LB. i. 521 B, as amplified in Aug. 1514); which, though not printed till 1511, was one of Erasmus' earliest compositions (see Ep. 66 introd.). Listrius at Zwolle had already advanced further: see Ep. 500. 21–2, but cf. Ep. 1140. 5n.

138. Pricardus] See Ep. 972 introd.

139. Heresbachium] See p. 131.

143. Principem] Duke John III of Juliers and, since 1521, of Cleves: see Ep. 829. 12n.

thirteenth century, which are assigned to the miraculous events, cannot be traced further back than 1525. The whole circumstances of the present composition give rise to interesting speculation. Zeller points out that the course of Erasmus' known movements in Italy, 1506–9, makes it improbable that he should have visited Loretto. Possibly Bietricius, from whom the impulse certainly came, had made the pilgrimage from his distant parish and been impressed by what he had seen. It is noticeable that throughout the *Liturgia* Erasmus makes no allusion to the miraculous translation.

Theobald Bietricius was the parish-priest of Porrentruy, a little town 25 miles sw. of Basle, on the northern slopes of the Jura, which was formerly of some importance as the residence of the Bishop of Basle and one of the centres of his jurisdiction. The present dedication probably indicates that his acquaintance with Erasmus had begun in Basle. When Erasmus visited Besançon from Porrentruy in April 1524 (see Ep. 1440. 4n), Bietricius accompanied him and remained with him during his stay there. He continued a faithful friend to Erasmus: see his two letters of 21 July 1524 (Ep. 1468) and 11 Oct. 1526 (Ep. 1760). The latter is the last trace that I can find of him.]

ERASMVS ROTERODAMVS THEOBALDO BIETRICIO, PAROCHO BRVNTRVTENSIS ECCLESIAE, S. D.

I NVNC et expecta futurum vt Erasmus vel in medio foro saltet, si tu iubeas. Caeterum quo pauciores probaturi sunt tuum iudicium, hoc memento te mihi plus debere obsequii nomine. Vnum periculum video, ne Lauretana diua te canentem Bruntruti non exaudiat. Paulus non damnat hymnos, non damnat psalmum: modo qui psallit spiritu, psallat et mente. Sed tu in hoc ascitus es, vt prophetam agas, hoc est vt pastorem agas. Si opiliones crederent oues cantu pinguescere, nihil aliud quam canerent. Nunc, vt vides, quotidie educunt in pascua, nec domi patiuntur esurire. Non decet pastores ouium plus sapere quam pastores animorum. Educito ac reducito tu quoque gregem tuum, et inuenies pascua, pabulum et priuatim et publice suppeditante Euangelio. Noli dicere, Non sum doctor theologiae. Hoc ipsum quod Iesus tradidit, bona cum fiducia appone populo, et videbis hodie quoque ex paucis panibus ac pisciculis paucioribus saturari multa hominum milia. Bene vale.

1392. FROM ENNIO FILONARDI.

Leipzig MS. Constance.
EE. 18. 22 October 1523.

[An original letter, written and perhaps even signed by a secretary. The year-date is confirmed by the death of Adrian VI on 14 Sept. 1523.]

R. DOMINE HON⟨ORANDE⟩.

COMMEN⟨DATIONEM⟩. Postquam R. D. Vestrae litteras vna cum meis ad Vrbem transmiseram, importunam illius Sanctissimae me⟨moriae⟩ mortem incredibili cum merore sensi: quo casu omnes profecto condolere possumus et debemus, cum adhuc ignoremus quem ei similem et tantae bonitatis simus habituri.

Sed si R. D. Vestrae placeret illa ad cohercendum Lutheranum

1391. 4. te canentem] Ep. 1573 confirms the impression given here, that Bietricius was much interested in the musical part of his church services.

5. Paulus] Cf. 1 Cor. 14. 15, Eph. 5. 19.

1392. 1. litteras] Cf. Ep. 1387. 1–4.

tumultum consilia interea mihi aperire, quae iam scribit praefatae sanctissimae me⟨moriae⟩ Adriani vi significasse, vel reuocer vel permaneam, omnia futuro Pontifici vnanimiter insinuarem, et nihil omitterem quod ad eiusdem glorie augumentum fore cognoscerem; cui certe tantum afficior, vt occasionem desiderem qua eidem non vulgariter obsequi valeam, eique ad vitam vsque teneri fateor, et omne, quod in me ipsum, incrementum illi cuperem.

In negocio autem domini Io. Frobenii doleo vehementer talem non esse mihi facultatem, vt alias pro quodam monacho respondi. Quae si esset, R. D. non semel experta nouit me eidem nihil posse negare, cum eadem apud me etiam impossibilia queat; cui toto corde me offero atque commendo vt foeliciss⟨ime⟩ diu viuat.

Ex Constantia xxii. 8^{bris} M. D. xxiii.

V. R. D. obsequentiss.
E. episcopus Verulanus.

R. D. domino obseruan. D. Erasmo Eroterodomo, sacrae paginae doc⟨tori⟩ vnico etc.

1393. To Jostus Ludovicus Decius.

Precatio Dominica, f^{o}. a^{2}. Basle.
Lond. xxix. 46: LB. v. 1217. 24 October 1523.

[The preface to Erasmus' exposition of the *Precatio Dominica in septem portiones distributa*, composed at Decius' request (ll. 1–14, 35); 'opus recens ac modo natum et mox excusum', Basle, Froben, *s. a.* (*a*), obviously 1523, because of the date of the first German translation (*v. infra*), cf. also Ep. 1397. 12. I have collated also these Froben editions; a quarto of March 1533 (*β*), which is followed by an octavo of Nov. 1533; and an octavo of Aug. 1535 (*γ*). Those of 1523 and 1524 mentioned in BEr^{1}. I have not been able to see. The book at once became popular, and was translated into many languages: German, Strasburg, M. Flach, 1523; French, probably by Cantiuncula, Basle, 1524; English by Margaret Roper, 1524 (see Ep. 999. 174n); Bohemian by Andr. Strojek, 1526; Polish, probably by Hieronymus Spiczynski, 1533 (Miaskowski in *Jb. f. Philosophie* xv, 1901, p. 196n); Spanish 1549 and Dutch 1593 (see BEr^{1}.).

Ep. 1408. 36–7 shows that the book did not reach Decius at once: cf. p. 313.

Jostus Ludovicus Decius (c. 1485—26 Dec. 1545) was a native of Weissenburg in Lower Alsace. As he sometimes signs himself Dietz, his parents perhaps came from the town of that name on the Lahn (cf. Ep. 1005 introd.); or the name (as = Deutsch) may denote that he belonged to the strong German colony in Cracow. Of his education nothing is known. By the age of 14 he had migrated to Moravia; and in Sept. 1507 was at Schwaz on the Inn, perhaps learning mining. Thence he made his way to Cracow, to join other Weissenburgers settled there for trade; and entered the service of his compatriot, John Boner of Landau in the Palatinate, who was in the confidential employ of Sigismund, king of Poland, as administrator of salt mines. For fourteen years Decius worked under Boner, executing important commissions of many kinds, and travelling far and wide, frequently to Italy. His energy and practical ability were rewarded by his appointment in May 1520 as one of the royal secretaries. He was employed almost continuously upon state missions of varied character, during one of which he administered for a time the Duchy of Bari. Taking the opportunities thus offered, and making others for himself in commerce, he amassed great wealth; which he spent lavishly on the encouragement of art and learning. For some years he was

---

7. consilia] Cf. Ep. 1387. 6–7.
scribit] In answering Ep. 1387, Erasmus evidently had written as in Ep. 1376. 6–7.

14. Frobenii] Perhaps an application for a Papal privilege to reinforce Ferdinand's; cf. Ep. 1341. 10n.
15. monacho] Cf Ep. 1363. 3–7.

in partnership with the Cracow printer, John Haller; and his name appears frequently as author or patron among the productions of the Cracow presses. In Dec. 1521 he published three short works on Polish history; the last of which *De Sigismundi Regis temporibus*, down to 1516 (cf. SE. 235), is a valuable source for contemporary events, and tells also much of his own life.

In 1525 failing health compelled him to abate his travelling activity. On his estate at Wola Justovska, near Cracow, bought in 1528, he built a fine château in the style of the Italian Renaissance, and formed there a library of Greek and Latin books. At Kupferberg in Silesia he had another estate, near the copper-mines which he worked in partnership with the Fuggers and Turzos. He served Sigismund as administrator of the salt-mines at Wieliczka, and master of the mint at Thorn 1528–35; and in 1545 he carried out the re-roofing of the royal castle at Cracow. Besides this book of Erasmus others by Valentine Eck, Vadianus, and Mathias de Miechow were dedicated to him. At his request Ursinus Velius versified the *Oratio Dominica*, 1524: see also John Eck's *De sacrificio missae*, s.l., 1526. A Cracow edition of Erasmus' *De conscribendis epistolis*, 1523, is addressed to him by the printers. The friendship with Erasmus now formed, continued on easy terms; and on one occasion Decius wrote to him with his left hand when his right arm was broken (Ep. 1660). He introduced Erasmus to many of his Polish friends; and in 1532 gave him an annual pension of 20 florins (Basle MS. C. VIª. 71, f. 1).

See a careful and detailed dissertation by C. Römer, Breslau, 1874; R. Bartolomäus in *Altpreuss. Monatsschrift* xxxv, 1898, 49–111; *Acta Tomiciana*; Miaskowski, *op. cit.*; and EE.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS IODOCO SIVE IVSTO LVDOVICO VVISSENBERGENSI, SERENISS. POLONIAE REGIS A SECRETIS ET ORATORI, S. D.

NON abs re multis iam seculis Mimo illi applauditur, vir absolutissime, Rogando cogit, qui rogat potentior: verum is haud scio an in quenquam magis competat quam in te, qui tam eruditae epistolae munus tam elegans addideris, idque sic e longinquo missum vt recusare non liceret, nisi voluissem abiicere. Quid autem, non dicam a me qui sum plus satis expugnabilis, sed a quantumuis etiam difficili, non extorqueat talis epistola? tot machinis ad expugnandum animum instructa, blandiciis petax, argumentis vrgens, eruditione perstringens, eloquentia rapiens; sed nulla re violentior quam mira quadam et amabili modestia, quae tantum apud me valet vt non solum hanc rem et facilem et piam, verum etiam aliquid iniquius impetrare potuerit. Mox igitur vt tuae mihi redditae sunt literae—redditae sunt autem serius, hoc est sub Calendas Septembres—, arrepto calamo praestiti quod volebas. Erit hoc qualecunque et nostrae amicitiae et meae erga Polonicam, aut, si prisco vocabulo magis caperis, Sarmaticam, gentem beneuolentiae felix auspicium.

Genti gratulor, quae quum olim ob barbariem male audierit, nunc et literis et legibus et moribus et religione, et si quid aliud est quod

TIT. SIVE IVSTO *add.* β. VVISSENBVRGENSI β.

1. Mimo] Ps. Publ. Syrus: see his *Sententiae*, ed. O. Friedrich, 1880, pp. 97, 285.

4. munus] Among Erasmus' 'pocula inaurata minora' in 1534 was 'Aliud cum operculo, in summo habens insigne falcis. Donum Iusti Decii' (Basle MS. C. VIª. 71, f. 3: L. Sieber, *Mobiliar des Erasmus*, 1891, p. 6). It may have been given at this time; or later, when the friendship had developed. Another kind of present sent by Decius, to Vadianus in 1520, was 'vasculum salis geme (?) seu clari' (VE. 210).

16. Sarmaticam] Cf. Ep. 428. 41

a barbariei probro vindicet, sic floreat vt cum praecipuis ac laudatissimis nationibus certare possit. Quanquam et olim quum inter feros ac barbaros censerentur Sarmatae, tamen a morum censore Iuuenale integritatis nomine praelati sunt cultissimis Atheniensibus. Neque Sarmata, inquit, nec Thrax,

Qui sumpsit pennas, mediis sed natus Athenis.

Ne commemorem interim ditionis amplitudinem, Russos etiam albos et Lituanos complectentis; quibus omnibus latissime imperat a Vistula flumine ad Tauricam Chersonesum, a mari Balthico ad Carpathum montem Sigismundus Rex, quum omnibus magno Principe dignis dotibus excellens, tum multis ac magnis ex hoste Tartaro Moschoque relatis victoriis clarus: quibus haud scio an vllae magis fuerint necessariae tuendis Christianae ditionis limitibus.

Verum haec alias fortasse tempestiuius dicentur. Nunc accipe Precationem Dominicam in septem parteis digestam, vt et tu iubebas et ab aliis factitatum video: quanquam mihi duae postremae, 'Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo,' nihilo rectius videntur distractae quam si quis ex proxima, 'Et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris,' duas facere velit. Quod si tuae pietati parum erit septem diebus totam absoluere, potes (quod etiam a maioribus video factum) singulos dies in septem precandi tempora partiri. Bene vale.

Basileae, nono Calend. Nouemb. An. M.D. XXIII.

1394. From Nicholas of Hertogenbosch.

Leipzig MS. — Antwerp.
EE. 19. — 5 November 1523.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the contents. For Nicholas' present position see Ep. 616. 14n, and cf. Epp. 1299. 89-92, 1302. 86-7, 1358. 32-3.]

Sis saluus, domine mi et patrone Erasme. Oblato mihi praeter spem nuncio, non potui quin scriberem vel paucis de meis rebus. Eram iturus Liram, sed amici multis rationibus adegerunt me vt Antuerpiae aliquamdiu subsisterem sub oculis aduersariorum meorum, ne illis praeberem nouam gloriandi ansam. Itaque vsque ad natalem Christi continebo me in aluear io, domo magistri Petri Egidii; interim aliubi mihi prospiciam de habitatione commoda. Consilio tuo, spero, obsequar, non alio pacto aduersarios vlciscar quam honeste viuendo. Sed conquieuit multum eorum impetus morte summi Pontificis. Scribonius restitutus est; restitutus est et Cornelius Hoon, aduocatus in Haga comitis, frementibus Egmondano cum suis.

Caeterum, mi domine, miror vel improbitatem vel incogitantiam

1393. 28. β: Cheronesum α. 30. dignis Principe β. 43. An. *om.* γ.

1393. 23. Iuuenale] 3. 79, 80.
1394. 3. Liram] Lierre, 9 ms. s. of Antwerp.
10. Pontificis] Adrian VI, † 14 Sept. 1523.
Scribonius] See Epp. 1087. 355n, 1358. 31.
11. Hoon] See Ep. 1358. 26n.

Frobenii, quod 7 florenos et d⟨imidium⟩ meo nomine abs te acceperit, cum ego satisfecerim plenissime Hieronymo eius filio : id quod puto me dominationi tuae dixisse. Dedi ei plus minus sex florenos aureos. Responderat tum Hieronymus habere se gratias mihi, nihil fuisse patrem postulaturum si nihil dedissem ; quare vellem tibi pecuniam male acceptam redderet.

Siquid me velis facere, nouisti hunc animum tibi deditissimum : nihil poteris praestare mihi gratius quam onerare tuis mandatis. Spongiam tuam vt multi dolent editam, ita admirantur plurimi, et praecipue Dorpius, quod omnia tam lepide diluis. Vale in Christo felix, praeceptor et patrone vnice obseruande.

Antuerpiae nonis nouembribus 1523.

Tuus Nicolaus Buscoducen.

Insigni sacrarum literarum doctori D. Erasmo Roterodamo, praeceptori suo plurimum obseruando. Basileae.

1395. To the Town Council of Basle.

Opus Epistolarum p. 768. ⟨Basle.⟩
N. p. 732 : Lond. xx. 50 : LB. 662. ⟨November ?⟩ 1523.

[For the elucidation of this letter I am entirely indebted to the kindness of Dr. R. Wackernagel, late Staatsarchivar of Basle ; who sent me detailed extracts from the records of the City of Basle. The bookseller for whom Erasmus makes this appeal, was a certain Benedict Vaugris or Wagri of Lyons, nephew to the booksellers John Watenschnee and Conrad Resch, and therefore perhaps a kinsman of Froben (cf. Ep. 1335. 1n). The records show that on 15 May 1522 Benedict was bound over for a year, for unlawful wounding (Todbuch 37) ; and that on 5 Nov. 1523 he was released from prison, his sureties being John Watenschnee and his brother John Vaugris, printer at Basle (Urfehdenbuch 3. 1), for whom see Herminjard 119, 166, and Heitz and Bernoulli, *Basler Büchermarken*, 1895, p. xxvii. On 12 March 1524 Benedict is mentioned as now living at Constance (cf. Ep. 1519. 87) ; and his wife's name is given, Jacobe, widow of Lienhart Zschopp (Urteilsbuch). Letters of Botzheim (EE. 54, 99) show that in 1526–9 Benedict was still carrying on his business at Constance (cf. Basle MS. C. VI^a. 73. 219) ; but after that I have no trace of him.

In view of his kinship it is possible to surmise who were the citizens that moved Erasmus to appeal on his behalf. The fine here mentioned probably had to do with one or other of the two affairs ; perhaps the latter, since the trouble was connected in some way with Benedict's marriage. It may have been imposed on his release from prison, as a mitigated penalty.

Erasmus tells the story of his intercession with some detail in a letter of 1 Nov. 1533 (Lond. xxvii. 11, LB. 1257). He describes it as having occurred 'ante annos iam ferme decem', at a time when an English ambassador was in Basle (cf. Ep. 1408. 24n) ; and states that Benedict subsequently showed base ingratitude.

Dr. Wackernagel's communications confirm the year-date ; but a month-date can only be conjectural.]

ERASMVS ROT. SENATVI BASILIENSI S. D.

Et scio et memini quot quantisque nominibus vobis iam pridem obaeratus sim, nobiles ac praestrenui domini, nec ignoro quam ob facultatum mearum tenuitatem soluendo non sim : tamen facit hoc mihi iam pridem explorata certissimis argumentis vestra singularis

1394. 14. 7 florenos] Perhaps a debt incurred during Nicholas' visit to Basle: for which see Ep. 1431. 5–6.
22. Spongiam] See Ep. 1378.

humanitas, vt nullis lubentius debeam quam vobis. Nec me deterret a petendo, quod is sim qui non possim vllam referre gratiam, nisi vestra bonitas ad exemplum aeterni numinis sic interpretetur, esse relatum, quod agnoscit, meminit, ac praedicat is qui accipit. Alioqui qui dicere potest, 'Referam, sed cum foenore,' non accipit beneficium, sed foeneratur.

Non inficior ex vsu Reip. esse vt legum, scitorum ac magistratuum autoritas sit inuiolata ; sed hic Benedictus bibliopola, vt accipio, non vlla contumacia sed simplici errore prolapsus est in multam. Et quod erat huius causae caput, duxit mulierculam vxorem. Solet vbique faueri coniugio. Iuuenis est tenui re. Erit bona spes dotis, si vestra benignitas multam remiserit. Me iam pridem vobis obligatissimum reddetis obligatiorem, ac mecum alios multos ciues vestro non indignos fauore, qui me vt Benedicti causam agerem hortati sunt ; exitum etiam felicem pollicentes, vestra nimirum humanitate freti. Ego nullas beneficii vices possum polliceri ; tamen si quis me submonuerit qua in re queam ordini vestro clarissimo gratificari, sentietis promptam certe voluntatem mihi non defuisse. Precor vt Dominus Iesus vos omnes seruet incolumes, ac bene fortunet Remp. vestram et publice et priuatim. Anno M.D.XXIII.

1396. From Thomas Blaurer.

Leipzig MS. EE. 20. Constance. 17 November 1523.

[An original letter, autograph throughout, with a line lost at the top of the page. In view of the reference to Ep. 1342 the year-date may be accepted.

Ambrose (4 April 1492—6 Dec. 1564) and Thomas Blaurer († 1567) were the sons of a town-councillor at Constance. Ambrose graduated at Tubingen (matric. 1504–5, B.A. 23 Dec. 1511, M.A. 24 June 1513) and made there the acquaintance of Melanchthon. While still at the University, he entered the Benedictine Abbey of Alpirsbach in the Black Forest (see Ep. 1120 introd.), and had perhaps already made his profession by 1510. Thomas matriculated at Freiburg 27 Nov. 1514, and was a pupil of Zasius in law ; but left in the spring of 1519 without graduating, because of the plague. Late in 1520 he went to Wittenberg, and began the study of theology and Hebrew ; and coming under the influence of Luther and Melanchthon, sent their books to Alpirsbach. Ambrose, who meanwhile had become Prior, was moved by these, and on 5 July 1522 left the monastery.

At the time of this letter Thomas had recently returned from Wittenberg, and settled at Constance ; where he married and entered upon a civic career, becoming one of the chief men of the town. Ambrose was facing steadfastly the opposition which his action aroused both from his mother and sisters and from the ecclesiastical authorities, and was resisting all endeavours to draw or force him back to Alpirsbach. He became in course of time one of the leaders of the movement for reform in Constance, married in 1533, and in 1534 went to spread the Reformation in Swabia under the restored Duke Ulrich of Wurtemberg (cf. Ep. 1285. 15n). In 1540 he returned to Constance, and lived there with great happiness and influence. But on the capitulation of the town to Charles v and Ferdinand in 1548, the brothers were obliged to flee, and they died in exile. See ADB. ii. 691–3, and Bl. E. For Erasmus' warm feelings towards them at this time see the words that he added in 1524 to *Cat. Luc.* (1, p. 46. 20–1) ; and for Ambrose's consideration for him cf. Ep. 1342. 815n. Zasius dedicated to Thomas his *Apologetica Defensio contra Ioannem Eckium*, Basle, Froben, March 1519 (ZE. 251). K. Walchner in his life of Botzheim, 1836, p. 180, mentions an account by Thomas of the execution of the Anabaptist, Louis Hetzer, printed at Strasburg, 1529 (cf. Bl. E 134, 135): which I have not seen.]

⟨S. Vere pium animi mei erga te affectum iampridem volui⟩ significatione aliqua testatum reddere; quod cum diu negatum mihi fuisset non oblatis idoneis occasionibus, haud scio quod nouum vitium interciderit successu temporis, vt iam non ostendere veterem in te amorem, sed suspitionem noui cuiusdam dissidii leuare prius haberem. Tametsi enim in ea epistola quam scripsisti ad Laurinium aduersari videamur, Erasmus et Lutheranus tuus, neque me aliqua ex parte commoueas tuis disputationibus, volo tamen intelligas nihil de meo animo erga te imminutum esse. Sic te diligo, vt quo magis a vero Christiani hominis sensu officioque abhorreas, si abhorreres, eo vehementiore aduersum te desyderio afficiar.

Rationem tibi reddidero huius voti, si quid miratus istam pro te solicitudinem inuitaris me denuo. Nam vel tui causa potius mihi erat priuatis epistolis tecum agere quam in foro. Videbis, opinor, non vitio vertendam mihi fuisse ambitionem meam quam accusas, neque aliquem vocare nos ad conuitia tantum, sed ad confessionem potius collatae in nos diuine beneficentiae. Sed ne id quidem hortamur pure; quis enim periculo se exponat cum facultatibus suis, si nesciat propter quam caussam? Causa autem est ad quam vos tantopere reuocamus; quae si ipsa nobis non diuersa esset, nedum agendi modus, frustra de te tuique similibus sic laboraremus.

Igitur soli sapimus? soli nos frugi sanique sumus? Non hoc agimus, sed illud potius, vt credant ac viuant alii quoque, credantque et viuant ea ratione, quam qui repudiant ne Christiani censendi sunt. Id cum pro Christiana simplicitate sedulo promouemus inuitis aduersariis, adhuc nobis arrogantiam ac virulentiam obiiciunt. Arrogantiam forte, quod mundana contemnimus; virulentiam quod quibusdam sua compendia inficimus. Sic enim intelligo hunc fastum et haec venena. Tu, mi obseruandiss⟨ime⟩ Erasme, si me aliter docere potes, libenter audiam. Me nunquam pigebit vel propriam causam vel totam Lutheri apud te commendare; tuumque in ea re iuditium feram, sed sic tamen vt iudicem vicissim, atque ita vt ne hominum sententiae diuinis testimoniis officiant. Valeat dignitas tua. Commendat se tibi frater meus germanus Ambrosius.

Constantiae XV cal. decemb. M D XXIII.

Thomas Blaurerus tuus.

Laudatissimo seni D. D. Erasmo Roterodamo, fautori suo. Basileae.

1. *Deest ad initium vnus fere versus: quem qualiquali modo restitui.* 18. purę *MS.*

---

6. epistola] Ep. 1342. 733 seq. Blaurer identifies himself with the imaginary Lutheran, with whom Erasmus there discusses the question.

13. denuo] Cf. Ep. 1342. 761, 778, 816, 941.

15. accusas] I do not know where.

19. Causa] *sc.* Lutheri.

20. diuersa] *sc.* ac tu credis. Cf. Ep. 1342. 803–5.

33. iudicem] Cf. Ep. 1342. 817, 825, 874, 920–1, 941, 980.

1397. To John Faber.

Gotha MS. chart. B. 26, f. 17 v° (α).
Iudicium E. Alberi, f. 6 v° (β).
Gotha MS. chart. A. 399, f. 232 (γ).

Basle.
21 November 1523.

[The first source (α) is a ms. volume in the Ducal Library at Gotha, written as far as f. 233 by the hand of Vitus Warbeck (c. 1490—4 June 1534), canon of Altenburg (Ep. 711. 18n) and an intimate friend of Spalatinus (cf. Mentz in *Arch. f. Reformationsgesch.* i. 3. 197 seq ; and Ep. 1128 introd.). The arrangement of the volume is roughly chronological; but there is scarcely anything in the portion written by Warbeck which is later than 1526. It may therefore be inferred that this copy was made within a year or two of the letter being written.

The second (β) is printed: *Iudicium Erasmi Alberi de Spongia Erasmi Roterodami, adeoque quatenus illi conueniat cum M. Lutheri doctrina*, ⟨Strasburg, J. Schott: BEr[1]. iii, p. 4⟩, *s. a.*, a rare volume of eight leaves, which was reprinted without date by Secerius at Hagenau (HE. pp. 85*, 86*). Besides the *Iudicium* it contains also this letter and LE. 533, LE[2]. 710, of 1 Oct. 1523. From 1, p. 28. 36 seq. (cf. vol. ii, p. xix) and Ep. 1466. 26, a conjectural date, July 1524, may be assigned for the publication. I have seen only the Hagenau edition.

The third (γ) is in ms., also at Gotha: in Asterius' volume copied c. 1553 (see Ep. 872 introd.). Its original was perhaps β, to which it seems nearer than to α. But it is inaccurate, twice making considerable omissions through a common form of error. It is printed by Horawitz (ii. 5).

The text of α is on the whole the best; but its spelling is somewhat barbarous, following no doubt Warbeck's own practice rather than Erasmus'. In this point β is far superior. I have therefore composed a text out of the three sources, adopting usually the spelling of β.

The year-date is amply confirmed by the books mentioned, and by the death of Adrian vi. Faber, who had doubtless by this time joined Ferdinand (cf. Ep. 1382. 29–34), can be traced at Linz on 16 Nov. On 29 Nov. Ferdinand entered Nuremberg for the Diet which opened on 14 Jan. 1524: see notes communicated by Dr. I. Staub, p. 382n of Koegler's *op. cit.* in l. 1n.]

S., vir ornatissime. Ex tua salutatione, quam mihi per Olpeium misisti, melius habui: erat enim accurata et veniebat ab amico et per hominem amicum. Spongiarum rursus tria milia sunt excusa. Sic visum est Frobenio. Odi ego tales libellos, nec multum irascor Hutteno; irascor his qui miserum hunc instigarunt, non ob aliud nisi ob praedam. Non dubito quin se breui prodituri sint: nam rursus aliquid monstri alitur Argentorati. Lutherus vehementer execratur Spongiam: eius epistolam ad te misi. Scripsit et Oecolampadio me esse Moysem sepeliendum in campestribus, nec multum tribuendum Erasmo in his quae sunt spiritus. Haec sunt belli praeludia.

Absolui Marcum, absolui Precationem Dominicam, et, vt intelligas

1. S. α: Salutem β: Salue γ. ornatissime α: amantissime β: optime γ. Olpeium β: Olpenum α: Oporinum γ. 3. amicum hominem γ. 5. his $\alpha\gamma$: iis β. 9. β: Mosen $\alpha\gamma$. 12. dominicam praedicationem γ.

---

1. Olpeium] Without doubt Holbein (c. 1497—c. Oct. 1543); as Dr. H. Koegler of Basle shows conclusively in *Repert. f. Kunstwissenschaft*, xxxv, 1912, pp. 379–84. His friendship with Erasmus had begun in 1514–15 (see Ep. 394 introd.); and the three portraits mentioned in Ep. 1442. 40–2, belong to this period.

3. Spongiarum] See Epp. 1378, 1389.

7. aliquid monstri] Either Busch's expected attack (Ep. 1383. 31n) or Brunfels' (Epp. 1405, 1406).

8. epistolam] LE[2]. 710: to Conrad Pellican. Cf. Epp. 1415. 39, 1443. 24–5n.

9. Oecolampadio] Cf. Ep. 1384. 52–7.

12. Marcum] See Ep. 1400.

Precationem] See Ep. 1393.

me repuerascere, Nucem etiam Ouidii. Aggredior Acta Apostolorum. Coeptus est libellus De confitendo. Si suppetent vires, addetur libellus De libero arbitrio. Non est opus, mi Faber, vt admoneam prudentiam tuam. Scio te Christi negotium ea moderatione tractaturum vt non prodas Euangelii synceritatem Pharisaeis, scribis et pontificibus: ita solidam laudem referes apud posteros. Habes Principem indolis optimae; tu fac agas fidelem consiliarium. Bilibaldum nosti, hominem eximie prudentem: ei me commendabis assidue. Expectaram aurulam pacis: sed vides quale sit coelum. Periit noster Adrianus; qui si gessit suum pontificium Christo, nunc gloriam habet apud Christum. Sin gessit hominibus, perdidit gloriam suam apud Deum. Habet suum iudicem. Tu fac agas virum Euangelicum, mi Faber. Erasmum tuum commendabis illustrissimo Principi Ferdinando, cui precor omnia felicia. D. Murnerum diuitem remisit Anglia. Quam multos ditat pauper ille Lutherus! Bene vale. Basilee XI Cal. Decemb. 1523.

Erasmus vere tuus.

Reuerendo domino Ioanni Fabro, canonico et vicario Constantiensi, domino meo plurimum obseruando. Noribergae.

13. etiam β: *om.* αγ. Apostolorum acta β. 14. De confitendo . . . 15. libellus (β: suppetant α) *om.* γ. 16. tuam *add.* β. 19. fidelem β: optimum α. 20. Billibaldum γ. eximiae prudentiae β. 21. assiduo β. Expectamus β. 22. noster α: modo γ. β: pontificem α. Christo αγ: in Christo β. 23. habet gloriam β. apud Christum . . . 24. gloriam *om.* γ. 25. tuum β: vere tuum α. 26. omnia precor γ. D. αγ: Doctorem β. Mornarum γ. 28. α: Basilaeae β: Basileae γ. XI αγ: *om.* β. 1523 α: M.D.XXIIII β: M.D.XXIII γ. 29. Erasmus . . . 31. obseruando *add.* β. Noribergae *add.* γ.

---

13. Nucem] See Ep. 1402.
Acta] See Ep. 1414.
14. De confitendo] The *Exomologesis*; see Ep. 1426.
15. De libero arbitrio] Cf. Epp. 1385. 11n, 1419, 1420, 1481.
17. Pharisaeis] Cf. Ep. 1398. 6.
21. aurulam pacis] Cf. Ep. 1400. 5–7.
22. Adrianus] † 14 Sept. 1523.
26. Murnerum] Thos. Murner (c. Dec. 1475—1537) of Strasburg, the versatile and light-hearted satirist, whose efforts in the cause of morality and orthodoxy were frustrated by the restless unsteadiness of his life. After joining the Franciscans in 1490 he took degrees at Paris, Cracow, Freiburg, Basle, and studied also at Cologne, Rostock, and Prague. His first book was an attack upon the astrologers, 1499, and he was soon involved in other controversies, with Wimpfeling, Zasius, and later with the Reformers. For a time he was Guardian of Franciscan houses at Spires and Strasburg; but lacking capacity for government of others, he was a complete failure. Never settling for long, he moved continually about in Germany, Switzerland, and Italy, engaging in new projects of many kinds. When the Franciscans contemplated support of Reuchlin against the Dominicans, he learned Hebrew. From Maximilian, with whom he was a favourite, he received the poet's laurel. At Lucerne he started a printing press. Besides his numerous satires and polemics he translated Vergil's *Aeneid* and the *Institutes* of Justinian, and applied the pictorial method to teaching logic and law by use of illustrated cards. See an excellent account of him with a bibliography in Schmidt ii, and E. Martin in ADB. He is perhaps the author of the satire, *Till Eulenspiegel*.
After co-operating with Faber against the Reformers in Strasburg in May 1523, he had gone to England to visit Henry VIII; whose book against Luther he had translated into German (Ep. 1219 introd.). Henry, finding no use for him, gave him £100 (Brewer iii. 3270: cf. HE. 348) and sent him back, with a letter of commendation to the magistrates of Strasburg, dated 11 Sept. 1523: printed by J. Wencker, *Collecta archiui iura*, 1715, p. 144.
27. ditat] Cf. Ep. 1352. 114n.

1398. To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 276. — Basle.
O^2. p. 173 : Lond. xxx. 31 : LB. 659. — 21 November 1523.

[Contemporary with Ep. 1397.]

S. P. Capito scripsit ad me queri nescio quid Varenbulium ob librum carius emptum a Conpergio. Iube illum esse bono animo. Efficiam vt isthuc, quicquid est, bene pensetur. Misi plumbeam imaginem, videlicet ineptiens apud amicum. Cupio scire de ea quid sit actum. Spero Fabrum Constantiensem Vicarium sic moderaturum autoritatem suam vt non prodat Christum Pharisaeis, scribis et pontificibus. Vellem hos quoque plus sapere in generatione sua. Moneo sedulo, et proficio nonnihil, minus tamen quam vellem. Tu nos amare perge. Nos nostri dissimiles nunquam erimus. Bene vale cum tuis omnibus, vir clarissime.

Basileae XI. Cal. Decembr. 1523. Resaluta nostrum Appellem.

Erasmus tuus.

Clarissimo D. Bilibaldo Pirckheimero, Senatori Norinbergensi digniss.

1399. To Christopher of Utenheim.

Opus Epistolarum p. 820. — Basle.
N. p. 784 : Lond. xxi. 15 : LB. 663. — ⟨c. November⟩ 1523.

[As stoves are in use, this letter evidently belongs to the cold half of the year. Erasmus was very ill with stone about Christmas 1523 (Ep. 1408. 3n): the mildness of his language here as contrasted with his depression after Christmas may indicate the beginning of the attack. The third impression of the Paraphrase on St. Matthew does not give any definite guidance, as there were many issues in 1522–3: but if the three octavos of that period are regarded as all one impression, the reference here is perhaps to the collected volume of 1524, folio (see Ep. 1430. 3n), for which Erasmus may have begun to prepare as soon as St. Mark (Ep. 1400) was nearly finished, though it cannot have been completed till the Acts (Ep. 1414) had been added.

This letter may therefore be placed conjecturally in Nov. 1523: a season in which warm weather sometimes comes as 'St. Martin's summer'. The Bishop had perhaps come in from Porrentruy on a visit to Basle.]

ERASMVS ROT. CHRISTOPHORO EPIS. BASILIENSI S.

Integerrime Praesul, ante dies octo decreueram adire te, duce Lodouico Bero tuae celsitudinis ex animo obseruantissimo; sed illiv isum est inhumanum senectutem tuam prolicere e vapore hypocaustorum, et ego non ausim me rursus illi committere, toties expertus pestem mihi esse praesentaneam. Quod si hic coeli tepor

1398. *Pro titulo* ERASMVS BILIBALDO SVO *add.* O^2. 12. Erasmus . . 14. digniss. *om.* O^2.

1398. 1. scripsit] Not extant.
Varenbulium] See Epp. 867. 36n, 1353. 236.
2. Conpergio] The name Komberg occurs at Nuremberg during this period (cf. O. Hase, *Die Koberger*, 1885, p. 16): but Koberger, the printer, seems to be intended. For the form here cf. Ep. 581. 21, crit. n.
3. plumbeam imaginem] Perhaps a copy of the 1519 medallion: see Ep. 1092. 2n.
5. Fabrum] Cf. Epp. 1382. 27–8, 1397. 16–18.
11. Appellem] Durer: see Ep. 1376 1n.

patitur te abesse a vaporariis, cupide fruar conspectu colloquioque tuae pietatis. Mihi iam diu res est cum calculo, malo iam olim quidem nimium familiari, sed quod nunc aut saepius recurrit aut maiore cum periculo. Foeminae sterilescunt aetate: me senectus reddit foecundiorem; aut enim concipio aut pario aut parturio. Sed partus est viperinus, et vereor ne quando parentem interimat. Certe semel atque iterum graui periculo sum enixus. Quod si quando parum fauente Iunone et Lucina niti coepero, vixerit Erasmus. Aiunt hunc morbum esse cognatum podagrae, quicum audio et doleo tuae celsitudini subinde rem esse. Vterque gaudet recurrere, sed hic meus habet periculum praesentius.

Si quid offendit in Paraphrasi quam nuper aedidimus in Matthaeum, etiam atque etiam rogo vt digneris indicare; nam opus iam tertio excuditur. Cupimus enim sic moderari nostra vt omnibus bonis prosint et placeant, si qua fieri possit. Bene valeat tua sanctitas: cui Christus optimus maximus largiri dignetur omnia tranquilla laetaque, sicut ista tua meretur integritas.

Basileae, Anno M.D. XXIII.

1400. To Francis I.

Paraphrasis in Euang. Marci f°. A². ⟨Basle.⟩
Lond. xxix. 69: LB. vii. 149. 1 December 1523.

[The preface to Erasmus' Paraphrase on St. Mark, Basle, Froben, 1523, folio (α). The presentation copy, which is now in the Bibl. Nationale at Paris (Rés. A. 1138), was dispatched to Francis I quite fresh from the press (cf. Ep. 1403. 23n), with an inscription by Erasmus on the title-page, 'Christianiss. Galliarum Regi Erasmus Roterodamus dono misit. 15. Cal. Ian. An. 1523'. But the book was destined for the spring fair at Frankfort, and, in fact, even on 17 Feb. 1524 was not ready for publication (VE. 380). In consequence, for the edition as a whole the year-date on the title-page was altered to 1524, without any change elsewhere. Subsequent Froben editions are an octavo of 1524, which has no change in this preface, and is probably only an issue in another form to suit diversity of taste. In the collected editions of 1534, octavo, 'nunc postremum ab autore vigilantissime recognitus' (β), there are marks of revision here; but in the folios of 1535, 'iam recens ab autore recognita' (γ), 1540 (δ), 1541 (ε), the variants in this preface are probably fortuitous. The text of Lond., based on ε, has many depravations; which are corrected in LB., and need not be recorded. The dates of this preface require no confirmation.

The book was carried to Francis with an accompanying letter (Ep. 1403) by Hilary Bertulf (Ep. 1257. 13n); who received a handsome present in return for his trouble (I, p. 44. 19–23). Cf. also Ep. 1434. 18–20.]

CHRISTIANISS. GALLIARVM REGI FRANCISCO, EIVS NOMINIS PRIMO, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

Qvo minus ad hunc vsque diem tam propenso tuae maiestatis in me fauore sim vsus, Francisce, rex Christianissime, neque per me stetit neque per te; sed quum aliae causae complures hactenus obstiterunt, tum praecipue temporum horum tumultus hanc mihi

1400. TIT. DES. *ante* ERASMVS *add.* ε.

1399. 7. iam diu] Cf. Epp. 1349. 3, 1376. 3n.
iam olim] He had contracted it first in Venice: see Ep. 1349. 3n.
11. viperinus] Cf. Ep. 1558n.
1400. 2. fauore] Cf. Ep. 1375.

felicitatem inuiderunt. Semper enim expectabam vt in tam diutinis bellorum tempestatibus alicunde nobis affulgeret aliqua pacis serenitas. Nec vnquam tamen arbitratus sum me vel pilo minus obnoxium esse tuae benignitati quam si iam accepissem quicquid ea detulit. Atque etiamnum bona spes est breui futurum vt hunc in te animum certioribus argumentis declarare liceat. Interim dum remoratur opportunitas, visum est huius pollicitationis velut arrabonem ad te mittere, Paraphrasin in Euangelium Marci. Ad hoc consilii propensum ac velut vltro currentem incitabat et ipsa rei congruentia. Quum enim Matthaeum Carolo Principi meo dedicassem; Ioannem, quem ilico post Matthaeum sum interpretatus, Ferdinando Caroli germano; Lucam, quem tertio loco sum aggressus, Anglorum Regi: videbatur Marcus tibi relictus, vt quatuor Euangelia quatuor orbis praecipuis monarchis consecrarentur. Atque vtinam quam congruenter nomina vestra iungit codex Euangelicus, tam concorditer pectora vestra conglutinet spiritus Euangelicus!

Sunt qui Romano Pontifici tribuant ditionem etiam apud inferos, sunt qui tribuant imperium in angelos: quam autoritatem illi tantum abest vt inuideamus, vt optemus etiam ampliorem. Sed vtinam hanc sibi potestatem illius salutarem sentiat orbis in concilianda retinendaque regum concordia! qui tamdiu summa rei Christianae pernicie non minus foedis quam feralibus bellis inter ipsos conflictantur. Et interim execramur ac deuouemus Turcas. Quod autem spectaculum gratius exhiberi poterat Turcis, aut si qui sunt qui peius volunt nomini Christiano, quam treis longe florentissimos totius Europae monarchas exitialibus dissidiis inter sese committi? Vix mihi persuadeo quenquam esse tam truculentum Turcam, qui plus malorum imprecetur Christianis quam ipsi vicissim infligunt sibi. Neque quisquam interim exoritur pacificator, qui tam impios rerum motus autoritate sua componat; quum non desint qui instigent, quique oleum, quod aiunt, adiiciant camino.

Non est meum vllius partis causam meo praeiudicio vel grauare vel subleuare. Scio suam cuique causam videri iustissimam, et fateor in huiusmodi iudiciis plus fauoris tribui solere ei qui depellit illatam iniuriam quam qui infert. Sed tamen magnopere cupiam vt omnes Christiani principes illud apud sese veris rationibus expendant, quam ingens lucrum fecerit quisquis maluit pacem iniquam amplecti quam bellum aequissimum persequi. Quid hac nostra vita fragilius, quid breuius, quid calamitosius? Omitto tot morborum genera, tot iniurias, tot casus, tot fatales calamitates, pestilentias, fulmina, terraemotus, incendia, exundationes, reliquasque calamitates, quarum neque modus est neque numerus. Nam inter omnia mala quibus discruciatur vita mortalium, nihil bello sceleratius, nihil nocentius; quod atrocius exitium infert moribus

29. gratius *add.* β.

6. bellorum] Cf. Ep. 1345. 3n.
14. Matthaeum] Ep. 1255.
15. Ioannem] Ep. 1333.
16. Lucam] Ep. 1381.
43. pacem] Cf. Ep. 1211. 559; referring to Cic. *Fam.* 6. 6. 5.

hominum quam facultatibus aut corporibus. Minus damni dat qui vitam aufert, quam qui bonam mentem. Nec ideo minus est detestabile bellum, quod maxima pars malorum redundat in capita tenuium et humilium, velut agricolarum, opificum ac viatorum. Nihilo minus sanguinis Dominus omnium Iesus Christus effudit pro redimendis illis quamlibet contemptis quam pro summis monarchis. Quumque venietur ad Christi tribunal, quo breui sistendi sunt omnes quantumuis potentes huius mundi satrapae, non minus exacte rationem exiget iudex ille seuerus pro pauperculis illis quam pro satrapis ac magnatibus. Itaque qui putant esse leuem iacturam, quum expilantur, affliguntur, eiiciuntur, exuruntur, opprimuntur, occiduntur tenues et humiles, Iesum Christum, qui est sapientia Patris, stulticiae condemnant, qui pro talibus seruandis preciosum sanguinem suum effuderit.

Proinde nullum ego genus hominum arbitror exitialius quam qui monarchis suggerunt bellorum semina: quorum animi quo sunt excelsiores, hoc facilius his imponitur. Atque inter regias virtutes cum primis numeratur animi sublimitas. Praedicata est haec olim in Iulio Caesare, praedicatur et hodie magno consensu gentium in Francisco. Porro, nullum certius argumentum animi vere sublimis quam iniurias posse negligere. Laudata est veterum ducum virtus, qui de imperio certabant, non de vita, sed in ethnicis et ab ethnicis. Christiano Principi gloriosius est aliquo ditionis dispendio pacem ac reip. tranquillitatem redimere, quam speciosos et opimos referre triumphos tantis hominum malis emptos. Proinde qui dilatandi imperii studium iniecerunt monarcharum animis, quid aliud quam perennem bellorum fontem repererunt? Neque minorem perniciem inuehunt rebus mortalium, qui principum animis suggerunt irae materiam, ac persuadent esse regiae fortitudinis dictum aliquod, quod fortasse falso delatum est, aut atrocius delatum quam dictum est, armis ac bello vindicare. Quanto fortius est publicae tranquillitatis respectu conuicium negligere! quod si laedit, priuatim laedit; imo, ne laedit quidem, si fuerit neglectum. Atque in aliis quidem rebus fortasse licet vtcunque cessare regibus—si tamen vsquam cessare licet, qui tam multis vigilant; caeterum in bellis suscipiendis, quoniam ingentium malorum inducunt diluuium, oportet omnibus oculis aduigilare, ne quid temere statuatur.

Non haec dico, Rex Christianissime, quo principibus gladium e manibus excutiam. Est fortasse boni principis aliquando bellum gerere, sed tum denique posteaquam omnibus frustra tentatis huc adigit extrema necessitas. Dominus Iesus Petro gladium ademit, principibus non ademit. Paulus eorum autoritatem etiam comprobat, praecipiens vt qui Romae Christum essent professi, principum, licet ethnicorum, autoritatem adeo non contemnerent, vt illis veluti Dei ministris nec vectigal nec tributum nec honorem detrahi velit. An adimit gladium qui dicit, ' Non enim sine causa gladium

---

63. sapientia Patris] Cf. 1 Cor. 1. 24; also the *Moria* (LB. iv. 498 A), and Ep. 1381. 323.
69. in Iulio Caesare] See Plin. *H. N.* 7. §§ 93,4; and cf. Cic. *Fam.* 4. 4. 4.
92. Iesus] Matt. 26. 52, John 18. 11.
93. Paulus] Rom. 13. 1–7.
97. dicit] Rom. 13. 4.

portat?' Nec aliud docet Petrus, ordinis Apostolici princeps: 'Subditi' inquit, 'estote cuiuis humanae creaturae propter Dominum, siue regi tanquam praecellenti, siue praesidibus tanquam ab eo missis, ad vltionem quidem nocentium, laudem vero recte agentium'. Petro nihil esse voluit armorum praeter gladium Euangelicum, qui est sermo coelestis; qui, vt docet Paulus ad Hebraeos, 'viuidus est et efficax, ac penetrantior quouis gladio vtrinque incidente, ac pertingens vsque ad diuisionem animae ac spiritus'. Etenim qui iubet recondi gladium, nec aufert, plus facit quam si auferat. Quur enim iubet recondi? nimirum ne bellet pastor Euangelicus. Quur autem deponi nec iubet nec vetat? nimirum vt intelligamus ne tum quidem esse parandam vltionem, quum vires suppetunt ad vindicandam iniuriam.

Habent igitur Euangelici pastores gladium Euangelicum a Christo traditum, quo iugulant vitia, quo resecant humanas cupiditates. Habent reges gladium suum ab eodem permissum ad terrendos malos et honorandos bonos. Non ademptus est gladius, sed praescriptus est vsus: habent ad publicae tranquillitatis defensionem, non ad ambitionis praesidium. Duplex est gladii genus, duplex est regni genus. Habent et sacerdotes suum gladium, habent suum regnum; proque diadematibus et galeis habent mitras, pro sceptro pedum. Habent loricam, baltheum; denique totam panopliam quam illis non vno in loco strenuus ille bellator Paulus describit. Reges Euangelici pastores dicuntur, sed et profani reges Homero dicuntur pastores populi. Idem agunt vtrique, tametsi diuersa functio est, quemadmodum in fabulis iisdem alias alii partes agunt. Quod si suum vtrique gladium semper haberent expeditum, hoc est potestate tradita sicut oportet vterentur, non toties, opinor, Christiani, qui vocamur potius quam sumus, in fratrum viscera gladium impium stringeremus. Porro, dum vtrique suo munere neglecto, quod est alienum affectant, neutri satis tuentur neque dignitatem suam neque tranquillitatem. Quando rex plus habet regiae maiestatis, quam quum in iudiciis sedens dictat ius, cohercet iniurias, dirimit lites, subleuat oppressos, aut quum in consiliis sedens prospicit reip. commodis? Caeterum episcopus quando plus habet suae dignitatis, quam quum e suggesto docet Euangelicam philosophiam? Tum enim vere in suo solio est rex Euangelicus.

Quam vero Neroni fuit indecorum in theatro certare cum phonascis et citharoedis aut in circo cum aurigis, tam indecorum est regi in humilibus ac sordidis negociis versari, quae pertinent ad priuatos affectus ipsius, et officiunt incolumitati reip. Rursum, quam indecorum esset, si philosophus cum pallio et barba fabulam saltaret in proscenio, aut in harena falcem teneret ac rete, gladia-

136. phonascis *scripsi*: phoniscis *a*.

98. Petrus] 1. 2. 13–14. Both here and in ll. 97–8, 104–6, Erasmus' quotation is nearer to his own translation (of 1516 and 1519) than to the Vulgate. Cf. p. 312.

102. voluit] *sc.* Iesus. The change of subject perhaps indicates that ll. 93–102 were inserted during composition.

104. Hebraeos] 4. 12.

121. Paulus] Eph. 6. 11 seq., 1 Thess. 5. 8.

122. Homero] *Il.* 1. 263, *et saepius*.

toriam canens cantionem, ‘Non te peto, piscem peto; quid me fugis, galle?’; tam indecorum est Euangelicum regem belligerari aut nundinari, ne quid dicam inhonestius. Quur nunc inuenitur episcopus, qui sibi pulchrius ducit trecentos equites, balistis, lanceis ac bombardis instructos secum ducere, quam piis et eruditis diaconis comitatum sacros libros secum circumferre? Quur earum rerum ostentatione sibi magni videntur, quarum contemptu magni fuerunt illi in quorum locum successerunt? Quur illis dulcius sonant tubae et cornua quam sacra lectio? Age, quid si rex pro diademate et trabea sibi imponat mitram et infulam; contra, pro mitra et infula sibi diadema et trabeam sumat episcopus? nonne portenti simile videbitur? Adeo mouent inuersa insignia, cur non magis mouet inuersa functio? Iam si quid priuatim facit vel rex vel episcopus, non alio spectare debet quam ad salutem populi. Aut enim monet errantes, aut corrigit lapsos, aut consolatur deiectos, aut comprimit elatos, aut extimulat cessantes, aut reconciliat dissidentes.

Haec est functio regum, sed praecipue Euangelicorum, quos non decet ambire regnum huius mundi. Quoniam autem Iesus Christus vtrunque genus in se complexus est, tametsi regnum Ecclesiasticum tantum expressit in terris, vtrisque conandum est vt pro sua quisque portione Principem suum aemuletur. Ille se totum impendit suis. Et qua fronte quisquam sibi viuit qui se Christi vicarium praedicat? Ille per omnem vitam nihil aliud quam seruatorem, quam consolatorem, quam beneficum egit. Siue versabatur in templo, siue in synagogis, siue in publico faciebat iter, siue in priuato versabatur domi, siue nauigabat, siue in desertis agebat; docebat multitudinem, sanabat aegrotos, mundabat leprosos, restituebat paralyticos, mancos et caecos, profligabat daemones noxios, excitabat mortuos, liberabat periclitantes, saturabat famelicos, refellebat Pharisaeos, patrocinabatur discipulis, et vnguenti prodigae peccatrici, consolabatur Cananaeam peccatricem et adulteram deprehensam. Repete totam vitam Iesu. Nulli mortalium quicquam immisit mali, quum ipse tot malis afficeretur, et in promptu esset vlcisci, si libuisset. Vbique seruatorem agebat, vbique beneficum. Malcho restituit auriculam quam Petrus amputarat. Ne tantulo quidem damno voluit vindicari incolumitatem suam. Herodem ac Pilatum redegit in concordiam. In cruce pendens seruauit alterum e latronibus. Mortuus centurionem pertraxit ad Christianam professionem. Hoc erat vere regem agere, prodesse omnibus, nocere nemini. Ad huius exemplum oportet omnes principes, quatenus licet, accedere. Te vero, Rex Francisce, peculiariter etiam ad hoc excitare debet Christianissimi cognomen, vt Christum Principem pro viribus referas.

---

142. cantionem] Preserved by Festus, *s. v.* retiarius: from whom it is incorporated in the mediaeval dictionaries. He explains that the *murmillo*, with whom the *retiarius* fought, had ‘genus armaturae Gallicum’, ‘ipsique murmillones ante Galli appellabantur: in quorum galeis piscis effigies inerat’. See also J. E. B. Mayor on Juv. 8. 200.

144. nundinari] Not a common word with Erasmus; but the idea is found in the *Inst. Principis Christiani* (Epp. 393, 853), in the chapter on royal revenues and taxation: ‘Sublimius est principis officium quam vt mercenarium esse deceat’ (LB. iv. 593 B).

Caeterum quid frontis habent isti qui, quum se Christi vicarios appellari gaudeant, immensa sanguinis humani iactura postulent defendi, non dico vitam aut dignitatem suam sed auariciam ac fastum? Atque haec scribo, Rex inclyte, non vt episcopos vllos notem aut taxem (atque vtinam nulli exoriantur in quos ista merito dici possint!) sed vt indicem quibus in rebus sita sit vera regum et episcoporum dignitas, vt vtrique felices viuant, dum suam vtrique dignitatem agnoscunt ac tuentur. Longius autem absunt ab officio suo pastores Euangelici qui, quum reges inter se tumultuantes debuerint in concordiam redigere, vltro faces ad bellorum incendia suggerunt. Atqui si vsquam erat tempus bono pastori vitae suae iactura gregi consulere, si vsquam summus ille pastor cuius vices gerunt, erat referendus, hic potissimum erat officio locus, vbi tantum mare scelerum ac malorum inundat in orbem. Ex tanta multitudine abbatum, episcoporum, archiepiscoporum, cardinalium, quur nemo prodit qui vel capitis sui periculo tantos rerum motus componat? Quam feliciter moritur qui sua morte tot milium vitae consuluit!

Nihil monomachiis et gladiatoria laniena crudelius aut immanius. Et tamen hoc spectaculo tam insane delectata est antiquitas, vt turpissimum exemplum ab ethnicis relictum diu resederit etiam apud Christianos, praesertim in vrbe Roma; quae nondum dediscere potuit veterem paganismum. Sed monomachiarum abolitionem, vt refert Historia quam Tripartitam vocant, debemus Telemacho cuidam, ex eorum numero qui olim ob vitae Christianae simplicitatem ac studium solitudinis fugamque contaminatae multitudinis vulgo monachi vocabantur. Is hac gratia relicto Oriente Romam venerat, atque in theatrum ingressus, vbi vidit prodire duos armatos et vtrunque in alterius necem tendere, prosiliit, seseque medium inter furentes iniecit, clamans, 'Quid facitis, fratres? Quur in mutuum exitium ferarum more ruitis?' Quid multa? Dum vir ille pius studet vtriusque vitae consulere, vitam amisit ipse a populo lapidatus. Tanti faciebat insana multitudo crudelem oculorum voluptatem. Quid consequutum est? Imperator Honorius, hac re cognita, iussit aboleri morem exhibendi paria gladiatorum.

Nunc mihi cogita quam foedus fuerit ille ludus, et quot hominum milia per hunc infeliciter perierint, et intelliges quantum mundus debeat vnius hominis morti. Atque ob hoc factum merito relatus est in numerum diuorum Telemachus. Quanto autem iustius hoc honoris deberetur ei qui tantos orbis monarchas inter sese conflictantes dirimeret? Neque enim grauis est iactura, si gladiator occidat gladiatorem et scelerosus sceleroso vicissim praestet carnificem. Et tamen vt summo totius orbis malo colliduntur inter sese principes, ita minore periculo possunt dirimi quam ille diremit gladiatores. Primum Christiani sunt, quoque sunt animis genero-

227. sese α: se δ.

210. Tripartitam] 10. 2: the work of Socrates, Sozomenus, and Theodoret, translated by Epiphanius and edited by Cassiodorus; under whose name it usually appears. It was first printed at Augsburg, 1472. Beatus Rhenanus had recently published it again in his *Autores hist. ecclesiasticae*, Basle, Froben, 1523: for which see Epp. 1242 introd., 1341. 10n.

sioribus, hoc sunt tractabiliores, si quis episcopus, aut alioquin autoritate praeditus Euangelica, synceris rationibus cum illis agat. Quod si quis forsitan inciderit in principem inexorabilem ac violentum, extremum denique malorum quod vel saeuissimus possit inferre, mors est. Et vbi, quaeso, praestabunt exemplum Apostolici spiritus, qui in Apostolorum vices successerunt, si hic non praestant?

Dicet aliquis, 'Quid profecero, si morior, nec impetro quod studeo?' Non committet Christus agonothetes vt huic athletae pereat suum praemium. Tametsi mors frequenter impetrat quod vita non potuit: est enim efficax piorum hominum occubitus. Non hic repetam exempla priscorum, quae sunt innumera. Apud Anglos diuus Thomas, archiepiscopus Cantuariensis, leuiore de causa libertatem Euangelicam exeruit aduersus Regem, cui pridem seruierat, cuiusque fauore, ceu longi seruitii mercedem, acceperat eam dignitatem. Non agebatur de reconciliandis inter ipsos principibus: quanquam illud seculum nec habebat vllos principes quorum ditio tam late pateret quam horum, qui nunc tot annis inter sese conflictantes, caeteros etiam minores in belli contagium pertrahunt. Et tantum agebatur de secessu quodam, magis apto homini pio quam Regi.

Loco nomen est Ortfordia. Ne me quidem admodum cepisset hic locus, prius quam R. D. Guilhelmus Vuaramus, archiepiscopus Cantuariensis ac totius Angliae primas, vir multis nominibus dignus qui in laudatissimi viri dignitatem succederet, ibi sic aedificarat vt magis videatur nouam structuram excitasse quam instaurasse veterem: adeo nihil reliquit veteris aedificii praeter aulae cuiusdam ac templi parietes.

Itaque quum leuioribus de rebus esset contentio, quum nihil non molitus esset vir ille pius, nihil tamen impetrauit viuus. Caeterum mors illius tantam autoritatem conciliauit ordini sacerdotum apud

245. exeruit α: exercuit β. 251. tantum α *LB*: tamen ϵ.

---

244. Thomas] Becket (c. 1118–70) had received the living of Otford c. 1148 from Theobald, to whom as Abp. the manor belonged (L. B. Radford, *Thomas of London*, 1894, p. 53). It was his second benefice, and he remained always attached to the place. Erasmus' statement here that Otford formed any part in the great contention between Becket and Henry II probably represents what he had heard from Warham or some one in the archiepiscopal household, perhaps Tunstall, the Chancellor; and it has this much truth that Otford was one of the manors which it was proposed in 1164 that Becket should cede temporarily to the King as security for the money to be exacted from him (see J. Morris, *St. Thomas Becket*, 1885, p. 184). This passage is translated and then strongly contested by W. Lambard (*Perambulation of Kent*, 1576, pp. 377–81); with the conclusion that 'Erasmus his reporte is but matter of Preface and no Gospell'.

253. Ortfordia] See Ep. 425 introd.; and for the form of the name cf. Ep. 425. 36, crit. n. It is clear that Erasmus had visited Warham there, doubtless on one of his many journeys between London and Dover: perhaps on his way to Paris in April 1511 (cf. Ep. 218. 18).

256. aedificarat] Warham 'bestowed at Otford thirtie and three thousand pounds, vpon the house that is now to be seene': Lambard, *op. cit.*, pp. 376–8.

258. nihil reliquit] Cf. Lambard, *op. cit.*, pp. 374–5: 'the olde house at Otford (whiche of long time belonged to the Archebishops, and whereof the hall and chapell onely do now remaine)'. It was very likely at Otford that Erasmus saw the double throne, for archbishop and assessor, which was said to have been Becket's: see *Apophthegmata* viii, LB. iv. 365 B.

261. vir ille pius] Becket.

eam gentem, tantas opes aggessit, vt nunc ob haec graui laborent inuidia. Ioannes ob linguae libertatem decollatus est: sed non omnes sunt Herodes, nec omnes habent Herodiadem. Ambrosius, episcopus Mediolanensis, ausus est Theodosium Caesarem ob crudelem ac praecipitatam in Thessalonicenses sententiam a templi limine secludere, postque saeuas obiurgationes, post indictam satisfactionem, in poenitentium classem relegare. Ac tanti principis maiestas cessit autoritati praesulis. Tentauit idem Babylas, Antiochenus episcopus, aduersus regem innocentis homicidio pollutum. Et interfectus est; sed mortuus formidabilis esse coepit, non solum ethnico Caesari, verumetiam daemonibus qui tum adhuc pro diis colebantur.

Ego vero sic mihi, Rex optime, de Caroli Caesaris, de tuo, de Regis Angliae ingenio persuadeo, vt non dubitem vos omnes salubribus consiliis obtemperaturos fuisse iampridem, si quis monitor modeste liber et libere modestus extitisset. Atque interim ingens vbique copia est istorum qui principum animos instigent ad bellandum: nimirum hi quorum commodis expedit res humanas esse perturbatas. Alius suggerit, 'Ille te contemnit', 'Ille hoc in te iecit scomma': alius, 'Hanc partem si adieceris ditioni tuae, facile quum voles adiicies et illam'. O consultor inconsulte! quur suggeris quousque possint proferri ditionis limites, potius quam in mentem reuocas quam angustis terminis olim ditio quae nunc est circunscribebatur? Quin admones quibus modis quod adest queat administrari recte potius quam proferri? Proferendi limites nullus est finis. Ac vero verius est quod scripsit Seneca, Multi imperatores fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit. Caeterum in bene administrando vera principum laus est. Alexander Magnus, vbi ventum esset ad Oceanum, desiderauit alterum orbem; videlicet, illius ambitioni mundus hic erat angustus. Hercules vltra Gades non est progressus. Nunc ambitioni nostrae nullae sunt Gades, nullus Oceanus. Verum aduersus istorum pestiferas voces oportet animos Christianorum principum Christi decretis, velut antidotis, diligenter esse praemunitos, atque ad Euangelicam regulam, velut ad scopum, omnia dirigere consilia.

Quaeres forsitan quur tibi occupatissimo tam prolixam occinam cantionem. Imo cunctis optarim hanc cantilenam esse decantatam, nec ob aliud nisi quod me discruciat publica mundi calamitas; quodque vehementer cupiam res Christianas vbique tranquilliores esse, sed praecipue Gallias: qua ditione nescio an hactenus vlla fuerit vel sanctior vel florentior. Quod si tumultus huiusmodi rarius existerent, veluti diluuia, terraemotus aut bulimiae, res esset tolerabilior. Nunc sine fine talibus dissidiis concutitur mundus. Ac medici quidem corporum in nouis morbis exortis sagaciter inquirunt mali causas; quibus deprehensis non ita magno negocio medentur. Nec hoc contenti, rationes excogitant quibus fiat ne pestis eadem subinde recrudescat. Quur in tantis totiesque

299. optarem δ.

263. laborent inuidia] Cf. the marginal notes in More's *Vtopia*, ed. J. H. Lupton, 1895, p. 287; and on the general question see J. A. Froude, *Hist. of England*, ch. 3.

288. Seneca] *Ben.* 7. 7. 5.

recurrentibus malis non scrutantur homines prudentia ac rerum vsu pollentes, quibus ex fontibus hi tumultus subinde scateant in orbem, vt incisis radicibus liceat tantis mederi malis? Quur in rebus multo leuioribus tam sumus perspicaces, in re longe omnium grauissima caecutientes? Mihi videtur maxima bellorum pars ex inanibus aliquot vocabulis, velut in alimoniam humanae gloriae excogitatis, oriri: quasi parum fuerit ambitionis inter mortales, nisi nouis titulis aleremus hoc malum, ex sese nimium gliscens in nobis.

His atque huiusmodi bellorum radicibus excisis, non fuerit difficile leges pacis inter Christianos principes sancire, quae prohiberent hos tumultus identidem repullulascere. Hac via fieret vt et principum opes crescerent, videlicet per amicitiam iam factae communes, et sub florentissimis monarchis populus Christianus amabili rerum tranquillitate frueretur. Sic faueret nobis ille verus totius orbis monarcha Dominus Iesus, resque nostras bene fortunaret. Sic essemus Christiani nominis hostibus formidabiles; aduersus quos nunc aegre tuemur nostra, tantum abest vt illos longius submoueamus. Quanquam ego malim et illos corrigi quam submoueri. Sed qui corrigamus alios, si nosipsi sumus illis pene dixerim corruptiores? Non enim iam aestimo Christianos ex articulis quos ore profitemur; ex moribus aestimo. Vbicunque regnat ambitio, diuitiarum amor, superbia, ira, vindicta, nocendi libido, interpretor abesse fidem Euangelicam.

Porro, quum haec lues corripuerit etiam illos quorum praecipuae partes erant rebus collapsis consulere, bonam tamen quampiam spem mihi praebet quod videam sacras literas, sed praecipue Nouum Testamentum, sic teri manibus omnium, etiam idiotarum, vt hi qui diuinorum voluminum scientiam profitentur, non raro sint impares in congressu. Mihi vero vel illud argumento est a plurimis legi Noui Testamenti libros, quod quum tot voluminum milia singulis annis in publicum emittant typographi, tamen tot officinae non sufficiunt emptorum auiditati. Vendibilis hodie merx est, quicquid molitur aliquis in Euangelium. Non poterit hoc pharmacum tam efficax semel haustum non exerere vim suam. Itaque mihi nunc mundus non aliter affectus videtur quam solet corpus hominis grauibus morbis obnoxium, deuorato elleboro aut alio quopiam praesenti pharmaco: totum enim conturbatur et concutitur, saepe morituro simillimum. Atque vtinam hoc veratrum Euangelicum, posteaquam semel collustrauit ac penetrauit omnes animi nostri venas, sic erumpat vt eiectis malorum seminibus sanos ac puros nos restituat Iesu Christo, postque tantos rerum tumultus ac morbum orbis pene deploratum, laetam et optabilem tranquillitatem reducat omnibus!

Magis autem sperarim haec publica bonorum omnium vota non irrita fore, si primates orbis, veluti fidi medici, sic laboranti mundo curent adesse; hoc est si monarchae, de quorum arbitrio nunc potissimum pendent res mortalium, meminerint sese breui (quid

337. idiotarum] Cf. Ep. 1153. 171n.

342. Vendibilis] For this notable statement cf. Ep. 1349. 23–4. Erasmus had ample ground for it in the sale of his New Testament and Paraphrases, both in authorized and unauthorized editions. See BEr[1]. and cf. Ep. 1010 introd.

enim in hac vita longum est ?) Christo, summo Principi, rationem administratae ditionis esse reddituros. Rursum, si episcopi, theologi et monachi meminerint sese non successisse in locum Annae et Caiaphae, aut scribarum et Pharisaeorum,—qui, dum suum regnum impie tuebantur, Euangelii regnum conabantur opprimere ; dum suam asserebant gloriam, Christi gloriam studebant sepelire ; dumque suam iusticiam nitebantur approbare, Deum faciebant iniustum— : sed potius in locum Apostolorum, qui sanguinis etiam sui iactura gaudebant asserere Christi regnum, gloriam ac iusticiam. Semel passus est Christus, reuixit nunquam moriturus. Sed eadem quae passus est, denuo patitur, quoties damnatur, conspuitur, caeditur, crucifigitur et sepelitur Euangelica veritas. Denique sibi putat infligi quicquid malorum infligitur membris ipsius.

Haec et liberius fortassis et prolixius a me dicta sunt, Rex Christianissime, quam par erat ; verum amoris magnitudo fecit vt et loquacior essem et confidentior. Omnibus Christianis bene volo Christianus. Caeterum erga tuam maiestatem ac florentissimum Galliarum regnum singulari quodam ducor studio. Precor autem vt Iesus, immortalis totius orbis monarcha, cui diuinitus data est omnis potestas in coelo et in terra, Spiritum suum impartiat tum populis tum principibus : his quidem vt omnes inter sese sub communi Principe Iesu concorditer ac perinde feliciter viuant ; illis vero vt sub sanctissimis ac florentissimis monarchis rebus pacatis fruantur : itaque demum fiat vt Euangelica pietas inter nos bene constituta, quam latissime propagetur, non inuadendis aut diripiendis aliorum regionibus—sic enim pauperiores redduntur, non meliores—, sed Euangelica philosophia synceriter per viros Euangelico spiritu praeditos vbique praedicanda ; atque ita viuendo vt nostrae pietatis fragrantia plurimos alliciat ad eiusdem instituti professionem. Sic nata est, sic creuit, sic late prolata est, sic constabilita est Euangelica ditio : diuersis autem rationibus sic nunc in angustum contractam ac propemodum explosam videmus, si totius orbis vastitatem consideres. Iisdem itaque praesidiis oportet restituere collapsam, dilatare contractam, constabilire vacillantem, quibus primum et nata est et aucta et confirmata.

Haec affectu puro scribo, Francisce, rex Christianissime, neque perstringens quenquam, quum omnibus bene velim, neque blandiens cuiquam, quum a nullo quicquam ambiam. Bene vale.

An. M.D.XXIII. Calend. Decemb.

1401. From John Botzheim.

Leipzig MS. Constance.
EE. 21. 3 December 1523.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is amply confirmed by the contents.]

+

S. De calumniis Spongiae tuae nihil miraberis, si memineris esse ex his bonis scilicet viris qui nihil insidiarum non tentent, postquam

1400. 392. confirmata *a LB* : firmata γ. 396. αε : M.D.XXXIII δ.

1401. 1. Spongiae] See Epp. 1378, 1389.

semel ruperint amicitiae iura. At solidior est et fides et integritas Erasmi Rot⟨erodami⟩ per orbem, quam vt a similibus, ne dicam nebulonibus, loco moueri possit. Cognitum est mihi, nec illi nesciunt qui rumores huiusmodi spargunt impudenter, rem ita se habere vt scribis. Sed quid facient homines desperati, indulgentes otio, vino, ludo, et id genus virtutum agentes ?

Tragoedia apud nos, de qua scripsi, magnifice a nostris coepta est, sed hactenus a senatu Constantiensi intercoepta, tametsi Episcopus et senatus, vicissim missis legatis, agant negotium; sed, vt video, quisque intentum suum mordicus tenet. Episcopus pretextu alieno, nempe ob mortem Zuicci, quondam apud Merspurgum praefecti sui, reliquit Constantiam. Interea plus satis vehementer agunt Suffraganeus, Michael Sanderi, et nonnulli alii, Episcopi nomine, apud senatum Constantiensem: quos quanto video vehementiores, tanto indies sentio maiori grauatos odio

8. virtutum] Cf. Ep. 1211. 123n.

9. Tragoedia] The Bp.'s attempt to get rid of Wanner (Ep. 1335. 44n); about which Botzheim had written in Ep. 1382. 36 seq.

11. Episcopus] See Ep. 1316. 12n.

13. Zuicci] Evidently a household steward: perhaps a kinsman of the Reformer, John Zwick. The identification suggested in EE, p. 450, seems to be disproved by Bl. E. 36.

Merspurgum] Meersburg, opposite Constance on the N. side of the lake; where the Bp. had a castle, restored by him in 1508 (G. Bucelinus, *Constantia Rhenana*, 1667, p. 337). He retired thither in 1526, and there he died and was buried.

In a volume at Schlettstadt (Cat. Rhen. 370: Cic. *Epist.*, Venice, Aldus, 1512, inscribed 'Sum Beati Rhenani, nec muto dominum. Basileae, M.D.XIII') are 17 verses copied on the last cover, by a hand which is perhaps Beatus'. They are headed 'Erasmi Roterodami' and dated M.D.XXIII; and are cast in the form of a 'commoda domus' inviting its visitor,

'Agnosce dominum qui tenet me et condidit.
Mores suos expressit hac imagine.
. . . .
Is me nouauit, auxit, expoliit; meo
Baro Iohannes inclytus cognomine.
Si cupis et illud nosse, Merspurgum vocor'.

So far as I know, the verses have not been printed. Erasmus may have seen Meersburg during his visit to Constance in Sept. 1522 (see Ep. 1315 introd.).

15. Suffraganeus] EE. p. 416 identifies with Faber, who is mentioned in this connexion in Ep. 1382. 27–9: but there seems no ground for stating, as in Ep. 386 introd., that he was ever Suffragan. That office was now filled by Melchior Fattlin or Vechtlin († p. 11 July 1548) of Trochtelfingen or Truchtelfingen, both villages in Swabia, not far from Sigmaringen and in the diocese of Constance. After education at Freiburg (matric. 23 Feb. 1508, M.A. 1511), during which he maintained himself by teaching in the town-school, he was ordained in 1514; and by his preaching soon made a name which brought him invitations from outside. In the summer of 1518 he accepted the suffragan bpric. at Constance, with the title of Bp. of Ascalon; and on 19 Oct. was made D.D. at Freiburg. He was a vigorous opponent of the Reformation. Just at this time he attacked Luther (cf. Bl. E. 60; printed in Latin in MHE. iii. 58); and in 1526 he produced a treatise against communion in both kinds, which was printed by U. Morhart at Tubingen. On 10 May 1527 he presided at the execution of John Hügle of Lindau, who was burnt for heresy at Meersburg. When the Chapter fled from Constance in 1528, Fattlin, being now Dean, accompanied them to Ueberlingen, and in 1542 to Radolfzell. His later years were spent in study; and some of the books he collected are now in the University Library at Freiburg. In 1539 he began, and in 1548 completed, a scheme for enlarging and re-endowing the College of St. Jerome, or the 'Carthusian House', founded at Freiburg by Conrad Arnolds († 1485): which was afterwards destroyed in the Thirty Years' War. See a life by H. Schreiber, 1832: also VE. 324 and Bl. E. 52.

Sanderi] See Ep. 1242. 26n.

a Constantiensibus. Mireris, si scias vehementissimum animum Michaelis Sanderi, iam nouiter facti canonici Const⟨antiensis⟩: quem audio propediem iturum Romam postquam intellexit nouum Pont⟨ificem⟩ Ro⟨manum⟩ electum.

Abitum Oecolampadii a Basilaea miror, cum intelligam eum illic bene audire. Et quo tandem se proripiet bonus ille vir? Tu perges esse tui similis, paraphrastes quietus, pacificus. Quod ad te attinet, nihil audio preter hoc vnum, quod sint quidam qui te suae imprudentiae velint esse complicem, nempe inconsultae temeritatis propugnatorem. Quod vt te facere nolim, ita negotio Euangelico sinceriter te adesse, quod ipse facis, adhortor. De processu tragoediae nostrae fortassis plura alias. Optime vale, et Botzhemum tuum tibi commendo. Ex Const⟨antia⟩ 3. Decembr 1.5.2.3.

T⟨uus⟩ ex animo Io. Botzhemus.

Verae theologiae et optimarum literarum restauratori incomparabili, D. Erasmo Roterodamo, domino et patrono suo colendiss⟨imo⟩.

1402. To John More.

Commentarius in Nucem Ouidii, f°. A². ⟨Basle.⟩
Lond. xxix. 26: LB. i. 1189. ⟨c. December 1523.⟩

[The preface to a commentary on the allegorical and moral poem *Nux*, attributed to Ovid. The work was completed in November (Ep. 1397. 12–13), and was published with Prudentius (Ep. 1404) by Froben in 1524 (α), for the spring fair at Frankfort (cf. VE. 380); but no other edition by any of Erasmus' authorized printers seems to be known, until the commentary was included with his other educational treatises in vol. i of the Basle *Opera*, 1540, p. 999 (β) The text in Lond. has many depravations which are corrected in LB. and are not worth recording: but the variant at the end may point to a revised edition which I have not been able to trace. In addition to the mention in Ep. 1397. 13, it seems probable that, as the book was printed straight forward, without an initial sheet, this preface is earlier than Ep. 1404, which comes on sheet D.

For John More and his sisters see the notes to Ep. 999.]

ERASMVS ROTERODAMVS OPTIMAE SPEI ADOLESCENTI IOANNI MORO S. D.

Ne pro xeniolis vestris, ne pro tot tam amicis epistolis nihil omnino videar reponere, suauissime Ioannes, mitto Nucem—ne sperne munusculum—sane quam elegantem, nimirum Ouidianam: quanquam alioqui munus nec omnino pusillum mittere videri possit, qui totam mittit arborem, nec vile qui tam facundam. Ne vero mireris apud Ouidium loqui Nucem Latine, quum apud Lucianum tam diserte litigent vocales, apud Homerum loquatur Argos nauis, idque carmine. Tantisper igitur dum haec legis, esto Pythagoricus, vt credas et arboribus animum esse; linguam addidit Naso, vel

1402. TIT. DES *ante* ERASMVS *add.* β. 1. tam *om.* β.

1401. 21. Pontificem] Clement VII was elected, on 19 Nov. 1523: see Pastor ix. 242.

22. Abitum Oecolampadii] In Oct. it had been reported, apparently without foundation, that he was leaving Basle, because Erasmus was making his position difficult (Zw. E². 319; but see Ep. 1384 introd. and l. 54). In Jan. 1524 Pirckheimer writes congratulating him on his decision to stay (Oec. E. ii. 4).

reddidit potius: nam et olim in Dodona quercus aedebant oracula. Mihi, tametsi iampridem ab hoc genere studiorum alienissimo, libuit carmen tam festiuum et eruditum addito commentariolo commendare studiosis. Nec me fallebat fore qui protinus succlamarent plane iuxta Graecorum vetus prouerbium, τὸν παλίμπαιδα γέροντα redisse ad nuces. Ego sane nec pueris inutile nec seni cuiquam indecorum arbitror huiusmodi nucibus ludere, talique laxamento ingenii lassitudinem ex seriis studiis contractam reficere.

Caeterum quid alii dicant, non magnopere laboro. Tibi, mi Ioannes, persuasum esse velim praeclarum artificem vbique sui similem esse, seu colossum fingat, seu semipedalem statuam, siue Iouem pingat, siue Thersiten, siue aeri vulgarique saxo insculpat imaginem, siue gemmis aut auro; nisi quod in materia vili minutaque maior est artis admiratio. Laudata est Nasonis Medea, sed videbis et in Nuce Nasonem esse. Illic materia suppeditabat eloquentiam, ac bona pars laudis erat decidenda Graecis, qui toties tractarant idem argumentum. Hic quicquid est laudis ingenio poetae debetur. Equidem non sum is qui soleam de eadem fidelia plures dealbare parietes: attamen et tu candidus videberis et ego minus ingratus, si Nucem hanc, cuius fructum natura fecit in quatuor partes sectilem, si minus placet arborem findere, Margaritae, Elizabetae, Ceciliae, dulcissimis sororibus tuis, et harum sodalitio felici Gygiae, voles esse communem; quae me toties epistolis suis lacessunt, tam sanis argutisque sensibus, tam castae Latinitatis, vt his nostris aegre persuadeam ipsarum Marte confectas, quum id habeam compertissimum.

Proinde quorsum attinet hortari te, mi Ioannes, vel ad literarum studium vel ad virtutem, quum tali praeditus indole domi patrem habeas, quum eruditionis omnibus numeris absolutum, tum omnis probitatis et integritatis perfectissimum exemplar, a quo degenerare turpissimum fuerit? praesertim quum ab illo nihil non affatim praestetur quod conducere possit ad te omni ornamentorum genere perpoliendum. Latere non potes, praelucet tibi paternae famae splendor, quem aut summa cum laude referas oportet, aut summo cum dedecore fallas omnium de te expectationem.

Quanquam et sororum aemulatio tibi cessanti poterat acre calcar addere. Quarum comitatem, modestiam, pudicitiam, simplicitatem, mutuam concordiam si quis contempletur, treis iuret esse Charites; si varias musicorum organorum species scite tractantes videat, si per omne genus autorum vtriusque linguae velut apiculas quasdam volitantes consideret—hic annotantes aliquid quod imitentur, hinc decerpentes insigne dictum quod in mores transferant, hinc lepidam aliquam historiolam ediscentes, quam inter sodales referant—, dicas Camoenas in amoenissimis Aoniae campis suauiter ludentes, flosculos et amaracum concinnandis sertis colligere. Certe sic omnibus animorum dotibus ornatae sunt, vt formae gratia, quamuis eximiae, minimum adferat commendationis. Hae velut ex composito sic properant in hoc laudis stadio, quasi fratrem velint a tergo relinquere. Quo magis oportet te neruos omnes ad cursum intendere, vt

21. Thersitem β.

14. prouerbium] See *Adag.* 435,6.

52. dicas] *dicat* is required by the construction; which has lost itself in wandering on.

quoniam illas natura priores in hoc stadium induxit, vtpote te grandiusculas, intentione studiorum anteuertas. Tum illis cum Cornelia Gracchorum matre certamen erit, quae sexum suum gemina laude decorauit, tum pudicitiae tum eloquentiae: tibi cum patre, quem aequasse satis opima laus fuerit, et tamen ille nihil malit quam vinci. Verum haec alias fortasse tempestiuius. Nunc ad Nucem.

1403. To Francis I.

Vienna MS. 8987, f. 35 v°. Basle.
Horawitz ii. 4. 17 ⟨December⟩ 1523.

[The MS. is a volume in the Nationalbibliothek at Vienna. It contains various compositions by Claudius Cantiuncula (Ep. 852. 80n), including besides this a few letters of his, which are printed by Rivier and Horawitz in CE; and is apparently in Cantiuncula's handwriting throughout. As he had been the carrier of Ep. 1375, and was now at Basle, the occurrence of this letter among his own is easily explained. He also made a French translation of it: which follows in the manuscript.

As the main topic here is the presentation of the Paraphrase on Mark (Ep. 1400), Francis' copy of which bears the date 18 Dec. 1523 in Erasmus' autograph, it is clear that the month-date in this manuscript is an error for *Ianuarias*. This is confirmed by the French translation, which concludes: 'De Basle ce xvii[e] de Decembre l'an mil cinq cens trente troys'. The further inaccuracy there in the year-date reflects upon Cantiuncula's standards as a copyist; and the additional nasal in a few words is obviously due to him.

Erasmus wrote at the same time to Budaeus: see Ep. 1439. 1–3.]

LITTERE ERASMI AD REGEM FRANCORVM.

Christianissime Rex, equidem mangnòpere cupiebam ista naturae tuae benignitate vere regia et singulari erga me fauore tuae maiestatis, quem non promereor, propius vti, nisi haec temporum tempestas obsisteret votis nostris. Sed spero futurum vt Deus propitius det nobis aliquam serenitatem post hos tumultus, idque breui. Interim pignus quoddam huius mei in te animi, mitto Paraphrasim in Marcum Euangelistam, vt quatuor Euangelia fusius per nos explicata, titulo quatuor precipuorum orbis monarcharum quatuor mundi partibus commendentur. Nam Matheum iam pridem dicaram Caesari, tibi nunc Marcum; Lucam dicaui Regi Anglorum, Ioannem Ferdinando Caroli germano. Opto autem votis ardentissimis a domino Iesu, in cuius manu sunt corda regum omnium, vt quemadmodum codex Euangelicus iam iungit vestra nomina, ita breui spiritus Euangelicus eterna concordia iungat animos vestros. Scio tuo ingenio nihil esse clementius, sed bellum per se res est parum clemens. Scio per te non stare quominus coeat pax, quam suspirant omnes boni; sed bona spes est futurum vt Caesaris animum Deus flectat ad moderatiora consilia. Id expedit et vestre felicitati, quo magis constabilitur et efflorescit mutua concordia, et totius orbis tranquillitati.

Nos nihil aliud possumus quam optare que sunt optima. Quae

1402. 64. Nunc ad Nucem *a LB*: Interim vale *Lond.*

1403. 7. Marcum] Ep. 1400.
9. Matheum] Ep. 1255.
10. Lucam] Ep. 1381.
11. Ioannem] Ep. 1333.
12. corda regum] See Prov. 21. 1, and cf. Ep. 964. 10–11.

vota si valerent, omnibus bonis floreret tua maiestas et sub te rengnum longe florentissimum. Codicem recentem adhuc ab officina statim misi ad Christianiss⟨imam⟩ M. T. per Hilarium famulum meum, fidelem et in bonis litteris non vulgariter doctum, qui olim Tolose diu professus. Per hunc si congnouero meum studium tibi fuisse gratum, vehementer gaudebo. Dominus Iesus maiestatem tuam diu seruet incolumem ac florentem.

Basileae xvi Calend. † Iunias Anno xxiii.

1404. To Margaret Roper.

Commentarius in Nucem Ouidii, f°. D⁵. — Basle.
Lond. xxix. 65 : LB. v. 1337. — 25 December 152$\frac{3}{4}$.

[The preface to a commentary on Prudentius' hymns for Christmas and Epiphany; printed with Ovid's *Nux* (Ep. 1402), Basle, Froben, 1524 (*a*). For this also there seems to have been no authorized edition until the Basle *Opera*, 1540, vol. v, p. 1120 (β). As the book was in the press on 17 Feb. 1524 in preparation for the spring fair (VE. 380; cf. Basle MS. C. VI^a. 73. 229), it is evident that the year-date here is of a year beginning at Christmas.

For Margaret Roper see Ep. 999. 174n.]

ERASMVS ROTERODAMVS CASTISSIMAE PVELLAE, MARGARETAE ROPERAE, S. D.

Toties iam prouocor tuis sororumque tuarum literis, optima Margareta, tam sanis, tam argutis, tam modestis, tam candidis, tam amicis, vt etiam si quis titulos detrahat, Thomae Mori γνήσια τέκνα possim agnoscere. Ne vero semper videamini cecinisse surdo, studiis quibus obruor, paululum otii suffuratus, hisce diebus Nataliciis, paraui munusculum quod spero vobis non ingratum futurum.

Quod felix faustumque sit, Guilielmus Roperus, ea morum integritate, suauitate modestiaque praeditus, vt, ni sponsus esset tuus, germanus videri posset, dedit tibi auspicatissimas coniugii primitias, aut, si mauis, tu illi dedisti: vel vt verius dicam, vterque dedit alteri παιδίον quod dissuauietur. En mitto tibi et alterum puerum multo auspicatissimum, Iesum nascentem Iudaeis et mox illucescentem Gentibus, qui connubii vestri prouentum bene fortunabit;

1404. TIT. DES. *ante* ERASMVS *add.* β.

1403. 23. recentem adhuc] The presentation copy was sent off so quickly after completion that the ink of f°. A² has blotted across on to the verso of the title, which is blank.

24. Hilarium] Bertulf; see p. 13.

1404. 1. literis] Cf. Ep. 1402. 32. Unhappily none of them have survived.

8. Roperus] (c. 1496—4 Jan. 157$\frac{7}{8}$) son of Jo. Roper, who owned property at Well Hall near Eltham (cf. Ep. 104 introd.) and at St. Dunstan's, Canterbury, and was Sheriff of Kent 1521, † c. 7 April 1524. William entered More's household c. 1518–19, and resided there continually sixteen years and more. In 1523 he was associated with his father in the office of Clerk of the Pleas of the King's Bench, and continued to hold it till 1577. He entered Parliament 1529; but, remaining a Roman Catholic, retired into private life after the end of Mary's reign. He is best known as author of the life of his father-in-law; first printed in Paris, 1626. See DNB.

12. παιδίον] From the genealogical table given by ⟨B. Buckler⟩, *Stemmata Chicheleana*, suppl. 1775, no. 363, this must be their elder son Thomas; who succeeded his father as Clerk of the Pleas in 1577, † c. 26 Feb. 159$\frac{7}{8}$, and was buried at St. Dunstan's, Canterbury.

quique studiorum vestrorum verus erit Apollo, cuius laudes pro fesceninis tuis infantulis lyrae poteris occinere. Solus enim hic dignus est qui fidibus, qui fistulis, qui voce, qui musices omni genere, sed praecipue modulatis piae mentis affectibus iugiter celebretur.

Non dedignabitur a talibus coniugibus decantari, quorum ea est vitae totius puritas, concordia, tranquillitas, simplicitas, vt aegre reperias virginitatis professores qui se ausint comparare. Rarum exemplum hoc praesertim seculo, sed quod video breui ad plures permanaturum. Habetis isthic Reginam velut istius sanctissimi chori Calliopen. Sunt et in Germania familiae non obscurae, quae neutiquam infeliciter meditantur quod vos hactenus felicissime praestatis. Bene vale, non infimum aeui Britanniaeque tuae decus, et totum istum chorum mihi saluta diligenter.

Basileae ad Christi natalem. Anno M.D.XXIIII.

1405. FROM OTHO BRUNFELS.

Brunfelsii Responsio, f°. e³ v°. ⟨Strasburg ?⟩
⟨c. December 1523.⟩

[The preface to Brunfels' *Pro Vlricho Hutteno defuncto, ad Erasmi Roter. Spongiam Responsio*, Strasburg, J. Schott, *s. a.* (α); of which a revised edition (β) followed very shortly (HE. pp. 82*, 83*), each being affixed to a corrected edition of Hutten's *Expostulatio* (see Ep. 1356. 63n). The *Responsio* answers the second edition of the *Spongia* (Ep. 1389); and its publication may be placed between 19 Jan., when Erasmus was expecting its appearance (Ep. 1411), and 13 March 1524 (Ep. 1429; cf. Ep. 1437. 30–1, Horawitz v. 72, and Herminjard 103). By 21 July the second edition (β) was in circulation (Ep. 1466. 25–6; cf. Ep. 1477). In view of these dates, this letter and Ep. 1406, which are printed in both editions, may be placed about the end of 1523; and this is corroborated by the sequence of events narrated in Ep. 1406, where Brunfels describes his long hesitation to take up his pen.

I cannot trace certainly where he was at this time; but Ep. 1406. 14 seems to imply that he had left Neuenburg, and, as the book was printed at Strasburg, his settlement there had perhaps begun.

Otho Brunfels or Brunnfels of Mainz (c. 1488—23 Nov. 1534) was the son of a cooper who traced his origin to Braunfels near the Lahn, in the domains of the Counts of Solms. After taking an M.A. at Mainz, in pursuit of leisure he entered the Carthusian house outside the walls of Strasburg. Before long he was disillusioned; finding that, though allowed considerable freedom in correspondence, he was debarred from effective contact with reform. His first publications were educational, printed by Schott at Strasburg; *De corrigendis studiis seuerioribus*, 1519, and *Aphorismi institutionis puerorum*, 30 Aug. 1519, with extracts adapted from Rud. Agricola, and Erasmus' *De ratione studii*, and a preface to his Provincial, Greg. Reisch of Freiburg (Ep. 308), expressing admiration for Erasmus. In Jan. 1520 he introduced himself to Beatus Rhenanus, and c. 17 May 1520 to Erasmus (BRE. 145, 176); and his letters of this period to Beatus show him furtively using the manuscript treasures of his monastery for the benefit of the humanist printers. In May 1520 L. Schurer at Schlettstadt printed for him a *Confutatio sophistices*; which attacks Erasmus' opponents, Dorp and Luther. By 1521 he had determined to seek release, and on 10 June wrote to Spiegel asking for the help of Aleander

---

24. Reginam] Cf. Epp. 1028. 4n, 1381. 38.

25. familiae] Erasmus was probably thinking, not only of such married couples as the Peutingers (Ep. 1247), but of learned women like Pirckheimer's sisters and daughters (see Ep. 409. 28n). Cf. also Epp. 1233. 103n, 1469. 247.

28. istum chorum] Of Margaret's sisters and their companion in More's 'school': cf. Ep. 1402. 30–32.

(ZKG. xvi, 1896, pp. 491–5). By the end of Oct. he had achieved his purpose (cf. HE. 263. § 4, 264. § 5) and was proposing to go to Wittenberg (LE^2. 461n); but it is not known whether or no he went. For a time he entered the service of Hutten (cf. HE. 334, p. 340. 41–4), who provided him with a curacy near Steckelberg, at Steinau on the Kinzig above Hanau (see Steitz in *Arch. f. Frankfurts Gesch.*, NF. iv. 118, vi. 124, mentioning correspondence with the pastor of Steinau; which I have not seen); but in the spring of 1522 he took shelter with Nesen at Frankfort. On 1 July Jo. Indagine, parish-priest of Steynheim (Ep. 661. 33n), addressed to him some *Introductiones . . in chyromantiam*, Strasburg, J. Scott, 1522, f°. G^2 v°.

As a result of attacks made on him at Frankfort as an Evangelical preacher (cf. HE. 280–3, 287) he set out in July for Zurich to join Zwingli (Zw. E^2. 215), but was detained by friends at Neuenburg on the Rhine, between Basle and Breisach, and persuaded to become preacher (Zw. E^2. 278). At the request of the head of the Johanniter house there he delivered an oration on behalf of the Knights of Rhodes, Basle, Cratander, March 1523. On 8 March 1523 he dedicated to a local magnate some *Annotaciones Hebraicae* on the Old Testament (Bodleian MS. 111, never printed), in which he again extols Erasmus; but his *Von dem Euangelischen Anstoss*, s. l., with a preface dated from Neuenburg, 28 Oct. 1523, shows that he had become strongly Lutheran in sympathy.

Another composition of this period was a letter to the Bishop of Basle on behalf of a parish-priest near Neuenburg, maintaining that *Verbum Dei multo magis expedit audire quam missam*. In 1523–4 he was appointed headmaster of the town-school at Strasburg, a post which he held for about nine years; and on 26 March 1524 was admitted citizen of Strasburg.

The present attack on Erasmus in defence of the friend to whom he was loyally attached, did not make a lasting breach. In spite of a brief desertion of Luther for Carlstadt (LE^2. 854, 885), his devotion to learning outweighed his interest in reform. In 1525 he offered Erasmus an olive-branch (cf. BRE. 239), which was accepted (Ep. 1614). During his time at Strasburg he edited the works of Hus (LE^2. 827, 832, 915), 1524–5, from manuscripts that had belonged to Hutten; and in 1525–8 produced some educational and Biblical compositions. Taking to medicine, he edited first L. Phries' *Spiegel der Artzney*, Strasburg, J. Grieninger, 1524, and the *Anatomice* of Alex. Benedictus of Verona, Strasburg, J. Herwagen, March 1528. In 1530 Schott at Strasburg printed for him the first part of his most famous book, *Herbarum viuae eicones*, designed to promote the study of simples; and this was followed by translations from Serapion, Averroes, Rasis, and Paul of Aegina on the same theme. In 1532 he became M.D. at Basle, and in 1533 was appointed physician to the town of Berne, where he died. His last years saw the publication of several medical handbooks. An edition of Jul. Firmicus' *Astronomica*, Basle, J. Herwagen, March 1533, is dedicated by Nic. Pruckner to Brunfels; whose *De diffinitionibus astrologiae* is included in the same volume, following the preface.

See a biographical sketch by two friends, with a large woodcut portrait, in a posthumous volume of Brunfels' *Annotationes* on the Gospels and Acts, Strasburg, Sept. 1535; F. W. E. Roth in *Zs. f. Gesch. d. Oberrheins* (NF. ix, 1894, pp. 284–320; cf. viii, pp. 565–78); LE^2. 827n): and ADB.]

ERASMO ROT. OTHO BRVNFEL. S. D.

FAMAM nobis prostituisti integerrimi et clarissimi viri, Vlrichi Hutteni, multa in hunc affingens mendaciter, sicophantice et fraudulenter, multa etiam in viros bonos et qui ab Euangelio sunt. Feres itaque benigne si et in te dixerimus quaedam, accusationisque nostrae rationem aliquam dederimus tibi. Non aequum fuit nos amici caussam deserere, qui vindicare seipsum non potest; multo minus blasphemiis tuis vt applaudamus, quibus in Scripturam quoque impius es. Age quod vis, pinge vt lubet vicissim. Scio nihil deberi mihi in hac vita quam perpetuam ignominiam et confusionem. Vix poteris peiorem pingere quam indoctum, inglorium, obscurum et peccatorem. Talem me haberi volo, et is sum. Solum

1. β: clarisimi α. 4. accusationis, quae β. 5. Non α: Neque enim β. 6. potest α: poterat β. 7. applauderemus β.

hoc non dono, vt vel me vel quenquam cui cordi Euangelium est, impium voces. Atque nisi desieris ab iis nugis, detracta semel hac larua tibi scripturis palam faciemus qui sis. Neque deerunt qui operam suam nobis locabunt iuuabuntque conatus ; nouimus enim hulcus vbi tangendum tibi est. Hoc dictum tibi habe et vale.

1406. FROM OTHO BRUNFELS.

Brunfelsii Responsio, f^{o}. h^{6}. ⟨Strasburg ?⟩
⟨c. December 1523⟩

[A letter printed at the end of Brunfels' *Responsio* : see Ep. 1405, than which this is evidently somewhat later. It was perhaps begun 'in rem typographi' (cf. Ep. 1010 introd.), to fill the last three leaves of sheet h, which without this would be blank in *a*. But, if so, it exceeded its purpose ; for Brunfels' righteous wrath carried him as far as f^{o}. i^{4}.

The standards in accuracy of Schott's readers for the press are shown by their ineffectual attempts to set right the text of *a* at l. 47 in the *Corrigenda.*]

ERASMO ROTERODAMO, PRESBYTERO ET SCRIBAE LEGIS DOCTISS., OTHO BRVNFELSIVS S. D.

SVCCINCTIVS praefatus sum tecum de Huttenico negocio quam vel res poscebat ipsa, vel defensioni meae expediebat apud eos qui temere fortasse putabunt hoc muneris subiisse me. Atque hoc tametsi fieri oportebat in exordio, tamen a me consulto factum non est : primum vt quam paucissimis expedirem me ; deinde quoniam nota erat tragoedia, et vt tantum hiis facerem satis, quos amici referebant per tuam Spongiam maiorem inmodum offensos fuisse ; postremo ne protinus impune putares licere mentiri tibi omne[m] mendacium, et cornua tibi sumeres quasi viceris iam, quia ille fato sublatus est qui bellum incoepit. Quoniam tamen eo iudicio non omnes sunt, et vel tu quoque existimare possis vel animi quadam leuitate vel vana gloria huc adductum esse me, accipe breuiter a capite qui factum est quod responderim et quid in te desyderem.

Allata est mihi primum Nuenburgam Spongia tua, dum adhuc viueret Huttenus ; atque dici non potest quam me confecerit dolentissime, dum videbam tam contemptim et deridicule amicum mihi lacerari et rodi per te. Mox nunciatur et occubitus eloquentissimi et integerrimi viri ; accrescit indies dolor, et coepit me non tam male habere optimi amici mors quam tua stultissima Spongia, quod videbam futurum vt mentireris iam citra pudorem in hominem quicquid velles. Venit itaque in mentem vt vices agerem. Parabam stilum, et absterrebat tamen eloquentia tua ; putabam enim frustra esse lacessere qui in tanta esset existimatione apud cardinales et episcopos, si culex scilicet morderet elephantum. Abduco manum ab tabula, donabam iniuriam amici qui iam viuebat in pace, et quam ipse condonarat spiritum reddens, tametsi sua tantum non erat, sed omnium bonorum virorum, sed Christi. Neque enim

1406. 26. quam *add. β*.

1405. 13. impium] As he was said to have called Luther: cf. Ep. 1374. 45n.

1406. 14. adhuc viueret] Böcking points out (HE. 334, p. 346n) that Brunfels must have been unaware of the actual date of Hutten's death (Ep. 1388. 12n ; cf. Ep. 1378 introd.) ; and that his obvious error here is not intentional.

Hutteni hoc negocium tantum agis, sed velut in chaum confundis huc quicquid vsquam potuisti mendaciorum corradere, quicquid vsquam erat ad inuidiam Euangelii et negocii Lutherani; vt, cuius non poteras cum veritate obiecta refellere, hunc tuis obrueres rethoricis ironiis, assumptionibus, praesumptionibus, suspitionibus, diuinationibus; quibus praestigiis nullum non fucum soles obtegere, nullam non veritatem obscurare.

Interim secundo editur per te infelix et misera Spongia, vt non iam aspergines abstergeret, sed contraheret et imbiberet quicquid vltimae fecis et sordium erat, quas compressa effundat. Additur quae hanc venum exponat, mordax, sicophantica et virulenta epistola. Editur et tertio apud Colonienses, nescio an tua opera an illorum quibus iucunda sunt huiusmodi spectacula, vt videant passim prostare infamia bonos et Euangelicos viros. Et ne adhuc quidem responsionem meditor. Casu venio ad amicos: vrgent, obsecrant, adhortantur, appellant, num queam esse tam adamantino corde et ferre iniuriam amici tam de me bene meriti; et velle se quidem multa, sed nemini magis competere, imo et licere, eam prouinciam quam mihi, quo hodie nemini melius perspectae Huttenicae res sunt, et hae cum primis quae inter te et ipsum geruntur. Recuso officium ex eadem caussa, vt dixi. Interea nunciatur et Buschium, virum ex aequo doctum et integrum, vt est impietatis et iniusticiae impatientissimus, responsionem quidem meditari; sed partim negocia remorari, partim expectare quod ego expectabam, id est vt aliquis prodiret qui Huttenum eloquentia aequaret. Vtrimque agitur epistolis, et per nostros quidem, ne quis prorsus respondeat: nam indignum esse respondere ad ea quae nemini non compertum est praeter merum quidem commentum nihil esse; alioqui Lutherum ipsum vel Melanchthonem respondisse olim iam; nullam esse meliorem confusionem quam si non irritatus ipsemet proderes quis esses, id quod et pro candore tuo faciebas diligenter tu quoque. Scribebas et tu amicis Argentorati et alibi, nescio quid anonymi libelli parari illic in te, et ali isthic monstrum quod non auderet in publicum procedere: quanquam hoc certe non erat, nisi forte somniabas futurum malum; nam qui isthic sunt, aut tales sunt qui audent in faciem fateri quod agunt, aut nihil struunt in quenquam clanculariarum insidiarum.

Sub hec rursum venio Basileam. Illic audio ab amico quodam dixisse te in haec verba (et libenter credo, nam perspectum est mihi ingenium versipelle hoc): 'Si quis' inquis 'respondebit, Otho hoc faciet'; et nescio quod etiam scomma iaciens in eos quibus non tanta animi leuitas est quam tibi. Quod tamen siue est vel non est, nihil magnopere laboro. Et tamen cum tacite tum prophetares, ego ne adhuc quidem mouebar ad respondendum. Tandem proprio quodam instinctu, dum tantam audio ab amicis querelam de te,

47. hae $\alpha\beta$: et heae α *Corrig.* quae β: quod α, α *Corrig.* geruntur α *Corrig.*, β: geritur α.

39. epistola] Ep. 1389.
apud Colonienses] BEr[1]. mentions several editions without place or name of printer; but I do not know that any one of them has been identified as printed at Cologne.

49. Buschium] Cf. Ep. 1383. 31n.

59. Scribebas] As in Ep. 1397. 6–7, which, from its publication in Alberus' *Iudicium*, appears to have soon become common property. Cf. also Ep. 1386.

lego Spongiam, vt expenderem tamen quid hoc esset. Lego orationem suauem, blandam, eruditam et elegantem, sed plenam veneno mortifero ; et quae haud dubie simile quoque pectus referebat, nempe virulentum, asperum, arrogans, desultorium et sanguinarium. Qualis enim vir, talis et oratio. Lego etiam quam impie rethoricaris et ridicule de fide, de Scripturis deque mysteriis et sacris quae hodie prima habemus, nescio quem maximum ac summum nobis pontificatum statuens, ex cuius scitis, decretis et praescriptis viuendum nobis est, quam non hunc debeamus contemnere, tam reuerenter et gloriose, vt talem et illorum hominum praeconem decebat.

Mox animum, qui prius deciderat in pedes, resumpsi, et dici non potest quam toto pectore coepi stomachari tibi quod tam frigide de Scrip⟨turis⟩ sentiebas et in aduersariorum castra profugeras. Neque amplius necesse fuit ab amicis calcar impungi mihi, sed iam zelus me exagitabat. Persuadeo mihi, atque mihimet animum haurio, non esse timendum bonam et aequam caussam habenti ; non esse habendum personae respectum, vbi non iam amici tantum lederentur, sed etiam Deus : imo ob hoc non esse ferendam amici iniuriam, quoniam in Christi ignominiam redundabat ; maiorem esse pietatem quam eloquentiam, et nitere quidem apud homines phalerata verba, sed vincere tamen veritatem apud pios et Christianos: subinde parum quoque esse Christianum si blasphemantem non redarguam. Arrepta itaque charta subsigno quae mihi displicebant.

Hactenus de caussa quae me commouit vt scriberem : nunc audi quo animi candore responderim. Tametsi enim pro stultitia hac meruisses vt aliter quis te tractaret, sicui oratio esset copiosa vel, vt tibi, spongiosa potius, et ocium singula discutiendi, ita tamen animum meum seruaui vt ab inuidia et affectibus, sic temperaui a conuiciis, vt nihil regererem nisi quod cuiuis etiam crasso ex Spongia tua colligi potest, oratione, vt vides, simplicissima, ne eum libellum suspiceris qui ante menses aliquot paratus in te sit, vel ne in hanc fabulam trahas innocentes. Sunt quidem hic qui possent in te elaboratas orationes scribere, sed ea agunt quae magis frugi sunt quam vt eloquentia certent tecum.

Erras igitur dupliciter si ob gloriolam venandam hoc muneris me subiisse posthac criminaberis : primum quia talis non sum qui possim mihi de eloquentia vel tantillum vendicare, deinde si maxime voluissem quod poteram, tamen alio argumento. Alioqui quae me agitaret insania in quenquam gladium stringere qui de me non fuisset ante meritus male, et alterius infamia famam mihi parare immortalem ? Non sum tam excors et sine iudicio, vt nesciam quam nihil sunt hii fumi, quam sint omnium stultissimi qui ad hoc tantum sudant et ob hoc coniiciunt in discrimina se, vt conquirant nomina et famam sibi, quae etiam parta tam disperit cito. Et ego in primis stultissimus essem qui pro gloria accerserem poenitudinem et infamiam mihi : si modo infamia est pro defensione veritatis male audire. Certus enim sum, id aliquando facies quod in calce

75. dubiae αβ. 87. iam *add.* β. 100. vt . . . tractaret α : aliter longe tractari β. 102. vt α : & β. 116. hii α : ii β.

76. desultorium] Cf. Ep. 1342. 616n.

epistolae tuae spondes, videlicet, si prodiderit sese de quo suspicaris, quod sentiet quam non toto pectore oderis Huttenum : quamquam in quem haec dicta sint haud satis sciam.

Est itaque aliud quod mouebat ad scribendum quam gloriae cupido ; hoc vero quid est, paulo dictum est ante. Et adeo pro hoc mihi non timeo vt, nisi palam damnaueris quaedam desierisque pertinaciter adserere, aut ad palinodiam adigam te, aut feres quod impietatis te palam conuincam. Et falleris quidem quam longissime, si Laeicum vel Stunicanum hoc negocium putas, vel fungi simus Stunicani aut stipites. Nihil minus feremus de te quam vt paleis tantum verborum sinamus imponi nobis. Et vtcunque sis etiam acutissimus disputator, nisi hoc gladio ancipiti pugnaueris, qui est verbum Dei, hunc plumbeum eloquentiae tuae pugionem nihil metuimus. Neque multa nobis ad hoc acrimonia opus est vel magnificis lenociniis, gratiam vt nobis apud lectores paremus ; tantum nudam ipsam veritatem simplicibus et absque fuco verbis in lucem agemus. Satis iam iudicii optimo cuique est, de ingenio tuo quid debeat sentire, dum vafre, inconstanter et lubrice agis omnia, vt nihil sit hoc nobis necesse digito monstrare : cum nemo sit hodie quantumcunque eloquens qui possit sic te pensiculate pingere quam ipsum te tu pingis, virum quidem doctissimum et eloquentissimum, sed leuem et arrogantem, qui, vt apparet, vel frusto etiam panis queat ab recto et ab proposito deduci ; et nullam caussam tam malam esse quam tu non possis pessimam facere, nullam tam desperatam quam non possis tu optimam facere.

Et erant certe qui, dum haec scriberem, admonebant vix negocio Euangelii expedire si quaedam tibi responderem atrocius : nam non esse commouendam eam Camarinam, quae excitata tantum exhalat effunditque venenum, nisi velim multos ab Euangelio excidere, quos solertia tui ingenii possis in aliam viam abducere. Et hii quoque rationibus humanis nitebantur, timebantque vbi prorsus nullus erat timor : nam, vt maxime posses (quod tamen nequaquam potes, sicut non rapit quisquam quod semel Christo datum est a Patre), quare velles conari rem tam friuolam et inanem ? Non debebamus expostulare tecum, cum tu desumis hanc virgulam tibi, vt non solum in immeritos censeas sed in optimum quemque. Sat diu suspeximus te, et merebantur hoc literae tuae, quarum primus in Germania autor es, et maiora merebantur quam multorum etiam qui primae notae existimantur. Sed qui salutis autor eras, idem nunc velis propinare venenum et mortis autor esse. Hoc existimas nobis esse ferendum de te ? Non ferimus. Quemadmodum enim qui propinaturi sunt venenum, dulcibus et iucundis potionibus permiscent, ita tu primum quidem praestigium quoddam faciebas nobis eloquentia tua, barbaros, feroces et indomitos demulcebas, viam ostendebas qua possemus non tam docti euadere quam pii. Sed cum hanc multos videres terere, et quosdam esse qui in hoc negocio

136. β : pareamus α. 144. et nullam . . . 146. optimam facere α : nam nulla caussa tam mala est quam tu non possis optimam facere, nulla tam bona quam non possis tu pessimam facere β

122. epistolae] Ep. 1389. 82–3.
131. paleis] Cf. Exod. 5.
133. gladio ancipiti] Cf. Heb. 4. 12.
152. timebantque] Cf. Ps. 52. 6.

palmam praeripiebant tibi, siue arrogantia siue muneribus siue inuidia deuictus, corruptus et occoecatus sis, quod volunt quidam, pro veteri melle vel cum melle venenum instillas, vt scorpius in nouissimo aculeum infigis. Quod nisi fecisses, nemo non in hanc diem tibi assurgeret, nemo non congratularetur, efferret, celebraret suspiceretque te. Dum vero ipsemet notam eloquentiae indis tuae, dum tuam ipsius gloriam obscuras, quis obseruabit, quis colet? Peccantem te in animam tuam quis iustificabit, et exhonorantem animam suam quis honorificabit?

Ego quidem vehementissime doleo huc deuenisse res tuas, vt mihi minimo et indoctissimo congrediendum est tecum; et vellem non datam occasionem mihi quam nulla animi aequitate potui recusare. Vellem non huc amentiae prolapsum esse te vt, qui debebas nunc os esse Christi et vas electionis quod deferret nomen Dei coram filiis Israel, coram regibus et principibus et omni populo terrae, nunc patronus factus esses eorum qui secreto consilio tractauerunt pariter et conuenerunt aduersus Dominum et aduersus Christum eius. In confesso est enim ex tot hostibus Euangelii neminem vnquam plus obfuisse Euangelio quam te, qui etsi in palam quidem non impugnabas, tamen cum miris et inconstantibus inuolucris et emblematis confundis omnia, dum studes simul pontificatum stabilire et Euangelium, nimirum triticum et paleas et cum tenebris lucem. Quid aliud agis quam quod in vniuersum subuertis quicquid antea instaurabas, vindicabas, euulgabas? qua peste quid potest tamen Euangelio peius contingere, cum hodie nulli rei minus conueniat quam Christo et Papae, Romae et Ecclesiae Christi? dum addis etiam et hoc, quod amarulentius agimus quaedam, et ne ipsi quidem perfecti simus. Et quidem lepide hoc dicis, cum mansuetudine tractandum esse Euangelium; sed cum infirmis, cum imbecillibus in fide, cum hiis quibus lacte opus est et cibum solidum ferre non possunt, non cum pertinacibus, ceruicosis, deploratis, desperatis, effrontibus et induratissimis scribis et Pharisaeis, qui habent clauem scientiae, et tamen nolunt audire legem, qui obturant aures suas ne audiant. Veluti quod in pontifices et monachos stomachosius dicit quaedam Lutherus, nihil crudele est, quoniam hoc poscit illorum duricia, malicia et vecordia: veluti quod et ipse in te quoque nunc liberior sum. Sic malo nodo malus querendus est cuneus. Quod vero et nos peccatores accusas, non video quid faciat ad rem, cum nemo possit viuere absque peccato. Magnum est quod peccata nostra nobis non placent: dabimus tamen operam ne tales simus quales tu nos fingis.

Haec de ratione mea obiter, quanquam consultius erat si prorsus contempsissem: nam quid debebam adblandiri, qui hoc merebaris hac sola Spongia, vt sicut tuo ductu primum didicerunt scribere Germani, ita nunc gregatim et agminatim in pestiferum magistrum gladios exacuant? Paruam enim rem esse putas sic tergiuersari et animo duplici esse, in vtrisque humeris, quod aiunt, gestare? Non

171. β: nouisimo α. 204. nodo β: modo α. 209. rōne αβ (ratione): responsione *Böcking* (*HE*. 334) *perperam*.

178. est] Böcking emends to *sit*: but for similar constructions cf. ll. 258, 274.

198. deploratis] Cf. Ep. 994. 21.

211. tuo ductu] Cf. Epp. 1342. 990n, 1366. 13n, 1443[a]. 2–3; and Am. E. 18.

214. in vtrisque] Cf. *Adag*. 2584.

habet hoc Germanorum neque fides neque integritas, sed ne Christiana religio quidem.

Et de Hutteno quoque non satis mirari possum inclementiam tuam et illud vere virulentum pectus, quo ferunt te sic omnes bonos et claros clanculario odio persequi Germanos. Nam vt in te quoque acerbior fuerit Huttenus, hoc tamen interest, quod ille iuste, merito, pie et Christiane irascitur tibi: tu peruerse, iniuriose et mendaciter calumniaris. Et qui debebas culpam agnoscere, vel saltem apologia testari non aduersari Euangelio te, hoc protestaris, nihil velle vnquam esse commercii tibi cum iis viris qui sub nomine Lutheri Euangelium complectuntur: forte vt impleres mensuram Pontificis tui cui seruis. Atque huc spectat etiam et illud, quod ei negocio implicas etiam innocentes, veluti illum non tam sanguine et caeris quam etiam vitae integritate, moribus et eloquentia clarissimum Henrichum ab Eppendorff, equitem Germ⟨anum⟩, qui quoniam coniunctus homini fuit, eandem laudem ex te reportauit, similem Erasmicam gratiam qua soles frequenter laudare aut pessimos aut obscurare non nisi optimos. Et ille quoque haberet de quo posset expostulare et crimine quodam aspergere te. Ego ob eam rem volui clam se et non suam caussam agere, ne vel eum vel quenquam faciam suspectum tibi, qui operam suam mihi locauerit.

Et vt semel finem faciam epistolae, haec eousque a me dicta sint, vt posthac aut alias aut pientiores Spongias scribas. Nam haec ne amicissimis quoque placuit, et quod a quibusdam empta certatim et desyderata est, non hoc animo est empta quod tantum arridebat, sed vt viderent quomodo elueres illam nunquam ne plaustris quidem Spongiarum diluendam inustam ab Hutteno notam tibi nisi resipiscas. Nam nullum erit remedium aliud, nulla herba fullonum quae poterit mederi. Vt resipiscas vero, oro te in visceribus Ihesu Christi. Refer pedem, memento senectae tuae, memento vocationis et gratiae tibi collatae coram tam multis testibus; nam admodum turpe est acceptis gratiis abuti in perniciem donantis. Abuteris vero dum non totis viribus pugnas pro Euangelio, dum iuuas et confirmas aduersarios, dum suspendis animas multorum quae simulatione adductae tua interim neque credunt neque saluae fiunt. Poteris multo maiorem gloriam reportare hinc (si prorsus sic esset decretum gloriari) quam ab hac falsa et simulata amicitia hominum desperatorum, qui volunt abuti eloquentia tua, vt in autoritate tua glorientur. Praeterea multo etiam dignior es quam qui iis debeas patrocinari quorum desperata sunt omnia.

Age solum, nulla ignominia est in re turpi obsequium detrectare, nullum dedecus profugere vel dissimulare ad tempus, si denuo pugnaueris; et adeo non cogitabimus hostilia in te, vt non pudebit etiam recantare quicquid vnquam commissum est in te vel hostiliter vel probrose. Quodsi autem in proposito perstiteris, malum malo adglomerans, ne nos quoque cessabimus reclamare et reniti in faciem tibi, nihil veriti neque tuam eloquentiam neque magnificam

---

215. fides] Cf. Ep. 1225. 361n.
229. Eppendorff] Cf. Ep. 1376. 25–6.
233. aspergere] Cf. Ep. 1437. 31.
238. empta] Cf. Ep. 1397. 3–4.

illam apud pontifices existimationem tuam. Et te quidem audiemus destomachantem, rhetoricantem, iacientem ampullas verborum, vltro citroque amicos iactantem et principum gratiam, ludentem et periocantem cum Scripturis sanctis, nitentem confracto baculo Aegypti, nihil non calumniarum regerentem, suffultientem muros Babylonis et collapsam rem Romae instaurantem, triumphantem in curribus et in equis. Nos vero in nomine Domini Dei nostri inuocabimus, dabimusque operam vt quammaxime vera et dicamus et scribamus (nam vera et simplex est veritatis oratio): quin vt pseudoprophetam prophetantem in Baal, tametsi verbis non adeo elegantibus, tamen Script⟨uris⟩ sanctis exturbemus de castris. Neque multum curabimus quantum nos grauabunt inuidia quidam, quantum subsannabit curtisanica fex, quantum quoque tu fabulam nos facies et opprobrium et canticum et parabolam orbi et omnium qui non habent signaculum verbi scriptum in frontibus eorum. Sed hoc agemus quod pro officio nostro nobis incumbit, vt gloriam Dei nostri puram et illaesam seruemus. Vale.

1407. From John Angelus.

Breslau MS. Rehd. 254. 10. Meaux.
EE². 22. 1 January 1524.

[An original letter, autograph throughout. The interpretation of the year-date is given by Farel's movements: see l. 92n.
Of John Angelus of the Argonne little is known. On 5 March ⟨1521 ?⟩, from the College of Cardinal Lemoine at Paris, where he was teaching Greek, he dedicated an edition of Orus Apollo's *Hieroglyphica*, Paris, P. Vidovaeus, 1521—a Greek text with a Latin translation—to John of Mauléon, bp. of Comminges in Gascony, whose patronage he had already enjoyed and wished to secure; citing as example the support given by Abp. Tournon to D. Coronius (see Ep. 1319. 29n) and by Bp. Briçonnet to Faber Stapulensis, G. Roussel (l. 92n), and others. Later he succeeded in attaching himself to Briçonnet and found shelter at Meaux. A letter from him to Farel, of precisely this date, is printed by Herminjard, 83.]

ERASMO ROTERODAMO, VIRO MODIS OMNIBVS MAXIMO, ANGELVS FOELICITATEM.

Etsi nunquam ad te scribere hactenus ausus fuerim, meae conscius imperitiae supinaeque cuiusdam ac crassae in scribendo ignorantiae, praesertim si virum respicias, hoc est Erasmum, omni disciplinae genere absolutissimum, effecit tandem deprensa meis lectionibus in tot libris Erasmico ingenio, placido scilicet et amicabili, editis, tua benignioris naturae facilitas tuaque morum plus aequo suauiorum comitas, vt Angelus humanum non reformidaret, terrestrem coelestis, implumem alatus, humi repentem aerius: quod est, si iocari desinam, vt eelphantum non horreat musca, gygantem pumilio, ne dixerim Hectorem Achilles. Ad id etiam intantum me pepulit quidam Vasco, clara certe natus admodum familia, Condomensis Episcopi nepos, et eousque recalcitrantem

1406. 264. ampullas] Cf. Hor. *A. P.* 97.
269. in curribus] Cf. Ps. 19. 8.
277. signaculum verbi] Cf. Rev. 9. 4, 14. 1.
1407. 11. Vasco] This is perhaps the tribal name; for Molinius' eagerness to obtain Condom (see p. 411) suggests connexion with those districts: though the Vascones in ancient times were only s. of the Pyrenees.
12. Condomensis] To one writing from the region of Paris this would mean Fr. Molinius (see Epp. 523. 7n, 1426), not Grossoles.

concitauit, nihil prorsus vt timerem vnis te compellaturus literis, vt omni timiditate suppressa, ea fixus ego (et quod dicunt Graeci) ἔμπεδος constiterim sententia, primo quoque tempore, si sese iusta scribendi offerret occasio, scriberem. Is Vasco vnus est eorum qui olim tecum eadem et domo et mensa Paduae conuictor fuit, quo tempore tuus ille Brixius, mihi nunquam citra praefationem summae beneuolentiae excultaeque ac perpurgatae doctrinae nominandus, Venetiis agebat.

Est in primis quod me angit plurimum ac cruciat quodque mihi multum molestiae peracerbique doloris inuehat, ortam fuisse etiam nulla causa quandam inter te et eximium illum Fabrum sed leuiusculam contentionem: propterea quod factio theologorum, gens non vobis tantum sed bene natis omnium ingeniis vel infestissima, hanc ansam calumniae sibi ipsis praeripuerint, vt in literatissimum quemque nunc magno rei literariae dispendio ita inuehatur, vnumquemque sic proscindat, denigret, laceret, conuitiis obruat, vt qui antea fauoribus autoritatibusque non solum episcoporum, archiepiscoporum, cardinalium et denique summi Pontificis vna nec quoquam pacto reluctanti conspiratione, verum et Imperatoris, regum, ducum, comitum adpositis suffragiis primas obtinebant, vix nunc seu ad extremas classes grandi etiam ignominia relegentur ac in vilissimos quosque ordines cogantur.

Et vnde id surgat, dignoscere promptum est; quod in te et tuas Adnotationes delirus ille et vesanus Stunica, licet eruditus, plenas conuitiorum quadrigas effuderit et, me Deus amet, non nisi virulento maleuoloque in tantam eruditionem tuam animo, quod Fabrum aliquot locis non satis modeste carpseris et eius sententiam atrocius paulo conuelleris eiusque censuram aliquando ita depresseris, vt tantum virum tamque pium ac religiosum non literatura tantum verum et omni ratione priuares; quod etiam alii complures mirum quam inter sese deseuiant digladienturque, Huttenus in Erasmum, in Huttenum Erasmus, in Thomam Morum Brixius, in Budaeum Germanus nescio quis et non infrequenter Caelius: quos omnes tam pacificos componat Omnipotens, vt iure filii Dei vocari possint. Hos tumultus, has discordias, hec tam implexa iurgia, has in

---

17. Paduae] In the winter of 1508: see Ep. 212.

18. Brixius] Cf. Epp. 212. 1n, 620. 3. Angelus writes of him with similar eulogy in his preface to the *Hieroglyphica*: see introd.

23. Fabrum] Stapulensem: see Ep. 597. 32n.

36. Stunica] See App. 15 in vol. iv.

44. Brixius] See Ep. 1045 introd.

45. Germanus nescio quis] Zasius, who in a letter to C. Cantiuncula, 29 Nov. 1518, printed in his *De origine iuris* (cf. Ep. 862), had dissolved some 'Antinomiae' raised by Budaeus in his *Annot. in Pandectas*. Zasius' language was quite conciliatory, but Budaeus took exception to his criticism (cf. BE[4]. 38), and wrote a letter to him in self-defence, 25 July ⟨1519⟩ (BE[4]. 39). Zasius' reply, 1 Sept. 1519, is read by M. Delaruelle as more aggressive than seems necessary. That his attitude in the matter was friendly is further shown by his desire that the letters should not be printed (ZE. 13). Contemporary ms. copies of them are to be found in the Town Library at St. Gallen (Vadiana xi. 205 and i. 165); and they are printed in ZE. pp. 466–78.

Caelius] I cannot find that either Rhodiginus (Ep. 469. 8n) or Calcagninus (Ep. 611. 24n) had any controversy with Budaeus: not, at any rate, one which would bear comparison with those mentioned here. Angelus perhaps remembered that Budaeus' critic was an Italian, and made a confusion in his mind with Portius or Egnatius (cf. Ep. 648. 57n).

perpetuum dissidium renascentes tot litium molestias intantum abhorreo, refugio, criminor, vt quid acerbius insecter nil habeam. Nam nihil vnquam lectum est crebrius in vniuerso sacrae Scripturae corpore quam 'Pax vobis.' Nec iniuria ; ait enim ille,

Pacis amor Deus est, pacem veneremur amantes.

Sed de iis hactenus, quum sis vel omnium mortalium qui de pace nonnihil memoriae prodiderunt, scriptor luculentissimus. Descendimus in hanc sentenciam complures tui nominis amantissimi, Galli omnes qui in literis Graecis iam sese aliquem profectum fecisse credunt, vt singularem tuam et incredibilem doctrinam ac indefessum studiorum causa ingenium supplices obtestaremur, in gratiam omnium et genii Gallici cui semper ex animo bene cupiisti, traduceres frugiferum illum libellum Theodori de mensibus : quem etsi prope assequimur, tamen nullus non dictionem tuam in tam commodo authore certatim efflagitat. Nos fugit quid causari poteris, nisi idipsum quod multo grauioribus disciplinis, nempe theologicis, omnem operam impendas iisque totus incumbas inhereasque. Accedet et matura senectus, legitimae deprecationis ad hanc prouinciam obeundam (vel quod est in prouerbio) sacra anchora : quae vt matura est, ita hoc multo maturiora exercitamenta sibi proponit ac vendicat. Priori causificationi sic respondebimus, eam demum esse veram theologiam quae summo Christianorum emolumento nihil non molitur paritque, idque in immarcessibilem Dei omnipotentis gloriam. Nam quod humana emittitur inuulgaturque solertia, nisi Dei Optimi Maximi praeualido veluti fulciatur pedamento, hoc ipsum et facile corruit et in sempiternam deperditur obliuionem. Alteri vero excusationi non difficulter et maximo honore tuo reluctabimur. Quanto enim ista tua senectus sibi multo maturiora selegerit studia (quamuis hoc sit abunde maturum, tum ea qua ceteris antestas in vertendis autoribus excellentia, tum inexhausta Theodori Gaze rerum multiplicium cognitione), tanto, quod hac in re tot bonis viris sis obsequutus, beneuolum magis et candidum adprobaueris animum. Quem etsi in praesentia propense omnes exosculamur amplectimurque, hoc ipso praestabis, vt feruentius adhuc multo et amplexabimur et quam constantissime omnes patrocinabimur, si modo Gallorum, qualescunque sumus, quauis in re indigueris patrocinio.

Preter illos in re literaria coryphaeos qui tibi bene volunt ex animo, Budaeum, Fabrum, Deloinum, Ruzeum, Beraldum, Ruellium medicum (ad quem oblato quopiam argumento vel cur nunquam scripseris, vel cur contra literis te non prouocauerit, studiosorum non paucos vehemens ac magna tenet admiratio), sunt et alii non

53. de pace] Cf. Ep. 1432. 11–13.
60. Theodori de mensibus] Gaza's treatise on the Greek calendar: first printed by Aldus at Venice, 25 Dec. 1495 (Legrand i. 17). Erasmus did not comply with the wish here expressed ; but the vigour of the demand is shown by the fact that a translation made by Jo. Perrellus, Paris, S. Colinaeus, 3 June 1535, was twice reprinted at Basle in 1536, by B. Lasius and T. Platter, and by R. Winter (Legrand iii. 348, 357 ; Panzer vi. 315, 317).
65. senectus] Erasmus was now 57. Cf. Epp. 1025. 16n, 1103. 24n.
86. Fabrum] See Ep. 315.
Deloinum] See Ep. 494.
Ruzeum] See Ep. 493. 420n.
Beraldum] See Ep. 925.
Ruellium] See Ep. 346. 11n.

etiam mediocriter docti quos vel acerrimos tuos defensores nulla non occasione habeas quam paratissimos. E quorum numero est Gerardus Ruffus, Gulielmi Pharelli Allobrogis, qui nunc viuit Basileae, in dialecticis praeceptor, ac in philosophia et mathematicis tam diligenter versatus vt, si Fabrum exceperimus, is iure in primis consistere possit, in Graecis quoque et Hebraicis belle admodum instructus. Est et Iacobus Tusanus, nunc solus cum filio Dracone Budaei auditor, quem Grece vel probe doctum recipit

92. Ruffus] Ger. Roussel or Ruffus of Vaquerie near Amiens is mentioned by Faber Stapulensis in 1501 as one of a number of his friends who were 'strennui in hoc almo studio .. iuuenum moderatores': see Faber's first edition of Aristotle's *Libri Logicorum*, Paris, W. Hopyl and H. Stephanus, 17 Oct. 1503, f. 78. Ruffus' first publication was a commentary on Boethius' Arithmetic, 1521 (see Ep. 1187 introd.), and this was followed by a new translation of Aristotle's *Magna Moralia*, undertaken at the suggestion of Clicthove, Paris, S. Colinaeus, 20 Sept. 1522. By 1521 he was, like Faber, enjoying Briçonnet's hospitality at Meaux, where he was appointed canon and treasurer of the cathedral; and in 1525 he accompanied Faber in his retirement to Strasburg. But the support of Margaret of Valois enabled him to return. She made him her confessor; and besides encouragement from the King to translate Chrysostom (Lond. xxi. 51, LB. 855: 24 March 1527) he enjoyed freedom to preach at the French Court (cf. LB. App. 372: 14 May 1533) a moderate reform such as was being advocated by Erasmus: to whom in his combination of conservative instincts with sympathy for progress he bore some resemblance. His royal patrons gave him the abbeys of Userche, s. of Limoges, and Clairac, N. of Agen (GC. ii. 592, 943); and by 1536 (cf. Jo. Vulteius' *Epigrammata*, Lyons, S. Gryphius, 1536, pp. 13, 113, 163) the bishopric of Oleron. But his known interest in reform aroused opposition, and he was killed, while preaching, by a fanatic. See Bonet-Maury in Herzog; NBG; a life by Ch. Schmidt, 1845, with some letters; and Herminjard. Gams states that he held Oleron till 1560, and died in 1568.

An Ant. Rufus Vaccariensis who contributed verses and a preface to books printed by H. Stephanus in 1513—the *Theologia* of John of Damascus, the *Chronicon* of Sigebert of Gembloux, and Clicthove's *De mystica numerorum significatione*—was perhaps a kinsman.

Pharelli] Wm. Farel (1489—13 Sept. 1565), 'the Evangelist of French Switzerland', belonged to a good family settled at Fareau, near Gap in Dauphiné. He studied at Paris under Roussel (l. 92n) and Faber Stapulensis; and at first was firmly orthodox. Through Faber's recommendation he was appointed Regent of the College of Card. Lemoine, and later was invited by Briçonnet (l. 118n) to Meaux; but his views became so advanced that in 1523 he was obliged to leave. Turning to Basle he was welcomed by Oecolampadius, and c. 29 Feb. 1524 maintained some 'heretical' theses before the University (see LE^2. 781n). In May and June he went with Ant. du Blet to visit Zwingli at Zurich (Ep. 1510. 18n); and on his return had an interview with Erasmus which caused a lasting breach between them. In July he moved to Montbéliard (cf. Epp. 1522. 65, 1534. 22), and preached there until the spring of 1525; when he was again expelled as a dangerous man. When Berne declared for reform in Feb. 1528, he found a footing; and continued to spread the new doctrines in Western Switzerland with fiery vigour in spite of bitter opposition. In Sept. 1536 he persuaded Calvin (10 July 1509—27 May 1564), when a fugitive from France, to join him at Geneva as Reader in Holy Scripture.

See Calv. E. and Herminjard; B. J. Kidd, *Documents of the Continental Reformation*, 1911; N. Weiss in *Bull. Soc. de l'hist. Prot. français*, lxviii, 1919, 179–214, lxix, 1920; Herzog and NBG.

96. Tusanus] See Ep. 810. 450n.

97. Dracone] Dreux or Drouet (born c. 1507), eldest son of Budaeus: some of whose letters, 1519–21, encouraging the boy to study, are preserved in BE^1. and BE^2. In Jan. 1522 Badius dedicated to him an edition of Cicero's Orations. Later Dreux obtained a legal office under the Crown and married, his wife's name being Barbe de Paillart. On his father's death he remained in France, and did not accompany his

censetque Budaeus. In Latinis habes vtrosque Siluios, Morellum gymnasiarcham, Bauentium, Milonem. Theologos, certe qui sunt nostrae farinae, reperias multos qui tua causa mortem oppetere non detrectauerint. Reliqueram Brissotum doctorem medicum, philo-

---

mother to join Calvin at Geneva. See E. de Budé, *Vie de Guillaume Budé*, 1884, p. 297.

98. Siluios] Francis and James, third and seventh children of Nic. Dubois, a weaver of Amiens. Francis, well-known as a scholar and principal of the College of Tournay at Paris, appears as a correspondent of Erasmus in 1525 (Ep. 1600). James (1478—13 Jan. 1555) was trained first by his brother, and acquired a good knowledge of Latin, Greek, and Hebrew. But his interest was in medicine, and like Rabelais and Vesalius he paid much attention to anatomy. He took his M.B. at Montpellier 29 Nov. 1529, and M.D. 1530, and then lectured with great success at Paris. Besides many medical works he composed *In linguam Gallicam Isagωge vna cum grammatica Latino-gallica*, Paris, R. Stephanus, 7 Jan. 1531: for which see a Stettin programm by G. Huth, 1899. From 1550 till his death he was Professor of Medicine in the Collège de France. His avarice made him the object of a lampoon, *Syluius ocreatus*, which appeared in Paris shortly after his death. See a sketch, prefixed to a reprint of this, by L. Thuasne in *Rev. des Bibliothèques*, Aug. 1905; the life by R. Moreau, prefixed to Sylvius' *Opera medica*, Geneva, 1630; and NBG.

Morellum] Theodoricus Morellus of Champagne was teaching at Paris in the Collège de la Marche c. 1518, when he edited Bapt. Mantuanus' *Buccolica* for the use of his pupils (Renouard, *Badius*, ii. 118). Some verses to him are found in an edition of Politian's *Ill. vir. Epistolae*, Paris, Badius, 1523; and P. Vidovaeus dedicated to him an edition of Valla's *Elegantiae*, July 1523 (ibid. iii. 185. 335). In 1542 he produced *Enchiridion ad verborum copiam*, Paris, M. de Porta; and he is also credited with notes on Livy.

99. Bauentium] A student at Paris, in the colleges of Harcourt and Lisieux; editor of a small volume of classical and modern *Epigrammata ex optimis quibusque authoribus selecta*, Paris, J. Badius, sub Pascha 1523 (Renouard, *Badius*, ii. 147). He perhaps came from the village of Bavent, near Dives, in Normandy.

Milonem] Aemilius or Mileus Perrotus of Paris was a fellow-student there of P. Pithou (1497–1554), father of the scholar, and Chr. Thuanus, father of the historian. He was a pupil of Farel (l. 92n) in the Coll. Lemoine (Herminjard 285), and in April 1524 was teaching grammar there (ibid. 98). Later he taught at Toulouse; but in 1529–30 was studying law at Turin (ibid. 252, 267, 285), having halted there on his way to Padua. He remained in Italy for three years, residing at Padua or Marostica, NE. of Vicenza; and in 1531 accompanied Jac. d'Albret, bp. of Nevers, to Rome. See numerous letters of P. Bunellus to him, 1530–2, in Bun. E.

After taking his LL.D. at Padua in 1532, he returned to France; where he published some commentaries on a section of the Digest, Lyons, S. Gryphius, 1533, dedicated to Philip de Cossé, a Benedictine and Bp. of Coutances 1530–48, to whom he was much beholden. Later Francis I appointed him a member of the Parliament of Paris.

See P. J. Grosley, *Vie de Pithou*, 1756, i. 2–3, ii. 287–91; and A. Samouillan, *De Petro Bunello*, 1891, 35–42.

101. Brissotum] Perhaps Peter Brissot, born at Fontenay le Comte in Poitou in 1478, M.D. at Paris 27 May 1514. In medicine he revived the teaching of Hippocrates and Galen as against that of the Arabians. A *Disceptatio* by him on a new mode of letting blood, Paris, S. Colinaeus, 1525 (published posthumously by a Portuguese pupil, Ant. Luceus of Evora, with a preface 1 June 1525), aroused a controversy which lasted for a generation; and despite the support of the Medical Faculty at Salamanca, his opponents tried to quash his teaching by appealing to Charles V. He was also interested in botany, and went to Portugal in 1518 in the hope of proceeding to America to study the plants of the New World. For some years he practised at Evora.

The authority for his life is a sketch by R. Moreau, prefixed to a Paris edition of his *Disceptatio*, 1622. His death is there dated 1522 *fin.*; but the mention here throws doubt on this. See Zedler and NBG.

sophum egregium, mathematicum, Graecum, pulchre Latinum. Quem cum nuper ex Italia per Heluetiam in Gallias sese reciperet, an compellaueris nescio. Cum quo si verba feceris, non necesse est quod de eo pluribus agam.

Si fortassis relato tot virorum insignium catalogo quod petieramus depreceris, id oneris in primum quemque relegaturus, eodem quo antea fulciemur clypeo ; hoc est, phrasim tuam non nisi ardentissime anhelamus et miram quandam in scribendo dexteritatem dictionemque Latinam, quam mortalium nullus aequet, nedum vincat. Quid super hac re decreueris, nisi molestum fuerit, paucis nos certiores facere non grauabere. Atque eo libentius feceris, si tibi persuasum fuerit nos epistolam penu tuo profectam preciosius adseruaturos quam Macedonum ille princeps quondam scriniolo illo tam diuiti tamque opulento adseruarit Homerica. Glareanum, virum festiuissimum, doctissimum prudentissimumque, nomine meo salutabis.

Meldis, apud Fabrum in familia domini Episcopi Meldensis. calendis Ianuariis. 1524.

Tuus Angelus.

1408. To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 275. Basle.
O². p. 172 : Lond. xxx. 30 : LB. 646. 8 January 152$\frac{3}{4}$.

[1524, because of the Paraphrase on the Acts. Possibly not delivered : cf. Ep. 1417. 2–3, 34–5. The text of P is again bad. For the heading and address see Ep. 1085.]

S. P. Vehementer gratae fuere tuae litterae, vel ob hoc, quod alacritatem quandam prae se ferebant. Nos his feriis nataliciis

1408. *Pro titulo* ERASMVS BILIBALDO SVO *add. O²*.

1407. 114. princeps] Alexander : see Plut. *Alex.* 26.

115. Glareanum] See Ep. 440.

118. Meldensis] Wm. Briçonnet (1471 —25 Jan. 1534), son of Charles VIII's finance minister, who had taken orders when a widower and died in 1514 as Abp. of Narbonne and Cardinal. The son after studying Arts at Paris in the College of Navarre 1486–7, was appointed Bp. of Lodève in 1489, Abbot of St. Germain-des-Prés at Paris in 1505, and Bp. of Meaux in 1516. In 1507 he was at Rome on a mission to Julius II ; in 1511 he accompanied his father to the Council of Pisa ; from 1516 to 1518 Francis I employed him in Rome. He was enthusiastic for learning and moderate reform, and attached great importance to the translation of the Bible into French. For this purpose he settled Faber Stapulensis (Ep. 315) and other scholars at St. Germains, and after 1520 took them to Meaux. But finding himself unable to restrain their innovating activity, he was obliged to dismiss first Farel (l. 92n), and then Faber and Roussel (l. 92n) in 1525. The Franciscans of Meaux instituted a suit against him before the Parliament of Paris, 1525–6 ; and in the absence of Francis I and Margaret of Valois, who had given him consistent support, he lacked resolution to face the charge of heresy, and made his submission.

Erasmus had met him in earlier years, while he was Bp. of Lodève, and spoke a word on his behalf at the time of his trial (Ep. 1581).

See Herminjard ; Bonet-Maury in Herzog ; and G. V. Jourdan, *Catholic Reform in the early XVI century*, 1914.

Beatus Rhenanus, *In C. Plinium*, Basle, Froben, March 1526, p. 87, states that the Bp. kept a tame crane in his house at Paris.

1408. 1. litterae] Not extant : perhaps answering Ep. 1398.

calculus dolori coniunctus, quem colicum vocant, penissime liberarat ab his vitae malis. Et adhuc adeo deiectum est hoc corpusculum, vt verear ne non perficiam quod est in manibus, Actorum opus. Non metuo mortem; satis enim diu vixi. Optarem aliud mitius mortis genus. Nunc quot mortes habet vnius calculi partus! et quoties regustanda mors! Sed Dei voluntati nos subiiciamus oportet.

Clemens septimus magnis promissis Romam vocat. Illustriss. D. Margaretha et Caesar in Brabantiam; alioqui periit pensio, quae iam plus quam biennium non soluitur. Hic fremunt in me Lutherani ingeniosiores; et Lutherus ad suos scribit ⟨de⟩ nobis parum amice. Romae quid sit futurum satis diuino; sunt enim illic qui gladiatoriis animis mihi certum exitium moliuntur. Ac iam pene peregerant ante mortem Adriani: cui cum scripsissem consilii mei partem, ab ipso rogatus litteris secretis, mox sensi mutatos deos.

In Brabantia furiosis datus est gladius, qui me peius oderunt quam Lutherum. Hic nihil aliud quam aegroto. Inuitat iam saepe Rex Galliae. Sed videbor ad hostem fugisse; id inimici suadebant Caesari, qui adhuc satis fauet Erasmo. Rex Anglus sic vrget vt scribam aduersus Lutherum, vt videatur indigne laturus si pergam negare. Quid hoc seculo turbulentius? Feceris pergratum si reliqua quae isthic aguntur perscripseris, deque Lei nostri gestis. Vt Lutherus omnes inimicos suos nobilitat ac ditat! Demiror quis sit exitus futurus huius consilii et apparatus ad bellum, quod fit

3. *Lond.*: conuinctus *P*: coiunctus O^2. 5. perficiam O^2: pugnum *P*. in O^2: e *P*. 14. amice *scripsi*: amicos *P*. 17. deos *LB* (*pag.* 1934), *cf. Ep.* 1416. 26: duos *P*.

3. calculus] For this bout at Christmas cf. Epp. 1409, 1411, 1412, 1415–18, 1422, 1423, 1426, 1434. On 28 Dec. ⟨1523⟩ Froben wrote to Boniface Amerbach (Basle MS. G. II. 29. 122): 'Euch thut dominus Erass. flissig grussen, lidt hart abermals am Stein: wolt euch gern schriben, kann er nith vor grossem Wetag'.

5. Actorum opus] See Ep. 1414.

10. Clemens] See Ep. 1410 introd.

11. Margaretha] Cf. Epp. 1416, 1417, 1418, 1422, 1431, 1434.

Caesar] The letter is not extant. Or the reference is perhaps to Ep. 1380, a copy of which may have been sent from Spain by now for Erasmus to see.

12. non soluitur] Cf. Epp. 1273. 44n, 1380, 1434. 21n.

13. Lutherus] See Ep. 1384. 52–7, 87–8.

16. consilii] See Ep. 1352.

18. furiosis] Egmondanus and Hulst (Ep. 1345. 39n): cf. Epp. 1411. 14–15, 1417. 17–21, 1434. 38–41.

20. Rex Galliae] Cf. Epp. 1375, 1403, 1434. 14–20.

ad hostem] Cf. Epp. 1411. 10, 1432. 70, 1434. 11, 1437. 109–11.

21. Rex Anglus] Cf. Epp. 1415. 65, 1419 introd.; and for his part in the conflict see Ep. 1227. 5n.

24. Lei nostri] Erasmus' former antagonist, now Royal Almoner. In Aug. 1523 he had been sent with Lord Morley and others to carry the Garter to Ferdinand. The mission started in Sept., and reached Nuremberg in the middle of Oct.: where they awaited Ferdinand's arrival for the impending Diet (l. 26n), and delivered the Garter to him on 8 Dec. On 10 Dec. they paid a formal visit to the Elector of Saxony, when Lee delivered an oration; and on 12 Dec. they separated, some returning to England, others going on to Rome. See Brewer iii. 3275, 3373, 3546, 3611, 3619, 3630, iv. 89, and Spalatinus' *Annales*, ed. J. B. Menckenius in *Script. rer. Germ.* ii, 1728, col. 632: also LE^2. 735. It appears from Ep. 1417. 2 that Lee spent some of his leisure in examining Dürer's paintings, and criticizing them, perhaps not altogether favourably: cf. l. 32 cr. n, *infra*.

25. ditat] Cf. Ep. 1352. 114n.

26. huius consilii] The new Diet of Nuremberg, which had been gathering since Nov., and opened on 14 Jan. 1524.

vndique. Concurrent montes, opinor. Deus nostros tumultus vertat in bonum publicum!

De fusili Erasmo recte coniectaras. Felicius prouenire solet ex materia cupro stannoque temperata. Et Terminus, qui a tergo est, obstat quo minus facies foeliciter exprimatur. Id velim istos tentare. Gaudeo Durero nostro contigisse †sutorem suum: cui ex me multam dices salutem, et item Varenbulio.

Hoc aegre scripsi, manibus adhuc a morbo vacillantibus, in ipso nuncii digressu submonitus. Fabro nostro precor omnia foelicia. Scribe de singulis. Iodocus, orator Regis Poloniae, nondum accepit Precationem Dominicam; quam opinor isthic iam prostare. Bene vale. Basileae tertia ab Epiphaniis die Anno 1523.

Erasmus.

Ornatiss. D. Bilibaldo Pirckheimero, Caesari a consiliis.

1409. To Bernard of Cles.

Vienna MS. Pal. 9737[c], f. 5 (*a*). Basle.
HN: Lond. xx. 36: LB. 647. 16 January 1524.

[An original letter, as actually sent, in the Nationalbibliothek at Vienna: written by a secretary (a^1) as far as the end of the year-date, and signed by Erasmus (a^2). The address-sheet is missing in the manuscript, but this defect is supplied by the printed texts. The mention of Clement VII confirms the year-date of the manuscript. For the contents cf. Ep. 1408; and for Bernard of Cles see Ep. 1357.]

S. P., Reuerendissime praesul. Nae iste tuus animus tam pius ac benignus dignus est aliquo qui et ingenii dotibus et corporis viribus possit per omnia respondere. Haec aetas, magis autem valetudo, semper in peius vergens, reddit me ad omnem conuictum inutilem. Clemens VII. humanissime Romam vocat; Caesar inuitat vt redeam in Brabantiam; Rex Galliae monteis auri pollicens inuitat ad se. At vereor ne rex calculus me breui transmittat in alterum mundum. Nec tamen recuso quod offert tua benignitas. Si vixero vsque ad Pascha, tentabimus an possim ferre laborem profectionis. Id si succedit, cupio videre Italiam. Et

1408. 29. coniectaras *scripsi, sicut in Ep.* 20. 42: coniecturas *P*. 32. sutorem *P*: *verbum sensus minime congruentis. Forsitan, vt in codice tam deprauato, scribendum sit* fusorem, *vel, secundum Ep.* 1417. 2, censorem. 33. Vatenbulio *P*: *correxi.* 35. nuncii O^2: nunquam *P*. 39. Erasmus . . . 40. consiliis *om.* O^2.
1409. 1. S. P., Reuerendissime *a*: ERASMVS ROT. BERNARDO EPISCOPO TRIDENTINO S. Reuerende *H*. 3. per omnia *om. H*. 6. auri *a*: aureos *H*.

1408. 29. fusili Erasmo] Cf. Epp. 1417, 1452, 1466, 1480, 1536, 1558. It appears that at Pirckheimer's request Erasmus had sent to Nuremberg the matrix of the medal made by Metsys in 1519 (see Ep. 1092. 2n), for more copies to be struck. The high relief of the head of Terminus on the reverse caused a difficulty: to remedy which Erasmus proposed to turn Terminus into profile (Epp. 1417. 37–40, 1452. 31–3), in order that he should not project so far. All the reproductions and such examples as I have seen, show this change in Terminus: so that I do not know whether any copies of Metsys' original exist. The material also was a cause of trouble, and the metal workers of Nuremberg failed to satisfy Pirckheimer.

33. Varenbulio] See Ep. 867. 36n.

37. Precationem] See Ep. 1393.

obiter videbimus tuum regnum. Seruet amplitudinem tuam Dominus Iesus incolumem et Erasmo fauentem.

Basileae. 17. Cal. Febr. An. M.D.XXIIII.

Erasmus Rot.

E. R. D. T. cliens addictiss.

1410. To ⟨Lorenzo Campegio⟩.

Opus Epistolarum p. 761. Basle.
N. p. 726: Lond. xx. 39: LB. 667. 19 January 1524.

[The difficulty of this letter is pointed out in Ep. 447. 596n. In view of Ep. 1415. 14 and of such indications as that Schinner's death was reported to Vadianus from Rome on 13 Oct. 1522 (VE. 325), it seems to me now impossible to suppose that in Jan. 1524 Erasmus can still have been ignorant that the Cardinal of Sion was dead. The heading is therefore inconsistent with the dates of time.

On the other hand, if we consider the close verbal connexion with Epp. 1411, 1418, 1428, and the identity of the articles mentioned in the second paragraph here with some of those defended in the *Apologia* to which Ep. 1428 is the preface, there can be no hesitation in ascribing the major part of this letter to Jan. 1524: so that it must be addressed to some one else than Schinner. The only portion which is in accord with the heading is the passage bracketed at the end. That agrees completely with the offer from Schinner which Erasmus mentions repeatedly in the summer of 1522 (cf. Ep. 1299. 45n); and therefore, in the absence of any trace of so definite and liberal an invitation from any other of Erasmus' friends at Rome, I have printed the passage separately as Ep. 1295.

The main portion of the letter, which obviously is written to Rome, is very probably addressed to Campegio. The dates of month and year agree completely with those of Ep. 1411, also sent to Rome; and as the two letters are separated by many pages in the *Opus Epistolarum* (H), there is no reason to suppose that either of them has infected the other. Epp. 1415. 2–4, 1423. 5–10 show that about this date, in the stress of his illness, Erasmus sent a letter to Campegio, not written by himself but dictated to a secretary (cf. Ep. 1412. 55, also written to Rome); answering an invitation from the new Pope (cf. Epp. 1408. 10, 1409. 5), conveyed through Campegio, to come at once to Rome (cf. ll. 7–12 here).

For the conflation of the two letters it is not difficult to frame a supposition. If Erasmus had begun Ep. 1295 with a heading and only a few lines, it would have been quite in accordance with the care shown in those days to save paper and to treasure things written, that the sheet should have been at hand eighteen months later among his files, and that the secretary to whom he was dictating should have used it to take down in the rough what was no doubt so hastily uttered as to necessitate a fair copy being made for dispatch. The editors of H, finding the sheet with heading and dates, the second part being evidently written to Rome, may have combined them together, treating the line or two in Erasmus' handwriting as a postscript to be inserted at the end. That the inconsistency of the dates and the heading should have been overlooked, is not surprising, if, as is most likely, Erasmus did not correct the proofs.

For similar cases of conflation see Epp. 119 and 128, Epp. 890 and 891.]

ERASMVS ROT. †MATTHAEO CARD. SEDVNENSI S. D.

Eximie domine, mihi prorsus euenire video quod Herculi ferunt vsu venisse veterum fabulae. Etenim dum hic pugno cum Lutheranis veluti cum hydra multorum capitum, istinc adrepit cancer qui pedem mordicus arripit. Rursus Stunica toties vetitus emittit suos libellos, ac me velim nolim Lutheranum facit. Male mecum agitur, si ab vtraque parte dilaceror. Cum hydra pugnare abunde magnum erat negocium. Scio et memini quod tua sublimitas et amanter suaserit et prudenter senserit, vt me Romam conferam;

1409. 13. Februarii *H.* M.D.XXIII: *H.* 14. Erasmus . . . 15. addictiss. *add.* α²: *om. H.*

atque id quidem agebam. Sed interim minimum abfuit quin in alterum mundum demigrarim. Et talis est morbus vt me semper ad eum diem pararim. Adrepam tamen vbi coelum erit mitius, vel moriturus Romae; praesertim si tuum patrocinium aderit aduersus istos, qui, mihi crede, magis obsequuntur suis priuatis affectibus quam consulunt dignitati sedis Apostolicae. Quid enim potest fieri gratius huic factioni quam si Stunica persuadeat orbi, etiamsi falsissimum est, Erasmum per omnia sentire cum Luthero?

Ego nullum adhuc articulum video in quo mihi cum illo conuenit. Et tamen quae obiicit Stunica, decerpta sunt ex libris aeditis ante auditum Lutheri nomen. De monarchia Pontificis nunquam dubitaui; sed an haec monarchia fuerit agnita tempore Hieronymi aut exerta, dubito alicubi ex occasione loci, nimirum in scholiis meis quae aedidi in Hieronymum. Sed vt alicubi noto quod videtur facere ad hanc opinionem, ita rursus aliis locis annoto in iisdem scholiis quae faciunt ad diuersam opinionem. Et tot aliis locis voco Petrum principem Apostolici ordinis, Pontificem Romanum, vicarium Christi et Ecclesiae principem, tribuens illi potestatem secundum Christum maximam. Haec dissimulat Stunica, ea duntaxat excerpens quae torqueri possunt ad calumniam. Bulla Leonis et aedictum Caesaris non fulminant in ea quae praecesserunt, sed in futurum. De confessione obiter adnotaram, hanc mihi videri natam ex secretis consultationibus: cum 'hanc' dico, intelligo hanc confessionem quae nunc fit, cum suis circunstantiis omnibus. Et tamen eam fateor amplectendam tanquam a Christo institutam, non negans interim institutam a Christo, sed addubitans. De matrimonio sic disputo vt fatear me recipere matrimonium inter sacramenta proprie dicta: quod tamen veteres theologi non faciebant. Et id mihi scriptum est ante annos septem in Nouo Testamento.

Haec sunt praecipua capita Stunicae, in quibus nihil est quod mereatur istam tragoediam; praesertim quum haec scripta sint antequam quisquam somniaret Lutherum exoriturum, quum nihil asseuerem, quum semper meum sensum submiserim iudicio Ecclesiae, quum in posterioribus aeditionibus multa vel delerim vel moderatus sim, quae videbantur posse praebere occasionem improbis, quibus praeter occasionem nihil est opus. Doctrinam meam non contendam vt approbem omnibus; aequis ac bonis confido me approbaturum. Ex animo faueo gloriae Christi. Et in vtraque parte video quod mihi displiceat, in altera multum mundani spiritus, in altera multum seditiosi. In his tumultibus si quid vidissem melius consilio quod sequutus sum, haud dubie sequuturus eram.

[Quingentos ducatos quos tua benignitas mihi in singulos annos

---

18. quae obiicit Stunica] Erasmus answers these in detail in his *Apologia ad conclusiones Stunicae* (Ep. 1428): upon which he was perhaps already engaged.

19. Lutheri nomen] Cf. Epp. 1418. 32–3, 1434. 42.

28. Bulla Leonis] See Ep. 1141. 20n.

29. aedictum Caesaris] See Epp. 1192. 66n, 1217. 144n, 1299. 73n.

30. confessione] For earlier attacks on Erasmus about this see Epp. 1153. 41n, 1225. 119n, 1299. 60n.

37. ante annos septem] Erasmus repeats this inaccurate calculation of time with reference to Ep. 843. 511–12, in his *Apologia* (l. 18n: LB. ix. 387 c).

offert, iam mihi acceptos interpretor, non minus obnoxius quam si recepissem.] Amplitudinem tuam cupio quam felicissime valere.

Basileae decimoquarto Calend. Februarii, Anno M. D. XXIIII.

1411. To Paul Bombasius.

Opus Epistolarum p. 818. — Basle.
N. p. 782 : Lond. xxi. 11 : LB. 668. — 19 January 1524.

[Evidently contemporary with Epp. 1408,9. This and Epp. 1410, 1412 were carried by a Lorraine messenger : see Epp. 1416. 4–5, 1423. 48–50.]

ERASMVS ROTEROD. PAVLO BOMBASIO S. D.

Tvvm tam diutinum silentium, mi Bombasi, non mediocrem sollicitudinem iniicit animo meo, num satis saluae tibi res sint. Hic toties ob calculum periclitor ; sed pene vsque ad vitae desperationem mense Iulio, qua parte anni soleo sat commode valere. Porro feriis nataliciis Iesu Christi sic totum mensem aegrotaui, vt mors fuerit in votis, vita taedio. Quis enim non mallet semel mori quam toties regustare mortem longe atrocissimam ? Et tamen interim emisimus multos libros. Nec enim aliter decet Erasmum mori. Rex Galliarum montibus aureis allicit ad se. Non audeo ire, ne videar me conferre ad hostem Caesaris cui iuratus sum consiliarius ; nec ignoras quantus sim belligerator. Nec interim tamen penditur pensio, nec pendetur, opinor, ni redeam in Brabantiam. Atque illic praeterquam quod omnia tumultus plena sunt, gladius datus est Carmelitae cuidam simpliciter furioso, qui mihi peius vult quam Luthero, idque ob linguas et bonas literas felicius apud nos subolescentes quam isti vellent. Romae quidam me faciunt Lutheranum, in Germania sum Antilutheranissimus ; nec in quenquam magis fremunt quam in me, cui vni imputant quod non triumphant. Dispeream ni malim emori quam tantum odiorum in me conflare. Opinor te scire quam criminoso libello sit in meum caput debacchatus Huttenus. Sed praeter hunc multi libellos habent in procinctu, ad primam occasionem emissuri, si quid scripsero aduersus Lutherum. Et tamen vrgentibus vndique regibus et amicis aggressus sum negocium ; quo scio me nihil aliud profecturum quam vt renouem illorum tumultus. Nihil illis pertinacius. Et sunt innumerabiles, vt vix credas. Atque interim in hoc interregno Stunica, vt audio, Romae reuersus est ad suam tragoediam : sic habent fata tui Erasmi.

De hoc Pontifice mihi mirifice praesagit animus, et adrepam istuc si potero, vel semiuiuus. Scribe quid rerum geras, meque tuo

---

1411. 4. mense Iulio] Cf. Ep. 1376. 3n.
8. libros] See Epp. 1378, 1381, 1389–91, 1393, 1400, 1402, 1404.
11. consiliarius] See Ep. 370. 18n.
19. triumphant] Cf. Epp. 1415. 22, 1422. 57.
21. Huttenus] See Ep. 1356. 63n.
libellos] Such as Brunfels' *Responsio* : for which see Ep. 1405 introd.
24. negocium] The composition of the *De libero arbitrio* ; for which see Ep. 1419.
28. fata] Cf. Ep. 1102. 6n.

patrono commenda; quem confido affuturum nostro negocio. Scribunt mihi Pontificem esse amico in me animo. Bene vale.

Basileae 14. Cal. Febr. Anno M. D. XXIIII

1412. TO SILVESTER MAZOLINI.

Opus Epistolarum p. 769. Basle.
N. p. 734: Lond. xx. 52: LB. 664. ⟨c. 19 January⟩ 152$\frac{3}{4}$.

[The verbal resemblances with other letters of this period and the mention of dictation during illness make it probable that this was one of the budget sent to Rome in January. For recent friendly intercourse between Mazolini and Erasmus see Ep. 1342. 317–18.]

ERASMVS ROTERODAMVS SYLVESTRO PRIERATI S. D.

QVOD tua pietas scribit de epistola malum olente fumum, quid sibi velit non satis intelligo. Tibi certe multis modis gratiam habeo, et quod aperte scribis et quod amanter quae mea referebat scire, et quod viam indicas qua possim effugere quod denuncias periculum, videlicet si explicem quaedam loca: plus etiam tibi debiturus, si dignatus fuisses ostendere quae sint illa loca. Nil esset noui aliquid erroris inueniri in libris meis, quum nec Hieronymus nec Augustinus vitare potuerit, praesertim in tanta varietate iudiciorum: certe hoc animo semper fui, vt sciens non fuerim passurus esse quicquam in libris meis quod pugnaret cum orthodoxa doctrina. Louanii tot annos egi, nec amicus nec inimicus theologus vllus vnquam indicauit aliquid tale, quum frequenter illos rogarim vt admonerent libere si quid esset. Quod Stunica sic palam insanit Rhomae, tametsi me non fugit quorum instinctu fiat, tamen vide quale exemplum inuehat. Finge in libris meis esse quaedam intolerabilia: quod tandem exemplum est tam furiosis libellis scurrili impudentia debacchari in nomen hominis, certe adhuc a nullo condemnati? Est Louanii Carmelita, homo palam fatuus et furiosus ac parum doctus, et vnus Praedicator huic simillimus: hi soli moliuntur in me, et velim nolim faciunt me Lutheranum, quum ego primus omnium dehortatus sim a calido facinore.

Dicam arrogantius sed vere, si vel vno epistolio declarare voluissem me vel tantulum fauere Luthero, vidisses erectissimos animos totius Germaniae, quae certe latissime patet. Nec defuissent principum praesidia. Ego tot conuiciis quorundam prouocatus, tot aliorum blandiciis sollicitatus, nunquam dimoueri potui a veneratione Romanae Ecclesiae. Aleander nihil non facit aduersus

1412. 18. palam *H*, *cf. Ep.* 1359. 3: plane *N*.

1411. 31. patrono] L. Pucci, the cardinal (Ep. 860 introd.; cf. Ep. 611. 5,6); in whose service Bombasius remained till 5 Sept. 1524, when he became secretary to Clement VII.

32. Scribunt] Cf. Epp. 1414. 61–3, 1415. 90–1, 1418. 11–12.

1412. 1. epistola] Perhaps Ep. 1342; which to a Romanist hoping for a declaration by Erasmus against Luther, must have been disappointing. By the autumn of 1523 Mazolini had no doubt seen it in print. Or another possibility is the *De esu carnium* (Ep. 1274. 14n).

18. Carmelita] Egmondanus: see Ep. 878. 13n.

19. Praedicator] Vincent Theodorici: see Ep. 1196 introd.

20. faciunt me Lutheranum] Cf. Ep. 1410. 5.

21. dehortatus] See Ep. 980. 38 seq.

24. latissime patet] Cf. Ep. 1422. 68.

Lutherum; at si pernosses rem omnem, solus Erasmus plus fregit vires et animos illius factionis quam omnia Aleandri molimina. Tot epistolis priuatis ac publicis repressit Lutheranos, quum multa necessaria docuerit vir ille; sed mihi nullo pacto placet dissidium. Id an vobis isthic persuasum sit nescio; certe Lutherani hic intelligunt, qui mihi vni imputant quod illis non succedit, iamque dentatis libellis in me debacchantur tanquam in aduersarium. Et vere sum: tametsi malim mala separari a bonis quam vtraque simul perdi.

Vide igitur quam gratiam mihi rependunt, qui tam improbis sycophantiis impetunt caput meum, imo quam male consulunt suo negocio. Lutheri factio nondum tam extincta est quam vos isthic creditis; atque vtinam esset! Haec enim perdit omnia studia nostra. Sunt innumera milia hominum qui odio sedis Romanae magna ex parte fauent Luthero; nec aliud expetunt quam ducem aliquem. Me nec angelus nec homo faciet seditiosum, tamen isti strennue laborant vt faciant. Habemus Caesarem propitium, cuius salario gaudemus consiliarii nomine: de hoc certus sum. Habeo et hic principes ac reges aliquot mihi fauentissimos, card⟨inales⟩ item et episcopos aliquot. Quaeso vt per Stunicas et similes sycophantas liceat mihi orthodoxum esse. De te nunquam male sensi. Fortassis in epistola ad Hoechstratum dixi in tuis et Card. Caietani libellis quaedam non probari theologis Parisiensibus. Tunc ille nihil scripserat praeterquam aduersus concilium Pisanum, neque tu quicquam nisi pauca aduersus conclusiones Lutheri primas. De vestris operibus non est meum ferre sententiam; quid autem sentiant eruditi, nos hic melius audimus quam vos isthic.

Haec aegre dictaui amanuensi meo, sic affectus calculo et stomachi deiectione vt taederet etiam viuere. Optarim esse Romae vel dispendio dimidii bonorum meorum; et adero, si valetudo patietur. De Pontificis in me animo nihil addubito. Non est is qui soleat talibus calumniis praebere aurem. Ego curabo ne quid boni viri in me desideretur. Bene valeat tua pietas, cui me totum commendo.

Basil. Anno M. D. XXIII

1413. From Philibert of Lucinges.

Breslau MS. Rehd. 254. 7. — Geneva.
EE². 23. — 20 January 1524.

[An original letter, autograph throughout, but with the address-sheet lost. The year-date is confirmed by Luther's letter and by the dispatch of the Paraphrase to Francis I, evidently recent.

Philibert of Lucinges, a small seigneurie E. of Geneva, was sent by his father to study in Basle: see a letter of Corn. Agrippa to him, 7 Oct. 1522, urging him to master Greek as well as Latin and to read Pliny and Plutarch (Agr. E., pp. 797–9). His name does not appear in the University matriculation-register. On 10 Nov.

49. Hochstratum *N*.

33. imputant] Cf. Epp. 1411. 18, 1422. 57.

45. consiliarii] Cf. Epp. 1411. 10–11, 1415. 100.

49. ad Hoechstratum] Ep. 1006. 145–8.

51. Pisanum] Cf. Ep. 256. 45n.

52. neque tu quicquam] This is quite incorrect: see Ep. 872. 16n.

55. dictaui] Cf. Epp. 1115. 49, 1415. 3, 1423. 8.

58. Pontificis] Cf. Ep. 1411. 32.

〈1523〉 Philibert and others supped with Erasmus at Basle (Agr. E, p. 807); but beyond this I know nothing of him. His Latin is sometimes unusual.]

Non verebor, Erasme ter maxime, te meis naeniis paululum forsitan (quod nolim) lacessere, tuae bonitati clementiaeque tantum confidens; quodque etiam Hylarium tuum nactus sim, eumque totum Gallum, totum aulicum: qui mihi quidquam de tua nuperrima prosperitate narrauit, videlicet se Paraphrases tuas Regi Gallorum obtulisse, ac quam magnifice, quanta vultus alacritate munus exceperit tuum, quantamue existimationem nedum Rex ipse, verum etiam cuncti principes, episcopi, abbates, denique viri docti pariter et plebeii de Erasmo habuerint—quam quidem foelixitatem non modo Erasmo verum et diis quoque gratulor plurimum, longe meliorem optans; demum qualiter Hylarius ipse fuerit exceptus ac quibus euocatus conditionibus.

Praeterea nil noui apud me est quod T. D. offerre queam, quandoquidem versamur hic in miserrima conualle, omni litteratorum genere ferme destituta, vbi nihil sanctum, nihil non corruptum passim audiri potest. Sunt hic cuculati theologi dementes, insani, inflati, in sua inscitia exultantes, qui nihil tractant preter naenias, nihil magis contempnunt quam Cristi precepta, nil melius nec sanctius obseruant quam papistica. Vnde nihil est quo magis discrucier quam quod coactus sim in talium cetu conuersari. Cogor interdum sequi aulam ac cum huiusmodi Mydis commisceri, nec non religionem, ieiunia, deuotionem fictam, abstinentiam dissimulare: quod a me semper fuit ablienissimum, quoniam non nosti hominem minus ad dissimulandum aptum ac ego sim. Verum nescio quo fato in eum incidimus aeuum, in quo nemo quid magis satagat quam ex nigro album efficere, et econtra; isque habetur optimus qui admodum nouerit dissimulare.

Lutherus rescripsit illustrissimo Principi nostro. Quibus Princeps ipse nihil respondit: tamen non contempsit, set, vt video, parum exequetur eorum que scripsit Lutherus. Monebat enim Lutherus vt redigeret suos ad veram fidem per recta opera, per Euangellicam doctrinam, relictis ypocrisi et ambitione, quae hic maxime vigent. Iudico foelicem Germaniam quod sit tot erroribus, tot figmentis expedita, ac maxima ex parte ad Apostolicam vitam redacta. Faxit vtinam Cristus Op. Max. vt et nostra Gallia illius veri luminis scintillam queat recipere!

Reddidi litteras tuas Abbati: quas etsi valetudinarius tamen summa excepit alachritate, multo leuatus tedio cum accepit

14. omni *Enthoven*: oīm *MS.* (omnium), *cf. Ep.* 334. 92*n*. 38. except *MS.*

3. Hylarium] Bertulphus; see Ep. 1257. 13n.

5. Paraphrases] See Epp. 1400, 1403.

21. aulam] Evidently of Savoy.

28. Lutherus rescripsit] In spite of *re-*, the allusion seems to be to Herminjard 76 = LE^2. 706, of 7 Sept. 1523, which is a first letter. It was carried by Anemund Coct and delivered during the autumn (Herminjard 86). There is no indication of further communication between Luther and Duke Charles at this time.

Principi nostro] Charles III of Savoy (10 Oct. 1486—16 Sept. 1553); who in 1504 had succeeded his brother Philibert, the husband of Margaret of Austria.

37. Abbati] Perhaps Aimo de Gingins de Divonne (c. 1465—June 1537), abbot since 1483 of the Cistercian house of Bonmont, a few miles w. of Nyon on the lake of Geneva. In 1513 he was elected Bp. of Geneva, but was rejected by Leo X in favour of John of Savoy; to whom he became Vicar-general. He

Erasmum belle prospereque valere. Nescio an illis responderit; non licuit enim amplius quam triduum apud eum commorari. Exinde non vidi hominem; igitur ignoro an conualuerit necne. Gratulor P. d. t. quod tantam de me mentionem fecerit apud eundem Abbatem; non quod me dignum iudicem tanti viri commendatione, qualis est Erasmus. Verum illa est et fuit perpetua Erasmi claementia et benignitas. Vnde, Erasme, non sunt aequales vires meae in nullis naec in punctulo quidem gratulari tuis in me beneficiis. Tu tamen animum pro factis reputabis, velimque tibi persuadeas naeminem in amando Erasmum ardentiorem Philiberto: quem, si lubuerit, in tuorum albo inscribes. Is non renuet in omnibus tibi praesto esse. Bene vale, litteratorum decus eximium.

Datum Gebenne, xiii Kl. februarias. M D xxiiii.

Tuus Philibertus A Lucinge, cannonicus Gebennensis.

1414_{1438} To Clement VII.

Paraphrasis in Acta Apostolorum f°. AAa^2. Basle.
LB. vii. 651. 31 January 1524.

[The preface to Erasmus' Paraphrase on the Acts, Basle, Froben, 1524, folio (*a*); printed simultaneously by Froben in octavo without change in this preface, each issue numbering 3,000 copies (Ep. 1423. 54–5). The printing was nearly completed by 8 Feb.; but as a messenger offered, Erasmus took the opportunity to send off a copy of the preface in advance (Epp. 1416. 34, 1423. 15). On 17 Feb. the book was still unfinished (VE. 380); but a few days later it was possible to dispatch a copy of the octavo to Rome with the greatest speed then available (Epp. 1418, 1422, 1423, 1442). Clement received it with favour (Ep. 1438) and at once sent Erasmus a handsome present of money (Epp. 1466. 3–7, 1467. 13–15, 1486. 9–11, 1488. 15–16: cf. 1, p. 43. 9–14 and Lond. xxi. 52, LB. 854 of 24 March 1527. Two more octavo editions by Froben in 1524 are known; one with a title-page in roman (Library of St. Mary's, Spalding), the other, 'ex secunda Erasmi recognitione', 4 July 1524 (Library of St. Walburga's, Zutphen). Neither has any change in this preface.

By 12 April 1525 all the original issues were sold out (Basle MS. C. VI^a. 73. 233); but Froben did not print this Paraphrase again until it was included in the collected editions of 1534 and onwards. There it appears without this preface; which consequently is not in Lond. No satisfactory reason for the withdrawal presents itself. During the earlier years of his pontificate Clement showed Erasmus much consideration; and there is nothing to show that Erasmus' feelings towards him changed materially at the end. An explanation may perhaps be found in the relations between Pope and Emperor after 1527: Erasmus' obligations to Charles making suppression desirable. Or it may simply have been that on 25 Sept. 1534 Clement had died. In any case there certainly was no scandal such as necessitated the removal of Ep. 956.

Besides the printed editions of 1524 there is a ms. copy (β) at San Daniele, in Fontaninus' vol. xiii (MS. 219, p. 842: see p. 394), badly written and very inaccurate. There is nothing to be gained by reproducing its blunders; and of its variants the only one of importance is the signature. The presence of this indicates that the copy was not made from any of the printed texts but from a MS., very likely the copy sent by Erasmus to Rome through Filonardi with Ep. 1416: a supposition which would explain its survival among other papers

50. vala *MS.*

was a patron of Philibert, who had been sent to Basle on his advice; and his name occurs in some letters of Agrippa, 1522 (Agr. E., pp. 794–5, 797). When his abbey was reformed by the Bernese in 1536, he was allowed to remain in residence, though steadily opposed to the new doctrines. See E. F. von Mülinen, *Heluetia sacra*, i (1858), pp. 181–2; Herminjard iii, iv. 590, 696; GC. xvi. 449, 472–3.

39. valere] But cf. Ep. 1408. 3n.

42. P. d. t.] Praestantissimae (?) dominationi tuae

connected with Filonardi. The speed required for secretarial transcription under such circumstances would also account for the inaccuracy.]

S. D. N. PONTIFICI VERE SVMMO CLEMENTI, EIVS NOMINIS SEPTIMO, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

SIMVL et mihi scribebatur et typographis excudebatur Paraphrasis in librum cui titulus Acta Apostolorum, beatissime Pater: extremus labor quem in hoc scripti genere statuimus sumere. Quo quidem in opere non sine moerore quodam animi nostri versabamur; nimirum hunc turbulentissimum et corruptissimum Ecclesiae statum cum ea forma conferentes quam nobis in hoc libro mire depinxit Lucas. Eum dolorem auxit nunciata mors Adriani sexti; cuius erudita pietas nobis nonnullam spem iniecerat futurum vt per eum res collapsae restituerentur. Nam Leonem decimum praematura mors inuidit orbi. Quanquam de Adriano mihi semper praesagierat animus nos in parietem caducum inclinare, quod aetas illius ac valetudo non videretur tantis rerum motibus suffectura. At mox recrearunt animum nostrum Cardinalium quorundam ac virorum eruditorum literae, nunciantes Clementem septimum ad rerum humanarum apicem euectum esse; simulque depingentes nobis raras planeque heroicas naturae tuae dotes, tanto rerum fastigio tum dignas tum pares. Mihi protinus arrisit Clementis ascititium nomen, cui tuos mores praedicant admodum congruere. Sed in primis laetissimum omen mihi visum est gentilitium Medicis cognomen, quo vix aliud orbi vel notius vel gratiosius. Morbi graues ac deplorati insignem aliquem ac fatalem poscunt medicum. Nullus autem periculosior quam quum aegrotus vtraque sui parte laborat, corpore nimirum et animo. An non mundus tali quodam malo nunc teneri videtur? Hi tam exitiales, tam implacabiles, tam diutini, tam immedicabiles monarcharum inter ipsos tumultus an non videtur grauissimus quidam totius corporis morbus? Quam enim orbis partem videmus immunem ab huius mali contagio? Sed hoc etiam perniciosior est lues haec quae miris ac pertinacibus opinionum dissidiis corripuit animos omnium.

Bellorum tumultus iam gliscentes magno conatu studuit componere inuictissimus Angliae rex Henricus, eius nominis octauus. Nihil actum est. Idem conatus est Adrianus noster. Frustra laboratum est. Porro dissensio opinionum, quae velut mentis morbus est, quid a quibus non tentatum est vt componeretur? Et hactenus frustra laboratum, semper incrudescente malo. Nunc ad nouum Medicen, velut ad quendam ἀπὸ μηχανῆς θεόν, summam in spem eriguntur omnium animi. Atque vtinam promereamur vt hanc spem Christiani populi Deus nolit irritam esse! Certe multa sunt auguria quae nostris votis adblandiuntur, pollicenturque nobis hic in primis verum fore illud Homericum,

Ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων.

Praestantius enim est mederi malis quam compescere. Quoties

42. Quotiens β.

20. Medicis] Cf. Ep. 335. 88.

31. Henricus] For the treaty between England and France, 2 Oct. 1518, which admitted of expansion so as to include all the western world, see Brewer ii. 4468–71.

40. Homericum] *Il.* 11. 514: cf. Ep. 132. 19, 20.

enim horum temporum imaginem contemplor, protinus succurrit animo carmen Maronis,

Ac veluti magno in populo, quum saepe coorta est
Seditio, saeuitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat:

nisi quod exitiabilior est seditio quae non vnius est vrbis sed totius orbis, nec ignobilis vulgi sed omnium prorsus ordinum.

Rursus vbi Clementem Medicen intueor ex illa fatali familia rerum gubernaculis admotum, felix omen habere videtur quod apud eundem poetam sequitur:

Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.
Ille regit dictis animos et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor, coeloque inuectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora sequundo.

Quanquam igitur hoc laboris quod erat prae manibus, decreueram alteri dicare, viro secundum Pontificiam dignitatem maximo, tamen acceptis e Roma literis quae te nobis velut in tabula depingebant, simul et illud adiicientes, quam non vulgarem fauorem et in Erasmum tua Sanctitas oratione sua declarasset—cui si pares esse non licebit, certe dabimus operam vt sedulo videamur esse conati—, vertimus sententiam, ac nouum opus nouo Pontifici maluimus esse consecratum. Iam et illa congruere videbantur, vt Lucas medicus iret ad Medicen, tum vt nascentis Ecclesiae primordia commendarentur illi per quem speramus futurum vt Ecclesia collapsa renascatur. Quemadmodum autem tum rebellante mundo nihilo secius inualescebat Ecclesiae regnum, videlicet Christo prosperante quod per Ecclesiae suae proceres gerebatur; ita non solum optamus verumetiam confidimus Christi fauorem tuis sanctis conatibus non defuturum. Cuius clementia Clementem nobis diu seruet incolumem.

Basileae prid. Calend. Febr. Anno a Christo nato M. D. XXIIII.
Erasmus Rot.

1415. To Lorenzo Campegio.

Vatican MS. Arm. 64, vol. 17, f. 191. ⟨Basle.⟩
Balan p. 305. ⟨c. 8 February 1524.⟩

[Evidently the second letter to Campegio mentioned in Ep. 1423. 11–12: first printed by Balan, pp. 305–7, with two notable omissions at ll. 14, 65–6, due to homoeoteleuton, and each representing exactly one line of the original. The source is in the Vatican Archives, a contemporary copy perhaps made by one of Aleander's secretaries; for it is found in a volume of letters and documents, 1520–4, mainly concerned with Aleander's nunciature to Worms. This letter is followed immediately (f. 192 v°) by a copy of LE². 710 (cf. l. 39n) made by the same hand, and then (ff. 194–9) by Erasmus' *Aduersus Conclusiones Stunicae*,

53. ac α: et β. 66. maluimus α: voluimus β. 75. Februarii β. 76. Erasmus Rot. *add.* β.

44. Maronis] *Aen.* I. 148–50.
50. familia] Cf. Ep. 335. 19–24.
51. admotum] Cf. Ep. 335. 76.
52. sequitur] *Aen.* I. 151–6.
60. alteri] Wolsey: cf. Epp. 1415. 86–90, 1418. 52–3.

copied by another contemporary hand—evidently the extempore reply mentioned in Epp. 1418. 45–6, 1423. 12–13, which was afterwards worked up into the tract sent to Faber (Ep. 1428).

The verbal coincidences with other letters of this time, especially Epp. 1416, 1418, make it easy to assign dates. As there was a letter to Campegio in the budget sent through Filonardi on 21 Feb. (see Ep. 1424. 1–2), this may be placed in that of 8 Feb., which was carried from Basle by Faber's servant (Ep. 1423. 11–14).

CAR. CAMPEGIO.

S. P., reuerendissime domine. Ad litteras R. D. T. quas vna cum Pacaei nostri litteris accepi, per morbum non licuit respondere; nisi quod tum pauca dictaui famulo ad Pacaeum, quae tibi, si commodum esset, communicaret. Animum istum tam amicum et candidum ego, vt debeo, exosculor vnice, daboque operam vt illi pro viribus respondeam. Vnam epistolae tuae particulam non satis intelligebam, in qua scribis me scire quid isthic ageretur. Paulo post ex Noremberga missae sunt ad me nouae Stunicae Conclusiones: et praeter has promittit tres libellos, quos vetitus aedere vestra et Pontificis Adriani autoritate. De hoc suspicor sensisse tuam epistolam. Demiror hominis audaciam. Exorsus erat hanc fabulam sub Leone, nec profecit. Rursus eo mortuo, quum rediret ad veterem fabulam, vetitus iterum atque iterum edicto Cardinalium, viuo adhuc Sedunensi. Et tamen contempto edicto vestro, furtim emisit vnum atque alterum libellum. Rursus apud Adrianum VI egit vt liceret aedere treis illos libellos, in quibus declarauit quantum possit insanis conuiciis; ille pernegauit. Nunc in interregno, vobis de nouo Pontifice satagentibus, emisit suas Conclusiones plane sycophanticas. De quibus plane dubito an sint Stunicae. Suspicor esse alicuius Lutherani, qui vel voluerit me in partes suas pertrahere vel vlcisci; in nullum enim magis fremunt quam in me: cui vni imputant quod non plane triumphent, quanquam nondum abiecerunt spem victoriae. Quod si Stunicae sunt, non miror; quum ille in sua Hispania semper habitus sit pro fatuo, et libri hominis satis declarent eum non esse sani capitis, nec sine causa in clypeo gestare catenam. Magis in illis desidero vel aequitatem vel prudentiam [quam vt,] qui hominem ad ista instigant.

Primum quid iniquius? Qui tot meis lucubrationibus profui studiis publicis, qui nec magnorum principum sollicitationibus nec vllis eruditorum illecebris nec inimicorum odiis potui vel pertrahi vel pellici ad foedus Lutheri, sed omnibus et commodis et incommodis contemptis perstiti in synceritate mea, non sine capitis mei periculo, nunc dedar odiis priuatis paucorum hominum? et qui hic proscindor virulentissimis libellis Lutheranorum, isthic manifestissima calumnia circumferar Lutheranus? Deinde quam inutile ad causam quam moliuntur! Si persuadent me sentire cum Luthero, plures erunt qui libentius cum eo sentient. Romae Stunica blaterat me esse Lutheranum. At tot Lutheranae cohortis, et

1. litteras] Cf. Ep. 1416. 1n.

8. ex Noremberga] By Faber; cf. Ep. 1428. 1.

Stunicae] See App. 15 in vol. iv.

14. Sedunensi] Cf. Ep. 1410 introd.

22. triumphent] Cf. Epp. 1411. 19, 1422. 57.

26. catenam] Cf. Ep. 1416. 18n.

29. sollicitationibus] Cf. Ep. 1418. 17.

33. dedar odiis] Cf. Ep. 1418. 50.

complures Lutheri epistolae reclamant. Quarum vnam mitto ipsius manu scriptam. Nulla re mihi videbar beatior quam amicitiis eruditorum, in quibus conquiescebam ; quorumque plerique fauent Luthero, tametsi quidam dissimulant. Hos nunc aut habeo palam hostes, sic vt furiosis libellis in me debacchentur, aut insynceros amicos.

Non me poenitet huius animi ; malim vel vitae iacturam facere quam adiungi factioni. Non scripsi in Lutherum ? imo multa scripsi : quae res illos habet pessime. Nec interim nihil egi. Mihi crede, multos sanaui iam addictos isti foederi, multos reuocaui ne accederent, multos moderatus sum ne nimium accederent. Neminem quidem conieci in vincula ; sed plus efficit qui medetur animo quam qui corpus affligit. Caeterum quo minus adhuc totis voluminibus impetierim Lutherum, illud potissimum in causa fuit, quod plane perspicerem me nihil aliud profecturum quam vt tumultum hunc renouarem. Et tamen quoniam vrgent principes, praesertim Rex Angliae, aedam librum aduersus illum De libero arbitrio : non quod confidam id profuturum, sed vt declarem principibus esse verum, quod mihi noluerunt credere. Mea valetudo talis est vt quotidie parem me in illum supremum diem : quo minus velim admittere quod Christum offendat. Vestra aequitas atque huius Pontificis ab omnibus praedicata prudentia mihi bonam spem facit vos nihil odiosius in me decreturos. Quod si fieret, eadem opera et Lutheranae factioni rem longe gratissimam facietis, ac pluribus summatibus viris longe molestissimam, quos mihi meis studiis deuinxi fauore non exambito. Quorum est noster Carolus, et in huius aula multi ; Rex Angliae, Rex Gallorum, Rex Danorum, Princeps Ferdinandus, Card. Angliae, Archiepiscopus Cantuariensis : vt ne commemorem tot principes, tot episcopos, tot eruditos et honestos viros non solum in Anglia, Flandria et Gallia Germaniaque, verum etiam in Hungaria et Polonia, qui vel se putant debere multum laboribus meis, vel certe me de publicis studiis benemeritum esse. Horum animos discruciaret si liceret quibusdam, qui priuato ducuntur odio, perficere quod iampridem moliuntur. Et ego illorum dolore magis dolerem quam meo.

Multa scripsi, sed saeculo tranquillo ; quod si suspicatus fuissem hoc saeculum exoriturum, longe aliter scripsissem multa, aut non scripsissem. Certe in hoc rerum tumultu sanctissime me gessi, et gesturus sum vsque ad mortem. Nullus haereticus aut schismaticus meis opibus adiuuabitur. Ad Stunicae calumnias verius quam conclusiones strictim respondi. Talis rabula multum odii conflabit Sedi Romanae suis sycophanticis libellis, quibus nulli magis applaudunt quam valde Lutherani. Si quid inueniretur in libris meis, quos multos aedidi, scriptum incautius, poteram secretis literis admoneri ; monitus libenter mutarem. Nunc paratur quarta

39. vnam] From the occurrence of a contomporary copy of LE². 710, to Conrad Pellican, 1 Oct. 1523, immediately after this letter in the Vatican volume, Enders is clearly right in arguing that that letter is intended here. Erasmus had sent it in Nov. for Faber to see: Ep. 1397. 8. It was probably not yet in print.

40. ipsius manu scriptam] Not autograph ms.; but by Luther, as contrasted with one of his followers.

55. De libero arbitrio] See Ep. 1419.

69. in Hungaria] Cf. Epp. 873. 3, 889. 14–15, 950 introd.

74. suspicatus] Cf. Ep. 1418. 37.

Noui Testamenti aeditio; homo sum, errare possum, tametsi sedulo caueo ne quid sit in libris meis quod vel seditionem moueat vel aberret a synceritate doctrinae Christianae. Excuditur nunc Paraphrasis in Acta Apostolorum. Eam dedicaturus eram Card. Angliae, qui nuper ad me scripsit amantissime, subsignificans per secretarium se tale quiddam cupere; sed magis libuit dicare Clementi VII. Quem Pacaeus mihi mire depinxit in suis ad me literis, significans etiam illud, quo fauore esset in me. Adnitar ne videatur omnino fauisse homini ingrato.

Caesar me reuocat in Brabantiam: Rex Galliae in suam Galliam magnis promissis inuitat. Adrianus me saepe inuitabat Romam. Sed vereor ne rex calculus me transmittat in coelestem patriam. Quod si praeter spem acciderit valetudo firmior, nusquam malim hanc animulam ponere quam Romae. Nam Germaniae me iampridem taedet, vbi nec satis tuto viuo propter Lutheranos, qui neminem peius oderunt quam Erasmum. Cum Gallo bellat Caesar, cui iuratus sum consiliarius; in Flandria tumultuatur bellis. R. D. T. incolumem ac valentem seruet Christus Opt. Max.

E. R. D. addictissimus Erasmus Roterodamus.

1416. To Ennio Filonardi.

San Daniele MS. 219, p. 841. Basle.
8 February 1524.

[One of three letters (this and Epp. 1423,4; see also Ep. 1414) not known from any other source, which are now in the Communal Library at San Daniele in Friuli. They are found in vol. xiii of some miscellaneous papers brought together in Rome by Justus Fontaninus, 'archiepiscopus Ancyranus, praelatus domesticus, abbreuiator sacri palatii'; who on his death at Rome in 1736 left his collections to the Library of San Daniele, his native place. Vol. xiii contains (pp. 799–834) a number of Briefs from Adrian VI and Clement VII, many of which are addressed to Ennio Filonardi (Ep. 1282) and concern his legateship in the diocese of Constance: all copied by the same xvi^c. hand which has copied these letters of Erasmus—perhaps one of the Bishop's secretaries. One of the Briefs, pp. 814–23, concludes with the words 'Antuerpiae apud Michaelem Hillenium in Rapo', and was therefore probably copied from print; but these three letters, since in each the copyist adds 'A tergo' before the address, were very likely derived from the originals. Their authenticity is beyond doubt, and the dates need no confirmation. For knowledge of them I am indebted to my friend, Professor A. C. Clark; who directed me to G. Mazzatinti's *Inventari dei Manoscritti delle Biblioteche d'Italia*, where they are described (iii, 1893, pp. 108, 147: no. 217, which is now numbered 219 in the Library).]

ERASMVS VERVLANO.

S. P., reuerendissime domine. Litteras a Paceo et reuerendissimo D. Card. Campegio iam pridem accepi. Rursus alteras a Paceo tuis inclusas, eandem canentes cantilenam. Qua quidem in re tua R. D. rem mihi fecit longe gratiss⟨imam⟩. Scripsi nuper per

1415. 84. Noui Testamenti] It was not completed till March 1527.

87. Paraphrasis] See Ep. 1414.

88. scripsit] Perhaps in the letter mentioned in Ep. 1386. 34. I know of no other indication of Wolsey's wish expressed here: but cf. Ep. 1486. 7–9.

93. Rex Galliae] See Ep. 1375.

96. valetudo firmior] Cf. Ep. 1416. 12.

100. iuratus sum consiliarius] Cf. Ep. 1411. 10–11.

1416. 1. Litteras] Cf. Epp. 1415. 1–2, 1418. 2–3, 1422. 1–4, 1423. 5–6: not extant. They were doubtless written soon after Clement's election, 18 Nov. 1523.

4. Scripsi nuper] 19 Jan.: see Ep. 1411 introd.

Lothoringum quendam hominem male loquacem : cui commiseram vt si tibi veredarius esset per quem celerius ac tutius litterae Romam perferri possent, illi traderentur ; sin minus, ipse perferret. Eum ex amicorum litteris intelligo iam Constantiae fuisse.

Calculus sic me tractat vt mihi cogitandum sit de proficiscendo non Romam sed Hierosolimam, illam inquam celestem patriam nostram : quod iter vtinam Christus optimus maximus mihi prosperum esse velit ! Et tamen si praeter spem obtigerit valetudo firmior, nusquam mori malim quam Romae, presertim hoc Pontifice : quanquam nunciant illic tolerari Stunicam, hominem simpliciter insanum et aduersus dignitatem Pontificiam ac Cardinaliciam emittentem stultissimos libellos, quibus me studet facere Lutheranum, quum hic longe aliud clamitent amici Lutheri ac Lutherus ipse. Homo gestat in clypeo suo cathenam, et plane vinculis dignus est. Sunt stolidi monachi qui subornant hunc histrionem, suum negocium agentes, non Pontificis. Ego siue Romam venero siue non venero, hanc synceritatem quam Christo et Sedi Romanae hactenus prestiti, semper prestabo. In tantis rebus tantis primatibus ingerere consilium, vt est arrogans, ita parum est tutum. Adrianus suis Breuibus prouocarat vt id facerem. Scripsi quaedam, sed ita vt pro non scriptis haberentur, si minus probarentur. Atque sensi illico post mutatos deos : nec vnquam ille respondit, sed Stunica coepit ad suam redire fabulam. Si principes consentiunt cum Pontifice, facile cohercebitur quorundam seditiosa improbitas. Sed eximere ex animis hominum quod apud multos penitus infixum est, et sic mederi huic malo vt non repullulascat, id medicum quempiam insignem requirit. Quem hunc Medicen futurum et opto et spero : cui non deero, vbi se tempus dabit.

Si opus absoluatur antequam obtingat nuncius, mittam ad te Paraphrasin Clementi dicatam : sin minus, mittam prefationem, vt vna cum meis litteris Romam perferatur meo sumptu. Quanquam si continget nuncius, libenter accipiet hanc sarcinam spe premii. Nam Adrianus dedit tabellario Basiliensi pro allato Arnobio sex ducatos, idque propria manu ; alioqui non admodum liberalis. Caesar et Margareta iubent me redire in Brabantiam : quod ni facio, periclitatur pensio. Cuius nomine mihi iam debentur fere sexcenti floreñ aurei.

Vide vt in sinum amicissimi mihi Presulis ac patroni omnia mea

14. qunquam *MS.*

5. Lothoringum] Cf. Ep. 1423. 48–50; perhaps Verier (Ep. 1508. 3n).

9. Calculus] For a letter of Filonardi about this time urging Erasmus to try a Constance physician see I, p. 45. 42 seqq. ; added in 1524. In Sept. 1522, with the sympathy of a fellow-sufferer, he had offered remedies sent from Italy : see Ep. 1342. 431–42.

18. cathenam] Cf. Ep. 1415. 26. J. B. Rietstap, *Armorial Général*, gives the Zuñiga arms as argent, a bend sable, with a chain or in orle ; and these are shown in large on the title-pages of Stunica's *Annotationes* against both Faber Stapulensis and Erasmus, Alcala, A. G. Brocario, 1519 and 1520.

24. Adrianus] See Epp. 1324, 1338.
Scripsi quaedam] Ep. 1352.

26. mutatos deos] Cf. Hor. *C.* I. 5. 6 ; and for the change in Adrian's attitude see Ep. 1384. 25n. Cf. also Ep. 1408. 17.

34. prefationem] Ep. 1414.

37. Adrianus] See Ep. 1304 introd.
tabellario Basiliensi] See Ep. 1329. 3n.

41. fere sexcenti] With this figure cf. Epp. 1408. 11–12, 1417. 23.

arcana effundo! Hanc audaciam mihi tua parit humanitas: cui multam ac diutinam foelicitatem opto. Si hic tabellarius obtulisset se post triduum, misissem totum opus; nam extremae pagine sunt in manibus typographi. Intra paucos dies mittam, simulque scribam pauca huic Pontifici. Bene valeat tua reuerendissima D.: cui libenter sum obligatissimus.

Basileae postridie quinquagesimae Anno M. D. XXIIII.

Interim, si videtur, T. R. D. poterit hanc prefationem scriptam mittere et Sanctitatis illius in me fauorem sua commendatione alere.

Erasmus vere tuus cliens.

Reuerendissimo in Christo patri ac domino D. Ennio, episcopo Verulano ac nuncio apostolico dignissimo. Constantiae.

1417. To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 276. Basle.
O^{2}. p. 174: Lond. xxx. 32: LB. 669. 8 February 1524.

[Shortly after Ep. 1408, many of the topics of which are here resumed.]

S. Prioribus litteris tuis iam respondi, quibus nunciabas Leum adesse ac de Dureri tabulis censuram egisse. An meas acceperis, non satis quiui ex tuis litteris intelligere. De rebus τῶν ἀρχόντων scito te mihi quidem tuto scribere, si modo tuto commiseris litteras, quod antehac bene successit. Quod Clemens septimus foedus aduersus Gallos renunciat, non satis intellexi; nam renunciat qui nunciat, et renunciat qui rescindit. Nihil minus decet quam Pontificem, qui pater est omnium, cum hoc aut illo ferire foedus, sed aequam omnibus oportebat inter omnes componere concordiam. Et hoc omnibus bonis viris optandum est. Et Galli Christiani sunt. Imperii titulo minus faueo, quod videam esse perennem fontem bellorum. Sed ista θεῶν ἐν γούνασι κεῖται.

Verissimum est quod scribis, Lutherum plurimos euehere; ille creat canonicos, episcopos, cardinales, atque etiam ditat plurimos, velint nolint. Sed rursum multos deiicit ac spoliat; quorum de numero sum ego, cui per Margaretam ac Caesarem promittitur pensio consiliarii, sed in patriam reuerso. Verum illic regnat Edmondanus, homo furiosus, armatus gladio, qui me duplo peius odit quam Lutherum. Habet collegam Franciscum Hulstum, mirum hostem bonarum litterarum. Primum coniiciunt homines in carcerem, ac post quaerunt quae obiiciant. Ista Caesar nescit, quae tamen operae precium esset illum scire. Interim mihi debentur quingenti floreni aurei. Periclitatur et altera pensio resignatae praebendae.

1417. 1. S. *P*: ERASMVS BILIBALDO SVO S. P. O^{2}. 3. quiui . . . intelligere *PLB*: quiuit . . . intelligi O^{2}. 9. O^{2}: aequum *P*. 11. videam *PLB*: video O^{2}. 14. ditat O^{2}: docet *P*. 18. Egmondanus O^{2}.

1416. 47. scribam pauca] Ep. 1418.

1417. 5. Clemens] For his resolute attempts at this time to maintain an impartial neutrality as between Francis and Charles see Pastor ix. 254–9.

14. ditat] Cf. Ep. 1352. 114.

23. altera pensio] On his prebend at Courtray (Ep. 436. 5n). For his difficulties now with Barbirius and de Hondt see Epp. 1431, 1433, 1458, 1470–1.

Iterum atque iterum magnis promissis Romam inuitor, vt aduolem. Cancer volabit, ego vix viuo ; et haec scribenti nunciatur mors Wonaci ex calculo. Humanissimo Varnbulio curabimus vt satisfiat ; cui et ipse plurimum debeo. Pontifex hic deputauit sex Cardinales eruditissimos, qui de rebus Lutheranis respondeant. Addunt et illud, Germaniae principes implorasse auxilium Pontificis aduersus Lutherum. Itaque sperant rem breui confectum iri. Nec dubito quin inter hos sex praecipuus sit Caietanus ; etiamsi mox, vbi haec scripseram, audio eum esse in Hungaria legatum.

De fusili Erasmo scripseram : ex quo coniicio litteras eas non fuisse redditas. Si artifex quispiam plumbeum archetypum expresserit purgatis angulis, foelicior esset fusio. Deinde materia mixta ex aere et stanno foelicius reddit imaginem. Postremo, si solus Erasmus absque Termino funderetur, opinor melius cederet ; nam densitas saxi et aggeris qui est a tergo, obstat quo minus bene reddatur facies et collum. Licebit vtrumque experiri. Si bene cesserit, fundat ac vendat suo bono. Si mihi miserit aliquot exemplaria felicia quae donem amicis, numerabo quod volet. Bene vale, patrone magne.

Basileae postridie Dominicae quinquagesimae Anno 1524.

Erasmus tuus.

Clarissimo D. Bilibaldo Pirckheimero, Caesareae maiestatis consiliario.

1418_{1438} To Clement VII.

Vatican MS. (*a*). Basle.

H. p. 628 : N. p. 599 : Lond. xix. 1 : LB. 670. 13 February 1524.

[An original letter, written and addressed by a secretary, and signed by Erasmus (ll. 73–5) : preserved in the Vatican Archives (Lettere di Principi ii. 142). There is also an inferior xvii[c]. ms. copy (Arm. 17, vol. 1, f. 33), of which no heed need be taken. The improvements made in H for ll. 37, 61 perhaps indicate that the original was composed rapidly : or they may be due to inaccurate copying. The different position of the significant ll. 67–71 probably shows that in the rough-draft they were a postscript, ventured upon after reflection.

35. expresserit O^2 : expressius *P*.
45. Erasmus . . . 47. consiliario *om.* O^2.
44. a Christo nato *post* Anno *add. Lond.*

27. Wonaci] Jo. Romanus Wonnecker (Rullman of Winnecken or Windecken, N. of Hanau) matriculated at Erfurt in Oct. 1475. In 1485 he was a member of the barbers' guild at Basle, and by 1493, when he matriculated at the University and was appointed town-physician, he had the degrees of M.A. and M.D. In 1500 he was made public reader in Medicine, and in April 1519 and Oct. 1522 was Rector of the University. On 25 Dec. 1522 he posted some propositions which he offered to dispute against Luther. But his action excited only ridicule (cf. Zw. E[2]. 264, 268, 270, 271 ; Oec. E., f. 209) ; and in 1523 he was ejected from his readership, with other professors into whose places Oecolampadius and Pellican were substituted (CPR. p. 81). His propositions are preserved in a Carthusian chronicle (*Basler Chroniken* i, 1872, pp. 440–3). During his first rectorate the two first students matriculated were Paul and Luke, each 'Romanus Wonnecker Basiliensis', very likely his sons. See W. Vischer, *Gesch. Univ. Basel*, 1860, pp. 250–1, 327. Schmidt i, pp. 97, 98n gives the title of a pamphlet published against him c. Jan. 1523.

28. satisfiat] Cf. Ep. 1344. 142–5.

32. Caietanus] He had been sent off in haste from Rome 2 July 1523, as Legate to Hungary, Poland, and Bohemia, when Adrian VI was straining every nerve to prevent those countries from making peace with the Turks (Pastor ix. 190, 192). He was absent from Clement's conclave (Brewer iii, p. 1477) and was now still in Hungary (Brown ii. 788, 790).

The letter evidently was intended to accompany the presentation copy of the Paraphrase on the Acts (Ep. 1414). Though dated some days earlier, it was only dispatched with Epp. 1422, 1424.]

Beatissime pater. Oratione vix consequi queam quantum animo gaudiorum conceperim, vbi primum rumore, mox R. D. Card. Campegii et eruditorum hominum literis cognoui, ex illa clarissima Medicium familia Clementem vii rerum gubernaculis admotum, talibus animi corporisque dotibus praeditum, quales haec vndique turbulentissima tempora postulabant: quae vt ante me publicae tranquillitatis amantissimum maiorem in modum discruciabant, ita mihi protinus gestire cepit animus, nescio quid nouae felicitatis praesagiens, adeo vt magis liberet publice gratulari orbi Christiano quam priuatim tibi. Auxit hoc gaudium meum, quod ex amicorum literis liquido cognoui quam tua Sanctitas amanter sentiret de Erasmo.

Longum esset haec ab initio repetere, nec tuae occupationes prolixum sermonem patiuntur. Illud ausim deierare apud Christum mentis nostrae conscium, si pernosset tua Sanctitas quanta fide quantaque constantia me gesserim in hoc negocio,—qui nec magnorum principum sollicitationibus, nec amicorum eruditorum illecebris, nec rursus quorundam theologorum ac monachorum odiis, qui me ob inuectas apud nos et euectas linguas ac bonas literas peius oderunt quam Lutherum, perpelli quiuerim vt seditioso negocio me adiungerem et aduersus Sedis istius dignitatem conspirarem—quantum etiam nunc odiorum ac minarum sustineam hac ipsa de causa apud Germanos, iudicaret me indignum in quem iste Stunica toties debaccharetur impune furiosis ac famosis libellis, non sine dedecore istius Vrbis nec sine inuidia Pontificii nominis. Nam almae vrbis Romae titulum vbique iactat, quum constet illum haec facere contra aedicta Card., aduersus iussa Leonis et Adriani. Crede mihi, beatiss. Pater, qui istum histrionem ad tales sycophantias natum subornant, parum recte consulunt vel Pontificio nomini vel negocio publicae tranquillitatis, sed priuatis ipsorum odiis morem gerunt, et in hoc aliena abutuntur insania.

Decerpsit ex omnibus libris meis, quos aedideram ante Lutheri nomen auditum, frustula quaedam, quae deprauat et in pessimam interpretatur partem, sed tam impudenter vt nullo respondente tamen lector paulo aequior hominis mentem execretur. Plura reperiam in libris Hieronymi et Bernardi, si libeat ad istum modum calumniari. Quum illa scriberem, nihil minus suspicabar quam hoc seculum exoriturum. Quod si scissem, multa aut siluissem aut aliter scripsissem; non quod impia sunt, sed quod qui mali sunt, nihil non rapiunt in occasionem. Atque hac de causa ante annos duos in posterioribus aeditionibus multa sustulimus, vt talibus

Pro titulo CLEMENTI SEPTIMO ERASMVS ROTEROD. S. D. *add. H.* 2. R. D. *om. H.* 36. Bernhardi *H.* 37. illa *H*: ista *a.*

11. amicorum] Cf. Ep. 1411. 32n.
17. sollicitationibus] Cf. Ep. 1415. 29.
27. Card.] Cf. Ep. 1302. 59n; and for Clement's action see Ep. 1431. 13n.
32. Lutheri nomen] Cf. Ep. 1410. 19.
37. suspicabar] Cf. Ep. 1415. 74.
41. aeditionibus] The last edition of Erasmus' New Testament, which was the principal object of Stunica's attacks, had appeared in Feb. 1522.

ansam eriperemus, libenter et caetera mutaturi, si quis fraterne monuisset.

Sed hac de re copiosius scripsi reuerendissimo Card. Campegio, simul ex tempore quaedam respondens ad Stunicae postremas calumnias. Ego semper me meaque omnia submisi iudicio Romanae Ecclesiae, non repugnaturus etiamsi iniquam de me ferat sententiam. Nam omnia patiar potius quam vt sim seditiosus. Sed hoc mihi certior est fiducia, tuae Sanctitatis aequitatem non passuram vt paucorum insanis odiis dedar.

Mitto huius in te animi pignus Paraphrasim in Acta Apostolorum, quae tum forte excudebatur. Eam destinaram R. Card. Eboracensi, quo ego iampridem amantissimo patrono vtor. Sed verso consilio dicabitur illi liber qui nunc in manibus est De libero arbitrio aduersus Lutherum: quod illi suspicor etiam gratius futurum. Caesar et Margareta reuocant in Brabantiam. Rex Gallus montibus aureis inuitat ad se. Me vero nihil auellet a Roma, nisi mors aut calculus morte crudelior; si modo sensero tuam istam aequitatem aduersus iniquos calumniatores mihi praesidio futuram. Doctrinam non confido me omnibus approbaturum. Certe fidem ac synceritatem conscientiae plane confido me bonis et aequis omnibus declaraturum.

Precor, beatiss. Pater, vt Dominus Iesus te velit esse noui et aurei seculi vindicem et instauratorem: id quod vehementer et optamus et futurum confidimus omnes, quibus haec dissidia merito displicent.

Crede mihi, tua Sanctitas omnium Pontificum gloriam superabit, si hos bellorum et opinionum tumultus composuerit. Alterum efficiet, si se praebuerit aequalem Principibus omnibus; alterum, si spem fecerit se velle mutare quaedam, quae salua pietate mutari possunt.

Basileae Id. Febr. An. M. D. XXIIII.

Erasmus Roterodamus,
S. T. seruulus addictiss.,
mea manu subscripsi.

S. D. N. Pontifici vere summo, Clementi eius nominis septimo.

1419. To Louis Ber.

Basle MS. AN. III. 15. 1ᵃ. ⟨Basle.⟩
⟨c. February 1524.⟩

[An autograph note; first printed in the *Bibliotheca Bremensis*, 1719, ii. 595. The editors of that miscellany were no doubt right in deciding that the person addressed is Louis Ber, provost of St. Peter's at Basle and a distinguished theologian, whom Erasmus was in the habit of consulting; see Ep. 488 introd. and cf. Epp. 1420, 1422. 44–52.

Erasmus' intention to write against Luther had been announced in Sept. 1523

44. reuerendissimo *om. H.* 52. R. *om. H.* 61. declaraturum *H*: approbaturum *a.* 67. Crede mihi, tua S. superabit omnium Pontificum gloriam, si . . . 71. possunt *post* M. D. XXIIII *transfert H.* 72. Idus *H.* 73. Erasmus . . . 76. septimo *om. H.*

44. copiosius scripsi] See Ep. 1415 introd.
50. odiis dedar] Cf. Ep. 1415. 33.
51. Paraphrasim] See Ep. 1414 introd.
54. De libero arbitrio] See Ep. 1419.

(Epp. 1385,6); to Henry VIII and to the Pope, both of whom had long been urging him to take this step (cf. Epp. 1408. 21–3, 1411. 23–4, 1415. 54–5, 1416. 24). The subject that he selected on which to engage his now formidable antagonist was one on which they differed fundamentally. Luther had seen this divergence from the first (LE^2. 34. 34–6); and Epp. 1342. 932–5, 1384. 9–12, show that no compromise was possible. Erasmus' choice of it was perhaps suggested to him by Tunstall's words in Ep. 1367. 15–19. When the first draft mentioned here was completed, he sent it to England for Henry to see (Ep. 1430). In May, in response to Luther's solemn warning against attack, he endeavoured to conceal how far he had gone (Ep. 1445. 16); to Oecolampadius in conversation he described it as 'opus tridui . . ., idque fellis expers' (LE^2. 795. 27–8). But later, finding that rumour was rife (cf. Epp. 1466. 58–9, 1470. 46–7), he decided, perhaps with reluctance, to publish (cf. Epp. 1481, &c.). As the composition of the first draft occupied only five days, this note may be placed close to Ep. 1418. 54.

The *De libero arbitrio* has been reprinted in 1910 by Prof. J. Walter; who after careful collation of the three editions published in Sept. 1524—by Froben at Basle, by Hillen at Antwerp, and by Cervicornus at Cologne—concludes that Froben's is the original, Epp. 1385. 11–13, 1430. 16–18 notwithstanding. The German antiquary, Theoph. Spizelius (1639–91), states in his record of the MSS. existing in the various libraries of Europe, *Sacra bibliothecarum illustrium arcana retecta*, Augsburg, 1668, p. 30, that a MS. of it ⟨very likely original⟩ was on the list furnished to him from Basle by Jo. Buxtorf in 1661; but it seems to have passed out of the Library, perhaps like other of its MSS., by exchange (cf. Ep. 479 introd.).

For detailed study of Erasmus' attitude towards Luther and of the abundant literature about this controversy see A. Freitag in the Weimar edition of Luther's *Werke*, xviii, 1908, pp. 551–97: also an *Étude critique* by the late André Meyer, 1909, pp. 98–111.]

S. Amice incomparabilis, mitto ad te primam manum nugamenti De libero arbitrio. Hic perdidi dies quinque, non sine magno tedio. Sciebam me non versari in mea harena. Rogo dignere inspicere, et indicare vbi a toto scopo aberrarim. Nolim tamen hoc ad alios permanare. Bene vale.

D. Preposito.

1420. From Louis Ber.

Basle MS., f. 6. ⟨Basle.⟩

⟨c. February 1524.⟩

[An original letter, autograph throughout: bound up in a volume entitled 'Variorum Epistolae ad Erasmum', in the Basle University Library. A precise date is not possible; but it seems clear that this was written in comment on a point in Erasmus' *De libero arbitrio*. The first draft of this was submitted to Ber (Ep. 1419); who, as an expert theologian (cf. Ep. 413. 11n), was competent to debate any questions arising, in the technical language of the schools. In publishing the *De libero arbitrio* Erasmus finally disposed of the matter as follows: 'Sed dixerit aliquis, Interim duplici nomine necessitas est in rerum euentis, quod nec praescientia Dei falli possit nec voluntas impediri. Non omnis necessitas excludit liberam voluntatem, quemadmodum Deus Pater necessario gignit Filium, et tamen volens ac libere gignit, quia non coactus. Potest et in humanis rebus aliqua poni necessitas, quae tamen non excludat libertatem nostrae voluntatis. Praesciebat Deus, et quod praesciebat aliquo modo volebat, fore vt Iudas proderet Dominum. Itaque si spectes Dei praescientiam infallibilem et voluntatem immutabilem, necessario eueunturum est vt Iudas prodat Dominum; et tamen Iudas poterat mutare voluntatem suam, aut certe poterat non suscipere voluntatem impiam. Dices, Quid si mutasset? Non fuisset falsa Dei praescientia, nec impedita voluntas, quum hoc ipsum praescitururus fuerit ac voliturus, quod esset mutaturus voluntatem.

In his, qui rem scholastica subtilitate discutiunt, recipiunt necessitatem consequentiae, consequentis necessitatem reiiciunt. Nam his verbis solent explicare quod sentiunt. Fatentur enim necessario consequi quod Iudas proditurus fuerit Dominum, si hoc ab aeterno voluntate efficaci voluit Deus: at negant consequi quod ideo necessario proditurus sit, quum ex sua praua voluntate susceperit impium negocium.

Sed non est huius instituti hoc genus argutias persequi' (Basle *Opera*, ix. 1011–12 ; LB. ix. 1232 A–C).]

CONCEDIMVS 'necessario Iudam proditurum Christum, si Deus presciuit Iudam proditurum Christum', si *necessario* dicat necessitatem consequentie : vt sensus est, hec consequentia est necessaria, Si Deus presciuit Iudam proditurum Christum, Iudas prodet Christum. Et hoc est verum, cum eiusmodi conditionalis sit consequentia bona et necessaria. Quandoquidem impossibile est ita esse sicut significatur per antecedens illius conditionalis, quin ita sit sicut significatur per eius consequens.

Negandum vero est 'necessario Iudam proditurum Christum, si Deus presciuit Iudam proditurum Christum', si *necessario* denotet necessitatem consequentis ; vt sensus sit, Si Deus presciuit Iudam proditurum Christum, hec propositio est necessaria, Iudas prodet Christum. Et hoc est falsum. Nam posita veritate antecedentis illius conditionalis, scilicet quod Deus presciat Iudam proditurum Christum, consequens tamen illius conditionalis est falsum, videlicet quod hec propositio sit necessaria, Iudas prodet Christum.

Quinimo hec propositio 'Iudas prodet Christum' est propositio mere contingens, et non necessaria, siue Deus presciat siue non presciat Iudam proditurum Christum. Qualitercunque enim per eam significatur, taliter potest esse et potest taliter non esse. Propositio autem necessaria dicitur, que qualiter significat, taliter necesse est esse. Vnde in hoc sensu posterius explicato habetur propositio conditionalis, mala consequentia, et ob id falsa et impossibilis propositio. Nam antecedentis veritate posita, nihilominus consequens est propositio modalis composita falsa.

Ceterum huius propositionis iam dicte, 'Necessario Iudas prodet Christum, si Deus presciuit Iudam proditurum Christum', si lectio *necessario* dicat consequentis necessitatem, sensus etiam explicari potest hoc pacto, 'Si Deus presciuit Iudam proditurum Christum, Iudas necessario prodet Christum', vt sit ibi conditionalis cuius si antecedens ponatur verum, scilicet 'Deus presciuit Iudam proditurum Christum', nihilominus consequens est propositio modalis diuisa falsa et impossibilis, videlicet 'Iudas necessario prodet Christum'. Vt ille modus necessario determinat copulam illius propositionis.

Omnia supradicta rectius habebunt, si loco *presciuit* ponatur *prescit*, presentis temporis.

Ille modus *necesse* seu *necessario* dicit necessitatem consequentie, quando denotat necessariam consequentiam, hoc est debitam illationem consequentis ex antecedente. Tunc autem est debita illatio, quando est bona consequentia.

Tunc autem lectio *necesse* seu lectio *necessario* dicit necessitatem consequentis, quando denotat consequentiam seu illationem vnius ex altero. Cuius consequens est propositio necessaria.

Necessitas consequentie est consequentia bona et necessaria. Omnis autem consequentia bona est consequentia necessaria, licet interdum consequentia bona sit impossibilis propositio, vt ista 'Homo est asinus, ergo homo est rudibilis'.

Necessitas consequentis est alicuius consequentie ipsum consequens necessarium.

Tuus Ludouicus Ber Basilieñ.

Reuerendo domino Erasmo Roterodamo.

1421. From John Haner.

Breslau MS. Rehd. 254. 82. EE². 24. — Nuremberg. 17 February 1524.

[An original letter, autograph throughout: the first part, as far as *huius mali* (l. 36), is reproduced in facsimile in EE². The year-date of the manuscript may be accepted.

Of John Haner of Nuremberg little is known before this time. His name is found at the end of the long list of living theologians praised by Pirckheimer in Aug. 1517 (HE. 64). After sympathizing for a while with Luther's movement (ll. 15–18: cf. ZKG. xviii. 242) he reacted to the conservative side, and on 5 Jan. 1524 wrote to Clement vii with the concurrence of John Faber (cf. ll. 3–4) offering suggestions for the settlement of the religious conflict and urging 'vt Erasmum Roterodamum ac Eduardum Le[t]um, viros certe nostra aetate et eloquentissimos et doctissimos, quibuscumque officiis S. T. demereatur atque etiam in hanc arenam ingenti policitatione pertrahat. Nam maxima pars nostrae Germaniae Erasmi tantum sententiam sequitur, sola eruditionis ac litterarum opinione ducta, etiam si per se pauci rem discusserint, quanquam etiam et his viris ingens iuditium sit; vnde facile speratur non tantum multos persuasuros hos, sed et causam ab aduersariis euicturos' (Balan p. 319).

On 14 Feb. 1525 Haner was appointed preacher at the cathedral in Wurzburg; but he vacated the post about the end of the year because the Bishop (for whom see Ep. 1124) objected to his free criticism of the Church. Thence he went to the court of Philip, landgrave of Hesse, whom he moved towards conciliation at the Diet of Spires. He opened correspondence with Oecolampadius and Zwingli (Zw. E². 529, 555, 561, 597); but his attitude was so uncertain that on return to Nuremberg in the autumn of 1526 he met with only a cool reception. By 1532 he had broken entirely with the Reformers (Al. E. i. 82), and was casting about for preferment. Cochlaeus made many attempts to obtain this for him, through Aleander, and from the Abp. of Mainz and Duke George of Saxony. To the Abp. Haner dedicated *De nouae legis sacrificio*, which remained unpublished (*Abh. d. bayer. Akad.* ix, 1866, p. 698); and Cochlaeus at his own expense printed for him *Prophetia vetus ac noua*, Leipzig, M. Blum, 1534, dedicated to Duke George. But without avail, for the Duke disliked those who had once been Lutherans. Lee, however, whose acquaintance Haner evidently had made at this time (cf. Ep. 1408. 24n) sent him money from York in 1534 (ZKG. xviii. 248). In consequence of alliance with Geo. Wicelius in a campaign against the Reformers Haner was obliged to quit Nuremberg, and withdrew to Bamberg in 1535; where he was appointed preacher in the cathedral. The rest of his life was spent there, in prosecution of his studies and polemics: a commentary on Galatians, and a *Panoplia* dedicated to Card. Aless. Farnese, both unpublished; and *Theses de poenitentia aduersus recens aeditas Wittenbergae*, Leipzig, N. Wolrab, 1539. A letter of Schwenkfeld to him is dated 18 November 1544; but as a successor to him was appointed at Bamberg in Feb. 1545, it is presumed that he had died in the interval.

See Th. Kolde in Herzog vii. 400–2: also EE. and ADB; NE. p. 222 and WE; some letters printed by W. Friedensburg in ZKG. xviii, 1897, 240–84, and others from Haner's own correspondence, 1532–43, in *Beitr. z. bayer. Kirchengesch.* v, 1899, 164–91.]

Cogor, velim nolim, Erasme eruditiss⟨ime⟩, te meis literis compellare, presertim hoc tempore, cum et commodissima mihi adsit facultas, et eximius Faber noster iuxta me plurimum eius

1421. 3. Faber] Ferdinand's minister: see Ep. 1382. 27–33. For the sense of this rather obscure clause cf. Haner's letter to Clement vii, 5 Jan. (Balan p. 319): 'post crebra eruditissimi Fabri nostri similia consilia'.

persuaserit, habeamque gestorem non grauem modo sed et fidum, cui tuto illas ad te committere possum. Nolui itaque hanc opportunitatem sinere, in vanum vt mihi excideret. Quin volui pauca tecum pro temporum horum infelicitate commentari. Sentis enim, ni fallor, quo nouae factionis fabula quottidie sensim et emergat, et in quem finem haec postremo sit parum foeliciter exitura, ni quam citissime huic ponatur modus. Donatum est illi plus satis hactenus et a doctis ac principibus viris, vt certe iam pleno luserit theatro, ita vt non vnus ei honos, multus denique spe[n]ctantium fauor accesserit: non quod adeo elegans argumentum illi sit, verum quia deturpata eclesiastice discipline facies, in quam illa instituta primum ac post edita fuit, hoc exigeret. Quae res eciam fecit vt ipse quoque illam sub initium, cum prodiret, gratulabundus exceperim, ac deinde eciam, cum tragicos sibi motus summeret, dissimulauerim, actionique illius nullo ex actu reclamauerim.

Sed vide, mi Erasme, quo tali nostra vel suppinitate vel socordia res tandem euaserit. Interim enim quo nos ociosi eam spectamus, omnium haec et oculos et animos occupauit traxitque subsellia cuncta, quin licentior in diem insurgens nescio quam pestem alit ac furiam praefert. Nam si quis studium hoc recens diligentius perpenderit, facile deprehendet impotenti rem odio geri, nihilque syncere, verum omnia pro adfectibus fieri, vt hinc eciam veritati nullus sit vel honos vel locus. Deinde perperam multa docentur, nouantur autem multa peius, pessime vero passim in commune viuitur, adeo vt hodie nihil sit periculosius impia quorundam opera quam repetitus Euangelii titulus, nihil quod magis fallat quam Christi crebra gemminatio; nam et sana Euangelii doctrina in presentarium venenum, Christi vero syncera cognitio in abhominationem ac idolum quoddam ac ipsum insuper Belial iniquis nostris studiis peruertitur. Et tamen ad haec omnia securi conniuemus et veluti muti canes, latrare non valentes, tacemus. Heu miseros! Quanta, queso, Dei vindicta nos manet, si tam publicam orbis pestem vlti non fuerimus! Nam vt intestina huius mali incommoda non recitem, quid, queso, magis offendit eos qui foris sunt fratres, quam post tot annorum centenarios, post vniuersalem et catholicam nationum omnium fidem, haec primum inter nos dissidia non gigni solum sed et ali, multo eciam religionis ac fidei nostre cum dedecore?

Proinde, mi Erasme, ni velimus fratrum a nobis neglectorum sanguinem Deum e nostris manibus exposcere ac posthabitae gloriae Dei reos nos agi, operepreciun certe erit malignis quorundam studiis contrauenire; id quod equidem te primum omnium iamdudum tentare oportuit, vel certe amplius in longum minime differre. Et certe mihi crede, quam primum tu classicum orbi cecineris, multos statim simile ausuros videbis, et qui te parte aliqua referent ac operam suam locabunt haud abs re in publicum. Et quid, queso, Christiano orbi conferre potes salubrius? Ego enim ni prospiciendo fallor, hac vna equidem opera opinionem tuam promouebis quam felicissime. Nihil est enim, mi Erasme,

---

14. deturpata] Cf. the same letter (Balan p. 318): 'omnis Ecclesiae facies, quae certe non vna parte deturpata est, reformanda erit'.

omnium que palam in immensum egisti, ni hanc tempestatem tuo sedaueris studio; maxime quod multi sinistre tibi illam acceptam ferant, plerisque interim pro te viribus omnibus strennue renitentibus.

Sed siue tu opem feras adflictis Eclesiae rebus siue non feras, certus sum hec noua impiorum vt sunt studia persistere non posse, esto eciam celum affulgeat et quaelibet prospera, vt putatur, fortuna arrideat. Quocirca, Erasme humaniss⟨ime⟩, posteritatis fac vt memineris; nam minime dubito futurum quod expectamus seculum longe melius quam hoc presens de re Christiana sensurum. Quod si proprie opinionis te sensus non tangit, vt certe tangere non debet, saltem Seruatoris nostri ac Euangelii ratio te permoueat, vt et sanam huius doctrinam ab iniuria vindices et perfectam ac synceram Christi cognitionem orbi commonstres. In quo te certe, si non alterius, saltem mea diligens iuuabit opera aut, si te illa iuuare non possum, saltem velle non desinam. Nec committam interea vt et Christi gloriae ac sanae Euangelii doctrinae seductorumque fratrum conscientiae opem pro viribus non feram. Idem, si mihi attendis, et tu in hac tua prouecta aetate facies, vt sine offensa aduentum Domini nostri Iesu Christi expectare possis: qui te, oro, perpetuo seruet ac beet eciam. Vale, et me literis tuis contra dignare.

E Nerobyrgo. 17. Februar. An. XXIIII.

T⟨uus⟩ Ioannes Hanerus.

Eximio ac praestanti viro, D. Erasmo Roterodamo, syncerioris theologiae instauratori ac patrono. Basileae.

1422. To Lorenzo Campegio.

Opus Epistolarum p. 715. Basle.
N. p. 682: Lond. xix. 102: LB. 795. 21 February ⟨1524⟩.

[The year-date in H is obviously wrong. The error perhaps arose from an inversion of the two final figures, though IIII is usually found in H rather than IV: or the year-date may have been missing on the rough-draft and have been supplied inaccurately.]

ERASMVS ROT. LAVRENTIO CAMPEGIO CARD. LEG. S. D.

Ex literis tuis superioribus ingentem animo laetitiam conceperam, quod intelligerem Clementem VII ex illa fatali Medicum familia rerum gubernaculis admotum: quem tametsi non cognorim nisi ex tuis Pacaeique literis, tamen mirum est quam mihi mens non laeua, vt arbitror, nescio quid magnae felicitatis praesagit. Hoc gaudium mihi conduplicarunt posteriores literae tuae, quae significant te in nostram Germaniam delegatum, vt hos infelices temporum tumultus autoritate tua sapientiaque componas; qui nulli bono non grauissimi sunt, mihi sane etiam vsque ad vitae taedium displicent. Quanquam autem vere prouinciam suscepisti plenam

1422. TIT. LEG. *om. N.* D. *add. N.*

1422. 1. superioribus] Not extant: see Ep. 1416. 1n.

6. posteriores] Also not extant: dated 1 Feb. from Rome (see ll. 71–2).

difficultatis ac molestiarum, tamen bona spes est tuam istam ingenii dexteritatem et parem humanitati prudentiam, difficultatem omnem superaturam, praesertim Christo sanctos conatus tuos bene fortunante. Atque vtinam hic modo possimus aliquid adferre momenti! nulli negocio libentius immoreremur. Verum hoc corpusculum per se quidem imbecille, [sed] senectute fit imbecillius indies. Toties impetit crudelissimus calculi dolor, vt ad quamuis occasionem pericliter de vita. Porro mense Iulio et diu et grauissime laboraui, sic vt nulla spes esset vitae: sed multo etiam grauius ad natalem Christi, sic vt mors in votis esset, vita in desperatione. Nulla enim mors acerbior esse potest hoc cruciatu. Quibus malis sic afflictae fractaeque sunt huius corpusculi vires, vt summa vitae moderatione vix subsistam. Itaque iam pridem equos meos vendidi, desperans in posterum me laturum agitationem.

Iam si quid adesset virium, hoc tempore non poteram occurrere celsitudini tuae, quum iter esset per hypocausta: ad quorum nidorem exanimor, si vel vno prandio feram. Quae res me cogit vt Basileae in propriis aedibus habitem, quae aulam habent cum fumario; idque non sine graui meo sumptu, nec minus graui cura. Postremo, vsque ad dimidiatam quadragesimam non potero abesse ab his quae nunc simul et scribuntur nobis et a typographis excuduntur. Decreui tamen hac aestate feriarum nonnihil a studiis grauioribus sumere. Itaque si valetudo fuerit mediocris, vbi desierint feruere Germanorum hypocausta, libens isthuc me conferam, nisi quid inciderit quod alio reuocet. Nam Caesar et illustriss⟨ima⟩ Margareta reuocant in Brabantiam, vt adsim in legatione quam adornant Romam ad exhibendam obedientiam nouo Pontifici.

Nec interim tamen meam operam vlla in re desiderabis, quae quidem a me praestari queat. Mihi nulla est apud Germanos autoritas. Gratiosus aliquando fui, verum ea gratia tota periit posteaquam coepi 'aduersari Euangelio': sic enim loquuntur isti. Tantum odii mihi conflaui vt emori maluerim. Sed hoc quoque malim quam a concordia Eccle⟨siae⟩ in factionem aliquam me coniicere. Eruditio vero infra mediocritatem est. Et tamen non solum hoc ipsum quod nobis domi est, libenter conferemus in hoc negocio, verum etiam doctos amicos in consilium adhibebimus: qualem hic vnum habeo potissimum, Ludouicum Berum, praepositum in collegio diui Petri, virum et corporis et animi praeclaris dotibus praeditum, summae apud suos autoritatis, et ob generis claritudinem et vitae integritatem et eruditionem non vulgarem. Nam Parisiis in theologorum laurea quondam primum locum promeruit.

Mihi tamen interim cauendum ne discerpar a Germanis, ne

17. impetit *N*: impedit *H*. 47. Ludouicum *N*: Lu. *H*.

17. calculi] Cf. Ep. 1408. 3n.

23. equos meos vendidi] Cf. Epp. 1488. 51–2, 1585, 1702: but see also Ep. 1470. 21.

28. propriis aedibus] See Ep. 1316. 38n.

29. fumario] Cf. Ep. 1248. 10n.

30. quadragesimam] 10 Feb.–26 March.

31. excuduntur] For Erasmus' literary commitments at this time see Epp. 1426, 1427, 1428, 1451: cf. also Epp. 1419, 1437.

47. Berum] For Erasmus' reliance on him cf. Epp. 1419,20: see also Epp. 1274. 14n, 1399. 1–2.

51. primum locum] Cf. Epp. 413. 11n, 852. 27: also Ep. 305. 199.

dicam manis, priusquam reliquero Germaniam. Nam sunt plurimi qui se iactant euangelicos, quum sint diabolici potius, parati ad omne facinus. Et nescio quo pacto in me praecipue fremunt, mihi imputant quod non triumphant: sic enim illi loquuntur. Et iam libelli aliquot prouolarunt, alios habent in procinctu quos minitantur. Non dubito quin tua prudentia sit optimis consiliis rem aggressura: quam arbitror melius successuram, si summam aequitatem prae te feras, ostendasque te magis mederi velle huic malo quam opprimere; nec sic velle reuellere zizania vt simul eradices et triticum, nec recusaturum mutare quaedam, quae sine iactura dignitatis Apostolicae et pietatis Euangelicae mutari possunt ac debent. Interim conquiescent a tumultuosis libellis ac molitionibus seditiosis, donec ex autoritate Pontificis ac principum statuetur quod publicam concordiam sarciat et sartam confirmet. Late patet Germania. Rem diuinam feceris, si hanc reddideris pacatam.

Haec scripsi per eum qui mihi literas tuas reddidit ex Augusta: reddidit autem pridie cathedrae Petri, quas dederas Romae calendis Feb. Simul atque certum cognouero vbi fuerit tua sublimitas, scribam copiosius, tua humanitate fretus, et mittam si quid erit parati, per fidum ac certum; qui si non dabitur, mittam famulum proprium. Eodem die scripsi Pontifici Clementi, ac misi illi suam Paraphrasim. Ad quem si scribes, vt scribis saepe, rogo moneas illum vt Stunicae insaniam coherceat; qui dum suo morbo obsequitur et quorundam priuatis affectibus, laedit causam Pontificis. Te incolumem ac florentem seruet Deus Opt. Max.

Basileae IX. calend. Martii. Anno M. D. † XXVI.

1423. To Ennio Filonardi.

San Daniele MS. 219, p. 845. Basle.
21 February 1524.

[For the source see Ep. 1416 introd. As Erasmus added the last two paragraphs with his own hand, after the receipt of Campegio's letter on 21 Feb. (cf. Ep. 1422. 71–2), it may be conjectured that the first part of the letter was begun about the same date as Ep. 1418. It was carried by a messenger going to Rome, charged with the Paraphrase on the Acts and the letters enumerated in Ep. 1424.]

ERASMVS VERVLANO.

S. P., reuerendissime domine. Sub Natalem Christi coepi laborare calculo tam grauiter vt mors fuerit in votis, vita in desperatione. Nec adhuc satis sum firmus, adeo morbi vis totam naturam fregit

1422. 80. M. D. XXVI *H Lond.*: 1526 *N LB.*

1422. 54. manis] The interpretation of this word is perhaps given by an expression frequently used by Boniface Amerbach, in his letters of 1527–8 (Basle MS. C. VI[a]. 73, ff. 74 v°, 82, 85, 88, 99: Am. E. 34[a]), that Germania has become μανία: possibly a current saying of the day. This seems more likely than either a reference to the mythical ancestor of the Germans, Mannus (Tac. *G.* 2. 3), or a correction to *nanis* (cf. *Adag.* 3229 and Mayor's note on Juv. 8. 32).

64. mutari possunt] Cf. Ep. 1418. 71.

68. Late patet] Cf. Ep. 1412. 24.

71. pridie] 21 Feb.

75. Clementi] See Ep. 1418.

77. Stunicae] See Epp. 1431. 13n, 1438. 14–16.

ac deiecit. Nec aliter nunc viuo quam in dies paratus ad mortem. In ipso morbo redditae sunt mihi litterae a reuerendissimo Cardinale Campegio et Ricardo Paceo, qui ex sententia Pontificis hortabantur me vt quamprimum aduolarem Romam. Ad eas litteras statim respondi, pronuncians aliquid famulo quod exciperet. Titulus epistolae erat 'Reuerendissimo Cardinali Campegio aut Ricardo Paceo'. Ideo feci duplicem titulum, quod Paceus non videbatur diu Romae futurus. Postea rursus misi litteras ad reuerendissimum D. Cardinalem Campegium et Paceum vna cum responsione ad calumnias insani Stunicae, simulque scripsi reuerendissime D. tuae. Eas litteras misi per famulum versicolorem Ioannis Fabri, vicarii Constantien⟨sis⟩, per quem misi etiam prefationem ad S. D. N. Haec opinor tibi esse reddita. Accepi post et alteram Pacei epistolam tuae inclusam.

Per hunc mitto Paraphrasim in Acta Apostolorum cum multis epistolis Romam mittendis meo quocunque sumptu. Pecuniam numerabit D. Ioannes Botzemus, canonicus Constantien⟨sis⟩. Vehementer enim cupio haec bona fide perferri Romam: vbi ipse vtinam adesse possim! Et scio esse causam cur debeam adesse: sed vt nunc affectus sum, etiam si ageretur de vita, non possum nunc iter ingredi, presertim cum eundum sit per hypocausta Germanica. Vix viuo in cubiculo omnia obseruans et cauens. In Maio tamen, si Deus dederit aliquid virium, accingam me itineri, vt Romae vel moriar. Interim prestabo syncerum animum in re Christiana, sicut hactenus prestiti.

Demiror tamen reuerendissimos D. Card⟨inales⟩ pati Stunicam, hominem simpliciter insanum, tales libellos aedere Romae: quod iam non semel fecit. 'Fecit in interregno'. Verum: sed in regno deberet puniri. Crede mihi, illius stultitia dehonestat Sedem Romanam et officit causae Pontificiae; et rem gratissimam facit Lutheranis, qui nihil mallent quam Erasmum vel perdi vel cogi in partes ipsorum. At ego, si alterutro sim adigendus, citius eligam mortem quam factionem.

Cum haec scriberem, reddita est mihi epistola a reuerendissimo D. Car. Campegio, qui significat se missum legatum Norimbergam ad sedandum tumultum Lutheranorum: se fuisse dimissum a Pontifice Calendis Februariis, velletque me sibi occurrere, aut certe adesse Norimbergae; aut, si id quoque non possem, saltem scriberem. Tertium facturus sum, et omnibus modis adiuturus pro mea virili vt tranquillitas restituatur reipublicae Christianae: nam adhuc hyems est, et valetudo anceps, et longum est iter pe⟨r⟩ hypocausta, quae mihi mortifera sunt. Etiam atque etiam rogo tuam humanitatem vt in transmittendis quae nunc mitto Romam, velit mihi gratificari: nihil fuerit gratius.

13. calunnias *MS*. 44. pe *MS*.

7. statim respondi] See Ep. 1410 introd.
11. Romae] Cf. Ep. 1424. 10n.
rursus] Ep. 1415.
12. responsione] See Epp. 1415, 1428 introdd.
13. scripsi] Ep. 1416.
15. prefationem] Ep. 1414.
18. Paraphrasim] See Epp. 1414. 1418.
multis epistolis] See Ep. 1424. 4–9.
37. epistola] Of 1 Feb. from Rome: cf. Ep. 1422. 6, 71–2.

Reminiscor nunc per quem scripserim prius, erat Lothoringus quidam nuncius balbutiens: per quem rogabam in litteris ad te meis vt, si tibi forte paratus esset cursor, acciperes a Lothoringo quae illi commiseram et traderes cursori. Fortassis ille sciens me hoc scripsisse, noluit tibi reddere litteras; et tamen scio illum fuisse Constantiae, et cuidam meas litteras reddidisse. Potes aperire sarcinulam et inspicere librum. Excusi sunt ex eis sex milia, tria in maiusculis litteris, tria in minusculis. Si sensero hoc studium meum gratum esse S. D. N., maioribus argumentis declarabo meum in illum animum, et officii mei meminero. Scripsi quaedam reuerendissimo D. Cardinali Campegio; scripturus plura posteaquam intellexero vbi sit, et datus erit certus nuncius, aut ipse mittam famulum proprium. Bene valeat T. R. D., Praesul humaniss⟨ime⟩. Hoc adieci mea manu tumultuaria.

Basileae Nono. Kl. martias, Anno a Christo nato M.D.XXIIII.

Erasmus Rotero.

Reuerendissimo in Christo P. ac D., D. E., episcopo Verulañ, legato Apostolico. Constantiae.

1424. To Ennio Filonardi.

San Daniele MS. 219, p. 845. Basle.
21 February 1524.

[For the source see Ep. 1416 introd. The letter was carried by a messenger going to Nuremberg, charged with Ep. 1422.]

ERASMVS VERVLANO.

S. P., reuerendissime domine. Per hunc qui has reddit scripsi vel respondi potius reuerendissimo Cardinali Campegio; et eodem die oneraui quendam alterum nuncium huc rediturum: cui commisi multas epistolas, ad S. D. N., ad R. Cardinalem Vulterranum, ad R. Cardinalem Lothoringum, duas ad Petrum Barberium, S. D. N. piae memoriae Adriani a sacris, ad Michaelem Sanderium, ad Paulum Bombasium, ad Houicum famulum meum quem nosti,

1423. 54. excussi *MS.*

1423. 48. scripserim prius] On 19 Jan. Lothoringus] Cf. Ep. 1416. 5–8.
57. Scripsi] Ep. 1422.
1424. 2. Campegio] Ep. 1422.
4. ad S. D. N.] Ep. 1418. None of the other letters are extant.
Vulterranum] Franc. Soderini (10 June 1453—17 May 1524), the powerful rival of the Medici popes: an antagonism based on relations in Florence, where his brother Piero had been till 1512 perpetual Gonfaloniere. Francesco was advanced to be Bp. of Volterra 1478; Cardinal 1503, after employment on embassies to France; Legate in Rome 1515; Bp. of Ostia and Dean of the Sacred College Dec. 1523. But his hostility to the Medici and intrigues with France twice nearly cost him his life: after Petrucci's conspiracy in 1517 (see Ep. 607. 16n), and again under Adrian VI in 1523. See Ciaconius iii. 203–4; Gams; Creighton; Pastor.
Erasmus describes him as a man of learning from whom he had received encouragement in his work (Ep. 1581); but of their intercourse little trace survives.
5. Lothoringum] See Ep. 997 introd. He had been in Rome since 6 Oct. (Brewer iii. 3513, Bergenroth ii. 606) for the conclave of Clement VII.
6. Sanderium] See Ep. 1242. 26n.
7. Houicum] See Epp. 867. 177n, 1387. 4n, 1437. 192–5, 1509. 41, 1519. 6–13.

ad Iodocum secretarium et oratorem Regis Poloniae, cuius in litteris ad me suis meminit R. D. Campegius. Paceo non scripsi, quia suspicor illum abiisse Roma. R. D. Campegium suspicor iam esse Augustae. Bene sit tuae R. D.: cui cupio esse quam commendatissimus.

Basileae nono Cal. Martii Anno M.D.XXIIII.

Erasmus Rotero., tuus ex animo clientulus.

Reuerendissimo in Christo patri ac D., D. Ennio, episcopo Verulano, legato Apostolico per episcopatum Constantieñ. Constantiae.

1425. From Conrad Mutianus.

Leipzig MS. — Gotha.
EE. 22. — 23 (?) February 1524.

[An original letter, autograph throughout: with one or two lines shorn off at the top. The precise month-date intended is not clear (cf. l. 27n). It may be noted that the letters of introduction given to Hune (see p. 486) by Eobanus for Pirckheimer and Zasius are dated 1 March 1524 from Erfurt. I am indebted to the notes of Krause (MRE. 658) and Gillert (MRE². 620).]

. . . conuiciis, vt eciam sub principe nostro Friderico parum sint aequi aut propitii bonis viris. Quorsum tendat temeritas et peruersa ostentacio non video. Non obsunt cameli et philoscoti. Nocent Hebraei male christiani, per speciem pietatis simplicium credulitatem mira vafricie corrumpentes. Eorum scelera et iniurias tua diuina oratione facile poteris vlcisci, si limam aliquam in vaticinia et Mosen conscripseris, ne facinorosa circumcisio pretextu sacrarum literarum venena pro remediis ingerat laedatque publicam tranquillitatem. Errat meo iudicio ciuitas quae ad foenus exercendum Iudeos recipit. Errant qui Iudeum baptizatum publice eruditioni preficiunt. Confluit ea gens ad Lutherum, dat consilia et habetur in precio. O tempora, o mores! Vetus Testamentum minus suspecti exponant. Liceat nobis maiorum ritu Christum colere, seruare integritatem.

Hac de re pluribus, si vacabit, tecum aget Martinus Hunus magister Erfordiensis, non vulgaris amicus noster, homo probissimus, mihi crede. Odit rem tumultuosam et malos viros quos tu sentis efferatiores. Scit Lutherum per vnum Philippum fieri

---

1424. 8. Iodocum] Decium: see Ep. 1393.

9. litteris] Cf. Ep. 1422. 1n, 6n.

10. abiisse Roma] For his contemplated recall at this time cf. Brewer iv. 143; and, for his mission to Italy, see Ep. 1342. 322n.

11. esse Augustae] I have no precise date for this. He was still in Rome on 1 Feb. (Ep. 1422. 71–2); and entered Nuremberg on 14 March, after passing through Augsburg (Spalatinus' *Annales*, ed. J. B. Menckenius in *Script. rer. Germ.* ii, 1728, col. 633).

1425. 3. cameli] Cf. Ep. 878. 13n.

4. Hebraei] For Erasmus' feelings on this subject cf. Ep. 1006. 142n.

9. foenus] Cf. Ep. 1260. 86n.

10. baptizatum] Mutianus was perhaps thinking of Matt. Adrian; for whom see Ep. 686. 5n. Jo. Böschenstain, who was at Wittenberg 1518–19, was not a Jew: though said by his enemies to be so (see ADB).

18. per vnum Philippum] For Mutianus' inclination to value Melanchthon above Luther Gillert refers to MRE². 590, 605 = MRE. 634, 644. It caused indignation at Wittenberg. In June 1521 Melanchthon had appeared as champion of Luther against the Faculty of Theology at Paris, with a vehement *Apologia* (ME. 117). My friend, Mr. T. B. Saunders, also points

celebriorem. Nouit audaciam Hutteni. Amat te vehementer. Adheret Eobano et Vrbano. Vtrumque tibi commendo. Ionas, Schalbus, Draco, Crotus a nostra sodalitate defecerunt ad Lutheranos. Eobanus resipuit meo hortatu, vere simplicis et candidi ingenii. Eant alii in ledendis hominibus occupati. Ego phanaticos lapidatores non amo. Frustra monemus; vt praetor ait, 'Vim fieri veto'. Euocant Vestales. Ferociunt tanquam insani. Interim Erasmiana lectio tranquillis nobis et fructum affert et voluptatem. Vale, doctor clarissime.

Ad terminalia instantibus Calendis Martiis. MDXXIIII. Gotthe.

Totus tui nominis Chunradus Mutianus.

Concerpe.

. . . issimo doctori D. Erasmo Roterodamo, totius Ecclesiae singulari ornamento, patri opt. Basileae.

---

out to me that he had rendered great service by putting Luther's theology into form in the *Loci Communes*, Wittenberg, *s. n.*, ⟨Dec.⟩ 1521.

20. Eobano] See Ep. 874; and, for Mutianus' connexion with him and with Erfurt, Ep. 870. Eobanus' struggle at this time against the Lutheran party in Erfurt is described in Krause's life i. 352–80.

Vrbano] Henry Fastnacht († p. 1538) of Orb, a village on the edge of the Spessart, midway between Frankfort and Fulda, matriculated at Erfurt at Easter 1494, but left the University to enter the Cistercian house at Georgental, 8 ms. s. of Gotha. About 1505 he made the acquaintance of Mutianus, whose pupil he had been, and soon became the familiar friend to whom the bulk of Mutianus' existing correspondence is addressed. Later he was allowed to go to Leipzig and graduate B.A. 1508, M.A. 1510; after which he was appointed to preside over the house maintained by his monastery at Erfurt University. He pursued there a life of study, in close sympathy with Mutianus; but the destruction of Georgental in 1525 brought his peace to an end, and most of his last years were spent in penury. See MRE. pp. viii–x, MRE². 3n, and pp. xxix–xxxiv; also ii, pp. 298–301.

Ionas] See Ep. 876.

21. Schalbus] See Ep. 977.

Draco] See Ep. 871.

Crotus] Rubianus: John Jeger (c. 1480—p. 1540) of Dornheim, 16 ms. SE. of Gotha. He matriculated at Erfurt in the summer of 1498 and was B.A. 1500, M.A. 1508. By 1501 he had made the acquaintance of Luther and soon was the close friend of Hutten. In 1510 he was appointed headmaster of the abbey school at Fulda, and became a priest. His sympathies were progressive, and he supported first Reuchlin and then Luther with eagerness; taking with Hutten a large share in Eov. From 1517 to 1520 he was in Italy as tutor to some young men named Fuchs, and visited Bologna and Rome. Returning to Erfurt 16 Oct. 1520 he was elected Rector of the University 18 Oct., and on 6 April 1521 welcomed Luther who was on his way to Worms. After some years at Fulda again, he went to Königsberg as councillor to Duke Albert of Brandenburg (see Ep. 1297. 54n) 1524–9. By the end of that time he had begun to see the dangers of reform, and reverted to the conservative side; accepting a canonry at Halle in 1531 from the Abp. of Mainz. This brought him violent defamation from the Reformers; which saddened his later years.

See ADB, EE, and Knod 3140. Though of similar temperament to Erasmus, he seems to have had no direct intercourse with him.

24. praetor] Cf. Cic. *Caec.* 16. 45; Dig. 43. 17 and 31. I owe these references to my friend Mr. W. W. How.

25. Euocant] *sc.* Lutherani: cf. LE². 741, 766.

28. terminalia] An appropriate day for writing to Erasmus; cf. Ep. 1408. 29n. It was celebrated at Rome on 23 Feb.; see Ov. *F.* 2. 639–84.

1426. To Francis Molinius.

Exomologesis f°. A². Basle.
Lond. xxix. 30: LB. v. 145. 24 February 1524.

[The preface to the *Exomologesis siue modus confitendi*, Basle, Froben, 1524 (a); which contains also several smaller pieces by Erasmus (see Epp. 1310, 1324, 1329, 1347, 1427, 1428; the latest dated 1 March). This treatise, which was begun in Nov. 1523 (Ep. 1397. 14), was in the press on 17 Feb. (VE. 380), and by 6 July 1524 had been presented to Molinius 'gemina lingua, Latina videlicet et Gallica, concinnatum' (Herminjard 103). It is mentioned also as already published in the second edition of *Cat. Luc.*, Sept. 1524 (1, p. 20. 24–5). It is evident therefore that the book was produced for the March fair at Frankfort: consequently the month-date assigned conjecturally in vols. i. 611, ii. 1, needs revision. There are signs, however, of two states—e.g. on f°. E⁸ v°, in the title of Ep. 1329 some copies have ADIRANO, which in others is corrected: so it is possible that part of the edition was struck off in haste for the spring fair, and the rest finished at leisure for September.

The only authorized edition known to me between a and the Basle *Opera*, 1540, is a Froben issue of March 1530 'recognita diligenter et aucta' (β); of which there are copies in the Town Library at Hamburg and the University Library at Innsbruck.

The *Exomologesis* was translated into French, perhaps even before publication, by Cl. Cantiuncula as *Maniere de se confesser*, Basle, *s.n.*, 26 April 1524, with a preface to Margaret of Navarre, 26 March 1524. Another French version, *Le vray moyen de bien et catholiquement se confesser*, was printed by Dolet at Lyons in 1542; but R. C. Christie, *Dolet*, 1899, p. 363, considers that the translation is not Dolet's own work. An English translation, without name or date, appeared in London, J. Bydell; who was printing between 1534 and 1544. For an estimate of the book among the Reformers see a letter of Farel, quoted by Herminjard (i, p. 224n), which speaks of 'insulsissimo et omnibus merdis concacando Confessionis libello'. Passages from it were attacked also from the orthodox side. Gilbert Cognatus, Erasmus' servant at Freiburg, composed in later years an *Apologeticus pro Erasmica Exomologesi*; of which I know no earlier issue than in Cognatus' collected *Opera*, Basle, H. Petri, 1562, ii. 83–8.

The second variant in the title indicates that the position of Molinius (see Ep. 523. 7n) in his see was not so secure as Erasmus now supposed. Condom is a small town in Gascony, sw. of Agen, with a handsome cathedral begun in 1505 by Bp. John de Marre († 13 Oct. 1521). Some light is thrown on the matter by the *Journal* (ed. S. Guichenon, in *Hist. de la maison de Savoye*, ii, 1660, pp. 459, 461, 463) of Louise of Savoy, whose protégé Molinius seems to have been. She cites his testimony as to the date of her own birth. His appointment, by 1501, as 'Maistre d'Escole' to Francis (born 12 Sept. 1494) was very likely due to her: she records on 27 Nov. 1515 the gift to him of 200 crowns 'qui furent bien employés, car il a bon vouloir de seruir'; on 8 Oct. 1519 that Francis had made him Grand Almoner 'à ma requeste'; also that the see had been promised to Molinius 'à Amboise en ma presence' by Francis before ever he became king, i.e. not later than 1514. On 9 May 1520 for the third time the King renewed his promise, adding that he had that very morning refused the see to another applicant. Finally on 17 Oct. 1521, only four days after the death of Bp. de Marre (for such celerity cf. Ep. 623 introd.), at 9 a.m., when Francis was 'marchant en ordre de bataille' to relieve Valenciennes (cf. Ep. 1302. 25n), Molinius preferred his own claim, and the King at once acceded readily.

A rival appeared, however, chosen on 19 Oct. 1521 by the monks of St. Peter's at Condom, whose abbot had been created first bishop on the erection of the see in 1317, and who had in consequence retained certain rights of election: Erard of Grossoles, once a monk at Condom, now abbot of Simorre in the diocese of Auch (GC. i. 1016), and since 1519 vicar-general to Bp. de Marre (GC. ii. 968). At first it seemed as if Molinius would succeed. On 17 July 1523 he tendered his obedience for the temporalities of Condom (*Actes de François Ier*, vii, 1896, p. 115); and on 4 Dec. 1523 a royal letter confirmed him in possession (GC. ii. animadv., p. xlv). Nevertheless Grossoles prevailed and held the see until his death in 1544; completing in 1531 the cathedral begun by his predecessor. Why Molinius,

who was a Poitevin, was so eager to obtain this bishopric I cannot discover: perhaps because he had local connexions with that region (cf. Ep. 1407. 11n).

R. de Maulde la Clavière, *Louise de Savoie et François Ier*, 1895, pp. 231–8, describes some compositions addressed by Molinius to his royal pupil, now MSS. in the Bibl. Nationale at Paris (Fr. 1383, 1863: Lat. 3594A, 8396); the first being a translation of Xen. *Cyr.* 1, the second a moral dialogue written at Amboise 1505, and the fourth an ode for Francis' eighteenth birthday, 12 Sept. 1512.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS R. P. FRANCISCO MOLINIO, EPISCOPO CONDOMIENSI DESIGNATO, S. D.

HILARIVS noster tuas perferens literas, ornatissime Praesul, rari cuiusdam candoris et beneuolentiae singularis erga nos plenas, profecto plurimam attulit hilaritatem. Itaque quando tu dignatus es nobis significare quid isthic rerum geras, mihi vicissim visum est curare ne nescias quid rerum nos hic agebamus, quum tua redderetur epistola. Horatius, quum ea meditaretur quae pertinerent ad bene viuendum, ita scribit,

Condo et compono quae mox depromere possim.

Hoc carmen mihi iustius vsurparo, qui tum in his eram quae faciunt ad bene moriendum. Nam haec est praecipua philosophiae pars, maximeque seria. Id tametsi per omnem vitam agendum est omnibus, tamen nescio quo pacto Phryges sumus plerique, nec fere nisi plagis reddimur emendatiores. Renum dolor, quum alias saepe, tum mense Iulio proxime acto, me sic afflixit vt serio fuerit de migrando cogitandum; verum idem ad Iesu natalem me sic inuasit vt desperata vita, mors fuerit etiam in votis.

Acerbus quidem et agrestis monitor est calculus, et ipsa quoque morte crudelior. Sed tamen hoc illi debeo, vel per illum potius Domino Iesu, quod nunc sedulo damus operam ne mors nos opprimat imparatos, etiam si non dederit spatium Exomologesi; quam nunc ad te mittimus, velut appendicem mearum ad te literarum. Qua si tuam epistolam bene pensatam iudicabis, erit quur vehementer gaudeam. Nam animum istum scio me nullo vnquam officio pensare posse. Eia, Praesul integerrime, sic interim nobis fruamur in Domino, donec reddita temporum tranquillitas patiatur nos propius iungi. Bene vale.

Basileae sexto Calend. Mart. Anno a Christo nato M. D. XXIIII.

1427. TO MELCHIOR VIANDALUS.

Gouda MS. 1324, f. 73 (α). Basle.
Exomologesis, 1524, f°. D² (β): LB. v. 233. 25 February 1524.

[The opening and concluding passages of Erasmus' *Paraphrasis in tertium Psalmum*, first printed with the *Exomologesis* (β; see p. 411): mentioned in the

TIT. DES. *add.* β. DESIGNATO *add.* β. 21. , quam nunc ad te α: supremae, quam nunc β.

1. Hilarius] Bertulphus; see Ep. 1257. 13n.
literas] Not extant.
6. Horatius] *Ep.* 1. 1. 12.
12. Phryges] Cf. *Adag.* 28: Sero sapiunt Phryges.
14. mense Iulio] See Ep. 1376. 3n.
15. ad Iesu natalem] See Ep. 1408. 3n.
26. propius iungi] For the political reasons which made it impossible for Erasmus to think of going to France see Epp. 1408. 19–21, 1411. 9–11, 1415. 99–100.

second edition of *Cat. Luc.* (1, p. 21. 15–16), and cf. Ep. 1437. 220. The text of the Gouda MS. (α; see App. 9 in vol. i) can hardly have been derived from the printed book, and so may have precedence; but I have discarded its spelling. The Paraphrase was reprinted, together with those of Pss. 1 and 2 (see Epp. 327, 1304 introd.) in the undated Froben volume mentioned in Ep. 327 introd. (γ; for which I can still find only the Cologne reprint of 1524), and again 'iam denuo per autorem recognita' by Froben in Feb. 1525 (δ); but not in the second Froben edition of the *Exomologesis*, March 1530. The year-date needs no confirmation.]

ERASMVS ROTERODAMVS DOMINO MELCHIORI VIANDALO THEOLOGO SA. DI.

Commodvm absolueram Paraphrasim in Acta Apostolorum, Viandale charissime, nec post id temporis suspicabar quenquam exoriturum qui me de paraphrasi foret interpellaturus. Et ecce redditur velut ex insidiis tua epistola quae mihi securitatem hanc excuteret, nullum non mouens lapidem quo mihi persuadeat vt quod in Nouum Testamentum fecissem, idem facerem in Psalmos mysticos. Quam hic instructam argumentorum aciem adducis, quo me, si persuadere nequeas, vel cogas in tuam sententiam! Dum dextrum admoues cornu, quas non laudes in me congeris! Est autem imprimis violenta res, quamuis blanda, laudatio. Tu tamen ita laudas vt contendas mihi persuadere omnia esse verissima, vt inficias ire non liceat. In sinistro autem cornu quanto pugnacius mecum agis! Obruis me telis argumentorum, a me coniecta vel deflectis excepta clypeo, vel, quod est violentius, etiam in me retorques. Praecludis omnes vias, ne qua pateat suffugium. Denique ne quid omitteres, vrges, obtestaris, precibusque minas, vt ait ille, regaliter addis. Ostendis periculum ne, si quod petis recusaro, pereat mihi omnis superioris industriae gratia, imo ne pro captata gloria referam ignominiam. Nimirum huc tendebat illa laudis ex Paraphrasibus apud omne genus hominum partae mirabilis amplificatio, quo magis terreret periculum amittendae tam egregiae possessionis; perinde quasi tyrannus dicat patri, 'Respice liberos tuos quam habeas elegantes, quam pios, quam ingenuis expolitos artibus, quam magnificae spei natos. Hos interimam omnes, ni mihi parueris'. Et ne mihi sit integrum negare quod flagitor, nisi velim impie difficilis videri, facis totam ciuitatem Christianam pedibus meis aduolutam hoc magno consensu postulare. Itaque futurum denuncias vt, ni paruero, iure videar omnibus ineptus deprecator, superbus excusator, callidus tergiuersator. Vbi nunc est illa δείνωσις Demosthenica? vbi Periclis fulgura ac tonitrua? Frigere iacereque omnia videantur, si cum huius dictionis vehementia conferas.

Atqui isthuc, mi Melchior, non est suadere sed cogere. Quis autem crediturus erat Melchiorem in dialecticis ac philosophicis argutiis pene detritum tantum tenere rhetorices? Ego vero, mi Viandale, si hoc aetatis, si hac valetudine, si his exulceratissimis

TIT. DOMINO *om.* β. 4. β: velud α. 12. autem *om.* β. 24. artibus expolitos β. 25. omnes *om.* β. Et α: Ac β. 30. β: dinosis α. 31. videantur omnia β. 33. β: istud α. 35. mi Viandale *add.* β.

1. Paraphrasim] See Ep. 1414. 4. epistola] Not extant. 17. ille] Ov. *M.* 2. 397. 35. pene detritum] Cf. Ep. 1237. 42.

temporibus, quibus nihil possis tuto scribere, rudem ac missionem flagitarem, non dicam a Paraphrasibus sed in totum ab omni scribendi munere, nullis aequis videri possim id vel impudenter poscere vel imprudenter sumere. At quum plane videam hoc argumentum prorsus esse intractabile paraphrastae, tamen ne post hanc tam vehementem tamque minacem epistolam succedat altera violentior, in tertio Psalmo specimen dedi quam frustra sit hic sudaturus quisquis tentauerit. Etenim quum in hoc Psalmo tam breui tot statim occurrant scrupuli de inuerso historiae ordine—nam multi habent argumentum iuxta temporum rationem, prius historia Absalonis Dauid patrem impetentis bello—, de interiecto sela; deinde an totus hic Psalmus possit accommodari personae Dauid—quod Hieronymus non negat, docens competere personae Dauid Christi et per hunc omnium sanctorum, Augustinus reclamat: quid paraphrastes dicet de titulo, quid de varietate sensus, qui saepe triplex est, quum non liceat personam semel susceptam deponere? Et tamen in vno psalmo conatus gustum exhibebo, vt intelligas mihi morem gerendi vobis voluntatem non defuisse.

Quod abs te postulabam, vt aliquid opellae sumeres in demonstrandis corruptelis istius dialectices ac philosophiae, quae nunc in scholis moleste simul et dispendiose traditur pueris, et aliquam docendi rationem indicares hac commodiorem, ideo feci quod videam multa bene nata ingenia ab vtilissimis disciplinis abhorrere ob traditionis sordes et ineptiam. Quin et in plerisque gymnasiis iam desierunt eiusmodi disciplinae praelegi, vna cum ipsa theologia. Atque interim frigent etiam linguae ac bonae literae. Tantum rixosis altercationibus et libellis amarulentis aetas teritur. Huic tanto malo nemo te melius poterat succurrere, qui tot annos in ista palaestra versatus sis, nec mediocri cum laude. Inibis gratiam vtrinque. Nam ii qui praeter illas disciplinas vtcunque traditas nihil didicerunt, mal[l]ent aliter praelegi in scholis quam prorsus intermori; et iuuentus literaturae melioris auida fatebitur se tibi debere qui viam commonstraris commodiorem. Bene vale.

Optimo Mecoenati tuo cum candidissimo et humanissimo sodalitio plurimam ex me nunciabis salutem: quo nomine tibi non mediocriter gratulor. Quoniam autem in literis tuis Colloquiorum Familiarium meministi, subit animo mirari quam omnibus in rebus dominetur fortuna. Quid hoc argumento nugacius? Et tamen vix credas in quot exemplariorum milia propagatum, nondum expleat empturientium auiditatem. Hoc anno rursus

40. At qum α: At tamen quum β: Caeterum tametsi δ. 46. argumentum habent β. 47. β: Absolonis α. 48. sela β: siba α. accommodari possit β. 49. β: Hieronimus α. 57. et *post* simul α: ac β. 60. et *ante* in *om.* β. 61. eiusmodi $\alpha\delta$: istiusmodi γ. 63. $\alpha\delta$: alterationibus β. amarulentis libellis β. 66. ii α: hi β. 68. auida melioris literaturae β. 69. Bene vale *om.* β. 70. et humanissimo *om.* β. 71. nunciabis salutem α: salutem renunciabis β. quo . . . 72. gratulor *add.* β. 72. in literis tuis *om.* β. 73. Familiarium *om.* β.

49. Hieronymus] In the commentary on the Psalms, printed by Erasmus in his vol. viii, but now considered not to be genuine.

70. Mecoenati] Perhaps Peter Coutrellus: see Ep. 1237. 24n.

72. Colloquiorum] See Ep. 1262 introd.; and, for a later issue in this year, still further enlarged, Ep. 1476.

75. propagatum] See BEr[2].

prodit aliqua dilatatum coronide. Sic in amicorum gratiam ineptio. Quanquam sunt graues theologi qui praedicent in illis nugis res agi serias. Spongiam meam nunquam ita mihi laudabis quin oderim, indignans iis qui miserum illum huc perpulerunt. Adeo laeua sunt quorundam iudicia. Periit ille, nondum, vt opinor, perlecta Spongia mea. Rursum vale. Nunc ad Psalmum accingar.

⟨f. 91.⟩ Habes specimen, mi Viandale, sed extemporale. Si displicebit, nihil me fefellerit. Hoc expectabam. Sed tamen interim velis nolis obsequium meum probabis. Bene vale cum omnibus qui synceriter diligunt dominum Iesum Christum.

Basileae: quinto calendas marcias An°. 1524.

1428. TO JOHN FABER.

Exomologesis f°. H³ v°. — Basle.
LB. ix. 383. — 1 March 1524.

[The preface to Erasmus' *Apologia ad Stunicae Conclusiones* (see pp. 391–2 and App. 15); first published with the *Exomologesis*, Basle, Froben, 1524 (α: see Ep. 1426). I cannot find that this *Apologia* was ever republished, before the collected edition of Erasmus' *Opera*, 1540 (ix. 319: β). The year-date needs no confirmation. The verbal resemblance to Ep. 1410 is noticeable.]

ERASMVS ROTERODAMVS CLARISS. VIRO IOANNI FABRO, CANONICO CONSTANTIEN. ET ILLVSTRISS. PRINCIPIS FERDINANDI CONSILIARIO, S. D.

REDDIDIT mihi tuus famulus suspiciones Stunicae, quas ille Conclusiones appellat. Video mihi prorsus euenire quod vsu venisse ferunt Herculi. Dum hic congredior cum hydra, adrepsit aliunde cancer. Ac primum suspicatus sum hanc fabulam a Lutherano quopiam agi. Nam habet vir ille multos egregie stultos amicos, qui sic fauent vt non possint magis laedere. Verum vbi stilus et literae Roma missae me docuissent omnino ludum esse Stunicae, diu deliberaui num esset respondendum; praesertim quum iampridem Blasphemiis illius respondissem. Tandem quando video libellum nusquam gentium non esse sparsum, ne quis simplicior fumis hominis decipiatur, vnius diei operam huic negocio dedi. Opinor R. D. Card. Campegium iam isthic adesse. Vtinam illius pietas hoc dissidium sic componat quemadmodum optamus! Bene vale.

Basileae Cal. Martiis, An. M. D. XXIIII.

1427. 77. coronide dilatatum β. 79. laudabis α: praedicabis β. 80. oderim α: osurus sim δ. iis α: his β. illum *om.* β. 82. Rursum vale *om.* β. 85. probabis obsequium meum β. omnibus α: his β. 86. diligunt α: amant β. Christum *om.* β. 87. A Christo nato *post* An°. *add.* β. 1428. TIT. DES. *ante* ERASMVS *add.* β.

1427. 78. theologi] Cf. Ep. 1296. 24n.
79. Spongiam] See Epp. 1378, 1389.
80. illum] Hutten.
1428. TIT. CONSILIARIO] See Ep. 1382. 33n.
1. tuus famulus] Cf. Ep. 1423. 14.
7. literae] Perhaps those answered by Epp. 1410, 1411, 1412.
9. Blasphemiis] See App. 15.
12. Campegium] This surmise was wrong. For the date of Campegio's arrival at Nuremberg see Ep. 1424. 11n.

1429. To the Magistrates of Strasburg.

Opus Epistolarum p. 751. Basle.
N. p. 716 : Lond. xx. 21 : LB. 674. 13 March 1524.

[For the occasion and circumstances of this letter see Ep. 1405 introd. It was sent to Hedio (l. 18) to be delivered or not, at his discretion (see Ep. 1459. 1–7). From the facts that Erasmus wrote again some months later, to the same effect with scarcely any change (Ep. 1477), and that the Strasburg records mention only the latter, it appears that Hedio must have exercised the power of suppression entrusted to him.]

ERASMVS ROT. MAGISTRATVI ARGENTINENSI S. D.

Magnifici ac splendidissimi domini, et amo et veneror pietatem vestram, quod fauetis Euangelio ; pro quo prouehendo ego iam tot annis tantum exhaurio laborum tantumque sustineo inuidiae, ab his qui magis student suis commodis quam gloriae Christi. Quanquam alius alia via studet hoc efficere. Sed huic sanctissimo negocio sese admiscent quidam qui subuertunt hoc quod agunt alii. Est apud vos quidam Scottus typographus, qui praeter alia nuper euulgauit libellum Hutteni in me tam insulsum, vt summopere displicuerit etiam ipsi Luthero et Melanchtoni. Nec hoc satis fuit ; rursum clam excudit eundem libellum, cum inuectiua cuiusdam parum sobrii, sed talem vt et bonis literis et Euangelico negocio plurimum sit offecturus. Ego, quod ad me pertinet, manum non verterim ; et scio hanc rem vobis visum iri minorem vestra cognitione. Sed tamen istud etiam atque etiam videndum est, ne haec licentia dissimulata tandem erumpat eo, vt perniciem adferat reip. vestrae. Certe Euangelico negocio non parum obfuerit, si videant homines per occasionem Euangelii reip. disciplinam fieri deteriorem.

Si cupitis cognoscere qualis sit ille libellus, accersite Hedionem aut Capitonem. Non inuideo Scotto suum quaestum ; et scio eum qui scripsit, alieno instinctu scripsisse. Quod si vestra prudentia iudicabit hoc dissimulandum, aequissimo animo feram. Attamen pro meo erga bonas literas et erga rem Euangelicam affectu syncerissimo visum est hoc admonere ; quod fortasse nonnihil etiam ad vestrae ciuitatis commodum attinet. Dominus Iesus remp. vestram bene fortunet, vosque omnes seruet incolumes, generosiss.

9. Melanchthoni *N*. 14. ne *N* : nec *H*.

---

7. Scottus] Jo. Schott (19 June 1477—c. 1550), son of the Strasburg printer Martin Schott († 1499) and grandson of the famous Mentelin († 1478). He matriculated at Freiburg 1490, Heidelberg 1492, Basle 1497, but does not seem to have taken a degree. On his father's death he at once began to carry on the press ; but in 1503 moved to Freiburg for a while and printed for Greg. Reisch (see Ep. 308 introd.). In 1510 he resumed work at Strasburg, and continued there till his death ; publishing many humanistic and theological books. In his later years he took more interest in the works of the Reformers and in medicine. A feature of his printing as a whole is the abundance of illustration. See Steiff in ADB. xxxii. 402–4, and Proctor.

8. Hutteni] See Ep. 1356. 63n.

10. cuiusdam] Brunfels : see p. 367.

18. Hedionem] See p. 479.

19. Capitonem] But cf. Ep. 1437. 99n.

20. alieno instinctu] Later, and perhaps already now, Erasmus considered the instigation to have come from Capito : see Epp. 1459. 63–6, 1485.

ac splendidiss. viri : quorum amplitudini iam olim multis nominibus sum deuinctissimus.

Basil. Dominica passionis, An. M. D. XXIIII.

1430. To Henry VIII.

Opus Epistolarum p. 767. — Basle.
N. p. 732 : Lond. xx. 49 : LB. 660. — ⟨c. March ?⟩ 152$\frac{3}{4}$.

[Only an approximate date is possible ; between the first composition of the *De libero arbitrio* (Ep. 1419) and its circulation in Sept., but nearer the earlier limit. There are some verbal resemblances to Ep. 1432 ; and Erasmus sent a servant to England about this time (l. 21n), and received a letter from Henry (Ep. 1467. 16–17).]

ERASMVS ROT. HENRICO OCTAVO, REGI ANGLIAE, S. D.

Invictissime Rex, scio quantum habeat momenti ad conciliandam muneri gratiam, vt in tempore detur : neque me fugit hoc meum munus duplici nomine intempestiuum esse ; vel quod sero redditur, videlicet postea quam per omnes orbis regiones sparsum manibus populi teritur, vel quod offertur bellicis rebus occupatissimo. Sed non contigit antehac certus aliquis per quem mature mitterem. Et libens totius officii mei gratiam perdidero, si hac iactura liceat redimere monarcharum inter ipsos concordiam. Nunc in tam atrocibus tamque diutinis rerum humanarum tumultibus, non modo studiorum me taedet aliquando verum etiam vitae. Sed his malis Deus aliquando finem dabit, si nos promereamur.

Mitto primam manum libelli De libero arbitrio, aduersus Lutherum. Nondum est absolutum opus ; immo per valetudinem quae me ad mortem vsque afflixit, et labores quibus explicabam caetera quae erant in manibus, vix tantum potui. Si gustus operis probabitur maiestati tuae caeterisque doctis, absoluemus et alicubi excudendum curabimus. Nam hic, opinor, nullus est typographus qui ausit excudere quod verbulo attingat Lutherum : contra Pontificem licet scribere quiduis. Hic est praesens Germaniae status. Itaque vt tuto isthuc peruenirent quae mitto, emandaui rursus famulum proprium ac fidelem, sed maiestati tuae non

1429. 26. iam olim] Erasmus had had many pleasant visits to Strasburg ; notably in Aug. 1514 (Epp. 302, 305 ; cf. Ep. 66 introd.), June 1515 (Ep. 337 introd.), Sept. 1518 (Ep. 867. 21–6), and Nov. 1521 (Ep. 1342. 207–11).

1430. 3. munus] The wish expressed in ll. 7–8 that this gift might be symbolic of concord between the monarchs of Christendom (cf. Ep. 1403. 6–15), suggests that it was the volume of Erasmus' Paraphrases on the Gospels and Acts, uniting the dedications to four sovereigns and the Pope, which Froben issued in 1524, folio, with the title *Tomus primus Paraphraseon D. Erasmi Roterodami in Nouum Testamentum, videlicet in quatuor Euangelia et Acta Apostolorum ; quarum bona pars nunc recens nata est, omnes ab ipso autore non oscitanter recognitae.* If Henry had as yet received only his own Gospel (Epp. 1381, 1385), the remainder of the volume might well be described as sent *sero* after wide dissemination.

5. bellicis rebus] For the threatened resumption of the war against France in the spring of 1524 see Brewer iv. 61, 365, and introd. pp. iv–xii.

8. monarcharum] Cf. Ep. 1432. 75–6.

10. studiorum] Cf. Ep. 1432. 92.

12. De libero arbitrio] See Epp. 1419, 1420.

14. labores] Cf. Ep. 1422. 31n.

18. ausit excudere] Cf. Ep. 1432. 86n.

21. famulum] Perhaps Livinus Algoet : who was sent to the Netherlands and England with Epp. 1431–7 at the beginning of April (Ep. 1437. 7, 182), and returned in July (Epp. 1452. 48, 1467. 15, 1491. 4), bearing Epp. 1457,8, and perhaps also Epp. 1455, 1463.

ignotum. Christus optimus maximus res tuas bene fortunet, Rex inuictissime. Basileae Anno M. D. XXIII.

1431. To Guy Morillon.

London MS. Basle.
Jortin ii. 414. 25 March 1524.

[An original letter, autograph throughout. With another letter of Erasmus it is included among the collection of correspondence formed by Abraham Ortelius (1527–98), the famous Antwerp geographer, and increased by his nephew Ja. Colius Ortelianus (1563–1628), who became a silk-merchant in London (see DNB. 42. 269–70). The collection is now in the custody of the authorities of the Dutch Reformed Church, Austin Friars, London. The two letters of Erasmus were printed by Jortin; and the whole collection has been most carefully edited by Mr. J. H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batauae Archiuum* i, 1887, with, for this letter as far as *Guilhelmo le* (l. 31), an excellent facsimile. In a few places the original manuscript has suffered through folding.]

S. P. Amice candidissime, ad litteras tuas 21. Augusti scriptas sed prid. Parasceues redditas respondebo paucis, quod vereor ne tu isthinc discesseris priusquam eo littere perueniant. Animus Barbirii mihi semper fuit perspectissimus. De libris quid actum sit inquiram. Nicolaus Busciducensis, quum hic ageret et hac de re frequenter sermo nasceretur, dissimulauit si quid recepit. Maximiliani litteras accepi mire candidas et amicas: cui respondimus, licet occupatissimi. Domino de la Roche, veteri amico meo ac patrono, nunc scribo. D. Cancellario Mercurino et Ioanni Almano pridem scripsimus. Illustrissima D. Margareta scriptis ad me litteris promittit pensionem si redeam. Non deesset pecunia, si mihi liceret per sycophantas tranquille viuere. Stunica furit Romae: cui Pontifex tandem indixit silentium. Hic sunt multi qui subinde nouis libellis in caput meum debacchantur. Id fit impune in Germania ob fauorem Euangelii. Et tamen nihil adhuc scripsi in Lutherum nisi quod testatus sum me esse alienissimum ab illa factione. Hic est plane furor Euangelicus, hi sunt mores renascentis Ecclesiae. Ego istas prebendas ac primarias preces

---

1431. 1. litteras] No doubt from Valladolid, contemporary with Ep. 1380; and forwarded to Erasmus from Brabant, probably through Schlettstadt (cf. Epp. 1467. 28–9, 1553. 1–5).

2. prid. Parasceues] 24 March.

4. Barbirii] Cf. Epp. 565. 12n, 1386 introd.

libris] Probably those mentioned in Ep. 1507. 4, 14; in the delivery of which Nic. of Hertogenbosch (Ep. 616. 14n) was concerned. The order for them had no doubt been given to Berckman before Morillon's departure for Spain; cf. Ep. 1507. 5n.

7. Maximiliani] Transsylvanus: see Ep. 1553. Neither his letter, written in 1523 (cf. Ep. 1467. 28n), nor Erasmus' reply, of the present date, are extant.

8. de la Roche] See Ep. 1432.

9. Mercurino] Gattinara: see Ep. 1150.

10. Almano] See Ep. 1554. Neither of these two letters of Erasmus is extant.

D. Margareta] Cf. Ep. 1408. 11n.

13. Pontifex] Responding to Erasmus' pressure; cf. Epp. 1422. 76–8, 1438. 15. Erasmus had perhaps received private information in advance through friends.

16. alienissimum] Cf. Epp. 1033. 193, 1041. 43: and see also Epp. 1167, 1217.

18. primarias preces] Ducange defines 'Ius quod habet Imperator coronatus ex antiqua consuetudine in omnibus cathedralibus ecclesiis atque etiam monasteriis per Germaniae regnum, vnius canonici pro arbitrio nominandi, quem collegium recipere debet'. Cf. Ep. 1470. 36.

nihil moror. Sunt lentae spes, et ego iam morior. Quare tui arbitrii esto sub cuius nomine velis expediri. Noui et amo Nicolaum Barbirium.

Absolui iam Paraphrases in totum Nouum Testamentum, excepta Apocalypsi. Nescio an legeris postremam editionem Epistolarum mearum. In his aliquoties est mentio Morilloni. Et tamen curabimus vt si quid mearum lucubrationum merebitur posteritatem, vt mecum viuat candidissimus Morillonus. Idque propediem fiet, iamque curatum fuisset, si tuae litterae venissent in tem⟨pore⟩.

⟨Ne⟩brissen⟨sem⟩ iudicassem candidiorem. Et tamen ibi nihil est quod ad me pertinet, et rixa est de lana caprina. Salutabis mihi amicos Hispanienses, R. D. Archiepiscopum Compostellanum, Doctorem Coronell, D. Guilhelmo le Moyne. Miror te non meminisse Guilhelmi Vergaire. Gaudeo istam nationem mihi fauere. Ad quam vtinam me contulissem, quum me conferrem in Germaniam! in qua tales repperi pestes vt, si praescissem, citius abiturus fuerim ad Turcas quam huc. Sed hec fatis imputanda. Tibi cum Camelo nihil est negocii: sed mihi, velim nolim, cum multis hydris res est. Bene vale.

Basilee. parasceues An. 1524.

D. Guidoni Morillono, Cesareae maiestatis secretario.

1432. To Gerard de la Roche.

Opus Epistolarum p. 816. Basle.
N. p. 780: Lond. xxi. 9: LB. 673. 26 March 1524.

[Evidently the letter referred to in Ep. 1431. 8–9.
Gerard de Plaine, seigneur of La Roche (c. 1465?—31 Aug. 1524) followed his father, the Chancellor of Burgundy (l. 5n), in a career of statesmanship; and was appointed Master of Requests 1501, member of the Grand Council of Malines

19. lentae spes] Cf. Epp. 783. 22, 806. 14, 1585.

20. Nic. Barbirium] See Ep. 613. Evidently his name had been suggested, in case Erasmus should decline the offered nomination: cf. Ep. 1470. 37.

22. Paraphrases] For the latest see Ep. 1414.

23. Epistolarum] F: see Ep. 1206. Morillon's name occurs there in Epp. 695, 794; but Erasmus never printed any of their correspondence.

28. Nebrissensem] See Ep. 487. 14n. I cannot explain the allusion here. He appears to have been criticizing some contemporary scholar, not Erasmus: who writes of him with great respect in Ep. 1111. 39–41, and in the first *Apologia* against Stunica ⟨c. Sept. 1521⟩, LB. ix. 288 A.

29. lana caprina] Cf. Hor. *Ep.* I. 18. 15.

30. Compostellanum] Alonso de Fonseca, Abp. of Santiago de Compostella c. 1508–23, when he was translated to Toledo (Brewer iii. 3532). Erasmus' extant correspondence with him begins in 1526.

31. Coronell] See Ep. 1274.

le Moyne] This surname appears at the foot of a letter written for Charles V to Wolsey from Mons, 12 Oct. 1521 (Brewer iii. 1668). He was presumably one of Charles' secretaries. The dative *Guilhelmo* is a mere lapse.

32. Vergaire] In spite of the wrong Christian name (cf. Ep. 1054 introd.) Erasmus is probably thinking of John Vergara (Ep. 1277). For this form of his surname cf. Lond. xxvii. 7, LB. 1261, 19 Nov. 1533, where both L and N give *Vergaira*, misread from *Vergrara*, hastily written in Erasmus' rough draft. In the MS. here he added the i later.

33. me contulissem] Erasmus had perhaps been invited in 1521, as in 1517 (cf. Ep. 596 introd.), to accompany Charles on his approaching return to Spain in May 1522. For Charles' high opinion of him see Epp. 1302. 55–7, 1342. 260–2.

36. Camelo Cf. Ep. 878. 13n.

1504 and vice-president of it 1518, member of Charles' Privy Council 1516. He was employed on frequent missions in Charles' service: on one of which he died at Rome (Pastor ix. 261: cf. Sanuto xxxvi. 584).

Being a second son he founded a new line, which took its name from estates in the neighbourhood of Dijon. When Erasmus first made his acquaintance, he had recently married, in 1502, Barbe de Neufchatel. By his second wife, Anne de Ray, married in 1514, he left several children. See F. I. Dunod, *Hist. du Comté de Bourgogne*, 1740, p. 163; and BN. xvii. 700–2.

At the present time De la Roche was in Spain. A letter printed by C. Bornate in *Misc. stor. Italiana*, xvii (1915), p. 441, shows that he left Burgos c. 22 May 1524 for Barcelona on his way to Rome.]

ERASMVS ROTERODAMVS AD N. DE LA ROSCHE S. D.

Ex amicorum litteris ac praedicatione cognoui, vir ornatissime, sed praecipue Michaelis Gillis et Guidonis Morilloni, quam candide de nostris studiis sentias. Id quidem mihi nouum non est, quandoquidem ante multos iam annos, quum apud clarissimum parentem tuum Cancellarium tum agerem nescio quid, quo tempore tu nouus eras maritus, sensi fauorem erga me tuum propensum ac benignum. Sane in omnibus mundi regionibus meae lucubrationes mihi tam multos, tam insignes amicos pepererunt vt, si praeterea nihil accederet, tamen hoc nomine mihi potuissem abunde felix videri, ni mea senectus in hoc seculum non vno modo turbulentum incidisset. Quantus sim osor belli, quam pacis amans, declarant quum omnes libri mei, tum Pacis vndique profligatae Querimonia, quae iam, vt audio, Hispanice loqui didicit. Itaque propemodum vitae taedet, quum video duos florentissimos orbis monarchas tot iam annis inter se feralibus bellis conflictari, sic vt nulla mundi pars immunis sit a malorum consortio. Accessit alterum dissidium pene immedicabilius, noui ac veteris Euangelii: quod malum indies gliscit ac latius serpit, frustra obnitentibus tot monarchis, tot Ecclesiae proceribus, tot scholis, tot viris eruditis. Omnino fatale quiddam est, a quocunque deo proficiscitur hoc quod videmus.

Ego quum in vtraque parte viderem quod mihi displiceret, et neutra pars sese accommodaret ad concordiam, decreueram conquiescere et ab vtrisque castris abstinere; interea, quod vnum poteram, Christum Opt. Max. obsecrans vt eam tempestatem

2. *H Lond.* : Gilis N^{3}. 4. clarissimum *N* : charissimum *H*.
20. quiddam *H*N^{2}*LB* : quidam N^{1} : quidem *Lond.*

TIT. N.] Cf. Ep. 1127. tit. n.

2. Gillis] Mentioned by Corn. Grapheus in his preface to Gattinara, 26 June 1520 (see Ep. 1150 introd.) as a young citizen of Antwerp who had been for some time one of Maximilian's secretaries. He continued in Charles' service, and evidently was in Spain in 1523. He attended the Diet of Nuremberg in 1524 in the Imperial interest (Henne iv. 14n), but returned again to Spain (cf. Ep. 1553). A letter in which he introduces himself to Spalatinus, from 'Madrith', 19 Dec. 1524, is printed by C. Schlegel, *Hist. vitae G. Spalatini*, 1693, p. 212. He was perhaps a kinsman of Erasmus' friend, Peter Gilles.

5. Cancellarium] Thomas de Plaine, lord of Maigny, chancellor of Burgundy: see Ep. 76. 43n. Erasmus' business with him was very likely connected with the Panegyric (Ep. 179 introd.); the heading to which states that 'Summus autem Cancellarius, cognomento de Maigny, Principis vice respondit'.

11. osor belli] Cf. Ep. 1219. 41n.

12. Querimonia] See Ep. 603.

13. Hispanice] Seville, J. Cromberger, 27 April 1520, translated by Diego Lopez, archdeacon of Seville: see Prof. Bonilla y San Martin in *Rev. Hispanique*, xvii (1907), 392–410, and cf. Ep. 1455. 22n.

aliquando nobis verteret in tranquillitatem. Nec tamen omnino cessatum est a studiis, sed in his potissimum argumentis versatus sum, quae neutram partem magnopere offenderent. Etenim praeter alia multa, absolui Paraphrases omnes in Nouum Testamentum; excepta Apocalypsi, quae nullo modo recipit paraphrasten, vix etiam interpretem, vt iam illam hoc labore dignam ducerem.

Et satis successit hoc consilium aliquamdiu. Nunc dum vtrique parti pro mea virili consulere laboro, factum est vt vtrinque lapidari coeperim. Ecmondanus cum suo sodalicio fortiter me clamauit haereticum et Lutheranum; nec vlla syllaba docere potuit quod clamabat, nisi quia non scriberem in Lutherum. Romae Lernaeum malum Stunica, nec a Leone nec ab Adriano nec a Cardinalium collegio compesci potuit, quin aliquot virulentos libellos subinde furtim euomeret. Cui nuper etiam Clemens septimus dira molienti aegre quietem indixit. In Germania iam pridem gestiebant me stylo confodere, qui se iam iactant Euangelicos, quum nihil sint minus; nulla iniuria iritati, nisi quod libris aeditis testatus fuissem, id quod res erat, me alienum esse a factione Lutherana. Id eo feci quod quidam meo nomine abuterentur apud ignaros, quum non ignorarent rem secus habere. Sed continuit illos reuerentia quaedam hominis, quod ipsi quantumuis iniqui non negant, de studiis publicis tantopere meriti. Tandem Huttenus huc appulit, qui instigatus ab insanis aliquot strinxit in me mucronem calami sui, congerens quicquid criminum poterat in quemquam confingi. Huic respondimus Spongia; ille periit. Post hunc exortus est alius illo tum indoctior tum rabiosior, cui nondum respondimus; et consultius arbitror negligere, quandoquidem audio non paucos alios accinctos ad huiusmodi vipereos libellos in me iaciendos. Ab hoc genus intemperiis nec Caesar nec Pontifex potest me tueri. Nec enim isti deos verentur nec homines. Tales propugnatores quosdam habet hoc nouum Euangelium, tam stultos et insanos vt ipse Lutherus et Melanchthon cogantur in eos scribere. Quanquam isti nec suos episcopos reuerentur, et nostros mirum quam aspernentur. Hic nullus est tam vilis aut sordidus quin audeat licenter conuicia iacere in optimum quemque; neque pudet quicquam, neque metuunt quenquam.

Iam tempus erat vt studiis meis fruerer; et in has turbas incidit mea senectus, quae quum praeter solita senum incommoda crudelissime vexetur calculo, tamen haec sit minima malorum portio. Nec interim licet fugere. In Brabantia scis quot annis digladiatus sim cum theologis, qui peius oderunt bonas literas quam Lutherum. Nec ignoras quibus furiis datus sit gladius. Romae solus Stunica scribit, sed in vno Stunica multa sunt portenta. In Anglia summos et certissimos habeo amicos, sed illic nescio quo pacto non libet viuere. Ad Gallos ingentibus promissis inuitor, sed obstat bellum.

40. iam *om. N.*

---

26. a studiis] Cf. Ep. 1422. 31n.
47. calami sui] See Ep. 1356. 63n.
49. Spongia] See Epp. 1378, 1389.
alius] Brunfels: see p. 367 and Ep. 1429. 10–11.
56. Lutherus] For his difficulties at this time with the extremist Carlstadt (Ep. 911. 56n) see LE[2]. 751, 753, 756, 770, 771; and cf. Ep. 1437. 54n.
Melanchthon] Cf. Ep. 1384. 53n.
66. quibus furiis] See Ep. 1408. 18n.
67. In Anglia] Cf. Ep. 1386. 15n.

Calumniaretur aliquis me ad Caesaris hostem desciuisse; quanquam mihi nihil rei cum bello, neque fuit neque erit vnquam. Caesaris ero vbicunque vixero. Itaque spe pacis haesimus hic aliquamdiu: cuius adhuc nullam auram affulgere doleo.

Audio Cardinalem Columnensium istic adesse legatum; cuius dexteritas, nam hominem noui Bruxellae, vtinam saltem inducias inter monarchas impetret! Difficile est simul et cum Turcis imminentibus et cum Gallis et cum Lutherano populo, qui indies se latius spargit, bellum gerere. Adest hic Cardinalis Campegius cum delegatione componendi Lutherani negocii, vir in primis eruditus et humanus; sed vt ego res Germanicas video, vereor ne nihil agat. Etenim si res agatur saeuicia, periculum est ne ciuitates sese muniant confoederatione. Si tentent dissidium moderatis conditionibus finire, nullam ego spem video, futurum vt aut haec pars aut illa sit vel tantillum de suo iure remissura. Libris nihil agitur apud illos. Nam aduersus Lutherum scriptos nec audet quisquam excudere, nec alibi excusos legit quisquam. Vtinam ita visum sit principibus, publica autoritate citraque tumultum corrigere quae merito corrigi deberent! Sed dum suo quisque commodo priuatim seruit, negligitur vtilitas publica. In hoc seculum mea senectus veluti mus, quod aiunt, in picem incidit. Interim antiquantur bonae disciplinae, negliguntur bonae literae. Me certe satietas habet omnium studiorum, postquam video tantam hominum ingratitudinem, vt qui ex meis libris didicerunt sermonis copiam, certatim in me stringant calamum.

Haec visum est in amici sinum effundere. Nihil habeo quo me consoler praeter bonam erga Christum conscientiam; cuius gloriae toto faueo pectore. Bene vale.

Basileae pridie Paschatis, Anno M. D. XXIIII.

1433. To John de Hondt.

Magni Erasmi Vita p. 136. Basle.
Lond. xxx. 11: LB. 676. ⟨30 ?⟩ March 1524.

[Evidently contemporary with Epp. 1431–2, 1434, though a precise month-date is not possible, unless *postr. Pasch.* is to be read (cf. Ep. 1018. 20n): the text of O² being poor. But perhaps a blank was left for the exact day to be filled in,

74. Columnensem *N*.

70. ad Caesaris hostem] Cf. Ep. 1408. 20n.

74. Columnensium] Pompeo Colonna (12 May 1479—28 June 1532), of the famous Roman Imperialist house, Bp. of Rieti 1508–20, Cardinal 1517. Though 'totally unfitted for this high dignity, and rather a *condottiere* than a Prince of the Church', he was one of the most powerful members of the Sacred College at this time, and an implacable enemy of Clement VII.

His meeting with Erasmus may be placed in the winter of 1516–17, when he was sent to persuade Charles to a better understanding with Henry (Sanuto xxiii. 502), and after a long stay in the Netherlands finally went on to England. He can be traced at Brussels in Dec. 1516 and Jan. 1517, and at Malines in Feb.: see Brewer ii.

The appointment mentioned here I cannot confirm for this time; but a letter from Rome, 8 Aug. 1524 (Sanuto xxxvi. 523), reports that he had then just received 'la comenda di Spagna'.

78. hic] in Germany.

86. excudere] Cf. Epp. 1430. 17–19, 1486. 2–3, 1493. 4–5, 1494. 10–11.

90. mus] Cf. Ep. 256. 54–5.

94. copiam] Cf. Ep. 260.

as it was in Ep. 1434. 61: the two letters may well have been sent off together. Ep. 1471 shows that de Hondt repudiated the suspicions here raised.]

HONORABILI DOMINO IOANNI DE HONDT, CANONICO CURTRACENSI, S. P.

QVVM alterae vestrae iam obsignatae mansissent aliquae apud me, venerunt litterae e Flandria scriptae a Michaele quodam Bentino, quae nunciabant te inimicissimo esse in me animo, ac iuuenem quendam, qui nescio quem meorum libellorum haberet, acriter obiurgasse quod haeretica legeret; addens meos libros esse pestilentiores Lutheranis, teque sperare breui futurum vt ego cum meis libris comburerer. Non dubito quin haec sint conficta, nisi tu aut plane versus es in alium hominem, aut prorsus ignores quantum malorum hic sustineam a Lutheranis.

Ego puto mortem esse leuiorem his quae patior. Et si nouissem statum huius coniurationis, maluissem ad Turcas demigrare quam huc. Aliter iudicauit Adrianus Pontifex de libris meis, qui theologis frustra de me blaterantibus imposuit silentium. Aliter Cardinales, qui Stunicae talia de me scribenti indixere silentium: quod nuper iterum fecit Clemens VII. Aliter Cardinalis Campegius,

1. aliquae O^2: ? aliquamdiu *an* reliquae. 5. addens *pro* addentem *scriptum esse liquet.* 7. sint *LB*: sunt O^2.

1. alterae vestrae] An important letter, addressed to de Hondt, about the payments of Erasmus' pension from his Courtray prebend: written before this, but not yet dispatched. Not extant. Cf. Ep. 1458. 2, 15.

2. Michaele] Bentinus, Bentius, or Bentinius, of Flanders (Herminjard 103), was working for Froben in 1520, and corrected for the press new editions of Erasmus' Gaza, Feb. 1521 (Epp. 428, 771) and *Adagia*, Oct. 1520 (BRE. 58, 166; cf. Ep. 1437. 160–5, and VE. 226): for his position in the firm cf. Ep. 1437. 43. An epigram of Ursinus Velius (*Poemata*, Basle, Froben, March 1522, f°. x^3) congratulates him on enjoying the society of Erasmus, Boniface Amerbach, Busch, Ber, and Pelican. Before this visit to Flanders, during which he visited Livinus Ammonius at Bois St. Martin (Ep. 1463), he was in sympathy with the Reformers; and now on his return attached himself to Farel, through whom he attempted to find his way to Briçonnet's circle at Meaux (see Ep. 1407. 92, 118nn). Another project was to start with Anemund Coct a press which should produce French translations of the Gospels (Herminjard 103, 120). With Oecolampadius also and the Strasburg Reformers he established relations (ibid. 181–5). About Nov. 1524 he married (Epp. 1514, 1548), and began to work in the press of Val. Curio at Basle: whom he helped with his second *Lexicon Graecum*, March 1525 (cf. Ep. 1460 introd.). Later he went to seek his fortune at Zurich and Lyons (Herminjard 153, 164); but returned disappointed to resume his work with Curio. He contributed some notes on Nic. Perottus' *Cornucopia*, Varro's *De analogia*, Pomp. Festus and Nonius Marcellus, Sept. 1526; and edited Horace with Acron's commentary, with a preface 1 April 1527, addressed to his old companion in Froben's press, Conrad Heresbach (see Ep. 1316). About 20 Nov. 1527 he died of the plague at Basle, following his wife and child (Oec. E., f. 201 = Herminjard 207; cf. Lond. xix. 51, LB. 939, 1 March 1528). His last undertaking was to edit Cicero in 3 vols. fol., for Cratander; who in the preface, 13 March 1528, to vol. i, f°. a^4, deplores the young man's untimely death in the most heartfelt language.

His notes on Varro mention a friend Perpetuus Henriotus, and extol Erasmus as 'amor et delitiae humani generis'; and his preface to the notes insists vehemently on the necessity for accuracy in critical scholarship.

7. comburerer] For similar reports cf. Epp. 1494. 32–3, 1518. 33–4, 11–12.

11. coniurationis] Cf. Epp. 1477. 26, 1481. 22, 1506. 8, 1528. 42.

13. imposuit silentium] Cf. Epp. 1359. 2n, 1581n.

14. Cardinales] Cf. Epp. 1302. 59n, 1581.

15. Clemens] Cf. Ep. 1431. 13n.
Campegius] Cf. Ep. 1410.

qui nullius operam magis implorat aduersus Lutherum quam meam. Aliter ipsi Lutherani, qui in neminem magis fremunt quam in Erasmum. Hoc te scire volui, ne quid erres in nobis. Bene vale.

Basileae, post Pascha Anno M D XXIV.

1434. TO JOHN CARONDELET.

Opus Epistolarum p. 819. — Basle.
N. p. 782 : Lond. xxi. 12 : LB. 675. — 30 March 1524.

[Written in response to letters, not extant, from Margaret of Austria and her Chancellor (see Ep. 803. 12n), intimating that Erasmus' Imperial pension would not be paid unless he returned to Brabant. The fact that Margaret's letter had reached Erasmus early in January (cf. Ep. 1408. 10–11), and the many verbal resemblances here to his letters of January and February, especially to Ep. 1422, suggest that this may have been written some weeks before it is dated, but intentionally held back from dispatch (cf. Ep. 1433. 1–2). Carondelet replied through Marcus Laurinus; see Ep. 1458. 57–64.]

ERASMVS ROTERODAMVS IOANNI CARONDILETO, ARCHIEPISCOPO PANORMITANO, S. D.

VT eadem opera et ad tuas et ad illustrissimae dominae Margaretae literas paucis respondeam, non sunt fumi quos ostendunt Galli; sed iam olim Poncherius, episcopus Parisiensis, quum legatum ageret Bruxellae apud Carolum Regem nondum Caesarem, praeter Regis benignitatem suo nomine offerebat supra impensas omnes, quadringentos coronatos aureos, pollicitus interim ocium meum et libertatem mihi incolumem fore. Iam haec absentia non debet vocari absentia, in qua tantum voluminum aedidi, quod istic manens perficere non potuissem. Et tamen discedenti Thesaurarii promiserant pensionem fore in tuto. Porro quod addit tua sublimitas, ne videar ad hostem defecisse, risi, vt verum fatear, quasi Erasmo sit quicquam negocii cum bello. Imo hoc pro viribus ago vt conueniat inter monarchas.

Causam quur me toties vocarit, Rex Galliae per nuncium aperuit. Decreuit Lutetiae collegium instituere trilingue, quale est Louanii. Ei rei volebat me esse praefectum. Excusaui tamen, memor videlicet quantum inuidiae quantumque tumultuum sustinuerim istic a theologis nonnullis ob collegium Buslidianum. Et tamen famulus meus e Gallia reuersus, certis argumentis docuit illic Thesaurariam esse paratam mille librarum. Ego fiscum Principis mei nondum admodum grauaui. Nam ex eo pensio non nisi semel soluta est.

1434. 3. Poncherius] See Ep. 529; and, for his meeting with Erasmus at Brussels in 1517, Ep. 522. 116n, 117n.

6. quadringentos] Equivalent to the 1,000 florins mentioned in Ep. 551. 11. For the sums offered to Glareanus see Epp. 463. 42–3, 529. 109–10.

8. aedidi] Cf. Epp. 1390. 17n, 1411. 8n.

9. Thesaurarii] One of these was Jo. Riffault; see Ep. 1287. 29n.

11. ad hostem] Cf. Ep. 1408. 20n.

14. nuncium] Cantiuncula: see Epp. 1375, 1403.

15. collegium] See Ep. 522 introd.

18. famulus] Hilary Bertulf; see Ep. 1400 introd.

19. Thesaurariam] at Tours: cf. Epp. 1439, 1446, 1471, 1484, 1487, 1488, 1529, 1545, 1553.

20. mille librarum] For other estimates of its worth see Epp. 1471, 1487, 1529, 1545, 1553.

21. pensio] Paid to him at Antwerp by Riffault before he left for Basle in 1521: see Epp. 1302. 24, 1342. 87–9.

Altera quaesita est arte, nullo fisci dispendio. Hic magno viuo, praesertim ob crebras aegrotationes, quanquam et alioqui parum frugi pecuniarum dispensator. Iamque non parum aeris alieni contraxi, vt si per valetudinem abire liceret, per creditores fortasse non liceat. Quare si fieri potest, velim vt huic famulo numeretur saltem vnius anni pensio, ad subleuandam inopiam meam. Mitto Caesaris literas, quae idem hoc cupiunt. Quanquam ego, et cum pensione et sine pensione, Caesaris ero, neque vobis de re tantilla futurus sum frequenter molestus.

Hoc anno crebro quidem, sed praecipue mensibus Iulio et Decembre, sic me tractauit meus carnifex calculus, vt mors fuerit in votis, vita in desperatione. Nulla enim mors potest esse calculo crudelior. Et tamen hae tragoediae Lutheranae sunt mihi ipso etiam calculo molestiores. Audebo apud hominem amicum et illud effundere, nonnihil dissuasit mihi reditum praesens temporum status. Scis quanta mihi fuerit digladiatio cum theologis quibusdam ob bonas literas ante Lutheri exortum. Et iam gladius datus est duobus acerrimis bonarum literarum osoribus, Hulsto et Ecmondano. Ecmondanus qualis sit norunt omnes, et quam hostili sit in me animo multis modis declarauit, hodieque declarat. Scripsi multos libros ante cognitum Lutheri nomen. Et tamen in his nihil adhuc inuentum est quod cum Lutheranis consentiat. Tametsi facile est inimico decerpere quod calumnietur; et res agitur istic prorsus ordine theologico. Homo cui male volunt rapitur in carcerem. Ibi inter paucos transigitur negocium; et innoxius debet indigna pati, ne quid illis decedat autoritatis. Vbi tota aberratum est via, clamant fauendum negocio fidei.

Haec res tametsi non tantum valuit apud me vt deterreret a reditu, tamen, vt ingenue dicam, fecit minus alacrem ad repetendam Brabantiam, maxime cum absente Caesare non multum praesidii sit in aula. Cardinalis Campegius adest Norenbergae, destinatus componendo Lutherano dissidio. Me iam ternis literis amantissime euocauit, vsurus opera mea: quanquam quid ea profectura sit nescio, nisi quod video senectutem meam, cui debebatur ocium, obiici furiis et, dum omnibus benefacere studeo, vtrinque discerpi. Si potero me excusare Card., posteaquam refrixerint hypocausta Germanica, aduolabo; et si licebit hic dissoluere aes alienum, quo praeter morem meum sum inuolutus. Amplitudinem tuam Christus Opt. Max. diu seruet incolumem.

Basileae die Mercurii post Pascha, Anno M. D. XXIIII.

48. est *post* fauendum *add. N.*

22. Altera] Evidently (cf. Ep. 628. 49–50) the 300 florins given him in 1517: see Epp. 597. 26n, 695. 36–7.
24. aeris alieni] Mentioned again in l. 59: cf. Epp. 1470. 20–24, 1531. 11–12.
26. famulo] Probably Algoet: see Epp. 1430. 21n, 1437. 7, 181–2, 220.
28. Caesaris literas] Cf. Ep. 1408. 11n.
31. Iulio et Decembre] Cf. Epp. 1422. 18–21, 1426. 13–16.
38. gladius] Cf. Ep. 1408. 18.
39. Hulsto] See Ep. 1345. 39n.
42. Lutheri nomen] Cf. Ep. 1410. 18–19.
52. Norenbergae] See Epp. 1424. 11n, 1428. 12n.
53. ternis literis] For two of these see Ep. 1422. 1n, 6n.
58. hypocausta] Cf. Ep. 1422. 33–4.

1435$_{1457}$ To John Robyns.

Louvain MS. Basle.
Cran. E. 31 March ⟨1524⟩.

[A contemporary copy, evidently made for or by Robyns and sent to Cranevelt: in the collection of whose correspondence it is now at Louvain (see Ep. 1298 introd.). At the head is the word COPIA: the year-date can be supplied from Ep. 1457. For John Robyns, who was Dean of Mechlin and influential in the affairs of the Collegium trilingue at Louvain, see Epp. 178. 7n, 805, 1046, 1437. 188.]

S. P., ornatissime vir. Habeo gratiam quod Goclenio nostro aliquid honorarii muneris datum est, non tam ob ipsum donum quam quod hac vestra beneuolentia retinetur in theatro suo. Quid enim sunt duodecim floreni? Ego tenuissimus plus dedi ne desereret susceptam prouinciam: hoc enim habeo certum, non facile successurum illi similem.

Iam non semel Gallorum Rex magnis promissis inuitat me in Galliam. Vult instituere trilingue collegium Lutetie; sed hactenus excusaui, videns mihi certamen futurum cum theologis, qui mire debacchantur in Grecas literas. Ego iam senex missionem quero; atque vtynam contingat! Video meam senectutem in huiusmodi seculum incidisse, vt quocunque me vertam, multa ferenda sint. In vtraque parte sunt que mihi displicent; et interim, dum neutri me addico, vtrinque discerpor. Adrianus sextus fauit; fauet et Clemens septimus, fauet Cesar; sed nec benignitate horum nec fauore frui licet. Ilico clamet populus Luteranus, 'Corruptus preda defecit ab Euangelio'. Certe in Luterana factione video multos tam seditiosos tanque furiosos vt illi federi nunquam sim accessurus. Si videro principes sepositis affectibus priuatis velle consulere glorie Christi, adero; sin minus, certe approbabo meam conscientiam Deo. Deus te seruet incolumem, vir honorande.

Basilee die Iouis post pascha.

Erasmus Rot. tuus ex tempore.

Honorabili viro Ioanni Robyns, decano Mechliniensis ecclesie.

1436. To ⟨Gerard Geldenhauer?⟩.

Basle MS. G^2. I. 37. 18. ⟨Basle.⟩
⟨c. 2 April 1524.⟩

[The manuscript of this letter was discovered by my wife in August 1906, in a miscellaneous volume in the Basle University Library. It is a xvii^c. copy by the hand which has rewritten Ep. 1384 at Zurich, and is inscribed by R. Faesch (1595–1666) 'Epistola Erasmi de relicta vita monastica' and on the back 'Latina varia singularia manuscr.' The original cannot now be found, but there is reason to conjecture that it was among the papers of Boniface Amerbach; for two other Basle MSS. in the same hand no doubt emanate from that source—C. VI^a. 41, which is a *Consultatio* by Boniface's son Basil, 1582, with a heading by Faesch; and Urk. II^b. 5, in the box from which come Epp. 517, 518, 1420, etc. The connexion of Urk. II^b. 5 with Boniface is shown by a ms. volume, O. I. 4, written by Faesch, where it is copied (f. 204) 'ex autographo Bonif. Amerbachii': and

---

4. ne desereret] Cf. Ep. 1388. 3n.
7. Gallorum Rex] Cf. Ep. 1408. 20n.
9. videns . . . 10. literas] These words are scratched through in the MS.
16. preda] Cf. Ep. 1459. 54n.

the same volume contains (f. 216) a copy of another document made by Faesch 'in bibliotheca Amerbachiana, 28 Aug. 1656, ex autographo Bonif. Amerbachii'.

The provenience of the MS. is therefore good; and on internal grounds there is no reason why it should not be considered authentic. Its verbal resemblance to both the *Compendium Vitae* (II. 52–89: in vol. i) and Ep. 447 (101–26, 147–243, 360–7, 420–40) is very close, with the notable difference that the story of Erasmus' youthful struggles with his guardians is narrated here in the first person instead of in the third. The coincidence of l. 82 with the lapse in II. 89 suggests the possibility that this was the earlier composition, and was cast into the third person for the *Compendium Vitae*. In any case its existence is a striking confirmation of the genuineness of that document.

The allusion (ll. 5–6) to Luther's *De Votis* gives some indication of date; but there is nothing to show to whom the letter is addressed. It may be the composition which Erasmus was asked by Geldenhauer to undertake, but did not venture to send (Ep. 1437. 212–14). The mention (ll. 116–17) of Ep. 296, which had not yet appeared in print, offers some confirmation of this conjecture; since it seems probable that the 'Franciscus Nouiomagus' to whom that letter was communicated by Erasmus (see Ep. 296 introd.), was Geldenhauer, who was both a Crucifer (see his *Satyrae*, Louvain, Th. Martens, 13 June 1515) and chaplain to the Bishop of Utrecht—Lypsius having made a mistake in the Christian name (cf. Ep. 1342. 302n). The opponent whom Erasmus answers was evidently on the orthodox side, and may be conjecturally identified with Alard or Paschasius (Ep. 1437. 29).

The MS. is inaccurate, and needs frequent correction; and the letter is perhaps truncated at both ends.]

QVI tot tam manifesta mendacia mentiri non veretur, mox confutandus ex ipsis meis lucubrationibus, quae longe aliud sonant, quid non audebit confingere? De veste mutata subinde repetit et inculcat, non sine multis mendaciis: quorum primum est quod Lutherus nunquam excusserit cucullam, quum ipse libro ad patrem edito fateatur se deposuisse monachum, cum esset in Patmo; alterum est quod apostatam vocat quisquis habitum mutarit, quum apostatae dicantur apud orthodoxos qui defecerunt a professione nominis Christiani. Quod si apostatae vocabulum libet ad monachos detorquere, potius apostatae dicendi sunt qui pecunias congerunt, qui scortantur ac moechantur, qui gulae ventrique seruiunt, qui episcopis obtrectant, qui praepositos suos non verbis tantum sed et pugnis et venenis aggrediuntur; his enim vota violantur. Nam monachi minima pars est vestis. Haec cum apud istos sint quotidiana, ob vestem mutatam aut locum desertum apostatae vocabulum ingeminant, quasi hoc ipsum non sit frequentissimum apud istos, vt aliquis abiecta veste profugiat in militiam aut quo lubet.

Deinde vt demus canonicos regulariter viuentes esse monachos, vt demus recte apostatam dici qui vestem mutauit, in me certe non quadrat, qui nunquam fuerim monachus. Etenim spontanea professio monachum facit, non coacta. Et ideo professio ante pubertatis annos suscepta non habet rigorem, quia tantundem valet voluntas expers iudicii et voluntas non libera.

Tutores, quo facilius sese expedirent a rebus indiligenter gestis,

1. tam *scripsi, cf. Ep.* 1402. 1: iam *MS.* 17. abiecta *scripsi*: abiect9 *MS.*

3. confingere] Cf. Ep. 1432. 48.
veste mutata] See ll. 109–18 *infra*.
6. fateatur] At the end of his preface to the *De votis monasticis* (LE[2]. 467); dated 21 Nov. 1521, ex Eremo, i.e. from the Wartburg, which he also calls 'insula Pathmos' (LE[2]. 441).
15. locum desertum] For Erasmus' defence of himself on this charge see Ep. 809. 100–60.

hoc agebant, vt nos aliquo protruderent in monasterium; et fortasse iudicarunt se sacrificium mire gratum oblaturos Deo, si fecissent duos proselytas. Hoc igitur consilio nobis emerunt mensam et tectum apud Fratres quos vocant Collationarios: apud hos enim frangitur indoles puerorum, et hic monachi gloriantur se colligere seminaria suae gentis, alioquin intermoriturae. Quum ab his pararemus abitum, sollicitatus sum vt apud ipsos manerem. Respondi in aetate non sibi nota me nihil velle statuere de vitae genere. Vbi redissemus in patriam, rursus apud tales nobis emerunt mensam. Ego iam plus annum tenebar febre quartana. Qui tutorum erat prior—nam tertius pestilentia perierat—, serio coepit circumspicere locum. Id vbi sentirem, ago cum fratre meo, qui me natu maior erat annis tribus, num esset eius mentis, et an consultum putaret inuolui genere vitae vnde non possemus nos explicare, si poeniteret; quum ex reliquiis haereditatis adhuc superesset quod nos aliquot annos in scholis posset alere. Ille non dissimulabat se metu facere quod faciebat, ac plane meum probare consilium: tantum vt ego apud tutores loquerer pro vtroque; nam ipsum non audere. 'Faciam,' inquio, 'modo ne tu post mutata sententia fallas me.' Iurauit se constantem fore.

Venere tutores. Maior multa praefatus de sua diligentia, quomodo non sine summa difficultate vtrique nostrum locum egregium impetrasset, gratulatus est nobis de tanta foelicitate. Ego, tametsi puer vix dum egressus annum decimum sextum, respondi: nos quidem pro animo studioque illi gratias agere, qui non iussus sic laborasset. Caeterum nobis non videri consultum vt obstringeremus nos tali vitae generi, priusquam ipsi nobis essemus magis noti magisque quid esset religio perspectum haberemus. Interim vnum atque alterum annum daturos operam honestis studiis, post suo tempore de vitae genere consulturos. Hic vir ille doctus ac prudens, vt habebatur, qui debebat nos temere propensos ad obligationem oratione sua reuocare, offensus responso tam non puerili protinus incanduit, ac me vocauit nebulonem qui spiritu carerem: minitans se destituturum nos, ipsi curaremus vnde viueremus. 'Et iam nunc' inquit 'renuncio fidei iussionem pro mensa qua nunc vtimini'. Respondi me quidem tabulae resignationem accipere, non tamen ab honestis deflexisse animum, sed eruditionis amore flagrare: post satis tempestiue nos consulturos de genere vitae. Abiit indignans perinde quasi fustibus fuisset percussus. Subornauit deinde alios atque alios, qui nos detrectaturos in nassam perpellerent.

Ego quoniam iudicio, non affectu, mouebar, non potui mutare sententiam. Tandem frater, qui mihi semper fuerat genius malus, expugnatus est et pertractus in diuersam mentem, et me iuniore relicto, prolectus est in nassam. Atque illi quidem successit. Erat

28. emerent *MS.* 39. putauit *MS.* 55. prodens *MS.* 56. qui *scripsi*: quod *MS.* 66. monebar *MS.* 69. prolectus *scripsi*, *cf. Ep.* 1342. 320: profectus *MS.*

29. Collationarios] Cf. Ep. 447. 102. The word has perhaps dropped out in ll. 52–3.

34. patriam] Gouda.

49. decimum sextum] This figure conflicts with those of Ep. 447. 156–7, 242. Perhaps *igressus* should be read here for *egressus*; cf. Ep. 296. 2, cr. n.

54. suo tempore] *sc.* tempestiuius: Ep. 447. 198, and l. 63 *infra*.

robusto corpore, callidus, pecuniarum tractator, strenuus potator, voluptuarius. Quid multis? Deus erat apud illos. Hic ego puer et valetudinarius et solus et rerum humanarum imperitus, vt qui semper vixissem in scholis, obtundebar quotidianis minis. Nec deerant qui minis adderent blanditias. Frater qui solus semper tractarat rem pecuniariam, quicquid supererat, secum abstulit, et alioquin furacissimus. Vt finiam, non mutata sententia sed victus, ingressus sum monasterium.

Ibi primum blanda omnia, et in omnibus indulgebatur nobis. Venit dies sumendae vestis sacrae. Reclamaui denuo: rursus acrioribus minis repulsus sum, et omnis vitae spes adempta, si locum mutarem. Sumpta est vestis, imo iniecta est. Etiamnum blanditiis lactabar; et tamen subolere coeperunt eius vitae miseriae. Venerat annus professionis, a qua maxime abhorrebat animus. Ibi me omni machinarum genere sunt adorti, tum intus tum foris. Inter omnia maxime me commouebat pudor, quem miris modis exaggerabant, si sacram illam vestem deponerem. Obiiciebant ingens periculum ab Augustino irato, si vestem illi sacram abiicerem; nec esse spem vllam ab vllis amicis, si quid tale auderem. An haec manifesta vis erat in adolescentem, ingenii verecundi, rerum imperitum, et omnibus praesidiis destitutum, a fratre etiam proditum? Hic si non erat metus cadens in constantem virum, certe metus erat cadens in quamuis constantem adolescentem. Sic Erasmus factus est canonicus. Et ille Iudas frater saepe post confessus est suum peccatum, quod me in eam nassam detrusisset; sed mihi sero sapiebat ille.

Post acceptum capistrum aperiri coeperunt eius vitae mysteria. Quanquam autem mihi nulla spes erat elabi ex eo vitae genere, tamen furtiue et reclamantibus patribus vacabam studiis quatenus licuit. Et quamuis animo nunquam approbassem hoc vitae genus, tamen ob scandalum tum pene inuincibile ferebam omnia. Haec enim superstitio sic penitus insederat hominum mentibus vt mulier quaedam abortierit, quod videret canonicum quendam sacris virginibus praefectum in vicinia obambulantem in veste linea, non tectum nigro pallio. Et quidam natu grandis serio mihi fassus se veriturum, si dormiret non tectus veste linea, ne diabolus ipsum viuum raperet ad inferos.

Interim oblata, non capta, occasione vocatus sum in Brabantiam, inde ad Episcopum Cameracensem. Hic nihil actum est sine authoritate maiorum. Abii Lutetiam; nec vestem mutaui, religiosa quadam verecundia, donec in Italia necessitas adegit vt

75. tractaret *MS.* superarat *MS. sed cf. v.* 40 *et Ep.* 447. 74, 165–6. 86. exaggerebant *MS.* 92. quemuis *MS.* 98. quatenus *scripsi, secundum Ep.* 447. 450: quam *MS.*

107. in Brabantiam] The accepted view of Erasmus' career at this point gives no intermediate stage between the monastery and the service of the Bp. of Cambray. In both his own statements (II. 94–8 and Ep. 447. 454) he represents the invitation as coming from the Bp.; and Beatus' words (IV. 39–41), though not explicit, may be read in the same way. Erasmus' meaning here is perhaps that he was brought down to Brabant, very likely Brussels or Malines, to be interviewed, before he learnt that it was the Bp.'s service that he was to enter. For his time with the Bp. see App. 5 in vol. i.

110. in Italia] Cf. Epp. 296. 178–90, 447. 470–96.

mutarem, bis ob vestem periclitans de capite. Ac primum texi, non deposui. Mox impetrata a Pontifice venia vt liberum esset vti et non vti. Reuersus in Angliam recepi, rursum mutare coactus sum per amicos. Ita demum quoniam videbatur esse Dei voluntas vt deponerem, et inconstantia plus habuisset offendiculi, perseueraui in veste sacerdotali. Caetera satis dilucide explicaui in epistola ad Seruatium, quam quidam ab ipso suffurati vulgarunt, quum vni esset scripta; et in primo libro quo Lei conuiciis respondeo.

Primum igitur si citra Pontificiam authoritatem per occasionem mutassem cultum, non essem apostata: quum nunquam hoc vitae genus approbarim. Et si maxime probassem ac mox ex causis mutassem vitae genus, non essem apostata: nisi forte summus Pontifex, qui multos liberat ea seruitute, facit quod non potest facere. Porro quod ait me sollicitare vt omnes monachi suum deserant institutum, fatebor esse verum, si vel vnum proferat cui fuerim author vt mutaret vitae genus. Ego possum aliquot proferre quos nutantes confirmarim ne facerent. Multorum quidem me miseret; sed vt nunc res sunt, video non minus miseriae paratum, si deserant institutum.

Haec cum ita habeant vt a me literis sint prodita, quo consilio student isti ne quis hoc nesciat quod nimium multis est notum? An vt plures animent ad id faciendum temere, quod ego feci iure et coactus necessitate? Non alium video fructum hinc proficisci posse. Ego nullum vitae genus vnquam damnaui, sed non omne vitae genus cuiuis conuenit. Mihi certe nullum vitae genus minus conueniebat, siue corpus spectasses siue animum, quam hoc in quod protrusus fueram. Denique fingat me qui volet, adolescentem quaesisse libertatem quacunque via, quum seruitutem nunquam ex animo probassem; cuius erat humanitatis hoc libris euulgare? nisi forte probaturi sunt, si quis euulgat quae quotidie apud istos designantur. Sic fingunt ipsis placere confessionem, quasi nihil habeant quod confiteantur sacerdoti. Vtinam istorum flagitia saltem ignoraret mundus!

Eiusdem prudentiae est quod negat esse spem placandi Christi, si nulli sint coelibes: quasi coelibes omnes casti sint, aut quasi coniugati non possint suis precibus placare Deum, aut quasi virgines et monachi non egeant intercessore apud Deum. Impingit mihi ferociam animi, qui neminem attigi nisi atrociter lacessitus; impingit vindictae libidinem, qui nonnullis furiose lacessentibus non respondi. De pudicitia mea dubitat, quasi vel illam iactarim vnquam, vel inter istos casta puraque sint omnia. Atque hic nescio quos carceres blaterat carnifex, monasterium, opinor,

117. quidem *MS.* suffurari *MS.* 124. sollicatare *MS.* 127. mutantes *MS.* 137. protrosus *MS.*

112. venia] Cf. Ep. 296. 186n.
113. in Angliam] Cf. Epp. 296. 191–202, 899. 12–22.
117. ad Seruatium] Ep. 296. 171–204.
118. primo libro] The *Apologia qua respondet* (see Ep. 1037 introd.), ff. F[4] v°, G: Jortin ii. 522,3. Cf. II. 134n.
127. confirmarim] Cf. Epp. 901. 18–24, 1075.
135. minus conueniebat] Cf. *Apol. qua respondet*, f°. F[4] v°: Jortin ii. 522.
150. pudicitia] For the frank admission in this sentence cf. Ep. 296. 53–5, and the passage quoted there from Ep. 1347. 351.
152. carceres] Erasmus' opponent

carcerem vocans. Qui tam furiosos scribunt libellos, hi repagulis, compedibus et carceribus digni sunt, non hi qui comprobantibus omnibus desudant in vtilitatem publicam.

Sed harum naeniarum finis esto.

1437. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 1. Basle.

O^2. p. 119 : Lond. f^o. (a : LB. i. f^o. ***^{3} v^o. 2 April ⟨1524⟩.

[The letter which accompanied the *Compendium Vitae* (II, and App. I in vol. i); printed first by Merula in O^1, then by Scriverius in O^2, and again in two reprints of O^2 during Scriverius' lifetime (1576–1660), Leiden, J. Maire, 1642 and 1649 (O^3), with one correction in the text. Chr. Saxius in his life of Eppendorff (Epp. 1122, 1283 introdd.) improved the text further, and added long notes, which need not be repeated here, discussing in detail Erasmus' relations with Hutten and Eppendorff. In connexion with that subject the *Spongia* should be read and LB. App. 346. The resemblances to letters of this period, especially Epp. 1432, 1434, 1435, are numerous. The occasional solecisms and frequent repetitions are evidences of hasty composition, such as might be expected in a letter written during agitation and distress. I have appended here the concluding lines of the *Compendium Vitae* (II. 154–67), which, being in the first person, are more of the nature of a letter than of an impersonal biographical document such as Erasmus intended the *Compendium* to be (but cf. II. 89n). The year-date can be supplied from the compositions mentioned in this concluding portion.

The 1642 issue of O^3 has a slight interest in a preface in Maire's name to the reader, stating (f^o. *^{6}) that a certain John Neale, 'armiger Britannus', to whom there is also a complimentary dedication, had offered for the volume a life of Erasmus which he had composed from Erasmus' own works and from various other sources; but that on learning of the existence of the *Compendium Vitae* in the hands of Jerome de Backere, 'rebus pupillaribus praefectus', he had at once wished his own composition to be withdrawn. This accordingly was done. In the 1649 issue there is no mention of Neale.]

Ἀναγίνωσκε μόνος καὶ λάθρα.

S. P. Restat extremus actus huius fabulae, ad quem peragendum opus est Pylade, hoc est tui simili. Nam hanc fiduciam concepi in te, neque quicquam addubito quin sis eum animum praestiturus quem hactenus prae te tulisti. Sed hic in primis opus est profundo silentio, adeo vt nullum habeas tam intimum tibi cui hoc credas arcani. Venissem ipse, sed et longa est via et parum tuta, et arbitror hunc nuncium satis fidum.

Henricus Epphendorpius, quem nosti, nebulo natus ad omnem fucum ac maliciam, excitat nobis hic miras tragoedias; antehac admissus in intimam familiaritatem, quam fatetur sibi fuisse frugiferam. Certe, vt scribit Petrus Mosellanus, primum ex commendatione mea Dux Georgius dedit illi centum florenos, vt perficeret studia sua. Is per multa vagatus, tandem venit Friburgum. Ibi scortis, vino et alea decoxit fortiter, et tantum aeris alieni

1437. 1. S. P. O^1 : M. CONRADO GOCLENIO S. P. O^2 (P. O^2 : D. *Lond.*). 8. est *post* natus *add.* O^2 *perperam.*

had perhaps suggested that he should be compelled to return to Steyn; cf. vol. ii, p. 292.

1437. 7. hunc nuncium] Levinus Algoet (Ep. 1091): cf. ll. 181–2, 220.

8. Epphendorpius] See Ep. 1122 introd.

11. Mosellanus] The letter is not extant. It is mentioned again in ll. 83–4: cf. LB. App. 346, 1736 D.

commendatione mea] See Ep. 1125. 50.

contraxit vt nondum eo redire liceat. Commigrauit Basileam ac nobis sese ingessit, versans interim in publico diuersorio. Nemo hospes me hic inuisebat, quin ille sese ingereret. Quum peterem Constantiam, vltro se ingessit comitem itineris. Fingebat meram familiaritatem, quum tamen aliquid moliretur tragoediae. Etenim iam tum apud Iohannem Botzemium, apud quem tum mea causa humanissime complures dies tractabatur, clam effudit aliquid sui veneni. Et hic ab amicis submonebar quam aliquando parum amice de me loqueretur.

Interim venit Huttenus. Hunc multi quidem Lutherani instigauerunt vt scriberet contra me, sed Epphendorpius instruxit aliquot sycophantiis, et subito Hutteno mei reuerentiam excussit: nam semper Huttenus me fuerat reueritus. Argumenta partim sumpserat ex familiaritate nostra, partim isthic hauserat e tragoedia Alardica et Paschasiana, quae tibi notissima. Hinc sunt illi tituli 'Presbytero Theolo⟨go⟩', 'Presbytero et Scribae', et crimen illud quod minitatur Otho Epphendorpium mihi posse aspergere. Tam vero stultus est vt, quum hic nemo non sentiat illum esse auctorem huius fabulae, tamen demirabatur se cuiquam esse suspectum, quum nemo viueret amantior Erasmi. Nec interim desinebat apud multos voces quasdam effundere, quibus prodebat animum suum. Et volebat vni mihi ignotum esse quod nemo nesciebat. Tandem hic sparsa est quaedam epistola ridicula in me scripta, quae tamen ad me non peruenit.

Vbi Huttenus abisset hinc Milthusium, quo eum Epphendorpius deduxerat, reuersus nunciauit Huttenum nescio quid scribere, fingens se magnopere dolere. Et hoc agebat vt ab amicis extorqueretur pecunia, ne libellus ille prodiret. Mirum autem quibus technis hoc agebat apud me, apud Frobenium, apud Bentium. Botzemum etiam hac gratia euocarat Constantia. Interim Huttenus

16. sese O^1 : se O^2. 20. O^2 : Botzenium O^1. 44. O^2 *Lond.* : Botzemium O^3 : Botzenium O^1.

15. Basileam] See Ep. 1283. 16–19.
18. Constantiam] See Ep. 1315 introd.
21. effudit] Cf. LB. App. 346, 1734 E.
24. Huttenus] See Ep. 1331. 57n.
instigauerunt] Cf. I. 74n.
27. reueritus] Cf. *Spongia*, LB. x. 1635 E = HE. 333, § 41.
29. Alardica] Of this I know nothing. For Alard see Ep. 433.
Paschasiana] In Ep. 674 introd. the person mentioned here is identified with Paschasius Berselius of Liège. But the reference is perhaps to John Pascasius or de Pasca († p. 1532), who was prior of the Carmel at Malines in 1505, when Egmondanus entered it (see a note-book of Bale, Bodleian MS. 73, ff. 19 v°, 109); and who would be likely to support Egmondanus in making 'tragedies' for Erasmus (see Basle MS. Goclenii Epist., f. 3; and cf. Lond. xxi. 56, LB. 856). He is known also as author of a book of spiritual pilgrimage, which had great popularity throughout xvi^c^. See BN. xvi. 458–60, and H. Thurston, *Stations of the Cross*, 1906, pp. 82–92.
tituli] Designations of Erasmus. The first occurs in the title of Hutten's *Expostulatio* (cf. Ep. 1356. 63n), the second in the heading of Ep. 1406.
31. Otho] Ep. 1406. 226–33.
37. epistola ridicula] Erasmus does not seem to be following closely the sequence of events, so that he is perhaps thinking here of the *Iudicium Erasmi Alberi de Spongia* (Ep. 1397 introd.); which, though not printed till later, was probably written soon after the appearance of the *Spongia*, and circulated in ms.—a circumstance which would account for its not reaching Erasmus.
39. Milthusium] See Ep. 1331. 57n.
42. libellus] Hutten's *Expostulatio*: see Ep. 1356. 63n.
43. Bentium] See Ep. 1433. 2n.
44. Botzemum] I find no other trace

miserat exemplar epistolae, sed iam in aliquot exemplaria propagatae. Ego cogitans id quod res erat, extorta pecunia, tamen post edendum libellum etiam virulentiorem, monui amicos ne quid darent. Egebat autem vterque misere, sicut hoc hominum genus solet. Debebat vterque animam. Huttenus hinc iussus est discedere. Milthusi tam erat inuisus omnibus vt, ni abisset, ciues minarentur se perrupturos monasterium Augustinensium, in quo latitabat. Fauore Secretarii media nocte dimissus clanculum, ac fugit Thuregium; quae ciuitas addictissima est doctrinae Zuinglianae: quam Lutherus nunc damnat, incipiens sero meminisse a me toties commendatae modestiae. Et illic paucis diebus latitabat; post aliquot diebus versatus est extra ciuitatem apud sacerdotem quendam. Vbique vero amicos mulctabat pecunia. Tandem demigrauit in insulam lacus Tygurini, vbi mortuus est. Sed ante mortem epistola Huttenica etiam procul mittebatur ad Germanos, quod non possent inuenire typographum. Nec inuenisset, nisi scelerosus Epphendorpius, quum hic ob aes alienum ac suspiciones hominum non posset diutius viuere, sub praetextu quasi peteret thermas Badenses, commigraret Argentoratum. Ibi vix aegre persuasit typographo nihil esse amarulentiae. Et Scotus ille misere inuidebat Frobenio, quemadmodum ferme omnes. Vnde amicitia Frobenii mihi conflauit magnam inuidiam.

Tandem prodiit Expostulatio sycophantae, plena mendaciis, vt quisque in confabulatione suggesserat Luteranus. Ego mox paraueram responsionem, sed adeo clam vt nec Frobenius nec Beatus sciret. Et propemodum decreueram premere; sed instigantibus his emisi. Quum interea frequenter inter nos scriberemus Huttenus et ego, venit vna epistola quae palam prodebat Epphendorpii perfidiam. Itaque quum grauaretur suspicione Epphendorpius, impetrauit epistolam ab Hutteno, qui tum erat Thuregii, quae

46. id *scripsi*: ne *O*. 48. Egebant O^2. 52. , fauore Secretarii media O^1: , fauore Secretarii. Media O^2. 53. ac fugit O^1: aufugit O^2. 73. Epphendorpius *Saxius*: Epphendorpij *O*.

of his coming to Basle in the spring of 1523.

45. epistolae] An anticipation of the *Expostulatio*, sent through Eppendorff in reply to Ep. 1356: see *Spongia*, LB. x. 1633 DE = HE. 333, § 18.

49. animam] Cf. Ep. 1383. 4.

53. Thuregium] See Ep. 1376. 30n.

54. damnat] For Luther's condemnation of the doctrine of the spiritual instead of the corporeal presence of Christ in the Eucharist see LE^2. 728. 14–24 ⟨1523 fin.⟩: in the teaching of the Bohemian Brethren (Pighards), with whom Zwingli agreed on this point—as also with Carlstadt, whom Luther was now vehemently denouncing (LE^2. 770,1, 14 March 1524; cf. Ep. 1432. 56n). On the other hand, in LE^2. 760, 1 Feb. 1524, Luther expresses delighted approval of the progress of the Reformation in Zurich.

55. modestiae] Cf. Ep. 980. 38,9. For other communication between Erasmus and Luther see Ep. 1041. 46n.

57. sacerdotem] Perhaps Conrad Schmid, commendator of Küsnacht, a few miles below Zurich on the E. side of the lake. He had helped Hutten to try a cure at Pfäfers, and Hutten died owing him money: see Zw. E^2. 305, 308, 320.

58. insulam] See Ep. 1389. 74n.

mortuus] See Ep. 1388. 12n.

64. Scotus] See Ep. 1429.

65. inuidebat] Cf. Ep. 1341. 4–5.

69. responsionem] The *Spongia*: see Epp. 1378, 1389.

71. scriberemus] For traces of these letters see Ep. 1356 introd.

74. epistolam] A sentence from this, 'Nemo instigat Huttenum, nec ille sustinet a quoquam instigari', is given in the *Spongia* (LB. x. 1668 B = HE. 333, § 370). It may be dated in July 1523; cf. Ep. 1376. 30n.

testaretur Epphendorpium semper dissuasisse ne quid scriberet in Erasmum. Sed hoc adeo frigide scribebat vt magis grauaret eum quem purgabat. Atque interim Epphendorpius subornabat qui mihi fictis nominibus redderent fucatas epistolas, ex quibus sciebat me suspicaturum quid sibi vellet, nec tamen ⟨ansam⟩ haberem cum illo expostulandi.

Ego dissimulatis his omnibus, in Spongia illum ciuiliter tractaui, quando mentionem illius fieri necessum erat. Affinem scripsi Hutteno : sic enim mihi persuaserat. At Petrus Mosellanus lecta Spongia rescripsit, 'Qui affinis ? quum constet illum esse plebeium '. At tamen Corebothrasonem nostrum offendebat quod dictus esset Achates. Et edita Spongia expostulauit per literas, simulans mirum affectum, quum interim ageret sceleratam fabulam. Et vt perspicias insignem hominis malitiam, ex commendatione mea accepit Basileae quinquaginta aureos. Dicebatur Dux ad me misisse munus regale, quod tamen non perlatum est. Suspicatus sum Epphendorpium intercepisse. Nam fingebat suum famulum perisse in itinere. Hoc praestruebat, si forte rescissem ad me missam pecuniam. Nondum quid sit, certum potui cognoscere. Hoc vnum scio, nihil illo esse sceleratius. Habet vbique suos exploratores iuratos, ne quid agatur quod illum fugiat.

Iudicia Melanchthonis de Hutteno et Epphendorpio misi Nicolao Buscoducensi. Vide vt te serues integrum ab hac factione. Metuo cruentum exitum. Si nouissem ingenia ac perfidias Germanorum, citius migrassem ad Turcas quam huc. De Capitone vehementer suspicor, quod deceptus fumis Epphendorpii comunicarit illi nostra arcana. Nam sic purgat sese vt auxerit suspicionem. Hoc erat consilium Lutheranorum, vt me minis absterrerent ne quid scriberem in Lutherum : nam hoc sparserat Iohannes Faber. At nunc Lutherus scribit in se ipsum, videns rem alio vergere quam putarat, et exoriri populum non Euangelicum sed diabolicum, cum interitu omnium bonorum studiorum.

Verum hisce de rebus iam plus satis. Certum est hinc aliquo demigrare. In Galliam inuitor, mirifico studio magnisque promissis. Sed terret hoc ver, quod vereor ne pariat cruentam stragem Gallis : adeo est implacabilis Caesaris animus, cui penitus infixum est τὸ Plus vltra. Pontifex fauet, et qui apud Pontificem valent plurimum. Sed vito gladiatoriam harenam. Et non video quid

79. *Ante* haberem *liquet deesse aliquid* : caussam *coni. O*, ansam *Böcking* (*HE.* 362). 95. agatur O^3 : agat O^1, *Lond.*

---

81. ciuiliter] *Spongia*, LB. x. 1632 CD, 1634 B = HE. 333, §§ 4–6, 25.
82. Affinem] ibid. 1634 B ; § 25.
86. Achates] ibid. 1636 A ; § 50.
literas] Not extant.
90. munus regale] I find no other trace of this. There is no reason to connect it with the cup sent in 1526–7.
91. intercepisse] See Ep. 1313 introd.
famulum] Cf. Ep. 1325. 6–7.
96. Melanchthonis] See Epp. 1356. 63n, 1384. 53n ; and cf. Epp. 1432. 56, 1496. 27n, and ll. 168–71 *infra*.
97. Buscoducensi] See Ep. 616. 14n.
98. Germanorum] Cf. Ep. 1388. 21–2.
99. Capitone] The beginning of his breach with Erasmus is marked by Ep. 1374 : for its development see Epp. 1459, 1485, 1496. But cf. Ep. 1429. 18–19.
100. comunicarit] Cf. Ep. 1496. 118.
103. Faber] No doubt in consequence of Ep. 1397. 14–15.
104. Lutherus] Cf. Ep. 1432. 56n.
109. stragem Gallis] Cf. Ep. 1430. 5n.
111. Plus vltra] See Ep. 411. 8n.

mihi tutum esse possit, vbi regnat Aleander, quantumuis dissimulat. Cuperem hyemem agere Pataiui ac Venetiae. Sed illinc auocarer Romam. Haerebimus hic ad octo dies, deinde statuemus. Interea apparebit quo se res inclinent.

Quum autem subinde pericliter de vita, superest vt tibi amicorum sincerissimo commendem id quod habeo charissimum, memoriam mei, quam suspicor multis calumniis fore obnoxiam. Ita totius vitae meae Compendium tibi mitto, hoc est ἰλιάδα κακῶν: nihil enim vnquam me natum est infelicius. Sed fortasse futuri sunt qui multa affingent: τοῦτο καλῶς ἔσται. Tamen si quid mihi contingat humanitus, volo vt quadringenti floreni aurei sint tui; trecenti Renenses cedant Iacobo Ceratino; philippici centum triginta Melchiori Viandulo; quinquaginta floreni aurei et quadraginta sex Renenses cum dimidiato Cornelio Grapheo, quem suspicor egere, virum dignum meliore fortuna. De reliquis, hoc est de vasis et anulis, nondum statui, sed scribam breui. Haec oportet te clam habere, adeo vt nulli mortalium committas, ne is cui tu credideris, habeat alterum cui tantum credat quantum ipsi creditum est, et ita res permanet ad plures. Id fieret duplici incommodo. Primum inuaderent pecuniam veteres mei sodales, vt sunt illorum mores auidi. Deinde si mihi opus fuerit ista pecunia ante mortem (vt fortassis erit, nam video miras rerum vices), tum contristarentur hi quos sua spes esset frustrata. Nunc et tutius erit, et beneficium erit gratius quod praeter spem obtigerit. Et tamen aduersus harpyas, si forte olfecerint praedam, muniam te syngrapha, quam proferas post mortem meam, si res postulet. Et tamen ea nihil valebit nisi me mortuo. Vide quam tibi fidam. Posses enim me fallere; sed nihil tale metuo.

Rogabis quid officii a vobis postulem. Non onerabo psalteriis et anniuersariis, sed obnixe rogo vt inter vos partiti operas, omnes lucubrationes meas euoluatis, et in ordinem digestas et emendatas

117. NOTA BENE *ante* Quum *add.* O^2: *om. Lond.* 132. vt *scripsi*: & *O.*

---

113. Aleander] For his relations with Erasmus in recent years see Epp. 1165, 1195, 1256, 1281.

117. pericliter] From his repeated attacks of stone (cf. Epp. 1456. 2–3, 1458. 16): not from designs against his life.

121. infelicius] Cf. Ep. 1102. 6n.

multa affingent] Erasmus seems to have expected that his terse abstract in the *Compendium Vitae* would be worked up by others (cf. ll. 212–16) into a formal biography such as he had himself composed for More, and for Vitrarius and Colet (Epp. 999, 1211), or Beatus Rhenanus for Geiler (BRE. 16). In IV, and more briefly in III, both in vol. i, Beatus fulfilled this expectation.

124. Ceratino] See Ep. 622. 31n.

125. Viandulo] See Ep. 1237. 41n.

126. Grapheo] See Ep. 1087. 355n.

127. vasis et anulis] A list of Erasmus' property in these kinds drawn up by G. Cognatus, 10 April 1534 (Basle MS. C. VIa. 71) is printed by L. Sieber, *Mobiliar des Erasmus*, 1891.

132. sodales] The authorities at Steyn.

141. psalte iis] For the practice of reciting the Psalter once, or many times, for a person deceased the Rev. H. A. Wilson kindly directs me to the Customaries of St. Augustine's, Canterbury, and St. Peter's, Westminster, ed. E. M. Thompson for the Henry Bradshaw Society, xxiii, 1902, and xxviii, 1904, *s.v.* Psalter: also to J W. Clark's *Observances of Barnwell*, 1897, pp. 216–21.

143. lucubrationes] Erasmus' care for this project is shown by the detailed plan which he inserted in the second edition of *Cat. Luc.*, composed later in the year (I, pp. 38–42; cf. l. 211 *infra*). In his will of 22 Jan. 1527 (ed. L. Sieber, 1889) he made definite provision for

committatis Frobenio excudendas. Hoc sciebam te tua sponte facturum pro tua erga me pietate. Ducatos omnes velim committas Leuino nostro, si modo videbitur huc tuto peruenturus; in zona insuat, quemadmodum Hilarius. Quod si quid accidat tibi me viuo, quod omen auertant superi, concerpes syngrapham, et pecuniam trades Dorpio, aut Aegidio Buslidio, aut D. Martino hospiti meo, aut si quem habes amicum magis fidum. Non hortabor te, mi Gocleni, vt huic affectui vere paterno in te respondeas, qui iam filii pietatem vbique praestiteris. De his quae relinquam alibi, cognosces ex aliis quid statuerim. Nam et in his tui meminero; certus me quicquid est hoc beneficii, penes hominem memorem et gratum collocaturum.

Iussi vt de mea pecunia numeres Ceratino florenos aureos 25. Id si factum est, Graphei summam sarciam ex ea pecunia quae est Antwerpiae. Scribam Petro Aegidio vt tibi numeret illos 25, si tu iam Ceratino numerasti; si non numerasti, numeret ille, aut tu de pecunia Petri Aegidii.

Vellem te committere iuueni cuipiam vt relegat Adagia postremae editionis cum collatione penultimae. Nam Michael Bentius multa deprauauit sua diligentia. Ex οἴῳ soli semper fecit οἴῳ. Et contulit quaedam loca a me citata ex Graeco Homero ab Aldo excuso, item ex Cicerone Aldino, quum Aldina sunt deprauatissima. Loca quae notarit iuuenis, velim expendi per te, quum erit ocium.

De statu meo, scias eum esse satis perplexum. Hic mihi res est cum deploratis ac plane furiis, posteaquam Huttenus semel fregit glaciem, insaniens in me. Damnat Lutherus factum, sed Melanchthon mire odit Huttenum. Et isti stolidi iactant quasi bellum facinus. Buschius nescio quid cudebat in me; sed a Melanchthone cohibitus est. Si peto Italiam, sequentur me sexcentis libellis furiosi Euangelici, clamitantes me praeda corruptum defecisse ab Euangelio; quum istud Euangelium nunquam sim professus. Si peto Galliam, quae miro affectu est in me, calumniabuntur me confugisse ad hostem Caesaris; et subodoror regiam aulam ὑπολουθερίζειν.

---

the undertaking, and directed the distribution of twenty presentation copies.

147. Hilarius] Bertulphus; see Ep. 1257. 13n.

149. Martino] Davidts; see Epp. 532. 32n, 1254, 1258.

155. Ceratino] He was now at Brussels, as tutor to the children of Gilles Busleiden; see Ep. 1461. 4. The payment was perhaps for his work upon Craston (Ep. 1460).

160. postremae editionis] of Jan. 1523.

161. penultimae] of Oct. 1520, which was corrected by Bentius; see Ep. 1433. 2n.

162. οἴῳ] In *Adag.* 1253, where Hom. *Od.* 10. 494,5 is quoted. In the Froben edition of 1517–18 οἴῳ is given correctly: but Bentius' lapse in Oct. 1520 is reproduced in all the later Froben editions down to 1540. Lower down in the same adage Οἶος is given wrongly even in 1517–18; and remains similarly uncorrected.

164. Aldina] An autograph paper by Erasmus, apparently an order for books (Basle MS. A. IX. 56), perhaps of 1525–6, shows that in spite of this condemnation he was ready to buy the Aldine editions. The order includes their Cic. *Att.*, Aristotle (now in Wells Cathedral Library), Galen, Aesop, 'et alia omnia que impressit Aldus intra hos quatuor annos proximos'. See also Ep. 629.

168. Melanchthon] See Epp. 1356. 63n, 1384. 53n.

170. Buschius] Cf. Ep. 1383. 31n.

172. praeda corruptum] Cf. Ep. 1435. 16.

175. ad hostem] Cf. Ep. 1408. 20n.

ὑπολουθερίζειν] For the liberal sympathies of the French Court at this time cf. Epp. 925. 13n, 1407. 92, 118nn.

In Brabantia scis quibus monstris datus sit gladius. Breui scies quid statuerim. Rex per literas credentiales significauit sibi esse in animo instituere nouum collegium trilingue Lutetiae. Eam praefecturam mihi obtulit, cum ingenti salario. Si recipio me in Galliam, et datur occasio commendandi tui, significabo tibi. Et tu interim scribes per Leuinum quid habeas animi erga Galliam. Et interea dum Leuinus abest in Anglia, scribes per alium tribus verbis an ille bona fide reddiderit literas.

In literis scribendis eris cautissimus; nam intercipiuntur omnia, et Epphendorpius nusquam non habet suos corycaeos. Celabis tamen quod de illo scripsi, nec effuties nisi apud amicos eximios. Dorpius, vt videtur, mussat. Est aliquid monstri quod alitur apud theologos, et ille natura timidus est. Scripsi D. Decano et Aegidio Buslidio in commendationem tui. Carolus Harstus apud me viuit famuli loco. Nam videtur fidus amicus. Nec video quo modo sese explicet e labyrintho τοῦ γάμου, vt causam video. Hilarius mihi gratissimus est. Houius agit Romae, nunc demum amans mei. Hic me suis moribus intractabilibus pene adegerat ad insaniam. Nec illo multo commodior fuit Leuinus. Vterque tamen magno suo bono fuit apud me. Houium solum Erasmi nomen alit Romae. Leuinus pulchre profecit in literis potius quam in moribus. Cui tamen benefaciam, quanquam nolim illum quicquam harum rerum scire [Leuinum], nec omnino vllum mortalium praeter nos duos. De fide nihil dubito; tamen ob casus inexpectatos expedierit vt per Leuinum mittas syngrapham, qua testeris syngrapham illam de pecuniis distribuendis nihil valere me viuo, sed ob certas causas id esse confictum.

Quum haec scripsissem, reddidit Frobenius binas abs te literas. Risi nostrum Egmondanum: plane morionem agit. Nondum ex te scire potui an receperis literas quas misi per Antonium Minoritam. Nam is coepit mihi esse suspectus, posteaquam aiebat se velle inuisere Paschasium. Ne temere scribas per quemlibet. Nam Epphendorpius est Argentorati, et per suos corycaeos omnes literas intercipit, homo ad omne scelus natus. Bene vale.

Basileae. Sabbato post Pascha.

Augebo Catalogum operum meorum; ex hoc quoque multa colligentur. Scripsit ad me Gerardus Nouiomagus quosdam meditari vitam Erasmi, partim carmine, partim oratione. Ipse cupiebat instrui secreto; sed non ausus sum mittere. Si contingat cum illo

176. monstris] Cf. Ep. 1408. 18n.
182. in Anglia] Cf. Epp. 1430. 20–21, 1452. 47–8.
184. intercipiuntur] Cf. l. 91n.
185. corycaeos] Cf. Ep. 1236. 114n.
187. Dorpius] Cf. Ep. 1545. n.
188. Scripsi] Ep. 1435. The letter to Busleiden is not extant; but the answer (Ep. 1461) gives some idea of its contents. The Dean of Mechlin, Jo. Robbyns (Ep. 805), with Gilles Busleiden (Ep. 686) had great weight in the management of the Collegium trilingue.
189. Harstus] See Ep. 1215. He did not in fact marry till Jan. 1527.
192. Houius] Cf. Ep. 1424. 7.
196. in literis] Cf. Ep. 1470. 33–4.
199. fide] *sc.* tua.
205. literas] Ep. 1388.
Antonium] See Ep. 1388. 18n.
207. Paschasium] Cf. l. 29n.
211. Augebo Catalogum] The date at which this second edition of *Cat. Luc.* (I), Sept. 1524, was undertaken, may be inferred from the mention in it of Ep. 1460 (p. 39. 29).
214. mittere] Perhaps cf. Ep. 1436.

colloqui poteris illi communicare. Nec tamen expedit aliquid tentare de vita, nisi res ipsa vrgeat. Sed his de rebus fortassis alias aut etiam coram.

Haec vbi scripsissem, venit Berckman onustus mendaciis. Scio quam sit difficile continere arcanum; tamen vni tibi credo omnia. Celebraui Viandulum nostrum; Liuinus exhibebit libellum. Hortare Ceratinum vt si quando relegat auctorem, annotet aliqua. Fauendum est Frobenio; ego non possum illi semper adesse. Et eius causa grauor magna inuidia. Nosti quam sint figuli. Rursum vale.

M. Conrado Goclenio. Louanii.

[1418]1438. From Clement VII.

Vatican Archives MSS. ($\alpha\beta\gamma$). Rome.
Vatican Library MS. (δ). 3 April 1524.
Louvain MS. (ϵ).

[Of this letter there are four MSS. in the Vatican Archives; firstly Sadoleto's autograph minute (α), and secondly a contemporary copy by a secretary, which evidently was official (β), both in the same volume, Arm. 44, vol. 9, ff. 23 and 19; also two xvii^c^. copies, Miscell. Arm. 1, vol. 17, f. 40, following β, and Arm. 32, vol. 1, f. 257 (γ)—a slightly more cautious form which may represent the letter actually sent. Besides these the Vatican Library has two ms. copies: one (Lat. 9064, f. 346) contemporary, following β, but incomplete, ending at *doctrinam tuam* (ll. 11–12), and the other (δ: Barb. Lat. 1499, f. 299 v°, printed by G. Brom, *Archivalia in Italië* ii, 1911, p. 350) of xvii^c^, perhaps by the same hand as γ. An introductory note almost identical for γ and δ, gives as the source: 'Ex ipsarum minuta reposita inter scripturas quondam domini Blosii, olim secretarii apostolici, quae conseruantur in secretaria apostolica domestica apud d. Caesarem Glorierium (Glorerium δ) secretarium' (cf. Ep. 831. 75n). See also Ep. 1506 introd. The letter was first printed by P. Balan, *Monumenta Reform. Lutheranae*, 1884, p. 324, from γ; and then again in his *Mon. saec. xvi hist. illustrantia*, 1885, p. 10, from α, which he seems to have discovered in the interval.

In addition to the manuscripts mentioned above, the volume in the Vatican Archives which contains α and β, has also an autograph minute by Sadoleto and a contemporary official copy (ff. 20, 21) of a longer form of the same letter, with the same sentiments but ampler verbiage. As it lacks dates, this form presumably was discarded in favour of α; and so the differences, which are unimportant, need not be recorded here. It is printed in Balan's second volume, p. 12.

There seems to have been some delay in the dispatch or delivery of this letter; for it is first mentioned by Erasmus in Epp. 1466,7 of 21 July, not having appeared in Ep. 1452, 3 June, of which Ep. 1466 is largely a repetition. News of it had reached Porrentruy by 21 July (Ep. 1468. 24–5), in a letter of Erasmus which may have been of the same date as Ep. 1456, 20 June.

Besides these documents at the Vatican, a MS. of the letter (ϵ) exists on Erasmus' side: among Cranevelt's papers at Louvain (Cran. E.), with a date at the end of the month. The MS., which is not free from blunders, is contemporary, by a rather childish hand, evidently (cf. Ep. 1546) of one of Erasmus' servant-pupils. As it preserves the customary heading as well as the usual formal phrases in full, and

224. M. . . . Louanii *om.* O^3.

220. Viandulum] See Ep. 1427.
221. Ceratinum] For his work at this time see Ep. 1460.
222. Frobenio] For Erasmus' support of him cf. Epp. 795. 1–6, 796. 7–9, 1341. 2–14.
223. inuidia] Cf. l. 66 and Ep. 1466. 56. The other printers of Basle probably resented his action in confining his books exclusively to Froben; cf. Ep. 1531. 30–5. For a case in which it is possible that he dealt with Cratander (Ep. 1374. 109n) see Ep. 1010 introd.; and, for competition between the printers, Ep. 1514. 21–2.
figuli] Cf. Ep. 1341. 4–5, and ll. 4–5 *supra*; also Epp. 1496. 186, 1528. 52, 1531. 34–5.

finally an address ' a tergo ', it was no doubt copied, for Cranevelt's benefit, from the letter which Erasmus actually received. The month-date of Ep. 1443[a] corroborates that of ε; and thus the Louvain MS. may represent a duplicate of the original letter, sent by another messenger and at a later date. I have therefore given precedence to Sadoleto's minute. The sigla are so various that it is necessary to record them in full.]

ERASMO.

DILECTE fili, etc. Ex litteris tuis et ex eo libro quem ad nos in Apostolorum Acta conscriptum misisti, facile perspeximus tuam erga nos obseruantiam coniunctam pari beniuolentia: spemque magnam coepimus te, quem Deus omnipotens doctrinae ornamentis insignem esse voluisset, pro eiusdem Dei causa arma sumpturum, quae essent tuo tanto ingenio et ei pietati quam profiteris consentanea. Sic enim etiam ad nos multis ex locis afferebatur tibi ita agere in animo esse, iamque susceptum vel potius institutum quoddam opus, quo multorum praue sentientium erroribus patefaciendis tuae scientiae lumen accederet: quod nobis fuit auditu iucundissimum. Magni enim semper fecimus litteras et doctrinam tuam; inque hac sententia et nostro paterno animo erga te, siue in hanc Vrbem te contuleris, siue constiteris alibi vspiam, vbicunque certe fueris, nos intelliges manere constantes. Itaque et quod ad te ab obtrectationibus liberandum attinet, interposuimus auctoritatem nostram; et quoniam non est nostri neque iudicii neque animi, tuam virtutem et eam quam in nos demonstras huius egregii voluminis dicatione optimam voluntatem irremuneratam relinquere, mandauimus dilecto filio Laurentio tituli Sancte Anastasie presbytero cardinali Campegio, nostro et Apostolice Sedis de latere Legato, vt is tibi nostro nomine quoddam munusculum deferret, ex quo nunc quidem, vt arbitramur, quieti tuae aliquantum consulatur. Mox vero honesta nobis occasione oblata, consuletur etiam dignitati. Quod vt promptius et maiore etiam tuo merito facere debeamus, tuum erit in Dei gratiam ac nostram et leuamentum laboris nostri, eos qui a sensu verae pietatis auersi sunt, corrigere, nobiscum vna, et docendo et monendo et scribendo, vt et nos beniuolentia tua et Christiana res doctrina eruditioneque perfrui possit.

Datum Romae etc. iii[a]. Aprilis 1524 etc. Anno primo.

Sad⟨oletus⟩ fecit.

Dilecto filio Desiderio Erasmo Roterodamo, sacrae theologiae professori.

TIT. ERASMO αβδ: *om.* γ: CLEMENS PAPA VII ε. 1. etc. *add.* βγδ: salutem et apostolicam benedictionem ε. tuis literis ε. 4. cepimus β. 7. enim *om.* ε. 10. auditu fuit ε. 11. fecimus semper ε. 14. manere αβγδ: esse ε. 16. neque *post* nostri *om.* ε. 19. dilecto . . . 21. Legato βγδε (tituli *om.* ε. 20. Cōpegio ε. βε: sedis apostolicae γδ): dil. fi. Lauren. Campegio leg. &c. α. 21. quoddam . . . 24. dignitati αβ (aliquantum *add.* α, *post conscriptam epistolam*: *om.* β): nunc quidem interim quoddam munusculum deferret, dum honesta nobis occasione oblata aliquo modo dignitati tuae consulatur γδ: quoddam munusculum differret. Mox honesta nobis occasione oblata etiam tuae consuletur dignitati ε. 24. maiori ε. 25. et αβγδ: ac ε. 27. mouendo ε. 29. etc. . . . 1524 αβγδ: apud sanctum Petrum sub anulo piscatoris vltima die aprilis M.D.xxiiii ε. etc. α: *om.* βγδ: pontificatus nostri ε. anno primo αβε: *om.* γδ. 30. Sad. fecit *add.* β: Duplicatum et immutatum vt supra. Ia. Sad. γδ: *om.* α: Ia. Sadoletus ε. 31. Dilecto . . . 32. professori *add.* ε,

15. interposuimus] Cf. Ep. 1431. 13n. 21. munusculum] 200 florins; see p. 389.

1439. From William Budaeus.

Budaei Epistolae, 1531, graec. f. 24 (a). Paris.
Id., 1540, p. 131 (b). 11 April ⟨1524⟩.
Id., 1574, p. 173 (c).

[For the sources of this letter and Ep. 1446 see Ep. 1011. The earliest is BE[3]. (a); then the volume edited by Plancius (b), with the approval and assistance of Budaeus, who died in the same year; and finally Pichonius' text and translation of 1574 (c). The Basle edition of Budaeus' *Opera*, 1557, reprints a, with a few negligible lapses and corrections of obvious misprints.
The year-date can be assigned from the contents; for M. Delaruelle notes (BE[4]. 147) that no other year will fit with Francis' movements mentioned in l. 6n.]

G. BVDAEVS ERASMO S.

Literas tuas et Cantiunculae nuper accepi, longo interuallo postquam a vobis erant datae; erat enim dies subscriptus ad quintumdecimum Cal. Ianuarii. Quibus equidem ipsis protinus respondissem, si in comitatu Principis fuisse mihi contigisset, hominemque habere cui literas committerem.

Ἀλλὰ μὴν ὁ Βασιλεὺς πρώην ἡμῖν νυκτὸς ἤδη πολὺ προηκούσης ἐπέστη, καίπερ τῇ προτεραίᾳ οὐκ ἐπίδοξος ὢν ἡμῶν οὐδενὶ τῶν δώδεκα ἡμερῶν ἐλθεῖν· ὁ αὐτὸς αὖ ἐνθένδε χθὲς παραλόγως, τό γε καθῆκον εἰς ἐμέ, ἀπεληλυθώς. Τούτῳ μὲν οὖν ἐγὼ ἐπιδημοῦντι περὶ ἄλλου του ἐτύγχανον κοινολογησάμενος (καιροῦ γὰρ ἐτετυχήκειν εὐκαίρου ἐν τῇ παραδόξῳ αὐτοῦ ἐπιδημίᾳ), οὐδενὸς μὲν ἀκροωμένου καὶ πάντων τῶν παρόντων πόρρω μεθεστηκότω. Ἐνδεδωκότος οὖν τούτου ἀκρόασίν μοι ἐκτενῶς, τῶν γραμμάτων μνησθῆναι ἐπεβαλόμην ὧν πρὸς Ἐράσμου ὑπογύως ἦν κεκομισμένος. Ὁ δ' οὐκ ἔφθη ἀκούσας μου τὸν πρῶτον λόγον, καὶ ἐπύθετο, "Πότερον" ἔφη "καὶ πότε ἐκεῖνον τὸν ἄνδρα προσδοκῶμεν;" Ἔνθα δὴ ἐγὼ αἰτιώμενος τὸ καὶ τό, ἐφ' οἷς οὐκ ἠδυνήθης πω παρασκευάσασθαι τὰ περὶ ἀφίξεως, πάντως σε ἐλεύσεσθαι ὑπεσχόμην κατὰ τὸν πρῶτον ἐγχωρήσοντα καιρόν· ἣν δὴ ὑπόσχεσιν ἐμήν, ὦ δαιμόνιε, ὅπως ἐπιτελέσεις ὅτι τάχιστα, ἵν' ἤδη παύσωμαι ταύτης ὑπεύθυνος ὤν. Ἐγὼ μὲν δὴ ὑπείληφά σε νυνὶ ταλαντευόμενόν τε τῇ γνώμῃ καὶ τῇδε κἀκεῖσε ἐπαμφοτερίζοντα, ἀναβολὰς ταύτας ἀναβάλλεσθαι ἀγχίνως τε καὶ νουνεχόντως. Καὶ δὴ καὶ ἐς τὸ αὐτό σοι οἶμαι τὸ πρᾶγμα καθέστηκεν ἀνθρώπῳ τοῦ λύκου δραξαμένῳ ἐκ τῶν ὤτων, ὥς φησιν ἡ παροιμία.

TIT. G. *add.* b: GVLIELMVS c. 19. ὦ δαιμόνιε *add.* b. 20. ἐπιτελέσῃς c.

1. Literas tuas] Not extant: evidently it accompanied Ep. 1403. For Cantiuncula's interest in the negotiations see Ep. 1375.

6. πρώην] The itinerary in *Actes de François I[er]*, viii, 1905, p. 442, gives 7–8 April for this unexpected visit of Francis to Paris; but the only authority is the *Journal d'un bourgeois de Paris*, which has the contradictory date 'lundi septiesme avril après Pasques', 7 April 1524 being, as M. Bourrilly points out in his edition, 1910, p. 183n, a Thursday. Budaeus' statement here would make the visit 9–10 April; but in the face of contrary evidence, this cannot be accepted as conclusive, since the letter may have been delayed a day or two after it was written, and the month-date only affixed when it was actually sent off.

13. τῶν γραμμάτων] Ep. 1403.

Ἐπεὶ τοίνυν εὐλαβουμένῳ σύ γ' ἔοικας, καὶ δεδιότι μή πως τὰ μετρίως μὲν αὖθι βεβαίως δὲ καθεστῶτά σοι μετοικήσαντός σου οἴχηται, ἅμα δὲ τάχα καὶ τόδε δέδοικας, μὴ καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς παρ' ἡμῶν οὐ κατὰ γνώμην ἀπαντήσῃ ἀφικομένῳ, ἐμὸν δὴ ἔργον εἶναι ἥγημαι ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ ὥσπερ τινὶ συγγραφῇ τὸ μέλλον ἀσφαλίζεσθαι, εἴ γε ἀξιόπιστόν με ἐγγυητὴν εἶναι νομίζεις τοῦ συγκειμένου πράγματος. Σαφῶς οὖν καὶ διῃρημένως τοῦτό σοι προσδιορίζειν αὐτὸς οὐκ ὀκνήσαιμ' ἄν. Ἴσθι τοίνυν, ὦ φίλε, ἡτοιμασμένην σοι καὶ παρακατατεθεῖσαν ἱερωσύνην ῥητήν, ἔνδοξόν τε καὶ αὐτάρκη σοι πρόσοδον χορηγήσουσαν, εἰς πεντακοσίους που στατῆρας τῶν ἡλιοχαράκτων, καὶ μικρόν τι προσέτι· ἔσται δὲ τοῦτό σοι ἠσφαλισμένον ἐν πόλει γνωρίμῳ τε καὶ εὐθέτῳ ἡσυχίαν ἄξοντι. Ὅπως οὖν, ὦ δαιμόνιε, μηκέτι ἡμέραν ἐξ ἡμέρας διαναβαλλόμενος τηλικαύτην παρῇς ἀφορμήν· πέρα γὰρ τοῦ δέοντος ἀκριβολογεῖσθαι οὐκ ἐν ἐπαίνῳ τιθείην ἂν ἔγωγε. Κακῶς γοῦν καὶ ἀνοήτως δόξεις περὶ μὲν τῶν σῶν βεβουλεῦσθαι, σκαιῶς δέ τε καὶ ἀγνωμόνως τοιούτῳ τε καὶ τοσούτῳ Βασιλεῖ προσενηνέχθαι. Αἰτίαν ὑφέξεις δήπου ὑπὸ τῶν ἀστείων ἀνθρώπων καὶ χαριεντιζομένων, ὡς ἐνδοῦσαν ἑαυτὴν τὴν τύχην ἀπειροκάλως διωσάμενος. Τίς γάρ τοι, ὦ πρὸς τῆς εὐλαβείας αὐτῆς, τίς τῶν ἐπιεικῶν ἐστὶν ἀνθρώπων, ὅστις ὀκνητέον ἔτι σοι εἶναι εἰσηγήσεται, ἐμοῦγε διισχυριζομένου ἅπαν σοὶ τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τῶν εὔνων σοι διαπεπράχθαι, καὶ δὴ καὶ ἐν ἀσφαλεῖ καὶ πιστῷ ἀποκεῖσθαι, καὶ οἷα δὴ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης προνοίας, οὐδεμίαν παρεῖσθαι ὑφ' ἡμῶν προφυλακὴν τῆς τ' ἀπὸ τύχης ἐπηρείας καὶ κακουργίας τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ μὴν ἐγὼ οὐ μέγα φρονῶν ἄλλως ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν τοῖς ἐμοῖς, ὅμως τουδὶ τοῦ ἐγγυήματος ἄγαν ἀξιόχρεως εἶναί μοι δοκῶ. Σύνοισθα δέ τοι σύ γ' ἐμοὶ οὐ πάνυ τι τὰ προτοῦ ἐνοχλήσαντί σοι ὑπὲρ τῆς προκλήσεως ἣν πρότερόν σε προυκαλοῦντο, συμβουλὴν δὲ τὴν ἐμὴν καὶ γνώμην μετέωρον ἀεὶ ἀνασχόντι, ἕως δὴ τὰ τῆς ἀσφαλείας σοι οὐκ ἀποχρώντως ἐδόκει μοι καταστῆναι. Κατὰ χώραν γοῦν μένειν συνηξίουν σοι, ἐλπίδος γε λαμπρᾶς προκειμένης ἀκμὴν μᾶλλον ἢ κατηγγυημένης καὶ ἐν ἀσφαλεῖ κειμένης· ἑώρων γάρ τοι τότε τῶν περὶ τὰ σὰ συγγράμματα εἰκότως σπουδαζόντων, τοὺς μὲν ταύτην τὴν πραγματείαν ἀνελομένους, τοὺς δ' ἐπισπεύδοντάς τε καὶ τούτοις συνάρασθαι τοῦ ἔργου ἐφιεμένους, ὅπως Ἔρασμον τὸν πάνυ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐφέλξοιντο, τὸν τὰ σπουδαῖα δῆθεν τῶν μαθημάτων καλῶς τίθεσθαι διὰ σπουδῆς ἔχοντα τῆς τε μεγίστης καὶ ἐπιτυχεστάτης, ἐν βραχεῖ δὲ δὴ καὶ τὴν ἐπηνωρθωμένην θεολογίαν εἰς τὴν Κελτικὴν εἰσοικιοῦντα, καὶ δὴ καὶ παρευδοκιμήσοντα δήπου τὴν οἴησιν τῶν σεμνολόγων τουτωνὶ τῶν περὶ ταύτην ὑπερωφρυωμένως ἐσχολακότων.

Τοῦτο δὲ ἰδὼν ἐγὼ ἐῴκειν ἡσυχίαν ἄγοντι, οὐ συνεξετάζων

27. b: μετοιχήσαντός a. 31. εἴ γε a: σὺ γὰρ οἶμαι b. 32. c: διειρημένως a. 33. αὐτὸς *add.* b. 36. τι a: τε c. 41. b: ἀνοήθως a. 43. αἰτίαν a: αἰτίαν θ' b. 45. τοι a: ἤδη b. 50. τῶν c: τῆς a. 51. ὑπάρχουσι c. 52. ἐμοῖς b: ἐμοὶ a. b: εἶναι a. 54. σε *add.* b.

34. ἱερωσύνην] The treasurership at Tours; see Epp. 1434. 19n, 1446. 53.

ἐμαυτὸν τοῖς τε διαρρήδην σε ἐξαιτουμένοις καὶ τόνδε δι' εὐχῆς τὸν νεωτερισμὸν ἔχουσι. Τότε γε μὴν πρῶτον ἅψασθαι τοῦ πράγματος ἄντικρυς ὑπηρξάμην, ὅτε ἀποτεταγμένον σοι τὸ γέρας εἶναι καὶ ἀφωρισμένον ἔγνων ἀξιοπίστως, αὐτίκα δὴ μάλα δοθησόμενον ἐπειδὰν εἰσαφικῇ. Ἔγνων δ' αὖ τοῦτο παρὰ τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ αὐτήκοος γενόμενος, τοῦτό σοι τὸ πρᾶγμα πιστώσασθαι κελεύοντος, ὅπου ἂν τύχω αἰτίας ἢ ἀφορμῆς. Εἰ μὲν οὖν οὐ παντάπασι δυσαποσπάστως ἔχεις τῆς εἰθισμένης αὖθι διαίτης, καὶ τὴν ἡμεδαπὴν δὴ ὑπολαμβάνεις οὐκ ἀνεπιτήδειόν σοι ἐμφιλοσοφεῖν—οὐ γάρ σοι ἀγνώς ἐστιν πάλαι ἐπιχωριάσαντι—, ἴσθι τὸν Βασιλέα ἀποδεξόμενος σὺ τῆς τ' ἄγαν πραότητος καὶ περιττῆς εὐφυίας, οὐδενὸς δ' ἀκρατῆ εὑρήσων αὐτὸν πλὴν ἐλευθεριότητος.

Facito vt sim certior si ad te haec epistola peruenerit, primo quoque tempore, hominemque eximium Cantiunculam, tuique nominis apprime studiosum, verbis meis salutato.

Parisiis tertio idus Aprilis.

1440. To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 277. | Basle.
O². p. 179 : Lond. xxx. 35 : LB. 677. | 14 April 1524.

[The year-date is confirmed by the Amerbach letter quoted in l. 4n ; the year-date of which can be supplied without question from its contents. For the forms of heading and address see Ep. 1085 introd.]

S. Doleo tibi rem esse cum podagra. Si Luciano credimus, solent hoc tempore huius deae mystae redire ad suas cantiones. Hoc magis irascor morbo tuo, quod nos priuat dulcissimis tuis litteris. Nos aliquot dies expatiamur in Burgundiam, abstersuri situm quem diutino otio latebrisque contraximus. Expectamus quid isthic agatur, si quid tamen agitur.

Qui has reddit, praedicat sibi nescio quid affinitatis tecum intercedere. Alioqui non eram scripturus. Bene vale, vir optime.

Basileae. Postrid. Id. April. Anno 1524.

Erasmus Rot.

Ornatissimo D. Bilibaldo Pirckheimero, Caesareae maiestatis consiliario.

1439. 70. c : νεωρισμὸν a. 78. ἐστι c. 1440. 1. S. *P* : ERASMVS BILIBALDO SVO S.P. *O²*. 7. reddet *LB.*, *per lapsum*. 10. Erasmus . . . 12. consiliario *om.O²*.

1440. 1. Luciano] *Trag.* 42–4.

2. hoc tempore] In the spring.

4. in Burgundiam] A visit to Porrentruy and Besançon, begun shortly after this date : cf. a letter of Basil to Boniface Amerbach, 18 April ⟨1524⟩ (Basle MS. G. II. 13. 135), 'D. Erasmus animi oblectandi causa Brunnentrudt concessit'. His route perhaps lay through Mariastein (cf. *Peregrinatio religionis ergo*, first printed in Feb. 1526 : LB. i. 775 A–776 B) and Lützel (cf. Ep. 1447). After a day (probably two nights) at Porrentruy with the Bp. of Basle, Erasmus rode on, through Clerval, to Besançon ; where he spent more than a week. He promised to stay with the Bp. again on his way back, but it is not clear that he did so.

The outing, which was a spring holiday, is described in detail in Ep. 1610, with further information in Ep. 1679 and Lond. xxi. 10, LB. 933 ; and there are echoes of his visits in Epp. 1452, 1456, 1464, 1466, 1468, 1510, 1533, 1534. I cannot trace him in Basle again before 8 May (Ep. 1445).

6. isthic] At the Diet of Nuremberg.

1441. From Ennio Filonardi.

Leipzig MS. Constance.
EE. 23. 14 April 1524.

[An original letter, written and addressed by a secretary, signed by the Bishop. The ms. year-date is corroborated by the reference to Ep. 1418. Once again the letters between Filonardi and Erasmus go in pairs: cf. Ep. 1363 introd.]

R. domine honoran⟨de⟩. Recepi inclusas, quas D. vestre R. more solito fideliter porrigo, vt intelligat me etiam in minima re ei nunquam defuturum. Ex Vrbe nihil responsi hactenus habeo; cum habuero, non tacebo. Interea eandem hortor vt letae vitae incumbat et me ad eius vota in dies ardentiorem sibi persuadeat: cui tanto efficatius me offero, quanto eidem magis ac magis complacere cupio, vt diu foeliciss⟨ime⟩ viuat. Ex Constantia xiiii Aprilis. M.D.xxiiii.

V. R. D. obsequentissimus frater,
E. episcopus Verulan⟨us⟩.

R. D. hon., domino Erasmo Roterodamo, summo theologo &c.

1442. From Ennio Filonardi.

Leipzig MS. Constance.
EE. 24. 15 April 1524.

[An original letter, written and addressed by a secretary, signed by the Bishop. The ms. year-date is confirmed by the contents.]

R. domine hon. Agens meus in Vrbe mihi significat opus R. D. V. in paruo volumine dedicatum Pontifici per equos dispositos primo transmissum peruenisse, et per eum sanctissimo D. N. fideliter porrectum fuisse et eius beatitudini plurimum placuisse, et iussu suae sanctitatis statim fuisse ligatum, vt maiore cum oblectatione perlegere posset. Respondit autem tanti laboris immemorem non fore, resque D. vestrae R. reuerendissimo Cardinali Campegio legato antea commendasse affirmauit quam littere meae, de statu V. R. D. facientes quam potui mentionem, peruenirent. Suae igitur reuerendissimae D. tanquam digniori commissa est prouincia tanti viri ad eius beatitudinis familiaritatem conducendi, et honorabilius et decentius quo fieri poterit tractandi. Cuius auctoritate spero eandem D. V. R. ad Vrbem inuitandam et conducendam; desiderat enim eius sanctitas D. vestrae R. consilio et opera coram aliquando vti posse. Quod ad producendam vitam R. D. vestrae pariter conducturum, sicut vehementer spero, et pro viribus promoueri non dubito: cui me ex corde commendo, vt foelicissime diu viuat.

Ex Constantia. XV. Aprilis M.D.XXIIII.

V. R. D. obsequentissimus frater,
E. episcopus Verulan⟨us⟩.

R. D. hon., D. Erasmo Roterodamo, summo theologo &c. Basileae.

1441. 3. responsi] to Ep. 1418.

1442. 1. opus] The Paraphrase on Acts: see Epp. 1414, 1418, 1423. 18–19.

5. ligatum] Cf. Ep. 1361. 20n.

7. Campegio] For the invitation sent through him to Erasmus to come to Rome see Ep. 1410 introd. This had been followed by a proposal that Erasmus should join the Legate at Nuremberg: see Epp. 1422. 6–35, 1423. 37–41, 1434. 52–4.

9. Suae] Campegio.

1443_{1445} FROM MARTIN LUTHER.

Nuremberg MS. PP. 299 (*a*). Wittenberg.
LB. 726. ⟨c. 15 April⟩ 1524.

[The original manuscript of this letter does not exist, but there are several contemporary copies; also an early print in Luther's *Epistolae*, edited by Aurifaber, vol. ii, f. 194, Eisleben, 1565. The two earliest manuscripts are one in the Nuremberg Town Library (PP. 299: α), by the hand of Andrew Ruttellius, who was Pirckheimer's (†1530) latest secretary, and another in the Ducal Library at Gotha (Chart. B. 26, f. 115: β), probably made not later than 1526, by Vitus Warbeck (see Ep. 1397 introd.). In the few places where these two vary, the text of α is usually the better; but β has the postscript about Camerarius. Other manuscripts are at Munich (Camer. 5. 1: γ), and in the Tubingen University Library (Mi. xi. 2: δ). Of these two hands I cannot identify either: δ was reproduced in the *Sammlung historisch-berühmter Autographen*, Stuttgart, 1845, iii. 101, under the idea that it was Luther's autograph. At Gotha there is another copy (Chart. B. 16, p. 709: ε), by a certain Valentinus Bauarus, c. 1549; with which Aurifaber's text (ζ) shows some connexion. There are also ms. copies at Dresden, Zwickau and Bamberg (TK. MS. Misc. i, p. 147) which I have not seen: of the two former Enders (LE². 780) gives collations.

These sources are all inferior, the copyists having frequently made trifling lapses. But the construction of the text is an easier task than might have been expected; since the lapses are usually peculiar to one source—not always the same—with all the rest solidly ranged in opposition. Of important variants there are very few. In order to spare an already overloaded *apparatus criticus* I have omitted cases of mere inversion arising out of the negligence of a single copyist; but where two agree in inversion there is evidence of possible connexion which is worth preserving. It may be noted that α is printed in P, p. 396, with some inaccuracies. The repetition of most of these in LB. shows that Leclerc obtained his text from P: but they are quite unimportant, being mere depravations, and need not be recorded here.

As this letter was carried by Camerarius (see Epp. 1466. 17, 1496. 25, 1522. 28), an approximate date can be assigned: see Ep. 1444. 2n. Luther wrote at the same time to Oecolampadius (Aurifaber ii, f. 184 v°.: LE². 781. 5–10): 'Scripsi Erasmo optans pacem et concordiam istiusque magnificae tragediae finem: in quod et tu, quaeso, cooperare, si quid potes. Satis pugnatum est, satis indignatum vtrinque: tandem Christo debetur locus, et cedet Satan Spiritui sancto.' The date of delivery of both letters may be conjectured from Ep. 1445. On 9 May Oecolampadius also replied to Luther (LE². 793. 11–18), 'Epistolam tuam me praesente legit Erasmus, cautius tamen quam vt iudicium deprehendere possem. Opinor autem illum aduersus te scripturum nunquam, vtcunque tale quiddam olim polliceri ausus est, oblinens nimirum ora importune indigna exposcentium. Dabimus senio hominis morosuli, si alicubi mordacior: alioqui si omnes vires contra Christum, cuius agis negotium, exeret, quid proficeret?'; and again on 15 May (Oec. E., f. 200 v°.: LE². 795. 23–8), 'Erasmus literarum suarum quas ad te dedit, mentem qualitercunque mihi nudiustertius indicauit. Respondit nimirum vt ab ipso expectaui. Ni fallor, non temere in te scripturus, tametsi de Libero Arbitrio opus tridui paratum se habere affirmet, idque fellis expers.'

It was quickly rumoured in Wittenberg that Luther had written to Erasmus, 'nimirum Christiane': see a letter of 17 April quoted by Enders (LE². 780, n. 1). Though Camerarius later was at great pains to convince Erasmus that so long as the letter was in his hands, no one else could have seen it (Ep. 1501. 50 seq.), Erasmus on his side soon made no attempt to conceal its contents; and allowed Jerome Lasky (Ep. 1242. 25n) to carry the original into Poland (I, p. 32. 18). By the end of the year it was in wide circulation, and Erasmus expected that it would be printed at Strasburg (Epp. 1496. 25, 1522. 28–9). No such issue is known; but it may easily have perished.

If this is the letter to which Luther was referring in his Table-talk, 'Ego in ea epistola quae displicuit Philippo, prouocaui ⟨Erasmum⟩, sed noluit mecum congredi' (G. Loesche, *Analecta Lutherana*, 1892, p. 69), it is clear that Melanchthon did not regard it as conciliatory. Certainly Erasmus declined the challenge; his rejoinder in Ep. 1445 avoiding the larger questions at issue between them.]

LVTHERVS ERASMO.

Gratia et pax a Domino nostro Iesu Christo. Iam satis diu silui, optime Erasme; et quamuis expectarem vt tu maior et prior silentia rumperes, tamen cum frustra expectarim tam diu, ipsa, puto, charitas me cogit incipere. Primum nihil causor quod alieniorem te erga nos habueris, quo magis esset tibi integra et salua causa tua contra hostes meos Papistas. Denique non aegre tuli admodum quod editis libellis, in aliquot locis pro illorum gratia captanda aut furore mitigando, nos acerbiuscule momorderis et perstrinxeris. Quando enim videmus nondum esse tibi a Domino datam eam fortitudinem vel et sensum, vt monstris illis nostris libere et fidenter occurras nobiscum, non ii sumus qui a te exigere audeamus id quod vires et modum tuum superat. Quin imbecillitatem tuam et mensuram doni Dei in te tolerauimus et venerati fuimus. Nam id plane non potest negare totus orbis, quod literae per te florent et regnant, per quas ad synceram Bibliorum lectionem venitur: donum etiam Dei in te esse magnificum et egregium, de quo gratias

TIT. αγ: LVTHERVS ERASMO S. β: ΛΟΥΘΗΡ ΤΩ ΕΡΑΣΜΩ. LVTHERVS ERASMO δ: D.M. LVTHER: AD ERAS: ROTERODA: ϵ: DOCTISSIMO VIRO D. ERASMO ROTERODAMO &c. ζ. 1. Gratia . . . Christo αβγδζ (nostro *om.* βγ): *om.* ϵ. 2. expectauerim ζ. 3. silentium ϵζ. expectarem ϵ: expectauerim ζ. iamdiu ϵ. puto αβγδ: puta *siue* pura ϵ: *om.* ζ. 4. alieni more βϵζ. 9. non dum videmus esse tibi β: videmus tibi nondum esse ζ: esse tibi *om.* ϵ. 10. et *om.* δϵζ. libere αβγδϵ: libens ζ. et αβγδζ: ac ϵ. 11. non ii *scripsi*: Nec ii αγ: Nec hi δ: Nos qui βϵ: nos non ζ. audemus ζ. 13. dei αβγδϵ: tui ζ. tolerauerimus ϵ. fuimus αδ: fuerimus βγϵ: sumus ζ. 14. per te *add.* ζ. et αβγζ: ac δϵ. 16. esse in te ϵζ. quo αγδϵζ: qua β.

1. satis diu silui] Of Luther's correspondence with Erasmus nothing is extant between May 1519 (Ep. 980) and this date. He wrote to Erasmus in the autumn of 1519 (Ep. 1041. 46n), c. 5 May and c. Nov. 1520 (Epp. 1113 introd., 1166. 90n); Erasmus to him c. Aug. 1520 (Ep. 1141. 15n).

3. silentia] Cf. Lucr. 4. 583, Verg. *Aen.* 10. 63.

6. Papistas] Cf. Ep. 1459. 94n.

8. momorderis] For the depth to which Luther had been stung by many of Erasmus' utterances about him cf. LE². 674. 21–4, to Oecolampadius, 20 June 1523, 'Ego etsi aculeos eius alicubi sentio, tamen quia simulat se non esse hostem palam, simulo et ego me non intelligere suas astutias, quanquam penitius intelligatur quam ipse credat': also the continuation of the passage quoted in introd. from his Table-talk, 'Nam habebam plura ex Farragine, das wolt ich im aufgestrichen haben'—where by *Farrago* he probably means the *Epistolae ad diuersos* (F): cf. LE². 525. 27–8, and the description of F in the Gouda MS. 1324 as '2ª aeditio Farraginis', App. 9 in vol. i, p. 611. Luther was no doubt thinking of such letters as Epp. 1141, 1143 (cf. l. 53n, *infra*), 1156, 1167, 1202, 1203, 1219: indeed a large number of the letters added in F are concerned with defining Erasmus' attitude towards him, though by no means always with condemnation.

Another galling remark which no doubt reached Luther, is preserved in a letter of Spalatinus to Vitus Warbeck, 17 Aug. 1524 (printed by C. Schlegel, *Hist. vitae G. Spalatini*, 1693, p. 211): 'Lutherus iterum cucullatus prodiit in concionem, sed peracto prandio excussa cuculla, indutus tunica rediit in concionem; vt omnino falsus sit Erasmus, quando scribit docere Lutherum quibus ipse non vtitur.' For Erasmus' power of giving offence cf. Epp. 1480. 23, 1489. 36n.

10. fortitudinem] Cf. Luther's condemnation of Erasmus in LE². 674, 710.

13. mensuram] Cf. John 3. 34; also Rom. 12. 3, Eph. 4. 7.

14. literae . . . florent] Cf. Luther to Oecolampadius, 20 June 1523 (LE². 674. 24–6): '⟨Erasmus⟩ fecit ad quod ordinatus fuit: linguas introduxit et a sacrilegis studiis reuocauit.'

agere oportuit. Proinde ego quidem nunquam optaui vt deserta aut neglecta mensura tua nostris castris miscereris: cui negotio etsi ingenio et eloquentia multum prodesse posses, tamen cum non adsit animus, tutius erat in tuo dono seruire. Hoc solum timebatur, ne quando per aduersarios adducereris editis libellis in dogmata nostra grassari, et tum nos necessitas vrgeret tibi in faciem resistere. Compescuimus sane aliquot, qui iam paratis libris te in harenam trahere volebant; atque ea ratio fuit vt et Hutteni Expostulationem optarim non editam, multo minus tuam Spongiam. In qua, nisi fallor, tuipse iam sentis quam facile sit de modestia scribere, et in Luthero immodestiam arguere: sed difficilimum, imo impossibile, prestare, nisi dono Spiritus singulari.

Credas igitur vel non credas, testis est Christus ex animo me tibi condolere tot et tantorum odia vel studia esse in te irritata. Quibus vt non mouearis (quod tua est humana virtus tantis molibus impar) credere non possum: quanquam et illos forte moueat iustus zelus, et sibi videantur indignis modis a te prouocati. Et, vt libere fatear, cum tales sint qui tuam acerbitatem et simulationem, quam tu prudentiam et modestiam velis intelligi, pro sua quoque infirmitate ferre nequeant, habent certe ob quod merito indignentur, nihil habituri si fortiores essent animis. Quamuis tamen et ego irritabilis, irritatus fuerim saepius vt acerbius scriberem, tamen hoc non feci nisi in pertinaces et indomitos. Ceterum clementia et mansuetudo mea erga peccatores et impios, quantumuis insanos et iniquos, arbitror non modo teste mea conscientia sed et multorum experientia satis testata sit. Sic hactenus stylum cohibui, vtcumque pungeres me; cohibiturum etiam scripsi, in literis ad amicos, quae tibi quoque lectae sunt, donec palam prodires. Nam vtcumque non nobiscum sapias, et pleraque pietatis capita vel impie vel simulanter damnes aut suspendas, pertinatiam tamen tibi tribuere non possum neque volo.

Nunc autem quid faciam? Vtrinque res exacerbatissima est. Ego optarem, si possem fieri mediator, vt et illi desinerent te impetere tantis animis, sinerentque senectutem tuam cum pace in

17. nunquam *om.* ε. 18. aut αβγδζ: et ε. 19. non *om.* β, *in fine versus.* 20. erit ε. 22. et tum nos αβγδε: vt cum ζ. tibi *om.* ε. resisteretur ζ. 25. esse *post* editam *add.* ε. 26. ni ζ. iam *om.* ε. 27. arguere αβδεζ: redarguere γ. impossibilem β. 29. igitur αβδεζ: igut γ. mihi *post* est *add.* β. ex animo tibi condolere me γ: me ex animo tibi condolere ε. 30. vel αβγδζ: vt ε. irrita ε. 33. et βγδεζ: vt α. videatur γ. prouocari γ (*sec. manu*), ζ. 35. tu *om.* γ. velis αγδ: velles βεζ. intelligere et pro ε. quoque *om.* ε. 37. tamen *om.* ε. 38. vt αγδεζ: et β. 38–9. non feci hoc εζ. in . . . indomitos αβγδζ: pertinacibus et indomitis ε. Ceterum clementia αβδεζ: Clemencia autem γ. et mansuetudo mea αβγδζ: mea et mansuetudo cum ε. 41. quod *post* arbitror *add.* ζ. 43. cohibiturumque βγεζ. 46. possum neque *om.* ε. 48. res *om.* γ, *in fine versus.* acerbatissima ζ. 49. .Ego αβγδζ: , et ego ε. 50. tantis αβγδζ: tacitis ε.

---

24. Expostulationem] Cf. Ep. 1356. 63n; and, for Luther's wish expressed here, LE². 710. 8–11.

25. Spongiam] Cf. Ep. 1397. 7–8.

27. immodestiam] See Ep. 980. 38,9; and cf. Epp. 1437. 54–5, 1480. 60.

31. humana] Cf. LE². 34. 26–7.

43. in literis] See LE². 535, which had been printed (cf. Ep. 1496. 26n); and LE². 674. 18–27, which Oecolampadius evidently had shown to Erasmus (cf. Epp. 1384. 52–7, 87–8, 1397. 9–10).

Domino obdormire. Id sane facerent, mea quidem sententia, si rationem haberent tuae imbecillitatis, et magnitudinem causae, que modulum tuum iam dudum egressa est, perpenderent; presertim cum res eo peruenerit vt parum sit metuendum periculum nostrae causae, si Erasmus etiam summis viribus oppugnaret, nedum si aliquando spargit aculeos et dentes. Tamen rursus tu, mi Erasme, illorum infirmitatem cogitares et a figuris illis rethoricae tuae salsis et amaris abstineres: vt si omnino neque potes neque audes nostra asserere, intacta tamen dimitteres et tua tractares. Nam quod illi morsiones tuas iniquius ferunt, etiam te iudice, nonnulla causa est, scilicet quod humana infirmitas cogitat et male metuit authoritatem et nomen Erasmi, et longe aliud sit ab Erasmo semel esse morsum quam ab omnibus Papistis esse commolitum.

Hec volo dicta, optime Erasme, in testimonium candidi in te animi, et qui optet tibi dari a Domino spiritum dignum nomine tuo. Quem si distulerit tibi Dominus dare, interim a te peto vt, si aliud prestare non potes, spectator sis tantum tragoediae nostrae, tantum ne socieris et copias adiungas aduersariis, presertim ne edas libellos contra me, sicut nec ego contra te edam. Deinde eos qui Lutherano nomine se peti queruntur, homines esse tui meique similes cogites: quibus opus est parcere et ignoscere et, vt Paulus ait, onera inuicem portare. Satis morsum est, nunc prouidendum est ne consumamur ab inuicem: quod eo esset miserabilius spectaculum, quo certissimum est neutram partem ex animo male velle pietati, et sine pertinatia sua cuique placere. Boni consule meam infantiam, et in Domino bene vale.

Ioachimum istum, iuuenem Philippo nostro similem, tibi commendo, imo sese plus commendabit admissus.

Vitebergae Anno M.D.xxiiii.

Martinus Lutherus.

52. haberent *om.* ζ. magnitudinis ε. 53. iam *om.* γ. 54. iam *ante* eo *add.* ζ. 56. Tamen rursus α: tamen rursus δ: tantum. Rursus βεζ: tantum, Rursus γ. 57. si *post* Erasme *add.* α (*sec. manu*), ε: *ante* tu *add.* ζ. rethoricae tuae αβγζ: rhetorice δ: tuis Rhetoricis et ε. 58. vt si αγδε: Et si β: etsi ζ. posses . . . 59. auderes ζ. 61. quod *om.* ζ. infirmitas humana ε: , Infirmitas humana ζ. 62. et *ante* longe αβγδε: vt ζ. 63. esse αγδεζ: vel β. esse ζ: semel esse αβγδ: *om.* ε. 65. in *post* Erasme αβγεζ: ob δ. 66. et γζ: vt αδε: *om.* β. 68. sis tantum α: tantum sis βγδεζ. tantum αβγε: tua/tum ζ: tamē δ. 69. socieris ε: soleris βγζ: sceleris αδ: scribens in me *scripsit Enders, sec. Ep.* 1445. 26. et αβγεζ: vt δ. adiungas α: iungas βγδζ: augeas ε. cum aduersariis nostris ζ. 70. sicut *om.* ε. se Lutheri nomine ζ. 71. quaeruntur ζ. cogites *om.* δ. 74. certius ζ. 75. sine pertinatia sua αβγδε: pertinaciam suam ζ. 76. infantiam meam εζ. 78. Ioachimum . . . 79. admissus βεζ (Ioackimum β. iuuenem *om.* ε): *om.* αγδ. 80. Vitebergae *add.* ε. Anno *add.* εζ. M.D.xxiiii *om.* β. 81. Martinus Lutherus *add.* ζ.

---

53. modulum tuum] Luther was perhaps quoting from Ep. 1143. 55.

56. aculeos] Cf. l. 8n, and Ep. 1480. 23.

57. rethoricae tuae] Cf. LE[2]. 710. 12.

69. ne edas libellos] For expectation of this among the Lutherans see Ep. 1437. 101–3.

72. Paulus] Gal. 6. 2.

73. consumamur] Cf. Gal. 5. 15.

78. Ioachimum] Camerarius; see Epp. 1444. 2n, 1501.

1443[a]. From John Matthew Giberti.

Vatican MS. Particolare 154, f. 7. Rome.
20 April 1524.

[An autograph rough-draft among Giberti's papers in the Vatican Archives. The year-date is sufficiently confirmed by the reference to the recent elevation of Giberti's master to the Papacy. The person addressed is without doubt Erasmus. To no one else could a supporter of the Pope have written with such admiration for his services in bringing polite learning into Germany and for promoting sacred studies. This letter probably accompanied the second dispatch of Ep. 1438 on 30 April. Erasmus' reply is not extant, but is mentioned in Ep. 1481. 1.

John Matthew Giberti (20 Sept. 1495—30 Dec. 1543) was the natural son of a Genoese sea-captain, afterwards in Papal employ, and a Sicilian woman. His early years were spent with his mother at Palermo ; but his father summoned him to Rome, and after a course of university study obtained him a place in the household of Cardinal Julius de' Medici, later Clement VII. This position gave the young man opportunity to join the Oratory of Divine Love ; many of the members of which belonged also to the Roman Academy. His ability and character gained him the confidence of his patron, and the Cardinal's connexion with Leo X brought Giberti into touch with affairs of the highest importance. Immediately on his accession Clement VII made him his datary, and for some years employed him continually in diplomacy. At the Sack of Rome in 1527 Giberti suffered great indignities, as Clement's representative, and nearly lost his life. In 1528 he was at length allowed by the Pope to leave Rome and undertake, in Feb., the guidance of the see of Verona, to which he had been elected in Aug. 1524. His conduct there was exemplary, and has been compared to the paternal sway of Sadoleto (see p. 573) at Carpentras. In face of bitter opposition he set himself to impose stricter life upon his clergy, and to promote reform of all kinds among the laity. He also encouraged learning, and founded a press in his palace, from which he designed to produce an edition of Chrysostom in Greek (cf. Lond. xxv. 23, xxiv. 19 ; LB. 1135, 1197). In 1536, in company with Contarini, Caraffa, Sadoleto, Pole and others, he was summoned to Rome to join the Papal commission instituted for the purpose of reform : and between that and the care of his diocese his last years were spent.

See a life by the brothers Ballerini, prefixed to an edition of his works—which are almost entirely administrative, *Constitutiones* and the like—Verona, 1733 ; Pastor x, ch. 13 ; and an excellent biography by Miss M. A. Tucker in EHR. xviii, 1903. The date of his birth is given by Aleander (*Journal*, ed. H. Omont, 1895, p. 39).

Except at this time Erasmus had few relations with him, and by 1530 was not quite sure of his name.]

Reverende domine, tanquam frater honorande. Etsi ego antea tuam virtutem colui semper, propterea quod vni maxime tibi politiorum literarum in Germaniam inuectio laudi datur, tuque in primis aeuum nostrum tam piis quam elegantibus scriptis illustrasti, tamen vel quod in literis tantus eminebas, ambitiosique videbatur tam imparem se insinuare in amorem tuum, vel quod meam tibi amicitiam paruo vsui esse posse tunc videbam, abstinui tecum hactenus officio literarum, tacitaque veneratione eloquentiam et sapientiam tuam suspexi. Nunc quando sanctissimus D. N. ipse in eum locum a Deo optimo sublatus, me longe imparem atque immeritum in hoc munus quod multis commodum esse posse arbitrantur, sua benignitate substulit, coepi id cogitare mecum, occasionem paulo ampliorem adesse gratificandi tibi, vel si tu minus nostri indigeres, propter te tuis. Cumque idem S. D. N. te tuique similes maximi fecerit semper, ac te etiam nunc eo pluris faciat quo muneris sui proprii arbitratur te de sacris literis tam

2. tibi] Cf. Ep. 1406. 211n. 16. arbitratur] Cf. Ep. 1438.

benemeritum omni beniuolentiae significatione complecti, addidi ego ad meam iamdudum etiam heri mei propensam in te voluntatem, vt te post illum maxime colerem, ac omnes fortunas meas tibi offerrem. Quod sane facio perlibenter. Nam quanquam inops, literarum tamen amator sum, in tantum vt meas cogitationes felices arbitrer, cum in doctissimorum virorum vel memoria vel mentione versantur. Tu quantum tibi autoritatis inter homines tuis sanctissimis laboribus aeternisque scriptorum monumentis adeptus es, tantum in me potestatis habebis, si mea opera aliquando vti voles.

Quod ego opto quidem vehementer vt facias, nec mea quidem gratia (quanquam amari abs te me valde cupere non dissimulauerim) sed quod in hac re voluntati sanctissimi D. N. accedere ex officio debeo et ex iudicio meo cupio. Tuisque inclytis erga Deum et sanctam relligionem meritis, nulli preterea rationi, tribui oportere censeo quicquid in te tuosque tribuatur. Vale.

Rome Die. xx. Aprilis M D XXIIII.

1444. From Henry Stromer.

Breslau MS. Rehd. 254. 144. Leipzig.
EE[2]. 25. 1 May 1524.

[An original letter, autograph throughout: first printed by F. Gess, *Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Hz. Georgs von Sachsen* i, 1905, p. 665. The year-date is confirmed by the movements of Melanchthon (l. 2n).]

S. P. Tametsi, doctiss. ac eloquentiss. Erasme, meas a Philippo Melancthone, non equorum sed omnium bonarum literarum amatore, literas recens accepisse te mihi persuadeam, non potui tamen tibi, quem vnice amo, obseruo et suspicio, meis scriptis non obstrepere, latore, bibliopola Basiliensi, postulante vt ad te scriberem.

Nobiscum tres sunt de nostra sanctiss. religione hereses ; quarum prima humanas traditiones prorsus contemnit, deridet atque explodit, mouetque tragedias et celum terre miscet, ignem aque. Altera mordicus obseruat colitque humanas tradiciunculas neglecta

1444. 2. Melancthone] For this journey to visit his parents at Bretten, over 300 ms. on horseback from Wittenberg, see the *De Phil. Melanchthonis ortu*, Leipzig, E. Voegelin, 1566, pp. 90–5, of Joach. Camerarius (Ep. 1501); who accompanied him (cf. Ep. 1443. 78–9), together with W. Nesen (Ep. 329) and two young men, Franc. Burcardus of Weimar (6 July 1503—15 Jan. 1560), afterwards a trusted minister of the Electors of Saxony (ADB. iii. 569), and Jo. Silberborner of Worms.

Leaving Wittenberg on 16 or 17 April they arrived at Leipzig on the day that Mosellanus died (19 April: cf. ME. 273, 274, and ll. 41–2 *infra*): thence through Eisenach (ME. 275), Fulda, and Frankfort to Heidelberg, where on 4 May, after Melanchthon's departure, the Faculty of Arts resolved to present him with a silver-gilt cup. His letter of thanks to the Faculty is dated 6 May from Bretten (ME. 276). Camerarius, 'incensus cupiditate videndi Erasmum Roterodamum', went on with the two young men to Basle (cf. Ep. 1443); and returned in a few days to go North with Melanchthon again. Erasmus' disappointment at not seeing Melanchthon is expressed in Epp. 1445. 60–1, 1452. 16–19, 1466. 19–22, 1496. 3–6, 209–14; also in 1, p. 33. 19–20.

Burcardus remained behind at Frankfort (ME. 278), and taught for some months in the Latin school under Carinus (Ep. 920); but in Dec. had rejoined Melanchthon at Wittenberg (ME. 304; cf. Ep. 1523 introd.).

non equorum] Evidently he was no horseman.

3. literas] Not extant: of c. 19 April (cf. l. 2n). It was probably sent on to Basle by Camerarius (cf. ME. 273).

Euangelica maiestate, fidit suis inuentis meritis, neglectis bonis operibus que Christus prescripsit et docuit, posthabitaque solida fiducia in Christum Iesum, vnicum et verissimum nostrum vindicem et saluatorem. Tercia que mihi magnopere placet, euange[n]licam doctrinam inculcat et sancte obseruandam hortatur; nec damnat penitus humanas tradiciones que cum verbo Dei pugnare non videntur, verum nobis Christum vnicum nostre salutis auctorem statuit; et humana precepta non exterminat, verum ea non esse obseruanda sub peccato, vt vocant, mortali, quemadmodum episcopi hactenus preceperunt, qui ob leuissimam ridiculamque causam nos terrifico excommunicationis fulmine percusserunt.

Nouiter nobiscum laicus, vt clericorum vtar verbis, pugno pulsauit sacerdotis iniuriantis leuiter caput: excommunicatus fuit. Alius pugione tres agricolas peremit: ex Christianorum commertione eiectus non est; quum tamen Christus preceperit 'Ne occides', sed episcopus 'Ne clericum percucias'. Huius mandato, non illius, obediunt multi mortales. Verum Wittenbergae canon si quis suadente diabolo incineratus est, hinc vobiscum clerici, vt ferunt, non gaudent tantis priuilegiis atque olim; fortassis et nobiscum paulopost omnes Christiani erunt vncti, et non modo ii qui terrifico habitu prediti sunt aut in vertice capitis glabri. Tu, oro, iuues Euangelicam, vti facis, veritatem, et te non sinas eos in sententiam eorum ducere qui sua, non Christi querunt gloriam, aut qui timent eos qui possunt corpus occidere, non animam. Christianorum est intrepide verbum Dei profiteri, et in hac re non fauorem hominum semper querere, sed gloriam Christi querere, per quem salus eterna datur omnibus.

Hec non rei necessitas, sed amor et obseruancia mea quam erga te habeo, scribere impellit. Sunt nonnulli qui tibi imponere nituntur. Dicunt te male audire a Martino et Philippo, querentes vel mendaciis discordias inter vos, vt noceant Euangelicae maiestati. Rogo, patulas aures huiusmodi delatoribus ne des. Philippus mecum fuit post Pascatis festa Liptzs; aliter de te sentit quam predicant nebulones, neque, nisi me mea fallat opinio, Martinus tibi male precatur. Qui enim fieri posset vt te odio persequeretur is qui omnes amat ac obseruat Euangelii propugnatores, e quorum numero tu es, et quidem antesignanus ac omnium optimus.

De his rebus plura quam volebam. Tu loquacitati mee ignosce. Vale in Iesu Christo, qui te nobis incolumem et in eius vinea scribendo laborantem diutissime seruet. Me te suspicientem commendatum habe.

Liptzs celerrime Prima Maii Anno MDxxiiii.

Tuus Henricus Stromerus, medicus.

Inter doctos doctissimo et inter eloquentes longe eloquentissimo viro, d. Erasmo Rhoterodamo, theologo vero, domino et amico suo primario.

10. fidet *MS.*

---

24. Christus] Matt. 5. 21.

26. canon] Luther burnt the books of the Canon Law publicly at Wittenberg, 10 Dec. 1520, as a reply to the burning of his own books by Aleander at Mainz c. 28 Nov.: see HE. 203, Zw. E[2]. 166, LE[2]. 373, 375, BRE. 194, VE. 240.

33. corpus occidere] Cf. Matt. 10. 28.

39. Martino] Cf. Epp. 1384. 53n, 1397. 9–10, 1443.

Philippo] See Ep. 1313. 56n.

42. Pascatis] 27 March: but Stromer is clearly referring to the visit mentioned in l. 2n.

1443 1445. To Martin Luther.

Gotha MS. chart. B. 26, f. 117 (α). Basle.
8 May 1524.

[The sources for this letter are numerous, but none is good enough to be followed exclusively. The best is a ms. copy, written about 1526 by Vitus Warbeck (Ep. 1128 introd.) in his volume at Gotha (α). At Munich (CLM. 2106, f. 76 v°) is a xvii^c. copy (β), in the collection formed by Chr. Daum c. 1683, from originals belonging to his friend J. F. Hekel (see O. Clemen, *Beitr. z. Reformationsgesch.* ii, 1902, 98–105). The letter was first printed by V. L. Seckendorf, *Comm. de Lutheranismo*, i, 1692, p. 310; but only in extracts, as far as l. 28 (γ). His source he stated to be MSS. in both the Archives and the Library at Jena. In 1725 the first half, down to *gloriam* (l. 37), appeared in the *Unschuldige Nachrichten* or *Sammlung von alten vnd neuen theologischen Sachen*, p. 545 (δ): the text is in noticeable agreement with β. In 1781 G. Schütze printed the letter almost complete from a MS. in the Feuerlin collection at Göttingen, in his *Luthers bisher vngedruckte Briefe*, ii, p. 58 (ε). In 1784 H. P. C. Henke and P. J. Bruns included it among 'anecdota' in their *Annales Literarii*, Helmstadt, ii, p. 289 (ζ); stating that it had come recently into their hands, but giving no further details.

Of the manuscript originals of εζ I have no traces; and I have therefore had to be content with the printed books. For δ I have only the readings given in LE[3]. 792 by Enders, who used it as the basis of his text. From these various sources the present text is constructed; precedence being given, where possible, to the nearly contemporary MS., α. In cases where to γ alone no reading is assigned, it may be understood that the passage is omitted by Seckendorf.

The year-date is confirmed by Camerarius' visit. For Erasmus' own view of the character of this reply to Luther see Epp. 1452. 13–14, 1466. 18–19.]

ERASMVS ROTERODAMVS MARTINO LVTHERO.

S. P. Nec tibi concedo vt magis ex animo cupias Euangelice sinceritati quam ego, cuius rei gratia nihil non perpetior; et hactenus omnem venor occasionem vt Euangelium fiat omnibus commune. Ceterum quod tu imbecillitatem vocas aut ignoranciam, partim consciencia est, partim iudicium. Tua quedam legens valde pertimesco ne qua arte deludat Satanas animum tuum: rursus alia sic me capiunt vt velim hunc metum meum esse falsum. Nolim profiteri quod ipse mihi nondum persuasi, multo minus quod nondum assequor. Hactenus rectius consului negocio Euangelico quam multi qui se iactant Euangelii nomine. Video per hanc occasionem exoriri multos perditos ac sediciosos. Video pessum ire bonas litteras ac disciplinas. Video discindi amicicias, ac vereor ne cruentus exoriatur tumultus. Si tuus animus sincerus est, precor vt Christus bene fortunet quod agis. Me nulla res corrumpet vt sciens prodam Euangelion humanis affectibus.

Nihil adhuc in te scripsi, facturus id magno principum applausu, nisi vidissem hoc absque iactura Euangelii non futurum. Tantum

TIT. δε: ERASMVS LVTHERO βζ: ERASMI EPISTOLA AD LVTHERVM α. 1. S. P. αδε: S. D. β: S. ζ. cupias αγεζ: bene cupias βδ. 3. omnem αβγεζ: omnium δ. omnibus fiat α. 4. voces βδ. 5. constantia βδ. 6. rursum β. 7. me ζ: non αβγδε. capiunt αζ: sapiunt γε: capio βδ. 9. adsequar ζ. negocio Euangelico αβδε: euangelio ζ. 11. ac α: et βδεζ. passim δ. iri ζ. 12. ac *ante* vereor α: et βδεζ. 13. cruentus αβδε, *cf. Ep.* 1489. 32: funestus ζ. 15. perdam ζ. Euangelium βδζ. 16. in αβδζ: contra γε.

---

3. omnibus commune] Cf. Ep. 1469. 111–12.

4. imbecillitatem] Cf. the defence of himself in Ep. 1459. 80–82.

10. se iactant] Cf. 1, pp. 29. 15, 31. 6–8.

16. Nihil adhuc] But see p. 400.

eos repuli qui conabantur omnibus principibus persuadere mihi tecum foedus esse, et mihi tecum per omnia conuenire, et in libris meis esse quicquid tu doceres. Hec opinio vix eciam nunc reuelli potest ex illorum animis. Quod scribis in me, non magnopere laboro. Si mundum spectem, nihil mihi possit accidere felicius. Cupio hanc animam puram reddere Christo, et in hoc affectu velim omnes esse. Si paratus es omnibus reddere rationem de ea quae in te est fide, quur egreferas si quis discendi gratia tecum disputet ? Fortasse Erasmus scribens in te magis profuerit Euangelio quam quidam stolidi scribentes pro te : per quos non licet esse spectatorem istius tragoedie, que vtinam non habeat tragicum exitum ! Sed me in diuersam partem propellunt, eciam si principes non eo compellerent. Horum improbitas reddit Euangelium inuisum apud cordatos, et cogentur principes istorum sediciosos tumultus compescere. Verum id non fiet absque lesione innoxiorum. Nemini auscultant, ne tibi quidem. Implent mundum furiosis libellis, ob quos operaeprecium existimant veteres illos orthodoxos contemnere.

Sed his de rebus prolixum sit scribere. Precor vt Dominus omnia vertat in suam gloriam. In Spongia modestiam desideras, quum ibi de vita Hutteni luxu, scortis, alea perditissima, de stultissimis illius gloriis nulli quamuis amico ac pacienti tollerandis, de decoctionibus, de extorta a Carthusiensibus pecunia, de amputatis auriculis duobus Praedicatoribus, de latrocinio inuasis tribus abbatibus in via publica, ob quod facinus vnus e famulis illius capite truncatus est, deque aliis illius facinoribus vulgo eciam notis nullum in Spongia verbum fecerim : cum ille nec verbo prouocatus a me, prodita amicicia in gratiam vnius nebulonis quo nihil perditius, tantum falsorum criminum in me congesserit quantum scurra quiuis posset in alterum comminisci. De perfidissime euulgata ad Moguntinum epistola suppresso ipsius nomine refero ; de altera perfidia qua fuerat vsus in me taceo. Extorserat vt multis epistolis meis commendaretur in aulam Caesaris, cum iam coniurasset aduersus Caesarem, tantum volens abuti Caesaris nomine ad venandam vxorem. Sic prouocatus ab eo de quo sic meritus fueram,

18. principibus αγεζ : modis principibus passim βδ. 20. etiamnum ζ. αγδεζ (euelli ζ) : potest ex illorum animis reuelli β. 21. Quod scribis ζ : Quid scribas αβγδε. 22. ζ : posset accidere αγ : accidere posset βδε. 23. omnes velim β. 25. quur α : cur γε : quare βδζ. 27. quidem β. 28. istius αγδζ : huius βδ. haberet βδ. 29. eo non β. 30. compellerent αβδε : propellerent ζ. 31. Verum id αεζ : Vereor ne βδ. fiat βδ. 32. innoxiorum αβε : innoxia republ. δ : maximorum ζ. 33. Implent αεζ : supplent βδ. 36. Dominus α : Deus βδεζ. 38. luxui α. alia β. perditissimi ζ. 39. ac pacienti *om.* ζ. 40. Cartusiensibus ε : Carthusianis ζ. 43. in Spongia *om.* ζ. 46. in me criminum β. congesserit βζ : gesserit αε. 47. quiuis *om.* ζ. in alterum possit ε. βζ : perfidissima αε. vulgata ζ. 48. praesulem *post* Moguntinum *add.* β. suppressa ζ. nihil *ante* refero *add.* β. altera αβε : aliorum ζ. 49. vsus in me fuerat β. 50. meis *om.* ζ. aula ε. 51–2. vexandam ε.

20. reuelli] Cf. Ep. 980. 4–5, 45.
41. abbatibus] See Ep. 1356. 53n.
45. nebulonis] Eppendorff seems to be intended.
48. epistola] See Ep. 1033 introd.
50. commendaretur] See Epp. 1114, 1115 ; and cf. Ep. 1113. 36n.
coniurasset] Erasmus represents Hutten's subsequent hostility to Charles, after the Emperor's refusal to support Luther, as a pre-arranged and calculated development of the great schemes he was cherishing in 1520 : for which see Ep. 1113. 36n.

nonne meo iure poteram in his esse disertus? Et tamen vocor immodestus. Quid Otthoni cum Hutteno? Et is nunquam verbo lesus a me quomodo furit! Hos tu vocas homines mei similes. Ego nec homines duco sed furias, tantum abest vt mei similes agnoscam. Per huiusmodi portenta instaurabitur Euangelium scilicet? Has habet columnas renascens Ecclesia? In horum foedus me admisceam?

Sed his de rebus plus satis. Ioacimus perplacuit. Molestum erat quod Melanchthonis non sit data copia. Dominus Ihesus dirigat mentem tuam in ea consilia quae sint ipsius Euangelio digna.

Basilee ex tempore postridie no. maias 1524.

Eras. Roth.

1446. From William Budaeus.

Budaei Epistolae, 1531, graec. f. 24 v° (a). Paris.
Id., 1540, p. 134 (b). 8 May ⟨1524⟩.
Id., 1574, p. 177 (c).

[For the sources see Ep. 1439: with which this letter is clearly in sequence.]

ΒΟΥΔΑΙΟΣ ΕΡΑΣΜΩι.

Ἔφθην ἐπιστείλας σοι ἱσταμένου μηνὸς Ἀπριλίου περὶ τῆς ἀφίξεως σου τῆς πρὸς ἡμᾶς· τοῦτο δὲ προστάξαντος τοῦ Βασιλέως πεποίημαι κατὰ τὴν τούτου τῇδε πάροδον. Μίαν δὲ μόνην ἐκεῖνος τόθ' ἡμέραν ἐπιδεδημήκει τῇ πόλει ταύτῃ, οὐδὲ ταύτην ὁλόκληρον. Κατὰ μέντοι. τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ προχθεσινήν, μίαν καὶ τὴν ἡμίσειαν αὐτὸς διατρίψας ἡμέραν, καὶ πάλιν ἐμοὶ προσδιαλεξάμενος ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ᾤχετ' εὐθὺς ἀπιών. Εἰ μὲν ουν, ἄνερ προσφιλέστατε, κομισάμενος ἔχεις τὰ γράμματά μου· εἰ δὲ μή, πάλιν ἔχε τὸ κεφάλαιον τῶν ἐμοὶ γεγραμμένων.

Ἐγώ τοι σκέψασθαί σ' ἐκέλευον ὁπότερον τοῖν δύο τουτοῖν λυσιτελῆσον ἡγῇ σὺ μᾶλλον τοῖς σοῖς, ἤτοι τὰ καθ' ἡμᾶς αἱρεῖσθαι ἢ τοῖς καθεστηκόσιν ἐμμένειν. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἡμέτερα ἀρέσκει σε, καὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐνδιαίτημα ἐπιτήδειον εἶναί σοι δοκεῖ τὴν σὴν φιλοσοφίαν ἐγγηροκομεῖν μετὰ τῆς νεφρίτιδος, πάντα σοι τὰ πρὸς τὴν τοῦ βίου ῥαστώνην ἐν ἀσφαλείᾳ πολλῇ κείσεται. Καὶ γάρ τοι τὸ προτεινόμενόν σοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως γέρας, καὶ ὡσπερεὶ εἰσελαστικόν τι ηὐτρεπισμένον εἰς τὴν ἡμετέραν εὐθὺς εἰσεληλα-

1445. 53. poteram . . . disertus αβϵ: in hunc poteram esse durior ζ. tamen αϵζ: a te modo β. 54–5. laesus verbo ϵ. quomodo αβϵ: quo ζ. fuit β tu αβζ: tamen ϵ. homines *om.* ϵ. 56. nec αϵ: non βζ. 57. portentum β restaurabitur ζ. 59. admiscerem ζ. 60. Sed . . . perplacuit *om.* ζ (plus αϵ: plane β). 61. Philippi *ante* Melanchthonis *add.* β. 62. ea αβϵ: omnia ζ. sunt ϵζ. 63. ex tempore . . . maias *om.* ζ. 64. Eras. Roth. *om.* βϵζ.
1446. 14. c: ἐγγηρωκομεῖν a.

1445. 53. disertus] Cf. Ov. *Tr.* 3. 11. 21.
54. Otthoni] Brunfels: see p. 367.
60. Ioacimus] Camerarius; see p. 555.
61. Melanchthonis] See Ep. 1444. 2n.

1446. 4. ἐπιδεδημήκει] For the unaugmented form cf. Ep. 1011. 5n.
5. ἐπάνοδον] Francis returning from Picardy was in Paris 3–6 May: see the Itinerary in his *Actes*, viii, 1905, p. 442.
8. τὰ γράμματα] Ep. 1439.

κότι, ἐγγυᾶσθαί σοι αὐτὸς προτεθύμημαι, καὶ τὸ μέλλον δὲ ἀναδέχεσθαι ἐπὶ τῇ ἐμῇ ἐπιτιμίᾳ· καίτοι γε οὐκ εἰωθὼς εἰκῇ κινδυνεύειν περὶ τῆς ἐμῆς οἰήσεως. Ἣν δὴ ἀκέραιον, ὡς ἔγ᾽ ᾦμαι, μέχρι τοῦδε τηρήσας διατελῶ· μέμνημαι γὰρ τοῦ Δελφικοῦ, Ἐγγύη, παρ᾽ ἄτη.

Πῶς οὖν εἰς τοσοῦτο τόλμης νῦν προήχθην, ὡς αὐθαιρέτως τῇδε τῇ ὑποσχέσει ἐνέχεσθαι μείζονι ἢ κατ᾽ ἐμὲ βούλεσθαι; Ἀμέλει αὐτὸς σύνοιδα τῷ Βασιλεῖ προθύμως καὶ εὐσταθῶς τοῦτο προελομένῳ, καὶ βεβαίως δὴ κατέμαθον ἐναποτεθῆναί σοι τὸ δῶρον, ὃ δὴ σὺ μέλλεις παραχρῆμα λήψεσθαι ἐνθάδε ἀφιγμένος. Εἰ μέντοι διατελεῖς ὄντως τῇ Γερμανίᾳ ἐμφιλοχωρῶν, ὥστε δέδιας μὴ ἡ ἐνταῦθα δίαιτα οὐκ ἐπίσης εἶναί σοι δύνηται καταθύμιος, ἤδη μοι ὁ λόγος δυσαποκρίτως ἔχει. Πρὸ πάντων γὰρ ἂν αἱροίμην ἐγώ, εἰ ὁμοία μοι σκέψις τε καὶ αἵρεσις ὑποκέοιτο, χαρίζεσθαι τῷ θυμῷ μου, τοῖς εἰθισμένοις γ᾽ ἐνασμενίζοντι καὶ ἀναποσπάστως ἐκεῖθεν διακειμένῳ. Ἔστω γοῦν τοῦτο ἀναίτιον ἐμοῦγ᾽ ἕνεκα, εἰ οὕτως σὺ τὸν θυμὸν διάκεισαι. Εἰ δὲ ἡ γνώμη ἰσορρόπως ἀμφοτέρωσε ἐπικλινὴς διαναβάλλεσθαί σε ποιεῖ, φέρε δή, ὦ δαιμόνιε, ἐπέρεισόν ποτε ταύτην ἐπὶ θάτερα, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ τάδε. Οὐ γὰρ ἂν εἰσαῦθις ἀνεκτὸν εἴη τὴν βουλήν σ᾽ ὑπερτίθεσθαι, μεσεγγυηθέντος τοῦ γέρως σοι καὶ τὴν σήν, ὡς ἐγὼ βεβαιοῦμαι, ἐπιδημίαν περιμένοντος· χωρὶς εἰ μὴ ἐλάττω τὰ ὑπάρχοντα εἶναί μοι νομίζεις ἢ ὥστε τοιοῦτον ἐγγύημα πιστώσασθαι.

Παῦσαι οὖν διαμελλητικῶς ἔχων, ὦγαθέ, καὶ ἄρτι μὲν τὸ δεῖνα, ἄρτι δ᾽ αὖ τὸ δεῖνα προφασιζόμενος καί, ὥσπερ ἂν εἴποι τις, πρὸς Βασιλέα θρυπτόμενος οὐκ ἐν δέοντι. Οὐ γάρ ἐστιν ὅστις τῶν δεινῶν γε καὶ συνετῶν οὐκ ἂν πολλήν σου ἀπειροκαλίαν καταγνοίη, ἢν τοῦτο τὸ ἕρμαιον ὀλιγώρως παρεῖναι δόξῃς, ἐξόν γ᾽ ἀμέμπτως τοῦτ᾽ ἀνελέσθαι. Ἣν δ᾽ αὖθις αὖ τὸ πολλοῖς δοκοῦν ἡ τῶν παρ᾽ ἡμῖν θεολογούντων φιλαπεχθημοσύνη μεταναστεύειν σε κωλύῃ, ἐμφιλοσοφοῦντα δῆθεν τῇ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐπανορθώσει, ἄλογος οὗτος ὁ φόβος. Αὐτίκα γέ τοι ἄδειάν σοι καὶ ἡσυχίαν ἀνενόχλητον τὸ τῆς μεταπέμψεως ἀξίωμα παρασχήσει, ἀμέλει οὐδεὶς ἂν τολμήσειεν πράγματά σοι παρέχειν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως μεταπέμπτῳ τε καὶ ὑπερασπιζομένῳ. Ἔπειτα ἡ ἐπιμένουσα τὴν παρουσίαν τὴν σὴν ἱερωσύνη ἔντιμος τε αὐτὴ οὖσα καὶ λαμπρὰν πρόσοδονποριοῦσά σοι, ἀπήρτηται τῆς τούτων διατριβῆς οὐκ ἔλαττον πέντε σταθμῶν· ὅθεν σοι ἀδεῶς καταφρονεῖν τῆς κακολογίας αὐτῶν ἐξέσται. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἡ τῶν χαριεστέρων ἀνδρῶν σπουδὴ τῶν ἐπ᾽ ἀξιώσεσι, νῦν μὲν εἰς τὰ σὰ συγγράμματα ἐπιρρεπής, ἐπιδημοῦντος ἤδη σου καὶ φιλοχωρεῖν δοκοῦντος ἂν ἐπιδιδοῦσα, οὐ τὴν τυχοῦσαν ῥοπὴν εἴη ἂν προστεθεικυῖα, ἐφ᾽ ᾧ

22. ἄτῃ c. 28. ὄντως a: οὕτω b. 31. b: σκῆψις a. 33. οὕτω b. 38. ὡς ἐγὼ βεβαιοῦμαι *add.* b. 41. ὦ ᾽γαθὲ b: ὦ ἀγαθὲ c. 42. ἄρτι δ᾽ *add.* b. 43. οὐκ a: οὐδ᾽ b. 45. b: ὀλιγόρως a. παρεῖναι ac: παρεῖαι b. 48. b: ἐπανωρθώσει a. 49. τοι *om.* β. 58. ἂν *add.* b.

21. Ἐγγύη] Cf. Epp. 452. 3, 572. 9.
53. ἱερωσύνη] Cf. Ep. 1434. 19n.
55. πέντε σταθμῶν] Tours is about 150 miles from Paris.

τὴν τῶν σοι ἀπηχθημένων σύστασιν καταβαρεῖν· ἄλλως τε ἐπειδὴ οὐκ ὀλίγοις τῶν συνετῶν καὶ χρηστῶν ἔδοξαν οὗτοι οὐδὲν ὑγιὲς φρονεῖν, καὶ βασκαίνειν μᾶλλον τοῖς φιλοκαλοῦσι τῶν σοφῶν, τῆς καλλίστης τε καὶ ἀξιεπαίνου καινοτομίας, ἢ ζῆλόν τινα χρηστὸν καὶ ἐπιεικῆ διώκειν.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων θαυμάζω σου πρότερον μὲν μετανίστασθαι προθυμουμένου τε καὶ ἀφορμῆς δεομένου, νῦν δὲ ἀφορμὴν λαμπροτάτην εὑρημένου, εἶτα δὲ διαμέλλοντος. Σὺ οὖν ἤδη διάγνωθι περὶ τῆς προκλήσεως, πότερον ἀποδέχεσθαι ταύτην ἢ διακρούεσθαί σοι βέλτιον· μεταγνοίη γὰρ ἂν ὁ Βασιλεύς, ἢν αἴσθηται ἐντρυφώμενος.

Ἔρρωσο, ἐν Παρισίοις τῶν νωνῶν Μαίου τῇ ὑστεραίᾳ.

1447. To ⟨Theobald Hyllweg?⟩.

Opus Epistolarum p. 707. Basle.
N. p. 674 : Lond. xix. 93 : LB. 678. 15 May 1524.

[The person addressed evidently was expected to have influence with the Abbot of Wettingen (l. 8n), and was unknown to Erasmus (l. 3). I owe to Dr. R. Wackernagel and to Herr F. Heusler of Basle, the suggestion, made independently, that he may very probably be identified with the Abbot of Lützel or Lucelle, the principal Cistercian house in Upper Germany, which lies on the present frontier between Switzerland and Alsace, about 16 ms. sw. of Basle. Lützel was founded in 1123, and was the parent house of Salmanschwyl near Ueberlingen, from which Wettingen in its turn was founded : so that the one Abbot might suitably be invoked to intervene with the other. Moreover, as there was a Lützelhof in Basle, the Abbot no doubt came there at intervals, and may thus have had opportunity to know the parish priest of Riehen.

The Abbot of Lützel at this period was Theobald Hyllweg of Thann († 20 April 1535) ; who, after serving as Prior and Cellarer, reigned as Abbot from 15 Oct. 1495 to 20 May 1532, when he resigned. He died in the Lützelhof at Altkirch. See E. F. von Mülinen, *Heluetia sacra*, i, 1858, pp. 189–91, and GC. xv. 585. There seems to be no trace of any other communication between him and Erasmus.

I cannot confirm the year-date, but there is nothing to impugn it.]

ERASMVS ROTERODAMVS ABBATI CVIDAM S. D.

Nisi mihi praedicata esset tua singularis humanitas, reuerende Pater, veriturus eram ne me protinus clamares impudentem, qui ignotus ad ignotum, tantillus ad tantum scriberem, idque de re quae minimum ad me pertinet ; sed pietas facile dabit veniam huic audaciae, quam docuit Christiana charitas.

Ambrosius Suagrius, parochus ecclesiae Riheñ., periclitatur ne

1446. 60. καταβαλεῖν c. 61. οὐδὲν μὲν ὑγιὲς φρονεῖν, βασκαίνειν δὲ μᾶλλον b. 65. οὖν *add.* b. 66. τε *add.* b. 71. Παρησίοις c. 1447. 6. Suagrius *H*: Syragrius *N*.

1447. 6. Suagrius] Ambr. Kettenacker († 1541) of Winterthur matriculated at Basle in 1508–9. Early in 1520 he was intimate there with Beatus Rhenanus and the Froben circle, and at Zurich with Zwingli (BRE. 154, 58, 199; Zw. E². 131, 133, 176, 307) ; and was perhaps already parish-priest of Riehen, a village 3 ms. NE. of Basle, the appointment to which lay with the Abbot of Wettingen. His sympathy with reform brought him into collision with the Abbot ; and thus was occasioned this intervention on his behalf by Erasmus. He held to his position, and with the encouragement of Oecolampadius in 1528 (Oec. E., f. 181) reformed his parish and married a nun.

See Zw. E². 131n. The form of his Latinized name given here in H is paralleled in BRE. 58 ; but Syragrius occurs more commonly.

ad famem ipsi res redeat: adeo nescio quorum delationibus in illum iritatus est reuerendus pater Andreas abbas Marisstellae. Ambrosius mihi coram satis fecit de eo quod delatus est in concione dixisse, in genealogia Christi esse peccatrices. Id Hieronymus scripsit in Christi gloriam et nostri consolationem. Et habet testem populum, quod hic nihil impie dixerit, nisi impie scripsit Hieronymus. Mihi videtur Ambrosius vir minime malus. Non sine sumptu nactus est hoc sacerdotium, magno impendio illic aedificauit; non poterit submoueri nisi intolerabili dispendio. Est gratiosus suo populo. Et qui mutant, vt sunt res humanae, fere mutant in deterius.

Baeticum et vetus prouerbium est, 'Dedi malum et accepi': nunc fere licet dicere, 'Dedi malum et accepi peiorem'. Si quid hactenus gestum est ab Ambrosio secus quam oportet, id vestris monitis facile sarciet. Quae tua pietas est, debes hoc dissidium inter Ambrosium et R. P. Marisstellanum velle componere: quae tua autoritas est, facillime poteris. Non dubito quin Ambrosius sit omnes concordiae conditiones libenter amplexurus. Id ad me recipio.

Hac in re si tua humanitas nostri respectu subleuarit Ambrosium, libenter amplitudini tuae sum hoc nomine debiturus. Sin est quur iudices iniquum esse quod peto, tamen Erasmum numerabis inter eos qui tuae pietati cupiunt modis omnibus gratificari: quam Dominus Iesus diu nobis incolumem seruet.

Basileae, Id. Maiis. Anno. 1524.

$1448_{1499,1526}$ FROM DUKE GEORGE OF SAXONY.

Dresden MS., Loc. 10299, f. 89. Dresden.
O[1]. p. 141: Lond. xxx. 78: LB. 680. 21 May 1524.

[The manuscript is a rough-draft in the State Archives at Dresden: by a secretary (a^1), corrected by a contemporary hand (a^2), probably that of another secretary in the Duke's service. The text of O[1] was very likely derived from the letter actually sent; but as it shows signs of degeneration—either in copying for dispatch or in the printing—I have given preference to the manuscript. The existence of this is a further proof of the genuineness of Merula's collections (see App. 7, in vol. i, pp. 597–8). Besides this rough-draft the same volume at Dresden contains (f. 27 v°: Horawitz i, p. 42) the first few lines of another reply from Duke George to the same letter of Erasmus: evidently begun a few days earlier, but abandoned. As it contains the name of the messenger, evidently Martin Hune (cf. Ep. 1462. 1–2), who succeeded at length in reopening communications between Erasmus and the Duke after more than a year (cf. p. 125), and has some other slight differences, I have printed it again here, below the actual text.

The year-date of this letter is confirmed by the death of Mosellanus. Erasmus' letter answered here is not extant; but it is clear from this letter and Ep. 1449 that its purpose was to make complaints against Eppendorff (cf. Ep. 1503. 21–2).

31. Id. *HN*[3]: Idus *N*[1] *Lond.*

---

8. Andreas] A. Wengi of Thurgau, Abbot of Wettingen, 7 March 1521—3 Feb. 1528: see GC. v. 1091 B, and *Heluetia sacra*, i, p. 202.

Marisstellae] A Cistercian house at Wettingen, on the Limmat between Zurich and Baden: founded in 1227 by Ct. Henry of Rapperschwyl, in fulfilment of a vow made during a storm, as he was returning from a pilgrimage to Jerusalem, when a star appeared over the sea and guided the ship to safety.

10. Hieronymus] *in Matth.* I. 3.

18. prouerbium] See *Adag.* 1183.

From the date of Hune's departure from Erfurt (Ep. 1462 introd.) and return to Dresden (ll. 1–2) it may be placed conjecturally in April, before Erasmus' visit to Besançon (Ep. 1440. 4n).

Ep. 1521 shows that Erasmus did not like the tone of this letter, and wrote to Emser (Ep. 553 introd.), who was one of Duke George's secretaries, to complain. The Chancellor, replying on Emser's behalf, declares that though the ducal letters might be worked up into stylistic Latin in the secretariat, the substance of them was communicated by Duke George himself.]

GEORGIVS DEI GRATIA DVX SAXONIE, LANTGRAVIVS THVRYNGIE ET MARCHIO MYSNE, ERASMO ROTERODAMO THEOLOGO SALVTEM, GRATIAM ET FAVOREM.

CVM nobis in feriis Pentecostes redderetur epistola tua, etiamnum inscriptione carebat, eamque is qui pertulit, a Mosellano addendam fuisse ostendit. At ea perlecta aperte intellexi nulli alteri quam mihi destinatam. Scribis autem te, cum aliquoties iam literis me tuis prouocaris, nihil tamen responsi a me tulisse; quae res tibi offensae alicuius suspitionem afferat. Ego vero rescripsi ad omnes literas tuas, quas quidem acceperim; et vt recognoscas quas acceperim, mitto hic vna tibi exemplum posterioris responsionis meae, posterioribus literis tuis destinatae. A quibus si interea aliquas alias dedisti, scito mihi non esse redditas. Quod si enim redditae essent, non profecto committerem vt hoc in genere officium meum desyderare posses; praesertim cum haec mea perpetua sit consuetudo, vt neminem, ne humilissimum quidem, sine responso dimittam, si modo ea quae scribuntur digna sint responso.

Quod penitet te laudis quam quibusdam effusius quam pro merito tribueris, etsi non iniuria eius te poenitet, tamen ita ego statuo: nisi hoc modo illos ipsos, quos dicis, tractasses istisque produxisses falsis commendationibus, quam nunc tibi indignitatem ostenderunt, eandem te ab illis iamdiu experturum fuisse. Hae nimirum sunt illae praeclarae virtutum actiones, quae ab hoc doctrinae fonte ducuntur. Haec opera charitatis, quam tradit Lutherus, et alii qui se plusquam Euangelicos iactitant, literae potius quam spiritui adherentes. Haec fides et integritas plusquam Germanica, quam illi generosi vbique ostentauerunt. Quod si hi qui capita huius factionis haberi volunt, tales sunt, quales ceteri quasi membra sint, facilis est coniectura. Equidem Eppendorpium, si quid huiusmodi

Magister Martinus heri ad nos tuo nomine attulit literas nemini adscriptas. Fidem tamen fecit, quod mox credidi, nobis de te missas, mortem Mosellani asserens suprascriptionem intercepisse. Posteaquam autem easdem perlegi, satis aperte intellexi scriptionem illam nulli alteri quam mihi destinatam. Ceterum quod causaris nos tibi ad priores tuas literas nihil respondisse, nescio quo pacto acciderit vt eo fato responsio missa sit quo ipse literae; nempe et non fuerunt primitus misse nobis reddite, sed exemplum denuo transmissum. Proinde et nos tibi responsionis nostrae exemplum mittimus.

TIT. *add.* α^2 (DEI . . . MYSNE α^2: SAXONIAE DVX &C. O^1). 5. prouocaueris O^1. 11. hoc in α: in hoc O^1. O^1: offitum α. 24. generose O^1. 25. quasi α^2: quae O^1: tanquam α^1. 26. Epphendorpium *Lond.*

1. Pentecostes] 15 May 1524.

2. inscriptione] Evidently omitted as a precaution against interception on the journey: so possibly also Ep. 1313. Cf. Ep. 1462. 1–2.

8. responsionis] Ep. 1340.

9. literis tuis] Ep. 1313, of which a copy had been sent with Ep. 1325.

votis proficeretur, optarim aliunde vitae suae ortum duxisse, nec ex hac nostra terra prodiisse; cui cum ornamento esse debeat, ita se bonus vir comparauit vt magis eiusdem labes et macula sit. Cum enim animo repeto quibus tu illum virtutibus descripseris, videtur mihi haud aliud exquisitius hominis perditi eiusdemque profligatae conscientiae pudorisque exemplum excogitari posse.

Iam vero vtinam ante triennium hanc tibi mentem Deus dedisset, vt a factione Lutherana te seiunxisses! et ita seiunxisses vt edito aliquo aduersus illos scripto, plane nihil tibi cum ipsis commune esse, et dissensionem grauem intercedere testatus esses! Quanto enim facilius fuerat inardescentem etiamnum flammam restinguere, quam nunc, postquam in ingens adeo incendium euasit, extinguere! Ea itaque culpa, vt dicam quod sentio, ad te vel imprimis pertinet. Si enim tu, dum tempus ad eam rem ferebat, necdum tam multi hoc malo correpti erant, hunc in Lutherum animum sumpsisses quem nunc prae te fers, descendissesque in harenam et ibi seriam et veram pugnantis personam gessisses, non esset quod laboraremus. Quia autem tu hactenus ita cum illo pugnasti vt apertum ei bellum nunquam intentaris, sed ex occulto tantum eum petieris, idque leuiter et eum prope in modum quasi qui dedita opera ferire nolueris, diuersa est hominum consequuta opinio: quippe pars hostem Lutheri esse te, pars cum eodem colludere et in spetiem simulare dissensionem, reipsa vero consentire existimauerunt. Quem tu errorem et opinionem a te si amotam cupis, etiam atque etiam opus habebis vt quamprimum te aperias, prodeasque tandem, et cum Luthero aperte congrediendo sententiam tuam orbi testatam reddas, simulque Ecclesiam a nephandissima heresi vindices. Quod nisi feceris, omnes te dignitati Ecclesiae defuisse, ac Euangelicae synceritatis tuique ipsius offitii nullam rationem habuisse, vna voce clamabunt.

Mosellanus noster diem suum obiit, sed nimirum ante diem; fuit enim is vir summum Lipsiensis Gymnasii decus. Atque vtinam ita Deus comparasset vt ille diutius meam liberalitatem experiri potuisset! certe vix quitquam optatius mihi accisurum fuerat. Sed quoniam aliter de eo statuit, necesse est equo animo feramus eius mortem; demusque operam vt aliquem in ipsius locum suggeramus, qui et ipse Academiam nostram lingua Greca et literatis litteris illustret, et nostrae terrae homines ad virtutum et offitiorum munera instruat. Cuius generis si quem nosti, qui tamen omnino

27. duxisse *om.* O^1. 34. et ita seiunxisses *om.* O^1: *sed cf. Ep.* 1526. 200. 36. Quanto enim a^1 O^1: Certe a^2. 37. inardescentem etiamnum flammam a^1 O^1: hanc flammam, dum etiamnum inardescebat, a^2. 46. leniter O^1. 54. nisi a: ni O^1. 55. ac a^1 O^1: et a^2. tuique a: et tui O^1. 56. omnes *post* habuisse, *add.* O^1. 58. a *LB*: Lipsensis O^1. 59. ita Deus a: Deus ita O^1. 60. accisurum a: accessurum O^1. 61. quoniam a: cum O^1. 63. nostram a: meam O^1.

30. descripseris] In Epp. 1125, 1283, 1325.

57. Mosellanus] † 19 April 1524: see Ep. 560 introd.

60. accisurum] Apparently intended for a future participle from *accidit*.

63. literatis] For this form cf. Epp. 769. 18, 906. 40.

65. si quem nosti] Erasmus passes over this matter in Ep. 1499, but repairs the omission in Ep 1526. On receiving a reminder (Ep. 1520. 42–6) he proceeded to recommend Ceratinus (Ep. 622. 31n): see Epp. 1561, 1564–8.

a factione Lutherana sit integer, eum cupio ad me mittas: faties enim in hoc nobis rem gratam, et illi non penitendam.

Bene vale Ex Dresdenn XXI Maii A Christo Nato. M. D. XXIIII.

1449. From Chilian Präus.

Breslau MS. Rehd. 254. 125. Schlettstadt.
EE². 27. 27 May 1524.

[An original letter, autograph throughout. The ms. year-date accords entirely with the contents. For Präus see Ep. 1279. 10n. It is evident that Erasmus had suspected him, as also Capito (cf. Ep. 1437. 99–101), of revealing to Eppendorff (cf. Epp. 1122, 1448 introdd.) the complaints that Erasmus was now making covertly against Hutten's 'knightly' supporter.]

S. Etsi humilitas mea hoc honoris debebat excellentiae tuae, vti nullis meis literis tibi molestus essem, Erasme, tamen quia res erat quae scribere vel inuitum cogebat, victa necessitate humilitas est. Necesse enim mihi est meipsum purgare tibi, suspicione fortassis proditarum per me quarundam literarum tuarum nimio plus laboranti. Nam etsi idem suspicatus vir eruditiss⟨imus⟩, Io. Sapidus, excusationem meam accepit, seque ipse tibi sic purgauit, opinor, vti ne depulsum a se crimen in me reiiceret, tamen vt ne ob praedicatam ab eo familiaritatem quae mihi cum Ephendorpio intercederet, vel tantillum huiuscemodi suspicionis posthac in animo tuo residere queat, scribendis ad te hisce literis prouidendum putaui.

Et familiaritas quidem siue amicicia mihi cum Ephendorpio tanta nunquam fuit vt, si forte fortuna in aliquas incidissem literas tuas, quae de Ephendorpio aliquid haberent quod euulgatum tu nolles, id ego illi continuo proderem. Ita per Christum mihi verum dicenti fidem habeas velim, Erasme. Non illud committerem, non sic te contemnerem, non tanti facerem Ephendorpii familiaritatem. Iam breuiter vides me noluisse, etiamsi potuissem. Quid si ne potui quidem patefacere, quod ad illam epistolam pertineret, quicquam? Quamuis enim magna fiducia, magna libertate subinde versor in aedibus Sapidi, et libris illius vtor perinde vt meis, quod ad hoc me vir ille, qua est humanitate, vltro inuitat, nunquam tamen epistolam vllam a te missam sic iacere neglectam apud illum repperi, vti legere clanculum illam et inde aliquid suffurari vel mihi vel vlli hominum vacaret. Legi, fateor, literas ad Sapidum tuas, verum quum illas quae nihil de Ephendorpio loquerentur, quod sciret Sapidus me lectione tuarum literarum mirifice delectari, ob idque illas mecum libenter communicaret, tum eas praecipue in quibus de prodita epistola ea quam perpetuo sepultam voluisses, cum eodem Sapido expostulasti; idcirco quod illud mea etiam referre videbatur, quum suspicaretur Sapidus me forte repertam in scriniis suis eandem epistolam furtim legisse ac inde aliquid detulisse Ephendorpio. Satisfeci tunc Sapido, idemque excusationem meam, vt supra ostendi, accepit haud grauate. Accipies et tu, Erasme, ac modis

1448. 68. Dressen O^1: Dresden *LB*.

1449. 26. literas] Neither of these two is extant.

omnibus tibi persuadebis profecto per me de tua epistola illa nihil prorsus saltem potuisse efferri.

Quid igitur ? Si neque Sapidus ipse neque ego quicquam hic, vt leuiter dicam, effutiui, vnde tibi ea suspicio ? Denique cur tecum expostulauit Ephendorpius ? Aliunde orta, mihi crede, illa expostulatio fuit, atque ex eo fortassis quod Simon, necessarius meus, homo tibi non ignotus, mihi, priusquam apud Sapidum tu de eadem illa epistola tanquam parum diligenter caelata questus esses, rescripsit. Etenim quum illi amico meo nonnulla quae vtriusque nostrum intererant, scripsissem, ac interim necessariam mentionem fecissem Ephendorpii, quod is Simoni aureos aliquot nummos adhuc deberet, ostendissemque me dolere vicem illius, quod iuuenis illo ingenio, tam dexter alioqui et tam ciuilis, consilia sequi diceretur parum salutaria, quod in gratiam redire tecum cessaret ; tum formidandum illi esse stylum tuum significassem, ita me audire ex amicis, ad eloquentiam qua sine controuersia valeres longe maxime omnium, materiam quoque tibi abunde suppetere, siquando in illum scribere statuisses, et esse tibi quo illum ipsum tractares quam dolentissime ; huc addidissem homines integritate simul et doctrina praestanteis et qui Ephendorpio neutiquam male vellent, ita censere, longe et melius et sibi vtilius facturum Ephendorpium, si aeri alieno, quod ingens esset, dissoluendo operam daret, quam si inimicicias tecum odiosas exercendo denique mucronem styli in se tui lacesseret ; in illo enim conseruaturum ipsum existimationem suam, in hoc iacturam famae suae haud mediocrem facturum :—

Quum igitur Simoni Mineruio meo id genus complura de Ephendorpio, certe nullo eius odio verum charitate singulari, tamen sic scripsissem vt, si quid inde ad eum permanasset, idem mihi fortasse aliquo iure posset irasci, postremo etiam quaesiuissem, sciretne quid inter vos tum gereretur, Simon ad hoc vltimum mihi respondit his verbis : ‘ Mihi quum hic nuper esset, Conradus, quondam Hutteni, nunc Ephendorpii minister, narrauit Ephendorpium per epistolam cum Erasmo expostulasse ’. Caussam quum quaererem, arduam esse respondit. Cunque diutius quaerendo persisterem, is mihi eam aegre dixit. ‘ Ephendorpius ’ inquit, ‘ ex amicorum et necessariorum literis ad se ex patria missis perspectum habet se esse Principi per Erasmum male commendatum.’ Quibus ex verbis tu quoque colligere potes, Erasme, ex aliis quam vel ex me vel e Sapido esse natum illud quod per literas tecum expostulauit Ephendorpius. Quem ego sane toto hoc anno quo Basilea absum, nunquam vidi : literas interea vnas tantum, et eas perbreueis, in quibus ipsis mentio de te prorsus nulla fieret, ad illum dedi, vt primum Argentorati scilicet esse illum resciui, multo antequam eam epistolam qua de nunc agitur, ad Sapidum tu misisses. Et Basileae eo tempore familiaris Ephendorpio fui, quo illum tibi in primis gratum esse charumque cognoui.

Vbi primum Hutteno Milthusium profecto simultas inter te et

---

41. Simon] Cf. Ep. 1285. 56n.

66. Conradus] Not otherwise known to me.

67. epistolam] Not extant.

71. Principi] Duke George of Saxony ; cf. Ep. 1448.

82. Milthusium] See Epp. 1331. 57n, 1437. 39.

illum coepisset patefieri, Basileam vna ego et Ephendorpium reliqui. Quinetiam Huttenum, donec Basileae fuit, aliquoties salutaui, quod id officii homini deberem, priuato quodam eius merito eidem deuinctus, qui me patrono meo, a quo Huttenus tum fiebat plurimi, per literas commendasset, cuiusque commendationis sensissem fructum. At nondum sese aperuerat Huttenus, et illi congressus mei, illae salutationes meae omnes bono interuallo Expostulationem illam praecessere Huttenicam. Breuiter me neque Huttenus neque Ephendorpius in consilium adhibuit vnquam. Quicquid dictum ab illis est, quicquid scriptum, quicquid factum in te, id omne etiam insciente me, nedum nihil suffragante, dictum, scriptum, factum prorsus.

Ego vero testes etiam habere idoneos possum, quod nec semel nec vno loco prae me tulerim, quam mihi non probarentur quaedam illorum instituta, quam illud praesertim, quod Ephendorpio tecum esset dissidium, (nondum enim volo verbo vti grauiore) displiceret, quantum cuperem maturum illius tecum in gratiam reditum. Id quod etiam cum Conrado, illius famulo, egi, quum forte hac iter faceret Argentoratum. Interrogaui ecquid Ephendorpio tecum adhuc esset negocii, num belle inter vos conueniret. Respondit Ephendorpium posthac quieturum. Laudaui propositum, et modis omnibus hortatus sum, in eo perseueraret, caueret demortui Hutteni parteis persequeretur cum odio multorum, tibi quam primum reconciliari contenderet: hoc esse in rem ipsius, hoc esse quod illum ipsum quum deceret plurimum, tum procul dubio bonis omnibus commendaret. Fuere huius generis colloquia mea et apud Beatum Rhenanum. Qui cum me adhortaretur vt Ephendorpio scriberem reditum illi tecum in gratiam suadens, recusaui, quod desperarem me profecturum aliquid literis meis, atque putarem Ephendorpium, quod faceret, id non meo, sed aliorum vel potius suo ipsius consilio facturum.

Quare haec omnia quum ita se habeant, reliquum est, optime Erasme, primum vti cum Sapido pristina in gratia permaneas, non solum ideo, quod de illa epistola tua iam intellegis nihil esse ab illo elatum perperam, sed etiam quod idem ille non videtur alioqui de te, quotiescunque de te eodem mentio fit, nisi et sentire bene et honorifice loqui; deinde vt deposita omni suspicione lubricae erga te fidei meae beneuolentiam illam erga me tuam retineas, quando et ipsum me hic sentis culpa omni vacare; postremo vt ne quo pacto credas, ideo quod Germani nonnulli sese parum amice erga te gerunt, eodem animo in te esse Germanos vniuersos. Et mea quidem sententia ii etiam qui odisse videntur, nequaquam totum oderunt Erasmum, ac odium illud quod putatur, e studio tui ac quodam ex amore procedit. Etenim quum nimis diligerent, totum esse suum volebant Erasmum.

Caeterum de illis hactenus. Me plane inter tui obseruantissimos adnumerare et potes et debes. Nam praeter publica beneficia

---

89. Expostulationem] See Ep. 1356. 63n.

104. demortui] c. 31 Aug. 1523: see Ep. 1388 12n.

123. Germanos] Cf. Epp. 1388. 22n, 1437. 98–9.

129. beneficia] in Erasmus' books. Cf. Ep. 1279. 2–3, 11.

quibus me tibi vt studiosos omneis, etiam priusquam te de facie nossem, obligaras, priuatum illud est quod subinde recordor quam comiter me et quam benigne soleres appellare, quoties praesentia tua fruiturus subuerecunde vna cum viris doctis ad te accederem, quam vsque adeo humilitatem meam tunc non despiceres. Illam igitur comitatem, illam benignitatem tuam identidem animo volutans, equidem non diligere te, non obseruare haudquaquam possum.

Hanc epistolam iusto quidem verbosiorem, verum necessario pluribus perscriptam, si in meliorem partem acceperis, audentiorem me ad scribendum tibi posthac, siquid opus sit, reddideris. Vitam tibi longam, Erasme, precor, nostra magis quam tua caussa. Christus incolumem te nobis quam diutissime conseruet.

Datae Selestadii. VI. kls. Iunii. An. M. D. XXIIII.

Chilianus Präus Benedictinus.

D. Erasmo Roterodamo, humanarum simul et diuinarum literarum doctori omnium clarissimo optimoque.

1450_{1512} From Rudbert of Mosham.

Breslau MS. Rehd. 254. 113. Passau.
EE². 26. 30 May 1524.

[An original letter, autograph throughout: the address sheet is missing. The year-date of the manuscript is sufficiently corroborated by that of Ep. 1512. But there is further confirmation in a letter of Rudbert to Pirckheimer from Passau, 23 May 1524 (Heumann pp. 265–6), saying: 'Constitui iampridem Erasmum Rotherodamum, pro familiaritate et consuetudine quae mihi cum eo sub Caesaris Karoli coronationem intercessit, epistola pro nostra tenuitate conscripta salutare, ne nostri prorsus subrepat obliuio et tam diuturnum silentium iam contractam dirimat amicitiam', and later on 'Epistolam hic vna mitto fide tua transmittendam'.

Rudbert (24 Sept. 1493–1543 ?) of Mosham or Moshain, a border castle in the Lungau between Styria and Carinthia, matriculated at Vienna in the summer of 1510, and 1514–17 studied at Bologna, where he made the acquaintance of Hutten. From l. 20 it appears that he visited other Italian universities also. On returning to Germany he entered the service of Matt. Lang, bp. of Gurk and coadjutor to the Abp. of Salzburg; whom he accompanied to Charles' coronation at Aachen in Oct. 1520, meeting Erasmus afterwards at Cologne (ll. 12, 30). A letter to Hutten, printed by G. Bauch in Geiger's *Vierteljahrsschrift*, i. 490, shows that in Feb. 1521 he was with Lang at Worms. Later he was attached to the court of the Archduke Ferdinand; and then taking orders succeeded to the Deanery of Passau, where the dogs that he kept caused something of a scandal: see the preface to his *Encomium canis*, printed in the *Kynosophion* (l. 29n), which describes how 'cum . . . Patauiam venisset et canes plures domi aleret, qui eum in aedem sacram fere semper comitantes sedulo offitio a domo conducerent atque reducerent, qui cum frequenti et importuno latratu nonnunquam inter sacra etiam concanonicis quibusdam suis, vt senioribus ita difficilioribus, stomachum mouerent ac molesti essent, et adeo quidem vt indignabundi scommate non minus ridiculo quam inepto Decanum iuuenem insectarentur, ac exclamarent Decanum esse atque dici, non a canicie sed a canibus, frater eam iniuriam non tam a sese quam a canibus depellere volens, arrepto calamo canum laudes atque virtutes conscripsit'.

In Oct. 1529 he tried to secure the Deanery of Breslau vacant through the death

133. accederem] at Basle in 1522–3.
144. Benedictinus] Präus wrote first *Benedictini instituti*, but changed it later.

of Mich. Sanderus (see Ep. 1242. 26n), but failed ; being then Provost of Glogau (P. Kalkoff, *Briefe über Luther*, 1898, p. 76). In 1530 he was appointed councillor to Ferdinand ; but subsequently, moved by a zealous desire to reform the Church from within, quarrelled with his Chapter, and was driven from his Deanery by Bp. Ernest of Bavaria (l. 73) in 1539. Taking refuge at Nuremberg, he had a sharp contention with the reformed leaders in Nov. 1539, and then went on to the Rhine valley, where he attempted to win over to his own views the Abps. of Mainz, Trèves, and Cologne. Of his interviews with them he published reports, *Microsynodus Treuerina* and *Microsynodus Moguntina*, each c. 1540. His last extant letters are from Spires, 14 Dec. 1541 to Nausea (NE. p. 324 : see also NE. p. 232), and 13 Feb. 1542 to Beatus Rhenanus (BRE. 357), sending copies of his *Hierusalem noua*, s. l., 13 June 1540, in which his conception of a Church awakened to its duties is set forth. About 1542 he was thrown into prison by the Abp. of Mainz, and there he is said to have committed suicide.
See ADB. xxii. 393, and Knod pp. 359–60.]

S. D. Cum nuper forte fortuna lectione incidissem in epistolam tuam ad Marcum Laurinum, doctissime Erasme, vehementer animo conturbabar, et tum sortem meam tum pusillanimitatem pertesus, non secus ingemiscebam quam Caesar Iulius ad statuam Alexandri Magni ingemuisse fertur, quod tam grandi aetate natus nihil dignum memoria effecisset, qua Alexander orbem terrarum subegisset. Ita profecto catalogus amicorum tuorum, quem mira quadam festiuitate ⟨describis⟩, summa laude et celebritate eorum quos in prelonga illa epistola recensere soles, animum meum feriebat et ignauiae cuiusdam arguebat, quod cum iam toto triennio mihi tua humanitas, etiam a facie cognita Louanii primum, deinde a Caesaris Karoli coronatione Coloniae, multo mihi colloquio nota et familiaris esse videbatur, nihil tamen effecissem nec hactenus meditatus essem dignum tua eruditione, ne epistolam quidem qua te inuiserem et amicitiam et familiaritatem semel initam vel confirmarem vel renouarem. Nam vt pulcherrimum duxissem, si nominis nostri aliquid inter insignes statuas illas, quas Lauriniana epistola amicis erigis, adscripto suo cuique preconio, dulci quadam et honesta mentione reperissem ; ita turpissimum iudicaui inter tot aequales, quorum nonnulli mihi in literarum studiis et Italiae gymnasiis comilitones fuerunt, nonnulli etiam eodem fere tempore quo mihi tecum consuetudo intercessit, sese in amicitiam tuam insinuarunt, nihil mentionis, ne dicam laudis, a te promeruisse. Quominus vero promeruerim, non tam mea ignauia et subrustico quodam pudore, quo ad te scribere hactenus prohibitus sum, quam negociorum quorundam procellis, que mihi morte cuiusdam affinis obtigerunt, accidit. Quibus sum adeo inuolutus, vt toto fere triennio non scribendi solum consuetudinem, sed et omne paene studiorum genus intermittere coactus sim.

Opusculum quod e Graeco transtuleram de alendis curandisque canibus, tibi Coloniae Agrip. per me exhibitum, per easdem occupationes hucusque edere non potui, et quod insunt in eo subobscura

8. describis *addidi, in fine versus.* 13. efficissem *MS.*

---

2. ad Marcum Laurinum] Ep. 1342.
4. Caesar] Suet. *Caes.* 7.
11. Louanii] See Ep. 1147 introd
12. Coloniae] See Ep. 1155 introd.
29. Opusculum] A translation of a short treatise by a xiii^{c}. physician of Constantinople, Demetrius Pepagomenos : edited c. 1 Nov. 1535 for Rudbert by his younger brother, Jac. a Mosham, with the title *Kynosophion ac opusculum Phemonis de cura et conseruatione canum*, Vienna, Singren, *s. a.*

quedam vocabula ad artis medicae facultatem spectantia, mihi repertu difficilia.

Quod si nec nunc satis nostri tibi subit memoria, memineris vel hoc ipsum quod, in aula cum versarer reuerendissimi Cardinalis Gurcensis, qui tunc etiam foeliciore titulo Saltzburgensis appellitabatur, nec vnquam tibi aliter nisi ipsa fama cognitus esset, petieras colloquendi et inuisendi copiam. Quam certe me tibi impetrasse saepe poenituit, quod Cardinalis tibi et pauca quedam et parum te digna collocutus etiam ἄδωρον preter morem aliorum principum dimiserat. Sum itaque semper subueritus ne hinc aliquid inuidiae in me deriuatum sit, cum tamen hanc inciuilitatem et inhumanitatem Cardinalis te ipso grauius tulerimus. Et tandem itaque me quoque ab hac aula cum absoluissem et impeditis illis negotiis extricauissem, contuli me ad ordinis ecclesiastici statum ; qui tametsi hoc tempore male audit, volui potius tamen tranquillitati vitae consulere quam perpetua seruitute aulica torqueri.

Adhortatur autem me inter alia etiam vt hac epistola te interpellare ausus sim, quod ad Laurinum scribens saepius mentionem decanorum facis, quibuscum tibi amicitia est. Cumque ipse iam paulo ante decanatum Patauiensem adeptus fuerim, dignitate tibi consuetudine familiari factus audacior, secundo in catalogum amicorum tuorum adscribi cupio. Postremo omnium expergefecit me non mediocriter, vt committere non potuerim quin te literis meis (ceu numen aliquod quocum mihi diu noctuque colloquia grauissimorum tuorum operum, que diligenti studio verso) salutarem, patricius Nurnberg⟨ensis⟩ Bilibaldus Pirckamerius. Quem cum superiore mense officii gratia et cognoscendi hominis causa adirem, exhibuit mihi inter reliquam humanitatem etiam id honoris, vt multas epistolas Erasmi veluti e thesauro depromens ostenderet ; quas certe incredibili gaudio et vidi et legi. Et rursus ingemiscens magis inuidi huiusmodi ei ornamenta quam rara aliqua auri aut argenti munera.

Quare, amabilissime Erasme, has meas literas boni consulas, magnopere rogo, quibus a te non aliud peto nisi vt me tibi amicissimum esse confidas, vtque tuam valetudinem diligenter cures, magno et infracto animo calumnias improbissimorum despicias, memor te iampridem eruditionis et eloquentiae gloria omnem inuidiam omnemque opinionis maculam apud cordatos omnes superasse atque obliterauisse.

Vale ex Patauia Bauariae 30 mai Anno domini 1524.

Priusquam literas has occluderem, incidit tui mentio apud reuerendissimum et illustrissimum d. dominum Ernestum, epi-

36. Gurcensis] See Ep. 549. 48n.

45. ecclesiastici] Rudbert's letter to Pirckheimer quoted above goes on to ask his friends in Nuremberg to look out for a nice rich wife for him, in case he should grow tired of being an ecclesiastic; adding that he liked Nuremberg better than any town he had seen, and would rather be a plain citizen there than enjoy all the splendours of the deanery of Passau.

46. male audit] Cf. Ep. 1400. 262-4.

50. decanorum] This is an exaggeration. Besides Laurinus, only two deans, of Spires and Basle (Ep. 1342. 200, 460), are mentioned; but the letter is full of church dignitaries, both small and great.

60. e thesauro] For the care with which Pirckheimer preserved his letters see EE[2]. 94.

73. Ernestum] See Ep. 386. 17n.

scopum nostrum, ducem Bauariae etc. ; qui memor egregiae laudis quam ei quadam epistola tua tribuis, iussit tibi salutem plurimam ascribi. Iterum vale.

Tui amantissimus Rudbertus a Moshain, I. V. doctor, decanus Patauiensis.

1451. To William Warham.

Hieronymi Epistolae ii, p. 3. Basle.
Jortin ii. 536. 1 June 1524.

[The preface to *Alter tomus Epistolarum Hieronymi*, Basle, Froben, Aug. 1524 (α); which forms the second volume of the revised Froben edition, 1524–6 (see Ep. 1465 introd.). Trifling variants occur in Chevallon's edition, Paris, 1533–4 (β) and in the Froben edition of 1536–7 (γ). Jortin corrupts the month-date, as in Ep. 1453, to July; cf. Ep. 1367. 105n. The year-date needs no confirmation.]

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. GVILLELMO VVARAMO, ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI, SEDIS APOSTOLICAE LEGATO NATO, TOTIVS ANGLIAE PRIMATI, D. ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

Qvae pertinebant ad institutionem vitae Christianae, quoniam huius rei primam oportet esse curam, in primum contulimus tomum ; in argumentis hunc ordinem sequuti, vt a perfectioribus orsi paulatim per gradus veniremus ad inferiora, deinde ad lapsos, postremo ad exempla. Catalogum scriptorum velut appendicem adiecimus volumini per se satis exiguo, quod non videremus alicubi locum congruentiorem. Atque in praesentia quidem praetermissis his quae prima aeditione congesseramus in tomum secundum, quoniam aliena erant omnia, quaedam etiam prorsus indigna lectu, tomus hic duo genera complectetur, sed inter se finitima, videlicet ἐλεγκτικὰ et ἀπολογετικά. In priore parte refelluntur haeretici, in posteriore calumniis respondetur ; in vtroque vehemens et acer Hieronymus, et nonnunquam sic incandescens et conuiciis quoque ac dicteriis debacchans vt nonnullis parum memor Christianae modestiae videri possit. Verum id facile in bonam partem interpretabitur quisquis perpenderit primum ardens et natura vehemens hominis ingenium, ac liberum verius quam contumeliosum ; deinde morum integritatem vitaeque innocentiam, quae fere vt neminem afficit iniuria, ita iniuriarum impatiens esse solet ! Ad haec atrocius esse crimen haereseos quam vt vllius quantumuis mansuetum ingenium ferre potuerit : vt ne quid addam de doctrinae fiducia, qua sic omnes illius aetatis antecellebat, vt hunc contulisse cum vllo caeterorum contumelia fuerit. Quid quod haereseos conuicium eius etiam generis est vt, quum caeteris in rebus omnibus tolerantem esse virtus sit, hic dissimulare sit impietas.

Iam seculum hoc omne quo diuus vixit Hieronymus, incredibile dictu quantopere tumultibus ac factionibus haereticorum flagrarit, adeo vt illis temporibus ingeniosa quoque res fuerit esse Christianum. Tot erant haeresiarcharum nomina, cognomina, dogmata, vt in his etiam recensendis sudauerint homines eruditi. Verum Cataphryges,

1450. 75. epistola] Ep. 704. 1451. 30. Cataphryges] or Montanists,

Borboritae, Ophitae, Basilidiani, Manichaei, et horum similes haeretici, quoniam portentosa quaedam sequebantur somnia verius quam dogmata, et intantum a diuinis abhorrentia literis vt ne cum sensu quidem communi concordarent, facile ceu suapte sponte consenuerunt. Caeterum Arianorum haeresis communita literis, ac diuinae quoque Scripturae validissimis, vt videbatur, nixa praesidiis, insuper imperatorum ac gentium adiuta studiis opibusque, periculosissimis rerum motibus labefactauit orbem Christianum; intantum vt diu esset in dubio vtro se inflecteret Ecclesiae synceritas, et factio schismaque esset verius quam haeresis, quod aduersarii numero prope pares essent, eloquentia doctrinaque superiores.

Ea pestis tandem vtcunque sopita rursum in Origenistis renata est, mutato nomine sed idem malum, nisi quod grauius: quemadmodum solet morbus recurrens eos qui reciderunt, inclementius premere. Contra certatum est acriter synodis ac decretis, atque etiam symbolis sexcentis, haudquaquam aptissimis meo iudicio praesidiis ad haeresim opprimendam, nisi res ab autoritate pendeat: alioqui quo plus est dogmatum, hoc vberior est haeresium materia. Et nunquam fuit syncerior castiorque Christiana fides quam cum vno illo eoque breuissimo symbolo contentus esset orbis. At illa aetate in chartis erat fides potius quam in animo; ac pene tot erant symbola quot professores. Admiscebant sese rebus hisce, ita vt fit, priuata hominum studia, et sub fidei praetextu impiae simultates exercebantur. Nec aliud malum propius in periculum adduxit Petri sedem hactenus semper intactam: quam si non subuertit, certe concussit ac labefactauit. Nam sub Pontifice Liberio Roma non omnino libera erat ab Arianorum errore; et sub Imperatore Constantio parum constanter se tenuit in petra cui innititur Ecclesia Catholica. Potissimum autem his malis agitabatur Oriens et omnis Graecia; quae quo magis fauebat Origenis ingenio, hoc iniquius ferebat viri incomparabilis damnari dogmata, quemadmodum in vehementer adamato corpore nonnunquam placent et vitia.

Hisce rebus sic agitatus est noster Hieronymus vt nec sedes quieta daretur vsquam, nec studiorum ocio frui liceret. Iam Ruffini opera in haereseos etiam suspicionem et calumniam vocabatur, quod olim Origenis ingenio delectatus quaedam illius tradidisset Latinis auribus, nec id sine laude autoris. Atque hoc magis patebat obtrectatorum morsibus, quod polygraphus esset. Excellentia doctrinae prouocabat inuidiam; multos offendebat rara vitae seueritas, plures in reprehendendis hominum vitiis libertas. Amara veritas est; et quisquis sibi male conscius est, se putat attactum. His rebus factum est vt sanctissimo viro vsque ad extremum vitae diem pugnandum fuerit cum excetra inuidiae; quae sic in illum et linguis et calamis debacchata est, vt fuerint qui sparserint epistolam velut ab Hieronymo scriptam, in qua deploraret quod aliquando Origenis errorem sequutus esset.

---

followers of a Phrygian peasant, Montanus, in ii^{c}.: mentioned by Jerome *in Gal.* 2. 3.

31. Borboritae] A name given to a section of the Ophite Gnostics: see Jerome *ibid.*

Ophitae] See Ep. 1232. 63.

Basilidiani] See Ep. 1232. 61n.

63. vitia] Cf. Hor. *S.* 1. 3. 38–40.

69. polygraphus] Cf. Ep. 221. 36n.

Quod autem tam placidum ingenium mihi dabis vt huiusmodi malis lacessitum non exardescat? Et tamen si quis propius inspiciat expendatque libros in quibus tota libertate videtur in quosdam inuehi, velut in Vigilantium, in Ruffinum, in Iouinianum, is animaduertet multo plus subesse festiuitatis quam virulentiae, et in mediis illis conuiciis deprehendet humanissimi ingenii manifesta vestigia. In comoediis Demea quum contra naturam vult esse comis ac festiuus, tamen blandiciae quoque habent agrestem amarulentiam: contra quum Mitio praeter suum ingenium, quod habebat mite, obiurgat Eschinum, tamen ipsa seueritas multum habet lenitatis. Nihil autem Christiana charitate mellitius, quae quum maxime saeuit, obtinet tamen suam natiuam dulcedinem, et vini necessariam acrimoniam olei lenitate temperat. Porro quemadmodum M. Tullius nusquam est admirabilior in dicendo quam vbi dolor ceu calcar addit eloquentiae viribus, ita diuus Hieronymus, quum nusquam non sit eruditus, nusquam non eloquens, tamen haud alibi dicit melius quam vbi maledicit haereticis aut calumniatoribus: si tamen hoc est maledicere, quod verum est acriter defendere.

Primus igitur tomus nobis exhibuit Hieronymum eloquentem, hic exhibebit fulminantem ac tonantem. Ille declarauit insignem hominis sanctimoniam, hic declarabit inuictum animi robur aduersus omnes malorum assultus. Sic natura comparatum est vt eximia virtus non proferat splendorem suum nisi malis exercita; sic aurum purius redit ex igni; sic ilex attonsa duris bipennibus densiore ramorum prouentu syluescit, et, quod ait Horatius,

ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

Gubernatoris et artem et animum declarant tempestates. Nemo vnquam inter magnos duces habitus est nisi cuius virtutem res aduersae spectatam reddidere. Et si fas est aliquid e veterum fabulis admiscere rei seriae, Iuno dum Herculem omni generi periculorum obiicit, nihil aliud quam virtutem illius illustrem reddidit, et ipsi diuinos honores parauit. Sic et Dominus athletam suum Iob Satanae vexandum permisit, vt per illum nobis inuictae patientiae pararet exemplum; sic tentauit dilectum Abraham, vt mundus insignem hominis erga Deum fiduciam agnosceret. Nec Hieronymi magnitudinem agnosceremus, nisi haereticorum et obtrectatorum calumniis inclaruisset.

Porro quod tibi, reuerendissime Praesul, licet in variis et arduis negociis versanti, perpetuus vitae cursus vsque ad istam senectutem, quae et ipsa florida contigit ac virens, in nullas huiusmodi tragoedias impegit, fortassis alius asscriberet vel integritati tuae vel prudentiae: ego malo fauori diuino asscribere, cui debes vniuersas istas animi tui dotes. Et tamen non omnino defuerunt rerum difficultates, quae summam animi tui constantiam cum pari prudentia coniunctam declararent. Vt difficillimum, ita regiae dignitati proximum est apud Anglos agere Cancellarium. In eo

83. manifesta α: manifestissima β.

---

103. Horatius] *C.* 4. 4. 57–60. 125. Cancellarium] Cf. Ep. 388. 86n.

munere gerendo tametsi te talem praestitisti vt eam prouinciam successuro quamlibet eximio difficillimam tradideris, tamen haud scio an magis eluxerit animi tui virtus in deponendo munere quam in administrando. Quis e tantae dignitatis culmine non tristis descenderet ? Quis non inuideret successori ? Tu vero quam citra supercilium amplissimo munere perfunctus es, tam sine omni significatione moeroris deposuisti, vt nemo non intelligeret te magistratum non tibi suscepisse, sed vtilitati publicae, quod data honesta occasione tam alacriter deponeres honorificam sarcinam. Ingens lucrum ducebas, tempus detractum negociis magna ex parte profanis accedere sacris studiis, in quibus oportet episcopum assiduum esse. Nec enim ab his sinebas tibi vllum perire tempus, etiam tum quum tot negociorum vndis obruereris.

Sed epistolae finem imponam si dixero quid mihi in relegendis Hieronymi scriptis acciderit, nimirum illud quod vulgo solet in spectandis tabellis. Si qua mediocris est, primum contemplanti satis arridet ; si saepius propius ac diutius contemplere, paulatim perdit gratiam. Caeterum si qua est ab insigni artifice elaborata, quo saepius spectes et attentius, hoc magis et magis admireris. Placuit Hieronymus adolescenti, placuit viro ; sed nunquam mihi magis placuit quam nunc relectus. Deum immortalem, quam mihi totus displiceo quum huius viri spirantem in scriptis sanctimoniam intueor, quum ardens studium, quum tam admirabilem sacrorum voluminum tum peritiam tum memoriam ! denique quum tantam eloquentiae vim, tantum ingenii vigorem in aetate tam grandi ! Debent tuae benignitati quotquot sunt sacrarum literarum amantes, quod Hieronymum habent et sublatis mendis et additis scholiis non solum legibilem verumetiam intelligibilem : nunc plus debebunt quod habent modis omnibus ornatiorem. Bene vale, Praesul amplissime.

Basileae, Calendis Iuniis. Anno M.D.XXIIII.

1452_{1480} To Willibald Pirckheimer.

Pirckheimeri Opera p. 278. Basle.
O². p. 182 : Lond. xxx. 37 : LB. App. 327. 3 June ⟨1524⟩.

[The year-date is given by the death of Mosellanus. For the forms of heading and address see Ep. 1085 introd.]

S. Arbitror omnes epistolas tuas mihi bona fide redditas, quarum nulla mihi non fuit iucundissima. De meis dubito. Nam de prima imagine aenea mihi reddita, illud scio me bis scripsisse. Et nunc has accepi, quas promiseras litteris per ciuem quendam scriptis, vna cum epistola, qua significas quid post abitum principum sit isthic

1451. 144. et *ante* magis α : ac γ. 1452. 1. S. *P* : BILIBALDO SVO ERASMVS S. P. *O²*. 3. illud *scripsi* : illum *P* : *om. O²*.

1451. 127. successuro] Wolsey.
145. adolescenti] Cf. Ep. 844. 263–7. For high praise of Jerome by Erasmus, see Epp. 126. 114–20, 335. 220–32 ; and, for the opinion that he transcended even Cicero in eloquence, Epp. 141. 41–5, 396. 111–23.
1452. 3. bis] Epp. 1408, 1417.
4. litteris] Not extant.
5. epistola] Not extant.
abitum principum] At the close of the Diet of Nuremberg (Ep. 1408.

gestum. Ferdinandus fuit Brisaci ac Friburgi. Faber studiose me ad Principis colloquium euocauit: id mea magnopere interesse. Ego sedulo excusaui. Cupiunt conflatam inuidiam mecum diuidere. Vbi videro partem vtramque se praebere ad concordiam, non deero meo officio.

Scripsit ad me Lutherus; sed suo more, pollicens se ignosciturum imbecillitati meae, si modo ne ex professo scribam aduersus illius dogmata. Illi respondi, sed paucissimis, ac meo more ciuiliter. Non vacabat pluribus; nam aderat eodem tempore Hieroslaus baro, Regis Poloniae orator, homo candidus et nostri amantissimus, sed Luthero vehementer infensus, quemadmodum et Rex ipse. Melanchthon inuisit patriam suam, me, vt aiunt, inuisurus, ni metuisset me grauare inuidia. Misit ad me Ioachimum quendam, quem vnice diligit, et scripsit de me ad Pellicanum amantissime.

Scis, opinor, Petrum Mosellanum vita defunctum. Hedio noster penultimo Maii duxit vxorem Argentorati bene dotatam. Ego et Cardinali et Pontifici atque etiam Fabro scripsi, ne rem tractarent saeuitia neue odio malorum laederent bonos. Et promiserunt se facturos. Miscent se huic negotio quidam, qui nihil aliud videntur affectare quam tumultum ac seditionem. Magistratus hic incipit minus fauere Lutheranis.

Haec aegre scripsi, mi Bilibalde, misere grauidus calculo, quo iam

26n); the recess for which was drawn up on 18 April 1524 (Creighton v. 244).

6. Friburgi] This visit was paid 13 May 1524; cf. Am. E. 20n. For the attempts then made by the Austrian Government to secure control over the University see H. Schreiber, *Gesch. d. Univ. Freiburg*, 1868, ii. 46–7. By 16 May Ferdinand had gone on to Breisach to preside over the Diet: cf. Brewer iv. 337,8.

Faber] In his capacity of counsellor to Ferdinand (see Ep. 1382. 33n). His letter is not extant.

8. excusaui] Cf. Ep. 1505. 4n.

11. Lutherus] See Epp. 1443, 1445.

14. Hieroslaus] Lasky; see Epp. 1242. 25n, 1502.

16. et Rex ipse] Erasmus had this information from Lasky: see the account of their recent interview in *Cat. Luc.* (1, p. 32. 16, 26–7, 35). The royal edict there mentioned, of which Lasky showed Erasmus a print, is probably that of 24 July ⟨1520⟩, prohibiting all traffic in Luther's books within Sigismund's dominions; reprinted in *Acta Tomiciana* v, no. 301. It was renewed more stringently in 1523; ibid. vi, no. 248.

Melanchthon] See Ep. 1444. 2n.

17. vt aiunt] Cf. Ep. 1496. 3n.

18. Ioachimum] Camerarius: see Ep. 1501.

19. ad Pellicanum] Cf. Ep. 1496. 1. The letter is not extant. For Erasmus' intercourse with him at this time see 1, p. 31. 29; and cf. Epp. 1510. 14, 1523. 36. See also Ep. 1637 introd.

20. Mosellanum] † 19 April 1524.

Hedio] See Ep. 1459 introd. This date for his wedding agrees with that given by Nic. Gerbell in his letters to Schwebel (Schw. E. 26, 10, 23, 27).

22. Cardinali] Ep. 1422. 59–67.

Pontifici] Epp. 1414. 33–42, 1418. 67–71.

Fabro] Ep. 1397. 15–18.

25. tumultum] For the disturbed condition of Basle at this time cf. the *Narratio* of the Carthusian, Geo. Carpentarius of Brugg, in *Basler Chroniken*, i, 1872, p. 384; and for the growing hostility of the Reformers to Erasmus see Am. E. 19, 20. The latter, to Alciati, is dated in the MS. 'prid. Cal. Iun.'; but in view of another letter from Boniface Amerbach to him, 30 May 1524 (Basle MS. C. VI^a. 73. 167), this should perhaps be interpreted 30 June (cf. Ep. 1451 introd.).

Magistratus] Cf. Epp. 1466. 23–5, 1531. 17. Of their attitude there is some indication in LE^2. 793. 23–6; also in Pellican's *Chronikon* (CPR. pp. 80–95), and especially his letter of 30 July 1523 there printed.

27. calculo] After his severe attack earlier in the year (see Ep. 1408. 3n), Erasmus fell ill again in May (Ep. 1489. 17–18), and was laid up for a month after his return from Besançon (Lond.

menses aliquot carueram, posteaquam desieram vesci pyris assis sed, vt hic sunt, syluestribus. Quidam putant fusionem felicius euenturam, si Cyprio aeri misceatur stannum, ex quali materia funduntur campanae. Est et aliud remedium, si caput Termini vertatur ad latus. Nunc vtrinque respondens densitas facit vt vultus minus foeliciter reddatur. Est insuper et ars contrahendi imaginem; sed longum id est et laboriosum. Si excipiatur argilla incluso circulo aereo, deinde siccescat, idque fiat saepius, tandem ex argilla excipiatur plumbea. Id commodius fieret, si haberetis fontem. Is est in plumbo, sed apud artificem: quamquam is pollicitus est se mihi illum redditurum. Nam habuit ex me supra triginta florenos operae suae pretium.

Tantum idem habuit pro pictura. Et rursus nuper misi in Angliam Erasmum bis pictum ab artifice satis eleganti. Is me detulit pictum in Galliam. Rex me denuo vocat. Paratum est amplum sacerdotium. Hic ob vinum subinde periclitor. Si qua pax affulserit,

---

xxi. 10, LB. 933). See also Epp. 1456, 1466, 1484, 1488.

28. pyris assis] For the use of dried fruit in diet cf. a passage in the *Ecclesiastes* (LB. v. 816 E), praising monks who live sparingly and observe their rule: 'Pomum assum illis Paschales sunt deliciae'. A sermon recounted in one of Bebel's *Facetiae*, Paris, Nic. de Pratis, July 1516, f°. B v°, describes the love of God as 'dulcis, sicut iusculum torridorum pirorum; solent enim agrestes homines siluestria pira torrere et reseruare ad ieiunium quadragesimale, et postea liquefacere aqua. Vnde iusculum satis dulce conficitur'.

30. Cyprio aeri] For the use of this in classical times there are abundant references in the Thesaurus.

31. caput Termini] See Ep. 1408. 29n.

40. in Angliam] For these two portraits cf. a passage in Beatus Rhenanus' *In C. Plinium*, 'post omnium aeditiones annotationesque quas ad hoc tempus, nempe annum M.D.XXV, videre contigit', Basle, Froben, March 1526, pp. 29, 30; where among famous contemporary painters is mentioned 'apud Rauricos Ioannes Holbeinus, Augustae Vindelicorum quidem natus verum iamdiu Basiliensis ciuis, qui Erasmum nostrum Roterodamum anno superiori in duabus tabulis bis pinxit felicissime et cum multa gratia, quae postea sunt in Britanniam transmissae'. One of them was a present to Warham; see Ep. 1488. 1–2.

It is commonly accepted that they may be identified with those now in the Louvre, and in the Radnor collection at Longford. The former can be dated 1523, because Erasmus is shown writing his Paraphrase on St. Mark (Ep. 1400)—in the Basle study (l. 42n) the writing is more legible; the latter has the date MDXXIII on one of the books (see the Radnor catalogue, 1909).

The Louvre portrait was at one time the property of Charles I, who exchanged it with Louis XIII for a St. John Baptist by Leon. da Vinci; and a label on the back shows that before Charles it belonged to his tutor, Sir Adam Newton († 1630: see DNB), who had been tutor to his elder brother, Prince Henry, also. The Longford portrait was bought at Dr. Rich. Mead's sale in 1755; in the catalogue of which it was stated to have come from the Arundel collection. It is therefore supposed to be the 'Erasmus as big as the life, by Holbein', which Evelyn saw in Mr. Howard's house at Albury, 10 Aug. 1655.

See the works on Holbein by A. Woltmann, 1866–8, vol. 2, ch. 5; G. S. Davies, 1903, p. 111; and A. B. Chamberlain, 1913, i. 168–73.

42. in Galliam] Woltmann suggests that this is the study now in Basle, which is considered to have been made for the Louvre portrait; and further conjectures that as it came to the Basle Museum from the Amerbach collection, it was perhaps sent as a present to Boniface, who was at Avignon in 1523–4.

sacerdotium] The treasurership at Tours: see Ep. 1434. 19n.

43. vinum] His supply of Burgundy wine (cf. Ep. 1316. 24n) had run out; but before the end of the summer it was renewed (Ep. 1484).

fortassis eo me conferam. In Aprili contuleram me Bisantium. Magistratus simul et Canonici obtulerunt ampliter. Egi gratias et respondi mihi satis esse ad simplicem victum: me malle meo otio et illo libero fauore vti quam pacta munificentia. Expecto propediem famulum meum ex Anglia et Brabantia. Tum statuetur aliquid, Id quicquid erit, tu non ignorabis. Vtinam meus calculus coniugatus tuae podagrae simul exularent apud Indos!

Experior quod scribis, omnes fere litteras aut intercipi aut resignari. Scripsi pridem Duci Georgio, ab ipso prouocatus. Quum non responderet, idem argumentum per alium misi. Nec responsum est. Rursum nuper scripsi aliis de rebus. Eas suspicor suppressas, quamquam ibi nihil erat quod ad Lutherum pertineret. Bene vale.

Basileae. Tertio die Iunii.

Has non relegi; ignosces.

Nosti manum.

Ornatissimo Bilibaldo Pirckheimero, senatori Nurenbergensi.

1453. To William Warham.

Hieronymi Epistolae iii, p. 3. Basle.
Jortin ii. 540. 5 June 1524.

[The preface to the third volume of the new Froben edition of Jerome, 1524–6 (see Ep. 1465), and the last volume of the Letters; which is dated on the title-page August 1524, and has on p. 273 a letter in Froben's name dated 31 Aug. The month-date of this preface is the same in all the three contemporary editions; but is corrupted by Jortin, as in Ep. 1451, into July.

As with Cyprian (Ep. 1000), Conrad Pellican contributed an index to the Letters, which is printed at the end of the third volume: see also Ep. 1465 introd.]

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC D. D. GVILHELMO VVARAMO, ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI, TOTIVS ANGLIAE PRIMATI ET LEGATO NATO, ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

In hoc volumen congessimus libellos aut epistolas quibus vir doctissimus diuersorum hominum quaestionibus satisfecit; non alium ordinem sequuti quam qui librorum est. Vnde quaestiones huiusmodi proferuntur. Paucula quaedam quae partim huius generis non erant, partim ne speciem quidem habebant epistolarum, semouimus; aliis adiungenda tomis, quibus magis congruunt. Admiscuimus autem huic volumini praefationes quae in vulgatis codicibus in frontispicio sacrorum voluminum praefiguntur, quo posthac et emendatiores habeantur, et scholiis additis intelligibiliores; sed eas duntaxat quae vere Hieronymi sunt. Sunt enim inter has ψευδεπίγραφοι nonnullae, quas adnotauimus quidem, verum non adiecimus, ne quid hic esset alienum. Caeterum posteaquam

1452. 48. O^2: Barabantia *P.* 57. O^2: religi *P.* 58. Nosti manum *om. LB.* 59. Ornatissimo . . . Nurenbergensi *om.* O^1.

1452. 44. Bisantium] See Ep. 1440. 4n.

48. famulum] Livinus Algoet: cf. Epp. 1430. 21n, 1437. 181–2.

52. Scripsi] Ep. 1313.

53. per alium] Ep. 1325.

Nec responsum] Ep. 1340 did not reach Erasmus: see Ep. 1313 introd.

54. nuper scripsi] The letter, not extant, which called forth Ep. 1448.

in operis progressu vidimus voluminis exiguitatem, adiecimus Hebraicas traditiones, cum aliis nonnullis quae nihil habent epistolare. Volumen igitur hoc habet τὰ ἐξηγηματικά, hoc est quae ad enarrationem Scripturae diuinae faciunt: quod quidem eo consilio voluimus vltimum habere locum, quo magis congruat cum reliquis illius libris, quibus enarrat diuinae Scripturae volumina.

Neque vero mihi male quadrat, opinor, ordinis ratio. Primus vitam ac mores instituit, quam curam omnium primam esse conuenit. Proximus fidei habet defensionem, vltimus sacram eruditionem. Bene viuere est omnium; pro fide pugnare iam non tyronis est, sed exercitati militis. Porro doctoris personam suscipere eius est cui tum morum integritas, tum eruditio non vulgaris autoritatem conciliarit. Atque id quidem temporis summa erat omnium episcoporum autoritas; cui saepe cesserit et Caesarea maiestas, qua tum nihil in terris habebatur maius. Quod multis argumentis ex veterum monumentis docere licet: ac fortassis esset eadem nunc quoque, ni paucorum fulgor caeterorum obscuraret splendorem, aut nisi plerique nunc ea negligerent quibus olim episcopis apud populum tanta conciliabatur autoritas. Ea sunt vitae integritas, doctrina sacra, ac de omnibus benemerendi studium indefatigabile.

At Hieronymus episcopus non erat, et tamen tantum dignitatis illi conciliarat insignis eruditio cum summa vitae sanctimonia coniuncta, quantum vix episcoporum vlli contigerat. Tanta enim erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas vt ad vnum ex omnibus totius orbis regionibus velut ad certissimum oraculum concurreretur, si quid in literis diuinis aut obscurum esset aut controuersum. Ad hunc variis de rebus quaestiones deferebantur ex Italia, ex Hispania, ex Africa, e Graecia, ex omnibus Galliarum partibus, ex extrema denique Germaniae Getica, quae sero coepit mansuescere. Tamque parata fuit sacrae eruditionis vis et vbertas vt et vnus et senex tot argumentis suffecerit. Nec puduit eruditos episcopos a presbytero doceri: quorum praeter alios erat Augustinus.

Proinde commouit me, Praesul absolutissime, quum incomparabilis viri dignitas, tum tua voluntas, quam grauissimo cum iudicio semper coniunctam esse scio—, vt primam aeditionem satis elaboratam recognosceremus. In quo negocio sic nos gessimus, vt attentus lector facile deprehensurus sit mihi laborem hunc nec sine causa nec sine fructu susceptum fuisse. Qui, si candidus etiam erit et gratus, agnoscet se tuae celsitudini, cui iam pridem debebat plurimum, nunc factum obstrictiorem: cuius benignitati pene totum debet acceptum ferre, si quam vtilitatem publicis studiis attulimus. Quod si talis Moecenas iuueni contigisset, poterat Erasmus et inter felices numerari.

Vtinam autem quod conati sumus contingat! vt tui nominis memoria tam plausibilis sit apud posteros quam tui sanctissimi mores promerentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem a nemine gratiam expectare benefactorum, praeterquam a Deo; qui sic ad benefaciendum omnibus natus es, vt beneficium accepisse videaris si quem beneficio iuueris. Scio tuam modestiam nihil

43. mansuescere] Cf. Epp. 941. 10–12, 998. 64–5, 1455. 23n.

minus appetere quam laudem apud homines: sed nullis maiore merito persoluitur laus quam his qui laudem ab hominibus non expetunt. Dominus Iesus religiosam senectutem tuam publicis studiis et ecclesiis Britanniae diu seruet incolumem.

Basileae Nonis Iuniis. AN. M.D.XXIIII.

1454. FROM JOHN BOTZHEIM.

Leipzig MS. — Constance.
EE. 25. — 6 June 1524.

[An original letter, autograph throughout. The ms. year-date is confirmed by the meeting at Heidelberg.]

S. Ex commendatione Humelbergii suscepi hunc adolescentem humaniter, qui et ipse rogauit vt meis literis Erasmo fieret notus. Egit Const⟨antiae⟩ tribus diebus. Videtur non ignarus esse vtriusque linguae. Nomen illius est Magnus, agnomen excidit e memoria, nec ille aderat dum scriberem. Tu, si non graue fuerit, fauebis illi colloquium tuum vel breuissimum. Scripsi tibi per sapientissimum iuuenem; non est quod te grauem multis. Rerum nouarum nihil est apud nos. Audio principes Bauaros omnes, vocatis ad se aliquot aliis non Bauaris episcopis, Treuerensi videlicet et Argentoratensi, conuenisse Heydelberge sub fuco ludi sagittarii. Quid illic concoquatur, varii varia diuinant. Preterea his diebus quidam apud nos aduena dicebat in Germania inferiori, si bene memini, per Geldros suscitari nonnihil tumultus, fortassis subornatione Regis Galliarum. Episcopus Const⟨antiensis⟩ seuit in Lutheranos, quorum decem detinentur inclusi carceribus extra Constantiam. Si vera narrantur, vndique meditantur insidiae contra ciuitates fauentes Euangelio, quibus impingitur nomen Lutheranorum. Fuit hiis diebus Const⟨antiae⟩ Guilhelmus Farellus

9. Treuerensem *MS.* 10. Argentoratensem *MS.*

1454. 1. Humelbergii] See Ep. 263. 21n.

2. fieret notus] For similar visits to Erasmus in this year see p. 486 and Ep. 1444. 2n.

4. Magnus] He seems to be otherwise unknown.

9. Treuerensi] See Ep. 1342. 171n.

10. Argentoratensi] Wm. (c. 1470—29 June 1541) of Hohenstein, N. of Nordhausen in the Unter-Harz; educated at Erfurt, Padua and Freiburg; custos of the cathedral at Mainz 1499, under his great-uncle Abp. Berthold of Henneberg (1484–1504); vicar-general 1505; Bp. of Strasburg 1506, when still only a subdeacon. Though sincerely eager to correct abuses among his clergy, he had no sympathy with the vehemence of the Reformers, even in the comparatively mild type which he saw at Strasburg; and in his later years, wearied with the struggle against both reaction and reform, he allowed his own activity to degenerate into repression.

See GC. v. 816–17; ADB. xliii. 205–7; and, for Capito's view of his character at this time, Bl. E. 75. Ep. 1482. 19 shows that Erasmus was acquainted with him.

Heydelberge] An account of the foundation of these annual meetings is given by Hub. Thomas Leodius, *Annal. de vita Friderici II, electoris Palatini* ⟨1482–1556⟩, 1624, p. 91. It was on his way to the meeting of this year that Philip of Hesse, outside Frankfort, met Melanchthon, who was returning from his visit to Bretten in May (Ep. 1444. 2n); see Camerarius' *De Phil. Melanchthonis ortu*, 1566, pp. 95–7.

13. per Geldros] For the trouble with Gueldres at this time see Brewer iv. 24, 109, 268, 410.

14. Constantiensis] See Ep. 1316. 12n.

18. Farellus] See Ep. 1407. 92n.

cum quodam consocio, Galli vtrique. Quid agas et vt valeas, per otium scribe, et si quid habeas rerum nouarum. Bene vale, suauiss⟨ime⟩ praeceptor, et valetudinem tuam cura.

Ex Constan⟨tia⟩ viii. Id. Iunii 1.5.24.

Tuus Ioan. Botzemus.

Christianissimo theologo eidemque doctiss⟨imo⟩ domino D. Erasmo Roterodamo, praeceptori suo vnice charo. Basileae.

1455. From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii. p. 969 (α). Bruges.
Vi. E. f. 80 (β): Lond. Viv. 12: LB. 681. 16 June 1524.

[For the sources see Ep. 1222 introd. The year-date is confirmed by Erasmus' journey to Burgundy.

From the fact that LB. reproduces a mere blunder of Lond., and conjectures in a note the correct reading as given by αβ, it is clear that, for these letters of Vives at any rate, the text of Lond. formed the basis of LB. and that no attempt was made to collate it with the earlier sources.]

VIVES ERASMO.

Ex Britannia discessi mense Aprili, tantum ad ducendam vxorem, iussus a principibus et Cardinale eo redire ad finem mensis Septembris. Quod faciam, ni necessitas aliqua et vis maior impediat, aut caussa maxime sontica: ita enim sunt homines illi de me meriti, vt iniquum sit me non obsecundare eorum voluntati, quum illi multis in rebus indulgeant meae. Feriis Eucharistiae subieci ceruicem iugo muliebri, nondum mihi quidem graui et quod cupiam adhuc excutere: sed euentum Deus viderit. Hactenus nec mihi factum displicet, et iis omnibus qui nos norunt, mirifice placet; vt aiunt, nihil hic esse multis annis actum tanta omnium approbatione.

De illis hominibus in quos οἱ φίλοι σε ἐγκελεύουσι, malum deploratum, sed propemodum ἐν τούτοις χρόνοις ἀναγκαῖον, quibus pessum iere omnia: ἀλλὰ ταῦτα οὐρανόθεν. Tu nisi agas quod minime conuenit, nihil egeris: sin egeris, corrumpes quod est in illo malum optimum. O magnae difficultates in quas te nomen implicat tuum! vt

1455. 14. quod *scripsi*: quid α.

1454. 19. consocio] Identified by Herminjard, 100n, 101n, 103 with Ant. du Blet: for whom see Ep. 1510. 18n.

1455. 2. vxorem] His kinswoman, Margaret Valdaura (5 July 1505—14 Oct. 1552), daughter of a Spanish merchant resident at Bruges. More writes of her with praise to Cranevelt, 10 Aug. 1524 (T. Stapleton, *Tres Thomae*, 1588, Vita Mori, pp. 77,8) Vives in a letter to Vergara, 14 Aug. 1527 (printed by Prof. A. Bonilla, in *Rev. Hispanique* viii, 1901, p. 263) records that she offered no hindrance to his studies; and in another letter (⟨c. Nov. 1529⟩: Vi. E., f. 42 v°.) testifies to her courage at a time of plague. It was through her wish that Cranevelt (Ep. 1145) published the posthumous edition of Vives' *De veritate fidei Christianae*, 1543. See Bonilla's *Vives*, pp. 171–6, 250.

4. sontica] Cf. Tib. 1. 8. 51.

6. Feriis Eucharistiae] Corpus Christi Day: 26 May 1524. The wedding was celebrated by John Fevinus (Ep. 1012); see Bonilla's *Vives* p. 758.

15. malum optimum] For this combination cf. the oracle quoted in Plin. *H. N.* 18. 6. 39, 'malis bonis': see *Adag.* 426, 'necessarium malum', and cf. Ep. 1522. 14–15.

non videaris posse cum decore cessare, quin publicis rebus publica persona interponaris, nullo tamen temperamento quin alterutros offendas, et forsitan vtrosque. Fac memineris versum Ennii de Maximo.

Salutaris a Claymondo et fere ⟨tota⟩ illa Academia. Nihil audiui multis diebus gratius quam opera tua nostris quoque Hispanis esse cordi. Spero fore vt illis et similibus assuefacti mansuescant, exuantque barbaricas aliquot de vita opiniones, quibus acuta quidem ingenia, sed ignoratione humanitatis, sunt imbuta: quas alii aliis velut per manus tradunt.

Nunciatum erat nobis in Britannia te in Burgundiam migrasse, vt vino illo puro ac generoso curareris a calculo. Alii te in Britanniam venturum affirmabant; et audiui a quodam fuisse te indubie venturum, si esses accersitus: quod vtinam illic rescissem! ea te res non diutine fuisset remorata. Venisses gratus optatusque Regi, Cardinali, et toti nobilitati. Sed si id statuis, incipe simul aliquid κατ' ἐκεῖνον μελετᾶν: aliter nonnullis corrugabis frontes, quorum inprimis conuenit tibi esse exporrectas. Sed non dubito quin hisce de rebus, vt prudentius potest, ita copiosius scripserit ad te Morus. Me vero, mi praeceptor, scis paratissimum esse, si qua in re possum tibi esse vsui, quanquam vires exiguae, sed voluntas ingens. Frobenium mihi salutabis et Rhenanum. Vale etiam atque etiam, mi domine. Brugis, XVI Iunii 1524.

1456_{1464} TO CHRISTOPHER OF UTENHEIM.

Opus Epistolarum p. 620. Basle.
N. p. 591: Lond. xviii. 39: LB. 682. 20 June 1524.

ERASMVS ROT. CHRISTOPHORO EPIS. BASILIENSI S. D.

REVERENDE Praesul, dum ego decanto Misericordias Domini, corripuit me illius misericordia. Sed morti non tradidit me, licet nunquam fuerim morti vicinior. Exemplar primae manus ad te

1455. 18. tamen *scripsi*: tanto *a*. 33. κατ' *scripsi*: καὶ *a*.

1455. 19. versum Ennii] fr. 191, *ap.* Cic. *Off.* 1. 24. 84, *Sen.* 4. 10; where Vives perhaps had in mind the line, Noenum rumores ponebat ante salutem. But possibly *versuum* should be read.

21. Claymondo] See Ep. 990 introd. Vives had been lecturing in Oxford and living in Corpus during the winter of 1523–4: cf. Ep. 1087. 615n.

22. Hispanis] This must refer to the circulation of Erasmus' works in Spain (cf. Ep. 1488. 23); for as yet no Spanish edition had appeared of any of them and only one translation—of the *Querela Pacis*, Seville, J. Cromberger, 27 April 1520 (cf. Ep. 1432. 13n). See an elaborate article by Prof. Bonilla y San Martin, *Erasmo en España*, in *Rev. Hispanique*, xvii (1907). 379–548.

23. mansuescant] For a similar wish expressed by Erasmus about Germany see Ep. 941. 10–12; and cf. Epp. 998 64–5, 1453. 42–3.

25. humanitatis] For this term cf. Epp. 141. 66, 600. 4; and, for some considerations on the use of it during this period, see *Proc. Class. Assoc.* xiv (1917). 127–30.

27. in Burgundiam] See Ep. 1440. 4n.

28. in Britanniam] Erasmus could no doubt have returned to England if he had wished (cf. Ep. 1383. 27–9): but his feeling was against it (cf. Ep. 1386. 15n). Later his mind changed; see Ep. 1532. 34–6.

33. ἐκεῖνον] Luther.

1456. 2. morti non tradidit] Ps. 117. 18.

3. morti vicinior] See Ep. 1452. 27n.

mitto. Id poteris aliquot diebus apud te retinere, quo per ocium perlegas. Dignaberis admonere nos, si quid addi aut mitti, si quid aliter tractari velis. Priusquam enim Frobenio committamus excudendum, opus sub incudem reuocabimus, ac reddemus paulo expolitius, fortassis etiam copiosius. Si videbitur, addemus praefatiunculam quae sacelli abs te instituti faciat mentionem. Porro quemadmodum tuae sanctissimae voluntati hac in re libenter sumus obsequuti, ita cupimus omnia fieri ex animi tui sententia. Dominus Iesus honorabilem senectutem tuam foueat sua clementia.

Basileae duodecimo Calend. Iulias, Anno M.D.XXIIII.

[1435]1457. From John Robbyns.

Leipzig MS. EE. 26. — Mechlin. 28 June 1524.

[An original letter, autograph throughout. The ms. year-date is confirmed by the invitation from Francis I: see Epp. 1375, 1403.]

S. P., reueren⟨de⟩ pater, domine et preceptor obseruan⟨de⟩. Litteras paternitatis V. reuerende, Basilee die Iouis post pasca ad me datas, per hunc familiarem tuum recepi. Noster Goclenius mansit in Collegio trilingui, licet vtilior conditio et pi⟨n⟩guior fortuna illi fuerit oblata, videlicet docere dominum Robertum, modernum Episcopum Cameracensem: et spero quod non leui ex causa illud relinquet. Magis affectat prodesse communitati quam priuate persone, quod inter alias eius virtutes non parum in eo commendabile est. Ego pro viribus cooperabor semper pro eiusdem retentione in eodem, et bona etiam intertentione. Domini executores testamenti defuncti fundatoris pie memorie sunt satis stricti et tenaces, non, vt debent, perpendentes qualis sit hic Goclenius.

Quod Gallorum Rex affectat instituere Lutetie simile collegium trilingue, et ad quod complendum eandem P. V. inuitat, non miror. Videt enim nunc manifeste quantum ornatus et vtilitatis per illud sue famose Academie accresceret. Floret enim nunc, pretextu Collegii triling⟨u⟩is, Vniuersitas Louanien⟨sis⟩, et de die in diem augmentatur: quod quanquam pluribus, et fere omnibus, summe placet, sunt tamen, licet pauci numero, quibus displicet quod ea occasione contingit.

Sunt in eadem Academia et quasi per omnem patriam magno desiderio exspectan⟨tes⟩ reditum eiusdem P. V. ad nos, mirantes quomodo tanto tempore eos reliquit: pro quorum consolatione

1457. 3. Hoclenius *MS.* 13. Huclenius *MS.* 21. occasitione *MS.*

1456. 9. praefatiunculam] Ep. 1474.

1457. 3. familiarem tuum] Livinus Algoet: cf. Epp. 1430. 21n, 1458. 1.

5. Robertum] Croy: see Ep. 1287. 39n.

10. intertentione] entertainment; from the late Latin *intertenere*. The form *intertenentia* is found also.

11. executores] Ant. Sucquet (Ep. 1331. 15n); Nic. of Nispen, s. of Rosendaal, secretary to Robert Croy (l. 5n); and Barth. of Wessem, on the Meuse sw. of Roermond, canon of Mechlin. See Val. Andreas p. 276; Nève p. 382; and de Jongh pp. 204, 17*.

fundatoris] Jerome Busleiden; see Ep. 205.

ac vestra quiete videtur amicis vestris et zelatoribus, vt quamprimum Basileam relinquere et ad has suauissimas partes transmigrare debeatis, in otio litterario, quiete ac bona recreatione viuendo, eciam postponendo maiora oblata. Quod annuat vobis et nobis clemens et omnipotens Deus ; qui eandem P. V. R. semper felicem, longeuam ac prosperantem conseruet, mihi sua beneplacita semper precipiendo.

Mechlinie in vigilia apostolorum Petri et Pauli anno XXIIII°.

Eiusdem reuerende paternitatis V. seruitor et amicus

Io. Robbyns.

Reuerendo patri, domino Erasmo Roterodamo, sacre theologie professori eximio, ⟨domi⟩no et preceptori suo colendissimo. Basilee.

1458. From Marcus Laurinus.

Leipzig MS. Mechlin.
EE. 27. 30 June 1524.

[An original letter, autograph throughout, except the address, which is by a secretary. The ms. year-date is confirmed by the connexion with Epp. 1470, 1471 : the latter of which was written in accordance with the advice given here.]

S. P. Oportune certe reddidit michi tuus Liuinus tuas litteras, Erasme doctissime. Nam ni scripsisses, domino Ioanni de Hondt precipue, fuisset pensio, que pro hoc termino natiuitatis Ioannis michi data est, exsoluta domino Ioanni de Molendino, canonico Tornacen⟨si⟩, procuratori domini Petri Barbirii ; qui termini natiuitatis nostri Seruatoris proxime preteriti recepit data sua syngrapha, cuius copiam tibi mitto. Director est is litis quam habet dominus Petrus Barbirius super decanatu Tornacen⟨si⟩ ; atque vbi pecunia opus erit, scripsit Barbirius vt eam caperet à domino Io. de Hondt, effecturumque se promisit vt pecunia data de Molendino apud te cedat in solutum. Nec male feres hec. Non video finem litis ; diu erit illi exsoluenda pensio, nisi occurras. Tu igitur quid factum iri velis rescribas ; ego curabo vt fideliter omnia exsequantur.

Scripsisti domino Io. de Hondt illum non diu exsoluturum tibi pensionem, et breui tua morte liberatum fore. Ita te male infestat calculus, et illo peius te infestant quidam Luterani. Cupit dominus Io. vt nobis serueris perpetuo, vtpote per quem reipublice litterarie non parua cotidie accedunt commoda, promoueturque indies magis ac magis vera theologia Christiana, ficta depulsa sophistica. Attestatur etiam se tuis elucubrationibus (quibus legendis bonam partem dierum collocat) non solum factum doctiorem verum etiam meliorem.

1458. 5. termini *scripsi* : terminum *MS.*

1458. 1. Liuinus] Algoet : cf. Epp. 1430. 21n, 1457. 3.
tuas litteras] Of c. 31 March : cf. Ep. 1457. 2.
2. de Hondt] The earlier letter mentioned in Ep. 1433. 1.
3. pensio] Cf. Ep. 1417. 23n.
4. de Molendino] See Ep. 371.
5. termini] *sc.* pensionem.
11. cedat in solutum] 'be considered as paid'. The pension for the second half of 1523 actually remained unpaid for many years : see EE. 116, 141.
15. Scripsisti] In the earlier letter ; cf. l. 2n.
16. tua morte] Cf. Ep. 1437. 117.

Preterea nil lucri tua morte accresceret ipsi, verum Barbirio, qui habet et sacerdotia et pensionem sex librarum gr⟨ossorum⟩ sub suo nomine expeditam. Faciunt hec vt dubitem sciasne an lateat te, totum ius recompense tibi facte atque Barbirio concredite ex illius capite dependere; qui si moriatur, peribunt vtrique, et tibi et de Hondt, sacerdotia, tum prius Io. de Hondt sola pensione sex librarum gr⟨ossorum⟩ liberato. Barbirii tantum fide, quam diu viuat, tibi cautum est; quam si irritam fecerit, non est quod vltra speres. At scio notiorem tibi esse Barbirium quam vt ea expectes. Verum non sine periculo est quod Rome degit, vbi pestis tam incrudescit ac grassatur indies magis. Consultius facere michi videreris, si hic aliquem eligeres Barbirio iuniorem, cuius fidem probatam haberes, cui demitterentur ad tuum vsum a Barbirio sacerdotia et pensio, si transferri possit, quod bulle papales plane declarabunt. Liuinus tuus Omnibonus non videretur futurus malus custos, cuius integritatem satis nouisti et mores. Hec non scribo de Barbirio diffidens, sed vt, quod ex illius etate, valetudine atque loci residentia metuitur, forsan vane, alterius iuuentute, robore, etiam loco salubriore succurratur securius.

Boni consule meam commonefactionem, D. Erasme litteratissime; qua tibi opus non est, cum semper habeas ad manum consilium. Ceterum pecuniam omnem quam habui a domino Io. de Hondt, tradidi magistro Petro Egidii. Vtinam illam ex aula tibi debitam in archa haberet! Egi hic negocium tuum ea diligentia qua potui. Sunt omnes bono in te animo et amant te, vt dicunt, optime. At solum amant; nam de pecuniis, bella non sinunt eam exsolui. Multi hic sunt qui ferme esuriunt ob pecunie inopiam et belli maximam copiam: quo expilatur misere plebs tota, vt timeam ne, dimisso hostili bello, exoriatur inde ciuile. Incipit obmurmurare populus in vno et altero loco. Parati sunt in illos milites. Et qui ex hoste prius metuerunt, in eos quos defensores habere debuerant, querunt presidium. Ex his sunt Lymburgen⟨ses⟩ ad quos itur per Traiectum superiorem, qui transitum denegarunt nostris. Hec sunt prima tentamenta; concedat Deus meliora! Si tamen apud nos veneris, non obstabit bellum quo minus omnem accipies pecuniam. Affirmauit enim dominus reuerendissimus Archiepiscopus Panormitanus

---

24. sacerdotia] See Ep. 1094. 28n, 29n.

librarum gr.] See Ep. 1245. 22n.

27. si moriatur] Barbirius' account of the position is given in Ep. 1245. 4–21: that in order to save expense at Rome he had made an informal arrangement there about the payments to be made to Erasmus; but that if he should die before Erasmus, the necessary bulls could be obtained from Rome without further difficulty than the defrayal of the regular official charges. If Erasmus should die first, these charges would be avoided.

32. pestis] It had been raging in Rome since Feb.; see Pastor ix. 258n.

45. ex aula] Cf. Epp. 1408. 12n, 1471. 10.

52. milites] For the sufferings of peoples at the hands of mercenary soldiers in the pay of their own princes cf. Ep. 825. 5–8.

54. Traiectum superiorem] From the mention of Limburg, evidently Maastricht, the 'upper ferry' as compared with Utrecht, 'the lower'. The note from the margin of E quoted in Ep. 867. 161n appears therefore to contain a misprint, *inf*erius for *sup*erius (cf. Ep. 1022. 26, where Horawitz read *in* for *su*). I cannot find any ferry on the Meuse above Maastricht to substantiate the note in E.

58. Panormitanus] Jo. Carondelet: see Epp. 803. 12n, 1434.

(cuius fidem satis expertus sum), cum veneris, fynanciarios exsoluturos pensionem tibi tam debitam ex terminis cessis quam cedendis. Quam si maiorem petiueris, concedetur liberaliter. Etiam, si que dignitas quantumcunque opulenta vacauerit, tibi conferetur. In quibus omnibus suum tibi impartietur patrocinium. Hec voluit vt suo nomine ad te scriberem haberesque pro certis. Nouisti aulam. Quod domi habes, foris non queres. Ages igitur vt tibi videbitur melius. Vale.

Commendant se tibi vidue, et Petrus Taelmannus: qui a te edoctus nouit Latine dicere talitrum, quo sepius vexat monachos, dicens illos nescire Latine, cum hoc ignorant. Rogauit is me vt hec epistole mee insererem. Iterum vale.

Mechlinie vltima Iunii anno xv^{c}. xxiiii^{o}.

Tibi addictissimus Marcus Lauweryn, presbyter.

Eruditiss. D. Erasmo Rot^{o} Basileae.

1459. To Caspar Hedio.

Opus Epistolarum p. 803. — Basle.
N. p. 767: Lond. xxi. 3: LB. 725. — ⟨c. June⟩ 1524.

[Some guidance as to the month-date can be obtained from Hedio's marriage, which took place on 30 May 1524 (Ep. 1452. 20–1). But on points of time Erasmus' words often lack precision (cf. Epp. 1143. 25n, 49n, 1488. 22n, 1555n); so that it is not safe to assume that the wedding was quite recent. Possibly this letter should be placed at about the same date as Ep. 1477.

Caspar Hedio or Hedius (1494—17 Oct. 1552), son of a ropemaker at Ettlingen, 5 ms. s. of Carlsruhe, was a compatriot of Irenicus (Ep. 877. 1n) and perhaps schoolfellow with him and Melanchthon at Pforzheim. Thence he matriculated at Freiburg 7 Jan. 1513, and was B.A. 1514, M.A. 1516 (Schreiber, *Gesch. Univ. Freiburg*, i. 97). At Whitsun 1518 he heard Zwingli preach at Einsiedeln (Zw. E^2. 98), and conceived a great admiration for him. On 7 April 1519 he was admitted to the Faculty of Theology at Basle, and worked under Bruno Amorbach (Zw. E^2. 102) and Capito; to whom he became closely attached. His intimacy with Erasmus' circle is shown by the extension to him through Beatus (BRE. 156) of the invitation to write to Dorp in Feb. 1520 (cf. Ep. 1044. 49n). On 23 June 1520 he addressed Luther, courting acquaintance (LE^3. 318); and a letter of the same date to Capito is preserved in the British Museum (Add. MS. 21524, f. 5). In Oct. 1520 he followed Capito to Mainz and was appointed preacher (Zw. E^2. 157). His outlook was still conservative; and Oecolampadius' *Epistola* (Ep. 1308. 26n) was written, in answer to his inquiries, to reassure him about the changes made. In spring 1523 he succeeded Capito as preacher at the Court; and later joined him at Strasburg, where he became preacher at the cathedral, the position which Geiler († 1510) had held. He was quickly drawn into the current of Reform at Strasburg (cf. LE^2. 847), and in that fellowship the rest of his life was spent. On 30 May 1524 (Ep. 1452) he married Margaret Trenz, daughter of a Strasburg gardener. His practical good-sense and soft-spoken moderation fitted him for a mediator; and he did much to smooth the way of his party (cf. Herminjard 183, 525n, 1167; Bl. E. 623; VE. 1123), taking part in the Conferences at Marburg in 1529, and at Bonn in 1543 (cf. ME. 2738).

His principal work—which has earned for him the title of the first Protestant church historian—is *Chronica der altenn christlichen Kirchen*, Strasburg, G. Ulricher, Jan. 1530, consisting of translations from Eusebius and others. He also continued the Ursberg Chronicle (see Ep. 1223 introd. and cf. BRE. 305) down to

---

67. vidue] Laurinus' sisters; see Ep. 1342. 1017.
Taelmannus] Evidently a boy; perhaps the son of one of them.
68. talitrum] A fillip with the finger; cf. Suet. *Tib.* 68.

1537, adding a German translation (BRE. 368; cf. 425) with prefaces to ea part by Melanchthon (ME. 1506, 1900). In 1533 he translated Vives' *De subuentione pauperum*, and in 1544 Josephus. The foundation of the Collegium Wilhelmitanum at Strasburg in 1544 is due to him; and he encouraged the formation of libraries and the protection of them from the ravages of war. For missionary purposes he endeavoured to promote the study of Turkish. See an excellent article by Erichson in Herzog vii. 515–17; also Oec. E., Krafft, ADB and EE.

Though he was definitely a Reformer, his relations with Erasmus were invariably amicable: but the Strasburg circle had many of Erasmus' friends, such as Volz (cf. BRE. 241) and Sapidus.

In the British Museum (1351. f. 20) is a copy of Erasmus' *Ratio Verae Theologiae*, Basle, Froben, April 1519 (see Ep. 745) presented by Hedio to Henry Falcner, 12 Nov. 1519. For a medallion and two drawings of him see J. Ficker, *Bildnisse d. Strassb. Reformation*, 1914, pll. 1, 8, 9.]

ERASMVS ROTEROD. GASPARI HEDIONI S. D.

PRECOR vt nouum matrimonium vobis sit felix. Miseram tibi literas ad magistratum scriptas, tanquam amico cui vni omnium fidebam toto pectore. Quoniam autem nolebam te vel minima inuidia grauari, monui vt, si malles, premeres rem, sic vt nemo rescisceret; videlicet quo mihi esset integrum quid vellem statuere. At tu nec tacuisti quod agebatur—nam Frobenio certe communicasti—; et Scottum tua opera subleuasti, ne daret poenas.

Non haec dico quod offensus sim. Scio te quicquid fecisti syncero animo fecisse, et Euangelicam lenitatem amplector. Verum ista lenitas interim in me crudelitas est. An tibi lenitas videatur, si quis sicario aut latroni subueniat ne capiatur, post maiore audacia plures occisurus? Non est neganda venia, sed resipiscenti, sed conuerso. Istum adeo non poenitet insaniae, vt ferox minitetur se sceleratiora ausurum. Diligendus est inimicus, sed in hoc vt fiat alius. Non amat autem qui sinit impune peccare, si queat obsistere. Quo vehementius amat pater, hoc acrius cohibet peccantem filium. Misericordia fuisset si mox aeditis Hutteni sycophantiis dedisset poenas: non addidisset insaniam insaniae. 'Sed monitus' inquis, 'clam a consule, cauebit'. Quam tenere consultum est illius honori, qui tale facinus orbi publicauit, vt clam admoneretur! An spes est tale portentum verbis castigatius fore? Vix emiserat Othonis furias, coeperat iterum excudere, et praeterea rabulae nescio cuius libellum; et fecisset nisi fuisset cohercitus. Et tamen illinc depulsus, dedit nobis epistolas Othonis bellas scilicet, quae Euangelia quoque vocent in dubium. Addita est pictura seditiosa. Si pinge-

2. literas] Ep. 1429.

17. Hutteni] The *Expostulatio*: see Ep. 1356. 63n.

21. Othonis furias] See Epp. 1405,6.

22. rabulae nescio cuius] Perhaps Erasmus Alber's *Iudicium*: see Epp. 1466. 26n, 1477. 46n, 1496. 98.

24. epistolas Othonis] *Problemata Othonis Brunnfelsii*: I. *De ratione Euangeliorum*; II. *Quare in Parabolis locutus sit Christus*, ⟨Strasburg, J. Schott⟩, *s.a.*; in the form of letters addressed to Schott: see Panzer ix. 377. 898c. There is a second issue by Schott, also *s.a.*, prefixed to Brunfels' letter to the Bp. of Basle (see p. 368). Each issue has an illustrated title-page; and in the second the prophets of Baal, as described here, are unmistakable. The second has one, and the first has three figures which might represent some one, but there is no possible likeness to Erasmus in any: though the figures in the first perhaps fit the descriptions given here. If one of them really was intended for him, he could only have discovered this through outside information. There may, however, have been another title-page which was withdrawn.

bant prophetas Baal, quur addiderunt crinem attonsum, vertices rasos, lineam vestem, mitram horum temporum ? Et me pinxerunt pileo sub mento religato, serico imposito humeris, et brachiis e pallio porrectis : sic enim fere color, praesertim domi, et hoc cultu eram quum me salutaret Otho. Haec ego quidem rideo, sed tamen indicant istorum, quos tu subleuandos putas, peruersissimam voluntatem. An vos creditis talibus praesidiis processurum Euangelii negocium ? Magis metuo ne talium stulta malicia et maliciosa stulticia subuertat quum bonas literas, tum Euangelium, si fieri possit, et vos vestramque ciuitatem aliquando pertrahat in graue discrimen.

Scottus, inquis, habet vxorem et teneros liberos. Num ista excusatio videatur iusta, si scriniis meis effractis sustulisset aurum ? Non opinor. Et tamen hoc quod facit longe sceleratius est. Nisi forte putas mihi famam esse viliorem pecunia. Si deest vnde alat liberos, mendicet. Pudet, inquies. Et huiusmodi facinorum non pudet ? Prostituat vxorem, et ad calices vigilanti naso stertat adultero. Nefarium, inquis. Magis nefarium est quod facit. Nulla lex punit capite qui vxorem prostituat ; at capitalem poenam denunciant omnes iis qui libellos aedunt famosos. A me nunquam verbo laesus est, nisi laedi se putat quod Frobenius excudit bonos autores, dum iste nobis nihil dat nisi furiosas naenias. Sunt in orbe tot veteres, tot noui libelli ; aut restituat veteres, aut prodat nouos. Solus ille typographus non habet vnde alat vxorem et liberos, nisi suis libellis confundat omnia ? Et me fautorem habiturus est, si proferat quae prosint publicis commodis. Nam ego typographorum pecuniis non egeo, gratia superis. Gratis faueo bonis studiis tantum abest vt verum sit quod de Frobenio scripsit iste rabula. Sed longe vanius est quod iactat de praeda. Ex Lutheri causa teruntius ad me non rediit. Nihil non respui, ne forte imprudens repugnarem spiritui Christi ; nec vnquam illius commendatione factus sum pilo ditior.

Fouetis illum Euangelici, qui tanquam draco rabidus dudum emersit ex antro, et ebrius licentia putat suis furiosis minis cessura omnia. Qui primum inuexerunt mundo Euangelium, tales furciferos non dignati fuissent alloquio. Capito, noui Euangelii Episcopus, non habebat alias delicias quibus se oblectaret, quam perditissimi decoctoris conuictu, ne quid addam. Nihil inimice suspicor de

42. naso] Cf. Juv. 1. 57.

44. capitalem] Cf. Ep. 1053. 421.

53. de Frobenio] Brunfels had written (HE. 334, p. 343. 3–4): 'Quanto fastu te nunc fouet Basileae Frobenius, vix ducentorum aureorum sumptu !' For Erasmus' business relations with Froben see Epp. 1289. 33n, 1316. 38n, 1528. 52–5 It was no doubt such open criticism which prompted Erasmus to the detailed statement added in the second edition of *Cat. Luc.* (1, p. 45. 8–41).

54. de praeda] HE. 334, pp. 332. 47–333.3: 'Quod si ad quaestum et ad munera et stipem voluisset scribere ⟨Huttenus⟩, poterat se applicare, vt tu, Romano Pontifici, Cardinalibus, Anglorum Regi : neque dubito quin magnificis praemiis hominem donassent, si stilum exercuisset in Lutherum.' Cf. Epp. 1342. 644, 1435. 16–17, 1437. 172, 1477. 8.

56. commendatione] As in Ep. 1033.

61. Episcopus] The Strasburg reformers had not yet adopted any of the old titles for their new organization ; so that here and in Epp. 1482. 16, 1485. 6, Erasmus writes in sarcasm.

63. decoctoris] Probably Eppendorff : for Capito's intimacy with whom see Ep. 1437. 99–101.

Capitone, quem exceptis dogmatibus semper habui pro amicissimo, et cui semper me praebui amicissimum. Et tamen sunt qui putent illum non esse alienum ab hac tragoedia. Non est tam simplex vt non intellexerit technas decoctoris et furias scriptoris. Diu siluit dum aleretur hoc monstrum. Tandem admonuit de rebus grauibus, videlicet quod aliquid attigissem de libero arbitrio, priusquam Lutherus scriberet de libero arbitrio; deinde quod alicubi scripserim legem Mosi cohibere manus, Euangelium etiam animum. 'Imo', inquit, 'lex intendit in totum hominem'. O graues admonitiones amici post acceptas tales plagas! Non licet exponere quod docet Christus, 'Dictum est antiquis, Non occides', hoc est cohibere manus; 'Ego autem dico vobis, Qui irascitur, etc.', hoc est cohibere animum. Explica legem, idem est cum Euangelio. At ego cum Christo loquor de lege nondum explicata. O piaculum talibus libellis expiandum, et quidem per tales amicos, quibus etiam decem vitas crediturus eram, si decem habuissem! Quid agam pro Euangelio nolim quosuis scire. Fingunt me timidum, homines ad omne facinus praecipites. Si mihi constaret conscientia, si conspicerem fructus Euangelicos, viderent me non esse timidum. Egregius Euangelii profectus, si ex vna ciuitate eiectae sunt imagines! vtinam eiicerentur animorum idola, quae prodigiosiora video penes istos qui iactant Euangelii titulum!

Olim amore Euangelii, qui habebant vxores, relinquebant vltro. Nunc floret Euangelium, si pauci ducant vxores bene dotatas. Non haec dico quod simpliciter improbem matrimonium sacerdotum, si fiat ex necessitate, si cum autoritate maiorum, si absque seditione, si syncero animo. Nunc vereor ne multi ducant vxorem non ob aliud nisi quod non licet maiorum legibus. Scio quam sit impurus quorundam coelibatus. Verum an vxore ducta protinus consultum est castitati? Quid si sacerdos qui prius habebat concubinam, nunc habeat vxorem cum pellice? Et tamen apud omnes Papistas

---

66. non esse alienum] Cf. Ep. 1429. 20n.

69. de libero arbitrio] See Epp. 1419, 1481.

70. alicubi] Perhaps in the Paraphrases on Matt. 5. 19–20 or Gal. 3. 24–6 (LB. vii. 29 C and 955 E–956 A). But there is a passage in the *De libero arbitrio* which is closer than either of these (LB. ix. 1222 C). If that is what Capito had in his mind, he must have seen the first draft of that composition.

74. Christus] Matt. 5. 21–2.

80. Fingunt me timidum] Cf. Ep. 1384. 20n. and a letter of Boniface Amerbach ⟨c. July 1524⟩ (Am. E. 19): '⟨Erasmo⟩ vt quondam nihil apud nos celebrius, nempe cui omnes vnanimi consensu summam verae theologiae cognitionem tribuebant, ita nihil nunc apud Luteranos despectius: vt Pontificis adulator, vt orator, vt timidus male audit, cum tamen eo tenore quo semel incepit, negocium Euangelicum indies promoueat' See also Am. E. 20. Sapidus in a letter to Bucer, from Schlettstadt 3 Aug. 1526 (Basle MS. Ki. Ar. 25. a. 45), reports a conversation with Beatus Rhenanus; who laughed at Capito, Bucer and others, because 'reprehendunt in Erasmo atque aliis optimis viris qui Euangelico negocio non minus prospectum esse cupiunt quam ipsi, prudentiam humanam, rationem et vires humanas caeteraque id genus, quum ipsi tamen nulla alia ope magis nitantur'.

83. imagines] Cf. Bl. E. 87, Capito to A. Blaurer, from Strasburg, 17 Dec. 1524: 'Reliqua Papistica omnia antiquata sunt. Supersunt adhuc aliquae statuae, quas propediem eiiciemus'.

88. matrimonium sacerdotum] Erasmus' views on this question had already been expressed in the *De esu carnium*: see Ep. 1274. 14n.

94. Papistas] Erasmus had used this word in 1519 (Ep. 983. 6); but apparently it was still regarded as new. Fisher in a sermon of 1521 attributes

(sic enim isti vocant) semper liberrime professus sum matrimonium non esse pernegandum sacerdotibus in posterum ordinandis, si continere non queant, nec aliud dicerem si cum summo Pontifice agerem ; non quod non praeferam continentiam, sed quod nullos pene videam qui seruent continentiam. Sed interim quorsum opus est tanta sacerdotum turba ? Nulli fui autor vt duceret, sed nec vlli fui molestus volenti ducere.

Si monachus cum cuculla simul deponeret omnem maliciam, non obsisterem quo minus qui vellet abiiceret. Nunc passim abiiciunt temere nullaque maiorum autoritate, qui ex malis monachis fiunt deteriores laici. Nec aliud his praestat mutata vestis quam vt impunitius patrent quicquid animo collibuit. Sunt, fateor, quorum indolem melioribus rebus natam premit cuculla. Sunt rursus eo nati ingenio vt decem cucullis cohercendi sint potius quam suo tradendi arbitrio. Certe multos alebat cuculla, qui nunc veniunt in periculum ne magistra egestate discant tollere vnde non oportet. Quid autem dicas de his qui prouecta aetate, dissuadentibus amicis, scientes, prudentes, volentes dediderunt sese cucullae ? Saltem istos pudeat inconstantiae. Nunc vt praeclarum facinus iactant, et alios ad suum exemplum pertrahunt.

Sed his de rebus alias. Valebis in Christo.

Basileae, Anno M.D.XXIIII.

1460. To the Reader.

Dictionarius Graecus tit. v°. Basle.
N. p. 1207 : Lond. xxviii. 21 : LB. 683. 1 July 1524.

[A preface for a friend's book, printed by a friend, *Dictionarius Graecus . . . ingenti vocabulorum numero locupletatus per vtriusque literaturae non vulgariter peritum Iacobum Ceratinum*, Basle, J. Froben, July 1524, folio ; a somewhat rare volume, of which there is a copy in the University Library at Cambridge (Aa*. 2. 24. c). Ceratinus' work seems to have been done at Louvain (cf. Epp. 622. 31n, 1437. 155–8) ; but he had now moved to Brussels (Ep. 1461). The fact that he sent no preface with his contribution (ll. 29–30), and Erasmus' statement (l. 28) that the impulse had come from himself, shows that, though Ceratinus' name appears alone on the title-page, his part in the book cannot have been large. The proposal for the whole undertaking had very likely been made by Froben (cf. Ep. 885. 10–13).

The progress of Greek studies at this time is shown by the steady output of Greek-Latin lexicons. The earliest to be printed was the work of the Carmelite John Craston or Creston of Piacenza ; which appeared first at Milan during its author's lifetime, not later than 1478 (Proctor 5962), and formed the basis of many of those that followed. Five other issues were printed in Italy before 1500 ; one of which was by Aldus, Dec. 1497, with an index of the words arranged in Latin-Greek (cf. ll. 38–41). The demand grew steadily, and the researches of scholars added contributions of importance (cf. Ep. 885. 10–13). Mazochius' issue mentioned there was followed by Gourmont's, Paris, 13 Dec. 1512, edited by Aleander ; by Cartander's, Basle, 24 March 1519, edited by Val. Curio (Ep. 1514. 22n) ; by Resch's, Paris, July 1521 (cf. Ep. 1328. 45n), edited by Beraldus (Ep. 925) ; by Val. Curio's, Basle, March 1522, which was greatly amplified in March 1525 (cf. Ep. 1433. 2n) ; and by Gourmont's, Paris, April 1523, the editing of which was begun by Du Maine (l. 12n) and completed by Chaeradamus. Each in turn made use of its predecessor, without the least regard to copyright, and claimed

---

it to Luther : see OED. *s.v.* It occurs in the *Capt. Babylonica* (Ep. 1153. 146n) and LE[2]. 375, both of 1520 ; in Bl. E. 45, 49 of 1522 ; see also l. 83n, and Epp. 1332. 26, 1382. 16, 1413. 19, 1443. 6, 1496. 195, 1523. 79.

substantial additions (cf. ll. 16–17); 3,000 new words in Curio's (1522), 5,000 more in Gourmont's (1523). Froben's present *Dictionarius* shows its dependence on the latter by the incorporation—made at Basle, not by Ceratinus (cf. l. 22)—of a section *De Graecorum numeris*, which Chaeradamus had contributed when he took over the work of Du Maine (cf. l. 12n). The second Aldine edition, however, of Dec. 1524, shows no definite obligations to transmontane publications.

Like Epp. 1000, 1334, this preface is specified by Erasmus in *Cat. Luc.* (I, p. 39. 29) as one of those which he wished to be included among his Letters.]

DES. ERASMVS ROTERODAMVS GRAECAE LITERATVRAE CANDIDATIS S. D.

CRESCENTEM, inquit Oratius, sequitur cura pecuniam. Idem multo magis vsu venit in liberalibus studiis. Quo plus hauseris, hoc sitias magis. Facit hoc felicissimus Graecarum literarum profectus, vt Lexicon iam toties auctum nobis prodierit, nec desinat tamen efflagitari. Debetur omnibus gratia, qui pro sua quisque portione nonnihil contulerunt. Quanquam nulli minus deberi puto quam ei qui, quo crescerent paginae, multa huius generis adiecit, ''Ααρών· nomen proprium', et 'Κύπρος· nomen insulae'. Vtinam Guilhelmo Budaeo vel libuisset vel vacasset huic negocio nonnullam temporis portionem decidere! praesertim in annotandis Graecorum tropis et idiomatibus. Nec enim est alius Graecanicae supellectilis ditior. Maino non parum debemus, ac male precamur inuidae febri quae studiosis eam vtilitatem reddiderit maligniorem.

1. Horatius *Lond.*

---

1. Oratius] *C.* 3. 16. 17.

9. Budaeo] Cf. Ep. 1233. 166n.

12. Maino] Wm. Du Maine, also Dumanius, († 24 Nov. 1564), of Loudun in Poitou, was tutor to Budaeus' children 1519–23; and thus there are many letters to him in BE. In Jan. 1522 Badius dedicated to him an edition of Cicero's Letters, acknowledging help given by him in the correction of the text. Other scholarly work of his was to edit Craston's Greek Lexicon for a new issue by Gourmont, April 1523, using collections made from Budaeus' instruction and from his own reading. His preface to Francis Poncher (Ep. 522. 120n) recalls happy autumns spent by them in Budaeus' villa at St. Maur-les-Fossés (Ep. 435. 136n), where Poncher held the Abbey. On 10 Dec. 1524 Du Maine received from the King a canonry at Rouen. In 1532 (? 153$\frac{2}{3}$) he was living in the household of Jac. Galeotus, royal master of the horse, and was acting during the illness of the Italian, Bened. Tagliacarne (Theocrenus), as tutor to the children of Francis I (see Nic. Borbonius' *Nugae*, Paris, M. Vascosanus, 1533, f°. a^{5} v°.); a post to which he succeeded in 1534, when Tagliacarne was made Bp. of Grasse (Herminjard 483; cf. P J. Olivarius' edition of Mela, Paris, Ch. Wechel, 1536, dedicated to Du Maine). In 1534 also Francis created him Abbot of Beaulieu, near Loches in Touraine (GC. xiv. 286). Among his friends was John Bayard, abbot of the Benedictines at Issoire (GC. ii. 359; cf. Macrinus' *Hymni*, Paris, R. Stephanus, 1537, pp. 115, 141).

Dolet cites him frequently as one of the men of learning who constitute the glory of France; and verses were addressed to him by his fellow-townsman, Salmonius Macrinus, and also by Nic. Borbonius and Jo. Vulteius. On 20 June 1541, when counsellor and almoner to Francis' third son, Charles, duke of Orleans († 1545), he was appointed to administer the treasury of St. Hilary's at Poitiers. In 1550 he was 'a libellis' or 'lecteur' to Margaret, duchess of Berry (5 June 1523—14 Sept. 1574), sister of Henry II; see Macrinus' *Naeniae*, Paris, Vascosanus, 1550, tit. v°. and p. 66. In his later years he composed French poetry, a volume of which was printed for him by Vascosanus at Paris in 1556. He died at Loches.

See F. Grudé De la Croix Du Maine, *Bibliothèque*, Paris, 1584, p. 150; *Actes de François Ier*, iv, p. 216, v, p. 643; and BE[4]. 28n.

inuidae febri] The list of con-

Habes, lector, in hoc volumine quicquid diuersis locis ac temporibus ab aliis fuerat additum; ne his quidem praetermissis, quae nescio quis ociose, vt diximus, adiecerat. Ad summam autem prius aeditorum accessit ingens vocabulorum numerus, ex optimis autoribus selectus per Iacobum Ceratinum; qui, quod est rarissimum, exactam vtriusque literaturae peritiam cum incredibili modestia copulauit. Huius accessionem quum conferrem cum aliorum auctariis, quae in proxima Gurmuntii aeditione fuerant addita (nam hanc Ceratinus noster non viderat), miro modo vix vllam vocem ab hoc annotatam comperi quam illi priores occupassent. Pauperis est numerare pecus, sed pauperius est numerare dictiones. Satis multas adiecit Ceratinus; sed ingentem fateberis thesaurum, si expendas quod accessit potius quam numeres.

Hic mihi obstrepet aliquis, opinor, 'Os impudens, quid tu praefaris in labore alieno?' Dicam. Ceratinus impulsu nostro laboris hoc susceperat, alioquin a nullo magis abhorrens. Qui nisi tam procul abesset, haberes praefationem aliquanto minus ieiunam. Quanquam et ipsi dictiones adiecimus nonnullas; adiecturi permultas, si vel paucorum dierum otium contigisset. Scimus hoc laboris genus esse minime gloriosum, praesertim quum pauci reputent quot autores sint excutiendi, vt voces aliquot ab aliis praeteritas seligas. Verum hoc plus debetur illis gratiae, qui publicae vtilitatis gratia non detrectant ingloriam ac molestiae plenam industriam.

Veterem indicem, qui verso dictionum ordine ex Latinis indicabat Graecas, omisimus velut inutilem ac nihil aliud quam onerantem volumen. Primum ille, qualis qualis erat, mutilus erat, nimirum tantum eas dictiones complectens, quas Aldus prima dedit aeditione. Qui si perficiatur, duplicari voluminis magnitudinem necesse est. Nec tamen huius vllum vsum video, nisi si quis meditetur Graece scribere. Atqui ea facultas ex autoribus petenda est, quae ex Dictionariis infeliciter peteretur. Aldus ipse, quondam a me rogatus quur indice tam operoso pariter et ocioso duxisset onerandum esse codicem, nihil aliud respondit quam hac difficultate deterritos fuisse aeditionis aemulos. Proinde nemo minoris aestimet hoc volumen, cuius sarcinae nonnihil detractum est, vtilitati multum accessit. Bene vale. Basileae. Calend. Iulii. ANNO M. D. XXIIII.

1461. FROM GILLES BUSLEIDEN.

Leipzig MS. Brussels.
EE. 28. 1 July 1524.

[An original letter, autograph throughout: evidently contemporary with Ep. 1457.]

SALVTEM plurimam. Gratissima mihi fuit epistola tua, D. Erasme

1460. 50. valete *LB*.

tents on tit. v° of Gourmont's edition mentions 'Maini additiones mille quingentae et amplius, per aduersam eius valetudinem pestemque aestate superiore grassantem suis locis non appositae'

1460. 24. Pauperis] Ov. *M.* 13. 824.
45. quondam] During Erasmus' sojourn at Venice in 1508.
48. aemulos] Cf. Ep. 602 introd.
1461. 1. epistola] of c. 31 March; cf. Ep. 1437. 188n. It is not extant.

suauissime; desiderabam enim vehementer de te tuisque rebus (quibus ex animo bene cupio) nonnihil certi cognoscere. Gratularis mihi liberisque meis Ceratinum praeceptorem, de quo et ego supra modum gaudeo; experior enim ego illum talem qualem scribis, hominem candidum, egregie doctum et boni praeceptoris officio fungentem probe. Admodum vero mihi molestum est quod pensio tua nondum adnumerata sit tibi. Vtinam possim ad eam rem tibi adiumento esse! Ea tamen spes est de D. questore Ruffaldo; quem tibi vnice fauentem scio, vt, si quouis modo liceat per hanc bellicam aerarii expilationem, sit tibi lubentiss⟨ime⟩ morem gesturus. Vtinam ista tua a Galliarum Rege vocacio sit tibi tanto et honori et commodo, quantum vel tu bene meritus es vel ego adoptem tibi! Summae mihi voluptati est quod audiam tantum Regem tanto sumptu cariss⟨imi⟩ fratris mei piae recordationis consilium et institutum imitaturum. Quod si contingat, video et nonnihil amplioris gloriae in fratrem ex hac regia imitacione recasurum, et hoc nostrum Trilingue Collegium apud omnes commendatius fore.

Quod autem aegre fers senectutem tuam incidisse in hoc saeculum quo factio Lutheriana omnia turbat, id et mihi non mediocriter dolet. Sed est tamen de quo vehementer gaudeam, te ita semper moderatum esse tua prudentia et animo et stilo vt in nullius vel graciam vel odium quoquam ab hominis Christiani et boni theologi officio deflexeris; quum tamen inimici tui omni pertinatia studuerint illi te in suam factionem aut allicere aut cogere, hi inuitum et repugnantem in alienam protrudere. Superest, vir constantiss⟨ime⟩, vt fortiter pergas, ac memineris, quo in hoc infoelici saeculo minus praemii acceperis, quod eo amplior a Christo te maneat et merces et gloria in futuro: qui praeter corporis incolumitatem det tibi virtutem contra omnes inimicos tuos, imo hostes suos, et sermonem efficacem ad erudiendum populum suum.

Bruxellae prima die Iulii Anno 1524.

Tuus ex animo Aegidius Buslidius, propria manu.

Excellentiss⟨imae⟩ doctrinae viro D. Erasmo Roterodamo, amico incomp⟨arabili⟩.

1462. To Martin Hune.

Gotha MS. chart. A. 399, f. 231 v°. — Basle.
Horawitz ii. 6. — 3 July 1524.

[For the manuscript see Ep. 872 introd. The year-date is confirmed by the death of Mosellanus.

Martin Hune of Gittelde in Brunswick, about midway between Hanover and Erfurt, was a student at that University in 1508, B.A. 1509, M.A. 1518, and Professor of Philosophy in the Collegium maius. About 1522 he withdrew from Erfurt because of the troubles of the Reformation, but returned. In 1524, with a companion, he paid a visit to Erasmus at Basle, bearing Ep. 1425, and letters from Eobanus to Pirckheimer (T. F. Freytag, *Epistolae selectae*, 1831, p. 27) and Zasius (ZE. p. 503), dated 1 March from Erfurt; and when returning, carried with him Erasmus' letter which is answered by Ep. 1448. This letter and Ep. 1567 show that by now he had become a physician. In the autumn of 1525 he again left

4. Ceratinum] See Epp. 622. 31n, 1437. 155n.
7. pensio] See Epp. 1434. 21n, 1553–4.
9. Ruffaldo] See Ep. 1287. 29n.

Erfurt, and after visiting Annaberg and Vienna in the summer of 1526 (cf. EE. p. 375) made his way to Italy, where he graduated M.D. at Padua, 1531, and visited Ferrara (see Manardus' *Epist. medicinales* xiv. 1). He then settled at Gratz as a practising physician. The last trace of him is in letters of Eobanus of 23 Dec. ⟨1532⟩ and ⟨14 Sept.⟩ 1533 (EHE. 238, 237). He was an intimate friend of Eobanus (cf. Ep. 1498, and MRE². 624), who in 1524 mentions him in a verse translation of Erasmus' *Encomium Medicinae* (see BEr¹.); and some of the epigrams of Euricius Cordus (Ep. 941) are addressed to him. See J. Camerarius' *Narratio de Eobano*, 1553, ff. B⁸ v°, O² v°; Krause, *Eobanus*, i. 241–2, ii. 167; and EE.]

MARTINO HVNO MEDICO ERAS. ROTEROD.

S. Quid actum sit de literis quas absque titulo misi Duci Georgio, nondum potui liquido cognoscere. Scribunt Mosellanum e viuis excessisse, iussisse vt meae ad ipsum epistolae exurerentur. Hic sunt varii tumultus et rumores atrociores. In amicis quibus profui et confisus sum, experior incredibilem et ingratitudinem et perfidiam. Ego tamen mei similis esse non desinam. Qui te huc comitatus est, coegit me haec scribere post decimam noctis. Iohannes Moldenueldius cupit tibi esse commendatus. Bene vale.

Postridie Visitationis Mariae. Basileae 1524.

A discessu tuo nihil abs te literarum accepi, non ab Eobano.

Erasmus tuus.

1463. From Levinus Ammonius.

Besançon MS. 599, p. 98. Bois-St.-Martin.
4 July 1524.

[A letter preserved in L. Ammonius' autograph letter-book, in the Public Library at Besançon: for knowledge of which I am indebted to an article by Professor Roersch in *Bull. soc. hist. de Gand*, 1901. The ms. year-date is corroborated by Mich. Bentinus' recent visit to Flanders; cf. Ep. 1433. 2n.

Levinus Ammonius (? Vander Maude: 13 April 1488—19 March 155$\frac{6}{7}$) entered the Carthusian house of Bois-St.-Martin near Grammont, NW. of Enghien—where his brother John (Ep. 570) was an inmate of another Chartreuse—and made his profession 18 Aug. 1506. For nearly 27 years he dwelt there, living, though not always without difficulty (cf. EE. 162), the life of an eager student, interested especially in Greek: writing MSS. of the Gospels 1520, and of the Psalter in Greek, when in Gueldres in 1540 (Dresden MS. A. 304); proposing, like Rud. Agricola, to copy out Homer from despair of being able to buy a text; inheriting and cherishing a copy of Herodotus given by Erasmus to Clava (see Ep. 841. 1n); working at Chrysostom (cf. ll. 154–5) and translating into Latin the *De prouidentia Dei*, Antwerp, M. Hillen, ⟨1527?⟩; composing a Greek epitaph for Nic. Utenhove († 11 Feb. 1527), printed in 1531.

The advent of a new prior, who was a foe to modern studies, disturbed his peace at Bois-St.-Martin, and he was transferred to other houses of his order: in 1533 to Val-Royal or Roygem outside Ghent (see Ant. Sanderus *Flandria illustrata* i, 1641, 131–3); in 1541 to Arnhem; in 1542 to Scheut near Brussels (see Sanderus, *Chorographia sacra Brabantiae* ii, 1727, 349–70), where he wrote a life of Wm. Bibaucius († 14 or 24 July 1535)—once an inmate of Val-Royal, who had been

---

1462. 1. literis] Evidently carried by Hune from Basle; cf. Epp. 1448. 1–2, 1567. 1–2. Duke George's reply, Ep. 1448, did not reach Erasmus till 20 Sept.: see Ep. 1499. 1–2.

2. Mosellanum] † 19 April 1524.

3. exurerentur] Only three survive.

4. In amicis] Cf. Epp. 1437. 98, 1512. 29–30.

8. Moldenueldius] Perhaps 'Jo. Moldefelt de Martzhausen', a village in the neighbourhood of Cassel; who matriculated at Erfurt in the winter of 1520–1. His name appears in a different form in Ep. 1498.1; cf. also Ep. 1497. 21n.

General of the Carthusians in 1521—, and a commentary on the parable of the Prodigal Son, Brussels, P. Paulus, 1542. In 1544 he was allowed to return to Val-Royal; where, after celebrating his jubilee, he died.

Besides the Besançon MS., with letters of the years 1520–33, 1541–56, there are a number of his letters to Nic. Olaus, 1533–4, in OE. In Adr. Hecquet's *Scaena rerum multarum inuersa*, Antwerp, J. Bellere, 1551, ff. 88–9, are printed letters between Hecquet and Levinus; the former asking for the gift of one of the autograph letters which Levinus had received from Erasmus. See BN. xiv. 84–6; based on F. V. Goethals' *Hist. des lettres . . . en Belgique* i, 1840, pp. 95–7.

Erasmus did not answer this letter; but a second letter from Levinus, 31 July 1528, elicited a cordial response (Lond. xx. 94, LB. 991).]

LE. AMMO. D. ERASMO ROTEROD. THEOLOGO. S. D. P.

FACTVRVSNE essem rem venia dignam, Erasme theologorum syncerissime, si ego monachus in solitudine delitescens te, omnium quos hoc aeui viuere contigit mortalium ob egregias animi virtutes celeberrimum, literis interpellarem, et pro communi Christiana republica laborantem ipse felici fruens ocio isthac adficerem molestia, diu mecum addubitabam. Et quidem cum alia pleraque, tum illud potissimum dehortabatur, quod videri poteram iis qui Ammonium nequaquam nouerunt, per te vt nobilis fierem ambire; id quod fecisse nonnullos tam clarum est quam id quod clarissimum. Stultos qui sese splendidos aliena claritudine, cum suam non habeant, reddi posse credunt!

Huc accedebat illa Mori tui familiaris quaedam obiurgatiuncula, qua nescio quem mei, opinor, ordinis optimo sane iure deterret ab scribendo, quod nonnullis visum esset, haud contemnendis quidem illis hominibus, nequaquam permittendum esse solitariis vt darent literas et acciperent. Et plane sic habere, idque non leuibus de causis, non ignorabam. Caeterum ego cui propositum erat longe aliud scribendi ad te argumentum desumere, atque is qui non iniuria fuerat obiurgatus quod a calumnia coepisset, Mori mentem probe mihi videbar intueri. Et erat profecto arrogantis viri quod earum rerum vellet haberi iudex quarum intelligentiam nondum capiebat. Spero equidem isthac de re Morum tuum nihil mecum expostulaturum. Et cum maioribus quoque, qui me suis constitutionibus videri poterant vetuisse ne scriberem, non admodum cruenta mihi futura est digladiatio. Atque vtinam bene cauissent vt quingentis retro annis, intra quos ista lex promulgata est, prouinciam ad publicas scribendi aureis monachus nemo capessiuisset! Profecto non parum melius sese res mortalium haberent. Quod cum nequaquam fecerint, sed contra passim nugas ipsis quoque Siculis gerris vaniores obtrudi videamus, quid sibi quaeso mecum delitigandum reliqui fecerunt? Videbam plane superioribus seculis ante quam hoc nouum monachorum genus, pene Iudaeorum dixissem, innotuisset orbi, veris illis monachis non solum nullis legibus negatam fuisse literarum vicissitudinem, verum etiam pro magno saepe munere expetitas fuisse, et rem Christianam nonnullas maiorem in modum fulcisse: id quod tu quoque nescire non

---

12. Mori] In the letter to a monk ⟨c 1519–20⟩: first printed in EAE. (see Ep. 1083 introd.) f°. M[3], EEV. pp. 119–20. The suggestion here that the monk was a Carthusian is perhaps based on More's concluding words, 'Vale, et si claustro nolis frustra claudi, quieti potius spirituali quam istiusmodi rixis indulge'.

27. aureis] *sc.* aures.

potes qui in Hieronymianis lucubrationibus tam insigniter cum immortali totius orbis laude sis versatus.

Haec igitur non perinde me mouerunt. At prima illa quam modo dicebam ratio hactenus intra meos me cancellos tam arcte continuit vt alioqui subito nonnunquam inter legendum calore raptus tibi gratias agendi, ad primam statim eiusce memoriam refrixerit animus. Attamen interea haud quaquam me piguit comprecari Christum, vt gratias tibi mei vice, qui tantum agere poteram, etiam referret cumulatissime. Ego igitur cum hoc essem erga te animo, tamen veritus opinionem iactantiae, hactenus mihi imperaui, ne temere memet in periculum darem, alioqui saepius huc ab amiculis prouocatus ; cum plerosque tamen videamus, non sine gemitu, longe sceleratiora moliri, vt tuis sanctissimis laboribus carpendis inanissimam sibi, ne scelestissimam dicam, gloriolam venentur. Quales in te fuerunt, cum alii, tum insignes illi, Leus, Lapis et Camelus. Talem vero animum, vt maxime a Christiana professione abhorrentem, pessime semper odi et execrandum duxi. Nihil itaque tale ab Ammonio debes expectare, neque aliud in animum inducas velim, quam has idcirco me literas ad te dedisse, vt amorem erga te meum, quem e tuis scriptis hausi, et meam gratitudinem testatam apud te facerem. Lubens alioquin et ab hac abstinuissem molestia, si quouis alio pacto tibi potuisset hic animus innotescere.

At satis, opinor, hactenus datum est verecundiae : nunc accipe paucis, quandoquidem audendum est, quid his mihi literis velim. Cum te videam, integerrime Erasme, tam indefatigabili studio laborare vt tuis monumentis consulas orbi Christiano, atque a plerisque nimis iniquam referri gratiam iis quibus nulla par ab homine gratia rependi queat, non possum, fateor, meum erga te animum dissimulare. Nam et illud arbitratus sum indignum fore, si gratus quisque apud te acceptum beneficium non agnoscat, cum videat ingratos istos tam strenue calumniam pro gratia reponere. Quid ? An non tantundem vel apud te vel orbem quoque licebit nobis, quantum illis licet ? Illis fas est optima quaeque calumniari, et apud imperitos aut stultas etiam mulierculas Erasmum infandis clamoribus traducere ; et nobis nostram gratitudinem vel ineptis literis testari nefas erit ? Illorum conuitia patienti modestoque animo deuorare consuesti ; et grauaberis amici hominis quamuis indoctam epistolam legere ? Illos ferunt episcopi et proceres reipublicae Christianae, denique doctissimi quoque, quanquam non citra dolorem, ferunt tamen ; nobis officio bonorum virorum fungi prohibebunt ? Postremo, audent sibi maledicendi licentiam sumere monachi ; et mihi quantumuis monacho, cuius hactenus nec puduit vnquam nec piguit, benedicendi potestas negabitur ? Imo si me audient, omnes omnino boni, supremi, infimi, medioximi, qua quisque poterit, faustis precationibus, literatis, argentatis, auratis denique muneribus suam apud te gratitudinem testatam relinquent. Quid enim iustius ?

Quanquam igitur non me fugit recti te conscientia contentum

51. Leus] See Ep. 1037 introd.
52. Lapis] Latomus ; see Ep. 934. 3n. Camelus] Egmondanus ; see Ep. 878. 13n.

esse, qua solam Christi gloriam quaeris, nihil tamen addubito quin animo tuo submolestum sit, quod caeca illorum peruicacia fiat vt e bona semente messem metas tam iniquam. Nam sortem illorum, sat scio te, qua es integritate, non posse non dolere; et plane miserandi potius sunt quod sua sibi malitia pereant, quam odio prosequendi quod ignorantia boni fiat vt beneficium minime agnoscant. Hic tamen te consolatur, quod vbique gentium tam multi, atque ii sanioris fere iudicii, Erasmum et suspiciunt et exosculantur, literisque suis ex omni terrarum parte gratias agunt; ad quod sane praemium τὰ ἀχάριστα θρέμματα si conferas, ne sunt quidem: vt malorum rationem habere nusquam conuenit, etiamsi numero vincere videantur. Pluris enim rectum vel vnius boni viri suffragium fecerim quam improborum multas licet myriadas caeca ignorantia sanctis laboribus obstrepentes. Quanquam ad numerum sane quod attinet, facile existimo malos quoque bonis cessuros; tam multos audire licet Erasmo non solum optime fauentes sed omnia quoque fausta acclamantes. Quorum e numero me quoque et fuisse semper et esse et nunquam non fore, tibi cupio esse quam persuasissimum.

Non id tamen eo dixerim, quod vel literis meis oblectari te posse credam, vel aliquid emolumenti ab Ammonio sit sperandum, quo rebus tuis magna fiat accessio; id quod nec ambis ipse, et nugas alioqui magnas egeris, si praeter animum gratum ac tibi deditum purasque ad Christum preces, et si quid huiusmodi est quod in mea sit manu, quippiam expectes. Frustra postules aquam e pumice, qui ipsus sitiat, vt ait ille. Et tamen si ex me quippiam tibi gratum fieri posset, non dubitarem id ambabus etiam manibus cupidissime offerre. Gratias autem ago Christo seruatori nostro, qui te excitarit ad subueniendum miseris erroribus mortalium, quique per te multorum oculos ad amplectendam Christiano homine dignam pietatem reserarit. Habeo tibi quoque gratiam quantam possum maximam, quod e tuis optimis lucubrationibus sim accensus primo ad bonae mentis studium, deinde ad bonas vtriusque linguae literas, si non perdiscendas—id quod homini solitario difficile, ne dicam impossibile fuerit—vtcunque tamen degustandas. Primos enim ad vtranque literaturam igniculos ex te hausisse me profiteor, et eo vsque, gratia Deo, progressus sum, vt me nihil minus quam assumpti laboris poeniteat. Itaque fit vt te optimo iure meum praeceptorem appellare possim: quod et facio, reclamantibus licet multis et nostrae de te praedicationi obstrepentibus. Οἶδας γὰρ καὶ σύ γε, εὖ οἶδ' ὅτι, ὡς ὀχληρὸν τὸ τῶν μοναχῶν γένος. Quibus tamen hactenus non cessi, quantum bona cum venia fieri potuit, quamuis magnas interdum in me tragoedias excitare conati sunt; optimi

97. Pluris] Levinus writes in the margins against this passage: 'Cicero de se ait, "Ego quum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a caeteris facile patiebar. Et Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere." Libro Orator. folio 119 A. Vetustas commemorat Heraclitum dicere fuisse solitum:

Τί με ὦ κάτω ἕλκετ', ἄμουσοι;
Οὐχ ὑμῖν ἐπόνουν, τοῖς δέ μ' ἐπισταμένοις.
Εἷς ἐμοὶ ἄνθρωπος τρισμύριοι, οἱ δ' ἀνάριθμοι
Οὐδείς'.

111. ille] Plaut. *Pers.* 41–2.

alioquin homines et syncere Christo deuoti, caeterum in literarum studiosos parum propensi.

Sed finem facio: indignum quippe foret te pro communi commodo laborantem diutius indoctis hisce nugis detineri. Vnum hoc addam, nihil esse tam arduum tamque difficile, quod non alacriter tua causa subirem, quicquid illud esset quo tibi gratificari possem. Habes animum hunc tibi profecto quam deditissimum, quo, vt voles, possis vti. Bene vale, noster Erasme, et Ammonium inter vltimos clientulos adnumeres, precor.

E Sylua nostra Martiniana. quarto nonas Iulias. Anno 1524.

APPENDIX.

Visum est interea, dum tabellarius moratur apud suos et temporis aliquid superest, isthaec adscribere. Quanta me existimas, Erasme, cum voluptate versari cum in aliis lucubrationibus tuis (quas pene omnes, vt ex Catalogo licet colligere, penes me habeo), tum in Enchiridio et Moria? quibus in opusculis miro consilio eandem omnino rem te agere cerno, vbi inter alia sane quam eleganter suis coloribus isti superstitiosi pinguntur. Quam tersum eis politumque speculum exhibuisti, si sapere velint, vt tandem aliquando resipiscant. Profecto magnam a me inisti gratiam, et non omneis vere pios modo sed et ipsum tibi Christum his libellis debitorem constituisti.

Si Michael Bentinus, iuuenis admodum eruditus, apud te diuersatur, multam ei ex me salutem dicas velim. Ante paucos menses me et literis suis et praesentia dignatus est inuisere. Amabo, mi Erasme, si fieri potest, fac aliquid imprimi e diuo Chrysostomo sua lingua, vt gustum phraseos eius aliquem habeamus. Nam apud nos Graecorum librorum ad Christianam pietatem facientium magna omnino et raritas est et caritas; et si quid forte amiculorum (quos sane non ita multos habeo) beneuolentia mihi partum est, id eo maiore charitate complector, quo mihi carius constitit. Christus te seruet incolumem ad Ecclesiae suae fructum et vtilitatem.

[1456]1464. From Christopher of Utenheim.

Breslau MS. Rehd. 254. 52. Porrentruy.
EE[2]. 28. 13 July 1524.

[An original letter, seemingly in the Bishop's autograph throughout. The ms. year-date is amply confirmed by the connexion with Ep. 1474.]

CHRISTOPHORVS DEI GRATIA EPISCOPVS BASILIENSIS.

Salvtem cum syncero complacendi animo. Dedimus nuper, mi doctissime domine Erasme, quando Misericordiarum opus ad nos mittebatur, ad prestantiam vestram literas vulgari ideomate et manu alterius exaratas. Sic enim tunc nostra suadebat valetudo,

1463. 139. tabellarius] Possibly L. Algoet: see Ep. 1430. 21n.
142. Catalogo] *Cat. Lucubrationum* (1).
150. Bentinus] See Ep. 1433. 2n.
153. Chrysostomo] Erasmus soon acted upon this suggestion; beginning in April 1525 a series of small volumes of Chrysostom (see Epp. 1558, 1563, 1661, 1734 and others later), either the Greek text only, or translations with the Greek added.

que nec dictare, vt alius rescripsisset, nec nos scribere permittebat; iam autem paulo mitius nobiscum agens, saltem nos rudi nostro more, vt alius in literas recipiat, permittit. Quidquid sit, boni consulat prestantia vestra.

Cogitauimus interim de prefato Misericordiarum opere, admodum nobis placente. Et certe consultum nobis visum esse vult, quod etiam sic fieri maximopere rogamus, vt, si in publicum spargi debeat, extranee materie a nostra nihil addatur, maxime quod vel Lutheranis vel syncerioris pristine fidei obseruatoribus animum seu etiam nauseam faciat, et nos hanc vel illam sectam amplecti declaret. Videntur quidem nobis nonnulla in calce dicti operis adiecta, vt cum prestantie vestre venia loquamur, talia esse. Quamobrem efflictim precamur, prestantia vestra eadem tollat et rescindat. Causam nos impellentem scimus, aliquando coram expositori. Faciat hac in re prestantia vestra iuxta nostram summam confidentiam, et nobis ad vota sua semper imperet, beneque in Domino, quem pro inuicem rogemus, valeat.

Ex castro nostro Pourrentrut xiii Iulii Anno etc. xxiiii.

Viro nulli comparando, nobis in Christo tanquam fratri charissimo, domino d. Erasmo Roterodamo, theologo.

1465. To William Warham.

Hieronymi Epistolae i, f°. AA v°. Basle.
Jortin ii. 536. 15 July 1524.

[The preface to Erasmus' revised edition of Jerome, Basle, Froben, 1524–6, in nine volumes (α): dedicated, like the first, of 1516 (see Ep. 396), to Warham. The Letters, which were Erasmus' particular portion, were undertaken before the rest (cf. ll. 6–7), and were in the press on 18 April ⟨1524⟩ (Basle MS. G. II. 13. 135). The first volume, which contains this preface, is dated 1524, and is entitled *Opus Epistolarum . . . Hieronymi . . ., vna cum scholiis Des. Erasmi Roterodami, denuo per illum non vulgari cura recognitum, correctum ac locupletatum.* Vol. ii (Ep. 1451) and vol. iii (Ep. 1453) have prefaces dated six weeks earlier; but as each is dated on its title-page Aug. 1524, it seems likely that all three were completed about the same time, for the September fair at Frankfort. For financial reasons (cf. Ep. 1488. 57–60) the remaining six volumes followed more slowly. Vol. iv (Ep. 1504) and vols. v–viii appeared in 1525 (cf. Ep. 1623); and the latest date in the whole edition is Feb. 1526 (cf. Epp. 1675, 1678, 1704), found in the colophon of vol. ix and in a preliminary section, of two gatherings, placed at the head of this first volume of Letters, when the whole was ready. This thus became the first volume of all, with a new general title, *Hieronymi Lucubrationes omnes . . . multo quam ante vigilantius per Des. Erasmum Roterodamum emendatae*, placed in front of the special one given above. The arrangement of the contents of the three volumes differs considerably from that of the 1516 edition (cf. Ep. 396. 299–316): for an earlier scheme see Ep. 308. 5–9. In addition to his index for the Letters (Ep. 1453 introd.) Conrad Pellican made a full index for the rest of the work. He completed it in the winter of 1525–6 (CPR. p. 105); and it was printed at the end of vol. ix, and not, like Oecolampadius' for the edition of 1516, in a separate volume (Basle, Froben, May 1520).

The next edition of Erasmus' Jerome was printed in Paris, 1533–4, nine vols. (β), by Chevallon; with whom, through Froben's death, Erasmus had come into connexion (see *Trans. of the Bibliographical Soc.* xiii, 1916, pp. 316–17). In β also, as in α, vol. i has two titles; each of which is used to impress upon the reader Erasmus' co-operation in the work. The second, dated 1533, repeats the

---

5. dictare] Cf. Ep. 1412. 55n.
6. rudi nostro more] As in Ep. 598.
12. a nostra] *sc.* materia, *i.e.* the Misericordiae Domini.

special title for the Letters quoted above from α; adding that Erasmus had recently revised his notes and contributed a new preface (Jortin ii. 542); while the first, prefixed in 1534 on the completion of the whole edition, announces revision of the text with the aid of manuscripts from the Abbey of St. Victor's on the walls of Paris, and adds that there is 'in Epistolarum tomos noua scholiorum per Erasmum Roterodamum instauratio: quae ab authore ipso ita plerisque in locis immutata et aucta tibi damus, vt videri, si cum ante excusis conferas, noua fetura possint'. In 1536–7 the Frobens produced another issue in nine volumes (γ), with some slight variations. Their editions of 1553 and 1565 are too late after Erasmus' death to bear any marks of further correction by him.

Henry VIII's copy of α, with five volumes still retaining their original binding, rebacked, is now in the Bodleian (H. 2. 2–7 Th.).]

REVERENDISSIMO PATRI AC DOMINO D. GVLIELMO, ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI ETC., ERASMVS ROT. S. D.

QVANQVAM in prima aeditione sic aduigilatum erat vt vix vlli spes esset posterioribus curis, quas prouerbio dicunt meliores, quicquam adiungi posse, Praesul incomparabilis; tamen ego magnopere cupiens hoc opus, quod nomini tuo ceu monumentum, vtinam victurum, erexeram, omnibus, quantum fieri posset, numeris absolutum exactumque reddere, curaui vt denuo separatim excuderetur et chartis et formulis elegantioribus: quanquam Ioannes Frobenius sic se gesserat antea in excudendo Hieronymo, vt non solum omnium suffragiis antecederet omnes, verum etiam vix ipse sibi locum relinqueret vincendi sui. Nos in Hieronymi scriptis pene nihil deprehendimus quod esset corrigendum. In nostris scholiis nonnulla correximus, quaedam sustulimus, adiecimus non pauca. Restant tamen adhuc loca, sed ea perpauca, in quibus mea diuinatio non omnino satisfecit animo meo: quae si quis me felicior, vel ingenio vel exemplariorum copia, restituerit, libenter et hominis industriam exosculabimur et publicae gratulabimur vtilitati.

In hoc labore duae quaedam res exortae magnam nostrae laudis portionem decerpserunt. Primum quod per omnes totius orbis regiones sic effloruerunt linguae cum bonis literis, vt in multis non perinde necessaria videatur opera nostra. Deinde quod hoc seculo plurimorum ingeniis ad cruentas istas et gladiatorias λογομαχίας auocatis, neque studio neque frequentia pari versantur homines in pratis saluberrimis ac viridariis amoenissimis veterum autorum. Caeterum laudis quidem iacturam facillime ferrem, nisi cum publico dispendio studiorum esset coniuncta. De rerum euentu viderit Christus. Nos certe bonam praestitimus voluntatem: quam et praestabimus vsque ad extremum vitae diem. Bene vale.

Basileae, Id. Iuliis. An. M.D.XXIIII.

1466_{1480} TO WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Pirckheimeri Opera p. 277. Basle.
O^2. p. 179: Lond. xxx. 36: LB. 684. 21 July 1524.

[In sequence with Ep. 1452; many points of which are repeated here. Cf. also Ep. 1467. For the forms of heading and address see Ep. 1085 introd.]

S. Vir ornatissime, scripsi nuper per eum qui fusiles imagines

1466. S. *P*: BILIBALDO SVO ERASMVS S. P. O^2.

1465. 2. prouerbio] Cf. *Adag.* 238. 1466. 1. scripsi nuper] Ep. 1452.

reddidit, simulque significaui tuas litteras hactenus bona fide mihi redditas fuisse, quod videreris aliud suspicari. Clemens VII. misit ad me diploma honorificum, cum honorario munere ducentorum florenorum; quos non accepissem, nisi nominatim expressisset se misisse ob Paraphrasim inscriptam. Pollicetur et in posterum magnifice. Cardinalis Campegius misit ad me proprios nuntios; quibus respondi quae mihi videbantur pro publica concordia facere. Quamquam, vt nunc agitur haec fabula, ego nullam video catastrophen: ita me Iesus bene amet. Res indies serpit latius. Neutra pars agit de componendo dissidio: imo plerique nihil aliud agunt quam vt oleum addant camino. In Hollandia mea passim fugiunt monachae ac nubunt in Domino. Camelus ille exautoratus est et a Caesare et a Pontifice. Hulstus illius collega vix effugit capitis supplicium. Studia foelicissime procedunt, frustra frementibus theologis. Me clamant haereticum. Sed nemo credit illis.

Scripsit ad me Martinus Lutherus per Ioachimum quendam satis humaniter. Cui non sum ausus pari humanitate respondere propter sycophantas. Respondi tamen paucis. Melanchthon, vt audio, cupiebat colloqui nobiscum; sed non audebat me grauare inuidia. Ego certe eam inuidiam contempsissem. Est iuuenis ingenii candidissimi.

Argentorati magnus est tumultus, etiam in senatu. Noster magistratus coepit moderatius fauere Lutheranis. Timent exemplum Argentinensium. Othonis libellus rursus exiit, per autorem recognitus et, ni fallor, auctus. Nondum vidi. Exiit et epistola Alberi

13. Camelus *P* : Carmelita *O*².

---

3. Clemens] See Ep. 1438.

6. Paraphrasim] See Ep. 1414.

7. nuntios] For one of these cf. a letter of Campegio to Schomberg (see l. 50n), from Vienna, 12 Aug. 1524 (Balan p. 362): 'Dal protonotario de Migli sono auisato che ha hauuto li cc fiorini di Erasmo'. For subsequent relations with the Cardinal see Ep. 1542.

8. respondi] See Epp. 1410, 1415, 1422.

13. Camelus] Egmondanus: see Ep. 878. 13n.

14. Hulstus] See Epp. 1345. 39n, 1603.

15. Studia] At Louvain: cf. Ep. 1467. 8.

17. Lutherus] See Epp. 1443, 1445.

Ioachimum] Camerarius; see Epp. 1444. 2n, 1501.

19. Melanchthon] See Epp. 1444. 2n.

vt audio] Cf. Ep. 1496. 3n.

21. candidissimi] This expression of good feeling may be contrasted with Erasmus' apprehensions of Melanchthon in 1522: see Ep. 1313. 56n.

23. Argentorati] For conditions there see the two series of Wencker's *Annales* cited in Ep. 1477 introd.

24. moderatius] *i.e.* minus; cf. Ep. 1452. 25–6.

25. Othonis] See Epp 1405,6.

26. Alberi] Erasmus Alber (c. 1500—5 May 1553) was born in a village of the Wetterau, N. of Frankfort and Hanau. He went first to the University of Mainz, and then to Wittenberg; where he matriculated 19 June 1520 as 'de Francfordia', and came under the influence of Luther and Melanchthon, and especially of the excitable Carlstadt. On leaving the university he taught in various schools near Frankfort, married, and by Dec. 1524 was schoolmaster at Eisenach (Ep. 1523. 104). From 1527–39 he was parish-priest of Sprendlingen, s. of Frankfort; and used his leisure to compose a book on marriage, some *Praecepta Morum*, an edition of Aesop's Fables, a Latin German dictionary, also polemics against Wicelius and others of the orthodox party. His later years were unsettled, as he could find no congregation advanced enough to agree with his restless and venturesome temperament; and the intervals between his repeated failures were spent in dependence on the charity of friends. On 11 Oct. 1543 he proceeded D.D. at Wittenberg. From 1548 to 1551 he was at Magdeburg, taking part in the

omnium stultissima. Ea non dubito quin sit Buschii, tametsi stylum quantum potuit dissimulauit. Sed noui penitus illius ingenium. Is homo semper a me amanter cultus, ne verbo quidem vnquam a me laesus est. Huiusmodi muscae perdent vnguentum et Euangelii et bonarum litterarum. Hisce praestigiis delectatur Epphendorpius. Gaudet laedere, et vult me scire; sed sic vt apud alios possit inficiari. Posthac non est animus talibus naeniis respondere.

Romae excusi sunt clam duo libelli Stunicae; in quorum altero defendit interpretem a soloecismis quos illi impegeram, sed interim dissimulat innumeros quos tueri non poterat. Et hos quadraginta, opinor, sic tuetur: Graece est ὀρθρίζειν; igitur interpres recte dixit *manicare*, quia licet fingere noua vocabula. Aut reddidit figuram aut Hebraicum; igitur non commisit soloecismum. Nam in Graeco est ἐπὶ τρίς, ergo bene vertit *per ter* in Actis. In altero prodit quid ex ipsius Annotationibus castigarim tacito ipsius nomine; quasi parum fuisset illi libro respondisse, nisi totum opus Annotationum inauspicato nomine contaminarem. Romae ridetur ab omnibus. Et tamen homo sibi plaudit. Promittit enim se non conquieturum, donec Erasmus agnoscat vnum Stunicam prae ceteris extitisse, qui ipsum vincat non solum in sacris litteris verum etiam in profanis. Pontifex tamen vetuerat excudi. Nec audent vendere.

Clemens VII. misit legatum in Angliam quendam Minoritam

38. ὀρθρίζειν *corr. Bludau*: ἀρθρίζειν *P*.

struggle against the Interim. His last work, published posthumously, was an attack on the followers of Carlstadt. He is also known as a hymnwriter. See Kolde in Herzog i. 287–9; and JE. There are lives by F. Schnorr von Carolsfeld, 1893, and E. Körner, 1911, which I have not seen; and Schnorr has an article in *Arch. f. Litteraturgesch.* xii, 1884, pp. 26–39, on his relations with Erasmus.

The *epistola* mentioned here is the *Iudicium de Spongia Erasmi*; for which see Epp. 1397 introd., 1437. 37n, and cf. Epp. 1459. 22n, 1477. 46n. For Melanchthon's opinion of it see ME. 307.

27. Buschii] See Epp. 1383. 30–2, 1496. 85–100; but in Ep. 1523. 102–3 he admits that his suspicions were wrong.

30. muscae] Cf. Eccles. 10. 1.

32. Epphendorpius] Cf. Ep. 1485. 7n.

35. libelli] Nos. 9 and 10 in App. 15.

36. interpretem] The translator of the Vulgate.

38. ὀρθρίζειν] Luke 21. 38. In his notes Erasmus comments at some length on the difficulty of the Latin word; with an addition made in 1527.

41. Actis] 10. 16, 11. 10. To his notes on the former verse Erasmus adds in 1535, of course referring to Stunica: 'Quidam hunc locum sic defendit a soloecismo, quod interpres reddidit Graecam formam. At dicendum erat *ad ter*. Et Latini dicunt *ad calendas Ianuar.* pro *circiter*. Quanquam reddere figuram Graecam Latine frequenter est σολοικίζειν'. To the same note he had added in 1519 an 'apologus qui vulgo fertur non infestiuus' to illustrate the illiteracy of country priests.

50. legatum] Nic. Schomberg (11 Aug. 1472—9 Sept. 1537) of Meissen, who while travelling in Italy had been caught by the preaching of Savonarola, and joined the Dominicans (not the Franciscans) of San Marco in 1497. After serving his Order at the Curia, he attracted Papal favour, and won the confidence of Julius II; of Leo X, who gave him the abpric. of Capua, 1520; and now of Clement VII, to whom, with Giberti (Ep. 1443[a]), he was a most influential counsellor. After employment on important embassies, he was nearly elected Pope on Clement's death. Paul III created him cardinal, 20 May 1535.

His present mission was for the promotion of peace between Francis, Henry and Charles. He left Rome in March

Archiepiscopum, qui pacem indiceret principibus. Sed nihil egit. Itaque magnam pecuniae vim a Rege oblatam recusauit accipere. Arbitror Angliae Regem iam traiecisse. Sic imus in Turcas. Iusserat Caesar mihi solui pensionem; sed excusant belli onera. Promittunt tamen cum foenore redeunti. Libens aliquo demigraro, vel ob inuidiam qua me grauat amicitia Frobenii apud typographos. Nondum statui. Sed statuam breui.

Quando rumor libelli De libero arbitrio sparsus est, ne quid suspicentur atrocius, opinor esse satius edere. Nam ego rem ea moderatione tracto, vt sciam nec ipsum Lutherum indignaturum.

Inuisimus Bisantium; sed affecti pituita vix reuolauimus in nidum. Vbi reuixissemus, sic adortus est calculus vt nunquam antehac periculosius. Vtor nonnunquam terebinthino. Balneis, quoniam non assueui, non audeo me credere. Bene vale, vir incomparabilis. Basileae 12. Cal. Aug. Anno 1524.

Nosti manum tui mancipii.

Ornatissimo Bilibaldo Pirckheimero, senatori Norimbergensi.

1467. To John Vlatten.

LB. App. 328. Basle. 21 July 1524.

[This letter is evidently contemporary with Ep. 1466. It probably came to Leclerc from the same source as Ep. 1549, and should have been enumerated in App. 8 (vol. i, p. 609), among those for which I have no earlier text than LB.: in place of Ep. 1361 (LB. App. 325), which, with App. 375, Leclerc found in Fecht (see vol. iii, p. xxiv).

For Vlatten, who was now councillor to the Duke of Cleves (cf. l. 21), see Ep. 1390 introd. It appears that he sent no answer till Jan. 1525; when he chanced to meet Livinus, either going to or returning from England, and availed himself of the opportunity. See Ep. 1549.]

ORNATISSIMO DOMINO D. IOANNI VLATTENO, PRAEPOSITO ET CONSILIARIO, ERASMVS ROT. S. D.

Plvrimis quidem officiis sed praecipue tuo candidissimo animo ⟨me⟩ plane tuum feceras; et perinde quasi parum fuissem adstrictus tibi, mittis numismata. Quo genere cum mediocriter sane delecter, tamen mihi pretiosissimum simulque dulcissimum animi tui pignus apud me seruabuntur. Amo te, mi Vlattene, plurimum, qui in coercendis apris illis fortem virum praestiteris. Macte animi istius: perge tui similis esse.

1466. 67. Ornatissimo . . . Norimbergensi *om.* O^2. 1467. 2. me *add. LB.*

for Blois; set out thence, 7 April, for Burgos; on 11 May was at Blois again, preparing to go to England; and by 16 June was back in Rome. See Ciaconius iii. 567–8; Creighton v. 240, 242; and Pastor ix. 257–60.

1466. 53. traiecisse] In pursuance of the concerted attack upon France: see Creighton v. 242.

in Turcas] For the urgency of such action cf. Ep. 1417. 32n; and, for earlier proposals in that direction, Epp. 785. 37n, 858. 78.

54. Caesar] See Ep. 1380.

56. inuidiam] Cf. Ep. 1437. 222–3.

58. De libero arbitrio] See Epp. 1419, 1481.

61. Bisantium] See Ep. 1440. 4n.

pituita] Perhaps the attack alluded to in Erasmus' preface for Faustus to Ferry Carondelet (Ep. 1350. 21n); see also Epp. 1488, 1610.

62. calculus] See Ep. 1452. 27n.

63. terebinthino] Cf. Ep. 1558.

1467. 3. numismata] Cf. Ep. 1137. 59n.

Louanii plane triumphant bonae litterae. Camelo illi ademta est omnis potestas, et per Caesarem et per Pontificem. Hulstus, illius collega, sic grauabatur criminibus vt ni Cardinalis Leodiensis et Princeps a Bergis illum subleuassent, capite poenas daturus fuerit. Caeteri itaque theologi mitescunt.

Clemens septimus misit ad me diploma honorificum vna cum ducentis florenis ob dicatam ipsi Paraphrasin: inposterum pollicetur magnifice. Liuinus meus rediit ex Anglia rebus feliciter gestis: nisi quod Caesaris pensio periit nisi redeam in Brabantiam. Rex ipse scripsit ad me, simulque Cardinalis: quod non minus magnificum esse scito. Audio Cardinalem Leodiensem mihi parum esse propitium, et sane a theologis stare: qui ne nomen quidem illorum audire quondam poterat.

Istam et fortunae et dignitatis accessionem tibi vehementer gratulor: quam vtramque faustam et felicem esse velit Dominus Iesus.

Basilea 21. Iulii, Anno 1524.

Erasmus Rot. suapte manu sic ex tempore.

Si isthic agit Beatus Arnoldus Sletstadiensis, Caesaris secretarius, velim tibi notum esse; nihil enim vnquam vidi eo viro sincerius. Dices illi quae miserat Sletstadium, omnia mihi bona fide fuisse reddita: ne sit sollicitus. Rursum vale.

1468. From Theobald Bietricius.

Leipzig MS. Porrentruy.
EE. 29. 21 July 1524.

[An original letter, autograph throughout. The year-date is confirmed by the mention of the Pope's letter and gift.]

S. P. Literae tuae fuerunt mihi gratissimae, et veniam ad te, fauente summo, collectis immediate aristis nostris, hoc est post

1467. 8. Camelo] Egmondanus: see Ep. 878. 13n.
9. Hulstus] See Ep. 1345. 39n.
10. Leodiensis] See Ep. 738.
11. a Bergis] See Ep. 737.
13. diploma] Ep. 1438.
14. Paraphrasin] See Ep. 1414.
15. Liuinus] See Epp. 1091, 1430. 21n.
16. Rex] Neither of these letters is extant. Henry's perhaps answered Ep. 1430; cf. Ep. 1486. 1–3. For earlier letters see Epp. 1383. 27–8, 1415. 87–8; and see also Ep. 1493. 9.
17. non minus magnificum] Another indication of Erasmus' estimate of Wolsey's position in England; cf. Ep. 694. 9–10.
18. Leodiensem] Cf. Epp. 1268. 69n, 1482. 6–13, 1549, 1585.
19. ne nomen quidem] For friction between them formerly see Ep. 1038 introd.
26. Arnoldus] See Ep. 399. 6n. He had returned overland from Spain; see Ep. 1553. 1–3, and cf. l. 28n.
28. quae miserat] A packet of letters from Spain, entrusted to Arnoldus, which through forgetfulness he had left in his trunk, to come round by sea to Brabant: see Ep. 1553. 2–4. As Erasmus was answering them in March 1524 (Ep. 1431. 7–10), they may be dated in the autumn of 1523; or c. 21 Aug., if Morillon's letter (Ep. 1431. 1) and Ep. 1380 were sent by the same ship.
Sletstadium] Perhaps to the address of Beatus Rhenanus, to be forwarded on to Erasmus.
29. reddita] Perhaps on 24 March 1524; cf. l. 28n and Ep. 1431. 1–2.
1468. 1. Literae] Written to inquire about the rumour 'me cum pessima omnium gratia discessisse Besontio', which had been reported to Bietricius from Montbéliard: see Ep. 1610. The letter is not extant, but was perhaps of the same date as Ep. 1456. For Erasmus' visit to Besançon see Ep. 1440. 4n.
veniam] Ep. 1610 shows that Bietricius came as desired.

decem dies. Insuper quod scribis de Besontica indignatione, non possum non satis mirari. Sed ne turberis ; profecto totum fabulosum est et fictum. Forte post egressum nostrum legulei illique doctores scolastici semper bonis literis inuidentes, iunctis secum quibusdam nebulonibus, vt est apud eos non parua multitudo, hunc excitarunt rumorem in vulgo ; sed et hoc penitus nihilifacio. Itaque dum venimus primo Besontium, statim, vt solet, exorta est in populo de te incerta opinio quis esses. Quidam dicebant, 'Lutheranus est', alii vero 'Non', alii aliter, vt de Cristo actum est, et quique suam tuebantur partem. Et ego ridebam. Interrogatus persepe a dominis canonicis vel senatoribus, attestatussum viriliter te non esse Lutheranum. Credentes mihi, tibi magnos impenderunt honores, maiores certe facturi si quandoque potuisses cum senatu conuersari. Multaquoque ioco dicuntur, quae aliquando a stultis interpretibus serio capiuntur. Hoc est friuolum et vanum. Propterea, mi patrone dilectissime, non crucieris in pectore super hac re, sed in hac tua venerabili senectute foelix, laetus et gaudens viuas alacriter. Si pateris aemulos vndecunque, hoc idem passus est et Hyeronimus et alii ; hoc verae felicitatis signum est, quia nemo inuidet misero. Attamen inuitis omnibus hac nostra tempestate, sine fuco loquor, literarum monarcha censeris.

Gaudeo quamplurimum, congratulorquoque tibi, quod sis in fauore Pontificis Romani, placetque xenium. Vellem ex erario suo non simile sed tantum medium ; satisfacerem damno incendii. Saluta mihi Frobenium et rem curetis meam, rogo obnixe. Etiam te mater salutat. Et iam foeliciter vale.

Ex Porrentruto 12 Calendas Augusti 1524.

Tuus et cliens et famulus, Theobaldus Bietricius Bruntrutensis.

Doctissimo viro D. D. Erasmo Roter. suo, domino et amico venerandissimo.

1469. To Nicholas Everard.

Munich MS. 10429. 6 (a). Basle.

H. p. 809 : N. p. 772 : Lond. xxi. 6 : LB. 679. 26 July 1524.

[An original letter, by a secretary (a¹), finished and dated by Erasmus (a²) : in the Camerarius collection (vol. 79) at Munich. It replies to an attack made upon Erasmus by Nic. Egmondanus (Ep. 878. 13n) through the agency of a Doctor of Laws, whose name is not given. The composition in question was written in Dutch, was circulated in manuscript (ll. 250–1) ; and apparently was never printed. Ep. 1668 shows that it was dispatched to Erasmus on 12 Sept. 1523, anonymously ; the reason why the name was suppressed being stated at the end. It may be noted that the addition to the first sentence here (l. 3) was only appended when the letter was printed in H. Probably therefore when Erasmus wrote this letter, he was in ignorance of the author's identity. Ep. 1668 reveals him to have been Floris Oem of Wyngairden, an intimate friend of Adrian VI since their years together at Louvain, and an associate of Egmondanus and Hulst in the persecutions of 1522. The curt reply which Erasmus sent (Ep. 1699) to the advances of Oem's son shows that his annoyance over the episode was not then appeased ;

5. egressum nostrum] From Porrentruy on the way to Besançon; see Epp. 1440. 4n, 1610.

25. Pontificis] See Ep. 1438.

26. incendii] On 8 Oct. 1520 more than half the town of Porrentruy had been destroyed by fire—a calamity the traces of which no doubt still remained. See L. Vautrey, *Jura Bernois* iii, 1873, p. 51.

and the same inference may be drawn from the care with which he amplified this letter to more than twice its original length for inclusion in H.

Another change that he made in printing was to antedate the letter by two months and more. Why he did this I cannot conjecture. Presumably, as with Epp. 333, 335, he wished the public to believe that the letter was written a considerable while before it actually was. The month-date of the MS. may be accepted in view of other letters to the Netherlands dated on the same day (Epp. 1471–3).

A superscription by De la Faye, 'Ep. DCLXXIX N. E.', and the figure 233 at the foot of the page, show that the MS. was in the Deventer Letter-book when that came into the hands of Leclerc; cf. vol. i, pl. 3, of Ep. 215, and p. 603.]

S. P., ornatissime Praeses. Allatus est huc libellus cuiusdam etiam sine nomine noti ac celebris, iocone an serio scriptus incertum; autorem tibi notum esse scio. Primum miro verborum ambitu reddit rationem quur maluerit Hollandice scribere quam Latine: quasi inter nos certamen sit vter alterum superet facundia Romani sermonis, aut quasi lector non statim coniecturus sit quare gloriosus iuris vtriusque Doctor maluerit vulgari lingua scribere, nimirum vt Erasmum apud vulgus traduceret non responsurum. Ne illud quidem obscurum, quid hominem impulerit ad hoc ineptiae; nimirum vrebat illum magnificus ille titulus, quem nescio qui libello suo praefixerant. Quasi mihi praestandum sit quem quisque titulum addat Erasmo. Certe non ignorat etiam ipse me neque de libello aedito neque de titulo somniasse vnquam, priusquam iste rem proderet. Iam facile succurret cuiuis quare non praefixerit nomen suum, quanquam plerique, vt ait, non ignorarent quis esset autor tam elegantis libelli. Nimirum ambiebat frui gloria sine inuidia. Apud eos quibus arrisisset sycophanticus libellus, dixisset in aurem 'Meus est': si quis parasset vltorem calamum, ad inficialem causae statum confugisset.

Verum ne in his ineptiis multum temporis teramus, ad ipsum argumentum properabimus; quod tale est vt vndique clamitet parentem suum, videlicet Nicolaum Ecmondanum. Nec enim alius tam ridiculas nugas pro seriis effutire potuisset. Et agnosco quae soleat respondere, vt hinc gloriosus Doctor praeter Hollandicae facundiae laudem non ita multum gloriae sit relaturus.

Principio mira dexteritate tractat locum communem. Absurdum illi videtur si quis reprehendat aliquem sui ordinis, hoc est si monachus monachorum vicia carpat, aut si theologus theologorum, sacerdos sacerdotum. Quur igitur Hieronymus monachus tam multa scripsit in malos monachos? Quur toties in sui ordinis homines stomachatur Bernardus? Quur in malos episcopos tam acriter inuehitur Cyprianus? Imo quur toties Prophetae saeuiunt in pseudoprophetas? Quur toties Paulus Apostolus in pseudoapostolos, Iudaeus in Iudaeos, Christianus in Christianos, damnans et traducens illorum stulticiam, leuitatem, contentiones, ebrietates,

1. S. P. *a*: ERASMVS ROTERODAMVS NICOLAO EVERARDO, HOLLANDIAE PRAESIDI, S. D. *H*. 2. an *aN*[2]: ac *H Lond*. 3. autorem . . . scio *add. H*. miro . . . 26. communem *add. H*. 28. si *om. H*. 32. Imo quur . . . 36. incaestum *add. H* (incestum *N*).

10. titulus] Evidently some book by admirers of Erasmus: perhaps Eobanus' *Hodoeporicon* (Ep. 870), or EAE., or the Erfurt volume of epigrams (Ep. 998. 66n). Or possibly the *Colloquiorum Formulae*, 'non tantum ad linguam puerilem expoliendam vtiles, verum etiam ad vitam instituendam'; all editions of which from Aug. 1522 onwards contain the *Apotheosis Capnionis*, with a very offensive lampoon of Egmondanus.

ocium, incaestum? Si communis ordo imponit silentium, nefas esset Christiano quicquam dicere in deprauatos Christianorum mores. In bonos male dicere, cuiuscunque sunt ordinis, scelus est. Caeterum nemo maiore cum fide reprehendit malorum vicia quam qui eiusdem est ordinis. Videtur enim apud hunc plus valuisse veritas quam ordinis fauor. Alioqui videri poterat odio diuersi ordinis vituperare quae recta sunt. Veluti si Franciscanus reprehendat vicia Dominicalium, etiam si id faciat recto animo, tamen non carebit suspitione liuoris.

Si huc spectat reprehensio, vt emendentur qui citra nominis iniuriam notantur, quos potius optemus correctos quam qui nobis sunt coniunctissimi? Nisi forte vitio dandum existimat, si quis aegrotanti cognato pharmacum admoueat. Ipse Nicolaus Ecmondanus quur Bruxellae saeuiit in suos Carmelitas ob nescio quae muliebria, non solum iurgiis verum etiam carceribus et flagris, adhibitis ad id prophanis lictoribus, ne res possit esse clam? Vtique respondisset hic, se quo magis faueret ordini suo, eo minus ferre eos qui moribus irreligiosis dedecorarent ordinem. Et haec qui facit, non patitur vt sacerdos ac theologus verbum iaciat in vitia sacerdotum ac theologorum; quum interim nullius nomen perstringatur, vt vtilitas admonitionis ad omnes perueniat, infamia ad neminem. Quur igitur ipse toties e cathedra theologica eque suggesto manifestis mendaciis debacchatur in nomen Erasmi?

Et tamen is locus quo offensus videtur, modestissime loquitur de monachis ac theologis. Est enim, ni fallor, in Paraclesi, habens hunc in modum: 'Neque enim consentaneum est, quum baptismus sit ex aequo communis Christianorum omnium, in quo prima Christianae philosophiae professio est, quum sacramenta caetera, denique quum praemium illud immortalitatis ad omnes ex aequo pertineat, sola dogmata in paucos istos esse releganda quos hodie vulgus monachos aut theologos vocat. Quos ipsos, tametsi minima quaepiam portio sunt ad populum Christiani nominis, tamen hos, inquam, ipsos optarim maiorem in modum esse quod audiunt. Vereor enim ne inter theologos reperire liceat qui multum absint a suo titulo, hoc est qui terrena loquantur non diuina: et inter monachos qui Christi paupertatem et mundi contemptum profitentur, plusquam mundum reperias.' Hic palam est nec ordinem a me damnari nec cuiusquam perstringi nomen. Quod si nullus est inter monachos suo titulo non respondens, si nullus inter theologos hoc indignus nomine, merito stomachatur in me gloriosus Doctor cum suo Carmelita.

Habes ad vnum libelli caput: in quo sibi mire placuit, non modo propter eloquentiam verum etiam ob facetiam; nam videtur sibi mire festiuus simulata modestia. Praeterea quod inibi scribo

38. est *add. H.* 45. Si huc . . . 58. Erasmi *add. H.* 59. videtur offensus *H.* 60. enim, ni fallor, *add. H.* habens . . . 79. Praeterea quod *H* (69. enim ne *HN*[3] *LB*: ne enim *N*[1] *Lond.*): Quos hodie vulgus Theologos ac monachos vocat, etc. Quod *a.*

---

49. Bruxellae] Either when he was Prior there in 1517–18; or as Inquisitor in 1520.

60. in Paraclesi] *N. Instr.* f°. aaa[4] v°; LB. v. 140 DE. Erasmus' quotation is close, but not strictly accurate.

73. nomen] Cf. Ep. 1196. 271 n.

79. inibi] *N. I.* f°. aaa[4] v°; LB. v. 140 B.

neminem esse submouendum a lectione sacrorum voluminum, quo minus quisque quod potest illinc hauriat, ait me parum animaduertisse quod scriptum est in Euangelio Ioannis, 'Puteus altus est, et in quo haurias non habes'. Ego vero et illius loci probe memineram; sed quoniam Samaritanae verba referuntur ad Christum, non putabam hic esse quod ad sacram Scripturam pertineret: nisi placet hic sensus, Puteus diuinae Scripturae altus est, et Christus non habet quo hauriat. Eadem opera possemus probare Christum esse maleficum, quia in Euangelio legimus, 'Si hic non esset malefactor, non tradidissemus eum tibi'. Olim altior erat puteus, priusquam exorta lux Euangelica discussisset vmbras et inuolucra legis, et tamen vulgus legebat sacros libros. Nunc posteaquam Dominus Iesus diriuauit aquas Euangelicae sapientiae per omnes plateas, quicunque fidem habet, habet quo hauriat. Iudaei non submouebant a lectione Geneseos, Cantici, et Ezechielis, quum in his voluminibus sit plurimum obscuritatis, nisi vsque annum trigesimum. Profuit eunucho legisse Prophetam Esaiam quem non intelligebat, profuit Augustino pagano legisse Paulinas epistolas quas nondum intelligebat; et Christianus arcetur a sacris libris?

Porro, quomodo velim sacros libros legi ab idiotis, explico in appendice praefationis in Matthaeum. Ea legenda fuit glorioso Doctori, priusquam occineret mihi locum ex Ioanne: quem si parum intellexit ac ridicule citauit, mirum non est, diligentius, opinor, versatus in Accursiis ac Baldis. Quod si non aptius citat leges suas quam Euangelium, male agitur cum illius clientibus. Illud magis mirandum, Carmelitam tantum theologum tam stolidis argumentis instruxisse suum histrionem, nisi quod ille nihilo melioribus soleat vti in schola theologica, non sine risu baccalaureorum. Et hic sibi Doctor videtur admodum facetus, veluti commiserans meam caecitatem, qui non viderim locum tam euidentem in Ioanne; in quo talpae fuerunt omnes retro theologi, quorum nemo perspicere potuit hic interdici Christianis ne legant Euangelium, quod Christus voluit vniuersis nationibus esse commune. At fortasse coriarius aliquis rectius legat Euangelium, quam vel Doctor hic vel huius instructor theologus, qui sic interpretantur Euangelium. Quis non intelligat istos sacras litteras ideo velle paucis esse notas, ne quid decedat ipsorum autoritati quaestuique? Hoc hulcus olim exacerbauit iureconsultos, euulgatis diebus fastis ac nefastis; nunc, vt videtur, vrit theologos quosdam, et hoc magis vrit quo sunt illis tum auariores tum ambitiosiores.

Sed audiamus argumenta reliqua quibus magnus ille theologus instruxit suum aduocatum. Obiicit ex Actis eunuchum Candaces

81. minus *add. H.* 83. et *add. H.* 87. possimus *H.* 90. priusquam . . . 91. legis *add. H.* 93. Iudaei . . . 97. non intelligebat *add. H.* 100. . . . 121. aduocatum *add. H.*

82. Ioannis] 4. 11.
88. Euangelio] John 18. 30.
96. eunucho] Acts 8. 27–39.
97. Augustino] *Conf.* 7. 21, 8. 6–12; *Acad.* 2. 2.
99. idiotis] See Ep. 1153. 171n.
100. appendice] The letter to the reader, 14 Jan. 1522, which follows the preface to the Paraphrase on St. Mathew: see Ep. 1255 introd.
101. locum] See ll. 82–3.
103. Accursiis ac Baldis] See Ep. 134. 26 nn.
121. Actis] 8. 31. Erasmus here

Reginae, qui dixerit, rogatus an intelligeret, ‘Quinam enim possum, nisi aliquis dux viae mihi fuerit ?’ Aethiops erat, aulae barbaricae praefectus, alienus a religione Iudaica ; non mirum si non intelligebat prophetiam de morte Christi, quae nondum fuerat diuulgata. At eundem locum si nunc legat nauta, facile suspicabitur de Christo loqui. Et tamen Aethiops ille laudatur quod legerit sacros libros ; et quoniam in literis arcanis venabatur Christum, promeruit illum discere. Hoc exemplum tale est vt nullum magis idoneum adduci potuerit accendendis omnium animis ad lectionem sacrorum voluminum.

Adducit et illud, quod Christus turbis loquebatur in parabolis. Verum idem dixit, ‘Nihil occultum quod non reuelabitur ; et quod in aure auditis, praedicate super tecta.’ Parabolae pro tempore adhibitae sunt ; sed mortuo Domino scissum est velum et patent omnia mysteria. Alioqui si turbis nihil est proponendum nisi in parabolis, nefas erit idiotis exponere Euangelium ; peccarunt Euangelistae, qui mysteria doctrinae Christi lingua omnibus nota vulgarunt. Nam eo tempore etiam coriarii et nautae Graece Latineque loquebantur, quemadmodum nos Hollandice. An quia Christus imperitae ac iuxta maliciosae multitudini loquebatur per parabolas, quod sic expediret ad negocium redimendi generis humani, ideo populus initiatus Christi mysteriis nihil audiet nisi parabolas ? Quod si videtur aequum, legant igitur parabolas Euangelicas ; quod ipsum vetant isti, nimirum sibi ipsis contrarii. Sed extra iocum, si a paucis petenda est sacrarum litterarum sententia, vbi est illud Esaiae vaticinium, ‘et erunt omnes θεοδίδακτοι ?’

Citat ex Epistola Petri, quod ex Epistolis Pauli nonnulli quaedam intellectu difficilia deprauarent, in suam perniciem. Non damnat Petrus quod legerentur Epistolae Pauli, sed quod detorquerentur, quemadmodum et caeterae Scripturae. Si igitur vulgus submouendum est a lectione sacrorum librorum, eadem ratione theologi submouendi sunt; quod omnes haeretici, quorum plerique fuere doctissimi, deprauent quae legunt, ad confirmationem peruersorum dogmatum. Nisi forte Ariani non sunt haeretici, nisi Origenistae non sunt haeretici. Nihil enim dico de Luthero istis centies haeretico, cuius peculiare dogma est, in disputando nihil admittendum esse praeter litteras sacras. Atqui Carmelita ne in theologicis quidem scholis recipit Scripturae sacrae testimonium. Etenim quum sic

122. enim possum *a* : possim *H*. 124. si non *a* : si minus *H*. 125. fuerat *a* : erat *H*. 132. Adducit *a* : Adiicit *H*. 134. audistis *H*. 140. An . . . 147. θεοδίδακτοι *add. H*. 149. ex *post* quod *a* : in *H*. 152. igitur *a* : ideo *H*. 155. deprauant *H*. 156. Nisi forte . . . 181. Euangelium *add. H*.

---

quotes his own version, as modified in 1522, except *possum* : cf. p. 312.

133. dixit] Matt. 10. 26, 27.

147. Esaiae] 54. 13 ; cf. John 6. 45.

149. Petri] 2 Pet. 3. 16.

158. peculiare dogma] The rapid development of Luther's views on this point may be shown thus. In the *Resolutiones*, with which in 1518 he defended his theses about indulgences, after the address to the Pope, he makes the ‘protestationem in scholis fieri solitam’, declaring that what he says comes from either Scripture or the Fathers or the Canons and Decretals. In 1521, addressing Charles at Worms, he concludes ‘Nisi conuictus fuero testimoniis Scripturarum aut ratione euidente—nam neque Papae neque conciliis solis credo’.

ratiocinantur baccalaurei, ‘ Hoc dixit Christus apud Matthaeum, ideo tua conclusio mentitur ’, ille clamat ‘ Ista est argumentatio Lutherana, protestor me non responsurum ’. Vbi igitur valebunt sacrae litterae, si ne inter theologos quidem habent locum ? Nimirum ibitur ad fontes, hoc est Carmelitas duos ; ex quibus posteri discent eos haeretice argumentari, qui argumententur ex sacris voluminibus.

Sed vt omissis iocis ad rem redeamus, si ideo populus non debet legere sacras literas, quas vulgarunt Apostoli vt legant omnes, eo quod sunt qui abutantur ; nec Ecmondanus bibet vinum, quo tamen vnice delectatur, quod plurimi sint vbique qui vino abutantur. Imo nemo concionabitur in templis, quod illic multi doceant haeresim, quidam seditiones excitent, alii adulentur principibus, nonnulli mendaciis infament proximum. Id si fiat, vbi regnum Ecmondani ? vbi tyrannis, quam iactat etiam ? Postremo, si ideo nulli fas erit gestare pallium Carmeliticum, quod eo plures abutantur, mutandum erit Ecmondano suum pallium. Hoc est acumen eorum qui nolunt populum attingere libros sacros : quos si vulgus non intelligit, quibus acceptum ferendum potius quam istis qui quotidie docent populum ? Ergone tot annis docuerunt nihil scire ? Et hic est profectus Euangelicus, ne quis norit Euangelium ?

Tandem in epilogo concludit probabile esse theologos rectius intelligere Scripturas sacras quam laicos : quasi hoc negarim, si in genere loquaris, aut quasi vetuerim ne laici discerent a theologis.

Obiicit quod alicubi taxans praepostera iudicia dixerim, ‘ Si Franciscanus pro cinericia veste sumeret nigrum pallium, metueret ne daemon quispiam viuum abriperet in Tartara. At idem non metuit committens adulterium aut incestum aut alia crimina, quae pugnant contra praecepta Dei. Non laudo eos qui temere mutant vestem, sed damno praeposterum ac superstitiosum iudicium. Horrent violare constitutiones hominum, et ludum esse ducunt violare praecepta Dei ’. Hic decerpsit quod volebat, et omisit quod explicabat nodum. Vicit igitur gloriosus Doctor, et currum triumphalem merito adornat, si grauius peccat Benedictinus, quum per occasionem pro nigra veste sumit fuscam, quam quum adulterat sacram virginem.

De Praedicatoribus qui commodum venantur ex praedicatione, vtinam falsum esset quod scripsi ! Et tamen quod in genere dictum est, ad nullius contumeliam pertinet. Hoc si nemo scripsit ante me, par est vt feram huius admonitionis inuidiam. Si nulli tales sunt, dignus sum vt ridear, qui operam hanc inanem sumpserim. Quod si gloriosus Doctor nullum nouit talem, aspiciat suum Carmelitam.

Verum Doctor iam ab asinis ad equos, hoc est a theologis ad principes desilit. Sensit Caesarem minari Turcis, et hinc sibi sperauit magnam gloriam. Si sunt qui hunc sermonem, ‘ Nolite

186. cinericea *H.* 188. committere *H.* 189. temere *add. H.* 193. Vicit . . . 196. virginem *add. H.* 199. Hoc si . . . 205. Si *H* : Item si *a*.

165. Carmelitas duos] Perhaps another way of referring to the present pair of antagonists : cf. ll. 75–6, 114, 202.

185. alicubi] I do not know where.

197. Praedicatoribus] The reference is perhaps to the comment in the *Ratio verae theologiae* (LB. v. 100 F–101 A).

203. ab asinis] Cf. *Adag.* 629, 630.

omnino resistere malo ', huc trahunt vt putent nec Turcis resistendum, Christo imputent, non mihi. Is est autor eorum verborum. At ego sic interpretor haec verba in Annotationibus, vt nemo possit huc detorquere: interpretor enim ' resistere malo, id est mala ratione '. Eat nunc venerabilis Doctor, et dicat Caesarem recte facere si Turcas malis rationibus impetat. Nunc vero ab asinis in canes desilit.

Obiicit ex priuatis ad quendam literis, quod parum honorifice meminerim duorum honorabilium virorum Egmondi et Hulsti. Res ipsa docuit quam sint honesti; alteri est ademptus gladius, alter vix effugit iudicium. Ecmondanum noui: verum non ego solus. Et populus nouit non minus stultum quam insanum. Hulstum vidi tantum, sed et hunc nosse potui, quemadmodum nouimus Phalaridem ac Neronem. Hi quum tribus verbis leuiter attacti sint in epistola priuatim scripta, quid erat necesse libello vulgato traducere, quorum famae tam tenere metuit?

Postremo taxat quod scripserim de publicanis, qui exigunt a populo, non quantum iussit princeps, quod ipsum iniquum est, sed quantum ipsi volunt. Hic ille putat me dicere principum exactiones esse iniustas, vt me reum peragat laesae maiestatis. Et certe tales sunt nonnunquam monarcharum exactiones. Atqui ego quod graue est ' iniquum ' dixi: quemadmodum Vergilius dixit ' et iniquo pondere rastros '. Et iniquum iudicem dicimus, non qui iniuste iudicat, sed qui rigidus est parumque fauens reo. Sic aequas conditiones appellamus, quae ex humanitate temperatae sunt; iniquas, austeras et nihil de iure remittentes. Sic iniquum vocaui quod exigunt principes a populo, quod per se satis molestum sit hoc pendere, etiamsi nihil addat redemptorum rapacitas. Vide quantum periculum est scribere Latine iis qui Latine nesciunt.

Hic existimat se mihi mouere magnam inuidiam apud Caesarem, si persuasum sit illi me non probare principum iniquas exactiones. Imo nulli magis Caesaris odio digni sunt, quam qui probant iniquas exactiones, ex quibus fere non multum redit ad Caesarem. Vectigal et tributum principibus debitum probat Paulus. Censum persoluit ipse Christus, Caesarum Caesar. Quid hoc ad me? Ego publicanos monui, non Caesarem. Atque Caesarem ipsum liberius super his admonui in libello de Principe Christiano. Eum Caesar amplexus est, Ferdinandus aedidicit: et vterque mihi gratias egit, nimirum vterque doctior isto Doctore et isto theologo Christianior. Magna

209. *HN*³: posset *N*². huc *om. N*. 210. Eat . . 212. desilit *add. H.* 214. duorum . . . virorum *add. H.* Ecmondani *H.* 216. Ecmondanum . . . 221. metuit *add. H.* 225. vt . . . maiestatis *add. H.* 226. monarcharum exactiones *add. H.* 227. Virgilius *H.* 229. Sic . . . 233. rapacitas *add. H.* 235. Hic . . . 247. sciunt *add. H* (243. edidicit *N.* 247. cedunt *N*²).

206. resistere malo] Matt. 5. 39.

208. interpretor] *Annot.*, 1519, p. 25, 1516, p. 248: ' Nolite resistere cuiquam malo, hoc est iniuria siue versutia. . . . Christus absolute vetuit resisti malo, nimirum vulgari via, vt malum malo repellatur, hoc est conuitium conuitio, vulnus vulnere, bellum bello, caedes caede '.

213. literis] Perhaps Ep. 1345.

216. vix effugit] Cf. Ep. 1482. 10.

222. de publicanis] *Annot.*, 1519, p. 126: on Luke 3. 13.

227. Vergilius] *G.* 1. 164.

239. Paulus] Rom. 13. 7.

242. libello] See Epp. 393, 853.

243. Ferdinandus] Cf. Epp. 943. 23–4, 970. 24–5, 1323. 3–5, 1505. 5–6.

vero theologorum felicitas, vt nos pro haereticis habeant, si stolidus aliquis Carmelita aut Baldicus doctor nesciat Latine. Quin potius caedunt feliciori seculo, quo foeminae Latine sciunt?

Haec in transcursu notaui, vir eruditissime. Equidem gratulor Ecclesiae Christianae talem Atlantem. Gratulor Hollandiae nostrae, quae viros habeat tam sapientes. Et huic libello quaerit typographum, vt audio. Deus illi seruet suam mentem.

Opto tibi tuisque omnibus omnem felicitatem, vir optime.

Basilee postrid. Iacobi. An. 1524.

Eruditissimo iureconsulto D. Nicolao Euerardo, Hollandiae Praesidi aequissimo.

1470. To Peter Barbirius.

Opus Epistolarum p. 766. — Basle.
N. p. 731: Lond. xx. 46: LB. 783. — ⟨c. 26 July 1524.⟩

[Written on the return of Livinus Algoet (cf. Ep. 1430. 21n) and in accordance with the advice given in Ep. 1458: probably therefore about the same date as Ep. 1471. In any case the year-date of the text must be wrong; for the *De libero arbitrio*, which appeared in Sept. 1524, is not yet out.]

ERASMVS ROT. PETRO BARBIRIO S. D.

Per Liuinum famulum meum intelligo Ioannem Molendinum recepisse dimidium pensionis huius anni a Ioanne de Hondt, idque autoritate tuarum litterarum, quibus significaras te hac in re placasse animum meum. Et ni in tempore meas litteras attulisset Marcus Laurinus, decanus Brugensis, deuorasset totam. Et postea scribis inter nos amicitiam fore perpetuam. Vetus prouerbium est 'vsque ad aras', sed vetustius exemplum 'vsque ad pecunias'. Quid te crudelius si nudo vestimenta detrahis et spoliatum spolias? Tu scis quam simplici fiducia, quam syncero pectore, totum hoc negocium tuae crediderim fidei, cui pari fiducia crediturus eram et vitam. Inter Lutheranos fere qui mihi erant iuratissimi, nunc sunt hostes plusquam capitales. Quod si me fallit Barbirius, nulli posthac mortalium crediturus sum. Atqui pollicebaris ex Paria glebas aureas, et nunc detrahis tantillas micas?

Sed extra iocum, mi Barbiri, de Caesaris pensione nulla spes ni me domum recipiam; et, si redeam, nescio an sint praestaturi quod pollicentur. Nosti comicum illud vel aulicum potius, 'Mox, cras redi', 'Vbi eras?' Et meum ingenium non ignoras, quam non improbus sim appellator. Debetur iam in treis annos pensio. Et

1469. 248. transcursu *α*: transitu *H*. vir . . . 249. Atlantem *add. H*. 252. Opto . . . 253. An. 1524 *add. α²*: Bene vale. Bas. Id. Maii. An. 1524 *H* (Id. *H*: Idus *N*). 254. Eruditissimo . . . 255. aequissimo *om. H*.

1469. 246. Baldicus] Cf. Ep. 134. 26n.
247. foeminae] Cf. Epp. 1233. 103n, 1404. 25n.
1470. 1. Liuinum] See Epp. 1091, 1430. 21n.
Molendinum] Cf. Ep. 1458. 4.
2. pensionis] See Ep. 1417. 23n.
6. prouerbium] See *Adag.* 2110.
13. Paria] See Ep. 913. 6n.
17. comicum illud] Ter. *Ad.* 204, 234 (cf. Ep. 80. 21): exclamations of unready debtors to their creditors. For the latter the Delphin editors supply 'quando paratus eram tibi pecuniam numerare'. Cf. *Adag.* 3492.
19. pensio] *sc.* Caesarea.

hic magno viuo; crede mihi, non possum minoris quam sexcentis florenis aureis. Alo familiam, famulos treis et equos. Semper aliquis est in legatione; et valetudo indies fit deterior. Mense Iunio plane perieram, nec vnquam maiore desperatione sum enixus. Satis accisae sunt meae res, etiamsi nihil decidatur. Scio me debere tibi quicquid est hoc fortunae; sed boni Mecoenatis est augere beneficium, non eripere quod dederit. Scribunt amici parum bene consultum illi pensioni, me esse homuncionem ἐφήμερον, te isthic versari in frequentibus pestilentiis: quod si tertium veluti tibicinem supponas, rem fore firmiorem. Est apud me Liuinus cognomento Algoet, id est omnibonus; seruiuit mihi plus quinque annos. In hunc velim transferri pensionem, si quid nobis accideret humanitus. Et est alioqui iuuenis bona quapiam fortuna dignus. Sic profecit in vtraque lingua, in bonis litteris ac disciplinis, vt me praecurrat. Denique Gandaui natus est, vt hoc ad commendationis cumulum adiiciam. Facies mihi rem vehementer gratam, si hoc quam primum expedias. Morillonus scripsit de precibus primariis; permisi vt meum nomen transferat in fratrem tuum Nicolaum.

Accepi proximam foeturam Stunicae. Homo plane certat cum Pasquillo, vereque Lutheranus est; qui re ipsa docet nihil habere ponderis constitutiones Pontificias, qui tot aedictis vetitus, nihilo secus peragit suam fabulam. Decretum est posthac hominem negligere cum suis naeniis.

Hic singulis diebus Euangelici noui iaculantur aliquid rabiosi libelli in caput meum. Non possum iniquius ferre, quando nuper in Pontificem emiserunt quaedam, quae nullus scurra euomeret in lenonem. Cogor aedere libellum De libero arbitrio, quando iam rumor sparsus est, ne putent esse aliquid atrocius. Doleo Pontificis legatum nihil aegisse apud Anglos. Demiror quid sibi velint monarchae. Hezium saluta mihi diligenter ac reliquos item amicos.

Basil. An. †1525.

36. primariis *scripsi, cf. Ep.* 1431. 18: priuiariis *H*. 48. egisse *N*.

20. magno viuo] For Erasmus' difficulties for money during this year cf. Epp. 1434. 24, 59, 1531. 11–12.

sexcentis] Yet his regular income was little more than 400: cf. the passage on this subject added just at this time to *Cat. Luc.* (1, p. 44. 38–43).

21. famulos treis] L. Algoet (Ep. 1091 and ll. 29–34 *infra*), Chas. Harst and Sig. Gelenius (Epp. 1215, 1702n). Hilary Bertulf (Ep. 1257. 13n) had perhaps by now left Erasmus.

equos] Cf. Epp. 1422. 23–4, 1488. 44–54, 1519. 1n.

22. Mense Iunio] Cf. Ep. 1452. 27n.

26. Scribunt amici] See Ep. 1458.

27. illi pensioni] *sc.* Curtracensi.

29. tibicinem] A column in the form of a piper, used like Caryatides for the support of buildings: cf. Juv. 3. 193 and Mayor's note, also Arnob. *adu. nat.* 2. 69.

31. transferri pensionem] For an earlier expression of Erasmus' intention to provide for Liuinus see Ep. 1437. 195–8; and, for further prosecution of this matter, Ep. 1716.

33. profecit] Cf. Ep. 1437. 196.

36. Morillonus] In the letter of 21 Aug. 1523 answered by Ep. 1431.

37. Nicolaum] See Ep. 1431. 20–1.

38. proximam foeturam] The two books mentioned in Ep. 1466. 35–42.

cum Pasquillo] Cf. 1, p. 24. 6–8. For the statue at Rome, discovered in 1501, and the practice of posting lampoons upon it see OED. *s.v.* pasquin.

43. Euangelici noui] Cf. Ep. 1483. 5n.

rabiosi libelli] Cf. Ep. 1481. 27n.

45. in Pontificem] See Ep. 1496. 135n.

46. De libero arbitrio] See Epp. 1419, 1481.

48. legatum] Schomberg: see Ep. 1466. 50n.

49. Hezium] See Ep. 1339 introd.

1471. To John de Hondt.

Magni Erasmi Vita p. 137. Basle.
Lond. xxx. 12 : LB. 685. 26 July 1524.

[The year-date is confirmed by the connexion with Ep. 1433, and by the invitation to Erasmus from France.]

ERASMVS ROTERODAMVS [EIDEM] D. IOANNI DE HONDT, CANONICO CVRTRACENSI, S. D.

Vir optime, doleo te meis litteris commotum fuisse. Nec in te quadrabat, nec Bentino fuit vnquam apud me multum fidei. De Suffragan⟨e⟩o, quid dicat non laboro ; qui Brugis bis in publica concione debacchatus est in nomen meum.

Mitto ad te litteras Barbirii posteriores ; nam priores non accepi. In his testatur se inscio factum quod alii numerata est pecunia. Ex quibus fructibus reddet si, quod metuendum est, non obtineat sacerdotium ? aut quos illius haeredes ego persequar ? patitur tantum iacturae nostra amicitia, sed nunc non patitur fortuna. Caesar debet sexcentos florenos aureos ex pensione. Neque quidquam accipiam, nisi redeam in Brabantiam. Et fortasse ne tum quidem numerarent. Et interim excusaui me Regi Galliarum offerenti Thesaurariam, vt minimum quingentorum coronatorum. O aulam nostram semper famelicam !

Haec scribo, ne posthac iterum fiat quod factum est, et pro tua humanitate adiuues, vt quamprimum redeat ad me data Molendino pecunia. Bene vale. Basileae, postrid. Iacobi, Anno M D XXIV.

1472. To Walter Ruys.

Rotterdam MS., Erasmus III. 102, p. 130. Basle.
Horawitz v. 76. 26 July 1524.

[The ms. year-date is corroborated by Ep. 1473 ; and receives further support from Erasmus' answer about the Paraphrases (ll. 11–12), which could not have been given before 1524.

Walter Ruys († 30 May 1534) of Grave in N. Brabant, sw. of Nymegen, evidently was at this time at Louvain ; cf. Ep. 1473, also Ep. 1547, with similar advice to that given here. In spite of their apparent friendliness Erasmus almost immediately afterwards believed him to have contributed (cf. Epp. 1603, 1608, 1621, 1624, 1655) to the *Apologia* concocted by the Dominicans of Louvain (see Ep. 1571n) ; one of the fictitious names on the title being derived from him. In 1530 Soter printed for him at Cologne a volume on baptismal and other rites, containing also 113 *Praefationes* by him (Panzer vi. 411). At his death Ruys was Prior of the Dominicans at Nymegen. See Sweert, p. 296.]

3. suffragano O[2] : *corr. LB.*

---

1. litteris] Ep. 1433.
3. Suffraganeo] See Ep. 1144. 39n.
5. posteriores] Not extant : answered by Ep. 1470.
priores] Not extant : very likely contemporary with Barbirius' letter to John de Molendino mentioned in Ep. 1458. 9–10.
6. pecunia] For this trouble with Barbirius see Epp. 1417, 1458, 1470.
9. fortuna] Cf. Ep. 1470. 20n.
10. sexcentos florenos] For three years : cf. Ep. 1470. 19.
13. Thesaurariam] See Ep. 1434. 19.
14. famelicam] Cf. Ep. 886. 50–1.
16. Molendino] Cf. Ep. 1458. 10–11.

D. ERAS. ROTE. WALTERO A GRAVIA DOMINICANO S.

⟨Q⟩VID tu mihi ordinem excusare niteris? Ego malorum mores bonis non imputo, et sub quamlibet nigro pallio exosculor animum candidum. Studium erga me tuum, mi Waltere, sane quam lubens amplector. Caeterum nolim te, dum pro Erasmo depugnas aduersus homines insanabiles, pene dixeram insanos, tibi grauem conflare inuidiam. Huc potius enitere, vt eruditione solida, vt inculpatis moribus inuidiam vel vites vel superes. Me mea fata nihil minus expectantem inuoluerunt huius seculi tumultui; ac mea mihi peragenda est fabula. Tu qui nondum prodisti in proscenium, vide vt caute temet appares theatro.

Quod hortaris vt fiat de Paraphrasibus, iam factum est, maiusculis typis et item minusculis.

Bene vale, Basileae, postridie Iacobi. An. 1524.

1473. To Martin Lypsius.

Rotterdam MS., Erasmus III. 102, p. 130. Basle.
Horawitz v. 75. 26 July 1524.

[The ms. year-date is corroborated by Ep. 1472; and by the proposal to present Lypsius with the Paraphrases, no doubt in the collected edition (cf. Ep. 1472. 11n).]

D. ERASMVS ROTERO. SVO LYPSIO S. D. P.

⟨D⟩EMIROR vbi tuae literae tam diu delituerint. Nihil illis fuit gratius. Waltero tuo scripsi. Guilelmus videtur homo doctus, candidus et sani iudicii: cui scripturus eram, sed hic citius expectatione coepit abire. Scribam alias.

Quae ⟨annotasti⟩ in Augustinum ex vetustis codicibus, possunt transnotari in charta, si designes editionem, paginam et versum. Ea si transmiseris huc, curabimus vt aliquid pecuniae ad te redeat. Nunc non vacabat plura scribere. Goclenio scripsi vt emeret tibi Paraphrases, si non haberes. Bene vale.

Basileae, postridie Iacobi. Anno 1524.

1472. 1. escusare *MS.*: *corr. Horawitz.* 3. Waltero *MS.*: *corr. Horawitz.*
1473. 5. annotasti *addidi, in fine versus.*

1472. 1. ordinem] For Erasmus' relations with the Dominicans see Ep. 1006. 4n.

11. Paraphrasibus] Probably a request that they should be printed in a collected edition. For the folio volumes see Ep. 1430. 3n: vol. ii, containing the Epistles, is dated 1523.

In octavo, all the Gospels and the Acts had appeared in 1523–4 separately, and not, so far as I know, collected with a general title-page: of the Epistles there had been four collected issues by 1523 (see Ep. 710 introd.).

1473. 2. Waltero] See Ep. 1472.

Guilelmus] Evidently William of Louvain, an Austin canon of Groenendael; who initiated an interesting correspondence with Lypsius in 1523–4 (Horawitz v. 81–7), and lent him two MSS. of Augustine (cf. l. 5). A letter to him from Erasmus is mentioned in EE. 69, 17 June 1527. He was still living in 1538 (OE. pp. 578, 621). The application to Groenendael had perhaps been suggested by Erasmus, who had seen and rejoiced in the two MSS. thirty years earlier: see App. 5 in vol. i, p. 590.

5. Augustinum] This marks the resumption of the project for a new Froben edition: see Epp. 1309 introd., 1531. 45–6, 1547. Henceforward, until the publication of the work in 1528–9, it appears frequently in Erasmus' correspondence with Lypsius. See also Horawitz v. 77–9.

8. scripsi] The letter is not extant.

9. Paraphrases] For Lypsius' further interest in these cf. Ep. 1547.

1474. To Christopher of Utenheim.

De immensa Dei misericordia p. 3. Basle.
Lond. xxix. 39 : LB. v. 557. 29 July 1524.

[The preface to *De immensa Dei misericordia Concio*, Basle, Froben, Sept. 1524 (*a*): a pious homily, cast in the form of a sermon, and perhaps offered for delivery at the ceremonial opening of the new chapel (cf. Ep. 1456. 9). It was submitted to the Bishop before printing (Ep. 1456), and as a result of his criticism (Ep. 1464) everything controversial in it was strictly shorn away. There is another Froben edition, 'ex recognitione autoris', in italic type, Oct. 1524 (β); but no other authorized issue until the Basle *Opera* of 1540 (γ). The treatise speedily became popular. Froben printed a German translation in 1525 ; Gentian Hervet (Ep. 1087. 615n) translated it into English, London, T. Berthelet, *s. a.* (Bodl. Denyer 6), before 12 March 152$\frac{5}{6}$ (cf. Ep. 1698n), reprinted by Berthelet c. 1533 (Bodl. Tanner 24); and there are translations into Dutch 1526, Spanish 1549, Italian 1554, Czech 1558, and French 1712 (see BEr^1.).

The year-date of this preface needs no confirmation. The mention of this and its companion work (Ep. 1475) in the second edition of *Cat. Luc.* (I, p. 21. 18–23) indicates within narrow limits the date at which that treatise was revised and enlarged : cf. also I, p. 12. 25–7.]

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC D. D. CHRISTOPHORO EPISCOPO BASILIENSI, DES. ERASMVS ROT. S. D.

Sacello quod perquam elegans tua veneranda pietas Misericordiis Domini dicatum instituit, nos Misericordiae Encomium consecrauimus ; nec vlla in re libentius paruimus voluntati tuae, Praesul integerrime, cui semper paremus perlibenter. Nullum enim argumentum magis congruebat vel isti tuae pietati, qua vehementer cupis vniuersos mortales per Dei misericordiam salutem consequi, vel huic seculo longe corruptissimo. Nimirum in tanto miseriarum diluuio conueniebat omnes ad asylum diuinae misericordiae cohortari. Hanc operam eo lubentius tuo iussu suscepimus, quod reputaremus nos simul et tuae sanctissimae voluntati gratificaturos et Deo rem non ingratam facturos. Vtinam autem et apud homines tantum valeat studium vtriusque nostrum, vt nostro hortatu quamplurimi pristinam abiicientes maliciam, ambiant Domini misericordiam ! quae tuam venerabilem senectutem semper fouere dignetur.

Basileae IIII. Calend. August. Anno M. D. XXIIII.

1475. To Helias Marcaeus.

De immensa Dei misericordia, p. 157. Basle.
Lond. xxix. 40 : LB. v. 589. 30 July 1524.

[The preface to the enlarged text (see Ep. 1346) of the *Virginis et martyris comparatio*, first printed with the *De immensa Dei misericordia*, Basle, Froben, Sept. 1524 (α), and again in Oct. 1524 (β); see Ep. 1474. There are also Froben editions of Sept. 1529 (γ: see Ep. 1346), and in vol. v of the collected *Opera* of 1540 (δ). The changes made in this preface in γ, but lost again in δ, appear to have been designed to make clear a point, which in Ep. 842 also had not been obvious, that Marcaeus' house was a nunnery.]

9. libentius γ.

ERASMVS ROT. INTEGERRIMO DOCTISSIMOQVE PATRI HELIAE MARCAEO MACHABAETANO, HONORATISSIMI MACHABAEORVM COLLEGII MODERATORI, S. D.

MITTIMVS libellum et breuem et sero, sed quem fatearis et prolixum et satis maturatum, si scias quam nihil ocii mihi reliquum faciant ad gratificandum amicis in huiusmodi materiis crebrae aegrotationes, pene iugis occupatio, quum aliis in rebus, tum praecipue in mittendis ac recipiendis epistolis, deinde studiorum labor, quem exigunt argumenta suscepta. Si satisfactum est voluntati tuae, vehementer gaudeo; sin minus, certe promptam animi nostri voluntatem probes oportet, si modo non falso nobis tua praedicatur humanitas. Quum dabitur plus ocii, cumulatius tuo pio desiderio satisfaciemus. Bene vale, cum honorabili choro tuo Deo militantium virginum, vir optime. Basileae. 3. Cal. August. An. 1524.

1476. TO JOHN ERASMIUS FROBEN.

Fam. Colloquiorum Formulae p. 3. Basle.
Lond. xxix. 18: LB. i. 627. 1 August 1524.

[The preface to a new edition of the *Familiarium Colloquiorum Formulae*, Basle, Froben, Aug.–Sept. 1524; containing six more colloquies than the Froben edition of March 1524 (see Ep. 1262 introd.). The dates need no confirmation.]

DES. ERAS. ROT. OPTIMAE SPEI PVERO IO. ERASMIO FROB. S. D.

VICIT libellus tibi dicatus expectationem nostram, Erasmi mellitissime: tuum erit videre ne fallas expectationem nostram. Ille sic adamatur, sic rapitur, sic teritur manibus studiosae iuuentutis, vt et patri tuo fuerit subinde typis excudendus, et mihi nouis accessionibus identidem locupletandus: dicas et illum Ἐράσμιον quempiam esse deliciasque Musarum sacra colentium. Quo magis adnitendum erit vt tu quoque sis quod diceris, hoc est vt literis et morum probitate sis omnibus bonis charissimus. Vehementer autem pudendum fuerit si, quum tam multos hic libellus et Latiniores reddiderit et meliores, tu commiseris vt ad teipsum non redierit eadem vtilitas quae per te peruenerit ad omnes; quumque tam multi sint adolescentes qui tibi nomine Colloquiorum gratias agunt, nonne merito censeatur absurdum si tua culpa factum videatur quo minus mihi possis eodem nomine gratias agere?

Accreuit libellus ad iustam voluminis magnitudinem: tibi quoque conandum est vt quantum accrescit aetas, tantum accedat et honestae eruditioni et morum integritati. Sustines non vulgarem expectationem, cui respondere necessarium, vincere pulcherrimum fuerit, certe fallere sine summo dedecore non potes. Nec hoc dico quod hactenus poeniteat profectus tui, sed vt currenti calcar

1475. TIT. DES. *ante* ERASMVS *add.* δ. MACHABAETANO α : MACHABAEITICARVM βδ : MACHABAEITICARVM VIRGINVM γ. 10. Deo militantium virginum *add.* γ : *om.* δ.

1475. 4. aegrotationes] See Epp. 1466. 61n, 1452. 27n.
occupatio] For Erasmus' literary work at this time see Epp. 1460, 1465, 1474, 1476, 1502; and the completion of the *De libero arbitrio* (Ep. 1481).

1476. 9. pudendum fuerit] For this idea cf. Ep. 698. 5–7.

addam, quo curras alacrius, praesertim quum eam aetatem ingressus sis qua non alia continget felicior ad inbibenda literarum ac pietatis semina. Fac igitur vt haec Colloquia vere tua dici possint. Dominus Iesus seruet istam aetatem tuam puram ab omnibus inquinamentis, semperque ad meliora prouehat.

Vale Basileae Cal. Aug. AN. M. D. XXIIII.

1477. TO THE MAGISTRATES OF STRASBURG.

Copenhagen MS. G. K. S. 95 Fol., f. 239 (a). Basle.
H. p. 751 : N. p. 716 : Lond. xx. 22 : LB. 687. 23 August 1524.

[The manuscript (a) is an autograph rough-draft in the Copenhagen book (see App. 13 in vol. iii); but Erasmus' first composition (a^1) has been revised by a second hand (a^2), I cannot determine whether his own, with a sharper pen, at the time of first writing, or that of an editor preparing the letter for printing later.

Ep. 1429 is here repeated, and this time probably no opening was left for failure in delivery; for in the minutes of the Strasburg town-council the record appears, 'Samstag post Bartholomaei, 27 August 1524. Erasmus von Roterdams schriben, etliche schmachbüchlein so durch Hutten vnd Ott Brunfels gemacht vnd Hans Schott gedruckt, daran er zwey m.H.H. ⟨meinen Herren⟩ zugeschickt. Erkannt: Mster Otten vnd Schotten zu beschicken vnd ir verantwortung zu hören'. See some extracts from the *Annales* attributed to Seb. Brant but really made by Jac. Wencker (1668–1743), printed by L. Dacheux in *Bull. soc. pour la conservation des monuments historiques d'Alsace*, xv (1890), pp. lxxxviii–xcix, 246, and xix (1898), pp. 36, 100; for knowledge of which I am indebted to the kindness of Dr. I. Bernays of Strasburg, on the occasion of our visit there in July 1908. Ep. 1481. 28–30, shows that Erasmus was satisfied with the result of this application. Though Brunfels' name is carefully suppressed in the printed editions, it is surprising that after a lapse of years, when he had long made his peace with Erasmus (see p. 368), this letter should have been selected for publication: cf. Ep. 1356.]

GENEROSIS AC MAGNIFICIS DOMINIS INCLYTE CIVITATIS ARGENTINAE MODERATORIBVS ERASMVS ROTERODAMVS S.D.

MAGNIFICI proceres, ne vos diu teneam, est isthic Ioannes Schotus typographus, qui pridem excudit libellum Vlrici Hutteni in me scriptum, plenum manifestis mendaciis, addidit picturas odiosas. Nec hoc contentus, rursus clam excudit eundem libellum, cum inuectiua cuiusdam Othonis Brunsfeldii, in quo quicquid scurra auderet in scurram dicere, congerit in me: me desertorem esse Euangelii, me corruptum pecunia bellum gerere aduersus Euangelium, me frusto panis conduci posse ad quiduis. Quid oportet recensere? totus libellus praeter insana conuicia nihil habet. Ea res vehementer displicuit ipsi etiam Lutero et Melanchthoni, qui intel-

1477. TIT. GENEROSIS . . . ROTERODAMVS a : ERASMVS ROT. SENATVI ARGENTINENSI *H*. 1. isthic a^2 : apud vos a^1. Schotus a : Scottus *H*. 4. excudit *om. H*, *in fine versus*. 5. Othonis Brunsfeldii *om. H*.

1477. 3. picturas odiosas] Both the editions of Brunfels' *Responsio* (see HE. pp. 82*, 83*) show Weiditz's woodcut of Erasmus which is reproduced in this volume; but as that, though not flattering, is scarcely such as could have aroused his indignation, he must be thinking here of the 'pictura seditiosa' of Ep. 1459. 24n, 25. For another picture of Erasmus see Ep. 1481. 27n.

6. desertorem] See Brunfels' *Responsio*: HE. 334, pp. 332. 34–5, 341. 13–14, 37.

7. corruptum] ibid. p. 341. 10–11.

8. conduci] ibid. p. 341. 25–39. Cf. Epp. 1459. 54n, 1481. 17.

10. displicuit] See Epp. 1356. 63n, 1384. 53n, 1429. 9, 1432. 56, 1437. 104.

ligunt nullos homines magis officere negocio Euangelico quam tales. Expostulantibus amicis quur talia faceret, vterque tum Otho tum Scotus respondit atrociter, minitans etiam acerbiora. Tandem, vt audio, monitus est etiam per aliquos ex magistratu ne quid in posterum auderet simile. Ille contempto iure publico, quod detestatur libellos famosos, contempta vestre dignitatis saluberrima necessariaque constitutione, contempta vestra humanissima admonitione, denuo excudit eundem libellum.

An ego bene meritus sim publice de studiis, omnes norunt. Pro Euangelio prouehendo plurimum laborum et inuidie sustinui. Omnia recusaui que mihi principes obtulerunt vt scriberem aduersus Luterum, imo mea malui perdere quam ad affectus quorundam scribere contra meam conscientiam. Tantum isti federi nolui dare nomen, quum multis aliis de causis, tum ob hoc quod quedam in libris Luteri non intelligerem, quedam non omnino probarem: praesertim quum in ista coniuratione viderem quosdam esse quorum mores et molimina mihi viderentur longissime abesse a spiritu Euangelico. Nullus vnquam a me lesus est, vel quia faueret Lutero, vel quia parum faueret. Nec Schotus aut Otho vnquam verbo a me lesus est.

Non est vulgare crimen accepta pecunia prodere Euangelium Christi. Si vestra equitas non sinit furem impunitum, hoc multo sceleratius, tam petulanter impetere famam, vita quoque chariorem. Si plectitur qui dat alapam alteri, quid commeretur qui sic debacchatur in famam hominis? Non postulo vt vestra celsitudo habeat rationem etatis meae aut meritorum meorum erga publica studia, non fauoris quem semper gessi erga ciuitatem istam, cui scio me plurimis officiis obligatissimum: tantum hoc admoneo prudentiam vestram, vt prospiciatis quo tandem euasura sit talium hominum licentia, si quod libitum est impune licuerit. Si fauetis Euangelio, isti perdunt Euangelium. Si fauetis tranquillitati publice, ista nihil aliud sunt quam seminaria seditionum. Si vobis displicet legum publicarum contemptus, vt optimo iure displicet, omnes omnium gentium leges inter atrocissima crimina ponunt libellos famosos.

Res obscura non est. Autor facinoris vterque agit Argentorati, et profitetur factum. Prodiit et alter libellus in me, Haganoe vt aiunt excusus, sed impendiis Schoti. Nec vllum facient finem insaniendi, si possint vestra lenitate semper abuti. Ego meam iniuriam possum ferre; sed huiusmodi libelli conciliant vestre ciuitati, cui ego ex animo bene volo, non mediocrem inuidiam apud bonos

12. tum Otho tum Scotus *om. H.* 16. dignitatis a: ciuitatis *H.* 17. necessariaque *add.* a^2. contempta vestra humanissima admonitione *om. H.* 24. quod *add.* a^2. 25. non omnino a: omnino non *H.* 26. esse *add.* a^2. 28, 29. fauerit *H.* 29. Schotus aut Otho a: typographus nec libelli autor *H.* 38. officiis a^2: officii a^1. 40. quod a: quicquid *H.* 41. ista a: isti *H.* 46. profitentur *H.* Prodiit . . . 47. Schoti *om. H.* 48. a^2: possent a^1. 49. cui . . . 50. volo *add. a in marg.*

23. isti federi] The reformed Church of Strasburg: cf. Ep. 1459. 61n.

dare nomen] Cf. Epp. 1481. 22, 1485. 7, 1496. 128.

26. coniuratione] Cf. Ep. 1433. 11n.

38. obligatissimum] Cf. Ep. 1429. 26n.

46. alter libellus] Probably Alber's *Iudicium* (Ep. 1466. 26n); one edition of which is attributed by Böcking (HE. p. 86*) to Secerius' press at Hagenau.

viros ac principes, quorum plerisque non sum inuisus. Bene valete, generosissimi ac splendidissimi viri.

Basilee prid. Bartholomei. An. 1524.

1478. To Augustine Scarpinellus.

Opus Epistolarum p. 623. ⟨Basle.⟩
N. p. 594 : Lond. xviii. 45 : LB. 688. 30 August 1524.

[I cannot conclusively establish the year-date ; but the position of this letter in H among a number of other letters to England at this time affords corroboration. For Scarpinellus see Ep. 1169.]

ERASMVS ROTEROD. AVGVSTINO SCARPINELLO, DVCIS MEDIOLANENSIS APVD ANGLOS ORATORI, S. D.

Sic insculptus est animo meo Scarpinellus ille candidissimus et Gratiarum antistes, vt ipse mihi citius excidero ; ne tu putes opus vt vllis argumentis mihi refrices tui memoriam. Voluptati fuit quod famulus meus nunciauit te bene valere. Nam Vuormacien. consilium, vt memini, conciliarat tibi nonnihil aduersae valetudinis ; et video multos principum legationibus, dum nimium immorantur, immori. Sed quis te genius adegit in Britanniam ? Quomodo nos fata distrahunt ! Praesulem Theatinum attraxit Rhoma ; ego factus sum Eluetius, tu Britannus. Vtinam ὁλόχρυσον te remittat Britannia ! Miseret me Mediolani, praeter tot bellorum calamitates nunc saeuissima peste laborantis.

Plura scripsissem, sed vt vos Mercurii subinde alio atque alio deuolatis, verebar ne meae literae te istic non essent reperturae. Verum vbicunque futurus est meus Augustinus, precor illi fortunam

---

1478. 4. famulus meus] Probably Liuinus Algoet ; who had no doubt brought back Scarpinellus' letter from England when he returned at the end of June (see Ep. 1430. 21n).

Vuormacien.] Scarpinellus had been there in attendance on Marlianus : see Epp. 1195. 148, 1198. 51.

5. aduersae valetudinis] For the plague at Worms see Ep. 917 introd. Marlianus himself was one of its victims : see vol. iv, p. xxv.

8. nos fata distrahunt] This evidently implies that at some period Caraffa, Scarpinellus and Erasmus had been together and in close intimacy : probably in 1516–17, when Caraffa and Marlianus (and possibly therefore Scarpinellus) were in the Netherlands (cf. Epp. 411. 8, 412. 53, 60, 539. 9, 590. 74, 591. 73, 628. 54, 640), before accompanying Charles to Spain (cf. Ep. 695. 50).

Ep. 1169 shows that Erasmus had met Scarpinellus during the ceremonies of Charles' coronation : but I cannot find that Caraffa was then in the North.

Theatinum] Caraffa. He had been recalled to Rome by Adrian vi in 1523 to aid in the introduction of reform (Pastor ix. 117–18, x. 406) ; and now, besides official work was actively engaged in the foundation of the Theatines, and with the Oratory of Divine Love (id. x. 380, 406–12).

9. ὁλόχρυσον] With the customary presents given to ambassadors ; which in wealthy England were expected to be large (see Ep. 77. 14–17). Such expenses occur frequently in Henry viii's Book of Payments : e.g. £66. 13. 4 to Caraffa in Aug. 1515 (Brewer ii. p. 1468).

10. bellorum] For Francis' designs on Milan at this time see Brewer iv. 565, 567, 609.

11. peste] Alciati writes from Milan, 23 May 1524, 'Pestis multum increbescit' : *M. Gudii Epistolae*, 1697, p. 105 (see Ep. 949). A letter from Turin, 9 Aug. (Brewer iv. 570), reports 'a great death where the armies have passed' ; 100,000 perishing at Milan. Cf. also Epp. 1514. 8, 1557.

eruditione non vulgari moribusque sanctissimis pariter et candidissimis dignam. Nos vicissim quaecunque expectat regio, Scarpinellum intimis animi recessibus penitus infixum circumferemus. Bene vale tertio Calend. Septemb. Anno M.D.XXIIII.

1479. TO HAIO HERMANN.

Opus Epistolarum p. 805. Basle.
N. p. 768 : Lond. xxi. 4 : LB. 689. 31 August 1524.

[The year-date is confirmed by the mention of the *De libero arbitrio* as in the press (l. 182). For Hermann see Ep. 903. 12n.]

ERASMVS ROTERODAMVS HAIONI HERMANNO PHRYSIO, IVVENI CVM PRIMIS ERVDITO, S. D.

AMICE candidissime, sic age, sic pergito ranam agere, donec imperauero tibi silentium. Quid enim mihi tam eruditis, tam amicis epistolis possit accidere iucundius ? Sed vt tribus verbis ad singulas epistolae tuae partes respondeam : Lazarum Bayfum gaudeo vehementer hoc praestitisse in vestibus quod Budaeus in Asse. Cum primis autem exosculor hominis candorem cum exquisita coniunctum eruditione, quod inter litteratos rarissimum est. Sciebam laenam esse genus vestis, et suspicabar respondere χλαίνῃ ; verum vitabam dictionem primum minus notam, deinde ancipitem. Penulam hybernam nouerunt omnes. Mutabo tamen hunc locum, vbi librum Lazari videro : quod equidem opto vt quam primum fiat. Quod ad ἀναξυρὶν pertinet, arbitrabar subligar idem esse quod braccas, aut aliquid certe simillimum. Legeram apud Iuuenalem, ni fallor, ' et subligar Acci '. Caeterum, vtcunque hoc habet, si quis errasset in vocabulo vestis, an hoc tibi videtur protinus conuiciis exagitandum ? Ac plane demiror si quis hodie de priscarum

---

1479. 4. Bayfum] A young Frenchman, whose extant correspondence with Erasmus begins in 1528. He was now a student at Padua, and engaged upon his *De re vestiaria*, which is in the form of notes on a chapter of the Digest, bk. 38, 'Lex Vestis, ff. de auro et argento leg.' The first edition was printed at Basle, J. Bebel, March 1526 ; a second, revised, by the Froben firm, March 1531.

5. in Asse] See Ep. 403 introd.

6. candorem] Erasmus remarks on this in his letter of 1 March 1528 (Lond. xix. 51, LB. 939) ; referring to Hermann's letter answered here.

8. laenam] Evidently Baif had been criticizing Erasmus' translation of χλαῖναν by *penulam* in *Adag.* 1000, and of ἀναξυρίδα by *subligaculo* in *Adag.* 2352. In the *De re vestiaria*, cap. 15, Baif gives *laena* as equivalent to χλαῖνα ; in cap. 16 he refers to Erasmus' notes on Jerome *adu. Pelag.* 3. 4 (1516 : iii, f. 140 v°.) for the translation of φαινόλην (2 Tim. 4. 13) by *lacernam* or *penulam* ; in cap. 20 he distinguishes *subligaculum* from ἀναξυρίδα, which, in citing the same adage, he translates *bracham*.

10. Mutabo] In the edition of Feb. 1526 Erasmus fulfilled this promise for *Adag.* 1000 by adding the passage beginning ' Quanquam et Latini laenae vocabulo vtuntur . . . tolerantiam '. For *Adag.* 2352 he changed *subligaculo* in the heading, to *Anaxyride* in March 1533, and inserted the statement that ' Eruditi quidam putant Anaxyridem Graecis dici quas Latini vocant brachas siue foeminalia ' In discussing the question he adds a reminiscence of his life in Italy : ' Vidimus et Venetiae patritios iuuenes, si quando peregrinantur, gaudere Gallicis subuculis absque veste superiore : quod idem domi non faciunt '.

13. Iuuenalem] 6. 70.

vestium nominibus certo queat pronunciare, quum me viuo toties mutatas videam vestimentorum formas.

Criticos istos de quibus scribis, rideo: qui si vicissim aederent sua, inuenirent fortassis et ipsi censores suos. Et tamen aequo animo patior mihi laudem detrahi, qui mihi nihil laudis arrogo. Alicubi, sicut opinor, scripsi Budaeum cum Hermolais et Politianis certamen sustinere, et fortasse ἐν τῷγε γράφειν Ἑλληνιστὶ primas illi tribui. Nec adhuc video quenquam qui tantum etiam possit ex tempore. Nam frequenter ad me scribit quauis de re totas Graecas aut semigraecas epistolas, idque ex tempore. Caeterum, quum essem in Italia, doctos omnes veneratus sum, nec quisquam a me contemptus est. Angeli Colicii nomen ne audiui quidem vnquam; vnde miror quod ille repererit inuectiuae argumentum. De Italorum ingeniis semper candidissime et sensi et praedicaui. Ne Casalium quidem noui: qui vtinam docuisset certam prouerbiorum interpretationem quam in me desiderat! De mali corui malo ouo refero

17. toties mutatas] Cf. the colloquy *Franciscani*, first printed in the Froben edition of March 1524 (LB. i. 743 F): 'Nonne videmus et hodie quasdam anus tenentes sui seculi cultum, qui magis est diuersus a cultu horum temporum quam meus cultus abest a tuo?'

19. Criticos istos] This band, whom Erasmus describes elsewhere as 'pagani' (Ep. 1489. 20–21; cf. Epp. 1488. 10–11, 1496. 183–4) is clearly the Roman Academy (cf. Ep. 1342. 326n). For details about its members see Pastor viii, ch. 5 and Gregorovius, *Rome in the Middle Ages*, bk. xiv, ch. 4; citing Sad. E. 106.

22. Alicubi] See Ep. 531. 39–49.

28. Colicii] Cf. Ep. 1482. 29. No doubt Ang. Colocci (1467—1 May 1549) is intended. He was a native of Jesi, near Ancona, and was educated at Rome under Geo. Valla (l. 70n), and afterwards at Naples. On the death of his wife he entered the Church, and in Jan. 1506 was one of the papal secretaries (cf. vol. iii, p. xxx). Later he became the leader of the Roman Academy. In Nov. 1521 he was appointed coadjutor-bp. of Nocera in Umbria, and succeeded to the see in May 1537; but he resigned in 1545 in order to be free for his literary pursuits. He had a garden in Rome—on the site of the present Palazzo del Bufalo, near the Piazza Colonna—which he enriched with collections of art and antiquity (cf. Ja. Mazochius' *Epigrammata antiquae Vrbis*, Rome, April 1521, ff. 97 v°.–100); but these suffered severely in the Sack of 1527. An edition of the Scholia on Homer was printed in his house c. Sept. 1517 (Legrand i. 56). Some of his books and papers were acquired by Fulvio Orsini (1529–1600), and are now in the Vatican: a few Greek and many Latin MSS., and also some in Provençal. There is abundant detail about them in *La Bibliothèque de Fulvio Orsini*, by P. de Nolhac, 1887; who desiderates a monograph on Colocci. He published very little, and even the 'inuectiua' of l. 29 was probably only circulated in ms.

There is a life by Fed. Ubaldinus, Rome, 1673, and a collection of his poems by J. F. Lancellotti, Jesi, 1772. See also Tiraboschi vii. 1359–61; AE; Gams; Pastor viii. 189; and Gregorovius *op. cit.* Jo. Pierius Valerianus (1477–1558) makes Colocci one of the principal speakers in his dialogue *De litteratorum infelicitate*, 1620.

29. Italorum] For complimentary words of Erasmus about Italy see Epp. 531. 44–9, 635. 6–8, 809. 124–5.

30. Casalium] Jo. Baptista Casalius, canon of the Lateran and member of the Roman Academy; verses by whom appear in the *Coryciana*, f°. F² v°. (see Ep. 1342. 326n). He was an admirer of Longolius, and edited the *Defensio*, Rome, S. Guilleret, 9 Aug. 1519 (cf. Lo. E., ff. 95 v°., 147 v°.) with which Longolius replied to the opposition over his citizenship of Rome; and also addressed to Clement VII an oration *In legem agrariam pro communi vtilitate et ecclesiastica libertate tuenda*, Rome, 1524. By Aug. 1525 he was dead (Epp. 1597, 1603). See P. de Nolhac, *Bibl. de Fulvio Orsini*, 1887; V. Rossi, *Pasquinate di Pietro Aretino*, 1891, pp. 113–14; and Th. Simar in *Musée Belge* xiv, 1910, p. 69, and xv, 1911, pp. 172, 199.

32. mali corui] *Adag.* 825.

quod est in Graecorum commentariis ; de cornicis oculis torquebar, et consulto vno aut altero, nihil indipisci potui quod mihi satisfaceret. Nec mihi puto ignominiosum, si quis quid reperiat exactius in tanta rerum tum turba tum obscuritate.

De sene illo nihil admiror ; eo ingenio natus est vt ipse sibi litteras inuideat. Talis fuit ante annos XXV ; nec morbus hic solet aetate reddi mitior. Caeterum quod addidit de ἄνες, quod sonet ' remitte ', et ἄφες, cui respondeat ' dimitte ', friuolum esse vel illud arguit, quod Lucae capite quinto et septimo idem interpres, qui alias gaudet verbo dimittendi, ἀφέονται vertit ' remittuntur ', non ' dimittuntur '. Rursus in Cantico Zachariae ' in remissionem peccatorum ' Graece est ἀφέσει. Iterum cap. 3, εἰς ἄφεσιν. Rursus Leuitici 25. annus remissionis dicitur ἀφέσεος, non ἀνέσεος. Idem crebro comperies, Deuteronomii 15. Iterum apud Ezechielem cap. 46. ἄφεσις est, non ἄνεσις. Ex his satis liquet quam non spectarit interpres, quod senex iste ceu rem arcanam praedicat. Sed inepte facio qui colligam loca vbi ἄφεσιν verterit ' remissionem ', quum nusquam vertat aliter. 2. ad Corinth. 8. ἄνεσιν vertit ' remissionem ', sed remissionem intelligit relaxationem vitae, potius quam condonationem peccatorum. Caeterum demus aliquid interesse inter ἄφες καὶ ἄνες ; an ideo loquendum erat male Latine, dimitte pro remitte, quum sint tot voces Latinae, condona, ignosce, remitte ? Vides quam isti non serio cogitent de sacris litteris.

Quod praecipito lucubrationes meas, ipse iam pridem confessus sum hoc peccatum, et poenas de me sumo. Nunc excuduntur Epistolae Hieronymi, in quibus plurima loca correxi. Ante annum exierant Prouerbia, non paucis in locis vel locupletata vel castigata. Et est parata rursus aeditio noua. Id polliceor me facturum quam diu vixero. Haec nos molimur in publicam vtilitatem studiorum,

---

33. cornicis oculis] See Ep. 456. 21n.

37. sene illo] Though Erasmus in this letter deals mainly with his Italian critics, it seems likely that he is referring here to Egmondanus (Ep. 878. 13n); whom he mentions, in a passage inserted in *Cat. Luc.* about this time, as making the objection here refuted, and describes as ' senex ' (I, p. 26. 10–21, 28). I know of no evidence to show that Erasmus had known him for so long as 25 years ; but it is possible that they met in Holland, when Erasmus was there in 1499 (Ep. 92), or he may be thinking loosely (cf. I, p. 2. 26n) of his first arrival at Louvain in 1502 (Ep. 171).

40. ἄνες] This translation of Matt. 6. 12, in which Erasmus ventured to give a new version for the Lord's Prayer, had already been attacked by the monk whom More answered at such length in Eev. pp. 107–8. Cf. also Epp. 541. 85–6, 948. 107–8, 114–15.

41. quinto] 20 : but in 23, ' dimittuntur '.

septimo] 47, 48 : but in 47, 49, dimittitur ', ' dimittit '.

interpres] The translator of the Vulgate.

43. Zachariae] Luke 1. 77.

44. cap. 3.] 3.

45. Leuitici 25.] 10, *et saepius*.

46. Deuteronomii 15.] 1, 2, 3, 9.

Ezechielem cap. 46.] 17.

50. 2. ad Corinth. 8.] 13.

56. praecipito] Cf. Ep. 1352. 92n.

confessus sum] I, p. 3. 6–11 ; and cf. the concluding passage of *Adag.* 2001 (LB. ii. 714 E seq.), which is found in the first edition of the *Adag. Chiliades*, Venice, Aldus, Sept. 1508.

58. Hieronymi] See Ep. 1465.

59. Prouerbia] The Froben edition of Jan. 1523. His next did not appear till Feb. 1526 : see BEr[2].

61. Haec nos molimur] For the substance of these paragraphs, in which Erasmus defends his abundant production, cf. I, p. 15, added to the new edition of *Cat. Luc.* just about this time (cf. Ep. 1474 introd.).

destituti codicum et eruditorum hominum adminiculis; dum interim isti, in tanta rerum copia, sibi habent quicquid habent. Si censent nihil aedendum in quo sit quod possit reprehendi, proferant nobis aliquem Italum qui hoc praestiterit. Theodorus Gaza in nonnullis locis iure reprehensus est a Trapezontio, nec puduit eruditissimum virum ea mutare. Hermolaus in praefatione Themistii vertenda, velut in ipso portu, quod aiunt, impegit insigniter. Laurentius Valla nonne locis aliquot euidenter labitur? Ne commemorem Valas, Pios, Beroaldos et Raphaeles.

Dolet istis in vulgus spargi, quae sibi magnis laboribus compararunt. Agnosco vocem isto sene dignam. Tanto magis optare debuit vt fierent vulgo communia, ne periret tot annorum industria. Ego vero nunc mihi videor frui laboribus meis, postquam senex vincor a tam multis iuuenibus: in hoc enim suscepi tantum vigiliarum. Sunt qui pro officio reponunt maleficium; fateor, et experior indies magis. At non est aequum ob ingratitudinem quorundam frustrari cunctos. Vel ingratis benefecisse bono viro dignum arbitror, sed multo magis Christiano. Nihil aedunt isti, sed interim, vt aiunt, non decipiunt quenquam. Quis decipit? isne qui locum deprauatum indicat, et vbi non succurrit vetustus codex, addit suam coniecturam? An parum debent studiosi diuinationibus Hermolai Barbari in Plinium? Nec ista molimur absque veterum exemplariorum praesidiis, vbi nancisci licuit: ne errent qui me nihil aliud putant quam diuinatorem.

In Seneca fefellit nos amicus quidam, qui quod susceperat, praestare vel noluit vel non potuit—nam ipsi huic aeditioni non adfuimus; qui sentiens male nauatam operam, exemplar denique mea manu notatum sustulit. Pannonium illum tot milia mendarum

---

68. Themistii] Cf. Ep. 1558. Erasmus must have been using the first or second edition, Treviso 1481 and Venice 1499; in which the opening sentence of H. Barbarus' translation has *quo* or *quomodo* in place of *quum*.

70. Valas] Erasmus was perhaps thinking of Nic. Valla, the 'unfortunate' translator of Hesiod (cf. Epp. 188 38n, 39, 958. 83n); or of the Geo. Valla of Piacenza (autumn 1447—23 Jan. 1500), who in a multifarious volume *De expetendis et fugiendis rebus*, edited by his adopted son, Venice, Aldus, Dec. 1501, was not afraid to deal with the most diverse subjects, art and science, literature and philosophy, in 49 books. See an excellent monograph by Prof. J. L. Heiberg of Copenhagen, 1896; Beih. 16 to *Centralbl. f. Bibliothekswesen.* Erasmus had no doubt seen the Aldine volume when in Venice.

The mention of L. Valla here in l. 69 shows that the correction which I made in the text of I, p. 15. 10 was ill-judged.

Pios, Beroaldos] See Ep. 256. 137nn.

Raphaeles] See Ep. 450. 22n.

75. vincor] Cf. Ep. 1107. 8n.

85. diuinatorem] Cf. Ep. 1482. 32–5. For condemnation of mere conjecture see Ep. 1544 introd. and n.

86. amicus] Nesen; see Ep. 325 introd. To the evidence there given may be added a passage in a letter from Erasmus to More, 30 March 1527 (Copenhagen MS. G. K. S. 95 Fol., f. 249 v°.): 'Senecae, in quo perfidissime me tractauit stolidissimus ille Nessenus'.

89. Pannonium illum] Matthew Fortunatus, who came to Italy in the train of Steph. Brodaricus, provost of Fünfkirchen, Hungarian ambassador to Venice and Rome, at the end of April 1522 (Sanuto xxxiii. 184, 187). During two months stay at Padua he produced an edition of Sen. *Nat. Quaest.*, which was printed by the Aldine firm, Venice, Feb. 152$\frac{2}{3}$. In a letter to the reader, 2 Aug. 1522, appended to his notes (f. 128), Fortunatus promises 'multa millia locorum in tam paruo opere a nobis restituta';

sustulisse ex Naturalibus Quaestionibus Senecae sane gaudeo. Nam in hoc opus nullum erat exemplar vetustum. Tantum ad aliam aeditionem contulimus, neque quicquam mutauimus nisi quod palam esset librariorum incuria deprauatum. Diuinationes margini adiecimus, quarum aliquot, ni fallor, ille non improbabit. Itaque si mendas prodidit, meas non prodidit.

De Plauto apud Aldum castigato quadraginta aureis, nae iste modeste mentitus est: viginti duntaxat coronati numerati sunt, nec aliud susceperam quam castigationem versuum confusorum, idque praestiti in his in quibus carminis genus erat perpetuum. De mendis tollendis nihil receperam. In Cypriano, vbicunque suppetebat auxilium vetusti codicis, non dormitatum est; et vident totos libros additos, non modo versus. Si quid erratum est incuria typographi, praestare non potui, qui tum agebam in Brabantia. In Suetonio nihil a me deprauatum est, sed vetustissimi codicis fidem sequutus sum; nec ideo praeclusa est via iis qui plus vtilitatis adferre possunt. Ex istorum igitur industria, si proferant sua, tantum abest vt ignominiam metuam, vt laudis etiam mihi nonnihil sim arrogaturus, certe hoc, quod istis dormitantibus calcar subiecerim.

De stili formula nunquam fui superstitiose sollicitus. Sat est si vtcunque, non spurce loquens, intelligor. Quam vero veterem Latini sermonis formulam in me desiderant, quum inter veteres scriptores tam multa sint phraseos discrimina? Quid conuenit

---

and concludes (f. 129) 'Annotauimus vero loca deprauata ex his exemplaribus, quae nuper ab Erasmo Roterodamo, maximo bonarum literarum assertore et principe, recognita, et in Germania Basileae septimo ab hinc anno impressa sunt. Quae castigatiora inter caetera vulgata, vt sunt, credidimus. Atque ea tantum quae Erasmum, qui primus aliquam lucem in Senecam aperuit, spemque dedit posse illum emendari, praeterierant, quae prope infinita sunt, quoad licuit restituimus. Ille enim iandudum ad fastigium vsque euectae famae securus, negligentius ista, vt sua curatione minora, tractauit: alioqui, certo scio, nostro labori consuluisset'.

The placidity with which Erasmus writes here is in keeping with his frequent protestations (cf. Epp. 180. 12–15, 182. 57–60, 844. 15–16, 272–7, 900. 6–7) that he welcomed friendly criticism. And though his words in l. 94, 'ni fallor, ... improbabit', perhaps imply that he had not as yet seen the book, his subsequent actions show that his feeling was really appreciative; for not only did he praise Fortunatus highly in the preface to the second edition of Seneca, March 1529 (see Ep. 325 introd.), but even placed his name side by side with his own on the title-page.

Of Fortunatus I have not discovered anything further. In the Seneca (ff. $*^5$ v°. and 67) he writes of having worked at Pliny *H.N.*; but he does not seem to have published an edition.

92. aliam aeditionem] The *Nat. Quaest.* were first printed in Seneca's *Opera moralia*, Venice, 1490; and again in other Venice editions 1492, ⟨1495 ?⟩, 1503. They were also printed separately at Leipzig c. 1493–5. But I have no clue to show which text Erasmus reprinted in his edition of 1515.

93. Diuinationes] Some of these are quoted by Fortunatus in his notes: e.g. ff. 74, 78 v°., 81, 92 v°.

96. Plauto] For Erasmus' work on Plautus at Venice see Epp. 589. 44n, 1482. 50–54; and I, p. 13. 4–6, IV. 164–5.

100. Cypriano] See Ep. 1000; and cf. Ep. 1482. 35–6.

104. Suetonio] See Ep. 586.

codicis] See Ep. 586. 56–9 and n.

110. De stili formula] Roman criticism of Erasmus' freedom in style is reflected in Ep. 914. 46–70. It subsequently moved Erasmus to compose the *Ciceronianus*; which is directly aimed at the Italians (LB. i. 974 BC) and those that followed them in boundless admiration and imitation of Cicero.

Senecae cum Quintiliano ? quid Quintiliano cum Cicerone ? quid Valerio Maximo cum Salustio ? quid Liuio cum Quinto Curtio ? quid Ouidio cum Horatio ? Non obsto quo minus alii mirentur dictionem Pontani ; ego praeter orationis non inamoenum fluxum et verborum tinnitum, nihil in illo magnopere suspicio. Marullus mihi videtur nihil aliud sonare quam paganismum. Et ob hoc ipsum fortassis istis gratior est Marullus quam Mantuanus. Oderunt Christi nomen : quod nostra barbaries vtinam perinde synceriter ac vehementer amplecteretur ! Verum quid haec ad rem ? Vt palatorum, ita ingeniorum semper fuere diuersa iudicia, nec ideo non cuique libera.

Bella vero facetia de porrophago, quasi toties vtar hac dictione, aut quasi vtar tam inscite. Quod alius hoc, alius illud in me desiderat, bis morose faciunt ; primum qui ab vno requirant omnia, denique qui requirant hoc a scriptore quod non profitetur. Mihi satis est si in argumento suscepto sic versor vt praecurram superiores. Etiamsi nominasses istum qui Aleandrum Erasmo praefert in omnibus, nihil erat periculi. Nam et ipse plurimum tribuere soleo Aleandro, praesertim in litteris, nihiloque magis me laedi puto, si doctior est, quam quod ditior est aut formosior : nisi forte me tam inuidum existimant vt aegre laturus sim, si quis me sit sanctior. Aleander si amicus est, ego certe hominis ingenium amo, mihi quoque priuatim gratulor, meum esse ducens quod habet amicus. Sin parum amicus, tamen gratulor publice studiis ; nam spes est illum aliquando diuitem istum eruditionis thesaurum orbi communicaturum.

Quid audio ? Negant Hecubam et Iphigeniam a me versas, sed alicubi repertas mihi vindicasse ? Vbi repertas ? In Italia ? Iam Badius excuderat antequam adirem Italiam. Apud nos ? Quis aliquid huiusmodi vidit ? Bene habet quod supersunt adhuc qui mihi semper adfuerunt ista molienti, Ioannes Paludanus, Mont-

117. Pontani] See Ep. 337. 339n.

118. Marullus] See Ep. 385. 5n.

120. Mantuanus] See Ep. 47. 79n ; and cf. Epp. 49. 96 seq., 385. 5–6.

125. porrophago] Cf. l. 130n.

130. Erasmo praefert] Cf. Ep. 1482. 56–9. The unknown critic was perhaps A. Pius (Ep. 1634), who for some years now had been hostile to Erasmus. See the latter's *Resp. ad epist. A. Pii*, Basle, Froben, March 1529, pp. 10, 11, 66–7, LB ix. 1099 B, CD, 1118 A : 'Nihil me mouet quod ornatiss. iuuenis Georgius Sauromanus suo libello, quem isthic aedere parabat ⟨perhaps the Oration to Adrian VI : see Ep. 1342. 323n⟩, coactus est dispungere quicquid habebat honorificam de Erasmo mentionem : quum tu interim litterariae rei teneres principatum, atque adeo, si vera scribunt, tuus illa calamus iugularat ⟨cf. Lond. xx. 9, LB. 875, of 22 June 1527⟩ . . . Praeterea alter tibi iuratissimus sodalis, quum ante annos septem Pontificis causam apud nostrates ageret ⟨clearly Aleander : cf. LB. App. 370⟩, effutiit apud me—nam hoc habet bonum praecipuum, quod nihil continet—esse Romae quendam Caesaris oratorem qui hostili esset in me animo. Atque id quidem temporis nec te sciebam esse Romae, nec audieram Caesaris negocia procurare. Non aedidit quidem ille nomen, aedituus si quid instituissem ; sed ex notis quas effutiit et ex iis quae postea cognoui, certo collegi te esse illum de quo locutus erat. . . Longe aliud ⟨from Pius' present compliments⟩ de me pronunciauit litteraria sodalitas cui Romae coryphaeus eras '. In the same connexion Erasmus refers (p. 10 : LB. ix. 1099 A) to the jests about naming him 'porrophagus' (l. 125) and 'Errasmus' (Ep. 1482. 46), and the charges against his orthodoxy (l. 158).

132. Aleandro] Cf. Ep. 1195. 52n.

140. Hecubam] See Ep. 158. 6n.

142. Badius] See Ep. 188 introd.

144. Paludanus] See Ep. 180.

ioius, Thomas Morus, Thomas Linacer, Guilhelmus Grocinus, Guilhelmus Latamerus. Aliena pro suis vsurpare non est Erasmicum, qui in caeteris satis declararim meam ingenuitatem, adeo nihil alienum mihi vindicans vt aequo animo feram me passim meis pennis vulnerari. Si parum respondent quae vertimus in Prouerbiis, causam nemo melius reddet quam Aleander, qui me vidit ex tempore tantum scribentem in hoc opere quantum illi excudebant. Excudebant autem singulis diebus senionem, hoc est geminum paginarum ternionem. Si videor aliquanto felicior in tragoediis quam in Adagiis, causa in promptu est. Quum verterem tragoedias, hoc tantum agebam, quanquam et tum saepenumero centum versus vnico impetu transtuli. In Adagiis eadem celeritate verti carmina qua prosam.

Postremo, quod me negant orthodoxum, ad id crimen respondebo, si isti nobis definierint quid sit orthodoxus, et suum Christianismum proferant. Si non est orthodoxus qui reprehendit aliquid in episcopis aut sacerdotibus, nec Hieronymus nec Cyprianus erit orthodoxus. Quis autem expectabat vt isti in me desiderarent pietatem? Caeterum quis diuinasset hoc seculum exoriturum? Romana sedes nulli potius acceptam ferre debet suam calamitatem, si qua est hic, quam istis qui sic adamant prophanas litteras, vt minus habeant Christianismi quam illi ipsi quorum libris immoriuntur.

Haec morosis censoribus et malignis arrosoribus responsa sunto; quorum odium te crebra contentione nolim exacerbare. Beneuolorum catalogum libenter legi. Inter quos nullius nomen agnosco, praeterquam Sadoleti, Alcyonii et Coricii. Loca de quibus amanter admones, iam ante treis annos mihi restituta sunt, sed non ista tantum, o bone. Mindesio scribam, si quid dabitur ocii. Posthac igitur expectabo tuas litteras Graece scriptas, quas scito mihi fore gratissimas. Video te feliciter quidem esse progressum in hoc studiorum genere; verum immori te nolim, sed suaserim adiungeres animum ad philosophiae studium. Noui enim quantum absint a Christianismo, qui in bonis litteris velut ad scopulos Sireneos consenescunt, praesertim apud Italos. Patauii sanctius viuitur, et habes vicinos Venetos: inter quos complures inuenies citra professionem egregie doctos, praecipue Leonicum.

---

150. me vidit] In the months between Erasmus' arrival at Venice c. Dec. 1507 and Aleander's departure for Paris on the night of 23–4 April 1508 (see Omont p. 45).

170. Sadoleti] See Ep. 1511.

Alcyonii] See Ep. 450. 29n. He had recently arrived in Rome, 5 Dec. 1523 (see Mazzuchelli); and was doubtless by this time, like the others with whom he is mentioned, a member of the Roman Academy.

Coricii] See Ep. 1342. 326n.

172. Mindesio] I cannot identify. Quétif and Echard (*Script. ord. Praed.* ii. 60) mention a Baltazar Mendez, provincial of the Dominicans about this time, who was much in Italy.

180. Leonicum] Nicholas Leonicus Thomaeus (1 Feb. 1456—28 March 1531: cf. Lond. xxiv. 19, LB. 1197, and Sad. E. 128n), son of an Epirote Greek settled at Venice. He studied at Padua, and then learnt Greek from Demetrius Chalcondylas (Ep. 428. 34n), probably in the Florence days, though he speaks of hearing him lecture at Milan. For ten years he taught philosophy at Padua, being the first there to expound Plato and Aristotle in the Greek, and on 31 March 1497 received a professorship. On 27 Sept. 1504 he removed to Venice to a similar post, but by 1524 he seems to have returned to Padua. He taught and wrote much, when not harassed by the wars which ravaged N. Italy; but his first published work did not appear till Jan.

Decreueram plane hybernare in Italia, sed pestilentia dissuasit. Excuditur nunc liber De libero arbitrio. Hic non me fugit quos crabrones iritarim in caput meum, qui Christum et Euangelium habent in ore, Satanam in pectore. Lutherus etiam ipse conatur illos cohibere, sed nihil agit. Bene vale.

Basileae pridie Calendas Septembris, Anno Millesimo quingentesimo vigesimoquarto.

$^{1452,1466}1480_{1536,1558}$ FROM WILLIBALD PIRCKHEIMER.

Literarisches Museum i. 143 (*a*). Nuremberg.
1 September 1524.

[A letter printed, without indication of editor or source, in part 1 of a periodical, *Literarisches Museum*, founded in 1777 at Altdorf, a little town which since 1505 had belonged to its near neighbour Nuremberg, and which from 1623 to 1806 was the seat of a University. The original of the letter cannot now be traced. For many of the topics raised see Epp. 1452, 1466, which this answers. Erasmus' reply is not extant, the messenger having failed to deliver it; it may be dated before 12 Nov. (see Ep. 1536. 2n, 3n). There are brief acknowledgements of this letter in Epp. 1536, 1543; and Erasmus responds more fully again in Ep. 1558.]

S. Bene est, Erasme praestantissime, quod literas meas omnes receperis. Quum enim tam peruerse ac fraudulenter in iis consignandis agitur, subdubitabam ne forsan et meae tibi redditae non fuissent. Sed et ego tuas accepi binas quam nouissime.

In primis scribis imagines illas fusiles minus feliciter cecidisse; quod et ego verum esse non ignoro. Ac licet tribus vsus sim magistris, nullus tamen desiderio meo satisfecit. Omnes friuolas quasdam praetendunt excusationes, sed vna illis diligentia deest; festinant enim et lucro inhiant, ac ideo tam infeliciter eis opera

1479. 182. Excuditur *N*: Excutitur *H*.

1516—a translation from Ptolemy about the movements of the planets, prefixed to vol. iii of the Aldine Ovid. In June 1523 the Vitales at Venice printed for him a considerable volume of translations from Aristotle's *Parua Naturalia*; in Sept. 1524 the Gregorii some pleasing *Dialogi* on philosophical subjects; on 23 Feb. 1525 B. Vitalis some translations of Aristotle and Proclus. For an edition of Aristotle and Theophrastus in the Greek, Florence, Junta, May 1527, he lent texts which he had corrected. On 20 Jan. 1531 he brought out a miscellany *De varia historia*, Venice, L. A. Junta, which had been composed many years before. A Latin version and commentary on Arist. *De part. animalium*, bk. i, was edited posthumously by a nephew, Magnus Leonicus, Venice, Jo. de Farris, 1540.

He seems to have had special ties with his English pupils (cf. Brewer iv. 6403) to whom many of his works are dedicated: the *Parua Naturalia* to Pace (Ep. 211. 43n); the *Dialogi*, part of the *Parua Naturalia*, and the posthumous volume to Reg. Pole; the *Varia Historia* to Tunstall (Ep. 207. 22n); a dialogue, *Bonominus, siue de Alica*, to Wm. Latymer (ibid.). Linacre also was one of them. Pace in dedicating to Tunstall a translation of Plutarch *de garrulitate*, Venice, Bern. de Vitalibus, Jan. 1522, states that the work was approved by Leonicus, 'noster olim communis praeceptor, qui quantum to glorietur discipulo, haud facile est verbis exprimere'. When Croke went to Italy in quest of support for Henry's divorce, 1530, he found Leonicus a staunch helper (Brewer iv).

See J. Facciolati, *Fasti gymn. Patauini*, 1757, i. 110–11; and Legrand.

1479. 181. pestilentia] See Ep. 1478. 11n.

182. De libero arbitrio] See Epp. 1419, 1481.

183. crabrones] See Ep. 1477. 3n.

184. Lutherus] See Epp. 1477. 10n, 1488. 14, 1495. 15–16.

cedunt. Mitto tibi imaginem meam fusilem, vt ex illa intelligas mihi non minus in negotio proprio quam in alieno male successisse.

Petri Mosellani mors non parum mihi molesta fuit, nec paruum detrimentum bonae literae illius obitu perpessae sunt. Sed naturae debitum iam persoluit: nos adhuc carnis tenemur vinculis. Amabat te summopere, mihique inprimis amicus fuit. Viuat cum viuentibus!

Quod vero Melanchthon amicum illum suum ad te misit, ex animo profecto fecit. Moribus est enim sinceris ac plane Christianis, non minusque vitae probitate quam eruditione praestat singulari. Ac ideo verbis suis facta quoque recte quadrant, nec quicquam simulate agit. Amauit te semper et obseruauit, quod et nunc palam fecit. Quin nec Lutherum ipsum tibi male velle scio, licet aliquando in scriptis suis sit amarulentior. Atqui nec tibi aculeus deest, et non desunt qui vtrinque nos committere laborant. Vnde saepius malum male officiosis amicis vestris imprecor, qui vixdum epistolas vestras conscriptas publicant, vt sit qui vtrosque irritet. Summopere tamen gaudeo quod per literas aliquantulum inter vos sedatae videantur discordiae; nec dubito Lutherus fidem seruabit, nisi tu prior bellicum canas. Posset profecto inimicis vestris ac bonarum litterarum et veritatis hostibus nil hac tempestate iucundius accidere quam vt ambos vos ad pugnam concitarent. Sed Deus et amici talem, vt spero, calamitatem auertent.

Caeterum de concordia partium nulla mihi vnquam spes fuit. Scio enim Romanienses nil, quod saltem alicuius sit momenti, remissuros: aliter enim longaeua instituti sunt consuetudine. Verba vero populo iam oculato et non ignaro veritatis vltra dare perquam difficile erit. Vi igitur rem agere contendunt, quoniam dolus parum procedit: quid vero inde secuturum sit, nemo est tam stupidus quin intelligat. Dederunt profecto nuper Ratisbonae sui specimen, planeque ostenderunt quid intima mente gerant. Ex alia vero parte non desunt qui et ipsi manibus potius quam verbis rem agere cupiant. Et ni fallor, Lutherus ipse iam intelligit quam non sit tutum infantibus aut stultis gladios credere. Qui igitur prudentiores sunt et vident ea quae tamdiu inoleuere, vnico momento extirpari non posse, praecipue sine periculo et scandalo, ii cunctatores, blandiloqui ac simulatores appellantur ab hominibus seditiosis et qui spiritus libertatem in carnis verterunt vitia. Sed ita Deus iubet, qui scelera nostra hoc pacto expiare nititur. Nemo

---

10. imaginem meam] Perhaps the medallion shown in F. van Mieris' *Hist. d. Nederlandsche Vorsten*, i, 1732, p. 315.

17. amicum] Camerarius.

23. aculeus] Cf. Ep. 1443. 8n, 56.

39. Ratisbonae] A council of Catholic princes met there in June 1524, and was persuaded by Campegio to pass, on 6 July, a series of resolutions repressing Lutheranism: see V. L. Seckendorf, *Comm. de Lutheranismo*, i, 1692, p. 292. At the same time it made endeavours after improvement in the Church; which Ranke (*Reform. in Germany*, bk. 3, ch. 5) describes as 'the first effects of the principles of the Reformation in reviving the profounder spirit of Catholicism'.

On 7 July Campegio issued a *Constitutio ad remouendos abusus et Ordinatio ad cleri vitam reformandam*; written by D. de Paternina and others, and countersigned 'Visa. Iul. Flo. Montinus' (cf. Ep. 1542n). There are printed editions of the *Constitutio*, Ratisbon, 1524 (Panzer viii. 242); Cologne, P. Quentell, Dec. 1524; and *s.l.* 1524 (Panzer ix. 136).

enim est qui non videat quae immineant pericula, qui tumultus, quae discordiae, dum Romanienses pertinaciam et manifesta sua errata tueri conantur, Euangelii vero sectatores, vt se vocant, veritatem verbis potius quam factis ex opere adimplere student. Sed fiat voluntas Domini, cuius nomen sit benedictum. Ego vero minime dubito Luthero multa quae sub Euangelii praetextu a plerisque aguntur, haudquaquam placere; sed quid agat si spei suae cuncta non respondeant? Scimus quid Apostolo contigerit a falsis illis fratribus, dum ipse verae fidei verbum disseminaret. Nunquam frumentum sine zizaniis nascitur; et Sathan quoque inter filios Dei stetit.

Sed dicet aliquis decuisse Lutherum modestius egisse, ac ea quae iam vndique emergunt, praeuidere debuisse. Sed esto illum in rebus agendis minus esse exercitatum, ac spe sua deceptum fuisse: num igitur obmutescere debebat et veritatis verba haudquaquam enunciare? Quid si Deus hominum corda indurat, et videntes oculis priuat? An aliquis est tam vecors qui dolos, fraudes ac malas artes eorum qui se spirituales appellant, ignoret? Vt interim vitia dissimulentur, at nemo nec hiscere ausus fuit, longe minus scelera eorum corripere; imo quum nec ipsi nesciant quantis inuoluti sint erroribus, quando vnquam illos emendare sunt aggressi? Quid mirum igitur si homines clament, quum nec lapides silerent, si illi tacerent? quamuis non ignorem pleraque maiori moderatione peragi potuisse. Quin nec Lutherus iam illud ignorat; sed quo pacto modeste cum immodestissimis et pertinacissimis agi potuisset, quum nec Deum timeant nec hominum ducantur reuerentia? Habent igitur quod tam diu quaesiuere, homines inquieti et arrogantes. Non possunt profecto tot enormitates sine enormitatibus aboleri. Sed de his hucusque.

Caeterum de Pontificis dono et diplomate tam honorifico tibi gratulor; verum haud dubito quin intelligas quid sibi haec velint. Sed et hoc scio, opera tua illum vti posse, abuti vero minime. Sentiat quisque quid velit, ego de probitate tua nunquam haesitaui, nec timeo te aliquid moliturum quod existimatione et moribus tuis sit indignum. Et haec mea et multorum virorum bonorum est sententia. Clament igitur seditiosi illi et stulti, conuicientur, scripta emittant famosa; ecquid tibi haec obesse possunt, nisi vulgi auram captare velis? Maior est existimatio tua quam quae a similibus laedi possit, et tu ipse nosti quod quanto quisque impurior sit corde, tanto et impudentior sit ore. Noli igitur, mi Erasme, sycophantiis pessimorum hominum moueri; qui si te maledicta eorum aegre ferre cognoscent, nunquam te lacessere desinent, quo tibi negotium iniiciant ac tua opera reddantur celebres. Vtinam mihi aliquando obsecutus esses, et a respondendo quibusdam abstinuisses! Sed praeterita reprehendi possunt, emendari non ita; cautiorem tamen reddere possunt, praecipue si cogitabis neminem nisi a se ipso laedi.

80. tua *scripsi*: tui *a*. 89. mouere *a*.

56. Apostolo] Cf. Gal. 2, Acts 15.
70. lapides] Cf. Luke 19. 40.
93. abstinuisses] Cf. Pirckheimer's exhortations in Epp. 747. 85–7, 1095. 13 seq., 1265. 20 seq.
95. a se ipso] Cf. *Adag.* 2534.

Haec, mi Erasme, amor in te meus scribere me cogit. Boni igitur consulas, si sus Mineruam; quamuis in similibus non inexpertum consultorem me censeam, vtpote improborum calumniis multis agitatum annis. Sed Deus mihi fuit protector; qui nos ab omnibus custodire potens est aduersitatibus, dummodo certissimam spem in bonitate illius ponamus, cogitantes neminem in hoc mundo calamitatum esse expertem, et bonum nobis esse si quando corripiamur.

Vides quis exitus fuerit Carmeli illius ac collegae; et adhuc te Stunicae offendit improbitas, quo nemo est insanior ac stultior, Roma etiam ipsa attestante, cuiusque scripta apud omnes doctos plus tibi laudis quam vituperii attulere. Valeant igitur ac contemtui habeantur importunae illae ac improbae muscae; nobis vero Erasmus diu felix faustusque viuat, ac in opprobrium cunctorum malorum in coelum laudibus feratur.

Sed me contineo, ne tibi adulari videar. Quod vero te a Basilea demigraturum scribis, cupio tibi bene cedere; non tamen placet quod hoc pacto typographorum inuidiam declinare intendis. Et vtinam mihi annulus aliquis esset Aristophanicus! Eum lubens contra sycophantarum tibi traderem morsus. Ne tamen promissis solum sim munificus, loco illius alium tibi mitto, cuius gemmae, praecipue donatae, eam vim inesse dicunt, vt in digito gestata a casu homines conseruet illaesos: nolo tamen periculum facias, ac minime si naui discedere velis. Sed iocari lubet. Tantum vero abest, Erasme amicissime, vt mihi ob munusculum hoc gratias habendas censeam, vt beneficii etiam loco ponam, si tu illud non asperneris, sinasque nostri amoris testimonium apud te esse. Scio quod fortunarum mearum non indiges; nemini tamen ex omnibus amicis tuis, si res exigeret, priores partes concederem, ita vt intelligere posses me non solum verbis sed et factis veri amici officio fungi scire.

Sperabam te aliquando huc venturum, quo tibi coram affectum in te meum ostenderem; sed quia ea de spe decidi, absens saltem, quod praesens nequeo, vel tenuiter indicare volui, tametsi mihi nequaquam absens eris, etiam longissime semotus. Regem Angliae non traiecturum puto; a Scoto enim detinetur, qui et illi nuper cladem intulit non paruam. Sic pugnatur in Turcas. Libellum tuum de libero arbitrio expectamus. Mirum si non turbas aliquas suscitabit; vere enim lapis est hic offensionis quam plurimis.

Bene vale, mi Erasme, et longiores fabulas meas moleste ne feras. Nurenbergae Kal. Septembris, Anno salutis MDXXIV.

Tuus, si suus est, Bilibaldus Pirckheymerus.

---

104. Carmeli] Egmondanus, working with Hulst.

114. Aristophanicus] *Pl.* 883, 4.

116. alium] Not on the list of Erasmus' rings which he drew up on 9 April 1534: see *Bodleian Quarterly Record* ii. 143.

gemmae] Perhaps the bloodstone: which is popularly supposed to have this protective power, especially from drowning.

127. huc venturum] A hope repeatedly expressed: see Epp. 318, 375, 527, 555, 747, and cf. Ep. 856. 70n.

132. cladem] The allusion is perhaps to the affair of 5 July (see Brewer iv. 482); which either side might have claimed as a victory.

133. de libero arbitrio] See Epp. 1419, 1481.

134. lapis] Cf. Rom. 9. 32, 33; 1 Pet. 2. 8.

1481$_{1509}$ To John Matthew Giberti.

Opus Epistolarum p. 808. Basle.
N. p. 771 : Lond. xxi. 5 : LB. 694. 2 September 1524.

[The series of letters, Epp. 1481–98, are mainly concerned with the dispatch to patrons and friends, of Erasmus' book with which he had at length joined issue with Luther, the *De libero arbitrio* (Ep. 1419). If the month-date of Ep. 1479 is the date of writing, and not merely the date of dispatch, the completion of the printing of the book, which is of no great length, can be defined within narrow limits. But on this point there must be some doubt: for Herminjard notes (121n) that on 2 Sept. 1524 Peter Tossanus (Ep. 1559n) reports to Farel from Basle that Erasmus 'rescripsit Datario'—a fact which very likely indicates that this letter and others of the same series were written in advance, and dated when the book was ready.

The first volumes available were sent, as was natural, to Rome: cf. also Ep. 1511. 1, 16nn. But as with the Paraphrase on the Acts (Ep. 1414), transit appears to have been slow, or at least delivery was delayed; for Pastor (x. 337, n. 3) quotes from the Papal Accounts of 24 Oct. 1524, '10 duc. a vno chorier che portò vno libro di Erasmo a S. Sta'—though Ep. 1509 shows that the book had actually been presented a few days earlier. The next copies were sent with a large budget of letters to England; others to Saxony, with letters to the two ducal courts and to the Universities of Wittenberg and Erfurt. For the reception of the book at Wittenberg see Ep. 1500. 42–3, ME. 288, Oec. E., f. 176 (169), Oec. E. ii. 11 : at Strasburg and Cologne it aroused great indignation (LE². 847).]

ERASMVS ROTEROD. IOANNI MATTHAEO GIBERTO, CLEMENTIS VII. DATARIO, EPISCOPO VERONENSI, S. D.

Scripsi pridem per Ennium, episcopum Verulanum, nec dubito quin, vt vir ille semper nostri se declarauit amantissimum, praestiterit ne vel fidem vel diligentiam in ipso possim desiderare: attamen quoniam in rebus humanis varii casus incidunt, nactus hunc mihi probe notum Hermannum Blauium, eiusdem epistolae exemplar mitto denuo. In prioribus litteris erratum erat in titulo tui nominis. In iisdem adiunxeram quaedam manu mea, satis libere, sed quae dicas non omnino temere dicta, si spectes statum Germaniae: quam vix possum oratione depingere. Mitescerent, opinor, si mox quaedam relaxarentur. Si res tentetur saeuitia, nescio quem exitum sit habitura: et tamen sunt complures in hac fabula, qui nihil aliud conari videntur quam vt omnia tumultu misceant.

Mitto libellum De libero arbitrio; et eadem ferme aetate e musico factus retiarius in arenam prodeo, qua Publius mimographus prodiit in scenam. Hoc laboris nemini visum est dicare, quanquam eram submonitus vt dicarem Card. Eboracensi. Clamassent ilico

---

1. Scripsi] In answer to Ep. 1443ª; cf. Ep. 1509. 1. The letter does not survive.

pridem] For an indication of the interval that this may denote cf. Ep. 1506. 1.

per Ennium] Filonardi; who since 1522 (Ep. 1282) had frequently transmitted Erasmus' correspondence with Rome.

5. Blauium] Cf. Ep. 1482. 62 : not otherwise known to me. His surname was perhaps that of the well-known Amsterdam printers, Blaeu. *Blauius* (= blue) is found in Eov. i. 44 *fin.*

6. erratum erat] Cf. Ep. 1054 introd.

14. Publius] Erasmus is here confusing the contemporary and rival mime-writers, Publilius Syrus and Laberius; of the latter of whom this story is told by Macr. *S.* 2. 7. He repeats his mistake in Ep. 1495. 18 ; but in Ep. 1522. 17 has set it right: before Vives' correction in Ep. 1513. 24–5 had reached him (cf. Ep. 1531. 21–2).

16. Eboracensi] Cf. Ep. 1415. 88n.

me conductum aut aliquid venantem, in gratiam principum haec scribere. Itaque et operi detraxissem fidem, et iritassem crabrones satis sua sponte insanienteis. Absque conuiciis rem tracto, vt, si illi conuiciis agant, euidentius sit quo spiritu agantur. Non me fugit quantum tempestatum excitarim in caput meum. Sed certum est omnia persequi potius quam dare nomen huic coniurationi: in qua video multos tales vt nec Lutherus eos ferat. Reppererunt nouum dogma, vt obsistentes Euangelio (sic enim illi loquuntur) furiosis ac mendacibus libellis, absque titulis aut falsis titulis, obruant. Habent suos quosdam typographos, habent distractores huic negocio deuotos. Iam aliquot tales libelli prouolarunt in caput meum, expecto quotidie plures. Admonui tamen senatum Argentinensem et Basiliensem vt horum sceleratam audaciam coherceant. Vterque promisit se digna.

Minus illorum sicas metuo quam libellos: nihil enim facilius quam quoduis crimen in hominem confingere. Nihil autem his temporibus tam impudenter fingi potest, quin inueniat plurimos qui arrideant, ob insana partium studia. Ab his intemperiis nec Pontificis autoritas nec Caesaris potestas nos potest defendere. Rursus ea est quum aetas haec, tum valetudo, vt nec Caesar nec Pontifex me beatum reddere queat. Quisquis enim nunc episcopatum aut dignitatem dederit, nihil aliud dederit quam sarcinam mox emorituro. Eoque magis adnitendum est mihi vt hac in re synceram praestem conscientiam: in quo sciens non fallam. Quod si pars vtraque ius suum mordicus tueri pergat, vereor ne talis oriatur pugna qualis

---

17. conductum] Cf. Epp. 1459. 54n, 1477. 8.

22. dare nomen] Cf. Ep. 1477. 23–4.
coniurationi] Cf. l. 27n, and Ep. 1433. 11n.

23. nec Lutherus] Cf. Ep. 1432. 56n.

26. typographos] See Ep 1477.

27. libelli] Such as Brunfels' *Responsio* (Ep. 1405) and Alber's *Iudicium* (Epp. 1466. 26n, 1477. 46n); see also Ep. 1459. 25–30. In the *Apol. ad Prodromon Stunicae*, 1522 (No. 6 in App. 15; LB. ix. 378 B–D and F–379 A) Erasmus mentions an attack from the other side, a 'Liber congruentiarum ⟨between himself and Luther⟩ in quo misere sudatum est a monachis quibusdam Louanii et Coloniae', and which they had tried, without success, to force upon Aleander's notice: also a 'nugamentum Germanice scriptum de coniuratis, inter quos pictus ac scriptus erat Erasmus, et quidem secundo loco. . . . Libellum nondum vidi nec quo sit autore natus noui'. The former of these I cannot identify: the latter is clearly *Die xv Bundtsgenossen* ⟨Basle, P. Gengenbach, 1521; cf. VE. 283⟩ of John Eberlin, a Franciscan of Ulm; who had embraced Luther's principles. His book, published anonymously, consists of 15 parts, each representing the contribution of one *Bundtgnoss*. Two of these parts, 6 and 14, are based upon free translations of passages from the *Moria*, in which the friars and the exaggerated worship of the Saints are held up to ridicule; and in 6 Erasmus is described as 'ein fürst aller gelerten zu vnseren zyten'. Another, 8, discusses 'Warumb man herr Erasmus von Roterodam in Teütsche sprach transferiert. Warumb doctor Luther vnd herr Vlrich von Hutten teütsch schriben'. On the title-page of each of these three parts is a woodcut of Metsys' medallion of Erasmus (see Ep. 1092. 2n), but with the date altered to MDXXI. For the book see M. Radlkofer's life of Eberlin, Nördlingen, 1887, pp 11–46, 598–9; also dissertations by J. H. Schmidt, Leipzig, 1900, and W. Lucke, Halle, 1902. Another anonymous pamphlet against Erasmus is countered in Ep. 1469.

28. Argentinensem] See Epp. 1429, 1477.

29. Basiliensem] See Epp. 1508, 1510. 57–8.

38. sarcinam] Cf. Epp. 1484. 4–7, 1488. 20, 1523. 183, 1526. 91.

fuit inter Achillem et Hectorem ; inter quos pariter feroces ira fuit capitalis, quemadmodum ait Flaccus, vt vltima diuideret mors.

Scripsit ad me Nicolaus Maruillanus, Clementis animum nescio quibus de causis alieniorem factum ab Academia Louaniensi, proinde reiicere preces ambientium confirmationem veterum priuilegiorum. Primum hic illud velim praefari, vir clarissime, hac in causa mihi nec meti nec seri : tamen qui huc instigant Pontificem, fortassis seruientes priuatis affectibus, mea sententia non optime consulunt illi. Satis odii conflatum est Pontificio nomini, etiamsi nihil accedat. Nihil autem odiosius quam reuocare quod maiorum benignitas indulsit, quae potius dilatari consueuit. Et decet Clementem suo nomini respondere. Adde quod haec Academia est vnicum ornamentum Caesareae apud nos ditionis, sic florens omni genere studiorum vt non cedat Parisiensi. Nec vlla minus infecta est Lutherano negocio.

Nec enim illi debet imputari, quod Nicolaus Ecmondanus causam Pontificiam infeliciter gessit. Quid enim aliud faceret homo natura fatuus, nec admodum doctus, moribus inamoenis, praefracti animi, impotenti impetu, nec alio spectans quam ad suum commodum. Itaque quod euenit, futurum praedixeram Aleandro :

43. Flaccus] *S*. 1. 7. 13.

44. Maruillanus] Nic Varius († 2 Oct. 1529) of Marville, 20 ms. N. of Verdun, in one of the districts of Luxemburg specified in Busleiden's will (Nève p. 381), took his degree in philosophy from the Collège du Faucon in 1511. In 1526 he succeeded John Fortis (Ep. 1322), and thus became second President of the Collegium trilingue. One of the first episodes of his brief tenure of that office was to act in a dispute that arose over Rescius' position in the College (Ep. 1768). In Aug 1527 Erasmus dedicated to him a translation from Chrysostom. See Val. Andreas p. 277, and Nève. His letter mentioned here does not survive : Erasmus' first extant letter to him is in 1526.

47. priuilegiorum] The question of the maintenance of the professors and of nominations to the benefices apportioned to them had been prominent since the earliest days of the University. A bull of Eugene IV, 23 May 1443, incorporating certain parish churches in the chapter of St. Peter's for the support of new prebends and making other provision, encountered strong opposition from the Bp. of Liège at that time ; who considered his rights in the matter infringed. The dispute continued at intervals ; and a privilege granted by Leo X to the Faculty of Arts, 19 Sept. 1513, enlarging the powers of nomination conferred by Sixtus IV (Al. E. ii. 142) was again resisted by Erard de la Marck. Adrian VI confirmed this privilege, 16 June 1523 ; and the bulls, which had been delayed, were dispatched by Clement VII, 26 Nov 1523. In these, consideration was shown for Erard's protests ; but the University stood firm, and was on the point of carrying the day, had not Aleander, as Erard's representative, intervened at Rome in April 1524 (Al. E. ii. 119).

It appears that the present application gained some further concessions for the University ; see Ep. 1509, and a letter of Giberti to the Rector, 15 March 1525, acknowledging a letter of thanks. Cf. also Ep. 1716 init.

For this note I am again indebted to the work of the late Prof. de Jongh ; see his pp. 43, 255–7, 49*.

55 non cedat Parisiensi] A stronger statement than that in Ep. 1221. 10–11.

57. Ecmondanus] In view of the many topics raised here, De Jongh's opinion (see his p. 257) that 'le but principal' of this letter was 'obtenir la protection du pape contre les attaques d'Egmondanus' seems exaggerated. The matter was important to Erasmus ; and he hints at it in writing again a month later (Ep. 1506. 6n). But Rome did not decide to act till July 1525 ; see Ep. 1509 introd.

61. praedixeram Aleandro] Probably at Cologne in Nov. 1520 ; see Ep. 1155 introd. Ep. 1482. 8–10 shows that

pernoueram enim hominis ingenium. Huic Adrianus sextus misso diplomate imposuerat silentium de me: nam in praelectionibus publicis, in concionibus deblaterabat, quae nec Orestes furens diceret in quenquam. Nunc Adriano mortuo coepit denuo gannire, sed ridetur ab omnibus. Clemens in diplomate suo pollicetur animum quem nunc habet, constantem: ego vicissim polliceor quicquid officii praestare potest addictissimus filius optime merito patri.

Bene vale, vir eximie, et istum candidissimum animi in me tui fauorem obtine. Vbi se dabit opportunitas, nos vicissim dabimus operam ne penes hominem omnino ingratum collocasse videaris tuum officium.

Datum Basil. postrid. Calend. Septembris, Anno M.D.XXIIII

1482. To Jerome Aleander.

Opus Epistolarum p. 627. — Basle.
N. p. 598: Lond. xviii. 53: LB. 693. — 2 September 1524.

ERASMVS ROTERODAMVS HIERONYMO ALEANDRO, ARCHIEPISCOPO BRVNDVSINO, S. D.

Vir eximie. Rursum quereris quod te literis meis traducam. Imo iam tribus aut quatuor locis in lucubrationibus meis honorificentissimam facio tui mentionem: quae res apud Germanos mihi summam conflauit inuidiam. Quod olim nonnihil questus sum per literas apud amicos, nouum videri non debet, quum non ignorarem quam hostiliter me primum impeteres. Vidi literas quas scripseras Leodiensi Episcopo, quae me praeter causam satis odiose attingebant. Mox animum tuum iniquiorem in me magis exacerbauit atratus ille omnium qui viuunt sceleratissimus ac mendacissimus: cuius tamen res erant in eo statu vt potuerim illum verbo perdere. Itaque et tu fugitabas colloquium nostrum, et Praesul ex eo tempore factus est parum amicus. Nec enim nescio quae dixerit in concilio Vuormaciensi, nec hodie sui dissimilis est. Porro quae tu

before that interview Erasmus suspected that Egmondanus was setting Aleander against him.

1481. 62. Huic] *sc.* Ecmondano.
Adrianus] Cf. Ep. 1359. 2n.

66. diplomate] Ep. 1438.

1482. 1. traducam] Of this there is full measure in the *Spongia* (HE. 333, §§ 128–43 = LB. x. 1645A–46D); where Erasmus recounts his relations with Aleander over a period of years.

2. in lucubrationibus] Cf. Ep. 1195. 52n.

4–5. per literas] See Epp. 1195, 1199, 1268.

6. Vidi] Perhaps at Brussels in the autumn of 1519: see Ep. 1038 introd.
literas] Written from Rome: cf. Ep. 1496. 21, and *Spongia* (HE. 333, § 129). Not extant. It no doubt drew Erard's attention to the indiscreet mention of him in Ep. 980. 36–7.

7. Leodiensi] For Erard's consequent hostility to Erasmus see Ep. 1268. 69n.

9. atratus] Probably Egmondanus (cf. Ep. 1469. 216); whose 'manifesta mendacia' are often mentioned by Erasmus, also the contrast between his black heart and his white Carmelite's robe (cf. Epp. 1144. 28n, 1235. 5–6). To Aleander's informants there is general reference in Ep. 1268. 63–72; and cf. *Spongia* (HE. 333, § 130).

11. fugitabas colloquium] Perhaps at Antwerp and Louvain in Sept.—Oct. 1520; see Ep. 1155 introd., and cf. *Spongia* (HE. 333, § 130).

13. Vuormaciensi] In April 1521; see *Spongia* (HE. 333, § 133), and cf. Ep. 1585.

passim praedicares de me Agrippinae, etiam Poloni et Vngari mihi narrabant in viis obuii. Certe ille tibi notus, qui iamdudum est patriarcha nouae ecclesiae Argentorati, nunc etiam nouus maritus, nihil non vel scripsit vel narrauit. Quin ex Glapione cognoui quam atrociter detulisses me apud Caesarem; idem hic narrauit praeter caeteros Episcopus Argentinensis. Porro quod postea subleuaris, habeo gratiam; et hoc patriarcha mihi narrauit, sed sic vt eam laudem sibi vendicaret. Nec obscurum est mihi quam odiosas censuras de me ferant eruditi quidam Romae; quibus tamen leuiter commoueor. In eruditione facile cedo omnibus. Certe apud nostros barbaros tempore parum felici non omnino infeliciter promoui recta studia, quae tibi quoque non parum debent, nec tu minus illis. Quod si voles nos tuis etiam lucubrationibus adiuuare, videbis Erasmum candidum applausorem tuae gloriae. Nec dubito quin inter nos pulchre conueniret, si liceret conuiuere.

Est istic Angelus nescio quis, qui scribit inuectiuas in me. Sunt qui vocent Lutherum Erasmianum. Sunt qui nimis impudenter iactant Hecubam et Iphigeniam a me non versas, quum tot sint qui viderint me sudantem in hoc pistrino. Sunt qui dicant me in Hieronymo tantum diuinasse, quum frequenter citem vetusta exemplaria; quae vbi destituunt, sic diuino vt admoneam lectorem, non fallam. In Cypriano versus a typographis omissos mihi imputant. Nam non aderam aeditioni. In Seneca quidam, vt scribunt, emendauit tria milia mendorum in opere De naturalibus quaestionibus. In hoc opere non succurrebat vllum exemplar vetustum. Et totum hoc negocium commissum erat cuidam, cui crediturus eram etiam vitam meam; is rem absente me pessima fide gessit. Vbi sensit me queri, sustulit exemplar mea manu notatum, ne conuinceretur. Epistolae Hieronymi modo sunt rursus aeditae, plurimis locis emendatis.

Praecipitandi culpam agnosco, nec possum inficiari, sed interim prouehuntur studia: si quis adferet elimatiora, non habet quur in

---

14. Agrippinae] in Nov. 1520; see Ep. 1155 introd.
Poloni] Jerome Lasky (Ep. 1242. 25n) was perhaps one.
16. patriarcha] Capito (cf. Ep. 1485. 6); who had married, 1 Aug. 1524.
ecclesiae] Cf. Ep. 1459. 61n.
17. Glapione] See Ep. 1275.
19. Argentinensis] See Ep. 1454. 10n.
22. Romae] See Ep. 1479. 19 seq.
29. Angelus] Colicius: see Ep. 1479. 28n.
30. Lutherum Erasmianum] Cf. Ep. 1195. 62n.
31. Hecubam] See Ep. 158. 6n.
33. diuinasse] Cf. Ep. 1479. 85n.
35. Cypriano] See Ep. 1000.
36. quidam] Matt. Fortunatus: see Ep. 1479. 89n.
39. commissum] Erasmus' practice in this matter may be illustrated from his writings. In his early days as an author he expected to correct his own proofs (Ep. 52. 18–21); but as soon as he had attained some position, he readily acquiesced in employing the printer's corrector—Serafino with Aldus, though even then he looked at the last proofs (*Apol. adu. rhapsodias Alb. Pii*, Basle, Froben, 1531; LB. ix. 1137 B: cf. LB. App. 370), Croke with Gourmont (1, p. 19. 8–9), Nesen, the Amerbachs and Nepos with Froben (Epp. 462, 886. 25–28). Of those who served him in this way he makes frequent complaints (Epp. 417. 3–5, 421. 57–8; 732. 10, 733. 15–18, 797. 7–10); and when he attached special importance to a book, he liked to see the proofs himself (Ep. 906. 483–5; 1, p. 22. 22). But he was often content to let his books be printed in his absence; cf. l. 36 and Epp. 1000 introd., 1479. 87.
cuidam] Nesen: see Ep. 1479. 86n.
42. Hieronymi] See Ep. 1465.
44. Praecipitandi] See Ep. 1352. 92n.

me debacchetur, qui quod potui praestiti. Errasmus Romae vocor; quasi vestri scriptores, non dicam Pios et Beroaldos, sed Hermolaus Barbarus et Politianus nusquam lapsi sint. Fingunt me hostem Italiae, quum nemo candidius praedicet de ingeniis Italorum. Quadraginta aureis conductus male castigaui Plautum, imo pactus coronatis viginti, tantum cursim perlegi, vt distinguerem versus, vbi genus carminis esset perpetuum: de mendis tollendis nihil receperam. Itaque quisquis hic praestiterit operam, nihil habet rei mecum. Aliaque permulta dicuntur istic a morosis censoribus, in quibus nonnulla sunt quae videntur abs te profecta. Nam quod quidam te mihi praefert in omnibus, etiam in re theologica, non arbitror ad meam ignominiam pertinere, non hercule magis quam quod ditior es aut formosior. Hoc ipsum abunde gloriosum est mihi, vel conferri tecum.

Sed de his iam nimis multa. Esto liberum cuique suum de me iudicium, modo me patiantur esse orthodoxum. Haec liberius ad te scripsi, nactus notum ac certae fidei *γραμματοφόρον*. Sit igitur inter nos omnium illorum *ἀμνηστία*, et senties Erasmum constantem et candidum tuae gloriae fautorem.

Bene vale, Basileae postridie Calend. Septemb. Anno M.D.XXIIII.

1483. To Theodoric Hezius.

Opus Epistolarum p. 625. — Basle.
N. p. 596: Lond. xviii. 49: LB. 690. — 2 September 1524.

[For Hezius see Ep. 1339 introd. Though no longer Papal Secretary, he was probably still at Rome at this time.]

ERASMVS ROTERODAMVS THEODORICO HEZIO, S. D. N. ADRIANI DVDVM SECRETARIO, S. D.

Mitto ad te collationem De libero arbitrio, quam his diebus aedidi, non ignarus quam non versarer in mea harena, quantamque tempestatem concitarem in caput meum; attamen declarare volui mihi certe promptam voluntatem non deesse. Fauor Lutheri indies latius serpit. Iam Galli quidam magis insaniunt quam vlli Germani. Omnes habent in ore quinque verba, Euangelium, verbum Dei, fidem, Christum, et Spiritum. Et tamen hic tales video multos vt non dubitem quin agantur spiritu Satanae. Vtinam hic tumultus a Luthero excitatus, veluti violentum pharmacum, adferat nobis aliquid bonae sanitatis! Texuissem tibi longam historiam rerum

---

1482. 46. Errasmus] So Stunica in his *Loca*, Rome, 1524 (No. 10 in App. 15), in reply to Erasmus' mocking transformation of his name 'ex Lopide in lapidem', proposed (f°. D[5]) to write 'Errasmum . . ., aut, quod illi ob intellectus crassitudinem aptissime conueniet, prima mutata littera Arasmum'.

47. Pios et Beroaldos] See Ep. 256. 137nn.

48. Barbarus] See Ep. 126. 128n.
Politianus] See Ep. 126. 129n.

50. Italorum] See Ep. 1479. 29n.
Plautum] See Ep. 1479. 96n.

56. quidam] Perhaps Alb. Pius; cf. Ep. 1479. 130–1, which shows that Erasmus did not know the name of his critic.

62. *γραμματοφόρον*] Blauius: see Ep. 1481. 5.

1483. 5. Galli quidam] Farel and his followers; cf. Epp. 1489. 35, 1496. 65–6, 131 seq., 1510. 54, 1522. 65–6, also Ep. 1496. 139n.

quae hic geruntur per Lutheranos, vt vocantur, quum hoc etiam cognomine sint indigni, si vacasset. Cura valetudinem tuam, vir optime. Basileae postridie Calend. Septemb. An. M.D.XXIIII.

1484. To Francis Molinius.

Opus Epistolarum p. 763. — Basle.
N. p. 728 : Lond. xx. 41 : LB. 691. — 2 September 1524.

[Evidently contemporary with Epp. 1487,8. The year-date is confirmed by the death of the French Queen.]

ERASMVS ROTERODAMVS FRANCISCO MOLINIO, EPISCOPO CONDONIENSI, S. D.

Vtinam saxum essem, quemadmodum scribis! vel aduoluerer istuc, si non ob aliud, certe fruiturus tuis istis longe candidissimis moribus. Nunc totus sum vitreus, aut si quid vitro fragilius. Nihil moror episcopas, quas promittit regia maiestas. Exhaurirent me praesente pecunia, quae satis exigua est; onerarent me aere alieno, inuoluerent curis, eriperent hanc libertatem, sine qua non viuerem triduum. Et Thesauraria episcopatus est. Noui hoc corpusculum, noui hunc animum. Iam vnum atque alterum mensem non sensi cruciatum calculi. Id vino debeo, quod nuper sum nactus. Rex totus est in rebus bellicis, quem tu quoque cogeris sequi; et instat hyems. Sunt et aliae causae, quae mihi propemodum persuadent vt expectemus hirundinem. Interea per litteras confabulabimur. Hyems, vti spero, sedabit istos bellorum aestus; tum isthic nidulabimur alcyones. Regi Christianissimo non desines me commendare: cui caelibatum accessisse doleo, quasi parum haberet malorum tanta bellorum tempestas. Virtus eius promerebatur fortunam secundiorem. Bene vale.

Datum Basileae postridie Calendas Septembris Anno M.D.XXIIII.

1485. To Wolfgang Fabricius Capito.

Oxford MS. (a). — Basle.
LB. App. 517. — 2 September ⟨1524⟩.

[The manuscript is written inside the vellum cover of a copy of N³, which was brought to my notice in Aug. 1913 by Dr. Paul Cohn of Trendelenburgstrasse 17, Charlottenburg, Berlin. Being at the very head of the page, it has unfortunately lost its opening lines. Below it the same hand has copied a letter of Erasmus to Peter Vulcanius (Lond. xxx. 54, LB. 1173); at the end of which it adds 'Hanc epist. exhibuit D. Bonauentura Vulcanius, Petri F.'. This particular copy of N³ has numerous marginalia; but I find nothing which gives any clue to ownership except a couplet on p. 663 headed 'Ita Ioannes Huberus ⟨1507–1571⟩, medicus Basil., Hospiniano'. Dr. P. C. Molhuysen has most kindly taken great trouble

1484. 1. scribis] The letter is not extant.
4. episcopas] Cf. Epp. 1545, 1562.
5. onerarent] Cf. Ep. 1481. 38n.
6. libertatem] Cf. Ep. 1488. 20–1.
7. Thesauraria] of Tours: see Ep. 1434. 19n.
9. calculi] See Ep. 1452. 27n.
vino] See Epp. 1316. 24n, 1452. 43n.
10. in rebus bellicis] Cf. Ep. 1478. 10n.
15. caelibatum] Francis' first wife, Claude of France, daughter of Louis XII, died at Blois on 20 July 1524. Cf. Ep. 1096. 193.

in endeavouring to identify the handwriting; but hitherto without success, beyond establishing that it is not either Merula's or Dan. Heinsius', both of whom printed the letter to P. Vulcanius, in O[1] and the Elzevir *Illust. vir. Epistolae*, 1617. But the writer may without doubt be connected with Leiden; for in addition to the evident association with the well-known Leiden antiquary, Bonaventura Vulcanius (1538–1614), the title-page is stamped with the mark of the Collegium Alumnorum, which was founded at Leiden in 1591 by the States of Holland as a seminary for preachers.

A copy of the letter—evidently not the original, since it had two obvious blunders, needing correction—was communicated to Leclerc, just in time for inclusion at the very end of LB., by J. J. Battier, 'I.V.D., Eloquentiae Professor atque Basileensis reipubl. iurisconsultus'. The *Athenae Rauricae*, pp. 147–8, 323, states that Battier (1664–1720) became 'Reipublicae Syndicus' in 1695, and 'Eloquentiae Professor' on 22 Sept. 1696. He very likely derived the letter from Capito's papers, which were at Basle earlier in the century (see Ep. 938 introd.); but as he made a journey to Germany, Belgium and England in 1691, it is not impossible that somewhere on his tour he may have seen the manuscript in the copy of N[2] above mentioned, and a few years later have sent it to Leclerc. As against this latter suggestion it must be noticed, however, that Leclerc omits the striking signature: which he would hardly have done if it had been in Battier's copy.

The year-date given by Leclerc, and presumably also by Battier, is impossible, as by Sept. 1529 Erasmus had left Basle. There is sufficient verbal resemblance to letters of this period to substantiate 1524, in view of his relations with Capito at this time: cf. Epp. 1429. 20n, 1437. 99n, 1459. 61–72, 1496. 69–70, 108–9.]

ERASMVS ROT. WOLFANGO CAPITONI S.

TOT coniecturis ducor vt scientia sit magis quam suspicio, te, quemadmodum Othonem prius, ita nunc Epphendorpium in nos immittere. Queso vt istis artibus vtaris in eos qui tibi male volunt, potius quam in Erasmum. Nescis quantum possim laedere. Satis est tragoediarum, etiamsi nihil accedat. Laboro pro negocio Euangelico multo syncerius quam tu credas. Nam vestrae ecclesiae nunquam dabo nomen nisi aliam videro. Bene vale et isti iuueni da melius consilium.

Basil. postr. Cal. Septemb. Anno 1⟨524⟩.

Erasmus olim tuus in Christo.

1486. To Thomas Wolsey.

Opus Epistolarum p. 626. Basle.
N. p. 597: Lond. xviii. 52: LB. 692. 2 September 1524.

[Ep. 1494. 2 shows that the present budget of letters to England, Epp. 1486–94, was carried by Livinus Algoet (l. 14). It included also a letter to Vives (cf. Ep. 1513. 24n), which is not extant.]

THOMAE CARD. EBORACENSI ERASMVS ROT. S. D.

SERENISSIMI Regis tuamque sequutus autoritatem, protinus et absolui et aedidi libellum De libero arbitrio, facinus audax in Germania, vt nunc quidem res habent. Temperauimus a conuiciis,

1485. TIT. ERASMVS . . . 2. nunc *LB*: *deest in α*. 3. artibus *LB*: *deest in α*. 7. nisi *α*: ni *LB*. 9. 1529 *LB*. 10. Erasmus . . . Christo *om. LB*.

1485. 2. Othonem] See Epp. 1405,6.
6. vestrae ecclesiae] Cf. Ep. 1459. 61n.
7 dabo nomen] Cf. Ep. 1477. 23n.
iuueni] Eppendorff: whom Erasmus now completely mistrusted (cf. Epp. 1437, 1459, 1466, 1496).
1486. 1. autoritatem] Cf. Ep. 1467. 16n.
2–3. in Germania] Cf. Ep. 1432. 86n.

ne merito possint iritari. Quod si, vt solent, contumeliose responderint, seipsos grauabunt, non me. Iam aliquot libelli prouolarunt in caput meum; sed spero hoc illis non semper impune fore. Opus hoc nemini volui dicare. Clamassent ilico me conductum in gratiam principum haec scribere, itaque et magis illos prouocassem et operi derogassem fidem: alioqui vel tibi dedicassem vel summo Pontifici, qui misso diplomate humanissimo, atque etiam ducentis florenis aureis, egit gratias pro inscriptione Actorum. Non arbitratus sum hanc occasionem dandam malis, qui vel sine occasione maledicunt.

Liuinum meum tuae celsitudini placere gaudeo. Apud me sat feliciter processit in vtraque literatura. Caeterum amplas fortunas illi dare non possum. Natus est ad liberales disciplinas; et quanquam mihi vehementer necessarius erat, tamen magis habui rationem commodorum illius quam meorum. Potest adiuuare studia cognati tui in Academia Louaniensi. Amplitudini tuae facillimum erit illum ditare, tantum id rogo vt illi relaxes satis ocii ad literas; quo doctior euaserit, hoc futurus est vtilior, tum tibi tum tuis.

Mitto libellum De libero arbitrio celsitudini tuae, alterum regiae maiestati; cui dignaberis me semper commendare. Quod in Liuinum contuleris, in me collatum arbitrabor. Pro misso munere ago gratias. Datum Basileae, postrid. Calen. Septemb. Anno 1524.

1487. To Cuthbert Tunstall.

Opus Epistolarum p. 625. Basle.
N. p. 596: Lond. xviii. 48: LB. 696. 4 September 1524.

ERAS. CVTBERTO TONSTALLO, EPIS. LONDONIENSI, S.

Vereor ne videar improbus et obstreperus, si toties agam gratias quoties tu prouocas vt debeam. Iacta est alea. Exiit libellus De libero arbitrio, moderatissime quidem ille scriptus, sed qui grauissimos tumultus, ni fallor, sit excitaturus. Iam aliquot libelli prouolarunt in caput meum. At tamen timent; oderint dum metuant. Retexui pleraque. Cuperem vt per ocium perlecto libello scriberes mihi sententiam tuam, vt soles, amice.

Ioannem Damascenum hic nusquam potui nancisci. Non misi aurum, cuius scio tibi domi esse vim immensam, sed nouitatem.

1486. 4. possint] *sc.* Lutherani.
5 libelli] Cf. Ep. 1481. 27n.
7. conductum] Cf. Ep. 1459. 54n.
9. vel tibi dedicassem] For another book which Erasmus had thought of dedicating to Wolsey see Ep. 1415. 87–9.
10. diplomate] Ep. 1438.
11. Actorum] See Ep. 1414.
14. Liuinum] Cf. Ep. 1491. 15–21.
18. cognati] See Ep. 1491. 20n.
22. De libero arbitrio] See Ep. 1419.
1487. 8. Damascenum] Apart from the popular History of Barlaam and Josaphat, which was printed in Germany as early as c. 1472, very little of the work of John of Damascus (IV. 454) had yet been edited. Aldus published some Hymns c. 1501, and Faber Stapulensis translated the *Orthodoxa Fides*, Paris, H. Stephanus, 15 April $150\frac{5}{7}$, re-edited later by Clicthove for Stephanus 5 Feb. $151\frac{2}{3}$ and 12 Jan. $15\frac{19}{20}$. At Venice Laz. de Soardis produced in 1514–15 a larger volume containing, besides these two items, translations of *De preceptis dialectice, De rebus naturalibus, Aphorismi medicine*, and *Rudimenta sacrorum dogmatum*. It was perhaps for one of these later volumes that Tunstall had inquired.
9. aurum] Comparison with Ep. 1488. 1–2 suggests that Erasmus was

Sic fluxit in terrae venis, vt vides. Si quid mihi accideret humanitus, perisset. Nunc in tuto posui. Dum istic ageret meus famulus, sic periclitatus sum calculo vt plane sperarem malorum finem. Nunc vinum nactus nouum, vnum atque alterum mensem meliuscule habeo.

Rex Galliarum incredibili est in me affectu. Expector. Thesauraria Turonensis parata est, τοὐλάχιστον quingentorum coronatorum. Praemisi Hilarium meum. Sed dum cogito Regem esse totum in bellis, instare hyemem, valetudinem aliquanto commodiorem, sed quae quamlibet facili occasione posset periclitari, postremo dignitates eiusmodi mihi nihil aliud esse quam boui clitellas, propemodum decreui hic hybernare. Accedit et illud, si quo nunc migrarem, clamarent omnes Lutherani me cessisse metu. Praestat in primo fremitu adesse. Si cupis tuum opus excudi, agam cum Frobenio. Nondum enim egi serio. Bene vale, Praesulum optime.

Datum Basileae pridie nonas Septemb. Anno M.D.XXIIII.

1488. To William Warham.

Opus Epistolarum p. 764. — Basle.
N. p. 729 : Lond. xx. 44 : LB. 697. — 4 September 1524.

ERASMVS ROTERODAMVS GVILELMO ARCHIEPISCOPO CANTVARIEN. S. D.

Amplissime Praesul, arbitror tibi redditam imaginem pictam, quam misi vt aliquid haberes Erasmi, si me Deus hinc euocarit. Mense Aprili grauiter periclitatus sum pituita. Vix conualueram, successit calculus, tam atrociter vt omnino sperarem malorum finem. Nunc aliquanto commodius habeo. Haec scribo quo magis mihi gratuleris, cui scio meam incolumitatem anxie cordi esse : siquidem, vt scribis, me periclitante concuteris, et rursus me victore recipis animum. Quod me iubes esse forti animo, si mihi cum vna acie dimicandum foret, vtcunque sustinerem belli molem : nunc cum triplici exercitu res est. Rhomae quidam qui litteras ethnicas adamant, misere mihi inuident, quemadmodum litteris suis signifi-

---

here presenting Tunstall with a medallion of himself, such as had been struck for him at Nuremberg earlier in the year (see Ep. 1408. 29n): the novelty consisting in the blend of metal used (cf. Ep. 1452. 29–37), and the statement that it was in a natural form, as dug up from the earth, being jocose.

1487. 11. famulus] L. Algoet: see Ep. 1430. 21n.

15. Thesauraria] See Ep. 1434. 19n.

17. Hilarium] Bertulf; see Ep. 1257. 13n.

totum in bellis] Cf. Ep. 1478. 10n.

23. fremitu] At the first muttering of criticism; in order to be able to reply to it promptly. Cf. Ep. 1488. 13.

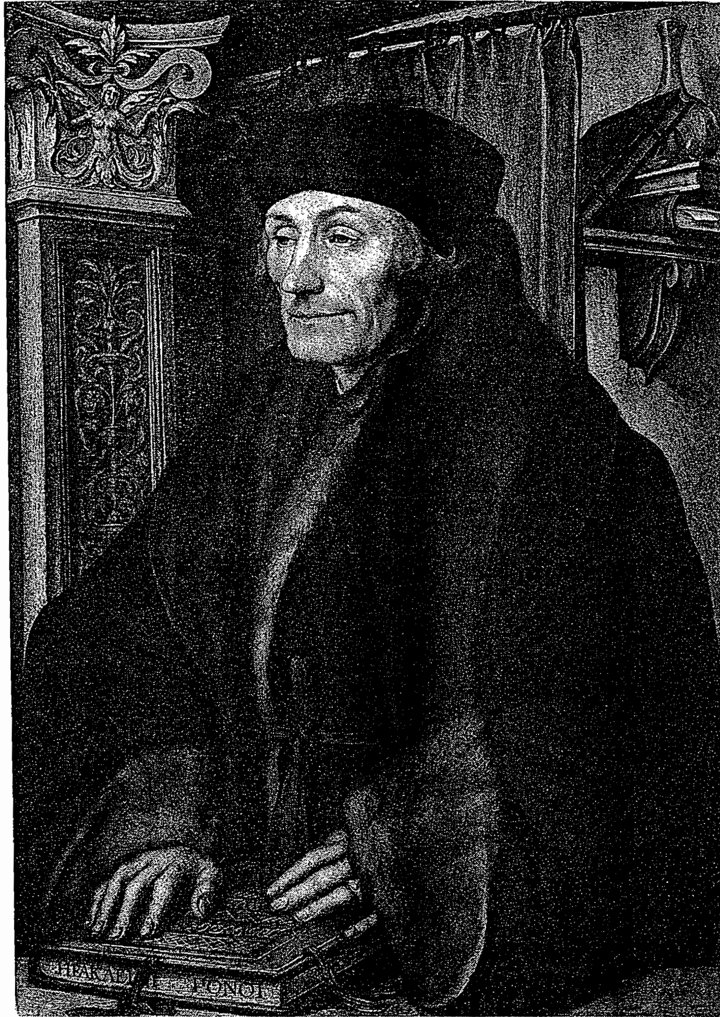
tuum opus] Perhaps Tunstall's *De arte supputandi*, London, R. Pynson, 14 Oct. 1522, with a royal privilege in general terms: but I cannot discover that Froben ever printed it. He had reprinted in Feb. 1519 Tunstall's *Oratio* on the betrothal of the Princess Mary to the Dauphin, London, R. Pynson, 13 Nov. 1518: in spite of its two-year royal privilege for England. It is noticeable that at this same time Erasmus was negotiating with Froben on behalf of books by another friend in England; see Ep. 1494. Cf. also Ep. 1498. 9n.

1488. 1. imaginem pictam] See Ep. 1452. 40n.

3. pituita] See Ep. 1466. 61n.

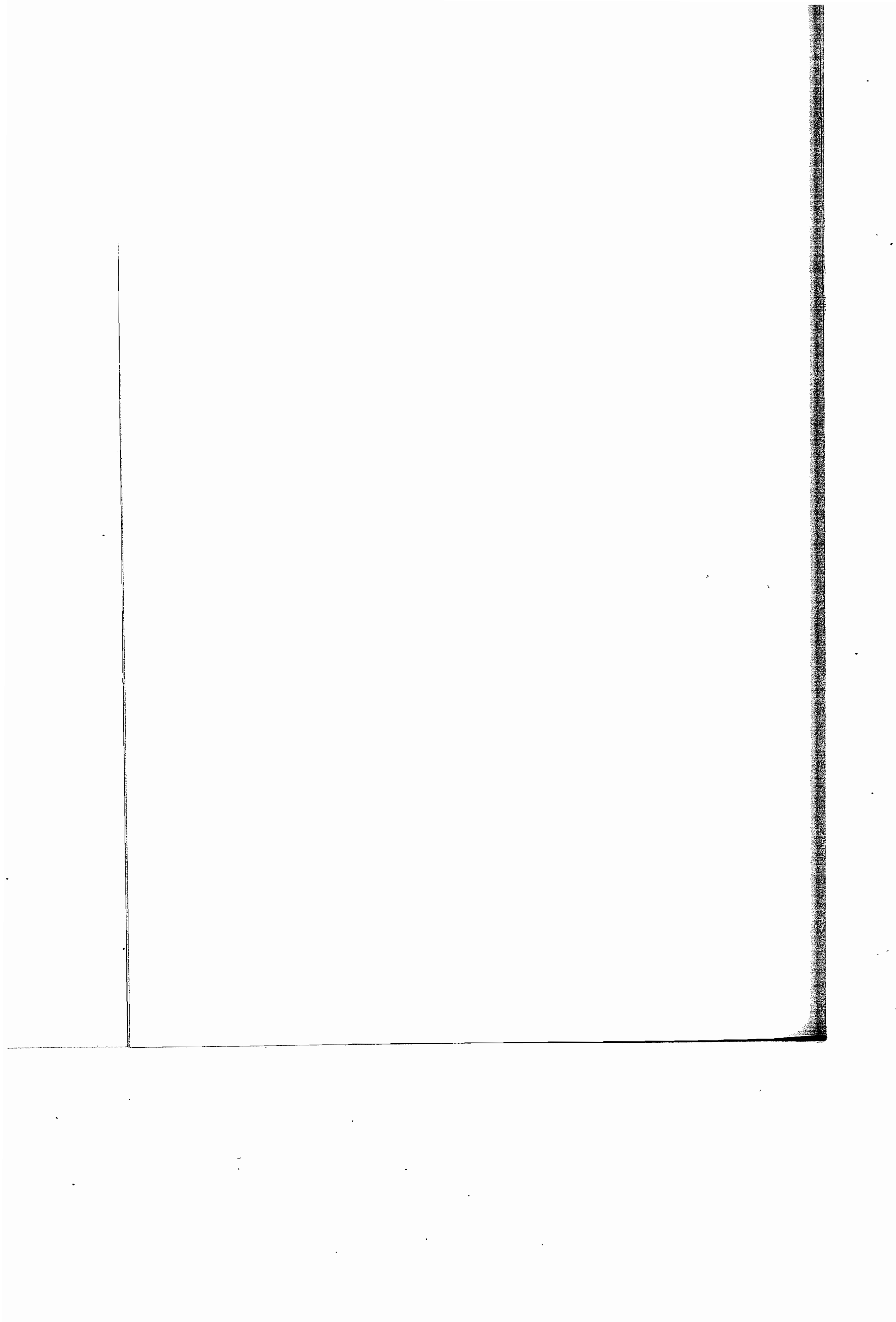
4. calculus] See Ep. 1452. 27n.

10. Rhomae] See Epp. 1479. 19 seq., 1482.29 seq., 1489. 20–1.



Emery Walker Ph. sc.

Portrait of Erasmus by Holbein, 1523
from Longford



cant amici. Theologi quidam ac monachi nihil non moliuntur quo me perdant. Sed nulli fremunt insanius quam isti qui se Lutheranos appellant, quum horum intemperias detestetur etiam ipse Lutherus. Clemens septimus misit honorificum Breue cum centum angelatis, maiora pollicens : Stunicae, qui nullum insaniendi finem videbatur facturus, silentium imposuit. Regum amicitiam hactenus alui. Rex Galliarum Franciscus incredibili est in me affectu. Rursus vocor in Galliam. Parata est iampridem Thesauraria Turonen. ampli prouentus ; sed taleis sarcinas nihil moror, et libertatis auidus et breui moriturus. Amat ac fauet Ferdinandus, qui iam saepe scripsit, ac nuper misit centum aureos. Polonia mea est, et apud Hispanos fato quodam incipio esse gratiosus.

A Lutheranorum harena lubens abstinuissem, idque hactenus totis viribus sum conatus ; sed iam pridem ab amicis spes erat iniecta Pontifici ac Regibus fore vt aliquid aederem, eamque spem et ipse vtcunque pollicitis alueram. Si nihil prodisset, habuissem illos infensos, quibus visus fuissem obtrudere palpum. Simulque, quoniam rumor libelli prodituri iam apud omnes sparsus erat, et Lutheranos habuissem iniquiores, qui vel metu me premere libellum praedicassent, vel atrocius aliquid quam res habet expectassent. Certe sic obturauero os istis, qui principibus omnibus hoc persuadere conantur, mihi per omnia conuenire cum Luthero. Hoc quidam conantur odio mei, quo me principibus reddant inuisum ; quidam vt meo periculo causam Lutheri reddant vincibiliorem.

Hieronymum ad te mitto ; nondum poterat compingi ob recens atramentum. Sacerdotium nihil moror, modo Deus velit te mihi superstitem esse. Accepi bis decem libras, alteras quas ex Potkino reddidit Hispanus Dassa, ni fallor : alteras attulit huc Franciscus Bercmannus, nactus isthic ex bibliopola quodam, quum nihil rerum mearum illi velim committi. Pro aucta pensione habeo gratiam. Male sit istis bellis quae nos toties decimant. Atqui arbitrabar pensiones esse liberas ab exactionibus.

15. Breue] Ep. 1438.
16. Stunicae] See App. 15, in vol. iv.
18. Rursus] The invitation of 1523 (Ep. 1375) renewed that of 1517 (see Epp. 522, &c.).
19. Thesauraria] See Ep. 1434. 19n.
20. sarcinas] Cf. Ep. 1481. 38n.
libertatis] Cf. Ep. 1484. 6.
21. Ferdinandus] See Epp. 1376. 14, 1386. 36n.
22. nuper] More than a year ago: see Ep. 1376. 14–16. For Erasmus' looseness in his statements about time see p. 479.
Polonia] This expression of confidence was no doubt the result of his intercourse with Decius (Ep. 1393) and more recently with the brothers Lasky in May: see Epp. 1452. 14–16, 1496, 1502, and I, pp. 31–3. For his relations with Poland earlier cf. Epp. 428. 41, 889. 15, 1482. 14.
23. apud Hispanos] Cf. Ep. 1455. 22n.
27. alueram] Cf. Epp. 1385. 11–13, 1386. 5 seq., 1496. 173–6 ; and I, p. 31. 23.
36. Hieronymum] The three volumes of *Epistolae* only ; cf. ll. 57–8 *infra*, and see Ep. 1465 introd.
compingi] For other cases of books presented unbound see Epp. 961. 66–7, 1361. 10–21, 1755 ; and for the cause cf. Ep. 1403. 23n.
37. Sacerdotium] See Ep. 1205. 72 seq.
38. Potkino] See Ep. 782. 4n.
39. Dassa] I cannot identify. A Don Juan Daza carried dispatches between England and Spain in 1496–7 ; and in 1500 was purser in the household of Katharine, Princess of Wales. See Bergenroth i. 170, 288.
40. Bercmannus] See Epp. 258. 14n, 1388. 24n.
43. pensiones esse liberas] Erasmus

Equum accepi non admodum pulchrum sed bonum; caret enim omnibus peccatis mortalibus, excepta gula et acedia; et ornatus est omnibus virtutibus boni confessoris, pius, prudens, humilis, pudicus, sobrius, castus et quietus, neminem mordet, nulli occalcitrat. Suspicor ministrorum vel dolo vel errore factum, vt alius equus veniret pro eo quem tu mitti iusseras. Nihil mandaram famulo de equo, nisi si quis forte daret vltro bellum et commodum. Et tamen pro animo tuo summam habeo gratiam. Ego de vendendis equis cogitabam, quando iam eques esse desii. Famulo meo succenseo, qui iniussu meo hoc ausus est; cuius incuria peruenit huc equus longe deterior. Quod aliquid boni promittis extra conspectum malorum, quid sit non satis intelligo. Si Deus dederit vitam, fortasse proximo vere fruar alloquio celsitudinis tuae.

Vehementer gaudeo Epistolas Hieronymi feliciter absolutas; nam in his plurima restitui. Caetera quoque volumina sequentur, si conuenerit inter typographos: nam res est immensi sumptus, nec vnius hominis. Dominus Iesus te seruet incolumem, optime Mecoenas. Basileae pridie nonas Septemb. Anno M.D.XXIIII.

1489. To John Fisher.

Opus Epistolarum p. 624. Basle.
N. p. 595: Lond. xviii. 47: LB. 698. 4 September 1524.

ERASMVS ROT. IOANNI EPISCOPO ROFFENSI S. D.

Reverende Praesul, moerens ac dolens hoc verbum legi in epistola tua, 'Vtinam viuum me reperiat liber', etc. Auxit famulus dolorem, qui nunciauit affligi te aduersa valetudine. Nihil indulges isti corpusculo. Suspicor magnam tuae valetudinis partem nasci ex loco. Nunc enim medicum agam, si pateris. Mare vicinum et lutum subinde maris decessu nudatum coelum exasperat. Et habes bibliothecam vndique parietibus vitreis, qui per rimas

---

had maintained this point from the beginning of his relations with Aldington: see Ep. 278. 1–4.

1488. 45. acedia] laziness. For the patristic and medieval development of the word see the *Thesaurus* and Ducange.

50. famulo] L. Algoet: see Ep. 1430. 21n.

si quis forte daret] A horse was a frequent form of present (cf. Epp. 477. 29, 781. 32–3, 1705), especially from England, where the famous Irish horses were readily procurable (cf. Ep. 453. 8–9). Erasmus had often received them from his English friends, Urswick (Ep. 416), Ammonius (Epp. 453, 455), Warham (Ep. 457), and More (Ep. 829); and when going to Basle in 1518, sent his servant to ask directly for one, mentioning his need in many of his letters (Epp. 781–7). So that the expectation expressed here was not unreasonable.

52. eques esse desii] Cf. Ep. 1422. 23n.

1489. 2. epistola] Not extant: evidently one of the large budget brought from England by L. Algoet in June.

5. Mare vicinum] It is not clear whether Erasmus is describing here the Bp.'s palace at Rochester, where he had stayed in Aug. 1516 (Ep. 452. 1) and April 1517 (Ep. 592. 3), and perhaps also in May 1515 (Ep. 336. 10–12), or Fisher's London residence, Rochester House in Southwark (cf. Epp. 185. 22n, 186. 18, 242. 3). Neither is really near the sea, but both are close to estuaries which expose mud-flats at low tide: the latter on the bank of the Thames just westwards of Winchester House and St. Saviour's (see Ant. Wyngaerde's map of c. 1543), whereas the former was at the sw. corner of the cathedral precincts, with the Castle between it and the Medway. On the whole Rochester

transmittunt auram subtilem et, vt medici loquuntur, colatam, pestilentem raris et imbecillis corpusculis. Nec me fugit quam assiduus sis in bibliotheca, quae tibi Paradisi loco est. Ego si in tali loco commorarer treis horas, aegrotarem. Magis conueniret cubiculum pauimento ligneo et parietibus vndique ligno contabulatis. Spirant enim lateres et calx noxium quiddam. Scio pie viuentibus mortem non esse formidabilem; sed totius Ecclesiae refert talem Episcopum esse superstitem in tanta bonorum inopia.

Quomodo valeat Erasmus, non perinde refert. Id tamen si cupis cognoscere, calculo nunquam sum grauius periclitatus quam mense Maio. Nactus aliud vinum, iam mensem vnum aut alterum mitius habet me calculus. Gratularis mihi triumphos. Quomodo triumphem nescio; certe triplex sustineo certamen—cum paganis illis Romanensibus, qui mihi misere inuident; cum theologis quibusdam ac monachis, qui nullum non mouent lapidem vt me perdant; cum rabiosis quibusdam Lutheranis, qui fremunt in me, quod vnus, vt aiunt, remorer ipsorum triumphos. Remoror autem, quod nolim capitis mei periculo profiteri totam Lutheri doctrinam: in qua multa sunt quae non assequor, multa de quibus ambigo, multa que, etiamsi tutum esset, non auderem profiteri propter conscientiam. Optarim ex hoc tumultu quem Lutherus excitauit, velut ex amaro violentoque pharmaco nasci bonam aliquam sanitatem Ecclesiae. Et tamen quum video quorundam maliciosos mores qui nunquam non crepant nomen Euangelii, praesagit animus infelicem et cruentum exitum.

Factio crescit indies latius, propagata in Sabaudiam, Lothoringiam, Franciam atque etiam Mediolanum. Tumultuatur et Burgundia nobis proxima, per Phallicum quendam Gallum, qui e Gallia profugus huc se contulit, homo rabula, effreni tum lingua tum calamo.

---

seems the more likely; for it is certainly nearer than London to the sea, and Erasmus' words do not necessarily imply that the house was actually beside the river-mud. For a reminiscence of his visits to Rochester Cathedral see the *Apophthegmata* bk. viii (LB. iv. 365 B).

8. colatam] Cf. Ep. 1532. 11. In the medical writers the *Thesaurus* quotes this word as applied only to liquids; but gives examples from Tertullian of its use with *aer* and *serenitas caeli*.

17. calculo] See Ep. 1452. 27n.

18. Nactus] For the anacoluthon cf. Ep. 1402. 52.

vinum] See Epp. 1316. 24n, 1452. 43.

33. Sabaudiam] For conditions there see Ep. 1413.

Lothoringiam] Cf. Herminjard 112, n. 6.

34. Mediolanum] Of this little seems to be known: Herminjard (122) has no note. Some verses in praise of Luther, written at Milan in 1521 into a copy of the Aldine Horace, 1509, which belonged to J. G. Schelhorn, librarian of Memmingen, are printed in his *Amoenitates historiae*, ii, 1738, pp. 623–4. A letter of a Milan physician, Hortensius Landus, to Vadianus c. Aug. 1529 (VE. 581). relates how he had been obliged to fly to Chur with his wife, 'quae Christum agnoscit et colit', to escape papal persecution, 'cum multa Lutheri scripta promouendi Euangelii gratia in Italicam linguam vertissem'. Raynaldus, *Annales*, 1536, § 45, prints a Brief of Paul III to Morone, 26 June 1536, bidding him inquire into the conduct of certain persons in Milan who had been led away by the heresies of a friar, Baptista de Crema, calling themselves 'Beghinae' (cf. Ep. 843. 620n) and 'pauperes ex Lugduno'.

35. Phallicum] Farel, who was now at Montbéliard: see Epp. 1407. 92n, 1483. 5n.

e Gallia] i.e. from Meaux.

36. effreni . . . calamo] That this was felt on both sides is shown by a letter of Anemond Coct to Farel, 2 Sept. 1524 (Herminjard 120): 'Binas a te epistolas adcepi, in quibus quaedam

Cessit hinc, nec opinor rediturum; sic rem gessit: ita quondam solent Euangelii praecones.

Admoueram manum operi quod efflagitas, nec solus efflagitas; sed morbus extrema minitans, et alia quaedam quae inciderunt, coegerunt intermittere. Huic negocio sumam hanc hyemem volente Deo. Quanquam decreueram posthac a contentiosis dogmatibus abstinere, et vertendis Graecis aut profanis argumentis, sed ad mores non infrugiferis, ocium fallere. At in Ratione concionandi cogor quaedam indicare quae perperam fiunt a quibusdam concionatoribus, tum attingere aliquot theologorum dogmata: tuis tamen auspiciis accingar.

Aedidi libellum De libero arb., haud quaquam nescius quam non versarer in mea harena. Sed principibus iam data spes erat, apud quos me videbam per inimicos periclitari; eam ego spem literis confirmaram. His visus fuissem dare verba, si nihil prodisset, et Lutheranis odiose prouocantibus, visus fuissem metu conticescere; et atrocius aliquid expectantes, acrius quam saeuiunt saeuissent. Nec defuissent qui me iactassent ex pacto silere, quod iam intelligerem sparsam per nescio quos epistolam, qua Lutherus mihi deferebat pacem; sed hac lege, si non ex professo impugnarem ipsius dogmata, etiam sicubi nomen eius aliquo dicto perstrinxissem. Sic erat in fatis meis, vt hoc aetatis ex musico fierem gladiator. Dominus Iesus conseruet te, Praesul optime et patrone vnice.

Basileae pridie nonas Septemb. Anno M.D.XXIIII.

1490. To Richard Bere.

Opus Epistolarum p. 624. Basle.
N. p. 595: Lond. xviii. 46: LB. 700. 4 September 1524.

[Contemporary with Ep. 1486 and the other letters of this date to England. Richard Bere (very likely of Beer, a hamlet on the edge of Sedgmoor, 8 ms. sw. of Glastonbury: near High Ham, which, as Dr. W. Hunt tells me, was one of the abbey manors) was elected Abbot of Glastonbury in 1493; and there during the autumn of 1497, in the 'King's lodgings', which he had newly built, he entertained Henry VII, who was marching to crush Perkin Warbeck's rising in the West. As a result, perhaps, of this reception he was sent by Henry (Hall f. 59 v°.) with Gilbert Talbot and Robert Sherbourn, dean of St. Paul's (Ep. 181. 18n), to carry the King's obedience to the Pope (Pius III, elected 22 Sept. 1503), and negotiate a dispensation for Katharine of Aragon to marry Henry, now Prince of Wales; but as Pius died on 18 Oct., the ambassadors failed of their purpose (cf. Bergenroth i. 414). On 18 Feb. 1504 they were again commissioned to Rome with the same charge (Bergenroth i. 392), and on their way carried the Garter to the Duke of Urbino (Hall f. 60); an occasion on which Bere very likely visited the shrine erected for the newly fashionable cult of Loretto (see Ep. 1391 introd.), since on his return he built a Loretto chapel in his abbey church at Glastonbury. On 12 May the embassy entered Rome, and tendered Henry's obedience to Julius II, 20 May (Burchard iii. 354–6): Sherbourn returned in July (Bergenroth i. 396), but Bere was perhaps detained longer. In 1504 he supplicated for a divinity degree at Oxford (A. Wood, *Fasti* 12); possibly with a view to increasing his consequence, if he should be sent on embassy again. In 1508 he had a vigorous controversy with Warham as to the genuineness of the Dunstan relics at Glaston-

---

de Ερ. Ροτεροδ. Quaeso ne his angaris culicum aculeolis'.

39. operi] The *Ecclesiastes, siue De ratione concionandi*: see Ep. 1332. 36n.

55. epistolam] Ep. 1443. For its circulation see Epp. 1496. 24–6, 1501. 53–6, 1522. 28–9.

bury: see *Memorials of St. Dunstan*, ed. W. Stubbs, Rolls Series, 1874, pp. 426–39. Besides much work in his own church, he rebuilt an almshouse at Taunton, founded one at Glastonbury, and perhaps restored the churches of Chedzoy and Weston Zoyland on Sedgmoor. As the present letter seems to imply that Erasmus had recently heard of the Abbot from Zach. Deiotarus, it may be concluded that Bere's death, which is usually dated 20 Jan. 1524, should be placed in $152\frac{3}{4}$. See W. Hunt in DNB. An original letter from Bere to Foxe, from Glastonbury 13 Jan. ⟨? 1518⟩, is in the archives of Corpus Christi College, Oxford.]

ERAS. ROT. RICARDO BERO, ABBATI GLASCONIENSI, S.

Olim persuasus a Ricardo Pacaeo, qui mihi, quum ageremus Ferrariae, saepe praedicabat tuam erga literas benignitatem, venabar et ipse noticiam amplitudinis tuae. Verum ea venatio mihi parum successit, fortassis ob hoc quod vterer caeco duce, videlicet Bernardo illo Andrea Gallo, quondam Arcturi Principis optimi non optimo praeceptore. Itaque quoniam eram caecus, quia non noueram amplitudinem tuam, et caeco duce sum vsus, factum est vt ambo in foueam deciderimus. Praeterea sacellanus tuus, qui prodierat vt nos salutaret, multa odiose disputabat de libro quem adferebam: putabat enim esse argumenta Hieronymi, quae tractassem stylo politiore, quasi diuus Hieronymus mihi non satis polite loquatur. Verteram e Graecis quae nunc vides addita Nouo Testamento Graece, vt tum erant. Mea versio posteaquam displicuit tibi, coepit et mihi displicere. Alioqui addidissem supremam manum, et nisi tu dissuasisses, aedidissem.

Sed magis ipse mihi displicui, qui praeter ingenium ac morem meum captassem amicitiam tanti patris. Nihil enim improbius hoc hominum genere, qui sordide captant potentes, vt aliquid abradant vel ab inuitis; nec hic animus ab vllo mortalium genere magis abhorret. Et fortasse tua amplitudo suspicatur me e sordidorum istorum esse numero. Ego tamen te nunquam amare desii, vel ob Ricardum Pacaeum, dimidium animae meae, cuius studia tua liberalitas olim adiuuit, vel ob Zachariam Phrysium, virum integerrimum mihique multis nominibus charissimum, qui tuam erga se humanitatem suis ad me literis nunquam desinit praedicare. Quod in tales amicos collatum est, in me collatum arbitror. Precor vt Christus amplitudinem tuam diu seruet incolumem.

Datum Basileae octaua S. Augustini. An. 1524.

---

2. Ferrariae] See Ep. 1224. 5n.

5. Andrea] See Ep. 243. 52n.

Arcturi] 19 Sept. 1486—2 April 1502.

9. de libro] In contradiction of my interpretation of this letter in Ep. 384 introd., it seems that what Erasmus brought and showed to the Abbot's chaplain, was not his own Arguments, which are an original composition and not a translation, and which he afterwards published (Ep. 894), but his translations, now lost, of the traditional Greek 'hypotheses' to the Pauline Epistles (see Ep. 894. 40–2); and these the chaplain supposed to be nothing more than Jerome's arguments, which Erasmus had polished and was trying to pass off as his own. The attempted interview, which probably took place in London, must be dated after Erasmus' return from Italy in 1509, and before his departure for Basle in May 1515 to complete the *Nouum Instrumentum* (cf. l. 12n).

12. quae nunc vides addita] At the time of Erasmus' repulse by the chaplain the Greek 'hypotheses' had not been printed; but they had since appeared in the *N. Instr.* and later editions.

17. captassem] For similar disclaimers cf. Epp. 1326. 9–10, 1512. 5 seq., 1531. 11n.

23. Zachariam] Deiotarus; see Epp. 1205. 1n, 1491.

1491. To Zacharias Deiotarus.

Opus Epistolarum p. 626. Basle.
N. p. 597 : Lond. xviii. 50 : LB. 686. ⟨4 September⟩ 1524.

[The year-date is corroborated by the mention of Livinus' recent visit to England : see Ep. 1430. 21n. A correction of the month-date suggested by the late Dr. Knaake, into resemblance with that of Ep. 1490, brings this letter into line with the budget sent to England early in September ; and is therefore most probable. For Deiotarus see Ep. 1205. 1n.]

ERASMVS ROT. ZACHARIAE PHRYSIO DEIOTARO S. D.

Istvm animi tui erga meos candorem lubens exoscularer, mi Zacharia, si tua fortuna par esset tuis virtutibus. Nunc non opus erat tuas facultates, mediocres, vt arbitror, grauari impendiis ; praesertim quum Liuino non deessent pecuniae, et a me in mandatis haberet ne quid te grauaret sumptu. Non possum non vehementer amare senectutem Thomae Louelli in linguis ac bonis literis reflorescentem, quum vulgus hominum hoc aetatis soleat congerendis pecuniis inhiare. Munus quod mittit adeo gratum est vt, si centum marcas misisset, non fuerint futurae gratiores : quanquam non sine pudore accepi. Sed quis auderet recusare quod sic datur ? 'Πάντα' inquit, 'κοινὰ φίλων ; et do non de meo sed de patrimonio Christi : cuius quum sit omnium commune, dispensator sum, non dominus'. Hic nimirum animus est Euangelicus ; et tibi, mi Zacharia, talem amicum gratulor, ita me Deus amet, ex animo.

Egerrime cariturus sum Liuino ; tamen quoniam iam grandescit, nolui illi perire aetatem in obsequiis meis. Itaque decreueram illum mittere Louanium meo sumptu, vt aliquot annis totus vacaret honestissimis disciplinis, ad quas est natura compositus. Nolim tamen illum esse scribam Cardinalis, ne pereat in aula. Si patietur eum Louanii studere cum suo ex fratre sororis nepote, non improbabo. Sin minus, me certe improbante rem gesserit Liuinus.

Bene vale, Zacharia charissime. Saluta diligenter Andream Smithium, cui fortasse non vacabit scribere.

Basileae octaua Augusti⟨ni⟩, Anno M.D.XXIIII.

24. octaua Augustini *Knaake* : octauo Augusti *H*.

4. Liuino] See Ep. 1091.
6. Louelli] See Ep. 1138. 15n.
8. centum marcas] £66 13*s*. 4*d*.
18. disciplinis] For praise of the progress already made by Livinus see Epp. 1437. 195–6, 1470. 29–34, 1486. 14–15.
19. in aula] Erasmus had given similar advice about Clement : see Ep. 820. 3–8.
20. nepote] Possibly Thos. Winter (Ep. 1360. 11n) ; or else, as the relationship is given differently, some other collateral (cf. Ep. 1486. 18–19).
23. Smithium] The name of Andr. Smith or Smythe, a public notary in London, is found attesting documents of importance, 1522–7 : see Brewer iii, iv.
24. Augustini] For the omission of the preceding S., which is inserted in Ep. 1490. 28, cf. the similar divergence in the month-dates of Epp. 1518, 19.

1492. To Robert Tones.

Opus Epistolarum p. 622. Basle.
N. p. 593 : Lond. xviii. 41 : LB. 701. 5 September 1524.

[For Tones and Burbank see Ep. 1138. It may be remarked that Erasmus does not venture on Tones' Christian name : a point on which he often goes wrong (see Epp. 1054 introd., 1384. 100).]

ERASMVS ROTERODAMVS TONESIO, CONSILIARIO CARDINALIS EBORACENSIS, S. D.

Vir ornatissime, non iniuria me obiurgat per litteras Guilhelmus Burbancus, quod te tam candidum amicum, tam fortem patronum, tam insigniter eruditum hominem, nunquam hactenus salutarim epistola. In causa est quod, dum et amicis et inimicis cogor respondere, quorum ingens est numerus, nullum temporis spacium mihi vacuum relinquitur. Caeterum eximias ingenii tui dotes ac singularem quendam in me fauorem Thomas Morus, autor, vt scis, et grauis et facundus, mihi non semel praedicauit. Scio, mi Tonesi, agnosco et memini, agoque gratias, libentius si queam relaturus. Vbi plus ocii dabitur, pluribus tecum agam. Interim precor vt quam bellissime valeas.

Datum Basileae nonas Septembres, An. 1524.

1493. To Henry VIII.

Opus Epistolarum p. 626. Basle.
N. p. 597 : Lond. xviii. 51 : LB. 702. 6 September 1524.

ERASMVS ROTERODAMVS REGI ANGLIAE HENRICO OCTAVO S. D.

Invictissime Rex, non ignorabam quam essem ineptus harenae gladiatoriae, semper in amoenissimis Musarum ortis versatus. Sed quid non audeam tuae felicissimae maiestatis fretus auspiciis ? Iacta est alea, exiit in lucem libellus De libero arbitrio ; audax, mihi crede, facinus, vt nunc res habent Germaniae. Expecto lapidationem, et iam nunc aliquot rabiosi libelli prouolarunt in caput meum. Sed consolabor meipsum exemplo maiestatis tuae, cui non parcit istorum immanitas. Decretum erat et alioqui facere ad quod per literas hortaris, et religioni Christianae iuuandae immori. Sed tamen alacrior id faciam, postea quam tua maiestas currenti, quod aiunt, calcar addere dignata est : cui precor felicitatem perpetuam.

Datum Basileae, postridie nonas Septemb. Anno M.D. XXIIII.

1493. 2. hortis N^3.

1492. 1. per litteras] Not extant.

1493. 2. ortis] For the unaspirated form cf. Epp. 270. 16n, 1062. 115n, 1460. 1.

3. auspiciis] Cf. Ep. 1227. 5n.

4. De libero arbitrio] It was presented to Henry on 12 Nov.; see Ep. 1513. 4–6.

5. Germaniae] Cf. Ep. 1486. 2–3.

6. libelli] Cf. Ep. 1481. 27n.

8. non parcit] Cf. Ep. 1308. 9n.

9. per literas] See Ep. 1467. 16n.

1494. To Polydore Vergil.

Opus Epistolarum p. 765. Basle.
N. p. 730: Lond. xx. 45: LB. 665. ⟨c. 6 September 1524.⟩

[Evidently contemporary with the letters of this date, with which Erasmus sent the *De libero arbitrio* to his English friends; and shortly before the Frankfort fair. The letter gives very definite information about the conditions of publishing.]

ERASMVS ROT. VIRGILIO POLYDORO S. D.

Ervditissime Polydore, decreueram tecum prolixis epistolis confabulari; sed incommode incidit vt mihi praeter Liuinum eodem tempore quatuor baiuli forent epistolis onerandi, iisque prolixis, quorum vnus petebat Rhomam, alter Galliam, tertius Francfordiam, quartus Saxoniam. Quare laconismo vtendum est.

Primum scis exemplar quod miseras non esse apud Frobenium, sed apud Franciscum. Egi cum Frobenio de aeditione operis, vel operum potius. Ait, si maiusculis excudat, fore volumen ingens, nec sexcentos aureos suffecturos in sumptus, et metuit aleam in vendendo. Nam Germania nunc insanit in ea quae sapiunt Lutheranum quiddam. Alioqui est pulchre animatus ad gratificandum vtrique nostrum, et ipse efficiam vt sit animatior.

Est triplex excudendi ratio. Nonnunquam totum negocium Frobenius suscipit suo periculo: hoc aliquoties facit in minoribus voluminibus, in quibus minus periculosa est alea. Nonnunquam tota res agitur periculo alieno, ipse tantum pro opera sua paciscitur mercedem. Nonnunquam res fit communi periculo sociorum. Iam in pactione operae Franciscus mercedem offert oppido quam iniquam. Nunc agetur Francfordiae an res vel vnius Francisci vel sociorum communi periculo possit agi. Et quid actum sit perscribam, vbi Frobenius e mercatu redierit. Spero rem futuram ex animi tui sententia.

Mihi videris consulte facturus si primam illam praefationem totam retexas. Primum faciet hoc ad operis commendationem ob nouitatem. Deinde faciet ad opinionem vtriusque nostrum, quod insunt in illa priore quaedam quibus ego quidem non offendor, sed tamen suspitionem praebent eruditis alicuius inter nos aemulationis. Praeterea mihi videtur magis ingenuum, totum opus Prouerbiorum vni dicare; nunc accessionem dicas alii. His de rebus tua prudentia statuet quod videbitur optimum; ego simpliciter indico meam sententiam.

De N. perfidia satis dici non possit. Videris cum illo expostulasse.

---

2. Liuinum] Algoet; who had already been to England for Erasmus in the spring; see Ep. 1430. 21n.

4. Rhomam] With Epp. 1481–3 (cf. also Ep. 1511. 1n), and perhaps Ep. 1479.

Galliam] With Ep. 1484.

5. Saxoniam] With Epp. 1495–8.

7. Franciscum] Berckman; see Ep. 1488. 40n.

vel operum] The negotiations here clearly refer to a folio volume which Froben produced in June–July 1525, containing Polydore's *De rerum inuentoribus* and *Adagia*, the latter edited anew: see Epp. 1175, 1366.

10. Germania] Cf. Epp. 1422. 54n, 1432. 86n.

23. praefationem] to Pace, 5 June 1519, quoted in Ep. 1175 introd.

29. accessionem] See Ep. 1366. 15n.

32. N.] Evidently Berckman; cf. Epp. 1306. 38n, 1362. 31n, 41n, 1388. 24n.

Et audi quomodo me sit vltus. Antuuerpiae sparsit rumorem meam imaginem cum omnibus libris meis exustam esse Romae, et ideo me nunc scribere in Papam. Et persuasit multis haec prodigiosa mendacia. Immo Clemens septimus vltro misit ad me diploma honorificentissimum cum florenis aureis ducentis: et ego eodem tempore aedidi libellum De libero arbitrio contra Lutheranos. Sic Romae sum exustus, sic scribo contra Papam.

Si nancisci possis negociatorem qui quinquaginta volumina ad se reciperet, caetera facile conficerem cum Frobenio.

Bene vale Basileae Anno †M.D.XXIII.

1495_{1503} TO DUKE GEORGE OF SAXONY.

Dresden MS., Loc. 10300, f. 13 (*a*). Basle.
H. p. 622: N. p. 593: Lond. xviii. 42: LB. 695. 6 September 1524.

[An original letter, written by a secretary (a^1), signed and addressed by Erasmus (a^2); at the Dresden State Archives, in the same volume as Epp. 1283, 1313. The address-sheet is bound up unnumbered a little further on in the book.

Erasmus had now been without direct communication from Duke George for two years; the last letter that had reached him having been answered on 3 Sept. 1522. For the causes which interrupted their correspondence see Ep. 1313 introd. After a fortnight Ep. 1448 arrived, and was at once answered with Ep. 1499.

The variation of the month-date in printing is too trivial to be a deliberate alteration such as is found in Epp. 333, 335, 1469; and may be regarded as a mere lapse (cf. Epp. 255. 10n, 278. 29n).]

S. P., illustrissime Princeps. Quod hactenus tuae celsitudinis hortatibus non paruerim, cum alia multa, tum duo praecipue in causa fuere. Primum quod non solum me viderem et aetate et ingenio imparem huic periculosissimo negocio, verum etiam quod miro quodam naturae sensu ab huiusmodi gladiatoriis pugnis abhorrerem: quid enim his libellis qui nunc vbique prouolant agitur, nisi quod agi solet in harena gladiatoria? Deinde quod perpenderem Luterum, qualis qualis est eius doctrina, quoddam esse necessarium malum in vndique corruptissimis Ecclesiae rebus; atque ex eo pharmaco, quamuis amaro ac violento, optabam vt aliquid bonae sanitatis nasceretur in corpore populi Christiani. Nunc quum comperio plerosque hanc meam moderationem interpretari collusionem cum Lutero, cum quo nihil vnquam mihi fuit secreti foederis, simulque cum video sub praetextu Euangelii subnasci nouam gentem, procacem, impudentem et intractabilem—breuiter talem vt nec Luterus ipse ferat, quanquam illi eadem improbitate qua contemnunt episcopos et principes, contemnunt et Luterum; prodii in harenam eadem ferme aetate qua Publius mimographus prodiit in scenam. Quae res quam mihi sit futura felix nescio; certe opto vt reip. Christianae sit felix faustaque.

Mitto tuae celsitudini libellum De libero arbitrio, de quo vidi

1495. 1. S. P. *a*: ERASMVS ROT. GEORGIO DVCI SAXONIAE S. D. *H*. 4. quod *add. H*. 6. vbique *a*: vndique *H*. 9. vndique *a*: vndiquaque *H*. 17. prodii *a*: prodimus *H*.

1494. 34. exustam] Cf. Epp. 1433. 7n, 1518. 11–12. 36. diploma] Ep. 1438.
1495. 18. Publius] Cf. Ep. 1481. 14n.

pridem tuam eruditissimam epistolam. Addidit mihi suis literis calcar serenissimus Angliae Rex, et Clemens VII, sed longe vehementius istorum quorundam rabularum improbitas; qui nisi coherceantur, simul et Euangelium et bonas literas subuersuri sunt. Ego Pharisaeorum tyrannidem tolli cupiebam, non mutari: quod si seruiendum est, malo pontifices et episcopos, quales quales sunt, quam istos quosdam sordidos Phalarides, illis omnibus intolerabiliores. Expecto tuae celsitudinis iudicium: cui precor omnia felicia. Basileae Postrid. Non. Septemb. Anno M.D.XXIIII.

Erasmus Rot.
mea manu subscripsi.

Illustrissimo Principi Georgio Saxonie Duci etc.

1496_{1500} To Philip Melanchthon.

Opus Epistolarum p. 724. — Basle.
N. p. 691: Lond. xix. 113: LB. 703. — 6 September 1524.

[The day after receiving this letter Melanchthon sent it on to Spalatinus, with a copy of the *De libero arbitrio* and an undated note (ME. 288), in which he says: 'Videtur ⟨Erasmus⟩ non contumeliose admodum nos tractasse. . . . Ego misere cupio vt haec causa, quae certe caput est religionis Christianae, diligenter excutiatur, atque ob eam causam paene gaudeo Erasmum capessere pugnam. Diu optaui Luthero prudentem aliquem de hoc negotio antagonistam contingere: qualis si Erasmus non videtur, ego valde fallor'.]

ERASMVS ROT. PHILIPPO MELANCHTHONI S. D.

Si Pellicanus in tempore ostendisset mihi tuas ad ipsum literas, Ioachimus non redisset istuc absque meis literis: sic enim videbantur ad illum scriptae vt crederes a me legendas. Quidam amicus ad me scripsit te huc quoque peruenturum fuisse, ni metuisses ne me grauares inuidia. Ego vero, mi Melanchthon, eam inuidiam facile contempsissem. Nam quod Hutteni colloquium deprecabar, non inuidiae metus tantum in causa fuit. Erat aliud quiddam, quod tamen in Spongia non attigi. Ille egens et omnibus rebus destitutus quaerebat nidum aliquem vbi moreretur. Erat mihi gloriosus ille miles cum sua scabie in aedes recipiendus, simulque recipiendus ille chorus titulo Euangelicorum, sed titulo duntaxat. Sletstadii

1495. 22. pridem *add. H.* 27. malo α: malim *H.* quales quales sunt *add. H.* 30. Postrid α: prid. *H.* 31. Erasmus . . . 33. etc. *add.* α^2, *om. H.*

1495. 22. epistolam] A reply by Duke George, 9 May 1523, Quedlinburg, to Henry VIII; whose letter about Luther (see Ep. 1290. 18n) he had received from an English herald, 27 April, at Colditz. The two letters were printed together by W. Stöckel at Leipzig, with a preface by Emser, 23 May 1523. See F. Gess, *Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Hz. Georgs von Sachsen*, 1905, pp. 499, 500; where the Duke's letter is reprinted, pp. 504–9.

23. Angliae Rex] Cf. Ep. 1493. 9.

Clemens VII] See Ep. 1438.

1496. 1. Pellicanus] See Ep. 1452. 19n.

2. Ioachimus] Camerarius; see Ep. 1444. 2n.

3. Quidam amicus] Cf. Epp. 1452. 16–18, 1466. 19–21; possibly Stromer, whom Melanchthon had visited on his way (cf. Ep. 1444. 1–3).

6. colloquium] When Hutten came to Basle in Dec. 1522; cf. Ep. 1331. 57–8.

9. gloriosus ille miles] Here Hutten; but cf. l. 118.

11. Sletstadii] See Ep. 1331. 59n.

multctauit omnes amicos suos aliqua pecunia. A Zuinglio improbe petiit, quod ipse Zuinglius mihi suis literis perscripsit. Iam amarulentiam et glorias hominis nemo, quamuis patiens, ferre poterat. Imo nisi Vuittenberga tam procul abesset, non dubitassem istuc proficisci dies aliquot, cum Luthero ac tecum communicaturus.

Porro ne scriberem persuasit illa prima ad Lutherum epistola, magno meo periculo aedita. Haec enim dedit ansam Aleandro, iam pridem iniquo in me animo, vt me perditum iret, conatus Leonis animum iritare in me, simul Leodiensis Episcopi, qui prius pene deperibat, vt ita loquar, in Erasmum. Nam ipse Leodiensis ostendit mihi literas quas ad eum e Roma scripserat Aleander, satis odiose me attingentes. Quum itaque viderem apud istos nihil esse clam, iudicaui rectius cohibere calamum. Quin et exemplar epistolae quam Lutherus ad me scripsit per Ioachimum, habetur Argentorati, non dubito quin breui prodituram. Aediderunt in odium mei tuum de me Iudicium, rursum Lutheri duas epistolas. Huiusmodi naeniis famelici quidam et sordidi typographi prospiciunt rei culinariae. Addiderunt epistolam meam ad Ioannem Fabrum, plusquam ex tempore scriptam, quae tamen declarat quam non incitem quenquam ad saeuiciam aut ad prodendum Euangelium.

Verum de his alias. Perlegi Locos omnes, in quibus perspexi tuum istud ingenium non minus candidum quam felix: quod ego semper tum suspexi tum amaui, sed magis etiam vtrumque facere coepi posteaquam illa legi, tantum abest vt me eius operae poeniteat; quanquam inter legendum scrupulis aliquot offendebar, de quibus voluissem tecum communicare, si coram licuisset. Video dogmatum

27. rursus *N*.

12. Zuinglio] For Hutten's visit to him in July 1523 see Ep. 1376. 30n.

13. literis] Not extant: see Ep. 1384. 1n.

15. Imo] The thought goes back to ll. 5–6.

17. epistola] Ep. 980, with the indiscreet mention of Erard de la Marck (Ep. 738) in ll. 36,7.

19. Leonis] To allay this feeling Erasmus was obliged to write Ep. 1143.

21. deperibat] See Epp. 746, 748. 18–21, 35–44; cf. Ep. 867. 83, 184–6.

22. literas] Cf. Ep. 1482. 6nn.

24. epistolae] Ep. 1443.

25. habetur Argentorati] Cf. Epp. 1489. 55n, 1522. 28–9.

26–7. tuum de me Iudicium] *De Luthero et Erasmo elogion*, printed with *Iudicium D. Martini Lutheri de Erasmo* (LE. 401, LE^2. 535) and LE. 359, LE^2. 479; which are the two letters of Luther mentioned here. See Ep. 1348. 35n. The *Elogion*, dated 1522, contrasts Luther's insistence on faith, Erasmus' on 'boni mores, ciuilitas. Haec fere Erasmus docet; sed et gentiles philosophi docuere. . . . Quanquam equidem Erasmum nihil dubitarim veteribus omnibus praeferre'. In a lecture, *Ratio discendi*, which follows the *Elogion*, Melanchthon further extols to his audience Erasmus' *De ratione studii* (Ep. 66), 'quem volo vt iterum atque iterum relegatis'. But in spite of this Erasmus evidently considered the contrast with Luther to be damaging, and to outweigh any praise he received.

It is possible that in a passage added to *Cat. Luc.* in the summer of 1524 (I, pp. 28. 36—29. 2; cf. vol. ii, p. xix) Erasmus is confusing together two separate publications; this *Iudicium* of Luther and Melanchthon, and Alberus' *Iudicium* about the *Spongia* (Ep. 1466. 26n). At any rate he describes a letter of Luther which Alberus published in his book (LE. 533, LE^2. 710), in words which Luther uses in the letter itself to describe his own *Iudicium* (LE. 401, LE^2. 535); and then goes on to call it 'Lutheri Iudicium'. It may be noticed that in Ep. 1524. 40 Erasmus specifies LE^2. 710 as in his mind in this connexion.

29. ad Ioannem Fabrum] Ep. 1397.

32. Locos] Melanchthon's *Loci Communes*; first printed at Wittenberg ⟨c. Dec.⟩ 1521. See Ep. 1425. 18n.

aciem pulchre instructam aduersus tyrannidem Pharisaicam. Sed in his quaedam sunt quae, vt ingenue fatear, non assequor; quaedam eius generis vt, etiamsi tutum esset, nollem profiteri propter conscientiam; quaedam eiusmodi vt sine fructu videar professurus. Et tamen isti fremebant in me quod non profiterer ea quae vel non intelligebam vel non probabam; idque contra meam conscientiam, summo capitis mei periculo, nec mei solum verumetiam amicorum, quibus magis metuo quam mihi.

Dices, quur igitur non statim impugnabas quae displicebant? Quia fauebam negocio renouandae libertatis Euangelicae, et sperabam Lutherum admonitum moderatioribus consiliis vsurum. Itaque clamores theologorum, quoad potui, compescui, principum saeuitiam cohibui; quod et hodie facio. Causam bonarum literarum semoui a causa Lutheri. Captabam occasionem vt Euangelio sine tumultu consuleretur, aut certe sine graui tumultu. Ne adhuc quidem vllam praetermitto occasionem, scribens ad Caesarem aliosque principes, Gamalielem quendam agens, optansque felicem aliquem fabulae exitum. Pontifici Adriano liberius scripseram super hoc negocio. Postea senseram me periclitari, non quod impeteret ipse, sed quod aduersus impetentes desineret tueri. Nec satis tutum erat illi, quamuis blandienti, fidere. Scripsi tamen et Clementi satis libere, scripsi Card. Campegio. Nescio qualis sit vestra ecclesia; certe haec tales habet vt verear ne subuertant omnia, et huc adigant principes, vt vi coherceant simul et bonos et malos. Habent semper in ore Euangelium, verbum Dei, fidem, Christum et Spiritum; si mores spectes, illi longe aliud loquuntur. An ideo depellimus dominos, pontifices et episcopos, vt feramus immitiores tyrannos, scabiosos Othillones et Phallicos rabiosos? Nam hunc nuper nobis misit Gallia.

Dices, olim Euangelium habebat suos pseudoapostolos, qui sub pietatis titulo negocium agebant ventris. Verum hos interim tenere fouent hi proceres Euangelii, Capito, cuius vafricies mihi semper oboluit; Hedio, qui scurram impurum ex occasione mearum literarum per quas debebat dare poenas, subleuauit, misericordiam appellans, quod haberet vxorem et teneros liberos. Nec aliud agit etiam nunc quam ne quid detrimenti capiat res et fama nebulonis. Oecolampadius caeteris paulo modestior est; et tamen est vbi in illo quoque desiderem Euangelicam synceritatem. Zuinglius quam

50. Causam] Cf. Ep. 1155. 18n.
53. ad Caesarem] See Ep. 1526. 146n.
54. principes] See Epp. 1400, 1430; also Epp. 1499, 1515.
55. Adriano] See Ep. 1352.
57. desineret tueri] In consequence of Erasmus' unsatisfactory response to the suggestion that he should write against Luther; see Epp. 1384. 25n, 1408. 16–17, 1416. 24–7.
59. Clementi] See Ep. 1418.
Campegio] See Epp. 1410, 1415, 1422.
60. ecclesia] Cf. Ep. 1459. 61n.
62. Euangelium] Cf. Epp. 1483. 6–7, 1510. 9.
65. Othillones] Brunfels; see p. 367.
Phallicos] Farel: see Epp. 1407. 92n, 1489. 35.
69. Capito] Cf. Ep. 1485, and ll. 108 seq. *infra*.
70. Hedio] See Epp. 1429, 1459. 1–2, 1477.
scurram] The printer, Schott; see Epp. 1429. 7n, 1459. 37.
74. Oecolampadius] For the change that was now coming over Erasmus' relations with him see Epp. 1510. 14n, 1519. 69–71, 1522. 84–6, 1523. 104–10, 1526. 231–2, 1538.

seditiose rem gerit! ne quid interim commemorem de aliis. Non assentiuntur vobis, nec inter se consentiunt, et postulant vt ipsorum autoritate freti, ab omnibus orthodoxis patribus et conciliis deficiamus. Tu doces errare eos qui imagines vt rem impiam eiiciunt. Zuinglius quantas turbas concitauit ob imagines! Tu doces vestem nihil ad rem facere. Hic complures docent cucullam omnino excutiendam. Tu doces episcopos et episcoporum constitutiones ferendas, ni pertrahant ad impietatem; hi docent omnes esse impias et antichristianas.

Quid insanius hoc negocio quod hic coeperant ante biennium, autore docto quodam aut certe socio? Nosti fabulam de porcello, cuius occasione sectus est infelix ille Sigismundus. Et tamen mihi parum amicum amanter excusaui apud Episcopum Basiliensem, honorifice de illo praedicans, quum ille nusquam non blateraret in me; quum interim mensa mea et cubiculum pateret vocato simul et inuocato, nec vsquam verbo laederetur a me. Admonitus quod nusquam cessaret vibrare linguam in me, prouocaui blande vt coram admoneret si quid offenderet, me satis facturum; noluit. Quum scripsisset libellum in quo taxauerat aliquot e magistratu, idque multi iam rescissent, non sine illius periculo, clam admonui blandissimis et amantissimis literis vt caueret. Quum discessisset hinc, et adhuc lingua saeuiret in me, scripsi blandam et amicam epistolam. Tandem exiit epistola nomine Erasmi Alberi, quam promiserat ille ψωρώδης, vt scias rem ex composito geri. Dissimulauit stylum, imitatus quaedam tua. Sed vt nihil aliud sit, toties contemptim repetitus Erasmus satis arguit autorem. Et videtur ex tuo colloquio factus ferocior, iactans se discipulum eius quem docet Lutherus. Nihil iam dicam de puritate vitae illius, de castitate linguae, de profusione, de fraudatis creditoribus. Quomodo isti commendant Euangelium hoc nouum? Atque hic est ille amicus nunquam a me laesus, semper candide praedicatus, et ad intimam familiaritatem admissus.

De Capitone sunt multi qui pessime sentiunt, et ego non optime

80. ob imagines] On 2 July 1524 (Samstag nach Petri vnd Pauli) the Town Council of Zurich appointed a commission of 17, including Zwingli, to remove the images from the churches: see E. Egli, *Actensammlung zur Gesch. d. Zürcher Reformation*, 1879, no. 552 The date '20 Juny' given in Bullinger's *Reformationsgesch.*, ed. Hottinger and Vögeli, 1838, i. 103, is perhaps a misreading for '2°. Julij'.

82. episcopos] See the section 'De magistratibus' in the *Loci Communes* (l. 32n).

86. docto quodam] Busch; cf. Ep. 1466. 27–30.

de porcello] See Ep. 1274. 14n.

87. Sigismundus] Steinschnyder.

89. illo] The resemblance of ll. 98–100, 105–6 to Ep. 1466. 26–30 shows that throughout this paragraph Erasmus is writing of Busch. In Ep. 1523. 102–3 he withdraws his suspicions as to Busch's authorship of the *Iudicium*.

94. libellum] Not extant.

96. discessisset hinc] Early in 1523 he was reported to be at Heidelberg; LE². 631. 12–14.

98. epistola] The *Iudicium de Spongia*; see Ep. 1466. 26n.

99. promiserat] See Ep. 1406. 48–50.

ψωρώδης] Brunfels; cf. ll. 65, 109, 157.

Dissimulauit] Cf. Ep. 1466. 28.

102. eius] *sc.* Melanchthonis. F. Schnorr in *Arch. f. Litteraturgesch.* xii, 1884, p. 34n, accepts Böcking's suggestion of Christ: cf. Oecolampadius to Luther, 9 May 1524 (LE². 793. 17–18), 'Christum, cuius agis negotium'. But the opening words of this sentence point to Melanchthon

suspicor; certe ex illius aedibus scabiosus ille prodiit ad excudendum rabiosum libellum. Thrasonem Planodorpium semper habuit in deliciis, deinde sic excusauit sese, tum anxie tum apud omnes, vt illa ipsa excusatio mihi augeret suspitionem. Vni fidebam Hedioni; de quo nondum pessime sentio. Miseram ad illum exemplum epistolae tuae quam scripseras, ni fallor, Hymelbergio, in qua mirabaris nondum pendere quem noueras ante duodecim annos, etc. Non erat additum nomen, sed qui miserant, subindicabant nescio quid de Thrasone. Id misi Hedioni, non ob aliud nisi vt caueret; ostendit Capitoni, Capito glorioso militi. Hinc furit ille, gladios et laqueos minitans.

Zuinglius amice monitus a me, rescripsit admodum fastidiose. 'Quae tu scis', inquit, 'non conducunt nobis; quae nos scimus, non conueniunt tibi': quasi ille cum Paulo, raptus in tertium coelum, didicisset arcana quaepiam, quae nos terrestres fugerent. Quosdam noui viros optimos, qui per hoc negocium facti sunt deteriores: vt ne iam commemorem istos perditissimos, quemadmodum tu quoque vocas, quibus nihil est cum Euangelio. Tales video multos, praesertim hic, vt, si probarem omnia quae scribit Lutherus, nollem huic factioni dare nomen. Esset illis inseruiendum, et subinde numerandum viaticum; nam hoc solum habent Euangelicum, quod semper egent plerique.

Cum Phallico fuit mihi congressiuncula perbreuis. Eius historiam scripsit cuidam Constantiensi. Exemplum clam ad me perlatum est. Nihil vidi vanius, nihil gloriosius, nihil virulentius. Sunt ibi interdum decem versus in quibus ne syllaba quidem vera est. Idem aedidit libellum de Parisiensibus et Pontifice. Quantum illic inficetiarum, quantum ineptae virulentiae, quam multi nominatim traducti! et tamen ipse solus non apponit nomen suum. Idem, vt audio, auxit stolidum Alberi Iudicium; quod nondum videre licuit. Visi sunt Constantiae et alii duo libelli quos in me scripsit. Et

---

109. scabiosus] Brunfels.

110. Planodorpium] Eppendorff; see Ep. 1122 introd. and p. xix *supra*.

114. epistolae tuae] ME. 267: undated.

115. ante duodecim annos] At Heidelberg or Tubingen c. 1511–12: see Ep. 454 introd.

116. nomen] Melanchthon calls him 'philophaebus'.

118. Capito] Cf. Ep. 1437. 99–101.

glorioso militi] Eppendorff; but cf. ll. 9–10.

120. Zuinglius] See Ep. 1384 introd. and 1n, and cf. Ep. 1519. 71n.

122. Paulo] Cf. 2 Cor. 12.2.

126. vocas] Perhaps in the letters mentioned in *Cat. Luc.* (I. p. 29 5–7).

128. dare nomen] Cf. Ep. 1477. 23–4.

131. congressiuncula] See Ep. 1510. 16–40.

historiam] In form of a dialogue; cf. a letter of P. Tossanus (Ep. 1559) to Farel, from Basle, 2 Sept. 1524 (Herminjard 121), 'Dialogum tuum habet ⟨Erasmus⟩ mutuae confabulationis vestrae, et conqueritur te parturire nescio quid libelli aduersus se'.

132. Constantiensi] Herminjard (123) suggests A. Blaurer.

135. libellum] This has been identified by Monsieur N. Weiss of the Soc. de l'Hist. du Protestantisme français with a satire entitled *Determinatio Facultatis Theologie Parisiensis, super aliquibus propositionibus, certis e locis nuper ad eam delatis, de veneratione sanctorum, de canone missae deque sustentatione ministrorum altaris, et ceteris quibusdam: cum familiari expositione, in qua Hereticorum rationes confutantur*, 1524; of which he has discovered four copies, one in the British Museum (846. b. 13). See the *Bulletin* of the Society, lxviii, 1919, pp. 201–11. By 6 July 1524 Faber Stapulensis had seen it at Meaux (Herminjard 103).

138. Iudicium] See l. 98n.

139. libelli] In French; cf. Epp. 1508. 3–4, 1510. 56, 1519. 99. Not extant.

profitetur nouum dogma, sic traducendos qui obsistunt Euangelio; inter quos me numerat, et Balaam passim appellat, quod Adrianus Pont. inuitarit me vt mitterem consilium. Misi partem, sed displicuit. Obtulit decanatum, simpliciter recusaui; voluit mittere pecuniam, rescripsi ne mitteret obolum.

Sic sum Balaamus. Et qui tales sunt, postulant vt, contemptis omnibus doctoribus, fidamus ipsorum spiritui, quum interim ipsi inter se non consentiant. Qui possim mihi persuadere illos agi spiritu Christi, quorum mores tantum discrepant a doctrina Christi? Olim Euangelium ex ferocibus reddebat mites, ex rapacibus benignos, ex turbulentis pacificos, ex maledicis benedicos: hi redduntur furiosi, rapiunt per fraudem aliena, concitant vbique tumultus, male dicunt etiam de benemerentibus. Nouos hypocritas, nouos tyrannos video, ac ne micam quidem Euangelici spiritus. Si Luthero essem addictissimus, magis etiam istos odissem quam nunc odi, ob Euangelium quod suis moribus reddunt inuidiosum, ob bonas literas quas extingunt. Quantum manifestorum mendaciorum est in libello τοῦ ψωρώδους, quae vir Euangelicus scribit contra suam conscientiam, non ob aliud nisi vt vrat. Et hoc senatus consultum inter istos patres factum est, vt Erasmum libellis obruant. Quibus si respondeam, praeclarum facinus, vt sceleratissima conflictatione alamus aliquot sordidos ac famelicos typographos non vno dignos suspendio. Quantum impietatum, quantum mendaciorum est in illo libello Alberi! si leue videtur, quod Hieronymo sic contempto addit etiam perfidiae crimen. Ego prohibeo nuptias, ego defeci ad Papistas, qui voco illos R. P., ego curro cum fure, ego bellum gero cum Euangelio.

Sed facessat haec querela. Miraberis quur emiserim libellum De libero arbitrio. Sustinebam triplex agmen inimicorum. Theologi et bonarum literarum osores nullum non mouebant lapidem vt perderent Erasmum, quum quod attacti essent libris meis, tum quod collegium illud florentissimum inuexerim Louanium, eamque regionem totam infecerim linguis ac bonis literis: sic enim illi loquuntur. Hi monarchis omnibus persuaserant me iuratissimum esse Luthero. Itaque amici videntes me periclitari, spem praebuere Pontifici et principibus fore vt aliquid aederem in Lutherum. Eam spem et ipse pro tempore alui. Et interim isti non expectato libello coeperant me libellis lacessere. Nihil igitur restabat nisi vt aederem quod scripseram: alioqui et monarchas habuissem infensos, quibus visus fuissem dedisse verba, et isti tumultuosi clamassent me metu premere, et atrocius aliquid expectantes impotentius saeuissent. Postremo, quoniam epistola Lutheri iam est in manibus, qua pollicetur se cohibiturum calamum in me, si conquiescam, viderer

141. Balaam] Cf. Ep. 1510. 18n.
Adrianus] See Ep. 1338.
142. Misi partem] Ep. 1352.
143. decanatum] See Ep. 1345. 18n.
144. rescripsi] Cf. I, p. 43. 11–12. The letter is not extant.
157. libello] See Epp. 1405,6.
163. Hieronymo] See the *Iudicium*, HE. 344, p. 374. 27–8.
164. prohibeo nuptias] ibid. pp. 374. 44–6, 377. 14–33.
165. voco illos R. P.] ibid. p. 378. 1–2.
curro cum fure] ibid. p. 375. 40.
167. libellum] See Epp. 1419, 1481.
171. collegium] See Epp. 1221, 1322.
181. Lutheri] Ep. 1443. 42–4, 67–70.

ex pacto non aedere. Ad haec qui Romae profitentur literas ethnicas, ipsi ἐθνικώτεροι, mire fremunt in me; inuidentes, vt apparet, Germanis. Itaque si nihil aedidissem, praebuissem ansam et theologis et monachis et illis Romanensibus figulis, quorum Alpha, ni fallor, est N., vt facilius persuaderent pontificibus ac monarchis quod persuadere conabantur; postremo hos furiosos Euangelicos habuissem iniquiores. Nam ipse rem tractaui modestissime. Et tamen quod scribo, non scribo aduersus animi sententiam: quanquam ab hac quoque libenter discessurus, vbi persuadebitur quod rectius est.

'Sed interim' inquis, 'addis animos tyrannis vt saeuiant'. Nemo diligentius dehortatus est a saeuitia, nemo liberius quam ego. Et si papisticae sectae essem addictissimus, tamen dissuaderem saeuiciam, quod hac via latius spargitur. Proinde perspiciens hoc Iulianus vetuit occidi Christianos. Theologi credebant, si Bruxellae combussissent vnum atque alterum, fore vt omnes emendarentur; ea mors multos fecit Lutheranos. Sed isti quidam vociferantur obrui Euangelium, si quis obsistat ipsorum vesaniae. Non ad hoc valet Euangelium, vt peccemus impune, sed ne peccemus etiam si liceat impune.

Verum hisce de rebus plus satis. Misit ad me Campegius Card., vir profecto singulari humanitate, qui mecum ageret de multis, et inter caetera de te alio quopiam euocando. Respondi me optare quidem tuum istud ingenium esse liberum ab istis contentionibus, sed desperare te suscepturum palinodiam.

Haec tuo fretus ingenio effudi in sinum tuum, mi Philippe; tui candoris erit curare ne spargantur ad improbos. Quum Ioachimus hic adesset, sic eram a morbo languidus, vt vix ferrem vllum colloquium ob stomachi debilitatem: et incommode accidit vt eodem tempore me obrueret Baro quidam Polonus, de quo lege Catalogum nostrum auctum. Si voluisset manere, fuissemus plura confabulati. Sed tecum omnia, si aduenisses. Bene vale.

Raptim Basil. postrid. nonas Septemb. An. M.D.XXIIII.

1497. To George Spalatinus.

Gotha MS. chart. B. 26, f. 121. Basle.
6 September 1524.

[A copy by Vitus Warbeck in his volume at Gotha, written c. 1526: see Epp. 1128, 1445. Evidently contemporary with Ep. 1496; and no doubt the letter which H. Urbanus (Ep. 1425. 20n) had received from Spalatinus and shown to his friends at Erfurt by 20 Nov. (MRE[2]. ii, p. 300). It was first printed by C. Schlegel, *Hist. vitae Georgii Spalatini*, 1693, p. 214: from whom Crenius (T. T. Crusius) quotes ll. 15–20 (*Animaduers. philol.* v, 1699, p. 240 n) to illustrate the attitude of the Reformers towards Erasmus.]

183. Romae] The Academy: see Ep. 1479. 19n.
184. Germanis] For this rivalry cf. Ep. 1110. 67n.
186. figulis] Cf. Ep. 1437. 223.
187. N.] Evidently Colocci; see Ep. 1479. 28n.
195. papisticae] Cf. Ep. 1459. 94n.
197. Bruxellae] See Ep. 1384. 2n.
203. Campegius] Cf. Ep. 1466. 7n.
209. Ioachimus] See Ep. 1444. 2n.
212. Polonus] Hieroslaus Lasky: see Ep. 1242. 25n.
Catalogum] 1, pp. 31–3.

GEORGIO SPALATINO.

S. P. Semper adnisus sum vt hoc amarum ac violentum Lutheri pharmacum quod orbem concussit, pareret aliquid sanitatis bonae. Sed hic video quosdam exoriri qui vertunt hoc in suum priuatum compendium : quo genere hominum nihil vnquam vidi pestilencius aut intractabilius. Contempto Luthero suum agunt negocium coniurati. Horum mores cum video, non solum reddor ab isto negocio alienior, verum eciam a bonis litteris. Nunquam non audio Euangelium, nihil video Euangeli⟨c⟩on. Excuciunt cucullam et ducunt vxores, deinde defendunt factum ; et interim venantur fortunam lautam ac tutam. Scribunt libellos furiosos absque titulis, aut fictis, et addunt dogma, sic esse defendendum Euangelion. O praeclara praesidia ! Hoc nomine laudo Lutherum : addit nomen suum, et docet licere quibus ipse non vtitur. Dices, Rabule sunt nihil ad Euangelion. Sed hos rabulas fouent duces, Capito, Hedio, Oecolampadius, Zwinglius. Hi concitant seuiciam principum, et in me debachantur quod non profitear nomen Lutheri. Ego periculo capitis mei profite⟨b⟩or quod non assequor, aut de quo dubito, vel quod non probo ? Et tali factioni me addicam ? in quibus video tales vt malim adiungi Turcis. Hoc mihi crede, Euangelii negocium nunquam fouere desinam.

Bene vale, mi Spalatine, et huic iuueni, si opus est, faue.

Basilee postridie non. Sept. Anno MDXXIIII.

Eras. Roth. tuus.

1498. To Helius Eobanus.

Gotha MS. chart. A. 399, f. 231 v°. Basle.
Horawitz ii. 7. 6 September 1524.

[For the manuscript see Ep. 872 introd. Its year-date is corroborated by the mention of Moldenueldius, and by the passage about the pseudo-Lutherans, which is in the same tone as Epp. 1495–7.]

ERVDITISSIMO D. EOBANO HESSO ERAS. ROTERODAMVS.

S., eruditissime Eobane. Iuuenis hic Iohannes Molthanueldius enixe rogauit vt vel duobus te salutarem ac totidem se commendarem. Vtrumque facio. Vicissim te rogo, salutabis nostrum Hunum, hominem prudentem et candidum. Opinor vos isthic esse moderatiores : quod vel tua causa velim. Hic pseudo-Lutherani magnifice tumultuantur, subuersuri et Lutherum et bonas literas, ni deus aliquis subueniat. Bene vale, vir optime.

Basileae postridie Nonis Septemb : Anno 1524.

1497. 8. Euangelion *MS.* : Euangelii *Schlegel.* 17. profitebor *vel* profitear *coni. Crenius.* 1498. 2. commendarem *Horawitz* : commendatum *MS.* 5. quod *scripsi* : quid *MS.*

1497. 16. in me] Cf. Ep. 1459. 80n.
21. iuueni] Probably Moldenueldius : see Epp. 1462. 8n, 1498. 1.
1498. 1. Molthanueldius] See Ep. 1462. 8n. It appears that he was now returning to Erfurt.
2. duobus] *sc.* verbis.
3. Hunum] See Ep. 1462.
6. subuersuri] Cf. Epp. 1495. 24–5, 1496. 60–1.

De libris tuis scripsi : nondum scio quid Frobenius egerit cum Beato ; nam is habet tua carmina. Typographi quaerunt nunc vendibilia potius quam optima. Si voles, tentabo Gallos.

Erasmus vere tuus.

^{1340,1448}1499$_{1520}$ To Duke George of Saxony.

Dresden MS. Loc. 10300, f. 15. Basle.
Horawitz i. 7. 21 September ⟨1524⟩.

[An original letter, autograph throughout; in the same Dresden volume as the earlier letters of this series. Erasmus has written clearly and well, except towards the end, where the messenger's pressure (ll. 8–9, 38) hurried him ; and he folded the letter before it was properly dry, so that the last two lines and the signature blotted across on to the address-sheet.

The opening passage, as far as *quum pri* (l. 15), is reproduced in a good facsimile by G. Mentz, *Handschriften der Reformationszeit*, 1912, no. 1.]

S. P., illustrissime Princeps. Celsitudinis tuae litteras .22. die Maii scriptas accepi pridie Matthei, quum iam ad te misissem libellum De libero arbitrio cum epistola mea, quae spero nunc esse reddita. Video et meas ad te litteras et tuas ad me fuisse interceptas ; nam amicus quidam Norembergensis scripsit pridem ad me Luteranos intercepisse quandam epistolam meam ad te ; nec tua, cuius nunc exemplar accepi, fuerat reddita. Nunc ad vtranque tuam paucis respondeo, vtpote per nuncium neque certum et prius abeuntem quam se diceret abiturum.

Libellos abste missos animo gratissimo accepi, quan⟨quam⟩ hic iam vulgo habebantur. Ceterum huius linguae nihil omnino teneo, id quod doleo. Mihi res est cum Grecis ac Latinis autoribus.

Quod tua celsitudo optat vt mihi fuisset ante triennium ea mens, vt me seiunxissem a factione Luterana, idque edito libello testatus fuissem, id vltro feci ante annos plures quinque, quum primum exissent libelli Luteri omnibus adhuc fauorabiles ; et idem sexcentis libellis atque epistolis etiam editis sum testatus. Nec solum seiunxi me ab illius factione, verum etiam, quod maius est, ab illius factione

1499. 10. quanquam *Horawitz* : q̄ *MS.*

1498. 9. De libris tuis] Clearly Eobanus had renewed the overtures which he had made to Froben in 1519, when he sent Beatus Rhenanus a copy of his *Hodoeporicon* with significant comments on the inaccuracy of the Erfurt printers ; see Ep. 870 introd. But again he had no success, for Froben printed nothing of his at any time ; though Ep. 1567 shows that the present negotiations went further. Erasmus had helped him earlier at Louvain, by inducing Martens to reprint the *Hodoeporicon* : see Ep. 982. 1–2.

scripsi] The letter is not extant. It was perhaps carried by Hune in the spring (see Ep. 1462 introd.) : in July Erasmus was expecting an answer from Eobanus: Ep. 1462. 10).

1499. 1. litteras] Ep. 1448.

.22.] Inaccurate : cf. Epp. 1521. 2, 1526. 2.

2. pridie Matthei] 20 Sept.

3. epistola] Ep. 1495.

4. litteras] Ep. 1313.

5. Norembergensis] Probably Pirckheimer. No such letter is extant, nor is there any definite trace of it in Erasmus' letters to him. There is allusion to interception in Ep. 1452. 1–6.

6. tua] Ep. 1340.

10. Libellos] See Ep. 1313. 84n.

11. huius linguae nihil] Cf. Ep. 1313. 85n.

13. optat] Ep. 1448. 33–6.

15. id vltro feci] Cf. Ep. 904. 19n, referring to Epp. 1033, 1143, 1526 ; and cf. Epp. 1041, 1386. 4–5.

semper diligentissime abstinui, quum nondum suspicari possem quales beluas aleret illa factio; nec ipse solum abstinui, verum quoscunque potui dehortatus sum. Quod hactenus nullum Lutheri dogma peculiari libello refelli, diutius tacuerat Hilarius Arianis orbem occupantibus. Et tamen si vacaret, docerem manifestis rationibus me nec debuisse secus facere quam feci, nec aliter expedisse.

Nec tamen interim sum veritus in libris meis docere quae longe discrepant a decretis Luteri. Scripsi Adriano Pontifici de negocio hoc sic compescendo vt non repullulet. Clamoribus ac libellis in Luterum scriptis quid hactenus profectum sit, quid censuris et edictis ⟨nescio⟩. Quod si malum hoc manicis et incendiis et confiscationibus tollere decretum est, ad id mea opera non est opus. Ego quanquam neque natus sum neque excercitatus ad has pugnas gladiatorias, tamen pro viribus nec defui Ecclesiae Dei, nec defuturus sum; presertim vbi videro principes Ecclesiae hoc agere synceris affectibus, vt Christi gloriam et gregis Christiani salutem procurent. Quod si non videro, certe a Luteri factione, vt semper fui, ita semper futurus sum alienissimus. Bene valeat tua celsitudo.

Basileae. Natali S. Matthei. nuncio vrgente.

Erasmus Rot. manu propria ex tempore.

Illustriss. principi Georgio, duci Saxoniae, landtgrauio Thuring., marchioni Misne.

$^{1496}1500_{1523}$ FROM PHILIP MELANCHTHON.

Opus Epistolarum p. 629. | Wittenberg.

N. p. 600: Lond. xix. 2 & Mel. iii. 65: LB. 704. | 30 September 1524.

Melanchthonis Epistolae, 1590, p. 134 (α).

[First printed by Erasmus, of course from the letter he had actually received; and later by Pezelius in vol. iii of Melanchthon's *Epistolae*, Bremen, 1590 (α), from a different source, presumably Melanchthon's rough draft. Lond. gives both texts, in their respective places; but, to simplify the sigla, I have omitted it from the critical notes. LB. is only reproduced there to show that it conflated the two texts; Leclerc being perhaps led to this by observing that the earlier text in Lond. has some misprints. In the series of sigla α follows N.

There seems to have been some delay in the delivery of this letter and Ep. 1501; for, apart from the dates of Erasmus' replies (Epp. 1523, 1524), it is clear that the news—too welcome not to be at once communicated to friends—of the favourable reception of the *De libero arbitrio* at Wittenberg (see l. 42n) had only reached him just about the same time in December.

This letter may be illustrated by another of Melanchthon, written to Oecolampadius (Oec. E. ii. 11 = H. E. Bindseil, *Melanchthonis Epistolae*, 1874, no. 30: without date, but very likely dispatched with this, as Oecolampadius was now at Basle): 'Nunc pene debellato Pontifice, res Luthero cepit esse cum nouis quibusdam μανιχήοις plane sanguinariis. Et papisticum bellum renouat Erasmus: quem optarim pacis potius quam nouorum motuum auctorem esse. Scriptum eius περὶ ἑκουσίου exceptum est aequissimis animis. Lutherus plane pollicetur se moderatissime responsurum esse. Et faciet, nisi me fallunt omnia. Quid est enim iniustius quam quod nunc vulgo fit, dissentientem iugulare quam docere malle?' The MS. is in the Staatsarchiv at Zurich, E. II. 337. 12.]

---

21. dehortatus] Cf. Ep. 1275. 21n.

27. Adriano] Ep. 1352.

30. edictis] See Epp. 1141. 20n, 1192. 66n, 1217. 144n, 1299. 73n.

PHILIPPVS MELANCHTHON ERASMO ROTEROD. S. D.

NON iniuria quereris de moribus eorum qui Euangelium hoc tempore profitentur, mi Erasme. Nam et hi qui dignitatem tuam adlatrarunt, obliti mihi plane et humanitatis et religionis videntur—debebatur enim sic merito de rep. et tali aetate melior gratia; et hi qui in Ecclesiis, seditiosis concionibus multitudinem concitant, in literas saeuiunt et ciuilem disciplinam vniuersam labefaciunt, sibi regnum parant, non Christum docent. Dissimillimus horum Lutherus est, nec raro deplorat priuatis cupiditatibus praetexi religionis vocabulum, ab his quoque qui cum Pharisaico Pontificis regno bellum gerere videri volunt. Quanquam autem his malis vehementer commoueatur, tamen quum haec scandala excitari a diabolo iudicet, in hoc vt opprimatur quoquo modo Euangelium, negat se debere παλινδρομεῖν aut publicam causam deserere. Tu vero improborum quorundam vitiis ita offendi videris, vt causae quoque et doctrinae succenseas. Fortasse tibi consilii ratio constat, verum ego metuo necubi hac ratione Euangelium periclitetur. Neque enim negare potes quin Euangelii doctrinam complectatur Lutheri causa. Nam cum in summa disputationes Lutheri omnes partim ad liberi arbitrii quaestionem pertineant, partim vsum ceremoniarum contineant, de priore iam olim animaduerti te dissidere. At de posteriore magna ex parte conuenit; quae quum tuo iudicio sit aliqua Euangelii pars, veretur certe ne patiare opprimi. Quidam ex philosophis dicere solebat dextra se tradere philosophiae praecepta, verum haec sinistra excipi a discipulis. Fit hoc multo verius in theologicis. Sed est iniquissimum doctrinae imputare quicquid peccant auditores.

Quare te rogo, mi Erasme, primum ne credas Lutherum cum iis facere quorum merito reprehenduntur mores, deinde ne doctrinae propter cuiusquam stulticiam aut temeritatem iniquior sis. De Lutheri animo licet coniecturam facere nullo negocio. Nam vt Pontificis causam omittam, certe nunc declarat quantum abhorreat a crudelitate atque ambitione, et sediciosis consiliis omnibus; cum magno capitis famaeque discrimine se nouae cuidam factioni sanguinariorum doctorum opponit. Tu catalogum texis, vbi colligis improbissimos omnium bipedum, quos cum Oecolampadio et similibus coniungas. Quaeso, quid oportuit? Ego integra conscientia dogmata Lutheri non possum damnare, facturus id etiam fortiter, si cogant sacrae literae: quod siue superstitionem siue stulticiam alii interpretentur, mea nihil refert. Certe nec hominum autoritate nec scandalis vllis reuocari me ab hac sententia patiar.

TIT. *H LB*: EIDEM *a, vbi haec epistola Ep.* 910 *subsequitur.* 5. & hi *H*: &si *a*. 20. *H LB*: priori *a*. 22. veretur *H*: videndum tibi *a*

1. quereris] Ep. 1496. 59–63.
22. veretur] *sc.* Lutherus.
Quidam] Theodore the atheist; see Plut. *Tranq.* 5 (*Mor.* 467 B)
34. sanguinariorum] In Ep. 1523. 101–2 Erasmus suggests that Melanchthon was thinking of Carlstadt (Epp. 911. 56n, 1432. 56n), with whom Luther was now in fiercer conflict than ever (see LE^2. 822, 828, 834–5; Bl. E. 87); perhaps also of Egranus (Ep. 872. 12n; cf. LE^2. 835).
35. omnium bipedum] Cf. Ep. 1109. 26n.

Quod ad διατριβὴν De libero arbitrio attinet, aequissimis animis hic accepta est. Tyrannis enim fuerit vetare quenquam in Ecclesia sententiam de religione dicere. Debet id esse omnibus liberrimum, modo ne priuati adfectus admisceantur. Perplacuit tua moderatio, tametsi alicubi nigrum salem asperseris. Verum non est tam iritabilis Lutherus vt deuorare nihil possit. Proinde pollicetur se in respondendo pari vsurum esse moderatione. Forsan autem multis profuerit diligenter excuti locum De libero arbit.: quorum si conscientiis seruitur, quid attinet ad publicam causam priuatos affectus adferre? Iam vbi iracundia animum transuersum rapere coeperit, non video qui tanto negocio satis facere possit. Mihi Lutheri erga te beneuolentia perspecta est; ea spem facit simpliciter responsurum esse. Vicissim officii est tui, mi Erasme, cauere ne qua maiore inuidia haec causa per te grauetur. Cui primum sacrae literae suffragantur non obscure; deinde quam ipse nondum damnaris, vt contra conscientiam etiam facturus videare, si oppugnes vehementius; postremo scis probandas esse, non contemnendas, prophetias. Apud me tuto depones quicquid ad me scripseris. Malim enim emori quam fidem fallere. Iam et hoc volo tibi persuadeas, religiosissime te a nobis coli et amari.

Nesenum hic amisimus, hominem fidum et tui valde amantem; quo casu vix aliud in vita mihi acerbius accidit. Lutherus te reuerenter salutat. Nolui esse molestus tibi longiore epistola, alioqui plura scripturus.

Vale felicissime, pridie Calendas Octobr. Anno M.D.XXIIII.

Vtinam impetrari abs te possit vt vertas Aeschinis et Demosthenis ἀντιπάλους λόγους!

1501_{1524} From Joachim Camerarius.

Munich MS. Lat. 10357. 153 (*a*). Wittenberg.
H. p. 634: N. p. 605: Lond. xix. 6: LB. 713. 30 ⟨September 1524⟩.

[The manuscript is a rough-draft by Camerarius, ending at *insidere* (l. 96) at the foot of a page, and with the heading added by another hand: in the Staatsbibliothek at Munich. The text of H no doubt represents the letter actually received by Erasmus. The month-date requires correction; for Ep. 1496, which Melanchthon answered on 30 Sept. (Ep. 1500), is said here (l. 6) to have arrived 'paucos ante dies'. Moreover Camerarius left Wittenberg 'circiter idus Octobris' for Nuremberg and Bamberg (see his life of Melanchthon, 1566, p. 100) and remained there through the winter (cf. ME). Comparison with Ep. 1500 shows what the correction must be; but how the error in H arose is not clear.

Joachim Camerarius (Kammermeister) of Bamberg, the elder (12 April 1500—17 April 1574), matriculated at Leipzig in the winter of 1512 and was B.A. 5 Sept. 1514; as a pupil of Helt (GHE.) and later of Richard Croke. In the summer of 1518 he migrated to Erfurt, and fell among the circle of Erasmus' admirers there. After proceeding M.A. at Erfurt he matriculated at Wittenberg 14 Sept. 1521,

44. liberrimum *H LB*: liberum *a*.

42. aequissimis animis] Erasmus reports this with evident satisfaction in Epp. 1526, 1528–9, 1531.

47. iritabilis] Cf. Ep. 1443. 37–8.

49. diligenter excuti] Cf. the passage quoted in Ep. 1496 introd. from ME. 288.

62. Nesenum] † 5–6 July 1524.

67. Demosthenis] For Melanchthon's interest in Demosthenes see ME. 178, 309, 425, 462, 1098. But he did not fall in with Erasmus' proposal in Ep. 1523, that he should himself undertake the translations suggested here.

and there came under the influence of Luther and Melanchthon; also lecturing on Quintilian. In April 1524 he journeyed South with Melanchthon, and visited Erasmus at Basle (Epp. 1443, 1444. 2n, 1445); but his inclination was towards Luther, who states in his Table-Talk that the final spur to him to write the *De Seruo Arbitrio* (Ep. 1667 introd.) came from Camerarius. In Oct. 1524 Camerarius left Wittenberg and returned home; and during the turmoils of the Peasants' Revolt he was away in Prussia. In 1526 through the commendation of Melanchthon he was appointed Rector of the newly founded town-school at Nuremberg; and the rest of his life was given to teaching—till 1535 at Nuremberg, then at the invitation of Duke Ulrich of Wurtemberg at Tubingen till 1541, and finally on Prince Henry of Saxony's invitation at Leipzig.

His literary activity was very great. He translated into Latin the principal Greek classics, and wrote commentaries on Sophocles, Cicero, and Plautus, the last of which was highly praised by Jos. Scaliger. He helped Durer with the publication of his books; and also wrote a work on comets, histories of the Schmalkald War of 1546, and of the Bohemian Brethren (Ep. 1117 introd.), with whose position he was in sympathy; and biographies of Prince George of Anhalt, of Melanchthon, and of Eobanus, whom he devotedly admired, and of whose letters he issued three small volumes, now very scarce, to supplement EHE. But no collected edition of Camerarius' works was ever published. The last extant letter from Erasmus to him is dated ⟨c. 5 Feb.⟩1528.

See a good article by Horawitz in ADB: Cam. E., ME. and EE. Eighteen letters addressed to him were printed by T. F. Freytag in *Virorum doctorum Epistolae selectae*, 1831. The Staatsbibliothek at Munich contains nearly 80 volumes of ms. papers collected by him and younger members of his family: see Halm in *Sb. d. Akademie zu München*, ph.-hist. iii, 1873, pp. 241–72.]

ERASMO ROTERODAMO.

ETSI non putaui hactenus me quicquam scribere ad te oportere, cum mea ipsius caussa, tum pulcherrimarum tuarum occupationum respectu; ne et ipse meam infantiam de nihilo proderem, et, qua in parte minime daeberem, mei officii parum rationem habuisse viderer: tamen postquam mihi Philippus Melanchthon duos locos ex tua epistola, quam paucos ante dies abs te scriptam accepit, quod in ea mei mentio habita esset, recitauit, mutaui sententiam; et mei hac in parte cura abiecta, et humanitate tua animique facilitate fretus—quia non posse me, salua fidei meae existimatione tuaque erga me beneuolentia, ea in quibus mei memineras, tacita praeterire videbam,—tibi meis litteris (ita enim est dicendum) obstrepere statui. Quod ipsum perquam paucis a me factum est, vt vel hoc modo, si quid alioqui peccatum a me esset, corrigerem ac emendarem. Ego tibi, vir clarissime, magnas ago gratias quod tanti me feceris—quem ex vno isto congressu, ne quid de me acerbius dicam, contemnere certe poteras—, vt nondum penitus mei oblitus, salutem in litteris optimi et eruditissimi viri meique amantissimi adscripseris. Magni istud mihi beneficii instar est, neque minus eo mihi placeo, quam quod ad te confabulatum et de quibus voluissem rebus communicatum nuper sum admissus.

Quo in amplissimo merito commemorando mire intellexi te modestum fuisse, adque tui calumniam vsque, qui non dubitaris scribere parum te liberaliter nos ac cumulate tractasse. Quid ergo

TIT. *MS.*: IOACHIMVS CAMERARIVS ERASMO ROT. S. D. *H.* 1. ad te scribere *H.* 2. *N*: pulcherr. *MS.*: pulcherrimo *H.* 5. postea quam *H.* 6. ex *MS.*: e *H.* 11. ita *MS.*: sic *H.* 12. est factum *H.* 16. penitus *om. H.* 22. adque . . . vsque *om. H.*

5. duos locos] Ep. 1496. 2, 209–11.
15. congressu] See Ep. 1444. 2n.
23. cumulate] This expresses the sense of Ep. 1496. 209–13.

potuit mihi abs te tua suauissima consuetudine tribui gratius maiusue? Aut quid ego, etiam si improbum esse iuuet, in te requirere possim inue isto colloquio desyderare, quam vno Sarmata Barone minus fuisse, claro et magnifico illo quidem viro, sed mihi tum parum comodo? Itaque, Erasme, hoc tibi persuadeas, et tuam benignitatem qua in me suscipiendo et tractando es vsus, apud amicos superbe ostentasse, et nunc missam abs te salutem decoris et ornamenti loco iactare solere. Neque metus est fore vt tu mihi hoc nomine irascare, cum ad te praedicandum ac celebrandum non mediocriter hoc quoque pertineat, alios ex tuae gloriae lumine et splendore illustrari. Sic ergo mihi tuum praeconium accomodo, vt et ego eo crescam, et de summa tuarum laudum nihil tamen detrahatur, nonnihil fortassis accedat.

Haec, quia omnino scribendum ad te fuit, satis habui, vt vides, attigisse, ne vel commemorando prolixius tibi molestus essem, vel praetermittendo difficilius meum tibi studium et amorem erga te probarem. Nam si te non amem, suspiciam, venerer, nimium malus sim, Erasme; hoc enim tua meretur eruditio, doctrina, bonitas. Si vero etiam odio te prosequar tuique nominis hostem agam, quantum flagicium designasse iure videri daebeam? Ego vero conscientia recti hac in re contentus, neque praedico, apud te praesertim, studium et obseruantiam erga te meam, neque sum anxius in omnium mortalium calumniis refellendis. Videoque etiam ineptum futurum, si hoc facere velim: quasi vero et tua plurimum referat quo quisque extremae classis homo in te animo sit, aut hominum opinionibus ab vllo satisfieri posse confidam.

Sed quorsum haec, inquis, tam longe petita exordia? Eo nimirum, Erasme, quod nescio quid suspicor de tua erga me voluntate esse immutatum, quorundam praue curiosorum sinistrae diligentiae vitio et labore (veniam enim nunc ad rem), qui et Luteri et tuam epistolam, quas ego vtrique suam fidelissime allatam in manus dedi, euulgarunt, ipso Lutero dolente, Philippo et me gementibus. 'Quid' inquis, 'suspicare, aut quem me esse censes?' Da veniam, Erasme,

Res est solliciti plena timoris amor.

Quod si temere que in epistola ad Melanchthonem de publicatis litteris legi, statim post mei nominis factam mentionem apposita sunt, tamen hac mea solicitudine meum erga te amorem fecero testatiorem. Si qua in parte vero—id quod putare non lubet, metuere cogor—tua erga me beneuolentia impulsa est, eam restituero ac confirmaro. Principio sic existima, Erasme, meaeque fidei crede, quas tibi litteras, si Basileam peruenissem, a Martino Lutero acceperam

26. possem *H.* 32. tu *om. H.* 34. splendore et lumine *H.* 39. vel *MS.*: aut *H.* 42. te *om. H.* 45. meam *H*: meum *MS., quia prius scripserat Camerarius* meum erga te studium et obseruantiam. 61. amorem erga te meum *H.* 62. id *add. H.*

26. Sarmata Barone] Hieroslaus Lasky; see Epp. 1242. 25n, 1496. 212nn.
54. Luteri] Ep. 1443.
tuam] Ep. 1445.
55. euulgarunt] Cf. Ep. 1489. 55n.
58. Res est] Ov. *H.* I. 12.
59. in epistola] Ep. 1496. 24–6.
65. litteras] Ep. 1443.

afferendas, primo omnium hominum aspiciendas praesentem praesenti in manum, vt supra dixi, dedisse; quaeque a te rescriptae fuere, eas Lutero fide optima reddidisse: neque nudam interim chartam tuoque modo Termino insignem, cuiquam, vno Philippo excepto, prius ostendisse quam Lutero reuersus Vuittenberg obtulissem. Nam vt fui ipse cura eorum qui me a pueris educarunt, sic institutus, vt didicerim mentem, manus, oculos, ab alienis rebus continere, ita meapte natura a secretorum scriptorum inspectione semper abhorrui: quod iudicarem indigne facere eum qui cognoscere vel per summum nephas conaretur, a quibus chartarum complicatione et cerae gemmaeque admunitione tantopere summoueretur. Huius quoque saeculi licentissimam vesaniam cum ob alios furores saepe sum detestatus, tum ob hanc scelestam petulantiam; quod iam nihil in seris ac scriniis reponi, nihil amicis credi, nihil denique iam in animi penetralibus versari tuto possit, humana improbitate omnia perquirente et eruente, quae se potissimum in arcanorum scriptorum exploratione nostro tempore occupat et fatigat. Proinde vt primum aliqui nunc offensos se laesosque existimant, non solum eorum a quibus lesi videntur litteras ad se missas proferunt, ac palam, id est typis excusas sexcentis exemplis, recitant; sed etiam aliorum ista offensione interposita peruestigant, vnde suo inimico vel ex vna littera odium apud eos qui legant conflari possit, homines, vt Cicero inquit, et humanitatis expertes et vitae communis ignari.

Qui igitur tali sum ingenio sensuque praeditus, sustinui scilicet (fingam enim iam te eius facinoris me insimulare) quae meae fidei tradita commissaque essent, per summam ignominiam prodere, neque ipse meae conscientiae repraehensionem saltem vereri, nec orbis terrarum, ne tua dicam, iudicia refugere volui? Quae haec sit immanis audacia ac perfidia, quam ego semissis homo in animum meum sim passus insidere? Iam fac ab omni honestatis intuitu auersum, tam obstinate dedisse operam vt improbus essem, tu profecto potuisti animaduertere—nec dubito quin id factum abs te sit; tamen etiam vano metu, quod saepe repetere visum est, infestor—: potuisti, inquam, animaduertere epistolae Lutheri, de qua scribis, signum, dum tibi allata a nobis fuit, saluum et integrum esse reliquum. De tua vero—nam et eius similem esse fortunam audio, id est in multa exempla descriptam manibus vulgi teri—Lutherum idem perspexisse, νὴ τὰς μούσας iureiurando sanctissimo tibi affirmo. Nisi fortassis illas ποικίλας τῶν σφραγίδων λύσεις ex Alexandri arte didicisse me censes.

Iam fortassis non ignoro quorum aut culpa aut stulta sedulitate, quae et ipsa profecto culpa est, acciderit vt istae literae nuper exierint. Sed nec sum tam mei defendendi cupidus vt excusa-

67. quaeque *H*: Quasque *MS*. 70. Vuittenberg *MS*.: Vuitenbergam *H*: Vuittenbergam *N*. 80. iam *om*. *H*. 92. essent *H*: esset *MS*.

67. a te rescriptae] Ep. 1445.
69. Termino] See Ep. 604. 2n.
70. ostendisse] For the opening of letters by friends cf. Ep. 389. 20–24. Ep. 867 was intentionally left open, to be read by friends whom the messenger would pass on his way; see Epp. 877–83, and cf. Epp. 885–7. Cf. also Ep. 1165. 51–2.
88. Cicero] *Phil*. 2. 4. 7.
106. Alexandri] See Lucian, *Alex*. 20. 228.

tione aliorum accusationem complecti velim; nec arbitror meae simplicitatis esse, quod compertum non habeam, pro meo commodo ex hominum sermone et rumusculis quibusdam formare. Quapropter, Erasme, si hac in causa aliter nos in animum tuum induxisti atque nos sumus—quod tamen, vt saepe dixi, minime habeo pro certo, sed timeo—, peto abs te vt istam cogitationum tuarum opinionem, ceu falsam, verisimilem tamen in hac hominum vanitate, corrigas; mihique credas tuarum esse laudum, nominis, honoris studiosissimum, neque vnquam velle committere vt aliter de te sentiam, loquar, faciam, quam tuae dignitatis ratio ferat ac exigat. Quam tamen rem, vt tuae gloriae ponderis nihil adiicit, sic a me, nisi omnis officii immemor ac desertor perhiberi malim, magnopere praestari par est. Vale, vir clarissime.

Vuitten. prid. Cal. †Decemb.

Qui meas litteras tibi attulit, genere nobilis est ex Mεɩsis, olim Mosellani sectator, egregius iuuenis. Eum tibi commendarem, nisi arroganter et superbe facere ducam, qui tantum iuris mihi sumam vt aliis mea commendatione accedere apud te aliquid posse sperem. Quanquam et hic ipse se sua virtute pulcherrime commendabit.

1502. To Hieroslaus Lasky.

Modus orandi Deum f°. a². ⟨Basle.⟩
LB. v. 1099. ⟨c. October 1524.⟩

[The opening and concluding passages of the *Modus orandi Deum*, Basle, Froben, Oct. 1524 (α): which has no formal preface. In a second Froben edition, March 1525 (β), and in the Basle *Opera*, 1540, v. 917 (γ), are some trifling variants. Being directed against Luther (Ep. 1559 fin.) the book was suitable for dedication to Lasky (Ep. 1242. 25n), in response to his request made in May 1524 (1, pp. 31. 32). It was in the press on 13 Oct. (Ep. 1506. 2). Translations soon appeared, into French by Berquin (Ep. 925. 13n) *s. a.*, and into German, printed by Froben, 1525; also into Dutch 1616.]

CLARISSIMO POLONIAE BARONI HIEROSLAO DE LASKO, ET IN RITHVANIA, PALATINO SIRADIENSI, ERASMVS ROT. S. D.

Sic reciprocis vicibus obambulant Gratiarum munera, Hieroslae vir clarissime. Reliqueras apud me pignus amoris in me tui: redit ad te vicissim pignus animi mutui, quem hinc proficiscens stipulabare. . . . .

1502. TIT. RITHVANIA αγ: LITHVANIA β.

1501. 124. Mεɩsis] For such combinations of character cf. Ep. 698. 5n.

125. iuuenis] Possibly Haubitz of Ep. 1522. 99; Grimma being between Leipzig and Meissen. As a pupil of Mosellanus, he would have been a student at Leipzig. Or Dr. Knaake suggests Christopher Carlowitz.

1502. TIT. DE . . . ET IN] For this double form of title cf. Ep. 1154 introd. It perhaps denotes first the place from which the family took its name, and then the estate belonging to a single member (cf. p. 420). Ep. 1154. 72 suggests that in the second part *dominus* is to be supplied; and cf. Ep. 1522. 99n.

RITHVANIA] Rytwiany, SE. of Kielce, on the Czarna. By 1526 Lasky had parted with this estate: see B. Chlebowski and W. Walewski, *Slownik geogr. krol. Polsk.* x, 1889, p. 118.

2. pignus amoris] The 'vasculum argenteum' of 1, p. 32. 30–2. In Erasmus' inventory, of 10 April 1534, it appears as 'Lagena argentea, in clypeo habens hamum; donum Hieroslai a Lasko': against which Boniface Amerbach adds 'Legauit Io. Brisgoico, theologo Friburgen.' See L. Sieber, *Das Mobiliar des Erasmus*, 1891, pp. 8, 18.

⟨f^{o}. f^{5} v^{o}.⟩ Hoc munusculum, Hieroslae nobilissime,—quod non ante natum erat quam tibi dedicaretur, sed tua causa susceptum est, vt esset quo vicissim nostri absentis commonefieres—, si tibi probabitur, non grauaberis idem optimis fratribus tuis, Ioanni et Stanislao, communicare. Sin habes aliquid in hoc argumento melius, sequere quod melius est : sed interim huic nostrae promptae voluntati saltem hoc praemii rependes, vt quod habes melius, velis nobis esse commune.

^{1495}1503$_{1526}$ From Duke George of Saxony.

Dresden MS. Loc. 10300, f. 23. Leipzig.
Horawitz i. 6. ⟨October⟩ 1524.

[A rough-draft by a secretary, in the volume of original papers at Dresden from which come Ep. 1495 and others. The text needs some correction. A date in October may be conjectured : for Erasmus' second letter of September—Ep. 1499, which reached Duke George on 30 Oct.—has not yet arrived.]

GEORGIVS DEI GRATIA DVX SAXONIAE, LANTGRAVIVS THVRYNGIE ET MARCHIO MYSNAE.

Salvtem et fauorem, doctissime Erasme. Accepimus literas tuas vna cum collatione De libero arbitrio ; et quoniam super ea iuditium nostrum expectas, non possumus non ingenue fateri quod admodum perplaceat, nec dubitamus quin in laudem et incrementum reipublicae Christianae perpetuum sit cessura. Ceterum qualem apud diuersos fructum feret, nondum satis constat ; timemus enim quod aures obturauerint, nec velint vt aspis incantantis vocem audire : et aiunt quoque nunc ab ipsis quasi perfectam responsionem. Sed salua res est, quod causae huius

1502. 11. rependes β : repende γ : rependite α. 1503. 6. diuersos *scripsi* : ~~Ad~~ Diuersarios *MS.* 7. obdurauerint *MS.* : *correxi.*

1502. 8. Ioanni] Afterwards the famous Reformer. In the summer of 1524 he accompanied the embassy to Blois, and then spent the winter in France; whence he returned in the spring with two companions, Peter Lamy, the Franciscan (Lond. xxvi. 4, LB. 1166) and Anianus Burgonius of Orleans, to dwell for some months in Erasmus' house. See also Epp. 1593n, 1622. 4n.

9. Stanislao] The youngest of the three brothers : mentioned also in I, p. 33. 7–12. In Oct. 1514 he joined his brothers at Bologna as a student ; see H. Dalton, *Joh. a Lasco*, 1881, p. 59–60. On the present occasion he went on with the embassy to France ; where he attracted the attention of Francis I, and remained at his court till 1527. He accompanied Francis to the Italian campaign (cf. Ep. 1478. 10), was taken prisoner with him at Pavia ; and when released as a Pole, followed him to Madrid, whence he returned to France with Margaret of Valois (*Acta Tomiciana* viii, p. 310). In July 1527 he accompanied his brother Jerome on his embassy to England (Brewer iv. 3231, 3265). On his return to Poland, his uncle, the Abp. of Gnesen, attempted to promote a marriage between him and the young Duchess of Masovia (*Acta Tomiciana* x, nos. 111, 198). Royal opposition frustrated this, and he married c. 1531 Beata Odrowacz, daughter of the Palatine of Russia, and sister of his successful rival (La. E. 54n, 70n). In 1530 he was at Constantinople (T. Wierzbowski, *Materyaly do Dziej. Pism. Polsk.*, i, 1900, 64). On return he remained in retirement for some years ; but succeeding his brother Jerome as Palatine of Sieradz in 1543, he was compelled to return to public life. In 1547 he attended the Diet of Augsburg as Polish ambassador : see Wierzbowski, *op. cit.*, 131 and Hos. E. vol. i.

1503. 7. vt aspis] Cf. Ps. 57. 5.

discussio ab ipsis non pendet. Atque vt intelligas ex animo nos iudicare, mittimus hic ipsius Lutheri libellum De Votis; de quibus cum et vernacula lingua nefanda scripserit, mirum quot animas offenderit atque e monasteriis ad prostibula coegerit. Vt ergo et illis atque aliis, qui adhuc vota reddunt sed tamen dubitant, succurratur, hortamur te summopere vt quoque in hoc veterum et Catholice Ecclesiae sententiam tot seculis obseruatam defendere atque ab impiis ac infandis argutiis vindicare et asserere velis. Procul dubio enim fautorem et adiutorem habebis Deum ipsum, et omnes boni et pii tibi assentientur, et in finem vsque perseuerabunt. Peruersos autem aut ad meliorem frugem et resipiscentiam reuocabis aut ad silentium adiges. Ceterum respondimus nuper epistolae tuae de Epphendorpio. Desyderamus ergo a te desuper responsum.

Bene vale Lypsie A reparata salute Anno. M.D.XXIIII°.

1504. To William Warham.

Hieronymi Opera iv, tit. v°. Basle.
Jortin ii. 541. 19 October 1524.

[The preface to vol. iv of the new edition of Jerome, Basle, Froben, 1525 (α): see Ep. 1465 introd. The volume contains the works wrongly ascribed to Jerome, divided into three classes (ll. 32–4); which in the edition of 1516 had been placed in vol. ii. Erasmus' part in the undertaking was confined to the *censurae* (l. 31), the brief critical introductions placed at the head of each letter or other item.

The dates need no confirmation after the obvious correction made in Chevallon's edition, 1533 (β).]

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, D. GVILHELMO VVARAMO, ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI, TOTIVS ANGLIAE PRIMATI, DES. ERASMVS ROTERODAMVS S. D.

Qvi res humanas mari compararunt, Praesulum decus, mihi videntur penitus earum naturam habuisse perspectam; sed hanc euidentius expresserunt qui fecerunt Euripo similes. Nam reliqua maria stagnant alicubi, nec vllos sentiunt motus, nisi quum agitantur vi ventorum. At Euripus, id est mare inter Phocidem, Boeotiae partem, et Euboiam insulam, incredibili celeritate septies die ac nocte sese subducit, ac totidem vicibus recurrit. Atque hoc etiam saepius Euripus Taurominitanus: vnde a rapido impetu nomen est a Graecis inditum. Quantas enim et quam multas hic aliquot annis rerum mutationes vidimus in vtriusque ordinis, sacri videlicet ac prophani, principibus! quanta tempestas concussit Christianam professionem, quanta perturbatio studiorum est consequuta! Denique quanta malorum omnium exundatio videtur mundi

1504. 8. γ: Tauromitanus α.

1503. 11. De Votis] See Ep. 1436. 6n: sent of course in the Latin, after Erasmus' repudiation of the vernacular (see Ep. 1313. 85n). It appears from Ep. 1520. 35–8 that Duke George hoped that Erasmus would follow up the *De libero arbitrio* by replying to this book of Luther.

21. respondimus] Ep. 1448.
epistolae] Erasmus' letter of c. April 1524, which is not extant: see p. 125.

22. responsum] Ep. 1499, which arrived on 30 Oct.: see Ep. 1520. 1–2.

1504. 5. Euripus] See Plin. *H. N.* 2. 97. 219.

supremum diem minitari! Ego certe nullis annalibus eram crediturus ista quae video sentioque.

Sed bellorum ac religionis causam ipsi Christo moderandam relinquamus. Quam feliciter intra paucos annos effloruerant bonae literae! Rursus quam parum abfuit quin denuo victrix barbaries obruerit omnia recta studia! quibus nulli maiori detrimento sunt quam hi qui haec impure colunt. Exoriri videas passim tenebriones quosdam, qui simul atque didicerunt decem verba Latina, Graeca duo, paradoxa sex, scribunt procaces libellos, miroque supercilio fastidiunt tot seculorum vnanimi sententia consecratos autores; haud dum scio maiorene ingratitudine an impietate. Putet istis velut indoctum, vbicunque non offendunt illa sex paradoxa, in quae nunc quidam insaniunt. Scilicet talium virorum monumenta reiicienda sunt, vt horum loco rabularum nescio quorum rixosas legamus naenias.

Quo libentius hoc laboris suscepimus, vt Hieronymus noster, qui pridem nitidissimus prodierat in lucem, nunc prodiret nitidior. In hoc volumine nihil meum est praeter censuras. Nec statim fastidiendum quod Hieronymi non est; nam habet ordo primus permulta adeo non indigna lectu, vt vel Hieronymi titulo seruata gaudeam. In tertio nihil fere comperi dignum in quo pius et eruditus lector tempus conterat. Si cui non probatur nostrum iudicium, non habet tamen quod nobis indignetur. Non solum enim habet omnia quae prodita fuerant superioribus aliorum aeditionibus, verum etiam multa illis adiecta sunt; et habet eadem tum nitidius excusa, tum emendatius quam vnquam antea fuerint. Per me licebit vt suo quisque iudicio fruatur. Admoniti sunt qui valent iudicio; fraudati non sunt quibus displicet quicquam omitti.

Precor vt Dominus Iesus senectutem tuam, vt est pietate singulari praedita, ita floridam ac longaeuam esse velit Ecclesiae suae.

Basileae. VI. Id. Octob. An. M.D.XXIIII.

1505_{1515} FROM FERDINAND.

Deventer MS. 91, f. 238 (α). Vienna.
Louvain MS. (β). 12 October 1524.
Gudii Epistolae p. 378 (γ): LB. 705.

[The first source is a contemporary MS. (α), perhaps by the hand of Spiegel, who composed the letter: but, as it has neither the proper folds nor an address, it cannot be more than a rough-draft. At the top and down the right-hand margin the paper has suffered; but the missing or truncated words can be made good from another MS. (β), which exists among Cranevelt's papers at Louvain (Cran. E.)—a contemporary copy in a good round hand, made by one of Erasmus' servant-pupils and sent to Cranevelt (cf. Ep. 1546), with the address on the back 'Aen mynen Heere Mᵉ Franchoys Craneuelt, raedtsheere van den grooten Rade te Mechelen, wonende vp sente Rombouts kerckhof'. It thus represents, through the medium of one of his copyists, the letter which Erasmus actually received. The variants from α are few, and only one (l. 17) need be taken to imply any variation of original.

44. M.D. XXIIII β: M.D.XXXIIII αγ.

25. paradoxa] The equipment of a disputant in the schools; cf. also Ep. 1211. 388n.

32. ordo primus] For the three divisions of the contents see Ep. 396. 303–13.

The text is also printed by Burmann (γ) from a MS., perhaps α, in the collection of Ant. Vivien (see Ep. 1092 introd.). Leclerc in LB. reprinted Burmann's text; but before his work was complete, the Deventer Letter-book (see App. 8 in vol. i) brought α into his hands, and from that he corrected, in his col. 1934, two of the errors (ll. 14, 32) into which Burmann had, not unpardonably, fallen.
The ms. year-dates of this and Ep. 1515 confirm one another.]

FERDINANDVS, DEI GRATIA PRINCEPS ET INFANS HISPANIARVM, ARCHIDVX AVSTRIAE, DVX BVRGVNDIE ETC., IMPERII LOCVMTENENS GENERALIS ETC., DES. ERASMO, SACRE THE. PROFESSORI S.

HONORABILIS, dilecte, si colligis a silentio tui obliuionem, falleris. Nos enim tui habemus memoriam, et merito quidem, qui hac et maiori dignus es memoria. Quod autem interpellamus rarius, tute in causa es. Nec enim libet peccare in commoda publica sanctis tuis lucubrationibus obstrependo, quas auide vel legimus ipsi vel audimus a prelegentibus. Habemus enim et nominis tui et vigiliarum tuarum studiosissimos precones, quos minime arbitramur iudicio falli. Hi quicquid librorum ex te nascitur, nobis offerunt; scientes nos, quando per ocium quod a publicis negociis suffuramur, licet, cum nemine libentius quam cum Erasmo loqui. A quo non hereses, non schismata, non anthichristos audimus, nec quam impudentissimi tui calumniatores impingunt, adulationem deprehendimus; sed mansuetudinem moderationemque illam tuam vere Christi placitis respondentem agnoscimus, et simul, vbi oportet, virgulam quoque censoriam qua ostendis qui deceant et vere Christianos pontifices et principes mores. Quod cum non facias sediciose, adulator noster esse iudicaris, sed ab impiissimis hereticis, leuissimis apostatis, perfidissimis desertoribus. Memineris id tibi iure euenisse, non quidem commune cum regibus et principibus, ne nostri ordinis rem agere velle nos putes, sed cum illis sanctissimis tuis patribus; quos vt felicissime imitatus es vbique, non potes non referre hac in parte. Non ignoras quas ignominias illi, quos cruciatus, que tormenta, que conuitia ipsis tormentis et mortibus acerbiora sustinuerint, donec adueniret dies ille qui eripuit eos malis. Sic reposita est merces in celis operum tuorum.

Sustine igitur et viriliter age donec cum Paulo tuo consummaueris cursum, quod te alicubi optare videmus. Nos autem vt id fiat serius precamur, quo abundare liceat iis autoribus et doctrinis que Christiane professioni proxime accedunt. Tu enim non solum

TIT. IMPERII αγ: IMPERIALIS β. 1. a α: e γ. 8. Hi αγ: Hii β. 14. placitis α: plantis γ. 17. noster α: non γ. esse iudicaris αγ: praedicaris β. 21. αγ: patrib. tuis. β. 25. eos α: illos γ. 29. iis αγ: his β. 30. non αγ: nobis non β.

4. tute in causa] The allusion is perhaps to Erasmus' refusal to visit Ferdinand earlier in the year; see Ep. 1452. 6–8.
peccare] Cf. Hor. *Ep.* 2. 1. 3.
5. legimus ipsi] For Ferdinand's interest in the *Inst. Principis Christiani* see Epp. 943. 23–4, 970. 24–5, 1469. 242–3; and cf. the allusion in ll. 15–16.
7. precones] Such as Faber (Ep. 1382. 33n) and Spiegel (Epp. 323. 12n, 1323. 30n).
25. merces] Cf. Matt. 5. 12.
27. Sustine] Cf. Ep. 929. 33n; the medieval translation of the Greek being 'Sustine, abstine'.
Paulo] 2 Tim. 4. 7.

repurgatos dedisti aliquot sanctos patres, qui depugnarunt aduersus Ecclesie nascentis hereticos, sed eciam hec tempora nostra, que impurissimi heresiarche infelicia reddiderunt et seditiosissimi quique perturbarunt, cum paucis (vt horum numerus semper minor est) adiuuas, non obscure quam Catholice sentias et quid fieri oporteat indicans. Seruet itaque te Christus et det nobis ille occasionem vt aliquid beneuolentie tibi impartiri queamus. Nam si quid eius alias accepisti, id certe pro merito minimum fuit, neque agnouimus hoc adulationem, vt illi tibi impingunt falso, sed sancta tua studia in communem vsum promouere voluimus. Et hodie si non eam qua dignus es, eam saltem que opis erit nostre, beneuolentiam offerimus. Hyreneum auidius expectamus, et quid a te fieri cupimus ex Frobenio cognosces.

Datum in ciuitate nostra Vienna, die xii Mensis octobris, Anno do. M.D.xxiiii.

Ferdinandus.

Ad mandatum serenissimi principis Archiducis Ferdinandi,
Ia. Spiegel.

1506. To John Matthew Giberti.

Vatican MSS. Basle.
Balan p. 380. 13 October 1524.

[Of this letter there are two ms. copies in the Vatican, in the volumes which supply γ and δ for Ep. 1438: one in the Archives (Arm. 32, vol. 1, f. 263: α) by a xvii^c. hand, the other in the Library (Barb. Lat. 1499, f. 310 v°.: β) perhaps by the same hand. As in Ep. 1438, the introductory notes as to source are almost identical: 'Ex originalibus ipsis literis repositis (repertis β) inter scripturas quondam domini Blosii, olim secretarii apostolici, quae conseruantur in secretaria apostolica domestica apud D. Caesarem Glorierium (Glorerium β) secretarium' (cf. Ep. 831. 75n).

The letter was first printed by P. Balan from α in his *Mon. Reform. Lutheranae*, 1884, p. 380, with a few necessary corrections, and some depravations which need not be recorded here. It is clearly in sequence with Ep. 1481, renewing the appeal for protection against his detractors.]

DES. ERASMVS. IO. MATH. GIBERTO.

S. P., ornatissime vir. Misi pridem libellum De libero arbitrio; nunc excuditur de inuocandis sanctis, aliisque nonnullis. Iam pridem debaccabantur in me furiosis libellis ac famosis picturis. Nunc maior etiam fremitus concitatus est. Nemo crederet quam late malum serpserit et in dies serpat: nec me clam est quos amicos perdiderim, quos hostes in me prouocarim. Porro rerum tumultus

1505. 32. nascentis α (*ante* Ecclesie β): vastantes γ. 34–5. αγ: est minor β. 35. non α: non tam γ. quid sentias et γ. 47. principis αγ: domini principis β.

1505. 42. Hyreneum] Erasmus' edition was not completed until Aug. 1526. It was then dedicated to Ferdinand's minister, Bernard of Cles (Epp. 1357, 1738).

1506. 2. de inuocandis sanctis] One of the topics handled in the *Modus orandi Deum* (Ep. 1502): cf. Ep. 1559 fin.

3. libellis] Cf. Ep. 1481. 27n.
picturis] Cf. Ep. 1459. 24n.

6. hostes] The reference to Clement's diploma (l. 10), as in Ep. 1481. 66, shows that Erasmus had his appeal about Egmondanus in his mind. But having received no answer yet to Ep. 1481, he discreetly refrains from specific mention of it.

qui videtur atrocissimus imminere, quorsum sit euasurus nescio. Ego tamen omnia perpeti malo quam isti coniurationi accedere. Non dubito quin S. D. N. sit eum animum praestiturus quem mihi pollicetur in suo diplomate; ego vicissim sic tractabo hoc negotium vt omnes intelligant me non defuisse pro mea virili Ecclesiae Catholicae. Libellus de libero arbitrio iam multos pertraxit in diuersam sententiam, qui Lutherano dogmati fuerant addictissimi. Studebis S. D. N. fauorem in nos tuis commendationibus augere; qui si me destituat, plane memet ipsum obieci rabiosis dilacerandum canibus. Sed aderit, vt spero, Christus: cuius gloriae confido S. D. N. syncero pectore seruiturum.

Primum optabam vt hoc dissidium, periculosius quam multi intelligunt, moderatis rationibus componeretur; nunc video quosdam huius mali duces nihil aliud moliri quam rerum omnium confusionem. Itaque necessitas ipsa coget vt principes seditionem vi cohibeant. Hic bona spes est Clementis nostri prudentiam prouisuram ne, quod frequenter accidit, dum vni malo remedium admouetur, in aliud incurratur. Scis quam multi sint natura mali, quos facillime spes praedae pellexerit ad struendam innocenti calumniam, rursus quos priuatum odium et vlciscendi libido eodem perpulerit. His non est aperienda fenestra vt in innoxios sub vmbra pontificii nominis insiliant, in quoslibet ex qualibet leui suspicione. Nam ea res exasperaret inuidiam Pontificio nomini concitatam: quod expedit esse quam gratiosissimum apud omnes, et nos adnitimur pro viribus vt sit plaudibilius. Satis est eorum qui palam factis, dictis ac scriptis profiteantur sese hostes Sedis Romanae, vt non impetantur vel innocentes, vel tales vt facile sanabiles videantur.

Haec fortasse frustra moneo, vir eximie, at mihi crede, non sine causa moneo. Praecor R. D. T. omnia felicia sospitatore Christo. Basileae 3°. idus Octob. anno 1524.

Des. Erasmus Rot. manu propria.

1507. To Conrad Goclenius.

Vita Erasmi p. 89. — Basle.
Lond. xxx. 17: LB. 706. — 13 October 1524.

[Between this letter and the document printed with it by Merula there is a conflict not only of year-date but also of person; the letter being addressed to Goclenius and proposing to convey to him a sum which Erasmus considered due from Berckman, while the document transfers it to Campensis a year later. Leclerc evades one difficulty by altering the second year-date, but does not thereby surmount the other.

The affair which Erasmus was now attempting to settle, probably occurred during his residence at Louvain, when Berckman would naturally act as his go-between with Froben; and about the time when Beatus' Tertullian appeared (l. 15). But, beyond the mention in Ep. 1431. 4–6, I cannot find any further details about it, and I am unable to confirm either of the year-dates. In the absence of such elucidation it seems better to accept Merula's text as it stands, and to suppose

20. rerum *Balan*: verum α: veram β. 25. quos *Balan*: quod αβ. 26. eodem *Balan*: eosdem αβ. 27. His α *Balan*: Eis β. 30. quod *scripsi*: Quid αβ: *om. Balan.* 36. moneo *Balan*: moueo αβ. 37. octobris β.

8. coniurationi] Cf. Ep. 1433. 11n. 10. diplomate] Ep. 1438.

that finding among his papers two which clearly referred to the same affair, he printed them together in spite of the variance between them. On this interpretation it seems that Goclenius may have declined to have the debt transferred, or perhaps could not recover it from Berckman, and that in consequence Erasmus a year later was endeavouring to follow the matter up with the aid of Campensis.]

ERASMVS ROTERODAMVS M. CONRADO GOCLENIO, LATINAE LINGVAE PROFESSORI IN COLLEGIO BVSLIDIANO.

ERVDITISSIME Gocleni, Franciscus Berckman, bibliopola Antwerpiensis, debet mihi, praeter caetera, tredecim florenos aureos, quos mihi detraxit in summa meo nomine Frobenio numeranda; detraxit autem hoc nomine, quod tantum librorum tradidisset meo iussu Guidoni Morilloni. Constat autem literis Guidonis ne paginam quidem vel ad ipsum Guidonem vel ad vxorem eius peruenisse. Quare eam pecuniam in te transfero, teque pro me creditorem constituo; liberaturus te a periculo literis, si quid ille contradicat. Nam hic res est extra controuersiam. In huius rei fidem hanc syngrapham mea manu scripsi, et sigillo subnotaui.

Basileae. An. 1524. Tertio Idus Octob.

Erasmus Roterodamus hoc chirographo testor Franciscum Berckmannum bibliopolam mihi debere tredecim florenos, quos detraxit mihi in ratione cum Frobenio, pro libris quos tradidisset Guidoni Morillono, quum charta non sit tradita; item Tertullianos septem aut illorum pretium, quos acceptos a Frobenio mihi non reddidit. Haec ipse apud me confessus est, nec potuit negare, conuincendus testimonio vtriusque Frobenii, et literarum Morilloni; quas illi exhibui, et exemplar misi Nicolao Busciducensi. Huius debiti ius transfero in Ioannem Campensem, professorem linguae Hebraicae Louanii. In eius rei pleniorem fidem haec mea manu scripsi, et annuli signum appressi.

4. Non. Octobr. An. 1525. Basileae.

1508. To the Town Council of Basle.

Basle MS. ⟨Basle.⟩
⟨October 1524.⟩

[An original letter, actually sent; autograph throughout except for an addition and a correction, made by the same hand as wrote the address on the verso, presumably that of a secretary. Preserved at its destination, the Staatsarchiv at Basle (Handel und Gewerbe JJJ. 1): first printed by E. Dürr, *Aktensammlung z. Gesch. d. Basler Reformation* i, 1921, pp. 144–5. Its significance as an early attempt to impose

5. Morillono *LB*. 23. 1524 *LB*.

1. Berckman] See Ep. 258. 14n; and for recent complaints of him cf. Ep. 1494. 32n.

2. tredecim florenos] Ep. 1666 shows that by 1526 Erasmus had abandoned the attempt to recover this.

5. Morilloni] See Ep. 532. Since May 1522 (cf. Ep. 1287) he had been in Spain; so that his wife, Elizabeth de Mil, is naturally mentioned as the recipient in his absence.

15. charta] *i.e.* pagina; cf. l. 5.

Tertullianos] Evidently copies of Beatus Rhenanus' edition, Basle, Froben, July 1521. The matter was still unsettled in 1526: see Epp. 1696, 1758.

18. vtriusque Frobenii] Father and son. Jerome (Ep. 903. 2n) had paid more than one visit to Erasmus at Louvain.

19. Busciducensi] See Epp. 616. 14n, 1431. 5–6.

20. Campensem] See Ep. 1257. 16n.

restrictions upon the press by civil authority is discussed by F. Kapp, *Gesch. d. deutschen Buchhandels*, 1886, pp. 582–3.
An approximate month-date can be assigned from Epp. 1496, 1510.]

SALVTEM plurimam, generosi ac magnifici domini. Vir probus et doctus scribit ex Lugduno quod sculptor Lotoringus, nomine Iacobus Verier, deportarit illuc libellum Gallice scriptum in me a Guilhelmo Pharelo, Basileae excusum. Rursus e Constantia scribit vir honorabilis se vidisse duos libellos ab eodem Pharelo scriptos in me. Pharelus est homo seditiosus, effreni tum lingua tum calamo, quod docebo quandocunque erit opus. Venditur hic iam pridem libellus, in quo multi nominatim infamantur, sed praecipue summus Pontifex. Nec autor nec excusor addidit suum nomen. Et tamen publica suspitio est, imo plusquam suspitio, Pharelum esse autorem, excusorem esse quendam vulgo nominatum Welshans. Id facile deprehendetur si Cartrander et Watissneer, in quorum officina liber publice venditur, iurati cogantur dicere vnde emerint. Et inquiratur quid excuderit his diebus Welshans.

Nulli non est chara sua fama. Ego tamen non arbitror huiusmodi libellis famam meam admodum ledi. Visum est tamen admonere celsitudines vestras, ne vobis insciis tam pestilens exemplum irrepat in vestram ciuitatem: cui, vt par est, et faueo et debeo plurimum. Si quis fauet Lutero, hos vt hostes Euangelii Luterus ipse detestatur: quos scribit cacare in castra Israhel. Pharelus iactat se offecturum famae meae vbicunque potest. Et

3. iacobus uerier *add. secunda manus in lacuna ab Erasmo relicta.* 19. hos *sec. man.*: hoc *Erasmus.*

3. Verier] A 'sculptor imaginum' who acted also as messenger; cf. Herminjard 108n, and Ep. 1510. 59. The name of Peter Verrier also occurs as one who brought news from Lyons in 1524 (Herminjard 130), perhaps a brother. It may be one or other of them who is mentioned in Epp. 1416. 5, 1423. 48–50. The name was unknown to Erasmus, and he left it to be filled in by another hand. For another sculptor-messenger see BRE. 241. 3.

libellum] See Ep. 1496. 139n.

4. e Constantia] Cf. Epp. 1496. 139, 1510. 41–2. Erasmus' informant was very likely Botzheim.

8. libellus] See Ep. 1496. 135n.

12. Welshans] John Bebel, who came to Basle, perhaps from Strasburg, c. 1523, and was citizen 20 June 1524. He continued there printing till 1550, the date of the last book in which his name appears. His most notable productions were the Hebrew-Latin Bible which Seb. Munster edited for him in 1534–5, and the Greek Galen in five volumes, 1538. See C. C. Bernoulli in *Basler Büchermarken*, 1895, pp. xxvi–vii. For his imprisonment a few months later than this for having printed some books of Carlstadt see Ep. 1523. 100n.

Cartrander] See Ep. 1374. 109n.

Watissneer] John Schabler or Wattinschnee of Bottwar in Wurtemberg was a kinsman of Froben (cf. Ep. 1335. 1n). After matriculating at Basle in 1473–4, he began printing at Lyons c. 1483 in partnership with M. Huss (cf. Proctor 8559), and continued his connexion there till 1503. On 24 Jan. 1495 he was admitted citizen of Basle, and then for some years acted as Froben's agent, travelling to the book-fairs. In 1523–5 Bebel (l. 12n) printed a few books for him, including Faber Stapulensis' French translation of the N.T.; and Platter printed a Greek N.T. for him in 1538. He seems to have died in 1540. His daughter Anna (1498–1519) married with Bruno Amerbach in 1518; cf. Ep. 604. 10n.

See Bernoulli *op. cit.* pp. xxvii–viii.

19. Si quis fauet] Erasmus is thinking, not of Luther's ardent followers, but of those who had given Luther moderate support, especially at the beginning (cf. Epp. 980. 35–7, 1033. 54); among whom he had always counted himself (Epp. 1033. 64n, 1143. 15n, 17–18, 30–40, 1167. 142–3).

20. scribit] I cannot trace this.

famae meae] Cf. Ep. 1510. 61–3.

sentio quosdam in hoc conspirasse, vt libellis absque titulo aut ficto titulo ledant quoscunque velint: quod nihil aliud est quam seminarium seditionum. Quod nunc audent in me, mox audebunt in vos, si fuerit impunita licentia. Amanter admonui pro meo erga vos studio, boni consulturus quicquid statueritis. Nam mihi non est animus turbare ciuitatem vestram sed iuuare, si queam. Bene valete.

Erasmus Rot.
manu propria.

Generosis ac magnificis dominis Basiliensium senatoribus.

[1481]1509. From John Matthew Giberti.

Vatican MS. Particolare 154, f. 53 (α). Rome.
Leipzig MS (β): EE. 30. 19 October 1524.

[Of the end of this letter, from *necesse* (l. 33) onwards, Giberti's autograph rough-draft exists, in his ms. letter-book in the Vatican Archives (α: cf. Ep. 1443[a]). Besides this there is a contemporary copy—apparently not an original, for there are no folds nor other marks of sending—of the whole in the Burscher collection at Leipzig (β). The month-date in α is scratched through and a note is added in the margin, 'Dies et mensis in albis'. Perhaps therefore it represents the date of dispatch (cf. Ep. 1511. 1n), while β gives the date of composition. It appears from Epp. 1519, 1530, that in November Erasmus wrote to Giberti on behalf of Botzheim; but that he did not receive this letter till afterwards.

That Giberti makes no allusion to Erasmus' appeal about Egmondanus in Ep. 1481, was no doubt because no decision had yet been taken in Rome on the subject. It was not till July 1525 that a mandate was sent to Louvain to silence Erasmus' detractors: see Pighius' letter (Ep. 1589) printed by Nève pp. 386–7, and Balan 261,2.]

Reverende domine, S. P. Postquam tuas ad me priores literas non modo receperam sed ad eas etiam responderam, accepi cum exemplari earum alteras tuas postridie kalendas Septembris datas; in quibus praeter tuum illum quo vbique splendescis stili candorem, etiam in me amorem tuum mirificum recognoui. Quod cum tu singulis in epistolis efficias teque amantem mei ostendas, necesse est vt ego item augeam, si id fieri possit, atque adduplicem in te amorem meum. Sanctissimo autem D. N. libellus tuus per me oblatus summe gratus fuit; quem cum sola auctoris gratia commendare posset, accesserunt caetera quae maxime commendarent, stilus, pietas, prudentia et, ne singula persequar, reliqua tua. Quare is sicut agnoscit meritum, aduertit labores, ita mox, cum occasio aderit, non deerit tuis commodis et ornamento.

Quod scribis de priuilegiis Louaniensium, dolui rem vt gesta est ad te non esse delatam; nam pro aequitate tua clementer a Clemente actum, sicut optas, iudicasses. Cum enim vestrates fere omnes atque adeo principes Louaniensibus aduersarentur, summoque studio peterent, non modo ne quid Clemens concederet, verum vt Adriani concessum nondum emissum supprimeret; idem sanctissimus D. N. prodesse omnibus cupiens, obesse nemini volens,

1509. 1. priores] Sent through Filonardi; see Ep. 1481. 1. Not extant.

2. responderam] This reply is not extant.

ita se medium gessit, vt Adriani munus integrum Louaniensibus reliquerit, immo praeter vnum cardinalem Leodiensem exceptum auxerit potius quam minuerit. Ita ab ipso sanctissimo D. N. maior illius Vniuersitatis, optimarum artium altricis et Erasmi nomine corruscantis, quam tot et tantorum ei aduersantium ratio est habita.

Quod quidem ipsi procuratores Louaniensium visi sunt tunc letanter accipere; mallemque vt propensam erga se non modo sanctissimi D. N. voluntatem sed meum quoque in ea re studium ad te scripsissent. Ita, mi Erasme, existimo te, si hic adfuisses, non aliter animatum quam ego fui, fuisse, nec aliud quam datum sit postulare te ausum esse.

De qua re verbosius forsan ad te quam necesse foret, ob id maxime scripsi, quod aduerterim te pro ipsis Louaniensibus vehementius commotum esse quam qui rem gestam agnouisset. Cum enim tibi apud nos morem in omnibus geri et a me et per me cupiam, angi me animo necesse est, vbicunque occasio incidat gratificandi tibi, nisi vel illam cupide amplectar vel, si elabatur, causam recusationis ostendero, tibique plene satisfecero vt meus in te amor postulat. Vale.

Tuus Houius, si quid me rogauerit quod meae opis fuerit, sentiet tuam commendationem maximum apud me pondus habuisse.

Rome XIX octobris M D XXIIII.

Tuus vere Io. Matthaeus, el⟨ectus⟩ Veron⟨ensis⟩.

1510. To Antony Brugnarius.

Opus Epistolarum p. 620. Basle.
N. p. 591: Lond. xviii. 40: LB. 707. 27 October 1524.

[Evidently of the same period as Ep. 1496. For Brugnarius see Ep. 1318.]

ERASMVS ROTERODAMVS ANTONIO BRVGNARIO IN MONTE BELLICARDI S. D.

Significas te quater ad me scripsisse. Primam et vltimam epistolam accepi, duae mediae redditae non sunt: quare noli scribere nisi per certissimos nuncios. Amplector animum in me tuum perlibenter. Besontii cum nemine mihi fuit odiosa contentio, neque quenquam sensi a me alienatum. Tristis abii ob valetudinem oppido grauem. Et tamen iste rumor huc perlatus mire exhilarauit quosdam valde Lutheranos.

Quid istic doceat Phallicus aut quid rerum gerat nescio. Vtinam

1509. 36. geri in omnibus β. 39. plano β. 41. opis α, *cf. Ep.* 1505. 41: operę β, *cf. p.* 584: opus *EE*. 43. XIX octobris β: v. Nouembris α. 44. Tuus ... Veron. *add.* β.

1509. 41. Houius] See Ep. 1424. 7n.

1510. 1. quater] None of these are extant; unless Ep. 1318, in spite of the distance of time, is one.

4. Besontii] In April: see Epp. 1440. 4n, 1610.

6. rumor] Cf. Ep. 1534. 15–16. The origin of the rumour is related in Lond. xxi. 10, LB. 933.

8. Phallicus] Wm. Farel: see Epp. 1407. 92n, 1496. There is an account of his doings at this time in the *Resp. ad fratres Germ. infer.*, Freiburg, Jo. Faber Emmeus, *s.a.*, ⟨c. 1 Aug. 1530⟩,

hoc praestaret quod profitetur! profitetur enim Euangelium. At ego nunquam vidi hominem confidentius arrogantem aut rabiosius maledicum aut impudentius mendacem: breuiter talem comperi vt cum talibus nec amicitiam habere velim nec inimicitiam. Nec ipsi Lutherani ferre potuerunt hominis insatiabilem petulantiam. Saepe obiurgatus est ab Oecolampadio, etiam literis, saepe a Pelicano; sed nihil profectum est, tanta morbi vis.

Cum illo nunquam disputaui, sed diremi disputationem qua cum aliis quibusdam altercabatur. Volebam enim cum illo expostulare quur me vocasset Balaam: quod dictum, a Bleto quodam negociatore iactum in me, sic arrisit Phallico, vt me passim appellaret Balaam; quum mihi nullus adhuc teruncium potuerit obtrudere hoc titulo vt scriberem in Lutherum. Proinde discere volebam quid homini in mentem venisset vt hoc nomine me dignum iudicasset. Nam caetera conuitia quae quotidie in me deblaterabat neglexeram. Vix decem verbis velitati sumus. Rogabam quare censeret sanctos non inuocandos, an quia non expressum esset in sacris literis: annuit. Iubebam vt demonstraret euidenter per sacras literas Spiritum sanctum inuocandum. 'Si Deus est', inquit, 'inuocandus est'. Vrgebam vt demonstraret e sacris literis, semel atque iterum testatus me disputandi gratia loqui, quum hic plane de re conueniret: siquidem hoc tantum agebam vt illius enthymema refellerem, quo conabatur euincere ideo non inuocandos diuos, quod hoc e sacris libris doceri non posset. Protulit locum ex Epistola Ioannis, 'Et hi tres vnum sunt'. Respondi eum locum non sentire de eadem natura sed de consensu testimonii; et quod additum est de sanguine, aqua et spiritu, non patitur aliam interpretationem. Praeterea pars illa de Patre, Verbo et Spiritu in vetustis codicibus olim non habebatur, nec citatur ab his qui maxime pugnant aduersus Arianos, puta Athanasio, Cyrillo et

---

LB. x. 1617 F–18 B; concluding 'In epistola tamen <Ep. 1496> ficto nomine illum noto'. For a similar pretence cf. Ep. 1033 introd.

14. etiam literis] Herminjard (126) points to two letters in which Oecolampadius tried to restrain Farel's violence (his 111 and 115, of 3 and 19 Aug. 1524), and quotes from Erasmus' *Resp. ad fratres* (l. 8n), 'Oecolampadius, cuius mensa tum vtebatur <Pharellus>, non semel obiurgauit hominem, quod obtrectandi nullum faceret finem, testatus se non posse ferre in conuiuio tam amarulentas obtrectationes. Id mihi narrauit qui in eadem mensa accumbebat, vir integritatis rarissimae': with the highly probable suggestion that Erasmus' informant was Peter Tossanus (Ep. 1559n); who appears to have been weak enough to curry favour with Erasmus by divulging the contents of Oecolampadius' letters, just as he revealed to Farel the nature of a letter of Erasmus (Ep. 1481) of which he had gained cognizance (Herminjard 121, n. 12).

Pelicano] See Ep. 1452. 19n.

18. Balaam] Cf. Ep. 1496. 141. This taunt incensed Erasmus greatly. He describes the interview in *Cat. Luc.*, and recurs to it again later on (1, pp. 31. 8–27, 43. 15–16, both added in 1524): also in the *Resp.* (l. 8n), LB. x. 1618 A.

Bleto] Ant. du Blet († c. May 1526), a banker or merchant of Lyons, who was in close sympathy with the Reformers. In the spring of 1524 he accompanied Farel to visit Zwingli at Zurich. They were at Basle in the middle of May (Herminjard 100, 101; LE^2. 795), at Constance early in June (Ep. 1454. 18), and du Blet had returned to France by the end of the month. Later in the summer he was at Grenoble. See Herminjard, and Zw. E^2. 346n, 380.

20. teruncium] Cf. Ep. 1459. 54n.

24. sanctos] Cf. Ep. 1506. 2n.

33. Epistola Ioannis] 1. 5. 7–8.

36. pars illa] See Ep. 373 introd.

Hilario. Mox omissa disputatione—nam imminebat nox—expostulaui cum eo abiens, sed paucis.

Hac de re scripsit ad amicos suos mire gloriosas epistolas, quarum vna ad me transmissa est a Constantia. In hac aliquando sunt decem versus in quibus nec vna syllaba vera est. Non potuit ille probare Spiritum sanctum dici Deum, quod tamen ex Paulo probari potest ; et tamen si probasset, non vicisset me. Nec enim meum est dogma sanctos inuocandos esse : quanquam ineptiunt qui rem a primordiis Ecclesiae traditam, et suapte natura piam, tragoediis exagitant. Quod si mihi tum notus fuisset, qualis experimento compertus est, nunquam dignatus fuissem illum alloquio ; et, si casu fuisset obuius, deflexissem. Sunt enim quidam adeo sinistri vt vel occurrisse sit infelicitatis pars. Vnde metuo ne vestrae ciuitati magnum aliquod immineat malum, posteaquam istuc deuolauit auis tam inauspicata.

Feliciter fugit e sua Gallia, verum hic reliquit librum insigniter scurrilem ; non apposito quidem suo nomine, sed nemo non clamat Phallicum esse. Scripsit, vt aiunt, alterum Gallice in me, qui latitat inter manus coniuratorum. Magistratus Basiliensis obseruat, si possit deprehendere typographum. Haec iactitauit Lugduni Lothoringus quidam sculptor imaginum. Idem detulit aliquot Phallici apophthegmata ; quorum alterum erat vxorem Frobenii plus tenere theologiae quam Erasmum : alterum, ' Malim ' inquit Phallicus, ' indies mori cum martyribus quam non nocere famae Erasmi, vbicunque potuero '. Phallico facile fiam magnus theologus, si passim infulsero Pontificem esse antichristum, constitutiones humanas esse haereticas, ceremonias esse abominationes, aliaque huius generis. Hunc stomachum in me concepit, quod in Spongia dubitem de Lutheri spiritu. Praeterea quod scripserim quosdam sordidos et impurae vitae se iactitare nomine Euangelii ; deinde quod Adriano promiserim consilium, quo sic extinguatur incendium Lutheranum ne facile redaccendatur : Phallicus interpretatur me velle extinguere Euangelium. At ego sentiebam de rescindendis huius mali fontibus. Et hac de re scripsi nonnihil Adriano, et item Clementi, et Cardinali Campegio, et Caesari ; sed, vt video, illi malunt vulgaribus vti remediis, manicis ac fasciculis.

Res indies serpit latius. Quis sit exitus futurus, viderit Deus ; ego principes quod potui semper a saeuicia cohercui, excepta seditione. Nec Euangelium est quicquid isti docent, et docendi modus nonnunquam seditionem mouet, non Euangelium. Ego faueo Euangelio ; sed isti Euangelio non adiungar, nisi videro alios Euangelistas aliumque populum quam adhuc video. Prouolant libelli famosi sine titulis, et istos mire probat Phallicus, et applaudunt

---

41. epistolas] Cf. Ep. 1496. 131–9.
44. ex Paulo] See Erasmus' note on 2 Cor. 3. 17–18 : added in 1519.
54. e sua Gallia] Cf. Ep. 1489. 35n.
56. alterum Gallice] Cf. Ep. 1496. 139.
57. Magistratus] Cf. Ep. 1508. For their inclination to favour Erasmus at this time see Ep. 1481. 28–30 ; and, for action against venturesome printers, Ep. 1523. 100n.
59. Lothoringus] See Ep. 1508. 3n.
62. famae] Cf. Ep. 1508. 21.
66. in Spongia] HE. 333, § 184 = LB. x. 1650 F–51 A.
67. scripserim] In Ep. 1445. 10–11 ; repeated in *Cat. Luc.* (1, pp. 29. 15, 31. 6–8) in 1524.
69. consilium] Ep. 1352.
72. scripsi] For this series of letters see Ep. 1496. 53–59nn.

caeteri quoque, quasi mendaciis et flagitiis defensandum sit Euangelium, quasique huc valeat Euangelium, vt huius praetextu peccemus impune. Post inuadent scrinia nostra et dicent, 'Sic Aegyptios spoliauerunt Israelitae'; et post facinus inuenient nouum dogma. Si Lutherus nosset Phallicum, non dubito quin in eum stricturus sit stylum. Et hi sunt qui nobis iactitant spiritum Euangelicum. Equidem quid Christus sibi velit nescio, caeterum vt commodissime interpreter, suspicor hoc esse consilium illius, vt sacerdotes, huius mundi commodis ebrios atque his altum indormientes, per talia portenta cogat expergisci. At tamen quicquid hactenus in me blaterauit Phallicus, non minus vane quam virulente, facile condonabitur hominis morbo, modo posthac sumat mores Euangelii praecone dignos.

Sed harum neniarum plus satis: alias plura quum vacabit. Egi cum hoc oenopola de tribus vasculis dimidiatis, vno veteris vini, duobus noui. Vinum quod emit Decanus mihi mirifice profuit; vnde ex quo coepi bibere, carui calculo. Is nunc dicitur abesse. Tu velim adiutes, vt mittatur elegans aptumque stomacho meo; non laboro de precio, si vinum sit quale volo. Vetus, vt absit ab acore, nouum maturum, non dulce, non acerbum, mediocri colore, colore leuiter rubido. Oenopola propemodum scit quale cupiam. Bene vale.

Basileae prid. Natalis Simonis et Iudae. An. M.D.XXIIII.

1511_{1555} FROM JACOPO SADOLETO.

Vatican MS. Arm. 45, vol. 42, f. 17 (a). Rome.
H. p. 754: N. p. 719: Lond. xx. 25. 6 November 1524.
M. p. 104: n. p. 1105: Lond. xxvii. 36: LB. 708.

[The manuscript is an autograph rough-draft by Sadoleto in the Vatican Archives. The letter was twice printed by Erasmus, in H and again, at the very end of his life, in M: in both cases with year-date and place-date added, and no doubt from the same original, the letter which he had actually received. The texts of H and M differ in eight readings, but only one (l. 23) is serious enough to constitute a blunder; so that it is not clear why he should have troubled to print the letter again. Such scrupulous care for the credit of a friend's Latinity was beyond the standards of an age which left the correction of proofs to hirelings. The repetition was perhaps therefore a mere oversight.

The texts of H and M are both reproduced in N. To distinguish them I have on this occasion adopted the siglum n for the later text, which represents M: in the sequence of sigla it follows N. It is noticeable that n produces three depravations of its own. In Lond. also the text is given twice, from N and n; and LB follows n, no doubt reprinting from Lond. But in order not to overload the critical notes I have dropped there all reference to these two editions which are not contemporary.

The year-date added in H and M is confirmed by that of Ep. 1555 for the month-date cf. l. 1n and Ep. 1509. 43 cr. n.

Jacopo Sadoleto (12 July 1477—18 Oct. 1547) of Modena was the son of a professor of Civil Law at Ferrara. After studying there under Leonicenus (Ep. 541. 55n) he perhaps accompanied a university friend to Germany; for he seems to have had some intimacy with John of Dalberg († 1503), bp. of Worms, to whom on 26 Oct. 1502, styling himself Papal chamberlain and writing from the Papal

---

97. Decanus] Nic. of Diesbach, dean of Basle (Ep. 1258. 28n), who introduced Erasmus to Burgundy wine; see Epp. 1342. 460, 1353. 256. Or perhaps Antony, dean of Montbéliard; for whom see Ep. 1610.

palace, he addressed a letter of consolation on the death of the Bp.'s mother (see K. Morneweg, *Joh. von Dalberg*, 1887, pp. 297–300). He enjoyed the patronage of Card. Oliv. Caraffa († 1511), and later of Card. Fed. Fregoso; receiving in 1503 a canonry in S. Lorenzo in Damaso, and earning a reputation for high character and elegant scholarship. On the discovery of the Laocoon in 1506 he composed a poem, which was much admired in his own day and was reprinted by Lessing. While a student at Ferrara he had formed the acquaintance of Bembo, like himself an accomplished Latinist; and in 1513 they were together appointed secretaries by Leo x on his accession. During this period he was a member of the Roman Academy (see Ep. 1479. 19n) and of the Oratory of Divine Love.

In 1517 Leo gave him the see of Carpentras near Avignon, but would not spare him from Rome. Adrian vi did not continue him as secretary; and thus in April 1523 he was free to go to his diocese. Clement vii on the day after his election, 19 Nov. 1523, summoned him to resume his old office; but in April 1527 set him once more free. Sadoleto thus escaped the Sack of Rome, but did not evade misfortune; for on the voyage from Civitavecchia his library was lost. Settling at Carpentras, he gave himself wholeheartedly to his duties, protecting his people from military aggression and providing for their religious and educational needs. Francis i sought to attach him to France; but his obligations were to Rome. From 1536 to 1538 he was engaged there with Contarini, Caraffa, Giberti and others on a conference for reform of the Church; receiving the cardinalate in Dec. 1536. Though able to return at intervals to his beloved Carpentras, he had to spend most of his remaining years in Rome; and there he died.

His duties as secretary left him small leisure for study; and thus he published little till his commentary on Ps. 51 in 1525. This was followed by another on Ps. 93 in 1530, a treatise *De liberis recte instituendis* 1533, and a commentary on the Epistle to the Romans 1535. Many of his letters, private as well as official, exist in ms. or in print. A few appeared in Lo. E., 1524; and after his death there were many collected editions. See a life by S. Ritter, Rome, 1912, printing an unpublished work, *De peccato originali*; and Sad. E. The educational treatise has been translated by E. T. Campagnac and K. Forbes, Oxford, 1916.

The correspondence which Erasmus had initiated at this time on behalf of Botzheim, was resumed in 1528; and the friendship was confirmed by an exchange of publications. In 1532 Erasmus dedicated to him an edition of Basil in the Greek.]

IACOBVS SADOLETVS, EPISCOPVS CARPENTORACTI, ERASMO ROT. S. D.

Legi tuas litteras libenter; scriptae enim simpliciter et candide sunt, plenae erga Deum pietatis, in hunc vere summum et optimum Pontificem obseruantiae: cuius admodum est propensa tuis commodis omnibus voluntas. Habeoque gratiam Bonifacio, mire probo et erudito iuueni, qui tibi occasionem dederit ad me scribendi, et mihi respondendi tibi. Quanquam enim intus mihi in animo inclusus residebat tui amor, debitus ille quidem prestantibus virtutibus tuis, non erupisset tamen etiamdum is in actum, si non

TIT. *M*: ERASMO *a*: IACOBVS SADOLETVS ERASMO ROTEROD. S. D. *H*.   2. in *a Mn*: et *HN*.

1. litteras] Probably of the same date as the letters to Rome (Epp. 1481–3) accompanying the *De libero arbitrio*. On 6 Nov., the date of Sadoleto's letter here, his secretary, J. F. Binus, wrote to Boniface Amerbach (Basle MS. Ki. Ar. 18^a. 57), saying that he took the opportunity of writing to him when Sadoleto was writing to Erasmus. On 5 Dec. (ibid. 59) he wrote again, to say that shortly after the dispatch of his letter of 6 Nov., a letter had arrived from Boniface for Sadoleto, dated 13 Sept. Erasmus' letter answered here was therefore probably of earlier date than 13 Sept.; cf. also l. 16n.

It may be noted that on the address-sheet of both his letters to Boniface Binus adds at the foot 'Reddantur Erasmo Roterodamo'.

4. Bonifacio] For his part in the matter see Ep. 1519 introd.

Bonifacius suis amicissimis officiis hanc salutationem litterariam inter nos conciliasset.

Pontificis in te vberior fuisset liberalitas, ni his difficillimis temporibus ipse quoque ad angustias redactus esset: tanta est rerum omnium perturbatio, et quotidianorum sumptuum impendiorumque effusio, vt sustineri egre possit. Sed erit locus aliquando et ornandi et augendi tui.

Librum tuum adhuc non legi; nam neque dum habui eius potestatem, et eram maximis occupationibus impeditus. Certus sum attamen similem eum esse reliquorum tuorum; quae mihi plurima et lecta et probata sunt. Tibique ego in eo magnopere gratulor, quod ingenio tuo prestanti et singulari ocium suppeditatum est, quo facile posses tuae doctrinae preclara monumenta in posteritatem propagare, ex quibus tuum nomen perpetuum futurum sit.

Quamobrem quod te solus iam Deus beare possit, vt tu ipse scribis, hic iam deficientem, agnosco pietatem tuam et summopere laudo: illud non accipio, te vt deficientem debeas appellare, cuius virtus memoria omnium saeculorum celebrabitur sempiterna. Qui fructus etsi posterior est longe celestibus premiis, tamen a te nequaquam est contemnendus. Ego, quod meum est, si quid obtineo auctoritatis et gratiae, quod quidem perquam pusillum est, tibi tamen totum ita polliceor et defero, vt, si erit agendum tua causa quippiam, nihil tibi meo studio et opera futurum sit paratius.

Vale. viii. idus nouemb, Anno M.D.XXIIII. ex Vrbe.

[1450]1512. To Rudbert of Mosham.

Opus Epistolarum p. 619. Basle.
N. p. 590: Lond. xviii. 37: LB. 709. 12 November 1524.

[Not dispatched till 8 Jan. 1525, with Ep. 1536: see Epp. 1536. 2n, 1560. 1n.]

ERASMVS ROTEROD. RVDBERTO A MOSHAM, DECANO PATAVIENSI IN BAVARIA, S. D.

Haeret animo vultus tuus humanitatis tuae index, memini frequentium colloquiorum et officiorum tuorum, non excidit venationis fragmentum abs te versum, mea quidem sententia feliciter: denique totus Rudbertus sic praesens est animo meo vt possim illum vel coloribus exprimere. Solum illud non memini

1511. 9. litterariam *a Mn*: literarum *HN*. 13. *a Mn*: impendiorum *HN*. 14. sustinere *n*. 19. ego *a Mn*: *om. HN*. 20. quod *a*: quo *n*. 23. Quamobrem *a Mn*: Quemadmodum *HN*. 28. nequaquam *a*: neutiquam *n*. est *post* meum *a Mn*: *om. HN*. 32. *a Mn*: Nouembris *HN*. Anno *add. HN*: *om. Mn*. M.D. XXIIII. ex vrbe *add. H* (M.D.XXXIIII n^3).

1511. 11. liberalitas] See Ep. 1438. 21n.

12. ad angustias] Clement's difficulties for money were reported to Charles by his ambassador in Rome, the Duke of Sessa, in a letter of 1 Nov. 1524 (Bergenroth ii. 692).

13. perturbatio] For the consternation in Rome when the news arrived, 28 Oct., of the reoccupation of Milan by the French (Ep. 1519. 93n) see Pastor ix. 265.

16. Librum] Probably the *De libero arbitrio*: see l. 1n.

22. nomen perpetuum] Cf. Ep. 423. 46–8.

quod ambierim salutare Card. Gurcensem. Non contemno proceres Ecclesiae ; sed sic est ingenium meum, nihil minus ambio quam tales salutationes, praesertim apud Germanos. Hic si quid ineptii, scias me plane gratificatum animo tuo. Eam salutationem si perdidi, nihil est quod me magnopere moueat. Quotidie salutor a sordidissimis, qui extorta etiam pecunia me rident, aut traducunt inter suos combibones. Et tamen nihil est quod ego sane querar de Card. : exhibuit plus humanitatis quam expectabam.

An Germani principes non soleant quenquam indonatum dimittere, viderint alii. Me certe non offendit ea nouitas, nisi quod salutato Federico duce Saxoniae, postridie Georgius Spalatinus in lecto decumbenti detulit materiam vestis damascenam, quum ego nihil minus somniarem. Quoque magis credas quod scribo, recordare me tres hebdomadas egisse Coloniae, nec eo tempore quenquam Germaniae principem a me salutatum. Omnibus, si queam, prodesse cupio, seruire nemini : quod si seruiendum esset, plus fastus experior in vna opera typographica Germaniae quam in decem episcopis Angliae aut Galliae. Ne ob id quidem sum pilo alienior a synceris Germaniae amicis, quod in multis et fidem et animum memorem desidero. Haec ideo refero, ne quid suspiceris me alieniorem factum vlla de causa.

Amicorum mentionem vides quam liberaliter fecerim in libris nostris, videlicet obsequens illorum affectui potius quam meo iudicio. Ex his vides quam pauci perstiterint in amicitia, quam multi versi in hostes. Et tamen horum culpa non tantum valet apud me, vt minus amem Bilibaldum caeterosque candidos amicos. Porro quod in litteris meis nulla tui mentio facta est, primum excepto nomine te totum animo tenebam, deinde se nulla dabat occasio. Et sunt qui nolunt in scriptis meis nominari : horum querimonias nonnunquam audio. Quod te ab aulae seruitio extricaris, hoc magis probo, quod id fecisti mature. Efficiam igitur posthac vt nec Laurino nec Bilibaldo inuideas, si tamen haec appellanda est inuidia. Laurinum a puero noui, a Bilibaldo multo plus accepi lucis quam dederim. Quod me adhortaris ad fortiter agendum, multo gratissimum est, etiam si id mea sponte faciebam. Tantum dolet quorundam insaniis pessum ire tum Euangelium tum bonas literas. R. D. E⟨rnesti⟩ mihi per te refrictam esse memoriam fuit vehementer gratum.

Si medicus Antoninus Cassouiensis has reddiderit, rogo vt iuuenem cognoscere velis. Cognitus placebit sat scio : discessit hinc meo magno dolore.

Bene vale, Datum Basileae prid. Idus Nouemb. M.D.XXIIII.

47. Nouembris *N*.

---

6. ambierim salutare] For this disclaimer cf. Ep. 1490. 16–21.
8. salutationes] Cf. Ep. 1342. 158n.
16. postridie] 6 Nov. 1520: cf. Ep. 1155 introd.
25. desidero] Cf. Ep. 1388. 22n.
38. a puero] They had met at Bologna in 1506, when Laurinus was 18 (Ep. 201. 2n); and possibly earlier at Louvain, during Erasmus' residence there in 1502–3.
44. Antoninus] See Ep. 1602.
46. dolore] For Erasmus' obligations to him see I, p. 46. 4–15 ; added in 1524. The nature of the 'leo astrologicus' there mentioned is explained in a letter from Antoninus to Boniface Amerbach, from Cracow, 16 Aug. 1537 (Basle MS. G. II. 14. 222): Bracteolam auream orbicularem, in qua

1513₁₅₃₁ From John Louis Vives.

Viuis Opera, 1555, ii. p. 969. London.
Vi. E., f. 81 v°.: Lond. Viv. 13: LB. 780. 13 November 1524.

[The year-date is abundantly confirmed by the contents. Nevertheless the corruption introduced in Lond.—probably a mere misprint—was accepted by LB.]

VIVES ERASMO.

Palaestritam te fecerunt isti, volueris, nolueris. Sed sic ἀνταγωνιστὴν vincis vt spectatores cognoscant te ei parcere quem potueris prosternere: et sic conueniebat, ne in se traherent victoriam illi, quorum plausus esset orbis gemitus. Regi est heri tuus liber redditus De libero arbitrio: ex quo inter sacra legit pagellas aliquot, et ostendit sibi perplacere. Ait se perlecturum. Indicauit mihi locum quo dicit se impense delectatum, quum deterres homines ab immodica perscrutatione adytorum diuinae illius maiestatis. Regina etiam mirifice de hoc ipso te opusculo, etiam loco, diligit, iussitque hic tibi salutem suis verbis adscribi: simul agi gratias quod vir tantus et de tanto argumento loquuturus ita te demiseris, et rem tractaris tanta modestia. Quid Rex cupiat te in Psalmos annotare, cognosces ex Montioio, cui Rex peculiariter scribendum mandauit; simul significauit mihi se expetere colloquium tecum. De quo non dubito quin egerit cum Moro, vt est apud eum multus et gratiosissimus: ex eius literis id intelliges. Quam feliciter agerent literae, si haec procella non incidisset! O illum tuum nouum colluctatorem imprudenter praeferuidum! dum vel ingenio vel argutiis vel nominis dulcedini indulget, dictu facile quantum obfuerit optimae caussae, pro qua primum prodierat, vt non sibi solum fidem abrogarit, sed paratam obiecerit inuidiam iis omnibus qui aliquid ausi sint mutire de dictis illis melioribus.

Gaudeo te recognouisse Epistolas Hieronymi; nam in illis erant quaedam μνημονικὰ ἁμαρτήματα: quale in tua epistola ad me Publium mimographum pro D. Laberio itidem mimographo. Sed haec quis, etsi agnoscat, non ignoscat? in ista eruditione et tot elegantissimis doctissimisque ingenii monumentis. Verum ego tua omnia sic vellem exacta, vt nullam reperiret ansam vel ipse Momus;

---

effigies est leonis, ex tua descripcione agnosco. Ipse est leo astrologicus quem D. Erasmo Basileae agens donaui. Cusus est is autem Patauii anno M.D.xxiiii ex praescripto Petri Aponensis ad curandos calculi genitaliumque dolores; cuius item a Marsilio de vita coelitus comparanda fit mencio: qui tibi, si requires, quo tempore et qua celi facie excudi debeant, explicabunt. Nomen Hebraice impressum Michaelisne sit an Gabrielis angeli non satis teneo. Alterius sane est, nisi memoria valde fallor'.

5. De libero arbitrio] See Epp. 1419–20, 1481, 1493.

7. locum] LB. ix. 1216 c.

9. loco] Cf. l. 7.

12. in Psalmos] Perhaps a continuation of the series he had now begun to carry forward: see Epp. 1304 introd., 1427, 1535.

13. Montioio] Ep. 1531. 12 shows that he did not write at once, if at all.

16. literis] Not extant.

18. colluctatorem] Erasmus did not understand whom Vives meant, and suggested Brunfels (Ep. 1531. 14–15). Perhaps Erasmus Alber; see Ep. 1466. 26n.

23. Hieronymi] See Ep. 1465.

24. epistola] Not extant, but clearly contemporary with Epp. 1486–94.

25. Publium] See Ep. 1481. 14n.

equidem cum te admoneo, sic ipse admoneri videor vel reprehendi potius, vt illi qui Catonem reprehenderunt.

Linacer reliquit homines, magno doctorum omnium moerore. Quibus omnibus bene cupiebat et fauebat ex animo; plusque apud eum valebat opinio ingenii et eruditionis quam suspicio simultatum: *συνιεῖς ὀπὶ πάντα*. Editur liber eius De emendata constructione, in quo meminit tui honorifice: vt sentias eum non amasse modo sed etiam reueritum te.

Franciscus Byrchmanus rogarat me vt libellos meos recognoscerem, quos cuperet apud Frobenium imprimi: nunc scriptum est mihi eum nescio quid caussificari, Frobenio non vacare. Miseret me tui cui toties fuerit cum eiusmodi homine negocium: *καθ' οὗ, οἶμαι, γέγραφας* mendacium in Colloquiis. Quaerendus mihi erit alius, ne toties cogar huic homini succensere ab eo falsus. Si Frobenius vult recipere mea imprimenda, libens ad eum mittam, modo ne admisceat se Franciscus negocio: sin secus, inuenies alium. Etiam miror tam raros nunc prodire veterum libros excusos in Germania. Ista vel pro Luthero vel in Lutherum excusserunt de pectoribus studiosorum omnem aliarum literarum curam, tanta est spectandae pugnae istius dulcedo. Vale, mi domine.

Londini, XIII Nouembris, 1524.

1514_{1557} TO CASPAR URSINUS.

Munich MS. Lat. 965, p. 347.

Basle.
14 November 1524.

[For the MS., which is in the Staatsbibliothek at Munich, see Ep. 850 introd. This is the only piece written by Hand A. In the margin Dernschwam has noted: 'Erasmus ad Vrsinum Slesium, preceptorem Maximiliani ⟨II⟩, cui in curia non successit pro voto vt dignus erat. Amissus Wienne suspitione proprie submersionis. Fuit autem Grece et Latine doctus'.

The year-date is confirmed by the mention of the *De libero arbitrio*.

32. plusque *LB*: plusquam *a*. 34. *συνιεῖς ὀπὶ scripsi, sc.* verbo: *συνίεις ὅπτη a* (*ὅπτη Lond.*). 41. *γέγραφας scripsi*: *ἔγραφας a*. 49. 1524 *a*: M.D.XXV *Lond.*

---

31. Linacer] † 20 Oct. 1524.

34. simultatum] For Erasmus' experience of these see Epp. 227. 4–12, 237. 54–9, 350. 11–18; and cf. Ep. 388. 164n.

liber] *De emendata structura Latini sermonis*, London, R. Pynson, Dec. 1524; see Ep. 227. 6n. It has no preface.

35. meminit tui] This was an exchange of compliments; cf. Ep. 350. 15n. The honour consists in the company with whom Erasmus is placed, 'Plato Atheniensis, Vergilius Mantuanus, Erasmus Roterodamus, Budaeus Parisiensis': whose names are given (f. 54 v°.) as examples of the habitual use of place-designations. Throughout the book the references to contemporary scholars are few: Grocinus 'in omni literarum genere . . . curiosus' (f. 11); Budaeus (ff. 38 v°., 54, xxxvii); More and the *Vtopia* (f°. liii); and Vives himself is described rather strikingly as 'alterum lumen literarum exoriens' (f. 38). For Erasmus' practice in the matter cf. Ep. 1512. 27–35.

37. Byrchmanus] Cf. Ep. 1388. 24n.

libellos] The *Opuscula* (Ep. 927 introd.), *Declamationes* (Ep. 1082 introd.), *Somnium* (Ep. 1108. 202n), and the *Veritas fucata* (Ep. 1277 introd.). Cf. Ep. 1613. Froben had printed the *Somnium* in March 1521.

41. Colloquiis] In *Pseudochei et Philetymi*, added in Froben's edition of Aug. 1523; cf. Epp. 1531. 43n, 1560.

Since leaving Erasmus in the spring of 1522, Ursinus had composed a poem describing the return journey he had then made from Basle to Vienna; and this he had just printed with the title *Epistola ad D. Erasmum Rhoterodamum*, among some other verses printed at the end of his *Oratio Dominica*, Vienna, J. Singren, ⟨c. May⟩ 1524, f°. A⁶ (see Ep. 1393 introd.).]

E. RO. C. VELIO S.

S. Ex Landaui nostri litteris cognoui te Viennae magno salario bonas profiteri litteras: quod vt tibi faustum foelixque sit precor. Habes theatrum elegans et quod nobis praedicare solebas. Per hos nouos Euangelistas bonae litterae ferme frigent vbique: quibus oportet summa vi suppetias ferre. Tu quidem pro tua virili, ego vero pro mea senili non sum defuturus. Audio nec istic res esse tranquillas. Ego hic obsessus teneor, misere cupiens aliquo demigrare. Ab Italia arcebat seuus pestilentiae rumor; nam Venetiae destinaram hibernare. A Gallia secludit bellorum rabies; quum huc iampridem magnis vocer precibus. A Brabantia multa sunt quae deterreant hominem quietis auidum: et huc tamen video remigrandum. Si legisti Diatriben meam, intelligis, opinor, Erasmum ex musico factum retiarium: sic fata sunt mea. Tu fac nos certiores quid istic rerum geras.

Accipe nunc quod rideas. Michael Bentinus, quondam delitium tuum, reuisit suam patriam. Illic obambulans per omnes paedagogos instillauit pueris noui Euangelii dogmata: Pontificem esse antichristum, constitutiones eius esse hereticas, etc. Nam nosti. Sed foeliciter fugit, alioqui comprehendendus. Is huc reuersus pleno spiritu duxit vxorem. Nunc expectat vt aliquo vocetur in oppidulum Gallicum, predicaturus Euangelium suum. Agit apud Valentinum et incommodat Frobenio quantum potest. Bene vale, mi Veli.

Basileae. postridiae Idus nouembris. Anno. 1524.

1. Landaui *correxi, secundum Ep.* 1557. 1: Landini *MS.* 5. vi *correxi*: in *MS.* 14. cerciores *MS.* 18. antechr̄m *MS.*

1. Landaui] Ziegler; see Ep. 1260. The letter is not extant.

Viennae] See Ep. 548. 4n.

3. praedicare solebas] During his visit to Basle in Nov.—Dec. 1521; see Epp. 1243. 1–2, 1252. 2n.

7 demigrare] For earlier proposals by Erasmus to leave Basle see Epp. 1315 introd., 1353. 254n.

8. pestilentiae] See Epp. 1478. 11n, 1557.

12. remigrandum] In order to secure his Imperial pension; cf. Ep. 1470. 19.

Diatriben] The *De libero arbitrio*; see Epp. 1419, 1481.

15. Bentinus] See Ep. 1433. 2n.

22. Valentinum] Val Curio (Schaffner) of Hagenau, one of the leading printers at Basle. Nothing seems to be known of him before his appearance there in 1519; when he supervised Cratander's edition of Craston's Greek Dictionary (Ep. 1460 introd.), and matriculated at the University. In 1519 he became a citizen, and in 1521 started printing. A quarrel that he had with Cratander, who had reprinted one of his later editions of Craston, moved the Basle Council to give their citizen-printers copyright for their books for three years. Curio's last book is dated March 1532. His widow married again with John Valderus, and later with Leon. Hospinianus, both printers at Basle. See C. C. Bernoulli in *Basler Büchermarken*, 1895, p. xxvi.

incommodat Frobenio] Cf. Ep. 1437. 223n.

[1505]1515. To Ferdinand.

Copenhagen MS. G. K. S. 95 Fol., f. 243 (*a*).　　Basle.
H. p. 752: N. p. 717: Lond. xx. 23: LB. 710.　　20 November 1524.

[The manuscript is an autograph rough-draft (*a*), which Erasmus has corrected with a finer pen. The two stages of the text may be distinguished as a^1 and a^2. The latter may denote revision before the letter was finally copied fair for dispatch; or elaboration with a view to printing. But it is noticeable that before the letter was printed in H, further changes were made in the text.
The manuscript year-date is sufficiently confirmed by that of Ep. 1505.]

FERDINANDO CAROLI CESARIS GERMANO.

S. P. Illustrissime Princeps, tam propensum sublimitatis erga me tuae fauorem, quem et ipsa re comperi, etiam si denuo litteris amantissime scriptis non fuisses testificatus, tamen vt obliuiscerer non erat passura multorum hominum predicatio, tum autem et eruditorum virorum epistolae, ex quibus quotidie disco quam candide tua sublimitas faueat studiis nostris. Nunquam me poenitebit mearum lucubrationum, posteaquam tantus princeps eas dignatur oculis atque auribus suis: quam felicitatem vtinam promereantur!

Lutheranorum conuicia facile negligo, sed vtrinque lapidari durum est. Est Louanii preter caeteros Nicolaus Ecmondanus Carmelita, homo, quod nemo nescit, stolidus ac furiosus; is in prelectionibus, in conuiuiis, in concionibus, non desinit deblaterare in me quicquid illi collibuit. Ridetur a doctis, sed non omnes e vulgo nouerunt hominis morbum. Adrianus pontifex diplomate misso imposuerat illi silentium. Eo mortuo rursus insanit. Si queris odii causam, ille peius odit linguas ac bonas litteras quam decem Luteros: et Collegium trilingue, quod nunc floret Louanii magno totius ditionis Cesareae tum commodo tum ornamento, mihi velut autori imputat. Hinc ille lacrymae. Cesar procul abest. Si tua celsitudo tribus verbis admoneat illustriss. D. Margaretam vt suo nomine iubeat illum rabulam silere, faciet mihi rem magnopere gratam, nec minus vtilem publicae tranquillitati. Quanquam ille, cum visum est, nullius autoritate permouetur. Ridetur, nescit pudescere. Monetur, contemnit. Obiurgatur, fit ferocior. Tale ingenium solis fustibus corrigi poterat.

Quemadmodum in magnis tempestatibus difficillimum est moderari clauum ac vela, ita his vndique turbulentissimis temporibus arduum est tenere moderationem quam tua sublimitas mihi tribuit. Certe adnixus sum vt in hoc negocio puram conscientiam prestem Iesu Christo. Quem quotidie precibus meis sollicito vt tibi dotes istas egregias semper in maius ac melius augeat, simulque donet serenitatem tuis virtutibus dignam: vt sub duobus fratribus, quibus

TIT. *add.* a^2.　1. S. P. *a*: ERASMVS S. *H* (S.D.*N*).　5. ex quibus . . . 6. nostris *add.* a^2.　7. postquam *H*.　10. *aN*: Egmondanus Camelita *H*.　21. faceret *H*.　22. nec . . . tranquillitati *add. H*.　23. Quanquam . . . 25. poterat *add.* a^2 (Obiurgatur, fit ferocior *add. H*. poterit *H*).　31. ac melius *add.* a^2.

2. ipsa re comperi] In acknowledgement of the Paraphr. on St. John (Ep. 1333); cf. *Cat. Luc.* (1, p. 44. 16–19).

14. Adrianus] Cf. Ep. 1359. 2n.

19. procul abest] Cf. Epp. 948. 195–6, 969. 16.

multis iam seculis nihil orbis habuit sublimius, floreant et Christiana religio et recta studia et publica tranquillitas, que mihi magno rerum discrimine nutare videntur. Vetus adagium est, malum consilium pessimum esse ei qui dedit ; verum in tantis rerum motibus vix tutum arbitror etiam bonum consilium dare. Luteranum negocium latissime peruagatum est, et indies se propagat latius. Proinde metuo ne vulgaribus remediis, hoc est palinodiis, carceribus et fasciculis, non simus admodum profecturi.

Hac de re submonueram inuictiss⟨imum⟩ Cesarem, fratrem tue illustriss. celsitudinis, per Glapionem. Submonueram et Adrianum pont⟨ificem⟩. Submonui Clementem, et huius legatum Campegium. Si quedam mutarentur que nullo religionis dispendio, nulla publici status conuulsione, mutari possunt, idque fieret ex autoritate pont⟨ificum⟩, episcoporum et principum, mundus, opinor, inciperet auscultare, et spes esset paulatim redituram concordiam. Nunc vtraque pars mordicus tuetur sua. Et vereor ne in vtraque parte sint qui suum commodum prius habeant negocio Christi. Equidem non sum is qui in re longe periculosissima summis monarchis consilium dare possim : certe quod possum, Deum assidue deprecor vt Ecclesie mundique principibus impartiat spiritum suum, simulque populorum corda conuertat ad ea que sunt vere pietatis et Christiane pacis.

Quod ad nos attinet, quam diu quicquam spiritus calebit in hoc corpusculo, non desinam pro viribus seruire publicis commodis, si non magno successu, certe magna cum animi synceritate. Det Deus, qui solet et potest hominum mala vertere in bonum, vt ex hoc violento amaroque pharmaco, quod per Luterum concussit orbem, veluti corpus vndiquaque corruptum, nascatur aliquid bonae sanitatis in moribus Christianorum. Idem tuam illustriss. amplitudinem seruet incolumem.

Basileae. 12. Cal. Decembr. An. 1524.

1516_{1527} FROM FRANCIS MOLINIUS.

Leipzig MS. Lyons.
EE. 31. 21 November 1524.

[An original letter, autograph throughout, but with the address-sheet missing. The ms. year-date is confirmed by the reference in Ep. 1527. 5 to a letter of the same purport as Ep. 1484.]

AD te mittunt multi elaboratas epistolas excogitatis vocabulis, suauissime Erasme. Tuus Eleemon paucis admodum literulis suam voluntatem exprimit. Scit tuus haeres Hilarius quo animo

1515. 33. *H* : orbit *a*. floreant *a* : efflorescant *H*. 38. propagat se *H*. 42. Illustriss. celsitudinis tuae *H*. 45. a^2 : fieres a^1. 46. opinor *add. H*. 59. per Luterum *add.* a^2. 60. velut *H*. *H* : noscatur *a*. 63. Decembris *N*.

1515. 35. malum consilium] Cf. Ep. 1006. 20n.
41. Cesarem] Cf. Ep. 1526. 146n.
42. per Glapionem] See Ep. 1275
43. Adrianum] See Ep. 1352.
Clementem] See Ep. 1418.
44. Campegium] See Epp. 1410, 1415, 1422.
1516. 2. Eleemon] Molinius himself, as Grand Almoner to Francis I.
3. haeres] An allusion to the welcome given in France (cf. Epp. 1413. 3–12,

concupiuerim Erasmum amplexari; at fortuna nusquam siuit exequi quae apud me constitueram. Iam in mediis montium niuibus quaero hirundinem, breuissime, si Deus voluerit, Basileam remigraturus. Caetera Hilarius certa fide referet, eritque vice epistolae, quam ad te bene longam eram scripturus. At at, Erasme, si in niuibus sepeliar, sincaerum amicum te amisisse cogitabis. Vale, lumen nostri saeculi, iterum et saepius vale.

Ex Lugduno prima luce facto prandio Die 21 Nouemb. 1524.

F. Molinius, amicus Erasmi.

1517. To James Wimpfeling.

Opus Epistolarum p. 623. — Basle.
N. p. 594: Lond. xviii. 44: LB. 711. — 25 November 1524.

[Contemporary with Ep. 1518 because of Erasmus' improved health. Wimpfeling was now in a state of bitter and angry depression, as he contemplated the poison which was working to destroy all that he held dear in the 'Ecclesia vetus'. In a letter to Sixtus Herman, curate of St. Thomas' at Strasburg, dated from Schlettstadt 2 Nov. 1524, and lamenting the situation, he mentions that he had written to many friends—among them Ber and Christopher of Utenheim at Basle, Botzheim at Constance—, 'Sed nemo mihi respondit; contempnunt me propter senectam, que olim venerabatur'. One of these letters may very well have been shown to Erasmus, and have prompted him to write the letter here.

Wimpfeling's letter to S. Herman is printed by C. Varrentrapp in ZKG. xvi, 1896, pp. 287–9; and is reproduced in facsimile by J. Ficker and O. Winckelmann, *Handschriftenproben*, ii, 1905, no. 48.]

ERASMVS ROTEROD. IACOBO VVIMPHELINGO S. D.

Si meus Vuimphelingius recte valet, est quod vehementer gaudeam. Nos mediocri valetudine sumus, et aliquanto prosperiore quam solemus. Vides me ex musico retiarium esse factum. Sic erat in fatis meis. Tu, vir optime, ne macera te huius seculi tumultibus; fruere conscientia benefactorum tuorum. Scito Erasmum ex animo tuum esse: cui si nihil scribes, non referet, modo ames vel redames potius; quod non dubito quin facias. Saluta Sapidum, quicum suadeo vt veterem retineas amicitiam: in qua si quid peccatum est, humanitatis tuae fuerit hoc huius seculi fatis imputare. Bene vale, mi charissime frater.

Basileae Natali Catarinae Anno M.D.XXIIII

1517. TIT. VVIMPHELINGIO *Lond.* 1. *H LB*: Vuimphelingus *N*[2]: Vvinphelingius *Lond.*

1527. 3–4) to H. Bertulf, as forerunner to Erasmus; and in particular to the present he had received from the King for bringing the Paraphrase on St. Mark (Ep. 1400), when Erasmus himself had accepted nothing (1, p. 44. 19–23).

1516. 6. quaero hirundinem] i.e. I have come South, with allusion also to Ep. 1484. 12. Erasmus' rejoinder in Ep. 1527. 21–2 takes the swallow as the type of inconstant friendship: see one of the opening *Adagia*, 'Hirundinem sub eodem tecto ne habeas', quoting Auct. ad Her. 4. 48. 61.

1517. 8. Sapidum] See Ep. 323 introd. He had by now entered upon the course of open sympathy with Reform which led to his resignation of the schoolmastership at Schlettstadt in Aug. 1525: see BRE. 239–41. As far back as Jan. 1520 his freedom of speech had annoyed Wimpfeling (see Ep. 1067. 3n); who in his letter to Sixtus Herman quoted in the introduction writes of him as 'Io. Sathanas, nolebam dicere Sapidus'.

1518_{1525} To Paul Volz.

Opus Epistolarum p. 622. Basle.
N. p. 593: Lond. xviii. 43: LB. 712. 25 November 1524.

[Delivered at Hugshofen on 9 Dec. The year-date is confirmed by Erasmus' recent publications mentioned at the end.]

ERASMVS ROT. PAVLO ABBATI VOLZIO S. D.

Habeo gratiam quod mihi mortuo bene precaris; relaturus etiam, si quando tu mori voles. Rumores istiusmodi plane rideo. Caeterum ex animo dolet tantum esse maliciae inter Christianos. Ego quantum in me est, seruio commodis omnium, laedo neminem, idque facio meo victu, quod aiunt, imo magno etiam dispendio. Et tamen praeter alias contumelias toties efferor. Tibi Gallus sacrificulus nunciauit se pede calcasse tumulum meum. Et apud Heidelbergam Anglus quidam sparserat se interfuisse funeri meo; addidit me conditum in eodem sepulchro in quo iacet Lachnerus, Frobenii socer. Et antea in Flandria iactatum erat me quodam horribili mortis genere periisse. Alii sparserant in Brabantia meos libros vna cum imagine Romae publicitus exustos fuisse. Haec qui fingunt, non ignorant fucum ilico prodendum esse; sed interim fruuntur exultatione malorum ac dolore bonorum. Hac mente quid esse potest sceleratius? Si Satanas ipse viueret inter nos, quid facere posset se dignius? Et haec faciunt Christiani, haec sacerdotes, haec monachi, haec Dominici Franciscique nepotes. Fit autem contra praesidio Dei, vt nunquam melius habeam quam quum isti me rumoribus affligunt pessime.

Quum ante annos tres agerem Andrelaci, alibi decideram ab equo et fregeram ceruicem; alibi perieram febri, alibi correptus apoplexia subito reliqueram vitam. Atqui intra annos quatuor nunquam prosperiore valetudine fueram vsus quam id temporis. A discessu sparsum erat Romae libros meos publice condemnatos, autore Adriano sexto. Caeterum eodem tempore missum est ab Adriano diploma honorificum; sequutum est honorificentius; accessit tertium quod illis rabulis indiceret silentium, me nihil ambiente. Quum maxime iactarent officium dedicati Arnobii fuisse ingratum Adriano, superuenit epistola declarans fuisse multo gratissimum. Atque haec diplomata prius perlata sunt

1. mortuo] This rumour had been announced in a sermon at Ueberlingen about the end of Oct. (Bl. E. 85). H. Urbanus (see Ep. 1425. 20n) also reported it to Spalatinus from Erfurt, 20 Nov., as having come through Frankfort to Eobanus (MRE². ii, p. 300).

9. Lachnerus] See Ep. 419. 18n.

12. exustos] See Epp. 1433. 7n, 1494. 34.

20. Andrelaci] In the summer of 1521.

decideram] For these rumours cf. Ep. 1342. 23–6.

24. condemnatos] See Ep. 1324 introd.

26. diploma] Ep. 1324, which was Erasmus' first communication from Adrian as Pope.

honorificentius] It might appear that Erasmus intended a distinction between this and the *epistola* mentioned below (l. 29) in connexion with Adrian's reception of Arnobius; but Ep. 1353. 223–4 shows that the reference here is to Ep. 1338.

27. tertium] See Ep. 1359. 2n.

28. Arnobii] See Epp. 1304, 1310.

29. epistola] Ep. 1338.

in Brabantiam, vbi saeuiebat rumor, quam ad me. Rursus eodem tempore quo sparsum erat sub Clemente libros et imaginem Erasmi Romae exustam, superuenit diploma non sine promissis ac munere honorario. Postremo his aliquot mensibus quibus me sepelierunt, ea fuit valetudo vt tribus annis non fuerit firmior; et arbitror repertam viam qua posthac leuius crucier calculo. Et tamen aliquando futurum est vt isti verum diuinarint.

Ego nec mortem opto vitae taedio, nec horreo, fretus Dei misericordia. Interim vrgebimus propositum de omnibus bene merendi, laedendi neminem, quantum sane licebit in hoc seculo longe turbulentissimo. Nulli factioni me nec addixi nec addicturus sum. Illud tamen ago agamque sedulo, vt hanc tempestatem aliqua serenitas excipiat. Nec interim me mouet iocus tuus quo me 'scholarum ἀμφίβιον' appellas in ὀπισθογραφίᾳ. Sim ἀμφίβιος factionibus, modo ne sim ἀμφίβιος Christo. Vnde vero iste nouus titulus exabbas? Memini quid olim mihi dixeris de deponenda tituli sarcina. Atqui si vis omnem molestiam fugere, demigrandum e vita. Quanto Erasmus te prudentior, qui sarcinas istiusmodi toties oblatas perpetuo fortiter contempsit! Nunc etiam exconsiliarius Caesaris, quandoquidem ex pensione praeter honorifica verba nihil dum ad me redit, ex quo reliqui Brabantiam. Et tamen, gratia superis, nihil defit.

Arbitror iam vidisse te libellum De libero arb., De modo orandi Deum, De misericordia Dei, et ideo non mitto. Seruet pietatem tuam Dominus Iesus. Basileae, Natali S. Catarinae, Anno M.D.XXIIII.

1519. From John Botzheim.

Breslau MS. Rehd. 254. 29. Constance.
EE². 29. 26 November 1524.

[An original letter, autograph throughout. None of the three letters which it answers are extant. The manuscript year-date is confirmed by the contents. Erasmus' reply may be dated c. 10 Dec.: see Ep. 1530. 2n.

The origin of Botzheim's citation to Rome, with which the second paragraph deals, is revealed in a letter from him to Boniface Amerbach, 28 Dec. 1524 (Basle MS. G. II. 15. 311; printed by K. Walchner, *Joh. von Botzheim*, 1836, pp. 114–16). The affair appears to have been discreditable to the Bishop of Constance; who is there said to be covering up an adulterous intrigue by having Botzheim traduced as a Lutheran. The summons called on Botzheim to appear at Rome on 26 Nov. No charge was named; but as John Zwick (l. 21n), already notorious as an admirer of Luther, was cited at the same time, the nature of it was presumed. Botzheim visited his friends at Basle, probably about the beginning of September, and enlisted their aid (Basle MSS. C. VI^a. 73. 358 v°., 400 v°.). On 13 Sept. (ibid. 326, 327 v°.; cf. a letter from Sadoleto's secretary, J. F. Binus, 5 Dec., Ki. Ar. 18^a. 59), Boniface, and perhaps with him Erasmus (cf. Ep. 1555), wrote to Sadoleto inviting his support. The summoner's name is given by Boniface as 'R. D. Mercurius de Vipera, iudex rotae subdelegatus', who was acting on information supplied by 'Io. de

---

33. diploma] Ep. 1438.
35. firmior] Cf. Ep. 1517. 2–3.
44. scholarum] Volz himself was unable to explain this expression which he had used in the address of his letter.
ἀμφίβιον] Erasmus uses this epithet about Vives when the latter was living part of the year in England and part in Bruges: see Lond. xix. 22, LB. 871, of 29 May 1527.
46. olim] See Ep. 1075.
48. sarcinas] Cf. Ep. 1481. 38n.
53. De libero arb.] See Epp. 1419–20, 1481.
De modo orandi] See Ep. 1502.
54. De misericordia] See Ep. 1474.

Miliis, clericus Cremonensis ac literarum apostolicarum sollicitator' (perhaps cf. Sch. E. 495, 497 = Brewer ii. 1346, 1357). Sadoleto's prompt intervention secured relief: Botzheim was not required to go to Rome, but the case was referred to the Bishop of Constance. Apart from the Bishop's well-known severity towards Lutheranism (cf. Ep. 1454. 14–18), such a solution under the circumstances seemed obviously inadequate; and so Botzheim renewed his request to Erasmus (Ep. 1530. 4–8) and Boniface (in the letter of 28 Dec.). But in Jan. the Papal Brief addressed to the Bishop arrived at Constance (Ep. 1540. 1 seq.); and when, a month later, Erasmus and Boniface wrote again to Sadoleto (Ep. 1555 and Basle MS. C. VI^{a}. 73. 180 v°., 1 March: Boniface also to Binus, ibid. 180), their letters express satisfaction with the result: so that a settlement had perhaps been reached in the interval.

The influence which the Bishop of Constance was able to exert at the Curia may be illustrated from a letter of Giberti to him from Rome, 15 Dec. 1524, of which the autograph rough-draft exists in Giberti's ms. letter-book (Vatican Archives, Particolare 154, f. 40: see Epp. 1443^{a}, 1509). Replying to a letter of the Bishop dated Constance, 15 Oct., after protestations of pleasure at having been addressed, Giberti proceeds: 'Itaque quoad mea tenuitas progredi poterit, semper, vt debeo, enitar ne in ornando suo atque adeo nostro D. Nicolao Stainheusler iuxta sanctissimi D.N. promissum, aut in excludendo Iohanne Botzhemo, qui se ipse per impietatem exclusit, ac demum quauis in re quam modo praestare potero et illi placere videro, mea vnquam opera desyderetur'.]

S. p., praeceptor chariss. Recepi equum sanum et sine vitio cum epistola tua per nuntium Const⟨antiensem⟩; deinde aliam per Hiero. Frobenium, sed tarde, nempe xii die a data; insuper et tertia reddita est per quendam Ludouicum, procuratorem consistorii nostri. Scripseras in prima vbinam inueniendus esset Houius Romae, sed frustra; nam transmissae erant epistolae tuae pariter ac meae Romam per quendam mercatorem Augustensem, non sine magno sumptu. Partitus sum omnes epistolas in duos fasciculos. Domino Verulano et Datario iunxi suas, Houio item suas: cui suprascriptionem feci sub nomine tuo, hoc est 'Ioanni Houio, familiari D. Erasmi Rot., per manus domini Ludouici Volterrani'; nam is est ille medicus apud quem aegit hactenus, id quod ex epistola Houii ad me iam dudum scripta didici. Metuo tamen incuria obmissum esse in suprascriptione 'medici', sed solum scriptum esse 'per manus d. Ludouici Volterrani'. Spero tamen, si illic sit, certo recepisse.

Expecto quid me velint Romanenses proceres, num sit episcopatus aliquis pinguis quem nemo nec ambiat illic nec oblatum recepturus sit, anne quid aliud me velint. Postridiae diuae Catherinae terminus est diei statutae in citatione mea. Spero ad natalem Domini fore vt sciam vtvt negotium cesserit. D. Zuick nihil egit, expectaturus

1. equum] Sold to Botzheim (cf. ll. 75–6 and Ep. 1530. 10–11), perhaps in consequence of the recent gift from Warham; as Erasmus was now giving up riding. See Epp. 1470. 21, 1488. 44–54.

4. Ludouicum] Not known to me.

6. Houius] See Ep. 1424. 7n.

8. epistolas] Not extant; probably dated about the middle of November.

9. Verulano] See Ep. 1282 introd.

Datario] Giberti; see Epp. 1509 introd., 1530. 5n.

11. Volterrani] Not known to me.

21. D. Zuick] John (c. 1496—23 Oct. 1542), son of Conrad Zwick of Constance. While still a boy he was destined by the Abbot of Reichenau to be parish-priest of Riedlingen on the Danube; but his studies were first directed towards the law. He matriculated at Freiburg 3 Aug. 1509, and was a pupil of Zasius. In 1518 he matriculated at Bologna; but in June 1519 was studying at Cracow under Rud. Agricola the younger (VE. 152). On 12 Nov. 1520 he was I.V.D. at Siena; and on his return visited Alciati at

euentum rei. Certum est tamen has insidias a porcis quibusdam intentatas. Episcopus noster excusauit se iureiurando, inscio eo quicquid sit, factum esse; nec possum intelligere, additis etiam exploratoribus, nisi paucissimis placere huiusmodi fraudes. Ego non subterfugio iudicem Constantiae quantumuis etiam inimicissimum, vbi palam est conditio vitae meae. Verum Romae agere ignotus apud ignotos et per ignotos, et illic vbi etiam ex quauis minima suspitiuncula rei Lutheranae non posset esse flagrantius odium, non videtur expedire. Sed audita petitione aduersarii consultabimus maturius. Etiam Antilutherani apud nos improbant factum, demptis paucis. Scripsi Fabro seriem rei, qui hactenus nihil respondit. Tu commendabis me amicis quos putaris profuturos negotio. Non grauaberis magna inuidia; nam libere poteris polliceri me pariturum coram quouis iudice Constantiensi. In primis autem Romae non cessabis apud tuos, si quando opus fuerit commendatione. Si putaris apud D. Cardi. Campegium profuturum vt adeam illum suffultus tua commendatione, idque res postulare videbitur, ibo. Sed priusquam ex Vrbe recepero instructionem quid illic actum sit aut quid agendum sit, nihil existimo factu opus esse. Venerunt iam pridem littere a Verulano Constantiam de hospitio conducendo; nam reuersurum se breui eo scribebat, nec aliud interea renunciatum est. Sed de his nunc plus satis.

Scribis preterea in secunda epistola libellum quendam Eccii contra te excudi Augustae; id quod ego nunquam a quoquam intellexi, tametsi nihil non audeat gloriosissimus omnium ille theologus scilicet. Hoc scio, Tygurinos et illorum complices contemptissimos quosdam libellos Germanicos in Eccium scripsisse, per hunc, vt audio, irretitos et prouocatos.

Id quod ais scribere Melanctonem de responsione Lutheri ad

31. anteLutherani *MS.*: *corr. Enthoven.*

Avignon, where he made friendship with Boniface Amerbach (ZE. 227; cf. Bl. E. 34). He next matriculated at Basle, 1 July 1521, and was still there in March 1522 (BRE. 218 = Zw. E^2. 199; see also ZE. 32–4, where Zasius describes him as 'surgens sol'); but by Nov. he had taken over charge at Riedlingen, and was already in trouble with the Bp. of Constance (Zw. E^2. 251). As a friend of the Blaurers and Vanner, Zwingli and Vadianus, he was quickly drawn towards Reform (cf. ZE. 42); and was now involved in the action taken against Botzheim. In 1525, being obliged to leave Riedlingen, he settled at Constance, and as preacher and hymnwriter played a considerable part in the religious changes; but, unlike some of the other Reformers, he nevertheless retained goodwill towards Erasmus (VE. 828). He died at Bischofszell, s. of Constance, whither he had gone to take charge of a parish bereft of its priest by the plague.

See Knod 4390; Bl. E. 8n; EE; VE, with a large number of letters from him, 1534–42; Zw. E^2. 251n; and ADB.

32. Fabro] In view of his importance as counsellor to Ferdinand: see Ep. 1382. 33n.

37. Campegium] After his success at Ratisbon in July (see Ep. 1480. 39n) he had gone on to Vienna (Brewer iv. 696, 721, 885–6).

41. Verulano] Since the summer of 1524 he had been in Rome (cf. l. 9); but he returned to Constance in Feb. 1525. See Wirz's Life, pp. 64–5.

44. Eccii] This report appears to have been quite without foundation.

47. Tygurinos] In Aug. Eck had offered to dispute with Zwingli; who in a printed reply, *Iohannis Eggen missiue vnd embieten*, 31 Aug. 1524, accepted the challenge and invited him to Zurich for the purpose. Seb. Hofmeister also intervened with a virulent attack on Eck. See Zw. E^2. 344n.

50. Melanctonem] See Ep. 1500. 46–48.

Διατριβήν, idem ad nos scribitur in haec fere verba: 'Lutherus respondet Erasmo De libero arbitrio, sed ea modestia qua merentur virtutes Erasmicae'. Nunc postrema epistola tua intelligo respondisse Lutherum; vtinam apte et theologice plus quam multis aliis! hoc est absque conuitiis et scommatis, quae in re tanti nunquam probabo. Carlostadius scribit insueta huic saeculo: vtinam tam prudenter quam diligenter! Haberem hic quae tibi dicerem coram. Oecolampadius si destitit a coepto, fecit quod vellem, immo quod nunquam cepisset vellem.

Ferdinandum dicunt rediisse Oenispontum. Spiegellius, mecum a teneris annis educatus et amicissimus meus, si aliquid posset in re mea, sperarem illum non defuturum, maxime si diligens commendatio tua sit accessura. Idem de Fabro spero, qui vult sibi blandiri, vult rogari, vult videri et posse et velle. Multa poteris per amicos, si velis, mea causa; nec hoc cupio fieri nisi ea moderatione, ne videaris fouere causam temerariam et pessimam, qui nulli vnquam temeritati nec faui nec adfui. Agatur mecum in loco et tempore oportuno, idque Christiana iustitia, non fucatis dolis. Nihil erit quod subterfugiam. Quis sit ille theologus qui in concione dixerit te coactum scripsisse, non satis intellexi, nisi Oecolampadium putaris. De Zuinglio nihil intellexi quod in te scribat, cum frequentes habeamus hic epistolas e Thurego. Tragoediam citationis meae a porco et natam et instructam satis suspicor, tametsi et aliae suspitiones quaedam accedant.

Synceriss. preceptor, non est quod putes me dissimulare de equo recepto: quem nunquam nisi ex empto volui, nec aliter volo. Si vnquam contigisset quisquam cui vel epistolam vel pecuniam putassem commendandam, non intermisissem. Quidam ciuis Const⟨antiensis⟩, mihi non admodum cognitus, fuit Basileae, me inscio; preterea Ludouicus procurator, per quem misisti postre-

---

51. scribitur] Perhaps by Hummelberg's unnamed correspondent cited in BRE. 256. The wording agrees closely with the first two extracts given there; and letters received by Hummelberg at Ravensburg might very well reach Botzheim.

53–4. respondisse Lutherum] A misunderstanding, perhaps arising out of Ep. 1500. 46–7; cf. Ep. 1576. A similar rumour reached Augsburg in Oct. (see a letter of Urban Regius, quoted in LE². 839. 39n). But Luther found the task of replying very irksome (LE². 839. 37–41, 843, 870, 873, 887, 902; cf. ME. 328, 343 and BRE. 256), and did not take it up seriously till Sept. 1525 (LE². 982, 983, 985, 993; cf. Ep. 1624). His *De seruo arbitrio* (Ep. 1667 introd.) only appeared at the very end of the year (LE². 1012; cf. JE. 96).

56. Carlostadius] See Ep. 1523. 97n.

58. a coepto] Perhaps the abandonment of infant baptism, towards which Oecolampadius was now being drawn: 'sed nondum subscribo' he writes on 21 Nov. (Zw. E². 352). Cf. also Herminjard 139.

60. Ferdinandum] He was at Amstetten n 2 ., but his return to Innsbruck was desired. By 6 Dec. he was there. See Brewer iv. 824–6, 912.

Spiegellius] See Ep. 323. 12n; and, for his present position of influence, Ep. 1505. 7n. His first schooling was at Schlettstadt, Botzheim's at Strasburg; but they were students together under Wimpfeling at Heidelberg University.

70. Oecolampadium] From Epp. 1523. 104–10, 1526. 231 it seems likely that Botzheim's conjecture was correct.

71. Zuinglio] Erasmus evidently was apprehensive of an attack; but I can find no trace of anything of the kind as yet. Since their correspondence of 1523 (see Ep. 1384 introd.) a chilly silence had settled down between them. Cf. Ep. 1496. 120–4.

80. Ludouicus] See l. 4.

mam epistolam, illic erat, quod primum recepta epistola tua resciui. Non dubita te recepturum omnia, quam primum contigerit idoneus nuntius. ⟨Nec⟩ libellus S. Nicolai nec dialogus excusi sunt, idque ea causa: ego pollicitus eram musicos sonos. Interea impressor susceperat alia quedam imprimenda, ita vt nihil periculi sit inde metuendum. Remittam exemplaria tua, si non hoc, tamen proximo idoneo nuntio simulac pecuniam. Benedictus bibliopola aiebat se propediem iturum, quem expectabam. Si tamen interea contigisset alter, curassem perferri. Nihil dubitabis in me, non inuenies me fallacem erga te, quoad vixero: quem ita veneror vt mereris, nempe sanctissime.

De rebus prophanis tibi omnia mea sunt cognitissima. Aiunt Gallum magna vi oppugnasse Papiam post ingressum Mediolani, illicque trucidasse quicquid inuenerit: horrendum dictu. Dux Wirtembergensium dicitur esse Tyguri, nonnihil attentans. Rumor est illum rediturum in patriam suam auulsam. Necessitas inuenit modos, quemadmodum furor arma ministrat. Sepe tamen fallunt consilia et instituta, etiam quae certissima videntur fore. De libellis Gallicis in te scriptis nihil possum expiscari, etiam quauis industria. Ego qui nihil possum, nihil presto; tu qui multa potes, etiam plurima praestas, quae omnia tibi palam accepta fero. Bene vale, suauiss. preceptor, et corpusculum tuum diligenter cura, quod preter continuos morbos mole laborum obruitur.

Ex Const⟨antia⟩, postridie Catherine virginis 1·5·2·4.

Tuissimus Biuilaqua.

Syncerioris theologiae bonarumque litterarum omnium strenuo vindici, D. Erasmo Roterodamo, praeceptori suo pariter ac patrono colendiss. Basileae.

83. Nec *addidi in fine versus.*

---

83. libellus S. Nicolai] See Ep. 1165. 38n. It appears that copies of this and of the *Dialogus bilinguium ac trilinguium* (see Ep. 1061. 505n) had been lent by Erasmus to Botzheim, who had at once proposed to reprint them, perhaps in consequence of the death of their author (cf. Ep. 1500. 62n); but that Erasmus had promptly taken steps to arrest the publication.

84. impressor] The facilities for printing at Constance appear to have been few. Panzer gives only two books printed before 1536; one of 1505 and one of 1519.

87. Benedictus] Vaugris; see Ep. 1395 introd.

93. Mediolani] The French entered Milan on 24 Oct. 1524 (Sanuto xxxvii. 103, 106); but the report of the fall of Pavia was false. Francis was still besieging it when he was defeated and taken prisoner, 24 Feb. 1525.

94. Dux Wirtembergensium] Ulrich (see Epp. 923. 23n, 986 1n, 1030. 65n); who since Jan. 1523 had been residing in his county of Montbéliard (see Ep. 1522. 65n). In 1524 he began to court the Swiss cantons, became a citizen of Basle, and attended Oecolampadius' sermons (Zw. E^{2}. 347, 352, 356, 362). Now leaving Basle 17 Nov., he was at Zurich 23—30 Nov. or 1 Dec., and on 26 Nov. had an audience from the Council. His present attempt upon Wurtemberg failed, and he did not regain his lost dominions until after the victory of Laufen, 13 May 1534. See his life by L. F. Heyd, ii, 1841, pp. 143–9.

97. furor] Verg. *Aen.* 1. 150.

99. libellis Gallicis] Cf. Ep. 1496. 139n.

105. Biuilaqua] The variant for Abstemius which Botzheim sometimes uses see 1 introd.

[1499] 1520. From Duke George of Saxony.

Dresden MS. Loc. 10299, f. 87. Dresden.
Horawitz i. 8. 29 November 1524.

[A rough-draft by a secretary, in the volume at Dresden from which comes Ep. 1448. Not the letter actually sent to Erasmus, for it is neither signed nor folded nor addressed. It was delayed in delivery, and did not reach Erasmus till February or March 1525: see Ep. 1561.]

GEORGIVS DEI GRATIA DVX SAXONIAE, LANDTGRAVIVS THVRYNGIAE ET MARCHIO MYSNE.

Salvtem et fauorem, doctissime Erasme. Dominica a natali S. Simonis et Iudae aduenere tuae litere, quibus respondes epistolae nostrae et exemplo prioris ad te iampridem misse quidem sed necdum accepte; et quod Lutherani tuas ad nos interceperint literas, nihil miror. Quid enim non moliuntur quod proposito ipsorum quoquo modo subseruiat? Sed tamen si sciremus furti illius auctorem, saltem ostenderemus nos moleste ferre. Ceterum quod asseris te vltro et ante annos plures quinque a factione Lutherana non solum seiunxisse, id quod nostris optauimus literis, sed semper diligentissime abstinuisse, et vt nunquam non fuisse, ita futurum alienissimum, non est vt in persuadendo nobis labores; facile enim credimus. Nec eo animo seiunctionem optauimus, vt te factionis illius et tumultuum quos excitauit, aut reum aut participem argueremus; sed vt ad id quod abhinc biennium tot rationibus vndequaque perquisitis adeo detrectasti, te denuo adhortarer, incitarem et quouis modo impellerem, videlicet ad vindicandam Dei Ecclesiam a tot prodigiosis et abominandis dogmatibus.

Quanquam etenim non semel testatus sis tibi Lutheri effrontem immodestiam, cauillos et scommata, ac Lutheranorum seditiosissimos tumultus maxime omnium displicere, ipsosque satis grauibus rationibus reprehenderis confutarisque, attamen ante emissam illam collationem De libero arbitrio, nihil fuit ad nos allatum in quo aperte potuissemus cognoscere quod ab ipsius decretis discrepantia et ex equo pugnantia docueris. Quinimmo non tantum vulgo persuasum fuit te vt in plurimum re ipsa eidem assentiri, nihilque aliud quam impium illum et tumultuosum tractandi modum damnare, sed et Lutherani ipsi in hoc gloriati sunt, et constanter asseruere te ab ipsorum parte stare; idque non semel tibi a tuis Zoilis obiectum et a te depulsum est. At nunc, posteaquam intellexere quod aperte contradixeris et seriam pugnam exhibueris, omni spe deiecti sunt et animis cecidere. Vtinam ergo statim a principio prodentibus se heresibus istam assumpsisses prouintiam! nec enim adeo factio illa increbuisset. Verum quia silentii tui grauem auctorem profers et manifestas polliceris rationes, nihil neglectum arbitrabimur, si adhuc in adseruandis et asserendis votis, et aliis que quasi per manus a maioribus accepimus,

---

1. Dominica] 30 Oct. 1524.
2. litere] Ep. 1499.
epistolae nostrae] Ep. 1448.
3. prioris] Ep. 1340.
14. abhinc biennium] In Ep. 1313.
24. equo] *sc.* aequo.
30. intellexere] *sc.* Lutherani.
36. votis] Cf. Ep. 1503. 11n.

strenuus propugnator et acerrimus defensor Ecclesiae sanctisque Patribus adsis. Nec dubitamus quin, vt Hilarius rumpendo diutinum silentium Arrianam heresim supressit, ita tu poteris vincere Lutheranam, et pestifera illius paradoxa extirpare profligareque.

Quid autem in causa fuerit quod ad epistolae nostrae calcem nihil responderis et ne spem quidem feceris surrogandi alicuius Mosellano, nobis non satis constat, nisi inopinate abitioni ipsius nunctii imputari velis. Rogamus ergo vt quamprimum nos de hoc facias certiores. Ac bene valeas.

Ex Dresdenn Pridie Andreae A Christo nato. M.D.XXIIII.

1521. From Simon Pistorius.

Hamburg MS., Folio IV. 11. Dresden.
1 December 1524.

[An original letter, autograph throughout: in the Uffenbach-Wolf collection belonging to the Stadtbibliothek at Hamburg. At the foot of the page, where the signature comes, the manuscript is slightly damaged. The letter is evidently contemporary with Ep. 1520; it appears to have been first printed in the *Unschuldige Nachrichten*, 1715, p. 17—a rare publication which I have not seen. For Pistorius, who since 1523 had been Duke George's chancellor, see Ep. 1125. 27n.]

.ST.

S. D. Hieronimus Emserus ostendit mihi tuam ad se scriptam epistolam; in qua quod Dux Georgius xxi Maii ad te misit stomachosiores literas, ipsi imputas, nempe ratus eum fuisse a secretis, monesque vt Principem melius instruat et de negotio et de tuo animo, quo ciuiliores ab eo habeas literas. Ceterum cum Emserus hac in re omni prorsus culpa careat, nec aliquam expostulationem commeruerit, metuendum mihi est ne isthec in me cudetur faba, et mihi dicam scribas, qui magis sum a secretis quam Emserus, cui cum principalibus epistolis nihil penitus est negotii. Verum cum omnino illibenter velim ab Erasmo malam inire gratiam et apud ipsum in eam venire suspitionem, vt id quod et animum et existimationem ipsius grauare potuerit, promouerim potius quam impedierim, putaui offitii mei esse rem ipsam, vt est, ad te perscribere, omnemque tibi expostulandi occasionem preripere. Certo ergo certius est quod istius et aliarum omnium que ad te Principis nomine delate sunt epistolarum, argumenta et materiam ipse Princeps proprio, vt dicimus, Marte adinuenerit et excogitauerit, atque ex eo iuditio quod in hoc negotio habet, propria etiam manu prescripsit: quam vtinam tibi commode possem ostendere! nec quicquam preter phrasim (quam quoque meam non esse proculdubio agnoscis, sed cuius sit scies) est vel additum vel ademp-

1520. 37. strennus *MS.*

1520. 43. Mosellano] Cf. Ep. 1448. 65n.
1521. TIT. .ST.] Saluo Titulo: a form of apology for the omission of an honorific heading. It is still in use in Holland, and is found in Dutch dictionaries. Pistorius employs it again in EE. 83.
1. Emserus] See Ep. 553 introd.
2. epistolam] Not extant: contemporary with Ep. 1499.
3. literas] Ep. 1448.

tum. Quare nihil est quod vllum hominem aliqua suspitione grauare velis.

Et sunt quidem multa alia quibus hoc plenius et certius tibi persuadere possem. Sed calamo fidendum non est, posteaquam litere, vt tu scribis, intercipiuntur. Et inter iurisconsultos necdum satis conuenit, si accideret, cui furti competeret actio. Interim sic velim tibi persuadeas, me omnia ea que te velle queque ad te pertinere arbitrabor, studiosiss⟨ime⟩ diligenterque curaturum et prouisurum; et si vsquam quisquam est qui de Erasmo vndequaque optime sentit, eum ego me profiteor. B. V.

Dresden Kaln. Decembris A°. xxiiii°.

⟨Sim⟩on Pistorius etc.

Eruditiss. et integerr. theologo Erasmo Roterodamo, amico obseruando.

1522. To Henry Stromer.

Opus Epistolarum p. 633. — Basle.
N. p. 603: Lond. xix. 4: LB. 715. — 10 December 1524.

[The year-date is confirmed by the mention of the *De libero arbitrio*, which clearly had recently appeared: see Epp. 1419–20, 1481. Evidently, too, contemporary with Ep. 1523. For Melanchthon's opinion of this letter see ME. 318, quoted in Ep. 1523 introd.]

ERASMVS ROTERODAMVS HENRICO STROMERO AVRBACHIO MEDICO S. D.

Risi salsissimam epistolam tuam, quanquam interim risum ridens sardonium. Refricuit mihi iocus tuus Mori mei dictum quoddam non illepidum. Nam aeditis libris De Copia, 'Emisit' inquit, 'Erasmus vtranque Copiam; quid itaque sibi reliquum fecit praeter summam inopiam?' Ita profecto nunc habere desii liberum arbitrium, postea quam emisi in vulgus. Optabam esse spectator huius fabulae, non quod Ecclesiae negocio pro mea virili pigeret adesse, sed quod viderem esse rixam de paradoxis nescio quibus: tum autem diuinabam futurum vt si me admiscerem actioni fabulae, nihil aliud quam rem exasperarem, meo pariter et causae malo. Postremo, considerans vitam Christianorum vndique corruptissimam, etiamsi pessime sensissem de Luthero, tamen propemodum iudicabam illum ἀναγκαῖον κακὸν εἶναι, quod qui tolleret, tolleret id quod hoc statu temporum esset optimum. Verum illud erat in fatis meis, vt hoc aetatis ex musico fierem retiarius.

Deplorat Laberius mimographus quod annos natus sexaginta Caesaris autoritate protractus esset in scenam, vt qui domo egressus erat eques Romanus, rediret histrio. Ego idem ferme aetatis ex cultore Musarum fio gladiator. Veianius qui semper versatus fuerat in harena, excusatione senectutis meruit missionem, et armis

Herculis ad postem fixis latet abditus agro:

1522. 3. De Copia] See Ep. 260; and for the jest cf. Epp. 237. 2, 732. 3–4n.
8. paradoxis] Cf. Ep. 1504. 22, 25–6.
13. ἀναγκαῖον κακὸν] See *Adag.* 426, and cf. Ep. 1455. 12–16.
17. Laberius] See Ep. 1481. 14n.
20. Veianius] Cf. Hor. *Ep.* 1. 1. 4, 5; and Ep. 952. 22.

ego semper in campis Musarum versatus, in hanc cruentam pugnam protrudor. Non aliter licuit. Clamitabant sophistae, 'Conuenit inter Erasmum et Lutherum ; neuter alterum impetit'. Principum expectationem diutius fallere non erat tutum. Odiose prouocabant quidam Lutheri amici, sed ipsi etiam Luthero infelicissimi, vt si me continuissem, visus fuissem istorum minis territus siluisse. Quin et epistola Lutheri, quam per Ioachimum ad me miserat, iam habebatur Argentorati ; nec dubium quin breui proditura. In ea pollicetur se non stricturum in me calamum, sed hac lege, si abstineam a dogmatis ipsius ex professo labefactandis, quemadmodum hactenus feceram. Hic nondum satis liquet vtrum mihi futurum fuerit turpius, metu an ex pacto quietem agere. Itaque iacta est alea, sed sic vt ne verbum quidem praeter animi sententiam scripserim.

Quod ais me male audire apud sophistas, nihil noui nuncias ; nec vllam vnquam cum istis pacem vel spero vel ambio. Caeterum quo Lutherus in me sit animo, quum res agatur fidei, plane leuiter aestimo. Quam autem non magnifice de me sentiat, multis epistolis ad amicos scriptis declarat, in quibus facit me caecum, miserabilem, ignarum Christi, alienum ab intellectu rei Christianae, rudem spiritus, adhuc affixum litterae. Sed mirum non est si sic de me iudicat, qui neminem veterum non magnifice contemnit prae se. Vtinam quod habere se profitetur, vertat ad Ecclesiae tranquillitatem ! Ego quod semper egi, non desino persequi, vt cum bonis litteris floreat syncera pietas ; nec hic vlla mihi praetermittitur occasio, si liceat proficere. Sed Lutherana pars indies magis ac magis exacerbat animos principum. Diuersa pars tantum vulgaribus vtitur remediis, carceribus, palinodiis, confiscationibus et fasciculis : quibus non video quid profecturi simus in hoc malo, quod tam late peruagatum est et indies se profert longius. Nisi scirem Deum moderari res humanas, ac frequenter fabulam a nobis pessime coeptam in optimam ducere catastrophen, non diuinarem alium exitum huius rei quam cruentissimum. Carolstadius hic fuit, sed vix Oecolampadio salutato. Edidit sex libellos ; duo qui excuderunt, nudius tertius coniecti sunt in carcerem iussu magistratus, ob id potissimum quod, vt audio, doceat in Eucharistia non esse verum corpus Domini. Hoc nemo fert. Indignantur laici sibi eripi Deum suum, quasi nusquam sit Deus nisi sub illo signo. Docti commouentur verbis Scripturae sacrae et Ecclesiae decretis. Haec res excitabit nobis magnam tragoediam, quum tragoediarum plusquam satis sit.

Perlongum fuerit si hic recenseam quid hic agatur. Scis Tigurinos

55. *N* : Ocolampadio *H*.

---

24. Principum expectationem] See Epp. 1419 introd., 1488. 27n.
28. epistola Lutheri] Ep. 1443.
Ioachimum] Camerarius : see p. 555.
29. Argentorati] Cf. Ep. 1496. 25 ; also Ep. 1489. 55n.
39. multis epistolis] e.g. LE^{2}. 455, 525, 535, 674, 710.
40. miserabilem] Cf. LE^{2}. 710. 53.
41. ignarum Christi] LE^{2}. 710. 47–8.
alienum] LE^{2}. 710. 34–5.
42. spiritus] Cf. Ep. 1384. 53n, 55n.
48. vulgaribus] Cf. Ep. 1515. 39–40.
54. Carolstadius] Cf. Ep. 1523. 97–9.
55. vix . . . salutato] Cf. Ep. 1523. 97n.
63. Tigurinos] See Ep. 1496. 80n.

omnes diuos eiecisse e templis. Vualshoetenses etiam e vitreis fenestris priuatarum aedium. Phallicus in Monte Bellicardi regnat pro sua libidine. Sed nae ego ineptus, qui haec ad te! qui prius, opinor, haec audis quam hic fiant. Bellus vero iocus istorum qui iactant me detractare martyrium, quasi mihi multum huius vitae supersit, aut quasi calculus non tale malum sit vt quamuis mortem faciat optabilem: an martyrium detractat, qui syncere quod sentit profitetur? Affirmas te mecum sentire de libero arbitrio. Non statim Euangelium est quicquid isti docent, et non raro docendi modus aut docentis mores excitant tumultus. Ego quum nihil ambiam in hac vita, sic moderabor mea vt prosim omnibus, quod quidem licebit, et principibus et pontificibus et pharisaeis, et sophistis quamlibet in me iniquis, et rabulis Euangelicis. Fortasse gratia quae negatur vitae, reddetur memoriae: apud Christum certe nihil officii perire potest.

Quum haec scriberem, epistola tua ad manum non erat; proinde non miraberis si minus ad omnia respondi. Bene vale, vir optime. Basileae 4. Idus Decemb. Anno. M.D. XXIIII.

Priusquam has obsignarem, forte venit ad manum epistola tua. Festiuum est quod narras de medico; nec multum aberrauit a scopo tua diuinatio. Et tamen est hic ecclesiastes, qui in singulis concionibus aliquid disserit contra libellum meum apud promiscuam multitudinem. Quam vir sit fortis Lutherus, nescio. Hic nobis hoc nouum Euangelium gignit nouum hominum genus, praefractos, impudentes, fucatos, maledicos, mendaces, sycophantas, inter se discordes, nulli commodos, omnibus incommodos, seditiosos, furiosos, rabulas; qui mihi adeo displicent vt, si quam nossem ciuitatem ab hoc genere liberam, eo demigrarem. De libero arbitrio nihil scripsi praeter animi sententiam; in multis aliis a Luthero dissentiebam, sed verebar impugnare, ne fructus huius tumultus mea periret opera. Et isti stolidi iactitant me sentire cum Luthero, caeterum metu dissimulare. Egregius vero futurus sim martyr, si in gratiam talium nebulonum mentiar in caput meum. Sunt apud nostrates plurimi

64. Vualshutenses *N*. 83. *N*: aberrarit *H*.

64. Vualshoetenses] The followers of Balth. Hubmaier (see Ep. 1540n), who till 1525 was pastor of Waldshut on the Rhine above Basle.

65. Phallicus] Cf. Ep. 1510. 8n.

Monte Bellicardi] From xi^c. to 1397 Montbéliard had been an independent county; but it was now connected with the domains of the Dukes of Wurtemberg: cf. Ep. 1519. 94n.

83. de medico] Evidently some physician at Basle of whom Erasmus had not much opinion: cf. Epp. 1564, 1735.

84. ecclesiastes] Oecolampadius: see Epp. 1523. 104–10, 1526. 231.

87. nouum Euangelium] Erasmus' powers of self-deception in controversy (cf. Epp. 936. 16–18, 950. 11–12n) may be illustrated from this passage; which of course offended the Reformers. When attacked some years later by the Strasburg party, he reports his words here as follows, probably without being conscious of the change he had made: 'In epistola ad Aurbachium Stromerum scripsi, nobis ex hoc Euangelio nouo gigni genus hominum quod mihi minime placeret. Hic homo dialecticus putat graue crimen admissum quod non dixerim ex occasione Euangelii gigni, quum ipsorum Euangelium sine dubio sit Euangelium Christi. . . . Deum immortalem, quanta calumniandi scabies hunc tenet, qui e syllabis venatur quod arrodat!' (*Resp. ad fratres Germ. infer.*, Freiburg, Jo. Faber Emmeus, *s.a.*, ⟨c. 1 Aug. 1530⟩: LB. x.1619 DE).

qui fauent Luthero; quod si praescissem huiusmodi rabulas prodituros, statim initio professus fuissem me factionis huius hostem.

Vtriusque iuuenis, a Duba et ab Haubitz, indoles mihi vehementer placuit; nec defuturus sum officio meo, sicubi queam illis esse commodo. Rursum vale.

[1500]1523. To Philip Melanchthon.

Munich MS. Lat. 10358. 2 (*a*). Basle.
H. p. 630: N. p. 601: Lond. xix. 3: LB. 714. 10 December 1524.

[The first source is a contemporary copy (a^1), among Camerarius' papers in the Staatsbibliothek at Munich: corrected by Melanchthon (a^2), who in sending it on for Camerarius to see, added at the end, 'Quaeso vt caueas, mi Ioachime, ne emanet aliquo: scis omnia Κωρυκαίων (cf. Ep. 1236. 114n: Κορκυραίων *MS.*) esse plena καὶ συκοφαντῶν.' In his accompanying letter, 22 Jan. 1525 (ME. 318), Melanchthon wrote: 'Erasmi literas ad me acerbissime scriptas tibi . . . legendas mitto. At scripsit acerbiores ad Vrbacchium ⟨Ep. 1522⟩'. The copyist was very likely Franc. Burcardus of Weimar (see Ep. 1444. 2n); who was being maintained by Melanchthon about this time (ME. 304). In the Zurich Zentralbibliothek is a ms. copy of ll. 1–25 by Simler (12. 6) 'ex epistolis ad Camerarium msc. in Bibl. Cl. de Maitre, past. Küssnac.', which follows *a* closely, except for reading *dedicatum* in l. 22, and was therefore perhaps made from it. Dr. A. Reinhart of Winterthur, who possesses some of the papers of J. H. Meister (1700–81, pastor of Küssnacht 1757), kindly informs me that this letter is not among them.
The manuscript is clearly nearer to the original than the printed texts; and it elucidates some of the enigmas introduced in H.]

ERASMVS ROT. PHILIPPO MELANCHTHONI S. D.

Si hic adesses, mi Philippe, ac praesens spectares fabulam, tum magis dicas me non sine causa queri de moribus quorundam qui tumultuantur Euangelii titulo. Nam quod in me sic promeritum, dictis, libellis ac picturis debacchantur, aequissimo ferrem animo, si quod meae famae detrahitur, accederet Euangelico profectui: nunc horum temeritas officit optimis studiis, et perdit causam Euangelii. Nec dubito quin huiusmodi portentis indignetur Lutherus. Caeterum hi Lutheri auctoritatem fortiter negligunt, quocies videtur commodum. Id fit nescio quomodo in vtraque parte. Nemo grauius laesit causam Pontificis quam qui fortissime digladiantur pro Pontifice; nulli magis offecerunt Luthero quam qui vehe-

1523. TIT. ROT. *add. H.* 9. Id *a*: Et *H.* 10. digladiabantur *H.*

1522. 99. a Duba] 'Henricus Bircko de Duba, dn̄s in Hersmentz, dioc. Pragen.' matriculated at Wittenberg 24 March 1520: when matriculating at Leipzig in the summer of 1521 he gave his name as 'dn̄s Henricus Byrck a Dauba in Rumburg baro'. Both places named in this latter form are in N. Bohemia, Rumburg being on the frontier, E. of Dresden. At Wittenberg Melanchthon dedicated to him a translation of Lucian's *De calumnia, s.a.* (ME. 56); and Mosellanus at Leipzig some translations from Aphthonius, April 1523.

ab Haubitz] The Leipzig matriculation registers mention four persons of this local name—Haubitz is a village SE. of Leipzig, near Grimma—who entered the University in 1520–2. One of them, Valentine Albert, had matriculated at Frankfort on the Oder in 1517, and was at Bologna 1525–8 (Knod 1347). The present youth returned to Saxony in Feb. or March (Ep. 1561). An Asmus v. Haubitz was one of the Visitors of Meissen in May 1529 (JE. 137). See also Ep. 1501. 125n.

1523. 3. Euangelii titulo] Cf. Ep. 1510. 67–8.

4. picturis] Cf. Epp. 1459. 24, 1477. 3n, 1481. 27.

7. indignetur] Cf. Ep. 1432. 56n.

menter videri volunt Lutherani. Scio quantus sit artifex Christus, qui nouit humanos tumultus in suum suorumque bonum vertere. Eoque lubens abstinuissem ab hac tragoedia, si licuisset. Equidem vt tumultus auctor esse nolo, ita, quantum inuitabit proficiendi spes, non defuturus sum Euangelico negocio. Quid Luthero suus dictet spiritus, ipse viderit.

Te non sum vehementer ad palinodiam adhortatus, vel ob id quod scirem me hoc operae lusurum. Non sum iudex alienae conscienciae, nec dominus alienae fidei. Certe optabam tuum ingenium, vt est natum bonis literis, ita iisdem perpetuo fuisse dicatum. Non defuissent actores isti tragoediae, quae quo casura sit incertum est. Absit vt Euangelicae doctrinae succenseam, sed in doctrina Lutheri multa me offendunt: illud inprimis quod quicquid suscipit defendendum, ibi impendio vehemens est, nec vnquam facit finem, donec perferatur ad hyperbolen. Eam admonitus adeo non mitigat, vt omnia reddat ὑπερβολικώτερα. Nam arrogantiam fortassis aliquis interpretabitur bonae conscienciae fiduciam, et amarulentiam nostris meritis imputabit: ac plane ne dolose dicam, sic vndique corrupti mores Christianorum flagitabant immitem aliquem castigatorem. At ego libertatem ita malebam temperatam vt pontifices etiam et monarchas ad huius negotii consorcium pelliceremus. Hic semper fuit scopus meus, nec alio specto nunc quoque; Lutherus quo spectet nescio.

Admonui per literas Hedionem, sermone Oecolampadium et Pelicanum, idque non semel, vt ex communi consilio doctrinae suae rationem redderent Card. Campegio; quo profecto nullus legatus poterat optari aequior aut humanior. Surdis cecini fabulam. Ne Clementem quidem opinor tam auersum ab Euangelii synceritate restituenda reperturi simus quam existimant quidam. Nihil horum istis persuaderi potuit. Tantum hoc agunt, vt res quoquo pacto serpat; et egregium Euangelii profectum interpretantur, si pauci monachi sint exonerati cuculla—inter quos vtinam non sint multi quibus expedisset intra cancellos detineri!—, si sacerdotibus aliquot prospectum sit de vxore, si e duobus templis exactae sint imagines. Ego sic cupiebam restitui sacerdotum religionem, vt nihil decederet auctoritati; sic consuli bonis ingeniis, que monachorum ceremoniis insepeliuntur, vt non aperiretur fenestra malis ad licencius peccandum; denique quae longo iam vsu inueterauerunt, sic paulatim corrigi, vt non omnia tumultu miscerentur, vtque libertas Euangelica possit esse gentium omnium communis.

18. adhortatus ad palinodiam *H*. 25. suscepit *H*. ibi *add. H*. 27. a^2 : mitigauit a^1. a^2 : ὑπερβολικότερα a^1. 29. dolose dicam *a* : dicam dolo *H*. 32. et *a* : ac *H*. 36. Pellicanum *N*. 38. optari poterat *H*. 39. Ne *a* : Nec *Lond.* *H* : Euangilii *a*. 40. simus *a* : sumus *H*. 44. cancellos *H* : cucullos a^1 : cucullas a^2. 49. inueterauerant *H*. 51. omnium gentium *H*.

---

17. dictet spiritus] Cf. Epp. 1384. 54–5, 1397. 9–10, 1496. 147, 1510. 66–7.

18. palinodiam] Cf. Ep. 1500. 37–41.

26. admonitus] Cf. Ep. 980. 47–52.

35. Hedionem] Not in Ep. 1459; which is the only extant letter of Erasmus to him at this time.

Oecolampadium] For personal intercourse between them see LE[2]. 793, 795; but a change was now coming over their relations (see Ep. 1496. 74n).

36. Pelicanum] See Ep. 1452. 19n; and, for recent contact between them, Herminjard 128. Cf. also Ep. 1538.

Lutherus tantum ea colligit e rebus quae mala sunt, et ita pugnat tollere quod offendit, vt non satis caueat aliud malum grauius. Vtcunque deus aliquis vertat statum mundi, nunquam defutura sunt de quibus queraris. Haec mitigari possunt, tolli penitus non possunt. Quantumuis amnium influit in mare, quantumuis decidit aquae pluuiae, semper tamen ad natiuum saporem redit; vt ne dicam interim nonnunquam remedia ipsis morbis esse atrociora. Quid hoc dissidio pestilentius? Quot locis quam atroces tumultus exorti sunt! et expectamus his atrociores. An tanti videtur habere templum absque imaginibus, aut aliquid immutasse de ritibus missae?

Iam vt largiamur esse vera quae docet Lutherus, vt sunt vbique mali plurimi quibus ad omne facinus nihil deest praeter occasionem, quid inutilius ad Christianam pietatem quam haec audire vulgus indoctum, haec instillari auribus adolescentium? Pontificem esse antichristum, episcopos et sacerdotes esse laruas, constituciones hominum esse haereticas, confessionem esse pestiferam; opera, merita, conatus esse voces haereticas; nullum esse liberum arbitrium, sed omnia necessitate geri, nihil referre qualia sint hominis opera. Haec a nonnullis nuda circumferuntur, et ab improbis in pessimam partem rapiuntur. Haec scio negabis imputanda Luthero, quae quorundam stulticia committuntur, quos tu merito portenta vocas et bipedum nequissimos. Verum haec portenta fouent, quos Lutherus vt Euangelicae doctrinae proceres amplectitur. Genuit olim Euangelium nouum genus hominum mundo. Nunc quales gignat hoc Euangelium non libet referre. Fieri potest vt isthic sint aliusmodi: certe quos hic noui, tales fere sunt vt malim cum papistis habere commercium quam cum illis, si quis contractus mihi pangendus esset. Postremo, quos olim noui optimos, quosque dicas virtuti natos, video factos deteriores. Qualis qualis rerum status est, periculosissima res est mouere camarinam huius mundi.

Plato cum rempublicam philosophicam somniaret, vidit multitudinem absque mendatiis non posse gubernari. Absit a Christianis mendatium; attamen non expedit omnem veritatem quouis modo prodere vulgo. Vtinam Lutherus tam possit pontifices ac principes ad Euangelicae pietatis studium conuertere, quam fortiter in illorum vicia debacchatur! Quo animo sit in me, non ita valde laboro; praesertim in hoc negocio, in quo non est phas multum valere affectus priuatos. Multa de me scripsit amicis suis, non satis referentia animum in me quem tu praedicas. Quae omnia me ne tantillum quidem commouerunt, quemadmodum nec tuum de me Iudicium effecit vt minus amarem ingenium tuum. Quamuis

52. ea *om. H.* 66. adolescentum *H.* 70. nihil . . . 71. opera *add. H.* 72. Haec *a*: Hic *H.* 74. et bipedum nequissimos *add. H.* haec a^2: hic a^1. 76. hominum genus *H.* 78. fere *add. H.* 81. dicas *a*: dixissem *H.* 87. a^2: prodire a^1. posset *H.* 88. studium *add.* a^2.

74. vocas] Ep. 1500. 35. The insertion made in H at this point shows that Erasmus then realized the vagueness of this quotation.

79. papistis] Cf. Ep. 1459. 94n.

86. veritatem] Cf. Ep. 1119. 40n.

91. scripsit] Cf. Epp. 1384. 52–7, 1397. 9–10.

94. Iudicium] Cf. Epp. 1348. 35n, 1496. 26n.

atroces eciam contumelias feram, modo floreat Euangelium Christi.

Carolstadius hic fuit, sed clam: edidit sex libellos Germanice scriptos, in quibus docet in Eucharistia nihil esse praeter signum corporis et sanguinis Dominici. Ea res graues tumultus excitauit Bernae. Hic duo typographi qui excuderunt, prid. conceptae Virginis coniecti sunt in carcerem. Suspicor enim hunc vnum esse eorum quos tu vocas doctores sanguinarios. De Buschio multos hic mecum fefellit suspicio. Alberus ille censor Erasmi isthic agit ludi litterarii magistrum, in oppido Isnach, opinor. Oecolampadium non annumero portentis illis, nec huic similes; etiamsi permulta sint quae merito de his queri possim. Hactenus de nemine magnificentius vel sensi vel praedicaui quam de Oecolampadio: tamen et hic professus amicum candidissimum, non solum dictis aliquot in colloquiis et in concionibus me perstrinxit, verum etiam in libellis suis aliquocies attingit oblique, idque adeo praeter causam.

Ais isthic Διατριβὴν meam aequissimis animis exceptam. At non interim excepta est ab Oecolampadio, qui respondere coepit priusquam esset edita. Offensus erat mea Exomologesi, quasi in hac notarim ipsius Confessionem, quum illam nunquam legerim. Certe

95. feram *a*: laturus sum *H*. 100. *H*: Typogrophi *a*. 102. Buschio *a*: Syluio *H*. 104. oppido *add. H*. Isnach *a*: Smach *H*. 106. sunt *H*. 112. interim *a*: itidem *H*. 113. hac *H*: hoc *a*.

97. Carolstadius] He came to Basle from Strasburg (cf. LE². 846. 30) about the end of October. On 7 Nov. he arrived at Heidelberg, to visit Simon Grynaeus. As Oecolampadius definitely states in his *De Eucharistia*, Basle, A. Cratander, March 1527, p. 90, that he had not seen Carlstadt for 7 years, it must not be inferred from Ep. 1522. 55 that they had an interview on this occasion. See H. Barge, *Andr. Bodenstein von Karlstadt*, 1905, ii. 217–18. For the rapid progress of Carlstadt's ideas in Switzerland see Ep. 1624.

sex libellos] E. Freys and H. Barge in their admirable bibliography of Carlstadt enumerate seven pamphlets (cf. LE². 847. 22–3, 854) printed for him at Basle in Oct. and Nov. 1524 by Thos. Wolff and A. Cratander: *Zentralbl. f. Bibliothekswesen* xxi, 1904, pp. 305–11, nos. 124, 126, 129, 131, 135, 138, 139. They are concerned with the religious controversies of the hour, especially that about the Eucharist. Copies of them all are in the Bodleian (TL. xxxv. 73, 75, 76, 79, 82, 86; xcvii. 2).

100. Bernae] For the position of the Reformation there at this time see Herminjard 128n, 130n. Of this incident there appears to be no other record.

typographi] Wolff and Jo. Bebel (Ep. 1508. 12n), who was working for Cratander (cf. l. 97n); see H. Barge, *op. cit.*, ii. 220. Cf. also Epp. 1522. 55–7, 1530. 3–4.

prid. conceptae Virginis] 7 Dec. By 17 Dec. they had been released; see Herminjard 130.

102. sanguinarios] See Ep. 1500. 34n.

Buschio] See Epp. 1466. 27n, 1496. 86n, 89n.

103. Alberus] See Ep. 1466. 26n.

111. Διατριβὴν] The *De libero arbitrio*.

112. respondere] In a little volume containing *Opuscula* of Prosper, Augustine and Ambrose, *de libero arbitrio*, Basle, T. Wolff, 3 Dec. 1524. His purpose, as stated in the preface, was to stop the mouths 'nouorum Pelagianorum'; among whom he no doubt comprehended Erasmus (cf. Ep. 1225. 284n). See E. Staehelin, *Oekolampad-Bibliographie*, 1918, no. 101.

113. Exomologesi] See Ep. 1426.

114. ipsius Confessionem] Oecolampadius had written two treatises on this: *Quod non sit onerosa Christianis Confessio, Paradoxon*, Augsburg, S. Grimm and M. Wyrsung, 20 April 1521; and *De Confessionis obligatione*, *s.l.*, 1521, with a German version, Augsburg, Grymm and Wyrsung, 28 Aug. 1521. See Staehelin, *op. cit.*, nos. 38, 42, 43, 50.

cum illa scriberem, ne somniabam quidem de Oecolampadio. Possem hic alia multa commemorare, sed eiusmodi facile contemno. Et in amiciciis ad multa conniuendum: quanquam in his qui profitentur Euangelicam synceritatem, oportebat haec etiam abesse.

Video te sollicitum vt mihi moderate respondeat Lutherus: imo patere illum suo respondere more. Quod ego moderate rem gessi, neque praeter morem meum neque sine certo consilio feci. Ille si hic multum sui dissimilis fuerit, clamabunt sycophantae colludere nos, rem inter nos ex composito geri. Proinde malo illum seruire causae quam mihi. Si quid in Diatriba nigri salis aspersum est, quemadmodum tibi videtur, ad Pharelos et huic similes pertinet: id quod etiam testor alicubi. Alioqui erant in Assercione Lutheri quedam quae non immerito magnis conuiciis poteram exagitare, sed malui causam agere susceptam. In aliis argumentis nonnihil dedimus humanis affectibus, in hoc negotio nulla contumelia me depellet a recto. Videris autem sollicitus ne, si pergam, haec causa maiore grauata inuidia simul cum Euangelio periclitetur. Atqui Lutherus in literis suis existimat omnino nihil esse momenti, siue adsim siue aduerser. Illud polliceor, me nunquam scientem arma sumpturum aduersus Euangelicam veritatem. Et ideo veritus sum hactenus eciam illa labefactare quae displicebant in Luthero, ne simul ruerent et alia probata. Quin illud per omnem occasionem molior, vt ex hoc amaro violentoque pharmaco quod Lutherus mundo porrexit, nascatur aliquid bonae sanitatis in moribus Ecclesiae. Fortasse mores nostri meruerunt tam inclementem medicum, qui sectionibus et vsturis curaret morbum.

Hic sediciosi quidam vociferantur in meam inconstanciam, quum nullus omnium possit vel vnum proferre locum in quo mihi non constem. Si piaculum existimant alicubi dissentire a Luthero, qui nescio an sibi vbique constet, quur sibi permittunt vbicunque commodum fuerit, a Lutheri dogmatis dissentire? Non hic in medium adferam colloquiorum et compotacionum fabulas. Nonne Oecolampadius apud Sichinium edidit libellum, in quo scribit non esse periculum si quis missam appellet sacrificium? Id sic execratur Lutherus vt malit decies mori. Quo tumultu Zuinglius exegit diuorum imagines? Aduersus hos, vt audio, libellum etiam acrem scripsit Lutherus. Argentorati, nec ibi tantum, publice docuerunt nec vllas disciplinas nec linguas esse discendas, praeter

123. Ille *H*: Iille *a*. 125. in diatriba *H*: illic *a*. 126. Pharelos *a*: Phallicos *H*. 127. alicubi *H*: alicui *a*. 133. in literis suis *add. H*. 140. nostri mores *H*. *H*: imclementem *a*. 146. dogmatibus *H*. *a*²: modium *a*¹. 148. Sichinum *H*.

127. alicubi] In the *De libero arbitrio*; LB. ix. 1216 B.

Assercione] Article 36 in Luther's *Assertio* (Ep. 1203. 25n) is concerned with free will.

133. in literis suis] LE². 710. 29–31; and Ep. 1443. 17–20, 54–6. Cf. LE². 674.

148. libellum] See Ep. 1308. 26n.

151. imagines] See Ep. 1496. 80n.

152. Lutherus] *Widder die hymelischen Propheten, von den Bildern vnd Sacrament*, Wittenberg, ⟨c. Jan. 1525⟩: see Zw. E². 362.

Argentorati] In the *Responsio ad fratres Germaniae* (LB. x. 1616 F) Erasmus attributes this utterance, more probably, to a single preacher.

vnam Hebraicam. Aduersus hos acerrime scripsit Lutherus. Quid hic commemorem de Carlostadio, cum sordidi quidam nobis respondeant 'Nos non seruimus Luthero, sed Euangelio'? Scripsit istud quidem, sed scripsit humano spiritu, scripsit in gratiam Melanchthonis. In horum nonnullis, mi Philippe, video tam impotentes spiritus vt, si res illis successerit, verear ne Lutherus eciam ipse desideraturus sit episcoporum ac pontificum tyrannidem. Quis enim coherceat istos qui nec pontificibus auscultant, nec principibus nec magistratibus, nec ipsi denique Luthero? Vnum Euangelium occinunt, sed cuius ipsi volunt esse interpretes. Fortassis et hoc tolerabile, si quemadmodum a veteribus dissentiunt, ita inter se consentirent.

De tui animi synceritate nihil addubito quin sedulo facias quod facis. De Lutheri animo multa sunt quae suadent vt dubitem; et si non ausim omnino meo iudicio fidere, videor tamen ex scriptis mihi animum hominis non minus deprehendere quam ex conuictu. Est ardens ac vehemens ingenium Lutheri; agnoscas vbique Pelidae stomachum cedere nescii. Neque tu nescis quantus sit artifex hostis humani generis. Accedit huc tantus negotii successus, tantus fauor, tantus applausus theatri, quantus vel modestissimum ingenium possit corrumpere.

Iam mihi vide, doctissime Melanchthon, ei naui quae se tali tempestati commisit, quam validis ancoris, quanta saburra, quam fido clauo sit opus, ne depellatur a recto cursu. Hic oculis perspicimus quos spiritus tollant quidam, si vel pauxillum successerit. Si constet ratio conscientiae, nihil est quod mihi metuam, quamlibet vt isti iactant pusillanimis. Senectutem ac valetudinem nec Caesar nec Pontifex mihi potest adimere. Est vnde alam hoc corpusculum. Dignitates et opes nihilo magis ambio quam equus elumbis graues sarcinas. Gloriae iam olim sum satur, si quid omnino est gloria. Nec defuerunt pericula quae vel θρασύσπλαγχνον possent terrere. Et haec omnia qui contemnit, dicitur meticulosus. Tu non auelleris a sentencia tua quam imbibisti: et ego contra animi sententiam ea profitebor, quae mihi praeter infamiam certissimum adferant exicium? Nihil mihi facilius quam hanc vitam contemnere, quae perpusilla superest, eaque tot morbis obnoxia, vt mors posset esse in votis, si possem hanc conscientiam probare Christo. Nec alio spectant vel mea contatio vel moderatio quam vt vtrique parti prodessem. Odi seditionem, et a saeuitia semper et constanter dehortatus sum principes. Si saluis hominibus queam iugulare vicia, videres quantus sim futurus carnifex, ἀφ' ἑστίας ἀρξόμενος.

De fide tua nihil addubito, tametsi iam tocies deceptus ab his quibus vel decem vitas eram crediturus. Sed quicquid scribitur, vel γραμματοφόρων perfidia vel alio quopiam casu profertur: si

155. Carolstadio *H.* 157. quidem *add. H.* 159. *H*: vereor *a.* 161. *H*: auscultent *a.* 163. Fortasse *H.* 166. *H*: anini *a.* *H*: fedulo *a.* 168–9. mihi ex scriptis *H.* 175. ei *H*: de *a.* 180. *H*: pusillanimus *a.* 190. possit *H.* possim *H.* 191. spectauit mea vel *H.* 195. ἀρξάμενος *H.*

154. Lutherus] See LE². 855.
171. Pelidae] Hor. *C.* 1. 6. 6.
183. sarcinas] Cf. Ep. 1481. 38n.
191. contatio] Cf. Ep. 1384. 20n.

colloqui licuisset, plura effudissem in sinum tuum. Illud vnice cupio, vt apud vos religiose et colatur et ametur Euangelium; de me non admodum laborabo.

Neseni mortem acerbissime tuli. Erat amicus candidus et constans, etiamsi mihi minime foelix. Praedicatur apud omnes Germanorum fides, quo nomine Britanni non perinde bene audiunt; at hoc fuit fatorum meorum, vt apud Britannos mihi contigerint amici multo syncerissimi, apud Germanos longe dissimiles aliquot: nec enim ex paucis estimo vniuersos. De orationibus Demosthenis et Aeschinis Latine vertendis demiror te mecum agere, quum nemo viuat, opinor, hodie qui hoc magis praestare possit quam tu. Mihi nunc alia sunt in manibus, et haec prouintia tuam aetatem magis decet. Bene vale.

Basileae. 4. Id. decemb. An. 1524.

Vereor vt legas has extemporarias notulas.

[1501]1524. TO JOACHIM CAMERARIUS.

Libellus alter, f°. K[6] (*a*). Basle.
H. p. 636: N. p. 607: Lond. xix. 7: LB. 716. 11 December 1524.

[First printed in H, no doubt from Erasmus' rough-draft, and reprinted in N: then in a volume edited by Camerarius with the title *Libellus alter epistolas complectens Eobani et aliorum quorundam doctissimorum virorum*, Leipzig, in officina Papae, 1557 (*a*). Camerarius' text is in some points better than that of H, and has signature, postscript and address (cf. Erasmus' letters to Pirckheimer, printed, no doubt from the originals, in P; see Ep. 1085 introd.). Clearly therefore *a* represents the letter actually sent, and may be given precedence here.]

S. ODI valetudinem hanc, non tam ob id quod me discruciat, quam quod per eam non liceat erga amicos humanitatis obire munia: adeo durius est inhumanum fieri quam infelicem. Ac frequenter accidit, nescio quo fato, vt complures simul inundent ac propemodum obruant. Itaque fit non raro vt eodem tempore mihi sit literis onerandus qui Romam, qui Galliam, qui Britanniam, qui Brabantiam, qui Germaniam adeat. Porro quum tu adesses, tam erat imbecilla valetudo vt aegre ferrem laborem promendae vocis: adeo vt non solum Comiti Polono ad conuiuium vocanti excusarim, verum etiam ambientem coenare mecum reppulerim. Proinde cogor huius infelicitatis non modo pigere sed pudere quoque. Quod autem malum in vita durius accidere potest quam quod habet cruciatum cum pudore coniunctum? Et sunt quidam qui nostram excusationem, multo quam vellem iustiorem, non recipiunt.

Tu vero, mi Ioachime, quum te tam frigide acceptum tam candide interpreteris, nimirum probas mihi simplex tuum ac benignum ingenium. Iam vero quando non solum boni consulis quod a me

1523. 212. Idus *H*. 213. Vereor . . . notulas *add. H*. 1524. 1. S. *a*: ERASMVS ROT. IOACHIMO CAMERARIO S. D. *H*. 2. licet *H*. 5–7. sit . . . Brabantiam *a*: sint literis onerandi, hic qui Romam, ille qui Galliam, alius qui Britanniam, alius qui Brabantiam, alius *H*. 9. excusarem *H*.

1523. 203. minime foelix] Cf. Ep. 1479. 86–9.
204. Germanorum fides] Cf. Ep. 1225. 357–64.
1524. 9. Comiti Polono] See Epp. 1242. 25n, 1496. 211–13.

fuerat excusandum, verum etiam tam accurate gratias agis pro breui colloquio, pro salutatiuncula litteris ad Melanchthonem scriptis adiecta, et hanc ceu non vulgarem quandam humanitatem verbis magnificis attollis, agnosco raram minimeque vulgarem humanitatem ingenii tui; quam vt in te vehementer amo, ita doleo in tam paucis inueniri nunc ex eorum numero qui Musarum sacra colunt. Non enim oportet Gratias a Musis abesse. At quosdam his temporibus videre est qui pro tribus Gratiis tres Furias addiderint Musis: tanta est morum barbaries, tanta scriptorum amarulentia.

Porro, quemadmodum in hac caussa mihi declaras insignem naturae tuae bonitatem, ita dum litterarum euulgatarum suspicionem abs te depellis, profers mihi quantum et ingenii felicitate et dicendi facultate polleas. Nihil enim abs te praetermissum est quod bonus orator ad talem caussam adferre debuerit. Itaque scito, mi Ioachime, hic te mihi nihil aliud persuasisse quam te caussam etiam non optimam optime posse tueri. Nam mihi quidem priusquam tu verbum faceres, persuasissimum erat hic nihil esse commissum tua culpa; nec illa suspicio culpae quam tu deprecaris, οὐδὲ κατ' ὄναρ vnquam venit in mentem Erasmo. Et iam satis diuino qui sint illi quorum stultam sedulitatem tu notas. Nec eram questurus hac de re apud Melanchthonem, nisi caussa quae illic agebatur, eguisset et hoc argumento. Siquidem edidere iam pridem epistolam Lutheri ad Pelicanum, ediderunt Iudicium Melanchthonis: qua de re nemini verbo sum questus.

Qui tuas reddidit, plane non eguit tua commendatione; nimirum ipsa, quod aiunt, fronte prae se ferens ingenium imaginibus dignum, ac praeterea propensam quandam in me beneuolentiam. Nesenum nobis praereptum doleo, sed gaudeo te enatasse; nam aiunt in communi fuisse periculo. Bene vale.

Basileae. III Id. Decemb. An. M.D.XXIIII.

Erasmus Rot. suapte manu ex tempore.

Vereor vt legas.

Vtriusque litteraturae doctiss. Ioachimo Camerario.

[1518]1525[1529] FROM PAUL VOLZ.

Leipzig MS. Hugshofen.
EE. 32. 11 December 1524.

[An original letter, autograph throughout.]

S. P. D. Ternas breui ad te dedi litteras, Erasme per Christum chariss⟨ime⟩, pro quibus vnas tantum exultatione et osculis accoepi

1524. 21–2. verbis . . . humanitatem *om. H, per lapsum.* 22. quam *om. H.* 25. addidere *H.* 29. profers *α*: probas *H.* 34. persuasum *H.* 35. culpae *add. H.* 36. vnquam *add. H.* in mentem *add. H.* iam *add. H.* 39. quam illic agebam *H.* 40. Pellicanum *N.* 47. Idus *N.* 48–50. Erasmus . . Camerario *om. H.*

1524. 19. salutatiuncula] See Ep. 1496. 209–13.
40. epistolam] LE[2]. 710, of 1 Oct. 1523; printed with Alberus' *Iudicium* (Ep. 1466. 26n).
Iudicium] See Epp. 1348. 35n, 1496. 26n.

1525. 1. Ternas] None are extant.

postridie concoeptionis S. Mariae, adeo chara sunt mihi omnia quae abs tuo proficiscuntur ingenio. Quod vero Gallus ille sacrificulus cum aliis, vt scribis, pluribus e viuis te, licet falso, extulit, gaudeo vehementer; non quidem ob illius mendacium, sed quod tua haec vita non sit ignauiae dedita, sed operosa magis et Ecclesiae Dei scholisque vtilissima. Faxit Deus opt. max. vt posthac soepe diuque, dum ita lubet, mentiantur illi [illi], tu modo diuina clementia studiosis omnibus supersis diutius. Porro quod calculo iam leuius cruciaris, perplacet. Quod te nulli addicis factioni, non possum non laudare, etsi ob hoc solum alii te vituperent, cum iuxta Apostolicam doctrinam eiusmodi sint carnales et secundum hominem ambulent. Quod in ὀπισθογραφίᾳ 'scholarum ἀμφίβιον' iunxerim ignoro; nam quid epistolio superscripserim excidit memoria. Hoc duntaxat scio, quod per iocum graecissans ἀμφίβιον adscripsi, quod viueres necne dubitarem; neque aliud in mentem venit meam.

Libellum de lib⟨ero⟩ arb⟨itrio⟩ habeo et legi, et impensius placet haec Erasmica temperatura quam scrupulosa illa et nimis emuncta Lutheranorum doctrina. Alia nondum vidi. O si tuus propediem prodeat cum Eubulo Trasimachus! Puto te iam audisse rationem Exabbatis; quae tamen inicium habuit a dominandi contemptu mihi fere adnato, vires accoepit ab ambitione Dispensatoris monasterii: qui cum omnia habeat in manu, vnum adhuc persequitur cum annulis pedum. Cum iam supra spem passus sit repulsam, ego vero adhuc pendeam a Dominorum sententia, iam non Exabbas sed Bisabbas vocor. Is est fortunae iocusque ludusque. Parce ac vale, mi Erasme. E monasteriolo .11. Decemb. 1524.

Tuus ex animo P. Volzius.

Honorato viro D. Erasmo Roterodamo, amico in Christo charissimo, Basilaeae.

1340,1448,1503 1526 1550 TO DUKE GEORGE OF SAXONY.

Copenhagen MS. G. K. S. 95 Fol., f. 184 (α). Basle.
Dresden MS. Loc. 10300, f. 18 (β). 12 December 1524.
H. p. 812: N. p. 775: Lond. xxi. 7: LB. 718.

[For this letter there are two authentic manuscripts: Erasmus' autograph rough-draft (α) in the Copenhagen MS. (see App. 13 in vol. iii); and the actual letter received by Duke George, among his correspondence at Dresden, written by a secretary (β^1), corrected and signed (ll. 237–41) by Erasmus (β^2). The agreement of α and β is so close that, though β is the final form of the composition, precedence

14. ὀπισθογραφία MS.

3. postridie concoeptionis] 9 Dec.
12. Apostolicam] 1 Cor. 3. 3.
21. Trasimachus] The dialogues promised in *Cat. Luc.*, Jan. 1523: see I, p. 34. 22–9.
22. dominandi contemptu] Cf. Ep. 1075. 2–4.
23. Dispensatoris] Possibly this ambitious Steward may be the same as the Prior, who next year took advantage of the Peasants' Revolt to supplant Volz at Hugshofen. See BRE. 241.
25. pedum] This crozier seems to have had considerable value in money: see BRE. 241.
26. Dominorum] *sc.* Ensisheimensium; the Council representing the Austrian Government in Alsace, located at Ensisheim (cf. Ep. 319. 26). For the power of the Council to intervene in the affairs of Hugshofen cf. Ep. 1607, and BRE. 241.

may be given to α, which has Erasmus' own orthography. The address-sheet of β is missing.

F. Gess prints this letter from β in *Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Hz. Georgs von Sachsen*, 1905, pp. 777–82; giving a collation with LB. In l. 21 he takes *diuinaret* as the reading of β; but when examining that manuscript in July 1907, my wife and I were of opinion that *t* had been added by a modern, or at any rate not a contemporary hand.

S. P. Illustrissime Princeps, accepi ternas iam a celsitudine tua litteras, vnas XXI Maii. scriptas, quibus inclusum erat earum exemplar, que meis primis, ni fallor, ad te litteris respondebant. Tertie nuper reddite sunt, quibus significas tibi redditum libellum De libero arbitrio. Priores multum habent stomachi quod non olim prodierim in harenam aduersus Luterum; quasi, si id fecissem, res non fuerit huc vsque progressura. Ad eas tum paucis, et ex tempore respondi: verum quando comperimus non raro fieri vt litterae intercipiantur (quemadmodum nunc deprehensum est nec meam epistolam fuisse redditam, qua primis tuis ad me litteris responderam, nec tuam cuius exemplar nuper misisti), repetam argumenti summam.

Quum primum Luterus aggrederetur hanc fabulam, totus mundus illi magno consensu applausit; inter quos arbitror et tuam fuisse celsitudinem. Certe fauebant theologi, quos nunc habet infensissimos, fauebant et cardinales aliquot, ne quid dicam de monachis. Susceperat enim optimam causam aduersus corruptissimos scholarum et Ecclesie mores, qui eo progressi fuerant vt iam res nulli bono viro tolerabilis videretur: deinde aduersus hominum quorundam genus, ad quorum deploratam maliciam suspirabat orbis Christianus. Quis autem tum diuinare poterat negocium hoc huc vsque progressurum? Si mihi Daniel quispiam hoc fuisset vaticinatus, non habuissem illi fidem. Arbitror ne Luterum quidem ipsum sperasse huiusmodi successum. Et tamen antequam Luterus quicquam edidisset preter Axiomata de indulgentiis pontificiis, ac tantum vna aut altera pagella circumferretur inter fautores, deterrui ab incepto; simul et Luteri doctrinam imparem iudicans huic negocio, qui nunc bellando bellator factus est, et diuinans rem in seditiones ac tumultus exituram.

Cumque id temporis esset mihi arctissima familiaritas cum his qui magnis studiis applaudebant huius exordio fabulae, nemo tamen meum animum vertere potuit vt probarem institutum. Certe fabule actionem palam et constanter apud omnes improbaui. Adeo vt quum sentirem, me apud Brabantos agente, Frobenium instigantibus doctis, quorum erat Capito, libellos aliquot Luteri

TIT. S. P. α: ERASMVS ROT. GEORGIO DVCI SAXONIAE S. D. *H*. 18. et β: et/et α. 20. quorundam *add. H*. 21. poterat α*H*: *om.* β. 23. Arbitror β: Aribitror α. 27. α*H*: imparem β. 29. β: sed tiones α. ac β: ac//ac α. 30. Cūque α: Quumque β: Quum *H*.

2. vnas] Ep. 1448.
earum] Ep. 1340.
3. meis primis] Ep. 1313.
4. Tertie] Ep. 1503. As yet Ep. 1520 had not arrived.
5. Priores] Ep. 1448.
8. respondi] Ep. 1499.
10. meam epistolam] Ep. 1313.
primis tuis] Ep. 1298.
11. nec tuam] Ep. 1340.
25. Axiomata] Luther's first Theses; see Ep. 785. 37n.
27. deterrui] Through friends; cf. Ep. 1143. 22n.

typis excudisse, litteris illi denunciarim, fieri non posse vt amicicia mea vteretur, si talibus libellis contaminare pergeret suam officinam. Nec his contentus adieci coronidem libello Colloquiorum, qui tum forte Louanii excudebatur, in qua clare testificatus sum me a Luterano federe esse alienissimum. Interim et Luterum, quandoquidem prior ad me scripserat, clam admonui vt rem syncero gereret animo, eaque moderatione que deceret Euangelii professorem. Nec Cesaris animus adhuc abhorrebat a Luteri doctrina. Tantum monachi quidam et commissarii vociferabantur, quorum questui videbatur aliquid decedere. Horum vesanis tumultibus potissimum effectum est vt ex parua scintilla tantum surgeret incendium.

Quo magis reuocabam Luterum ad moderatiora consilia, hoc ille seuiebat acrius. Rursus dum diuersam partem studeo compescere, hoc retuli gratiae, vt iactitarent me sentire cum Lutero. Dices, quur non prodibas in aciem, posteaquam iam incruduerat malum ? Habebam hanc de meipso opinionem, neminem esse minus idoneum ad hoc negocii quam me. Nec arbitror hanc esse falsam animi persuasionem. Caeterum qui hoc iactitabant apud Caesarem aliosque principes, per me potissimum opprimi posse Luterum, nequaquam simplici animo id faciebant. Iidem enim predicarant me nihil scire rei theologice, et adhuc predicant.

Quid igitur agebant isti ? nimirum vt Erasmum inermem tot dentatis beluis obiicerent, totiusque negocii inuidiam in meum caput deriuarent. Quam vero laudem hinc retulissem ? videlicet vt me preberem theologorum scribam, qui sibi vindicassent eruditionis gloriam, elocutionis tantum mihi concessissent. Nec vnquam illorum animis eram facturus satis, nisi conuiciis ac iurgiis debacchans omnia tumultu complessem, ac tantum seuissem calamo in Luterum, quantum illi feruebant odiis. Quin et illud agebant, vt qui prius cum Lutero sensissem, viderer hanc veluti palinodiam canere. Sic enim proponebant : Scripsisti pro Lutero, scribe nunc aduersus Luterum. Aequa vero conditio, vt prius mentirer in caput meum, deinde calamum meum dederem in seruitutem morosis ac cerebrosis quibusdam, mihique plusquam capitalibus hostibus : quod nunquam esse desinent, nisi posteaquam desinent odisse bonas litteras. Id facient ad Grecas, vt aiunt, Calendas.

Iam nisi omnia istorum placita defendissem, dedidissem memet illorum odiis. Noui hoc hominum genus. Ita quid aliud erat futurus Erasmus quam istorum carnifex ? Nec dubium quin illud statim euenisset quod nunc videmus euenisse, vt quotquot impendio fauerent Lutero—fauent autem vbique plurimi—, aut amici nobis

39. forte *om. N.* 40. Interim et α : Itaque *H.* 41. prior *add. H.* 43. abhorrebat α : abhorrere videbatur *H.* 45. vesanis α : insanis *H.* α *H* : tumultubus β. 48. ad moderatiora consilia *om. H.* 51. posteaquam α : postquam *H.* iam α *H* : *om.* β. 52. meipso α N^2 : me ipse *H* N^3. 53. negocium *H.* β : hanc non esse α. 57. predicarant α, *pro* predicabant *prius scripto* : praedicabant *H.* 60. α *N* : diriuarent *H.* 62. α *N* : elocutiones *H.* 72. vt *add. H.* 73. dedidissem α *Lond.* : dedissem *N LB.*

36. litteris] Cf. Epp. 904. 19n, 1499. 15n.

38. coronidem] Ep. 1041.

41. admonui] Ep. 980; and cf. Ep. 1141. 15n.

73. dedidissem] It is noticeable that here, and again in Ep. 1564 fin., Lond. follows not N but H.

esse desinerent, aut, quod experior in nonnullis dudum intimis, ex amicis verterentur in hostes capitales. Nulla est regio in qua mihi meae lucubrationes non plurimos amicos conciliarant; et hac possessione mihi sat beatus videbar in fortuna quamlibet tenui. Ea possessio longe charissima equo animo fuerat deponenda, simulque consequebatur vt bonarum litterarum osoribus me presidiis amicorum destitutum et inermem obiicerem, vel potius vtrinque dilacerandum preberem.

Hic me consolaberis pontificum et Cesaris presidio: an isti mihi succurrent, qui nulla vi possunt efficere quo minus contumeliarum et criminum plenis libellis lapidentur ipsi? Quod ad diuitias attinet, est vnde alam hoc corpusculum. Ceterum quisquis huic valetudini atque aetati dignitates dederit, non dicam boui clitellas, sed equo vetulo et elumbi sarcinam imposuerit, sub qua concidat. Iam audio, quod aiunt quidam, fidei Catholicae vitam etiam impendendam. At me terrebat exemplum Oze, cui parum feliciter cessit voluisse labanti arcae succurrere. Non est cuiusuis nutanti fidei humeros supponere. Ipse Hieronymus dum oppugnat hereticos, vix cauet quin incidat in heresim. Quid igitur mihi metuendum erat, quum aliis rebus nato, tum ad hanc harenam nequaquam instructo? Nec dubitabam quin ex tot theologorum agminibus, ex tot episcoporum collegiis essent prodituri, qui rem tam arduam et vellent suscipere et possent prestare. Nec me fefellit mea diuinatio. Quam multi quantique viri coorti sint in Luterum vides. Queso quid his effectum est? Accessit terribile Pontificis edictum, terribilius Cesaris, denique carceres, confiscationes, palinodiae, fasciculi, incendia. Nihil his rebus video profectum, nisi quod malum indies serpit latius. An igitur istos vel tantulum commouisset pygmaeus Erasmus in harenam prosiliens, qui tantos gigantes negligunt?

Me quidem praeter dogmatum hyperbolas vehementer offendit in Luteri libris amarulentia, cum pari coniuncta arrogantia: quanquam nunc succedunt illi ad quos collatus Luterus modestus videri queat. Et tamen vix ausus sum meo fidere iudicio, quoties meo cum animo reputabam tot hominum milia in Luteri fauorem consententia: inter quos si nihil me moueret turba, plurimos noueram ingenio felici magnoque iudicio preditos, nec vulgari doctrina, postremo mihi semper antehac visos integros ac pios homines. Proinde sepe mecum demiratus sum quid isti viderent in scriptis Luteri, quod tam pertinacibus studiis amplecterentur ac tenerent mordicus. Et tamen ex his nullus adhuc repertus est qui mihi per omnia satisfecerit, si quando incidit familiaris conflictatio. Verebar itaque nonnunquam ne mei stuporis esset, qui ea non perspicerem, quae illi veluti perspicua, tanta cum fiducia tantoque consensu tuerentur.

Non est igitur quod quisquam hic reprehendat meam cunctationem, quum lentius cunctatus sit diuus Hilarius antequam in

104. incendia *add. H.* 117. adhuc *om. H.* 122. hic *om. H, in fine versus.* cunctationem αH: vel cunctationem β, *in initio paginae.*

91. sarcinam] Cf. Ep. 1481. 38n.
93. Oze] Uzzah; see 2 Sam. 6, 1 Chron. 13.
102. Pontificis] See Ep. 1141. 20n.
103. Cesaris] See Epp. 1192. 66n, 1217. 144n.
104. incendia] See Epp. 1102. 13n, 1157. 6n, 1186. 15n.

Arianos stringeret calamum. Illi diu siluisse non erat collusio, sed religio; me vero et alia quedam religio commouebat. Non raro mecum suspirare soleo, perpendens quo tandem esset prolapsa Christiana pietas. Mundus instupuerat ceremoniis, mali monachi regnabant impune, qui laqueis inexplicabilibus inuoluerant hominum conscientias. Theologia ad quas tricas sophisticas reciderat? Iam definiendi temeritas in immensum processerat. Ne quid hic commemorem de episcopis aut sacerdotibus, aut his qui nomine Romani Pontificis excercebant tyrannidem. Itaque sic mecum cogitabam: Quid si morbi nostri meruerunt tam inclementem curatorem, qui malum nullis malagmatis aut vnctionibus sanabile, sectionibus et vsturis sanet? et Deus ita voluit abuti Lutero, quemadmodum olim abusus est Pharaonibus, Philisteis, Nabuchodonosoribus et Romanis? Videbatur enim tantus successus non absque numine geri, presertim quum bona pars huius fabule per homines sordidos ac prodigiose tum maliciae, tum stultitiae geratur.

Huc igitur appellebam animum, vt exitum huius tragoedie Christo committerem, hoc tantum agens interim, vt quos possem auocarem ab addictione factionis, et vtranque partem sollicitarem, vt, si fieri posset, ad equas conditiones vtrique descenderent, atque ita paulatim rediret concordia. Ad id conficiendum videbar mihi exordia non omnino pessima excogitasse. Id primum tentatum est in concilio Wormaciensi; mox idem egi per litteras apud Cesarem; deinde apud Adrianum sextum, et Clementem septimum; postremo apud huius legatum Card⟨inalem⟩ Campegium. Tentati sunt et Luterani negocii proceres, si possent mitescere. Hos comperi mire prefractos, adeoque non faciles ad remittendum aliquid de ceptis, vt indies superioribus adderent acerbiora. Ac principibus diuerse partis videbatur hoc esse decretum, vt dissidium hoc seuicia compescerent.

Ad hoc consilium, etiam si iustum ac verum esset, tamen perspiciebam non opus esse mea opera. Sit sane coniiciendus in ignem, qui pugnet aduersus articulos fidei, aut si quid aliud tanto Ecclesie consensu receptum est, vt cum illis parem habeat autoritatem. At aequum non est vt quiuis error igni puniatur, nisi accedat seditio, aut aliud crimen quod leges capite puniunt. Neque enim ad hoc valere debet Euangelii pretextus, vt impune peccetur, sed ne omnino peccetur, etiam si per leges liceret impune. De potestate

125. quedam *om. H.* 133. curatorem *a*: correctorem *H.* 144. rediret *a*: sarciretur *H.* 146. per litteras *om. H.* 151. *aH*: supibribus *β*. 152. diuerse *a*: aduersae *H.* 156. pugnat *H.* tanto *a*: magno *H.*

146. Wormaciensi] The reference is no doubt to the *Consilium* mentioned in Ep. 1149 introd.; which was put into circulation just before the Diet at Worms.

apud Cesarem] There is no trace of any letter of Erasmus to Charles at the time of the Diet; but he was in open communication with the Imperial ministers (Epp. 1195, 1197–9). A year later he had another pamphlet in hand (Ep. 1275. 20n); and was again addressing himself urgently to the Court (see Ep. 1278. 13n). Cf. also Epp. 1496. 53, 1515. 41.

147. Adrianum] See Ep. 1352.

Clementem] See Ep. 1418.

148. Campegium] See Epp. 1410, 1415, 1422.

149. proceres] Erasmus was perhaps thinking of such letters as Epp. 985, 1202: cf. Ep. 1275. 21n.

Pontificis multis in articulis theologi Parisienses dissentiunt ab Italis, et alteram partem errare necesse est : neutra tamen alteram ad ignem vocat. In multis dissentiunt qui Thomam sequuntur, ab his qui adherent Scoto : et vtrosque fert eadem schola. Nunc magnopere vereor ne vulgaribus istis remediis, hoc est palinodiis, carceribus et incendiis, malum nihil aliud quam exasperetur. Bruxelle primum exusti sunt duo : tum demum cepit ea ciuitas fauere Lutero. Si lues hec dimanasset ad paucos, posset vtcunque amputari ; nunc adeo late peruagata est vt ipsis etiam monarchis existimem metuendum.

Non hec eo spectant vt censeam hoc malum esse negligendum, sed vt doceam vulgaribus remediis non esse exasperandum. Quem mouet illa palinodia incendii metu extorta ? Deinde vnus aut alter affectus supplicio quid aliud quam iritat tam numerose factionis animos ? Age fingamus his remediis opprimi posse malum ; quid refert opprimi, mox vehementius repullulaturum ? Ac mihi quidem nonnulla spes esset Pontificem ac principes ad equas conditiones flecti posse, si remitteret fortassis nonnihil et Luterus : verum hic Luteranos quosdam video, de quibus mihi nulla spes est equis legibus auscultaturos. Itaque quod superest, pura conscientia venor occasionem, si queam aliquid adferre momenti ad sarciendam publicam concordiam ; et si non licet prestare quod optimum est, certe quod optimum est non desinimus assiduis a Christo votis flagitare. Vtinam hic nobis volare dignetur non Mineruae noctua sed Christi columba ! que quorundam temeritatem nobis vertat in bonum exitum. Hec integer et ago et opto. Vtracunque pars vicerit, ego non fruar victoria, hinc breui demigraturus. Verum id faciam aequiore animo, si videro Christi causam ferre palmam. Luterus porrexit orbi pharmacum violentum et amarum : id quale quale est, optarim vt aliquid bone sanitatis gignat in corpore Christiani populi, tot malis vndique corruptissimo.

Sunt alia que non satis tutum est litteris committere ; que si nosset tua celsitudo, non scripsisset mihi duas tales epistolas, quibus longe dissimiles scribunt Pontifex, Cesar, Ferdinandus, et Rex Angliae. Nec tamen offendor ingenuitate tua. Sic tibi persuaserat aliquis, et religiosus quidam ardor erga fidem catholicam talia tibi dictabat. Alioqui predurum erat illud, ‘ Vtinam ante triennium hanc tibi mentem Deus dedisset, vt a factione te seiunxisses, et ita seiunxisses vt edito aliquo aduersus illos scripto ’, et caetera. Imo, quod admonet illustriss⟨ima⟩ celsitudo tua, iam factum est ante annos quatuor, et multo plus factum est quam tu exigis. Nunquam enim me illi factioni adiunxi, maluique tot amicorum iacturam facere quam vel paululum admisceri factioni quae tum erat vbique plausibilis. Quot libellis, quot epistolis testatus sum mihi nihil fuisse rei vnquam cum Lutero ! quot locis non dissimulo me ab illo dissentire ! Tametsi veterem cum eruditis

162. in multis *H.* 168. ea *om. H.* 178. pontifices *H.* 179. si *add. H.* 196. β : Angli α. 203. enim *om. H.* 206. rei *add. H.*

168. Bruxelle] See Ep. 1384. 2n.
195. Pontifex] Ep. 1438.
Cesar] Ep. 1270.
Ferdinandus] Ep. 1505.
196. Rex Angliae] Cf. Ep. 1467. 16n.
198. Vtinam] Ep. 1448. 33–5.
205. epistolis] e.g. Epp. 939, 961, 967, 1041, 1141. 15n.

amiciciam, quoad licuit, alui, sed sic vt dogmatis illorum non accederem. Hanc meam ciuilitatem laudauit etiam Pontifex Adrianus et R. D. Card. Campegius, nimirum intelligentes hoc expedisse causae. Fortasse non defuturi sunt qui moderationem meam, qua in Collatione sum vsus, calumnientur; quum ea vehementer probetur, tum eruditis permultis, tum Regi Anglorum et huius Cardinali. Ea moderatio magis grauat Luterum quam omnia conuicia. Videor nonnullis sero descendisse in harenam. Vtinam tam feliciter descendissem quam descendi mature! Res ipsa declarabit me nusquam defuisse causaę Ecclesiae.

Erat in rem studiorum Mosellanum quam diutissime nobis esse superstitem; sed huius mortem hoc aequiore animo fero, quod huic tumultuosissimo seculo subtractus est. De successore suspicor iam esse prospectum, quandoquidem iam vetus erat epistola qua id a me postulas. Vtriusque lingue sic peritum vt possit Mosellano succedere, difficile est reperire; sed longe difficilius qui, quod addis, prorsus sit alienus a factione Luterana. Si quis tamen occurret qualem optas, significabo.

Hactenus ad duas epistolas tuas priores: nunc ad extremam. Collationem nostram tue celsitudinis calculo comprobari sane gaudeo. Veniunt a multis epistolae, huic meo labori gratulantes. Sunt qui fateantur sese hoc libello lecto mutasse veterem sententiam. Scribunt etiam Wittenbergae aequissimis animis exceptum. Hic tamen fremunt. Oecolampadius in singulis concionibus aliquid iaculatur in eum libellum. Accepi libellum De votis, et cepi legere. Video loquacissimum esse. Sed illi iam accurate respondit Iodocus Clithoueus, theologus Parisiensis. Arbitror libellum De modo orandi iam isthic esse: alioqui misissem. Et fortasse mittam, si qui has reddit, tantum sarcinae volet suscipere.

Precor vt Dominus Iesus illustriss⟨imam⟩ celsitudinem tuam diu seruet incolumem.

Basileae prid. Id. Decemb. An. 1524.

Erasmus Rot.

E. celsitudini tuae addictiss.

208. amiciciam $\alpha\beta^2$: *om.* β^1. dogmatibus *H*. 210. R. D. *om. H*. 212. β: calumnietur α. 213. tum *ante* eruditis αH: cum β. 216. descendi *add. H*. αH: maturę β. Res $\alpha\beta^2$: res β^1. 221. iam *ante* vetus *add. H*. 227. β: calculo/lo α. 229. fatentur *H*. 231. Oecolampadius α: Quidam *H*. 232. iaculantur *H*. 234. Clitoueus *N*. 236. reddet *H*. suscipere α: recipere *H*. 239. αN^2: Decembris HN^3. 240. Erasmus . . . 241. addictiss. *add.* β^2: *om. H*.

---

212. Collatione] The *De libero arbitrio*.
221. epistola] Ep. 1448.
226. priores] Epp. 1340, 1448.
extremam] Ep. 1503.
228. epistolae] Epp. 1509, 1511, 1513.
230. Wittenbergae] See Ep. 1500. 42–3.
231. Oecolampadius] Cf. Epp. 1496. 74n, 1523. 104–10.
234. Clithoueus] In his *Antilutherus*, Paris, S. Colinaeus, 13 Oct. 1524; bk. 3 of which is 'contra eneruationem votorum monasticorum quam inuehere contendit Lutherus'.
De modo orandi] See Ep. 1502.
241. E.] eidem.

[1516]1527. To Francis Molinius.

Opus Epistolarum p. 767. — Basle.
N. p. 732 : Lond. xx. 48 : LB. 717. — 12 December 1524.

ERASMVS ROTERODAMVS FRANCISCO MOLINO, EPISCOPO CONDONIENSI, S. D.

Haeres, vt scribis, meus Hilarius, vtinam haberet tantum mentis quantum habet bonae mentis! Mandaram etiam scripto vt ante Septembrem isthic pararet mihi nidulum : nihil meminit, ebrius, opinor, voluptate repetitae Galliae, quam vnice adamat. Rursum scripsi me non venturum ante proximum ver. Interea, si ipsi esset felix Gallia, frueretur : sin minus, recurreret huc, mihi futurus vsui, sibi fortasse nulli incommodo. Venit cum aliquot extortis ac superuacaneis epistolis, mox in Galliam reuolaturus. Si tua benignitas vult illi bene facere, et si videbitur dignus, ne committat illius manibus multum pecuniae, sed prospiciat de sacerdotio quod non possit prodigere. Noui hominis ingenium, non odi.

Narrat tuam excellentiam decreuisse huc aduolare. Id tametsi suspicor abs te ioco dictum, tamen quando sic asseuerat Hilarius, non video causam quur tantum suscipias iter. Fortassis in Septembri commissurus eram hoc corpusculum itineri. In hyeme non faciam, nisi decreuero mori : ne in ver quidem possum aliquid certi promittere. Bellum incrudescit ; qualis sit futura valetudo incertum. Multa alia possunt exoriri, quae consilium, si non mutent, certe impediant. Haec non ideo scribo quod tuus conspectus non sit mihi futurus multo iucundissimus, sed quod nolim tantum amicum frustra et sumptu et itinere fatigari. Quod scribis de hirundine in niueis quaesita, Deus auertat omen. Bene vale.

Basileae pridie Idus Decemb. Anno M.D.XXIIII.

1528. To John Caesarius.

Opus Epistolarum p. 753. — Basle.
N. p. 718 : Lond. xx. 24 : LB. 719. — 16 December 1524.

[As with Ep. 1518, the year-date is confirmed by Erasmus' publications. The ate Dr. Knaake, in his ms. notes which I was allowed to examine, states that in some miscellany edited by Weller this letter is printed with an extra sentence, inserted after *dignum* (l. 12): 'Melanchthon iamdudum vacillat, Lutheri videns rem alio rapi'. I have not succeeded in tracing the miscellany to which he refers.]

ERASMVS ROTEROD. IOANNI CAESARIO S. D.

Erat suspitio, sed leuis, te nonnihil offensum literis quibus liberius iocans respondi ad quaestionem tuam de publicano iustificato, ne quid tu putes acerbius ad me delatum. Quod amicum tam magnifico elogio decoraris, vt diceres eum sibi contrarium esse, habeo sane quam debeo gratiam. Blaterant idem et inimici, quod tu amicus de me praedicas. Sed interim nullus extitit qui potuerit

---

1527. 5. scripsi] Cf. Ep. 1484. 12.
22. hirundine] Cf. Ep. 1516. 6n.

1528. 1. literis] Not extant.
2. publicano] Luke 18. 10.

vel vnum argumentum proferre in quo fuerim mihi contrarius, quum tot extent meae lucubrationes, quumque hae ab iniquissimis sycophantis excutiantur. Idem scribo quod olim scribebam, idem ago quatenus licet, ac diligentius ago quam vos putatis.

'Ego peperi ouum, Lutherus exclusit'. Mirum vero dictum Minoritarum istorum, magnaque et bona pulte dignum. Ego posui ouum gallinaceum, Lutherus exclusit pullum longe dissimillimum. Nihil miror ab istis ventribus talia dicta proficisci, te demiror cum illis sentire. Atqui tu ipse possis esse optimus testis me violentiam Lutheri semper improbasse, metuentem ne res in cruentos tumultus exiret.

Optares me prorsus siluisse. Quid ego audio ? An ideo tacendum prorsus erat de superstitione, de sophistica, de pseudoepiscopis, de malis monachis, ne quis haec alio rapiat quam oportet ? Quis diuinasset apud Germanos latere talia portenta quae nunc videmus exoriri ? 'Huc videbantur' inquis, 'tendere tua scripta'. Quo ? Ad factionem ? ab hac semper abhorrui. Ad seditionem ? hanc nunquam non sum detestatus. Ego processi vsque ad littus. An ideo videor mihi contrarius, si me nolo praecipitem dare in fluctus ?

Doles me male audire. At ego vicissim doleo esse tam multos inter Christianos qui de benemerente loquuntur male. Quiescere non licuit. Vtrique parti placere non poteram. Ne Ioui quidem, vt aiunt, hoc datum est, vt placeat omnibus, siue pluat, siue sereno vultu arrideat. Attamen leuius malum esse duco male audire apud istos quam cum insanis quibusdam furere. Fortassis ipse rerum exitus efficiet vt melius audiam. Certe cordatissimi quique in vtrisque castris iam nunc approbant meam et moderationem et integritatem. Est aliquid, mi Caesari, in tali tempestate non depelli a recto cursu. Id magis diceres, si totam fabulam pernosses quae hic agitur. Male audio apud sordidos quosdam ; quos ipse etiam odit Lutherus vt applausores incommodos. At melius audio apud Pontificem, Caesarem, Ferdinandum, Regem Angliae, aliosque proceres, apud quos falsissimo delatus eram vt Luthero foederatus. Ego vero vel vtrinque lapidari malo conuitiis quam in hac coniuratione magnificum ducem agere. Factioni non adero, Euangelio non deero.

Offendit istic quosdam mea Διατριβή. Atqui Melanchthon scribit eam Vittenbergae aequissimis animis exceptam, nec ipsum Lutherum magnopere offensum. Istos deos quis placabit ? Misericordiam meam tibi placuisse vehementer gaudeo. De libero arb., cum vacabit, feres sententiam ; nos reuerenter excipiemus. De negocio typographorum binas accepi literas. Quod in prioribus volebas, iam vltro egeram ; quod in posterioribus, omnino futurum est, nisi quid inciderit quod vitari non potest : quanquam ego me rebus istorum figulorum non magnopere admisceo. Annos plus-

11. Ego peperi ouum] This famous utterance of the Franciscans of Cologne is known only from this source.
39. Ferdinandum] Cf. Ep. 1505.
42. coniuratione] Cf. Ep. 1433. 11n.
44. Διατριβή] The *De libero arbitrio* : see Epp. 1419–20, 1481.
Melanchthon] See Ep. 1500. 42–3.
46. Misericordiam] See Ep. 1474.
49. typographorum] See Ep. 1523. 100n.
52. figulorum] See Ep. 1437. 223.

quam duos hic ago, semotus a Frobenio, nisi quod beneuolentia sumus coniunctissimi. Viuo meo sumptu. Pro decem mensibus quibus apud illum egi, solui centum et quinquaginta aureos.

Literae quas nolebas incidere in manus Frobenii, per illum mihi redditae sunt; et is qui Frobenio reddidit, μυστικώτερα narrarat quam erant in literis: satis apparebat literas fuisse resignatas. Quod tamen a Frobenio non esse factum certo scio. Nihil illo syncerius. Stultum est nunc scribere quod nolis prodi. Velum templi scissum est, efferuntur omnia, etiam quae sacerdoti dixeris in sacramentalissima confessione. Caueat sibi quisque, Dominus venit. Bene vale, vir optime. Basileae 17. Cal. Ianuarias, An. M.D.XXIIII

[1525]1529. TO PAUL VOLZ.

Opus Epistolarum p. 803. Basle.
N. p. 766: Lond. xxi. 2: LB. 720. 18 December 1524.

ERASMVS ROT. PAVLO VOLZIO ABBATI S. D.

Et tibi tua crux ferenda est, o bone, si vis regnare cum Christo; a qua nec pedum quamuis venerabile, nec mitra bicornis nec anuli te liberabunt. De paupere regno lis est. Etsi maximum esset, scio tuum animum his rebus non magnopere commoueri. Re comperisti ne tyrannos quidem esse liberos, quibus regnum, etiam cum libet, deponere non licet. Constanter recusaui Thesaurariam Turonensem. Res erat et liberrima et paratissima, prouentus τοὐλάχιστον quingenti coronati. Nolo bos clitellas. Vtrum tu sceptrum tuum cum ea conditione commutasses? Etiamsi pensio designetur satis aequa, non semper penditur quod pangitur: quodque est omnium grauissimum, qui quaerunt laedere, crimen praetexunt suae maliciae, vt probrum accedat damno grauius.

Epistola qua scribis te ternas misisse literas, mihi tertia reddita est. Itaque vna duntaxat periit. De 'amphibio' suspicabar quod scribis, nisi quod non satis diuinabam quid sibi vellet 'scholarum'. Nam ἀμφίβια dicuntur animantia quae in vtroque viuunt elemento, veluti crocodili et phocae. Deinde irata Grammatica scripseras ἀμφίβιο pro ἀμφιβίῳ.

De vita mea, quam mihi longaeuam precaris, viderit Christus; ego sciens nec ad dextram deflectam nec ad sinistram. Istorum tumultus quorsum euasuri sint nescio. Ab his ego iam non iudicio tantum verumetiam religione abstineo. Quid si Deus per istos corrigere vult nostram in malis peruicaciam?

Melanchthon scribit nostram Διατριβὴν etiam Vuittenbergae aequissimis animis exceptam. Fremunt stolidi. Thrasymachus et Eubulus non audent proferre caput, vtrinque lapidandi si vel

---

1528. 53. hic ago] In his house that he had rented from Froben: see Epp. 1289. 33n, 1316. 38.
54. meo sumptu] Cf. Ep. 1459. 53n.
decem mensibus] In 1521–2.
55. aureos] This charge of 15 gold florins a month for board and lodging may be gauged by comparison with his annual expenditure of 600 florins, as stated in Ep. 1470. 20–1.
56. Literae] Not extant.
1529. 3. De paupere regno] Cf. Stat. *Th.* 1 151.
6. Thesaurariam] See Ep. 1434. 19n.
8. Nolo] Cf. Ep. 1481. 38n.
24. Melanchthon] See Ep. 1500. 42–3.

prospexerint. Seculum est in quo nec bene loqui licet nec male. Opto tibi gaudium et pacem in Domino, Pater reuerende. Beatum nondum vidimus, nec arbitror breui venturum. Habes ad epistolam tuam μάλα λακωνικῶς. Basileae 15. Calen. Ianuar. Anno M.D.XXIIII.

1530. FROM JOHN BOTZHEIM.

Leipzig MS. ⟨Constance.⟩
EE. 33. 20 December 1524.

[An original letter, autograph throughout. In sequence with Ep. 1519.]

S. Chariss⟨ime⟩ praeceptor, postridie postquam ad te scripsissem, redditae sunt mihi litterae quas per nuntium Basiliensem miseras. De coniectis in carcerem non admodum doleo; nam video abuti arte excussoria, non sine graui tumultu et periculo. Quod non in tempore receperis litteras Datarii, mea causa quereris. Non multum refert; nunquam non sunt oportunae litterae tuae. Da operam vt iuues quoad licet; tametsi sperem rem posse sopiri vtcunque, nec tamen sine iactura pecuniae meae. Ferendum est aliquid. Zanderum esse calcar eius negotii, plurimis coniecturis diuino. De gloria Fabri nihil noui scribis, qui totus est gloriosus. Misi pecuniam pro equo et epistolam per fidum nuntium; per eum rescribes si quid habeas. Misi et Frobenio pecuniam pro Hieronymo et Lexico. Cetera scripsi proximis literis. Bene vale, suauiss⟨ime⟩ preceptor.
13 Cal. Ianuarii. 1.5.24.

T⟨uus⟩ Ioañ. Botzhemus.

Omnium doctiss⟨imo⟩ theologo, D. Erasmo Roterodamo, praeceptori suo chariss⟨imo⟩, Basileae.

[1513]1531. TO JOHN LOUIS VIVES.

Opus Epistolarum p. 619. Basle.
N. p. 589: Lond. xviii. 36: LB. 721. 27 December 1524.

ERASMVS ROTEROD. LODOVICO VIVI S. D.

DIATRIBAM meam Philippus Melanchthon scribit aequissimis animis acceptam Vuittenbergae; sed ita vt non dissimulet se metuere causae Lutheranae, quam ait cum Euangelio coniunctam, si perrexero. De victoria, mi Viues, quae futura sit gemitus orbis

---

1529. 28. Beatum] He was now away at Schlettstadt: cf. Ep. 1567.

1530. 2. litterae] Not extant: probably dated c. 10 Dec., as it communicated the news of the imprisonment of the Basle printers (l. 3n), which is given in Epp. 1522–3.

3. coniectis in carcerem] See Ep. 1523. 100n.

5. litteras Datarii] No doubt Ep. 1509; which Erasmus evidently wished he had received before writing the letter mentioned in Ep. 1519. 9.

7. iuues] In the matter of Botzheim's citation to Rome; for which see Ep. 1519 introd.

9. Zanderum] See Ep. 1242. 26n.

10. gloria Fabri] Cf. Ep. 1519. 63–4.

11. equo] Cf. Ep. 1519. 1.

12. Hieronymo] See Ep. 1465.
Lexico] See Ep. 1460.

13. proximis literis] Probably Ep. 1519, if Erasmus' reply was dated c. 10 Dec. (cf. l. 2n).

1531. 1. Melanchthon] See Ep. 1500. 42–3.

si vindicetur a quibusdam, rem ipsam diuinas. Vrgeor vtrinque, dici vix potest quam odiose, sed in vtraque parte video futuros intolerabiles, si vincant. Hic res plane spectat ad seditionem, et aliquot δυνασταὶ me conantur volentem nolentem huic inuoluere negocio, nihil profecturum nisi vt vtranque partem in me prouocem. A tanto Rege, a tali Regina laudari vehementer gratum est; sed quid istuc πρὸς τ' ἄλφιτα? Belle disputo, sed hic magno fumat culina. Montioius ne verbum quidem mandauit aut scripsit; opinor subitum Liuini discessum fuisse in causa.

Quem dicas nouum meum colluctatorem, non satis intelligo, nisi forte dicis Othonem Brunsfeldium, quem ipse Lutherus magis execratur quam ego. Et hoc tamen insanior est Phallicus. Horum insolentiam cohercuerunt magistratus grauissimis minis, alioqui impotentissime debacchaturorum in me.

In Hieronymi scholiis, si non omnia, certe permulta castigaui. Habebam id temporis plurimos instigatores, adiutorem neminem. O me rudem ingenii Germanici! Erratum de Laberio nuper deprehendi, dum certior esse cupio de aetate: tametsi antea quoque subdubitabam. Linacri mortem acerbius ferrem, ni reputarem quantis cruciatibus subductus sit.

De N. scripsi non quantum ille meretur, omnibus Eurybatis ac Phrynondis sceleratior, sed quantum meae modestiae tuaeque prudentiae satis esse iudicaui. Hic sedulo dissuadet Frobenio ne quid tuorum excudat. Et Frobenius duntaxat hac in re absque illius praesidio nihil potest. Nam apud Germanos vix quicquam vendibile est praeter Lutherana ac Antilutherana. Mea tamen adhuc satis fauorabilia sunt, vel hoc argumento, quod Frobenius tam multos habet aemulos magno suo dispendio. Caesaris aedictum quod deterret aemulos, huius non faciunt ipsi qui nobis dant Caesarem: imo vendunt Caesaris nomen. Ego iam pridem gestio quopiam ab his figulis demigrare.

Frobenius mihi serio questus est se ne vnum quidem opus De Ciuitate Dei vendere Francfordiae; idque eo vultu dixit vt plane credam hominem nihil fingere. Vides etiam in Musarum rebus regnare fortunam. Ego illic nihil non suspicio, nisi quod breuitas quam tibi olim commendaui, reddidisset librum vendibiliorem. Atque hoc negotium Frobenius suscepit a me non persuasus sed

11. πρὸς τ' ἄλφιτα] This passage conflicts with Erasmus' protestation (Ep. 1326. 9–10) that he was not 'munerum captator': but at this time he was feeling his expenses to be heavy (cf. Epp. 1434. 24, 59, 1470. 20–4, 1528. 54).

13. Liuini] See Ep. 1486 introd. The date of his departure from London is given approximately by Ep. 1513: the only extant reply to the budget he had carried in Sept.

15. Brunsfeldium] See Ep. 1405.

16. Phallicus] Farel: see Epp. 1407. 92n, 1496. 65, 131 seq.

17. magistratus] Cf. Ep. 1452. 25n.

21. Germanici] Erasmus was no doubt thinking of the similar conditions, which had produced so many misprints in Seneca: see Epp. 1479. 86–9, 1482. 34–42, and I, p. 13. 17–20.

25. N.] Obviously Berckman: cf. Epp. 1306. 38n, 1388. 24n.

Eurybatis] Cf. *Adag.* 186; which, from Luc. *Alex.* 4, cites Eurybatus with Phrynondas as 'insignitae improbitatis homo'.

32. aemulos] Cf. Ep. 1437. 222–3.

aedictum] The privilege granted by Ferdinand in Charles' name: see Ep. 1341. 10n.

35. figulis] Cf. Ep. 1437. 223.

36–7. De Ciuitate Dei] See Ep. 1309.

39. breuitas] This counsel is reflected in Ep. 1271. 8–11.

compulsus. Et res est non exigui sumptus. Miseret me boni viri nimiumque synceri, cui pseudocheus ille miris technis imponit. Si Ciuitatem illam vel praelegendo vel alia quapiam ratione posses vendibiliorem reddere, subleuares hominem. Ego nullam video viam nisi vt totus Augustinus emendatus prodeat. In hoc velim te adiutare, suscepta aliqua portione laboris. Nos, tametsi iam lassi, non defuturi sumus officio nostro. Ex animo, mi Viues, gaudeo tibi Britanniam esse prosperam : quod vt tibi proprium ac perpetuum sit precor.

Bene vale, Basileae Natali Ioannis apostoli, Anno M.D.XXIIII.

1532. To John Francis.

Opus Epistolarum p. 861. ⟨Basle.⟩
N. p. 822 : Lond. xxii. 12 : LB. App. 432. ⟨c. 27 December 1524 ?⟩

[Only a conjectural date is possible. The points of resemblance to Epp. 1489, 1514 suggest this period. September is excluded, because the large packet carried to England then by Livinus Algoet contained a letter to Wolsey (cf. l. 40). This letter was therefore perhaps written somewhat later than Ep. 1489, and sent with Ep. 1531.

John Francis was an old friend of Erasmus ; cf. Ep. 1138. 19–20. He was one of the founders of the College of Physicians in 1518 (Brewer ii. 4450) ; and appears in its *Roll* (ed. W. Munk, 1878, i. 22) as 'consiliarius' in 1523. He attended Urswick in 1520 (Brewer iii. 1103) ; and in 1526 was in Wolsey's household as physician (Brewer iv. 1938, 2256, 2397, 2410). I can find nothing of him later than the mention in Ep. 1745. He was perhaps one of the sureties for the Florentine, Pietro Torregiano, when the latter was contracting to build a tomb for Henry VIII and Katharine of Aragon (Brewer iii. 7).]

ERAS. FRANCISCO, CARD. EBOR. MEDICO, S.

Freqventer et admirari et dolere soleo, qui fiat vt Britannia tot iam annis assidua pestilentia vexetur, praesertim sudore letali, quod malum pene videtur habere peculiare. Legimus ciuitatem a diutina pestilentia liberatam, consilio philosophi mutatis aedificiis. Aut me fallit animus, aut simili ratione liberari possit Anglia.

Primum quam coeli partem spectent fenestrae ostiaue, nihil habent pensi : deinde sic fere constructa sunt conclauia, vt nequaquam sint perflabilia, quod in primis admonet Galenus. Tum magnam parietis partem habent vitreis tessellis pellucidam, quae sic admit-

1532. 9. quae *scripsi* : qui *H*.

1531. 43. pseudocheus] This name for Berckman (cf. Epp. 1513. 41n, 1560) was perhaps formed on the analogy of either πανδοχεύς or οἰνοχόος.

44. praelegendo] In a university lecture, at Oxford, just as he had lectured on Mela at Louvain (cf. Ep. 1046. 23n), or like the course which More had delivered on the *De Ciuitate Dei* in London (see Ep. 999. 158–9) ; not the public 'interpretation' with a purely commercial object, such as seems to be indicated in Epp. 70. 32, 81. 27, 128. 34, 129. 42.

46. totus Augustinus] See Epp. 844. 255n., 1309 introd. ; and, for Erasmus' resumption of work upon the edition, Ep. 1473. 5n.

1532. 2. sudore letali] Erasmus knew of this only too well ; see Epp. 623,4 and cf. Ep. 1211. 379nn.

3. Legimus] Plut. *Mor.* 515c, *de Curios.* init. ; a reference which I owe to Mr. E. Lobel.

8. Galenus] *De sanitate tuenda* I. 11 ; which Erasmus no doubt knew in Linacre's translation (see Ep. 502. 15n).

tunt lumen vt ventos excludant, et tamen per rimulas admittunt auram illam colatam, aliquanto pestilentiorem, ibi diu quiescentem. Tum sola fere strata sunt argilla, tum scyrpis palustribus, qui subinde sic renouantur, vt fundamentum maneat aliquoties annos viginti, sub se fouens sputa, vomitus, mictum canum et hominum, proiectam ceruisiam et piscium reliquias, aliasque sordes non nominandas. Hinc mutato coelo vapor quidam exhalatur, mea sententia minime salubris humano corpori.

Adde quod Anglia non solum vndique circumfusa est mari, verum etiam multis in locis palustris est salsisque fluminibus intersecta; ne quid dicam interim de salsamentis, quibus vulgus mirum in modum delectatur. Confiderem insulam fore multo salubriorem si scyrporum vsus tolleretur; tum si sic extruerentur cubicula vt duobus aut tribus lateribus paterent coelo; fenestris omnibus vitreis ita confectis vt totae possint aperiri, totae claudi, et sic claudi vt non pateat per hiantes rimas aditus ventis noxiis. Siquidem vt aliquando salutiferum est admittere coelum, ita nonnunquam salutiferum est excludere. Ridet vulgus si quis offendatur coelo nubiloso. Ego et ante annos triginta, si fuissem ingressus cubiculum in quo mensibus aliquot nemo versatus esset, ilico incipiebam febricitari. Conferret huc, si vulgo parcior victus persuaderi posset, ac salsamentorum moderatior vsus. Tum si publica cura demandaretur aedilibus vt viae mundiores essent a coeno mictuque. Curarentur et ea quae ciuitati vicina sint.

Scio ridebis ocium meum, qui his de rebus sollicitus sim. Faueo regioni quae mihi tam diu praebuit hospitium; et in qua libens finirem quod superest aeui, si liceat. Non dubito quin tu haec pro tua prudentia rectius noris; libuit tamen admonere, vt, si meum iudicium cum tuo consentit, haec viris principibus persuadeas. Haec enim olim regum cura consueuit esse.

Scripsissem perlibenter Reueren. D. Card.; sed nec ocium erat nec argumentum, nec ignoro quibus ille negociis distringatur. Bene vale, vir humaniss.; cui debeo plurimum.

16. Hinc *N*: Hic *H*.

---

11. colatam] Cf. Ep. 1489. 8n.

19. palustris] Cf. Ep. 1489. 5–6.

20. salsamentis] For the evils which Erasmus attributed to this article of diet see the opening of the *Ichthyophagia*; first printed in the Froben *Colloquia* of Feb. 1526.

27. excludere] Erasmus' idea, which no doubt reflects current opinion, seems to have been that when the winds were blowing, the air would be fresh and the windows should be kept open; but that on still days, when vapours would be rising from the dirty streets, it was better to keep them closed.

28. nubiloso] For grumbles at the English climate by Vives cf. Lond. Viv. 23, LB. App. 498.

cubiculum] Cf. Ep. 1697.

35. libens finirem] With this wish cf. the considerations given in Ep. 1514—to show that, though he was eager to leave Basle, most other places of settlement were closed to him. See also Ep. 1455. 28n.

36. si liceat] By those who paid his pension; cf. Epp. 1380, 1408. 11–12nn, 1470. 19, 1514. 10–12.

1533. To Eustace Andreas.

Opus Epistolarum p. 620. Basle.
N. p. 591 : Lond. xviii. 38 : LB. 722. 27 December 1524.

[I cannot confirm the year-date; but it receives some corroboration from Ep. 1534, which is addressed to Besançon.

Of the Cluniac monk addressed I cannot discover anything more than is contained in this letter. Evidently he had been visiting Basle; and he was perhaps still there, and about to carry letters and greetings for friends of Erasmus whom he would pass at Besançon and Dole on his way to Cluny.]

ERASMVS ROTERODAMVS EVSTACHIO ANDREAE, MONACHO CLVNIACENSI, S. D.

Frater in Christo charissime. Singularis tuus in me affectus, quem non tam oratione quam fronte, quod aiunt, ipsa, quam oculis, quam toto vultu loquebaris, facit vt non possim te non redamare, nisi velim haberi omnium inhumanissimus. At vereor ne tibi vsu venerit quod de Ixione narrant fabulae, qui pro Iunone nubem amplexus est. Superest autem vt nostros labores, quibus tam impense faues, precibus tuis adiuues : te vero in amicorum numerum perquam lubens recipio, non defuturus officio meo, si quid extiterit in quo possim tibi gratum facere.

Salutabis mihi duos fratres humanissimos iureconsultos, quorum in colloquio nostro inciderat mentio : praeterea doctissimum iuxta et humaniss. doctorem, qui mihi olim notus Mechliniae, me salutauit Besontii. Nam praeter nomen nihil illius excidit mihi.

Tu fac sic inuigiles honestis studiis vt ordini tuo possis et ornamento esse et vsui. Abbatis dignitas non est quidem ambienda, sed ea tamen vltro sequetur virtutes tuas. Bene vale.

Basileae, prid. Innocentium. 1524.

1534. To Leonard of Gruyères.

Opus Epistolarum p. 616. Basle.
N. p. 587 : Lond. xviii. 30 : LB. 723. 29 December 1524.

[The year-date is confirmed by the mention of the Loretto Mass (l. 19), which Erasmus enlarged just about this time.

Leonard of Gruyères belonged to a Swiss family of position, whose castle is still to be seen in the mountains between Fribourg and Lausanne. He became canon of Besançon 3 March 1507 (Besançon Archives, G. 250, p. 2), and later Archdeacon of Salins and Official to the Archbishop, Ant. de Vergy, with whom he was established at Gy. In 1533 and again in 1535–6 he was employed as Imperial ambassador to counteract French influence in Switzerland; see his journals and papers kept at that period (Besançon MS. 1145). He died at Ghent 2–3 April 1540, when on a mission to Charles v in connexion with the prosecution of Simon Gauthiot d'Ancier (Arch. Comm. BB. 21, ff. 91 v°, 141 v°.). His relations with Erasmus

12. doctorem] Cf. Ep. 1610. Perhaps the Dr. Felix of Dole, to whom Lond. xxi. 10, LB. 933 of 21 Feb. 1528, is addressed.

Mechliniae] Erasmus was there c. May 1515 (Ep. 337 introd.), June 1516 (Ep. 410), March 1519 (Epp. 927–8, 952. 11) and March 1521 (Ep. 1188).

were always most cordial, and some of their correspondence in later years survives.

A curious episode in his life is that on 9 Aug. 1531 a night-meeting of the Besançon town-council gave permission for the burial in the cathedral of St. Stephen of 'le corps de Lyenard de Grueriis, official, décédé à Gy' and 'ce iourd'huy trespassé' (Arch. Comm. BB. 14, f. 101); but the Chapter records show conclusively that he did not die then, for the lease of a house at Gy belonging to the Chapter, which he began to negotiate on 31 July 1531 was completed on 27 Oct. It is impossible therefore to suppose that there were two persons of the same name, who were successively Official to the Archbishop. On 7 Dec. 1531 also he made an offering to the Cathedral in gratitude for deliverance from peril of death at Gy 'nudiustercius'—apparently a second occasion in the same year: see Besançon Archives, G. 193, ff. 209 v°, 217, 220 v°.]

ERASMVS ROTERODAMVS LEONARDO, OFFICIALI ARCHIEPISCOPI BESONTINI, S. D.

Vir egregie, leuius odissem hanc valetudinem, si mihi tantum adferret cruciatum, non etiam amicis grauem redderet ac molestum. Tolerabilior enim esset, si dolorem haberet absque pudore: nunc non tam pigebat morbi, quum apud vos essem, quam pudebat quod vestro in me affectui longe humanissimo deesse coactus sum. Et haud scio an sint non eadem humanitate praediti qua vos estis, qui meam calumnientur calamitatem, et infelicem necessitatem interpretentur inhumanitatem. Post abitum hic diu langui, magnaque victus moderatione sensim ac paulatim reuixi. Vbi sum factus paulo firmior, aperuit se calculus, qui latuerat in insidiis. Eum eieci, sed cum summa vitae desperatione. Post aliquanto commodius habere coepi, reperta aqua ex adipso cocta, qua vinum diluo: quod si amarum est, dulcescit; si acidum, corrigitur; si austerum, mitescit; si acerbum, fit lenius; si ardens, refrigeratur.

Nescio quid rumoris huc allatum est, discessum isthinc nostrum sequutam esse famam nos esse Lutheranos. Verum ad hos tumultus iam occallui. Vtinam vtraque pars huc incumberet vt Euangelica synceritas vere floreret apud omnes! non deesset stilus meus. De confirmanda Missa magna sedulitate tumultuatur Bietricius: at mihi res cordi non est, et praestat hoc seculo non dare ansam improbis tumultuandi.

Habetis isthic in propinquo nouum Euangelistam Pharellum, quo nihil vidi vnquam mendacius, virulentius aut seditiosius. Mihi videtur esse tempus vt episcopi cum principibus serio conferant sua consilia, quo dissidium hoc quod indies serpit latius, sic componatur ne facile repullulascat. Nam vulgaribus remediis, hoc est palinodiis, carceribus et fasciculis video nihil profici nisi in peius.

Commendabis me diligenter D. Archidiacono et huius Officiali,

4. apud vos] In April: see Epp. 1440. 4n, 1610.
10. calculus] See Ep. 1452. 27n.
12. adipso] Liquorice: cf. Plin. *H.N.* 22. 9. 26. The remedy is described more fully in Ep. 1759.
15. rumoris] See Ep. 1510. 6n.
19. Missa] See Ep. 1391; addressed to Bietricius.
22. Pharellum] See Epp. 1496, 1510.
28. Archidiacono] Ferry Carondelet; see Ep. 1350. 21n.
Officiali] Wm. Guerard († 21 Jan. 152$\frac{8}{9}$; Besançon MS. 717, f. 15), canon of Besançon since 22 March 151$\frac{3}{4}$. Though he acted for the Archdeacon as Erasmus' host in April, he seems to have conceived a dislike for him; for he speedily spread suspicions about his orthodoxy (EE. 199), which Erasmus was at some pains to combat (cf. Epp. 1610, 1679).

praeterea Francisco thesaurario, Desiderato caeterisque dominis et amicis meis. Bene vale.

Basileae postrid. Innocentium. An. MDXXIIII.

29. Francisco] Bonvalot († 14 Dec. 1560), LL.D at Dole and protonotary apostolic, canon of Besançon since 26 May 1510, succeeding a kinsman (Besançon Archives, G. 250, p. 2); Treasurer, one of the four chief officers in the Chapter; Abbot of St. Vincent at Besançon 1534, and of Luxeuil 1542; elected Abp. of Besançon in May 1544, but compelled to accept only the administration on behalf of a boy-rival of 8, which ceased in 1556 (GC. xv. 104, 160, 193–4). The influence of his family, already great, had been increased by the marriage of his sister with the future Chancellor Granvelle: in 1528 he was sent on a mission to Rome, and in 1530–2 employed as Imperial ambassador in France. Erasmus writes always of him with friendly regard; and for praise of him by Gilbert Cognatus see Cogn. E. 298.

The Maison Bonvalot which he built in the Place du Palais at Besançon, 1538–44, still stands. For the two sons there born to him, and for his taste for music and painting see A. Castan in *Revue Historique*, i, 1876, pp. 87n, 98, 111 and in *Mém. Soc. d'Émul. du Doubs*, vi. 6, 1891–2, pp. 20–9, 97–8. The Besançon missal printed at Paris in 1551 was undertaken under his auspices. A volume of the *Script. Hist. Aug.*, Milan, 1475, which belonged to him, is in the Public Library at Besançon.

Desiderato] Des. Morellus († 23 July 1533), canon of Besançon since 12 Oct. 1494 and later Archdeacon of Luxeuil. He was a kinsman of Gilbert Cognatus, and succeeded Guerard (l. 28n) as Official of the Archdeacon of Besançon; see Cogn. E. 300. At one time, under Guerard's influence, he was inclined to regard Erasmus with suspicion (EE. 199). The only extant letter of Erasmus to him was written after his death.

APPENDIX XVI

A DUBIOUS LETTER OF ERASMUS

At Cracow in July 1922 Professor J. Fijalek, rector magnificus, among much other information generously communicated, showed me a number of the *Kwartalnik Historyczny*, Lwow, xiv, 1900; in which, on p. 50, Dr. J. Kallenbach had printed, with some miscellaneous notes gathered in Italian libraries, a letter of Erasmus mentioning a visit to Poland. It came from a book in the Trivulziana at Milan, the *Operetta volgare* of messer Iacobo Philippo Pelle Negra Troiano; a volume of devotional poetry in Italian, addressed with some wedding verses to Bona Sforza on her marriage to Sigismund of Poland at Cracow, 18–20 April 1518. There is no preface; but prefixed to these poems, on f°. A^2 recto and verso, is the letter of Erasmus, dated from Basle 1 March 1524, and describing an interview with Queen Bona when representing the Emperor at the recent wedding festivities.

Through the kindness of Prince Trivulzio and the Conservator of his Library, Dr. A. Giulini, I have received photographs of the whole book, except ff. C and C^8, which are missing; and have thus been able to examine it with care. It is a small octavo, without name of printer or date on the title-page; the verso of that is blank, and the book ends on f°. C^7 v°. with a table of contents. The missing colophon can be supplied, however, from a complete copy which was in the Crevenna Catalogue, Amsterdam, 1789 (IIIb, p. 36; cf. Panzer viii. 484): Venice, N. Zopino and V. Compagno, 10 March 1524. Besides the occasional verses the *Operetta* contain poems in praise of the Virgin, prayers of Ambrose, Augustine, Gregory, and Anselm, translations of Psalm 108 and of the *Te Deum*, prayers to be said at the elevation of the host, and before and after communion, and a few others.

Erasmus' letter is printed here according to the lines and punctuation of the original. The reasons for doubting its genuineness are many:

1. The name of Ingold, though known to Erasmus, only appears once in his correspondence (Ep. 305. 120n); and there is no evidence to corroborate the statement in ll. 41–2 that he had taken a frequent part in sending Erasmus' writings to the printers.

2. If Erasmus had ever gone to Poland, it is difficult to suppose that there would be no allusion to the visit, either in his letters of that period, or in his subsequent letters to his numerous Polish friends; especially when he wrote to Sigismund on 15 May 1527—on which occasion he describes himself as 'ignotus' to the King.

3. The Emperor's representative at the wedding was Casimir of Brandenburg, with a retinue of knights; and the only man of

letters mentioned is the well-known Cuspinianus of Vienna. The party was dismissed on 29 April, at the end of the festivities, and reached Vienna on 10 May. See the description of the ceremony in AT. iv. 307–25, and cf. Cuspinianus' *Tagebuch*, ed. Th. G. von Karajan in *Fontes rerum Austriac.*, script. 1, 1855, p. 410.

4. The words *sititor*, *pluriuoco*, *famigerabilis* (ll. 18, 27, 39) are rare and late; and though they are not impossible for Erasmus, I cannot recall them elsewhere in his writings. The construction of the letter is unusual also, and in many places loose.

5. 'Iacobus Philippus de Pellibus nigris Troianus' is named in J. Facciolati's *Fasti gymnasii Patauini*, 1757, ii. 120, as beginning to teach in the school of Moral Philosophy, i. e. Arist. *Eth.*, in 1500. Facciolati states further (ii. 121, iii. 313) that the school was closed by a decree of the Senate on 29 June 1506, and only reopened 'triennio post' by another teacher, who soon retired 'belli caussa': after which it remained closed till 1518. Erasmus' first, and perhaps only, visit to Padua began in December 1508: so that it seems impossible for him to have been Pellenegra's 'in Summa praeceptor ac condiscipulus' (ll. 33–4).

6. Thomas Didymus (Ep. 302. 13n) is not credited with any translations into the vernacular: consequently the rather illogical comparison in ll. 36–8 loses its point.

7. The dates of time and place assigned are quite at variance with what is known of Erasmus' movements. The year-date was perhaps added by the printers to fit that of the book. The only year that suits the wedding is 1518: and for this the month-date might be corrected from *Mar.* to *Mai.* But though Erasmus was at Basle in May of that year, he did not arrive till the 13th (Epp. 847. 1, 848. 1), after travelling direct from Louvain. For the years 1519–21 the place-date must be sacrificed, since he was then at Louvain: but even that change does not help, for there is no room in any of those years for a journey to Poland before 1 March. In both 1522 and 1523 he was in Basle at that date: but again there is no room for his journey, and moreover by then the wedding had faded away into the past. By 1524 Ingold was dead.

With such inherent difficulties in the letter, it is not easy to suppose that it is a mere forgery; by some one who had not skill enough to make his work like its exemplar or to avoid evident improbabilities. The book appeared, too, in Erasmus' lifetime: so that it behoved a forger to take pains. It should be noted, however, that at the beginning of 1524 Erasmus' death might well have been expected: cf. Ep. 1408. 2–8. A possibility that suggests itself is that the letter was written in 1518, by some one who had just returned from Cracow; and that later the printers, seeing its value as commendation for the book, selected it for the preface, and, thinking that Erasmus might be dead, inserted his name instead of the writer's, in order to enhance the testimony, adding at the same time false dates. The names of Ingold and Didymus perhaps indicate that the writer was connected with Strasburg.

❡DESIDERIVS ERASMVS ROTERODAMVS CLARISSIMO VIRO HEINRICO INGOLDO ARGENTINENSI. .S.D.

PRoximis Diebus Polloniā concessi nō voluptatis gratia vt solemus: verū missus a Cęsare nostro orator ad Sigismundum regem qui commodum iuuenem parthenopeam Aragonam tamen aut mauis Sfortiaden Duxerat vxorem. Plane mihi indulgeo apud te qui me intus et in cute (vt Dicitur) pernoscis. Principes illi qui fortasse nomen nostrum iam celebre audiuerant: nō vt ipse merebar homo tantum literatus: sed vt ipsos reges Decebat me suscepere. Tūc profecto cognoui ad liquidum: quantum ipsę literę valerent: aut magis auctoritas. Quid amplius: cum instet vehementer tabellarius: finem facio anteq̃ incipiam: id est cūcta prętereo quę orestem magnum exposcerent: nō epistolium: inter loquendum ego qui rerum nouarum semper fui maximus sititor: visa iuuenis pręstantia: elegātiaqꝫ: coepi De libello quem forte habebat in manu: quis nam esset interrogare. Noster Iacobus est inquit: & cum Dicto librum hūc mihi porrexit. Sed longe q̃ putaram venit res: nam credens legere Christeiden illam quam omnes literarum studiosi iam multa sunt secula Desiderant (quamuis mōtes citius parturient) nomine pluriuoco fui Delusus. Siquidem pro Sannazaro Pellinigerum inueni Iacobum: hominem medicū in nostris studiis Doctissimum: & mei insuper amātissimum. Qui patauii philosophiam moralem tanta scholasticorum frequentia professus est quāta nec scribi potest nec proferri. Cuius in summa

pręceptor fui ac con Discipulus. Hic igitur in pręsentia ecclesiasticam maiestatem tam bene vertit in maternam linguam: vt quem nostro Thomę Didymo preponam: habeā pręter hunc neminem. Libellum ad te mitto famigerabilis Heinrice: qui in romanis etiā Rythmis es facundissimus: & cum licuerit oro te Chalcographis sicuti pleraqꝫ nostra fecisti tradas imprimendum: nam mihi & il lis regibus nihil poteris facere iocundius. Quod vt sedulo facias iterum te rogo atqꝫ iterum.

Vale.

Datum Basileę. Kal. Mar. M.D.XXIIII.

POSTSCRIPT

In concluding this volume I am glad to have the opportunity to record the kindness of many new friends, who have added their help to that of so many who have helped me before :

In Holland, Prof. P. J. Blok, and Dr. V. F. Büchner of the University Library at Leiden ; Dr. K. O. Meinsma of St. Walburga's Library at Zutphen ; Dr. M. Schoengen, Rijksarchivar at Zwolle.

In Germany, Dr. E. Crous of the Preussische Staatsbibliothek at Berlin.

In Poland, Prof. A. Kiodrinski, and Ks. Dr. H. Likowski of the University Library, at Poznán ; Ks. Kan. Beyer of the Seminarium Duchowne at Gniezno ; Count Lad. Zamoyski and his librarian Dr. Celichowski (†) at Kórnik ; Count Maur. Zamoyski and his librarian Dr. Wagner at Warsaw ; Ks. Prof. J. Fijalek, rector magnificus, and Dr. J. Lipski, custos of the Muzeum Czartoryskich, at Cracow.

In Hungary, Prince Paul Esterhazy, his secretary Dr. Gabriel Horvath, and his librarian Dr. Stefan Hajnal.

In Switzerland, Dr. Hermann Escher, director of the Zentralbibliothek at Zurich, and Dr. A. Nabholz, Staatsarchivar. M. Em. de Watteville of Berne, and MM. Paul and Albert Reinhart of Winterthur have most kindly made researches for me among the MSS. in their possession.

From Denmark, Prof. H. O. Lange has again with great kindness lent the Copenhagen MS. to the Bodleian for my use ; from Germany, Prof. Glauning, director of the University Library at Leipzig, and Prof. H. Schnorr von Carolsfeld, director of the Staatsbibliothek at Munich, have most obligingly sent me rotographs of MSS. in their care.

At the moment of writing comes the news of the death, on 20 January 1923, of Dr. C. Chr. Bernoulli, librarian of the University Library at Basle. From my first visit to Basle in August 1894 his help was always given to this undertaking without stint ; and his sound sense and judgement, combined with his great learning and the genuine friendliness of his charming personality, made his Library an ideal place to work in. To the facilities he granted us on our almost annual visits are due many discoveries of new material, and also the smooth progress of our work.

P. S. A.

25 January 1923.

INDEX OF CORRESPONDENTS AND SOME BIOGRAPHICAL NOTICES

(*A fuller Index will be provided at the end of the final volume.*)

The figures in larger type indicate letters of Erasmus, those in smaller type letters written to him, and a few others. The figures following Roman numerals denote pages.

